

Ebû Abdullah Muhammed
İbn Battûta Tancî

İbn Battûta Seyahatnâmesi

Çeviren: A. Sait Aykut

YASANTİ

YAPI KREDİ YAYINLARI

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî Hicrî 17 Recep 703 / milâdi 25 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğdu; 770/1368'de Tâmesna-Merrâkeş yargıcı iken vefat etti. Soyca Berberilerin Levâte kabilelerinden gelmektedir. Gençliğinde edebiyat, hukuk gibi popüler ilimlerde sivrilmediği için sadece üç çağdaşı ondan bahseder. Ancak seyahatnamesi sayesinde dünya tarihinin en çok tanınan gezginlerinden olmuştur. Elimize ulaşamasa da İbn Süde bize İbn Battûta'nın *el-Vasît fî Ahbâri Men Halle Timentit* başlığıyla ikinci bir kitabı olduğunu bildirmektedir.

İbn Battûta Ortaçağ'daki seyyahların en büyüğüdür. Arap coğrafya edebiyatı konusunda otorite sayılan Kraçkovsky'nin ifadesiyle, Marko Polo'dan çok daha geniş bir alanı gezmiş ve üç kıtada en önemli kültür merkezlerine ulaşması münasebetiyle onu geride bırakmıştır. İbn Battûta, gezdiği birçok ülkede toplumsal yaşama karışmış, evlilikler yapmış ve anılarını hiçbir kuşkuya yer bırakmadan güvenilir birine yazdırılmıştır. Seyyahın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza 73.000 (73 bin) mil gibi dudak uçuklatan bir mesafe çıkar. Ayıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battûta, eserinde en fazla insan ögesine yer verir. Devlet adamlarından süfilere, İbn Köyük gibi uluslararası ticaret yapan Türk asıllı namlı tacirlerden Hindistanlı yogilere dek binlerce farklı kişiden bahsetmesi ve bu isimlerin büyük bir kısmının, o dönemdeki tarih ve biyografi kitaplarında yer alması kitabın önemini artırmaktadır. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, âdetleri ve inançları konusunda detaylara inmesi, bazı araştırmacılar tarafından ilk antropologlardan sayılmasına, bazıları nezdinde ise etnolog gibi görülmeye yol açmuştur.

Seyyahımız tarafından *Tuhfetü'l-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen bu eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerinin yer yer ayrıntılara inilmişi bir özetidir.

Dr. A. Sait Aykut 1969 Tokat doğumludur. Mimar Sinan Üniversitesi'nde bir yıl sosyoloji okuduktan sonra Kahire'ye gitti, felsefe ve Arap edebiyatı üzerinde yoğunlaşarak özel derslere katıldı. 2001'de Marmara İlahiyat'tan mezun oldu. 2005'te Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisanslığını tamamladı. 2015'te ABD'de Wisconsin - Madison Üniversitesi Asya Dilleri ve Kültürü Bölümü'nde "The Intellectual Struggle of Murâd Ramzî (1855-1935), an Early 20th Century Eurasian Muslim Author" / "20. Yüzyıl Başlarında Avrasyalı Müslüman Bir Yazar: Murad Remzi'nin (1855-1935) Entelektüel Mücadelesi" başlıklı teziyle doktorasını verdi. Başta Arap edebiyatı olmak üzere, İslam felsefesi, doğu siyaset düşünencesi, tasavvuf ve seyahat alanlarında *Cogito ve Merdiven* gibi dergilerde onlarca araştırması yayınlanmış, Amerika Birleşik Devletleri ve Katar'da düzenlenen uluslararasılararası ilim toplantılarında tebliğler vermiştir. İbn Sinâ, Câhîz, Câbirî, Turtûşî, Seâlibî, İbnü'l-Mukaffâ, Ebû Hayyân Tevhîdi ve İbn Arabî'den çevirileri vardır. Ayrıntılı notlarla zenginleştirdiği *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (YKY, 2004) adlı çevirisi dolayısıyla Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "2004 Yılının En İyi Müttercimi" seçilmiştir. 2010 yılında Arap seyahat edebiyatına yaptığı katkılarından ötürü Doha'da Katar Kültür Bakanından "onur ödülü" almış, doktora eğitimi esnasında yürüttüğü özgün çalışmaları sebebiyle 2014 yılında Wisconsin Üniversitesi'nin "Rektörlük Bursu"na (Chancellor Scholarship) layık görülmüşdür. Arapça, İngilizce, Farsça ve Rusça bilen Aykut, uzun yıllar Kültür AŞ'de uzman olarak görev yaptı. Medeniyet Üniversitesi'nde, Şehir Üniversitesi'nde ve Çin Halk Cumhuriyeti Sun Yat-sen Üniversitesi'nde dersler veriyor.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED
İBN BATTÛTA TANCÎ

**İbn Battûta
Seyahatnâmesi**

–Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi–

Çeviri ve Kısa Notlar
A. Sait Aykut

Yapı Kredi Yayınları - 2235
Edebiyat - 676

İbn Battûta Seyahatnâmesi –Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi–
Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancı
Özgün adı: *Rihletü İbn Battûta = Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve
Acâibi'l-Esfâr*

Çeviri ve kısa notlar: A. Sait Aykut

Kitap editörü: M. Sabri Koz

Düzeltilti: Mahmure İleri-İncilay Yılmaz Yurt

Dizin: Yücel Dağlı

Kapak tasarımu: Nahide Dikel

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 44977

Çeviriye temel alınan baskı: Fas, 1997
1. baskı: İstanbul, Eylül 2005
10. baskı: İstanbul, Haziran 2020
ISBN 978-975-08-0990-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2013
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayınçının yazılı izni olmadıkça hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

**TANCALI İBN BATTÛTA VE
SEYAHATNÂMESİNE DAİR** (H. Sait Aykut) • 11

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ • 15

Birinci Bölüm
KÂTİP İBN CÜZEYY'İN GİRİŞİ • 17

İkinci Bölüm
TANCA'DAN ÇIKIŞ • 21

Üçüncü Bölüm
İSKENDERİYE • 27

Dördüncü Bölüm
İSKENDERİYE'DEN ÇIKIŞ VE
ŞEHİ EBÛ ABDULLAH'IN HUZURUNA VARIŞ • 36

Beşinci Bölüm
KAHİRE'YE DOĞRU • 39

Altıncı Bölüm
KAHİRE • 45

Yedinci Bölüm
KAHİRE'DEN ÇIKIŞ, MISIR'IN SAÎD BÖLGESİNE VE
ORADAN AYZÂB'A SEYAHAT • 55

Sekizinci Bölüm
KAHİRE'YE DÖNÜŞ, GAZZE'YE SEYAHAT • 61

Dokuzuncu Bölüm
GAZZE'DEN KUDÜS'E SEYAHAT • 63

Onuncu Bölüm
KUDÜS'TEN HAMA'YA YOLCULUK • 68

Onbirinci Bölüm
HAMA VE ÇEVRESİ • 74

Onikinci Bölüm
HALEP VE ÇEVRESİ • 77

Onuçüncü Bölüm
HALEP'TEN DIMAŞK'A YOLCULUK • 84

Ondördüncü Bölüm
DIMAŞK • 94

Onbeşinci Bölüm
DIMAŞK'TAN ÇIKIŞ, AYDINLIK ŞEHİR,
MEDİNE'YE YOLCULUK • 117

Onaltıncı Bölüm
PEYGAMBERİMİZİN YURDU,
AYDINLIK ŞEHİR MEDİNE • 120

Onyedinci Bölüm
MEDİNE'DEN ÇIKIŞ, MEKKE'YE SEYAHAT • 133

Onsekizinci Bölüm
MEKKE • 135

Ondokuzuncu Bölüm
MEKKE'DEN AYRILIŞ, MEDİNE'YE DÖNÜŞ • 170

Yirminci Bölüm
MEDİNE'DEN ÇIKIŞ • 172

Yirmibirinci Bölüm
MEŞHED-İ ALİ VE BURADAKİ ZİYARETGÂHLAR • 174

Yirmiikinci Bölüm
MEŞHED-İ ALİ'DEN YOLA ÇIKIŞ, BASRA'YA VARIŞ • 181

Yirmiüçüncü Bölüm
BASRA VE ZİYARETGÂHLARI • 184

Yirmidördüncü Bölüm
BASRA'DAN ÇIKIŞ, ACEM IRAKİ DENEN
BELDELELERE YOLCULUK • 188

Yirmibeşinci Bölüm
KÛFE ŞEHİRİ • 214

Yirmialtıncı Bölüm
BAĞDAT VE HÜKÜMDAR EBÛ SAÎD • 217

Yirmiyedinci Bölüm
MUSUL VE DİYARBEKİR'E YOLCULUK • 228

Yirmisekizinci Bölüm
BAĞDAT'A DÖNÜŞ, HAC İÇİN MEKKE'YE VE
DAHA SONRA YEMEN'E HAREKET • 234

Yirmidokuzuncu Bölüm
AFRİKA'NIN DOĞU SAHİLLERİNE YOLCULUK • 245

Otuzuncu Bölüm
YEMEN'E DÖNÜŞ, UMÂN VE
HÜRMÜZ'E DOĞRU YOLCULUK • 251

Otuzbirinci Bölüm
İRAN'A SEYAHAT, HAC İÇİN HİCAZ'A
DÖNÜŞ VE ANADOLU'YA YÖNELİŞ • 264

Otuzikinci Bölüm
ANADOLU'YA AÇILIŞ • 273

Otuzüçüncü Bölüm
UZBEK HAN'IN
ÜLKESİ DEŞT-İ KIPÇAK'A AÇILIŞ • 309

Otuzdördüncü Bölüm
KOSTANTİNİYE'YE SEYAHATİM • 330

Otuzbeşinci Bölüm
KOSTANTİNİYE'DEN ÇIKIŞ,
MÂVERAÜNNEHR'E YOLCULUK • 341

Otuzaltıncı Bölüm
HORASAN'A GEÇİŞ, TÜRKİSTAN • 365

Otuzyedinci Bölüm
AFGANİSTAN VE KÂBİL'E SEYAHAT • 376

Otuzsekizinci Bölüm
SİNT VE MULTÂN'DAN HİNDİSTAN'A DOĞRU • 378

Otuzdokuzuncu Bölüm
HİNDİSTAN İÇLERİNE DOĞRU • 390

Kırkıncı Bölüm
DİHLÎ'NİN (: DELHİ) ÖZELLİKLERİ • 398

Kırkbirinci Bölüm
DİHLÎ'NİN FETHİ VE
ART ARDA GELEN HÜKÜMDARLAR • 404

Kırkikinci Bölüm
HUZURUNA ÇIKTIĞIMIZ SİNT VE HİNT HÜKÜMDARI
GIYÂSEDDÎN TUĞLUKOĞLU
EBU'L-MÜCÂHİD MUHAMMED ŞÂH • 426

Kırkçüncü Bölüm
TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH'IN
CÖMERTLİĞİNE DAİR • 436

Kırkdördüncü Bölüm
HÜKÜMDARIN SINIR TANIMAZ HAREKETLERİ
VE KİN DOLU EYLEMLERİ • 454

Kırkbeşinci Bölüm
TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH
ZAMANINDA MEYDANA GELEN
GENİŞ ÇAPLI SİYASÎ OLAYLAR • 464

Kırkaltıncı Bölüm
İBN BATTÛTA VE BERABERİNDE DİHLÎ'YE
GELEN YABANCILARIN DURUMU,
ÇİN'E GİDİŞ EMRİNİN ÇIKMASI • 486

Kırkyedinci Bölüm
DİHLÎ'DEN KİNBAYA'YA DOĞRU • 515

Kırksekizinci Bölüm
KİNBAYA'DAN KALİKÛT'A DOĞRU • 533

Kırkdokuzuncu Bölüm
KALİKÛT'A AÇILIŞ, ÇİN SEYAHATİNİN AKSAMASI VE KAV-
LEM • 546

Ellinci Bölüm
KAVLEM'E GİRİŞ,
MALABAR SAHİLİNDE SEYAHAT • 550

Ellibirinci Bölüm
ZİBETÜLMEHEL ADALARI • 555

Elliikinci Bölüm
SEYLÂN VE MA'BER ÜLKESİNE DOĞRU • 577

Elliüçüncü Bölüm
MALDIV ADALARINA DÖNÜŞ VE
BENGALE'YE AÇILIŞ • 593

Ellidördüncü Bölüm
HİNT ADALARINA VE ÇİN'E DOĞRU AÇILIŞ • 600

Ellibeşinci Bölüm
ÇİN • 612

Ellialtinci Bölüm
ÇİN'İN GÜNEYİNE VE DAHA SONRA
HİNDİSTAN'A DÖNÜŞÜM • 631

Elliyedinci Bölüm
FAS'A DOĞRU AÇILIŞ,
HÜKÜMDARIMIN ÜSTÜNLÜKLERİ • 642

Ellisekizinci Bölüm
ENDÜLÜS'E DOĞRU • 651

Ellidokuzuncu Bölüm
AFRİKA'YA DÖNÜŞ,
SİYAHALAR ÜLKESİNE YOLCULUK • 659

Altmışinci Bölüm
HÜKÜMDARIMIZIN EMİRİYLE TEKEDDÂ'DAN
FAS'A DÖNÜŞÜM • 685

NOTLAR • 688

MOĞOLLARIN BAĞDAT'I ALIŞINDAN
İBN BATTÚTA'NIN ÖLÜMÜ'NE KADAR GEÇEN
110 YILIN ÖNEMLİ OLAYLARI • 738

KAYNAKÇA • 741

DİZİN • 745

Tancalı İbn Battûta ve Seyahatnâmesine Dair

Ortaçağın en büyük seyyahı ve *Rihletü İbn Battûta* diye bilinen seyahatnâmenin sahibi.

Uzun adı; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî.

Hicrî 17 Recep 703/milâdî 25 Şubat 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğdu; 770/1368'de Tâmesna-Merrâkeş kadısı iken vefat etti. Ailesi, Berberîlerin Levâte kabileinden olup Berka'dan Tanca'ya göçenlerdenidir. Edebiyat, fıkıh gibi dönemin popüler ilimlerinde sivrilmediği için sadece üç çağdaşı ondan bahseder. Ancak seyâhatnâmesi sayesinde dünya tarihinin en çok tanınan geziplerinden olmuştur.

Kendi çağdaşları arasında sadece Lisânüddîn İbnülhafib, İbn Hacer ve İbn Haldûn ondan bahseder. Abdülhayy Hasenî ve Makkarî de *Rihle*'den alıntınlarda bulunan tarihçileridendir. Fas'ta, Sa'diler döneminde Osmanlı başşehrine sefir olarak (1589-1591) gönderilen Temgrûtî, eserinde bazı doğu şehirlerini anlatırken İbn Battûta'ya atıfta bulunmuş, ünlü dilci Zebîdî, ansiklopedik sözlüğü *Tâcî'l-Arûs*'da seyyahımızı tanıtırken "Tî" harfinin Battûta şeklinde şeddeli okunması gerektiğini bildirmiştir ve Beylûnî'nin çıkardığı muhtasara değinmiştir. Muhammed b. Fethullah b. Mahmud Beylûnî (ö: 1085/1674), gerek Avrupa'da gerekse İslâm dünyasında *Rihle*'nin tanınmasında önemli bir duraktır. Onun sunduğu *Münteka*, yani özetin Doğu kütüphanelerinde çeşitli nûshalarına ulaşılmış, Avrupa'da ilk İbn Battûta çevirilerine de onun özetyle başlanmıştır.

Bu kaynaklardaki kısa bilgilerden anlaşılabileceği üzere İbn Battûta, dinî ilimlerde biraz ilerlemiş lâkin herhangi bir alanda derinleşmemiştir bir genç olarak başlar seyahatlerine. Yıllar sonra Merinî hükümdarı Ebû İnân Fâris döneminde (749-759 h./1348-1354 m.) yurduna döndüğünde gezdiği uzak ülkelerden, gördüğü garip olaylardan bahsedince sözleri istihzâ ile karşılanması ve pek çok şeyi uydurduğu sanılmıştır. Örneğin

Ebu'l-Berekât Bilfîkî, Gîrnata'da görüşüğü gezginin tanık olduğu her şeyi çok abarttığını savunmuştur. Kuşkusuz; bilge siyasetçi Vezir İbn Vudrâr olmasaydı İbn Haldun da alaycılar kervanına katılacaktı. Seyyahın yola çıkarken derin bir kültüre sahip olmadığı savunulsa bile, gerek seyahat esnasında öğrendiği yeni bilgiler; gerekse önceki yazarların anlattıklarını güncelleştirme çabası bize şunu göstermektedir ki; yurduna döndüğünde artık deneyimli bir bilgin ve seçkin bir danışman olarak Merinî sultanının meclisinde yerini almaya hak kazanmıştır. Elimize ulaşamasa da İbn Süde bize İbn Battûta'nın *el-Vasît fî Ahbâri Men Halle Timînît* başlığıyla ikinci bir kitabı olduğunu bildirmektedir.

İbn Battûta Ortaçağ'daki seyyahların en büyüğüdür. Kraçkovsky'nin ifadesiyle Marko Polo'dan çok daha geniş bir alanı gezmesi ve üç kıtada en önemli kültür merkezlerine ulaşması münasebetiyle onu geride bırakmıştır. İbn Battûta, gezdiği birçok ülkede toplumsal yaşama karışmış, evlilikler yapmış ve anlarını hiçbir kuşkuya yer bırakmadan güvenilir birine yazdırmıştır. Oysa Marko Polo uzmanlarının da itiraf ettiği gibi, Rustichello, bir dinleyici-kâtip olarak sayfalar dolusu hayalî hikâyeye katmıştır Marko Polo'nun anılarına. İbn Battûta'nın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza 73.000 (73 bin) mil gibi dudak uçuklatan bir mesafe çıkar.

Ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battûta, eserinde en fazla insan ögesine yer verir. Devlet adamlarından sıflilere, İbn Köyük gibi uluslararası ticaret yapan Türk asıllı namlı tacirlerden hukuk bilginlerine dek binlerce farklı kişiden bahsetmesi ve bu isimlerin büyük bir kısmının, o dönemdeki tarih ve biyografi kitaplarında aynen yer alması insanı hayrete düşürmektedir. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, âdetleri ve inançları konusunda detaylara inmesi, bazı araştırmacılar tarafından ilk antropologlardan sayılmasına, bazıları nezdinde ise etnolog gibi görülmeye yol açmıştır. İbn Battûta, gezdiği ülkelerin coğrafyası ve ekonomisi hakkında da ayrıntılı bilgiler verir. Fakat dönemin klasik coğrafya ekollerinden herhangi birine mensup olmadığı için mesafeleri dakik bir şekilde belirtmemiş, sadece kaç gün tuttuğunu anlatmıştır.

Seyyahımız tarafından *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* diye adlandırılan ve literatürde *Rihle* ismiyle bilinen eser, seyyahın kısa aralıklarla 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy Kelbî'ye ham metin olarak aktarışı neticesinde; kâtibin bazen biraz kisaltma, bazen de ekleme gibi tasarruflarıyla hazır hâle getirilmiş kitaptır. Ancak İbn Cüzeyy'in fazla müdafale etmediği bellidir.

Rihle'de sosyal hayat, âdetler, inançlar ve törelere dair çok zengin bir malzeme vardır. Yemek tariflerinden bayram ve matem giysilerine,

siyasi terimlerden tasavvufî tabir ve tecrübe dek o dönemin insanıyla ilgili her konuda bilgi verilmiştir. Kitap bu yönüyle ansiklopedik bir hüviyet taşıır. Gerek Alfred Leon Sarton gibi bilim tarihçileri gerekse H. Gibb gibi mütercim-araştırmacılar *Rihle*'nin bu yönüne dikkat çekmekten geri durmamışlar ve Dr. A. Abdülgeçit Gânim gibi kimi araştırmacılar da İbn Battûta'yı ilk antropologlardan saymışlardır. Gânim'in de belirttiği gibi *Rihle*'nin âdetler, ekonomik ve hukukî uygulamalar gibi verileri ele alındığında karşımıza ayrıntılı ve renkli bir dünya tablosu çıkmaktadır. Hindistan'la ilgili kısmında ölü yakma merasimine yer verilmiş, İran'ın Firuzan şehrinde cenaze merasiminin düğün havasında cereyan ettiği belirtilmiş, İlyzec'de cenazenin tam bir matem havasında kaldırıldığı; cemaatin perçemlerini keserek çığlık attıkları anlatılmıştır. Anadolu'nun Mudurnu yöresinde mezarların üstüne –uzaktan bakınca evi andıracak şekilde– tahta çatılar kondurulduğuna degenilmiş, Sinop'ta cenaze kaldırılanların başlarını açtıkları ve giysilerini ters çevirdikleri kaydedilmiştir. Moğol kökenli Çin kağanlarının cenazesinde hizmetçi ve cariye tayfasından bir grup insan diri diri gömülmekte; Maldiv adalarında katil bulunup öldürülmeden maktûlün cenazesi kaldırılmamaktadır. İbn Battûta sosyal statü ile ilgili sembollere de degenilmişir. Çin'de tacirler kazandıkları altını özel boyutlarda eriterek evlerinin kapısına asmakta; beş kalip altına erişen tacir parmağına tek yüzük geçirmekte, on kalip altına erişen ise iki yüzük takmaktadır. Maldiv kadınlarının giyim kuşamı, evlilik âdetleri çok ayrıntılı anlatılır. Onu en çok şâşırtan noktalardan biri de Türk kadınlarının statüsüdür. Anadolu'da kadınlar tipik bir akıncı gibi at koşturmakta, pazarlarda yoğun ticârî etkinliklerde ön sıraları tutmaktadır. Uzbek Han'ın ülkesinde asilzâde hanımları sosyal hayatı kocalarından aşağı kalmamaktadırlar. Onun antropolojik gözlemlerinin en önemlisi, anaerkil düzene işaret ettiği yerlerdir. İç Batı Afrika'daki Müslüman zencilerin ve bazı Berberî kabilelerinin İyvallatîn bölgesinde kurdukları düzen, tamamen anaerkil esaslara dayanmaktadır. Soybağı ve miras işlerinde anne ve annenin ailesi belirleyici konumdadır. Orada erkekler, soybağlarını babalarına değil analarına ve dayılarına dayandırmaktadırlar. *Rihle*'de ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahî birliklerine degenilmiş, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasi ve ticârî etkinliğine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ona göre Ahilik, Mısır'daki Fütüvvet sistemine benzemektedir. Bu düzenin bir benzeri de İsfahan'da mevcuttur. Çin'de iktisadi etkinliklerin tümünün kâğıt paralara bindirildiğini; bu kâğıt parçalarının yıpranması veya yırtılması durumunda günümüzün merkez bankasına benzeyen büyük bir darphaneye getirilerek değiştirildiğini anlatır. Maldiv-

lilerin ve Koko'daki Afrikalıların mübadele aracı, "veda" (el-wada') denilen deniz kabuklarıdır. Bu adalarda büyük memurlara maaş olarak pırınç ödenmektedir. Paul Bohonan'ın Tiv kabileleri üzerine yaptığı araştırmalar İbn Battûta'yı doğrular mahiyettedir. *Rihle*'yi ilginç kılan noktalardan biri de seyyahın gezdiği ülkelerdeki dinar ve dirhemleri Mağrip ve Mısır paralarıyla karşılaşmasıdır. Böylece çeşitli ülkelerin para birimlerinin gerçek alım gücünü mukayeseli olarak verir.

Rihle'nin bazı bölümlerinde tarihî kopukluklar olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçekktir. Birtakım olayların betimlenişindeki abartı, bazı şehirleri anlatırken pek çok seyyahın değiştiği konulara dejinmemesi gibi durumlar, çoğu İbn Battûta şârih ve çevirmeni tarafından doğal karşılanmış; hattâ son araştırmalarda İbn Battûta'nın başka seyyahlara göre daha gerçekçi olduğu ve sağlam bir hafızaya sahip bulunduğu vurgulanmıştır. Kaldı ki ana metin üzerinde kâtip İbn Cüzeyy Kelbi'nin az da olsa değişiklikler yaptığı göz önüne alınmalıdır. Ancak eserin birkaç bölümune ciddî ve sert eleştiriler yöneltilmiştir. Oryantalist Stephen Janicsek, *Rihle*'deki Ardu'z-Zulmet (: Karanlıklar ülkesi; Sibiryâ) ve Bulgar şehriyle ilgili anekdotları uydurma, hattâ kötü bir kopya gibi algılamış, Yule tarafından Çin'le ilgili bölümlerin yakıştırma olduğu söylenenmiş, Pasifik denizindeki seyahatin bir kısmı; Tavalisi ülkesi ve Berehnekâr cemaati hayalî sayılmış; efsanevî kuş Rohh'dan bahsetmesi ise tenkitleri büsbütün artırmış, seyyahın "Sindbad masallarından fazla etkilendiği" ileri sürülmüştür. Fakat zamanla Kraçkovsky, Gibb, Yamamoto, Ağa Mehdi Hüseyin ve S. M. İmamüddin gibi şârih ve çevirmenler *Rihle*'deki bu kısımların çoğunu belgeleyip onaylamışlar; bir bölümünü de uygun şekillerde yorumlamışlardır.

Seyahatname ve seyyah hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucularımız, evvelce YKY Kâzım Taşkent Dizisinde çıkan iki ciltlik ayrıntılı baskiya başvurabilirler.* Elinizdeki bu çalışma, kısa notlar eşliğinde sade metinden ibaret olduğu için bilimsel ayrıntıya değil akıcılığa önem verilmiş ve daha geniş bir okuyucu kitlesi hedeflenmiştir.

Son gözden geçirme aşamasında değerli vaktini bu kitabı ayırarak üslup, içerik ve hitap edilen kitle konusunda yapıcı eleştirilerini esirgemeyen sevgili eşim Hilal Tuğsal'a teşekkür ederim.

A. Sait Aykut
İstanbul, Kasım, 2004.

* Bkz.; İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (2 cilt), çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, YKY, İstanbul, 2004.

**İBN BATTÛTA
SEYAHATNÂMESİ**

BİRİNCİ BÖLÜM

Kâtip İbn Cüzeyy'in Girişi

Çok Şefkatlı ve Merhametli Allah'ın Adıyla,

Düzyazı ve nazımda usta, bilimin birçok dalında uzman, Girnata-
lı hukukçu Ebû Abdullah Muhammed İbnü's-Şeyh Ebu'l-Kasım İbn
Cüzeyy Kelbi¹ –Allah onu bağışlasın– der ki:

Tüm övgüler, yeryüzünü kullarının hizmetine veren Allah'adır.
Onun izniyle derin vadilerde, geniş yollarda yürürlü bu insanlar. Yüce
Allah kullarını yerden bitirdi, yere gönderecek ve yine oradan çıkara-
caktır. Toprağı kudretiyle kullarına yatak eden, çivi gibi yüksek dağ-
larla yeryüzünü pekiştirek üstüne direksiz göğü diken, yıldızları
karanın ve denizin karanlıklarında insanlara rehber eden odur. Ayı
ışık, güneş çra eden; gökten suyu indirip ölü toprağı dirilten odur.
Toprakta her türlü meyveyi bitiren, çeşit çeşit bitkileri yaratan odur.
Biri tatlı ve leziz, diğeri tuzlu ve acı olan iki deryayı birbirinden ayıran
odur. Denizin sırtında ve taşların üstünde yürüşünler diye dağ gibi
gemileri, sürü sürü binek hayvanlarını kullarının hizmetine sunarak
iyiliklerini doruğa ulaştıran odur.

Yüce Allah, efendimiz ve kayırcımız Muhammed'i esen kilsin.
Kullara yol gösteren, kılavuzluğuyla meşaleyi andıran odur. Yüce
Yaradan onu âlemlere rahmet olsun diye gönderdi, elçilerin sonuncusu
kıldı. Allah'a ortak koşanlar onun huzurunda pes ettiler ve insan-
lar Allah'ın dinine böyük böyük girdiler. Yüce Yaradan, elçisini hayret
uyandıran mucizelerle destekledi, cansız varlıklar dile geldi, onu doğ-
ruladı; onun duasıyla Allah kupkuru kemikleri diriltti, onun parmak-
larından gür sular akıttı.

Yüce Allah, ona yetişme ve dinine girme üstünlüğünü elde eden
Ehl-i Beyt'inden, eşlerinden ve dostlarından hoşnut olsun. Onlar bu
dinin ilk savunucularıdır. Düşmana karşı savaşıp aydınlık inancı

yayanlar; bu inancın temellerinden olan hicret, nusret ve himaye ilke-lerini³ ayakta tutarak Peygamberimizi yalnız bırakmayanlar onlardır. Onun önünde ateşten kalkan oldular. Onun yolunda ölüm denizine daldılar. Artık onların peşinden gidersen sapıtmaya kaygısına düşme!

Hak Teâlâ, müminlerin önderi Ebû Înân Fâris'e⁴ ahalisini güldürecek, dünyayı sevindirecek zaferler nasip eylesin. O, doğru yola erişti-ren imamların, râşit halifelerin soyundandır. Allah'ın yardımıyla güçlenmiş, onun yolunda cihat etmiştir. O sadece kâinatın efendisi olan Allah'a güvenir. Yüce Yaradan onun talihini açık etsin, zamanın felâketlerine karşı onu korusun, ona güç versin; onu azdırmasın ve hiçbir azgına boyun eğdirmesin! Ona zenginlik versin, fakat fakirleri kapsıdan-çevirecek duruma düşürmesin ve kimseye muhtaç etmesin onu! Kılıcı ve hazineyle zorlukları daima yensin bizim hükümdarımız!

İmdi, Fas Sultanı Ebû Înân Fâris'e ait bu yüce hilâfet; aklın ve akıl-ılların kabul ettiği, fikrin ve dinî prensiplerin de onayladığı gibi Allah'ın kullara uzanmış gölgesi ve tutulası ipidir; ona boyun eğilmeli-dir! Hastalanmış dini iyileştiren, kininden siyirlmiş düşman kılıcını kıran, bozulmuş zamanı düzeltten, verimini kaybetmiş bilim çarşısını şenlendiren; iyiliğin silinmeye yüz tutmuş ve üstünü otlar bürümuş yolunu aydınlatan, sarsılan ve kana bulanan ülkeleri huzura kavuşturan, ölmüş güzel gelenekleri dirilten, kanlı canlı zulüm ve cefa mera-simlerini kaldırın, tutuşmuş fitne ateşini söndüren, bağımsızlığını ilan etmiş eşkiya reislerine haddini bildiren; iyilik, güzellik ve takva temeli üzerine hak sarayını inşa eden, en güçlü sebebe daha doğrusu Allah'a güvenen sultanın devletidir bu! Bu hilâfetin şeref tacı ikizler burcudur; etekleri Samanyolu'na takılmıştır. Öylesine talihli ki ihtiyarlayan zamana karşı dağ gibi dik ve diridir, öylesine âdil ki tüm iman ehlîne yardımcıdır, öylesine cömert ki altın ve gümüş yağıdır bulutlar gibi-dir! Kızlığı zaman düşmanının önüne katıp sel oluyor; tümen tümen ecel orduları ona zafer vaat ediyor. Art arda yıkılan devletler onun gücüne güç katan zenginliğinin küçük bir parçasını teşkil ediyor.

Onun şiddet kılıcı, siteminden önce gelir. Onun vakar ve kararlılığından ötürü ümitler sönmez. Öylesine disiplinli ve akıllı ki düşmanlar bir yol bulup alt edemezler onu. Askerinden önce hilesi ve tecrübesiyle hasmını perişan eder. Başışamasını bilir, günah ağaçlarından af devşirir. Yumuşaktır ve hoşgörülüdür aslında. Kin ve keder dolu kalpleri sevgisinde eritir. Bilgisinin ışığıyla karanlıklar aydınla-nır. İçtendir; bu yüzden yararlıdır işleri. Ve bilinmeli ki bir işin güzelliği, ne amaçla yapıldığına bağlıdır.

Onun payitahtı, insanların arzuladığı bir doruk, becerilerin sergi-

lendiği bir alan, erdemlilerin konakladığı bir mekân, endişelinin kalbin huzurla dolduran ve nice ümitle yola düşen gariplerin yüzünü güldüren bir makam olunca; bu çağın evlatları ona hizmetkar oldular, bilim adamları ve edebiyatçılardan yarış edercesine onun huzuruna koştular. Ârifler onun yüce korunağına geldiler, gezginler onun payitahtını görme gayreyle hücum ettiler. Tir tir titreyen zavallilar onun şefkat kanatlarına siğındı, hükümdarlar onun kapısında köle oldu. Dünyanın kutbu odur. Onun devletinin yüceliği konusunda bilgili ve cahil; herkesin aklı aynı kaniya varır. Her Müslüman, yaptığı güzel işleri onun aldığı tedbirlere bağlar. Her öğretmen, anlatmak istediği şeyi onun harikulâde işleriyle örneklendirerek açıklar.

Öteki ülkelerin uzak bölgelerini gezip onun ulu kapısına gelen ve tükennemez deryasına dalanlardan biri de doğru sözlü fikh bilgini büyük üstat İbn Battûta'dır. Yeryüzünü bir baştan öbür başa arşınlayan, kısaca dünyanın tüm ülkelerini dolaşan bu adam; Levâta kabileinden, İbrahim soyundan, kendi yöresinde İbn Battûta, doğu beldeleinde Şemseddîn diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed'dir. Tüm dünyayı ibret alarak gezen, nice maceralarla şehirler aşan; çeşitli dinlerin alt firkalarını bilen; Arab'ın ve Arap olmayanların huylarını öğrenip herkesi hakkıyla değerlendiren odur.

O nhayet seyahat asâsını bu ulu payitahta bıraktı; zira buranın kayıtsız şartsız ikram meziyetine sahip olduğunu biliyordu. Tüm doğu ülkelerini gezip devletimizin dolunay gibi ışığı batıya yöneldi; burayı bütün memleketlerden üstün görerek altının toprakla kıyaslanamayacağını anladı; diğer ülke ve halkları uzun uzun araştırdı, sadece Hakk'a güvenen seçkin cemaate katılma arzusuyla yandıktan sonra bu karara vardı.

Böylece huzurunavardığı Sultan Ebû Înân, ona geçmişi unuttura-
cak çaptaarmağanlar yağırdı; pek çok nimet verdi. Uzun yolculukla-
ra tenezzül etmeyecek hâle getirdi onu. Daha önce dev sandığı
hükümdarların küçük olduğunu hissetti ve kalbinden geçirdiği tüm
armağanları aldı onun huzurunda. Ve unuttu artık ülkeler gezmekten
doğan iflah olmaz seyahat aşkıni. Uzun uzun arzuladıktan sonra bere-
ketli meraya vardi çunkü.

Gezileri sırasında gördüğü şehirleri, belleğine kaydettiği az bulu-
nur hikâyeleri yazsın; karşılaştığı ülke hükümdarlarından, erdemli
bilginlerden, yüce ermişlerden bahsetsin diye buyruk çıkışa ulu
makamdan; kulaklara ve gözlere şenlik veren, gönülleri eğlendiren,
üzerinde duruldukça sürprizler doğuran, açığa çıkması yarar getiren
her şeyi kâğıda döktürdü.

Ve zatiâlilerinin yüksek makamının bendesi, yüce kapılarının ayrılmaz bekçisi; huzurlarında eğilmekten şeref duyan Muhammed oğlu Muhammed İbn Cüzeyy Kelbî'ye -O, Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla daima Haşmetmeâbin hizmetine amade, iyiliklerine müteşekkirdir-buyruk verildi; üstad Ebû Abdullah'ın yazdırıldığı hatıraları bir kitapta etrafıca derleyip toparlasın diye.

Söz konusu kitap, üstadın bıraktığı müsveddenin en yararlı kısımlarını kapsamalı, güdülen hedefe erişmede yardımcı olmaliydi. Ayrıca sözün ari-duru olmasına özen göstermek, izah ve takribine⁵ gayret etmek gerekiydi; ta ki bu yönüyle de edebî bakımdan lezzetli ve sedefinden çıkarılmış inci gibi parlak olsun. Âcizane, mutî bir kâtîp olarak aldığı buyruğu derhal uyguladı, arzu edileni yapmak üzere Allah'ın yardımıyla bu işe girdi.

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta'nın kelamını aktarırken "onun arzuladığı anlamı açıklayan" kelimeleri kullandım. Ancak çoğu kez nasıl söylediyse öyle bıraktım, köküne ve dalına dokunmadım. Aktardığı hikâye ve haberleri olduğu gibi kaydettim; aslı nedir diye araştırma ve sinama girişiminde bulunmadım. Çünkü o, bunların doğru olanlarını saptamada en iyi yolu tutmuş, gerektiğinde güvensizliğini bildiren sözcükler kullanarak aslı astarı olmayanlara imada bulunmuştur. Yer ve kişi adlarından problemlî olanları halletmek ve "zabt" yoluyla daha verimli hâle getirmek için epey çaba gösterdim; kısaca özel adların okunuş şeklini belirten kayıtlar koydum.⁶ Yabancı adları olabildiğince açımladım. Çünkü bunlar yabancılıklarından ötürü genel kitleye karışık ve anlaşılmaz geliyordu. Ayrıca, böyle garip sözcüklerin sırrını çözmede bildik kurallar da insanı yanlışla sürüklemek teydi.

Hak Teâlâ hükümdarımızdan desteğini çekmesin, yüce makamda maksudumuzun kabul görmesini ummaktayız. Ayrıca muhtemel yanlışların görmezden gelinmesi de niyazımızdır. Zatiâlilerinin hoşgörüsü sonsuzdur, hataları bağışlayıcılığı ile ilgili menkibeleri her şeye kefildir. Hak Teâlâ daima zaferde alıstsırsın, güç ve imkânla donatsın; apaçık bir galibiyetin işaretlerinden mahrum etmesin onu!

İKİNCİ BÖLÜM

Tanca'dan Çıkış

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta der ki:

Kutsal evi haccetmek ve Yüce Peygamberimizin mezarını ziyaret amacıyla Yediyüzyırmibeşte Tanrı ayı Recebin ikisinde, Perşembe günü doğum yerim olan Tanca'dan hareket ettim.⁷ Ne sohbetiyle ferahlayacak eşim ve dostum ne de beraber yürüdüğüm bir kervan vardı. Lâkin kalbime bu kutsal toprakları görme arzusu iyice yerleştiği için dostlarımdan ayrılmayı göze alarak kuşların yuvalan uçuşu gibi terk ettim yurdumu. Annem ve babam henüz hayatı oldukça paylaştılarken ince bir üzüne boğuldum. Ayrılıktan benim payına düşen neyse onların payına da düşen oydu. O zamanlar 22 yaşındaydım.

İbn Cüzeyy der ki:

Gîrnata şehrindeyken Ebû Abdullah İbn Battûta bana Onyedi Recep Yediyüzükçe Pazartesi günü⁸ Tanca'da dünyaya geldiğini söyledi.

İbn Battûta devam ediyor:

Yola koyuluşum müminlerin emiri, dinin destekçisi, kutlu önder Ebû Yusuf oğlu Ebû Saîd'in sultanatı zamanına rastladı.⁹ Bu hükümdar, âlemlerin sahibi Yüce Allah'ın yolunda savaş etmiş, cömertliği dünyayı tutmuş, adaleti ve merhameti ile halkın gönlünde taht kurmuştur. Onun babası kutlu önder Ebû Yusuf b. Abdülhak,¹⁰ Tanrı'yı ortak koşanların belini kırmış, inkârcılık ateşini söndürmüştür, bölgelik saldiran Haçlı ordularını darmadağın etmiştir. Allah Teâlâ onlardan daima hoşnut olsun. İslâm ve Müslümanlar adına onlara büyük mükâfatlar versin, devletlerini kıyamet gününe kadar ayakta tutsun!

Böylece Tilimsân şehrine ulaştım.¹¹ O esnada oranın hâkimi Benî Zeyyân (: Zeyyânogulları) soyundan gelen Abdurrahman Ebû Tâşifîn idi.¹² Onun babası Musa b. Osman, Osman'ın dedesi de Yağmur Esen b. Zeyyân'dır.¹³ Bu durağında İfrîkiyye (: Kuzey Afrika)¹⁴ sultani Ebû Yahyâ'nın iki elçisine rastladım. Biri Tunus'ta nikâh kadılığı

yapan meşhur bilgin Ebû Abdullah Muhammed Nefzâvî, diğeri ise Üstat Ebû Abdullah b. Muhammed'dir Bu adam Mehdiye sahilindeki Zübeyd köyünde doğduğu için Zübeydî diye de bilinir. Hicrî Yediyüzkırk yılında vefat etmiştir.

Tilimsân'a ulaştığım gün bahsettiğim elçiler oradan ayrılıyordu ve bazı arkadaşlar bana, onlarla beraber gitmemi salık verdi. Bu konuda en doğru kararı almak için istihareye yattım; gerekli hazırlıkları yapmak üzere üç gün burada kaldım. Sonra yola koyuldum ve Milyâne şehrinde onlara yetiştim. Yaz mevsiminin dayanılmaz sıcakları başlayınca bu iki fakih hastalandı; orada 10 gün beklemek zorunda kaldık. Tekrar hareket ettiğimizde birinin hastalığı iyice ağırlaşmıştı. Bu yüzden Milyâne'den dört mil uzakta, sulak bir yerde konakladık. Dördüncü günün kuşluk vaktinde adam vefat etti. Oğlu Ebu't-Tayyib ile arkadaşı Ebû Abdullah Zübeydî, Milyâne'ye dönerek cenazeyi orada toprağa verdiler. Bense aralarında Tunus tüccarlarından Muntasır b. Mes'ûd'un, Haci Adûlî'nin ve Hacer b. Muhammed'in bulunduğu bir kervan ile tekrar yola koyuldum.

Cezâyir şehrine vardığımız zaman Üstat Ebû Abdullah ile Kadî efendinin oğlu gelinceye kadar şehir dışında birkaç gün bekledik. Onlar yetişince hep beraber Mittîca¹⁵ yolunu tutarak Zân Dağlarına yöneldik.¹⁶ Daha sonra Bicâye¹⁷ şehrine vardığımızda Üstat Ebû Abdullah, bu yörenin kadısı Ebû Abdullah Zübâvî'nin evine; Kadî efendinin oğlu Ebu't-Tayyib ise müfessir fıkıh bilgini Ebû Abdulâh'ın evine misafir oldu. O vakit şehrin valisi Ebû Abdullah Muhammed b. Seyyidi'n-Nâs'dı; "Hâcîb" diye de tanınırdı. Milyâne'den beri birlikte yolculuk ettiğimiz Tunuslu tüccarlardan Muhammed b. Hacer, geride üçbin altın dinar bırakarak vefat etti. Ötürken Cezâyir eşrafından İbn Habibe adındaki birine, altınları Tunus'taki vârislerine göndermesini vasiyet etmişti. Ama bu olaydan haberdar olan İbn Seyyidi'n-Nâs altınları alelacele adamın elinden kaptı. İşte, Muvahhidî kökenli valilerden gördüğüm ilk zalime hareket bu oldu.

Bicâye'ye geldiğimizde sıtmaya tutulmuştum. Dostum Ebû Abdullah Zübeydî hastalığı tamamen atlatıncaya kadar burada kalıpmamı salık verdi. Ama ben:

"Eğer Hak Teâlâ ölmemi takdir etmişse ecel meleği Hicaz yolundayken gelip yetişsin!" diyerek razi olmadım. Bu kararım üzerine o da şöyle dedi:

"Madem gitmeye kararlısan, öyleyse fazla eşyanı ve bineğini sat! Ben sana ödünç olarak bir binek, bir de çadır vereceğim. Bize katılacak-

sin, lâkin yükün az olacak. Yolda çöl Araplarının saldırısına uğrama korkusu olduğu için hızlı gitmeye mecburuz!"

Onun öğütlerine uydum. Üstat Ebû Abdullah söz verdiği şeyleri tek tek bana ikram etti. Hak Teâlâ ona güzel armağanlar versin! Hicaz seyahati esnasında aldığım ilk ihsan buydu.

Kusantîne'ye varıncaya kadar hiç durmadan yol alındı. Bu şehrin dışında konakladık.¹⁸ Lâkin öyle şiddetli bir sağanağa yakalandık ki çarnaçar geceleyin çadırımızdan çıkip çevredekileri evlere sığınmak zorunda kaldık. Ertesi sabah gün işirken şehrin erdem sahibi asil valisi Ebu'l-Hasan yanımıza geldi. Bu adam şeriftir. Yağmur çamuruyla kirlenmiş elbiselerimizi görünce kendi konağında temizlenmesini emretti. Üzerimizdeki ihram iyice yıpranmış, parça parça olmuştu. Vali onun yerine bana Baalbek kumasından dokunmuş kaliteli bir ihram gönderdi.¹⁹ Ucuna da iki altın dinar takımı. Bu hâdise, yüzüme açılan talih ve ihsan kapısının ilk meyvelerindendir.

Sonra Kusantîne'den kalkıp Bûne şehrine vardık.²⁰ Birkaç gün kaldık. Seyahat esnasında başımıza gelecek muhtemel tehlikeleri hesaba katarak beraber yolculuk ettiğimiz tüccar dostları orada bıraktık, süratle yolumuza devam ettik. Hastalık yakamı bırakmadı. Tekrar sıtmamı oldum. Öyle hâlsizleştim ki düşmemek için kendimi sarıkla hayvanın egerine bağlıyordum. Tunus'a ulaşıcaya kadar hayvandan inmedim; bir daha binemem, yiğilip kalırm korkusuyla! Halk, Üstat Ebû Abdullah Zübeydî ile Kadi Ebû Abdullah Nefzâvî'nin oğlu Ebu't-Tayyib'i karşılamaya çıktı. İki taraf birbirine hâl hatır sordu. Hiç kimse yanaşıp da bana selâm vermedi. Çünkü hiçbirini tanımadığım. Yalnızlığım bana öyle dokundu ki kendimi tutamayıp hiçkira hiçkira ağladım. Hacılardan biri benim garip kaldığımı hissedip yanaştı, selâm verdi, gönlümü aldı. Şehre girerken güzel sohbeti ve teselli edici sözleriyle beni memnun etti.

Orada Kütbîyyîn Medresesi'nde konakladık.

İbn Cüzeyy der ki:

Halkın kadısı, hatiplerin önderi İbn Hacc Bilfîkî diye ünlenmiş Üstat Ebu'l-Berekât Muhammed de kendi başından böyle bir olayın geçtiğini ifade ederek şunları anlatmıştı:

Ramazan bayramıyla ilgili Peygamber sözünü –Allah Teâlâ onu rahmetiyle kuşatsın– Ebû Abdullah b. Kemâd'dan dinleyip bellemek ve kaydetmek için arife günü Endülüs şehirlerinden Belleş'e (: Velez)²¹ vardım. Oraya ulaştığında gece yarısıydı. Câmide halkla beraber bayram namazı kıldıktan sonra baktım ki herkes birbirine yanaşıyor, kucaklaşıyor, esenlikler diliyor; bense bir köşede garip, ses-

siz bekliyordum. Kimse bana selâm vermedi. Nihayet, ahaliden bir pırifâni yaklaşıp hatırlımı sordu: "Uzaktan baktım, halktan ayrı durup kimsenin selâmına muhatap olmadığını görünce gurbette olduğunu anladım. Yanına gelip yalnızlığını unutturmak istedim!" dedi. Yüce Tanrı bu ihtiyarı en güzel şekilde mükâfatlandırsın!

İbn Battûta devam ediyor:

Tunus Sultanı

Tunus'a girdiğimde buranın sultani Benî Hafs'dan (: Hafsoğullarından)²² gelen Ebû Yahyâ idi.²³ Onun soyu şöyledir: Sultan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sultan Ebû İshâk İbrahim b. Sultan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Abdülvâhid b. Ebû Hafs. Allah onu rahmetiyle kuşatsın! Tunus'ta birçok ulu bilgin vardı. Bunlar arasında Başkadi Ebû Abdul-İlah Muhammed Ensârîyi, beş hükümdar boyunca başkadılık yapmış olan Hatip Ebû İshâk İbrahim Ribi'yi, Tunus kadılığında da hizmet vermiş Ebû Ali Ömer b. Ali b. Kaddâh Hevârîyi sayabilirim. İlk sözünü ettiğim Ebû Abdullah, Hazrec kabileinden olup Endülüs'ün Belensiye (: Valensiya) şehrinden gelmiş; daha sonra Tunus'a yerleşip İbn Gammâz adıyla tanınmıştır. İkinci adamın soyu İbrahim b. Hüseyin b. Ali b. Abdurreffi Ribi'î şeklindedir. Tunus kadısı diye bahsettiğim üçüncü zat ise yörenin büyük bilginlerindendir. Her Cuma namazdan sonra Zeytûne Câmii diye bilinen büyük mabedin sütunlarından birine dayanır, halkın dertlerini dinler, çeşitli meselelerde çözümler sunar, fetvâ verirdi.²⁴ Nihayet 40 mesele çözünce oturduğu yerden kalkıp giderdi.

Ramazan bayramında Tunus'taydım; namaz için açık namazgâha gittim, çok kalabalıktı. Herkes en temiz elbiselerini giymişti. Sultan Ebû Yahyâ, kumandanları, yakınları ve hizmetkârlarıyla at üstünde geldi. Maiyetindekiler fevkâlâde düzenli hareket ediyordu. Bayram namazı kılınıp hutbe okunduktan sonra herkes evine gitti.

Bir müddet sonra İfrîkiyye şehirlerinden Iklî'de oturmakta olan Ebû Ya'kûb Sûsî isimli bir âlimin başkanlığında hac kervanı tertip edildi. Kervana katılanların büyük çoğunluğunu Mesâmide tâfesi oluşturuyordu.²⁵ Beni kendilerine kâdi seçtiler. Zilkade ayı sonrasında Tunus'tan hareket ederek sahil yolu boyunca ilerleyip Sûsa kasabasına vardık. Burası Tunus'tan 40 mil uzakta küçük, şirin bir sahil beldesidir. Oradan Safakus şehrine geldik.²⁶ İslâm hukukuna dair *Tâbsîra fi'l-fikh* adlı eserin sahibi olan İmam Ebu'l-Hasan Lahmî Mâlikî'nin mezâri bu şehrin yakınındadır.

İbn Cüzeyy der ki:

Safakus beldesi hakkında Ali b. Habîb Tenûhî şu dizeleri söylemiştir:

*“Safakus huzur ve yağmurun kaynağı olsun,
Sarnıçları ve mescidiyle daima safâ bulsun.
Körfeze akan dereciklerle çevrili güzel şehir,
Ulu hükümet konağının başı hep göklerdedir.
Bu ne tatlı şehirdir; yanına vardığında,
Açılır, dile gelir, ‘Hoş geldin, merhaba!’
Bir ona bir de kiyileri yalayıp çekilen dalgalara bak,
Sanırsın âşığına gülümstüyör, hevesle kıritıyor,
Rakiplerini görünce cesareti kiriliyor da,
Hüzinle doluyor içi, gerisin geri dönüyor!”*

Ama nitelikli şiiriyle şöhret bulmuş büyük edip Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Temîm tam aksi şeyler söylüyor:

*“Safakus ah Safakus, kahrolası, halkı yok olası,
Yağmura hasret kalası, açlıktan geberesi!
Ne kadir bilmez bir beldedir burası,
Bir garip geçse yanı başından,
Yem olur elbet, ya Rum ya Arap çapulcuya!
Nice tüccarın serveti gasp edildi burada,
Nicelerinin zincir takıldı boynuna!
Derya utandi bu ahaliden, mahzun oldu,
Ne zaman yaklaşa, kalbi korkuya doldu.”²⁷*

İbn Battûta devam ediyor:

Daha sonra Kabis beldesine uzandık; şehrin içine girip konakladık.²⁸ Ardı arkası kesilmeyen bir yağmurla karşılaşınca on gün burada kaldık.

İbn Cüzeyy der ki:

Bir şair, Kabis için şöyle diyor:

*“Ah nerede Kabis kıyısındaki cennet vadide geçen tatlı gecelerim,
Kalbim andıkça o günleri, kor üstünde fokurdayan cezveye benzerim!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Kabis'ten çıkış Atrablus'a (: Trablusgarb) yöneldik.²⁹ Yüzden fazla atlı ile keskin nişancıların eşliğinde birkaç menzil yol aldık. Maiyeti-

mizde bulunanlardan korkan çöl haydutları bize saldırmaya cesaret edemedi. Yüce Allah onların baskınından bizi korudu. Yol üstü duraklarımızın birinde Kurban bayramı gelip çattı. Dördüncü gün Atrablus şehrine vardık ve bir müddet istirahat ettik. Ben Safakus'ta Tunus Devleti'nin kâtiplerinden birinin kızıyla nişanlanmış, Atrablus'a vardığımızda gerdeğe girmiştüm bile! Yediyüzyirmialtı yıl Muharrem ayının sonrasında³⁰ eşim ve Mesâmide taifesinden bir grupta bu şehri terkettim. Kervan bayrağını elime alıp öne geçtim. Esas kafile ise soğuk ve yağmur sebebiyle kolay hareket edemediği için şehirde kaldı.

Mislâte, Misrâte ve Kusûr Sürt'ü geçtik.³¹ Kusûr Sürt'te bedevîler bize saldırmak istediyse de Hak Teâlâ onların şerrinden bizi muhafaza buyurdu. Yolculuğumuzun devamında bir koruya girdik. Ardından, ermiş Barsîsa kasrına ve Kubbe-i Sellâm'a vardık. Atrablus'ta beklemiş olan esas kervan burada bize katıldı. Kayinpederimle aramızda çıkan bir tartışmadan ötürü kızından ayrılmam gerektiği için bir zaman sonra Faslî bir "Tâlib"în³² kızıyla nikâhlandım. Zaâfiye köşkünde gerdeğe girdim. Kafileyi bir gün alıkoyarak muhteşem bir düğün yemeği verdim!

ÜÇUNCÜ BÖLÜM

İskenderiye

Nihayet Cumâdelûlâ ayının başlarında³³ İskenderiye şehrine vardık. Burası çok sevimli, işlek ve güvenlikli limanıyla son derece düzenli bir şehirdir. Üstünlük, zarafet ve sağlamlığa dair ne ararsan burada bulursun. Din ve dünya ile ilgili bütün kurumlara da sahiptir. İskenderiye şehri ışıltısıyla gözleri alan bir zümrüde, baştan ayağa süslenmiş bakire kızı benzer. Doğu ile Batı'nın tam ortasında bulunduğu için çeşit çeşit güzelliklerle donanmıştır. İnsanın dikkatini çeken garip hâdiseler meydana gelir burada. İskenderiye'nin harikulâde nitelikleri, ilginç hikâyeleri, seçkin şahsiyetleri hakkında epey kitap yazılmış ise de Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Mesâlik'i* içerik bakımından bu sahada anılmaya değer en iyi teliftir.³⁴

İskenderiye'nin Kapıları ve Limanı

İskenderiye beldesinin dört kapısı vardır; Bâbü's-Sidre, Bâbü'r-Reşîd, Bâbü'l-Bahr ve Bâbü'l-Ahdar adlarıyla bilinirler. Batı yönüne Bâbü's-Sidre'den çıkarılır. Bâbü'l-Ahdar yalnız Cuma günleri açılır ve halk oradan mezar ziyaretine gider. İskenderiye'nin limanı muazzamdır. Hindistan'ın Kavlem ve Kalikút limanları, Türk yurdunun Kirem (: Kırım) bölgesindeki kâfirlerin Surdak limanı ve Çin'in Zeytûn limanı istisna edilecek olursa yeryüzünde buraya denk bir deniz ticaret merkezi görmedim. Yukarıda bahsettiğim gibi ileride anlatacağım.

İskenderiye Feneri

Bu ilk seyahatimde feneri temaşa etmiş ve bir tarafını yıkık bulmuştum.³⁵ Fener kare şeklinde göge uzanan dev bir yapıdır. Kapısı zeminden hayli yüksektir ve onun karşısında aynı seviyede olan başka bir yapı vardır. İki yapının arasından fenerin kapısına geçmek için tahta

köprücükler uzatılmıştır. Bunlar kaldırılınca kapıya ulaşlamaz. Girişte fener muhafizine ait kuytuluk, içeride de pek çok oda mevcuttur. İç kısımlara götüren geçidin genişliği dokuz karış, duvarın eni ise on karıştır. Fenerin dört duvarının tümü hesap edildiğinde 140 karış tutar. Yüksek bir tepenin üzerindedir. Onunla şehir arasında bir fersah³⁶ uzunluğunda dikdörtgen bir şerit vardır. Deniz bu uzun çıkışlığı üç yandan sarıp nihayet İskenderiye surlarını yaladığı için karayoluyla fenere, ancak şehir içinden gidilir. Mezarlık da fenerin bitiği bu arazidir. Uzun seyahatlerimin sonunda, Yediyüzelli yılında Mağrip'e dönüşümde feneri tekrar görmek istedim ama tamamen harap olduğundan ne içine girmek ne de kapısına kadar çıkmak imkânı kalmamıştı. Melik Nâsır³⁷ –Allah onu rahmetiyle kuşatsın– bu fenerin karşısına, ona denk bir bina dikmeye çalışıysa da ömrü yetmediğinden girişimi yarılmıştır.

Ulu Sütun

İskenderiye' nin harikalarından biri de şehrin dışında bulunan ve Amûdü's-Sevârî diye bilinen mermer sütundur.³⁸ Bir hurmalığın ortasına dikili kalmış bu muhteşem yapı, hayretengiz yüksekliğiyle ağaçların arasından farkedilir, çok uzaklardan görülür. Gayet ustalıkla yontulmuş tek parça bir yapıdır. Büyük peykelere benzeyen dört köşeli taş kaideleler üzerine oturtulmuştur. Buraya nasıl ve kimin tarafından dikildiği kesin olarak bilinmemektedir.

Ibn Cüzeyy der ki:

Seyahat âşığı hocalarından biri bana şu hikâyeyi anlattı: İskenderiyeli bir okçu, yayı ve sadıyla bu sütunun tepesine çıkmış, büyük bir kalabalık onu görmek için toplanmış, lâkin okçunun tepeye nasıl çıktığına kimse aklı erdirememiş. Bence ya korkudan ya da kendisini görüp hayret edenlerden bir şeyler koparmak için böyle davranışmış olabilir. Ama oraya nasıl çıktığı ise şöyle izah ediliyor: Arkasına ince ve uzun bir iplik bağladığı okunu tam tepeye fırlatıyor. Bu ince uzun ipin gerisinde kalın ve sağlam bir ip var tabiî; ok ince iplle rahatça sütunu aşıp tekrar yere düşüyor. Okçu koşuyor, okun düştüğü yeri bulup ince ipi yavaş yavaş çekmeye başlıyor. Ta öte taraftaki kalın ip de koca sütunu aşıp bu yana geliyor. Daha sonra iş kolay; kalın ve sağlam ipin bir ucu yere bağlı, ortası sütunun tam üstünde, öbür ucu ise bu tarafta. Adam bu taraftan yavaş yavaş tırmanıyor. Tepeye vardiktan sonra aşağıda kendisiyle bu macerayı tertip ettiği arkadaşına ipi götürmesini salık veriyor. Sonra halk toplanıyor, işin aslini bilmemiği için hayret ediyor.

İbn Battûta devam ediyor:

İskenderiye'ye ulaştığında oranın emiri Salâhaddîn adında biriydi. Bu esnada İfrîkiyye'nin tahttan indirilmiş eski sultani Zekerîyyâ Ebû Yahyâ Lihyânî de oradaydı.³⁹ Mısır sultanı Melik Nâsîr onun İskenderiye'de saltanat konağında misafir edilmesini ve kendisine günde bin dirhem verilmesini emretmişti. Oğulları Abdülvâhid, Mîsrî ve İskenderî; mabeyincisi Ebû Zekerîyyâ b. Ya'kûb ve başveziri Ebû Abdullah b. Yâsîn de yanındaydilar. Daha sonra Lihyânî ile oğlu İskenderî, İskenderiye'de vefat ettiler. Mîsrî ise buraya yerleştii.

İbn Cüzeyy der ki:

İlgincit, Lihyânî'nin çocuklarına verdiği adlar, alinyazılara da uygun düştü. İskenderî, İskenderiye'de öldü. Mîsrî ise burada –bir Mısır şehri olan– İskenderiye'de uzun bir süre yaşadı. Abdülvâhid'e gelince art arda Endülüs, Mağrip ve İfrîkiyye'yi dolaştıktan sonra Cerbe adasında öldü.

İskenderiye Şehrinin Bazı Bilginleri

Bunlar arasında dilbilim üstatlarından İmâdüddîn Kindî'yi sayabiliyoruz. Çok büyük bir sarık sarardı. Ben Doğu'da ne de Batı'da bu kadar büyük sarık görmedim! Bir defasında onu mihrabın önünde otururken gördüm... Sarık o kadar kocamandı ki mihrabı dolduruyordu. İskenderiye bilginleri arasında şehrin kadılığını yapan Fahreddîn Rîgî'yi de sayabilriz. Saygideğer, ilim aşığı bir insandı.

Kadı Fahreddîn Rîgî'nın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Kadı Fahreddîn Rîgî'nin dedesi Rîga ahalisinden olup kendini ilme adamıştı. Bu adam Hicaz'a gitmek üzere yola çıktı ve bir akşamüzeri İskenderiye şehrine vardı. Parası pulu olmadığı için uğurlu bir söz işitmeye şehre girmemeye karar verdi. Daha sonra şehrin kapısına yakın bir yerde oturdu. Herkes içeri girip kapıların kapanma zamanı gelince kendisinden başka kimse kalmadı orada. Kapıcı onun umursamazlığına içerleyerek, "Kadı, içeri girsene!" dedi. O da "İnşallah kadı olurum!" cevabını verdi. Şehirde bir medreseye sığındıktan sonra kendini kiraat ilmine adadı. Seçkin bilginler seviyesine yükseldi. Zamanla şöhreti etrafa yayıldı. Dünyaya değer vermezliği ve Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirişiyle de ünlenmemiştir. Mezîyetleri Mısır sultanının kulağına gitti. Bu sırada İskenderiye kadısı vefat etmişti. Şehirde bulunan birçok âlim, kadılığa tâlip olduğu hâlde Rîgî buna rağmen etmedi. Ansızın sultan ona "Taklîd" gönderdi. Taklîd, kadılık belgesi demektir. Ulak, belgeyi teslim edince Rîgî, hizmet-

kârına, kimin davası varsa huzuruna gelmesi için halka davette bulunmasını emretti. Böylece o halkın hukuki sorunlarını çözmekle uğraşırken diğer bilginler kendi içlerinden birinin evinde toplandılar. İskenderiye kadılığının “kendilerinden başkasına verilemeyeceği” zanniyla, Rîgî'nın atanmasının halkça tasvip görmediğini bildiren bir raporu sultana göttürmeye karar verdiler. Bu sırada aklı başında bir müneccim meclise gelerek; “Bundan vazgeçin! Zira ben o adamın talihine baktım, araştırdım! Kırk sene kadılık edeceğim bana ayân oldu!” dedi. Bunun üzerine onlar da Fahreddîn Rîgî hakkında müracaatta bulunmaktan vazgeçtiler. Hakikaten müneccimin söyledikleri doğru çıktı! Fahreddîn Efendi kadılık görevini yürüttüğü sürece adaletten ayrılmamış ve ününü dünyaya duyurmuştur...

İskenderiye'nin meşhur bilginleri arasında Vecîhüddîn Sanhâcî ile Bintü't-Tinnîsî'nin oğlu Şemseddîn'i, büyük velilerden Şeyh Ebû Abdullah Fâsî'yi de sayabiliriz. Şeyh Ebû Abdullah namazda selâm verdiği zaman (görülmeyen varlıklar tarafından) selâmına karşılık verildiği ve onun da bu selâmi işittiği dilden dile dolaşır. Bilgisini pratiğe döken, dünyaya yüz vermeyen, Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkan, “keşif ehli” Şeyh Halîfe de İskenderiye'nin büyüklerindendir.

Şeyh Halîfe'nin Bir Kerameti

Onun dostlarından güvenilir biri bana şu olayı anlattı:

Şeyh Halîfe bir gece rüyasında Peygamberimizi görür. -Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliği ile kuşatsın- Şeyh'e dönerek, "Halife! Bizim ziyaretimize gel!" diye buyurur Peygamberimiz. Bunun üzerine Halife, hemen Medine'nin yolunu tutar, Peygamber Mescidi'ne yaklaşır. Selâm Kapısı'ndan içeri girip "Tahiyetü'l-Mescid" denilen iki rekâthîk namazı kıldıktan sonra Peygamber Efendimiz'e selâm verir.⁴⁰ Oradaki direklerden birine dayanır. Başını dizleri arasına koyup oturur. Tasavvuf dilinde “tezyîk” adı verilir buna. Bir müddet sonra başını kaldırınca dört yuvarlak ekmek, süt dolu bir kap ve içinde biraz hurma bulunan bir tabak bulur. Arkadaşlarıyla beraber bu güzel ağızı yedikten sonra o sene hac ibadetini yerine getirmeden İskenderiye'ye döner.

İskenderiye'nin ileri gelen bilginleri arasında kendini Hakk'a adamış Burhânedîn A'râc'ı da sayabiliriz. Bu adam dünya için dinini satmayan, Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkan iyi bir insandır. Şehirde bulunduğu sırada kendisiyle görüştüm. Üç defa ziyaretinde bulundum.

Şeyh Burhâneddîn'in Bir Kerameti

Bir gün yanına vardığında bana:

"Yabancı ülkeleri gezip dolaşmayı çok sevdiğimini görüyorum!" dedi.

"Evet, gerçekten pek severim bu işi!" diye cevap verdim. O esnada Çin ve Hind gibi uzak ülkelere gitmeyi aklımın köşesinden bile geçirmiyordum. Ama bana dönüp;

"Sen inşallah kardeşim Feridüddin'i Hind'de, Burhâneddîn'i Çin'de, Rükneddîn Zekeriyyâ'yı ise Sind yöresinde ziyaret edeceksin. Onlarla görüşüğünde benden selâm söyle!" demesin mi! Ben hayretler içinde kaldım. Ansızın içimde bu ülkeleri de gezmek hevesi uyandı. Şeyh Burhâneddîn'in bahsettiği üç adamlı buluşuncaya kadar dolaştım buraları...

Bu yüce insana veda ettiğimde bana bir miktar yol harçlığı verdi. Ama harcamadım bu parayı. Kadere bakın, sonradan Hind kâfirlerinin denizde benden gasbettiği öteki eşya ile birlikte bu güzel hatırlar da eşkiyanın eline geçti!

Son olarak İskenderiye'nin büyükleri arasında Şeyh Yâkût Habeşî'yi de zikredebiliriz.⁴¹ Bu adam evliyadan Ebu'l-Abbâs Mürsî'nin müritlerindendir. Ebu'l-Abbâs Mürsî, keramet hazinesi, veliler velisi Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin mürididir.⁴²

Büyük Veli Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin Kerameti

Şeyh Yâkût kendi şeyhi Ebu'l-Abbâs Mürsî'den naklen bana şuhâdiseyi anlatmıştır:

Şeyhimiz Ebu'l-Hasan her sene Saîd (: Yukarı Mısır) yoluyla hacca giderdi. Hac zamanı gelinceye kadar -Recep ve onu takip eden aylar da- Mekke'de kalırdı. Sonra Peygamber Mescidi'ni ziyaret edip Hicaz'ı, çölü ve diğer yerleri dolaşarak memleketine dönerdi. Son hac yolculuğuuna çıktıktı zaman hizmetçisine:

"Bir balta, bir küfe, cenaze tütsüsü; kısaca bir cenaze için ne lazımsa hepsini yanına al!" dedi. Hizmetçisi:

"Efendim, bunları niçin alıyoruz?" diye sorunca:

"Humeyserâ'da görürsun." cevabını verdi. Humeyserâ şimdi Yukarı Mısır'da Ayzâb sahrasında, suyu acı ve yırtıcı hayvanı bol olan bir yerdir. Bu bölgeye vardıklarında Şeyh Ebu'l-Hasan tepeden tırnağa yikanarak iki rekât namaz kıldı. Namazın sonuna doğru ruhunu teslim etti ve oraya gömüldü.

Ben bu büyük şeyhin kabrini ziyaret ettim. Mezar taşında ismi ve Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a kadar uzanan soy kutüğü yazılıydı. Allah onlardan razı olsun.

Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzilî'nin Sürekli Okuduğu Deniz Virdi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu yüce insan her sene Saîd-i Misr denilen Yukarı Mısır'a doğru ilerler, ardından Cidde denizi yoluyla seyahat eder ve gemiye bindiği vakit her gün "Hizbü'l-Bahr" adı verilen duasını okurdu. Şâzilîye tarikatına gönül vermiş müritleri dahi bugüne kadar her gün Hizbü'l-Bahr'ı okumaktan geri durma-mışlardır.⁴³

Dua şöyledir:

"Allahum! Ey Yüce Yaradan, ey Ulu Tanrı, ey şefkatli, merhametli Rab! Ey her şeyi bilen!

Sen benim sahibimsin! Seni bilmek, seni tanımak yeter bana!
Benim rabbim ne güzel bir rab! Ve benim, seninle doygunluğa ulaşmam ne güzel!

Dilediğine yardım edersin sen! Sensin yüceler yücesi, sensin kularını esirgelen!

Oturuşumuzda, kalkışımızda, söyleyişimizde, isteyişimizde, tüm hareketlerimizde kalbimizi gayba imandan uzak tutacak vehim ve şüphelere düşmekten koru bizi!

O kuşkular, vehimler ve gamlar; kalplerimizi, senin gayb hazine-lerinden alıkoyuyor.

Müminler, büyük bir imtihan içindedir. Zelzeleye uğramış gibi sarsılırlar. Ve kalblerinde yamukluk bulunan münâfiklar 'Tanrı ve Tanrı elçisi bize boş şeyler vadetti!' derler.

Bize yardım et! Adımlarımızı sağlam basalım. Bizi ayakta tut!

Denizi Musa'ya açtığın gibi, ateşi İbrahim'e hizmetkâr kıldığın gibi, dağları ve demiri Davud'a hamur ettiğin gibi, rüzgârı ve cinleri Süleyman'a köle ettiğin gibi, şu üzerinde bulunduğu deryayı da bize bende kıl!

Yerde ve gökte, melekût evreninde yarattığın tüm deryaları bizim emrimize ver!

Dünyanın ve ahiretin denizlerini bize hizmetçi yap!

Ey, kâinatın gücünü elinde bulunduran! Her şeyi kolay et bize!

Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd!

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kaf! Bize yardım et! Sen yardım elini uzatanla-rım en iyisisin!

Bizim önemümüzü aç! Sen, zorlukları kaldırınların, yolları açanların en iyisisin!

Bizi bağışla! Sen bağışlayanların en iyisisin!

Bize yiyecek ver, geçimlik ver! Sen yiyecek ve geçimlik verenlerin en iyisisin!

Bizi doğru yola ulaştı! Bizi haksızlık yapan, zulmeden topluluğun şerrinden koru!

Bilgin dahilindedir elbet, bize tatlı meltemler ver! Rahmet hazine lerinden bir meltem kopar ve sal önmüze!

Yücelik, esenlik, dünya ve ahirette ferahlık anlamına gelen gücünle kat bizi bu rüzgârin önüne!

Senin her şeye gücün yeter!

Ulu Rabbimiz! İçimizde ve dışımızda, gönüllerimizde ve bedenle rimizde bir sıkıntı bırakmadan işlerimizi kolaylaştır! Dinimiz ve dün Yamızda başarıyı, sağlığı ve esenliği nasip et bize!

Yolculuğumuzda bize arkadaş ol! Bizim ehlümüzden olanlar, (bizim ilkelerimizi paylaşanlar ve akrabalarımız) için koruyucu ol!

Bize düşmanlık edenlerin yüzlerini sil! Oldukları yerde onların şeklini boz! Ne geriye kaçabilsinler ne de bize yetişebilsinler!

'Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdim. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlar, ama nasıl göreceklerdi?

Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne de geri gelmeye!'

'Yâ sîn,

Hikmetli Kur'an hakkı için,

Sen, kuşku yok, peygambarlerdensin,

Dosdoğru bir yol üzerinde!

Güçlü ve merhametli olan Allah'tan indirilmedir bu!

Ataları uyarılmadığından, kendileri de aymaz olan bir toplumu uyarasın diye!

Andolsun kesin söz çıktı onların çoğu hakkında! Artık inanmazlar.

Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik.

O halkalar çenelere dek uzanmakta, bu yüzden başları yukarı kalkık!

Bir set çektiğin önlere ve arkalarına da bir set,

Perdeledik onları, göremezler artık.'

Yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu!

'Yüzler yeri göğü ayakta tutan dipdiri Allah için eğildi. Haksızlık eden, zulüm yüklenen hüsrana uğradı!'

Tâ-sîn, Tâ-Sîn-Mîm,

Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf,

'İki denizi birbirine kavuşturmak üzere saliverdi.

Aralarında bir engel var, birbirine geçip karışmazlar.'

Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm,
Hâ-Mîm,

İş bitti, zafer geldi, bize karşı onlara yardım edilmez!
‘Hâ-Mîm,
Bu kitap, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı çetin, lütfu geniş Allah’tan indirilmedir.
Ondan başka Tanrı yok, dönüş ancak ona!’
Bismillahtır kapımız,
Tebâreke duvarlarımız,
Yâ-Sîn tavandır bize,
Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd bize yeter!
Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf korunağımız.
‘Onlara karşı seni korur, sana yeter Allah,
O her şeyi bilen, o her şeyi duyan!’
Arş’ın örtüsü salındı üzerimize, Allah’ın gözü bizi gözlemede,
Allah’ın yardımıyla yenilmez oluruz biz!
‘Allah onları arkalarından kuşatmıştır.
Hakikatte o inanmayıp yalanladıkları şey, Levh-i Mahfuz’da bulunan şerefli Kur’an’dır.’
‘Allah en güzel koruyucudur. O merhametlilerin de en merhametlisidir!’
‘Şüphesiz ki benim dostum Kitab’ı indiren Allah’dır. O bütün sadık kullarını korur, gözetir.’
(Ey Muhammed)! Yüz çevirirlerse de ki; Allah yeter bana, ondan başka Tanrı yo! Ben sadece ona güvenip dayanırım. O yüce Arş’ın sahibidir.’
Allah’ın adıyla, onun adı anıldıkta gökte ve yerde hiçbir şey zarar veremez! O her şeyi duyan, o her şeyi bilen!

Tüm güç, hareket ve eylemin kaynağı Yüce Allah’ın adıyla! Yâ Rab, Efendimiz Muhammed’e, onun Ehl-i Beyti’ne ve ashabına rahmet yağdır, esenlikler ver!”

Bir Olay

Yediyüzyirmiyedi senesinde⁴⁴ İskenderiye’de bazı olaylar meydana gelmiş. Haberini Allah’ın yükselttiği Mekke’de aldım:
Müslümanlarla Hristiyan tacirler arasında bir kavga olmuş. O esnada İskenderiye valisi olan Kerek⁴⁵, Hristiyanları himaye eder bir tutum içine girerek Müslümanları şehir kapısının dış duvarları arasında toplayıp işkence etmek üzere her yandan kuşatmış. Çevresindeki kapıları da kapatmış.

Bu olaya sınırlenen halk derhal kapıyı kırarak valinin konagiına hücum eder. Vali, halkın hücumu karşısında evinin damına sıçınarak

oradan savaşır. Bu esnada posta güvercinleri vasıtasyyla olanları Melik Nâsır'a bildirir. Bunun üzerine Melik Nâsır önce Cemâlî⁴⁶ adındaki emiri, sonra da zalim, kötü kalpli olan ve güneşe taptığı söylenen Doğan adındaki başka bir emiri gönderir.⁴⁷ Bu iki yönetici İskenderiye'ye girip şehrin ileri gelenlerini, Evlâd-ı Kûbek (: Köpekoğulları) gibi namlı tüccarları yakalayarak ellerindeki mali zorla alırlar. Kadı İmâdüddîn'in boynuna demir halka geçirerek işkence ederler. Daha sonra da şehir sakinlerinden 36 kişiyi kılıçla ikiye bölüp cesetlerini iki sıra hâlinde asarlar. Bu hâdice Cuma günü vukû bulur. Halk her zamanki gibi Cuma namazını müteakip kabirleri ziyarete giderken bu cesetleri görünce derin bir dehşet ve üzüntüye kapılır.

Asılanlar arasında İbn Revâha diye bilinen değerli bir tacir de bulunmaktadır. Onun özel bir silâh deposu olup ne zaman tehlike veya savaş zuhur etse 100-200 kişiyi anında silâhlandırmış. Şehir sakinlerinden birçoğunun da aynı şekilde silâh depoları varmış. İbn Revâha'nın dili sürçmüştür, demin sözünü ettigimiz iki emire hitaben;

“Bu şehrle ben kefilim. Ne zaman vukuat olsa bana danışılır. Ben düzenli asker ve piyadelerin maaşını gerektiğinde ödeyerek sultانı korurum.” demiş.

Fakat onlar İbn Revâha'nın samimiyeti konusunda şüpheye düşerler;

“Senin sultana isyan etmekten başka amacın yok!” diyerek onu katlederler. Oysa İbn Revâha'nın sultana hizmet etmek ve sadakat göstermekten başka hedefi yoktur. Allah rahmet eylesin, ölümü bundan oldu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İskenderiye'den Çıkış ve Şeyh Ebû Abdullah'ın Huzuruna Varış

İskenderiye'de ikametim esnasında kendini ibadete vermiş, dünya ile alâkasını kesmiş, ilâhî hazineeler sahibi Şeyh Ebû Abdullah el-Mürşîd adında bir ermişten bahsedildiğini duymuştum.⁴⁸ Bu adam büyük velilerdendir. "Münyet-i Benî Mûrşîd" denilen yerde inzivaya çekilmiş, Cenâb-ı Hakk'a dua ve niyaz etmektedir. Ne hizmetçisi ne de arkadaşı vardır. Emirler, vezirler ve her tabakadan çeşit çeşit insan onu ziyaret etmektedir. Şeyh bunlara yemek verir, içlerinden ne geçiyorsa hemen karşlarında hazır eder! Aş isteyene aş, meyve isteyene meyve, tatlı isteyene tatlı ikram eder. Hattâ bazen mevsimi olmayan şeyleri dahi getirir. Fakihler gelip kendisinden görev istediği zaman bazısını tayin eder, bazısını da azleder. Şeyhin bu hâli dilden dile yayılmış, Melik Nâsır da pek çok defa onun zaviyesini ziyaret etmiştir.

Allah'ın izniyle bu şeyhin manevî yardımından istifade etmek amacıyla İskenderiye'den çıktım. Terevece köyüne vardım. Burası İskenderiye'ye yarım günlük mesafede büyük bir köydü⁴⁹. Bir kadı, bir vali, bir de nâzır (: belediye sorumlusu) vardı. Halkı, güzel ahlaklı ve efendiliği ile ün salmıştır. Kadı Safiyyüddîn ve Hatip Fahreddîn ile görüştüm. Köyün sakinlerinden ismi Mübarek, lakabı Zeynüddîn olan muhterem bir insanla tanıştım. Terevece'de Abdülvehhâb'ın evine misafir oldum. Bu adam ince ruhlu, ibadet ehli nazik biridir. Nâzır Zeyneddîn İbnü'l-Vâiz bana bir ziyafet verdi. Ülkemi ve şehrimi merak etti, vergisinin miktarına dair sorular sordu. Ben, bizim yörenin her sene yaklaşık 12.000 altın dinar ödediğini söyleyince şaşkınlığını gizleyemeyerek;

"Şu köyü görüyor musun? Yalnız bunun vergisi 72.000 altındır!" dedi.

Mısır'da vergilerin bu kadar fazla olması, bütün toprakların devlet hazinesine ait olmasından ileri geliyor. Bu köyden hareket edip Demenhûr şehrine vardım.⁵⁰ Zenginliği, güzelliği ve zarafetile meşhur bir şehirdir burası. Buhayra⁵¹ eyaletinin de idare merkezidir. O sıralarda şehrın kadısı Şâfiî âlimlerinden Fahreddîn b. Miskîn idi. Bu adam, daha önce anlattığım olaydan ötürü İmâdüddîn Kindî azledilince İskenderiye kadılığına atanmıştır. Güvenilir biri bana, Fahreddîn b. Miskin'in İskenderiye kadılığına geçmek için 25 bin dirhem yani 1000 altın vermiş olduğunu bildirdi.

Demenhûr'dan Fovva şehrine gitik.⁵² Manzarası güzel, bağ ve bahçesi çoktur. Meşhur veli Ebu'n-Necât'ın mezarı da buradadır. Onun ünü bu bölgenin her yanına yayılmıştır.

Ziyaret etmek istedigim Şeyh Ebû Abdullah Mürşîd'ının zaviyesi buraya yakındı. Aralarını sadece bir körfez ayıryordu. Fovva'ya varır varmaz, körfeze geçtim ve ikindi namazından önce Şeyh'in zaviyesine giderek selâm verdim. Yanında sultanın korumalarından Emir Seyfeddîn Yelmelek'i buldum.⁵³ Halk Yelmelek yerine el-Melik derse de yanlıştı. Emir askerleriyle beraber zaviye dışında mola vermişti.

Şeyh'le buluştuk, o hemen ayağa kalkarak benimle kucaklaştı. Yemek hazırlattı, birlikte yedik. Üzerinde siyah yünden bir cübbe vardı. İkindi namazı gelince beni imam yaptı. Yanında bulunduğu sürece her namaz vaktinde bana imamlık yaptırdı. Kendisi bana cemaat oldu. Yatmak istedigim zaman zaviyenin damına çıkıp orada yatmamı emretti.

Ben emire dönerek; "Bismillah!" dedim. Emir ise; "Bizim her birimiz için belli bir makam vardır." diye cevap verdi bana.⁵⁴ Mevsim yazdı, hava sıcaktı. Yukarı çıktığında bir hasır ile post, abdest almak için ibrik, bir su testisi, bir de tas buldum.

Bu Şeyhin Kerameti

O gece damda uyurken bir rüya gördüm. Bir kuşun kanadı üzerinde binmişim. Bu kuş beni kible tarafına götürdüktен sonra önce Yemen'e sonra doğuya, sonra tekrar güneye yöneldi, daha sonra tekrar doğuya yöneldik; karanlık, yemyeşil bir yere vardık. Beni orada bıraktı. Bu rüyaya şaşıp;

"Şeyh eğer rüya gördüğüm hissederse tabiri de onun anlattığı gibi çıkar!" dedim kendi kendime. Sabah namazını kılmak için onun yanına gittiğimde beni yine imam yaptı. Daha sonra Emir Yelmelek ve ziyaretçiler huzura çıkış veda ettiler. Şeyh hepsine azık olarak peksimet parçaları verdi. Sonra kuşluk namazını kıldım. Beni yanına

çağırıldı, kendisi konuyu açtı, hemen rüyamdan bahsetti! Ben de etrafı lica anlattım. Şöyledir tabir etti:

“Ulu ev Kâbe’yi hacedecek, Peygamber'in kabrini ziyaret edeceksin. Daha sonra Yemen'i, Irak'ı, Türk ülkelerini, Hindistan'ı gezecek, burada uzun bir süre kalacaksın. Orada kardeşim Dilşâd-ı Hindî ile görüşeceksin. Seni o sırada düştüğün tehlikeden kurtaracak.”

Daha sonra bana da peksimet parçalarıyla bir miktar para verdi. Veda ettim. O andan itibaren seyahatim boyunca şansım yaver gitti. Şeyhin bereketi aşikârdı. Hindistan'da bulunan Allah dostu Seyyid Muhammed Mûla'dan başka bu kadar bereketli ve kerametli birini görmedim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kahire'ye Doğru

Sonra Nehrâriye'ye yöneldik. Geniş bir alana kurulu güzel sokakları ve pazarı ile benzersiz bir şehirdir.⁵⁵ Yöneticisi Sâdî adında hatırı sayılır biri. Oğlu daha sonra bahsedeceğimiz gibi Hind sultanının maiyetinde görevlidir. Kadısı Sadreddîn Süleyman Mâlikî, Mâlikî mezhebinin büyüklerinden olup Melik Nâsır tarafından Irak'a elçi olarak gönderilmiş ve Bilâd-ı Garbiyye kadılığıyla şereflemdirilmiştir. Kılığı kıyafeti düzgün, yakışıklı biridir. Nehrâriye şehrinin hatibi Şerefüddin Sahâvî'dir.

Nehrâriye bölgesinin Abyâr şehrine vardım.⁵⁶ Burası hayli eski ve her kösesi hoş kokularla dolu. Mescitleri çok. Farklı bir güzelliği var. Nehrâriye ile bu şehrın arasından Nil geçer. Abyâr'da üretilen kaliteli kumaşlar Şam, Irak, Mısır ve daha birçok yerde rağbet gördüğü hâlde, şuracıkta Nehrâriye halkı arasında beğenilmiyor, şaşılacak şey! Abyâr'da şehrin kadısı İzzeddîn Melîhi ile gördüm. Bu adam Şâfiî mezhebindendir. Güzel ahlâk sahibi kıymetli bir bilginidir. Oralılar, Ramazan'ın başlayıp başlamadığını anlamak için ay gözetledikleri güne "yevm-i rakebe" demektedirler.⁵⁷ Ben de o gün kadı efendinin yanındaydım. Şehrin örf ve âdeti gereğince fıkıh bilgileri, seçkinler ve nüfuz sahibi saygın insanlar, Şaban ayının 29. günü ikindi namazından sonra kadı efendinin evinde toplanır.

Böyle bir toplantıda, Nakîbü'l-Müteammimîn (: bilginlerin tesrifatçısı) temiz ve güzel elbiseler giyinmiş hâlde kapıda bekler. Fıkıh bilgini yahut seçkinlerden biri geldiği zaman "Bismillah! Falanca adam!" deyip önüne düşerek içeri götürür. Kadı ile yanında bulunanlar hemen ayağa kalkarlar. Nakip de misafiri münasip bir yere oturtur. Fıkıh bilgileri ve saygın kişilerin hepsi buraya geldikten sonra kadı ile maiyestindekiler hep beraber bineklerine atlarlar... Şehirde bulunan erkek,

kadın ve çocuklar da bunların peşine takılırlar. Daha sonra kasaba dışında ay gözetleme için yapılmış, halı ve kilimle döşenmiş gayet yüksek bir yere giderler. Kadı ve yanındakiler orada hayvandan inip hilâli gözetlerler. Akşam namazını kıldıktan sonra önlerinde mumlar, meşaleler, fenerler olduğu hâlde şehrə dönerler. Dükkân sahipleri de mumlarla kapı önlərini aydınlatırlar. Bu şenlik her sene tekrarlanır.

Abyâr şehrinden sonra Mahalle-i Kebîre adlı beldeye yonel-dim.⁵⁸ İsminden de anlaşılacağı üzere burası gayet büyük bir şehir olup binaları güzel, halkı kalabalıktır. Ahali övülmeye değer nitelikleri toplamıştır kendisinde. Bir başkadısı bir de büyük yönetici vardır. Ona “vâliy-i vülât” derler. Buraya vardığım sırasında başkadılık makamında bulunan İzzeddîn b. Uşmuney⁵⁹ şehrə iki fersah uzaklıktaki bahçesinde hasta yatıyordu. Onu ziyaret etme hevesine düştüm ve onun vekilliğini yapan, Tunuslu fıkıh bilgini Ebu'l-Kâsim b. Bennûn Mâlikî ve Menûf kadısı Şerefüddîn Demîrî ile birlikte yanına gittim. Orada bir gün kaldık. Yörenin velilerinden bahsedilirken Mahalle-i Kebîre'den bir günlük uzaklıktı bulunan Bürül-lüs⁶⁰ ve Nesterev'in⁶¹ salihlerin uğrak yeri gibi olduğunu, orada keşif sahibi Şeyh Merzûk'un kabri bulunduğu işittim. Bürüllüs'e yönelik Şeyh Merzûk'un zaviyesine indim. Bu civar, hurma dahil türlü türlü meyve ağacı, deniz kuşları ve “Bûrî” denilen balık yönünden zengindir.⁶² Bu yörenin merkezi Maltîm diye bilinen kasabadır.⁶³ Bu kasabanın hem Nil suyundan beslenmiş bir gölete, hem de Buhayratü Tinnîs diye bilinen göle kıyısı vardır. Nesterev adlı mintika da buraya yakındır. Orada ermişlerden Şeyh Şemsed-dîn Felevî'nin tekkesine indim. Tinnîs⁶⁴ eskiden meşhur ve büyük bir şehirmiş; şimdi haraptır.

İbn Cüzeyy der ki:

Ünlü şair Ebu'l-Feth b. Vekî, aslen Tinnîs'tendi. Yörenin körfezi hakkında şu dizeleri söylemiştir:

*“Kalk ey sâki, şarap sun bana!
Körfezin yüzü dalgalarla azgin,
Kamışların perçemi sallanyor,
Her ötüşünde hırçın yelin,
Sağa sola yalpalar mücevherle bezeli ipek gelinliği,
Şu işveli güzelin.
Gök bir fistan içinde şimşeklerle süsleniyor,
Fistan nefis kokusuyla ruhlara sesleniyor.”*

Bazı bilginler yukarıda adı geçen şehri Bürüllüs şeklinde kaydederken bir kısım bilginler de –aralarında Ebû Bekir b. Nokta da vardır-Berelles şeklini tercih etmiştir. Deniz kıyısında kurulmuş bu şehir hakkında Ebû Abdullah Râzî'nin babasından aktardığı şu hikâyeye ilginçtir:

Bürüllüs kadısı ermiş bir adamdır. Geceleyin Nil kenarına gelip abdest alarak namaz kılmaya niyet edince birinin şu beyitleri okuduğunu işitir:

*"Aranızda oruç tutan iyiler olmasa,
Olmasa aranızda her gün Kur'an okuyan,
Bir seher vakti batardınız toprağa,
Aymaz, aldırmaz bir kavim olduğunuzdan!"*

Kadı şöyle devam ediyor sözüne:

"Namazı çabucak bitirip etrafa bakındığında kimseyi görmediğim gibi hiçbir çitirti işitmeye不曾. Bu yüzden demin duyduğum beyitlerin Tanrı tarafından gelen bir uyarı olduğunu anladım."

İbn Battûta devam ediyor:

Dimyat

Ondan sonra bir çolden geçip Dimyat'a vardım. Geniş bir sahaya kurulan, her güzellikten payını alan bu acayıp şehrin meyvesi çoktur. Halk "Zimyat" der. Bilgin Ebû Muhammed Ruşâti de bu şekilde kaydetmiş, lâkin hadîs ilminin önderlerinden Ebû Muhammed Dimyâtî ilk harfin "dal" olduğunu söylemiştir. Kuşkusuz Dimyat'ta doğan Ebû Muhammed Dimyâtî, şehrin adını diğerlerinden daha iyi bilir...

Şehir Nil kenarında olduğundan tam kıyıdaki evler kovayla nehirden su çekerler. Evlerin çoğu merdivenlerle Nil'e bağlanır. Muz ağacı bu yörede gayet boldur, gemilerle Mısır'a (: Kahire'ye) nakledilir.⁶⁵ Koyunları gece gündüz otlar. Bu yüzden Dimyat için "surları helva, köpeği koyun" tanımı yapılır. Şehre bir misafir geldiğinde valinin mührünü taşıyan bir kâğıt almadan dışarı çıkamaz. Muteber biri ise kâğıt parçasına mühür basılıp eline verilir. Sıradan biriye kolları da mühürlenir! Çıkış kapısında kâğıdı yahut kolundaki mührü görevliye gösterir. Bu şehirde deniz kuşları çeşit çeşit olup etleri de leziz ve yağlıdır. Tat ve içimde emsalsiz olan manda sütü de burada bulunur. Yörede oturanların Bûrî adını verdiği balık Suriye taraflarına, Anadolu'ya ve Kahire'ye gönderilir.

Şehrin dışında denizle Nil nehrinin birleştiği yerde Berzah ada­sında bir mescit ve tekke vardır. Tekkenin şeyhi İbn Kofl'u ziyaret

ettim. Bir Cuma gecesi şeyhin huzurunda bulduğum sırada derviş ve ermişlerden oluşan bir cemaat de oradaydı. Geceyi namaz, zikir ve *Kur'an-ı Kerim* okuyarak geçirdiler.

Şu anki Dimyat sonradan kurulmuş. Eski Dimyat, Melik Sâlih zamanında Franklar tarafından tahrîp edilmiştir.⁶⁶ Dimyat'ta Kalenderiyye tayfasının önderi Şeyh Cemaleddin Sâvî'nin de⁶⁷ tekkesi vardır. Bu cemaatten olanlar, sakal ve kaşlarını tıraş ederler. Benim vardığım sırada zaviyede Şeyh Fetih Tekrûrî oturuyordu.

Şeyh Cemaleddin'in Sakal ve Kaşlarını Tıraş Etmesinin Sebebi

Şöyleden anlatılır:

Şeyh efendi yakışıklı ve gösterişli olduğundan Sâveli bir kadın ona âşık olur. Ara sıra mektup yollayıp bazen önüne çıkararak işveli gözlerle kendine davet ettiği hâlde şeyh yüz vermez. Kadın, şeyh efendiyi kendine meftun edemeyince bir kocakarayı gizlice ona gönderir. Bu yaşlı kadın mescide giden yol üzerinde bulunan bir evin karşısına, elinde mühürlü bir mektupla şeyhin önüne çıkar:

"Efendimiz! Okuma biliyor musunuz?" diye sorar. Şeyhten "evet" cevabını alıncá:

"Bu mektubu bana oğlum gönderdi, okumanızı arzu ediyorum!" der. Şeyh: "Tamam!" deyip mektubu açınca kocakarı:

"Oğlumun eşi vardır. Şu anda evin avlusunda bekliyor. Mektubu evin iki kapısı arasında okumak lütfunda bulunursanız o da işittir." der. Şeyh kabul edip eve yürüür ve iki kapı arasına girer. O esnada kocakarı birden kapayı kapatır. Kadın, yardımcılarıyla beraber şeyhi sımsıkı kucaklayıp eve sokar, azgınca sunar bedenini ona... Kurtulamayacağını anlayan şeyh:

"Nasıl arzu edersen öyle yapmaya hazırlım, lâkin önce bana helâyi göster!" der. Kadın helâyi gösterir. Şeyh bir miktar suyla içeri girer. Yanındaki usturayla hemen sakal ve kaşını tıraş ederek biraz sonra kadının huzuruna gelir. Kadın şeyhi böyle garip ve cirkin bir vaziyette görünce arzusunu kaybeder, onu azarlayarak evden çıkarılmasını emreder! Hak Teâlâ bu şekilde şeyhi lekelemekten korumuştur. İşte, Cemaleddin Efendi bu hâdiseden sonra aynı vaziyette kaldığı gibi tarikatına girenler de geleneği sürdürerek baş, sakal ve kaşı tıraş ederler.

Şeyhin Kerameti

Anlatıldığına göre Cemaleddin Efendi Dimyat şehrine geldiği zaman kabristanı mesken eder kendine. İbnü'l-Amîd adıyla bilinen

oralı kadı, ileri gelenlerden birinin cenazesиyle mezarlığı varınca Şeyh Cemaleddin'i görüp,

"Bid'atçı, sapıkın şeyh sen misin?" diye çıkışır. O da,

"Sen cahil bir kadısun! İnsanın ölüsüne hürmet etmenin, dirisine hürmet etmek gibi olduğunu bildiğin hâlde, hayvanıyla mezarlar arasında geziyorsun!" cevabını verir. Kadı:

"Senin sakalını tıraş etmen bundan da fenadır!" deyince Şeyh:

"Bana mı diyorsun?" deyip çığlık atar. Sonra başını iyice kaldırır ve yüzü çepçevre görülür. Çenesi gür bir siyah sakalla süslüdür! Kadı şaşırarak katırından yere iner. Şeyh ikinci defa bağırıncı yüzünden güzel bir ak sakal zuhur eder! Üçüncü defa avaz ettiğindeyse en başta ki gibi sakalsız görünür... Kadı, şeyhin elini öpüp müritleri arasına girer ve onun hesabına güzel bir tekke yaptırır, yaşadığı sürece yanından ayrılmaz. Söz konusu kadı vefat ânı yaklaşınca vasiyetinde "beni şeyhimin eşigine gömün!" der. Amacı, şeyhin ziyaretine gelen herkesin onun kabrinin üstünden geçmesidir.

Yolculuğa Devam

Dimyat şehrinin haricinde Şetâ adıyla bilinen ziyaretgâh, çok uğurlu, bir yerdir. Mısır halkı senenin belirli günlerinde burayı ziyaret eder. Çevresindeki bahçeler arasında Münye adlı bir semt vardır. Orada ermişlerden Şeyh İbn Nu'mân bulunduğu için zaviyesine gittim, yanında geceledim. Dimyat'ta kaldığımı sıralarda vali olan Muhsinî, iyi yürekli, erdemli biridir. Nil kıyısında okul yaptırırken oralardaydım. Aramızdaki dostluk güçlendi. Sonra yine Nil şeridine bulunan Fâriskûr beldesine gittim. Kasabanın dışında bir yere çadır kurдум. Orada Emir Muhsinî tarafından gönderilen bir süvari yanımı gelerek:

"Emir seni sormakta, ne durumda olduğunu öğrenmek istemektedir. Şu harçlığı sana gönderdi!" dedi, birkaç dirhem verdi. Allah Teâlâ bu adama iyiliğinin karşılığını versin.

Bundan sonra Eşmünü'r-Rummân beldesine gittim.⁶⁸ Çok nar yetiştigi için Rummân adı verilmiştir bu yöreye. Mısır'ın her yanına, nar buradan gider. Eski ve büyük bir şehirdir. Nil'in oluşturduğu körfelerden birinin üzerine kurulmuştur. Ahşap bir köprüsü vardır. Gemiler onun yanına demir atar. İlkindi olunca bu köprü kaldırılarak aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya gidecek tekneler için yol açılır. Kadı'l-kudât (: başkadı) ile vâli'l-vulât (: eyalet valisi) burada oturur.

Daha sonra Semennûd'a hareket ettim. Nil kenarında bulunan bu şehrin bahçeleri çok güzeldir. Kıyısı gemiden geçilmez. Mahalle-i

Kebîre denilen mintikaya üç fersah uzaktır. Semennûd'dan gemiye binerek birbirine çok yakın dizilmiş kasaba ve köyler arasında aheste aheste Mısır'a (: Kahire'ye) doğru yolculuk yaptım. Nil'de seyahat edenin yanında azık bulunmasına gerek yoktur. Çünkü gerek abdest tazelemek ve namaz kılmak, gerekse yiyecek ve diğer ihtiyaçları için ne zaman arzu etse sahile çıkabilir. İskenderiye'den Mısır'a, Mısır'dan Saîd ve Asvân'a kadar çarşilar ve yollar birbirine bitişiktir. Her yer şenlidir.

ALTINCI BÖLÜM

Mısır (: Kahire)

Nihayet Mısır'a vardım. Mısır, şehirlerin anası, Firavun'un diyarıdır.⁶⁹ Semtleri ve bağlı bulunduğu kasabaları fevkalade bayındırır. Burası, yolcuların toplandığı; zayıf ve güçlü, her sınıfın insanın barındığı bir yerdir. Geniş bir alana yayılır. Bilgili, bilgisiz, ciddi, şakacı, iyi kalpli, kötü kalpli, alçak, şerefli, mümin, kâfir... Her cins adam burada mevcut! Nüfusu deniz dalgası gibi arttığından son derece geniş arazisi artık dar gelmeye başlamıştır. Çok eski zamanlarda kurulduğu hâlde güzelliğini sürekli muhafaza etmektedir. Şansı açktır! Kahire, bütün ulus ve orduları kahretmiş, buranın hükümdarları, Arap ve Arap olmayanların ileri gelenlerini hâkimiyet altına almıştır. Kahire'de kutlu Nil'in etkisi vardır. Bu yüzden Mısır arazisinin yağmura ihtiyacı yoktur. Gariplerin ve yabancılardan dosta, toprağı bereketli, arazisi geniş bir ülkedir burası!

İbn Cüzeyy der ki:

Bir şair, Mısır hakkında şu dizeleri söylüyor:

*"Andolsun hayatima, Mısır sade bir şehir değil,
Göçebilenler için dünya cenneti,
Gençleri yakışıklı ve yiğit, kadınları huri,
Firdevs'dır bahçesi, Kevser'dır Nil'i!"*

Şair Nâsîreddîn b. Nâhid ise şöyle diyor:

*"Mısır sahili cennettir,
Yoktur buna benzer bir ülke,
Hele hele süslendiğinde,
Durmadan akan Nil'iyle.*

*Üstünde eserken yelleri, zırhtandır etekleri,
Rahattır, uslanmamıştır,
Değmemiştir Davud' un törpüsüne!
Havası hareketli, rüzgârı kaygan,
Ürpertir çiplak bedenleri,
Gemileri gökte yiizen kehkeşan,
Biri gelir biri gider,
Biri çıkar
Ve iner diğeri."*

İbn Battûta devam ediyor:

Mısır'da develerle su taşıyan sakaların sayısının 12.000 olduğu, 30.000 katırcı bulunduğu, Nil'de sultana ve halka ait 36.000 geminin dolaştığı anlatılır. Yükleniği mal ve eşya sebebiyle her biri servet taşıyan bu gemiler art arda Saîd bölgесine gider, oradan İskenderiye ve Dimyat'a dönerler. Nil kenarında, Mısır'ın karşısında Ravda adı verilen bir mesire vardır. Her taraf bahçelerle doludur burada; Mısır halkı zevk ve eğlenceye düşkündür.

Bir defasında Melik Nâsır'ın incinmiş elinin iyileşmesi sebebiyle düzenlenen şenlikte bulundum. Tüccarlar çarşlarını süslemiştir. Dükkanların önüne nefis kumaşlar, ipek elbiseler asılmıştı. Şenliği birkaç gün devam ettirdiler bu şekilde.

Amr b. Âs Câmii, Medreseler, Hastaneler, Tekkeler

Amr b. Âs Câmii herkesce bilinen muazzam bir yapıdır.⁷⁰ Orada şehir halkı Cuma namazı kılار. Doğudan batıya uzanan büyük yol bu câmiin önünden geçer. Doğu tarafında bulunan zaviyede İmam Ebû Abdullah Şâfiî ders verirmiştir. Mısır'da medreseler öyle çoktur ki sayısını kimse bilmez.

Melik Mansûr Kalâvûn'un⁷¹ türbesine yakın iki konak arasında bulunan hastaneye gelince, bunun güzelliklerini tarif etmede yazارın kalemi âciz kalır.⁷² Burada sunulan hizmetin haddi hesabı yok, ilâçların sayılması mümkün değil! Buranın, günde 1000 dinar geliri olduğu söylenir. Tekkeler ise her yanı kaplamıştır. Orada zaviye ve tekkeye hankah denir. Çoğulu "Havânik" şeklindedir bu kelimenin. Mısır yöneticileri hankah yapkırmâ konusunda âdetâ birbiriyile yarış etmektedir.⁷³ Her zaviye, dervişlerden bir taifeye aittir. Bunların çoğu Arap değil yabancıdır. Tasavvuf yoluyla edep ve irfan sahibi olmuşlardır.

Her tekkenin bir şeyhi ve muhafizi vardır. Gelenekleri çok ilginçtir. Meselâ yemek konusunda şöyle yaparlar: Zaviyenin hizmet-

çisi sabahleyin gelir ve her derviş ona arzu ettiği yemeği açıklar. Yemek için toplanıldığı vakit herkesin önüne ekmekle, yalnız kendine ait ayrı bir kap içinde çorbaşı konulur. Dervişler günde iki öğün alır. Cuma gecesi tatlı verilir. Her birine yazlık ve kışlık elbise giydirilir. Adam başına 20 ilâ 30 dirhem arasında aylık bağlandığı gibi, çamaşırıları yıkamak için sabun ve hamam parası, hattâ yakacağı kandilin yağı dahi verilir. Bunlar bekârdır. Evlilerin tekkesi ayridir. Bunların beş vakit namazda hazır bulunması, tekkede yatması, tekke içinde büyük kubbeli bir odada toplanması şarttır! Âdetleri gereğince her biri kendine ait seccade üzerine oturur. Sabah namazının ardından Fetih, Mülk ve Nebe sûrelerini okurlar. Daha sonra cüzlere bölünmüş mushaflar getirilir. Her derviş bir cüz okur. Böylece *Kur'an*'nın tümü okunmuş olur. Sonra zikir çekerler ve hafızlar Doğuluların tarziyla aşır okurlar. İkindi namazından sonra da aynı ibadetleri tekrarlarlar. Birisi zaviyeye girmek istediği vakit kapiya gelerek belinde bir kemер, sırtında bir seccadeyle bekler. Sağ elinde değnek, sol elinde ibrik vardır. Kapıcı, zaviyenin başhizmetkârına misafir geldiğini haber verince beriki çıkar, hangi ülkeden geldiğini, yolda hangi tekkeye indiğini ve şeyhinin kim olduğunu sorar. Cevabının doğruluğuna kanaat getirince adamı içeri alır. Seccadesini ona layık bir yere yayıp abdesthâneyi gösterir. Tasavvuf yolunun isteklisi, abdest tazeleyip seccadesinin bulunduğu yere dönerek belindeki kemeri çözdüktен sonra iki rekât namaz kilar. Tekke şeyhi ve yanındakilerle kucaklaştıktan sonra hep beraber otururlar.

Onların âdetlerinden biri de şu: Cuma günü hizmetçi gelir, hepsiňn seccadesini alır, mescide götürüp yere serer. Müritler şeyhle beraber zaviyeden çıkip mescide gelirler. Orada herkes kendi seccadesi üzerinde namaz kilar. Namazdan sonra her zamanki gibi *Kur'an* okur ve beraber zaviyeye dönerler.

Mısır'ın Karâfesi ve Buradaki Ziyaretgâhlar

Mısır'da Karâfe adında çok bereketli bir yer var.⁷⁴ Kurtubî ve diğer bilginler buranın yüceligine dair bir rivayet kaydetmişlerdir. Çünkü Karâfe semtinin de içinde yer aldığı Mukattam dağı o rivayete göre Tanrı'nın va'diyle cennet bahçelerinden biri olacaktır.⁷⁵ Mısır halkı Karâfe Kabristanı'nda güzel kubbeler inşa etmişler, bunların etrafını duvarla çevirmişlerdir. Bu hâliyle mezarlardır tipki eve benzemektedir!⁷⁶ Düzenli olarak çağırıldıkları hafızlar gece gündüz o kubbelerin içinde güzel sesle *Kur'an* okurlar. Halktan bir kısmı ise türbe-lerin yanına zaviye ve medrese yaptırmıştır. Her Cuma gecesi çoluk

çocuğu ile yatiya gelirler. Şaban ayının 15. gecesi yapılır bu gezi ve ibadet. Pazar esnafı da çeşit çeşit yiyeceklerle bu bölgeye hücum eder.

Herkes tarafından bilinen ziyaretgâhlar arasında Hz. Hüseyin b. Ali'nin kutlu başının gömüldüğü Meşhed-i Mukaddes'i sayabiliriz.⁷⁷ –Allah ondan razı olsun, mekânını cennet eylesin.– Bu yapının yanında hayretengiz bir şekilde inşa edilen büyük zaviyenin kapısındaki levhalar ve halkalar saf gümüştendir. Övgüye layık bir binadır bu.⁷⁸ Hz. Ali soyundan gelen Zeyd b. Ali'nin kızı Seyyide Nefîse'nin türbesi de uğranacak yerlerdendir. –Allah hepsinden razı olsun.– Hz. Nefîse'nin duası geri çevrilmezmiş. Bu kadıncagız gece gündüz ibadet edermiş. Onun türbesi, mimarî açıdan eşsizdir, etrafa ışık saçar sanki! Türbenin hemen yanı başında bulunan zaviyeye akın ziyaretçi gelir.

Ziyaret yerlerinden biri de Şâfiî mezhebinin önderi İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs Şâfiî Hazretleri'nin türbesidir.⁷⁹ Türbe- nin yanında büyük bir zaviye var. Buranın geliri çoktur. Buradaki meşhur kubbe gayet güzel bir şekilde inşa edilmiştir; epey sağlam ve yüksektir. Genişliği 30 arşından fazla! Mısır'ın ünlü kabristanı Karâfe'de yatan âlim ve ermişleri saymak mümkün değil. Burada, Kasim b. Abdurrahman, Eşheb b. Abdülazîz, Esbağ b. Ferec, Abdülhakem'in iki oğlu, Şa'bân b. Ebû Kasim ve Ebû Muhammed Abdülvehhâb gibi Peygamber ashabından, eski ermişlerden ve sonraki bilginlerden birçok muhteremin mezarı bulunmaktaysa da hangi kabrin kime ait olduğu herkese malûm değildir! Sadece erbâbı biliyor. İmam Şâfiî ise hayatında da ölümünde de talihli biridir; yaşarken de çok sevildi, sayıldı, nice takipçi bıraktı ardından.

Şairin sözü doğru çıkışıyor:

*"Sıkı çalıştin mı uzaklar yakın olur,
Açılır ardına kadar kapanmış kapılar."*

Mısır'ın Nil'i⁸⁰

Nil nehri güzelliği, suyunun lezzeti, geniş bir alana yayılışı ve sağladığı büyük imkânlar sebebiyle dünya nehirlerinin hepsinden üstünür. Kıyılarda art arda uzayıp giden şehir ve köyler, bayındırlık açısından eşsizdir. Kıyıları Nil kadar ekili, dikili ve mamur başka bir ırmak yok dünyada! Deniz diye adlandırılmış başka akarsu da yok Hak Teâlâ, Yüce Kur'an'ında Nil'i "Yemm" diye anıyor;

"Musa için korkarsan, at onu denize!" diye buyuruyor.⁸¹

"Yemm" eski dilde deniz demektir. Sağlam hadîslerde bildirilmiş-
tir ki Allah elçisi –Allah'ın rahmet ve esenliği onu kuşatsın– İsrâ gece-
sinde "Sidretü'l-Müntehâ" adı verilen ağaca varınca kökünden dört
nehrin fişkirdiğini, bunların ikisinin içeride, ikisinin dışında bulundu-
ğunu gördü. Cebrâil'e bu nehirleri sordu. Allah'ın selâmi üzerine
olsun, Melek Cebrâil: "İçerde olanlar cennetedir, dışında olanlar ise
Nil ile Fırat'tır," cevabını vermiştir. Aynı şekilde Nil, Fırat, Seyhun ve
Ceyhun'un cennet nehirlerinden olduğuna dair hadîsler vardır.⁸²

Nil, diğer nehirlerin aksine güneyden kuzeye doğru akar; aşırı
sıcaklarda öbür irmakların suyu azalıp kururken Nil'in suyu çoğalar. Ama diğerlerinin suyu taştığı sırada Nil'inki eksilir; Nil'in ilginç özel-liklerindendir bu. Daha sonra anlatacağım gibi Sind nehri de böyle. Nil sularının kabarmaya başlaması "Haziran"dadır ki buna "Yunya" ayı denilir. Suyun yüksekliği 16 arşını bulunca sultanın haracı tamam-
dır! Bir arşın daha yükselirse o sene bolluk, bereket olur. 18 arşına çı-
ktığı takdirde ekili alanlara zarar verir, veba getirir. 16 arşından bir eksik olsa sultanın gelirinde azalma olur. İki eksik olduğu zaman halk yağmur duasına çıkar. Korkunç kayıptır bu!

Nil, dünyanın beş büyük nehrinden biridir. Topluca şöyle sırala-
yabiliriz: Nil, Fırat, Dicle, Seyhun ve Ceyhun. Bunun eşi olan beş neh-
ri de şöyle sayalım: Birincisi Pencâb denilen Sind nehridir. Diğerî Kenk (: Ganj) adı verilen Hind nehridir. Hind halkı bu nehri ziyaret eder, ölülerini yaktıktan sonra külünü bu nehre bırakırlar. Kenk'in cennetten çıktığını iddia ederler! Bir diğer nehir de yine Hind'de bulunan Cûn (: Cumna; Yumna) nehridir. Kaçak bozkırında (: Deş-i Kipçak) akan İtil nehri de çok büyütür ve kenarında Saray şehri var-
dır. Ayrıca Hitâ arazisi denilen Kuzey Çin'de Sarû Irmak var. Bu neh-
rin kıyısında Hânbâlik (: Pekin) şehri kurulu. Sarû Irmak oradan Han-
sâ şehrine, ardından Çin'deki Zeytûn bölgесine iner. Bunları inşallah kendi bahislerinde anlatacağım.⁸³

Nil, Mısır'dan (: Kahire'den) geçtikten sonra üç kola ayrılır. Yaz,
kış bu kollardan gemisiz geçmek mümkün değildir. Her beldenin Nil'e bağlanan yan kolları ve arkları vardır. Ark tutakları açılınca ekili alanlara koşar Nil.

Ehramlar ve Berâbî Denilen Tapınaklar

Bu yapılar dünyanın en ünlü ve hayret tengiz binaları olduğu için insanlar çok şey söylemişlerdir onlar hakkında. Tufandan önce zuhur eden bütün bilimlerin Yukarı Mısır'daki Saîd bölgesinde oturan ve "Ahnûh" diye adlandırılan 1. Hermes'ten yani İdrîs Peygamber'den

çıklığını zannetmişlerdir. Allah'ın selâmi onun üzerine olsun. Bu inanca göre gök cisimlerinin yörüngesi, hareketleri ve yüksek tözler hakkında ilk fikir beyan eden de odur. Tapınaklar inşa ederek Cenâb-ı Hakk'ı zikreden ve halka tufan uyarısında bulunan insanın da o olduğu söylenilir. Bilimin ve sanatların kaybolmasından korkarak ilk defa ehram ve "Berâbî"yi (: tapınakları) inşa edip onların duvarlarına son-suza kadar kalsın diye bütün sanat ve bilim âletlerini tasvir eden, hattâ bilimsel bilgileri özel yazılar hâlinde nakşeden yine bu Hermes'tir.⁸⁴ Eski anlatılara bakılırsa önceleri Mısır'ın bilim ve idare merkezi, Fustat'tan dört fersah uzakta bulunan Menûf şehriydi; İskenderiye şehri kurulduğu zaman halk buraya taşındı. Hattâ Müslüman fatihler gelene kadar bilim ve idare merkezi İskenderiye olmuştur. Daha sonra Amr b. Âs -Allah ondan razi olsun- kendisinden sonra şimdiye kadar Mısır bölgesinin merkezi olma niteliğini taşıyan Fustat şehrinin kurmuştur.

Ehramlar sert yontma taştan yapılmıştır. Gayet yüksektirler. Koni biçiminde, aşağısı geniş yukarısı dardır. Kapılar yoktur, nasıl yapıldığı bilinmemektedir. Eski bir anlatiya göre Tufandan önce Mısır hükümdarlarından biri, gördüğü rüyanın verdiği dehşet ve korkudan ötürü, bilimin (: el-ilm) ve hükümdarlara ait cesetlerin muhafaza edilmesi gayesiyle Nil'in batısında Ehramları yapmaya kendini mecbur hisseder. Güya o devrin müneccimlerine ileride ehramın bir tarafından delik açılıp açılmayacağını sorar. Müneccimler, kuzey tarafından bir delik açılacağını söyleyerek yerini gösterirler. Ayrıca bu iş için ne kadar masraf gerekeceğini de ilâve ederler. Bunun üzerine lüzum görülen meblağın delik için belirlenen bölüme konulmasını emreder. Rivâyete göre hükümdar bu koca binaya büyük emek sarfetmiş, 60 senede tamamladıktan sonra üzerine şu ibareyi yazdırmıştır:

"Ehramı 60 senede yaptıktı. İsteyen 600 senede yıksın. Yıkmak elbette yapmaktan kolaydır."

Hilâfet, müminlerin emiri Me'mûn'a⁸⁵ geçtiğinde o hemen ehramın yıkılmasını ister. Bazı Mısır bilginleri bundan vazgeçmesini tavsiye etmişse de israr ederek kuzeyden bir delik açılmasını ister. O tarafından ateş yakılarak sirke dökülür. Bugün mevcut olan delik açılincaya kadar mancınık atılır ve daha önce saklanan para bulunur. Halife, parayı tarttırır. Bir de bakarlar ki deliğin açılması için yapılan masraf, tam bu paraya denk düşüyor! Me'mûn çok şaşırır. Duvarın kalanlığının yirmi arşın olduğunu görürler.

Mısır Sultanı

Mısır'a ulaştığım zaman dönemin sultani, Seyfeddin Kalâvun Sâlihî idi. Ona, Melik Nâsır Ebu'l-Feth de denilir.⁸⁶ Babası Melik Mansûr'dur. Melik Sâlih, Kalâvun'u 1000 dinara satın aldığı için bu sultana "elfi" (: binli, binlik) lakabı verilmiştir. Kalâvun aslen Kıpçak ırkındandır. Bu sultan güzel huylu ve erdemli biridir. Mekke ve Medine'ye yaptığı hizmet onun yüceligine kanıt olmada yeterlidir. Her sene hacca gidenlerden fakir olanların yiyecek ve içeceklerinin taşınması, takatî kalmadığı için yürüyemeyenlerin binmesi amacıyla Mısır'dan ve Şam'dan Mekke'ye uzanan yollar üzerinde develeri hazır tutması onun iyiliklerindendir. Kahire dışında Siryâkûs'ta bulunan büyük tekke de onun eseridir. Lâkin müminlerin emiri, dinin yardımcısı, dervişlerin siğnağı, yeryüzünün halifesi, Allah yolunun yılmaz mücahidi sultanımız Ebû Înân'ın, saltanat merkezi olan Fas şehri dışında yaptırdığı tekke bütün mimarı güzellikleri içermek, alçadan yapılmış zarif naklışlara sahip olmak yönüyle dünyada eşsizdir. Doğuluların, bunun benzerini inşa etmeye gücü yetmez! Cenab-ı Hakk sultanımızın ülkesini her türlü kötülüklerden muhafaza buyursun! Kudretini ve salnatını sürekli kilsün. Çökertmesin onu! Sultanımızın kendi diyarında yaptırdığı medreseler, hastaneler ve dervişlerin barınağı olan tekkeler ileride anlatılacaktr.

Mısır'da Yönetimde Bulunan Bazı Emirler

Melik Nâsır'ın sâkisi Emir Bük Tümûr (: Bey Timur) daha sonra anlatılacağı üzere Nâsır tarafından zehirlenerek öldürülümüştür.⁸⁷ Bir diğer emir de rütbe bakımından Bük Tümûr'dan sonra gelen Argûn Devâdâr'dır.⁸⁸ Devâdarlık⁸⁹ yapan bu adam Melik Nâsır'ın vekilidir. Bir diğer emir, Hummus Ahdar (: Yeşil Nohut) adıyla ünlenen Tuştu'dur.⁹⁰ Bu adam seçkin yöneticilerdendir. Kimsesizleri yedirmek, giydirmek, onlara *Kur'an* öğretenlerin ücretini vermek gibi iyiliklerde bulunur. Emir Tuştu, "Harâfiş" denilen "kural tanımad" büyük güruba dahi çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.⁹¹ Melik Nâsır bir keresinde Tuştu'yu hapse atınca Harâfiş taifesinden binlerce kişi kale önünde toplanarak Nâsır'a hitaben "Lânet olası topal! Çıkar onu zindandan!" diye bağırir; bunun üzerine hükümdarın derhal bu arzuyu yerine getirdiği anlatılır. Sultan onu bir kez daha hapsetmiş ama bu sefer de yetim ve kimsesizlerden oluşan bir grup aynı eylemi yapınca salivermiş onu!

Melik Nâsır'ın vezirliğini yapan ve Cemâlî⁹² diye bilinen adam, Bedreddîn b. Bâb,⁹³ Kerek naibi Cemaleddin,⁹⁴ Tokuz Dümûr,⁹⁵

Hicazlı Bahâdûr⁹⁶, Kavsûn⁹⁷ ve Beştek de⁹⁸ Mısırlı yöneticilerdir. Dümûr “hadîd”in (: demirin) Türkçesidir. Onlar ihsanda bulunmak, mescit ve zaviyeler inşa etmek konusunda birbirleriyle yarış ederler. Melik Nâsır’ın ordu müfettişi (: Nâzırı'l-Ceyş) ve başkâti olan Kadi Fahreddîn Kibti de⁹⁹ nüfuzlu emirlerdir. Fahreddîn önceleri Kipti Hıristiyanlardandı. İslâmiyeti kabul ettikten sonra erdemîyle öne çıķıp Melik Nâsır’ın nüfuzlu adamlarından olmuştur. İyiliği çoktur. Âdeti olduğu üzere her hafta Nil kenarında mescide bitişik bulunan evinin odasında oturur, namaz vakti gelince mescitte nama-zını kılır, odasına döner, yemek hazırlatır... Kim olursa olsun hiçbir misafiri geri çevirmez. Derdini anlatana derman olur. Sadaka isteyen olursa Bedreddîn diye çağrılan Lû'lû adlı kölesine emir verir. O da dilenciyi alıp evin dışına götürür, orada para dolu keseler taşıyan bir haznedar vardır. Özel haznedar, efendisi tarafından verilmesi emredilen parayı dilenciye verir. Bu arada Fahreddîn Kibti'nin yanına fıkıh bilginleri gelirler. Huzurunda *Buhârî Şerîf* kitabını okurlar. Bu ilim ve edep halkası yatsı namazından sonra dağılır.

Bu Seyahatim Esnasında Mısır'da Kadılık Edenler

Şâfiî mezhebinin başkadısı, rütbe bakımından diğer kadıların hepsinden yüksektir. Tüm Mısır kadılarının atama ve azilleri onun elindedir. O sıralarda başkadı İmam İbn Cemâa Bedreddîn idi.¹⁰⁰ Şu anda ise oğlu İzzeddîn onun yerine geçmiştir. Mâlikî başkadısı İmam Takîyyuddîn b. Ahnâî idi.¹⁰¹ Hanefî mezhebinin başkadısı İmam Şemseddîn Harîrî idi ki doğru söz söylemekten çekinmez, doğru iş yaptığı zaman kötülenmekten korkmazdı.¹⁰² Yöneticiler bile zaman zaman ondan korkardı. Hattâ bir gün Melik Nâsır’ın, yanında bulunanlara “Kadi Şemseddîn Harîrî”den başka hiç kimseden korkmuyorum!” dediği bana anlatılmıştır. Bir diğer kadi da Hanbelî başkadıdır. Hakkında malumatım yok ama, İzzeddîn diye çağrıldığını bilirim.

Kadılarla İlgili Bir Hikâyé

Allah rahmetiyle kuşatsın, Melik Nâsır her Pazartesi ve Perşembe günleri dört kadıyi sol tarafına alarak meclis kurar, halkın şikâyetlerini dinlerdi. Dilekçeler huzurda okunduktan sonra derhal gerekenin yapılmasını emrederdi. Allah ömrünü uzun eylesin, efendimiz müminlerin emiri, dinin yardımçısı, Sultan Ebû İnân bu hususta daha ileri seviyede olup her şikâyetçiye derdini dâima kendi sorup daima hak taraftarı olduğu için adalet ve tevazu bakımından başka bir hükümdarın onu geçmesi mümkün değildir!

Burada önce Şâfiî kadısının, ardından Hanefî, daha sonra Mâlikî, en sonunda da Hanbelî kadılarının gelmesi âdettir. Hanefî kadısı Şemseddîn Harîrî vefat edince yerine Burhâneddîn b. Abdülhak¹⁰³ tayin edildi. O sırada Mâlikî kadısı bulunan Zeyneddîn b. Mahlûf¹⁰⁴ protokolde Şâfiî kadısı Takîyyüddîn İbn Dakîkrî'l-'Iyd'i takip ettiğinden; yöneticiler "Eskiden beri âdet böyle devam ediyor!" diyerek Mâlikî kadısının Burhâneddîn'den önce gelmesi gerektiğini Melik Nâsîr'a hatırlattılar. Melik Nâsîr da böyle yapılmasını emretti. Bunu haber alan Hanefî kadısı sitem ederek meclise gelmedi. Melik Nâsîr, Kadi huzura geldiği zaman mabeyinci, adamin elinden tutup Sultan'ın fermanı gereğince, Mâlikî kadısından sonra oturttu. Bu hâl o şekilde sürüp gitmiştir.

Mısır'ın Bazı Bilgin ve İleri Gelenleri

Felsefe bahislerinde dünyanın üstadı Şemseddîn Isfahânî,¹⁰⁵ Mâlikî ulemâsından Şerefüddîn Zevâvî, Şeyh Şâzîlî'nin kızının oğlu olan ve Sâlih Mescidi'nde görevini yürüten Başkadı vekili Burhâneddîn, aklî ilimlerde uzman sayılan Rükneddîn b. Kavba' Tûnusî, Şâfiî mezhebinin büyüklerinden Şemseddîn b. Adlân, büyük fıkıhçı Bahâeddîn b. Akîl,¹⁰⁶ dilbilgisinde uzman Gîrnatalî Esîrüddîn Ebû Hayyân Muhammed¹⁰⁷ bunlar arasındadır. Menûflü Bedreddîn Abdullâh'ı, Safakuslu Burhâneddîn'i, Kirmanlı Kîvâmüddîn'i de burada sayabiliriz. Kirmanlı Kîvâmüddîn Ezher Câmii'nde fıkıh bilgini ve hafızlardan oluşan büyük bir gruba ders verirdi. Bilimin birçok dalında eli uzdu. Yünden yapılmış bir cübbe giyer, siyah sarık sarardı. Çeşitli mezheplerin meselelerine dair fetvâ verebilirdi. İkinde namazından sonra herkesten ayrılarak kendi başına gezintiye çıkma âdeti vardı. Mısır'ın bilginleri arasında Tâceddîn b. Hannâ'nın kızının oğlu Şemseddîn'i, kîraat bilginlerinin önderi Mecdüddîn Aksarâyîyi sayabiliriz. Bu adam Anadolu'nun Aksarâ şehrinden gelmiştir. Mısır'da Siryâkus semtinde oturur. Basra'dan üç günlük uzaklıkta bulunan Huvayzâ yöresinden gelen Şeyh Cemaleddîn Huvayzâyi, Mısır Nakîbüleşrafî (: seyyitlerin baştemsilcisi) Seyyid Şerif Bedreddîn Hüseyînîyi, İmam Şâfiî kubbesinde ders veren Vekîlübeytilmâl (: yüksek hazine sorumlusu) Mecdüddîn b. Haremîyi ve Mısır çarşılarının Muhtesibi (: genelmüfettişi) büyük hukuk bilgini Necmeddîn Sehertîyi de burada sayabiliriz. Bu adam Mısır'ın nüfuzlu simalarındandır.

Mısır'da Mahmil Günü

Mahmil devesinin gezdirildiği günden bahsediyoruz.¹⁰⁸ Sokakların dolup taşıdığı seyirlik bir gündür. Dört mezhebin başkadıları, vekili lü beyti'l-mâl, muhtesib, daha önce anlattığım bilginler ve diğer devlet büyükleri hayvanlarına binerek beraberce Melik Nâsır'ın ikamet ettiği yere; kale kapısına gelirler. "Mahmil" denilen yük, bir deve üzerrindedir. En önde o sene hac için tayin edilen emirle beraber yola çıkartılır.¹⁰⁹ Emirin yanında epey bir asker ile develere binmiş sakalar bulunur. Kadın, erkek toplanır; daha önce andığımız ulemâ eşliğinde Kahire ve Mısır'ı (: Fustât'ı) dolaşırlar. Sürücüler, develeri çeşitli seslerle harekete geçirerek önde yürürlر. Haccın sembolü olan Mahmil, Recep ayında sokakları şenlendirmeye başlar. Herkesi büyük bir heyecan ve şevk kaplamıştır artık!

Rab Teâlâ, dileğinin kalbine hacca gitme hevesini yerleştirir ve yol için hazırlanmaya başlar o kul!

YEDİNCİ BÖLÜM

Kahire'den Çıkış, Mısır'ın Said Bölgesine ve Oradan Ayzâb'a Seyahat

Daha sonra Saîd yoluyla Hicaz'a gitmek üzere Mısır'dan yola çıktım.¹¹⁰ Tâceddin b. Hannâ'nın Deyrû't-Tin'de inşa ettirdiği ribâttâ bir gece kaldım. Burası muazzam bir yapıdır. Resulullah'ın tasının bir parçası, gözlerine sürme çektiği kalem ve kendi elceğizîyle pabuçlarını diktigi iğne burada bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali b. Ebû Tâlib'in kendi eliyle istinsah ettiği *Mushaf* da buraya konulmuştur. Binayı yapan Tâceddin'in, andığımız değerli eserleri 100.000 dirheme satın aldığı ve bu ribâti yaptırdığı söyleniyor.¹¹¹ Tâceddin böyle hayırlı bir iş yaparak gelip giden gariplere, yolculara bedava yemek vermiş, buranın hizmetinde bulunanlara da maaş tayin etmiştir. Bu iyi niyetinden ötürü Allah onu mükâfatlandırsın. Ribâttan çıkış Nil kenarında Münyetü'l-Kaid adı verilen küçük bir kasabaya uğradıktan sonra Bûş şehrine vardım. Burası keten bakımından çok zengindir. Mısır'ın diğer şehirlerine ve İfrâkîyye'ye (: Kuzey Afrika'ya) ihraç edilen keten buradan çıkar. Bûş'tan çıkış Delâs'a ulaştım. Burası da ketenin bolca yettiği yerlerden biridir. Aynı şekilde diğer Mısır şehirlerine ve İfrâkîyye'ye buradan ihracat yapılır. Daha sonra Bibâ'ya, oradan da Behnese'ye vardım. Behnese bahçeler içinde şirin bir şehirdir. Gayet kaliteli yün kumaşlar üretilir burada. Şehrin kadısı erdemli bilgin Şerefüddîn ile gördüm. Ayrıca Şeyh Ebûbekr Acemî ile de buluşarak evine misafir oldum, verdiği ziyafette bulundum... Yolculuğumun devamında Münyetü İbn Hasîb denilen beldeye vardım. Nil kıyısında kurulu olan bu şehir, Saîd bölgesindeki yerleşim merkezlerinden kesinlikle üstündür! Okulları, gezilecek yerleri, zaviyeleri ve mescidi vardır. Burası eskiden Mısır valisi Hasîb'e bağlı bir kıyı kasabasıydı.

Vali Hasîb'in İlginç Hikâyesi

Anlatılanlara göre Abbâsi halifelerinden biri, Mısır halkına kızarak onları kücümsemek amacıyla kölelerinden en degersizini oraya vali yapacağına dair yemin eder. O sıralarda Hasîb adlı bir köle, hamamda külhancı olduğu için insanların en degersizi sayılmaktadır. Halife derhal Hasîb'i huzuruna çağırır, ona anlı şanlı bir hilat (: özel elbise) giydirir ve Mısır valisi olsun diye yola salar! Halife sanır ki, gönderdiği adam, aşağı sınıflara mensup olduğu için, sonradan mal ve mevki sahibi olan herkes gibi Mısır ahalisine sıkıntı verecek! Lâkin Hasîb Mısır'da huzuru sağlayınca halka iyi davranışmaya başlar. Sorumluluktan kaçınmayışı, fedakârlığı ve ikramıyla ünü dünyayı tutar. Halifenin yakınları ve devlet büyükleri Hasîb'in ziyaretine vardıkça hediyelerine mazhar olarak memnun bir şekilde Bağdat'a dönerler. Bu arada Halife günlerden beri bazı yakınlarını aramaktadır. Neden sonra çıkışegelen yakınlarına niçin bu kadar geç kaldıkları sorulunca adamlar Hasîb'in yanında bulunduklarını, müthişarmağanlar alındıklarını söyleyler! Bunun üzerine küplere binen Halife, Hasîb'in gözlerine mil çekilmesini, onun apar topar Mısır'dan çıkarılmasını, Bağdat'a götürülp bir sokağa bırakılmasını emreder! Kendisini yakalamaya geldikleri sırada Hasîb evin dışındadır. Bu arada parmağında bulunan kıymetli bir yakut yüzüğü saklamış ve geceleyin elbisesine dikmiştir. Nihayet gözleri oyularak götürülp Bağdat sokaklarından birine bırakılır. Şairin biri¹¹² yanından geçen:

“Hasîb! Senin için övgü dolu bir kaside yazarak ta Bağdat'tan Mısır'a vardıysam da artık senin oradan dönmüş olduğunu görüyorum. Bu kasidemi dinlemeni isterdim!” deyince Hasîb:

“Bu kötü hâldeyken seni nasıl dinleyeyim?” diye karşılık verir. Şair:

“Amacım senin dinlemendir! Hediye vermene gelince, böyle bir şey beklemiyorum; halka çok iyilik ettin, iyi bir insansın sen. Cenab-ı Hak sana mükâfatını verecektir!” der. Hasîb:

“Pekâlâ, oku öyleyse!” deyince şair şu beyitlerle başlayan kaside-sini okur:

*“Sen bereketli Hasîb'isin şu mübarek Mısır'm,
İkiniz de denizsiniz, beraber fişkîrin!”*

Kasidenin sonuna geldiği zaman Hasîb elbisesinin bir tarafında bulunan dikişi şaire göstererek sökmesci ister. Şair, Hasîb'in dedığını yapar. Yakut ortaya çıkar. Şair almaktan çekinirse de Hasîb zorla, yemin içerek bu değerli armağanı adama verir. Şair çarşıya gidip elindekini

kuyumculara gösterir. Kuyumcular bu taşın ancak Halifeye layık olduğunu anlayarak durumu hükümete haber verirler. Bunun üzerine Halife şairi çağrırtarak aldığı yakuta dair ayrıntılı bilgi ister. O da mecburen hâdiseyi anlatınca Halife, Hasib gibi asil bir insana yaptığı haşin muameleye pişman olarak onun huzura getirilmesini ve pahali hediyelerle memnun edilmesini emreder! Halife sarayda ona ne istedığını sorunca o, Münye şehrinin kendisine verilmesini ister. Dileği kabul edilir. Böylece Hasib ölünceye kadar burada oturduğu gibi öldükten sonra da bu yöre onun çocuklarına, torunlarına miras kalır. Ben bu şehrde varlığım sırada kadi, Fahreddîn Nûveyrî Mâlikî idi. Vali de Emir Şemseddîn diye tanınan cömert biriydi.

Bu şehirde ikametim sırasında bir gün hamama gittim. Orada yıkananların hiç örtünmediğini görünce çok şaşırdım ve üzüldüm! Durumu valiye bildirdim. Vali benim o semtten ayrılmamı emrederek hamamı kirayla çalıştırılanları çağrırttı ve kim peştamalsız girerse cezanlandırılacağına dair ağır tehditler savurdu.

Münyetü İbn Hasib denilen bu yöreden ayrıldım. Nil'den iki mil uzaklııkta Menlevî denilen küçük bir kasabaya geldim. Kadısı, fıkıhta uzman olan Şerefüddîn Demîrî' dir. Şâfiî mezhebindendir. Halkın ileri gelenleri "Benî Fudayl" (: Fudayl soyundan olanlar) diye tanınmaktadır. Yine bu soydan gelen biri güzel bir câmi yaptırarak malının büyük kısmını buraya harcamıştır. Şehirde 11 büyük şeker damıtma atelyesi vardır. Belde halkın âdeti gereğince fakir veya kimsesiz bir adamın herhangi bir dükkâna girmesine mâni olunmaz! Fakir, sıcak somunu alır, şeker kaynatılan kazana atar, sonra şerbete bulanmış ekmeği alıp gider ve âfiyetle yer! Menlevî'den Menfelût şehrine vardım. Nil kıyısında olan bu şehir, manzarasının güzelliği, binalarının zarafeti ve bağ-bahçesinin çöküğü ile ün salmıştır.

Bir Minberin Hikâyesi

Şehir halkın anlattığına göre Melik Nâsır –Allah rahmet eylesin– Mescid-i Haram için gayet güzel ve büyük bir minber yapılması emreder. Daha sonra bu şahâne minberin Nil yoluyla Cidde denizinden kutlu şehir Mekke'ye gönderilmesini ferman eder. Lâkin minberi taşıyan gemi, Menfelût'ta söz konusu mescidin hizasına varınca şiddetli bir rüzgâr muhalefetiyle karşılaşır, bir karış dahi ilerleyemez! Gemidekiler şaşır kalırlar. Günlerce bekledikleri hâlde gemi yürümemektedir. Vaziyeti Melik Nâsır'a bildirirler. Nâsır, minberin Menfelût Câmii'ne konulmasını emreder. Öyle yaparlar. Ben bu câmide o minberi gördüm...

Menfelût'ta "neydâ" adında, tadı bala benzeyen, aslı buğdaydan elde edilen bir madde vardır. Mısır çarşalarında bolca satılan bir şerbettir bu.¹¹³

Asyût, Ihmîm ve Hû

Menfelût'tan hareket ederek Asyût'a ulaştım. Çarşuları geniş ve bereketli bir beldedir. Orada kadılık yapan Şerefüddîn b. Abdurrahîm'in lakabı Mâsemme'dir. Hikâyesi şöyle: Mısır ve Şam'da vakıflara verilen zekât ve sadakalar kadıların elinde toplanır ve bir şehre gelen fakir, önce kadiya müracaat eder. O da fakire gücü yettiğince bir şeyle verir. Şerefüddîn kadı iken fakirin biri müracaat ettiğinde "Hâsil Mâ Semme" demiş, yani "Şu anda bir şey kalmadı!" Böylece bu söz ona lakap olmuş. Asyût'tayken yörenin ileri gelenlerinden Şeyh Sihâbeddin b. Sabbâğ kendi tekkesinde beni ağırladı. Asyût'tan Ihmîm'e geçtim. Gayet büyük ve sağlam binalara sahip güzel bir şehir. Orada taştan yapılmış bir tapınak vardır. İçinde çeşitli duvar resimleri, eski den kaldığı için bugün anlaşılması güç kitabeler, yıldız resimleri ve gökle ilgili yörunge çizimleri mevcuttur. Oradakilerin inancına göre bu bina, Nesr-i Tâir¹¹⁴ akrep burcundayken yapılmış. Orada hayvanlar ve başka şeylerin de resimleri vardır. Bu çizimler hakkında halk arasında birtakım söylentiler dolaşsa da bana göre aslı astarı yoktur. Ihmîm'de Hatîb adında biri, bu tapınaklardan bir kısmını yıkıp taşlarıyla okul yaptırmıştır. Onu kıskananlar, adamın elindeki serveti bu tapınaklardan kazandığını söylüyorlar!

Orada Şeyh Ebu'l-Abbâs b. Abdüzzâhir'in tekkesine indim. Bu şeyhin dedesi olan Abdüzzâhir'in türbesi de burada bulunuyor. Ebu'l-Abbâs'ın, Nâsîreddîn, Mecdîddîn ve Vâhidüddîn adlarında üç kardeşi vardır. Onlar, şehir kadısı Muhlis, âyan takımı, demin bahsettiğim Hatîb Nûreddîn, onun çocukları ve daha birçok bilginle beraber Cuma namazından sonra toplanır; ikindi namazına kadar *Kur'an*'ı hatmeder ve zikir çekerler. İkindi namazını kıldıktan sonra Kehf Sûresi'ni okur, âdetleri gereğince akşamda doğru evlerine dönerler.

Ihmîm'den sonra Nil kenarında bulunan büyük bir şehre; Hû'ya varıp Takîyyüddîn b. Sirâc'ın zaviyesine indim. Orada her gün sabah namazından sonra *Kur'an-i Kerîm*'den bir bölüm okunduğunu; ardından, Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin özel virdleri ile *Hîzb-i Bahr* duasının okunduğunu gördüm. Bu şehrî ermişleri arasında Şerif Ebû Muhammed Abdullah el-Hasenî'yi sayabilirim.

Serif Ebû Muhammed'in Bir Kerameti

Yüzünü görme şerefine erişmek ve hürmetlerimi arzeturmak amacıyla bu şeyhin yanına gittim. Maksadımı sordu. Cidde yoluyla Kâbe'yi hacctemek niyetinde olduğumu söylediğim; yüzünü bana dönerek:

“Şimdi amacına erişmeyeceksin, geri dön, ilk haccını buradan değil Şam yoluyla yapacaksın!” buyurdu. Yanından ayrıldığında onun söylediğini yapmayı Ayzâb'a kadar devam ettiysem de daha ileri gitmek mümkün olmadığından geri döndüm! İlerde anlatacağım gibi, önce Misir'a (: Kahire'ye), oradan Şam'a gittim ve tam da şeyhin haber verdiği tarzda Şam yoluyla hacettim!

Kinâ, Kûs, Aksûr, Erment, Edfû ve Ayzâb'a Varış

Hû şehrinden çıkışınca küçük bir belde olan Kinâ'ya vardım. Buranın çarşları gayet güzeldir. Keramet sahibi büyük ermiş Abdurrahîm Kinâvî¹¹⁵ de buraya defnedilmiştir. Allah onu rahmetiyle kuşatsın. Seyfiye Medresesi'nde onun torunu Şîhâbeddin Ahmed ile görüştüm.

Kinâ'dan Kûs'a gittim. Gayet büyük bir şehirdir ve pek çok hayatı vardır. Caddeleri aynı boyda sıralanmış ağaçlarla süslüdür. Çarşılıarı hoş, mescitleri bol, medreseleri meşhurdur. Burası, Saîd bölgesi valilerinin ikametgâhıdır. Şehir dışında Şeyh Şîhâbeddin b. Abdülgaffâr ve Efram efendinin zaviyeleri vardır. Ramazan ayında dünyadan elini eteğini çekmiş dervişler orada toplanır. Şehrin bilginleri arasında Kadi Cemaleddîn b. Sedîd'i, Hatip Fethuddîn b. Dakîki'l-İ'd'i sayabiliyorum. Daha sonra anlatacağım Kâbe hatibi Bahâeddîn Taberî ve Harizmî hatibi Hüsâmeddîn Maşâtî istisna edilecek olursa bu Fethuddîn kadar etkileyici konuşan birini görmedim, diyebilirim. Şehrin bilginleri arasında Mâlikî Medresesi'nde hoca olan hukuk bilgini Burhâneddîn b. Abdülazîz'i ve Burhâneddîn İbrahim Endelûsi'yi sayabiliyorum. Onun zaviyesi bir hayli yüksektir

Oradan Aksûr'a geçtim. Küçük ve güzel bir kasabadır. Kendini ibadete veren büyük ermiş Ebu'l-Haccâc Aksûrî'nin kabri burada. Üstüne bir zaviye yapmışlar. Oradan Erment'e hareket ettim. Burası küçük, şirin bir belde. Her yanı bahçelerle çevrilidir. Nil kenarındadır. Kadısı beni ağırladı. Lâkin şu anda ismini unuttum. Erment'ten Îsnâ'ya geçtim. Îsnâ çok büyük bir şehir. Sokakları geniş, geliri fazla. Her taraf medrese, tekke ve câmiyle dolu. Çarşılıarı çok güzel. Bağ ve bahçeleri meyve ağacından geçilmiyor. Orada başkadılık yapan Şîhâbeddin b. Miskîn bize ziyafet verdi ve bana iyi davranışması için yardımıcılara da nâme yazdı. Şeyh Nûreddîn Ali ve Şeyh Abdülvâhid

Miknasî şehrîn onde gelen büyük bilginlerindendir. Abdülvâhid Mik-nâsî şu anda Kûs'da bir tekkenin başındadır.

İsnâ'dan Edfû şehrîne ulaştım. Arada bir gün bir gecelik çöl yolu vardı. Edfû'dan Atvânî beldesine gitmek için Nil'den geçtik. Develer kiralayarak Dagîm diye bilinen Arap kabilesiyle ıssız fakat yolları emin olan bir çölde yürüdüük. İndigimiz konakların biri de Humayserâ adını taşıyordu. Yukarıda belirttiğimiz gibi Allah dostu Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin kerameti gerçekleşmiş, bu yüce insan orada vefat etmiştir.

Humayserâ'nın çevresinde sırtlan çoktur. Orada kaldığımız gece boyunca bu hayvanları defetmekle uğraştık! Sırtlanlardan biri benim yüküme hâcüm ederek heybemin birini yırtmış, içinden hurma dolu dağarcığı çıkarıp götürmüştür! Sabah olduğunda kesenin parçalandığını, içindeki hurmaların çoğunu yenmiş olduğunu gördük...

Onbeş gün seyahatten sonra Ayzâb şehrîne vardık.¹¹⁶ Burası balığrı ve sütü bol olan büyük bir yerleşim merkezidir. Yukarı Mısır diye bilinen Saîd-i Mîsr bölgesinden Ayzâb'a tâhil ve hurma gönderilir. Bucât irkından olan ahalisi siyahdır.¹¹⁷ Sarı bir çarşafa bürünürler. Başlarına da parmak genişliğinde bir sargı sararlar. Bunların âdetleri-ne göre kız çocuğuna miras yoktur. Yemekleri deve sütünden ibarettir. Mehârî tabir edilen hızlı develere binerler. Bunlara suhb (: alaca) adını verirler. Şehir gelirinin üçte biri Melik Nâsîr'a, üçte ikisi Bucât kabilesinin reisi Hadrebî'ye aittir. Ayzâb'da İmam Kastalânî'ye ait olduğu söylenen bir mescitvardı ve bereketi ile ün salmıştır. Ben de ziyaret edip manevî havasının güzelliğinden nasibimi aldım. Bu şehirde Musa ve Muhammed Merrâkeşî diye bilinen iki şeyh oturuyor. Şeyh Muhammed kendisinin, Fas kralı Murtazâ'nın oğlu olduğunu iddia ediyor. Söylenenlere bakılırsa doksanbeş yaşındaymış.

Ayzâb'a vardığımızda Bucât reisi Hadrebî, Türklerle yaptığı savaşı kazanmıştır. Türkler (: Memlûkler), gemileri battığı için geri çekilmek zorunda kaldılar.¹¹⁸ Bu yüzden deniz yoluyla haczetmek iyice zorlaştı. Azık olarak ne hazırlamışsa hepsini satarak develerini kiraladığımız bedevîlerle beraber Yukarı Mısır'a geri döndük. Oradan, daha önce bahsettiğim Kûs şehrîne vardık. Oradan da Nil yoluyla (kuzeye, aşağı bölgelere) indik. O sıralarda nehrin suları iyice yükselmeye başlamıştı..

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kahire'ye Dönüş, Gazze'ye Seyahat

Kûs'tan sekiz gece sonra Mısır'a vardık. Mısır'da (: Kahire'de) bir gece kaldıktan sonra yediyüzyirmialtı Şabanının ortalarında Şam'a yöneldim.¹¹⁹ Bir müddet sonra Belbeys'e ulaştım.¹²⁰ Bahçeleri çoktur buranın. Orada anılmaya değer bir kimseye rastlamadım.

Belbeys'ten Sâlihiye'ye vardım. Orada kum tepelerinden geçerek Sevâde, Verrâde, Mutaylab, Arîş ve Harrûba konaklarına uğradım. Burada her menzilde kervansaray mevcuttur. Yolcular hayvanlarıyla oraya inerler. "Hân" adı verilen bu binaların çevresinde yolcular için su dolu büyük fiçilar var. Misafirler bedava su çekerler buralardan. Bir de dükkân vardır; bineği ve kendisi için gerekli şeyleri buradan satın alır yolcular. Bu menziller arasında Katŷâ adıyla bilineni çok ünlüdür. Burada tüccardan vergi alınır. Malları ve yanlarında bulunan her şey sıkı bir muayeneden geçirilir. Hattâ orada resmî dairelerin, memurların, özel yazıcıların ve tanıkların bulunduğu da söyleyebilirim. Oranın bir günlük geliri bin dinardır. Hiçbir yolcu ve tüccar Mısır'dan (: Memlûk hükümeti tarafından) verilmiş izin kâğıdı¹²¹ olmaksızın Şam Bölgesi'ne (: Lübnan-Suriye'ye) geçemez. Karşidan gelen de Şam'dan verilmiş izin kâğıdı bulunmadan Mısır'a geçemez. Bunun böyle olması hem mal emniyetini sağlamak hem de Irak casuslarından (: Moğollardan) korunmak içindir. Bu uzun güzergâh, bedevîlerin garantisini altındadır. Orayı korumak görevi bunlara verilmiştir. Gece olunca kumun üzerini silerek bütün izleri yok ederler. Sabahleyin görevli emir gelip yol üzerindeki kumu kontrol eder. Bir iz bulduğu takdirde izi bırakılan huzura getirilmesini emreder bedevîlere. Arama yapılır. İz bırakılan yakalanıp derhal emre çıkarılır. O da gereken cezayı verir.

Katŷâ'ya vardığında oranın seckin emirlerinden İzzeddîn Üstâdü'd-dâr Akmârî bana bir ziyafet verdi. Beraberimdekilerin de rahat-

ça geçmesine müsaade etti. Onun yanında bulunan denetleme memuru Abdülcelîl Mağribî, Mağriplileri (: Fasliları) iyi tanır; Fas halkından olup Katya'yı ziyaret edenlere hangi şehirden geldiğini sorar. Böylece Faslı misafir diğerleriyle karıştırılmaz, kolayca Katya'dan geçer.

Daha sonra Gazze şehrine vardık. Burası Mısır tarafından gelenler için ilk büyük Suriye şehri olarak göze çarpar. Nüfusu kalabalık, caddeleri bakımlıdır. Bazı mescitlerinin çevresinde duvar yoktur. Orada çevre duvarları yıkılmış fakat mimarî açıdan hâlâ güzelliğini koruyan bir câmi var. Şimdi bile içinde Cuma namazı kılınan bu büyük câmi Ulu Emir Câvelî tarafından yaptırılmıştır.¹²² Minberi beyaz mermerdir.

Gazze'nin başkadısı Bedreddîn Silhatî Hûrânî, en büyük bilgini ise Alemüddîn b. Sâlim'dir. Benû Sâlim (: Sâlimogulları), sehrin saygın ailelerindendir ve bu soydan gelen Şemseddîn de Kudüs kadısıdır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Gazze'den Kudüs'e Seyahat

Gazze'den Halîl İbrahim kasabasına gittim.¹²³ Yüce Allah, Peygamberimiz Muhammed'i ve İbrahim'i rahmetiyle kuşatsın. Burası alan bakımından pek büyük değilse de manevî yönden çok kıymetlidir. Bu şehir bir vadi içinde ışık gibi parlıyor. Dış görünüşü çok hoş ve iç kısımları pek şirin. Yontma taştan yapılmış yüksek mescidi, mimarî degere sahiptir ve çok sağlamdır. Bir sütununa yerleştirilmiş büyük taşın bir cephesi 37 kariş uzunluğundadır ve Hz. Süleyman –Allah'ın selâmi onun üzerine olsun– tarafından cınlere yaptırıldığı anlatılır. Mescidin içinde bulunan kutsal mağarada İbrahim, İshâk ve Ya'kûb Peygamberlerin –Allah'ın selâmi ve bereketi bizim elçimize ve onlara olsun– mezarları vardır. Karşı taraflarında da mübarek eşlerine ait üç kabir bulunuyor. Hâlâ sağlam kalmış mermer bir merdivenle, minberin sağ tarafındaki kible duvarına bitişik noktadan dar bir geçide inilir. O dar geçit, üç kabrin sahiplerinin bulunduğu mermer döşeli bir dehlize ulaştırır bizi. Söylenenlere göre burası, yukarıdaki mezarların gerçek haznesidir ve asıl mezarlığın tam hizasında bulunmaktadır. Kutlu mağaraya giden yol orada ama şu anda kapalı. Ben buraya birkaç defa indim.

Bu üç mübarek kabrin hakikaten orada bulunduğuna kanıt olarak bilginler tarafından aktarılan rivayetler arasında Cafer b. Ali Râzî'nin *el-Miisfir li'l-Kulûb* adını verdiği kitabından şu bölümü aktarmak isterim:

Ebû Hureyre'den –Allah ondan razı olsun– aktarıldığına göre, Allah Elçisi şöyle buyurdu:

"Melek Cebrâîl beni Îsrâ gecesi Beyt-i Makdis'e götürdüğü vakit İbrahim'in kabrine uğradım. Bana; 'În, iki rekât namaz kıl. Çünkü burası pederin İbrahim'in kabridir!' diye buyurdu. Sonra Beytelehm denen mintikaya uğradım. Yine; 'În, iki rekât namaz kıl, burada kar-

deşin İsa doğmuştur!” diye buyurdu. Sonra beni Sahra’ya (: kayaya) getirdi.”

Peygamber sözünün geri kalan kısmı yukarıda ismini andığım *el-Müsfir li'l-kulûb an sîhhâti Kabri İbrâhim ve İshâk ve Ya'kûb* adlı eserde mevcuttur..

Müslüman halkın ermişlerinden büyük âlim Hatip Burhâneddin Ca'berî ile bu şehirde görüştüm.¹²⁴ Ona İbrahim Peygamber'in kabrinin hakikaten burada bulunup bulunmadığını sordum. Şöyleden cevap verdi:

“Bildiğim bütün ilim sahipleri, o kabirlerin İbrahim, İshâk ve Ya'kûb peygamberlere ve onların eşlerine ait olduğunu kabul ediyor. Sapkınlardan oluşan bir grup hariç kimse bu hususta kötü konuşmadı! Bu haber önceki ulu bilginlerden sonrakilere aynen nakledildiği için kuşkudan uzaktır!”

Anlatıldığına göre bilginlerden biri bu mağaraya girerek Hz. Sâra validemizin mezarı yanında durur. O esnada yanına gelen yaşlı bir adam:

“Bu kabirlerden hangisi Hz. İbrahim’indir?” diye sorar. Yaşlı adam, İbrahim'in herkesçe bilinen kabrini gösterir. Sonra oraya bir genç gelince bilgin ona da aynı soruyu sorar, cevap değişmez. Sonra bir çocuk gelir ziyaretçi olarak. Ona da aynı soruyu sorunca durum yine değişmez, aynı cevap gelir. Bunun üzerine bilgin;

“Bu kabrin hakikaten İbrahim'in kabri olduğuna tanıklık ederim, bunda kuşku yok!” diyerek mescide gider, namaz kilar. Ertesi gün dünyadan göcer. Yusuf Peygamber'in kabri de bu mescidin içindedir.

Halîl Mabedi'nin doğu tarafında Gavru'ş-Şam mintikasına bakan yüksek tepenin üzerinde Lût Peygamber'in kabri var. –Allah'ın selâmı onun üzerine olsun– Kabrin üzerine geniş, güzel bir bina inşa edilmiş. Türbe bu bina içindeki hücrelerden birinde. O hücrenin rengi beyazdır. Mimarî açıdan çok güzeldir. Herhangi bir şeyle örtülmemiştir.

Lût gölü (: Ölü Deniz) de bu civardadır. Suyu çok tuzlu! Lût kavminin yaşadığı ülkenin burası olduğu söyleniyor. Lût Peygamber'in türbesinin yanında Yakın Mescidi vardır. Epey yüksek bir noktada ve aydınlığıyla tüm binaları gölgede bırakıyor. Yani başında sadece bir ev mevcut; orada da mabedin hizmetlerini gören adam oturuyor. Mescidin iç kısmında, kapıya yakın bir yerde tek kişinin sığacağı mihraba benzer çokük bir yer var. Lût milleti mahvolduğu zaman İbrahim Peygamber'in, Allah Teâlâ'yı anmak için orada secdeyevardığı ve başını değdirdiği noktanın hareket ederek bir miktar çöktüğü anlatılır. Yakınında bulunan mağarada Hz. Hüseyin'in kızı Fâtima'nın

kabri var. –Allah onlardan razı olsun– Kabrin yukarısında ve aşağısında bulunan iki mermer levhanın birinde son derece nefis bir hatla şunlar yazılı:

“Esirgeyen, bağışlayan Allah’ın adıyla! Ebedî yücelik ve kalıcılık ona özgüdür. Yarattığı her şey onun! O, kullarına fanılığı takdir etti. Peygamber de bir örnektir herkesin gidiciliğine! Bu mekân, Hüseyin kızı Fâtimâ’nın –ki Ümmü Seleme diye bilinir– kabridir. Allah onlardan razı olsun”.

Öteki levhanın, Mısır’ın meşhur taş yontucusu Muhammed b. Ebû Sehl’in eseri olduğu söyleniyor. Onun üstüne şu beyitler kazılmış:

*“Gömdüm toprak ve taş arasına o narin bedeni,
Oysa yanık bağırmış onun sıcak meskeni,
Ey Fâtima soyundan gelen Fâtima’nın yattığı talihli kabir,
Ey yücelerin evlâdına yâr olan!
Ey işyan yıldızlardan doğan kızın mezarı,
Sende ne ulu bir kadın yatıyor bir bilsen,
İffet, Allah sevgisi ve vakarın kaynağıdır o.”*

Kudüs

Buradan Kudüs’e hareket ettim. Yolda Yunus Peygamber’in kabrini ziyaret ettim. Yani başında büyük binalar ve bir mescit vardı. Orada İsa’nın doğduğu ve doğumdan önce Meryem’e uzatılan meşhur hurma ağacının izlerinin bulunduğu Beytelehm’i ziyaret ettim. Çok kalabalık bir yer. Hristiyanlar buraya hürmet gösteriyorlar. Gelen ziyaretçilere ziyafet veriyorlar. Daha sonra Beyti'l-Makdis (: Kutlu Ev) diye bilinen mescide ulaştım. Burası yücelik sıralamasında iki ulu mescitten (: Mescid-i Haram ve Ravza-i Mutahhara) hemen sonra gelir. Şehir gayet büyük. Binaları yontma taşla inşa edilmiştir. Erdemli Sultan Salâhaddin b. Eyyûb –Hakk Teâlâ onu İslâma yaptığı hizmetlerden ötürü mükâfatlandırsın– bu şehri fethettiği zaman kale duvarlarının bir kısmını yıktırmıştır.¹²⁵ Daha sonra Melik Zâhir Baybars, Franklar gelir de kullanırlar endişesiyle duvarların tümünü tahrif etmiştir.¹²⁶ Bu şehirde daha önce su yoktu. Şam Bölgesinin merkezi olan Dımaşk’ta emirlilik eden Seyfeddin Tinkîz¹²⁷ şu anda mevcut olan suyu getirdi.

Kutlu Mescit

Bu mescit, sanatkârane bir tarzda yapılmış en ünlü mabetlerden dir. Mimarî açıdan eşsiz güzelliktedir. Yeryüzünde bundan daha büyük mescit bulunmadığı söyleniyor. Doğudan batıya uzunluğu Mâlikîye

ölçüsüyle 752 arşin, güneyden kuzeye genişliği ise 435 arşındır. Üç taraftan ayrı ayrı kapılar vardır. Ben kible tarafının yalnız bir kapısını biliyorum. Oradan İmam girer. Mescit, çatısız, geniş bir meydandan ibarettir. Sadece, "Mescidi Aksâ" diye bilinen kısım tamamen çatı ile örtülüdür.¹²⁸ Mimarîsinde göze çarpan hüner ve sanat insanı hayrete düşürür. Kubbenin her yanı altın yıldızla, çeşit çeşit rengârenk naklırlarla süslüdür. Mescitte üstü çatıyla kaplanmış birkaç bölüm daha vardır.

Kubbetü's-Sahra (: Kaya Kubbesi)

Bu kubbe çok sağlamdır. İnsanı şaşırtan son derece garip bir yapı! Güzellikten nasibini almış, her yanı sanatkârca bezenmiştir. Mescidin tam ortasındaki yüksek çıkıntı üzerine inşa edilmiştir. Oraya mermer bir merdivenle çıkarılır. Dört kapısı var. Kubbenin her yanına sanatkârane bir tarzda mermer döşenmiştir. İçini ve dışını, tüm güzelliklerini ve süslerini tarif etmekten kalem âciz kalır. Süslerin çoğu altın yıldızlı olduğundan ışık gibi parlar, bir yanıp bir söner. Kubbenin tam ortasında, kitaplarda anlatıldığı gibi, elçiler önderi Peygamberimizin göge yükseldiği kutsal kaya (: sahra) görülür. Bu kaya pek serttir. Yaklaşık bir adam boyu yüksekliktedir. Alt tarafında bir oda sayılabilcek kadar geniş bir mağara mevcuttur. Buranın da yüksekliği ortalama insan boyundadır ve içeriye merdivenle inilir. Orada mihrap şeklinde bir çıkıntı vardır.

Kayanın etrafını çepeçevre saran iki kafes bulunuyor. Kayaya daha yakın olan demirden, uzak olansa ahşaptan mamüldür. Ayrıca kubbenin üzerinde asılı bir kalkan vardır. Halk bu kalkanın cengâver Hamza b. Abdülmuttalib'e ait olduğunu inanır.

Kudüs'te Bulunan Bazı Mübarek Mekânlar

Bunlardan biri şehrin doğusunda, yüksek bir tepe üzerinde, Cehennem vadisi diye bilinen bir çukurun kenarındaki binadir. İsa Peygamber'in göge çıktıığı yerin burası olduğu söyleniyor. Ünlü Sufî Râbia Adeviyye ile karıştırılmaması gereken ve çölde gezdiği için Râbia Bedeviyye denilen muhterem hatunun mezarı da ziyaret edilen mekânlardandır.

Cehennem vadisinin tam ortasında bulunan bir kiliseye Hıristiyanlar "Hz. Meryem'in kabridir," diyerek çok hürmet gösterirler. Yine orada Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen başka bir kilise mevcut. Onlar burayı ziyaret eder, Hz. İsa'nın kabri olduğuna inanırlar.¹²⁹ Fakat bu gerçek değil! Oraya gelen her Hıristiyan, Müslümanlara

belirli bir vergi sunmaya ve bazı aşağılayıcı hareketlere katlanmaya mecburdur. Gururunun kırılması pahasına tahammül eder buna. Orada İsa Peygamber'in beişinin konulduğu yer var. İnsanlar uğur ve bereket için oraya giderler. Rabbimizin selâmi ve bereketi peygamberimiz İsa Peygamber üzerine olsun.

Kudüslü Birkaç Bilgin ve Erdemli İnsan

Bunlar arasında Gazze'nin büyüklerinden şehir kadısı Şemseddîn Muhammed b. Sâlim Gazzîyi, Hatip İmâdeddîn Nâbulusîyi, hadîs bilgini ve müftü Şîhâbeddîn Taberîyi, o sırada yolculuk ettiği için Kudüs'te bulunan Mâlikî bilgini, tekke şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Müsbit Garnâtîyi, salih kulların büyüklerinden "Mahcûb" diye tanınan Ebû Ali Hasan'ı, Merâgâlı Ermîş Kemaleddîn'i ve Erzurumlu Ebû Abdurrahman b. Mustafa'yı sayabiliriz. Bu sonuncusu, Şeyh Tâceddîn Rifâî'nin talebelerindendir. Ben onunla görüştüm ve onun elinden tasavvuf hırkası giydim.

ONUNCU BÖLÜM

Kudüs'ten Hama'ya Yolculuk

Çeşitli mekânları ziyaret amacıyla Kudüs'ten Askalân'a gittim. Burası tamamen harap olmuş, eskiden kalma eserleri dahi yıkılıp kaybolmuştur.¹³⁰ Şehirler içinde pek azı Askalân'ın güzelliğine sahipti. Burası, stratejik mevkii, karadan ve denizden gelecek menfaatlara uygun bulunması bakımından yegânedir. Bir ziyaretgâhi var; Hüseyin b. Ali'nin –Allah ondan razı olsun– mübarek başının Mısır'a getirilişinden önce mezarı olmakla ün bulan büyük mescitten bahsediyorum. Hemen yakınındaki su kuyusu Ubeydiye hanedanına mensup biri tarafından yaptırılmış, kapısında öyle yazıyor. Bilindiği gibi, Ubeydiye hanedanı Fâtîmîlerdendir.

Bu mezarın güneyinde Ömer Mescidi adıyla bilinen büyük mabedin her yanı haraptır. Duvarlarından başka bir şey kalmamış. Orada güzellik ve incelikte eşsiz mermer sütunlar vardır. Bazıları ayakta, bazıları devrilmiş. Sütunlardan biri kipkirmızı; insanı hayrete düşürüyor! Halkın inancına göre Hristiyanlar tarafından kaçırılmış, gâvur memleketine götürülmüş, fakat sonra yine Askalân'daki ilk yerinde bulunmuş!

Bu mescidin kible tarafında Bi'r İbrahim (: İbrahim Kuyusu) denilen bir su kaynağı vardır. Oraya geniş bir merdivenle inildikten sonra iç odalara girilir. Dört taraftan ve yeraltındaki kanallardan su çıkar. Bu su lezzetli fakat gür değildir. Halk bu suyun bereketine inanmıştır. Vâdi'n-Neml (: Karinca vadisi) Askalân'ın dışındadır. Kur'an'da Neml Süresi'nde adı geçen vadinin burası olduğu hususu, kulaktan kulağa aktarılmıştır.¹³¹ Askalân Kabristanı'nda şehitlere ve ermîşlere ait mezarlar öyle çok ki saymak mümkün değil. Mezarlığın hizmetkârı tek tek bize gösterdi onları. Bu görevlinin, ziyaretçiler tarafından verilen ihsan ve bahışten ayrı olarak Melik Nâsır'ca tahsis edilen maaşı da var.

Askalân'dan çıktım. Filistin'de büyük bir şehir olan Ramle'ye gittim. Buranın geliri çok, çalışmaları bereketlidir. El-Câmiu'l-Ebyad (: Ak Câmiî) denilen mabedin kible tarafında üç yüz peygamberin gömülü olduğu anlatılır. –Allah'ın selâmı onların üzerine olsun– Büyük fıkıh bilginlerinden Meddüddîn Nâbulusî de burada oturmaktadır. Ramle'den çıkış Nâbulus'a gittim. Burası da çok büyük bir şehir.¹³² Yemyeşil ağaçlara, gür derelere sahip. Şam diyarının (: Suriye-Lübnan-Filistin) zeytin deposu burası. Zeytinyağı buradan Mısır şehirlerine ve Şam'a ihraç edilir. Harrûb diye anılan keçi boynuzu tatlısı da burada yapılır, Dımaşk ve diğer şehirlere nakledilir. Bu tatlısının tarifi şöyle: Keçi boynuzu önce bir güzel pişirilir. Sonra ezilir ve çikan tortudan tatlı yapılır. Duyduğuma göre bu tortu en çok Mısır ve Suriye çevresine ihraç edilmektedir.

Nâbulus'ta şehrini taşıyan "Nâbulusîye" cinsi lezzetli kavunlar yetişir. Yörenin câmii sağlamlık ve zarafette eşsizdir. Ortasında bir tatlı su kaynağı vardır.

Buradan Aclûn'a gittim.¹³³ Aclûn'un çalışmaları çok. Her yer kaynıyor. Şehrini kaleyi gayet yüksektir. Suyu lezzetli bir nehir geçer şehrini kıyısından. Buradan çıkış Lâzkiye'ye gitme niyetiyle tepeler arasında bulunan Gavr vadisine uğradım. Bu toprakların bekçisi Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kabri oradaydı, hemen ziyaret ettim. –Allah ondan razı olsun– Kabrin yanı başında bulunan bir zaviyede gelip geçen yolculara yemek sunulur.¹³⁴ Bir gece kaldım burada. Sonra Kusayr'a vardık. Büyük sahibi, Peygamber dostu Muâz b. Cebel'in mezarı orada bulunuyor.¹³⁵ Bereketlenmek, manevî havadan nasıptar olmak için orayı da ziyaret ettim. Daha sonra sahile yönerek Akkâ'ya gittim. Burası önceleri Suriye'de bulunan Frenk şehirlerinin merkezi, hattâ onların gemilerinin en büyük limanıymış. Neredeyse Büyük Kostantiniye (: İstanbul) şehri kadar genişmiş. Oysa bugün harabe hâldedir. Şehrin doğusunda Aynü'l-Bakar diye bilinen bir kaynak var. Anlatılanlara göre Yüce Allah, Adem Peygamber için sığır çıkarmış oradan. Kaynağı merdivenle inilir. Eskiden yanı başında bulunan mescidin şimdi yalnız mihrabı kalmıştır. Sâlih Peygamber'in kabri de Akkâ'dadır.

Oradan çıkış Sûrehrine gittim.¹³⁶ Burası da harap. Şehrini dışında gayet güzel, bayındır bir kasaba var. Halkının çoğu Şîî. Bir keresinde su bulunan bir yere inerek abdest tazelemeye niyet ettim. Köy ahalisinden biri de abdest almak için oraya gelmişti. Önce ayaklarını yıkadı. Ağızına burnuna su vermemesiz yüzünü yıkadıktan sonra başının bir kısmını meshetti. Bu değişik abdest usûlüne itiraz ettim. Bana şu cevabı verdi:

"Binaya temelden başlanır!"

Sûr şehri güzellik ve sağlamlığı ile atasözlerine geçmiştir. Üç taraflı denizle çevrilidir. Biri karaya, diğeri denize açılan iki kapısı var. Karaya açılan kapının çevresine dört sağlam korunak (: tabya) yapılmıştır. Bunlar kapının etrafını saran kazıklı engeller içindedir. Denize açılan kapı ise iki yüksek kule arasındadır. Şehrin inşa biçimi çok garip! Yeryüzündeki şehirlerin hiçbiri buraya benzemez. Çünkü üç taraftan denizle çevrili, dördüncü tarafında ise bir sur mevcuttur. Gemiler surun altından girip oraya demir atarlar. Eskiden iki kule arasında demirden bir zincir geriliydi. O zincir indirilmedikçe dışarıdan içeriye, içерiden dışarıya kimse geçemez; özel muhafizlerin izni olmadan giriş çıkış mümkün olmazdı. Akkâ'da buna benzer bir liman var ancak küçük gemilerin girmesine elverişlidir.

Sûr şehrinden çıktım. Deniz kıyısında bulunan Sayda'ya yollandım.¹³⁷ Burası çok güzel, meyvesi bol. Sayda'dan Mısır şehirlerine incir, kuru üzüm ve zeytinyağı ihraç edilir. Yörenin kadısı ince ruhlu erdemli bilgin Kemâleddîn Eşmûni'dir. Mısırlı olan bu saygın insanın evinde geceledim. Sayda'dan çıkışınca Taberiye şehrine gittim. Eskiden muazzam bir şehirmiştir. Bugün evvelki önemini gösteren bazı antik eserlerden başka hiçbir şey görülmüyor ortalıkta. Hamamları gayet güzel ve düzenli. Erkek ve kadın hamamları birbirinden tamamen ayrı. Suları fazlaşıyla sıcaktır.¹³⁸ Taberiye'de altı fersah uzunlığında ve üç fersahı aşan genişlikte bir göl vardır.¹³⁹ Bu şehirde "Peygamberler Mescidi" adıyla bilinen bir mabet bulunur. Şuayb Peygamber, Musa Peygamber'in hanımı -Şuayb Peygamber'in kızı- olan muhterem bir kadın, Süleyman Peygamber ve Yahûda ile Rubîl bu mescidin yanı başında yatıyorlar. Allah'ın rahmeti, esenliği bizim Peygamberimize ve onların üzerine olsun. Orada Yusuf Peygamber'in atıldığı kuyuyu da ziyaret ettim. Kuyu küçük bir mescidin avlusundadır ve yakınında bir zaviye vardır. Gayet büyük ve derin olan kuyunun yağmurla beslenen suyundan içtim. Burasının, bir yandan yağmurla beslendiğini, öte yandan yeraltında zengin bir su yatağınnı çıkış yeri olduğunu mescidin hizmetkârı söyledi.

Oradan Beyrut'a geçtim. Şehir fazla büyük değilse de çarşaları güzeldir. Büyük câmii pek sanatkârane bir yapıdır. Beyrut'tan Mısır şehirlerine meyve ve demir ihraç olunur. Orada Fas krallarından olduğu kabul edilen Ebû Ya'kûb Yusuf'un kabrini ziyaret etmek istedik. Ama bu kabir Bekaa Vadisi'nin Kereknûh diye bilinen kasabasındadır.¹⁴⁰ Kenarında bir zaviye var. Gelip gidenler yedirilir, içirilir orada. Bazıları Sultan Salâhaddîn Eyyûb'ının bir başka grup da Sultan

Nûreddîn Zengî'nin vakfı olduğunu söylüyor buranın. Sultan Nûreddîn hasır dokur, bundan kazandığı parayla günlük yiyeceğini karşılamış.¹⁴¹ Onlar gerçekten ulu insanlardandı.

Hükümdar Ebû Ya'kûb Yusuf'un Hikâyesi

Anlatılanlara göre Ebû Ya'kûb Yusuf, Suriye'nin Dîmaşk adıyla bilinen merkezine (: Şam) gelir. Ağır bir hastalığa tutulmuştur. Sokaklarda düşüp kalkar. İyileştikten sonra, bostan bekçiliği yaparak geçinmek amacıyla şehrin dışına çıkar. Melik Nûreddîn'e ait bir bahçenin bakıcılığı için tutulur, altı ay kadar orada çalışır.¹⁴² Sultan meyve zamanında, bahçesine gelir bir gün. Bostanın asıl memuru, Melik Nûreddîn'in tatsması için Ebû Ya'kûb'a bir nar getirmesini emreder. Ebû Ya'kûb bir nar koparır ise de görevli onun ekşi olduğunu söyleyerek başka bir nar getirmesini emreder. Ebû Ya'kûb da öyle yapar. Yeni gelen nar da mayhoştur. Bahçe görevlisi, hizmetkâr Ebû Ya'kûb'a dönerek:

"Altı aydan beri şu bostanın bekçiliğini yapıyorsun! Hâlâ tatlıyı ekşiden ayıramıyorsun!" diye söyleyenir. Lâkin Ebû Ya'kûb:

"Sen beni meyveleri yemek için değil korumak için kiraladın!" cevabını verir. Bu olayı Melik Nûreddîn'e bildirir esas memur. Sultan derhal çağırır bu işçiyi. Çünkü çok önceleri rüyasında Ebû Ya'kûbla buluştuğunu ve bu buluşmadan kârlı çıktığını görmüştür. Bekçinin Ebû Ya'kûb olduğunu anlayarak:

"Sen Ebû Ya'kûb musun?" diye sorar.

"Evet!" cevabını alınca ayağa fırlayıp onu kucaklar, yanına oturur. Daha sonra evine götürüp kendi el emeği ile kazandığı helâl maldan bir ziyafet verir. Ebû Ya'kûb ise Melik Nûreddîn'in yanında birkaç gün kaldıkten sonra kiş mevsimin en şiddetli günlerinde Dîmaşk'tan çökerek firar eder. Şam köylerinden birine sığınır. Köy halkından biri, Ebû Ya'kûb'a evinde misafir olmasını teklif eder. O da kabul eder. Ev sahibi çorba pişirir, yanında tavuk keserek arpa ekmeğiyle mütevazı bir sofra sunar. Ebû Ya'kûb yemekten sonra hane sahibine dualar eder. Ev sahibinin evlâtları arasında evlenme zamanına gelmiş bir kız vardır. O köyün âdetine göre kızın çeyizini babası temin etmektedir. Oranın halkı çeyizde bakır kapların bulunmasını önemli görür, bununla iftihar edermiş. Kız alıp verme işi de buna göre yürütülmüş. Ebû Ya'kûb ev sahibine:

"Evinde bakır var mı?" diye sorar. O da:

"Evet. Kızımın çeyizi için satın aldığım birkaç parça mevcut!" diye cevap verince onları getirmesini rica eder. Ev sahibi kapıları getirir. Ebû Ya'kûb:

"Komşularından mümkün olduğu kadar ödünç bakır topla!" der. Hane sahibi, bulabildiği bakırları arkadaşının huzuruna getirince o bunların üzerinde ateş yaktıktan sonra içinde "iksir" bulunan keseyi çıkarır.¹⁴³ Hemen iksirinin bir bölümünü bakır üzerine serper. Anında altın oluverir bütün kaplar! Altınları bir odaya kilitleyen Ebû Ya'kûb, Dîmaşk sultani Nûreddîn'e yazdığı mektupta hâdiseyi anlatır. Şu dileklerde bulunur:

"Ev sahibine yeterli miktarda altın verilsin, geri kalanlar vakıflara harcansın. Yolda kalmış garipler için hastane yapılsın, tekkeler inşa edilsin, açlar doyurulsun. Bakırları ödünç aldığım kimseler de razı edilsin!"

Mektubun sonunda şöyle der:

"İbrahim b. Edhem Horasan hükümdarlığını bırakıtsa ben de Mağrip memleketini bırakıtm. Bu 'sanat'tan da vazgeçtim vesselâm!"

Bu olaydan sonra hiçbir yerde görünmez, cümle beserden kaçar. Ev sahibi mektubu götürüp vaziyeti sultana bildirir. Melik Nûreddîn o köye giderek bakır sahiplerini ve o adamı razı eder, altınları alır. Ebû Ya'kûb'u ne kadar araştırsa da izine rastlayamaz ve Dîmaşk'a döner. Kendi adıyla bilinen o meşhur ve büyük Mâristan'ı (: hastaneyi) yapır. Yeryüzünde bu kadar güzel yapılmış hastane yoktur.¹⁴⁴

Sonra Atrablus'a (: Trabluşşam'a) yöneldim. Suriye bölgesinin merkezî şehirlerindendir burası. İçinden dereler akar. Etrafi bağlarla çevrilidir. Deniz ve karanın getirdiği avantajlara sahiptir. Çarşılıarı zengin, sokakları güzeldir. Deniz iki mil uzaktadır. Bu anlattığım Atrablus yeni kurulmuştur. Eski Atrablus tam deniz kenarında olup bir zamanlar Hıristiyanların eline geçmiş, Melik Zâhir tarafından geri alınınca tahrip edilmiştir. Sonra da yeni Atrablus inşa edilmiş.¹⁴⁵ Burada Türk yöneticilerden yaklaşık 40 kişi vardır. Reisleri Taylân Hâcib,¹⁴⁶ Melikülümerâ diye çağrırlar.¹⁴⁷ Şehirde kaldığı konak Dâru's-Sââde adıyla ünlenmiştir. Bu adam, âdeti gereği her Pazartesi ve Perşembe günü atına binerek şehrîn dışına çıkar. Arkasından diğer emirler yola düzülür. Dönüşte evine yaklaşınca ötekiler attan inip Taylân evine girinceye kadar onun önünde yürürlер. Sonra geri dönerler. Bu adamların her birinin evinin hizmetinde akşam namazından sonra nevbet usûlü davul çalınır, kandiller yakılır.¹⁴⁸ Yörenin meşhurları arasında şunları sayabiliriz: Sîr kâtipliği yapan¹⁴⁹ erdemli, cömert ve asil insan Bahaeeddîn b. Gânim, daha önce bahsettiğim kardeşi Hüsâmeddîn, -bu adam ise Dîmaşk'ta sîr kâtipliği yapıyor- devletin ileri gelenlerinden hazine bakanı Kîvâmüddîn b. Mekîn, son olarak Şam bilginlerinden Atrablus kadilkudati Nakîb b. Şemseddîn.

Bu şehrın hamamları gayet muntazam ve güzeldir. Kırımlı Kadı ve Sendemûr hamamlarının ünü her yana yayılmıştır. Sendemûr önceleri bu beldenin yöneticisiymiş, her zaman ölüm cezası verdiğine dair birçok hikâyeler anlatılıyor.¹⁵⁰ Bir kadın ona müracaat ederek derdini açar; satmak istediği sütü askerlerden biri gasbetmiş ve ücret ödemeksizin içmiştir. Kadın sıkâyet bâbında bunları söylese de elinde iddiasını kanıtlayıcı bir şey yoktur. Emir derhal askeri huzura getirir. İkiye böler, içindeki süt bağırsaklarından dışarı dökülür!

Melik Nâsır'ın valilerinden Atrîs'in Ayzâb'da emirliği sırasında, bir de Türkistan hükümdarı Melik Kebek'in¹⁵¹ saltanatı zamanında bu tür hâdiselerin meydana geldiği rivayet edilir.

Atrabus'tan Hisnu'l-Ekrâd (: Kürt Kalesi) şehrine vardım.¹⁵² Burası şirin, küçük bir belde. Ağacı ve suyu boldur. Şehir yüksek bir tepe üzerine kurulmuş. Büyük hükümdarlardan birinin adına inşa edilmiş. İbrahimî Zaviyesi de buradadır. Şehir kadısının evinde konakladım. Şu anda ismini hatırlamıyorum.

Hisnu'l-Ekrâd şehrinden Humus'a vardım.¹⁵³ Bu güzel şehrin yeşili bol, suyu gürdür. Sokakları geniş, câmisi şirin, ortasında bir havuz var. Humus halkın büyük kısmı Araptr ve iyi yürekli insanlardır. Şehir dışında "Allah'ın ve Onun Elçisinin Kılıcı" lakabıyla ünlenmiş Hâlid b. Velîd hazretlerinin kabri vardır.¹⁵⁴ Yani başında bir zaviye, bir de mescit mevcut. Kabrin üzeri siyah bir örtüyle kaplanmıştır.

Şehir kadısı Cemaleddîn Şerîşî, çehre ve huy güzelliği bakımından benzerine az rastlanır insanlardandır.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Hama ve Çevresi

Humus'tan Hama'ya vardım. Şam bölgesinin (: Suriye-Lübnan-Filistin) en bakımlı şehirlerinden biridir burası. Güzelliği ile ün salmışdır.¹⁵⁵ Her yani bahçelerle çevrilidir. Sudolapları epey büyük, gökteki felekler gibi. Âsî denilen büyük nehir de buradan geçer.¹⁵⁶ Mansuriye adı verilen bir dış mahallesi vardır. Şehrin girişinde bulunan bu mahalle asıl şehirden de büyük görünüyor. Burada işlek çarşilar ve muntazam hamamlar var.

Hama'da meyve boldur. Badem kayısı da yörenin ürünlerindendir. Bu kayısının çekirdeği kırılıncı içinden lezzetli badem çıkar.

İbn Cüzeyy der ki:

Büyük sahabî Ammâr b. Yâsîr'in soyundan gelen Girnatalı geçen şair Nûreddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî¹⁵⁷ bu şehir hakkında şu dizeleri söylemiştir:

*"Hak Teâlâ himaye etsin Hama'nın çevresini,
Durdum ve dinledim onu, kalbim neşeyle doldu.
İşildayan binalarını da anlatmak zordur,
Öyle güzel şarkılar söyler güvercinleri,
Ögle hoş eğilir ki nazenin ağaçları.*

*Bana kızıyorlar günaha girdim diye,
Şarap içip oynadım, postumu serdim diye,
Âsî bir nehir buradayken nasıl dururum?
Onun gibi isyan etmeden kendimi nasıl bulurum?
Ve söyleyin asıl dostlar, nasıl tutarım kendimi,
Onun gibi saf içkiden kadeh kadeh yudumlarken?*

*Çağlarım sudolabı gibi, yanlarından akarım,
Coşar, sarhoş olur oyunda baskın çıkarım!
Bak nasıl inlemekte, nasıl ağlamaktadır,
Göz ucuyla bakıp merhamet avlamaktadır.”*

Bir şair de oranın sudolapları hakkında tevriye yoluyla şu dizeleri söylemiş:

*“Nice dilber var ki başına belâ aldı beni,
Uzak evlerden gözledi, dardu gölgemi,
Bana acıyarak ağladı ve anlattı derdini,
Sana yetmiyor mu kanıt olarak,
Âsi üzerine ağlayan tahta kemikleri?”*

İlk dizede dilber anlamına gelen “nâûre” sudolabı anlamına da gelir.

Yakın dönem şairlerinden biri de yine tevriyeli dizeler okumuştur:

*“Hama’da konaklayan efendiler size andolsun,
Günahtan hep sakındım, korudum içtenliğimi,
Gözlerim sizden sonra ne zaman ansa sizi
Gözyaşına boyun eğer hırçın Âsî gibi”*

İbn Battûta devam ediyor:

Daha sonra Maarra'ya geldim. Meşhur Ebu'l-Alâ Maarrî¹⁵⁸ ve diğer birçok şair buradan yetişmiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Peygamberimizin yakın arkadaşlarından Nu'mân b. Beşîr Ensârî –Allah ondan razı olsun– Humus'ta emirlilik yaparken bir oğlunu kaybetti. Onu Maarra'ya gömdüler. Bu yüzden Maarratü'n-Nu'mân adıyla da bilinir burası.¹⁵⁹ Daha önceleri Zatü'l-Kusûr (: Saraylar şehri) diye bilinirmış. Şehre bakan bir dağın ismi Nu'mân olduğu için Maarratü'n-Nu'mân diye adlandırıldığı da söylenir.

İbn Battûta devam ediyor:

Maarra büyucek, güzelce bir şehirdir. Ağaçlarının çoğu incir ve findiktir. Meyveleri Mısır'a ve Şam'a ihraç edilir. Şehir dışında bir fer-sah mesafede müminlerin emiri Ömer b. Abdülazîz Hazretleri'nin kabri mevcuttur. Ama Peygamber dostlarından Aşere-i Mübeşşere'ye (: cennetle müjdelenmiş on sahabiyeye) ve ismi Ömer olan herkese düş-

manlık eden Râfizîlerden âdî bir zümrenin beldesinde bulunduğu için ne zaviyesi ne de bakıcısı vardır. Oysa Ömer b. Abdülazîz, Hz. Ali'yi ululamış, ona saygıda kusur etmemiştir!¹⁶⁰

Sonra Sermîn şehrîne yöneldim. Buranın her yanı bahçedir ve ağaçlarının çoğu zeytindir. Burada zeytinden kalıp kalıp sabun imal edilir; Misir'a, Şam'a gönderilir. Sadece el yıkamak için üretilmiş kokulu, kırmızı ve sarı sabunlar vardır. Şehrin ismiyle anılan şahane, pamuklu kumaşlar dokunur. Ahali, Cennet'le müjdelenmiş on sahibiye sövmekten geri durmaz; hattâ "on" lafzını asla ağıza almayıp kumaş ve diğer mallarını yanında satarken on kelimesini kullanmak gerekirse "dokuz ve bir" derler! Bir gün oradan geçen bir Türk Memlûklü, yerel satıcının "dokuz ve bir" diye bağırdığını işitince dayanamamış, adamın başına topuzu indirip "topuz ile on de hele!" demîstir. Sermîn'de bulunan büyük câmiin dokuz kubbesi vardır. Aşağılık mezheplerine uyarak kubbeleri dahi on yapmamışlar!

ONİKİNCİ BÖLÜM

Halep ve Çevresi

Sermîn'den çıkışın Halep'e vardım. Merkezî bir konumda büyük bir şehir olan Halep hakkında Seyyah Ebû Hüseyin İbn Cübeyr¹⁶¹ söyle diyor:

"Halep'in şöhreti heryani tutmuştur. Adı cihanın dilinde gezer. Hükümdarlar oraya sahip olmak arzusyla yanarlar. Stratejik konumu sebebiyle birçok hükümdarı, tesir alanına çekmiştir. Bu şehir için ölüm saçan ateşler yakıldı, keskin kılıçlar kininden sıyrıldı. Kalesi sağlam ve yüksek olduğu için görülmeye değer. Çok iyi korunmaktadır; kolay kolay herkesin fethedeceği bir yer değildir. Zaten isteseler de güçleri yetmez. Etrafi yontma taştır. Dengeli bir yapıdır. Günlere, yıllara, asırlara dayandı. Gerek seçkinler taifesinden gerekse avamdan pek çok insan ağrıldır. Hani Hamdânî emirleri,¹⁶² şairleri nerede? Hepsi yok oldu, geriye kalan Halep'in binalarıdır. Hükümdarları bir bir mahvolduğu hâlde kendisi dimdik duran beldeye hayret! Art arda ölüyorlar ama o yaşiyor. O hâlâ meydan okuyor ve onu elde etmek de mümkün değil! O, kendini vermek istediğiinde kolayca elde edilir, hemen yetişilir ona! Burası Halep, nice krallar mazı oldu ama o konumu sebebiyle nice felâketlere meydan okudu! İsmi dışındır. Kizoğlankız dilberlerin elbisesine bürünmüştür ve sunmuş her yaklaşana bereketini! Şans kılıcı olan İbn Hamdân'dan sonra yeniden süslenmiş, bir gelin gibi! Heyhat, gençliği bir gün gidecek, bir isteyeni de çıkmayacak! Zaman yavaş yavaş çökecek tüm kuvvetiyle ve harap olacak dipdiri, dimdik duvarları!"

Halep Kalesi'nin bir adı da Şehbâ'dır (: bulutlu, bulanık soğuk gün, kitlik yılı). Kale içinde iki su kuyusu bulunduğuundan orada susuzluktan korkulmaz. Kaleyi iki sıra kalın bir sur sarmaktadır. Üst tarafında suyu gür büyük bir kuyu vardır. Surlar, birbirine yakın burçlarla art arda uzar gider. Kuleler boyunca dizilen hayret verici

bölmelerin hepsinde kemerli pencereler bulunup dışarı açılır. Bütün kuleler kullanıma açıktır, meskündur. Bu kalede zamanın tesiriyle yemeğin asla değişmediği ve bozulmadığı gerçektir.”

İbn Battûta devam ediyor:

Halep’tे İbrahim Halîl Peygamber’in Allah’a ibadet ettiği bildirilen kutlu yer, herkes tarafından ziyaret edilmektedir.

Demin bahsettiğimiz kale, Şam ile Irak arasında, Fırat yakınında kurulu Rahbet-i Mâlik b. Tavk Kalesi’ne benzer. Tatar azlığını Kazan, Halep üzerine yürüyüp bu kaleyi bir müddet kuşatmışsa da muvaffak olamayıp geri dönmüştür.¹⁶³

İbn Cüzeyy der ki:

Hamdânî emiri Seyfûddevle’nin şairi Hâlidî bu kale hakkında şu dizeleri söylüyor:

*“Yırtık ve sarptır o, arzulu müstevlîleri ezer,
Yüksek kalesi ve zorlu yokuşuya düşmanı yok eder.
Rüzgâr bir parça bulutla onu örter,
Donanır yıldız gibi işyan gerdanlığıyla.
Gecelegin şimşek çakınca gösterir yüzünü,
Bakire (Meryem) gibi doğar bulutlar arasında.
Nice zorbaların eğilmez başı eğildi öünde,
Nice ordular perişan oldu, dağılıp gitti burada.”*

Aynı şair nazmin en sanatkâranesi diye tanımlayabileceğimiz şu dizeleri de Halep Kalesi hakkında söylemiştir:

*“Bedeni anka kuşuya kucaklaşan kale,
Burçları ikizler burcunu aşan kale,
Bilmez yağmur nedir, bilmez nedir katre,
Hemzemin olduğu bulutlar yol verir sürülere.
Gökler bardak olsa boşalsa üstüne,
Halk sarnıçtan çeker su, kuleler kalır kuru!
En parlak yıldız olurdu şu şahin yuvası,
Bir kehkeşan'a karışıp aksa boşluğa doğru.
Kem gözle bakanları tuzağına düşürdü,
Nice hileyle yendi, azgin zalimleri!”*

Cemaleddîn Ali b. Ebî'l-Mansûr'un da bu kale hakkında şu dizerileri vardır:

*"Bu kale öyle muhteşem öyle yüksek ki,
Gökte gezen ve dönen denizi durdurur,
Ahali su başına gider gibi Samanyolu'na çıkar,
Atları mera diye yıldızlarda otlanır,
Korkar çarkifelek ondan, korkar yaklaşamaz,
Belâ yağıdırıamaz ona, ağızını açamaz!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Bazlıları da Halep'te İbrahim Peygamber'in süt (: el-haleb) sağdığini söyler. Çünkü Allah dostu İbrahim bu şehirde oturmuş, geniş sürünlere sahipmiş ve onların sütünü fakirlere dağıtmış. Fakirler sürekli toplanıp "İbrahim'in sütü" diye seslenince şehrin ismi "Halep" kalmış.

Bu şehir hakikaten görülmeye değerdir. Konumu itibariyle benzersiz bir üstünlüğü vardır. Sokakları geniş ve düzenlidir. Çarşılıarı ahşap çatı ile örtülü bulunduğu için sokaktan geçenler ve dükkân sahipleri rahat ederler. Mescidin kenarında bulunan kaysariye (: büyük pazar) çok hoş ve genişir. Oranın yollarının her biri mescidin bir kapısına çıkar. Câmiîn ortasında havuz, etrafında taş döşeli bir avlu vardır. Fildişi ve abanozla süslenmiş minberi pek sanatkârane- dir. Bu mescide yaraşır güzellikte Hamdânoğullarına ait bir medrese vardır yanlarında. Bunun dışında şehirde üç medrese ve bir de hastane mevcuttur.

Şehrin dışı alabildiğine geniş bir ova. Büyük tarlalar ile arka arkaya dizilmiş üzüm bağıları dikkat çekiyor. Nehrin kenarında bahçeler birbirini takip ediyor. Bu nehir Hama'dan geçen Âsî suyudur.¹⁶⁴ Uzaktan bakan, suyun aşağıdan yukarıya aktığını zannettiği için bu ismi aldığı söylenir.

Halep'in dışı da pek güzeldir. İnsanın kalbine ferahlık verir. Hakikaten burası hükümdarlık merkezi olmaya elverişli bir şehirdir.

İbn Cüzeyy der ki:

Şairler Halep'in güzelliklerini anlata anlata bitiremediler. Bir içini, bir dışını anlattılar. Meşhur şair Ebû Ubâde Buhtûrî de¹⁶⁵ şöyle diyor:

*"Ey şimşek, Kuwayk'ta ve Halep'in perçemlerinde göster yüzünü,
Aydınlat çehreleri Betyâs sarayının üstünden!
Mersin ağacının meyveleri devşirildiğinde,
Sizi özleyip hasretle yandığım zaman,
Giderir gamımı Halep, yanaşır ruhuma."*

Şair Ebûbekir Sanavberî de¹⁶⁶ şöyle der:

*“Bulutların prenesesi Halep'i sulasın,
Nasıl da sevinç artar, hüzün azalır burada.
Niceleri hayatın tadını burada aldı,
Oysa gün bu şehirde hep neşeye geçmez.
Çiçekler gözlerini açıp ufka baktığında,
İpek elbiseleriyle ovaya aktığında.
Göğüsleri yanar altın altın,
İşildar gümüş kolları kızılı yangın!”*

Meşhur şair Ebu'l-Alâ Maarrî de şu dizeleri söylüyor:

*“Halep, ah Halep sana gelen cennete gelir.
Senden ayrılan düşer cehenneme,
Senin tozun toprağın mücevher eder,
Sana sahip çıkan asillerin gözünde.
Halep halkı derya bilir şu Kuvayk ırmağını,
Oranın çakıltaşına değişmez Sebîr dağını.”*

Ebu'l-Fityân b. Habbûs ise şu beyitleri söylüyor:

*“Dostlar, hastalığımı kaldırıramazsanız,
Bırakın beni Halep'in meltemlerine,
Bende aşk arzusu günbegün depreşirken,
Halep'te sabâ rüizgârı hükiüm sürmede.”*

Şair Ebu'l-Feth Kuşâcım¹⁶⁷ şöyle diyor:

*“Hiçbir şehir tattırmaz tüm zevkleri halkına,
Sunamaz saadet, Halep'in sunduğu kadar,
Her şeyi bulursun orada canın çektiğinde!
Bir ziyaret et, haydi koş, durma eriş,
Müjdeler olsun Halep'in misafirlerine!”*

Gırnatalı Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî şöyle diyor:

*“Ah kervancıbaşı kafilye ne çok istirahat verdin,
Sür develeri Halep yoluna, sür gayri,*

*Halep benim sevdalarımın yatağı,
Halep arzularımın kiblesi, hasret ocağı,
Orada Cevşen, Betyâs ve Âbid’den başka,
Bir de sana yağmurca hediye yağıdıran biri var.
Orada göze gönle şenlik veren mera,
Orada saf şarapla dolar boşalar kadeh, tutuşur hayâl.
Oranın kuşları bir başka şarkı söyleler,
Dollar bile sarılacakmış gibi birbirine meyleder,
Tepesinden bakılınca güzel Şehbâ'nın,
Yıldızların ona taç olduğu görürlür.”*

İbn Battûta devam ediyor:

Halep’tे Melikülümerâ makamında bulunan Argûn Devâdar, Melik Nâsır’ın en büyük valilerindendir. Hukuk bilgisinin çokluğu ve adaleti ile meşhur ise de pek cimridir! Halep’tе dört mezhepten her biri için bir kadı bulunur. Bunlardan biri de Kemâleddîn b. Zemelkânnı'dır. Bu adam Şâfiî mezhebinin kadısıdır. Pek çok ilimden haberدارdır. Melik Nâsır, başkadılığa tayin için bu adamı hükümet merkezine çağırıldıysa da Mısır'a gelirken Belbeys'te vefat ettiğinden atama gerçeğleşmedi. Daha önce Halep kadılığına atandığı vakit Dîmaşk ve diğer yörelerin şairleri ona methiye düzdüler, kasideler sundular. Şam'ın şairi diye bilinen Şîhâbeddin Ebû Bekir Fârûkî de uzun bir kaside döktürdü. Baş tarafı şöyledir:

*“Seni kaybettigi için Dîmaşk eseflendi,
Senin gelmenle bayram etti Halep.
Seyahatinle Dîmaşk'a elem verdin,
Halep'in tepelerinde renk renk çiçek derdin.
Avlusuna adım attığım ev işığa boğuldı,
Şimşek gibi göge yansdı nuru!
Ey armağanlara gömülen yolcu,
Kiyas yapılınca en cömerdin bile cimri kaldığı asilden ödüül al!
İşte Kemâleddîn budur, koş yanına!
Onun himaye kanadına sığın, onunla iyi geçin ki nimete erişsin,
Çünkü ihsanın kaynağı orada,
O kadılar kadısıdır, zamanın büyüklerindendir.
Onun yardımıyla fakirler zengin olur, yetimler sevinir,
Onun atası asıl, torunu asıl, kendi asıl.
Dalları ve kökü onunla övünür,
Yüce Rab onu Halep halkına hediye etti,*

*Nimetî ve fazileti dilediği yere vermek Rabb'a özgü.
Zekâsının keskinliği ve dilinin açıklığıyla çözer sorunları
Güneş gibi aydınlık, ışiktan adamdır o!
Ey hâkimler hâkimi öyle ulusun ki,
Başka bir mevki ve mertebe sevindiremez seni,
Şüphe yok senin ikizler burcu gibi yüksek himmetinin yanında,
Gayet basit gelir nice makamlar sana,
Bütün ilimlerde üstünliğin gün gibi açık,
Karanlığı yırtan sabah ışığın sen!
Öyle meziyetlerin var ki düşman takdir eder, tanık olunca,
Düşmanın tasdik ettiği erdemdir esas erdem.”*

Bu kaside elli beyti aşar. Adı geçen kadı ödül olarak şaire bir elbiseyle bir miktar para vermiştir. Dönemin şairleri, kasidenin “esifet” (: ese flendi, üzüldü) sözüyle başlamasından ötürü çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır.

İbn Cüzeyy der ki:

Seyyahın bahsettiği eleştiri bu kaside hakkında değildir. Şairimiz mukattaat türü (: başlı başına bir konu içeren birkaç dizelik) şirlerinden kasidelerden daha başarılıdır. Doğu ülkelerinin tümünde zamanın şiir ustası sayılıyor. Dillerden düşmeyen ünlü nutukları kâğıda döklen etkileyici Hatip Ebû Yahyâ Abdurrahîm b. Nubâte'nin soyundan geliyor bu şair.

Tevriye sanatının yapıldığı şu dizeler, onun, müstakil olarak bir konuyu işleyen kısa şirlerindendir:

*“Hastayım şu dilberin mücevher göğüsüne,
Nasıl çalıyor ah âşığın kalbini, nasıl mecnûn ediyor,
Parıldayan yağmur tanesi dişleri gülmeyince,
Öptürmüyor kimseye, cimrilik ediyor.
Ama sonunda güzelim ağzının kölesi oluyor!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Halep kadılarından biri de Hanefî mezhebinin başkadısı Hoca Nâsreddîn İbnü'l-Adîm'dir. Ahlâkı da güzeldir, sûreti de. Bu adam Halep şehrinin asilidir; şairin dediği gibi:

*“Öyle iyi yürekli ki yardım istemek için yanına vardığında
Aradığın şeyi sen ona hediye ediyormuşsun gibi sevinir!”*

Mâlikîlerin başkadısına gelince ismini hatırlıyorum. Mısır'ın güvendiği adamlardan olduğu için, hak etmeden bu mühim görevde atanmıştır. Hanbeli başkadısının ismini de hatırlıyorum. Lâkin Dîmaşk yakınında Sâlihiyye kasabasından yetişme olduğunu biliyorum. Halep'te nakîbüleşraflık yapan adamın ismi Bedreddîn b. Zehre'dir. Bilgin Şerefüddîn b. Acemî de Halep hukukçularından olup, akrabaları beldenin ileri gelenlerindendir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Halep'ten Dimaşk'a Yolculuk

Halep'ten çıktım, Kinnasrîn yolu üzerinde bulunan Tîzîn şehrine hareket ettim. Yakın zamanlarda Türkmenler tarafından kurulan bu şehrin çarşları güzel, mescitleri ise pek sanatkârca inşa edilmiştir. Kadısı Bedreddîn Askalânî'dir. Kinnasrîn çok eski ve büyük bir şehirdir.¹⁶⁸ Ama sonradan harap olunca geriye birkaç duvardan başka bir şey kalmamış.

Daha sonra Antakya'ya uzandım. Burası çok büyük ve kadim bir şehir. Etrafındaki sağlam surlar Şam şehirlerinden hiçbirinde yok. Melik Zâhir Baybars, bu şehri fethettikten sonra surlarını tamamen tahrif etmiştir.¹⁶⁹ Antakya'nın ahalisi kalabalıktır. Binaları çok güzel, her yandan su kaynıyor ve her yer yeşillik. Şehrin dışından Âsî nehri geçiyor. Şehirde Habib Neccâr'ın kabri var. Allah ondan razı olsun.

Yanı başındaki tekkede gelip geçen yolculara ve gariplere yemek ikram edilir. Bu tekkenin ustası Muhammed b. Ali'dir. Yaşı yüzü aşkin ama gücü kuvveti yerinde. Bir keresinde onu ziyaret ettim. Bahçedeydi. Topladığı odun yiğinını şehirde bulunan evine götürmek için sırtına yüklendi! Oğlu ise 80 yaşında, beli bükülmüş, yerinden bile kalkamıyor. Bu ikisini gören; baba kim, oğul kim anlayamaz. Hattâ babaya oğul, oğula baba der belki.

Antakya'dan çıkışınca Buğrâs Kalesi'ne yöneldim. Gayet sağlam bir yapı; zap teddilmesi çok güç. Etrafi bahçe ve tarlalarla çevrili. Oradan Ermeni kâfirlerin ülkesi olan Sîs'e gidilir.¹⁷⁰ Ermeniler, Melik Nâsîr'in tebaasından olup ona vergi verirler. Paraları "Bağlıye" denilen halis gümüştendir.¹⁷¹ Buğrâs'ta Debîliye adı verilen kumaşlar üretilir. Bu kalenin emiri Sârimüddîn b. Şeybânî'dir. Onun iyi kalpli olan oğlunun ismi Salâhaddîn, kardeşinin oğlunun ismi ise Hüsâmeddin'dir. Hüsâmeddin erdemli bir insandır ve Rusus adıyla bilinen yerde oturur. Ermeni ülkesine giden yolu muhafizliğini o yapıyor.

Ermenilerle İlgili Bir Hikâye

Bir defasında Ermeniler, Emir Hüsâmeddin aleyhine şikâyette bulunurlar. Aslı astarı olmayan, yalanlarla dolu sözler söyleler. Bunun üzerine Melik Nâsır, Halep valisine Hüsâmeddin'in boğdurulmasını emreder. Bu ferman çıkışınca emirin büyük kumandanlardan olan bir dostu, derhal Melik Nâsır'a koşup:

"Sultanımız! Emir Hüsâmeddin seçkin valilerdendir. Müslümanların iyiliğine çalışan ve yolu dikkatli koruyan bir cengâverdir. Ermeni taifesi İslâm ülkesinde fesat çıkarmak niyetinde! Hüsâmeddin onlara engel olduğu için, Müslümanların gücünü kırmak amacıyla adam-cağızı öldürmeye çalışıyorlar!" diye durumu açıklar.

Böylece Hüsâmeddin'in önü açılır, ona makam elbisesi gönderilir, memuriyetinin iadesi için ikinci bir emir çıkartılır. Melik Nâsır, Âkûş adlı, fevkalade zamanlarda gönderilen ulağı çağrıtarak süratle yola çıkması için emir verir. Ulak Âkûş, Mısır'dan Halep'e bir aylık yolu 5 günde aşar. Oraya vardığı zaman Halep valisi, Hüsâmeddin'i mahkûmların idam edildiği yere göndermiş bulunmaktadır. Hak Teâlâ'nın yardımıyla Hüsâmeddin kurtulur, görevine döner.

Emir Hüsâmeddin'le Buğrâs kadısı Şerefüddîn Hamevîyi Amk (: Amik ovası) denilen yerde gördüm.¹⁷² Burası Antakya, Tîzîn ve Buğrâs şehirleri arasında geniş bir mintikadır. Arazisi bereketli olduğu için Türkmenler hayvanlarıyla burada konaklar.

Kusayr, Sahyûn ve İsmailî kaleleri

Daha sonra "kasr" kelimesinin küçültme kalibiyla "Kusayr" ismini taşıyan beldeye gittim; burası çok güzel bir kaledir. Emiri Alâeddîn Kürdî diye tanınan birisi. Kadısı ise Mısır halkından Şîhâbeddin Ermentî'dir.

Kusayr'dan hareketle Şuğrubukâs Kalesi'ne vardım. Tepenin üzerinde gayet sağlam bir kaledir. Emiri, erdemlilerden Seyfeddin Altuntaş'tır. Kadısı ise İbn Teymiyye'nin arkadaşlarından Cemaleddîn b. Şecere'dir.

Oradan, Sahyûn şehrine yöneldim. Burası çok güzel. Suyu bol, aacı çok. Sağlam bir kalesi var. Emiri, İbrahimî adıyla bilinen birisi dir. Kadısı Humuslu Muhyiddîn'dir. Kalenin dışında bir bostan var. Ortasındaki tek kededen, misafirler faydalanan, garipler karnını doyurur. Ermış İsa Bedevî'nin kabrini de ziyaret ettim; Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Daha sonra yolumun üzerinde Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf ve Kehf kalelerine uğradım. Bunların hepsi İsmailî veya

Fidâviye denen topluluğundur.¹⁷³ Bu cemaatin içine kendilerinden başka kimse giremez. Şu anda Melik Nâsır'ın okları gibidirler. Melik, kendisinden kaçarak Irak yahut diğer bölgelere sığınan düşmanlarının işini bunlar aracılığıyla bitirir. İsmailî taifesinden olan bu adamlar maaşlı çalışırlar. Sultan, bir düşmanını yok etmek için bunlardan birini gönderince parasını verir. O şahıs, hizmetini yerine getirdikten sonra sağ salim dönerse para onun olur. Ölürse oğluna kalır. İsmailîler öldürecekleri adamları zehirli bıçaklarla vururlar. Bazen hileleri fayda vermez; Emir Kara Sunkur gibi birisi çıkar da onları öldürür.

Kara Sunkur Irak'a kaçınca Melik Nâsır, İsmailî taifesinden bir grubu onun peşine takti. Ama Kara Sunkur ihtiyyatlı davranışınca İsmâili suikastçileri telef oldu.

Kara Sunkur'un Hikâyesi

Kara Sunkur, büyük emirlerdendi.¹⁷⁴ Melik Nâsır'ın kardeşi Melik Eşref'in öldürülmesi olayına adı karışmıştı.¹⁷⁵ Nihayet Mısır'da iktidar yolu Melik Nâsır'a açıldı. Saltanatta istikrarı sağlayıp mevkiiini güçlendiren Nâsır, hem kardeşinin intikamını almak, hem de ona yapılan muamelenin kendisine de yapılmasına meydan vermemek için katilleri ele geçirerek tek tek idam etti. O sırada Kara Sunkur Halep'te Emîrû'l-Ümerâ makamındaydı. Melik Nâsır bütün kumanandanlarına askerlerini toplamalarını emretti. Hattâ Kara Sunkur'un yakalanması için Halep'e girecekleri zamanı da onlara bildirdi. Kumandanlar emri uygulayınca Kara Sunkur can korkusuna düşerek 800 adamıyla beraber sabahleyin kendisini yakalamak üzere olan orduya saldırdı. Ansızın safları yardı ve düşmanı âciz bıraktı! Melik Nâsır'ın askerleri 20.000'i bulduğu hâlde Kara Sunkur kendisini kurtardı. Halep'ten iki günlük mesafede bulunan Arap emiri Mühennâ b. Isa'nın yurduna yöneldi.¹⁷⁶ Mühennâ avdaydı. Kara Sunkur onun evine gitti. Atından inerek sarığını kendi boynuna geçirdikten sonra:

“Yardım, ey Arapların emiri!” diye seslendi. Evde Mühennâ'nın hanımı ve amca kızı olan Ümmü'l-Fadlvardı.

“Seni ve senin yanındakileri himaye ederiz!” dedi kadın. Kara Sunkur:

“Sadece çocuklarımı ve malımı kastediyorum!” dedi. Evdekiler:

“İstediklerini veririz. Bizim himayemizde ol!” cevabını verdiler. Bunun üzerine Kara Sunkur konağa girdi. Mühennâ avdan dönüşünce ona iyi davrandı. Hattâ kendisine ait malları kullanabileceğini, istediği gibi harcama yapabileceğini söyledi. Ama Kara Sunkur:

"Sadece Halep'te bıraktığım evlâtlarımı ve mallarımı isterim, başkasını değil!" deyince, Mühennâ, kardeşlerini ve amca oğullarını eve davet etti. Onlarla bu konuyu görüştü. Bazıları Kara Sunkur'un teklifini kabul etti. Bazıları da:

"Biz Melik Nâsır'ın ülkesindeyiz, bu hareketlerimizle ona savaş açmıyoruz muyuz?" diye itirazda bulundu. Mühennâ:

"Ben bu adamin istedığını yapar, sonra onunla beraber Irak sultanına kaçarım!" dedi. Bu sırada Kara Sunkur'un çocukların Mısır'a gönderildiği haberi geldi. Mühennâ, Kara Sunkur'a hitaben:

"Çocukların için yapacak hiçbir şey kalmadı, fakat mallarını kurutmaya gayret ederiz!" dedi.

Mühennâ, sülâlesinden kendisine itaat eden 70.000 Arapla, Halep'e yöneldi. Kale kapısını yıkarak şehri fethetti. Kara Sunkur'un mallarını ve ailesinden geriye kalan fertleri kurtardı. Başka bir şey yapmadı. Oradan Humus emiri Efram¹⁷⁷ ile birlikte Irak hükümdarı na gittiler. Irak hükümdarı İlhanlı Muhammed Hudâbende¹⁷⁸ ile Karabağ'da buluştular. Karabağ, hükümdarın yazlarını geçirdiği bir yerdir. Sultâniye ile Tebriz şehirleri arasında bulunur. Sultan misafirlerine ikramda bulunduğu gibi Mühennâ'ya Iraku'l-Arab bölgesini, Kara Sunkur'a Iraku'l- Acem¹⁷⁹ yöresinde yer alan ve Küçük Dimaşk adıyla ünlenen Merâga beldesini verdi. Efram'a da Hemedân şehrini verdi. Emirler, Muhammed Hudâbende'nin yanında bir müddet kaldılar. Efram orada vefat etti.

Mühennâ kendisine dokunulmayacağına dair verilen kesin söz ve nice vaatlerden sonra Mısır'a döndü. Kara Sunkur olduğu yerde kaldı. Nâsır birçok defa İsmailî fedâilerini oraya gönderdi, lâkin onlardan bir kısmı Kara Sunkur'un evine girdiği sirada hemen huzurunda katledildi. Kimisi de at üzerinde ona hücum ettiler ama emir onları alt etmeyi başarılı hepsini mahvetti.

Sözün kısası, adı geçen cesur emir yüzünden İsmailî fedâilerinin çoğu telef oldu. Kara Sunkur üzerinden zırhını asla çıkarmaz, sırik ve demirden yapılmış kulübesinden başka bir yerde uyumazdı. İlerde anlatacağım gibi Sultan Muhammed Hudâbende vefat edince yerine oğlu Ebû Saîd geçti ve bu adam, kendine bağlı büyük emirlerden Cûbân'la (: Çoban) ayrılığa düştü. Cûbân'ın oğlu Dümûrtaş,¹⁸⁰ Melik Nâsır'a kaçtı. Bu yüzden Ebû Saîd ile Melik Nâsır arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Ebû Saîd, Nâsır'a Kara Sunkur'un başını gönderecek, öteki de Ebû Saîd'e Dümûrtaş'ın başını gönderecekti. Melik Nâsır, Dümûrtaş'ın kesilmiş kellesini hakikaten Ebû Saîd'e gönderdi; öteki, Kara Sunkur'un yakalanıp huzura getirilmesini emretti. Fakat Kara Sun-

kur vaziyetten haberdar olunca yüzüğünde saklı bulunan zehiri yutarak intihar etmişti. Ebû Saîd, olayı Melik Nâsır'a bildirip istenen kelleyi göndermedi.

Fedaîlerin kalelerinden çıkış Çebele şehrine hareket ettim. Burası da ağaç ve meyvesi bol bir şehirdir. Denize yaklaşık bir mil uzakta. Orada meşhur ermiş İbrahim b. Edhem Hazretleri'nin mezarı bulunuyor. Bu adam dünya mülküne iltifat etmemiş, ömrünü Cenâb-ı Hakk'a ibadete adamıştır. İbrahim, herkesin sandığı gibi bir hanedanından gelmiyordu. Sahip olduğu mülk annesininbabasından yani dedesinden intikal etmişti. Babası Edhem de kendini ibadete vermiş, dünyadan kopmuş, sürekli dolaşan ulu ermişlardendi.

Edhem'in Hikâyesi

Anlatıldığına göre Edhem bir defasında Buhara bahçelerinden birine uğrar. Orada akan suda abdest tazelerken bir elmanın yüzünü görür. Mühim değil, diyerek meyveyi alıp isırır. Daha sonra kalbine kuşku düşüğünden, bahçe sahibinden helâllik almak niyetiyle kapayı çalar.

Kapıya çıkan cariye;

“Ev sahibini bana çağır!” diye seslenir. Cariye;

“Ev sahibi bir kadındır!” diye cevap verince;

“Yanına çıkmak için izin istedigimi söyle!” diye ricada bulunur. Cariye, Edhem'i bahçe sahibesinin yanına götürürünce elma meselesini anlatır. Kadın:

“Bu bahçenin yarısı benim, yarısı sultanındır!” diye cevap verir. Sultan o gün Buhara'dan on günlük mesafede Belh'de bulunmaktadır. Bahçe sahibesi yarımlama için hakkını helâl ettikten sonra Edhem durmaz, Belh'e yönelir. Sultanı bulup vaziyeti anlatır. Hakkını helâl etmesini ister. Sultan ise nazlanır. Edhem'e ertesi gün gelmesini emreder.

Sultanın çok güzel bir kızı vardır. Asilzâdeler onunla evlenmeye can atarlar ama o kimseyi kabul etmez. Ömrünü iyilik ve ibadetle geçiren, dünyaya önem vermeyen biriyle evlenmek ister. Sultan, konağına döndüğünde Edhem'in hikâyesini anlatır kızına ve ilave eder;

“Dünyada bundan daha iyisi yoktur. Ben, inceliklere bu kadar dikkat eden, hak yemekten böyle korkan birini görmedim! Yarım elma için Buhara'dan Belh'e geldi!”

Bunun üzerine kız, kalbinde Edhem'e karşı yakınlık hisseder, onunla evlenmeyi kabul eder.

Yüce insan Hz. Edhem ertesi gün konağa varınca sultan:

"Kızımla evlenmen şartıyla hakkımı helâl ederim!" der. Bir hayli mukavemetten sonra Edhem razı olur. Eşinin yanına girdiği vakit onu gayet süslü bulur. Zifaf odasının da her yanı ziynetlerle bezenmiştir. Odanın bir köşesine çekilip namaz kilar sabaha kadar. Yedi gece böyle sürer bu. Oysa sultan hâlâ hakkını helâl etmemiştir. Edhem sultandan hak helâlliği istemektedir.

"Eşin ile karı koca olmadıkça hakkımı helâl etmem!" diye diretir hükümdar. O gece Edhem, eşile karı koca olur. Sonra boy abdesti alır, namaza kalkar. Secdedeyken çığlık atar ve ölüür. Allah rahmet eylesin.

Sultanın kızı, Edhem'den hamile kalarak İbrahim'i dünyaya getirir. Sultan dedenin erkek çocuğu olmadığından hükümdarlık İbrahim'e gecerse de herkesin bildiği gibi o saltanatı terketmiştir.

İbrahim b. Edhem'in kabri civarında ortasında havuz bulunan güzel bir tekke var. Yolcular burada konaklar, garipler burada doyar. Buranın hizmetkârı ermışlerden İbrahim Cumahîdir. Halk, Şaban ayının 15. gecesi Şam'ın diğer bölgelerinden bu tekkeye gelip üç gün kalırlar. Şehir dışında büyük bir çarşı kurulur. Orada her şey mevcuttur. Dervişler de bu mevsimde her taraftan gelir toplaşır. Tûrbeyi ziyaret eden herkes bakıcıya bir mum verir; kilolarca mum yiğılır orada. Bu kiyılarda yaşayan halkın çoğu Nusayrî mezhebindendir. Nusayrîler, Hz. Ali'nin ilâh olduğunu inanırlar. Namaz kılmaz, oruç tutmaz ve boy abdesti almazlar. Melik Zâhir'in, o köylerde mescit yapılmasını ferman etmesi üzerine her köye birer mescit yapmışlar, lâkin pek mamûr değil. Zaten mescide asla girmeyenleri gibi tamir de etmezler. Hattâ bu mabetleri çoğu defa hayvanlarına ahr olarak kullanırlar. Bir yabancı köylerine gelip mescide girerek namaz için ezan okumaya başlasa;

"Zırlama! Yulafın geliyor!" derler. Bunların sayıları da hayli çoktur.

Mehdilik İddia eden Bir Adamın Hikâyesi

Bana anlatıldığına göre adamın biri Nusayrîlerin bölgесine gelip Mehdilik davasında bulunmuş. Halk adamın etrafında toplanmış.¹⁸¹ Adam pek çok memleketin kendilerine verileceğini vaadederek Suriye yöresini takipçileri arasında taksim etmiş, hattâ her birinin memleketini de belirleyerek oraya gitmesini ferman buyurmuş. Bir de ellerine emirnâme olarak zeytin yaprakları vermiş.

Takipçilerden biri kendisine söylenen şehr'e gider. Şehrin asıl emiri adamı huzuruna çağırınca;

“İmam Mehdî bu şehri bana verdi!” cevabını alır. Bunun üzerine emir, elinde ferman bulunup bulunmadığını sorar adama. Zeytin yaprağını göstermesi üzerine önce döver sonra hapse atar onu.

Mehdilik davasında bulunan esas adam, Müslümanlarla harp için hazırlık yapılmasını ve savaşın Cebele şehrinden başlatılmasını emreder;

“Kılıç yerine mersin ağacının çubuklarını tutun!” diye salık verir. Onun vaadine göre bu çubuklar savaş anında kılıca dönüşecektir. Peşinden gelen Nusayrıler Cuma günü halk namazdayken Cebele şehrine hücum ederek evleri basarlar. Kadınlara saldırlırlar. Bu hâdise büyük infial uyandırır. Müslümanlar mescitlerden çıkarak silâhlanıp bunları öldürürler. Haber Lâzkiye’ye ulaşınca Emir Bahadir Abdullah ordusuyla yola çıkar. Ayrıca Trablus'a güvercinle mektup gönderildiğinden yörendeki Emîrü'l-Ümerâ (: bölgevalisi) askerini toplar, oraya gelir. Nusayrıleri takip ederek takriben 20.000 kadarını öldürürler. Geri kalanlar dağlara kaçmıştır. Canları bağışlandığı takdirde adam başına bir altın vereceklerini yore başvalisine bildirmişlerdir. Lâkin vaziyet güvercin ile Melik Nâsır'a anlatılmış olduğundan hepsinin kılıçtan geçirilmesi yolunda ferman çoktan çıkmıştır...

Yore başvalisi, onların kurtarılması için çalışır. Müslümanların arazisini bu adamların ekip bıraktığını ve katledilirlerse ehl-i İslâmın büyük zarara uğrayacağını anlatır. Bunun üzerine Melik Nâsır, Nusayrılerin hayatını bağışlar.

Lâzkiye

Bundan sonra deniz kenarında eski bir şehir olan Lâzkiye'ye yöneldim.¹⁸² Buranın, “gemileri gasbeden” kral (: Kehf Sûresi’nde anılan kralın) tarafından kurulduğu sanılıyor.¹⁸³ Ben sadece Allah dostu Abdülmuhisin İskenderîyi ziyaret amacıyla bu şehrde geldimse de vardığında onun Hicaz'a hareket etmiş olduğunu öğrendim. Arkadaşlarından Şeyh Saîd Bîcâî ve Yahyâ Selâvî ile görüştüm. Bunlar Alâeddîn b. Bahâ'nın mescidindedirler. Alâeddîn, Şam'ın büyüklerinden erdemli bir insandır. Yukarıda bahsettiğim iki şeyh için mescit yanında bir tekke yaptırmış, gelip geçen yolculara da bedava yemek çıkarmayı taahhüt etmiştir. Şehrin kadısı ünlü hukuk bilgini, erdem sahibi Celâleddîn Abdullah Mâlikîdir, aslen Mîsîrlîdir. Melikülümerâ Taylân ile arası iyi olduğundan şehrin kadılığına atanmıştır.

İbn Müeyyed'in Hikâyesi

Lâzkiye'de İbn Müeyyed diye bilinen bir hicivci vardı. Kimse onun dilinden kurtulamazdı. Zaman zaman dinle alay eder, küfre götüren sözler söylerdi.

Bir defasında Melikülümerâ Taylân nezdinde görülecek işi olur. Ancak Taylân reddeder, adamın işini görmez. Bunun üzerine Mısır'a, hükümet merkezine gider. Orada birtakım çırkin iftiralar uydurduktan sonra Lâzkiye'ye döner. Taylân, Kadı Celâleddîn'e bir yazı göndererek bu adamın hukuka uygun bir şekilde nasıl öldüreceğini sorar. Bunun üzerine kadı, İbn Müeyyed'i evine davet eder. Karşılıklı tartışmaya girisirler. Adam kalbindeki ilhadî inançları açığa vurur. Öyle saçma sapan şeyler söyle ki en hafifi ölümü gerektirir. Kadı tarafından arkada saklanan şahitler, sapkının sözlerini kaydederek bir zabıt tutarlar. İbn Müeyyed, kadı huzurunda suçu kesinleşince hapse gönderilir. Durum Melikülümerâ'ya bildirilir. Daha sonra İbn Müeyyed hâpişen çıkarılarak evinin kapısı önünde idam edilir.

Melikülümerâ Taylân ise kısa bir zaman sonra Atrablus yöneticiliğinden azledilir. Yerine büyük kumandanlardan daha önce orada bulunmuş Hacı Kartaya tayin olunur. Bu adamlı Taylân arasında eskiden beri düşmanlık vardır. Bu yüzden Taylân'ın kabahatlerini araştırmaya başlar. İbn Müeyyed'in kardeşleri Kartaya'ya müracaat ederek Kadı Celâleddîn'i şikayet ederler. Emir, kadı efendinin ve İbn Müeyyed aleyhinde tanıklık edenlerin tümünün yakalanarak idam edilmesini emreder. Adamlar şehir dışında mahkûmların idam edildiği yere götürürlüler. Her biri başından sarığı çıkarmıştır. Bu yörenin âdetine göre emir birinin idamını emredince ilgili emniyet görevlisi emirin meclisinden at sırtında ayrılp öldürülmesi istenilen şahsin yanına gider, sonra tekrar yerine döner. Bu izin işini üç defa yapması ve üçüncüden sonra buyruğu yerine getirmesi gerekdir. Fakat bu olayda üçüncü dönüste kumandanlar ve ileri gelenler ayağa kalkıp başlarını açarak;

"Emir! Kadı ve şahitlerin katli din adına utanç vericidir!" deyiverir. Bu olayda emir onların "şefaatini" kabul eder; mahkûmların onlar tarafından kayırılmasına ses çıkarmaz ve ağızından af kararı dökülür.

Fârûs Manastırı, Merkab Kalesi, Akra' ve Lübnan Dağları

Lâzkiye'nin dışında bulunan ve Deyr-i Fârûs¹⁸⁴ adıyla bilinen manastır, Şam ve Mısır'da mevcut olanların hepsinden büyuktur. Orada rahipler oturur ve Hıristiyanlar öbek öbek her yerden gelip ziyaret eder orayı. Oradan geçen Müslümanlara da Hıristiyanlar tara-

findan yemek verilir. Sundukları yiyecek, ekmek, peynir, zeytin, sirke ve gebreotudur. Bu şehrin limanı iki kule arasına gerilmiş bir zincirle kapalıdır. O zincir indirilmedikçe hiçbir gemi giremez ve çıkamaz. Bu liman Suriye'nin en güzel limanlarındandır.

Bu şehirden çıkış Merkab Kalesi'ne yöneldim.¹⁸⁵ Gayet büyük-tür. Kerek Kalesi'ne benzer. Yüksek bir dağ üzerine kurulmuştur. Kale dışında büyük bir mahalle var. Yabancılar oraya girebilir ama kaleye giremez. Burayı Melik Mansûr Kalâvun, Hristiyanlardan aldı. Oğlu Melik Nâsîr bu kalenin içinde doğdu. Kadısı Mîsîrlî Burhâned-dîn hukukçuların en erdemlilerindendir.

Merkab'dan hareket ettim, Akra' dağına gittim.¹⁸⁶ Şâm diyarının (: Suriye-Lübnan-Filistin) bölgesinin en yüksek dağıdır bu. Denizden görülen ilk çıkıştı da budur. Orası Türkmenlerin yatağıdır. Her tarafinda gözeler ve ırmaklar vardır. Oradan Lübnan dağına (: Cebel-i Lübnan) yöneldim.¹⁸⁷ Burası yeryüzündeki dağların en bereketlisidir; her türlü meyve ağacı ve zengin su kaynakları ile gayet yeşil bir bölgedir. Orada kendini tamamen Allah'a veren dervişler ve zahitler eksik olmaz. Zaten Cebel-i Lübnan bunlarla şöhret bulmuştur. İyilerden oluşan bir cemaat orada Hak Teâlâ'ya ibadet için inzivaya çekilmiştir, ben onları gördüm, adları pek bilinmez.

Cebel-i Lübnan'da Bir Dervişin Hikâyesi

Burada görüştüğüm ermişlerden biri anlattı:

Kişin en şiddetli zamanında dervişlerden oluşan bir cemaatle bu dağdaydı. Büyük bir ateş yakarak etrafında oturduk. İçimizden biri;

“Şu ateşe kızartacak bir şey olsa ne iyi olurdu!” dedi. Kendisine asla iltifat edilmeyip küçük görülen bir derviş;

“İkindi namazında İbrahim b. Edhem'in mescidindeydim. Civarında bir yaban eşegi gördüm. Etrafi karla sarılmış olduğundan hiçbir yere kaçamayacağını zannediyorum. Giderseniz onu tutabilir ve şu ateşe kızartabilirsiniz!” dedi. Dört kişi kalkıp gittiğimizde yaban eşegini aynen dervişin tanımladığı gibi bulduk! Tutup arkadaşlarımıza getirdik. Kestikten sonra ateşe etini kızarttık. Bu haberin bize veren dervisi çok aradıkça da bir daha bulamadığımız gibi izine de rastlamadık, hayretler içinde kaldık.

Baalbek ve Zebedânî Şehirleri

Cebel-i Lübnan yöresinden Baalbek şehrine hareket ettim.¹⁸⁸ Burası çok eski bir şehirdir. Suriye yoresinin en hoş beldelerindendir. Etrafi verimli, güzel bahçelerle doludur. Arazisi akarsularla beslenir. Art arda

gelen hayır eserleri ve gözü şenlendiren bahçeleriyle Dımaşk'a benzer. Orada yetişen kiraz başka yerdekilerle kıyaslanamaz. Buraya özgü Baalbekî adında bir şerbet vardır ki şiraya benzer, hammaddesi üzümdür. Halk buna özel bir toz katınca katılır, bulunduğu kap kırılıp tek parça hâlinde çıkarılır ürün. Bundan helva yapılarak içine fistik ve badem konulur. Buna "mûlebben" denildiği gibi "celd-i feres" adı da verilir. Baalbek'te süt boldur. Oradan Dımaşk'a gönderilir. Aralarındaki mesafe hızlı yürüyüşle bir günlük ise de kervanla giden yolcular Baalbek'ten çıkış Zebedânî adıyla bilinen meyvesi bol küçük şehirde geceler ve ertesi gün orman yoluyla Dımaşk'a varırlar. Baalbek'te ihramlık ve benzeri amaçlar için kullanılmaya elverişli kumaşlar üretilir. Bunlara da Baalbekî denilir. Tahtadan kaşıklar ve kaplar yapılır ki başka yerde benzerine rastlanmayacak seylerdir. Orada tabaklara sihâf yerine dusût ismi verilir. Çoğu defa bir tabak yapıldıktan sonra onun içine sığacak çapta başka bir tabak ve onun içine girecek büyülüklükte de diğer bir tabak yapılır. Bu suretle tabakların sayısı ona kadar çıkar. Uzaktan gören tek bir tabak zanneder bunları. Yine bu şekilde birbirinin içinde olmak üzere on kaşık yapılarak hepsi deriden bir kılıf içine sokulur. Bazen adamın biri kaşıkları kılıfıyla kemere bağlar da arkadaşlarının yemeğine katılır. Kılıftan çıkardığında uzaktan görenler tek kaşık sanır hepsini!

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dımaşk

Baalbek'e akşamleyin ulaştığım hâlde, Dımaşk'a duyduğum özlemden ötürü sabahleyin hemen ayrıldım. Hicrî yedyüzirmialtı senesi Ramazan ayının dokuzunda Perşembe günü Dımaşku'ş-Şam'a ulaştım.¹⁸⁹ Burada Şarâbîsiyye adıyla bilinen Mâlikî Medresesi'nde konakladım. Dımaşk, güzellik ve zarafette bütün şehirlerden üstün dür.¹⁹⁰ Kalem onun güzelliklerini saymaktan âciz! Dımaşk'ı betimlemek konusunda Seyyah İbn Cübeyr'i kimse aşamamıştır; Allah ona rahmet eylesin, şöyle diyor:

"Dımaşk doğunun cenneti, hattâ ışığın doğduğu yerdir. Araşturma amacıyla ziyaret ettiğimiz İslâm ülkelerinin yüzüğü, fethettiğimiz şehirlerin gelinidir. Hoş kokulu bitkilerin çiçekleriyle süslenmiş, ipek elbiseler giyen bahçelerin içinde altm gibi ışımıştir. Son derece değerli bir yer olmakla zaten nasibini almıştır güzellikten. Ve düğün tahtına kurulan dilber gibi bezenmiştir. Mesih'in ve annesinin sıgındığı o yerleşime elverişli, sulak Rabve tepesi de bu şehrin bir parçasıdır. Bu yüzden yüceltilmiştir. O tepenin gölgesi çok uzun, suyu durmaksızın akan cennet nehridir.

Buranın ırmak ve arkları alaca yılanın dalgalanması gibi her yana yayılır. Bostanlarının meltemi insana hayat verir. Bu şehir, seyredenlere tüm güzelliğiyle görünüp sanki şöyle der:

"Zarafetin konuk olduğu ve öğle uykusuna yattığı yere geliniz."

Toprağı suya kanmış, neredeyse özlemiştir kuraklıği. Pek sert olan kayaları dile gelir de sana söyle der:

"Vur ayağını yere! Burada hem yikanacak, hem de içilecek buz gibi soğuk ve leziz su var!"

Hâlenin ayı ve dış kapçığın meyveyi sardığı gibi bahçeler kuşat-

mıştır Dımaşk'ı. Doğusunda göz alabildiğine uzayan yeşil Gûta (: çukur ova) vardır.¹⁹¹ Dört yanından hangisine bakılsa olgunlaşmış meyve görülür. "Cennet yeryüzündeyse kuşkusuz Dımaşk'tır. Eğer gökte ise bu şehir onunla yarışır, hattâ güzellikte ona eştir!" derler; ne doğru bir söz!

İbn Cüzeyy der ki:

Dımaşk'ın şairlerinden biri bu manaya gelecek beyitler söylemiş tir:

*"Sonsuzluk bahçesi yeryüzündeyse
Dımaşk olmalı bu, başka yer değil!
Eğer gökteyse elbet bu şehir,
Sevgisini ve tiynetini almıştır göklerin!
Ne güzel bir şehir ve ne lütufkâr Rab,
Sabah akşam fırsat bul, bu diyarda kal."*

İbn Battûta devam ediyor:

"Tunus'ta ikamet eden ve hadîs ilminde uzman olan gezgin hoca-
mız Şemseddîn Ebû Abdullah b. Câbir b. Hassân Kaysî Vâdiâşî¹⁹²,
Dımaşk'ı anlatırken İbn Cübeyr'den aktardığımız sözleri aynen söyle-
dikten sonra şöyle demiştir:

"İbn Cübeyr, Dımaşk şehrinin hakkını vererek tasvir etti. Onun sözlerinden ötürü Dımaşk'ı görmeyenler dahi ziyaret hevesine düş-
tü. Bu adam Dımaşk'ta kalmamışsa da orayı tüm güzelliği ve albeni-
siyle anlattı. Yalnız, güneş batarken ufku kaplayan altın kuşakları tasvir etmedi hiç! Oranın geçirdiği bâdirelerden bahsetmedi, ibret dolu zor zamanlarından da hiç dem vurmadi. Aslında 'Dımaşk'ı dil-
lerin bahsettiği gibi buldum. Nefsin arzuladığı, gözlerin özlediği her şey orada var!' diyen yeterli tasviri yapmış, bu cennet şehri özetle-
miştir."

İbn Cüzeyy'in Dımaşk'la İlgili Şiirlerden Yaptığı Bir Derleme

İbn Cüzeyy anlatıyor:

Dımaşk şehrinin güzelliğini anlatmak bâbında şairlerin okuduğu dizeler sayılacak kadar çoktur. Merhum babamın hiç dilinden düşürmediği şu dizeler şehrin tasviri konusunda gayet başarılıdır. Şair Şerefüddîn b. Uneyn¹⁹³ der ki:

*“Dimaşk! İçimde bitmek bilmeyen bir hasret var sana,
Sende sitemkâr yârim azap etse, gammazlar yaysa da derdimi,
Senin çakultaşların ve toprağın inciyi andırır,
İnsanı mest eden kokular salar, serin kuzey rüzgârin!
Serazat gözyaşların seke seke akarken taşlarından,
Sende cennet meltemi olur; hasta firtinaları, uzak yurtların.”*

Bu dizeler hakikaten yüksek bir üslûba uygun şekilde nazmedilmişdir. Dimaşklı şair Arkale Kelbî¹⁹⁴ şöyle diyor:

*“Cihanın işildayan gözbebeğidir Cillik,¹⁹⁵
Ve Şam yöresi,¹⁹⁶ yanağındaki öpülesi beniyle.
Mersin ağaçlarının gölgesinde ebedî Uçmak
Menekşeler arasında alevsiz Cehennemiyle!”*

Aynı şair şu dizeleri de söylemiş:

*“Dimaşk, bu cihanın hemen açan, çabuk solan goncası,
Arzu edenler için hizmetkâr ve hüriler diyarı,
Orada yâ leyl çekip teflere vurunca ay parçası,
Şahrur kuşu inler, kumrular eşlik eder ona.
Rüzgâr, parmak uçlarıyla dokurmuş suyun zırhını,
Ah; yalan, hep yalan bu fânî gölgeler ama!”*

Dimaşklı Arkale'nin bu şehrle dair daha pek çok dizesi var. Şair Ebu'l-Vahş Sebu' b. Halef Esedî de şöyle diyor:

*“Rab cömert yağmurlarla suvarın seni ey Dimaşk!
Ey kızıl kadehlerden süzülen nihayetsiz sağanak,
Diğer şehirler ne ki; tüm dünya dizilse yan yana
Senin güzellikinle boy ölçülebilir mi?
Zevrâi'l-Irak¹⁹⁷ bile Dimaşklı olmak ister,
Irak'tan irak düşmek, savrulup kaçmak ister,
Oranın toprağı bereketli gök gibi,
Oranın çiçeği, doğan çoban yıldızı.
Akşamüstü bahçelerden şehrle inen rüzgâr,
Siler gamı kederi, şen eder yalnızız.
Pazar orada kurulmuş, dünya toplanıvermiş,
Bahar evlerin içine, şen hayatlara sinmiş.
Ne burnum usanır koklamaktan bu şehrî,
Bu şehrî seyretmekten ne de gözlerim bikar!”*

Buraya uygun düşen birkaç beyti de Kadi Abdurrahîm Beysâ-nî'nin kasidesinden alalım. Bazıları bu kasidenin Şair İbnü'l-Münîr'e ait olduğunu söyler:

*"Ey şimşek! Bir selâm yollar misin?
Senden dökülen yağmur gibi ak bir selâm.
Yeşin yağan rahmetle Dimaşk'a gir sabahleyin,
Bahçelerinde çiçekler yeni açarken
Zümriüt taçlara bürünürken doyumsuz meraları!
İpeklerin sürünsün Ceyrûn arazisinden
Okşayarak geçiversin o yüksek tepelerden,
Dinç bahar soluğu neler armağan etmiş bak,
Nisan sabahının çiğleriyle çayırlar nasıl bir bak!"*

Nûreddîn diye de tanınan Gîrnatalî Şair Ebu'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî de şu dizeleri söylüyor:

*"Dimaşk evimizdir, kusursuz nimetleriyle,
Oysa diğer yurtlarda her şey eksiktir bize.
Ağaçlar raksediyor, kuşlar şarkı söylüyor,
Çiçekler boy veriyor, sular şırıldamakta.
Ulu selvilerin gölgesinde saklı yüzler
Zevk ve huzur içinde akıyor yan yana,,
Her derede bir Musa; suyu yarmakta asâ
Bahçeler vatan olmuş Hızır ile İlyas'a!"*

Aynı şair söyle diyor:

*"Yolcu!
Kur çadırını Cillik'ta yayla kadeh arasında,
Kur çadırını gözü ve kulağı doyuran yemyeşil meralara.
Seyret, seyret ki şenlensin gözlerin,
Aklin ayaklanıversin irmaklar akan yurtta,
Seyret Şam'da sabahın saf altın renklerini,
Dinle şarkı söyleyen şakrak üveyiklerini!
Bu lezzetleri kinayana yaklaş ve de ki,
Çek git başından ey ham ervâh, ey sefil serseri!"*

Şu dizelerin de sahibi şair Nûreddîn'dir:

*"Dımaşk olsa olsa bir cennettir başka şey değil,
Orası vatan tutulur, orada unutulur gurbet,
Allah'ım! Orada Cumartesi günleri,
Manzara doyumsuzdur, hayat güzelin güzeli,
İnan görmeyeceksin orada ne sıkıntı ne keder,,
Sade aşığı ve peşinde koştuğu nazenin dilberi,
Ve koyu yeşil bahçelerde şarkı söyleken
Çırpinan dallar üzerinde güvercinleri!
Sevilir çiçekleri Şam'in, tutkuyla öpüllür,
Depresen arzu yelinde eğilirken sarılır."*

Dımaşklılar Cumartesi günleri hiçbir iş yapmazlar.¹⁹⁸ Mesirelere, nehir kenarlarına, göz alıcı bahçelerle çaylar arasındaki devasa ağaçların gölgelerine giderek akşamda kadar eğlenirler.

Dımaşk'ın güzellikleri hakkında uzun konuştuk; şimdi Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta'nın sözlerine kulak verelim:

Benî Ümeyye Câmii Diye Bilinen Büyük Mabet

Bu câmi güzellik ve ihtişam bakımından yeryüzündeki câmilerin en büyüğü, sanatkârlık açısından da en üstünür. Eşi benzeri yok. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân¹⁹⁹ tarafından yaptırılmıştır. Bu halife Kostantîniye'ye, Rum hükümdarına bir heyet göndererek sanatkâr istemişti. Bu rica üzerine Rum hükümdarı 12.000 yapı sanatkârı gönderdi. Câmiin yerinde daha önce bir kilise olup Müslümanlar fethettiği zaman Hâlid b. Velîd kılıç yoluyla bu yapının bir tarafından girmiş, yarısına kadar varmıştır. Ebû Ubeyde b. Cerrâh ise yapının batı tarafından girerken mukavemetle karşılaşmadı; barış yoluyla ele geçirdi o bölüm. Müslümanlar kilisenin direnişle karşılaşarak elde ettikleri yarısını mescit yaptılar. Barış ile alınan diğer yarısı ise kilise olarak bırakıldı. Daha sonra Halife Velîd mescidi genişletmek istedî ve her ne talep edilirse verileceğini belirterek kilisenin satılmasını teklif etti Rumlara. Fakat Rumlar bu işe yanaşmadılar. Bunun üzerine Velîd, yapıyı zorla teslim aldı. Hıristiyanlar kiliseyi yılanın delireceğine inanırdı. Bu inanç Velîd'e bildirildikte;

"Bu yolda ilk cinnet geçiren ben olayım!" diyerek baltayı kaptığı gibi yıkmaya başladı. Onun peşinden diğerleri de yıkım işine katıldılar. Hak Teâlâ Rumların saçma inancını boşça çıkarmıştır.

Câmi, füsayfîsâ denilen ve çeşit çeşit renklerle karışmış küp şeklinde altın levhacıklarla (: altın mozaiklerle) süslüdür. Câmiin boyu doğudan batıya ikiyüz adım, yani üçyüz arşın; eni ise güneyden kuze-

ye 135 adım, yani ikiyüz arşındır. Renkli camlarla (: vitraylarla) bezenmiş pencerelerin sayısı 74'tür. Üç ayrı avlusu doğudan batıya doğru uzanır. Her avlunun genişliği 18 adımdır. Üç avlu beraberce 54 sütunluk bir alanı kaplar. Onların arasında alçıdan yapılmış dört köşeli sekiz ayak vardır. Ayrıca renkli mermerle kaplanmış dört fil ayağını da unutmamak gereklidir ki bunların üzerine mihrap ve benzeri şekiller işlenmiştir. Bu sütunlar, mihrabın önündeki kurşun kubbeyi tutarlar. Bu kubbeye Kubbetü'n-Nesr (: kartal kubbesi) adı verilmiştir. Sanki mescidi uçan bir kartala benzetmişler; Kubbe ise bu kartalın başı oluyor. Burası dünyanın en tuhaf binalardandır. Şehre hangi yönden gelersen gel kartal kubbesini hemen görür bütün binalardan yüksek olduğunu farkedersin.

Büyük iç avlu, doğuya, batıya ve kuzeye doğru üç yan avluya çevrilmiştir. Her birinin genişliği on adımdır. 33 yuvarlak sütun, 14 adet (kare) ayak mevcuttur. Büyük avlunun genişliği 100 arşındır, gayet sanatkârane yapılmıştır; manzarası pek güzeldir. Şehir sakinleri her akşam orada toplanarak bir kısmı *Kur'an-ı Kerim* okur, bir kısmı da Peygamber sözü rivayet eder ve dinler. Bazıları da keyifle dolaşırlar. Yatsıdan sonra herkes evine döner. Hukuk bilginlerinden biri diğeriyle karşılaşınca hemen birbirlerine yaklaşır, başlarından öperler. Büyük avluda üç kubbe var. Batıdaki hepsinden büyük. Müminlerin anası Hz. Âiçe anısına bu kubbeye Kubbe-i Âiçe adı verilir. -Allah ondan razı olsun- Bu bölüm 8 mermer sütun üzerine kurulmuştur. Kübik taşlar ve rengârenk mozaiklerle örülmüştür. Çatı, kurşunla kaplıdır. Câmiin gelirinin burada biriktirildiği söylenir.

Benî Ümeyye Câmii'nin bakımı için tahsis edilen araziden elde edilen gelir çok yüksektir. Bu arazilerdeki tahılın senelik geliri yaklaşık 25.000 altın dinardır. Bana böyle anlatıldı.

Avlunun doğusunda bulunan ikinci kubbe, şekil bakımından birinciye benzese de daha küçüktür ve sekiz mermer sütun üzerine dayalıdır. Adı Kubbe-i Zeyne'l-Âbidin'dir. Avlunun ortasında yer alan üçüncü kubbe gayet küçük ve sekizgendir. Birbirine neredeyse yapıştırılmış beyaz mermerden mamül dört sütun üzerine kuruludur. Bu kubbeyin altında demir bir kafes var. Onun ortasında bulunan bakır borudan su fışkıriyor ve bir miktar yükseldikten sonra gümüş çubuk gibi büklüyor. Halk buraya Kafasu'l-Mâ (: su kafesi) adını vermiştir. Herkes su içmek için ağını oraya koymaktan zevk alır.

Avlunun doğusunda mescide uzanan bir kapı mevcut. Bu mescit gayet sanatkârane bir şekilde yapılmıştır. Adı "Meşhed-i Ali b. Ebû Tâlib"dir buranın. Tam onun karşısında batı yönünde, kuzey ve batı

avlularının kesiştiği yerde Hz. Âişe'nin hadis dinlediği söylenen bir köşe vardır.

Mescidin kible yönünde, maksûre (: hükümdara ayrılan büyük bölme) vardır. Orada Şâfiî imamı namaz kıldırır. Doğuda mihrabin karşısında bulunan büyük dolaba müminlerin emiri Osman b. Affan tarafından Şam'a gönderilen mushaf konulmuştur. Bu dolap her hafta Cuma namazından sonra açılarak halkın seyrine sunulur. Millet müşhafi öpmek için koşarak toplanır. Halk, orada borçlular ve haklarında iddiada bulunduğu kimseler için yemin eder. Hükümdara ayrılmış bu bölmenin sol tarafında sahabeye mihrabı bulunur. Tarihçilerin aktardığına göre İslâm tarihinde ilk inşa edilen mihrap budur. Bu noktada Mâlikî mezhebi imamı namaz kıldırır. Maksûre'nin sağ tarafında bulunan mihrapta ise Hanefî imamı namaz kıldırmaktadır. Ondan sonra Hanbelî mihrabı geliyor ki burada Hanbelî imamı namaz kıldırır.

Bu mescidin üç minaresi var. Biri doğuda olup Hıristiyanlar tarafından yaptırılan, yani eskiden kalandır.²⁰⁰ Kapısı câmiin içindedir. Bunun tam altında temizlik Bölmesi ve abdest alacak yerler bulunur. Câmide kendini ibadete verenler ve hiç kimseyle görüşmeyecekler sürekli orada abdest alır; temizlik ihtiyaçlarını da orada giderirler. İkinci minare batıdadır. Bu da Hıristiyanlar tarafından yapılmıştır. Üçüncü minare ise kuzyede olup Müslümanlar tarafından inşa edilmiştir. Câmi müezzinlerinin sayısı 70'tir. Mescidin doğusunda büyük bir hazneden içinde su sarnıcı var. Zencilerden Zeyâlia cemaatine aittir burası.²⁰¹

Mescidin tam ortasında Zekerîyyâ Peygamber'in lahdı var. Üzerinde iki direk arasına yerleştirilmiş bir sanduka mevcut. Sandukanın üstünde bulunan siyah ipektek örtüye beyaz harflerle şu âyet-i kerîme yazılı:

"Ey Zekerîyyâ! Sana bir çocuk müjdeliyoruz; ismi Yahyâ'dır."²⁰²

Bu câmi daha önce de belirttiğimiz gibi herkesçe bilinen, ünü dünyayı tutmuş bir yapıdır. Meşhur bilgin Süfyân Sevrî'den nakledildiğine göre Dîmaşk Câmiî'nde edâ edilen bir namaz 30.000 namaza bedeldir. Bunu *Fadâ'il-i Dîmaşk* adlı kitapta okudum. Hattâ bazı hadîslerde Dîmaşk Câmiî'nin dünya yıkıldıktan sonra kırk sene daha Cenab-ı Hakk'a ibadet edenlere hizmet vereceği de belirtlimiş. Kible tarafındaki duvarın Hûd Peygamber tarafından yapıldığı, kabrinin de orada bulunduğu söyleniyor. Ama ben Yemen'de Zâfer şehrine yakın, Ahkaf denilen mintikada bir bina görmüştüm. İçindeki kabrin üzerinde de;

"Bu kabir, Âbir oğlu Hûd Peygamber'in kabridir" diye yazıyordu.

Bu mescidin üstün yanlarından biri de içinde her zaman *Kur'an-ı Kerîm* okunması ve namaz kılanın hiç eksik olmamasıdır. İleride anlatacağım gibi, burada *Kur'an* okunmadığı zamanlar çok azdır.

Ahali her gün sabah namazını müteakip toplanarak *Kur'an*'ın yedi süresini (yahut yedide birini) okurlar. İkindi namazından sonra Kırâat-ı Kevseriyye için toplanıp Kevser Süresi'nden *Kur'an*'ın sonuna kadar okurlar. Okuma için toplananların sayısı yaklaşık 600 olup hepsinin belirli bir ücreti vardır. Bu görevi üstlenen hafızları teftiş eden özel bir memur da var. Kâtibü'l-Gaybe diye bilinen bu yoklama memuru, hafızların etrafında dolanarak gelmeyenlerin ücretini o miktarda keser!

Bu mescitte mücâvirîn denilen ve oradan ayrılmayan büyük bir grup vardır. Bunlar hiç dışarı çıkmaz, daima *Kur'an* okur, namaz kılır ve Allah'ı zikrederler. Daha önce de söylediğimiz gibi bu grup doğudaki minarenin iç kısmında bulunan temizlik bölmelerinden abdest alır. Yiyecek ve giyecekleri ise şehir halkı tarafından karşılanır. Ama onlar milletten bir şey istemez.

Câmiîn dört büyük kapısı vardır. Birincisi, kible yönünde olup Bâb-ı Ziyâde adıyla bilinir. Üstünde Hâlid b. Velîd'in sancığının hatirasını taşıyan bir mızrak parçası mevcut. Bu kapının mescit dışına açılan üstü kapalı büyük ve geniş bir koridoru (: kapalı çarşısı) vardır. Eskiciler ve diğer esnafın dükkânı, koridorun kenarlarında yer almaktadır; oradan süvari kışlasına gidilir. Kapıdan dışarı çıkışınca hemen sol tarafta bakırcılar çarşısı var. Bu çarşı epey uzun olup mescidin kible tarafını tamamen sarmıştır. Orası Dîmaşk'ın en güzel caddelerinden biridir. Bu çarşının yerinde vaktiyle Ebû Süfyan b. Muâviye'nin kaldığı konak ve hizmetçilerinin evleri bulunur, bu evlere Hadrâ adı verilmiştir. Sonradan hepsi Abbâsiyöğulları tarafından yıkılıp yerleri çarşıya çevrilmiştir.

Bir diğer kapı da doğudadır. Mescidin en büyük kapısı olup Bâb-ı Ceyrûn adını almıştır. Bu kapının da büyük bir kapalı koridoru vardır. Oradan uzun ve geniş bir avluya çıkarılır. Bu avlunun önünde beş kapı ve her kapının da altı uzun direği vardır. Hemen sol tarafta muazzam bir meşhed (: türbe) göze çarpıyor. Hz. Hüseyin'in mübarek başı (daha önce) oradaydı. Karşısında Ömer b. Abdülazîz'e ait olan ve suyu sürekli akan küçük bir secdégâh var. Allah onlardan razı olsun. Bu anlattığım sahanlığın girişindeki merdivenle dosdoğru dehlize inilir. Dehliz kocaman bir hendeğe benziyor. Takip edildiğinde yüksek bir kapiya ulaşılır. Kapının altında hurma ağacının gövdesine benzeyen uzun direkler mevcuttur. Dehlizin iki tarafındaki direklerin üzerinde silindir şeklinde yuvarlak geçitler vardır. Bu geçitler kıymetli kumaşların satıldığı dükkanlarla dolu. Bunların üstünde de uzayıp giden dar yollar mevcut. Oralarda kuyumcular, kitapçular ve ilginç cam kapları yapan sanatkârlar sıralanır. İlk kapiya bitişik geniş sahanlıkta biri Şâfiî mezhebine, diğerleri öteki mezhep mensuplarına ait udûl²⁰³ (: saygın, âdil tanık) odaları

mevcuttur. Her odada beş yahut altı âdil tanık ile şehrin kadısı tarafından nikâh kıymaya me’zun bir görevli bulunur. Diğer tanıklar şehre dağıtılmıştır. Bu odaların yakınında kâğıt, kalem ve mürekkep gibi kırtaşıye eşyalarının satıldığı kâğıtçılар carşısı bulunur. Demin bahsettiğim dehlizin ortasında büyük ve yuvarlak bir mermer havuz mevcuttur. Havuzun kubbesi (: üst kasnağı) çatısızdır. Sadece mermer direkler onu tutuyor. Havuzun tam ortasındaki bakır borudan fışkıran su, bir adam boyunu aşar. Buna fevvâre (: fiskiye) denilir. Manzarası hayret vericidir.

Bâb-ı Sâât (: saatler kapısı) da denilen Ceyrûn Kapısı’ndan çıkışınca sağ tarafta yüksek bir tâk görünüşünde bir köşk mevcuttur. Onun da içinde küçük tâklar bulunuyor. Ayrıca bu tâklara, gündüz saatleri sayısınca kapilar açılmış. Kapıların içi yeşil, dışı sarı. Gündüzleyin her saat başında yeşil renkli iç kısım dışarıya, sarı renkli dış kısım ise içeriye döner. Köşkün içinde saat başı kapıları çevirmeye memur bir adam bulunduğu söylenir.²⁰⁴

Batıdaki kapı ise Bâb-ı Berîd (: ulak kapısı) adıyla bilinir. Oradan dışarı çıkışınca sağ tarafta Şâfiîye medresesesi görülür. Kapının koridorunda şamdançılar ve manavlara ait dükkânlar bulunur. Bu kapının tam üstünde merdivenle çıkan başka bir kapı vardır. Söz konusu merdivenin kolonları da yukarılara yükseliyor. Alt tarafındaysa sağda ve solda olmak üzere daire şeklinde iki çeşme bulunur.

Bâb-ı Natfâniyyîn (: helvacılar kapısı) diye bilinen kapı ise kuzey yönündedir. Buranın da büyük bir koridoru var. Dışarı çıkışınca sağ tarafta Şüümey’âniye isminde bir tekke olup arasında su sarnıcı vardır. Çevresinde de temizliğe elverişli, suyu daima akan bölgeler mevcut. Burasının daha önce Ömer b. Abdülazîz’ın evi olduğu söylüyor. Allah ondan razi olsun. Mescidin dört kapısından her birinin yanı başında abdest almaya elverişli, takriben yüz bölmeli şadırvanlar mevcuttur. Buralarda öyle çok su akıyor ki!

Câmiîn İmamları

Bu büyük mescidin üç imamı vardır. Birincisi Şâfiî imamıdır. Oraya vardığında büyük hukuk bilginlerinden kadılar kadısı Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî, hem Şâfiî imamı, hem de mescidin hatibi idi.²⁰⁵ Bu adam hatip meşrutasında oturur, hükümdara mahsus bölmenin tam karşısında bulunan Bâb-ı Hadîd’den çıkardı. Burası Muâviye’nin girip çıktığı kapıdır. Celâleddîn daha sonra Melik Nâsîr tarafından Mısır başkadılığına atanmıştır. Melik Nâsîr bu işi yapmadan önce Celâleddîn’in Dîmaşk’ta iken çevresinden aldığı 100.000 dirhem borcu ödemiştir.

Şâfiî imamı namazı bitirince onun arkasından Meşhed-i Ali'nin (: Hz. Ali anısına inşa edilen köşe) imamı namaza başlar. Bu şekilde ondan sonra Meşhed-i Hüseyin, Meşhed-i Kellâse, Meşhed-i Ebûbekir, Meşhed-i Osman imamları namaz kıldırır. En sonra da Mâlikî imamı namaza durur. Dîmaşk'a vardığım sırada Mâlikî imamı fikihçi Ebû Ömer b. Ebû'l-Velîd İbnülhâcc et-Tucîbî idi. Bu adam aslen Kurtubalıdır. Girnata'da doğmuş, Dîmaşk'ta hayatını devam ettirmiştir. Kardeşile nöbetleşe imamlık görevini sürdürmektedir. Daha sonra Hanefî imamı namaz kıldırır. O sıralarda Hanefilerin imamı, İbn Rûmî diye bilinen Fakih İmâmüddîn Hanefî idi. Bu adam tasavvuf büyüklerindendir. Hâtûniyye dergâhi ile Şeref-i A'lâ'daki tekkenin de şeyhidir. Daha sonra Hanbelîler gelir, onlar namaz kılar. O zaman Hanbelî imamı, Dîmaşk kîraat bilgilerinin reislerinden olan Şeyh Abdullah Kefîf'i.

Bunların ardından, kaza namazları için beş imam namaz kıldırır. Sabah vaktinden itibaren gecenin üçte biri geçinceye kadar burada namaz kılınır, *Kur'an* okunur; mübarek câmiîn övülesi yanlarındandır bu.

Mescidin Üstatları

Bu mescitte çeşitli ilimlere ait ders halkaları vardır. Hadîs ilimlerinde uzman olanlar yüksek kursiler üzerinde kendi sahalarına ait kitapları okurlar. Hafızlar sabah-akşam güzel sesle *Kur'an* tilâvet ederler. Orada *Kur'an-ı Kerim* öğretmek için özel öğretmenler bulunur, her biri mescidin sütunlarından birine dayanarak sesli bir şekilde çocukları okutur. *Mushafa* hürmeten, âyetleri levhalar üzerine yazmayı sadece sesli tekrarla okumayı öğretirler. *Kur'an* hattını öğreten kişi, *Kur'an* öğretmeninden başkadır. Bu adam şiir ve benzeri şeyleri de yazdırarak çocuklara yazı öğretir. Çocuk önce okumayı öğrenir. Sonra yazmaya geçer. Böylece yazısı güzel olur. Yazı hocası başka bir şey öğretmez. Câmiîn üstatlarından biri de sahasının uzmanı erdemli bilgin Burhâneddîn b. Fırkâh'tır. Şâfiî mezhebindendir. Diğerî Nûreddîn Ebû Yûsîr b. Sâîg'dir.

Cemaleddîn Kazvînî, Mısır kadılığına atandığı vakit boşalan Dîmaşk kadılığı Nûreddîn'e verildiği hâlde o kabul etmemiştir. Mert bir adamdır. Dünyaya önem vermez. Bir diğer üstat da Şîhâbeddîn b. Cehbel'dir. Bu adam da büyük bilginlerdendir. Ebû Yûsîr, Dîmaşk kadılığını reddedince, kendisine zorla teklif edilir korkusuya apar topar şehirden kaçmıştır. Olay Melik Nâsîr'a anlatılınca, Dîmaşk kadılığını büyük hukukçularından Mısır'ın şeyhler şeyhi Alâeddîn Konevî'ye verdi. Bu adam Konyalıdır ve ârifelerin kutbu, mütekallimlerin dili diye tanınır.²⁰⁶ Mescidin üstatları arasında Bedreddîn Ali Sahâvî'yi de sayabiliyoruz. Mâlikî mezhebindendir. Allah rahmet eylesin, hepsi huzur içinde yatsın.

Dımaşk Kadıları

Şâfiî kadısı Cemaleddîn Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî'yi yukarıda anmıştık. Mâlikî kadısı ise daha önce Feyyûm hatipliği yapmış Şerefüddîn'dir. Yakışıklı ve düzenli bir adamdır; kılık kıyafetine önem verir ve buradaki sufilerin başıdır. Kadılık görevinde onun yardımıcılığını Şemseddîn b. Kufsî üstlenmiştir.²⁰⁷ Bu adam mahkemeyi, Samsâmiye Medresesi'nde kurar.²⁰⁸ Hanefî mezhebinin başkadısı İmâmüddîn Havrânî gayet sert mizaçlıdır. Kadınlar kocalarından davaçı olduklarında, hemen onun huzuruna koşarlar. Erkek, Hanefî kadısının adını duyunca ürperir. Oraya varmadan kendine çeki düzen verir.

Hanbelî kadısı, seçkin kadılardan erdemli bilgin Müsellem'dir. Bu adam işine daima eşek üzerinde gider gelir. Son olarak Hicaz'a gittiğinde Peygamber şehri Medine'de vefat etti.

İbn Teymiyye'nin Hikâyesi

Dımaşk'ta Hanbelî mezhebinin büyük bilginlerinden Takîyyüddîn İbn Teymiyye adlı biri vardır. Bu adamın çeşitli ilimlerde eli uzdur. Ama aklında biraz noksantalı var galiba! Minbere çıkış öğüt vermeye başlayınca Dımaşklılar ona öyle çok saygı gösterirler ki!

Bir gün söylediği sözü fıkıhçılar seriata aykırı bularak Melik Nâsır'a haber verdiler. Bunun üzerine Sultan, İbn Teymiyye'nin Kahire'ye getirilmesini emretti. Kadılar ve fıkıhçılar sultanın huzurunda toplanınca sözü Şerefüddîn Zevâvî Mâlikî aldı; "Bu adam şöyle söyle dedi, böyle böyle söyledi..." diyerek İbn Teymiyye hakkında ileri sürülen itirazları saydı. Ayrıca kanıtları da tek tek başkadıya arzetti...

Başkadı, İbn Teymiyye'yi karşısına çıkarıp:

"Ne diyorsun bu iddialara karşı?" der. Bunun üzerine o:

"Allah'tan başka ilâh yok!" der. Kadı tekrar sorunca o yine aynı cevabı verir. Herhangi bir açıklama yapmadığından Melik Nâsır'ın emriyle hapse atılarak senelerce zindanda kalır. Mahpusken neredeyse kırk cildi bulan *el-Bâhu'l-Muhît* (: Okyanus) adında bir *Kur'an* tefsiri yazmıştır. Daha sonra annesi Melik Nâsır'ın huzuruna çıkış ricada bulununca İbn Teymiyye serbest bırakılmıştır.

Fakat yine bilginlerin sıkâyet edeceğî türden garip hareketlerde bulundu. O zaman ben Dımaşk'taydım. Cuma günü mescitte namaz kiliyordum. İbn Teymiyye minberde halka vaaz ettikten sonra:

"Ben şimdi nasıl iniyorsam elbette Allah dünyaya öyle iner!" diyerek minberin merdivenlerinden indi.²⁰⁹ İbn Zehrâ adıyla bilinen Mâlikî bilgini itirazda bulunarak İbn Teymiyye'nin sözlerini eleştirdi. Halk galeyana geldi. İtiraz eden Mâlikî âlimini yaka-paşa tuttular, yumruk

ve terlikle hırpaladılar. Herifin sarığı yere düştü. Başındaki ipekli takke göründü. Halk, adamı ayrıca ipek giyindiginden dolayı azarlayarak durumu Hanbelî kadısı İzzeddîn b. Müsellem'e bildirdiler. Kadı İzzeddîn, İbn Zehrâ'nın hapsedilmesini emretti. Hanbelî kadısının bu tavrını hoş karşılamayan Mâlikî ve Şâfiî bilginleri, Melikülümérâ (: Bölgevalisi) Seyfeddîn Tinkîz'e durumu bildirip şikayetçi oldular. Tinkîz, seçkin ve akıllı emirlerdendi; durumu, Melik Nâsır'a bildirdi. İbn Teymiyye'nin, şeriat'a aykırı sözler sarfettiğini ve bu sözler arasında "uç talakla boşanan kimse bir talakla boşamış gibidir", "Peygamber mescidini ziyaret eden misafir, namazları kısa kılmaz" dediğini anlattı. İbn Teymiyye'nin bu ve benzeri şeyler söylediğine dair hukukî bir rapor düzenleyerek sultana gönderdi. Böylece Tinkîz'in emriyle İbn Teymiyye tekrar kale zindanına atıldı ve orada öldü.

Dımaşk'ın Medreseleri

Bilmelisin ki, Dımaşk'ta Şâfiîlere ait medreseler çoktur. En büyüğü, başkadının mahkeme kurduğu Âdiliye Medresesi'dir. Bunun karşısında Zâhiriye Medresesi var. Melik Zâhir'in kabri oradadır. Başkadının yardımcıları, Zâhiriye Medresesi'nde oturur. Yardımcılarından biri Fahreddîn Kibtîdir. Babası Kiptilerin bilgin kâhinlerinden olup İslâmiyeti kabul etmiştir. Bir diğeri de Cemaleddîn b. Cümle'dir. Bu adam daha sonra Şâfiî başkadılığı makamına gelmiş, oradan ayrılmamasını gerektiren bir olaydan dolayı da azledilmiştir.

Yargıyla İlgili Bir Hikâye

Dımaşk'ta Zahîreddîn Acemî adında bir şeyh vardı. Melikülümérâ (: Bölgevalisi) Seyfeddîn Tinkîz bu adamın talebelerinden olduğu için çok hürmet gösterirdi ona. Anılan şeyh bir gün Dârû'l- Adl'de (: mahkeme) Melikülümérâ'nın yanında bulunduğu sırada, dört mezhebin kadıları da oradaydı. Başkadı Cemaleddîn b. Cümle bir hikâyeyi anlatıyordu ki Zahîreddîn:

"Yalan söyledin!" dedi. Kadı bundan utanarak Zahîreddîn'e kızıp valiye hitaben:

"Sizin huzurunuzda beni nasıl yalanlıyor bakınız!" dedi. Bunun üzerine vali Seyfeddîn Tinkîz:

"Onun aleyhine dava aç!" dedi. Cemaleddîn'in bu kararla hoşnut olacağını, herhangi bir kötülükte bulunmayacağını zannederek Zahîreddîn'i ona teslim etti. Fakat kadı, şeyhi, Âdiliye Medresesi'ne sevkederek ceza olarak ikiyüz kamçı vurdurulduktan sonra bir eşege bindirilip bütün Dımaşk'ta dolaştırılmasını emretti. Şehrin geleneğine göre

bir tellâl verilen cezanın sebebini yüksek sesle herkese duyururdu. Bunu haber alan vali Seyfeddin Tinkîz hâdiseyi kınayarak bütün kadıları, fıkıh bilginlerini huzuruna çağırıldı. Şâfiî mezhebine göre ta'zir cezası, had cezasına çıkarılamayacağından bütün hukuk bilginleri ve kadılar sözbirligiyle Cemaleddin'in hata ettiğini söylediler.

Mâlikî başkadısı Şerefüddîn:

"Cemaleddin'in suçlu olduğu yargısına vardım!" dedi. Bunun üzerine olay rapor edilip Melik Nâsîr'a bildirildi. Böylece Cemaleddin azledilmiştir.

Hanefilerin burada pek çok medresesi var. En büyüğü Sultan Nûreddîn Medresesi'dir.²¹⁰ Hanefî kadısı da orada mahkeme kurar. Mâlikîlerin Dîmaşk'ta üç medresesi bulunuyor. Bunlardan Samsâmiye'de Mâlikî başkadısı oturmaktak ve mahkeme kurmaktadır. Nûreddîn Medresesini Sultan Nûreddîn Mahmud b. Zengî yaptırmıştır. Şârâbiyye Medresesi'ni yaptıran kişi ise işadami Şîhâbeddin Şârâbişî'dir. En büyüğü Nemciye Medresesesi olmak üzere Hanbelîlerin de pek çok okulu var bu şehirde.

Dîmaşk'ın Kapıları

Dîmaşk'ın sekiz kapısı vardır. Bunların en ünlüleri Bâb-ı Ferâdîs, Bâb-ı Câbiye, Bâb-ı Sağır'dır. Bâb-ı Câbiye ile Bâb-ı Sağır arasında bulunan kabristanda Peygamber ashabından, şehitlerden ve sonraki bilginlerden pek çoğunuñ mezarı mevcuttur.

Ibn Cüzeyy der ki:

Geç dönem Dîmaşkî şairlerden biri ne güzel demiş:

*"Dîmaşk bütün özellikleriyle
Hoşnut ruhların evi, sonsuz bahçedir.
Kapılarına bir bakıversene
Ne eksik ne fazla sekiz tanedir."*

Dîmaşk'ta Ziyaret Edilen Bazı Kabir ve Türbeler

Bâb-ı Câbiye ile Bâb-ı Sağır arasındaki kabristanda Ebû Süfîyân kuzı Ümmü Habîbe, kardeşi Muâviye, Allah elçisinin müezzini Bilâl Habeşi, Üveysü'l-Karanî ve Ka'bü'l-Ahbâr'ın mezarlari bulunur. Allah onlardan razi olsun.

Büyük bilgin Kurtubî'ye²¹¹ ait *Kitâbü'l-Miifhim fî Şerhi Sahîhi'l-Müslim* adlı eserde şunları okumuştum:

"Peygamber ashabından bir cemaat Üveysü'l-Karanî ile beraber Şam'a giderken Üveys yolda, çöl ortasında vefat eder. Orada ne bir ev

ne de su vardır... Sahabîler bineklerden inip Üveys'in azağında güzel koku, su ve kefen bulunca hayrete düşerler. Cenaze namazını kilip defnettikten sonra yola devam ederler. Bu sırada sahabeden birinin; 'Bu yüce insanın kabrine işaret koymaksızın nasıl bırakıp gideriz!' demesi üzerine mezarin bulunduğu yere dönmüşler ise de hiçbir ize rastlayamamışlardır."

İbn Cüzeyy der ki:

Üveysü'l-Karanî'nin Sîffîn'de Hz. Ali safında olduğu söylenmektedir. Allah bilir ya, doğru rivayet de bu herhalde.

İbn Battûta devam ediyor:

Bâb-ı Câbiye'nin yanında Bâb-ı Şarkîyye vardır. Bunun hemen hizasındaki kabristanda Peygamber ashabından Übeyy b. Ka'b'ın mezarı bulunur. Bâz Eşheb (: Bozdoğan) adıyla bilinen Ermiş Arslan'ın kabri de buradadır.²¹²

Ermış Arslan'ın Bozdoğan Diye Adlandırılışının Hikâyesi

Anlatıldığına göre Allah dostlarından Ahmed Rifâî hazretleri Vâsit şehri yakınında Ümmü Ubeyde'de oturuyormuş.²¹³ O, Hak dostu Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin²¹⁴ ile kardeşlik eyler, mektupla dertleşirmiş, hattâ biri sabah akşam selâm yollar, diğeri de almış bu selâmi... Şeyh Ahmed Rifâî'nin tekkesi civarında hurma ağaçları da varmış. Bir sene, âdeti olduğu üzere bunları kestiği sırada:

"Bu hurma da kardeşim Şuayb içindir!" diye bir salkımı ayırmış. Şeyh Ebû Medyen o sene hac vazifesini yerine getirmek için Hicaz'a geldiğinden ikisi de Arefe'de vakfeye durmuşlar. Şeyh Ahmed Rifâî, hizmetkârı Arslan'ı da o sene yanına almış. Sohbet esnasında Şeyh salkım işini anlatınca Arslan:

"Efendim emrederseniz onu Ebû Medyen'in önüne getireyim!" der. Şeyhin izin vermesi üzerine hizmetkâr Arslan derhal gider, salkımı getirip şeyhlerin önüne koyar ve Ümmü Ubeyde'de oturan tekke sahipleri Arefe günü akşamleyin boz renkli bir doğanın, hurma ağacının üzerine inerek o salkımı koparıp götürdügünü gördüklerini haber verirler.

Şehitler Kabristanı, Ümmü Külsûm'ün Mezarı ve Akdâm Mescidi

Dımaşk'ın batısında şehitler kabristanı diye bilinen mezarlıkta, "ağaç altında biat eden" Ebû Derdâ ile zevcesi Ümmü Derdâ'nın,

ayrıca Fudâle b. Ubeyd, Vâsile b. Eska', Sehl b. Hanzala hazretlerinin kabirleri bulunmaktadır; Allah hepsinden razı olsun. Dîmaşk'ın doğusunda dört mil uzaklıkta Menîha adı verilen çölde Sa'd b. Ubâde'nin mezarı olup yanına başında küçük fakat güzel bir mescit vardır. Kabrin baş tarafında bulunan taşın üzerinde şöyle yazıyor:

"Bu kabir, Hazrec kabilesinin reisi ve Resûlullah'ın arkadaşı Sa'd b. Ubâde'nindir."

Şehrin güneyinde bir fersah uzaklıktaki köyde Hz. Ali'nin Fâtima'dan doğan kızı Ümmü Külsüm'ün mezarı vardır. Ümmü Külsüm'ün adı Zeyneb'tir.²¹⁵ Hz. Peygamber'in, kendi kızı olan Ümmü Külsüm'e benzediği için Zeyneb'e Ümmü Külsüm kinnesi verdigine dair bir rivayet var... Bu kabrin yakınında, büyük bir mabet, onun çevresinde birkaç ev ve vakıf mevcut. Dîmaşklılar buraya "Ümmü Külsüm Hatun'un Mezarı" derler. Orada bulunan diğer bir kabrin, Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne'ye ait olduğu söyleniyor.²¹⁶ Ayrıca Dîmaşk köylerinden Neyreb'deki mescidin sağ tarafında bir hücre içinde Hz. Meryem'in kabri olduğu da söylentiler arasında. Şehrin batısında dört mil uzaklıkta Dârâyya denilen köyde Ebû Müslim Havlânî ile Ebû Süleyman Dârânnî'nin mezarlari bulunur; Allah Teâlâ hepsini rahmetiyle kuşatsın, nur içinde yatsınlar. Dîmaşk'ta kutlu mekânlardan biri de şehrin güneyinde, iki mil uzaklıkta, Hicaz, Kudüs ve Mısır'a giden büyük yolu yan tarafında inşa edilmiş Akdâm (: ayaklar) Mescidi'dir. Bu mescit, gayet göstergelidir. Ona bağlı hayır kurumları epey çoktur. Dîmaşklılar buraya çok saygı gösterirler. Burada bulunan bir taşın üzerindeki ayak izlerinin Musa Peygamber'e ait olduğu rivayet edildiğinden mescide de bu isim (akdâm: ayaklar) verilmiştir. Mescitte bulunan küçük bir odanın içinde bir taşa şöyle yazılmış:

"Ermişlerden biri rüyasında Peygamber efendimizi görmüş ve Efendimiz ona şöyle buyurmuştur: Kardeşim Musa Peygamber'in kabri burasıdır!"

Mescidin yakınında yol üzerinde Kesîb-i Ahdar (: yeşil çalılık) diye isimlendirilen bir yol bulunuyor. Kudüs'te Beyt-i Makdis'in yakınında ve Erîha'da²¹⁷ da Kesîb-i Ahmar (: kırmızı çalılık) adıyla bilinen bir mekân var ki Yahudiler tarafından hürmet edilen yerlerdendir.

Büyük Veba

Dîmaşk'ta, yediyüzkirkendokuz senesi Rebiülâhir'in sonrasında, korkunç vebanın zuhur ettiği günlerde şehir halkın bu mescide gösterdiği saygıyı hayretle gözlemledim.²¹⁸ O zamanlar Melikülümerâ (: bölgevalisi) Argûn Şâh, Dîmaşklıların üç gün oruç tutmasını ve hiç

kimsenin gündüzleyin yanında herhangi bir şey pişirmemesini tellâl vasıtası ile duyurdu.²¹⁹ Dimaşklıların çoğu yanında yapılan yemekleri yer. Onlar üç gün oruç tuttular. Son gün, Perşembeye rastladı. Emirler, kadılar, âlimler ve diğer ileri gelenlerle beraber halk mescitte toplandı. Her yeri doluydu câmiin... Cuma gecesini orada geçirip, nice namaz, zikir ve duadan sonra sabah namazını da kılarak ellerde mushaflar bulunduğu ve yöneticiler yalnız ayak olduğu hâlde beraberce dışarı çıktılar. Kadın, erkek, büyük, küçük herkes katılıyordu bu yürüyüse. Yahudiler ellerine *Tevrat'*; Hıristiyanlar da *İncil'i* alarak evlâtlarıyla sokaklara döküldüler. Bütün halk gözyaşı döküyor, herkes inanlığı Peygamber ve kitapla ilâhî rahmetin kapısını açmaya çalışıyordu. Mahşeri bir yürüyüşle Mescid-i Akdâm'a giderek orada diz çöktüler. Güneşin tam tepeye çıktığı vakте kadar dua ve yalvarıştan sonra şehre dönerek Cuma namazını kıldılar. Allah Teâlâ onlar için vebayı hafifletti! Ölülerin oradaki sayısı bir günde ikibine varmadığı hâlde diğer yorelerde; Kahire ve Mısır'da 24.000'e çıkmış aynı dönemde.

Dimaşk'ta doğu kapısı tarafında Minâre Beydâ (: Ak Minâre) bulunmaktadır. *Sahîh-i Müslîm* kitabında İsa Peygamber'in ineceği yer diye bahsedilen yerin orası olduğu söyleniyor.

Şehrin Dış Mahalleleri

Bu şehrin doğusu hariç diğer tarafları dış mahallelerle çevrilidir. Buralar gayet geniş olup sokakları Dimaşk'ın içinden daha güzeldir. Kuzey tarafında Sâlihiye adını taşıyan büyük bir semt var ki karşısının güzellik ve şirinlikte benzeri yok!²²⁰ Burada bir mescit ve hastane mevcut. İhtiyarlardan *Kur'an-ı Kerîm* öğrenmek isteyenler için İbn Ömer Medresesi adıyla bir de okulu var. Bu mederesenin talebe ve hocalarına yeterli derecede yiyecek ve giyecek verilir. Bu küçük şehir içinde İbn Müneccâ Medresesi diye bilinen bir başka okul ise *Kur'an* öğrenenlere ayrılmıştır. Sâlihiye halkın hepsi Ahmed b. Hanbel'in mezhebindendir. Allah onlardan razı olsun.

Evliyâ Dağı Kasiyûn ve Ziyaretgâhları

Kasiyûn, Dimaşk'ın kuzeyinde bir dağın ismi. Sâlihiye de bu dağın eteğinde... Bu dağ ulu peygamberlerin çıktığı yer olması sebebiyle halk tarafından ziyaret edilen kutlu bir mekândır. Mübarek yerlerinden biri, İbrahim Peygamber'in doğduğu mağaradır. Burası gayet uzun ve dar olup yanı başında yüksek minareli büyük bir mescit bulunmaktadır. İbrahim Peygamber, *Kur'an-ı Kerîm*'de bildirildiği gibi ayı, yıldızları ve güneşin bu mağarada gözlermiş.

Mağaranın arkasında Hz. İbrahim'in çıktıgı yer görülmüyor. Irak'ta Hille ile Bağdat arasında Burs adıyla bilinen bir köy gördüm. Orası da "İbrahim Peygamber'in doğduğu yer" diye ünlenmişti. Bu köy, Zülkifl Peygamber'in şehrine yakındır ve onun mezarı da bu köydedir. Kasiyûn dağında bulunan kutlu yerlerden biri de batı cihetinde Mağâratü'l-Dem diye bilinen oyuktur. Buranın üstündeki tepede Âdem Peygamber'in oğlu Hâbil'in kani görülür. Hâbil'in, kardeşi tarafından öldürüldüğü yerde, mağara içine çekiliп götürülmenden önce taş üzerinde Allah tarafından sildirilmeyen kan izleri hâlâ mevcut! İbrahim, Musa, İsa, Eyyûb ve Lût peygamberlerin mağarada namaz kıldıkları söyleniyor; Allah Teâlâ hepsini rahmetiyle kuşatsın. Mağaranın yanına başında gayet sağlam bir mescit var. Oraya merdivenle çıkılıyor. Sürekli kalanlar için birkaç oda ve lüzumlu seyler var burada. Mağara her Pazartesi ve Perşembe günleri açılır; içinde kandil ve mumlar yakılır.

Ziyaret edilen mekânlardan biri demin belirttiğimiz gibi dağın tam tepesinde Âdem Peygamber'le ilintili olan büyük mağaradır. Bunun üst yanında dikkat çekici bir yapı var. Mağaranın alt tarafında Mağâratü'l-Cû' (: Açıkl Mağarası) adıyla bilinen başka bir çukur var. Rivayete göre peygamberlerden yetmiş oraya sıçınmış. Yanlarında yuvarlak bir yufka ekmeğinden başka bir şey yokmuş. Bu yemeği her biri arkadaşına teklif ederek aralarında dolaştırdıkları hâlde hiçbir yemeden ahirete göcmüşler. Allah onları rahmeti ve esenliği ile kuşatmış. Mağara yakınında bir mescit mevcut. Orada gece gündüz kandil yanıyor. Sözü geçen mabetlerin her birinin belirli bir vakif geliri vardır. Ferâdîs Kapısı ile Kasiyûn tepesi arasında 700 hattâ bir rivayete göre 70.000 peygamberin mezarı bulunduğu söyleniyor.

Şehir dışında eski kabristan var. Burada da peygamberler ve Allah'ın seçkin kulları yatıyor. Kabristanın bahçelere kıyı olan sulak tarafında 70 peygamberin gömülü olduğu söyleniyor. Şimdi tamamen suyla kaplanmış olduğundan oraya artık kimse gömülmemektedir.

Rabve ve Civarındaki Kasabalar

Kasiyûn dağının sonunda Kur'an'da bahsedilen ve İsa Peygamber ile annesinin meskeni sayılan Mübarek Rabve (: tepe) mevcut; Yüce Allah onu ve annesini rahmet ve esenliği ile kuşatsın. Rabve yeryüzünün belki de en güzel manzarasına sahiptir. Orada yüksek, sağlam köşkler bulunuyor; etrafında da güzel bahçeler... Sözü geçen kutlu sıçınak, Rabve tepesinin tam ortasında ufak oda şeklinde küçük bir mağaradır. Karşısında bulunan odada Hızır'ın namaz kıldığı rivayet olunur. Halk burada ibadet etmek için birbiriryle neredeyse yarış için-

de! Kutlu mekânın demirden, küçük bir kapısı var. Orayı çevreleyen mescidin yılankavî yolları, güzel bir deposu mevcut. Su yüksekten akıyor oraya. Sonra duvar boyunca dizilmiş muslukların üst tarafindaki haznelere dökülüyor. Burası mermerden yapılmış büyük bir havuza bitişiktir. Havuz güzellik ve şekil bakımından eşsizdir. Onun yakınında da içinde sular akan, abdest almaya elverişli bölmeler var.

Kutlu tepe diye bilinen Rabve mintikası, zengin su kaynakları içerdeği için Dımaşk bahçelerinin en güzellerine sahiptir. Oradan çıkan su yedi kola ayrılıyor. Her kol başka bir tarafa akıyor. Suların taksiminin yapıldığı bu noktaya Mekasim deniliyor. Kolların en büyüğü "Tûra" adıyla bilinmektedir. Bu su Rabve'nin alt tarafını yararak geçer. Sert bir taşın içine oyulmuş olan yatağı kocaman bir mağaraya benziyor! Bazen yürekli dalgılardan biri, Rabve'nin üstündeki su arkına dalarak suyun itmesiyle tüm yatağı geçip Rabve'nin altından çıkışorsa da bu iş, gerçekten çok tehlikelidir!

Rabve, şehri kuşatan bağ ve bahçelere bakan bir tepedir; göze verdiği haz hiçbir yerde yok. İşte şu yedi nehir ayrı ayrı yataklarda ilerliyor. Gören hayran kalıyor onların toplayken dağılısına, çırپınısına ve dökülüşüne. Rabve'nin o erişilmez güzelliği aslında betimlenecek gibi değil; Rabve'nin tarla, bağ, bahçe ve meskûn mekânlarından oluşan birçok vakfı mevcut. İmam ve müezzinlerin maaşları, yolcuların masrafları, gariplerin ihtiyaçları bu vakıflardan karşılanıyor. Rabve'nin alt tarafında Neyrab köyü bulunur.²²¹ Bağı, bahçesi, gölgeliği bol. Ağaçları birbirine öyle yakın ki, sadece yüksek binaları gözükür uzaktan! Şirin bir mescidi, hoş bir hamamı var. Câmiin avlusunu küçük, köşeli mermerlerle döşeli. İçinde sanatkârane yapılmış bir çeşme mevcut. Bir de abdest almak için yapılmış, küçük bölmeleri bulunan bir mekân var; içinden sürekli su akıyor.

Neyreb köyünün güneyinde Mizze köyü var. Buraya Mizzetü'i-Kelb deniliyor. Çünkü Vebre b. Kelb'le ilintili burası. Bu adamın Vebre'den sonra soyu şöyle: Vebre b. Sa'leb b. Hulvân b. Imrân b. Hâf b. Kudâa. Sözü geçen adamın kabilesine ikta olarak verilmiştir bu yer. Büyük bilgin Cemaleddîn Yusuf b. Zekî Kelbî Mizzî ve birçok bilgin buradan çıkmıştır. Dımaşk'ın en büyük kasabalarından olan Mizze'de muhteşem bir câmi, ayrıca memba suyunun biriktirildiği bir sarnıç bulunuyor. Dımaşk köylerinin çoğunda hamam, câmi ve pazar var. Böylece bu yörelerin ahalisi, şehir halkı gibi her türlü nimetten faydalanyor.

Şehrin doğu tarafında Beyt-i Lihye köyü kurulu. İçinde eskiden bir kilise varmış. Âzer'in orada put yaptığı ve Halîl İbrahim Peygamber'in de orada bu putları kırdığı rivayet edilir. Kilise, bugün büyük

bir câmi olmuş. Gayet güzel bir tarzda inşa edilen yapının içi, garip bir şekilde dizili rengârenk köşeli mermelerle süslüdür.

Dımaşk'ın Vakıfları, Halkın Güzel Âdetleri

Dımaşk'taki vakıfların hepsini ve gelirlerini saymak imkânsız! Öyle çok vakıf var ki! Meselâ biri, hacca gitmeye gücü yetmeyenler için. Hacca gitmek isteyip gidemeyen buraya gelir. Beytullah'ı ziyaret edecek kadar para ve azık verilir ona.

Bir başka vakıf da fakir ailelerin kızları için hizmet veriyor. Onların çeyizlerini bu vakıf sağlıyor.²²²

Bir diğer vakıf, esirlerin ve kölelerin özgürleştirilmesi için yapılmış.

Bir diğer vakıf, yolculara tahsis edilmiş. Buraya başvuran yolcuların bütün yiyecek-giyecek ihtiyaçları karşılandığı gibi memleketlerine varincaya kadar lâzım olan harçlık da buradan verilir.

Bir diğer vakıf, yolların tamiri ve kaldırımların düzeltilmesi için hizmet veriyor. Dımaşk sokaklarının her iki tarafında çok düzgün yaya kaldırımları mevcut. Bunlardan başka daha pek çok hayır işi için vakıflar kurulmuştur.

Tabağı Kırın Hizmetçi Köleye Kolaylık

Bir gün Dımaşk sokaklarından birinde yürüyordum. Küçük bir köle gördüm. Elinde bulunan ve ahali tarafından "sahan" ismi verilen çini tabağı yere düşürerek kirdi! Halk kölenin başına toplandı. İçlerinden biri:

"Kardeş! Tabağın parçalarını topla ve bu işe ilgili vakıfin müdürüne götür!" dedi.

Köle parçaları topladıktan sonra adamlı birlikte müdüre gitti. Vakıfin müdürü tabak parçalarını görünce tutarını sayıp köleye teslim etti. Bu ne güzel bir hareket! Çünkü kölenin efendisi tabağın kırılmışından ötürü onu dövecek veya azarlayacak, zavallı çocuğun kalbi kırılacaktı... Şu vakıf, gönül almaya sebeb olup insanların azarlanması önlendiğinden Hak Teâlâ bu tür hayırlı işler için para ayıranlara kat kat mükâfat versin!

Dımaşk halkı mescit, tekke ve türbe yaptırma konusunda birbirileşirile yarış içinde! Onlar Faslilara güveniyor. Mal ve çocukların onlara emanet ediyor. Faslardan biri Dımaşk'ın ne tarafına giderse gitsin kendisine bir mescidin imamlığı, bir medresede *Kur'an-ı Kerim* okutuculuğu veya kutlu yerlerden birinin hizmetkârlığı verilerek ihtiyacı sağlanıyor. Hankah denilen tekke benzeri yerlerde oturan sufilerden ise yiye-

ceği ve elbisesi temin ediliyor. Burada yabancılar gayet iyi karşılanmaktadır. Yüz kızartıcı hareketlerden, haysiyet zedeleyici tavırlardan uzak tutulmakta. Hizmetkâr takımdan olan kimseler için geçimlerini sağlamak üzere bahçivanlık, değirmen bekçiliği veya sabah akşam çocukların okula götürüp getirmek gibi servis işleri var. Kendini tamamen ilme yahut ibadete vermek isteyenlerse herkesten yardım görür.

Ramazan'da Yoksullara İftar

Ramazan'da hiç kimse yalnız başına iftar etmez. Dımaşk halkın erdemlerindendir; emir, kâdi ve diğer nüfûz sahipleri arkadaşlarıyla beraber fakirleri de davet ederler iftar sofralarına.. Büyük tüccarlar, iyi para kazanan esnaf da böyle yapıyor. Göçebeler ve diğer fakirler de her gece içlerinden birinin evinde yahut mescitte toplanırlar. Her biri hazırlayabildiği yemeği getirir, beraberce kalabalık bir şekilde iftar ederler. Dımaşk'a vardığında Mâlikî mezhebinin başhoca Nûreddîn Sahâvî ile karşılaştım. Aramızda bir yaklaşma peydâ olduğundan Ramazan'da evine iftara davet etti beni. Dört gece oraya gittim, iftar ettim. Daha sonra sitmaya yakalandığım için gidemedim. Beni çağırınmak için adam gönderdi. Hastalık sebebiyle özür beyan etmem'e rağmen özürümü kabul etmedi ve tekrar gitmeye mecbur oldum! O gece evinde kaldım. Ertesi gün dönmek istediğimde:

"Benim evimi kendi evin, hattâ babanın veya kardeşinin evi gibi kabul etmelisin!" diyerek bir doktor çâğırdı. İlaç, besleyici gıda, doktorun tavsiye ettiği her ne lâzımsa getirtti. Bu şekilde bayrama kadar onun evinde misafir olduk. Bayram namazına gittim. Hak Teâlâ hastalıktan kurtardı beni. Yanında bulunan para ve erzak da tamamen tükenmişti o sırada. Nûreddîn Sahâvî bundan haberdar olunca bana deve kiraladı, epey azık verdi;

"Temel ihtiyaçların için kullanırsın, lâzım olur!" diyerek biraz para da verdi; Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Dımaşk'ta Melik Nâsîr'in kâtıplarından İmâdüddîn Kaysarânî²²³ adında erdemli biri vardı. Şehre bir Faslı geldiğini öğrenince âdeti üzere adam gönderip çâğırdıktan sonra ihsanlarda bulunurdu. Faslinin dindar ve erdemli olduğunu anlayınca her zaman kendisine gelmesini salık verirdi. Sürekli dairesine gidip gelen bir topluluk görürdü. Sirkâtibi Alâeddîn b. Gânim ile bir grup insan da böyle hoş muamelede bulunurdu yolculara.

Dımaşk'ta şehrin ileri gelenlerinden Sâhib İzzedîn Kalânîsî isminde, güzel ahlâkı ve cömertliği ile ünlenmiş zengin biri vardı. Melik Nâsîr, Dımaşk'a geldiği zaman bu adam hükümdara, adamları-

na ve maiyetinde bulunan ileri gelenlere üç gün ziyafer vermiş. Bu sebeple sultan tarafından Sâhib (: yakın dost) unvanıyla yükseltilmiş olduğu anlatılır.

Dımaşklıların erdemî ile ilgili olaylardan biri de şudur:

Şam yöreninin eski hükümdarlarından biri ölümünün yaklaşlığını hissedince câmiin kible tarafına gömüllererek mezarnın gizlenmesini vasiyet ediyor. Ayrıca her gün sabah namazından sonra doğu tarafında Mâksûretü's-Sâhâbe'de, kendi mezarnın da bulunduğu yerde hafızların *Kur'an*'dan yedi bölüm okumalarını salik veriyor. Bu hafızlar için ihtiyaçlarını karşılayacakları büyük vakıflar bırakmış geride. İşte o zamandan beri bu hükümdarın mezarı üzerinde devamlı *Kur'an-ı Kerim* okunmaktadır.

Dımaşklıların Cenaze Uğurlama Âdeti

Dımaşk halkı cenaze uğurlamakta da çok ilginç bir tarz sergilemektedir. Acayıp bir alay tertip ediliyor; tabut onde götürülüyor, hafızlar güzel sesle *Kur'an* okuyor, ağlatan nağmeler döktürüyor; insan bu manzaradan ötürü kendinden geçiyor, kalbi uçuyor. Cenaze namazını büyük câmide Mâksûre'nin karşısında kılıyorlar. Ölen adam, imam, müezzin veya câmi kayyumlardansı musallâya kadar *Kur'an* okunarak götürülüyor. Bunlardan değilse câmiin kapısı önünde okumayı keserek tabutu içeri sokuyorlar. Bundan sonra bazıları, Bâb-ı Berîd civarında, avlunun batı yönünde toplanıyor. Şehrin ileri gelenlerinden biri tâziye için onlara yaklaşınca yüksek perdeden şöyle sesleniyorlar:

"Bismillah! Kemâleddîn, Cemaleddin, Şemseddîn, Bedreddîn!.."

Okuma işi tamamlanınca müezzinler ayağa kalkarak:

"Namazınızda falanca iyi ve bilgin adam üzerine niyet ediniz!" diyor ve mevtâyi güzel niteliklerle betimledikten sonra namazını kılarak kabristana götürüyor.

Hind halkın cenaze ayaları da acayıptır. Hattâ Dımaşklılarının den daha gariptir diyebilirim. Hindliler ölüyü defnettikten sonra üçüncü gün sabahleyin mezara giderek zemini pahalı kumaşlarla döşer; kabre güzel örtüler sererler. Etrafına gül, yasemin ve fulya (: misirgülü) gibi hoş kokulu çiçekler koyarlar. Bu çiçekler hep orada durur. Ayrıca limon ve portakal ağacı getirir, meyveleri olmasa bile mezarin üzerine koyar, oraya gelenlerin gölgelenmesi için de çadır kurarlar. Daha sonra kadilar, emirler ve yüksek rütbeli memurlar, nüfûz sahibi insanlar gelip oturur. Karşlarında hafızlar vardır. Sonra mushaf bulunan küçük sandıklar getirilip herkes bir cüz alır bunlardan. Hafızların güzel sesle *Kur'an* okuması bitince kadı dua eder. Ayağa kalkıp daha önce hazırladığı hutbeyi

okur. Bu söylevin içinde ölüyü anar, ona bir mersiye döktürür. Akrabalarının adlarını anarak tâziyede bulunur. Sultanın ismini de anarak hakkında dua eder. Onun adı anılınca halk ayağa kalkar, bulunduğu yere doğru saygıyla baş eğerler. Sonra kadı oturur. Gülsuyu getirilip önce kadıdan başlanır. Sırasıyla herkese dökülür. Bundan sonra içinde şeker şerbeti bulunan taslar getirilip yine kadıdan başlanarak diğer cemaate dağıtılr. Sıra Tenbûl'e gelmiştir. Bu aslında bir yapraktır. Hind halkı nezdinde pek mühim ve makbûl sayılır; misafirler onunla ağrılanır. Sultan bir kimseye tenbûl ihsan ederse altın ve hil'at (: onur elbisesi) vermekten daha güzel görülür bu hareket. Bir kimse vefat ettiğinde yakınları cenazenin defnedildiği güne kadar tenbûl yemez. O gün kadı yahut yardımcı tenbûlden birkaç yaprak alarak cenaze sahibine verir. O da yer. Sonra merasimde bulunanlar evlerine dönerler. Bu bitki hakkında inşallah ileride konuşacağım.

Dımaşk'ta Dinlediğim Hadîs Rivayetleri ve Burada Bana İcâzet Verenler

Ümeyye Câmiî'nde İmam Buhârî'nin hadîs külliyyâtı olan *Sahîh'ini* İbn Şîhna Haccâr adıyla tanınan, her yeri gezen, küçük büyük herkesin ziyaret ettiği yaşlı üstat Şîhâbeddin Ahmed b. Ebû Talib'den dinledim. Onun soyu şöyle devam eder: Ebû Talib b. Ebi'n-Nu'm b. Hasan b. Ali b. Beyâneddin Mukriî Sâlihî. Kitap baştan sona tam 14 derste bitti.

Yediyüzyirmalı yılının Ramazan ayında 15 Salı ile 28 Pazartesi arasında²²⁴ oldu bu. Hocamız *Sahîh-i Buhârî* külliyyâtını bize Alemüddin Ebû Muhammed diye bilinen meşhur bilginin yöntemi ve rivayet zinciriyle okudu. Bu adam aslen Endülüs'ün Sevilla şehrinde gelip Dımaşk'a yerleştiği için Dımaşkî diye de bilinir. Uzun adı şöyle: Ebû Muhammed Kasım b. Muhammed b. Yusuf Birzâlî İşbîlî Dımaşkî.²²⁵ Şam tarihini yazmış ve Hadîs ilimlerinde uzmanlaşmıştır. Ben o ders-teyken büyük bir dinleyici kitlesi de vardı. Cemaatin isimlerini tek tek Muhammed b. Tuğrîl b. Abdullah b. Gazzâl Sayrafî adlı şahıs yazmıştır. Hocamız Haccâr, Sahîh kitabının tümünü altıyüzotuz senesinde, Şevvalin sonunda, Zilkadenin başlarında Dımaşk dışında bulunan Kasiyûn tepesinin eteklerinde Muzafferî Mescidi'nde Siracüddîn Ebû Abdullah'tan dinlemiştir. Bu adamın soyu şöyle: Siracüddîn Ebû Abdullah Hüseyin b. Ebûbekir Mübarek b. Muhammed b. Yahyâ b. Ali b. Mesih b. Umran Rebîî Bağdâdî Zebîdî Hanbelî. Sirâcüddîn ise bu kitabın tümüyle ilgili olarak iki kişiden; Bağdatlı ünlü bilgin ve tarihçi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Hüseyin Halef Katîî ve

yne Bağdatlı Attar Ali b. Ebûbekir b. Abdullah Kalânisî Asgar'dan icâzet almış, ayrıca Ebu'l-Müneccâ Abdullâh b. Ömer Huzâî Leysî Bağdâdî adlı bilginden de *Gayretü'n-Nisâ* bâbindan kitabın sonuna kadar olan kısmıyla ilgili bir icâzet almıştır. Bu bilginlerin dördü de beşyüzelliç senesinde Bağdat'ta Heratlı Sufi Sedîdüddîn Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa b. Şuayb b. İbrahim Siczî'den semâ etmişlerdir (: hadis dinleyerek not edip öğrenmişlerdir.)

Üstat Sedidüddîn ise onder bilgin Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed İbnü'l-Muzaffer b. Muhammed b. Davud b. Ahmed b. Muâz b. Sehl İbnülhakem Davudî'den dörtyüzaltımişbes yılında Buşenc'de semâ ettiğini bildiriyor.

Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan ise Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Hâviye b. Yusuf b. Eymen Serahsî'den üçyüzseksenbir yılının Safer ayında semâ ettiğini bildiriyor.

Ebû Muhammed Abdullâh Serahsî ise üçyüzonaltı yılında Farabrî'da Abdullâh b. Yusuf b. Mîr b. Sâlih b. Bişr b. İbrahim Farabî'den semâ ettiğini bildiriyor.

Abdullâh b. Yusuf b. Mîr da şöyle diyor:

"Buharali büyük bilgin Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail'den Farabrî'da, önce ikiyüzkirksekiz yılında sonra da ikiyüzelliç yılında semâ yoluya aldık bu kitabı. Allah ondan hoşnut olsun."²²⁶

Dımaşk ahalisinden de icâzet-i âmme alındıklarım da vardır. Bana icazet verenler şunlardı: Yukarıda bahsettiğim Ebu'l-Abbâs Haccâr, Şeyh Şihâbeddin b. Abdullâh Makdisî –Bu adam altiyüzelliç senesi Rebiülevvel'inde doğmuştur– Üstat Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed Beçelî, hadîs ilminde uzman olanların önderi Cemaleddîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Zekî Abdurrahman b. Yusuf Mizzî Kelbî, Üstat Alâeddîn Ali b. Yusuf b. Muhammed b. Abdullâh Şâfiî, Üstat Şerif Muhyiddîn Yahyâ b. İbrahim b. Fellâh b. Muhammed İskenderî, Üstat Şemseddîn b. Abdullâh b. Temmâm, Üstat İbrahim b. Abdullâh b. Ebû Ömer Makdisî'nin iki oğlu Şemseddîn ve Kemâleddîn, Üstat Şemseddîn Muhammed b. Ebu'z-Zehrâ Hakkârî.

Kendisinden hadîs ve benzeri dallarda ilim aldığım hocalarım arasında iki de hanım vardı. Güzel ahlâklı, kibar ve erdemli bilgin Ümmü Muhammed Âîşe binti Muhammed b. Müslüm Harranî²²⁷ ve dünyanın her tarafından kendisine talebelerin hücum ettiği güzel ahlâk abidesi Zeyneb binti Kemâleddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm b. Abdülvâhid b. Ahmed Makdisî.²²⁸ Bu hocaların hepsi yediyüzyirmialtı senesinde Dımaşk'ta bana icâzet-i âmme verdiler.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Dımaşk'tan Çıkış, Aydınlık Şehir Medine'ye Yolculuk

Yediyüzyirmialtı senesinin Şevval ayı girdiğinde²²⁹ Hicaz kervanı Dımaşk'tan çıkış Kisve adıyla bilinen kasabada konakladı. Ben de beraber hareket ettim. O sene emîrülhic (: hac kervanının düzen ve ihtiyaçlarından sorumlu komutan), büyük emirlerden Seyfeddin Çoban idi; kadı ise Şerefüddin Ezru'î Hûrânî idi. Mâlikî mezhebinin başhoca Sadreddin Gumârî de bu sene hac yapıyordu. Acârime denilen bir Arap kabile-estyle yolculuk yaptım. Bunların reisi, emirler arasında büyük saygınlığı olan Muhammed b. Râfi'dir. Kisve kasabasından çıkış Sanameyn isminde büyük köye vardık. Oradan da Zuraa'ya hareket ettik. Zuraa, Hûrân'a bağlı küçük bir kasabadır.²³⁰ Civarında konakladıkta sonra Busrâ denilen küçük şehrde girdik. Kervan, -her zamanki gibi- hazırlıklarını tamamlamak amacıyla Dımaşk'ta kalmış olanların yetişebilmesi için orada dört gün mola verdi. Peygamberimiz, Allah tarafından kendisine elçilik verilmeden önce Hadîce (: Hatice) anamızın sermayesiyle ticaret yapmak için buraya gelmiş, Busrâ'yı şerefleştirmiştir. Orada Peygamberimizin devesinin çöktüğü yerde büyük bir mescit inşa edilmişdir. Hûrân ahalisi bu şehirde toplanır, hacilar buradan azıklarını temin edip Bikre-i Zîze'ye açılırlar. Orada da bir gün beklediken sonra Leccûn'a hareket ederler. Burada durmadan akan bir su kaynağı mevcuttur.

Oradan da kalkan hacılar, Kerek Kalesi'ne hareket ederler. Burası gayet sarp ve sağlam kalelerden olup Hîsn-ı Gurâb (: Karga Kalesi) adıyla ünlenmiştir.²³¹ Her köşesinden dere akmaktadır. Tek kapısı vardır ve taşlar delinerek yapılmıştır. Giriş oradan yapılır, sert bir kayaya oyulmuş uzun bir dehlizden sonra kaleye varılır. Hükümdarlar zor zamanlarda buraya sığınır, burada korunurlar. Hattâ Melik Nâsır dahi burayı sığınak yapmıştır kendine! Hikâyesi şöyle:

Melik Nâsır henüz çocukken tahta geçtiğinde kendi memlükü ve başarıdincisi olan Komutan Sâlâr²³² iktidara el koyar. Nâsır, görünürde hacca gitmeye niyet edip kumandanlarının da onayını alarak Hicaz'a hareket eder. Akabe-i Eyle'ye (: Eyle Geçidi'ne) vardığında Kerek Kalesi'ne sığınarak senelerce orada kalır. Nihayet Şam bölgesinin kumandanları onun huzuruna çıkar. Diğer memlükler de onun adı etrafında birleşir. Bu esnada yönetim Baybars Şeşnikîr'in elindedir.²³³ Baybars, yemeklerden sorumlu emirdir. Ona Melik Muzaffer de denilir. Bu adam Salâhaddîn Eyyûbî tarafından yaptırılan Saîdû's-Süedâ Tekkesi yakınındaki Hankah-ı Baybarsiyye'yi inşa etmiştir. Melik Nâsır orduyla Baybars'ın üzerine yürüyince o çole kaçar. Askerleri onu takip edip yakalarlar ve Melik Nâsır'a getirirler. Ferman buyurulur, idam olunur. Âsî kumandan Sâlâr da yakalanarak bir kuyuya hapsedilir. Orada açlıktan ölü. Rivayet ediliyor ki, açlık belâsından, leş yemeye mecbur kalmış! Allah bizi böyle durumlara düşürmesin!

Hac kervanı Kerek dışında Seniyye denilen yerde dört gün kalarak büyük çole girmek için hazırlandı. Bundan sonra Maân'a gittik. Burası Şam bölgesinin sonudur. Akabetü's-Savân'dan (: Savân Geçidi'nden) sahraya indik. Bu çöl hakkında 'Giren rahmetlü, çıkan devletlü!' diye bir söz var! İki gün yolculuktan sonra; suyu olmasına rağmen kimsenin yerleşmediği Zâtülhacc mevkiinde konakladık. Bundan sonra hiç su bulunmayan Beldah vadisine, oradan da Tebûk'e hareket ettik.²³⁴ Peygamberimiz buraya gazâda bulunmuştur. Rivayete göre, Tebûk'te görülen bir kaynağın suyu daha önce gayet zayıfmış, ipil ipil akarmış. Peygamberimiz orada abdest aldıktan sonra gürleşmiş ve ağıza lâyık bir kıvamda akmaya başlamış. Hâlen öyle bereketli akiyor.

Tebûk'e varınca silâhları kuşanıp, kılıçları sıyrarak hamle edercesine yürümek ve hurma ağaçlarına vurmak; bunu yaparken de "Peygamberimiz bu şehrê böyle girdi!" demek, Şam hacilarının âdetlerindendir.

Büyük kafile oradaki kaynakta mola verir. Herkes kana kana su içер. Ayrıca develeri suvarmak, Ulâ ile Tebûk arasındaki korkunç çöl için gerekli olan suyu temin etmek amacıyla burada dört gün kalıp istirahat ederler.

Sucular bu kaynağın etrafına inerek, manda derisinden yapılmış havuzumsu tulumlarıyla develerini suvarırlar, diğer kaplarını doldururlar. Emirlerden yahut büyüklerden her birinin kendine ait bir tulumu var. O tulumla hem develerine hem de arkadaşlarınıñkilere su getirir; kapkacak ne varsa doldururlar. Diğer hacilar ise birkaç dirhem

karşılığında kendi devesini sulamak ve kirbasını doldurmak üzere orada çalışan sularla anlaşır.

Daha sonra kervan hareket eder. Bahsettiğimiz tehlikeli çölden korkarak gece gündüz yoluna devam eder. Sahranın tam ortasında Cehennem vadisine benzeyen Vâdiyü'l-Uhaydır adında bir çukur vardır.²³⁵ Geçmiş yılların birinde suların Semûm yeliyle²³⁶ kuruyup bir kirbasının 1.000 dinara satıldığı, fakat suyu satanın da alanın da helâk olduğu, vadide dikili bir taştı yazılıdır.

Daha sonra Eyyûbî hanedanından Melik Muazzam'a nispet edilen Birketü'l-Muazzam'a (: Muazzam Göleti'ne) inilir.²³⁷ Orada bazen yağmur iyi yağar, su birikir; bazen de kuraklık her tarafı kirar geçirir! Tebûk'ten hareketin beşinci günü kervan Semûd kavmiyle ilgili meşhur Hicr Kuyusu'na gelir. Su gürdür ama Peygamberimiz Tebûk Savaş'ında buradan geçerken devesini hızlandırarak kimsenin o kuyudan içmemesini emrettiğinden dolayı, çok susamış olsalar bile su içmez hacilar oradan; kim bu suyla hamur yoğunmuşsa kendi yemez, devesine yedirir.

Burası Semûd kavminin şehridir. Bu kavim, kırmızı kayalık dağların böğrüne evler oymuştur. Eşikleri naklışlarla süslü; uzaktan görenler, buraların henüz yeni yapıldığını zanneder! Bu kavmin çürülmüş kemiklerini şu evlerde görmek mümkün! Kuşkusuz buradan alınacak dersler var. Sâlih Peygamber'in devesinin çöktüğü yer dahi orada; iki dağ arasında! Civarda bir mescit kalıntısı vardır. Halk orada namaz kilar.

Hicr ile Ulâ'nın arası yarmi günlük, hattâ daha az bir mesafedir. Ulâ büyük ve güzel bir kasaba; hurma bahçeleri ve içimlik tatlı suları vardır. Hacilar orada dört gün konaklayarak ihtiyaçlarını temin eder, elbiselerini yıkarlar. Köy halkı iyi ahlaklı güvenilir insanlardan oluşuyor. Hacilar fazla eşyalarını orada emaneten bırakıp yetecek kadarını yanlarına alırlar. Şam yöreninin Hristiyan tüccarları Ulâ'ya kadar gelseler de daha ile ri geçemezler. Orada hacilere azık, yolluk vesaire satarlar.

Kervan Ulâ'dan hareket ederek ertesi gün Attâs vadisine iner. Burası çok sıcaktır. Öldürücü Semûm yeli eser burada. Bir seferinde kafile şiddetli bir Semûm yeline tutulmuş da pek az kimse kurtulmuş. O seneye "Emir Câlikî senesi" denmiş. Bu mintikadan Hüdeyye'ye inerler. Hüdeyye, oradaki vadide yeraltından çıkan su sızıntısıdır. Eşeleyip çıkarıyorlar ama suyun lezzeti yok. Tipki deniz suyu gibi sade çor! Üçüncü gün kutsal beldeden yakınına gelen hacilar orada konaklarlar.

ONALTINCI BÖLÜM

Peygamberimizin Yurdu, Aydınlık Şehir Medine

Üçüncü günün akşamı, Harem-i Şerif'e (: Medine'ye) girip mescide vardık. Selâm Kapısı'nda durarak salât-ü selâm getirdik. Mübarek Ravda'da kabir ile minber arasında namaz kıldıktı. Bir zamanlar Peygambere ağlayan ağacın²³⁸ geriye kalan son parçasını selâmladık; bu parça kible-nin sağ tarafındaki direğe bitiştirilmiştir. Peygamber efendimizi hasretle andık; ona Allah'tan rahmet ve esenlik diledik. O, öncekilerin ve sonrakilerin efendisi; o, günahkârların şefaatçısı; o, Hâşimî soyundan ve (Mekke'nin) Bathâ vadisinden gelendir. O, övgüye lâyik elçidir, selâm olsun ona! Kuşatsın onu rahmetiyle Rabbim, yüceltsin keremiyle yüce Hûdâm! Her zaman üstün kılın onu Allah'ım. Ona, yanında gömülü Ebûbekir ve Ömer'e selâm verdik; Allah onlardan razı olsun. Böyle büyük bir nimete bizi kavuşturduğu, Peygamberimizin kutsal kabrine bizi ulaştırdığı için Hak Teâlâ'ya şükürler olsun. Allah'tan niyâzımız o güzelim beldeleri tekrar görmek ve ibadetimizin kabulüdür. Bu büyük nimete erişmekten dolayı mutluluk duyduk ve seyahatimize devam ettik.

Allah Elçisinin Mescidi ve Mübarek Kabri

Mescit dikdörtgen şeklinde olup dört bir yanı duvarlarla çevrilmiş. Ortasında çakıltashları ve kumla döşeli geniş bir avlu var. Mescidin etrafını yontma taşla döşenmiş bir yol çeviriyor. Ravda-i Mukaddese (: Kutlu Bahçe, Peygamber Türbesi) denilen yapı mescidin güneydoğusundadır. Allah'ın rahmeti ve esenliği kuşatsın oranın sahibini. Burası çok hoştur; güzelliğini hakkıyla nitelendirmek mümkün değil. Gayet sanatkârâne yontulmuş mermerler ile çevrilidir etrafi. Yüzyillardan beri esansla bezendiği için üstünden tatlı râyi halar yayıyor. Güney tarafında Peygamberimizin kabri karşısında gümüş bir çivi var. Halk

orada durup kibleye arkasını dönüyor ve Peygamberimizin makamına yönelp selâm veriyor. Ondan sonra sağa; Hz. Ebûbekir'in tarafına dönüyorlar. Ebûbekir'in kabri Peygamberimizin ayak yönündedir. Daha sonra da yüzlerini Hz. Ömer'in bulunduğu yere çeviriyorlar. Ömer'in kabri Ebûbekir'in omuz hizasındadır.

Kutlu Bahçe'nin kuzeyinde mermerden yapılmış küçük bir havuz var. Onun kible tarafında mihrap şeklinde (bir çıkıştı) görülmektedir. İşin doğrusunu Allah bilir ya, orasının Fâtima anamızın evi olduğu ve kabrinin orada bulunduğu söyleyenir. Mescidin ortasında zeminde bulunan kilitli kapak, aslında bir yeraltı odasının girişidir. Bu odadan basamaklarla aşağı iniliyor ve mescit dışına, Hz. Ebûbekir'in evine varılıyor. Bu yeraltı odasının üzerinde Âîşe anamızın, pederi Hz. Ebûbekir'in evine gitmek için kullandığı yol vardır. Hadîste bildirilen girişin burası olduğunu kesindir. Peygamber efendimiz bu yolun bırakılmış diğer yolların kapatılmasını salık vermiştir. Ebûbekir'in evi karşısında Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın evleri mevcut. Mescidin doğusunda ise Peygamber şehrinin büyük bilgini Ebû Abdullah Mâlik b. Enes'in evi var. Selâm Kapısı civarında bulunan ve suyu, Ayn-ı Zerka (: Mavi Göze) adlı gür bir kaynaktan gelen çeşmeye merdivenle iniliyor.

Kutlu Mescidin İlk Yapılışı

Peygamberimiz Pazartesi günü, Rebiülevvel'in 13. gecesinde hicret yurdu Medine'ye yaklaştı²³⁹ Amr b. Avfoğulları kabilisinin yanında bir rivayete göre yirmiiki, başka birine göre yirmidört, diğer bir rivayete göre ise kırk gece konaklıdı. Daha sonra Medine'ye girip Neccâroğullarından Ebû Eyyûb Ensârî'nin evine misafir oldu.²⁴⁰ – Allah ondan razı olsun– Mescit ve kendi odaları yapılmaya kadar yedi ay orada kaldı. Mescidin yapılacak arsa, Neccâroğullarından Sehl ve Sühey'l'in hurma kurutmada kullandıkları mekân idi. Onların babası olan Râfi'nin soyu söyledi: Râfi b. Ebû Ömer b. Ânid b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr. Baba Râfi b. Ebû Ömer daha önce vefat ettiği için bu kardeşler yetim kalmışlar ve bir rivayete göre Es'ad b. Zûrâre, başka bir rivayete göre ise Ebû Eyyûb Ensârî tarafından yetiştilmişlerdir. Peygamberimiz yahut Ebû Eyyûb Ensârî bu arsanın bedelini ödeyerek yetimleri razı etmiştir. Bazı rivayetlerde bu iki kardeşin arsayı Allah rızası için Peygamber'e verdikleri anlatılır.

Peygamberimiz mescidin inşasında ashabıyla beraber çalıştı; etrafında duvar yükseltmişse de çatı ve sütun koymadı. Mescit ilk inşasında kare şeklindeydi. Boyu da eni de yüz arşın geliyordu. Bir rivayete göre ilk yapıldığı zaman eni boyundan kısaydı. Duvarın yüksekliğini

bir adam boyunda yaptı. Sıcaklığın şiddetti artınca onun güzide arkadaşları mescidin çatıyla örtülmesinin uygun olacağını ifade ettiler. Bunun üzerine o, hurma ağacından kütükler dikip dallarıyla çardak yaptırdı. Yağmur yağdııkça çardaktan mescide su damladılarından, muhterem dostları damın çamurla sıvanması hususunda konuşmuşlar; Peygamber Efendimiz ise şöyle cevap vermiştir:

“Peygamber Musa’nın çardağı yahut gölgeliği gibi bir korunak yeterlidir. Burada ona da gerek yok; iş daha da basit!”

Bazılıları;

“Musa’nın gölgeliği nedir?” diye sorunca şu cevabı vermiştir:

“Ayağa kalktığı vakit başı yukarıya dokunurdu; işte böyle bir gölgelik yeter!” Önce üç kapı yapılmış ise de kible değiştirildiği zaman güney tarafındaki kapı kapatılmıştır. Mescit Peygamberimiz ve Ebûbekir Siddîk’ın zamanlarında da bu hâlde kaldı.

Ömer b. Hattâb’ın hilâfeti esnasında mescit genişletildi. Ömer söyle derdi:

“Peygamberimizin zaman zaman ‘Mescidi genişletmemiz grek!’ dediğini duymasaydım bu işi yapmazdım!”

Hz. Ömer ahşap direkleri kaldırıp yerine tuğladan yapılmış sütunlar koydu. Temelini bir adam boyu taşla ördü. Kible yönü hariç her yönde iki kapı olmak üzere mescidin kaplarını altya çıkardı. Kapılardan birinin, kadınların giriş çıkışına tâhsis edilmesi gerektiğini söyledi. O, Hak Teâlâ’ya kavuşuncaya kadar bu tarafta bir tamiratta bulunmamıştır.

Hz. Ömer bir defasında da şöyle demişti:

“Bu mescidi sahraya kadar genişlettik diyelim, yine de Resûlullah’ın mescidi sayılır!”

Bu sözleriyle Peygamber'in amcası Hz. Abbâs'a ait bir mintikanın mescide ilâve edilmesi gerektiğini ima ettiyse de Hz. Abbâs bu teklifi kabule yanaşmadı. Orada bulunan su olüğünün akıntı yolu mescitten geçiyordu. Ömer'in, “halka eziyet veriyor” diyerek söz konusu oluğu söküp atması üzerine Hz. Abbâs bu işe bozuldu, Ömer ile münakaşa etti. Anlaşmazlık büyümесin diye Übeyy b. Ka'b'ı aralarında hakem tayin ettiler. Onun evine vardıklarında hemen izin verilmedi. Kapıda bir saat beklediler. Übeyy b. Ka'b;

“Hizmetçim başımı yıkıyor.” diyerek mazeret gösterdi. Hz. Ömer söyle başlayacağı sırada Übeyy:

“Bırak, Resûlullah’ın amcası olma konumundan ötürü Ebu'l-Fadl Abbâs söyle başlasın!” dedi. Abbâs konuşmaya başladı:

“Peygamber bana burada bir mintika ayırmıştı. İşte o gördüğünüz yeri birlikte yaptık. Hattâ, olüğün konulması esnasında Allah elçisinin

mübarez omuzlarına ayağımla bastım. Şimdi Ömer geldi, olsa kalındırdı; onun yerini mescide katmak istiyor!"

Übeyy b. Ka'b cevaben şöyle dedi:

"Bilgim var bu konuda: Peyamber'den iştığıme göre Davud (as) Allah Ev'i'ni yapmayı düşününce o mekânın iki yetime ait olduğunu gördü. Hemen satmalarını teklif etti. Fakat yetimler razi olmadılar. Davud Peygamber yetimleri razi edip aldı arsayı. Ancak daha sonra yetimler aldatıldıklarını ileri sürdüler, satışı bozdular. Yeniden başka bir fiyat üzerinde alım işi yapıldı. Fakat yetimler yine satışı bozdular ve Davud Peygamber istenen ücreti çok fahiş gördü. İşte o zaman Allah tarafından söyle bir vahiy geldi Davud Peygamber'e: 'Eğer kendi malından bir şey vereceksen elbette bilirsin ne yapacağını! Bizim rızkımızdan vereceksen onları razi edecek şekilde ver. Çünkü haksızlık üzerine inşa edilmeyecek tek ev varsa o da benim beytim, benim mabedimdir! Yasak koydum artık, bu mabedi yapmayacaksın!' Bunun üzerine Hz. Davud: 'Yâ Rab! Öyleyse bu işi Süleyman'a ver' dedi. Allah Teâlâ da bu işi Süleyman Peygamber'e nasip etti."

Hz. Ömer bu sözler üzerine:

"Anlattığınız şeyin Hz. Peygamber'in ağızından çıktığini bana kim ispat edecek?" deyince Übeyy b. Ka'b Ensâr'dan bir grubu oraya getirdi. Onlar da bu rivayetin Peygamber Efendimizden geldiğini söylediler. Hz. Ömer:

"Senden başkası olmasaydı sözünü yine kabul ederdim, fakat sadece kesinlik istedim." dedi. Sonra Abbâs'a dönerek:

"Allah'a hamdolsun, ayakların omuzlarına basmadıkça olsa kalındığın yerden oraya koymam!" dedi. Böylece gönül hoşluğuyla, seve seve bu işe razi olduğunu gösteriyordu. Bu olaydan sonra Hz. Abbâs yumuşadı:

"Madem ki burasının bana ait olduğu isbat edildi, ben de Allah yoluna bağışladım burayı!" dedi. Böylece Hz. Ömer oradaki evi yıkarak mescide ilâve etti. Daha sonra Hz. Osman mescidin genişletilmesi ve tamirat işlerine katıldı. Gün boyunca orada bulunurdu. Mescidi beyaza (: kirece) boyayıp, naklılı taşlarla süsleyen de odur. Doğu tarafı hariç diğer bütün yönleri teysi emiş, demir ve kurşun direklerle sabitleştirilen taş sütunları da o yerleştirmiştir. Daha sonra (Abanoza benzeyen) ve sâc adı verilen bir ağaçla çatıyı örttü; bir mihrap yaptırdı. Bazı rivayetlere göre ilk mihrabı yapan Mervân'dır. Bir rivayete göre de mihrap, Emevî halifesи Velîd'in zamanında Ömer b. Abdülazîz tarafından yaptırıldı. Daha sonra Velîd mescidi daha da genişletmiş, inşaat işini Ömer b. Abdülazîz üstlenmiştir. O, mescidin güzelleşmesi,

mükemmel olması için çok çaba göstermiş; mermer ve simli sac kullanmasına önem vermiştir. Halife Velîd bununla kalmamış;

“Peygamber mabedini inşa edeceğim, bana bu konuda yardım et!” diye Rum hükümdarına haber göndermiştir. Bunun üzerine Rum asıllı işçi ve sanatkârlarla beraber 80.000 miskal altın geldi Rum diyarından.²⁴¹ Halife Velîd, Peygamber eşlerine ait evlerin mescide katılmasını emredince Ömer b. Abdülazîz mabedin üç yanında bulunan evleri tek tek satın aldı. Fakat kâble tarafına varınca Hz. Hafsa'nın soyundan gelen mirasçı Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer, Hafsa'nın evini satmaktan kaçındı. Aralarında uzun konuşmalar geçti. Sonunda Ömer b. Abdülazîz bir yol açılabilecek kadar küçük bir uzantıyi gönüll hoşluğuyla ondan satın aldı. Geri kalan kısmı yine Ubeydullah'a kaldı.

Bugün mescidin büyük girişi de işte oradandır. Ömer b. Abdülazîz mescidin dört köşesine dört minare yaptırmıştır. Bunalardan biri bir zamanlar Mervân'ın evine bakıymış. Süleyman b. Abdülmelik hacca geldiğinde o evde konaklamış ve müezzin ezan okurken Süleyman'ı seyredince minarenin yıkılmasını emretmiş!

Halife Ömer b. Abdülazîz mescide mihrap koyandır. Hattâ ilk defa mihrap âdetini çıkaranın da o olduğu söyleniyor. Bundan sonra Halife Mehdî b. Ebû Ca'fer Mansûr mescidi genişletme çalışmalarında bulundu. Pederi Ebû Ca'fer çok arzu etmesine rağmen bu sevaba nail olamamıştı. Söz konusu genişletme işiyle ilgili olarak Hasan b. Zeyd, Ebû Ca'fer Mansûr'a bir mektup göndererek, “Mescidin doğu tarafına doğru genişletilmesi durumunda, Ravda'nın (: Kutlu Bahçe'nin) tam ortada kalacağını” bildirdi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Hasan b. Zeyd'e, Hz. Osman'ın evini yıkma niyetinde olduğu ithamında bulunup;

“Ben senin ne amaçladığını biliyorum, Osman'ın evinden elini çek!” diye tehditname gönderdi!

Ebû Ca'fer, yaz mevsiminin kızgın günlerinde avlunun örtülerle gölgelendirilmesini emretti. Bu örtüler, avludaki ahşap direklere gerilen iplerin üstüne seriliyordu. Böylece namaz kılanlar sıcaktan kurtuluyorlardı.

Velîd'in genişletmesi ile mescidin boyu iki yüz arşına ulaşmıştır; Halife Mehdî bunu üçüze çıkarmış, maksûre adı verilen yer daha önce iki arşın yükseklikteyken Mehdî ile beraber zemin seviyesine indirilmiştir. Mehdî mescidin birçok köşesine kendi ismini yazdırdı!

Daha sonra Memlûk hükümdarı Melik Kalâvun, Selâm Kapısı civarında abdest almaya yarayacak bir şadırvan yaptırdı. Buranın inşaatında Akmâr adıyla bilinen Emir Sâlih Alâeddîn'i görevlendirdi.

Akmâr, binaya gayet geniş bir avlu yaptı. Avlunun çevresinde odalar sıralanıyordu. Oraya su da getirdi. Melik Kalâvun, Mekke'ye bunun aynısını yaptırırmak istediyse de muvaffak olamamıştır. İlerde anlatacağımız gibi onun oğlu Melik Nâsîr, Safâ ile Merve arasında bunun benzerini yaptırmıştır.

Peygamber Mescidi'nin kiblesi kesindir; çünkü orayı kendisi tayin etmiştir. Bir rivayete göre mescidin kiblesini Melek Cebrâil belirlemiştir. Bir diğer rivayete göre Cebrâil, Peygamberimize yön göstermiş, Peygamberimiz de buna göre belirlemiştir kibleyi. Başka bir rivayete göre ise Cebrâil dağlara işaret ettiğinde dağlar Kâbe görünençeye kadar alçalmış, Peygamberimiz de Kâbe'yi açık seçik görmüş ve kibleyi böyle belirlemiştir. Hangisine itibar edilirse edilsin, her bakımdan Peygamber Mescidi'nin kiblesi kesindir.

Peygamberimiz Medine'yi ilk şereflendirdiğinde kible Beyt-i Makdis yönüne doğruyken bir rivayete göre onaltı, başka bir rivayete göre ise onyedi ay sonra Kâbe yönüne çevrildi.

Mescidin Minberine Dair Rivayetler

Hadîste bildirildiği gibi Peygamberimiz önceleri mescitte bir hurma ağacının gövdesi üzerinde hutbe okurdu. Minber inşa olunduktan sonra hutbeyi minberde vermeye başladı. O zaman daha önce hutbe okuduğu hurma ağacının gövdesi; dişi devenin sütten kesilen yavrusunun ardından ağladığı gibi inlemiştir. Rivayete göre Peygamberimiz dayanamamış, minberden inerek hurma ağacını kucaklamış ve inlemesini durdurmuştur. Peygamber Efendimiz bu rivayete göre şöyle demişir:

“Eğer o hurma kütüğünü kucaklamasam kıyamete kadar ağlardı.”

Minberi kimin yaptığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Temîm Dârî adlı sahabे tarafından, başka bir rivayete göre ise hicret yurdu Medine'de Peygamber'i karşılayan ve Ensâr adı verilen yüce insanlardan bir kadıncığızın kölesi yapmış bu minberi.

Minberin malzemesine gelince, bir rivayete göre (Medine yakındaki) Gâbe'den gelen ilgin ağacından, başka bir nakle göre ise “esil” adı verilen (odunu sert bir) ilgin türünden yapılmıştır. Minber üç basamaktır. Peygamberimiz en üsttekine çıkararak hutbeye başlar, mübarek ayaklarını orta basamağa bırakır.

Hız. Ebûbekir halife olduğu sıralarda orta basamağa çıkar, ayaklarını birinci basamağa koyardı. Hz. Ömer ise tevazuundan ötürü birinci basamağa oturur, ayaklarını yere basardı. Hz. Osman, hilâfetinin başlangıcında böyle yapmış ise de daha sonra en üste, yani üçüncü

basamağa çıkmıştır. Muâviye, halife olunca minberin Şam'a getirilmesini istedi. Halk sert itirazlarda bulundu, ortalık karıştı. O esnada çok şiddetli rüzgârlar esti. Güneş karararak gündüz vakti yıldızlar gözüktü. Yeryüzü öyle siyahlaşmış ki insanlar birbirleriyle çarpışmaya, yollarını dahi ayırdedememeye başladılar. Muâviye bu manzara karşısında dehşete kapılarak minberi Şam'a nakletmekten vazgeçti. Diğer tarafından minberin altına altı basamak daha ilâve etti. Böylece basamakların sayısı dokuzça çıkarılmış oluyordu.

Peygamber Mescidi'nin İmam ve Hatibi

Medine'ye vardığımızda mescidin imamı Mısır'ın ileri gelenlerinden Selâme b. Bahâeddîn idi. Onun yardımcısı ise dünyaya ehemmiyet vermeyen, nice üstatların piri olan iyi yürekli bilgin İzzeddîn Vâsistî'dir. Daha önceleri Sirâceddîn Ömer Mîsrî adlı bilgin, Medine'de hatiplik ve kadılık görevini beraberce yürütmektedir.

Hatip Sirâceddîn'in Hikâyesi

Anlatılanlara göre Sirâceddîn Medine'de imam-hatiplik görevini kırk sene yürüttükten sonra Mısır'a dönmeye niyetlenir. Rüyasında üç kez Peygamberi görerek her defasında Medine'den çekmaması ve ecelinin yaklaştığı doğrultusunda uyarırlar alır. Yine de kulak vermez ve Medine'den çıkar. Mısır'a üç günlük mesafede bulunan Süveyş yöresinde vefat eder. Fena akibetten, hayırsız ölümden Allah'a siğınır.

Onun yardımcısı Ebû Abdullah Muhammed b. Ferhûn idi; Allah rahmet eylesin ona. Bugün Medine'de bulunan oğullarından biri, Mâlikî mezhebinin başhocası ve adliye müfettişinin başyardımcısı olan Ebû Muhammed Abdullâh'tır. Bir diğeri de Ebû Abdullah Muhammed adını taşıyor. Bu aile aslen Tunuslu olup asillerdendir.

Daha sonra Medine'de hatiplik ve kadılık vazifesi, evvelce Kerek Kalesi kadılığı yapan Cemaleddîn Asyûtî'ye verildi. Bu adam Mısır'ın Asyût yoresinden gelmiştir.

Peygamber Mescidi'nin Hizmetkâr ve Müezzinleri

Mescidin hizmetkâr ve muhafizleri Habeşli gençlerdir. Diğer milletlerden de var, bu görevleri yürütenler arasında. Onların görüşleri gayet iyi, elbiseleri temiz, kendileri pek zarifir. Başlarında bulunan reise Şeyhu'l-Huddâm (: Hizmetkârbaşı) adı verilir. Bu adam büyük emirler gibi giyinir. Memlûklerin siyâsi merkezi olan Mısır ve Şam'dan gelen hizmetkâr maaşları, her sene tam zamanında teslim edilir görevlilere.

Harem-i Şerif'in başmüezzini Cemaleddîn Matarî adlı büyük hadîs bilginidir. Bu adam Mısır'ın Matariyye kasabasından gelmiş. Oğlu Afî-füddîn Abdullah'tır. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, Harem-i Şerif'in eski hizmetkârlarından olup Girnata asıllıdır. O, Terrac diye de tanır. Bu adam nefsinin fitnesine düşmekten korktuğu için cinsel organını kesmiş! Onun başından geçenleri aktaralım:

Ebû Abdullah Garnâtî'nin Garip Hikâyesi

Anlatıldığına göre Girnatalı Ebû Abdullah önceleri Abdülhamîd Acemî adlı bir bilgin üstadin hizmetkâriymiş. Üstat, Ebû Abdullah'a, hüsn-ü zan eder, kendi ailesine zararı dokunmayacağı konusunda ona güvenir yolculuğa çıktıgı vakit evini emanet edermiş.

Bir keresinde yine yolculuğa çıkmaya niyet ediyor. Her zamanki gibi evi Ebû Abdullah'a teslim ediyor. Yalnız bu defa üstadin eşi, Ebû Abdullah'a "asılarak" arzusuna ulaşmak niyetinde olduğunu açık açık belli ediyor. Ebû Abdullah endişeyle:

"Ben Allah'tan korkarım! Ailesini ve servetini bana emanet eden adama asla ihanet etmem!" dediği hâlde kadın yanaşıyor da yanaşıyor, heryerde önüne çıkıyor. Ebû Abdullah hafakanlar içinde nefsine boyun eğmekten korkarak cinsel organlarını kendi başına kesiyor ve bayılıyor! Halk kendisini bu hâlde buluyor. Hemen tedavi ediyorlar. Tamamen iyileştiğten sonra mescidin hizmetkârları arasına giriyor, müezzinlik yapıyor, hattâ onların reisi oluyor. Halen hayattadır.²⁴²

Kutlu Medine'ye Gelip Yerleşenler

Bunlardan biri Üstat Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Merzûk'tur. Vaktini mescitte ibadet etmekte, namaz ve oruçla geçirir. Nefrine karşı çok dirençli bir adamdır; tevekkül sahibidir. Herhâlde zaman zaman Mekke'de kalyor. Yediyüzyirmisekiz yılında Mekke'de ona rastladım. Onun kadar tavaf eden başka birini görmedim. Tavaf edilen yer sıcak olmasına rağmen bu denli dirençli oluşuna hayret etmiştim. Tavaf mahalli siyah taşlarla döşenmiştir. Bu taşlar güneş ışığının hararetiyle kızgın levhalara dönüşerek dayanılmaz olur. Sakalar tarafından zaman zaman su dökülse de damllalar hemen buharlaşır ve tekrar ısınır burası. Tavaf edenler coğunlukla bu vakitte çorap giydikleri hâlde, Ebu'l-Abbâs yalın ayak yapardı tavafını! Bir gün onunla beraber tavaf yerine geldim. Hacer-i Esved'e selâm vermek için ilerledim. Zemin çok sıcaktı; alevleriyle yakaladı beni. Niyetim bu mübarek taşı öptükten sonra geri seğirtmekti. Büyük bir gayrette oraya ulaşmaya muvaffak oldumsa da acıya daynamayıp döndüm, tavaf

edemedim. Cübbemi yere koyup üzerinden yürüyerek geri geldim ve revakların altına ulaştım.

O sıralarda Girnata şehrinin büyüklerinden Vezir Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Fakîh Sehl b. Mâlik Ezdî, Mekke-i Mükerreme'de ikamet ediyordu. Bu adam her hafta yetmiş tavaf ediyorsa da gün ortasında güneşin alnında tavafa hiç yanaşmazdı! Oysa Ebu'l-Abbâs ögle vakitlerinde dahi tavaf ederek daima veziri geçerdi.

Medîne-i Münevvere'ye gelip oradan ayrılmayanlar arasında Üstat Saîd Merrâkeşî Kefîf de vardır. Mekke'de kalanlar arasındaysa Şeyh Ebû Mehdî Isa b. Harzûz Miknâsî'yi sayabilirim.

Şeyh Ebû Mehdî Isa'nın Bir Kerameti

Şeyh Efendi yediyüz yirmisekiz senesinde biraz kalma niyetiyle Mekke'ye gelir. Bir gün kendisi gibi sürekli orada ikamet eden bir grupta Hirâ dağına hareket eder. Yukarı çıkip Peygamberimizin ibadet ettiği yere ulaştıklarında arkadaşları oradan inerek giderler. Ebû Mehdî geride kalır. Dağda gördüğü bir yolu daha kısa zannederek takip eder. Arkadaşları işlerini bitirip dağın eteklerine indiklerinde Ebû Mehdî'yi beklemeye başlarlar ama o gelmez. Çevrelerinde ona ait bir iz göremediklerinden daha önce gittiğini zannedelerler ve Mekke'ye dönerler. Halbuki Şeyh Ebû Mehdî Isa, kendi yanlış yolunu takip ederek başka bir tepeye çıkar. İyice kaybolur. Sıcaktan ve susuzluktan bîtap düşmüştür. Pabuçları delik deşik olduğundan elbiselerini keserek kumaş parçalarıyla ayaklarını örtmeye çalışır ve yola devam edemez artık. Mugaylan denen (dikenli) ağaçların gölgesine siğınır. O esnada Hak Teâlâ, deve üzerinde bir bedevî gönderir ve onu kurtarır bedevî. Şeyh Ebû Mehdî'nin belinde altın dolu bir keseçik varmış; bunu kendisine yardım eden bedevîye sunar. Yaklaşık bir ay, ayağa kalkamaz. Ayaklarının derisi baştan sona soyulmuş ve yeni cilt yürümuş tabanlarına!

Bunun bir benzeri ilerde anlatacağım gibi benim arkadaşlarımın başından geçmiştir. Medîne'de zaman zaman ikamet edenlerden biri de Ebû Muhammed Seravî'dir. Bu adam çok güzel *Kur'an* okur. O da aynı yıl Mekke'de kalanlardandı. Oradayken ögle namazından sonra Kâdî İyâd'in *Şifâ* kitabını okurdu.²⁴³ Mekke'de terâvih namazını da o kıldırdı.

Fîkih bilgini Ebu'l-Abbâs Fâsî, Medîne'de ikamet edenlerden olup orada Mâlikî mezhebinin başhocalığını yapmıştır. Daha sonra Şeyh Şîhâbeddin Zerandî'nin kızıyla evlenmiştir.

Ebu'l-Abbâs Fâsî'nin Garip Bir Sözü ve Canını Zor Kurtarışı

Rivayetlere göre Ebu'l-Abbâs bir keresinde sohbet ederken ensâb ilmini (: soybilim) iyi bilmediği ve dilini tutmaya dikkat etmediği için büyük bir hataya düşerek;

"Hz. Hüseyin'in soyundan gelme kimse kalmamıştır, onun zürriyeti devam etmiyor!" der. Bu söz Medine emirliği yapan Tufeyl b. Mansûr b. Cemmâz Hüseynî'nin kulağına gider. Ebu'l-Abbâs'a kızar bu adam; hattâ onu öldürmeye karar verir. Arkasından ileri geri konuşur. Nihayet onu Medine'den sürer. Daha sonra idam için Ebu'l-Abbâs'ın peşine adam gönderdiye de izine rastlamaz.

Dilin sebep olduğu âfetlerinden, oraya buraya kayıvererek açtığı belâlardan Allah'a sığınırız!

Medine Emiri

Medine'de emirlilik vazifesini yürüten Küveyş b. Mansûr b. Cem-mâz'dı. Küveyş, amcası Mukbil'i öldürmüştür, bir söyletiye göre onun kaniyla abdest almıştır! Ne iğrenç!

Küveyş, yediyyüzirmiyedi yılında şiddetli sıcakların bastırıldığı sırada adamlarıyla beraber çöle gider. Gün ortasında sığınan şiddetle ağaçların gölgelerine dağıldıkları zaman Mukbil'in oğulları bir grup köleyle kafileye sızarak Küveyş'i yakalayıp;

"Mukbil'in katillerinden intikam almalı!" diye bağırırlar. Arka arkaya taş fırlatıp ok atarak adamı öldürüp kanını yalarlar! Böylece, Ebu'l-Abbâs'ı nasıl sürdürdüğü yukarıda anlatılan Tufeyl b. Mansûr (: Küveyş'in kardeşi) emir olur.

Medine Dışındaki Kutlu Yerler

Bunlardan biri Bakî'u'l-Garkad'dır. Medine'nin doğusunda yer almaktadır. Oraya Bakî Kapısı'ndan gidilir. Bu kapıdan çıkışınca solda; Peygamberimizin halası ve Zübeyr b. Avvâm'ın annesi olan Safiye binti Abdülmuttalib'in kabri var. Bunun önünde Medine'nin önder bilgini Ebû Abdullah Mâlik b. Enes'in mezarı bulunuyor. Üzerinde sade, mütevazı bir kubbe vardır. Onun önünde de ak bir kubbe altında Resûlullah'ın mübarek oğlu İbrahim'in kabri mevcuttur. Bu kubbenin sağında Ebû Şâhme diye bilinen Abdurrahman b. Ömer b. Hatîb'in mezarı var. Onun karşısında Akîl b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Zülcenâheyen Ca'fer b. Ebû Tâlib'in kabirleri mevcuttur. Bunların arasında Peygamber'in eşleri ve müminlerin anneleri olan yüce kadınlar ait mezar haziresi var. Allah onlardan razi olsun. Bu hazırlenin

yakınında ve Bakı Kapısı'ndan çıkışınca hemen sağ tarafta Peygamberimizin amcası Abbâs'ın ve Hz. Hasan'ın kabirlerinin bulunduğu bir başka hazırlıktır; bunun üstünde de kubbe yükseliyor.

Hz. Hasan'ın başı Abbâs'ın ayak ucundadır. Her ikisinin mezarları, yerden yüksekçe ve geniş olup birbirlerine çok hoş bir tarzda bitiştiğinde levhalarla örtülüdür. Bunlar, işçiliği harikulade diye bilinen pırıncı kaplamalarla süslüdür. Meşhur kabristan Bakı'de Muhacirlerin, Ensar'ın ve diğer sahabenin mezarları var ise de pek azı kesin olarak biliniyor. Bakı Kabristanı'nın sonunda Ebû Ömer Osman b. Affân'ın mezarı mevcut. Üzerinde büyük bir kubbe var. Allah onlardan razı olsun. Bunun yanı başında Hz. Ali'nin annesi Fâtima binti Esed'in kabri mevcut. Allah Teâlâ ondan ve oğlu Ali'den hoşnut olsun.

Kutlu ziyaretgâhlardan biri de Kubâ olup Medine'nin güney tarafında ve iki mil uzaklıktadır. Aradaki yol hurma bahçelerinden geçiyor. Kur'an'da, Allah'ın hoşnutluğu ve takva üzerine kurulduğu belirtilen mescit işte oradadır. Bu mabet, kare şeklinde olup uzaktan gözü çarpan bambeyaz ve uzun bir minareye sahiptir. Tam ortasında Resûlullah'ın devesinin çöktüğü nokta bulunuyor. Halk bereketlenmek, manevî havadan nasıptar olmak için oracıkta ibadet ediyor. Mescidin iç avlusunun kible tarafında bir yükseltiye kondurulmuş mihrap, Peygamberimizin ilk defa eğilip rükûa verdiği yerdır. Mescidin yine kible tarafında eskiden Ebû Eyyûb Ensârî'ye ait olan ev mevcut. Buna bitişik olarak Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Fâtima ve Hz. Âîşe'nin evleri var. Allah hepsinden razı olsun.

Mescidin karşısında Bi'r-i Arîs adı verilen kuyu mevcut. Daha önce deniz suyu gibi tuzlu su akıtmış. Peygamber Efendimizin ağız suyu oraya deðdikten sonra acılığı gitmiş; tam içimlik tatlı su olmuş. Peygamberimizin yüzüğünün Hz. Osman'ın parmağından o kuyuya düşkübü söylenilir.

Ziyaretgâh olan mekânlardan biri de Medine dışında bulunan Hacerü'z-Zuyût'tur (: Zeytinyağı taşı). Oradan Peygamberimizin berketiyle zeytinyağı sızdiği rivayet ediliyor. Buranın kuzeyinde "Bi'r-i Budâa" denilen bir kuyu var. Oranın karşısında ise "Cebelü's-Şeytân" (: Şeytan dağı) bulunuyor. Rivayete göre İblis, Uhud Savaşı'nda;

"Peygamberinizi öldürdüm!" diye oradan bağırmış.

Müşriklerin, ordular toplayıp harekete geçtikleri Ahzâb (: Uhud) Harbi'nde Peygamber emriyle kazılan hendeğin kenarında "Hîsn-ı Uzzâb" (: Bekârlar Kalesi) diye bilinen bir kale vardır. Hz. Ömer tarafından Medine'deki bekârlar için yaptırıldığı rivayet olunuyor. Oranın önünde batı yönünde "Bi'r-i Rûme" (: Rum göleti) vardır. Hz.

Osman bu göletin yarısını 20.000 dinara satın almıştır. Mübarek ziynetgâhlardan biri de Uhud dağıdır. Uhud, bereketli bir dağı. Peygamberimiz onun hakkında şöyle buyuyor:

“Uhud öyle bir dağı ki, o bizi sever, biz de onu severiz!” Bu dağı Medine civarında olup şehre yaklaşıklı bir fersah uzaklıktadır. Onun karşısında ulu şehitlerin gömüldüğü yer var. Resûlullah’ın amcası Hz. Hamza’nın mezarı orada; Uhud Savaşı’nda şehit olan Peygamber ashabının kabirleri de onun etrafında. Hepsi Uhud’un kible yönüne doğru dizilmiştir. Uhud dağına giden yol üzerinde Hz. Ali’ye ve Selmân-ı Fârisî’ye nispet edilen iki mescit var. Fetih Süresi’nin Peygamber efendimize indirildiği mekân olarak bilinen “Mescidü'l-Fetih” adlı mabet de orada.

Bu yolculukta Medine’de dört gün kaldık. Her geceyi mescitte geçirdim. Halk mescidin ortasında halkalar yaparak büyük mumlar yakıyordu. Önlerinde Kur'an-ı Kerim rahleleri bulunuyor, bazıları okuyor, bazıları Allah’ı anıyordu. Bir kısmı da Ravda-i Mutahhara’yı (: Peygamberimizin pâk türbesi) ziyaret ediyordu. Deve sürücülerü (: çöl kılavuzları) mescidin her tarafında Peygamberimizin övgüsünü içeren dizeler okuyorlardı. Halkın âdeti mübarek geceleri böyle ihyâ etmektir.

Medineliler Mescit sakinlerine ve yoksullara bol bol sadaka verirlerdi. Şam’dan Medine’ye yöneldiğim bu seyahatte, Medinelilerden Mansûr b. Şekl adlı erdemli bir insan yanında yolculuk etmiş ve beni konuk etmişti oradaki evine. Mansûr ile daha sonra Halep ve Buharâ’da da görüştük. Aynı şekilde Zeydiye mezhebi kadısı Şerefüddîn Kasım b. Sinân ile Girnatalı dervîş Ali b. Hucr Emevî de bana yol arkadaşlığı etmişlerdir.

Ali b. Hucr'un Hikâyesi

Allah Teâlâ'nın yüce kıldığı Medine'ye vardığımızda –en güzel selâm oranın sakinlerine olsun– demin bahsettiğim Ali b. Hucr bir rüya gördü; ona şu beyitleri dinleyip ezberlemesi emredilmişti:

*“Müjdeler olsun size ey ziyaretçiler!
Ey Elçiye duyduğu sevgiyle onun kabrine gelenler!
Onun sayesinde kurtuldunuz kıyamet günü belâ ve kederden
Seğirttiniz sevgilinin mezarına her bir yerden,
Mutluluğa kavuşsun, huzura ershin,
Burada sabahlayan burada geceleyen!”*

Böylece Ali b. Hucr, arkadaşları gittikten sonra Medine'de bir süre kaldı. Daha sonra yediyüzkırkçüç yılında Hind ülkesinin merkezi olan Dihlî'ye (: Delhi) gelerek benim yanımda konakladı. Ben onun rüyasını Hind sultanına aktardığında huzura çağrıldı. Gördüklerini tekrar anlattı. Sultan hayretler içinde kaldı. Ona Farsça güzel sözlerle hitap ederek yanında misafir olmasını rica etti. Tenge denilen altın para biriminden üç yüz adet vermişti. Tenge, ayar bakımından Mağrip dinarının (: altınının) ikibuçuk mislidir. Bundan başka, eğri ve gemi süslenmiş bir at hediyede ederek, gayet güzel bir hil'at da ihsan etmişti. Hattâ günlük harçlık tahsis edilmesini de adamlarına emretmişti.

Dihlî'de Girnatalı iyi bir fıkıh bilgini vardı. Bu adam Bicâye'de doğmuştur. Hindliler tarafından Cemaleddîn Mağribî diye tanınmaktaydı. Ali b. Hucr, onunla dost oldu, ayrıca ona kızını vereceğini vaat ederek evinin dışında bulunan küçük bir daireye yerleştirdi onu. Bu arada bir câriye ve hizmetçi satın aldı. Altınlarını hiç kimseye emanet edemiyor, elbiselerinin bulunduğu bohçaya saklıyordu. Câriye ile hizmetçi altınları çalmak için birleştiler. Nitekim alıp kaçtılar da! Ali evine geldiği zaman ne altınlarını buldu, ne câriyesini, ne de kölesini! Öyle çok üzüldü ki yeme-içmeden kesildi. Ona çok dokunmuştu bu; ağır bir hastalığa yakalandı sonunda. Durumunu Dihlî valisine arzettiğimde çalınan miktarın hazırlanıp Ali'ye verilmesini emretti. Ne kadar kayip olduğunu öğrenip Sultana bildirecek adam Ali'nin evine geldiğinde karşısında cansız bir beden buldu! Allah rahmet eylesin.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

Medine'den Çıkış Mekke'ye Seyahat

Medine'den hareket ettiğim, Mekke'ye yöneldik. Resûlullah'ın ihram giydiği Zülhuleyfe adlı mabedin civarında konakladık. Burası Medine'den beş mil uzaklıktadır ve Medine bölgesinin sınırı da buradan başlar. Yakınında bulunan Akîk vadisinde dikişli elbiselerimi çıkardıktan sonra boy abdesti alıp ihmâma girdim. İki rekât namaz kılarak ifrâd tarzında hac yapmaya niyet edip Şî'b-i Ali denilen geçide varıncaya kadar bütün vadi, tepe, iniş ve yokuşlarda durmadan lebbeyk getirdim (: "Derhal hizmetindeyim Allah'ım!" dedim). O geceyi Şî'b-i Ali'de geçirdikten sonra Revhâ'ya gittik. Orada Zâtü'l-Alem adında bir gölet var. Burada Hz. Ali'nin cinlerle savaştığı rivayet olunur. Oradan hareket ederek Safrâ'ya vardık. Safrâ, güzel, mamur bir vadi oluo suyu, hurma ağacı ve evleri çoktur. Bir de Hz. Hasan soyundan gelenlere ve benzerlerine ayrılmış bir konak var. Ayrıca büyük bir kale bulunuyor. Bu kalenin yanında başka kaleleri ve birbirine bitişik köyleri gördük; nihayet Bedir'e vardık. Burası Allah Teâlâ'nın -vaadine uygun olarak- elçisine zafer verdiği ve müşrikleri mahvettiği yerdir. Bedir aslında bir kasabadır. Çevresinde birbirine bitişik hurma bahçeleri var; kaleye dağlar arasında bulunan bir vadiden giriliyor. Bedir'de suyu devamlı akan bir kaynak bulunuyor.

Allah düşmanı olan müşriklerin sürülüp atıldığı göletin yeri bugün bahçedir. Ashaptan şehit düşenlerin kabirleri de bunun arkasındadır. Meleklerinindiği rahmet dağı, kabristandan geçip Safrâ'ya yönelen kimse soluna düşüyor. Hemen karşısında Tubûl (: davul) dağı var. Bu dağ, upuzun bir kum tepesine benzer. Ora ahalisi, her Cuma gecesi davul sesine benzer bir ses işittiklerini zannederler. Peygamberimizin Bedir Savaşı'nda Hak Teâlâ'ya dua ettiği çardak, Tubûl dağının eteğindedir. Bedir Savaşı da o dağın önünde cereyan etmiş.

Gölet kenarındaki hurma ağaçlarının yanında bir mescide Mebrek-i Nâkatî'r-Resûl (: Peygamber devesinin çöktüğü yer) diyorlar. Bedir ile Safrâ arası bir berîd (: dört fersah) civarındadır. Bu yol, dağlar arasında bir vadidedir. Ve o vadide, hurma bahçeleri sıra sıra dizilmişdir. Zaman zaman da gözelere rastlanır.

Bedir'den hareket ettik. Bîkaü'l-Bezvâ adlı çöle çıktıktı. Öyle bir sahra ki kılavuz yolunu şaşırır; dost, kendi canının derdinden dostunu unutur. Üç gün sürer burasını geçmek. Bitiminde Râbiğ denilen bir vadi var. Orada yağmur suyundan göletler meydana geliyor ve uzun müddet kurumuyor. Misir ve Mağrip'ten gelen hacilar orada ihrama girerler. Burası Cuhfe'den öncedir. Râbiğ'dan Hulays'a kadar üç gün yol teperek Sevîk boğazından geçti. Sevîk boğazı, Hulays'a yarım günlük mesafede olup kumu çoktur. Hacilar Misir ve Şam'dan getirdikleri "sevîk'i (: kavut) şekerle karıştırarak orada içerler. Hac görevlisi olan emirler bunu kâselere doldurarak halka dağıtırlar. Rivayete göre Peygamberimiz oradan geçerken ashabinin yanında yiyecek ve içecek bulunmadığı için elini kuma daldırdı ve onlara sundu. Ashap verileni içince sevîk tadı hissetti. Daha sonra Birketülhuleys'de konakladık. Alabildiğine düz ve hurma ağaçları bakımından zengin bir yer burası. Dağın başında sağlam bir kale var; ayrıca düzlükte de harap bir kale göze çarpıyor. Burada gür bir kaynak var. Su yerin içine kazılan çukurlar vasıtıyla tarlalara ulaşılıyor. Hulays'ın emiri Hz. Hasan soyundan gelen bir şeriftir. Oranın köylüleri büyük bir pazar kurarak hurma, koyun, azık vb. getirerek satarlar.

Daha sonra Usfân'a geçti.²⁴⁴ Bu mıntıka dağlar arasında düz bir alana yayılmıştır. Gür kaynaklara sahip kuyuları vardır. Bunlardan biri Hz. Osman'ın adıyla anılıyor. Yine onun adıyla anılan basamaklı bir yol, Hulays'a yarım günlük mesafede iki yüce dağ arasındadır. Bu yolun bir bölümünde merdiven şeklinde, çok eski bir yapının zeminini göze çarpıyor. Orada Hz. Ali tarafından açıldığı rivayet edilen bir kuyu bulunuyor. Usfân'da eski bir kale ve gayet sağlam burçlar var ise de zamanla harap olmuştur. Orada Mukl denilen (: kokulu bir ağaç) her yanı kaplamaktadır.²⁴⁵ Usfân'dan hareket ederek Batn-i Merr'e indik. Buraya Merr-i Zahrân da deniliyor. Münbit bir vadi. Hurma ağacı bol, suyu tüm yöreyi âbad eden gür bir kaynak. Mekke'nin meyve ve sebzeleri de burada yetişiyor.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

Mekke

Gece başlarken bu kutlu vadiden çıktıktı. Ruhlarımız hedefe erişmenin hazziyla mestolmuştu. Sabahleyin, Allah'ın yüce kıldıgı o güven dolu şehrə, Mekke'ye vardık.²⁴⁶ Hakk Teâlâ'nın kutlu yerine, dostu İbrahim'in meskenine, seçtiği tertemiz elçi Muhammed'in yurduna aktık. Benî Şeybe Kapısı'ndan girdik Beyti Haram'a (:Kutlu Ev'e). Buraya giren emin olur, huzur bulur. Ulu Kâbe'yi seyrettik. Rabbimiz hep saygın kılsın burayı! Kâbe, celâl tahtında oturup kendini seyrettiren ve cemal perdesi altında gururla salına salına yürüyen bir gelin gibiyydi. Sonsuz merhamet sahibi Yaradan'ın misafirleri sarılmıştı çevresini. Görülü bahçeye, hoşnutluk cennetine ulaştıradır o!

Hemen tavâfü'l-kudûm (: geliş tavafi) yaptı, mübarek Hacer-i Esved'e (: Kara Taş) selâm verdik, İbrahim makamında iki rekât namaz kıldı. Hacer-i Esved ile kapı arasında, Mültezem'de Kâbe'nin perdelerine sarıldık; orada dua kabul olunur çunkü. Zemzem suyun- dan içtik. Allah elçisinden aktarıldığı gibi bu su, hangi niyetle içilmişse o işe yarar. Yüce Allah, Peygamberimizi rahmetiyle kuşatsın.

Sonra Safâ ile Merve arasında sa'y yaptı (: seğirttik). Orada İbrahim Kapısı'na yakın bir yerde konakladık.

Bu Kutlu Ev'e misafir ederek bizi yücelten Allah'a şükürler olsun. Bizi Halîl Peygamber'in -ona selâm olsun- çağrısına evet diyenlerden kulan Allah'a hamdolsun! Kâbe'yi, Ulu Mescid'i, Hacer-i Esved'i, Zemzem'i, Hîcr'i ve Hâtem'i seyretme zevkiyle gözlerimizi doyuran Yüce Allah'adır sonsuz hamdimiz.

Hak Teâlâ'nın harikulâde işlerindendir; temiz kalplerde bu güzel manzaralara doğru bir çekim yarattı, buradaki yüce ziyaretgâhları görme hevesi uyandırdı. Öyle bir sevda düşüruyor ki gönüllere; bir kez gelen kendini tümüyle bağlı hissediyor buraya! Ayrılan, gurbet

ateşiyle yanıyor; yârdan irak düşmenin acısıyla ah vah ediyor; yine kavuşmak istiyor. Buranın mübarek toprağı, tüm gözlerin odaklandığı yer; gönüllere taht kuran sevgisi, Hak'tan gelen bir yüce sir ve Hak dostu İbrahim'in çağrısına cevaptır.

Uzaktayken hasretle yanar gönül; yanında olmayıncı hayali tüter gözünde. Oraya yönelen kişiye tüm zorluklar basit gelir, sarp yokuşlar düz olur. Nice zavallı, çelimsiz insan var ki Kâbe'yi seyrederken ölmek ister; bu yolda telef olmayı göze alır. Allah Teâlâ onu Kâbe'ye erişirince yüzü aydınlanır; sanki bu yolda hiç acı tatmadı, karşısına hiç sorun çıkmamış, yüreci hiç sıkışmamıştır, bahtiyardır artık...

Bu bir ilâhî nimet! Rab'dan gelen bir iş! Hiçbir lekenin karartamadığı işaret! Hiçbir kuşkunun örtemediği belge! Çarpıtlamayacak hikâyât! Basiret sahiplerinin ruhlarında yüce mevkii bulan, düşünenlerin düşüncesinde odak noktası olan bir ilâhî delil bu!

Allah kime; bu yöreye gelmek, sevdasıyla yanmak nimetini vermişse elbet en büyük ihsanını yapmış, hem dünyanın hem de ahiretin tüm güzelliklerini yağıdirmıştır ona. Gayrı, durmasın hemen şükretsün verilenlere, kendisine lâyık görülen nimet için hamdetsin Yaradan'a.

Rab Teâlâ bizi; ziyareti kabul edilen, manevî ticaretinde kâr eden, hak yolda yapıp ettikleri bir bir yazılan, ondan gelen bir lutufla günahları silinen kullarından eylesin!

Ulu Şehir Mekke

Mekke büyük bir şehir. Binalar birbirine tamamen bitişik. Bir vadi içinde, etrafi dağlarla çevrili olduğundan, uzaktan gelen, yaklaşmadıkça bütünüňü göremez şehrini... Bu dağlar şehrini her yanını kaplamış, fakat hepsi yüksek değil. Tepelerden sadece ikisi bir hayli yüksek. Güneydoğudakinin adı Ebû Kubeyns. Diğer ise batıda bulunan Kuaykiân dağı. Kuzeyde Ahmer dağı var. Ebû Kubeyns yönünde Ecyâdü'l-Ekber ve Ecyâdü'l-Asgar adı verilen iki dargeçit bulunuyor. İleride anlatacağımız gibi o civarda Handeme isminde bir dağı daha var. Minâ, Arefe ve Müzdelye gibi ibadet yerleri Mekke'nin doğusundadır.

Mekke'nin üç kapısı var. Biri şehrin üst tarafında bulunan Bâbü'l-Muallâ diğeri şehrin alt tarafında bulunan Bâbü'ş-Şubeyke'dir. Bu kapıya Bâbü'z-Zâhir ve Bâbü'l-Umre ismi de verilir, batıya düşer. Mîsîr, Şâm, Medine ve Cidde yolu bu kapının yönündedir. İlerde anlatacağımız gibi Ten'îm'e de bu kapıdan gidilir. Üçüncü kapı Bâbü'l-Mesfel ismini taşıyor ve güneyde... Hz. Hâlid b. Velîd, Mekke'nin fethinde bu kapıdan girmiştir.

Mekke, Hak Teâlâ'nın kutlu kitabı *Kur'an*'da İbrahim Peygamber diliyle açıkladığı gibi ekip biçmeye müsait olmayan bir vadide kuru- lu. Ama ona önceden dua edildiği ve kutlu çağrıya muhatap olmadı da diğer şehirleri geçtiği için her türlü yeni ve acayıp nimet, en güzel meyveler oraya yoğun yoğun geliyor. Mekke'de yediğim üzüm, incir, seftali ve yaş hurmanın benzerini hiçbir yerde görmedim. Oraya getirilen kavunun da koku ve tat bakımından benzeri yok. Buranın etleri gayet yağlı ve lezzetli. Diğer ülke ve şehirlerde ayrı ayrı bulunan tüm güzellikler burada toplu hâlde. Meyve ve sebzeleri Tâif'ten, Nahle vadi-sinden ve Batn-ı Merr'den gelir. Hak Teâlâ, emin beldenin sakinlerine, kadim evin komşularına lütfediyor işte.

Mescid-i Haram (: Kutlu Mescit)

Mescid-i Haram diye bilinen mabet şehrın tam ortasında. Gayet geniş bir sahayı kaplıyor. Ezrakî'nin²⁴⁷ rivayetine göre doğudan batıya dörtyüz arşından fazladır. Eni de hemen hemen buna yakın. Ulu Kâbe bu meydanın tam ortasında yer alıyor. Mescidin dış görünümü pek sanatkâranedir. Manzarası çok güzel. Dil onu tarif etmekten âciz. Duvarlarının yüksekliği yaklaşık yirmi arşın. Çatısı üç sıra hâlinde sağlam ve ince işlenmiş uzun sütunlara dayanıyor. Üç koridorun da son derece düzgün oluşu akillara hayret veriyor. Sanki tek bir koridor! Mermer sütunlarının adedi dörtyüzdoksanbirdir. Burada, Kutlu Mescid'e ilâve edilmiş olan Dârü'n-Nedve'deki²⁴⁸ alçı sütunları istis-na ediyoruz. Dârü'n-Nedve (: toplantı ve karar evi) kuzyet tarafta bulunan avlunun içinde ve Irak Kölesi'yle Makam'ın karşısındadır. Bitişliğinde olan meydana da buradan girilir. Bu bölümde duvar boyunca yay şeklinde kemerler ve onların altında peykeler vardır. Orada *Kur'an* hocaları, mushaf yazan hattatlar ve terziler oturur. Tam karşısındaki avlunun duvarında da aynı türden peykeler bulunuyor. Diğer bölümlerin duvarları dibinde peykeler varsa da üzerinde kemer yok. İbrahim Kapısı'nın yakınında batı avlusunun girişi vardır. Orada alçı direkler mevcut. Halife Muhammed Mehdî b. Ebû Ca'fer Mansûr'un Mescid-i Haram'ı genişletmek ve sağlamlaştırmak konusunda çok çabaları olmuş. Zaten batıda bulunan avlunun duvarında şöyle yazıyor:

“Müminlerin emiri Abdullah Muhammed Mehdî, Allah Evi'ni ziyaret edenler için Mescid-i Haram'ın genişletilmesini emretti. Bu iş yüzaltmışyedi senesinde yapıldı. Allah onu iyilerden eylesin.”

Yüce Kâbe

Kâbe, mescidin ortasında küp şeklinde bir bina. Yüksekliği üç taraftan da yirmisekiz arşın. Mübaret Hacer-i Esved (: Kara Taş) ile Yemen Köşesi'nin arasında bulunan dördüncü taraf ise yirmidokuz arşın. Irak Köşesi'nden Hacer-i Esved'e kadar olan kısmın eni ellidört karış. Bunun tam karşısında, Yemen Köşesi'nden Şam Köşesi'ne kadar olan kısmın eni de ellidört karış. Irak Köşesi'nden Şam Köşesi'ne kadar olan kısmın eni kırksekiz karış. Bunun karşısında Yemen Köşesi'nden Hacer-i Esved'e kadar olan kısmın eni de kırksekiz karış. Fakat taşın bulunduğu yüzeyin dış çeperleri yüzeyi karış civarındadır ve tavaflı bu taşıa göre daha dışarıdan yapılır. (Hacer-i Esved'in ötesinde, biraz daha uzaktan dönülür.) Kâbe, kapkara ve gayet sert bir taştan yapılmış. Taşlar sağlam bir şekilde yekdiğerine eklenmiş olduğundan zamanla bozulma korkusu yok.

Kâbe'nin kapısı, Hacer-i Esved ile Irak Köşesi arasındaki cephede yer alıyor. Kapıyla Hacer-i Esved arası on karış. İşte oraya Mültezem adı veriliyor. Duanın kabul edildiği yer olarak biliniyor burası. Kâbe Kapısı'nın yerden yüksekliği onbirbuçuk, genişliği sekiz, uzunluğu ise onuç karıştır. Kapının bulunduğu duvarın kalınlığı beş karıştır. Kapı sanatkârane bir şekilde yapılmış gümüş levhalarla kaplıdır. Bundan başka, kapının kanatları ve yüksek eşiği de gümüş işli levhalarla süslüdür. Ayrıca gümüşten yapılmış iki büyük köprücük de var ve kilit bunların tam üzerine konulmuştur.

Kâbe Kapısı, her Cuma namazından sonra ve Peygamberimizin doğum gününde açılır. Açılmış merasimi şöyle:

Tahtadan basamakları ve ayaklıları olup minibere benzeyen bir kürsü konulur oraya. Ayaklılarda bulunan dört makara sayesinde kürsü hareket ettirilir; en üst basamak, eşiğe bitişecek şekilde Kâbe duvarına dayatılır. Benî Şeybe (: Şeybe Oğulları kabilesi) reisi, elinde anahat oraya çıkar. Yakınında bulunan hizmetkârlar, Kâbe Kapısı'nu örten ve Burkû adı verilen perdeyi hürmetle tutarlarken reis kapıyı açar. Mübaret eşiği öperek tek başına Allah Evi'ne girer ve kapıyı kapar. Orada iki rekât namaz kılacak kadar kaldıktan sonra Şeybe Oğullarının diğer fertleri girip kapayı kapayarak namaz kilarlar. Sonra kapı açılıp halkın girmesine müsaade edilir. Açılmış merasimi esnasında ahali ellerini Allah için kaldırarak kapının karşısında bekler. Açılmaz tekbir getirerek şöyle seslenirler:

“Rabbimiz! Ey merhametilerin en iyisi! Bize rahmet ve bağış kapılarını aç!”

Kâbe'nin içi renkli mermerle süslenmiştir. Duvarları da öyle.

Abanoz'a benzeyen ve "sac" adı verilen ağaçtan yapılmış üç uzun sütunu var. Her sütunun arası dört adım. Bu sütunlar Kâbe'nin içini teşkil eden alanın tam ortasında. Merkezi sütun, Irak Köşesi ile Şam Köşesi arasında bulunan cephenin eninin yarısına eşittir.

Kâbe'nin üzerindeki örtü ipektan yapılmış, üzerindeki yazılar beyaz simli harflerle işlenmiştir. İşil işil parlar. Ta yukarıdan yere kadar Kâbe'yi örter. Kâbe'nin kapısı açıldığında içerişi öyle dolar ki, sayısını ancak Hak bilir. Hepsi beraber girdikleri hâlde Kâbe bunlara dar gelmez sanki. Burası gece gündüz tavaflıdır. Hiç boş kaldığı görülmez. Bir de Mekke'de görülen güvercin ve diğer kuşlar Kâbe'ye asla inmezler. Uçuş esnasında Harem-i Şerif üzerinden geçerken Kâbe'nin hizasına geldiklerinde hemen kenara saparlar. Hiçbir kuşun hasta olmadıkça bu kutlu mekânın üzerine inmediği, indiği takdirde ruhunun gittiği söylenir. Ama hastayken inerse iyileşmiş. Burayı yücelten ve saygınlık kılan; heybetli ve muazzam yapan Allah, elbet münezzehtir cümle mahlûkattan.

Kutlu Oluk (: Altınoluk)

Kutlu oluk, altından yapılmıştır.²⁴⁹ Hacer-i Esved cephesinin üst tarafındadır. Bir karış genişliğindedir ve duvardan iki karış dışarıya çıkmıştır. Altında yapılan duaların kabul edildiğine inanılır. Oluğun alt yanında Hîr denilen yerde İsmail Peygamber'in kabri var. Üzerinde mihrap şeklinde yeşil bir mermer bulunuyor. Bu da yusuvarlak başka bir yeşil mermere bitişik. İkisinin de genişliği birbüyük karış. Şekilleri insanın dikkatini çekiyor. Çok güzel görünüyorlar. Kabrin yanında Irak Köşesi'ne doğru İsmail Peygamber'in annesi Hâcer validevizin mezarı bulunuyor; Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Bu mezarın işaretti, birbüyük karış eninde yuvarlak yeşil bir mermer. İki mezarın arası yedi kariştır.

Hacer-i Esved

Hacer-i Esved denilen kutlu taş yerden altı karış yükseklikte. Uzun boyllular eğilerek öpebilir onu, kısa boyllular ise biraz zorlanarak uzanırlar ona. Kâbe'nin doğu köşesine bitişik olan bu taşın boyu bir karış. Eni ise bir karışın üçte ikisi kadar. Gayet sağlam bir şekilde yerleştirildiği için ne kadarnın köşe içerisine girdiği bilinmemekte. Bu taş birbirine bitişik dört parça hâlinde duvara sokulmuş. Karmatîler tarafından kırıldığı rivayet olunuyor. Bir rivayete göreseye, Karmatî olmayan biri tarafından topuzla kırlımıstır.²⁵⁰ Galeyâna gelen halk, herifi linç etmeye yeltenmiş ve çikan arbedede bir sürü Mağripli can vermiştir.

Hacer-i Esved'in etrafi gümüş bir levha ile bağlanmıştır. Beyaz gümüş, siyah taş üzerinde çok dikkat çekiyor. Bakanların gözleri bu tatlı manzarayı temşa ederek aydınlanır. Onu öpen kimsenin ağızında hoş bir tat meydana gelir, kendini oradan ayırmak istemez; Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu işte!

Bu konuda Peygamberimizin şu sözü yeterlidir:

"Hacer-i Esved yeryüzünde Allah'ın uğurudur." Hak Teâlâ bizi oraya selâm vermekle nimetlendirsün; oranın âşığını oraya eriştirsün. Bu taşa selâm veren kimsenin sağ tarafına düşen sağlam kısımda parlak küçük beyaz bir nokta var. Ahali tavaf esnasında orayı öpmek için birbirine giriyor. Bir kimsenin kalabalık olmadan orayı öpmesi pek enderdir. Kâbe'ye girişte de aynı durum söz konusudur.

Tavafa, Hacer-i Esved'den başlanır. Tavaf edenin karşılaştiği ilk rûkun (: köşe) burasıdır. Oraya selâm verir; sonra biraz geriye çekilecek Kâbe'yi solunda bırakır. Böylece tavaf esnasında kuzeyde Irak Kölesi'ne, batıda Şam Kölesi'ne ve güneyde Yemen Kölesi'ne yönelir. Daha sonra da doğuya, Hacer-i Esved'e döner.

Yüce Makam (: Makam-ı İbrahim)

Bilmelisin ki, Kâbe Kapısı ile Irak Kölesi arasında oniki karış boyunda, hemen hemen altı karış eninde ve yaklaşık iki karış yüksekliğinde bir yer vardır, İbrahim Peygamber zamanında "Makam"ın bulunduğu asıl noktaymış burası. Peygamber Efendimiz bu makamı, bugün namazgâh olarak tespit edilen yere nakletti. Makamın eski yeri şimdî çağħlktir; Kâbe yıkandığı zaman suları oraya akar. Mukaddes bir yer olduğundan halk namaz kılmak için oraya üzüşür. Bu kutlu makamın yeri, Irak Kölesi ile Kâbe Kapısı'nın karşısında ve kapiya doğru biraz meyillidir. Üzerindeki kubbenin altında bulunan demir perde iç kısma fazla uzak olmadığından, parmak sokulsa sandığa dokunulabilir. Bu demir ağ hep kilitliyse de arka tarafında, tavaftan sonra iki rekât namaz kılmaya mahsus bir yer vardır. Sahîh hadîs külliyatında bildirildiği gibi Peygamber Efendimiz mescide girdiği zaman Allah Evi'ne gelip yedi defa tavaf eder sonra İbrahim Makamı'ni şereflemdirerek "İbrahim Makamı'nu namazlık edinin!" meâlindeki âyeti okur ve arka tarafta iki rekât namaz kılardı. İbrahim Makamı'nın arkasındaki Hatîm adlı yerde, Şâfiî imamının namazgâhi bulunur.

Hîcîr ve Metâf (: Hîcîr Kölesi ve Tavaf Edilen Yer)

Hîcîr duvarının çevresi, dairenin içinden yirmidokuz adım, yani doksanaltı kariştir. Burası, birbirine gayet sık bitişitirilen alaca renkli

şahane mermerlerden yapılmıştır. Yüksekliği beşbuçuk, genişliği ise dörtbuçuk kariştr. Hıcr'ın içinde gayet mahirane yapılmış, renkli mermer ile döşeli bir geçit var. Kâbe'nin oluk altında bulunan duvarı ile karşısındaki Hıcr duvarının arası kırk kariştr. Hıcr'ın iki girişi var. Birincisi Hıcr ile Irak Köşesi arasında ve altı arşın genişliğinde. Burası güvenilir kaynaklarda bildirildiğine göre Kureyş'in Kâbe'yi inşa ettiği zamanlarda Kâbe dışında bırakılan bir yerdir. İkinci giriş ise Şam Köşesi'nde olup genişliği yine altı arşındır. İki girişin arası kırksekiz kariştr. Metâf adı verilen ve tavafin yapılacak yer olarak tespit edilen alan ise sağlam bir şekilde birbirine bitştirilmiş siyah taşlarla döşeli. Bu taşlar Kâbe'den dokuz adım öteden başlayarak İbrahim Makamı'na doğru ilerliyor. Hattâ onu da çevreliyor. Harem-i Şerif adı verilen (ve bütün bu kutlu yerleri içeren) büyük mabedin diğer tarafları ve yan koridorları beyaz kum ile döşenmiştir. Kadınların tavafları ise demin bahsettiğimiz siyah taşların bitiminde.

Zemzem

Zemzem Kuyusu'nun kubbesi Hacer-i Esved'in karşısında. Aralarındaki mesafe yirmidört adım. İbrahim Makamı, kubbenin sağında. Kubbeden oraya on adımlik bir uzaklık var. Kubbenin içi beyaz mermerle döşenmiş. Zemzem Kuyusu'nun ağızı kubbenin tam ortasında ve Kâbe'nin karşısındaki duvara meyillidir. Burası, mahirâne bir şekilde bitştirilmiş mermerlerle döşeli. Üstüne de kurşun dökülmüş. Daire şeklinde çevresi kırk, yüksekliği ise dörtbuçuk kariş. Kuyunun derinliği onbir adım. Halkın anlattıklarına göre suyu her Cuma gecesi artıyor. Kubbenin kapısı doğu yönünde. Kubbenin içinde yuvarlak bir kanal var. Çapı ve derinliği birer kariş. Zeminden yüksekliği yaklaşık beş kariş. Abdest alınsın diye içine su dolduruluyor. Bunun etrafında, halkın rahatça oturup abdest alacağı daire şeklinde bir peyke mevcut.

Zemzem Kubbesi'nden sonra Hz. Abbâs'a ait olduğu kabul edilen Şârâb Kubbesi var. Buranın kapısı kuzeydedir. Bugün bu kubbenin içine "davârik" denilen kulplu büyük testiler ile Zemzem suyu konuluyor. Bu testilerde su soğutularak halkın hizmetine sunuluyor. Kutlu Ev'e ait olan mushaf ve diğer kitaplar da bu kubbenin içinde muhafaza ediliyor. Orada bulunan kütüphânedeki yassı ve uzun sandıkta Peygamber Efendimizin vefatından 18 sene sonra Zeyd b. Sâbit tarafından istinsah edilmiş bir mushaf (: Kur'an nüshası) bulunmakta. Kitlik veya diğer musibetler ortaya çıkışınca Mekkeliler bu mushafi çıkarıp Kâbe'nin kapısını aşarak eşeğe, daha sonra da İbrahim Makamı'na bırakırlar. Baş açık bir vaziyette onun çevresinde dua ve yaka-

rışta bulunurlar. *Mushaf* ve *Makam* hürmetine *Hak Teâlâ*'dan yardım dilerler. Ne zaman Yüce Allah rahmetini ihsan ederse o vakit dağlırlar. *Abbâs Kubbesi*'nden sonra biraz kenara saplinca Yahudi Kubbesi denilen mekân gelir.

Kutlu Mabed'in Kapıları ve Etrafında Bulunan Ziyaretgâhlar

Mescid-i Haram adı verilen Kutlu Mabed'in 19 kapısı var.²⁵¹ Bu kapıların birçoğu da başka kapılara açılıyor.

Kapılardan biri *Bâbü's-Safâ* (: Safâ Kapısı) ismini taşıyor. Burası beş kapıya açılıyor. Daha önce *Bâb-ı Benî Mahzûm* (: Mahzûmoğulları Kapısı) diye bilinirmiştir; şimdi kapıların en büyüğüdür. Oradan Safâ ile Merve arasında koşulacak alana çıkarılır. Mekke'yi ziyaret edenlerin, Mescid-i Haram'a *Bâb-ı Benî Şeybe*'den (: Şeybeoğulları Kapısı) girmeleri ve tavaftan sonra *Bâbü's-Safâ*'dan çıkmaları müstehaptır. Peygamberimizin Safâ'ya gelişinde yürüdüğü yolu göstermek üzere Halife Mehdi'nin diktığı iki sütun arasından gider hacilar. Diğer kapılara geçelim;

Bâb-ı Ecyâdû'l-Asgar (: Küçük Ecyâd Kapısı) adlı bir kapı var; iki kapıya açılıyor.

Bâbû'l- Abbâs (: Abbâs Kapısı) adı verilen kapı üç kapıya açılıyor.

Bâb-ü'n-Nebî (: Peygamber Kapısı) adı verilen kapı iki kapıya açılıyor.

Bâb-ı Benî Şeybe diye bilinen kapı, doğu duvarının kuzey köşesinde Kâbe Kapısı'nın karşısında, hafif solda bulunuyor ve üç kapıya açılıyor. Buraya *Bâb-ı Benî Abdi'ş-Şems* (: Abdü'ş-Şemsoğulları Kapısı) da denilir. Abbâsî halifeleri buradan girerlerdi. Bu arada bir küçük kapı var; Şeybeoğulları Kapısı'nın tam karşısında, fakat özel bir adı yok. *Ribâtû's-Sidre*'den oraya gidildiği için bazıları *Bâbû'r-Ribât* (: Ribât Kapısı) adını vermiş oraya.

Üç kapı var ki hepsine de *Bâbû'n-Nedve* adı verilmiş. İkisi yan yana, üçüncüsü *Dârû'u'n-Nedve* (: Karar Evi) diye bilinen yerin batısında bulunuyor. *Dârû'u'n-Nedve* mescit hâline getirilerek Kutlu Mabed'e eklendi. Şimdi olugun tam karşısındadır.

Yeni yapılmış bir küçük kapı daha var; oradan *Dârû'u'l-Acele*'ye ulaşılır. Tek çıkışlı olan *Bâbû's-Sidre* Kapısı'ni atlamamak gerek.

Bâbû'l-Umre denilen kapı da tek çıkışlı olup Kutlu Mabed'in kapılarının belki de en güzeli. İbrahim Kapısı da tek çıkışlıdır. İsmi hakkinda farklı görüşler mevcut. Bir söyletiye göre İbrahim Peygamber'e nispet ediliyor ama aslında aslında İranlılardan İbrahim Hûzî'yle ilintilidir.

Bâbülhazvere adını taşıyan bir kapı var; iki kapıya açılıyor.

Bir diğer kapı da Bâb-ı Ecyâd'ı-Ekber (: Büyük Ecyâd Kapısı) adını taşıyor. Burası da iki kapıya açılıyor.

Bâbü'l-Ecyâd adını taşıyan başka bir kapı daha var. Orası da iki kapıya açılıyor.

Üçüncü olarak yine Bâbü'l-Ecyâd adı verilen bir çıkış var ki iki kapıya açılıyor ve bu nokta Safâ Kapısı'na bitişik. Ecyâd'a nispet edilen bu dört kapıdan ikisine Bâb-ı Dekkâkîn (: Uncular Kapısı) adı da verilir.

Kutlu Mabed'in beş minaresi var. Birincisi Safâ Kapısı yakınında Ebû Kubeyş köşesinde; ikincisi Şeybeoğulları Kapısı'nın bulunduğu köşede; üçüncüsü Dârû'n-Nedve Kapısı'nın bulunduğu yönde; dördüncüsü Sidre Kapısı köşesinde; beşincisi Ecyâd köşesindedir.

Umre Kapısı yakınında bir medrese var; Yemen'de sultan olan ve Melik Muzaffer diye bilinen Yusuf b. Resûl tarafından yaptırılmıştır. Yemen'de "Muzafferiye" diye adlandırılan dirhemler (:gümüş para-lar) da onun marifeti. Bu adam Kâbe'nin örtüsünü dikmek şerefini elinde bulundururken sonraları bu salâhiyet, onu yenen Melik Mansûr Kalâvun'a geçmiştir.

İbrahim Kapısı'nın dışında büyük bir zaviye var. Halil adıyla tanınan, Mâlikî mezhebinin imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman'ın evi orada. İbrahim Kapısı'nın üzerinde büyük ve yüksek bir kubbe bulunuyor. İçinde alçıdan yapılmış şahane nakkşları tarif etmek imkânsız. Bu kapının karşısında Şeyh Celâleddîn Muhammed b. Ahmed Akşehri²⁵² oturur; İbrahim Kapısı'nın dışında ona nispet edilen bir gölet mevcuttur. Yine bu kapının yanına başında Şeyh Danyal Acemî'nin evi bulunuyor. Sultan Ebû Saîd zamanında Irak'tan fakir fukaraya dağıtılmak üzere gönderilen sadakalar bu şeyhe gelirdi. Bunun yakınında bulunan Ribâtu'l-Muvaffak, mimarî açıdan en hoş ribâtlardandır. Mekke'de bulduğum müddetçe orada kaldım. Bu esnada Mağripli Şeyh Ebû Abdullah Züvâvî ile Şeyh Tayyâr Saâdet Harrânî oradaydılar. Şeyh Tayyâr bir gün ikindi namazından sonra odasına girdi, Kâbe'ye yönelp secdeye kapanmış vaziyette ölü bulundu. Oysa daha önce hastalığı yoktu; Allah rahmet eylesin. Şeyh Şemseddîn Muhammed Şâmî kırk seneden beri orada oturuyor. Bir gün yanına gittim. Odasında, gözüme bir hasırdan başka şey ilişmediğinden bu konuda söz açtım;

"Bende gördüğün şeyleri gizle!" cevabını verdi.

Kutlu Mabed'in etrafında pek çok ev var. Bu evlerin balkon ve teraslarından Mabed'in taraçalarına çıkarılır. Buralarda oturanlar sürekli-

İl Allah Evi'ni seyrederek şereflenirler. Bazı evlerin kapıları doğrudan Kutlu Mabed'e açılır. Halife Harun Reşid'in eşi Zübeyde'nin evi, Dârû'l-Acele ve Dârû'ş-Şarâbî gibi evler böyledir.

Mabed'in çevresinde bulunan kutlu yerlerden biri de Vahiy Kubbesi ve Hadice validemizin evidir. Peygamber Kapısı civarında olan müminlerin anası Yüce Hadice'nin evinin ortasında küçük bir kubbe vardır ki Hz. Fâtima orada doğmuştur. Hemen yan tarafında Hz. Ebûbekir'in evi bulunuyor; onun karşısındaki duvarın içine mübarek bir taş gömülü. Bir taraflı dışarı çıkış; halk ona selâm veriyor. Bu taşın Peygamber Efendimize selâm verdiği anlatılır:

Bir gün Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir'in evine gelir; Ebûbekir yoktur. Resûlullah seslenince taş dile gelerek;

"Ebûbekir burada yoktur, ey Allah elçisi!" diye cevap verir.

Safâ ile Merve²⁵³

Kutlu Mabed'in kapalarından olan Bâbü's-Safâ'dan, Safâ'ya yetmişaltı adımlık bir mesafe var. Safâ'nın genişliği onyedi adımdır. Ondört basamağı var. En yukarıdaki basamak oturağa benzer. Safâ ile Merve'nin arası dörtyüz doksanuç adım; Safâ'dan Mîl-i Ahdar'a (: yeşil işaret direğine) doksanuç, Mîl-i Ahdar'dan Mîleyn-i Ahdarayn'a (: iki yeşil işaret direğine) yetmişbeş adım, Mîleyn-i Ahdarayn'dan Merve'ye üçyüzyirmibeş adım tutuyor. Merve beş basamağı ile büyük bir kavis oluşturuyor; genişliği onyedi adım. Mîl-i Ahdar, Kutlu Mabed'in doğu köşesinde ve Merve'ye yürüyen kimsenin sol tarafında bulunan minarenin kiyısına dikilmiş bir direktir. Mîleyn-i Ahdareyn ise Mabed'in kapalarından Bâb-i Ali'nin karşısında dikiliidir. Biri Mabed duvarında ve adı geçen kapidan çıkışınca sol tarafta, diğeri ise bunun tam karşısındadır. Mîl-i Ahdar ile Mîleyn-i Ahdarayn arasında koşarak gidiş-geliş yapılır. Buna "remel" denilir.

Safâ ile Merve arasında bir su kanalı var. Onun etrafında pazar kurularak tahlil, et, yağ, hurma, meyve gibi şeyler satılır. Safâ ile Merve arasında koşanlar, esnaf dükkanları önünde toplananlar sebebiyle güçlük çekiyorlar! Mekke'nin Şeybeogulları Kapısı civarında bulunan kumaş ve attar dükkanları istisna edilecek olursa, düzenli bir çarşı yok. Safâ ile Merve arasında Hz. Abbâs'ın evi bulunuyor. Burası bugün ribât hâline gelmiş. İçinde "mûcâvirîn" (: daima veya uzun süre Mekke'de kalan yabancılar) oturuyor. Melik Nâsîr yediyüz yirmisekiz yılında burayı tamir ettiği gibi Safâ ile Merve arasında abdest almaya elverişli bir şadırvan da inşa etmiştir. Buraya iki kapı yapmıştır; biri yukarıdaki çarşıya, diğeri attarlar karşısına açılıyor. Üst

tarafta abdest evinin hizmetkârlarına ait bir kulübe bulunur. İnşaat, Emir Alâeddîn b. Halîl'in gözetiminde yapılmıştır. Merve'nin sağında ileride anlatılacağı gibi Mekke emiri Seyfeddîn Utayfa b. Ebi Nûmeyy'in evi bulunur.

Yücelerin Mezarlığı

Mekke Kabristanı Muallâ Kapısı'nın dışında olup Hacûn diye de biliniyor. Hâris b. Mudâd Cürhümî²⁵⁴, buraya ilgili olarak şu dizeleri söylemiştir:

*"Hacûn ile Safâ arasında hiç dost kalmamış sanki,
Dinlenmemiş Mekke'de geceler boyu hikâyeler,
Hayır, bizim bir zamanlar oralı olduğumuz doğru,
Ama her gün, her gece yavaşça bitirdi bizi kader!"*

Mezarlıkta sahabе, tâbiîn, ulemâ, ermiş ve evliyadan birçok kimse gömülü ama kabirleri harap olduğundan Mekkeliler bilmiyor kimin nerede olduğunu. Yeri bilinenler arasında müminlerin annesi Hadîce binti Huveylid'i sayabiliriz. Bu ulu kadın, elçilerin efendisi Muhammed'in veziri gibidir; İbrahim dışında tüm evlâtlarının annesi ve iki yüce torunun (: Hasan ve Hüseyin) ninesidir. Allah'ın rahmeti ve bereketi o elçiyi ve saydıklarımızı kuşatsın. Hz. Hadîce'nin kabri yanında Abbâsî halifesî Ebû Ca'fer Mansûr Abdullah'ın kabri var. Soyu şöyle: Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs; Allah onlardan razı olsun. Hz. Abdullah b. Zübeyr'in asıldığı yer de bu mezarlığın içinde. Orada daha önce bir kubbe varmış. Tâifliler hemşehrileri olan lanetli Haccâc-ı Zâlim'in ölümünden sonra gayrete gelerek bu binayı yıkmışlar! Girişte sağ tarafında harap bir mescit görülmüyor. Cinlerin Peygamber Efendimize burada biat ettiği anlatılır. Kabristanın üst tarafında Arafa'ta çıkan bir yol ile Tâif ve Irak'a giden başka bir yol bulunuyor.

Mekke Dışında Bulunan Bazı Ziyaretgâhlar

Demin bahsettiğimiz Hacûn, sürekli ziyaret edilen yerlerdendir; kabristana yukarıdan bakan dağın da Hacûn semtine dahil olduğu söyleniyor. Bir diğer ziyaretgâh, kabristanın arkasında bulunan Muhammâb'dır. Buraya Abtah da denilir. Orada Resûlullah'ın konakladığı Benî Kinâne (: Kinâneoğulları) tümseği bulunur. Bu tür yerlerden biri de Hashâs'ta Kedâ tepesinin önünde Muhacirlere ait mezarlığa inen Zû Tuvâ vadisidir. Yasak alan (: Haram bölgesi) ile normal alan

arasını ayırmak üzere konulan işaret taşlarına oradan gidilir. Abdullah b. Ömer'in, şehir civarına yaklaşınca Zû Tuvâ'da geceleyip boy abdesti aldığı, ertesi gün Mekke'ye gittiği, Peygamber Efendimizin de böyle yaptığı söylenir. Bir diğer mekân da Mekke'nin yukarı kısmında bulunan Kedâ tepesidir. Peygamberimiz Veda Hacci'nda Mekke'ye oradan girmiştir. Bir başka mekân da Beydâ tepesidir. Mekke'nin alt tarafında ve iki dağ arasındadır. Peygamberimizin Veda Hacci'nda oradan çıktığı söylenir. Bu geçitte yol üzerinde bir taş kümesi görülür. Yoldan her geçen, orayı taşlar. Burasının Ebû Leheb ile odun taşıyan eşi Ümmü Cemîl'in mezarı olduğu dillerde dolaşır. Bu tepe ile Mekke arasında engebesiz bir vadi var. Kervan Minâ'dan çıkışınca oraya iner. Bu civarda Mekke'den bir mil uzaklıkta bir mescit bulunur; karşısında yol üzerine oturak gibi bir taş konulmuş. Onun üzerinde başka bir taş var;nakışlar işlenmiş eski mi eski bir kalıntı. Peygamberimizin umre dönüsü dinlenmek için oraya oturduğu rivayet edilir. Halk uğur ve bereket için bu taşı öper. Bir diğer ziyaretgâh da Mekke'den bir fersah uzaklıkta Ten'îm diye bilinen yerdir. Hill (: yasaksız) bölgenin, Haram (: kutsal/yasaklı) alana en yakın kısmı burası olduğu için Mekke ahalisi umreye buradan başlar. Peygamberimiz Veda Hacci'nda müminlerin annesi Âiçe'yi biraderi Abdurrahman ile Mekke'ye gönderdiği zaman, Abdurrahman'a emretti; annemizin umresini Ten'îm'de başlatısın diye. Bunun üzerine Hz. Âiçe burada umreye başladı. Orada yol üzerinde Hz. Âiçe adına üç mescit yapılmıştır. Ten'îm yolu genişir. Umreye gidenler arasında yalnız ayaklılar da bulunduğu için ahalî sevap kazanmak amacıyla her gün orayı süpürür. Bu yol üzerinde Şubeyke adıyla bilinen tatlı su kuyuları var.

Bir diğer ziyaretgâh da yine Ten'îm yolu üzerinde, Mekke'den yaklaşık iki mil uzaklıkta bulunan Zâhir'dir. Zâhir, yolun iki tarafını tutmuştur. Orada ev, bahçe ve karşı izlerine rastlanıyor. Yolun bir tarafında bulunan dikdörtgen şeklindeki uzun yükseltiye, su testileri ve abdest kapları dizilir. Yörenin hizmetkârı bu kapları Zâhir kuyularından doldurur. Kuyular çok derin. Hizmetkâr genellikle, fakir mücâvirlerdendir ve yaptığı iyiliğin karşılığı olarak hayır sahiplerinin ihsanına mazhar olur. Zû Tuvâ, Zâhir'e çok yakın bir yerdir.

Mekke'yi Kuşatan Dağlar

Önce Ebû Kubeyş dağından başlayalım. Mekke'nin güneydoğusunda, şehrle en yakın dağ olup iki yalçın dağdan biridir. Hacer-i Esved Kölesi'nin karşısındadır. Üzerinde bir mescit, dervişlerin ve yolcuların kaldığı bir ribât ve aşevi kalıntısı vardır. O sıralar Melik Zâhir buranın

tamir edilmesine karar vermişti. Bu dağ Kutlu Mabed'e (: Harem-i Şerif'e) ve bütün şehrre hâkimdir. Mekke'nin güzelliğini, Kutlu Mabed'in genişliğini ve muhteşem Kâbe'yi oradan seyretmek mümkün. Birçok rivayete göre Ebû Kubeyş dağı, Hakk Teâlâ'nın yeryüzünde ilk yarattığı dağdır. Yüce Allah, tufan koptuğu zaman Hacer-i Esved'i oraya bıraktı. Bu tepe, kendisine emanet edilen taşı İbrahim Peygamber'e sapasağlam teslim ettiği için Kureylsiler tarafından "Emîn" diye adlandırılmıştır. Bir rivayete göre Âdem Peygamber'in kabri de orada. Peygamberimiz, Ebû Kubeyş dağında iken ayı ikiye bölmüştür. Bir diğer dağ da Kuaykiân ismini taşıyor. Bu dağ, ikinci büyük dağdır.

Ayrıca Mekke'nin kuzeyinde bulunan Ahmer dağından da sözetsmek gerekir.

Başka bir dağ ise Ecyâdü'l-Ekber ve Ecyâdü'l-Asgar diye bilinen iki geçidin civarında bulunan Handeme dağıdır.

Cebel-i Tayr'dan da bahsedelim. Ten'îm yolunun iki tarafında bu ismi taşıyan dört tepe var. Adı geçen tepelerin İbrahim Peygamber tarafından; -*Kur'an*'da buyurulduğu gibi- kuşların parçalarının konup daha sonra çağrıldığı mevkiler olduğu söylenir. Bunların üzerinde taşlardan yapılmış garip işaretler görülmüyor.

Hirâ dağından da bahsedelim. Mekke'nin kuzeyinde tahminen bir fersah uzaklıkta olup Minâ'ya hâkimdir. Gayet yüksek! Peygamberimiz vahiy gelmeden önce burada ibadet etmiştir. Peygamberlik orada gelmiş, vahiy orada başlamıştır. Burası Efendimizin ayakları altında titremiş, kâinatın incisi Yüce Elçi şöyle buyurmuştur:

"Dur! Senin üstünde bir Allah Elçisi, bir doğrulayıcı, bir Hak Tanrı var!" Peygamber Efendimizin bu sözü söylediğî sirada kimlerin orada bulunduğu kesin belli değil. Yanı başında cennetle müjdelenmiş on sahabenin bulunduğu da varit. Bir rivayete göre Sebîr dağı da Peygamber Efendimizin ayakları altında titremiştir.

Mekke'den bir fersah uzaklıkta Yemen yolu üzerinde Sevr dağından da bahsetmek gerek. *Kur'an*'da bildirildiği gibi; Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir Sîddîk'la beraber Mekke'den hicret amacıyla çıktıığında síğındığı mağara buradadır. Ezrakî'nin kitabında belirttiğine göre Sevr dağı Peygamberimize:

"Ey Muhammed! Bana gel, bana! Zira senden önce yetmiş Peygamberi ben barındırdım!" diye seslenmiştir. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ile mağaraya girince Allah'ın izniyle örümcek derhal mağaranın kapısına ağı örmüş, güvercin de yumurtlayarak oracıkta civciv çıkarmıştır. Müşrikler, yol bilen, iz süren biriyle mağaraya ulaştıklarında;

“İşte burada iz kesiliyor!” demişlerse de mağaranın ağızında örümcek ağ kurduğu, güvercin civciv çıkardığı için;

“Buraya kimse girmemiş!” diyerek geri dönmüşlerdir. O sırada Ebûbekir Siddîk:

“Ey Allah’ın elçisi! Düşmanlar ya oradan gireydiler?” diye sorunca Peygamber Efendimiz eliyle başka bir yönü işaret ederek şöyle der:

“Biz de şuradan çıktıktı!” O tarafta çıkış yok iken derhal Allah’ın kudretiyle bir kapı açılmıştır.

Ahali mağarayı ziyaret edip, uğur ve bereket için Peygamber'in girdiği kapıdan girer. Bazısı girmeyi başarır, bazısı da girmeyi başaramayıp oracıkta kalır. Arkadan biri kuvvetle çekmezse kurtulamaz! Kimi de o mağaranın önünde namaz kılarsa fakat içeri giremez. Mekke-lilerin rivayetine göre helâl süt emmişler girer, haramzâdeler ise giremezmiş buraya! Oraya girememek rezil rüsvâ olmak manasına geldiğinden çoğu kimse teşebbüs etmekten dahi çekinir.

İbn Cüzeyy der ki:

Zekâsı ve ileri görüşlüluğu ile tanınmış bir hacı ustadımız bana şunları anlattı:

‘Mağaraya girmenin zorluğu, girişte enlemesine konulan büyük kayadan kaynaklanıyor. Bu delikten süzülme hevesine düşen kişi, yüzü koyun girmeye çalışınca başı taşa toslar; ne tam girmeye ne de şöyle bir doğrulmaya gücü yeter! Yüzü ve göğüs zemine yapışmıştır çünkü! Böyle sıkışan adamı gayet yavaş ve dikkatlice dışarı çıkarırlar. Arka üstü yatarak içeri süzülen ise bu işi başarır. Zira kellesi taşa dokununca başına kaldırır ve oturur. Sırtını taşa yaslar, beli tam girişte olur. Ayakları ise henüz dışarıdadır. Sonra kendini çekip ayağa kalkarak içeri girer.’’

Sevr Dağı'yla İlgili Bir Olay

Bu dağda iki arkadaşımın; fikih bilgini Ebû Muhammed Abdüllah İfrîkî ile, Ebu'l-Abbâs Ahmed Endelûsi'nin başından şöyle bir olay geçti:

Yediyüzyirmisekiz senesinde Mekke'de konaklarken mağarayı ziyaret etmek sevdasına düştüler. Yanlarına bir kılavuz almadan yola çıktıkları için şaşırıp yolu kaybettiler ve başka bir yola girdiler. Yaz sıcaklığının en yüksek zamanıydı. Yanlarındaki su bitmiş, mağaraya ulaşamamışlardı. Mekke'ye dönmek üzere bir sapağa girmişlerse de burası başka bir dağa varıyordu. Hararet iyice bastırınca susuzluktan mahvolmak derecesine geldiler. Fikih bilgini Ebû Muhammed İfrîkî herhangi bir yöne doğru ilerlemekten âciz bir hâlde kendini yere bırakmıştı. Ebu'l-Abbâs Endelûsi gayet sağlam bir bünyeye sahip

olduğu için kurtuldu. Bu dağları dolaş dolaş Ecyâd'a ulaşan bir yol keşfetti; oradan zor-şer Mekke'ye geldi. Beni bulup durumu anlatlığında akşam olmuştı. Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî'nin Hasan isminde bir amcaoğlu vardı. Bu adam Nahle vadisinde otururdu. O esnada Mekke'de bulunuyordu. Ona ve Halîl diye bilinen Mâlikî imamı Şeyh Ebû Abdullah Muhammed'e vaziyeti bildirdim. Mâlikî imamı, Mekkeliler arasında bu dağ ve geçitleri iyi bilenleri toparlayıp Ebû Muhammed Abdullah İfrîkî'yi aramaya gönderdi.

Ebû Muhammed Abdullah ise arkadaşı kendinden ayrılınca susuzluktan kıvrana kıvrana büyük bir taşın gölgESİne sığınmış. Kuzgunlar başının üstünde dönüp duruyor, ölümünü bekliyorlar. Akşam olunca kendini toparlamış. Gecenin serinliğinde daha da tâkatlanıp sabahleyin ayağa kalkabilecek hâle gelmiş ve güneşin atesinden uzak bir vadide girmiş...

Yürüken rastgeldiği bir hayvanı takip edince uzakta bir bedevî çadırı görüyor ama artık gücü kalmıyor, yere düşüyor, bir daha da kalkamıyor. Çadır sahibi su bulmak için derhal koşturuyor. Bu arada bedevînin karısı hemen oracıkta bir kirba suyu Ebû Abdullah Muhammed'e verdiyse de yetmiyor, ateşi dinmiyor. Adam biraz sonra yetişip kocaman bir kapla su içirdiyse de yine susuzluk belası kavuruyor bizimkini. Bedevî onu bir eşeğe bindirerek Mekke'ye götürüyor. İkinci gün ikindide sanki mezardan çıkışmış gibi mosmor ve mecalsiz bir hâlde şehrE ulaşıyor bizimkii!..

Mekke'nin İki Emiri

Mekke'ye vardığım sırada emirlik görevi Ebû Nümeyy b. Ebû Sa'd b. Ali b. Katâde Hasenî'nin iki oğlu Şerif Esedüddîn Rumeyse ile Seyfüddîn Utayfa'da idi.²⁵⁵ Rumeyse, yaşça büyük ise de; Mekke'de dua esnasında önce Utayfa'nın ismi anılırdı adaleti sebebiyle. Rumeyse'nin çocukları Ahmed, Sukbe, Sind, Mugâmîs ve bugün Mekke emiri olan Aclân'dır. Utayfa'nın çocukları ise Muhammed, Mübarek ve Mes'ûd'dur. Utayfa'nın evi Merve'nin sağındadır. Biraderi Rumeyse'nin evi ise Benî Şeybe Kapısı civarında ve Ribâtuş-Şarabî'dedir. İkisinin kapısı önünde her gün akşam namazında davul çalınır.

Mekke Ahalisinin Özellikleri

Mekke halkı cömertliği ve güzel ahlaklı ile ön plana çıkmış, diğer insanlardan farklı olmuştur. Onlar fakirlere, çaresizlere yardım elini uzatmakta herkesi geçerler. Biri düğün ziyafeti düzenlesse yoksullardan, Mekke'de kalanbicarelere, dervişlerden başlayarak tüm muh-

taçları çağırır, iyi muamelede bulunur, en güzel yemekleri sunar. Fukara tayfası firınların önünde müşterileri bekler; bir kimse ekmek alınca arkasına takılır. O adam bu âdeti bildiği için peşinden gelenlere ekmek ayırmıştır; hemen verir. Bir ekmek bile alsa ya üçte bir, ya yarısı; mutlaka bir ucundan kopararak arkasındaki yoksula sunar. Bunu yaparken de öyle bikkinklik ve tiksinti alâmeti göstermez.

Anası babası olmayan, yalnız kalan küçük yetimler yanında oturlar; her birinin yanında biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki küfe bulunur. Orada küfeye "miktel" diyorlar. Halktan biri çarşıya inip tahlî, et ve sebze alınca bunları çocuğa verir. O da tahlî kûfelerin birine, et ve sebzeyi de öbürüne koyarak yemek hazırlıklarının başlaması için müşterinin evine götürür! Müşteri bu arada diğer gereksinimlerini karşılamaya ve tavaf etmeye gider. Bu âdette hiçbir yetim çocuğun emanete hıyanet ettiği görülmemiştir. Hepsi kendisine yüklenen eşayı tarif edilen yere götürür ve "fülös" (: küçük para, kuruş) türünden belirli bir ücret alır.

Herkes Mekke halkın elbiselerinde zarafet ve temizliğe tanık olmuştur. Çoğu beyaz giyer, güzel koku sürünlür, gözlerine sürme çeker. Yeşil "erâk" dallarından üretilen misvakla dişlerini fırçalarlar.²⁵⁶ Mekke kadınları çok güzel ve namuslarına düşkündürler. Her zaman esans kullanırlar. Bu kadınların bir kısmı, geceyi aç geçirme pahasına da olsa yiyeceğe vereceği parayı kokuya harcar. Her Cuma gecesi en güzel giysilerini giyer, en güzel takalarını takır; Allah Evi'ni böyle ziyaret ederler. Süründükleri esansın nefis rayihası Kutlu Mabed'in her yanına yayılır. Bıraktığı güzel kokuya bakarak az önce şuracıkta bir kadınun geçtiğini anlarsın!

Mekke halkın ileri gelenlerini ve Allah Evi'nin konuklarını anlattıktan sonra hac mevsimi ve diğer zamanlardaki âdetlerine devam edeceğiz inşaallah.

Mekke'nin Kadısı, Hatibi, Hac Mevsiminde İmami, Bilginleri ve Büyükleri

Mekke kadısı, erdemî ve ahlâkıyla ünlenenlerden Necmeddin Muhammed İbnü'l-İmam Muhyiddîn Taberî'ydı. Bu adam, yaşamını Mekke civarında geçiren misafirlere bol bol ihsanda bulunurdu. Kutlu Ev'i çok tavaf eder, daima Kâbe'yi seyrederdi. Özellikle Peygamberimizin doğum gününde tabak tabak yemek hazırlatarak Mekke'nin fakirlerini, Kutlu Mabed'in hizmetçilerini, şehrin ileri gelenlerini ve (Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için) "şerif" olarak anılanları doyurdu. Mısır sultânı Melik Nâsîr, bu adama saygida kusur etmezdi.

Hattâ kendisi dahil bütün vali ve kumandanlarının sadakasını onun eliyle dağıtırdı. Bu adamın oğlu Şîhâbeddîn bugün Mekke kadısıdır.

Mekke'nin hatibi, İbrahim Makamı'nda imamlık yapan, etkileyici konuşmasıyla şöhret bulan Bahâeddîn Taberî'ydı. Onun açık ve tesirli nutuk çekmede eşi yoktur. Anlatılanlara göre, her Cuma günü verdiği hutbeyi bir daha tekrarlamamış. Hac mevsiminde imamlık yapan kişi, Kutlu Mabed'in Mâlikî imamlarından Ebû Abdullah Muhammed'di. Babası büyük fikihçi Ebû Zeyd Abdurrahman'dır. Bu bilgin Halîl diye de bilinir. Ailesi İfrîkiyye'de Cerîd ahalisinden olup Benî Hayyûn (: Hayyûnoğulları) adıyla ün salmıştır. Kendisi vebabası Mekke'de doğmuştur. Bu adam Mekke ahalisinin büyüklerinden, hattâ şehrîn en saygınıdır. Bütün vaktini ibadete ayırmıştır. Kapısına gelen kimseyi boş çevirmez.

Üstat Halîl ile İlgili Rüya

Mekke'de Muzafferîyye Medresesi'nde kaldığım sıralarda bir gece rüyamda Peygamberimizi gördüm. Medresenin, Kâbe'ye bakan demir parmaklıklı pencelerinden birinin yakınında bir grup müminle ilim ve sohbet meclisi kurmuş, halk da ona biat ediyormuş. Halîl adıyla ünlenen Üstat Ebû Abdullah içeriye girdi, Peygamberimin huzurunda diz çöktü. Elini, onun mübarek elinin üzerine koyarak:

“Şu, şu, şu konularda sana biat ediyorum!” dedi. Söz verdiği konular arasında; hiçbir fakiri evinden boş çevirmeyeceği de vardı. Bu son cümle benim garibime gitti. Kendi kendime:

“Nasıl böyle konuşuyor; Mekke, Yemen, Zeyla', Irak, Acem, Mısır ve Şam'ın fakirleri bu kadar kalabalık iken dediğini yapmaya gücü yeter mi bu adamin?” dedim. Bu esnada onu, zaman zaman giydiği “füstân” cinsinden bir cübbeyi sırtına geçirmiş hâlde gördüm.

Sabah namazını kıldıktan sonra yanına gidip rüyamı anlattım. Sevindi, ağladı. Bana dönerek:

“Bu cübbeyi ermişlerden biri dedeme hediye etmiş. Ben de bereketlenmek, manevî hayatımda nasiplenmek için giyerim.” dedi.

Bu hâdiseden sonra onu takip ettim; hakikaten hiçbir dilencinin, ondan eli boş döndüğünü görmedim. Ekmek pişirir, yemek hazırlatır, her gün ikindi namazından sonra hizmetkârlarıyla bana yemek gönderirdi.

Mekke halkı günde bir kez; ikindi vakti yemek yer, ertesi gün aynı vakte kadar onunla yetinir. Gündüzleyin başka bir yemek isteyen varsa sadece hurma yer. Bu yüzden vücutları sağlıklı olur. Hastalık ve dert azdır orada.

Üstat Halil, Kadı Necmeddin Taberî'nin kızıyla evlenmişti. Sonra boşanma fikri aklına düştü, ondan ayrıldı. Bu kadın Mekke'ye misafir olan büyüklerden, Yukarı Misir ahalisinden Şihâbeddin Nûveyrî ile evlendi. Şihâbeddin ile seneler süren beraberlikleri oldu. Birlikte Medine'ye gittiler. Yanlarında kadıncığızın kardeşi olan Şihâbeddin de bulunmaktaydı. Yıllar sonra Şihâbeddin Nûveyrî boşanmayla ilgili yeminini bozarak hâlâ tutkun olduğu hâlde kadından ayrıldı, ama kaderin cilvesine bakınız ki Üstat Halil tekrar bu kadınlara evlendi!

Mekke'nin Diğer Bilginleri, İleri Gelenleri

Mekke'nin ünlü bilginlerinden biri de Şâfiî imamı Şihâbeddin b. Burhân'dır. Bir başkası Hanefî imamı Şihâbeddin Ahmed b. Ali'dir. Bu adam Mekke'de kalanları doyurur, yolculara ve yalnızlara kol kanat gerer. Mekke bilginlerinin en âlicenâp ve cömert adamıdır bu. Her sene kırk elli bin dirhem borca girerek yoksulları doyurmaya çalışır. Allah'ın izniyle de borcunu ödemeye muvaffak olur! Türk kumanandan ve valiler kendi mezheplerinin imamı olduğu için bu adama çok saygı gösterirler.

Bir diğer bilgin de Hanbelî imamı, hadîs bilgini Muhammed b. Osman'dır. Bu adamın ataları Bağdatlı ise de kendisi Mekke'de doğmuştur. Aynı zamanda Kadı Necmeddin'in yardımcılığını yapar. Takîyyüddîn Mîsrî adlı görevlinin ölümünden sonra ihtisâb makamına (: sokak ve pazar müfettişliği görevine) o getirilmiştir. Halk ondan çekinir, sert biridir o.

Takîyyüddîn Mîsrî'nin Hikâyesi

Takîyyüddîn, Mekke'de muhtesib²⁵⁷ idi. Kendisini ilgilendiren ya ilgilendirmeyen her şeye karışırıldı. Bir defasında hacılardan birinin malını çalmış bir çocuk hac emirinin önüne getirilince hemen müda-hale etti; onun elinin kesilmesini emretti. Ayrıca şunları söyledi:

“Eğer sen bu çocuğun elini kendi huzurunda kestirmezsen Mekkeliler senin adamlarına mâni olarak bunu kaçırırlar!” Hac emiri pazar müfettişinin bu sıkı tavsiyelerinden ötürü çarnaçar çocuğun elinin huzurunda kesilmesini emretti. Öyle yaptılar. Suçlu, Takîyyüddîn'den intikam almak için fırsat kollamaya başlamıştı artık. Ama Takîyyüddîn, Mekke'de emirlik yapan Rumeyse ve Utayfa'dan “ha-seb” aldığı için aleyhinde bir şey yapmaya curet edemiyordu. Haseb, halkın huzurunda bir adama sarık veya serpus verilmesi demektir. Yüksek bir görevli tarafından yapılır bu iş. Haseb alan kişi Mekke'den çıkışın başka yere gidinceye kadar korunur; dokunulmazlık hakkına

sahip olur. Takıyyüddin Mekke'de birkaç sene kaldıkten sonra başka bir şehrə gitmeye karar vererek iki emire de veda etti. Veda tavaflını yaptıktan sonra Safâ Kapısı'ndan yola çıktı. Bu sırada düşmanı olan eli kesik genç, Takıyyüddin'e yaklaşarak fakir olduğunu söyledi, bir şeyler vermesini istedi. Takıyyüddin genci azarladı, yanından kovdu. Genç ansızın harekete geçti. Yanında taşıdığı "cenbiye" türü hançeri çekerek Takıyyüddin'i bir darbede halletti!

Diğer Fıkıh Bilginleri

Bunlar arasında Zeynüddin Taberîyi sayabiliriz. Demin bahsettiğimiz Necmeddin'in kardeşiidir. Mekke'ye gelip Kâbe civarında kalan misafirlere ihsanda bulunur. Muhammed b. Fahd Kureşîyi de burada sayabiliriz. O, Fakih Muhammed b. Osman Hanbelî'nin vefatından sonra Kadı Necmeddin'in yardımcısı olmuştur. Muhammed b. Burhân da buranın bilginlerindendir. Bu adam abdest ve ibadet esnasında; "acaba yaptım mı yapmadım mı?" vesvesesine kapılır, kendini bu garip illetten kurtaramazdı. Bir gün onu Muzafferiyye Medresesi'nin şadirvanında abdest alırken seyrettim. Azalarından birini gereğince yıkadığı hâlde takrar yıkadı, başını defalarca meshetti. Yine kuru yer kaldığına inandığı için olacak ki dayanamadı havuza soktu başını! Namazı çoğunlukla Şâfiî imamına uyup kılmasına rağmen bittikten sonra dayanamaz "neveytû, neveytû!" (: niyet ettim, niyet ettim!) der, başka mezhebin imamıyla yine namaz kıladı. Durmadan tavaf eder, umre yapar ve Hakk'ı zikrederdi.

Mekke'de Misafir Bulunan Bazı Bilgin ve Şeyhler

Bunlardan biri İmam Yâfiî diye şöhret bulmuş büyük sufî Afîfüddin Abdullah b. Es'ad Yemenî Şâfiî'dir. Bu adam gece gündüz tavafl ederdi. Gece tavaflından sonra Muzafferiyye Medresesi'nin damına çıkar, uykuya bastırıncaya kadar Allah Evi Kâbe'yi seyreder, sonra başının altına taş koyarak azıcık uyurdu. Bu kısa uykusundan kalkınca abdest tazeleyip yine tavafa başlar, sabah namazına kadar devam ederdi. Daha önce Fakih Şîhâbeddin b. Burhân'ın kızıyla evlenmişti. Kız, yaşça küçük olmasından ötürü kendini evliliğe henüz hazır hissetmediği için zaman zaman babasına şikayette bulunur ama babası sabretmesini söylerdi. Birkaç sene sabrettiyse de dayanamadı; Yâfiî'den ayrıldı. Buranın misafirlerinden biri de Necmeddin Asfûnî'dir. Bu adam Mısır'ın Saîd bölgesinde kadılık yaparken kendini ibadete vererek Mekke'ye geldi. Her gün Tenîm yöresinden yola çıkarak umre yapardı. Peygamber Efendimizden rivayet edilen;

"Ramazan'da umre yapmak benimle bir defa haczetmek gibidir!" hadisine uyarak Ramazan'da da her gün iki defa umre yapardı.

Mekke'nin eski misafirleri diyebileceğimiz mücâvirlerinden biri de Şemseddîn Muhammed Halebî'dir. Tavafa ve *Kur'an* okumaya çok düşkündü. Sonunda Mekke'de vefat etmiştir. Bunlar arasında "Sâmit" (: suskun) adıyla ünlenen Ebûbekir Şîrâzî'yi de sayabiliriz. Bu zât tavaf düşkünyüdü. Mekke'de uzun müddet kaldığı hâlde bir defa dahi ağızından boş laf çıkmamıştır. Hızır Acemî'yi de burada sayabiliriz. *Kur'an* okumaya ve tavafa düşkündü. Bu cümleden olarak Burhânedîn Acemî'yi de unutmayalım. Kâbe'nin karşısında kendisi için konulan kürsüde etkileyici bir ıslûplla halka vaaz eder, gönülleri kanatlandırır, kalpleri yerinden oynatırırdı. Burhânedîn İbrahim Misrî de Mekke'nin mücâvirlerindendir. *Kur'an'*ı iyi bilen hocalardandı. Sidre Ribâti'nda otururdu. Misir ve Şam ahalisi onu ziyaret eder, sadakalarını ona teslim ederdi. Fakirlere o dağıtırdı sadakayı. Burhânedîn yetimlere *Kur'an* öğretir, onların yiyecek ve giyeceklerini temin ederdi.

İzzeddîn Vâsîfî'yi de unutmayalım. Zengin olduğu için her sene memleketinden yiğin yiğin malla gelerek tahil ve hurma satın alır, fakir fukaraya dağıtırdı. Hattâ birçoğunun yanında bulunur ve aldığı yiyeceğin evlere taşınmasına yardım ederdi. Bu iyiliksever adam vefatına kadar bu âdetine devam etmiştir.

Tanca'nın tefekkür ehlinden Ebu'l-Hasan Ali b. Rızkullah Encerî'yi de unutmayalım. Fıkı bilen, dünya malına ehemmiyet vermeyen, erdemli bir insandı o. Senelerce Mekke'de misafir kalmış, nihayet orada vefat etmiştir. Bu adamlı babam arasında eskiden kalma bir ahbaplık bulunduğundan memleketimiz olan Tanca'ya geldikçe bizim evde konaklırdı. Ayrıca Mekke'de, Muzafferîyye Medresesi'nde onun kaldığı bir oda vardı. Orada gündüzleri etrafına ışık saçan bir kandil gibi ilim öğretir, geceleri de Rebî Ribâti'ndaki evine giderdi. Rebî Ribâti, Mekke'nin belki de en güzel ribâtidir. İçindeki tatlı su kuyusunun şehirde eş yok. Orada oturanların hepsi iyi yürekli, erdemli insanlardandır.

Hicazlılar Rebî Ribâti'na fevkâlâde saygı gösterirler. Taif ahalisi oraya meyve getirir. Kimin üzüm bağı, hurma, şeftali ve incir bahçesi varsa onda birini ayırrı ve ürünü develere yükleyerek oraya getirir, âdet gereğince. Mekke ile Taif arası, iki günlük mesafedir. Bu âdete uymayanın ürününe, gelecek sene bir musibet çökerdi.

Rebî Ribâti'nin Üstünlüğüne Dair Bir Hikâye

Mekke emiri Ebû Nûmeyy'in köleleri bir gün Rebî Ribâti'na emirin atlarıyla girerek hayvanları oranın kuyusunda suvardılar. Daha

sonra ahıra girdikleri vakit hayvanlar sancıdan yerde sürünyor, ayaklarını ve başlarını zemine vuruyorlardı. Emir Nümeyy olayı işitince hemen ribâtin kapısına gelip orada bulunan dervişlere özür beyan etti. İçlerinden birini yanına alarak konağına döndü. Dervîş hayvanlara yaklaştı, eliyle onların karınlarını ovdu. Biraz sonra hayvancıklar ne kadar su aldırsa dışarı çıktılar, hastalıktan kurtuldu- lar! Bu olaydan sonra hiçbir densiz o ribâta destursuz girmeden, oranın sakinlerini rahatsız etmedi.

Rebî Ribâti'nda kalanlardan biri de, Ebu'l-Hasan b. Rızkullah'ın arkadaşlarından Ebu'l-Abbâs Gümârîdir. Bu adam da Mekke'de vefat etmiştir. Sebte çölünden gelip ribâta yerleşen Ebû Ya'kûb Yusuf da yukarıdaki erdemli insanların vefatından sonra buraya şeyh olmuştur. Burada Ebu'l-Hasan Ali b. Fergûs Tilimsânî ile Saîd Hindî'yi anmadan geçmemeyiz. Saîd Hindî, Kelâle Ribâti'nin şeyhiydi.

Şeyh Saîd Hindî'nin İlginç Hikâyesi

Şeyh Saîd Hindistan'a gidip zamanın hükümdarı olan Muhammed Şah ile görüşerek onun ihsanlarına mazhar olmuþtu. Hediyeleri alıp Mekke'ye geldi ama Emir Utayfa onu hapsederek para istedi. Şeyh vermedi. Bunun üzerine şeyhin ayakları sıkıştırılarak işkence edildi ve 25.000 dirhem gümüş vermek zorunda kaldı. Daha sonra tekrar Hindistan'a gitti. Orada kendisini gördüm. Şam Araplarının başı olan Emir Seyfeddin Gadâ b. Hibetullah'ın evine misafir oluyor- du. Gadâ, aşağıda anlatacaðımız gibi Hind padişahının kızkardeþiyle evlendiðinden orada ikamet etmekteydi. Hind padişahı, Şeyh Saîd'e yine baþısta bulundu. Böylece o, Emir Gadâ'nın adamlarından Vaþ adıyla bilinen bir hacının refakatinde yola koyuldu. Emir Gadâ, koruma vazifesini üstlensinler diye adamlarından bir kısmını Vaþ ile bera- ber gönderdi. Vaþ'a, iyi cins atlar alması için 50.000 dirhem vermiş, birçok değerli eşya hediye etmişti. Bu hediyeler arasında Hindistan hükümdarının hediye ettiði bir giysi vardı. Onun kızkardeþiyle zifâfa girdiği gece verilmişti bu. Atlas kumaþtan yapılmış bu giysinin her tarafı altın ve kıymetli taþlarla bezenmişti. Üzerindeki mücevherlerin çokluðundan elbiselerinin rengi seçilemezdi! Şeyh Saîd, Vaþ ile yola koyuldu, ikisi kendi paralarıyla bir hayli eşya da satın almışlardı.

Kafile, ağaç zamkıyla tanınan Sukutra adasına²⁵⁸ varinca Hind eþkiyası kayıklarla hücum etti onların üzerine. Ölenler çoktu. Vaþ, mahir bir savaşçı olduğundan düşmanlarının çögünü helâk ettiye de yankesiciler galip geldi. Vaþ, öldürücü bir yara almıştı. Hırsızlar kafîlede ne varsa hepsini aldılar; gemiyi de yüzecek hâlde ve biraz da

azık bırakarak terkettiler. Yolcular sonunda Aden'e (: Yemen) vardılar. Vaşl orada vefat etti. Hind eşkiyası, âdetleri gereği savaş dışında kimseyi öldürmezler, malını yağmalamazlar, yolcuları da gemiyle beraber bırakırlar, istediği yere gitmesine izin verirler. Kölelere de dokunmazlar, çünkü köleler onların irkındandır zaten!

O zamanki Hind sultani, ataları olan Sultan Şemseddîn Lelmiş, (: İletmiş) onun oğlu Nâsireddîn, Sultan Celâleddîn Fîrûz Şâh ve Sultan Gîyâseddîn Balaban'ın yaptığı gibi ülkesinin Abbâsî hilâfeti tarafından onaylanması istiyordu. Halife hil'ati Bağdat'tan gelirdi. Şeyh, Halife Ebu'l-Abbâs b. Halife Ebu'r-Rebî Abbâsî ile görüşerek durumu haber verdi. Ebu'l-Abbâs, söz konusu sultani, Hind ülkesinde kendi vekili olarak onayladığını bildiren bir emîrnâme yazdı. Şeyh Saîd bu emîrnâmeyi alıp Yemen'e hareket etti. Orada üç siyah hil'at yaptırdıktan sonra Hindistan'a yönelerken gemiye bindi. Hind padişahının payitahtı olan Dîhlî'den kırk gün uzaklıktaki Künbâya'ya (: Künbâya, Kanbay) varınca "sâhibü'l-haber" denilen özel memur, şeyhin geldiğini sultana bildirdi. Sultan, Saîd'in payitahta getirilmesini emretti. Şeyh payitahta yaklaşınca karşılaşma için ileri gelen askerleri, kadıları ve fakihleri gönderdiği gibi, kendisi de çıkış şeyhle kucaklaştı. Şeyh Saîd, Ebu'l-Abbâs'tan aldığı emîrnâmeyi teslim edince sultan onu hürmetle başına koydu, hil'atlerin bulunduğu sandığı da omzuna alarak birkaç adım yürüdü. Bu elbiselerden birini kendisi giydi, diğerini ileride anlatacağımız gibi, yanında ikamet eden Emir Gîyâseddîn Muhammed Abbâsî'ye verdi. Üçüncü elbiseyi Melik Kebîr adıyla çağrılan ve sultanın başucunda yelpaze ile sinek kovalayan Emir Kabula'ya giydirdi.

Ardından Şeyh Saîd ve beraberindekilerin de özel giysilerle ödüllendirilmesini emretti. Daha sonra Şeyh Saîd file bindirildi. Önde ata binmiş padişah, sağında solunda Abbâsî hil'atleri giydirilmiş iki emir olduğu hâlde başşehre girdiler.

Şehir baştan başa donatılarak her biri dört kat olmak üzere ahşapтан onbir kubbe kuruldu. Her kata padişahın kölelerinden olan şarkıcı ve rakkaseler dolduruldu. Kubbelerin üstü, altı, içi ve dışı sırmalı ipek kumaşlarla bezenmişti. Ortalarında manda derisinden yapılmış, içi gül şerbetiyle dolu üç tulum bulunmaktaydı. Gelip geçen herkes o tulumlardan içiyordu. Bu şerbeti tadanlar, tenbûl, fevfel ve nevre yapraklarından onbeşer tane alındı. Bunlar çiğnenince ağıza hoş bir koku verir, dış etlerini sağlamlaştırır, safmayı ve balgamı giderir, hazmı kolaylaştırırlar.

Şeyh Saîd file bindirildi demişti... Hayvanın ayakları altın ipek kumaş serilmişti. Saîd, şehrin kapısından sarayın bahçesine kadar bu

muazzam bineğin üzerinde gitti. Saraya yakın bir yerde misafir edilerek büyük ihsanlara kavuştu. Kubbelere asılan, etrafa döşenen, filin ayağı altına serilen bütün kıymetli kumaşlar bir daha sultana iade olunmayıp çalgıcılarla, kubbeleri yapan sanatkârlara, şerbet sunan hizmetkârlara ve diğer yardımcılarına verilirdi; âdet böyle! Padişah seferden dönünce yine böyle bir şenlik tertip edilirdi.

Hind padişahı, halifenin gönderdiği emirnâmenin her Cuma günü hutbe arasında okunmasını emretti. Şeyh Saïd bir ay kadar orada kaldıktan sonra tekrar yolcu oldu; bu sefer sultan, halifeye hediye gönderiyordu. Şeyh, Künbâya'ya varıp denize açılma hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar bir süre orada ikamet etti. Hind padişahı, Kabçak (: Kıpçak) asilli olup aslen Kirem(: Kırım) şehrinden gelen ve sufilerin önderlerinden olan Şeyh Receb Burkuî'yi de halifeye gönderiyordu. Hükümdar, Şeyh Receb Burkuî ile de halifeye hediye yolladı. Bu hediyeler arasında ellî bin dinarlık bir yakut vardı. Hükümdar, halifeye gönderdiği yazda tüm Hind ve Sind şehirlerinde onun "nâib'i (: sözcüsü ve vekili) olmak istediğini bildirmiş ve bu amaçla kendisine bir niyâbet fermanı yazmasını veya kendisini destekleyecek birini buralara göndermesini rica etmişti. Ayrıca mektupta hilâfete olan inancını ve iyi niyetini açıkça belirtmişti.

Şeyh Receb'in Mısır'da Seyfeddin Kâşif adıyla bilinen bir kardeşi vardı. Recep, oraya varınca Memlûk sultanı Sâlih İsmail b. Nâsır orada bulunmadığı için halife mektubu okumaktan, hediyeyi kabul etmekten çekindi. Bunun üzerine Şeyh Receb, kardeşi Seyfeddin'in tavsiyesiyle yakutu satarak karşılığında üçyüzbin dirhem ile dört kıymetli taş aldı. İsmail'in huzuruna varıp mektubu ve taşların birini teslim etti. Diğerlerini de onun kumandanlarına verdi. Böylece Hind sultanına arzu ettiği şekilde bir ferman yazılması kararlaştırıldı ve halife, Hind ve civar ülkeler için Hind hükümdarına niyâbet verdiği tanıklar huzurunda söyledi.

Daha sonra Mısır hükümdarı Melik İsmail ülkenin en büyük bilgini ve şeyh-ş-şuyûh sıfatını alan adamı Rükneddin Acemî'yi elçilikle görevlendirerek Şeyh Receb ile sufilerden bir cemaati kafilye kattı. Kafiledekiler, Ubulle'den Hürmüz'e gitmek için Fars denizinden gemiye bindiler. O zaman adı geçen ülkenin sultani bulunan Kutbeddin Temtehen (: Tehemten) b. Tûrân Şâh bunları hoş karşılayarak Hind ülkesine varmaları için bir gemi hazırlattı. Heyet Künbâya'ya ulaştı. Şeyh Saïd hâlâ oradaydı. Şeyh Receb ise o vakit şehrin emiri olan, Hind padişahının ileri gelen adamlarından Emir Makbûl Telengî ile buluştu. Ona:

"Şeyh Saîd size sahtekârlık yaptı. Getirdiği hil'atleri Aden'den satın aldı. Derhal yakalayın ve Hond-i Âlem'e gönderin!" dedi. Hond-i Âlem, cihan hükümdarı demektir ve Hind hükümdarları için kullanılır. Fakat Emir:

"Şeyh Saîd, sultanımız nazarında kıymetli bir adamdır. Sultanın emri olmadan böyle bir şey yapamayız. Bununla beraber padişahın fikri neyse gereğini yapsın diye onu sizinle birlikte gönderirim!" cevabını verdi ve olayı padişaha yazıyla iletti.

Sâhibü'l-haber denilen memur da durumu ayrıca bildirmiştir. Padişah bu haberden başka türlü etkilendi. Son derece saygı gösterdiği Saîd hakkında nice tanık huzurunda böyle münasebetsiz sözler ağıza aldığı için Şeyh Receb'e gücendi; onu huzuruna kabul etmedi. Hattâ Şeyh Saîd'e olan güveni daha da arttı! O günlerde huzuruna çakan Şeyhu's-Şuyûh Rükneddin için ayağa kalkıp onunla kucaklaştı; ona ikramda bulundu. Ne zaman yanına girdiyse hep hürmet göstermiştir. Üstat Saîd ise artık Hindli olmuştu; ona da çok saygı gösteriyordu. Ben kendisini yediyüzkirksekiz senesinde Hindistan'da gördüm.

Mekke'de bulduğum sıralarda Mağripli Hasan adlı bir mecnun vardı. Hikâyesi garip, hâli acayıptır. Önceleri akıllı olup Allah dostu İsfahanlı Necmeddin'in hizmetkârı imiş.

Mecnun Hasan'ın İlginç Hikâyesi

Mecnun Hasan geceleri çok tavaf eder, bu esnada gündüz görmediği bir derviş eşlik ederdi. O da kendisi gibi tavaf âşığydı. Derviş bir gece Hasan'a şöyle dedi:

"Hasan! Annen senin için ağlıyor, seni görmeyi arzuluyor. Cenab-ı Hakk'ın ermiş kullarından olan anneni görmek istemez misin?" Hasan:

"İsterim ama bu işe gücüm yetmez!" cevabını verdi. Derviş:

"Sizi yarın gece inşaallah burada buluştururum!" dedi. Hasan ertesi gün, Perşembeyi Cumaya bağlayan gece dervîşi buldu. Beraberce Allah Evi'ni tavaf ettikten sonra dervîş önde Hasan arkada, Muallâ Kapısı'na kadar gittiler. Tam bu sırada dervîş, Hasan'a gözlerini kapatmasını ve kendi elbiselerinden tutmasını emretti. Bir müddet sonra;

"Sen yurdunu biliyor musun?" diye sordu.

"Evet!" cevabını alınca;

"İşte burası!" deyip sözün sonunu getirdi dervîş. Hasan gözlerini açınca kendini babaevinin kapısında buldu. İçeri girdi. Başından geçenlere dair annesine hiçbir şey söylemedi. 15 gün kadar evinde kaldı. Zannediyorum Hasan'ın yurdu Mağrip'te Esefi şehriydi. Daha

sonra Hasan şehirdeki mezarlığa gidip arkadaşı olan dervişi buldu. Derviş hâl hatır sorunca;

“Efendim! Şeyh Necmeddin'i görmeye susadım. Âdetim gereği çıkış onu gördüm. Bugünlerde onunla hiç buluşmadım” dedi. Mezarlıkta tipki Mekke'de olduğu gibi gözlerini kapayıp elbiselerine yapışmasını emredince Hasan emre uydu; bir anda kendini derviše beraber Mekke'de buldu! Bu arada derviş, olup bitenlerden kesinlikle Necmeddin'e ve diğerlerine bahsetmemesini Hasan'a tembih etmişti. Hasan, Necmeddin'in huzuruna vardığında:

“Bu kadar zamandır neredeydin, hiç görünmedi?” diye soran Şeyh Necmeddin'e önce vaziyeti bildirmedi. Ancak şeyhin ısrarı üzerine durumu olduğu gibi anlattı. Necmeddin:

“O adamı mutlaka bana göstermelisin!” deyince beraberce dervişi görmeye gittiler. Derviş her zamanki gibi oraya geldi. Onu önlerinden geçerken gördüler. Hasan:

“Efendim Necmeddin! İşte bahsettiğim budur!” dedi. Derviş bu kelimeleri duyunca eliyle Hasan'ın ağızına vurarak;

“Sus! Konuşma, Allah seni konuşturmasın!” deyince zavallının dili tutulup akı gitti. Bu mecnun Hasan, Kutlu Mabed'in etrafında divâne divâne dolaşır, Abdestsiz, namazsız, gece gündüz tavaf ederdi. Halk onu çok sever, ondan bereketlenmek ister, ona elbise giydirirler, ihtiyaçlarını giderirler. Mecnun Hasan acıkınca Safâ ile Merve arasında bulunan çarşıya çıkar, dükkânlarından birine girerek istedigini yerdi. Hiç kimse ona mâni olmazdı. O, bir dükkâna uğradığında oranın kârında bir artış olur, sevinirdi sahibi. Ne zaman çarşıya inse alım-satım işlerinde hakikaten bolluk meydana geldiği tecrübe edilmişti. Bu yüzden bütün dükkân sahipleri boyunlarını uzatır;

“Gel bizim dükkânımızdan bir şeyler al!” der gibi Hasan'a bakarlardı. Cami bir şey içmek isteyince çarşı sakaları çevresinde dolanıp kuş gibi uçuştu. Herkes taşıdığı içecekten sunmak isterdi. Nihayet Emir Seyfeddin Yelmelek Yediyüzyırmisekiz senesinde Mekke'ye hacca gelince Hasan'ı yanına alıp Mısır'a götürdüktен sonra ona dair bir haber alınmadı.

Mekke Halkı, Namaz Kılarken Nasıl Bir Sıra Takip Eder?

Önce Şâfiî imamı namaz kıldırır. Hükümdar ona öncelik hakkı tanımıştir. İbrahim Makamı'nın arkasında kendine ait sanatkârca işlenmiş Hatîm'de kıldırır namazı. Mekkeliler çoğunluk Şâfiîdirler. Hatîm denilen şey, iki tahtadan ibarettir. Birbirlerine merdiven şeklinde enle-

mesine kirişlerle bağlanmıştır. Karşısında yine buna benzer iki tahta vardır. Bu dört tahta alçıyla sıvalı ayaklar üzerine oturur. Tahtaların en üstüne başka bir tahta konulur. Ona çengeller bağlanarak kandiller asılır. Şâfiî imamı bitirdikten sonra Mâlikî imamı, Yemen Kösesi'nin karşısında bulunan mihrapta kıldırır namazını... Hanbelî de Mâlikî imamıyla aynı zamanda Yemen Kösesi ile Kara Taş arasında bulunan yerde namazını kilar; daha sonra Hanefî imamı Kutsal Oluk karşısında, oradaki Hatîm'in altında namaz kıldırır. Akşamleyin imamların önündeki mihrapların içinde mum yakılır. Dört vakit namazı bu sıraya göre kılalar. Akşam namazını ise her imam kendi cemaatiyle ama diğerleriyle aynı zamanda kilar. Bu yüzden oraya gelenler bir anda hangi cemaate gireceğini, hangi imama uyacağını şaşırır; çünkü hepsi aynı anda namaz kilmaktadır. Mâlikî olan, Şâfiîye uyararak rükûa gidebilir. Hanefî olan da Hanbelî'nin secdesiyle secdeye gidebilir.

Hutbe ve Cuma Namazındaki Âdetleri

Cuma günleri minberi, Hacer-i Esved ile Irak Kösesi arasındaki Kâbe duvarına yaslamaktadırlar. Böylece hutbeyi veren yüzünü İbrahim Makamı'na çevirir. Hatip, Melik Nâsir tarafından verilen siyah elbiseyi giyip başına da siyah taylasanlı siyah sarığı takmış olduğu hâlde kürsüye doğru ilerler. İki müezzinin tuttuğu iki siyah sancak arasında sakin ve vakur bir şekilde yürümektedir. Önünde câmi hizmetkârlarından biri yürümektedir; elinde ferkaa olduğu hâlde. Ferkaa, ucunda ince bir kıvrık kayış bulunan ve havaya vurulduğu zaman vinlayan bir değnektilir. Onun çıkardığı sesi, Kutlu Mabed'in içinde ve dışında bulunan herkes duyar. Bu ses hatip kalktı demektir. Böylece minibere doğru yaklaşır. Hacer-i Esved'i örter, orada dua eder ve hedefine yönelir. O esnada başmüezzinlik görevini yürüten ve müezzin-i zemzemî denilen görevli omzundaki kılıcı eliyle tutmakta ve siyahlara bürünmüş olduğu hâlde hatibin önünde yürümektedir. Daha önce bahsettiğimiz sancaklar minberin iki yanına dikilir. Hatip birinci basamağı çıktığı zaman müezzin kılıcının ucuyla birinci basamağa vurur. Böylece hatip ikinci, üçüncü ve dördüncü basamakları çarken müezzin de kılıcıyla basamaklara vurmaktadır. Son basamağa çikılıp kılıç da vurulduktan sonra hatip Kâbe'ye döner, ayakta sessiz dua eder. Sonra cemaate yüzünü çevirir, sağına soluna selâm verir. Halk da onun selâmına karşılık vermektedir. Ve nihayet oturur. Müezzinler hep beraber Zemzem Kubbesi'nin üzerrinden ezan okumaya başlarlar. Ezan bitince hutbe okunmaya başlar. Hatip üst üste Peygamber'e salâtü selâm getirmekte, ona hayır ve esenlik dilemektedir. Hutbe esnasında önce şu salavatı okur:

"Allahım! Şu mukaddes evi tavaf edenler bulundukça sen Muhammed'e ve onun ehl-i beytine esenlik yağdır ve destek ver!" Bu salavattan sonra parmağıyla Kâbe'ye işaret edip şöyle der:

"Allahım! Arefe'de bekleyip vakfeye duranlar varolduğu sürece sen Muhammed'e ve onun ehl-i beytine esenlik yağdır ve destek ver!" Bundan sonra dört halifeye, diğer ashaba, Resûlullah'ın iki amcasına, torunlarına, Hz. Fatîma'ya ve Yüce Hatun Hadîce'ye esenlik ve râhmet dileklerini ifade eder. Daha sonra (dönemin devlet başkanı) Melik Nâsır'a, mücahit sultan Nûreddîn b. Ali b. Melik Müeyyed'e, Mekke şeriflerinden olan iki emir Seyfeddin Utayfa'ya ve Esedüddîn Rumeyse'ye dua eder. Seyfeddin Utayfa, Rumeyse'den küçük olmasına rağmen adaletli olduğu için daha önce anılır. Bu iki kardeş, Ebû Nûmeyy b. Sa'd b. Ali b. Katâde'nin çocuklarıdır. Bir defasında hatip İlhanlı kökenli Irak hükümdarına da dua etmiştir. Ama bunun ardı gelmedi. Hutbeyi bitiren hatip namazı da kıldırır ve kalkar. Sancaklar sağda ve solda, ferkaa onun tam önünde götürülmekte, böylece namazın bittiği belirtilmektedir. Sonra minber kaldırılır, mübarek İbrahim Makamı'nın karşısındaki asıl yerine götürürler.

Ayların İlk Günlerinde Ne Yaparlar?

Yeni ay başlayınca Mekke emiri yanında korumaları ve hizmet-kârları bulunduğu, gayet alımlı beyaz bir elbise giyinip başına da heybetli bir sarık sardığı ve kılıç kuşandığı hâlde vakur bir edâ ile gelir. Maiyetiyle beraber İbrahim Makam'nda iki rekât namaz kılır. Hacer-i Esved'i örper, yedi defa Kutlu Ev'in çevresinde döner. Başmüezzin, Zemzem Kubbesi üzerinde durarak emiri beklemektedir. Emir birinci tavaftı tamamlayıp Hacer-i Esved'i öpmeye yönelince müezzin yüksek sesle dualar eder ve yeni ay münasebetiyle onu tebrik eder. Daha sonra da emiri ve emirden önce Mekke'de yönetimde bulunmuş kimseleri öven bir manzume okur. Yedi tavaft boyunca bu yapılır. Emir tavafları bitirdikten sonra önce Mültezem yakınında, sonra da İbrahim Makamı'nın arkasında ikişer rekât namaz kılır.

Sefere çıktıığı veya seferden dönüldüğü zaman da böyle yaparlar.

Mekke Halkı Recep Ayında Ne Yapar?

Recep ayının hilâli gökte görüldüğü vakit emir bunu haber vermek için davul-zurna çalıdır. Birinci gün Mekkeliler yaya veya atlı olarak emirin çevresini sarmışlardır. Emir de at sırtındadır. Herkes elindeki silâhla onun önünde oynamaktadır. Süvariler at koştururlar,

yayalar birbirine hücküm ederek mızraklarını havaya atıp yere düşmeden kaparlar. Emir Rumeyse, Emir Utayfa, onların oğulları, Muhammed b. İbrahim gibi kumandanlar, Sabîh'in iki oğlu Ahmed ve Ali, ayrıca Ali b. Yusuf, Şeddâd b. Ömer, Âmir Şerik, Mansûr b. Ömer ve Musa Muzrik gibi Hz. Hasan soyundan gelen nüfuzlu kişiler ve askerler de merasimde bulunurlar. Cemaatin önünde sancak, davul ve kös vardır. Hepsi de vakur bir şekilde Mîkat denilen noktaya doğru ilerlemekte, sonra aynı sırayla mescide dönmektedirler. Böylece Mekke emiri Kâbe'yi tavafa başlar. Müezzin-i Zemzemî daha önce bahsettiğimiz gibi her tavafta Zemzem Kubbesi'nin üstünde dua eder. Emir, tavafi bitirdikten sonra Mültezem'de ve İbrahim Makamı'nda ikişer rekât namaz kılار ve nihayet bereketlenmek için Makam'a el súrer. Daha sonra sa'y'a çıkar. Kumandanları çevresinde, mızraklı askerler önünde kendisi de at sırtındadır. Böylece evine döner. Recep'in ilk günü Mekkelilerin bayramı olduğundan o gün insanlar en güzel elbiselerini giyerler; şıklıkta birbirleriyle yarış etmektedirler.

Recep Ayında Yapılan Umre

Mekkeliler, bu ayda umre yapmaya önem verirler. Gece gündüz devam eden bir umredir bu. Recep ayının neredeyse tümünü, özellikle ilk günüyle, 15. ve 17. günlerini tamamen ibadete ayıırlar. Mekkeliler birkaç gün önceden buna hazırlanırlar.

Ben 27. gün oradaydım. Sokaklar, herkesin gücü yettiğince güzel yapmaya çalıştığı ipek yahut ince ketenle örtülmüş tahtirevanlarla doluydu. Develer ipek atıklarla sarılmış ve süslenmişti. Tahtirevanlar hemen hemen yere delegecek ölçüde geniş ve uzun örtülerileyle minyatür kubbeler gibiydi. Bütün halk bir araya geliyor, Ten'im denen minitkaya çıkıyor, tahtirevanlar Mekke vadilerinde sel gibi akıyordu. Yolun iki tarafında ateş yakılıyor, develerin önünde de mum ve meşaleler görülmüyordu. "Lâ ilâhe illallah" (: Allah'tan başka ilâh yoktur) haykırışları dağlarda yankı yapıyor, kalpler hüzünle titriyor, gözlerden sicim gibi yaşıyor.

Halk, umre ibadetinde Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Safâ ile Merve arasında "sa'y"a (: koşmaya) çıkıyordu. Mes'â (: koşunun yapıldığı yer) meşale ve kandil ışığıyla aydınlanmış, mahşer gibi dolmuştu o zaman. Kadınlar tahtirevanlar üzerinde katediyordu bu mesafeyi. Kutlu Mescid'in etrafı bir aydınlık, bir aydınlık; sanki nur saçıyordu. Mekkeliler Hz. Âîşe'nin secdegâhına bir ok atımı mesafede bulunan ve Hz. Ali'nin adıyla bilinen mescidin yakınındaki tümsekte ihrama girdikleri için bu umreye Umretü'l-Ekemîyye (: tümsek umresi) adı verilirdi.

Bu umrenin başlangıç hikâyesi şöyle: Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'nin tamirinden sonra Mekkelilerle beraber Recebin 27'sinde umre yapmak için yalın ayak o tümseğe çkarak iham giymiş sonra Hacûn tepesinden geçerek Muallâ Kapısı'na gitmiştir. Mekke'nin fethi gününde de Müslümanlar şehrde oradan girmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'in yaptığı umre Mekkeliler nezdinde benimsenmiş, şimdiye kadar devam etmiştir. Böylece "Abdullah b. Zübeyr Günü" hiç unutulmayan, hep yâdedilen bir gündür. O gün Abdullah bir sürü hayvan kurban etti, Mekke'nin ileri gelenleri ve varlıklı aileleri de o gün kurban kestiler. Günlerce yediler ve yoksullara yedirdiler; Kâbe'yi, İbrahim Halîl Peygamber zamanındaki şekliyle yeniden inşa etmeye muvaffak oldukları için Yüce Allah'a şükrediyorlardı.

Abdullah b. Zübeyr malûm savaşta yenilip öldürülünce Haccâc Kâbe'yi bozdu ve Kureyş dönemindeki hâline çevirdi. Kureyş Kâbe'yi küçültmüştü. Peygamberimiz Kureyş'in küfür ve şirkten yeni kurtulmuş olması sebebiyle Kâbe'yi o hâliyle bırakmıştır.

Daha sonra Halife Ebû Ca'fer Mansûr, Kâbe'yi Abdullah b. Zübeyr'in yaptığı şekele çevirmek istemişse de Mâlik b. Enes -Allah ondan razı olsun- ona mâni olarak;

"Ey Emir! Allah Evi sultanların oyuncagi olmamal! Burası hükümdarlar değişikçe değişecek bir yer değildir!" deyince Halife muhtemel bir şerrin öünü açmamak için Kâbe'yi o hâlde bıraktı.

Becîle, Zehrân ve Gâmid gibi Mekke'ye komşu yörenlerin halkı da Recep umresine katılmak için acele ederler. Mekke'ye tahlil, yağı, bal, kuru üzüm ve badem getirdiklerinden şehirde fiyatlar düşer, halkın geçimi kolaylaşır, herkes bundan nasiplenir. Bu yörenlerin halkı olmasa Mekke sakinleri çok sıkıntı çekerlerdi. Şu da var ki onlar kendi yörenlerinde kalarak söz konusu zahireyi Mekke'ye getirmezlerse kılıkla karşılaşır, hayvanlarını kaybederler. Mekke'ye erzak götürmeyi ihmâl etmezlerse, yurtlarına bereket yağar, sürüleri çoğalır. Kutlu beldeye zahire gönderme vakti geldiğinde erkekler tembel davranışırısa kadınlar toplanıp eşlerini zorla gönderirler! İşte Hak Teâlâ'nın güvenli şehir Mekke'ye yaptığı bir lütufutur bu!

Becîle, Zehrân, Gâmid ve diğer kabilelerin oturduğu yüksek yörenlerde arazi çok verimlidir. Bol miktarda üzüm ve buğday yetiştirilir. Halkı da temiz yüreklidir; güzel ve etkileyici konuşmak, altın kalplilik, sağlam inanç bakımından parmakla gösterilir oraların ahalisi. Tavafa çıktıkları zaman hep birden atılırlar Kâbe'ye; çevresine doluşur, örtüsüne asılırlar. Gönüllerinden çıkan hüznülü duaların tesiriyle gözleri yaşla dolar. Bakarsın ki çevreden birtakım kimseler

toplanoð, onların dualarına âmin der. Müthiş bir kütle hâlinde yanastıkları için hiç kimse onlarla beraber tavafa ve Hacer-i Esved'i selâmlamaya imkân bulamaz. Deri giyinirler, cesurdurlar. Bunlar Mekke'ye yaklaştıkları zaman yollarda pusu kurmuş bedevîler taarruzdan sakınırlar. Mekke'ye uzak beldelerden gelen kişi, onlara yol arkadaşlığını yaparsa mutlaka övgüyle yâdeder bu arkadaşlığı.

Rivayete göre Peygamberimiz onları övmüş;

“Onlara namaz kılmayı öğretiniz! Onlar da size Allah'a nasıl yararlıcağını öğretsin!” diye buyurmuştur. Peygamberimizin -Hakkın rahmeti ve bereketi onu kuşatsın- şu sözünün kapsamına girmeleri, şeref olarak yeter onlara:

“Îman Yemenlidir! Bilgelik de Yemenlidir!” Hattâ Abdullah b. Ömer'in bu insanları beklediği, tavaf edecekleri zaman onların dualarından nasıptar olmak için aralarına girdiği söylenir. Garip insanlardır onlar. Başka bir kitapta da şöyle buyuruluyor:

“Kâbe'nin çevresini onların arasında bulunarak tavaf ediniz. Çünkü rahmet ve esenlik onların üzerine yağmur gibi dökülür.”

Şaban'ın 15. Gecesinde Ne Yaparlar?

Şaban ayının 15. gecesi Mekkeliler için büyük gecelerdendir. O gece tavafa, tek başına yahut cemaatle namaza ve umre gibi ibadetlere verirler kendilerini. Kutlu Mabed'de öbek öbek insanlar toplanır. Her cemaatin bir imamı olur. Fenerler, meşaleler ve kandiller yakılıp laci-vert gökte dolunay çıkışınca zemin ve semâ baştan başa nur ile dolar. Allah'a ibadette coşarlar, yüz rekât namaz kilar, her rekâttâ on defa Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okurlar. Kimi yalnız başına Hacer-i Esved'in yanında namaz kilar, kimi de Allah Evi'ni tavaf eder. Bir kısmı da umreye çıkmıştır.

Mübârek Ramazan'da Ne Yaparlar?

Ramazan ayı girince Mekke emirinin konağı önünde davullar çalınır, kösler vurulur. Mescidin hasırları yenilenir, mumları ve kandilleri çoğaltılar, manzara şahane olur. Ulu Mabet ışığa bogulur. Şâfiî, Hanefî, Hanbelî ve Zeydî imamlar kendi cemaatlerinin başına geçerler. Mâlikîler dört hafızın yanında toplanıp nöbetlese *Kur'an* okur, mumlar yakarlar. Kutlu Mabed'in her köşesinde mutlaka bir hafız vardır; kendi cemaatine namaz kıldıran ve *Kur'an* okuyan...

Hafızların güzel sesleri mescidi çınlatarak cemaatin ruhuna tesir eder. Gözlerden yaşlar akar. Kimileri sadece tavafla ve Hîcr'da namaz kılmakla yetinir. Şâfiî imamlar diğerlerinden daha çok ibadet etmekte-

dirler. Yirmi rekât olan teravih namazını kıldıktan sonra imam cemaat-la beraber yedi kere tavaf eder. Tavaf bitince daha önce Cuma bahsinde anlattığımız ferkaa'yı vinlatır. Namaza dönüldüğünü bildirmek istiyor-dur. Sonra yine yirmi rekât kilarlar ve her iki rekâttâ bir yedi tavaf yaparlar. Vitr namazını kılıp ibadetlerine son verirler. Öteki imamlar ise normal olarak kılanın yirmi rekâta herhangi bir şey eklemezler.

Sahur zamanı, Müezzin-i Zemzemî Kutlu Mabed'in doğu köşe-sindeki minarede sahur vaktini bildirme görevini üstlenmiştir. Vakit girer girmez uyarıda bulunur ve sahura kalkmaya teşvik eder. Diğer minarelerde de müezzinler karşılıklı konuşurlar. Her minarenin tepe-sine uzun bir kiriş konulur. Bunun ucuna eğik vaziyette bağlanan bir sopaya iki kandil asılır cam içinde.²⁵⁹ Güneşin doğuşu yaklaşıp sahu-run sona erdiği defalarca haber verilince kandiller indirilir. Müezzin-ler karşılıklı ezan okumaya başlarlar. Mekke'de evler teraslı olduğu için; ezanı işitemeyecek derecede uzak oturan kimse bu kandillere bakarak sahurun başladığını ve bittiğini anlar. Ramazanın son on gününün 21, 23, 25 gibi tek sayılı gecelerinde *Kur'an* hatmedilir. Hatim merasiminde kadi, fıkıh bilginleri ve ileri gelenler hazır bulu-nur. Mekke büyüklerinden birinin oğlu yapar hatmi. Sonra ipekle süs-lenmiş bir minber kurulur ortaya. Mumlar yakılır, hutbe okunur. Hut-be sona erince hatmeden çögün babası, cemaati evine davet eder, onlara yemek ikram eder, tatlı yedirir.

Mekkeliler nezdinde bu gecelerin en kıymetlisi 27. gecedir. İbra-him Makamı'nın arkasında *Kur'an-ı Kerim* hatmedilir. Şâfiî mezhebine mahsus Hatim (denilen iskelenin) karşısına büyük tahtalar dikilir. İki taraf arasına uzun levhalar konur. Bu şekilde üç kat yapılır. Her biri-nin üzerine mumlar ve fanuslar bırakılır. Bunların ışığı gözleri kamaş-tırmaktadır. İمام öne çıkar ve yatsı namazını kıldırır. Bir önceki gün Kadr Sûresi'ne kadar gelinmiş, orada kalınmıştır. Bu gece imam Kadr Sûresi'nden okumaya başlar. Bütün imamlar İbrahim Makamı'nda yapılan hatme hürmeten teravihi bırakıp oraya toplanırlar. Baş imam, iki selâm ile hatmi tamamlar, yüzünü İbrahim Makamı'na çevirerek hutbe okur. Hutbe bitince öteki imamlar kıldırıldıları namaza döner-ler. Cemaat dağılır.

29. gecenin hatmi Mâlikî Makamı'nda sakince yapılır. Ve aynı şekilde hutbe okunur.

Mekkelilerin Şevval Ayındaki Âdetleri

Hacc için bilinen (: âdet edinilen) aylardan ilki olan Şevval'in ilk gecesinde, Ramazan'ın 27. gecesinde olduğu gibi, mum ve kandil

yakarlar. Minarelerin her tarafına asılan kandillerle Kutlu Mabed'in alanı ve Ebû Kubeyş dağının tepesinde bulunan küçük mescidin avlusunu aydınlatırlar. Müezzinler o geceyi tekbir, tehlil ve tespihle (: Allah-u Ekber, Lâ ilâhe illallah ve Sübhnâllah diyerek) ihyâ ederler. Halkın bir kısmı namaz, bir kısmı tavaf, diğer bir kısmı da zikir ve dua ile geçirir geceyi. Sabah namazından sonra bayramlaşma merasimi başlar. Herkes en güzel elbiselerini giyinerek Harem-i Şerif'teki meclisine koşar. Şehrin en mübarek yeri Harem-i Şerif (: Kutlu Mabet) olduğu için bayram namazını orada kılarlar. Mescide en erken Benî Şeybe (: Şeybeoğulları) kabilesi gelir. Beyt-i Haram'ın (: Kutlu Ev) kapısını açar; emir gelinceye kadar kabile reisi Kâbe'nin eşigine oturur, diğer üyeleri onun öündedir. Nihayet emiri karşılarlar. O yedi defa tavaf yapar. Zemzem Kösesi'nde müezzin her zamanki gibi kubbenin üzerinde yüksek sesle emire ve kardeşine dua eder. Daha sonra iki yanında iki siyah sancak ve önünde ferkaa bulunduğu, sırtına da siyah bir elbise geçirdiği hâlde hatip, İbrahim Makamı'nın arkasında namaza başlar. Sonra minibere çıkar, etkileyici bir hutbe verir. Hutbeyi bitirince cemaat birbiriyle selâmlaşır, kucaklışır ve Allah'tan bağışlanma diler. Herkes Kâbe'ye yönelir. Küme küme Kutlu Ev'in içine girerler.

Daha sonra Muallâ Kapısı civarındaki mezarlığa giderek orada yatan sahabeye ve selef büyüklerinden feyz ve bereket alıp dönerler.

Kâbe'nin İhrama Girişi

Zilkade ayının 27. gecesi Kâbe örtüsü, tavaf edenlerin ellerinde yırtılmaması ve kirletilmemesi için dört taraftan birbirçuk adam boyu yukarı kaldırılır. Kâbe örtüsünün bu hâline İhrâmü'l-Kâbe adı verilir. O gün Kutlu Mabet çok kalabalık olur. O vakitten itibaren Arafat'ta vakfe (: bekleyiş) sona ermedikçe Kâbe bir daha açılmaz.

Haccın Usûlü ve Hac'da Yapılan İşler

Zilhicce'nin ilk günü sabah akşam ve beş vakit namazda kutlu vaktin girişini tebrik için davullar çalınır, kösler vurulur. Arafat'a çıkışına kadar bu devam eder. Zilhicce'nin yedinci günü Hatip öğle namazının ardından bir hutbe okuyarak "menâsikü'l-hacc" (: hac ibadetinin yapılması esnasında gerekli ritüelleri) ve "vakfe"yi öğretir. Ertesi gün halk erkenden Minâ'ya çıkar. Mısır, Irak ve Şam'dan gelen kumandanlar ile bilginler o geceyi Minâ'da geçirirler. Anılan ülkelerin ahalisi kandil ve mum yakmak hususunda birbirleriyle yarış ederler ise de daima Şamlılar öndedir. Dokuzuncu gün sabah namazından sonra hareket ederek Minâ'dan Arafat'a giderler. Yolda Muhassar vadisinden geçilirken Pey-

gamber geleneğine uyularak koşulur. Muhassar vadisi, Müzdelife ile Minâ arasındaki sınırdır. Müzdelife iki dağ arasında düz bir alandır. Etrafi su havuzları ve sarnıçlar ile çevrilmiştir. Bu depoları Ca'fer b. Ebû Mansûr'un kızı; Hârûn Reşîd'in eşi Zübeyde yaptırmıştır. Minâ ile Arafat arasında beş mil var. Minâ ile Mekke arasında da uzaklık aynı. Arafat'a üç isim vermişler: Birinci ismi bilindiği gibi Arafat; ikinci ismi Cem' (: toplanma yeri); üçüncü ismi ise Meş'aru'l-Haram'dır (: kutlu bölgenin sembolü). Arafat geniş ve düz bir yer, etrafi dağlarla çevrili. Düzluğun bir ucunda bulunan Rahmet dağı ve çevresine Mevkif (: vakfe yapılan yer) denilir. Rahmet dağının önünde bir mil uzaklıkta iki işaret göze çarpar. Bunlar Hill (: yasaksız) ile Haram (: yasaklı) bölgeler arasındaki sınırı gösterir. Bunların yakınında Arafat'ı takibeden Batn-ı Urne vadisi başlar. Peygamberimiz oradan vakfeye başlanması emrettiğinden buna dikkat etmek gerek. Güneş batmadan önce Mekke'ye varmak için acele etmek doğru değil. Bundan kaçınılmalıdır. Deve sürenler, hacıların bir kısmını dönüşte çok kalabalık olacağı gereklüğüyle ikna edip Urne'ye kadar yürümeye zorlarlar; fakat bu hareket onların hac ibadetini bozmaktadır. Yukarıda bahsedilen Rahmet dağı, toplanma meydanının tam ortasında diğer dağlardan kopuk ve tek başına yükselir. Bu dağ, birbirinden ayrı, parça parça kayalardan oluşmaktadır. Tam tepesinde Ümmü Seleme annemize nispet edilen bir kubbe vardır. Ahali, bunun ortasında yer alan namazgâhda namaz kılmak için hücum eder. Mescidin çevresinde geniş bir düzlük vardır; Arafat meydanına bakar. Halk kible yönündeki duvarda bulunan mihraplarda namaz kilar. Bu dağın altında çok eski bir ev vardır. Aşağı inerken Kâbe'yi sola alınca hemen bu evle sarp kayalar arasında Peygamberimizin mevkifi (: vakfe yaptığı yer) bulunur. Onların çevresinde su sarnıçları, kuyular mevcut. İmam burada ayağa kalkıp hutbe okur, ögleyle ikindiyi beraber kilar. Kâbe'ye yüzümüzü çevirirsek, iki sınır işaretinin solunda Erâk vadisi uzanır. Bu vadide yeşil misvâk ağaçları arka arkaya sıralanır. Hacıların dağılıp Mekke'ye gitme vakti gelince Mâlikî imamı eliyle işaret ederek mevkifinden iner. Halk bir anda haretke geçer; dağ taş inler. O ne büyük manzara! O, ne güzel an! Ruhlar orada güzel ölümü arzular; oranın rahmet meltemiyle gönüller esrir. Yüce Allah bizi, o gün sevgisini kazanmış özel kullarından eylesin o gün!

Benim ilk vakfem Yediyüzyirmialtı senesinin Zilhicce ayının ilk Perşembe gününe rastladı.²⁶⁰ O zaman Mısır kervanının emiri, Melik Nâsır'ın nâibi Argûn Devâdâr idi. O sene Melik Nâsır'ın Argûnoglu Ebûbekir'le everdiği kızı, Nâsır'ın kendi eşi, Sarây ve Huvârezm

(: Harizm) sultani Muhammed Uzbek'in kızı Honde de Allah Evi'ni ziyaret etme şerefine erişmiştir. O yıl Şam kafilesinin emiri, Seyfeddin Çoban'dı. Güneş battıktan sonra hacilar dağılmıştı ve biz ancak yatsı namazında Müzdelife'ye varmıştık. Peygamber geleneğine uyarak akşam ve yatsıyı beraber kıldı. Sabah namazını Müzdelife'de edâ ederek Meş'arülharam denilen yerde vakfeye çekilipli dua ettikten sonra Minâ'ya yöneldik. Muhassar vadisi dışında, Müzdelife'nin her yanı mevkîf sayılır; yani her tarafta vakfe yapılabilir. Muhassar vadisi koşa koşa geçilecek yerdir.

Halkın çoğu cemreler (: taşlanan yerler) için çakıltaşı toplama işini Müzdelife'de yapar. Müstehap (: güzel ve doğru görülen) de budur. Hayf Mescidi civarında da taş toplayan olur; bu konuda tam bir serbestlik vardır. Minâ'ya vardıklarında Akabe cemresi için taşlama işine başlarlar. Sonra Kurban keser, tiraş olur ve nihayet normale dönerler; yani ihramı çıkarır ve hac yasaklarından çıkışmış olurlar. Ancak "ifâda" denilen ve grup grup yapılan tavaflar olmadan cinsî münasebet ve güzel koku yasağı kalkmaz. Akabe cemresi, Kurban Bayramı'nın sabahında güneş doğarken taşlanır. Taşlama bitince, hacılardan kurbanını kesip tiraş olan büyük kitle İfâda Tavafi'na gider. Bir kısmı da ikinci güne kalır.

İkinci gün güneşin gölglesi batıya doğru meyletmeye başladığı sırada (: öğlenleyin) ilk cemreye yedi taş atılır. Orta cemreye de aynı sayıda taş atılır. Peygamber'in geleneğine uyularak bu iki cemrede dua etmek için biraz beklerler. Üçüncü gün ise kırkdokuz taş atıldıktan sonra acele acele Mekke'ye inerler. Haciların büyük bir kısmı, Kurban gününden sonra üçüncü günü de orada geçirir, nihayet yetmiş taş atmış olurlar.

Kâbe'nin Asıl Örtüsü

Kurban günü, Mısır kervanı tarafından Kâbe'nin örtüsü getirilerek Ulu Ev'in üzerine konulur. Kurban gününden sonra üçüncü gün Benî Şeybe (: Şeybeoğulları) örtüyü Kâbe üzerinden sarkıtır. Siyah ipekle yapılmış olan örtünün astarı ketendendir. Üst tarafına beyaz harflerle şu âyet nakşedilmiştir:

"Allah, Kutlu Ev Kâbe'yi halk için bir kalkış yeri yapmıştır."²⁶¹

Diğer yönlerde de beyaz harflerle başka âyetler yazılmıştır. Bu yazıtında siyahı delen parlak bir ışık vardır. Örtü Kâbe'nin üzerine tamamen bırakıldığı vakit ellerden korunsun diye etekleri biraz büükülerek yukarıya doğru kaldırılır. Kâbe'nin örtüsünü devlet başka-nı Melik Nâsır hazırlatır. Melik Nâsır, Mekke kadisının, hatibinin,

imamının, müezzininin, temizlik memurlarının ve yaygıcıların maaşlarını, ayrıca Kutlu Mabed'in mum ve zeytinyağı gibi levazimatını her sene gönderir.

O günlerde Kâbe, Irak kervanı ile gelen Horasan ve Irak halkı için her gün açık kalır. Oraların ahalisi Şam ve Misir kervanlarının kalkıp gitmelerinden sonra dört gün daha Mekke'de kalıp Kutlu Mabed'in müdafimlerine ve yoksullarına sadaka dağıtırlar. Geceleyin onları tavaflarla görmek gördüm. Mekke ahalisinden rastgeldiklerine ve Kutlu Mabed'in müdafimlerine gümüş para, elbise veriyorlardı. Otuруp Kâbe'yi seyre dalanlara da yaklaşıp sadaka vermektediler. Hattâ uyumuş birini görseler yavaşça eğilir, adamcağızın ağızını uyanincaya kadar altın ve gümüşle doldururlardı!

Yediyüzyirmisekiz yılında Irak dönüşümde²⁶² bunlarla beraberdim, o kadar çok sadaka verdiler ki, Mekke'de altının değeri düştü! Bir miskal (: ölçek) altın, onsekiz dirhem gümüş ile değiştirildi. O sene Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd'in ismi minberde ve Zemzem Kuyusu başında anıldı, ona dualar edildi.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

Mekke'den Ayrılış, Medine'ye Dönüş

Zilhicce'nin 20. günü akşamı, Irak kervanının emiri Behlevân (: Pehlivan) Muhammed Havîh ile Mekke'den ayrıldım.²⁶³ Bu adam Musul asillidir. Şeyh Şihâbeddin Kalender'in vefatından sonra hac emirligine atanmıştır. Şihâbeddin fazilet ve cömertliğiyle tanınmış, padişahı nezdinde kabul görmüş bir adamdı. Kalenderiyye âdetleri üzere sakal ve kaşlarını tıraş ederdi. Mekke'den çıktıığında Emir Behlevân, Bağdat'a kadar mahâra türü²⁶⁴ tahtirevanın yarısını benim için kiralayıp ücretini kendi ödedi, beni konuğu olarak ağırladı.

Veda tavafından sonra Irak, Horasan ve Fâris ahalisinden kala-balık bir toplulukla Batn-ı Merr denen vadide gittik. Çevremdeki insanların sayısını hesaplamak mümkün değildi. Kat kat bulutlar gibi inliyorlardı. Yer titriyordu, dalga dalga insandan! Bir ihtiyaç için kafilden ayrılan adam, ait olduğu yerle ilgili bir alâmete sahip değilse yitip giderdi bu mahşerî kalabalıkta. Kervanın yanında yüzlerce su kabi durur, yolcular su içerdi. Sadaka olarak verilecek erzak da dahil; hastalar için ilaç ve çeşitli şerbetleri nakletmek için sağlık develeri bulunurdu. Kervan bir yerde konaklayınca "düsüt" denilen büyük bakır kazanlarda yemek pişirilir, yolculara ve yanında ağızı olmayanlara yedirilirdi. Kervanda bulunan diğer develere, yürümeye takati kalmayanlar bindirilirdi. Bunlar Sultan Ebû Saîd'in iyiliklerindendir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah Teâlâ o Ebû Saîd'e bu künheyi hayırlı kilsin! Ne kadar cömert! Müslümanların öcünü alan, kâfirlere korku salan Emirü'l-Müs-limîn Ebû Yusuf oğlu Efendimiz Ebû Saîd de bu hususlarda başnumûne olarak sana yeter;²⁶⁵ o ki ihsan ve ikramın denizi, yardıma koşma ve erdemli davranışmanın alâmet-i farikası, cömertliğin alemdârı, Müslüman-

manların emiridir! Hak Teâlâ onların mübarek ruhlarını kutsasın; kıyâmet gününe kadar otorite ve gücü onların elinde bulundursun!

(İbn Battûta devam ediyor:)

Bu kervanda zengin seyyar dükkânlar, halka hizmet eden büyük imaretler kurulur; her türlü meyve ve yiyecek bulunur. Kervan karanlıkta ilerlerken tahtırevanların, develerin önünde yakılan meşaleler her tarafı aydınlatır ve gündüze döner gece!

Batn-ı Merr'den Usfân'a, sonra da Hulays'a geçtik. Beş konak ilerledikten sonra Semk vadisine vardık. Beş konak sonra da Bedir'e ulaştık. Biri sabah, diğeri akşam olmak üzere günde iki menzil aşılır bu yolculukta. Bedir'den hareketle Safrâ'ya varınca dinlenmek üzere biraz bekledik. Oradan Medine'ye üç günlük yol vardır. Sonra kalkıp Medine'ye vardık. Peygamberimizin kabrini ikinci defa ziyaret etme şerefine eristik. Hak Teâlâ onu esen kilsin, rahmetiyle kuşatsın!

YİRMİNCİ BÖLÜM

Medine'den Çıkış

Medine'de altı gün kaldiktan sonra hareket ettik. Üçüncü gün Arûs vadisine inerek tatlı yeraltı suyundan nasibimize düşeni aldık. Arûs vadisinden kalkıp Necid topraklarına girdik. Göz alabildiğine uzanan bu mübarek yerin güzel kokulu rüzgârını içimize çektiğim. Dört menzil sonra Useyle diye ünlenen suya, oradan hareketle de Nukra adıyla bilinen kaynağa gittik. Orada büyük sarnıçlara benzeyen su depolarının izleri vardır. Sonra Karûre suyunu gittik. Burada yağmur suyu ile dolu depolar Halife Ca'fer'in kızı Zübeyde tarafından yaptırılmıştır. Allah ona rahmet eylesin. Burası Necid arazisinin tam merkezidir. Tatlı rüzgârlar eser, havası güzeldir. Her mevsimin mutedil olduğu bu topraklar çok verimlidir.

Karûre'dan kalktık Hâcir'e vardık. Orada da su depoları mevcut. Bazen depolar kurusa da geniş düzülükte biraz kazı yapılınca su çıkarıyor. Hâcir'den hareket ederek Semîra'ya vardık. Vadî içinde çukur bir yer burası. İçinde kaleye benzer bir bina görülüyor. Kuyularındaki su gayet gür ise de tadı deniz suyu gibi acı. Yörenin köylülerini buraya koyun, yağı ve süt getirerek ham bez karşılığında satıyorlar. Onların esas müsterileşri hacılardır. Bezden başka bir şey almaz köylüler. Daha sonra Mahfûk dağına (: Deliklidağ) ulaştık. Bu dağ, çölün ortasındadır. Tepesinde bulunan bir delikten ıslık çalarak giriyor rüzgâr; mahfûk demeleri de bu yüzden! Oradan ayrıldık. Çevresinde hiç su bulunmayan Kûrûş vadisine gittik. Geceleyin yola devam ederek sabaha doğru Fayd Kalesi'ne vardık. Burası da düz bir arazi üzerinde büyük bir sığınak; etrafı surlarla çevrili. Civarında bulunan dış mahallelerde köylü Araplar oturuyor. Bunlar da hacilarla alışveriş ederek geçinirler. Hacilar Irak'tan Mekke'ye gelirken erzakin bir kısmını oraya bırakır, dönüste alırlar. Burası Mekke ile Bağdat arasındaki yolu yarısıdır. Fayd'dan Kûfe'ye

oniki günlük düz bir yol var. Yolda su kuyularına rastlanıyor. Hac kafilerinin âdetindendir; çöldeki haydutları korkutmak ve saldirılarını önlemek için Fayd bölgesine savaşa girer gibi silâhlı olarak girerler. Orada Emir Mühennâ b. İsa'nın oğulları Feyyâd ve Hiyâr'la görüştük. Yanlarında bulunan bedevîleri ve diğer adamları saymak imkânsız... Bunlar hacıları ve hacıların eşyasını muhafaza konusunda anlayış gösterdiler. Kervandakiler de malî güçleri ölçüsünde bedevîlerin getirdiği deve ve koyunları satın aldılar.

Fayd'dan hareket ederek Ecfur adıyla bilinen yere geldik. Burası Cemil ve Büseyne adlı iki âşığın buluştuğu yerdir. Yola devam ettik; çölde yine konak verdikten sonra Zerûd'a vardık. Birkaç kum tepesinden gayrı engebesiz, düz bir arazi. Burası.

Zerûd'da küçük evler var. Etrafi kale gibi surlarla çevrili. Kuyu var ama suyu tatlı değil.

Daha sonra Sa'lebiye'ye ulaştık. Harap bir kalesi var. Karşısında bulunan ve merdivenle inilen büyük sarnıçta tüm kervana yetecek kadar yağmur suyu bulunmaktadır. Köylüler burada toplanarak deve, koyun, yağı ve süt satırlar. Bu mıntıka ile Kûfe arasında üç konak vardır. Sa'lebiye'den kalkıp Mercûm birikintisine gittik. Burası yol üzerinde bir kabirdir. Üzerinde büyük bir taş yiğini göze çarpıyor. Her geçen, bu yiğini taşıyor. Yatan adam Râfîzî imiş. Adam Hac için kervanla yola çıktıktan sonra burada Sünî Türklerle kavgaya tutuşuyor, sahabeye dil uzattığı için! Çıkan arbede sonucunda taşla öldürülüyor.

Çevrede bedevîlere ait pek çok ev var. Onlar da öncekiler gibi yağı, süt ve benzeri yiyecekleri kervana getirmektedirler. Orada Zübeyde Hatun tarafından yapılmış büyük sarnıcı suyu kervan halâsına bol bol yetiyor. Mekke ile Bağdat arasındaki güzergâhta mevcut su sarnıcı, kuyu ve depoların hepsi Zübeyde Hatun'un eseridir.²⁶⁶ Cenâb-ı Hak sevap yağıdırın o kadına; onun yardımları ve yaptığı hayrat olmasa bu yolu kimse kolay katedemez.

Mercûm'dan kalktık, Maşkûk denilen yere varıp konakladık. Suyu tatlı ve berrak olan iki sarnıcı var. Kervan halkı yanlarında bulunan eski bayat suyu yere döküp bu sarnıçlardan taze su doldurdular. Seyahatimize devam ettik. Yine sarnıçlı bir semte; Tenânîr'e vardık, çadır kurduk. Sonra geceleyin yola çıkıp Zümmâle'ye vardık, güneş doğmadan. Gayet mamur bir kasaba. Araplara ait bir büyük köşk, iki su deposu ve birçok kuyu var. Burası, bahsettiğimiz güzergâhin en mühim suvarma yerlerinden biridir. Sonra iki su deposu bulunan Heysemân'a geçtik... Sonra Akabetü'-ş-Şeytan (: Şeytan Yokuşu) denilen yamacın altına vardık. İkinci gün o yamacı tırmadık. Bu güzer-

gâhta Akabetü’ş-Şeytan’dan başka sarp yer yok. Orası da öyle uzun ve çetin değil... Sonra Vâkisa denilen yere geldik. Her taraf bedevîlerle iskân edilmiş. Çevrede büyük bir bina var. Su depoları da oraya buraya serpiştirilmiş. Burası su tedariki yapılan yerlerin sonuncusudur.

Artık Kûfe’ye kadar Fırat nehrinin kollarından gayrı testi dolduracağımız meşhur bir yer yoktu. Kûfe ahalisi Vâkisa’da hacılara un, ekmek ve meyve getirdi. Millet, birbirini tebrik etti, selâmetledi. Sonra Lûra ismiyle bilinen ve büyük bir su sarnıcı bulunan yere vardık. Oradan, Mesâcid adıyla şöhret bulmuş bir mintikaya gittik. Burada üç su deposu vardı. Sonra Kurûn Minâresi (: Boynuzlu Minâre) denilen mevkie vardık. Orada kurak bir mekânda geyik boynuzlarıyla etrafı çevrili yüksek bir minâre vardı; harap mı harap bir yapıydi... Kurûn Minâresi denilen yerden Uzeyb’e geldik. Gayet münbit bir vadiydi burası. Her tarafı yeşillikti, mamurdu. Sonra Kadisiye’ye hareket ettik. Burada Farşilarla yapılan büyük savaşta Hak Teâlâ İslâm dinine yardım etmiş ve ateşperest Mecûsileri zelil kilmiş bir zamanlar. Bu gazâda Müslümanların kumandanı Sa’d b. Ebû Vakkas’tı. Allah ondan razı olsun. O fetih esnasında Kadisiye büyük bir şehirmiş ama şu anda harap.²⁶⁷ Yalnız hurma bahçeleri ve Fırat nehrinin arkları ile çevrili büyük bir kasaba mamurdur.

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

Meşhed-i Ali ve Buradaki Ziyaretgâhlar

Necef Şehri

Kadisiye'den hareket ederek Necef yöresinde bulunan Meşhed-i Ali beldesine geldik. Burası gayet güzel bir şehir. Geniş ve taşlık bir sahada kurulmuş. Nüfusunun kalabalıklığı, binalarının güzelliği ve sağlamlığı bakımından Irak'ın en güzel şehirlerinden denilebilir. Çarşılıarı gayet temiz ve şirin. Şehre Hadra Kapısı'ndan girerek önce manav, aşçı ve ekmekçilerin bulunduğu çarşıya, sonra meyveciler çarşısına, oradan terziler çarşısına ve "kaysâriye"ye (: merkezî çarşı), oradan da attarlar pazarına uğradık. Sonra içinde Hz. Ali'nin kabri olduğu zannedilen Hadra Kapısı'ndaki mezarlığa yöneldik. Bu kabristanın karşısında sanatkârane bir şekilde inşa edilmiş medrese, zaviye ve hankahlar bulunur. Duvarları bizim oralarda "zelîc" (: çinili mozaik) olarak bilinen kaygan taşlara benzer; burada "kaşânî" diyorlar. Rengi bizim oradakilerden daha parlak, motifleri ise daha güzel.²⁶⁸

Ravda (: Türbe) ve Kabirlerin Bulunduğu Mekân

Hadra Kapısı'ndan Şii öğrenci ve sufilerin oturduğu büyük medreseye girilir. Bu medresede misafir olanların hepsine, günde iki defa olmak üzere üç gün boyunca ekmek, et ve hurma ikram edilir. Oradan Kubbe Kapısı'na varılır. Girişte teşrifatçilar, nakipler ve hizmetkarlar hazır bulunur. Bir ziyaretçi oraya varınca adamın derecesine göre onlardan biri veya hepsi ayağa kalkıp eşikte durarak şöyle izin ister:

"Ey müminlerin emiri! Sizin emrinizle şu muhtaç kul yüksek ravdaya girmek için izin istiyor. İzin verdığınız takdirde girer, aksi hâlde geri döner! Eğer buna layık değilse elbet kerem sahibi olan ve kusurları örten sizsiniz!"

Böylece ziyaretçilere gümüşten yapılmış eşik ile kapının kenarları-

nin öpülmesini emreder. Ziyaretçiler kümbete girerler. Burası ipek ve diğer kumaşlardan mamul çeşit çeşit halılarla döşelidir. Çevredeki büyülü küçülü kandiller ya altın ya gümüşten yapılmış. Kümbetin ortasında bulunan kare şeklindeki peyke, tahta plakalar ile kaplanmış ve üzerine güzel nakkışlar kondurulmuştur. Oradaki altın levhalar gümüş civilerle tutturulmuştur. Bu süsler peykeyi tamamen örtmüştür. Üstünde bulunan üç kabirden birinin Âdem Peygamber'e, diğerinin Nuh Peygamber'e, üçüncüsünün de Hz. Ali'ye ait olduğu sanlıyor. Allah'ın selâmi onların üzerine olsun. Kabirler arasında, içinde gül suyu, misk ve muhtelif kokular bulunan altın ve gümüş leğenler mevcut. Ziyaretçi bunlara ellerini batırır, bereketlenmek amacıyla yüzüne sürer. Kümbetin bir kapısı daha var. Bu kapı rengârenk ipek perdelerle süslenmiş. Eşiği gümüşten yapılmıştır ve doğrudan bir mescide açılıyor. Mescidin içi hali ve seccadelerle döşenmiş, çatısı ve duvarları ise ipek kumaşlarla örtülmüştür. Bu namazgâhin böyle güzel perdelerle süslü dört kapısı var. Her kapının eşiği de gümüşten. Şehir halkın hepse Râfîzi! Ravda adıyla bilinen bu küçük kabristanda meydana gelen garip olaylardan ötürü Hz. Ali'nin mezarının orada olduğuna inanırlar. Meselâ Mahyâ Gecesi adı verilen Recep ayının 27. gecesi Irakayn, Horasan, Fâris ve Anadolu ahalisinden 30, 40 kadar kötürum getirip yatsıdan sonra onları kabrin üzerine koyarak kalkmalarını beklerler. Kendileri de Ravda'yı seyreder, namaz kilar, dua ve zikirle meşgul olurlar. Gecenin yaklaşık üçte ikisi veya yarısı geçince kötürüler sapasağlamayağa kalkar ve şöyle derler:

“Allah'tan başka ilâh yok! Muhammed Allah'ın elçisi, Ali Allah dostudur!”

Bu durum halk arasında yaygındır. Ben geceyi orada geçirmediysem de herkesçe bilinen güvenilir kimselerden olayı aynen dinledim.

Diyâf Medresesi'nde (: Misafirler Medresesi) biri Anadolu, diğeri İsfahan, öteki de Horasan halkından olan üç kötürum adam gördüm; hâllerini sordum. Mahyâ Gecesi'ne yetişemediklerini, bunun için gelecek sene Recepin 27. gecesini beklediklerini söylediler.

O gece şehir sakinleri orada toplanır, büyük bir pazar kurulur; on gün süren. Burada bazı tüketim ürünlerinden vergi alınmadığı gibi vali de yoktur! İdare tamamen nakibü'l-eşrâf denilen adamın elinde. Ahali ticaret erbâbi. Gayet cesur ve cömert insanlar. Çok çeşitli ülke-re seyahat edip dururlar. Onlarla yolculuk eden kimse asla şikayet etmez. Ben de onlara arkadaşlık ettikleri için teşekkür ettim. Fakat Hz. Ali sevgisinde aşırı giderlerdi. Irak ve benzeri yörenlerin halkından biri hastalığa yakalandığı zaman bu dertten kurtulmak için adak adar, Hz.

Ali'nin kabrine (: Ravda'ya) götürür, orada keser. Yine birinin başı ağrısı altın veya gümüşten bir kelle yaptııp Ravda'ya gönderir ve bu madde nakîbü'l-esrâf tarafından hazineye konulur. Orada el, ayak ve diğer uzuvların benzeri altın kalıplar bulunur! Ravda'nın hazinesi çok büyüktür! İçinde bulunan altın ve gümüş miktarını belirlemek mümkün değil!

Buranın Nakîbü'l-Eşrâfi

Buranın nakîbü'l-esrâfi Irak sultani tarafından tayin edilmiş bir emirdir. Sultanın nazarında itibarı büyük. Sefere çıkarken ulu emirlerle mahsus özel merasimle yola koyulur. Ona ait bayrak ve bando vardır. Sabah akşam kapısı önde davul çalınır. Bu beldede, otorite tamamen nakîbü'l-esrâfin eline verilmiştir. Kendisinden başka vali olmadığı gibi ne sultanın ne de diğer birinin adına vergi toplanamaz! Ben oradayken nakip, Iraku'l-Acem bölgesinin şehirlerinden olan ve halkın çoğu Râfizîlerden oluşan Âva'dan gelme Nizâmeddin Hüseyîn b. Tâceddin Âvî idi. Daha önce bu vazifeyi başka bir etnik grubun fertleri sırayla yürütmekeydiler. Bunlardan biri Cemaleddin b. Fakîh, diğeri Kîvâmeddin b. Tâvûs, öbürü Nâsireddin Mutahhar b. Şerif Sâlih Şemseddin Muhammed Evherî idi. Bu adam da Iraku'l-Acem bölgesinden gelmişti. Şu anda Hind padışahının has dostlarındandır. Bir diğer nakip de Ebû Gurre b. Sâlim b. Mühennâ b. Cemmâz b. Şîha Hüseyîn Medenî'dir.

Şerif Ebû Gurre'nin Hikâyesi

Şerif Ebû Gurre önceleri ilim ve ibadetle meşgul idi. Amcasının oğlu, Medine emiri Mansûr b. Cemmâz'in himayesinde Medine'de ikamet ederdi. Sonra Medine'den çıkış Irak'a giderek Hille'ye yerleşti. Nakip Kîvâmeddin b. Tâvûs vefat edince Iraklılar Ebû Gurre'nin nakipliğe geçmesi için Sultan Ebû Saîd'e yazı yazdırıldı. Böylece Sultan Ebû Saîd nakiplik vazifesini Ebû Gurre'ye verdi. Kendisine "yarlıg" (: ferman)²⁶⁹ gönderdikten başka Irak ülkesinde âdet olduğu üzere hil'at (: özel şeref giysisi), davul ve bayrak verdi. Şerif Ebû Gurre dünya zevkine dalarak ibadeti terketti; malını haram yollarda sarfetti. Vaziyet sultana bildirildi. Bunu duyan Şerif güya Tûs'ta Ali b. Musa Rîdâ Hazretleri'nin mezarını ziyaret etmek üzere Horasan'a doğru yola çıktı. Adamın maksadı firardı tabii! Ali b. Musa'nın kabrini ziyaretten sonra Horasan şehirlerinin en uzağı olan Herat'ın yolunu tuttu. Orada, dostlarına Hind ülkesine gideceğini söylemişti. Arkadaşlarının çoğu geri dönerken sadece kendisi Sind'e varmak için Horasan top-

ráklarından çıktı. Pencâb adıyla bilinen Hind nehrini geçtikten sonra davul ve zurna çaldırınca erafta bulunan köy halkında "Tatar yağma-sına uğradıkları" zannını uyandırdı! Millet yağma var zannederek akın akın oradan uzaklaşıyordu. Halk grup grup Úca şehrine kaçtı; durumu şehrin valisine bildirdiler. Vali asker toplayıp harp hazırlığına başladı. Bir taraftan da ne var ne yok diyerek teftiş için öncü kuvvetler gönderdi. Akıncılar on kadar atlı ile Şerif Ebû Gurre'ye refakat eden ve davul-bayrak taşıyan bir miktar piyadeye rastladılar. Onların yanında tüccarlar da vardı. Niye böyle yaptıklarını sordular. Berikiler Irak nakibü'l-esrâfinin Hind sultanına misafir olmak istediğini söyleyince akıncılar geri dönüp durumu valiye arzettiler. Vali, Şerif'in kendi memleketi dışında bayrak açıp, davul çalmasını "Bu adam deli!" diyerek akl zâfiyetine yordu!

Şerif, Úca'ya gitti ve orada kaldığı müddetçe bulunduğu konağın önünde davul çaldırdı, çünkü davula çok meraklıydı; hattâ Irak'ta nakiplik yaparken baş ucunda davul çalan adam vurma işini bitirdiği vakit duramaz; "Vur davulcu, bir kere daha vur!" derdi. Bu yüzden ona Nakkar (: davula vuran, davulcu) lakabı verilmiş! Úca emiri, Şerif'in vaziyetinin ne olduğunu, akşam ve sabah vakitlerinde kapısı önünde nasıl davul çaldırıp bayrak açtığını Hind sultanına bildirdi. Hind halkın geleneklerine göre padişah tarafından izin verilmedikçe kimse bayrak açamaz, davul çaldıramaz. Bu iş de sadece sefer esnasında yapılır. Normal hâlde ikamet esnasında sadece padişahın kapısında davul calınır. Mısır, Şam ve Irak'ta ise durum tam aksine. Çünkü oralarda kumandanların kapısında da davul calınır. Hind sultânı olayları duyunca kızdı! Şerif'i ayıpladı, ağızına geleni söyledi. Daha sonra Şerif Ebû Gurre, Sultan'ın başşehrîne doğru yola koyuldu. Emir Keşlû Han da oraya gidiyordu. Hind'de en büyük emire Han unvanı verilir. Keşlû Han, Sind ülkesinin merkezi Multân'da oturmaktadır. Hind sultânı nezdinde büyük itibara sahiptir. Padişah, ona amca derdi. Babası Gîyâseddîn Tuğluk Şâh'a, Sultan Nâsreddîn Husravşah ile mücadele esnasında yardım edenlerdendi Keşlû Han... Her neyse, emir başşehre yaklaştıça padişah onu karşılamaya çıkar. Bir rastlantı eseri Şerif Ebû Gurre de o gün şehr'e varmıştır ve emiri birkaç mil geçerek her zamanki âdeti üzere davul çaldırmaktadır! Yanındakilerle birlikte padişaha rastgelince Şerif öne çıkıp selâm verir. Padişah ona hâl-hatır sorar, niçin geldiğini merak eder. Şerif niyetini arzeder. Sonra padişah yoluna devam ederek Emir Keşlû Han'ı karşılar ve başşehre döner. Fakat Şerif'e asla iltifat etmez, misafir edilmesi için de izin çikarmaz.

O sıralarda Hind sultانı, Keteke ve Deveycir (: Deogir)²⁷⁰ adı verilen ve payitaht Dihlî'ye kırk günlük mesafede bulunan Devletabad şehrine hareket etme hazırlığı içindeydi. Şerif'e beş yüz dinar dirhem yani Fas altın ile 125 altın gönderdi. Parayı götürüre de şöyle tembihledi:

“Şerif'e de ki memleketine dönmek istiyorsa bu onun ağı olsun. Bizimle beraber gelmek istiyorsa yol harçlığı olsun bu! Eğer hükümet merkezinde kalmak isterse yine onda kalsın; biz dönüşcye kadar geçimliği olsun.”

Şerif Ebû Gurre –kendisi gibilere yapıldığı üzere– padişahın hediye göndereceğini zannediyordu. Sadece 500 akçeyle karşılaşınca üzüldü! Padişah ile beraber seyahat etmeyi tercih etti ve “hvâce Cihân” (: başvezir) adıyla çağrılan Vezir Ahmed b. Ayâs ile arkadaşlık kurdu. Bu adama padişah “hvâce Cihân” diye seslenir. Halk da o adamı böyle çağrıır. Hind halkın âdetine göre sultan bir adamı “imâdü'l-mülk” (: devletin direğii), “sikatü'l-mülk” (: devletin güvenilir kişi), “kutbülmülk” (: devletin zirvesi), “sadr-i cihân” (: cihanın başı) ve “hvâce Cihân” (: cihanın hocası) gibi unvanlarla adlandırdığı vakit hem sultan, hem ahali artık o adamı bu isimle anar. Bundan başka ad ile hitabeden olursa cezalandırılır.

Her ne ise... Vezir ile Şerif arasında bir sevgi peyda oldu. Vezir, Şerif'e bol bol ihsanda bulundu. Padişahın huzurunda onu övdü. Böylece sultan, Şerif'e karşı yumuşadı, kalbi kaynadı. Devletabad köylerinden ikisini verdi Şerif'e. Orada oturmasını emretti. Söz konusu vezir cömert, güzel ahlâk sahibi bir adamdı. Yemek yedirmek, zaviyeler inşa etmek, yolcuları korumak onun özelliklerindendi. Şerif sekiz sene burada kalarak iki köyün geliri sayesinde epey mal biriktirdi. Sonra dönmek istediyse de padişah izin vermedi. Zira onun adamlarındanardı artık. Padişah yabancıları sever, binde bir izin verirdi onlardan birinin başını alıp gitmesine. Sahil yolundan kaçmaya teşebbüs etti ama engellendi. Başşehre gelip padişahdan izin alması için veziri araya koydu. Bunun üzerine vezir, sultandan izin koparmaya muvaffak oldu. Oranın parasıyla 10.000 dinar yani Mağrip altınıyla 2500 dinar aldı padişahdan... Deri bir kese içerisinde getirilen parayı yatağının altına koydu. Parayı çok seviyordu. Arkadaşlarından saklamak için üzerine yattı. Çok cimri biriydi. Altınların üstüne abanmasından dolayı böğründe feci bir ağrı meydana geldi! Ağrı gitikçe arttı. Yolculuğa hazırlandığı esnada, keseyi eline geçirdikten tam yirmi gün sonra vefat etti.

Parasını Harrânlı Şerif Hasan'a vasiyet ettiğinden bu adam altınların hepsini Dihlî'de oturan Şîlere dağıttı. O Şîller aslen Hicaz ve

Irak ahalisindendiler. Hind töresine göre devlet bütçesi, hiçbir paranın vârisi olamaz. Orada yabancıların malına tecavüz edilmez. Miktarı da ne olursa olsun sorulmaz! Aynı şekilde siyahlar beyazların malına dokunmaz. Kalan mal, hak sahibi gelinceye kadar ölen kimsenin yakın arkadaşlarından birinde emanet olarak durur.

Şerif Ebû Gurre'nin Kasım adında bir kardeşi vardı. Bir müddet Gîrnata'da oturmuş, orada Mekkî adıyla bilinen Şerif Ebû Abdullah b. İbrahim'in kızıyla evlendikten sonra Cebel-i Târik'a gitmiş, Cezîre Hadrâ civarındaki Kürre vadisinde şehit oluncaya dek bu yörede kalmıştı. Kasım çok yiğit bir adamdı. Kimse kendisiyle dövüşmeye cesaret edemezdi. Bu husustaki maceraları halk arasında ağızdan ağıza dolaşır. Onun yetim kalan iki oğlu, üvey baba Kerbelâlı Şerif Ebû Abdullah Muhammed Hüseyîn' nin himayesi altındaydilar. Mağrip (: Fas) ülkesinde Irakî diye tanınan bu adam, çocukların annesiyle evlendi. Anne, onun nikahi altında vefat etti. Çocuklara hiçbir yardım esirgemedi. Onları açıkta bırakmadı Irakî; Allah Teâlâ ona sevap yağıdırıns.

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

Meşhed-i Ali'den Yola Çıkış, Basra'ya Varış

Müminlerin emiri Hz. Ali'yi ziyaret ettikten sonra Bağdat'a yöneldi kervan. Ben ise Hafâce kabilesinden bir grup adamlı Basra'ya yöneldim. Hafâce kabilesi bu diyarın en kuvvetli kabilesidir. Onlardan ayrı ve izinsiz bu yörede seyahat etmek mümkün değildir. Kafilenin reisi Şâmir b. Berrâc Hafâcî aracılığı ile bir deve kiraladım. Meşhed-i Ali beldesinden yola çkarak Havarnak'a ulaştık. Burası meşhur hükümdar Nu'mân b. Münzir'in ve onun Mâissemâ Oğullarından gelen atalarının diyarıdır.²⁷¹ Fira'tan ayrılan bir kol üzerinde, geniş bir sahada, iri iri kubbelerin kalıntıları var. Bazı insanlar hâlâ orada oturuyor. Buradan kalkarak Kaimü'l-Vâsik denilen mevkie vardık. Harap bir kasaba ile karşılaştık. Yine o kasaba gibi viran olmuş bir mescidin izleri gözüümüze çarptı. Yalnız minare ayaktaydı. Yine yolu muza revan olduk. Fırat kıyısını takip ederek Izâr adıyla bilinen kamışla kaplı bir bölgeye girdik. Burası suyun tam ortasındadır ve eşkıyalık yapan, Maâdî adıyla ünlenen Râfîzî mezhepli çöl Arapları ile doludur. Bizim kervandan olup da biraz geride kalmış bir dervîş grubunu soymuşlar, hem de pabuçlarına ve su taslarına kadar! Bu adamlar takip edildikleri zaman Izâr denilen o kamışlığa sıçınarak kendilerini savunurlar. Orada yırtıcı hayvan çoktur. Izâr'la beraber üç konak katederek Vâsit şehrine ulaştık.

Vâsit Şehri

Bağı, bahçesi, ağaçları çok. Bilginleri ile de şöhret bulmuş bir şehir. Burada oturanlar Irak halkının en seçkinlerindendir diyebiliriz.Çoğu *Kur'an-ı Kerim'i* ezberlemiş, doğru okuma işini halletmişlerdir. Iraklılar bu şere yonelir, ilim elde etmek için... Benim bulunduğu kafile-

deki bir cemaat, Vâsitî hocalardan *Kur'an'*ı güzel okuma dersi almak amacıyla ta buralara gelmiş...

Vâsitî'ta daima dolup taşıan büyük bir medrese vardır. İçindeki üç yüz odaya *Kur'an* öğrenmek için uzak ülkelerden gelen misafirler yerleştirilir. Bu medreseyi yapan adam, şehrin ileri gelenlerinden, fakih üstad Takiyyüddîn b. Abdülmuhsin Vâsitî'dir. Bu adam her öğrenciyeye senede bir defa elbise verir. Ayrıca her günü yiyecek ve cep harçlığı ile ilgili giderlerini de karşılamaktan geri durmaz. Onunla beraber kardeşleri ve dostları da *Kur'an* öğretmek için medresede otururlar. Üstad Takiyyüddîn ile görüştüm. Bana yemek çıkardı ve yolluk olarak biraz hurma ile para verdi.

Şehre ulaştığımızda kafile alışveriş yapmak için üç gün sur dışında kalmaya karar verdi. Bu zaman içinde Ebu'l-Abbâs Rîfâî Hazretleri'nin, şehirden bir günlük mesafede bulunan Ümmü Ubeyde adlı köydeki mezarını ziyaret etmek istedim.²⁷² Üstad Takiyyüddîn'den beni oraya götürmek üzere yanına bir arkadaş katmasını rica ettim. Benî Esed (: Esedoğulları) kabilesinden üç köylüyü refakatime verdi; onlar bu tarafların aşınâsiydi. Ayrıca beni kendi hayvanına bindirdi üstad... Öğleden sonra yola çıktıktı. O gece Esedoğulları kabilesinin ileri gelenlerinden birinin evinde misafir olduk. İkinci gün öğle vakti Revâk denilen yere ulaştık. Burası büyük bir ribât. İçinde belki binlerce dervîş bulunuyor! Ebu'l-Abbâs Ahmed Rîfâî'nın torunu Şeyh Ahmed Kûcük'ün oraya gelişine rastladı bizim ziyaretimiz.²⁷³ Bu adam ta Anadolu'dan kalkmış, atanın kabrini ziyarete gelmişti. Revâk'ta şeyhlik sırası ondaydı. İkindi namazından sonra defler çalındı, davullar vuruldu ve dervîşler raksas başladılar. Akşam namazından sonra pirinç ekmeği, balık, süt ve hurma getirildi yemek olarak. Millet, karnını doyurduktan sonra hep beraber yatsıya kalktı... Şeyh Ahmed, dedesinin postuna oturmuş; dervîşler etrafında zikre ve semâye dalmışlardı. Evvelce hazırlanmış olan yük yük odun çıkarıldı ve ateşe verildi. Allah'ı anarak yaptıkları raks yavaş yavaş zirveye erişirken birer birer ateşe girmeye başladılar. Kıpırdız korlar tamamen sönünceye kadar kimi içinde yuvarlandı, kimi ateşi ağızna aldı. Bu sufi tarikatın âdeti böyle. Ahmedîler²⁷⁴ diye bilinen bu sufilerin bazıları büyük bir yılanı tutup başını dışleyerek koparabilirler!

Ateşte Raksedenlerin Hikâyesi

Bir keresinde Hind ülkesinin başşehirî Dihlî'ye beş günlük mesafede bulunan Afganpur'da idim. Burası Hezâr Emrûhâ'ya bağlı bir şehirdir. Sarv (: Saru) adıyla bilinen bir ırmağın kenarında otağ kurduk.²⁷⁵ Tam da "şekâl" zamaniydi. Hind'de yağmura bu ad verilir.

Orada gök, yaz sıcaklarının başlamasıyla kapısını açar.²⁷⁶ Demin bahsettiğimiz suyun kaynağı Karacıl (: Himalaya) dağlarıdır. Yağmurun zehirli kuru otları yalayıp buraya akitmasından ötürü insan veya hayvan bu sudan içerse derhalölür! Bu nehrin etrafında dört gün konaklamamıza rağmen hiç kimse suya yanaşmadı! Orada Haydariler adı verilen dervişlerden bir bólük, yanımıza gelerek bir gece misafir kaldılar.²⁷⁷ Bu taifenin üyeleri boyunlarına demir bukağılar, kollarına demir halkalar geçirmiştir. Reisleri simsiyah bir adamdı, biraz sonra yapacakları raks esnasında yakmak için benden odun istedi. Bu yörenin valisi olan ve Hammâr adıyla tanınan Azîz'e rica ettim, odun top Lansın diye. Neredeyse on yük odun gönderdi Azîz... Dervişler yatsınamazından sonra ateş yaktılar. Odunlar kor hâline gelince semâ etmeye başladılar; kızıl alevin içine dalıp raks ettiler, yuvarlandılar. Üstataları benden bir gömlek istedi. Kendisine uzattığım gayetince gömleği giydi. Közlerin içinde yuvarlandı ve gömleğin yeniyle korla-ra vurdur, vurdur, vurdur. Sonunda ateşi söndürdü. Biraz sonra gömleği bana getirdi. Hiçbir noktasında yanık izi yoktu! Hayretler içinde kaldım.

Şeyh Ebu'l-Abbâs Rifâî Hazretleri'nin kabrini ziyaret edince Vâsit'a döndüm.

Beraberinde geldiğim kervan çoktan yola koyulduğu için ben de yola düştüm ve ona yetiştim. Önce Hüdayb adıyla bilinen bir suyun başına vardık. Oradan çıkışip, hiç su olmayan kurak bir yerde; Vâdi'l-Kirâ'da konakladık. Daha sonra Müseyreb denilen yere, oradan Basra yakınına, sonra da kuşlukleyin Basra şehrine ulaştık.

YIRMIÜÇUNCÜ BÖLÜM

Basra ve Ziyaretgâhlari

Basra'da Mâlik b. Dinâr Ribâti'nda konakladık. Şehirden iki mil uzaklıktı, kale gibi bir bina dikkatimi çekmişti. Sorduğumda Hz. Ali'nin mescidi olduğunu söylediler. Eskiden Basra çok daha geniş bir alanı kaplıyormuş. Mescit şehrin tam ortasındaymış o zamanlar. Oysa bugün mescit ile şehrin arası iki mil tutuyor. Hattâ mescit ile Basra'yı kuşatan ilk sur arasında bile iki mil uzaklık bulunuyor. Böylece mescit, şehir ile surun arasında bulunuyor.

Basra, Irak'ın önemli şehirlerindendir. Ünü her tarafa yayılmıştır. Güzellik ve bereketten nasibini almış bağ ve bahçelerinin verdiği ürünlere diyecek yok! Burada yetişen meyveler pek lezzetli. Biri tatlı, diğeri tuzlu iki nehrin birleştiği yerde kurulmuş bu şehir. Dünyanın hiçbir yerinde Basra'daki kadar hurma ağacı yoktur. Çarşında "Irak rath" diye bilinen bir ölçüyle 14 ratl hurma bir dirheme satılıyor. Onların bir dirhemi, "nukra"nın üçte biridir. Şehrin kadısı Hüccetüddin bana bir küfe dolusu hurma göndermişti. Bir adam bu kadar hurmayı zor kaldırabilir ama ben bunları satmak istediğimde sadece 9 dirhem etti! Bu paranın üçte birini de evden çarşıya götürme ücreti olarak hamal aldı! Basra'da "seyelân" denilen bir tür şerbet yaparlar hurmadan; gül suyu gibi güzel kokar.

Şehirde üç büyük semt var. Birincisi Hüzeyl Mahallesi diye bilinir. Reisi, Şeyh Alâeddîn İbnü'l-Esîr'dir. Bu adam erdemli ve cömert biridir. Beni ağırladı; yol harçlığı ve elbise verdığını de söylemeden geçemeyeceğim. İkinci semt, Benî Haram Mahallesi diye biliniyor. Reisi Şerif Mecdüddîn Musa Hasen'dir. Bu adam da bana hurma ve seyelân göndermiş, yemek ikram etmiştir. Üçüncü semt ise Acem Mahallesi diye bilinen yerdir. Buranın başı Cemaleddîn İbnü'l-Lûkîdir.

Basra halkı, güzel huyludur. Yabancıya yakınlık gösterirler, haklarını çiğnemezler. Buraya gelen hiçbir yabancı, gurbet ve yalnızlık çekmez, "yad elde kaldım" diye korkmaz. Basralılar Cuma namazını demin bahsettiğim Hz. Ali Mescidi'nde ifa ederler. Başka zamanlarda mescidin kapısı kapatılır. Orası yalnız Cuma günleri ibadete mahsus bir yerdir. Hz. Ali Mescidi, en güzel mescitlerdendir. Muazzam genişlikteki avlusu, Vâdi's-Sibâ'dan getirilmiş kızıl çakıltashlarıyla döşenmiştir. Hz. Osman'ın, şehit edildiği sırada okuduğu mushaf bu mescitte bulunuyor. Tam da "Allah, onlara karşı sana yeter. O duyandır, bilendir!" âyet-i kerimesinin bulunduğu sayfada kan lekesi görülmektedir.

Dilbilgisi Âlimleri ile Tanınmış Bir Şehrin İbret Alınacak Hâli

Bir defasında Cuma namazını bu câmide kıldım. Hatip ayağa kalkıp hutbe okumaya başladı ve birçok gramer hatâsı yaptı. Bu işe hayret ederek durumu Kadi Hüccetüddîn'e anlattım. Kadı efendi:

"Bu şehirde dilbilgisine vâkif, kelimenin nasıl okunduğundan haberdar kimse kalmadı!" cevabını verdi. Oysa Basralılar eskiden beri gramer ilminde önder olmuştur. Hattâ "îmâmü'n-Nahv" (: dilbilgisi âlimlerinin önderi) Sîbeveyh dahi Basralı olduğu hâlde nasıl oluyor da Cuma hutbesini yanlışsız okuyacak bir hatip bulunamıyor! Akıl sahipleri için pek ibretâmız bir olay! Dilbilgisinin temeli burada atılmış, çeşitli ekollerini burada kurulmuş oysa! Yazık!²⁷⁸

(Titreyen Minareler)

Hz. Ali Mescidi'nin yedi minaresi vardır. Biri, ahalinin inancına göre Ali'nin ismi anıldıkta zangır zangır titrer! Yanında Basralılar varken mescidin üst tarafından o minareye çıktım. Köşelerinden birine duvar düzleyicinin kullandığı cinsten, malaya benzer bir tahta çakılıydim. Yanında bulunan adam elini bu tahtanın üzerine koyup itekleyerek:

"Müminlerin emiri Ali'nin başı için titre!" diye seslenince tabîî ki önce tahta sonra da minare hakikaten sallandı! Ben de tahtayı elimle kavrayarak:

"Allah elçisinin halifesine Ebûbekir'in başı için titre!" deyince minare yine titredi. Orada bulunanlar buna hayret ettiler. Basra halkı Sünî olduğu için benim gibi davranışın korkmasına gerek yok; fakat aynı işi ahalisi Râfîzî olan Meşhed-i Ali, Meşhed-i Hüseyin, Hille, Bahreyn, Kum, Kaşân, Sâva, Tûs yahut Âva'da biri yapacak olsa canının çıkışması iştense değil!

Ibn Cüzeyy der ki:

Allah Teâlâ Endülüs'ü korusun; oranın bölgelerinden Mansûra vadisinde kurulu Berşâne şehrinde gördüğüm bir minare halifeler veya benzeri büyük insanlardan birinin adı anılmasa da titrerdi! Bu minare o şehrin en büyük câmiinin minaresiydi ve yapı olarak da o kadar eski değildi. Hattâ manzarasının şahaneliği, yüksekliği ve düzgünlüğü ile göreceğiniz minarelerin en güzeli olurdu diyebilirim! Herhangi bir yana meyli yoktu. Şakül doğrultusu diyebileceğimiz diklige sahipti. Bir kez yöre ahalisinden birkaçını alıp bu minareye çıktım. Yanımdakilerden bir kısmı şerefenin çeşitli köşelerinden tutup kendilerine doğru kuvvetle sallayınca minare hakikaten titredi! Ben işaret verinceye kadar o köşeyi sarsmaya devam ettiler. Bırakın deyin- ce bıraktılar da eski sakin hâline döndü!

Basra'da Bulunan Kutlu Mekânlar, Ziyaret Yerleri

Cennetle müjdelelen on kişiden biri olan Talha b. Ubeydullah'ın türbesini bu ziyaretgâhlar arasında sayabiliriz. Şehrin içinde bulunan kabrin üzerinde bir kubbe var. Yanı başında bir mescit ve misafirleri doyurmaya mahsus bir zaviye mevcuttur. Basralılar bu kabre çok saygı gösterirler. Diğer bir ziyaretgâh, Peygamberimizin arkadaşı ve halasının oğlu Zübeyr b. Avvâm'ın mezarıdır. Şehir dışında olup üzerinde kubbesi yoktur; yanı başında bir mescidi ve yolcuların doyurulduğu bir zaviyesi mevcuttur. Bir diğer ziyaretgâh da Peygamberimizin sütannesi Hâlime'ye ait kabirdir. Yanında, onun oğlu ve Peygamberimizin sütkardeşi olan çocuk yatıyor. Peygamber dostlarından Hz. Ebûbekre'nin^{278a} mezarı da bu şehirde; üzeri kubbeyle örtülü.

Basra'dan altı mil ötede Vâdi's-Sibâ' (: yırtıcı hayvanlar vadisi) civarında Peygamberimizin hizmetkâri Enes b. Mâlik'in kabri mevcut. Orası, yırtıcı hayvanlarla dolu ve insandan yana ıssız olduğu için kalabalık bir ziyaretçi kitlesi olmadıkça varılacak yer değildir. Tâbiîn (: Sahâbe'den sonraki ilk) kuşağın efendisi Hasan b. Ebi'l-Hasan Basrı, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Vâsi; Utbe Gulâm, Mâlik b. Dinâr, Habîb Acemî ve Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin kabirleri de Basra civarında. Mezarların hepsinin üstünde kimin yattığı ve vefat tarihleri mevcut. Bu saydığım kabirlerin tümü, bugün şehrle üç mil uzaklıkta bulunan eski surun sınırları içindedir. Bunlardan başka Basra'da sahaba ve tâbiîinden, Cemel Vak'ası şehitlerinden pek çok muhtere-min kabirleri bulunuyor.

Basra'ya vardığında valilik görevinde bulunan adam Rükneddin Acemî Tevrîzî idi. Beni konuk etti, sevindirdi.

Basra şehri Furât (: Fırat) ile Dicle'nin kıyısında kurulmuştur. Orada, Fas şehirlerinden Vadi Salâ'da olduğu gibi gel-git hareketleri- ne rastlanır. Bahr-i Fâris (: Fars denizi) denilen deryadan çıkıştı yapan tuzlu körfez şehrre on mil uzaktadır.²⁷⁹ Med esnasında tuzlu su tatlı suya, cezir esnasında ise tatlı su, tuzlu suya galebe çalar. Basralılar bu vakitte evlerine su alırlar. "Basralıların suyu, tuz çoru!" denilir bu yüzden!

İbn Cüzeyy der ki:

Aynı sebepten ötürü Basra'nın havası da güzel değildir. Ahalisi daima hastalık renginde; sapsarıdır. Atasözlerine kadar girmiş bu... Bir şair, Vezir Sâhib b. Abbâd'ın önüne turuncillerden bir meyve konulduğu vakit duramayıp şöyle demiş:

*"Allah aşkına bir göz atın soframak limona!
Seyredildikçe ders alınacak bir hâl ilham ediyor.
Aşk derdiyle yanana ne giydirmişse Hüdâ
Basra halkına da aynı renkten giydiriyor!"*

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Basra'dan Çıkış, Acem Irakı Denen Beldelere Yolculuk

Basra sahilinden Uballe'ye gitmek üzere "sunbûk" (yahut sanbûk) diye adlandırılan cinsten küçük bir tekneye bindim.. Uballe Basra'dan on mil uzaktadır. Sağımızda ve solumuzda, yol boyunca ardi arkası kesilmeyen bahçeler, koyu gölgelikler oluşturan hurmalıklar vardı. Ağaçların altında ekmek, balık, süt ve meyve satan bezirgânlar sıra sıra dizilmişti. Basra ile Uballe arasında ermiş Sehl b. Abdullah Tüste-rî Hazretleri'nin ibadet ettiği mekân vardır. Ahali gemilerle seyahat ettiklerinde bakarsın ki bu mekânın hizasında durmuş su içiyorlar; o velinin manevî havasından yararlanmak ve bereketlenmek için dua ediyorlar.

Bu beldede kayıkçılar daima ayakta kürek çekmektedir. Uballe kasabası eskiden büyük bir şehirmiş. Hind ve Fars tüccarlarının kavşak noktasımış; sonraları harap olmuş. Şimdi eski büyülüğünü hatırlatan birkaç saray harabesi ile sıradan bir köydür burası.

Yolumuza devam ettik; güneş battıktan sonra Fars denizinin girintisi olan körfezde Ubelleli Mugâmis adlı bir adamın teknesine bindik. Sabahleyin, çorak bir arazi üzerine kurulmuş olup birçok mescidi, mutasavvıflara özgü ibadet mekânı ve ribâtları bulunan Abbâdân isimli büyük kasabaya ulaştık. Bu kasaba ile kıyı arasında üç mil vardır.

İbn Cüzeyy der ki:

Abbâdân eskiden gerçek bir şehirdi. Fakat arazi verimsiz olduğundan ekim-dikim işlerine imkân vermemiştir. Hububat dahi dışarıdan getirilmiştir. Su bakımından da fakir bir araziye sahiptir. Şairlerden biri söyle diyor:

*"Artık haber versin biri Endülüs'e
Ben dünyanın öbür ucu Abbâdân'dayım!
Gördüğüm en issiz yerdir burası
Neyle şöhret bulduğumu aradım durdum,
Ekmekle hediyeleşir ahali çevremde,
Suyu akçeye bindirmişler yudum yudum!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Bu civarda, deniz kıyısında Hıdır-İlyas'a (: Hızır-İlyas, Hıdirellez) ait olduğu kabul edilen bir inziva kulübesi var; Allah'ın selâmı onlarin üzerine olsun. Tam karşısındaki zaviyede dört kişi oturur, çoluk çocuklarınla. Bunlar, kulübenin ve zaviyeden işlerini gören, ziyaretçinin gönülünden kopanlarla geçen dervişlerdir. Her geçen yardım eder bunlara.

Zaviyeye vardığında oradakiler; Abbâdân'da erdemli, saygın bir insanın yaşadığını, onun hiç arkadaşının bulunmadığını, ayda bir bu kiyiya gelip bir dahaki sefere yetecek kadar balık avladıktan sonra dönüp gittiğini ve senelerden beri âdetinin böyle devam ettiğini söylediler. Abbâdân'a geldiğimizde onu aramaktan gayri arzum yok idi. Arkadaşlarım, mescitlerde ve namazgâhlarda ibadet etmekle meşgul olurken ben onu bulmaya çalıştım. Sonunda harap bir mabette namaz kılarken buldum onu. Yanına oturdum. Namazını kısa keserek selâm verdi. Elimden tutarak:

"Allah Teâlâ seni dünya ve ahirette arzuladığın her şeye eriştirsin!" dedi.

Yüce Allah'a binlerce övgü olsun ki dünyada dileğim yeryüzünü dolaşmaktı, bunu bana nasip etti. Bildiğim kadariyla hiç kimseňin erişemediğine eriştim bu alanda. Öbür dünyada Cenab-ı Hakk'ın rahmetine, bağışlamasına ve cennet ödülüne mazhar olmak hususunda ümidi güclüdür. Dostlarla karşılaştığım zaman bu ermişin nerede yaşadığından bahsettim. Onlar aramaya gittiler ama bulamadılar, hiç bir haber alamayıp hayrette kaldılar. Akşamleyin zaviyeye döndük. Orada geceledik. Yatsı namazından sonra dört derviştken biri odamızda geldi. Bu adam her gece Abbâdân'a gider, mescitlerin kandillerini yakar, sonra zaviyesine dönermiş. Bu sefer Abbâdân'a vardığında demin bahsettiğimiz ermiş kendisine rastlayıp taze bir balık vererek:

"Bunu, bugün gelen yolcuya sun!" diye tembih etmiş. Derviş yanımıza geldiğinde şöyle sordu:

"İçinizde bugün o ermiş kim gördü?"

"Ben!" diye cevap verdim. Adam:

"Üstat 'bu balık sana ziyafet olacak' diyor!" dedi. Hak Teâlâ'ya şükrettim. Dervîş balığı pişirdi. Hepimiz yedik. Ben hayatım boyunca bu kadar lezzetli balık yememiştim. Ömrümün geri kalan kısmını bu şeyhin hizmetinde sürdürmek arzusu gönlümden geçti ama şu coşkun isyankâr nefis yok mu, ısrar etti, beni caydırdı!

Daha sonra, Mâcûl şehrine varmak amacıyla sabahleyin gemiye bindik. Benim âdetim, mümkünse daha önce gittiğim yoldan tekrar gitmemektir, Niyetim Irak'ın Bağdat şehrine gitmekti... Basralı biri, Lûr'a (: Luristan) ve Acem Irakı ile Arap Irakı'na gitmeyi salık verdi bana. Bu tavsiye üzerine hareket ettim. Dört gün sonra Mâcûl şehrine ulaştık. Burası Fars denizinden çıktığini daha önce söylediğim körfez kıyısında küçük bir kasaba... Çorak bir arazi üzerine kurulmuş, ne ağaçtan ne de başka bir bitkiden eser var. Ama büyük bir çarşısı olduğunu söylemeliyim. Orada bir gün kaldıktan sonra Râmîz'den (: Râmehürmüz) Mâcûl'e tahil nakleden hayvanlardan birini binek olarak kiraladım. Üç gün boyunca hiç durmadık, kıl çadırlarda yatıp kalkan ve aslen Arap oldukları bildirilen Kürtlerin²⁸⁰ oturduğu çölde yol aldık ve Râmîz'e vardık. Çok güzel bir şehir. Suyu ve meyvesi bol. Orada Kadı Husâmeddin Mahmud'un evine misafir olduk. Onun yanında Hind halkından bilgili, dinine bağlı, Allah sevgisine sahip bir adamla gördüm. Adı İsmail idi fakat Bahâeddîn diye anılırdı. Bu adam, Şeyh Bahâeddîn Ebû Zekerîyyâ Multâni'nin soyundandı. Tevârîz (: Tebriz) ve diğer şehirlerdeki üstatlardan ders almıştı.

Râmîz'de bir gece kaldıktan sonra yola çıkarak üç gün boyunca bir vadide yürüdük. Bu vadide Kürtlerin oturduğu köyler bulunuyor. Her konakta bir zaviye vardır. Gelenlere ekmek, et ve helva ikram ediliyor. Helva, buralarda üzüm şırası, un ve yağı karıştırılarak yapılır. Her zaviyenin şeyhi, imamı, müezzini; dervişler için hizmetçileri, ayrıca yemek pişirme görevini üstlenmiş özel hademeleri vardır.

Daha sonra Tüster şehrine vardık. Bu şehir Atabek diyarındaki düzlüğün sonudur. Bundan sonra dağlar başlıyor. Büyük mü büyük, göz alıcı bir şehir. Bağlarına, bahçelerine diyecek yok. Sokakları, çarşları, geniş ve sen. Eski bir şehirdir burası. Hazreti Hâlid b. Velîd tarafından fetholunmuştur. Büyük ermiş Sehl b. Abdullâh bu şehirdendir. Nehr-i Ezrak (: Karun Suyu) diye bilinen ırmağın şehri kuşatıyor. Çok berrak ve en sıcak mevsimde bile soğuk bir su. Belahşân nehri (: Gökçe Su) hariç böylesine mavi bir nehir görmedim. Bu şehrde misafirlere ayrılmış bir kapı var. Oraya Dervâze-i Disbûl adı veriliyor. Bu yörede "dervâze" kapı demek. Tüster'in ırmağa açılan başka kapıları da vardır. Suyun iki tarafında bostanlar ve su depoları bulunuyor. Çok derin bir nehir. Misâ-

firlere ait kapının bulunduğu tarafta Bağdat ve Hille'deki köprülere benzeyen bir köprü yapılmış, bu köprü teknelerin üzerine oturtulmuştur.

İbn Cüzeyy der ki:

Bu nehir hakkında şairlerden biri şöyle diyor:

*"Tüster'in şadırvanına bakınca, hayrete düşersin!
Nasıl topluyor suyu, şehirleri sulamak için!
Servet yiğan bir padişahırt sanki o,
Dağıtacak malını yarın, asker ve halk için."*

İbn Battûta devam ediyor:

Tüster'in meyvesi bol, refah düzeyi yüksektir. Kolay yaşamlılar orada. Güzellikte çarşalarının eşi yoktur. Şehir dışında, o bölge ahalisinin ziyaret ettiği bir türbe vardır. Burada adak adarlar. Türbenin zaviyesinde yaşayan dervişler, mezarin Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn Ali'ye ait olduğuna inanırlar.

Tüster'de Şeyh Şerefüddîn Musa b. Şeyh Sadreddîn Süleyman'ın medresesinde konakladı. Bu adam ermiş Sehl b. Abdullah'ın neslinden geliyor. Bilgili, ahlaklı, erdemli bir insan. İlim ile dini, olgunluk ile diğerkâmlığı benliğinde toplamıştır. Ona ait bir medrese ve zaviye var. Sümbül, Kâfûr, Cevher ve Server adında dört yiğit hizmetkârı bulunuyor. Sümbül, zaviyeye bağlı vakıfları idare eder. Kâfûr, misafirler için hazırlanacak sofraya bakar. Server ise aşçıları yönetir, sakalarla muhatap olur, temizlikçileri teftiş eder. Şerefüddîn'in yanında onaltı gün kaldım. Öylesine düzenli, öylesine temiz ki... Gayet bol veriyorlar yemeği; hiçbir yerde görmedim bu kadarını. Bir misafire sunulan aş neredeyse dört kişiyi doyuruyor: Yağda biberle pişirilmiş pirinç, ateşe kızartılmış tavuk, ekmek, et yemekleri ve tatlılar... Hem huy, hem de yüz güzelliğine sahip olan Şerefüddîn şehrin büyük câmısında her Cuma günü namazdan sonra halka vaaz verir. Onun vaazındayken Hicaz, Şam ve Mısır'da dinlediğim vâizler gözümde küçülüverdi. Büylesini başka yerde görmedim. Bir defasında nehir kenarında bulunan bahçesindeydi; yanına gelmiştim. Şehrîn fıkıh bilginleri, ileri gelenleri ve pek çok dervîş de oradaydı. Hepsinin karnını doyurdu. Namaz vakti girince öğleyi kıldırdı. Sonra hafızlar güzel sesle makamlı bir şekilde *Kur'an* okudular, kalpleri incelttiler, gözleri yaşarttılar. Kendisi de ciddî bir hutbe verdi; tefsir, hadîs gibi ilmin çeşitli dallarından meyveler sundu. Sira sorulara cevap verme fasılina gelmişti. Yabancılar merak ettikleri soruları kâğıda yazar ve vâize uzatırlar orada. Bu âdetten ötürü her taraftan kâğıt parçaları yağıdı şeyhin önüne... O da uzatılan

kâğıtları toplayıp elinde desteledi ve birer birer cevaplamaya başladı. Böylece ikindi vakti girdi. Şeyh namaz kıldırıldı halka... Namaz bittikten sonra cemaat dağıldı.

Bu adamın meclisi, gerçekten ilim, öğüt ve bereket divanıdır. Tövbe için o sohbete gelenler yemin ettiler, alınlarından bir tutam saç kesildi. Bunlar yirmibeş kişiydi. Onbeşi Basra'dan bu iş için gelmiş ilim âşığı talebe, diğerleri de Tüster ahalisindendi.

Cömert Şeyhin Hikâyesi

Tüster şehrinde ikametim esnasında sitmaya tutuldum. Suyu ve meyvesi bol olan Dımaşk ve benzeri şehirlerde olduğu gibi bu yörelerde hararetli mevsimde kim konuk olmuşsa mutlaka sitmaya yakalanır. Benim gibi birkaç arkadaşım da bu hastalığa yakalanmıştı. Yahyâ Horasanî adlı şeyh, Allah'ın rahmetine kavuştu. Üstat Şerefüddin Musa, cenaze için gerekli hazırlığı yaptıktan sonra namazını kıldı. Arkadaşlarım arasında Bahâeddîn Hotenî de ben şehirden çıktıktan sonra vefat etti. Hastayken üstadın medresesinde benim için hazırlanan yemeği canım hiç istememişti. Talebelerden fıkıhçı Şemseddîn Sindî'nin tarif ettiği yemeği arzu ediyordum. Kendisine para verdim. Yemeği yanında pişirterek yanına getirdi. Yedim. Üstat Şerefüddîn bu hâdiseyi duyunca gücendi:

"Nasıl yanında yemek pişirtiyorsun? Arzu ettiğin şeyi hizmetçile rime emretmen gerekmez miydi?" dedi bana. Biraz sonra hizmetçilere topunu çağırıp emir verdi:

"Bu adam sizden ne çeşit yemek ve tatlı yapmanızı isterse derhal yapın, ne dilerse pişirin!" Yüce Allah ona, yaptığı iyiliklerin karşılığını en güzel şekilde versin.

Tüster'den çıktım. Üç gün boyunca yüksek dağlarda seyahat ettik. Her konakta daha önce bahsettiğimiz gibi bir zaviyevardı.

Mâlü'l-Emir diye de adlandırılan İyzec'e vardık.²⁸¹ Burası Sultan Atabek'in payitahtıdır. Buranın en yaşlı üstadı, âlim ve erdemli insan Nûreddîn Kirmânî ile görüştüm. Şehirdeki bütün zaviyelere o bakıyor. Buralarda zaviyeye medrese deniliyor. Sultan ve devlet büyükleri üstadın ziyaretine gelir, sabah akşam duasını alırlar. Bu adam yardım etti bize; ikramda bulunup Dîneverî Zaviyesi'nde konaklattı. Bir süre burada kaldım. Yolculuğum tam sıcak mevsime rastgeldiğinden; gece namazlarını kıldıktan sonra zaviyenin damında uyur, güneşin doğuşunun ardından tekrar içeri girerdim. Bana arkadaşlık eden oniki derviş vardı. Aralarında bir imam, Kur'an'ı güzel okuyan iki hafız, bir de hademe bulunuyordu. Gayet güzel bir şekilde ağırlanıyorduk.

İyzec ve Tüster Diyarının Hükümdarı

Buraya geldiğimde İyzec'in hükümdarı, Sultan Atabek Afrâsiyâb b. Sultan Atabek Ahmed'di. Burada hükümdarların hepsine Atabek, bu topraklara da Bilâd-ı Lûr deniliyor.²⁸² Şimdiki hükümdar, kardeşi Atabek Yusuf'tan sonra, Yusuf da babası Atabek Ahmed'den sonra tahta geçmiştir. Atabek Ahmed iyi bir hükümdarmış. Yönettiği ülkede tam 460 zaviye yaptırmış. Bunun kırkdördünün payitaht olan İyzec'de kurulduğunu güvenilir kimselerden duydum. Atabek Ahmed ülke vergisinin üçte birini zaviye, vakîf ve medreselerin giderine, üçte birini askerin maaşına, geri kalan üçte birini de kendisinin, ailesinin ve hizmetçilerinin masrafına ayırmıştı. Kendi payından her sene Irak hükümdarına hediyeler gönderir, çoğu zaman o giderdi elçi olarak... Halkın hayrına yaptırdığı eserleri gördüm, büyük kısmı sarp dağlardır. Kayaları un-ufak etmiş, sert taşları oyarak yollar açmuştur. Hayvanların ağır yükleriyle ilerleyebilecekleri kadar düzgün, sağlam ve genişir bu yollar... Orada dağların aralarından sık sık nehirler geçer. Hâkim bitki örtüsü meşe ağacıdır. Meşe unundan ekmek bile yaparlar! Bu dağlar art arda yaslanmış, sıra sıra dizilmişdir. Zincirin bir ucundan öbür ucuna varmak onyedi gün sürer. Enine yürümek ise on gün. Konakların her birinde medrese adı verilen bir zaviye bulunur. Yolcu geldiğinde istesin, istemesin yeterli miktarda aş ikram edilir, hayvani için de yem sağlanır. Oranın âdeti gereğince medresenin esas hizmetkâri misafirleri tek tek sayar, her birine iki yuvarlak iri ekmek, et ve tatlı sunar. Bu saydığım hizmetlerin masrafi tamamen sultanın vakıflarından karşılanır. Sultan Atabek Ahmed, anlattığımız gibi iyiliksever bir insan; dünya ihtişası yok. İç çamaşırı bile kıldan örülülmüş bir giysi imiş.

Atabek Ahmed'le İlgili Bir Hikâye

Sultan Atabek Ahmed bir defasında Irak hükümdarı Ebû Saîd'in ziyaretine gitmiş. İç çamaşır olarak giydiği kıl elbiseyi hükümdarın adamlarından biri zîrh sanarak:

“Atabek zîrh giymiş, huzurunuza çıkıyor!” deyivermesin mi! Ebû Saîd adamlarına emreder;

“Lâubali davranış gibî yaparak meseleyi anlayın!” diye.

Atabek Ahmed huzura vardığı zaman Irak beylerinin en büyüğü Emir Cûbân'la (: Çoban), Diyarbekir beyi Süveyt (: Sutây) ve bugün Irak hükümdarı olan Şeyh Hasan kalkıyor, güya şaka yapar gibi Ahmed'in elbiselerinden tutarak çektiştiriyor ve kıl elbise gözüküyor! Sultan Ebû Saîd bu manzarayı görünce hemen ayağa kalkıp Atabek Ahmed'i kucaklıyor, yanına oturup Türkçe:

"Sen Ata!" diyor. Bu kelime Arapça "ente ebî" (: sen babamsın) anlamına gelir. Kucaklayıp yanına oturtuyor onu! Ve bundan sonra ne kendisinden ne de çocuklarından hediye istemeyeceğine dair "*yarlığ*" (: yarılık) imzalıyor.

Atabek Ahmed o sene vefat etti, yerine oğlu Atabek Yusuf geçti. Bu da on sene hükümdarlık yaptıktan sonra yerine kardeşi Atabek Afrâsiyâb geçmiştir. İyzec'e vardığında Sultan Afrâsiyâb'ı görmek istedim, lâkin sürekli içtiği ve sadece Cuma günü halka çıktıığı için arzuma erişemedim. Bu adamın bir oğlu vardı, başka çocuğu yoktu, veliaht oydu. O da o günlerde hastaydı. Bir gece onun hizmetkârlarından biri yanına gelerek hâl hatır sordu. Durumumu anlattım, kendimi tanittım. Akşam namazından sonra tekrar geldi. Biri yemek, diğeri meyve dolu iki büyük kap uzattı. Bir miktar da para verdi kese içinde. Yanında müzik âletleriyle beraber beklenen semâcılara:

"Semâ ediniz, dervişler coşsun, şehzâdeye dua etsinler!" dedi.
Ben:

"Arkadaşlarım semâdan anlamaz, raksetmeyi bilmezler!" dedim.

Böylece sultana ve oğluna dua ettik. Paraları dervişlere taksim ettim. Gece yarısı sultanın oğlu vefat edince ortalığı bir velvededir aldı, feryâd u figan ayyuka çıktı. Sabahleyin zaviyenin şeyhiyle ahaliden birkâçı gelip:

"Kadılar, fikih bilginleri, kumandanlar ve âyan takımı taziye için saraya gittiler. Senin de gitmen münasiptir!" dedi.

Biraz çekindim ama onlar bastırınca gitmek zorunda kaldım. Saraydaki kabul dairesi hizmetkârlar, çocuklar, köleler, beyzâdeler, vezirler ve ileri gelen askerlerle dolup taşıyordu. Elbiseleri, "telîs" (: büyük çuval) ve hayvan killarından mamul sert kumaşlardı. Başlarına toprak ve saman koymuşlardı. Bir kısmı da perçemini kesmişti. İki gruba ayrılmışlardı. Salonun bir ucunda bir küme, öbür ucunda başka bir küme, "Hondikârma!" (: Hondegârmâ) yani "Efendimiz, Efendimiz!" diyerek göğüslerine vuruyor ve karşı tarafa doğru sürünyürlardı. Böyle korkunç manzaraya başka bir yerde rastlamadım.

Bir Matem Hikâyesi

Açayıp bir durumla karşılaştım. O gün saraya girdiğimde kadıları, hatipleri, ileri gelenleri duvarlara dayanmış buldum. Her taraf tıklım tıklım! Kimi ağlıyor, kimi ağlar gibi yapıyor, kimi de gözlerini yere dikmiş suskun suskun bakıyordu. Normal giysilerinin üstüne sert pamuktan hiç işlenmemiş çullar giyinmişler ve bunların da içi dışına çevrilmişti. Dikişleri çok kötüydü. Onlardan biri başına siyah

peştamala benzeyen çaput parçaları sarmıştı. Bu adamlar kendilerince hüznün sonu olan kırkinci gün tamamlanıncaya kadar mateme devam ederler. Daha sonra sultan yasa girenlerin hepsine bir takım elbise gönderir. Salonun her yanının dolduğunu gördüm. Çömelecek bir yer aradım, sağ solu süzerek. Ötede, zeminden bir karış yükselen bir peykenin köşesinde herkesten kopuk bir zavallı oturuyordu. Üzerindeki keçemsi yün giysiyi oralarda fakirler giyerdı; yağmurda, karda ve yolculukta...

Ona doğru ilerlediğini gören arkadaşlarım tek tek kaçivediler yanından ve hayretle gözlediler beni! Bense hiçbir şey anlamamıştım. Peykeye çıkış selâm verdim; adam selâmımı aldı, şöyle doğrular gibi yaptı, toparlandı. Oralılar bu harekete “nisfu'l-kıyâm” (: yarı dikilme) diyorlar. Onun tam karşısındaki köşeye çöreklendiğimde kalabalığın bana yiyecekmiş gibi baktığını hissettim. Hayretim iyice arttı... Fakihlerin, hocaların ve asillerin peykenin karşısındaki alçak zeminde duvara yaslandıklarını gördüm. Kadılardan biri bana işaret vererek yanına inmemi istedi. Ben oralı bile olmadım ve işte tam o anda hissettim peykedeki garibin sultan olduğunu!

Bir süre sonra, evvelce bahsettiğim “şeyhu'l-meşâyîh” (: hocalar hocası) lakaplı Nûreddîn Kirmânî geldi. Peykeye çıkarak o adama selâm verdi, benimle onun arasına oturdu. Şimdi kesin olarak bildim peykedekinin sultan olduğunu... Neden sonra portakal, limon ve diğer narenciye ağaçları arasında cenaze getirildi. Dallar meyve yükleydi, çatır çatır sarkıyordu. Ağaç gövdeleri hizmetkârların ellерinde ilerliyordu. Cenaze bir bahçenin ortasındaydı sanki. Uzun kargıların ucunda meşaleler parlıyordu ön tarafta. Ve şamdanlar arkadan dizi dizi yürüyordu.

Cenaze namazı kılındıktan sonra cemaat, hükümdarlar kabristanına yöneldi. Burası şehirden dört mil uzakta, Halâfihân adlı bir yerdir. O civarda bir çayın ikiye ayırdığı muazzam bir medrese bulunuyor. İç kısmındaki mescitte Cuma namazı kılınabiliyor. Dışarda hamam var ve medreseyi görkemli bir bahçe sarıyor her yandan. Burada gelen giden herkese; kimsesize, garibe yemek ikram ediliyor. Defin yeri hayli uzakta olduğu için milletle gidemedim oraya; medreseye döndüm.

Birkaç gün sonra Sultan beni davet ederek özel ulağını, yani daha önce beni ağırlayan adamı gönderdi yanına. Özel ulakla Bâbü's-Serv denilen kapıya gittik, bir hayli basamak çıktıktı. Matemden ötürü darmadağın bir yere vardık. Hiçbir köşe döşenmemiş burada. Sultan mindere oturuyordu. Önünde biri gümüş, diğeri altınla kaplanmış iki sürahi

vardı. Hükümdarın yanında benim için serilmiş yeşil bir seccadenin üzerine oturdum. Sultanın mabeyincisi Fakih Mahmud ile ismini bilmemiğim bir nedim de oradaydı. Atabek, hâlimi hatırlımı sordu. Ülkeye, Hicaz'a ve Melik Nâsır'ın ülkesine dair sualler yöneltti, cevap verdim. Sonra o diyarın en büyük fakihin gelince hükümdar bana dönerek:

"Bu adam Mevlânâ Fâdîl'dir!" dedi. Fars ülkelerinde fıkıh bilginlerine "Mevlânâ" diye hitap ediliyor. Sultan da başkaları da böyle anıyor onu. Hükümdar fıkıh bilginini övmeye başladı; bu arada yine sarhoştu galiba. Sürekli şarap içtiğini önceden öğrenmiştim. Sonra iyi bildiği Arapçayla bana dönüp:

"Konuş, bir şeyler söyle!" deyince şöyle dedim:

"Sözümü dinleyecekse derim ki sen iyi yürekliyi, dünyaya değer vermezliği ve Allah sevgisiyle ünlenen Sultan Atabek Ahmed'in soyundansın. Senin hükümlanlığında şu öndeğilerden gayrı kötülenecek bir şey yok!"

Sürâhileri gösterdim konuşurken. Sustu. Utanmıştı. Ben geri çekiliip dönmek istiyordum ki oturmamı emrederek:

"Senin gibi adamlarla sohbet etmek rahmettir!" dedi.

Uykulu gibiydi. Kalkıp gittim. Kapıda bıraktığım pabucu bulamadım. Onu aramak için Fakih Mahmud aşağı indi. Fakih Fâdîl, sultanın bölmesine çıkararak pabucu bir kemerin içinde bulup bana getirdi. Bu iyiği beni mahcup etmişti. Özür diledim ama o pabucumu öperek başına koydu ve şöyle dedi:

"Allah mübarek etsin seni! Hükümdara söylediğini inan hiç kimse söyleyemez. İnşaallah etkilendir, ümitliyim!"

Birkaç gün sonra İlyec'den hareket ettik. Sultan kabirlerinin bulunduğu Salâfîn Medresesi'nde bir müddet konakladım. Hükümdar bana ve arkadaşlarına eşit miktarda para gönderdi. Onun ülkesinde on gün boyunca yüksek dağlarda yolculuk ettik. Her gece bir medresede konaklıyorduk. Bize yemek veriliyordu. Bu medreselerden bir kısmı yerleşim alanlarında bulunmaktadır; etrafı mamurdur. Bir kısmı ise hiç kimsenin olmadığı alanlarda kuruludur. İhtiyaç duyulan her şey dışarıdan getirilmektedir. Onuncu gün Kirîvarruh diye bilinen medreseye ulaştık. Burası Atabek ülkesinin sınırlıdır.

İsfahan'a Giriş, Ahalinin Özellikleri ve Şeyh Ali b. Sehl'in Zaviyesi

Yolumuza devam ettik. İsfahan sınırları içinde olan sulak bir ovanın geçtiğ, Uşturkân'a vardık. Bu şehir çok güzel. Suyu bol ve bahçeleri sıra sıra. Görkemli bir mescidi var, ortasından su geçiyor. Oradan

da kalktık. Feyrûzân'a geldik. Feyrûz sözcüğünün ikil kalıbıdır buranın adı. Küçük bir şehir; suyu bol, her yanı ağaç. Bahçeler var çevrede.

İkindi namazından sonra buraya ulaştığımızda halkın cenaze kaldırılmak için yollara döküldüğünü, tabutun önünde ve arkasında meşaleler yakıldığına gördük. Cenazenin arkasında şarkıcılar ve çalgı áletleri ilerliyordu; çeşit çeşit hareketli şarkılar söyleyordular. Hayret etti!. Daha sonra bir gece vakti Feyruzân'da kalıp ertesi günü Neblân denilen yere uğradık. Burası gayet büyük bir kasabadır. Gür bir nehirin kenarına kurulmuştur. Mescidi de ırmak kıyısındadır ve merdivenle çıkıyor bu muhteşem mabede. Etrafi bahçelerle çevrili. O günkü yolculuğumuzu da bahçelerin ve suların arasında yaptık. Güvercin kuleleri vardı; peşpeşe gelen şirin köylere ait. İkindi namazından sonra Acem Iraklı bölgesinin şehrlerinden İsfahan'a vardık.

Bu ismi patlak "f" ile (: Ispahân şeklinde) de telâffuz ediyorlar. Çok büyük ve gösterişli şehirlerden; lâkin Ehl-i Sünnet ile Şia arasında meydana gelen kavga ve çekişme sebebiyle geniş bir kısmı hâlâ harap. Bu fitne bugün de devam ediyor. İki taraf da kavgadan geri durmuyor. İsfahan'da meyve boldur. Buranın kayısısının eşi benzeri yok dünyada. Orada kayısıya "kamaruddîn" diyorlar. Bu meyveyi kurtup ambarlara atıyorlar. Çekirdeği kirilinca içinden pek lezzetli bir bâdem çıkarıyor. Şehrin ayvası da gayet büyük ve leziz. Üzümleri de öyle. Bostanına gelince Buhara ve Huvârezm (: Harizm) diyarı hariç dünyanın hiçbir yerinde bu kadar güzeli yok. Kabuğu yeşil, içi kırpmızı olan bu bostan cinsi (: karpuz) kurutulup saklanıyor; Mağrip'te etin dilim dilim kurutulup saklanması geldi akıma! Mübarek, kurabiye gibidir; yemeye alışkin olmayan biri dahi ilk lahzada mideye indiriverir bunu. İsfahan'da ilk kez karpuz yediğim zaman ben de bir anda hoşlanıverdim tadından.

İsfahan ahalisinin ten rengi kızılı çalan beyazdır. Genellikle cesur ve yardımseverdirler. Cömertirler; birbirlerine yemek çıkarmada handiyse yarış ediyorlar. Bu konuda acayıp hikâyeleri vardır. Çoğu defa içlerinden biri arkadaşını davet ederek:

"Haydi gidelim, nân ve mâs yiylim!" der.

Bunların dilinde nân ekmeğe, mâs da yoğurda denir. Fakat adam misafir olunca ev sahibi övüne envaçeşit yemek ikram eder! Buradaki zanaat erbabının her kolunun kendi arasında seçilmiş önderi var. Ona "Kulû" deniliyor. Şehrin zanaatkâr olamayan büyükleri ve bekârları da böyle bir reis seçerek cemiyet kurarlar. Cemiyetler birbirlerine ziyafet vermek ve sahip oldukları ihtişamı göstermek konusunda pek gayretlidirler. Sadece yeme-içme vesaire

için bile büyük merasimler tertip ederler. Hattâ anlatıldıguna göre bir grup, diğerini davet ederek yemekleri mum ateşinde pişirmiş de diğeri buna karşılık verdiği ziyafette yemekleri ipekle pişirmiş! Bana anlatılanlar böyle...

İsfahan'da Cüneyd-i Bağdâdî'nin müridi Şeyh Ali b. Sehl'in muhteşem zaviyesine indim. O civarın halkı buraya çok saygı gösteriyor. Her taraftan ziyaretçi geliyor. Burada gelen gidene yemek sunulmaktadır. Hamamı da çok güzel. Duvarları "kaşânî" türünden çinilerle kaplı. Tabanı mermerle döşeli. Hayır için yapıldığından, girip yıkananlardan ücret alınmaz. Zaviyenin şeyhi Kutbeddin Hüseyin'dir. Kutbeddin'in kardeşi Şihâbeddin Ahmed adında biridir. Onların babası, Allah dostu Şemseddîn Muhammed b. Mahmud b. Ali'dir. Asıl dede Ali, eski kitaplarda Recâ diye bilinen meşhur derviştir.

Bu zaviyede ondört gün kaldım. Bu süre içinde şeyhin ibadete ne denli istekli olduğunu, dervislere karşı ne kadar mütevazı davranışını gördüm. Kalbi sevgi doluydu. Hayret ettim ona! Bana da çok iyİ davrandı, güzel bir elbise verdi. Zaviyeye vardığım anda hemen yemek çıkarmıştı. Ayrıca demin bahsettiğim karpuzlardan üç tane hediye etti. Bugüne dek öylesini ne yemiş ne de görmüştüm.

Şeyh Kutbeddin'in Bir Kerameti

Şeyh Kutbeddin bir gün zaviyede kaldığım odaya geldi. Bu oda onun bahçesine bakıyordu. O gün şeyh efendinin elbiseleri yıkanıp bahçeye asılmıştı. Çamaşırları arasında ora halkı tarafından "hezarmîh" denilen astarlı bir cübbeyi beğenmiştim daha önce. Kendi kendime;

"Bunun gibi bir cübbeyi ben de isterim!" demiştim. Şeyh biraz sonra yanına girince bahçe tarafına baktı. Hizmetçilerden birine:

"Şu hezarmîh bana getir!" demesin mi!

Cübbe getirilince şeyhin bizzat kendisi bana giydirdi. Ayaklarına kapandım öpmek için. Durmadım, başındaki takkeyi de başıma geçirmesini ve bu konuda babası, kendi şeyhlerinden nasıl icazet alıp ona vermişse onun da bana icazet vermesini rica ettim. Böylece yedyüz yirmiyedi yılı Cumâdelahire ayının ondördünde²⁸³ bu zaviyede takkeyi bana giydirdi. O, babası Şemseddîn'den; Şemseddîn, pederi Tâceddin Mahmud'dan; Mahmud, babası Şihâbeddin Ali Recâ'dan; Ali, meşhur bilgin İmâm Şihâbeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullah Sühreverdi'den; Ömer, büyük Üstat Diyâeddîn Ebu'n-Necîb Sühreverdi'den; Diyâeddîn, amcası İmâm Vahîdüddîn Ömer'den; Ömer, babası Muhammed b. Abdullah Ameveyh'den; Muhammed,

Şeyh Zencânî'den; Şeyh Zencânî (ki Ahu'l-Ferec diye de bilinir), Ahmed Dîneverî'den; Ahmed, büyük ustât Mümşâd Dîneverî'den; Mümşâd, hâkîkât ehlinden olan Ali b. Sehl Sufî'den; Ali, Ebu'l-Kâsim Cüneyd'den; Cüneyd, Seriyyü's-Sakâti'den; Seriyy, Davud Tâ'i'den; Davud, Hasan Basrî'den; Hasan, müminlerin emiri Ali b. Ebî Tâlib'den giymiş bu takkeyi.

İbn Cüzeyy der ki:

Üstat Ebû Abdullah İbn Battûta sırayı böyle veriyor. Oysa silsile bilinen şekliyle söyledir:

Seriyyü's-Sakâti, Ma'rûf Kerhî ile karşılaştı. Ma'rûf ise Davud Tâ'i ile karşılaştı. Davud Tâ'i ve Hasan Basrî arasında ise Habîb Acemî bulunuyor. Şeyh Ahu'l-Ferec Zencânî'ye gelince bizim bildiğimiz; onun Ebu'l-Abbâs Nihâvendî'nin sohbetinde bulunduğu dur. Nihâvendî, Ebû Abdullah İbn Hâfiş'in sohbetinde bulunmuştur. İbn Hâfiş, Ebû Muhammed Ruveyîm'in arkadaşıydı. Rüveyîm, Ebû'l-Kâsim Cüneyd'in de sohbetinde bulundu. Oysa Ameveyîh diye bilinen Muhammed b. Abdullah, Dîneverî Esved (: Siyah) diye bilinen Şeyh Ahmed'in sohbetinde bulunmuştur. Aralarında başka biri yoktur; Allah en doğrusunu bilir. Ahu'l-Ferec Zencânî'nin sohbetinde bulunan adam, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah'tır ki Ebû'n-Necîb'in babası olmaktadır.

İbn Battûta devam ediyor:

Şiraz, Yezdûhas, Rum Çölü ve Üstat Şeyh Mecdüddîn ile Buluşma

Şeyh Mecdüddîn'i ziyaret etmek amacıyla İsfahan'dan çırık on günlük mesafede bulunan Şiraz'a yöneldik. Böylece Kelîl'e geldik. Bu şehir İsfahan'a üç gün uzakta, nehirleri, bahçeleri ve meyveleriyle ünlü küçük bir şehir. Çarşida Irak ölçüsü ile onbeş ratl gelen elmanın bir dirheme satıldığını gördüm. Şehrin ileri gelenlerinden Hvâce (: Hâce) Kâfi adlı bir muhteremin yapmış olduğu zaviyede konakladık. Bu adam servetinin büyük bir kısmını zaviyelere, dervişlere, yolculara ve kimsesizlere sarfetmiştir. Bu küçük şehrden çkarak aynı gün Surmâ isminde büyük bir kasabaya geldik. Orada da Hvâce Kâfi'nin yapmış olduğu bir medresede gelip geçenlere yemek sunuluyor.

Surmâ'dan hareket ettik, Yezdûhas'a vardık. Binaları gayet sağlam, karşısısı pek güzel. Bu küçük şehrin ilginç bir câmiî var. Damî dahil her yanı taşla örülümuş. Şehir, gür sulara ve yeşil bahçelere kucak açan bir vadi kenarında kurulmuştur. Şehir dışında misafirlerin konakladığı bir ribât mevcut. Bu binanın sağlam bir kapısı bulu-

nuyor, demirden yapılmış. Ribâtin iç kısmında yolcuların ihtiyaç duyduğu her şeyi satın alabileceği dükkânlar mevcuttur. Burası Şiraz hükümdarı Sultan Ebû İshâk'ın babası Emir Muhammed Şah Yincu'nun eseriyi mis. Yezdühâs'da, bu yöreye nispetle "yezdühâsi" denilen lezzetli bir peynir üretiliyor; bir ölçüde iki ilâ dört "okiye" arasındadır.²⁸⁴

Yezdühâs'tan kalktık, Türklerin oturduğu Deş-i Rûm adlı sahra- dan geçtik. Çöl yoluyla Mâyin kasabasına geldik. Küçük bir yer ama suyu bol. Etrafi bahçelerle dolu. Çarşı ve sokakları pek hoş. Ağaçlarının çoğu ceviz.

Böylece Şiraz'a yöneldik. Şiraz geniş bir sahaya kurulmuş eski ve meşhur bir şehirdir.. Caddeleri bakımlı, çarşları muhteşemdir. Etrafinda nehirler akıyor, bahçeleri gözleri şenlendiriyor. Binalar da çok sağlam. Burada her türlü esnafın kendi mesleğini icra ettiği özel çarşısı var. Başkası girmez aralarına. Şirazlılar sağlıklı, temiz ve güzel yüzlü insanlardır. Çarşı, nehir, bahçe ve ahalî güzelliği açısından doğuda Şiraz'dan başka bir şehir yok, Dimaşk'a aşık atan.

Şehir düz bir ovaya kurulu, her tarafından bahçelerle çevrilidir. İçinden beş dere geçiyor. Bunlardan biri Rüknabâd'dır. Suyu tam içimlik. Yazın soğuk, kışın sıcak akıyor. Bu ırmak ora halkı tarafından Kulay'a adı verilen dağın eteğinden çıkarıyor. Şehrin ulucâmiine Mescid-i Atik diyorlar. Büyük bir alanı kaplıyor. Müthiş bir mimarisi var. Avlusu gayet geniş ve mermere döşeli. Sıcak mevsimlerde her akşam sulanıyor bu avlu. Şehrin ileri gelenleri gün batarken orada toplanarak akşam ve yatsı namazlarını edâ ederler. Kuzeyde Bâbü'l-Hasan adında sebze karşısına açılan bir kapısı var. Buranın, Dimaşk'taki Bâbü'l-Berîd karşısından bile üstün olduğunu söylemeliyim... Şirazlılar iffetlerine düşkün, dindar insanlardır. Özellikle kadınlar ayaklarına mest geçirir; çarşaf ve peçe ile çarşıya çıkarlar. Hiçbir yerleri görünmez. Hepsi iyilikseverdirler. Bol bol sadaka verirler. İlginç âdetleri vardır: Her Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri belki ikibinden fazla kadın şehrîn büyük câmiinde toplanarak ellerinde yelpazeler sallayıp vaaz dinlerler! Bu kadar kadının bir araya geldiğini başka ülkede görmedim.

Şiraz'a ulaştığında evliyanın kutbu ve önderi, zamanının bir tanesi ustâstat Kadi Mecdüddin İsmail b. Muhammed b. Hudâdâd'ı bulmaktan başka bir şey düşünmüyordum. Bu adam keramet sahibi bir ermiştir. Hudâdâd, "Atiyyetullah" (: Tanrıverdi) manasına geliyor.

Bu adama nispet edilen ve şu anda onun ikametgâhi olan Medkiye Medresesi'ne vardım. Burayı şeyh efendinin bizzat kendisi yaptı-

mış. Üç arkadaşımla beraber ziyaretine gittiğimde şehrin ileri gelenleri ve fikih bilginleri onu bekliyorlardı. Şeyh, üvey kardeşi Rûhudîn'in iki oğlunu; Muhibbîn'i sağına, Alâeddîn'i soluna alarak yanımıza geldi; ikindi vaktinde. Şeyhin gözleri bozuk, yaşı da epey ilerlemiş olduğu için bahsettiğimiz iki yeğen kadılık hizmetinde ona vekâlet ederler. Selâm verdiğimde beni kucaklıdı, namaz kılacağı yere kadar elimden tuttu. Orada elimi bırakıp yanı başında namaz kılmamı imâ etti; emrine uydum.

İkindi namazından sonra onun huzurunda *Kitâbü'l-Mesâbih*²⁸⁵ ile Sagânî'nin *Şevâriku'l-Envâr'*²⁸⁶ okundu. Etrafında gezinen yardımcıları baktıkları davalar hakkında ona bilgi verdiler. Şehrin kodamanları, sabah-akşam âdetleri veçhile selâm vermek için ilerlediler, onun yanına vardılar. Sonra benim hâlimi hatırlımı sordular. Nasıl geldiğimi; Mağrip, Şam ve Hicaz'da neler olduğunu merak etmişlerdi. Tek tek cevaplardım. Şeyh efendi hizmetçilerine emretti, beni medresenin bir odasında misafir ettiler.

Ertesi gün Irak hükümdarı Ebû Said'in elçisi Horasanlı Nâsireddîn Derkandî şeyhin huzuruna geldi. Bu adam büyük beylerdendir. Yanına yaklaştığında İranlıların "külâ" (: külâh) dediği serpuşunu başından çıkarıp kâdi efendinin ayağını öptü ve Tatar beylerinin sultan huzurunda yaptıkları gibi eliyle kulaklarını tuttu; şeyhin önüne oturdu. Bu elçi, köle hizmetkâr ve dostlarından oluşan beş yüz kadar süvari ile şehir dışında konaklamıştı. Şeyhin kaldığı yere beş kişiyle geldi. Onun huzuruna ise tek başına girdi; edebinden ötürü!

Kâdi Mecdüddîn'in Saygı Görmesine Sebep Olan Hâdise; Apaçık Bir Keramet

Irak hükümdarı Muhammed Hudâbende Müslüman olmadan önce Râfîzî İmâmîlerin bilginlerinden Cemaleddin Mutahhar'la²⁸⁷ dost olmuştu. Sultan tüm Tatar kavmiyle İslâmiyeti kabul edince bu fakihe pek hürmet gösterir oldu. Cemaleddin, Râfîzîleri överecek güya diğer mezheplerden daha tutarlı olduğunu anlattı. Ayrıca hilâfet meselesine de deiginerek Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in Peygamberimizin vezirleri olduğunu, Hz. Ali'nin ise Peygamberimizin amca oğlu ve damadı olmak münasebetiyle hilâfetin vârisi olduğunu anlattı. Öte yandan sultanın elindeki mülkün ata ve akrabalardan miras yoluyla intikal ettiğini de belirterek "onun alışkin olduğu bir örnekle" imamet meselesini izah etti! Sultan henüz İslâma girdiği için dinî konuları pek bilmıyordu. Bu yüzden Cemaleddin'in sözlerine kanarak milletini de zorla Râfîzî mezhebine sokmaya çalıştı. Bunun için Irakayn, Fâris,

Azerbaycân, İsfahan, Horasan ve Kirman eyaletlerine fermanlar yazdı, elçiler gönderdi. Fermanın ilk ulaştığı yerler Bağdat, Şiraz ve İsfahan'dı.

Bağdat'ın Bâbü'l-Ezc semtinin ekseriyeti Hanbelî mezhebinden olmakla Ehl-i Sünnet'e mensup bulunduğuandan; "dinlemeyiz, boyun eğmeyiz!" dediler. Böylece onikibin nefer bir araya gelip Cuma günü silâh kuşandılar ve emirnâmeyi getirenin bulunduğu câmie gittiler. Onlar Bağda'ın koruyucuları ve parmakla gösterilen cengâverleri idiller. Hatip normal hutbeyi değiştirir, ya bir şey ilâve eder yahut eksik okursa onu ve sultanın elçisini öldürecekler sonra da kendilerini kadere teslim edeceklerdi! Böyle yemin ettiler. Sultan üç halifeyle diğer sahabî isimlerinin hutbeden çıkarılıp yalnız Hz. Ali ve ona uyan Ammâr gibilerinin anılmamasını emretti. Ama öldürülmekten korkan hatip hutbeyi her zamanki gibi okudu. Şiraz ve İsfahan halkı da Bağdatlılar gibi hareket etti. Elçi saraya gelip olan biteni anlatınca yaz mevsimini Karâbâğ'da geçiren Sultan bu üç şehrin kadılarının huzuruna getirilmesini emretti. Önce Şiraz kadısı Mecdüddîn çıkarıldı huzura. Sultan hemen kadı efendinin saraydaki köpeklerle verilmesini emretti! Boğazlarında zincir bulunan bu köpekler gayet iri bir cinstendi ve tek vazifeleri insan parçalamaktı! Kurban geniş bir sahanlığı bırakılır, bu canavarlar da onun üzerine salındı. Bahtsız adam köpeklerden ne kadar kaçarsa kaçsin, kurtulmaya imkân bulamaz ve bedeni paramparça olurdu!

Hayvanlar Mecdüddîn'in üzerine saliverildiler. Ama ona yaklaştıkça yavaşlamaya ve kuyruk sallamaya başladılar, hiç saldırmadılar!

Sultan olayı duyar duymaz sarayından yalnız ayak çırıp koşuyor, kadı efendinin önünde diz çöküp ayaklarını öpüyor; elinden tutup kendi üzerindeki elbiseleri ona giydiriyor! Oralular nezdinde sultanın tebaasına göstereceği en büyük saygı alâmetidir bu! Hükümdar, biri-ne kendi elbiselerini giydirirse ona evlâtına ve torunlarına daimî bir şeref pâyesi vermiş olur; o elbiselerin tümü veya bir parçası ailede bulundukça asâlet devam eder; babadan oğula geçer. En önemli parça da şalvardır.

Hükümdar, Mecdüddîn'e elbiseyi verdikten sonra onu elinden tutup saraya götürüyor. Ayrıca ailesine de ona hürmet gösterip maneviyatından bereketlensinler diye tavsiyede bulunuyor. Böylece Şii mezhebinden dönüyor ve halkın Ehl-i Sünnet mezhebinde kalabileceğine dair ülkenin her tarafına fermanlar gönderiyor. Kadıyu da nice ihsanla memleketine salıyor. Bu ihsanlar arasında Cemkân yöreninin yüz köyünü sayabilirim. Cemkân iki dağ arasında 24 fersah uzunlığında bir vadidir. İçinde gür bir nehir akar. Burası Şiraz yöreninin en güzel

mıntıkası. Köyler iki yanında sıralanmıştır nehrin. En büyük köylerinden olan Meymen neredeyse şehrə benziyor. Burası da kadıya ait...

Cemkân vadisinin şaşılacak durumlarından biri de şu: Şiraz'a yakın olan ve 12 fersah tutan ilk yarısı çok soğuk, orada kar yağıyor. Ağaçlarının da çoğu ceviz ağacı. Oysa Hürmüz yolunda bulunan Huncûbâl (: Hunçupâl) ve Lâr diyarına yakın olan diğer yarısı çok sıcak, orada hurma ağaçları var!

Hint'ten dönerken ikinci defa Kadı Mecdüddîn ile görüştüm. Hürmüz ile Şiraz arasında 35 günlük bir mesafe vardır. Onun manevî havasından istifade etmek amacıyla yediyüzkirksekiz yılında²⁸⁸ huzuruna çıktığında kırıdamaktan âcizdi. Selâm verdim. Sarılmak için kalktı. Elim onun koluna değince adamçağzın bir deri bir kemik kaldığını gördüm. Beni daha önce misafir ettiği medreseye indirdi.

Biraz sonra bahsedeceğimiz Şiraz hükümdarı Ebû İshâk da onun huzurunda diz çökmüştü. Eliyle kulağını tutuyordu. Bu hareket oralılarca saygının son mertebesi sayılıyordu. Halk, sultanın karşısına çokince böyle yapar.

Medreseye bir kere daha gittim. Kapısı kapalıydı. Sebebini sorдум. Hükümdarın annesi ile kızkardeşi arasında mirasla ilgili bir dava çıktığını; onların Kadı Mecdüddîn'e gönderildiğini ve davanın bu medresede şeriatı uygun bir şekilde çözümlemekte olduğunu söylediler. Şirazlılar Mecdüddîn'e Kadı demiyorlar, Mevlânâ A'zâm (: Büyük Efendimiz) diye çağrıyorlar. Adının anılması gereklî olan tüm adlı akitlerde bu lakap kaydediliyor. Son defa yediyüzkirksekiz senesinin Rebûlâhirinde gördüğüm bu ulu insanın dua ve bereketini daima üzerimde hissetmişimdir. Hak Teâlâ onu ve benzerlerini en güzel hediyelerle mükâfatlandırırsın!

Şiraz Hükümdarı

Şiraz'a vardığında, buranın hükümdarı, Melik Fâdîl Ebû İshâk b. Muhammed Şâh İncû²⁸⁹ idi. Babası ona Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'nin²⁹⁰ adını vermiş. Allah mübarek kilsin bu ismi ona. Güçlü sultanlardan olan Ebû İshâk, yakışıklı, asil ruhlu, cömert ve mütevazı biridir. Elinde büyük bir kuvvet, geniş bir arazi var. Ordusu Türk ve İranlılardan oluşuyor ve ellibinden fazla! Seçkin kumandanları ve yüksek ricali hep İsfahan ahalisinden. Şirazlılara hiç güvenmez; onlardan birini dahi yanına yaklaştırmaz. Cesur ve birbirine tutkun olan Şirazlılar, hükümdarlara karşı daima cüretkâr davrandıkları için hiç birinin silâh taşımamasına müsaade edilmez. Eğer silâh taşıyan biri görülürse muhakkak cezası verilir!

Bir gün kolluk görevinde bulunan muhafizlerin, bir adamı boyundan zincire vurarak çekte çekte "hâkim"e (: emniyet müdürüne) götürdüklere tanık oldum. Sebebini sorduğumda geceleyen elinde yay taşıdığını söylediler. Sultan, Şirazlılara karşı pek acımasızdır, İsfahanlıları üstün tutar; Şiraz ahalisinden korkuyor çunkü.

Irak hükümdarı tarafından Şiraz'a genel vali atanın pederi Muhammed Şah İncû, iyiliksever biri olduğu için halk tarafından saygı görürdü. O vefat edince Sultan Ebû Saîd, Emîrû'l-Ümerâ Cûbân (: Çoban) oğlu Şeyh Hüseyin'i atadı, yanına büyük bir ordu kattı. Şeyh Hüseyin Şiraz'a giderek idareyi ele aldı; bütün geliri kendine bağladı. İlerde bahsedilecek bundan...

Buranın geliri çoktur. Vergileri toplama görevine bakan Kîvâ-meddin Tamgacî, bana anlattığına göre bu vazifeyi günde onbin dinar akçe karşılığında yürütüyormuş. Bu rakam, Mağrip ölçüsüyle ikibin-beş yüz dinar altın yapar.

Emir Hüseyin orada bir müddet kaldıktan sonra Irak sultani ile görüşmek istedî. Bu arada Ebû İshâk b. Muhammed Şah İncû ile kardeşleri Rûkneddîn, Mes'ûd ve annesi Tâş Hatun'u tutuklatıp babalarının malını talep etme niyetiyle Irak'a götürmek istedî. Türk kadınları aslında yüzlerini örtmez; lâkin Tâş Hatun böyle esaret hâlinde görülmekten utanarak yüzünü peçeyeyle örtmüştü. Şiraz karşısının ortasına gelince peçesini kaldırarak bağırdı:

"Şirazlılar! Sizin aranızdan böyle mi çıkarılacağım? Ben ki falan sultanın eşiyim!"

Şiraz'a geldiğim sıralarda yanında gördüğüm Behlevân (: Pehlivân) Mahmud adlı bir dülger o hengâmede:

"Biz bu yüce Hatun'u şehrîmizden çıkarmayız! Buna razı değiliz!" deyince halk galeyana gelerek silâha sarıldı. Askerlerden çoğu öldürdü, malları yağmalandı. Hatun'u ve çocukları kurtardılar. Emir Hüseyin yanındakilerle kaçip Hükümdar Ebû Saîd'in huzurunavardı. Ebû Saîd ona kalabalık bir asker topluluğuyla Şiraz'a dönmesini, halka dilediği gibi davranışmasını salik verdi. Şiraz ahalisi bu haberî alınca direnmeye güçleri kalmadığını anlayıp Kadı Mecdüddîn'e müracaat ettiler; taraflar arasında kan dökülmesine mâni olmasını rica ettiler.

Böylece Kadı Mecdüddîn, Emir Hüseyin'i karşılamaya çıktı. Emir de atından inip selâm verdi ve barış yapıldı. O gün Emir şehir dışında konakladı, ertesi gün ahalî hep beraber onu en iyi biçimde karşılamak için şehri süslediler, mumlar yakıtlar. Büyük bir törenle şere giren Emir halka iyi davrandı.

Hükümdar Ebû Saîd geride evlât bırakmadan ölünce her emir idaresi altında bulunan bölgede bağımsızlığını ilân etti. Emir Hüseyin Şirazlıların suikastından korkarak şehirden çıktı. Sultan Ebû Îshâk, o sıralarda Şiraz, İsfahan ve Fâris bölgelerini idaresi altına alarak kuvvetini iyice artırdı. Fâris bölgesi, Şiraz'a birbirinden ay uzaktadır. Civar beldeleri de eline geçirme emelini taşıdığı için işe en yakından, Yezd beldesinden başladı. Bu şehir çok şirindir, çarşları güzeldir. Gür nehirleri ve yemyeşil ağaçları dillere destandır. Halkı Şâfiî mezhebindeendir; ticaretle uğraşır. Ebû Îshâk şehri kuşatarak teslim aldı. Emir Muzaffer Şah b. Emir Muhammed, şehrle altı mil mesafede, etrafi kumla çevrili sağlam bir kaleye sığınmak zorunda kaldı. Ebû Îshâk burayı da kuşattı. Emir Muzaffer iyi direndi ve olağanüstü cesaretiyle benzeri görülmemiş, duyulmamış işler yaptı. Ebû Îshâk'ın ordusuna gece baskını düzenleyerek dilediği kadarını öldürüp çadırlarını parçalayıp ettikten sonra kalesine dönüyordu! Ebû Îshâk onu bir türülü yakalayamıyordu. Emir Muzaffer Şah bir gece sultanın çadırına hücum ederek yine askerlerin çoğunu telef etmiş, cins atlarından da onbeşini alıp kalesine dönmüştü. Sultan bundan böyle her gece beşbin süvarının Muzaffer Şah'a pusu kurmasını emretti.

Muzaffer Şah her zamanki gibi bir gece yüz kişiyle çakarak düşmana saldırdıysa da pusudakiler hemen etrafını sardı. Emir uzun bir mukavemetten sonra sağ salim kalesine dönebildi. Arkadaşlarından ancak biri yakalanarak Sultan Ebû Îshâk'ın huzuruna gönderildi. Sultan yakalanan adama hilat giydirip serbest bıraktı ve onunla Muzaffer Şah'a "emân" (: can güvenliği bildiris) gönderdi. Muzaffer Şah bu teklifi kabul etmediyse de iki taraf arasında mektuplaşmalar oldu. Sultan Ebû Îshâk, Muzaffer'in yiğitliğini gördüğü için kalbinde ona karşı sevgi ve hayranlık hisleri doğmuştu. Bu yüzden:

"Seni bir kere görmek isterim, gördükten sonra geri dönerim!" dedi. Böylece kalenin dışına kadar yaklaştı. Şah Muzaffer de kale kapısına gelip Ebû Îshâk'a selâm verdi. Ama Sultan Ebû Îshâk bununa yetinmeyerek;

"Emân bildirime güven ve kaleden in! Ne olacak sanki!" dedi. Muzaffer:

"Sen kaleme gelmedikçe huzuruna çıkmayacağımı, senin yanına gelmeyeceğime dair Allah'a ant içtim. Sen gelirsen ben de inerim!" cevabını verdi. Ebû Îshâk:

"Tamam, öyle yapıyorum!" diyerek seçkin adamlarından on kişiyi kaleye girdi. Kale kapısına vardığında Emir Muzaffer yürüyerek onun yanına geldi ve içerdeki konağına götürdü. Sultan Ebû Îshâk

yemek yedikten sonra Muzaffer onunla beraber dışarıdaki karargâha gitti. Sultan, Muzaffer'e hilat giydirdi; ikramlarda bulundu. Böylece hutbe Ebû İshâk'ın namina okunmak şartıyla bu yörenin Muzaffer Şâh ve pederinin mülkü olduğu kararlaştırıldı ve sultan memleketine döndü.

Sultanın Sarayı

Sultan Ebû İshâk, Ayvân-ı Kisrâ denilen eski İran hükümdar sarayı gibi bir bina yaptmak hevesine düştü. Şirazlılara temel kazmada yardımcı olmalarını emretti, sanatkârlar da binayı güzel inşa etme konusunda birbirleriyle yarış edercesine çalışılar. Toprak nakli için hayvan derilerinden sepetler örülüp üzerlerine ipek kılıflar geçirildi; hattâ yük hayvanlarının eyerlerinin örtüsü bile süslendi! Gümüşten balta yapıldı. Her tarafta mumlar yakıldı. Hafriyat esnasında işçiler en güzel urbalarını giyip bellerine ipek peştemal kuşanırlardı. Sultan, köşküne kurulup çalışanları seyredelerdi. Bahsettiğim bu sarayı ilk gördüğümde binanın zeminden üç arşın kadar yükseldiğini hatırlıyorum. Binanın temelleri atıldıktan sonra ahalinin hizmetine gerek kalmadığı bildirilerek hepsi saliverildi. Yerlerine binlerce ücretli işçi getirildi.

Şehrin valisinden öğrendiğime göre Şiraz gelirinin büyük bir kısmı bu saray için sarfedilmiş. Binanın başmımıarı, şehrin ileri gelenlerinden Emir Celâleddîn İbnü'l-Felekî Tevrîzî idi. Bu adamın babası, Sultan Ebû Saîd'in veziri Ali Şâh Ceylân'ın yardımcısı idi. Emir Celâleddîn'in Hibetullah adını taşıyan ve Bahâülmülk diye çağrılan bir kardeşi vardı. Onunla beraber Hind sultanının sarayına gittik. Şerefülmülk Emîrbaht da bizimle beraber gelmişti. Biraz sonra anlatacağıımız gibi Hind sultani hepimize "hil'at" giydirdi; makam verip ikramda bulundu ve maaş bağladı. Sultan Ebû İshâk cömertlikte Hind sultanına benzemek istese de arada hayli mesafe vardır! Ebû İshâk'ın en büyük ihsanı Herat hükümdarının elçisi olan Şeyhzâde Horasanî'ye yetmiş bin dinar vermesidir; buna şahidiz! Lâkin Hind sultani Horasan ve diğer (Orta Asya) şehirlerinden gelenlere bunun kat kat fazlasını vermektedir.

Hind Sultanının Cömertliğine Dair Hikâyeler

Sultanın Horasanlılara olan ilgisini bir misalle anlatayım: Aslen Heratlı olup Harizm'de oturan Horasanlı Fakih Emir Abdullah, sultanın huzuruna çkarak Harizm Beyi Emir Kutlu Dümûr'ün eşi Turâbek Hatun tarafından gönderilen hediyeyi sunar. Sultan hediyeyi kabul ederek memnun olduğunu bildirir, kat kat fazla karşılık verir.

Bu arada Emir Abdullah, Hind sultanının yanında kalmayı tercih eder. Sultan da onu nedimleri arasına koyar. Bir gün sultan, Emir Abdullah'a der ki:

“Hazineye gir! Oradan taşıyabildiğin kadar altın al!”

Bunun üzerine Emir Abdullah evinden onuç torba getirerek hazi-neden alabildiği kadar altını doldurur bu torbalara ve eline ayağına bağlar; omuzlarına atar bunları! Ama mücevherlerin bulunduğu oda-dan çıkışınca yük ağır gelir! Ansızın düşer, kalkamaz yerinden... Sultan onun yüklendiği altınların tartılmasını emreder. Çuvallar tartılınca Dihlî şehrinin ölçüsüyle onuç batman gelir.²⁹¹ Bir batman, yirmidört Mısır rathı ağırlığındadır.²⁹² Sultan, emirin heves ettiği altın ve mücev-herin hepsini alabileceğini söyler. O da alıp götürür!

Bir Hikâye Daha

Demin bahsettiğimiz Şerefülmülk Horasânî Emîrbaht bir gün Hind payitahtında hastalanır. Padişah onun ziyaretine gider. Yanına girdiğinde Emîrbaht, sedirinden kalkmak istese de Hind padişahı onun kalkmamasını rica eder; “Allah aşkına!” deyip ısrar eder.

Hükümdar için “mûre” adı verilen bir koltuk hazırların. Sultan oraya oturduktan sonra bir terazi ister. Teraziyle beraber epey altın da getirilir ve sultan hastanın bir kefeye oturmasını rica edince Emir:

“Ey Cihan sultani! Böyle yapacağımı bilseydim daha çok elbise giyerdim!” der. Sultan:

“Yanında ne kadar elbise varsa giyebilirsın şimdi!” diyerek müsaade eder. Bunun üzerine Emir üzerine kişlik elbiselerini de giye-rek terazinin kefesine oturur! Öbür kefeye de Emîrbaht’ı kaldıracak kadar altın konulur. Padişah orada altınların tümünü bırakarak:

“Başının dertten kurtulması için iyilik yap, sadaka ver! Al bunla-rı!” der ve evden çıkar.

Benzeri Bir Cömertlik Hikâyesi Daha

Fıkıh bilgini Abdülazîz Erdevîlî bir gün Hind sultanının huzuru-na gelir. Erdevîlî, Dimaşk’ta hadîs dersleri vermekle ünlenmiştir. Hind sultani ona aylık yüz dinar gümüş, yani yirmibeş dinar altın vermektedir.

Her neyse, anılan fakih Hind sultanının huzuruna girdiğinde sult-an bir hadîs sorar ona. Fıkıh bilgini bu konuya dair pek çok hadîsi art arda sıralar. Sultan fıkıh bilgininin belleğine hayret ederek “gerektiği şekilde muamele” etmedikçe fakih meclisten kaldırılmayaçığını yemin eder. Sonra tahtından iner. Onun eteğinden öper ve bir altın

sini getirterek içine bin dinar altın koydurur. Sonra siniyi eline alıp altınları fakihin üzerine saçarak:

“Bu altınlar ve sini senindir!” der.

Bir defasında İbn Şeyh Abdurrahman İsfirâyînî diye ünlenen ve babası Bağdat'ta oturan Horasanlı bir bilgin sultanın sarayına geliyor. Hükümdar ona ellibin dinar gümüş, nice at, nice hizmetkâr ve kıymetli elbise ihsan ediyor.

Bu kitabın sonraki bölümlerinde Hind diyarından bahsedeceğim zaman o sultanla ilgili pek çok hikâye aktaracağım. Esas konuya gelelim; Sultan Ebû İshâk pek değerli, faziletli bir padişahsa da cömertlikte Hind padişahının derecesine ulaşamaz!

Sıraz'da Bulunan Bazı Ziyaretgâhlar

Bunlardan biri Ali Rıda b. Musa'nın kardeşi Ahmed b. Musa'nın mezarıdır. Soy zinciri şöyle: Ahmed b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib. Şirazlılar buraya çok saygı gösterirler. Sultan Ebû İshâk'ın annesi Tâş Hatun bu türbenin yanında büyük bir medrese ile yolcuların ağırlanması için zaviye yaptırmıştır. O türbede sabah-akşam *Kur'an* okunur. Tâş Hatun âdeti üzerine her Pazartesi akşamı bu mezara gelir. Kadılar, fıkıh bilginleri ve diğer büyükler de orada toplanırlar.

Şiraz, şeriflerin (: Hz. Hasan soyundan gelenlerin) fazlaca bulunduğu bir şehir. Güvenilir kişilerden işittiğime göre orada, devletten maaşlı büyük-küçük bindörtüzü aşkin şerif varmış! Şeriflerin nakibi Adudüddin Hüseyinî idi. Ahali Kutlu Meşhed'de toplanınca hatim indirir. Hafızlar güzel sesle *Kur'an* okur. Yemek, tatlı ve meyveler getirildikten sonra vâiz kürsiye çıkarak nasihatte bulunur. Bütün bu faaliyetler öğle namazından sonra başlar, yatsıya kadar devam eder. O esnada Tâş Hatun, mescide bakan kafesli bir mahfilde bulunmaktadır. Daha sonra emirlerin kapıları önünde olduğu gibi türbenin kapısında da davul çalınır, borulara ve zurnalara üflenir.

Bir diğer ziyaret mekânı da “Şeyh” diye ünlenmiş Allah dostu Ebû Abdullah b. Hafîf'in kabridir. O tüm Fâris yöreninin kutbuludur, manevî direğidir. Halk sabah-akşam burayı ziyaret eder, türbeye el sürer; her yer dolar. Kadı Mecdüddîn'in de bu mezarı ziyaret ettiğini gördüm. Kabrin hemen yanında bir zaviyeye medrese bulunuyor. Tâş Hatun her Cuma gecesi oradaki mescide gelir. Kadılar ve fıkıh bilginleri toplanır, Ahmed b. Musa Hazretleri'nin türbesinde olduğu gibi ibadet ve vaaz akşamı kadar sürer. Ben bu iki kabri de ziyaret ettim. Sultan Ebû İshâk'ınbabası Emir Muhammed Şah İncû'nun türbesi şeyhin mezarına bitişiktir.

Şeyh Ebû Abdullah b. Hâfir büyük bir ermiş. Şöhreti her tarafa yayılmış, evliya arasında kadr ü kıymeti bilinmiştir. Hind ülkesinde, Seylân adasında bulunan Serendîb dağı yolunu da İbn Hâfir keşfetmiştir.

Seyhin Serendîb Dağıyla İlgili Kerameti ve Seylân Ahalisi

Anlatıldığına göre Şeyh Ebû Abdullah bir keresinde dervîş grubundan 30 kişiyle beraber Serendîb dağına yönelir. Yolda ıssız bir yerde açlık bastırır. Dervîşler yolu kaybederler. Orada bol bulunan ve Hind payitahtına da götürülen küçük fillerden birini tutmak için şeyhden müsaade isterlerse de o buna izin vermez. Açlık çekilmez hâle gelince dervîşler şeyhin sözünü dinlemeyerek küçük bir fil tutup keserler, etini yerler. Şeyh ise yemez. O gece herkes uykuya daldığı sırada çevreden filler toplanıp onların bulunduğu yere gümbür gümbür gelirler! Birer birer koklayarak hepsini öldürürler. Şeyhi de koklamışlar lâkin hiçbir şey yapmamışlardır. Hattâ biri şeyhi hortumuna sararak sırtına alır ve bayındır bir yere götürür. Buranın halkı şeyhi görünce hayrete düşerek onu tanımak amacıyla karşılamaya çıkarlar. Fil yaklaşır ve halkın görüceği şekilde şeyhi hortumuyla tutup sırtından yere bırakır.

Ahali, şeyhin yanına gelip manevî havasından istifade etmek, onunla uğurlanmak niyetindedir. Onu hükümdarlarına götürürler. Vaziyeti anlatırlar. Aslında ora ahalisi toptan gâvurdur. Şeyh bir süre onların yanında kalır. Bir körfez kenarı olan o muntikaya Hûr-i Hayzûrân adı veriliyor.²⁹³ Yore halkı "hûr'u (: khor) nehir anlamında da kullanır. Orada inci için dalış yapılır

Anlatıldığına göre şeyh efendi bir gün hükümdarın huzurunda suya dalar. Çıktığında elleri yumuludur. Şöyleder:

"Ellerimden birini seç!" Hükümdar sağ eldekini tercih eder. Şeyh avucunu açarak ortaya üç yakut atar. Bunların eşi benzeri görülmemiştir. Bu yakutlar orada hükümdarların tacına konulmaktadır. Bugüne kadar bu âdet babadan oğula devam etmiş...

Ben, Seylân adasına gittim. Halk Müslüman değil ama Müslüman dervîslere saygı gösteriyor. Evlerine misafir ederek, çoluk-çocuk arasında yemek yediriyor. Oysa diğer Hind kâfirleri bunların aksine Müslümanlara yanaşmadıkları gibi kendi kaplarında yiyecek ve içecek de sunmazlar! Ama yine de Müslümanlara ezâ ettikleri, hakaret yağıdrıkları söylemeyecek! Bunların birine et pişirtmek zorunda kaldık. Tencereleleriyle eti getirip bizden uzakta oturdular. Daimî yemekleri olan pirinci Muz yaprağına koyup üzerine kendi katıklarını döktüler. Burası

da katığa "kûşân" deniliyor.²⁹⁴ Onlar çekip gittiler; biz yedik. Kalanı köpekler, kuşlar yedi! Henüz bultûşa ermemiş bir çocuk bundan yerse ana-babası hemen onu döver. Yetmiyormuş gibi inek dışkısı da yedi-rirler çocuğa. Güya inek dışkısı çocuğu temizlemiş! Böyle inanıyorlar.

Şiraz'da Ziyaret Yerlerine Devam

Bu şehirdeki ziyaret mekânlarından biri de evliyânnın büyüklerinden Rûzcihân-ı Baklî'nin (: Ruzbihân-ı Baklî) kabridir. Türbe, hutbe okunacak kadar büyük bir câmiin içindedir. Daha önce bahsettiğimiz Kadı Mecdüddîn burada namaz kıldırmıştır. Bu câmide ondan İmam Şâfiî'ye ait *Müsned* adlı hadîs derlemesini dinledim. O, Şâfiî'nin *Müsned*'ini şu rivayet zinciriyle aktarmaktadır:

Kadı Mecdüddîn, "Biz bu kitabın rivayetini Ömer b. Müncâ'nın kızı Vezîre'den aldık" der. O kadın, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ebûbekir İbnü'l-Mübârek Zübeydî'den almıştır. O da Ebû Zür'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir Mukaddesi'den almıştır. Ebû Zür'a, Ebu'l-Hasan Mekkî b. Muhammed b. Mansûr b. Alâl Urdî'den almıştır. Ebu'l-Hasan Mekkî ise Kadı Ebûbekir Ahmed b. Hasan Haraşî'den almıştır. Kadı Ebûbekir ise Ebu'l-Abbâs b. Ya'kûb Asamm'dan almıştır. Ebu'l-Abbâs ise Rebî b. Süleyman Murâdî'den almıştır. O da İmam Ebû Abdullah Şâfiî'den dinlemiştir.

Yine Kadı Mecdüddîn'den bu mescitte *Meşâriku'l-Envâr'*ı dinledim. Bu eser, meşhur bilgin Ebu'l-Fadâil Hasan b. Muhammed b. Hasan Sagânî'nindir. Hocam Mecdüddîn bu hadîs derlemesini Nizâ-meddin Mahmud b. Muhammed b. Ömer Herevî'nin rivayetiyle Şeyh Celâlüddîn Ebû Haşim Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Hâsimî Kûfî'den aktarmıştır.

Ziyaret yerlerinden biri de Şeyh Zerkûb'un kabridir. Hemen yanında yolculara yemek verilen bir zaviye bulunuyor. Bahsettiğim bu kabirlerin hepsi umumi mezarlığın büyük bir kısmı gibi şehrin içinde. Çünkü bu yörende bir kimsenin oğlu veya hanımı vefat edince evindeki odalardan birini türbe yapıp oraya defnederler! Odayı hasır ve kilimlerle döşeyerek ölünum baş ve ayak tarafına bir sürü mum dikerler. Sonra odanın sokak tarafına demir parmaklıklı bir kapı açarlar. Oradan hafızlar girerek güzel sesle makamlı bir şekilde *Kur'an* okur. Yeryüzünde Şirazlılar gibi güzel *Kur'an* okuyan yoktur. Sesleri pek hoştur. Ev halkı türbeye iyi bakar. Her yanını döşedikten sonra kandillerini yakar ve adam ölmemiş gibi davranışırlar! Hattâ her gün pişirilen yemekten bir kısmını meyyit adına ayırarak onun hayrına bir fakire yedirdiklerini anlattılar bana!

Şiraz Kabristanı'na Ait Bir Hikâye

Bir defasında Şiraz şehrinin çarşılardan birine uğradım. Orada güzel döşenmiş şirin bir mescit gördüm. İçinde rahle üzerine ipek keselere yerleştirilmiş mushaflar vardı. Mescidin kuzey tarafında bir zaviye kuruluydu ve karşı tarafına açılan kafesli bir penceresi vardı buranın. Orada gayet güzel giyinmiş bir şeyh oturuyor, öndeeki *Kur'an-ı Kerim'i* okuyordu. Selâm verip yanına kuruldum. Hoş-beş esnasında mescidin kim tarafından yapıldığını sordum. Kendisinin yaptırdığını, burada hizmet edecek hafız vs. görevliler için vakıflar tahsis ettiğini, bu şehirde öldüğü takdirde o zaviyeyi kendine mezar edineceğini anlattı. Daha sonra altında bulunan hâlyı kalındı. Tahtalarla örtülü kabri göründü. Onun karşısındaki sandığı bana göstererek:

“Burada kefen ve tahnit kokularım var. Bir miktar da para bulunuıyor; iyi yürekli bir adam için çalışıp kuyu kazmıştım. Bana bu para'yı verdi. Bunları defin masrafi olmak üzere buraya bıraktım. Arttığım takdirde fakirlere, kimsesizlere dağıtacaklar!” dedi. Onun hâline şaştım. Dönmek istedimse de, beni orada misafir etti; rica minnet ile ant içerek beni ağırladı.

Şeyh Sa'dî Şîrâzînin Kabri ve Şerif Mecdüddîn'in Cömertliği

Şiraz dışında bulunan ziyaret mekânlarından biri de Sa'dî diye bilinen büyük ermişin kabridir. Sa'dî, Fars dilinde zamanın en büyük şairiydi.²⁹⁵ Arapça söylediğî şiirlerde de çok başarılı! Mezarı yanında kendisi tarafından yaptırılan ve iç kısmı bahçeye şenlenen hoş bir zaviye var. Burası Rüknabâd nehrinin yakınındadır. Şeyh Sa'dî orada elbise yıkamak için küçük mermer havuzlar yaptırmış. Halk şehirden kalkıp ziyaretgâha gelince sofrada yemek yer, nehirde çamaşır yıkar ve döner. Ben de böyle yaptım. Bu zaviyenin yanında başka bir zaviye, onun hemen bitişliğinde ise bir medrese bulunuyor. Bu ikinci zaviye ile medrese, Şemseddîn Semnanî'nın mezarı kenarına yapılmışlardır. Şemseddîn, emirlik yapmış fıkıh bilginlerindendir. Vasiyeti üzerinde oraya defnedilmiştir.

Şirazlı fakihlerin büyüklerinden Şerif Mecdüddîn'in cömertliği hayret verici! Çoğu kez elindeki her şeyi hattâ üzerindeki elbiseyi dahi hediye ederek yırtık, yamalı bezlere bürünür, döner evine! Beldenin ileri gelenleri onun bu hâlini görünce hemen elbise verirler! O yine dağıtır. Sultan tarafından kendisine günde ellî dinar gümüş verilir.

Şiraz'dan iki günlük mesafede bulunan Kâzerûn'da yatan Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'nın mezarını ziyaret etmek amacıyla şehirden çı-

tim. İlk günü, çölde oturan Fars kabilelerinden “Şol”lerin ocağında konakladım. Şol (: Şül, Sul yahut Çul) kabilesi iyiliksever insanlarla dolu.

Şol Kabilesinden Birinin Kerameti

Bir gün Şiraz câmilerinden birinde bulunuyordum. Ögle namazından sonra *Kur'an* okumak için oturdum ve bir mushaf olsa okurdum diye düşündüm. Bu esnada genç biri yanına oturup yükselen sesle “al!” dedi. Başımı kaldırınca şaşırdım! Mushafi kucağıma bırakıp gitti! O gün çok uzun bir süre *Kur'an* okuyarak neredeyse hatim indirdim. Mushafi geri vermek için gencin gelmesini bekledimse de gelmedi. O delikanlıya Behlûl Şolî denildiğini söylediler. O zamandan sonra bir daha onu görmedim.

Şeyh Ebû İshâk'ın Ünü

İkinci gün akşamüzeri Kâzerûn'a vardık. Şeyh Ebû İshâk Hazretleri'nin kabrini ziyarete giderek oradaki zaviyede geceledik. Burası, âdet üzere –gelen kim olursa olsun– et, buğday ve yağdan yapılan; yufkayla yenilen “herîse” (: keşkek) ikramıyla meşhur. Ayrıca gelen adam üç gün misafirlik ederek şeyhe dileklerini arzetmedikçe gitmesine izin vermezler. Şeyh efendi, misafirin isteklerini zaviyeyenin hizmetlerine bakan dervişlere söyler. Bunlar ikiyüzden fazladır. Bir kısmı evli, bir kısmı bekârdır. *Kur'an* okur, Allah'ı anarlar. Ziyaretçiler için Ebû İshâk'ın kabrinde dua ederler.

Hind ve Çin ahalisi Şeyh Ebû İshâk'a çok hürmet gösterir, onu severler. Çin denizinde seyahat edenler, hava bozduğunda hırsızlardan korktuklarında hemen Ebû İshâk'ın kabrine koşup adak adalar. Her biri adağını yerine getireceğini yazı ile taahhüt eder. Gemi kurtuluşunda zaviyeyen hizmetçileri gemiye çıkar. Daha sonra her adakçının adağını alıp götürürler. Çin veya Hind diyarından gelip de adak olarak binlerce dinar getirmeyen gemi neredeyse yoktur. Zaviyeyen hizmetcisi tarafından vekiller gönderilip bu meblağ teslim alınır. Dervişlerden bir kısmı sadaka için şeyhe gelince şeyh efendi ona sadaka verilmesine dair bir emirnâme yazar ve kâğıdın kenarına iliştirilmiş kızıl balmumuna şeyhin gümüş mühründeki alâmet basılır. Emirnâme şu mealdedir:

“Şeyh Ebû İshâk'a adak adayan kimse adağının şu kadarını falanca adama versin!” Emirnâmede “yüz”, “bin” veya fakirin durumuna göre buna yakın bir rakamın verilmesi gerektiği belirtilir. Derviş adakçayı bulunca parayı ondan alıp emirnâmenin arkasına ne

kadar aldığı tek tek yazar. Hind sultanı bir defasında Şeyh Ebû İshâk'a 10.000 dinar adıyor. Bu haberi duyan zaviye dervişleri aralarından birini gönderiyorlar. Adam Hind'e gidiyor ve rahatça parayı alıp zaviyeye dönüyor!

Zeydeyn ve Huveyzâ

Kâzerûn şehrinden Zeydeyn'e yöneldik. Peygamberimizin yakın dostlarından olan Zeyd b. Sâbit Ensârî ile Zeyd b. Erkam Ensârî'nin kabirleri orada bulunduğu için şehir bu ismi almış yani "İki Zeyd" diye adlandırılmış.²⁹⁶ Zeydeyn pek şirin bir beldedir. Suyu çok; her taraf bağ bahçe. Çarşılıarı güzel. Mescitleri de pek şirin. Halkı dindar, namusuna düşkün ve güvenilir insanlardan oluşuyor. Bu yöre haldinden Kadı Nûreddîn Zeydânî, Hindistan'a gidince oradan Zîbetülmehel kadılığına atanmıştır.

Zîbetülmehel denilen yer (: Maldiv), pek çok adadan meydana gelen bir ülkedir. Hükümdarı Celâleddîn b. Selâhaddîn Sâlih'tir. Kadı Nûreddîn bu hükümdarın kızkardeşyle evlendi, orada öldü. İlerde bu konuya ele alacağız. Ayrıca hükümdar kızı Hadîce'nin de yönetimi nasıl devraldığını anlatacağız.

Daha sonra Huveyzâ'ya gittik. Acemlerin oturduğu küçük bir şehir. Burayla Basra arasında dört günlük yol var. Kûfe ile bura arasında ise beş günlük yol var. Büyük ermiş Cemaleddîn Huveyzâî de buralıdır. Cemaleddîn Huveyzâî, Kahire'deki Saîdü's-Süedâ Hankâhi'nin şeyhidir.

Böylece Kûfe'ye yöneldik. Tarfâvî denilen bir mintikadan başka hiç vahası bulunmayan bir çolden geçtik. Tarfâvî denilen yere üçüncü gün ulaşabildik. Sonra buradan hareket ettik ve iki gün sonra Kûfe'ye ulaştık.

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

Kûfe Şehri

Irak diyarının ana şehirlerinden biri olan Kûfe, Peygamber dostlarının, tâbiînin, yüce bilginlerin, erdemlilerin yurdu ve müminlerin emiri Hz. Ali'nin hilâfet merkezi olduğu için ayrıcalıklı bir yerdir. Lâkin düşman elinin buralara kadar uzanması ve Hafâce kabileinden gelen bedevîlerin eşkiyalık yapması sebebiyle her yanı harap olmuştur. Kûfe şehrinin suru yoktur; binaları tuğladandır. Çarşilater gayet zengindir; en fazla hurma ve balık satılır. Büyük Câmii çok güzeldir; kurşunla birbirine kaynaştırılmış yontma taşlardan örülén muazzam sütunlarla desteklenmiştir ve yedi avludan oluşur. Bu mabette eskiden kalma değerli eserlerden biri, mihrâbin karşısında; kibleye dönünce sağ tarafta bulunan Hz. İbrahim namazgâhıdır. Buradaki hücrede Hz. İbrahim'in namaz kıldığı rivayet edilir. Onun yanı başında abanoza benzeyen "sâc" ağacı dallarıyla çevrili yüksek bir mihrap görülmeliyor. Burası da Hz. Ali'nin mihrâbidir. İbn Mülcem tarafından şehit edildiğinde Hz. Ali'nin orada bulunduğu söylenir. Halk namaz kılmak için oraya akın eder.²⁹⁷

Bu bölümün arkasında bir küçük secdegâh vardır; aynı şekilde sâc ağacının dallarıyla çevrilmiş... Anlatıldığına göre tufan koptuğunda meşhur "tennûr" tam burada kaynamıştır.²⁹⁸ Arkada, secdegâh dışındaki bir hücrenin Nuh Peygamber'e ait olduğu, tam karşısındaki küçük hücrenin ise İdrîs Peygamber'in ibadet köşesi olduğu söylenir. Mescidin güney duvarına bitişik bir alan var. Anlatılanlara göre Nuh Peygamber gemiyi burada inşa etmiştir. Bu meydanın bitiminde Hz. Ali'nin evi ve naaşının yikandığı oda bulunuyor. Buraya yakın bir hücrenin de Nûh Peygambere ait olduğu söyleniyor. Tabii, bu söylenmelerin doğru olup olmadığını en iyi bilen Allah'tır.

Mabedin doğu yönünde, yerden hayli yüksekçe yapılmış bir türbede Müslim b. Akîl b. Ebû Tâlib'in kabri bulunmaktadır. Hemen

yanında fakat câmiin dışında Hz. Hüseyin'in iki kızı Âtike ve Sükeyne'nin mezarları mevcut.

Sa'd b. Ebû Vakkas'ın Kûfe'de yaptırdığı Kasru'l-İmâre'nin (: emir konağı) yalnız temelleri kalmıştır. Allah hepsinden razı olsun.

Fırat nehri, Kûfe'nin doğusunda şehre yarınlı fersah mesafede akıyor. Kenarında arka arkaya dizili hurma bahçeleri görülüyor. Kûfe Mezarlığı'nın batısında beyaz zemin üzerinde koyu bir karaltı gördüm. Orasının katil İbn Mülcem'in kabri olduğunu ve Kûfelilerin her sene odun götürüp yedi gece o mekânın üzerinde ateş yaktıklarını öğrendim. Hemen onun civarında bulunan kubbenin de Muhtâr b. Ebû Ubeyd'in kabri olduğunu söylediler.

Kûfe şehrinden çıkarak Bi'r-i Mellâha'ya doğru vardık. Burası hurma bahçeleri arasında güzel manzaralı bir şehirdir. Şehrin dışında konaklıdım. Ahalisi Râfîzî (: Şii) olduğu için şehrde girmek istemedim. Seher vakti oradan hareket ederek Hille'ye indik. Burası Fırat'ın doğu kıyısında uzanan büyük bir şehir. Çarşılıtı şen, dükkânı çok. Orada ham ve işlenmiş ürün cinsinden her şey satılıyor. Şehrin içinde ve dışında art arda dizili hurma bahçeleri var. Evleri palmiye ağaçları arasında. İki kıyayı birbirine bağlayan köprü yan yana yataşılmış gemilerin üstüne kurulmuştur. Bu tekneler, iki uçlarından dolaşan kalın zincirlerle kıyıdıraki sabit kalaslara bağlanmıştır!

Buranın halkı tamamen Isnâ Aşeriyye İmâmiyye (: Şii Oniki İmam) mezhebindendir. Ama iki firkaya ayrılmışlar. Biri Ekrâd (: Kürtler), diğeri Ehli-Câmiayn diye bilinir. Aralarında bitmeyen bir mücadele var.

Şehrin büyük karşısına yakın bir yerde, kapısına yukarıdan aşağı uzun bir ipek perde sarkılmış meşhur mabedi gördüm. O mabede Meşhed-i Sâhibüzzemân (: Zamanın Efendisinin Meşhedî) diyorlar. Âdet gereğince her gün şehir halkından yüz kişi silâhlarını kuşanıyor, ellerinde kılıçlarıyla ikindi namazından sonra emirin huzuruna çıkıyor. Koşum takımları gayet güzel düzenlenmiş bir at veya katırı yola çıkarıyorlar. Bu hayvanın önünde davul çalmaya, boru ve zurna öttürmeye başlıyorlar. Ellisi öne, ellisi arkaya geçiyor. Bazıları da hayvanın sağ ve sol tarafını dolduruyor.

Sonra Meşhed-i Sâhibüzzemân denilen mabede ulaşınca kapıda durup:

"Allah'ın adıyla! Ey zamanın efendisi! Allah'ın adıyla çıkış! Fesat her yanı kapladı, zulüm ve haksızlık ayyuka çıktı! Artık senin zuhurunun vakti gelmiştir! Tâ ki, Allah, senin aracılıqla hakkı batıldan ayırsın, doğruya ve yanlış göstersin!" diyorlar.

Davul ve köş eşliğinde akşam namazına kadar böyle bağırıp çağırıyorlar. İnançlarına göre Muhammed b. Hasan Askerî bu mescide girip kaybolmuş yine oradan çıkması gerekiyormuş. Onların bekledikleri İmam (: Mehdi) odur.

Sultan Ebû Saïd'in vefatından sonra Mekke emiri Ahmed b. Rümeysه b. Ebû Nümeyy Hille'yi zaptederek birkaç sene elinde bulundurmuş ama Irak hükümdarı Şeyh Hasan onu yenerek işkenceyle öldürdükten sonra tüm malını gaspetmiştir. Emir Ahmed'in iyi huylu olduğu bilinmekteydi. Irak halkı ondan daima övgüyle bahsetmiştir.

Hille'den, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ'ya gittik. Hurma bahçeleriyle çevrili küçük bir şehir Kerbelâ. Her yanı Fırat'la kuşatılmış. Mukaddes mezar şehrin içinde. Yanı başında büyük bir medrese ve gelip geçenleri doyurmaya mahsus bir zaviye bulunuyor. Türbeinin kapısında kapıcı ve bekçiler var; hiç kimse onlardan izinsiz içeriye giremez. Gümüşten yapılmış eşigi hürmetle öpülür. Bu mukaddes mezara altın ve gümüş kandiller asılmış. Kapılarda da ipek perdeler vardır. Şehir halkı, biri Evlâd-ı Rahîk (: Rahîk oğulları) diğeri Evlâd-ı Fâiz (: Fâiz oğulları) adıyla iki gruba ayrılmış; hepsi İmâmiye mezhebinden ve aynı atadan geliyor. Fakat aralarında kavga-nızâ hiç eksik olmuyor! İki taraf arasında çıkan kavgalardan ötürü şehir harap olmuştur.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

Bağdat ve Hükümdar Ebû Saîd

Dâru's-Selâm (: Esenlik ve Barış Yurdu) diye bilinen Bağdat, İslâmın payitahtı; bereketli mi bereketli bir şehirdir. Halifelerin otağı, bilginlerin yatağıdır burası. Seyyah İbn Cübeyr Ebu'l-Hüseyin der ki:

"Burası çok eski bir şehir. Abbâsî hilâfetinin başşehri ve Kureyş kökenli imamların davet merkeziydi. Lâkin onların inşa ettiği her şey mahvolmuş, yalnız ismi kalmıştır. Zamanın vahşilerinin oraya kanlı kılıçlarını uzatmadan önceki hâline nispetle şimdi hiçbir eser kalma-mış denilebilir. Dicle nehrinden başka dikkat çekici bir güzelliği yok! Dicle, Bağdat'ın doğu ve batısı arasında uzanırken Bağdat'ın doğu yakasıyla batı yakası arasında uzanan Dicle parlak bir inci gerdanlığı andırıyor. Bağdat bu nehrin suyuna kanıyor ve kir-pas kabul etmeyen berrak aynada güzelliğini seyrediyor. Ruhu, o nehrin suyu ve havasıyla günbegün genleşiyor."

Ibn Cüzeyy der ki:

Şair Ebû Temmam Habîb b. Evs, Dicle ve Bağdat'ı şu dizeleriyle ne güzel anlatmış:

*"Geldi Bağdat'ın kiyısına, çöktü ağıtçı,
Ağlasın şimdi ağıtçılar dehrin dağıttığı dâra!
Nice yangınlar çıktı suyunda, nice savaşlar,
Küle döndü sokaklarında güzeller, güll bakışlar.
Yine de ümitvar, gün dönecek yine de
Gelecek saadet saati, rahmet inecek izbelere.
Saklıyor gamını şimdi umutlu yabancı,
Bağdat; bir kocakarı; geçmiş gençliğin baharı
Kayıp zamanlarda ara artık işveli yâri ve tâci!"*

Şairler Bağdat'ın güzelliklerine dair pek çok dize söylemiş ve uzattıkça uzatmışlar. Çünkü hakikaten meydan genişir, övülecek yani çoktur Bağdat'ın. Kadi Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali b. Nasr Mâlikî Bağdadî de birkaç dize söylemiştir. Allah rahmet eylesin, babam bana defalarca okumuştur şu dizeleri:

*"Meftun oldum havasına Bağdat'ın; canlandım,
Hep orada olmak isterim, kader durmaz ayırır.
Bugün nasıl göçerim buradan, ne tatlı esiyor baksana,
Bir yanda kuzeyli Memdûd, bir yanda güneyli Maksur."*

Aynı şair şu beyitlerin de sahibidir:

*"Selâm olsun Bağdat'a, neşe bulsun her yandan,
Benden yüzlerce bûseye lâyiktir bu şehir.
Bilirim, bilirim güzel kıyılarımı art arda uzanan,
Allah'a andolsun sitemim ne öfke ne kindendir.
Fakat dar geldi bana onca güzel göğistan,
Firakım, oyunbaz felegin zalimliğindendir.
Bu nasıl şehir, sevgisi sıcaktır kandan,
Gurbet emri, nazımı çekmeyen sevgilidendir."*

Yine babamın bana aktardığı bazı dizelerde aynı şair –bu sefer öfkeyle– sesleniyor Bağdat'a:

*"Bağdat, garip şehir, zenginler kêşânesi!
Fakirler için tükenmeyecek belâlar hanesi,
Sokaklarında yürüken hissederim kendimi,
Zindik evinin rafında mahzun bir Mushaf gibi!"*

Kadi Ebu'l-Hasan Ali b. Nebîh bir kasidesinde şöyle diyor:

*"Yalnız dolunay gibi sokulur Irak'a o güzel,
Ögle vakti dürürlür defteri ateşin güneşin.
Bağdat'ın meltemlerini, ambere çeviren el,
Bunca masum mecnun olmasa elbet çekip gider.
Kerh semtinin canım kuytuluğunda bir bahçe,
Serin berrak akar suyu, derin ilk sükünette.
Muhabvel tepelerinden ışık devşiren güzel
Tac semtinin eteğinden doğar kalbe sessizce."*

Bağdatlı bazı kadınlar için şu dizeler söylemiştir:

*"Eridim Bağdat'a, Irak'a ve âhularına,
Yaktı beni iri gözlerindeki sihir, kül etti.
Fırat kıyısında geziyorlar, takip ettim.
Yüzleri ay parçası / ve göğüslerinden kabaran
İstekle yalpalıyor sağa sola bedenleri.
Onların aşkı, bâkirelere özgü bir tufan,
Canım feda onlara, tenim fedâ, ruhum fedâ,
Her ne sanat var âlemde, hep onlardan doğmada!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Bağdat'ta iki köprü var. Mimarî bakımından daha önce bahsettiğimiz Hille köprülerine benzıyorlar. Kadın erkek, gece gündüz orada dolaşır halk. Orası daima gezip tozmaya elverişlidir. Şehirde hutbe okunan, Cuma namazı kılınan onbir büyük câmi var. Sekizi batıda, üçü doğuda. Daha başka mescitler de vardır. Medreseler her yana dağılmış ise de harap bir durumdadır.

Bağdat'ın hamamları hem bakımlı hem de çok. Genel olarak çatıları ziftle kaplandığından uzaktan bakan siyah mermer zannediyor! Bu madde Kûfe ile Basra arasında sürekli kaynayıp akan bir sıvıdan temin edilir. Zift, aynı çamur gibi kaynağın etrafına birikiyor. Oradan kürekle toplayıp Bağdat'a götürüyorkar. Her hamamda küçük odalar bulunuyor. Bunların zemini ziftle döşenmiş. Duvarların zeminden itibaren yarıya kadar kısmı da zift, daha yukarısı ise beyaz parlak kireçle (: alçıyla) kaplı. Bütün odalarda iki mermer musluk var; birinden sıcak, diğerinden soğuk akıyor. Herkes ayrı bir odada yıkanır; yıkananın izni olmadan başka biri oraya giremez. Odanın bir köşesinde boy abdesti almaya elverişli küçük bir havuz da bulunur. O havuzda sıcak ve soğuk su muslukları vardır. Hamama girene üç peştamal verilir. Birini girerken, diğerini de çıkarken kullanır. Üçüncü ise kurulanmaya yarar. Bu denli ince düzeni Bağdat'tan başka yerde görmedim. Fakat bazı şehirlerin bu hususta Bağdat'a benzediklerini itiraf etmeliyim.

Bağdat'ın Batı Yakası

Şehrin evvelâ batı yakası kurulmuşsa da bugün büyük bir kısmı haraptır bu bölümün. Oradan geriye sadece 13 semt kalmış... Her semt küçük bir şehrde benziyor. İki ya da üç hamamı var. Buradaki sekiz semtte geniş, büyük câmiler mevcut. Bu semtlerin biri Basra Kapısı

mahallesi diye bilinir, orada Halife Ebû Cafer Mansûr Câmii vardır. Allah rahmet eylesin, ruhu şâd olsun.

Mâristan (: hastane) diye adlandırılın devasâ karaltı, Basra Kapısı Mahallesi ile Dicle'ye bakan cadde arasında yer alıyor. Mâristan, muazzam bir binadan geriye kalan köhne izler hâlinde mevcut şimdî. Batı yakasındaki mezarlardan biri Mâruf Kerhî'nin kabridir. O da Basra Kapısı Mahallesi'ndedir. Bu mahalleye giden yoluñ kenarında mükemmel bir bina var. İçinde, tavanı yüksek tutulmuş bir kabir bulunuyor. Şöyledir yazıyor baş tarafında:

“Burası Ali b. Ebi Tâlib'in soyundan gelen Avn'ın kabridir.”

Bu tarafta Ca'fer-i Sâdîk'in oğlu Musa Kâzım'ın kabri de mevcut.²⁹⁹ Bu zât, Ali b. Musa Rîdâ'nın (: Rîza) babasıdır. Hemen yanına başında Cevâd'ın kabri var. Her iki kabir de küçük bir bahçe içindedir. Gümüş levhalarla bezeli tahta sandukalar var; her iki lahdin üstünde.

Bağdat'ın Doğu Yakası

Bağdat'ın doğu kısmı çok düzenlidir. Dükkan bakımdan da zengin. En büyük çarşısı, Sûku's-Sülesâ (: Sali Pazarı) diye bilinen yerdır. Orada türlü türlü sanatların icra edildiği mekânlar vardır. Yine orada güzellik ve zarâfeti ile deyimlere konu olan Nizâmiye Medresesi yer alıyor.³⁰⁰ Çarşının sonunda Halife Müstansırbillah Ebû Ca'fer b. Zâhir'in adına yapılan Müstansıriye Medresesi bulunuyor. Bu okulda dört mezhep için ayrı ayrı mescitler ve eğitim köşeleri var. “Müderris” (: başhoca) tahtadan yapılmış küçük bir kubbenin altında sedire oturur. Sağında ve solunda iki “muâid” (: asistan) bulunur. Bu medresenin iç kısımlarında öğrencilere ait hamam ile abdest şadırvanı mevcut.³⁰¹

Şehrin bu tarafında Cuma namazı kılanın üç büyük mabet var. Birincisi, Halife Câmii diye bilinir; halifenin saray ve dairelerine bitişik bir yapıdır. Abdest ve gusle elverişli çeşmeleri, özel su hazneleri bulunan bir câmidir burası. Bu mabette Irak'ın güvenilir hadîs derleyicilerinden erdemli bilgin, büyük insan Sirâceddîn Ebû Hafs Ömer Kazvînî ile karşılaştım. Ondan, meşhur hadîşçi Ebû Muhammed Dârimî'nin Müsned'ini dinledim. Tarih yedyüz yirmi yıldır Recep ayındı.³⁰² Dârimî'nin Miisned'ini hocama kadar aktaranların zinciri şöyledir:

Hocam Sirâceddîn, bilgiyle ün salmış zeki ve erdemli kadın Fâtima Bintî'l-Adl Tâceddîn'den almış. Bu hanım, “hükümdarların kızı” diye de bilinir.³⁰³ O, üstad Ebûbekir Muhammed b. Mes'ûd'dan almış. Ebûbekir burada Mâristan denilen hastanenin doktoru olmakla tanınır. O da büyük Sufî Abdülevvel b. Şuayb Sencerî Ebu'l-Vakt'an almış. Abdülevvel, İmam Ebu'l-Hasan Abdurrahman Davudî'den

almış. Ebû'l-Hasan ise Ebû Muhammed Abdullah Serahsî'den almış. Serahsî, Ebû İmrân İsa Semerkandî'den almış. Son olarak Ebû İmrân İsa, kitabın asıl derleyicisi olan Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Dârimî'den almıştır.

İkinci büyük mabet, Sultan Câmii diye bilinir. Burası şehrın dışındaki hükümdara ait köşklerin bitişliğinde bulunuyor. Üçüncü büyük mabet, Rusâfe Câmii diye bilinir. Rusâfe Câmii ile Sultan Câmii arası bir mil civarındadır.

Bağdat'ta Bulunan Halifelere, Bilginlere ve Ermışlere Ait Mezarlar

Abbâsî halifelerinin mezarları Rusâfe civarındadır ve her birinin üzerinde adı yazılıdır. Şöyle sıralayabiliriz:

Mehdî, Hâdî, Emîn, Mu'tasim, Vâsik, Mütevekkil, Muntasır, Müstaîn, Mu'tezz, Muhtedî, Mu'temed, Mu'tadid, Müktefi, Muktedir, Kahir, Râdî, Müstekfî, Mutî, Tâî, Kaim, Kadir, Müstazîr, Müsterşid, Râşid, Muktefi, Müstencid, Müstadî, Nâsîr, Zâhir, Mustansır ve Mustâ'sim.

Bilindiği gibi Musta'sim, Abbâsî halifelerinin sonucusu. Onun devrinde Tatar girdi Bağdat'a. Birkaç gün sonra da o öldürülmüştür. O zamandan beri, Bağdat'ta Abbâsî hilâfetinin adı sanı kalmamıştır. Bu hâdise altıyüzelliört yılında meydana geldi.

Rusâfe yakınında İmam Ebû Hanife Hazretleri'nin³⁰⁴ kabri var. Üzerinde büyük bir kubbe bulunuyor. Zaviyesinde gelip gidenlere yemek veriliyor. Bugün Bağdat'ta bundan başka yemek verilen zaviye yok. Her şeyi yaratan, yok eden ve hâlden hâle sokaan Allah'ın kudreti sonsuzdur! Yani başında İmam Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel Hazretleri'nin³⁰⁵ kabri bulunuyor. Onun üzerinde kubbe yok. Rivayet edildiğine göre defalarca kubbe yapıldığı hâlde yıkılmış. Bu imamın kabri, çoğu Hanbelî olan Bağdat halkı nezdinde hürmete şayandır... Bunun hemen yanı başında tasavvuf büyüklerinden Ebûbekir Şîblî ile Seriyyû's-Sakatî'nin, Bîşr-i Hâfi'nin, Davud-i Tâî'nin ve meşhur mutasavvîf Ebû'l-Kâsim Cüneyd Hazretleri'nin mezarları bulunur. Bağdatlılar her Cuma bu yüce insanlardan birinin kabrini seçer, hafta sonuna kadar burayı ziyaret ederler; bir dahaki haftaya da başka birini belirleyip oraya giderler... Bu şehirde bilgin ve ermiş insanlara ait daha pek çok mezar var.

Bağdat'ın bu tarafında meyve yok. Bağ ve bahçelerle dolu olan batı cephesinden getiriliyor meyveler.

Bağdat'a gelişim, Irak hükümdarının orada bulunduğu vakite rastgeldi. O hâlde şimdî ondan bahsedelim...

Irakayn Diye Bilinen Bölgenin ve Horasan'ın Hükümdarı

Irakayn diye bilinen bölgenin ve Horasan'ın hükümdarı, Ebû Saîd Bahâdur Han'dır. "Han" buralıların dilinde hükümdar anlamına geliyor. Bu adamın babası Tatar hanlarından İslâmiyeti kabul etmiş Muhammed Hudâbende'dir. Bu isimde ihtilâf var. Bazıları Hudâbende okumuş yani "dâl" ile. Ama "bende" kelimesinin okunuşunda hiçbir ihtilâf yok. O ayne duruyor. Bu durumda kelime, "Allahın kulu" anlamına geliyor. Çünkü Hudâ, Fars dilinde "Allah" demek, "bende" ise hizmetçi, köle ve benzeri anımlara geliyor.

Yalnız bazıları "Bu adamın ismi Harubende'dir!" demekten geri durmuyorlar.: "Haru" Farsça "eşek" anlamına geliyor. İsmi ise şöyle çeviriyoruz: Eşek hizmetçisi. İki anlam arasında aykırılık ne büyük! "Harubende" şekli ünlenmiştir. Hükümdar, Tatarlık taassubu sebebiyle Hudâbende şeklini bırakıp bu isme dönmüştür. Bazıları şöyle diyor: Tatar hanları yeni dünyaya gelmiş çocuğa isim verirken o anda eve ilk giren adama itibar ederlermiş. Anılan hükümdar doğarken eve eşeklere bakan hizmetçi girmiştir. Bu yüzden bu adı almış...

Harubende yahut Hudâbende, neyse işte onun biraderi Kazgan'dır. Halk ona Kazan diyor. "Kazan" yahut "kazgan" buralıların dilinde büyük, geniş tencere demektir. Onun doğumlu esnasında içeriye giren cariyanın elinde kazan varmış. Bu yüzden söz konusu ismi almış diyorlar.

İslâma giren hükümdar Hudâbende'dir. Onun, Müslüman olduktan sonra halkı Şii mezhebine girmeye zorladığını ve Kadı Mecdüddîn ile aralarında geçen diyalogu daha önce anlatmıştık. Hudâbende vefat ettiğinden oğlu Ebû Saîd henüz küçüktü. Bağdat'ta onu gördüğüm sıralarda yakışıklı, yiğit bir delikanlıydı. Çok gençti ve henüz tüy bile yoktu yüzünde. O zaman veziri Emir Giyâseddin Muhammed b. Hvâce (: Hâce) Reşîd'di. Onun Yahudi göçmenlerinden olan babası da Sultan Muhammed Hudâbende'nin veziriydi.³⁰⁶ Hükümdar Ebû Saîd ile vezirini Bağdat'ta gördüm; "şabbâre" denilen sandalla geziyordu Dicle sirtında. Karşısında kendisine isyan eden Emir Cûbân'ın (:Çoban) oğlu Dimaşk Hoca vardı. Şabbâre denen kayıklar bizim "silhora"ya benzer. Sağında ve solunda sâzendeleri, hanendeleri taşıyan iki kayık bulunuyordu.

O gün Ebû Saîd'in cömertliğine tanık oldum. Art arda dizilen âmâlar hâllerinden sıkâyet ediyorlardı. Her birine birer kılavuz hizmetçi, bir kat giysi ve geçimlerine yetecek kadar para verdi. Hükümdar Ebû Saîd tahta geçtiği sırada henüz küçük olduğu için ülkede Emir Çoban'ın

sözü geçiyordu. Kendisi ismen hükümdardı. Hattâ bir bayram günü Ebû Saîd'in paraya ihtiyacı olduğu, bulmaya gücü yetmediği, sonunda bir tüccara müracaat ederek ihtiyacını böyle karşıladığı anlatılır! Niha-yet annesi Dünya Hatun genç şehzâdenin yanına gelerek:

"Emir Çoban'ın oğlu Dimaşk Hoca sınırı aştı! Babanın namusunu lekelemeye kadar vardırı işini! Çünkü evvelki geceyi Togay Hatun'un yanında geçirdi; ayrıca bana da haber gönderdi. Bu gece benim yanım-da geceleyecekmiş! Artık başka yolu yok! Sen kumandanlarını ve askerlerini topla! O, habis gayesi için gizli gizli kaleye çıkışınca hemen yakala-yabilisin! Allah, onun babasının da hakkından gelir!" dedi.

Çoban o sıralarda Horasan'daydı. Annesinin anlattıkları Sultan Ebû Saîd'in gururuna dokundu. O gece lüzumlu tedbirleri aldı. Dimaşk Hoca'nın kaleye girdiği haberi kulağına erişince kumandan ve askerlerine emretti; kalenin her tarafını kuşatsınlar diye.

Seher vakti Dimaşk Hoca, Hacı Mîsrî adlı erle gözüktü, fakat kalenin kapısına zincir gerilip kilit vurulduğunu görünce atla çıkmaya yeltenmedi. Hacı Mîsrî kılıçla zinciri kesti, beraber çıktılar. Askeler derhal onların etrafını sardı. Haseki emirlerinden Mîsrî Hoca denilen subay ile Lûlû isimli bir genç, Dimaşk Hoca'yı öldürdüler; başını Ebû Saîd'e gönderdiler. Kelle, sultanın ayakları altına atıldı. Onların âdeti böyledir; ciddî hasımlarına bunu yaparlar.

Ebû Saîd, Dimaşk Hoca'nın konağının yağmalanmasını, karşı koyacak olanların da kılıçtan geçirilmesini emretti. Bu hâdise Horasan'da bulunan baba Emir Çoban'ın kulağına gitti. Oğullarından en büyüğü olan Mir Hasan'ı, Tâlis'ı ve en ufağı olan Çalû Han'ı yanına alarak yola çıktı. Çalû Han, Ebû Saîd'in kızkardeşinin oğludur. Onun annesi, Hudâbende'nin kızı Sâtîbük'tür. Emir Çoban'ın etrafında Tatar askerleri ve özel muhafizler bulunuyordu. Onun yanına akın ettiler savaşacağız diye! Ama kapışma esnasında Tatar askerleri Emir Çoban'ı terkederek Ebû Saîd'in yanına geçtiler. Çoban hemen geriye çekildi; Sicistan bozkırına kaçtı, kuytu bölgelere gizlendi. Herat hükümdarı Giyâseddin'e bir zamanlar epey iyilik yapmıştı. Bu yüzden onun yanınasgiñmaya karar verdi. Şehirde emniyet içinde olacağını düşünüyordu. Fakat oğulları Hasan ile Tâlis:

"Giyâseddin denen herif sözünde durmaz! Çünkü Fîruzshah kendisinesgiñdiginda adamçağızı öldürdü!" diyerek aynı fikirde olmadıklarını belirttiler. Emir Çoban bu kararından vazgeçmedi. İki oğlu da kendisini terkettiğinden en küçük evlâdi Çalû Han ile hareket etti. Giyâseddin hemen kendisini karşılamaya çıktı, yanına gelince atından inip "emân" vererek şehrə kadar refakat etti ona.

Birkaç gün sonra hem Emir Çoban'ı hem de oğlunu öldürerek kellelerini sultan Ebû Saîd'e gönderdi! Hasan ile Tâlis ise Huvârezm (: Harizm) sultani Muhammed Uzbek'in yanına gittiler. Sultan bunları evvelâ iyi karşılayıp güzelce misafir ettiyse de sonraları ölümü gerektirecek şımarıkça hareketlerinden dolayı idamlarına karar verdi.

Emir Çoban'ın Dümürtâş adındaki dördüncü oğlu Mısır'a kaçtı. Orada Melik Nâsır kendisine İskenderiye'yi verdi ama o:

"Ebû Saîd'le savaşmak için ordu ve askerden başka bir şey istemiyorum!" diyerek bu teklifi kabul etmedi. Melik Nâsır ne zaman ona bir elbise gönderse aşağılamak amacıyla elbiseyi getiren adama daha güzelini hediye ederdi. Nihayet bu tür ölçüsüz hareketlerden bikan Melik Nâsır idam ettirdi onu. Kesilmiş başını Ebû Saîd'e gönderdi. Demürtâş ile Kara Sunkur'un hikâyesini daha önce anlatmıştık.

Emir Çoban öldürülüdüktenden sonra kendisinin ve oğlunun cesetleri Hicaz'a götürüldü. Arafat'ta vakfe yapılarak, Mescid-i Nebî yakınılarında bizzat Çoban tarafından yaptırılan türbeye gömülmek üzere Medine'ye taşındı bu naaşlar... Ama oraya da gömülmelerine müsaade edilmediğinden Bakî diye bilinen mezarlığa defnedildiler.

Hükümdar Ebû Saîd ülke idaresinde ipleri tamamen eline alıncá Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'la evlenmek istedí. Bağdat Hatun çok güzel bir kadındı. Sultan Ebû Saîd'in halası oğlu olan ve vefatından sonra otoriteyi eline geçiren Hasan'ın nikâhi altındaydı bu kadın. Hükümdar Ebû Saîd'in israrı üzerine Hasan eşini boşadı. Ebû Saîd, Bağdat Hatun'la evlenerek ona diğer hanımlarından daha çok alâka ve hürmet gösterdi. Şu kesin bir gerçek ki, Türk ve Tatar milletleri nezdinde kadınlar çok itibar görüyor. Onlar bir buyrultu yazdıklarından:

"Sultanın ve **hatunlarının** emriyle!" ifadesini mutlaka koyarlar! Kadınlardan her biri bazı eyaletlerin idaresine ortaktır; büyük gelirlerin sahibidir. Onlar hükümdarla beraber sefere çıkarlar, lâkin kendi başlarına ayrı bir karargâhta beklerler.

Bağdat Hatun, Hükümdar Ebû Saîd'i etkileyerek diğer kadınların hepsine üstün gelmiş ve sultanın hayatı boyunca bu hâl devam etmiştir. Fakat Ebû Saîd bir gün Dilşâd isminde bir hatuna sırlısklam âşık olunca Bağdat kendisini terkedilmiş hissetti; feci bir kışkançlığa yakalanarak Ebû Saîd'i zehirletti! Geceyi beraber geçirdikten sonra zehirli bir mendil basmış ağızına! Ebû Saîd arkada veliaht bırakmadan ansızın ölünce aşağıda anlatacağımız gibi kumandanlarından her biri ülkenin bir köşesini idaresi altına almıştır.

Kumandanlar Bağdat Hatun'un Hükümdar Ebû Saîd'i zehirlediğini öğrendiler; onun mutlaka öldürülmesi gerektiğine karar verdiler.

En büyüklerden Hoca Leylî adında iri yapılı genç bir emir, Bağdat Hatun'u hamamda başına topuz vurarak öldürdü. Avretini bir çuval parçasıyla örttü. Günlerce orada kaldı çiplak ceset... Şeyh Hasan, Arap Iraklı denilen bölgeyi zaptedip bağımsızlığını ilân edince Ebû Saîd'in yaşayan eşi Dilşâd Hatun'la evlendi; çünkü daha önce Ebû Saîd onun eşi Bağdat Hatun'u almıştı!

Hükümdar Ebû Saîd'in Ölümünden Sonra İlhanlı Ülkesine Hâkim Olanlar

Bunlar arasında daha önce andığımız hala oğlu Şeyh Hasan'ı sayabiliyoruz. Bu adam Arap Iraklı denilen bölgenin tümüne hâkim olmuştur. Emir Sunayta'ın (: Sutay) oğlu İbrahim Şah, Musul ve Diyarbekir'i; Emir Ertenâ, Türkmen diyarı Anadolu'yu; Demürtaş oğlu Hasan Hvâce (: Hoca) ise Tebriz, Sultâniye, Hemedân, Kum, Kaşân, Rey, Râmeyn, Ferğân (: Ferahan) ve Kerec'i ele geçirdi. Emir Togaytimur, Horasan diyarının bir kısmını; Emir Hüseyin b. Giyâseddin, Herat ile Horasan diyarının büyük bir bölümünü; Melik Dînâr, Mekrân diyarını ve Kîcî; Muhammed b. Muzaffer, Yezd, Kirman ve Varku'yu; Melik Kutbeddin Temehten, Hürmüz'ü, Kiş'i, Katîf'i, Bahreyn'i ve Kalhât'ı ele geçirmiştir. Daha önce bahsettiğimiz Sultan Ebû İshâk, Shiraz, İsfahan ve Fâris arazisini ele geçirmiştir. Bu arazi ancak 45 günlük yürüyüşle aşılacak büyük bir topraktır. Sultan Afrâsiyâb Atabek ise İlyzec ve diğer şehirleri ele geçirmiştir. Daha önce bundan bahsetmiştik.

Şimdi konumuza dönelim.

Hükümdar Ebû Saîd'in Yolculuk Alayı ve Tebriz'e Varış

Irak hükümdarlarının seyahate çıktığı ve bir yerde konakladığı vakit nasıl bir merasim yapıldığını görmek amacıyla Ebû Saîd'in avanesi ile Bağdat'tan hareket ettim. Burada şafak sökerken yola çıkmak, kuşluk zamanı mola vermek âdetidir. Onların yolculuk düzenleri şöyle:

Kumandanlardan her biri askeri, davulu ve bayrağıyla gelip sağda veya solda kendine ayrılan yerde durur. Oradan bir adım dahi öne geçmez. Hepsi gelip sıralandıktan sonra hükümdar atına biner, kalkış davulu çalınır. Her kumandan ilerleyerek hükümdarı selâmladıktan sonra daha önce belirlenmiş yerine döner. Sonra mabeyinci ve nakipler, sultanın huzuruna gelir. Bunların arkasında, güzel elbiselere bürünerek, sultanın atlarına binmiş yaklaşık yüz kişiden oluşan saz ve söz takımı ilerler. Çalgıcılar takımının başında boyunlarına davul asılı on süvari ile elinde zurna bulunan beş süvari yer alır. Bu zurnalara bizim orada "gayta" (: gayda) deniliyor. Süvariler bu davul ve zurnaları

çalarlar, bir müddet sonra darduklarında saz takımından on kişi onların yerini alır ve şarkı söyleler. Bu şekilde on devir yapılınca konaklama vakti gelir. Yolculuk esnasında sayıları elliye yakın emir, hükümdarın sağ ve solunda bulunurlar. Onların arkasında bayrak tutmak, davul çalmak ve zurna üflemekle görevli takımlar yer alır. Onlardan sonra asker köleler dizilir. Daha sonra da mertebelerine göre çeşitli subaylar takip eder kafileyi. Her subayın kendine özgü bayrağı, davulu ve zurnası vardır.

Bu düzenin sorumlusu "Emir-i Candar" diye çağrılan komutandır. Onun da kendine bağlı büyük bir grubu var. Bulunduğu birimden ve topluluktan geride kalanın cezası, ayakkabısının çıkarılıp kumla doldurulmasıdır. Hattâ ayakkabı, adamın boğazına asılır. O şekilde yürütür adamcağız! Cezalı o vaziyette konak yerine kadar yayan gidip emirin huzuruna getirilir. İster yüksek rütbeli, ister erattan bayağı biri olsun, hiç farketmez; yere yatırılarak arkasına yirmibesz kamçı şaklatılır. Kimse istisna edilemez bu cezadan!

Konaklama vakti gelince Hükümdar ve "memlûk" (: kapıkulu) askerleri ayrı bir karargâhta mola verirler. Hatunların her birinin de kendine ait bir karargâhi vardır. Hattâ her birinin imamı, müzzimi, hafızları ve pazarcıbaşı mevcuttur. Vezirler, kâtipler ve çeşitli işlerle meşgul olanlar da ayrı bir yerde konaklarlar. Her kumandan kendine ait özel bir yerde yükünü çözer. İkindiden sonra beraberce hükümdarın huzuruna varır, eğilerek selâm verirler. Yatsıdan sonra ellerinde meşaleler huzurdan çıkar, konakladıkları yerlere dönerler...

Molaya son verilip yolculuğa tekrar başlanacağı vakit büyük davul art arda vurulur. Hükümdarın "melikesi" (: birinci eşi) olan "Büyük Hatun"un davulu çalınır. Ondan sonra diğer hatunların davulları çalınır. Sonra büyük vezirin ve diğer vezirlerin davulları çalınır birer defa. Daha sonra da kafilenin öncülüğünü yapan emir, maiyetiyle ata biner ve yola koyulurlar. Onların arkasından hatunlar gelmekte, onların ardından ise sultanın ve hatunlarının yükleri bulunmaktadır. Hatunların eşyaları arasına birilerinin girmesini önlemek için yanına aldığı muhafizlerla beraber yürüyen ikinci kumandan gözükür orada. Daha sonra da halk ilerler kafilenin arkasından.

Bu bölgede on gün ilerledik. Sonra Emir Alâeddîn Muhammed'in arkadaşılığında Tebriz'e doğru yolaldık.³⁰⁷ Alâeddîn saygın ve büyük kumandanlardandır. On günün bitiminde Tebriz'e ulaştığımızda şehir dışında Şam diye bilinen bir yerde konakladık. Orada eski Irak hükümdarı Kazan'ın kabri bulunuyor. Hemen yanı başında güzel bir medrese ve zaviye var. Zaviyede gelen gidene yemek ikram ediliyor.

Yemek listesi şöyle: Ekmek, et, yağ ve helvayla pişirilmiş pirinç. Emir coşkun derelerin, yemyeşil yaprakların ortasında kurulmuş bu zaviyeye beni bıraktı; burada geceledim.

Ertesi gün Bağdat Kapısı denilen taraftan şehrə girip Kazan Çarşısı adıyla bilinen büyük pazara vardım. Bu, tüm dünya ülkelerinde görülmüş olduğum çarşılardan belki de en güzeli! Her zanaat için ayrı bir bölüm var. Kuyumcular bölümünden geçerken gördüğüm çeşit çeşit mücevher gözlerimi kamaştırdı! Kıymetli taşlar, güzel elbise giyinmiş ve beline ibrişim kuşak bağlamış yakışıklı kölelerin elindeydi. Bunlar tacirlerin önünde bekliyor, ellерindeki cevahiri Türk hatunlarına göstereiyorlardı. Türk hatunları mücevher satın almakta biribirleriyle yarış ediyordu! Bu manzarayı büyük bir sınav olarak görüyorum. Böyle bir manzara karşısında Şeytan'ın ayartmasına kapılmaktan Allah'a sığınırmı! Amber ve Misk karşısına da denilen İtir Pazarı'na girdiğimizde aynı, hattâ daha nefis manzaralarla karşılaştık! Sonra Vezir Ali Şâh tarafından inşa edilen büyük mabede vardık. Bu adam Ceylân diye de biliniyor. Câmiîn dışında, sağ tarafta kible yönünde bir medrese var. Sol tarafta da bir zaviye mevcut. Câmiîn avlusunda mermerle döşenmiş, duvarları "Kaşânî" denilen özel çiniyle kaplanmıştır. Kaşânî gayet parlak ve kaygan bir şeydir. Avlunun ortasından su geçiyor; orada çeşitli ağaçlar, yasemin ve üzüm kükütləri bulunuyor. Burada her gün ikindi namazından sonra Yâsin, Fetih ve Amme sürelerini okumak âdetmiş. Şehir sakinleri *Kur'an* dinlemek için toplantılar burada.

Tebriz'de bir gece kaldık. Sabahleyin Hükümdar Ebû Saîd'den Emir Alâeddîn'e kendisine katılması hususunda ferman geldiğinden beraberce döndük.

Tebriz'de bilginlerden hiçbirlarıyla görüşmedim.

Sonra sultanın karargâhına varincaya kadar yola devam ettim. Alâeddîn beni 'yolcu kafilesinden biri olduğumu haber vererek' huzura çıkardı. Sultan memleketimi sordu. Bana bir kat elbise ve binek hayvanı ikram etti. Emir Alâeddîn, Hicaz'a gitmek niyetinde olduğumu Sultana arzedince yolda bineyim diye deve ile hediye dolu bir tahtrevan verilmesi hususunda Bağdat valisi Hoca Ma'rûf'a yazılı bir ferman gönderdi Sultan. Bağdat'a dönüp sultanın tahsis ettiği eşyaları aldım. Kervanın hareket etmesine iki aydan fazla vakit olduğundan bu süre zarfında Musul ve Diyarbekir taraflarını dolaşmayı uygun gördüm. Böylece kervanın yola çıkacağı vakit Bağdat'a dönecek ve Hicaz'a gidecektim.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

Musul ve Diyarbekir'e Yolculuk

Bağdat'tan çıktıktı. Dicle'den çatallanıp art arda pek çok köyü sular-yan Düceyl (: Küçük Dicle) çayı yakınında bir mola yerine yöneldik. İki gün sonra Harbe adı verilen bir kasabaya ulaştık. Buranın toprak-ları pek verimli. Oradan kalkıp Dicle kenarında Ma'şûk Kalesi yakı-nında bir mintikada konakladık. Kalenin doğu tarafında Sâmerrâ denilen ve esas ismi Sürremenreâ (: Görensevindi) olan şehir bulunur. Buraya Sâmrâh adını da veriyorlar.³⁰⁸ Sâmerrâ bugün harap durum-da, pek az kısmı sağlam kalmıştır. Birçok istilâya uğrayıp viran olma-sına rağmen yine de çok güzel; havası hoş ve mutedil. Hille şehrinde olduğu gibi burada da Sâhibüzzemân Türbesi bulunur.

Oradan hareket ederek bir konak katettikten sonra Tikritehrine vardık. Burası geniş bir alana kurulu, sokakları temiz, mabetleri çok olan bir şehirdir. Halkı güzel ahlâkiyla tanınmıştır. Dicle bu şehrin kuzeyinden geçiyor. Kenarında sağlam bir kale var. Tikrit, gerçekten de çok eski bir şehir; etrafi surlarla çevrili.

İki konak sonra Dicle kıyısında bulunan Akr köyüne vardık. Üst tarafındaki tepede bir kale, alt tarafta ise Hânülhadîd (: Demirhan) adı verilen sağlam mazgallı bir büyük han bulunuyor. Buradan Musul'a kadar köyler ve mezralar birbirine çok yakın şekilde sıralanmış.

Sonra Dicle civarında Kayyâra denilen mekâna geldik. Burada bulunan siyah bir bataklıkta zift kaynakları mevcut. Ziftin toplanması için havuzlar yapılmış. Zemin üzerinde simsiyah, parlak, yumuşak ve hoş kokulu bir çamur gibi görürsün zifti. Kaynakların etrafında bulunan bu siyah sığ göletin üstü ince bir yosunla kaplanmıştır. Onu kenara çekince hemen zift ortaya çıkar. Orada büyük ve derin bir kaynak daha var. Zift çıkarmak istenince ateş yakılır. Ateş orayı yumuşatır. Sonra da zift parçaları birbirinden çözülmüş hâlde ayrı ayrı çıkarılır. Kûfe ile Bas-

ra arasında böyle bir kaynağı olduğunu daha önce söylemiştık. Bu zift kaynaklarından ayrılarak iki konak sonra Musul'a vardık.

Musul Şehri, Yunus Tepesi, Nusaybin ve Sincar

Musul, hayat seviyesinin yüksek olduğu bereketli bir şehir. Hadbâ (: Kambur) adı verilen kalesi sağlamlığıyla ünlenmiştir. Kalenin yüksek bir suru var. Burçları sağlam. Sultanın kaldığı konak kaleye bitişik. Kaleyle şehir arasında geniş ve uzun bir cadde var. Yol, şehrin üst tarafından aşağısına doğru uzanıyor. Burada, mazgalları birbirine yakın iki sur zincirinden bahsedebiliriz; şehri çevre çevre saran... Sur içinde birbiri üstüne inşa edilmiş odalar var. Sur gayet geniş bir şekilde yapıldığı için hücreler buralara eklenmiş. Hind ülkesinin başşehri olan Dihlî'den başka bir yerde bu surun bir benzerini görmedim.

Şehrin dışındaki mahallede câmi, hamam, kervansaray ve çarşılardır. Bu mahalle Dicle'nin tam kenarındadır. Etrafi demir parmaklıklarla çevrili bir semt!. Dicle'ye bakan gayet gösterişli ve sağlam oturma yerleri câmiin hemen bitişliğinde. Girişte ise bir hastahane var.

Şehirde iki büyük câmi bulunuyor. Biri eski, diğeri yeni. Yeni câmiin avlusunda kubbe altında mermer sütun üzerine bina edilmiş sekiz köşeli bir havuzdan fışkıran su adam boyu yükseldikten sonra yere iniyor. Son derece güzel ışıklı bir ayna oluşuyor! Musul karşısısı çok çekici. Dükkanların her biri diğerinin üzerine eklenmiş. Kapıları demirden. Orada Circis diye bilinen Hz. Hızır'ın kabri vardır.³⁰⁹ Bir de onun adıyla anılan mescit var. Kabir, mescidin sağ tarafındaki köşede. Bu meşhur mezar, şehrin yeni câmii ile köprü kapısı arasında. Allah Teâlâ burayı ziyaret etmemeyi ve mescitte namaz kılmayı bize nasip eyledi, şükürler olsun...

Orada Yunus tepesi diye bilinen bir yamaç vardır. Hemen bir mil yakınında yine Yunus Peygamber'in adıyla bilinen bir kaynak mevcut. Rivayete göre Yunus Peygamber kendi toplumuna burada "Temizlenin!" diye emreder; böylece tepeye çıkarlar, beraberce dua ederler; Hak Teâlâ onlardan azabı kaldırır.

Buranın hemen yakınılarında büyük bir kasaba mevcut. Harap bir vaziyette. Anlatılanlara göre Yunus Peygamber'in şehri Nînevâ (: Ninova) orasıymiş eskiden. Bu eski şehri çevreleyen surun kalıntıları hâlâ ayakta. Kapı yerleri bile belli oluyor. Yunus tepesinde büyük bir bina ve ribât bulunuyor. Ribâtın içinde pek çok oda var. Yine büyük bir kapıdan girilen bir alanda abdest ve gusle elverişli temizlik mekânları ve çeşmeler bulunuyor. Ribâtın tam ortasında ipek perdeyle örtülü ve kapısı kıymetli taşlarla bezeli bir hücre var; oraya Yunus

Peygamber'in makamı denilir. Buradaki mescidin mihrabının Yunus Peygamber'in ibadet yeri olduğu söyleniyor. Musullular her Cuma gecesi buraya çıkıp Allah'a ibadet ederler. Onlar güzel ahlak sahibi- dirler. Yabancılara karşı iyi davranışır, cömertçe ikram ederler.

Şehre vardık. Valisi, Haydar lâkabıyla tanınan bir asil kişi, şerif ve seyyitlikle yücelmiş Emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn idi; hemen misafir etti beni. Evinde kaldığım sürece bütün masraflarımı karşıladı. Cömertliğiyle meşhurdur o! Hükümdar Ebû Saîd ona hürmet gösteri- yor. Bu diyarı ve buraya komşu olan bölgeleri onun idaresine vermiş. Emir Alâeddîn, köle ve askerlerinden oluşan büyük bir kafileyle yol- culuğa çıkar. Şehrin âyan zümresi sabah-akşam onu selâmlamak için huzura gelirler. Bu adam pek cesur ve heybetli! Şu satırların yazıldığı sırada onun oğlu, gariplerin yatağı, muhtaçların sığınağı ve gezginle- rin mekânı olan Fas'taydı. Müminlerin emiri efendimizin vesile oldu- ğu saadeti memleketimizden eksik etmesin Yüce Allah ve cümle afet- ten yurdumuzu korusun!

Musul'dan hareket ederek Aynü'r-Rasad denilen köye vardık. Köy, üzerinde köprü bulunan bir nehir kenarında ve hemen yanında da bir han mevcut. Orada bir süre konakladıkten sonra Muveyliha kasabasına vardık.

Sonra buradan da hareket ederek Cezîre-i İbn Ömer diye bilinen şehrle ulaştık. Çok güzel, gösterişli ve şirin bir şehir. Etrafi ırmakla çevrili olduğu için buraya "cezire" (: ada) denilmiş.³¹⁰ Büyük bir bölü- mü harap ama zengin bir çarşısı, gayet sanatkârane, taştan yapılmış eski bir mabedi var. Şehrin surları da taştan öرülüdür. Ahali erdemli insanlardan oluşuyor. Yabancılara, gezginlere, misafirlere iyi muame- le ediyorlar. Oraya vardığım gün, Kur'an'da geçtiği üzere Nuh Pey- gamber'in gemisinin oturduğu Cûdî dağıını gördük. Çok yükseltti ve etekleriyle geniş bir alanı kaplıyordu.

İki konak aştık ve Nusaybin şehrine ulaştık.³¹¹ Çok eski bir şehir. Orta büyülükté. Esas kısmı harap olmuş. Akarsuları, bahçeleri ve meyve ağaçlarını içine alan geniş bir ovaya kuruludur. Burada üretilen gülşyunun koku ve revnak bakımından benzeri yok. Bir nehir çember gibi şehri kuşatıyor. Şehre yakın bir dağdan çıkışıyor, pek çok kollara ayrılarak bahçeleri suluyor. Arklardan her biri şehrle dalarak sokak ve evlerden geçiyor. Yani her eve uğruyor bu su! Nihayet büyük câmiîn ortasından geçerek biri avlunun kalbinde, diğeri doğu kapısı yakınında bulunan iki sarnıcı dökülüyorkar. Nusaybin şehrini hastahanesi ve iki medresesi vardır. Halkı güvenilir, temiz yürekli ve dindar insanlardır.

Ebû Nuvvâs, Nusaybin şehrinden bahsederken ne kadar doğru söylemiş:

*“Nusaybin hoş geldi bana, ben onu razı ettim,
Keşke dünyadan nasibim olsaydı Nusaybin!”*

İbn Cüzeyy der ki:

Oysa diğer insanlar Nusaybin şehrini, suyunun bozukluğu, havasının sertliğinden ötürü pek de iyi yâdetmiyorlar! Hattâ şairlerden biri şu dizelerde bunu anlatır:

*“Nusaybin garip bir yer; orada zor günler geçirdim,
Nice hastalıkla boğuştum, tarifsiz acılarla!
Oranın sularında kızarmaz gül, bulmaz asıl rengini!
Suratlar sapsarı, insanlar hep ağlamakta!”*

Buradan kalkarak Sincar'a yöneldik.³¹² Meyveleri, ağaç ve akarsuyu bol bir şehir. Bir dağın tam eteğine kurulmuş. Suyunun ve bahçelerinin çokluğu bakımından Dîmaşk'a benziyor. Oranın câmii bereketi ve manevî etkisiyle ün salmıştır. Hattâ içinde yapılan duanın kabul edildiği de söylenir. Bir çay, câmi etrafını dolanıyor sonra tam ortasından geçiyor!

Sincar ahalisi Kürtlerden oluşuyor. Bunlar cesur ve cömert insanlardır. Orada gördüğüm derin bilginlerden Şeyh Abdullah Kürdî büyük dervişlerden olup keramet sahibidir. Kırk günde bir yemek istediği ve yediği zaman da bir arpa ekmeğinin yarısıyla yetindiği söylenir! Sincar dağının doruğunda kurulu tekkesinde görüştüm onurla. Bana dua etti. Biraz da para verdi. Bu parayı Hind küffâr tarafından saldırıyla uğrayıncaya kadar muhafaza etmişimdir.

Sonra Dârâ şehrine hareket ettik. Eski ve büyük bir şehir. Manzara güzel. Ta yukarılardan bakan bir kalesi var. Şimdi harap; içinde kimse yaşamıyor. Dışında mamur bir köy vardı. Orada konakladık.

Sonra Mardin'e ulaştık.³¹³ Dağın eteğine kurulmuş büyük bir şehir burası. İslâm şehirlerinin en güzellerinden... Çarşılı civil civil. Mer'iz diye bilinen yünden yapılmış giysiler burada üretiliyor. Bu giysilere "Mardini" de denilir. Tepenin tam doruğunda sarp bir kale var, pek ünlüymüş.

İbn Cüzeyy der ki:

Sözü geçen kale Mardin Kalesi'dir. Bazıları ona Şehbâ adını vermiştir. Irak şairi Safiyyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ Hillî de bu kaleyi kastederek şu dizeleri söylüyor:

*“Kızgın Hille’nin evlerini terket de çek git,
Geç develerinden ve Zevrâ denen yerden geç!
Kanbur Musul’dâ da bekleme yola devam et.
Çünkü Şehbâ Kalesi’nin şimşekleri,
Zamanın (bela) ifritini yakacak er veya geç!”*

Halep Kalesi’ne de Şehbâ adı verilir. Bu şiir pek sanatkârane olup şair bununla Mardin hükümdarı Melik Mansûr'u övmek istemiştir. Hükümdar iyi nam salmış, cömert biridir.³¹⁴ Elli sene yönetti burayı; hattâ Tatar hükümdarı Kazan’ın zamanına erişerek Sultan Hudâbende'ye akraba oldu, kızı Dünya Hatun, Sultan Hudâbende'yle nikâhlanmıştır.

Mardin Hükümdarı

Şehre vardığım sıradı sultan, evvelce bahsettiğim Melik Mansûr'un oğlu Melik Sâlih'ti.³¹⁵ Babasından sonra tahta o geçmiştir. Irak, Şam ve Misir civarında ondan daha cömert ve iyiliksever biri yok! Kapısına gelen şairlere ve fakirlere babalarımışcasına ikramda bulunur. Ebû Abdullah Muhammed b. Câbir Endelüsî'ye kendisini methetmesine mukabil 20.000 dirhem vermiş! Mervî diye de tanınan bu şair sakattır. Hayır eseri olarak birçok medrese ve zaviye yapmıştır bu sultan. Onun veziri, çağının eşsiz bilgini ve imamı kabul edilen Cemaleddîn Sincarî'dir. Bu adam Tebriz'de tahsil görmüş, büyük âlimlerden ders almıştır. Kadılar kadısı olan İmam Burhâneddin Musulî'ye yetişmiştir. Bu zât, Dervîş Feth Musulî'ye intisap etmiş ünlü biridir. Burhâneddin Musulî, yüreği Allah sevgisiyle dolu mütevazı bir insandır. Kaba yünden mamul, on dirhemden daha ucuz bir elbise giyer. Sarığı da böyle. Davalara genellikle medrese dışında, mescidin avlusunda bakar. O daima orada ibadet hâlindedir. Kendisini tanımayan biri uzaktan söyle bir baksa onu kadi değil, hizmetçi-lerden biri zanneder!

Musul Kadısı Burhâneddin'in Başından Geçen Bir Hâdise

Bana anlatılanlara göre Kadı Burhâneddin bir gün mescidin dışındayken yanına gelen kadın onu tanımadığından olacak;

“Hoca, de hele nerede oturur kadi?” diye sorunca Burhâneddin:

“Ondan ne istiyorsun?” diye sorar. Kadın:

“Kocam beni dövdü! Onun ikinci bir hanımı daha var. Aramızda âdil davranmıyor! Ben fakir biriyim, kocamı hâkimin huzuruna getirt-

mek için birilerini tutmak istesem de verecek param yok!" der. Burhâneddîn:

"Peki, kocanın evi nerede?" diye sorar. Kadın:

"Şehir dışında, Mellâhîn köyünde!"

Böylece Burhâneddîn;

"Seninle beraber oraya gidiyorum!" diyerek yola koyulur. Kadın:

"Sana verecek bir şeyim yok bu hizmetine karşılık!" demesine rağmen Burhâneddîn:

"Zaten senden bir şey almiyorum!" diye cevap verir. Böylece kadına köye gitmesini ve dışında beklemesini, arkadan kendinin geleceğini bildirir. Kadın aldığı talimat üzere köye gider ve bekler. Kadı arkadan yalnız başına gider ve kadını takip ederek kocasının evini bulur. Adam kadıyı görünce:

"Seninle beraber gelen bu uğursuz ihtiyar da kim?" diye sorar. Zira hanımının arkasında takipçi görmek "alışık olmadığı" bir durumdur! Ama kadı hiç bozmadı istifini;

"Vallahı senin dediğin gibi biriyim işte. Ama mutlaka hanımını razı etmeni istiyorum!" deyip söze başlar. İki kişi arasında münakaşa uyar, halk toplanır. Kadıyı hemen tanırlar, selâm verirler. Bu sefer haksız koca endişeye kapılır, mahcup olur.

Burhâneddîn:

"Korkmana gerek yok, hanımla aranı düzelt!" diye tembih ettiğinde adam;

"Başım gözüm üstüne!" diyerek hanımını hoşnut etmeye çalışır. Kadı o gün eline geçen rüsum parasını da onlara teslim eder, döner.

Ben Burhâneddîn ile görüştüm, evinde misafir etti beni. Sonra Bağdat'a dönmek üzere hareket ettim.

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Bağdat'a Dönüş, Hac İçin Mekke'ye ve Daha Sonra Yemen'e Hareket

Geriye, Bağdat'a dönme niyetiyle yola koyuldum; Musul'a vardığında hac kervanının Bağdat'a hareket etmekte olduğunu gördüm. Kervanda bulunan Sitt-i Zâhide adlı ermiş bir kadın halifeler soyundan olup defalarca hacca gitmişti. O daima oruç tutardı. Selâm verip himayesine girdim. Yanında bulunan bir grup derviş ona hizmet ederdi. Bu ermiş kadın yolculuk esnasında vefat etti. Allah rahmet eylesin. Zerûd denilen yere defnedildi.

Sonra Bağdat'a vardık. Hacılar yolculuk hazırlığındaydı. Şehrin emiri Ma'rûf Hoca'nın yanına giderek hükümdarın benim hakkımda lütfettiği fermanın gereğine uyulmasını rica ettim. Bir hac tahtirevanının yarısını bana tahsis etti. Hizmetimde bulunsunlar diye yanına dört adam kattı, yolda gerekli suyu da ihmâl etmedi. Durumumla ilgili raporu, kafilenin emiri olan Behlevân (: Pehlivan) Muhammed Huvayh'a gönderdi. Ona, bana iyi davranışmasını tembih etti.

Bu adamla zaten önceden dostluğumuz olduğundan, yolculuğumuz aradaki samimiyeti daha da arttırdı. Daima Emir Pehlivan'ın himayesi altındaydım. O, emredildiği gibi ihtiyaçları görüyordu, ağızımı karşılıyordu. Küfe'den çıktığımız sırada ishale tutulduğum için günde birkaç defa tahtirevandan indiriliyordum. Pehlivan daima hâlimi hatırlımı sorar, bana iyi davranışması için buyruklar yağdırırırdı.

Mekke'ye varımcaya kadar hastalığım devam etti. Kutlu Ev'i tavaf etmeye koştum. Hemen "kudûm" (: varış) tavafi yaptım. Güçsüz olduğum için farz olan kısmı oturarak ifa ettim. Tavafları, Safâ ile Merve arasındaki sa'yı, Emir Pehlivan'ın atına binerek yaptım. Bu sene Pazartesi günü vakfeye durduk. Minâ'ya geldiğimde hastalığım hafiflemişti. Daha sonra tamamen iyileştim.

Hac ibadetini yaptıktan sonra o seneyi Mekke'de geçirdim. "Müşey-yidü'd-Devâvîn" (: Divan müfettişi, defterdar) Emir Alâeddin b. Hilâl o sıralarda attarlar çarşısının dışında Benî Şeybe Kapısı'nın yanında bir şadırvan inşası için Mekke'de bulunuyordu. O sene Mısır'ın nüfuzlu şahsiyetlerinden oluşan bir grup seçkin kişi de mübarek beldenin misafiriydiler. Bunlar arasında Tâceddin b. Köyük'ü,³¹⁶ Kadı Nûreddîn'i, Zeyned-din b. Asîl'i, İbnü'l-Halîl'i ve Nâsreddîn Asyûtîyi sayabilirim...

Yıl boyunca Muzafferîye Medresesi'nde kaldım. Hak Teâlâ bana tam bir şifa ihsan ettiği için günlerim huzur içinde geçti. Kendimi tavafa, ibadete verdim; bol bol umre yaptım. O sene Mısır'ın Saîd bölgesinden de epeyce hacî geldi. İlk haccedenler arasında Şeyh Necmeddin Asfûnîyi, Mısır kadısı Necmeddin Bâlisî'nin iki oğlu Alâeddin Ali ve Sirâcedden Ömer'i sayabilirim.

Zilkade ayının ortalarında nüfuzlu ve erdemli dostlarımdan biri; Emir Seyfeddin Yelmelek geldi. Doğum yerim olan Tanca'dan da ziaretçiler vardı o ayda. Allah, ülkemi korusun! Gelenler arasında şunları sayabilirim: Fakih Ebû Abdullah Muhammed İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs İbnü'l-Kadî'l-Hatîb Ebi'l-Kasîm Cûrâvî, Fakih Ebû Abdullah b. Atâullah, Fakih Ebû Muhammed Abdullâh Hadârî, Fakih Ebû Abdullâh Mürsî, Fakih Ebû Ali Belensî'nin oğlu Ebu'l-Abbâs, Ebû Muhammed İbnü'l-Kabile, Ebu'l-Hasan Biyârî, Ebu'l-Abbâs b. Tâfût, Ebu's-Sabr Eyyûb Fahhâr, Ahmed b. Hakkâme... Ayrıca Kasru'l-Mecâz ahalisinden Ebû Zeyd Abdurrahman İbnü'l-Kadî Ebu'l-Abbâs b. Halûf, Kasru'l-Kebîr ahalisinden Fakih Ebû Muhammed b. Müslîm, Ebû İshâk İbrahim b. Yahyâ ve onun oğlu vardı gelenler arasında...

Bu sene Mekke'yi ziyaret edenler arasında hükümdarın "haseki" ümerasından Emir Seyfeddin Tokuzdemûr, Karamanoğlu Emir Musa, "Nâzîr-ı Ceyş" ve "Kâtib-i Memâlik" (: ordu müfettişi ve haznedar) Kadı Fahreddîn, Tâc Ebû İshâk ve Melik Nâsîr'in özel hocası Hadak adlı hanîmefendi vardı. Harem-i Şerif diye bilinen kutlu mabet ve çevresine geniş bağışlarda bulundular. En çok da Kadı Fahreddîn verdi.

Yediyüzyirmisekiz yılının hac mevsiminde Cuma günü vakfeye durduk.³¹⁷ O sene Emir Pehlivân'ın kılavuzluğu ve refakatîyle Rümeyse oğlu Ahmed ve Utayfa oğlu Mübarek Irak'tan geldiler. Yanlarında Şeyhzâde Harbâvî ile Şeyh Danyal da bulunuyordu. Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd adına Mekke ahalisine ve misafirlerine sadaka dağıttılar. İşte yine o yıl hükümdar Ebû Saîd'in adı Melik Nâsîr'dan sonra hutbede okunmuş ve hakkında dua edilmiştir Zemzem Kubbesi'nin üstünde... Onların ardından Yemen hükümdarı Melik Mücâhid Nûreddîn'in adı anılmıştır ama Emir Utayfa bu işi uygun görmedi, üvey kar-

deşi Mansûr'u Melik Nâsır'a gönderdi; durumu anlatsın diye. Sonra Rümeysenin emriyle Mansûr geri getirildi, iş uzadı. Utayfa ikinci defa Mansûr'u Cidde yoluyla göndererek vaziyeti Melik Nâsır'a bildirdi.

Yediyüzirmidokuz yılının Sali gününde vakfeye darduk.³¹⁸ Bu sene de hac ibadetimi yaptım ve yediyüzotuz yılını Mekke'de geçirmeyi tercih ettim. Yediyüzotuz yılının hac mevsiminde Emir Utayfa ile Emir-i Candar (: Özel muhafiz birliği başı) Aydemûr Nâsırı arasında kavga çıktı. Bir grup Yemenli tüccar mallarının çalınması üzerine Aydemûr'a şikâyette bulunmuştu. Aydemûr, Emir Utayfa'nın oğlu Mübarek'e:

"Bu hırsızları tez getirin!" dedi. Mübarek ise işi savsaklayarak:

"Bunları tanımıyorum bile, nasıl getireyim? Hem Yemenliler bizim idaremiz altında. Senin sözün onlara geçmez! Eğer Mısır ve Şamlılardan bir şey çalınırsa o zaman benden isteyebilirsin!" dedi.

Aydemûr kızdı;

"Ulan kavat! Bana böyle söyleyorsun ha!" diyerek ötekinin göğsüne bir darbe indirdi.³¹⁹ Mübarek ansızın yere yıkıldı. Başlığı düştü. Emir Mübarek'in adamları öfkeye kapıldılar. Aydemûr atına binerek ordusuna katılmak üzere yola çıktıysa da Mübarek'le köleleri yetişip hem onu, hem de çocuğunu öldürdüler! İşte, Melik Nâsır'ın amca oğlu Emir Ahmed Mekke'deyken Kutlu Mabed'in civarında böyle ciddî bir mücadele oldu. Türkler, hasımlarını ok yağmuruna tuttular ve Mekkelileri savaşa teşvik eden bir kadını öldürdüler. Kafiledeki bütün Türkler, başlarında Emir Hâstürk olmak üzere hemen atlarına bindiler. Bu sırada başta kadi olmak üzere imamlar ve Harem-i Şerif'in yanında günlerini ibadetle geçirdiği için "mûcâvirîn" adı verilen taife hep beraber başlarını mushaf koyarak meydana çıktılar ve barış istediler. Böylece hacilar Mekke'ye tekrar girebildiler. Oradaki yüklerini alıp Mısır'a döndüler.

Bu hâdiseyi duyan Melik Nâsır çok kızdı! Mekke'ye asker gönderdi. Emir Utayfa, oğlu Mübarek ile tabanları yağladı! Kardeşi Rümeysen ise çocuklarıyla Nahle vadisine çıktı. Melik Nâsır'ın askerleri Mekke'ye ulaşlığında Rümeysen hemen oğullarından birini gönderdi. Kendisi ve evlâdu iyâli için emân diliyordu! Türkler onu affettiler; hemen "emân" verdiler. Rümeysen Mekke'ye geldi. Türk kumandan ona hil'at giydirerek şehri teslim etti. Melik Nâsır'ın askerleri kısa bir zamanda şehirden çıkış Mısır'a döndüler. O yumuşak huylu, işini bilen, akıllı bir sultandır. İşte o günlerde ben Mekke'den çıktım, Yemen diyarına yöneldim. Mekke'yle Cûdde (: Cidde) arasında yolu tam ortasında bulunan Hadde'ye ulaştım.

Sonra Cûdde'ye (: Cidde) geldim.³²⁰ Burası deniz kıyısına kurulu gayet eski bir şehir. Anlatıldığına göre eski İranlılar tarafından yapılmış. Zaten şehir dışında kadim yapılar vardır. Bunlar arasında sert taş-

lar kazılarak yapılmış kuyular da bulunuyor. Hepsi birbirine bitişik. Bu kuyular o kadar çok ki saymak mümkün değil.

O sene yağmur az yağdı. Bu yüzden Cidde'ye bir günlük mesafeden su getirildi. Hacıların, ev sahiplerinden su dilendiklerini gördüm.

Kör Dilenci

Cidde'de ilginç bir olaya tanık oldum. Kör bir dilenci genç bir çocuğu kendine kılavuz ederek evimin kapısına dayandı. Su istiyordu. Selâm vererek adımı söyledi, elimden tuttu. Oysa ben onu tanımıyorum. O da beni bilmiyordu. Hayret ettim. Eliyle parmağını tutarak:

"Yüzük nerede?" diye sordu. Mekke'den çıktığında fakirin biri benden sadaka istemiş, yanında bir şey bulunmadığı için hemen yüzüğümü vermiştim;

"Onu bir fakire verdim!" dedim. Bu sefer hemen:

"Git onu ara, çünkü yüzükte özel bir sırrı taşıyan isimler yazılı!" dedi. Ona çok hayret ettim. Bunca şeyi bilmesine şaştım. Ne demek istedığını ve durumunun ne olduğunu Allah bilir.

Abanoz Câmii ve Celbe Türü Gemiyle Denize Açılışım

Cidde'de Abanoz Câmii diye bir mabet var. Manevî yönü ve bereketiyle ün salmış. Orada yapılan dua Allah nezdinde kabul görür diller. Cidde emiri Ebû Ya'kûb b. Abdurrezzâk idi o sıralar. Hatip ve kadılık vazifesini gören ise Mekkelilerden, Şâfiî fikihçisi Abdullâh'tı.

Cuma günü halk namaz kılmak için toplanınca müezzin gelir ve orada biriken Cidde ahalisini sayar. Sayıları kırkı bulunca hutbe okur ve cemaatle Cuma namazını kilar. Eğer sayı kirka ulaşmazsa sadece dört rekâtlık öğle namazını kilarlar ve Cuma'yı kılmak için gerekli adam sayısı konusunda Cidde ahalisinden olmayanlara itibar etmezler; ne kadar çok olursa olsun o yabancılar.

Cidde'den çıkışken "celbe" türü bir tekneye bindik. Aslen Habeş olan Refiuddîn Elî Yemenî'ye aitti bu tekne. Şerif Mansûr b. Ebû Nûmeyy diğer bir celbeye bindi. Benim de onun yanında bulunmamı istiyordu ama onun celbesinde develer vardı ve ben bu hayvanlardan korkardım! Zaten daha önce denizde hiç yolculuk etmediğimden onun dileğini ne yazık ki yerine getiremedim. Bizimle beraber pek çok Yemenli, ticaret mallarını celbe tipi teknelerde yükleyerek Cidde'den çıktılar.

Şerif Mansûr'la İlgili Bir Olay

Gemiye bindiğimizde Şerif Mansûr derhal kölelerinden birine Yemenilerin bulunduğu gemiden bir "adile" (: yük, denk) un ve yağ

getirmesini emretti. Yani yarımdan yük unla bir kap yağı alıp getirecekti. Köle emredileni yaptı ve huzura çıktı. Tacirler ağlayarak yanına gelip bu yükün içinde 10.000 dirhem gümüş olduğunu ve onun geri verilip başka bir adilenen alınmasını rica etmemi istediler benden.

Emire giderek meseleyi anlattım;

“Tüccar tayfasının bu yük içinde bazı özel şeyler var!” dedim.
Cevap olarak:

“Eğer şekerse geri vermem, başka bir şeyse veririm!” dedi. Yük açılmca içinden para çıktı, emir hemen geri verilmesini emretti ve bana dönerek şöyle dedi:

“Eğer Aclân olsaydı burada; kesinlikle iâde etmezdi!” Aclân denen herif, biraderi Rümeysه'nin oğlu idi. O günlerde Dimaşk'tan Yemen'e giden bir tacirin evine girerek bulduklarının büyük bir kışını gaspetmişti! Ama şu anda Mekke emirliği yapıyor, uslanmış; adaletli davranışlıyormuş.

Deniz Yolculuğunda Tehlikeli Anlar, Ceylân Yemeyen Bucâtlılar ve Sevâkin'e Varış

Rüzgâr müsait olduğu için iki gün rahat bir yolculuk yaptıktı. Sonra hava değişti, rotamızdan bizi çevirdi. Denizin azgın dalgaları tekneden içine giriyor, yanımıza sokuluyordu. Millet korkudan tırtır titriyordu. Ayzâb ile Sevâkin arasında Re'sü'd-Devâir (: Devâyir burnu) diye bilinen bir limana sığınana dek korku ve dehşet devam etti. Oradan karaya çıktıktı. Sahilde mescide benzeyen kamış bir kulübe gördük. Kırık deve kuşu yumurtaları vardı kulübede. İçleri sıvı doluydu. Hem içtik, hem pişirdik.

Bu limanda bir gariplik hissettim. Denizden karaya doğru sokulan bir körfez burası. Ahali, bir sürü bezi dört bir yanından tutup suya bırakıyor. Sonra içini balıkla doldurup çıkarıyor! Balıkların her biri bir arşın büyüğünde! “Bûrî” adı veriliyor onlara. Gemi yolcuları burlardan satın aldı, bol bol pişirdi. O sırada Bucât ahalisinden bir grup yerli yanımıza geldi. Bucâtlılar bu yörenin asıl sakinleridir. Renkleri siyah, elbiseleri ise sapsarı çarşaflardan ibarettir. Kafalarında parmak genişliğinde kırmızı sarıklar bulunuyor. Bu cesur adamların, başlıca silâhları mızrak ve hançerdir. “Suhb” adını verdikleri develerine eğerli binerler. Oradan deve kiraladım. Her yanı ceylânla dolu bir yerden geçtik, onlarla beraber. Bucâtlılar ceylân eti yemedikleri için bu hayvanlar insanlara alışık; hiç ürkmüyorlar. İki gün yolculuktan sonra Evlâd-ı Kâhil (: Kâhilogulları) adıyla bilinen bir Arap kabilesinin yanına vardık. Bunlar Bucât kabilesine karışıkları için lisanlarına aşınadır-

lar. O gün Sevâkin adasına vardık. Bu yer karadan 6 mil kadar uzaklıktı. Ne suyu, ne ekili arazisi, ne de ağaçları var. İçecek su oraya kayıklarla getiriliyor. İçinde sarnıçlar var; yağmur sularını biriktirmek için. Bu büyük adada devekuşu, ceylân ve yaban eşegi çok, keçi boldur. Süt ve yağ epey fazla elde edilip Mekke'ye ihraç ediliyor. Tahili ise "cercûr" dedikleri iri taneli bir dari ki, o da Mekke'ye ihraç ediliyor.

Sevâkin Sultanı

Sevâkin adasına vardığım sırada oranın hükümdarı Şerif Zeyd b. Ebû Nümeyy idı. Babası Mekke emiridir. Daha önce bahsettiğim Utayfa ve Rümeysه de bu adamın kardeşleridir. Onlar da emirlilik makamına oturmuşlardır Mekke'de. Şerif Zeyd, Sevâkin Sultanlığı'na dayıları olan Bucât kabilesi tarafından getirilmiştir. Beraberinde Bucât, Evlâd-ı Kâhil ve Cüheyne bedevilerine mensup askerler bulunur.

Sevâkin adasından ayrılip yönümüzü Yemen'e çevirerek bindik gemilere. Bu denizde ansızın beliriveren kayalar çok; bu yüzden gece seyahat yapılamıyor. Devamlı gündüz vakti ilerliyoruz. Gece olunca demir atılıyor, karaya çıkışlıyor, sabahleyin tekrar gemiye biniliyor. Bu yörede gemi kaptanına "rubbân" denilir. Kaptan geminin baş tarafından asla ayrılmaz. Sürekli ön tarafı gözler. Orada halkın "nebât" dediği mercan kayalıklarını derhal dümencîye bildirerek tehlikeleri önler.

Halî Dervişleri

Yola çıktıktan altı gün sonra Halî ülkesine ulaştık. Eskiden orada Yemen hükümdarlarından İbn Ya'kûb oturduğu için bölge Bilâd-ı İbn Ya'kûb diye de bilinmiyor. Bu şehir gayet büyük ve gösterişli bir yerleşim merkezidir. Benî Harâ ve Benî Kinâne kabilelerinden oluşuyor ahalisi. Câmii, dünyanın en güzel câmilerinden. Orada dünyadan ilisğini kesmiş, kendini ibadete vermiş bir grup dervîş var. Hindli şeyh Kabule de bunlardan biri. Elbiseleri yamalı, külâhı da keçeden... Mescide bitişik olan çilehanesi kumla döşenmiş! Ne hasırı ne de kilimi var. Onu ziyaret ettiğimde kenarda bir abdest ibriği, üzerinde arpa ekmeği kirintileri bulunan hurma yaprağından örülmüş bir sofra, tuz ve kekikle dolu küçük bir tabak gördüm, başka bir şey görmedim! Yanına biri gelince bu mütevazı yemeğini hemen misafirine uzatır. Durumu arkadaşlarına haber verir. Biraz sonra dervîşler, yanlarında ne varsa getirirler teklifsizce... İkindi namazından sonra akşam namazına kadar Allah'ı anarlar, zikir yaparlar şeyhin huzurunda. Akşam namazı kılınca her dervîş farz olmayan (nafile) ibadetleri yapmak için bir yere çekilir; böylece yatsıya kadar devam ederler. Yatsıdan sonra gecenin ilk üçte birinin bitimine kadar

yne Allah'ı zikrederler. Sonra dağılırlar. Gecenin üçte ikisi başladığında tekrar mescide dönerler. Sabah namazına kadar teheccüd (: gece namazı) ve zikirle geceyi diriltirler. Namazdan sonra herkes kendi yerine döner.

Bunların bir kısmı kuşluk namazına kadar mescitte kalıyor. Dervişlerin âdeti burada böyle. Onlardan hoşlandım; ömrümün geri kalan kısmını bu mütevazı insanlarla geçirmek istedimse de başaramadım. Hak Teâlâ rahmeti, lütfu ve yardımıyla bizim eksiklerimizi gidersin, daima yardımcıımız olsun!

Halî Sultani

Halî hükümdarı Benî Kinâne kabilesinden Âmir b. Züeyb'dir. Bu adam edebiyattan anlayan, şair biri. Mekke'den Cidde'ye kadar ona eşlik etmiştim. Babası yedyüzotuz yılında hacca gelmişti. Onun sehrine vardığında bana çok ikramda bulundu. Uzun bir süre misafiri olduktan sonra kendisine ait bir gemiye binerek Serce'ye gittim. Burası küçük bir şehir. Ahalisi Evlâd-ı Hibî'den (İzzeddîn Hibe sülalesinden) gelen bir gruptur. Bunlar Yemen'in namlı tüccarlarındandır. Çoğu, Sadâ denilen yerde oturur; erdemli, cömert insanlardır. Gelip geçenleri, misafirleri, yoksulları doyurmayı pek severler. Hacilara, gemiye bindirme ve erzak dağıtma yoluyla yardımda bulunurlar. Bu tür hayır işlerini yapmakla ün salmışlardır. Hak Teâlâ onların servetini artırın, zenginliğinden versin onlara; güzel işler yapmada onlara yardımcı olsun! Kahma diyarında oturan Şeyh Bedreddîn Nakkas'tan başka bu adamlara denk bir cömert yok! Şeyh Bedreddîn de onlar gibi cömertlik ve iyilikseverlikte ün salmıştır.

Serce'de Evlâd-ı Hibî'nin düzenlediği bir ziyafete katıldık. Orada bir gece kaldık.

Zebîd Şehri ve Âlimleri

Hâdis limanına vardıksa da mola veremedik. Oradan Ebvâb limanına ulaştık. Daha sonra da Zebîd sehrine vardık. Zebîd, Yemen diyarının büyük şehirlerinden... San'a'ya kirk fersah uzaklıktır... Yemen'de, San'a'dan sonra Zebîd'den daha büyük ve zengin bir şehir yoktur. Bahçeleri geniş, suyu bol, muz ve benzeri meyveleri çoktur.

Yemen diyarının merkezî noktalarından olan şehir sahilde değildir. Ahalisi, endam ve huy bakımından güzeldir. Buranın kadınları da güzelliğiyle ün salmış cihana.³²¹ Bazı hadîslerde geçen Vâdi'l-Husayb burasıdır.

Peygamberimiz şöyle öğüt vermiş Muaz'a:

“Ey Muaz! Vâdi'l-Husayb'a geldiğinde hiç eğleşme, koş!”

Bu şehrin “Subûtu'n-Nahl” (: Hurma Cumartesileri) şenlikleri

meşhurdur. Hurmaların olgunlaştiği mevsimde her Cumartesi günü palmiye bahçelerine çıkarlar. Şehirde yerli yabancı hiç kimse kalmaz. Musikiden anlayan sanatkârlar, meyve ve tatlı satan çarşı esnafi bera-berce yola koyulurlar; hurma bahçelerine giderler. Kadınlar develerin üzerinde tahtirevanlarda güzelliklerine ince perdeler çekerek zuhur ederler. Bu can yakan letafetlerine rağmen temiz ahlaklı, iyi yürekli olan Zebîdî hatunlar, garibe ikramda yarış ederler. Bizim oranın kadınları gibi buranın hatunları da yabancıyla evlenmekten çekinmiyor fakat vatanlarını da asla terketmiyorlar! Eğer çocuk varsa kadın kefil oluyor,babası dönünçeye dek onu yetiştiriyor. Babanın yokluğu esnasında nafaka, giysi, vs. istemiyorlar ondan... Baba bu yurtta kalır da yolcu olmazsa azla yetinemeyi biliyorlar, erkeği yormuyorlar.

Bu yürenin âlimleri özüne, sözüne güvenilir erdemli ve dindar insanlardan oluşuyor. Zebîdîehrînde Şeyh Ebû Muhammed San'ânî, büyük sufi Ebu'l-Abbâs Ebyânî ve hadîs bilgini Ebû Ali Zebîdî'nin sohbet meclisinde bulundum. Onlar tarafından korundum; el üstünde tutuldum. Bana ikramda bulundular. Bahçelerine girdim. Bir mecliste Yemen bilginlerinden Kadi Ebû Zeyd Abdurrahman Sufî ile görüştüm. Orada büyük ermişlerden, keramet sahibi Ahmed b. Ucetyl Yemen'den bahsedildi.

Şeyh Ahmed b. Ucetyl'in Kerameti

Anlatıldığına göre Zeydiye mezhebinin meşhur bilgin ve fakihlerinden oluşan bir grup Yemenli, Ahmed b. Ucetyl'in huzuruna çıkıyor. Şeyh onları zaviyenin dışında bekletiyor. Onun müritleri misafirleri karşılamaya gitmeyip, şeyh ise yerinden kimildamıyor. Bilginler kendisine selâm verince kalkıp kucaklaşarak "merhaba!" diyor. Aralarında kaderden söz açlıyor. Zeydiye bilginleri:

"Ashlînda kader yoktur; mükellef (: sorumlu insan) kendi eylemlerini kendi yaratır!" diyorlar.³²² Şeyh de:

"Eğer durum tamamen sizin dediğiniz gibi kendi yerinizden kalkın bakalım!" diyor. Bilginler kalkmak istiyor, fakat kalkamıyorlar! Şeyh onları o vaziyette bırakıp zaviyesine gitmeyip. Ötekiler ise sıcaktan bunalıyor, feryat ediyorlar. Biraz sonra şeyhin müritleri huzura çıkarak bilginlerin Hak Teâlâ'ya tövbe ettiklerini, bozuk görüşlerinden döndüklerini bildiriyor. Bunun üzerine şeyh çıkıyor; onların elle-rinden tutuyor, yanlış inançlarından vazgeçtilerine dair yemin alıyor onlardan. Sonra zaviyesine götürerek üç gün misafir ediyor. Böylece Zeydiye âlimleri memleketlerine dönüyorlar.

Bu şeyhin, Zebîdî dışında Gassâne adıyla bilinen köydeki kabrini

ziyaret ettim. Oğlu Ebu'l-Velîd İsmail'le görüştüm. Beni misafir ettiği için evinde konakladım. Üç günümü onunla geçirdim ve beraberce Fakih Ebu'l-Hasan Zeylaî'nın ziyaretine gittik. Ebu'l-Hasan, büyük insanlardan... Yemenliler hacca giderken o hep öndedir. Buranın halkı ve çöl bedevileri Ebu'l-Hasan'a çok saygı gösterirler.

Cible ve Kibirli Taizz Şehri

Yolumuza revan olduk. Cible'ye ulaştık. Güzel, küçük bir şehir. Hurma ağaçları, suyu ve meyvesi bol. Fikih bilgini Ebu'l-Hasan Zeylaî, Şeyh Ebu'l-Velîd'in geldiğini duyunca hemen onu karşıladı, zaviyesinde konaklattı. Ben de Ebu'l-Velîd ile beraber ona selâm vermiştim. Üç gün yanında kaldık. Dönerken dervişlerden birini bizimle gönderdi. Böylece Yemen sultanının payitahtı olan Taizz'e yöneldik. Burası Yemen diyarının en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Hükümdarların oturduğu şehirlerin genel âdetidir; bura halkı da pek kibirli! Üç mahallesi var. Birincisinde sultan, maiyeti, memlûk askerleri ve ileri gelen devlet adamları oturur. Bu mahallenin adını hatırlamıyorum. İkincisinde emirler ve özel muhafizler oturuyor; Udeyne ismi veriliyor buraya. Üçüncü mahalle ise halkın yerleştiği asıl semttir. Adı Mehâlib'dir. Orada büyük bir çarşı vardır.

Yemen Sultanı

Yemen hükümdarı, Sultan Mücâhid Nûreddîn Ali'dir.³²³ Onun babası Müeyyyed Hizebruddîn Davud, onun babası Muzaffer Yusuf b. Ali b. Rasûl'dür. Atası, Abbâsî halifelerinden biri tarafından Yemen'e emir olarak gönderilmiştir. Bu yüzden Rasûl (: Elçi) adıyla ün salmış ve kendisinden sonra evlâtları bağımsızlaşarak sultanat kurmuşlardır. Bu sultanın oturup kalkma ve ata binme merasimi enteresandır.

Şeyh Ebu'l-Hasan Zeylaî'nın kafilemize kattığı dervişle beraber şehrə vardığımızda kadılar kadısı hadîs bilgini Safiyyüddîn Taberî Mekkî'ye çıktıktı; selâm verdik. Bizi üç gün misafir etti. Dördüncü gün Kadı Safiyyüddîn beni yanına alıp sultanın huzuruna götürdü. O gün hükümdarın halkı kabul ettiği Perşembe günü idi. Hükümdara selâm verdim. Orada selâm verme işi söyle:

Şehâdet parmağı yere değdiriliyor, sonra başa götürülüp "Allah büyülüğünüzü daim etsin!" deniliyor.

Ben de bu âdete uydum. Kadı efendinin yaptıklarını tekrarladım. Kadı, hükümdarın sağ tarafına oturdu. Ben de aldığım talimat üzere onun karşısına geçtim. Ülkemi, Sultan Ebû Saîd'i, Mısır'ı, Irak'ı ve Lûr diyarının hükümdarlarını sordu. Tek tek cevap verdim. Oradaki vezire tembih etti; bana ikram edilsin, kalacağım yer ayarlansın diye.

Yemen sultanının meclis kurma tarzı şöyle:

O ipek kumaşlarla döşenmiş süslü bir sedire oturuyor. Sağında solunda eli silahlı askerler bulunuyor. Kılıç, kalkan ve yay tutan takım takip ediyor bunları. Onların karşısında sağa ve sola doğru mabeyinciler, büyük devlet memurları ve sirkâtibi sıralanmakta. Özel muhafiz alayının başı olan Emir-i Candar ve "şâvuşîye" (: çavuşlar) adı verilen rütbeli askerler biraz uzakta ayakta bekliyorlar. Sultan oturunca şâvuşîye denilen taife beraberce "Bismillah!" diye bağırrır. Kalktığında da böyle yaptıklarından, oradakiler sultanın kalkış ve oturuş vaktini bilirler.

Sultan oturduğu zaman selâm vermesi gerekli olanların hepsi huzura varıp selâm verir, sağ ve solda kendilerine ayrılan yerlere çıkarlar. Hiçbir başka bir mekâna oturmaz, emredildiği noktaya çöker.

Sultan, emir-i candarlık vazifesinde bulunan komutana:

"Şuna emret, otursun!" diye buyruk verince işaret edilen adam bulunduğu yerden biraz öne çikarak haliya çöker. Onun önünde sağa ve sola dizilmiş, ayakta bekleşen adamlar vardır, demin bahsettiğimiz gibi...

Sonra yemek hazırlanır. Verilen ziyafet iki türlüdür. Birine "taâmu'l-âmme" (: genel sofra), diğerine "taâmu'l-hâssa" (: özel sofra) denilir. Özel sofrada sultan, kadılar kadısı, büyük bilginler, fakihler ve kıymetli misafirler yer. Genel sofrada ise diğer bilginler, kadılar, şeyhler, emirler ve kumandanlar yemek yer. Yemekte herkesin yeri belliidir; kimse kimsenin yerine oturmaz, itiş-kakış olmaz. Hind sultani da aynı şekilde yemek sunardı. Bu usûlü kimin kimden aldığı bilmiyorum.

Yemen sultanının yanında günlerce kaldım. Bana iyi davrandı, nice lütfuften bulundu ve bir binek hayvanı hediye etti. Böylece San'a'ya hareket ettim.

San'a eski Yemen ülkesinin merkezidir.³²⁴ Bu büyük şehrın binaları tuğla ve alçıdan yapılmıştır. Meyveleri, ağaçları ve ekili arazisi çoktur. Havası ılıman, suyu lezzetlidir. Şaşılacak bir durum; Hind, Habeş ve Yemen ülkelerinde yağmur yaz mevsiminin en sıcak zamanlarında ve genellikle öğleden sonra yağar! Bu biliniyor; bu yüzden yolcular öğlen vakti bir konağa varmak için acele ederler. Söz konusu ülkelerde yağmur pek şiddetli yağar, bu yüzden şehirliler de evlerine çekilir rahmet inerken. San'a'nın bütün caddeleri kaldırımlı, her yer taşla döşenmiş! Yağmur gökten inince sokaklar tertemiz olur. Bu şehrin câmiî çok güzel. Büyük peygamberlerden birinin kabri de câmiîn yanındadır.

San'a'dan kalkıp Aden şehrine yöneldik. Burası Yemen'in Bahr-i A'zam (: Büyük Deniz, Hind okyanusu) sahilinde bir limandır. Etrafi dağlarla çevrili; yalnız bir yönden giriliyor şehrre. Buranın ekili toprağı,

ağacı ve suyu yok! Yalnız sarnıçlar var. Yağmur mevsiminde oralarda su topluyor. Su çok uzakta. Çöl bedevileri halktan para ve kumaş almadıkça suya müsaade etmiyorlar.

Aden'de sıcaklar şiddetlidir. Burası Hindlilerin uğrak yeri olan bir liman şehri. Künbâya, Tâna, Kavlem, Kalikût, Fandrayna, Şâliyat, Mencerûr, Fâkenevr, Hinavar, Sendâbûr ve diğer Hind şehirlerinden büyük gemiler gelir buraya. Hind'in ve Mısır'ın namlı tüccarları burada oturuyor.

Aden halkın bir kısmı ticaretle uğraşıyor. Kimileri de hamallık ve balıkçılık yapıyor. Ticaret erbabı arasında müthiş servet sahipleri var! Bazen bir tacir koskocaman bir geminin tek sahibi olabiliyor; içinde taşıdığı bütün eşya ve malzemeyle birlikte! Bu konuda birbirleriyle yarış ediyorlar.

Açık Artırmaya Çıkan Bir Koç

Bana anlatıldığına göre ticaret erbabından biri, kölesini koç almak üzere çarşıya gönderir. Başka bir zengin de aynı gaye ile hizmetkârını göndermiştir. İşe bakın o gün pazarda bir tek koçtan başka yenilecek hayvan yok! İki hizmetkâr arasında müthiş bir açık artırma başlar. Böylece hayvanın fiyatı 400 altına kadar yükselir. Hizmetçilerden biri:

"Benim sermayem (: fiyatım) 400 altın. Eğer efendim çektiğimiz malın değerini verirse ne âlâ, yoksa kendi sermayemden bedelini veririm (: kendimi satarım), rakip arkadaşa galip gelirim!" der. Ve nihayet koçu alıp efendisine götürür. Adam işi öğrendiğinde kölesini azat eder, ayrıca 1000 dinar da hediye eder! Diğer hizmetkâr eli boş, içi buruk bir hâlde sahibinin yanına gelince efendi kızar, onun malını alır ve yanından kovar.

Nâsîreddîn Fârî ve Kadı Sâlim

Aden'de Nâsîreddîn Fârî adıyla ünlenmiş bir tacirin evine misafir oldum. Her gece sofrasında yaklaşık yirmi misafir bulunduğu gibi köle ve hizmetkârlarının sayısı bu rakamdan da fazlaydı.

Bu servete, zenginliğe ve ihtişama rağmen Aden halkın tümü dindar, mütevazı ve iyi yürekli insanlardan oluşur. Yabancıya ikramda bulunur, yoksulu doyurur, çiplağı giydirirler. Hak Teâlâ'nın farz kıldığı zekâti da hakkıyla verirler.

Şehir kadısı erdemli insan Sâlim b. Abdullah Hindî ile görüştüm. Babası hamallık yapan bir köle imiş. Ama çocuk kendini ilme adayarak yüksek derecelere gelmiştir. Hakikaten erdemli, seçkin ve âdil kadılardandır. Birkaç gün onun misafiri oldum.

YİRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

Afrika'nın Doğu Sahillerine Yolculuk

Aden'den çıktıktı. Dört gün deniz yolculuğu yaptıktan sonra Berber'e adı verilen zenci taifesinin merkezi olan Zeyla'ya vardık. Berbere ahalisi Şâfiî mezhebindendir. Yaşadıkları bölge bir baştan bir başa iki ayda katedilir. Bu bölgenin başı Zeyla, sonu Makdeşav'dır (: Mogadişu). Onlar, etinden ve sütünden faydalandıkları develerle geçiniyorlar. Yağının kalitesiyle ün salmış koyunları da var.

Zeyla ahalisi siyah tenli olup çoğu Râfîzî'dir. Geniş bir alanı kaplayan Zeyla şehrinin gerçekten büyük bir çarşısı var. Ama buranın, yeryüzündeki mevcut şehirlerin en pisi olduğunu söyleyebilirim! Ortalık balıktan geçilmiyor. Sokaklarda boğazlanan develerin kanları etrafa pis bir koku yayıyor! Oraya vardığında tehlikeli olmasına rağmen denizde gecelemeyi tercih ettik; gemide kaldık, pis olduğu için girmedik şehr'e.

Tekrar yola koyularak onbeş gün sonra Makdeşav'a (: Mogadişu) vardık. Gerçekten büyük bir şehir. Halkın devesi çok. Her gün yüzlercesini kesiyorlar. Koyunlar da bol. Makdeşav ahalisi zengin tüccarlarandan oluşuyor. Orada, şehrin adıyla anılan kumaşlar üretiliyor, Mısır ve diğer ülkelere sevk ediliyor. Bu şehir ahalisinin âdetine göre ne zaman limana bir gemi gelse hemen "sanbûk" denilen küçük kayıklar yanaşır. Her sanbûkta ahaliden birkaç genç bulunmaktadır. Onlar kapağı kapanlı yemek dolu bir tencere getirip gemideki tacirlerden birine takdim ederek şöyle derler:

"Bu adam benim misafirimdir, bana gelecek!" Gemideki tacir, misafirliğe çağırılan gencin evine gider, başka yere gitmez. Tabii sürekli ticaret yapan ve tanınanlar başka. Onlar kendi istedikleri yerlere giderler.

Bir tacir bu şekilde bir eve konuk olunca ev sahibi onun yanında bulunan eşyayı satıp başka şeyler satın alır onun için... Yören halkından

biri böyle bir tacirden, değerinden aşağı bir şey satın alsa yahut misafirinin izni ve tanıklığı olmaksızın onun mallarından bir şeyler satsa bu satış geçersiz sayılır onlar nezdinde. Oralılar geçimlerini böyle sağlıyorlar..

Benim bulunduğu gemiye çıktıkları vakit birisi yanına yaklaştı. Ama dostlarımдан biri benim ticaret erbabından olmadığı, bilgin olduğumu söyleyince genç adam kendi arkadaşlarına seslenerek:

“Bu, kadi efendinin misafiridir!” dedi. İçlerinde kadi efendinin adamlarından biri de vardı. O beni kadiya haber verdi. Kadi, öğrencilерinden bir kısmıyla sahile gelerek birini benim yanına gönderdi. Hemen arkadaşlarımla gemiden çıktım. Ona ve talebelerine selâm verdim. Bana yönelik:

“Allah’ın adıyla! Haydi ‘şeyh’i selâmlamaya gidelim!” dedi. Şaşırıldım. Şeyhin kim olduğunu sordum:

“Şeyh burada sultana denilir!” cevabını verdi. Bu yörede hükümdara şeyh denilirmiş. Ben itiraz edip:

“Konaklayacağım yere vardıktan sonra şeye gideriz!” dediysem de itirazı reddettiler:

“Buranın töresidir; bir derviş, Hz. Ali soyundan gelen bir şerif yahut muhterem bir insan buraya geldiği zaman hükümdarı görmedikçe konaklayacağı yere gidemez!” Bu ret cevabı üzerine beraberce sultana gittik.

Makdeşav Sultanı, Halkın Yeme Yeme Tarzı ve Câmideki Merasimler

Yukarıda anlattığımız gibi ahali Makdeşav sultanına “şeyh” diyor. Onun adı Ebûbekir b. Şeyh Ömer’dir. Aslen Berbere taifesindendir. Makdeşav yoresinin yerli dilini konuşursa da Arapçayı bilir. Onların âdetinde bir gemi geldiği zaman evvelâ sultanın sanbûku gemiye yanaşır. Nereden geldiğini, sahibinin ve kaptanının kim olduğunu, yükünün neden ibaret olduğunu, taşıdığı tacirlerin kim olduğunu sorar. Sanbûktaki tespit heyeti gerekli malîmatı aldıktan sonra durumu sultana bildirir. O da lâyık olanları huzuruna çıkarır, misafir eder. Demin bahsettiğim; şu Misirlı İbn Burhân diye tanınan kadi beni sultanın ikametgâhına götürdüğü zaman genç hizmetçilerden biri kapiya çıkarak selâm verdi ona. Kadi:

“Emaneti ulaştı! Bu adamın Hicaz diyarından geldiğini efendimiz şeyhe ilet!” dedi.

Hizmetçi vaziyeti içeriye haber verip tekrar geri döndü. Elinde tenbûl yaprakları ve fevsel dolu bir tabak vardı. Bana biraz fevsel, on

tane tenbül yaprağı verdi. Kadıya da o kadar verdikten sonra kalanı arkadaşlarına ve kadı efendinin öğrencilerine dağıtti. Sonra Dımaşk'ta üretilen cinsten kaliteli gülsuyu ile dolu bir şişe getirip bana ve kadıya serperek:

“Şeyh, bu adamin talebe yurdunda misafir edilmesini emretti!” dedi. Darü't-Talebe diye bilinen bu yer, mürit talebelerin ağırlandığı mekândır. Kadı elimden tutarak oraya götürdü beni. Burası şeyhin ikametgâhı yakınındadır. Güzel döşenmiş; gerekli her şey var içinde. Hizmetçi, şeyhin ikametgâhından yiyecek getirdi. Vezirler arasından misafir işlerine bakan biri onun beraberinde gelerek şöyle dedi:

“Efendimiz size selâm ediyor, hoş geldiniz diyor!”

Sonra hep beraber oturup yemek yedik.

Bunların yiyecekleri yağla pişmiş pirinçten ibaret. Ağaçtan yapılmış kocaman bir kaba bunu yayıyorlar. Üzerine “kûşân” denilen yemek konuluyor; tavuk, et, balık ve sebzeden oluşur bu. Muz henüz olgunlaşmadan taze süt ile pişirilip bir çanağa konuluyor. Başka bir tabağa yoğurt konularak üzerine tuza yatırılmış limon, sirke, salamura biber salkımları, yeşil zencefil ve anbâ (: mango) denilen Hind meyvesi konuluyor. Anbâ biraz elmaya benzeyorsa da dairevî çekirdekleri var. Bu meyve olgunlaşınca gayet lezzetli olur. Ham iken limon gibi ekşidir, bu yüzden sirke içinde muhafaza edilir.

Makdeşav halkı bir lokma pirinçten sonra bu salamuradan alıyor; birini diğerine katık ediyorlar yanı...

Bura halkından tek kişi, bizden üç-beş kişilik bir grubun yediği kadar yemek yer handiyse! Onlar hakikaten iri gövdeli ve yağlı insanlar. Yemekten sonra kadı yanımızdan ayrıldı. Üç gün kaldık; huzurumuza günde üç öğün güzel yemekler çıkarıldı, oranın âdeti böyle...

Dördüncü gün –ki Cuma günüydü– kadı, öğrencileri ve şeyhin vezirlerinden biri grup hâlinde gelip elbise sundular. Bunların giysileri, –alt ve üst çamaşırın ne olduğunu bilmedikleri için– şalvar niyetine bele bağlanan kocaman bir ipek peştamal; Mısır yününden mamul kenarları sarkan bir gömlek, Kudüs kumasından mamul içi astarlı bir cübbe ve yine Mısır kumasından mamul kenarları işlenmiş bir sarıkтан ibarettir. Arkadaşımıza da durumlarına uygun giysiler verildi. Câmie giderek mahfilin tam arkasında namaz kıldı. Şeyh mahfil kapısından çıkışınca kadıyla beraber ona selâm verdik;

“Merhaba!” dedi, kadıya yönelip kendi diliyle bir şeyler konuştu. Sonra;

“Hoş geldin, ülkemize şeref verdin, gönlümüzü hoş ettin!” dedi Arapça. Mescidin avlusuna çıktı. Orada gömülü olan babasının kabri

başına gitti. *Kur'an* okudu, dua etti. Vezirler, kumandanlar ve ileri gelen diğer askerler ona selâm verdiler. Bunların selâmi da Yemenlilerinki gibi. Başparmağını evvelâ yere değdiriyor, başına götürüp "Allah izzetini daim etsin!" diyorsun. Mescidin kapısına çıkıp sandaletlerini giyen şeyh, kadiya ve bana bu şekilde giyinmemizi emrederek hemen o civardaki konağına doğru yürüdü. Orada bulunanlar yalnız ayak bize eşlik ettiler. Şeyhin başında renkli ipektan yapılmış dört gölgelik vardı. Her gölgelinin üzerinde altından yapılmış bir kuş kabartması bulunuyordu. O günde elbisesi, Kudüs işi yeşil bir cübbeydi. Altınla Mısır işi, bol bir şalvar takmış, beline de ipek bir peştamal sarmıştı. Başında heybetli bir sarık vardı.

Davul çalındı, zurna tıflendi. Önünde ve arkasında yüksek rütbeli askerler, yanı başında ise kadı ve bilginler yürüyordu. Bu heyet ile kabul dairesine girerek özel haliya oturdu. Oraya kendisinden başkası oturmuyordu. Vezir, kumandan ve ileri gelen askerler de etraftaki bir sedire oturdular. Bilginler ve fıkıhçilar da kadı ile beraber oturdular. Yatsı namazına kadar böyle sohbet edilip şeyhin imamlığında namaz kılındıktan sonra bütün askerler öne çıkış rütbeleri sırasında dizildiler, saf bağladılar. Yine davul çalındı, borular tıflendi, zurnalar öttürüldü. Bu esnada hiç kimse yerinden kimildamıyordu. Gümbürtü bittikten sonra daha önce anlatığımız gibi herkes parmaklarıyla selâm verdi ve kendi yerine döndü.

Her Cuma günü bu merasimi yaparlar. Cumartesi olunca ahali şeyhin kapısına gelip onun ikametgâhi haricindeki sedirlere oturur. Kadı, fıkıh bilginleri, şerifler, salihler, dervişler ve hacilar ikinci kabul dairesine girerek özel yapılmış ağaç peykelere otururlar. Kadı, kendisi ne ait sedire yalnız oturur. Herkes kendine ait peykeye oturur. Sonra şeyh kendi makamına kurularak kadiyi çağırır ve onu sol yanına oturtur. Böylece bilginler huzura girer, onların ileri gelenleri şeyhin yanında oturur, diğerleri ise selâm verip çıkarlar. Sonra şerifler gelir. Onların ileri gelenleri de şeyhin önüne oturur, diğerleri selâm verip gider. Eğer misafir iseler onun sağ tarafında otururlar. Daha sonra dervişlerin reisleri ve hacilar gelir. Onların da ileri gelenleri oturur, diğerleri selâm verip çıkar. Onların ardından vezirler, emirler ve yüksek rütbeli subaylar girer, bölüm bölüm selâm verip çıkarlar. Böylece yemek getirilir. Kadı, şerifler ve mecliste oturma şerefine nail olanlar şeyhin önünde yemek yerler; şeyh onlarla paylaşır ekmeğini. Eğer büyük emirlerden birine iltifat etmek isterse yanına çağırır, beraber sofraya oturur.

Ötekiler genel așevinde ağırlanır, oradaki sofradan yerler. Burada da şeyhin huzuruna çıkışta uygulanan usûle riayet edilir.

Sonra şeyh kendi konağına gider. Kadı, vezirler, sirkâtibi ve ileri gelen dört emir halkın meselelerini dinlemek için orada kalırlar. Doğrudan şeriatla ilgili hususlarda kadi hüküm verir. Bunun dışındaki davalara şura üyeleri yani vezirler ve kumandanlar bakar. Eğer sultan (: şeyh) ile istişareyi gerektirecek önemli bir mesele varsa yazı ile ilettilir. Adalet gecikmez; cevap bir kâğıdın arkasına yazılmış olarak derhal verilir. Ora halkın töresi böyle!

Zenciler Diyarı, Monbassa Şehri ve Kulva

Makdeşav şehrinden gemiye binerek rotamızı Sevâhil bölgесine (: Doğu Afrika) çevirdik. Amacımız zenciler diyarı olan Kulva (: Kilve) idi. Önce Menbesâ (: Monbassa) adasına ulaştık. Burası sahile iki günlük mesafede büyük bir ada olup karayla hiç ilişiği yoktur. Ağaçları muz, limon ve diğer portakalgillerden oluşuyor. Ahalisinin "camûn" dediği meyve zeytine benzıyor; onun gibi çekirdeği varsa da tatlı. Ada halkı ekip biçimyle uğraşmaz; tahil Sevâhil'den gelir. Genellikle muz ve balık yerler. Şâfiî mezhebindendirler; dinlerine bağlı insanlar. Ahşaptan yapılan sağlam mescitleri vardır. Bu mabetlerin her birinin kapısının kenarında birkaç kuyu bulunur. Kuyu dedimse de, gölet gibi; derinliği bir veya iki arşındır. Bir arşın uzunluğunda ince bir değneğin ucuna geçirilen tahta çanak ile göletlerden su çıkarılıyor. Göletler ile mescit çevresinde bulunan arazi aynı seviyede. Mabede girmek isteyen önce ayaklarını yıkar, girmeden önce kapının önünde bulunan hasırda ayaklarını siler. Abdest almak isteyen kişi su kabını uyulukları arasına alarak ellerine su döküp abdest alır. Burada herkes yalın ayak gezer. Monbassa adasında bir gece kalarak tekrar gemiye bindik ve Kulva şehrine gittik. Bu sahil şehri gerçekten büyük. Halkının çoğu tamamıyla koyu siyah tenli zenci! Tıpkı Canâve kabilesinin Lîmî oymağından gelenler gibi bunların yüzlerinde de çizikler var. Tacirlerden biri bana Kulva ile Sûfâle şehri arasında da yarı aylık bir mesafe bulduğunu, Sûfâle ile bir Lîmî şehri olan Yûfî arasında ise bir aylık mesafe bulduğunu söyledi. Yûfî'den Sûfâle'ye altın tozu getirilir. Kulva dünyanın en güzel şehirlerindendir. Evleri de son derece sağlam. Hepsi ahşaptır. Damlar "dîs" denilen kamıştan yapılmıştır. Orada yağmur çoktur. Bura halkı cihat ehlidir, yani sürekli savaşırlar. Çünkü zenci kâfirlerle hudutları vardır. Genellikle dindar ve iyİ yürekli insanlardır; Şâfiî mezhebindendirler.

Kulva Sultanı

Kulva'ya vardığım zaman oranın sultani, Ebu'l-Muzaffer Hasan'dı. Çok hediye dağıtan, güzel ahlaklı biri olduğu için ona Ebu'l-

Mevâhib (: armağan babası) künyesi verilmiştir. Zenci kâfirlerle savaş eder. Elde edilen ganimetin beşte birini ayırip Kur'an'da belirtilen yerlerle sarfeder. "Zevî'l-kurbâ" denilen payı ise özel bir hazineye koyarak Hz. Ali soyundan gelen şeriflere teslim eder. Şerifler ta Irak, Hicaz ve diğer beldelerden oraya gelirler! Onun yanında Hicaz şeriflerinden oluşan bir gruba rastladım. Muhammed b. Cemmâz, Mansûr b. Lübeyde, Muhammed b. Süimeyle b. Ebû Nümeyy bunlar arasındaydı. Makdeşav'da rastladığım Tebl b. Kubeyş b. Cemmâz da sultanın huzuruna çıkmak istiyordu. Bu hükümdar çok mütevazıdır. Yoksullarla oturup yemek yer. Din bilginlerine saygı gösterir, şeriflere hürmette kusur etmez.

Kulva Sultanının Erdemine İlişkin Bir Hikâye

Cuma günü namazdan sonra ikametgâhına gidecekti, onun yanındaydım. Yemen yoksullarından biri gelip:

"Ey armağanlarınbabası!" dedi. Bu söz üzerine:

"Buyur! Ne istiyorsun?" cevabını verdi. Yoksul adam:

"Sırtındaki elbiseyi isterim!" deyince;

"Peki, veririm." dedi. Fakat yoksul adam acele ediyor, elbise hemen onun olsun istiyordu. Hükümdar hiç directmedi:

"Tamam senin olsun!" dedi. Mescide dönüp hatibin odasına girdi. Elbiselerini çıkarıp başka bir elbise giydikten sonra fakire dönerek:

"Haydi odaya gir, istediğin elbiseyi al!" dedi. Yoksul adam elbiseyi aldı. Bir bohçaya sararak başına koydu gitti! Halk, hükümdarın tevazu ve cömertliğinden ötürü Hak Teâlâ'ya şükretti. Oğlu bu elbiseyi fakirden alıp karşılığında tam on hizmetkâr verdi. Sultan, halkın bu hâdiseden memnun olduğunu anlayınca fakire ayrıca bir on köle ve iki yük dolusu fildişi hediye etti! Oranın en büyük hediyesi fildişidir, nadiren de altın verilir.

Bu mütevazı ve cömert hükümdar Allah'ın rahmetine kavuşunca onun yerine kardeşi Davud geçmiştir. Fakat Davud, halefinin tam aksine dilenci geldiği zaman şöyle derdi:

"Veren verdi, çekip gitti! Kendinden sonra da verecek bir şey bırakmadı!" Ziyaretçiler aylarca onun yanında kalıp hediye beklediği hâlde birkaç kırmızı dışında hiçbir ikramda bulunmamıştır! Bu yüzden kapısına misafir gelmez olmuştur.

OTUZUNCU BÖLÜM

Yemen'e Dönüş, Uman ve Hürmüz'e Doğru Yolculuk

Kulva'dan gemiye bindik, Zafâr'a vardık. Buraya Humûd da diyorlar. Burası Hind denizi kıyısında yer alan Yemen şehirlerinin sonucusudur. Oradan Hindistan diyarına cins atlar gönderilir. Zafâr ile Hindistan arası deniz yoluyla bir ay tutar; müsait bir rüzgâr varsa... Bir keresinde Hind şehirlerinden olan Kalikût'tan Zafâr'a gece gündüz sürekli seyahat ederek yirmi içinde ulaştım. Rüzgâr da elverişliydi. Zafâr ile Aden arasında bir aylık mesafe vardır çöl yoluyla. Zafâr ile Hadramevt arasında onaltı günlük, Umân (: Ummân) ile Zafâr arasında ise yirmi günlük mesafe vardır.

Zafâr şehri çıplak bir çöl üzerinde kurulmuş, etrafında ne kasaba var, ne de köy. Çarşı şehir dışında Harcâ denilen bir mintikada. Her tarafta balık ve meyve satıldığı için olsa gerek gerçekten pis mi pis, sinekli mi sinekli bir karşılı! Balıkların büyük bir kısmı sardalya cinsinden; işin garip yanı, buranın binek hayvanları ve koyunları şu yağlı sardalyaları pek seviyorlar. Bütün yemleri bundan ibaret! Başka yerde böyle bir şey görmedim!

Burada saticıların çoğu, karalara bürünmüş hizmetçi kadınlardan oluşuyor. Zafârlıların başlıca ziraati akdarıdır. Derin kuyularдан çektiler su ile suvarıyorlar darıyı. İşin usûlü şöyle: Önce kocaman bir kova yapıyorlar; geniş mi geniş ağızının çevresine ipler bağlıyorlar. Tabiî, her ip bir kölenin elinde. Bu şekilde kuyuya bırakıyorlar. Su dolduktan sonra hep beraber kuyunun üstündeki sağlam ve yüksek bir direğe çekiyorlar kovayı. Oradan bir sarnıça döküyorlar. Biriken sular tarlalara yayılıyor.

Zafârlıların yetiştirdiği tahligiller arasında "ales" adını verdikleri buğday da var. Aslında bu bir arpa türüdür. Pirinç Hind'den getirili-

yor, Zafâr halkın büyük bir kısmı pirinç yiyor. Bu yörenin kendine özgü garip bir parası var; bakırla kalayın karışımından yapılmıştır ve başka bir yerde geçmez! Halkının temel meşguliyeti ticarettir. Sadece bu işten kazanırlar. Hindistan ve diğer ülkelerden bir gemi yanaştığı zaman hükümdarın köleleri kıyıya inip bir "sanbûk" a binerek gemiye yaklaşırlar. Geminin sahibine, -o yoksa vekiline- kaptanına ve sorumlu başkâtibine birer kat elbise verirler. Bu üç adamı ata bindirirler, onların önünde sahilden hükümdar sarayına kadar davullar çalınır, zurnalar üflenir. Misafirler vezire ve "emir-i candar" a selâm verirler. Gemide kalanlar için üç gün boyunca yemek tedarik edilir. Üç günün sonunda hükümdarın sarayında yemek yerler. Bütün bunlar gemi sahiplerini ve tüccarları ıstdırmak, memnun etmek için yapılıyor.

Zafârlılar mütevazı ve dürüst insanlardır; yabancılarla sıcak davranışırlar. Giydikleri elbise Hindistan'dan getirilen pamuktan mamuldür. Onlar şalvar yerine bellerine peştamal sıriyorlar. Pek çoğu, beline peştamal bağlamak yetmiyormuş gibi, şiddetli sıcak sebebiyle arkasına da başka bir peştamal alır ve günde birkaç defa yıkanır. Mescitleri çoktur. Her mescit öznel yıkanma bölümleri bulunur. Zafârlılar mahir insanlardır. İpekten, pamuktan ve ketenden güzel kumaşlar dokurlar. Burada yaşayan kadın ve erkeklerin maruz kaldığı yaygın hastalık "kademü'l-fil" dir (: fil ayağı). Hastanın iki ayağı birden kütük gibi şiser. Erkeklerin çoğu da fitik hastalığına duyar olmuştur.

Zafâr ahalisinin övülecek yanlarından, güzel âdetlerinden biri de sabah ve ikindi namazlarından sonra birbirleriyle musafaha etmeleri yani kucaklaşmalarıdır. Bunun bir usulü de var; en ön saftakiler mescidin kible tarafına dikilirler. Arkada bulunanlar onlara sırayla yaklaşır, böylece kucaklaşırlar. Cuma namazından sonra da olur bu.

Şehrin enteresan yanlarından biri kötü niyetli insanlara yâr olmamasıdır. Kim buraya yağma ve gasp için yönelmişse tuzağı başına yıklır. Onun kötü niyetiyle bu şehir arasında bir perde çekilir sanki! Meselâ Hürmüz emiri Sultan Kutbeddin Tehemten b. Tûrânşah karan dan ve denizden Zafâr'a hücum etmiş lâkin Yüce Allah feci bir rüzgâr göndererek Kutbeddîn'in donanmasını hurdahaş etmiştir. Böylece muhasara kırılmış, şehir rahat nefes almıştır. Başka bir olay da şöyledir:

Anlatılanlara göre Yemen hükümdarı Melik Mûcâhid, Zafâr şehrinin amca oglunun elinden almak için plan yapıyor. Öteki amcazâdesini kendi askerinin başına dikiyor. Ama amcazâde evinden çıkar çıkmaz başına koca bir duvar yıkıyor! Hem o hem de çevresinde bulunan bir grup adam can veriyor. Bu hâdiseyi işten hükümdar kararından vazgeçiyor; şehri muhasara etmiyor, bir daha da bu işin peşine düşmüyör.

Zafâr Ahalisinin Faslîlara Benzeyişi

Buranın ilginç yanlarından biri de halkın yaşayış, hâl ve âdet bakımından Mağribililere (: Faslîlara) benzemesidir. En büyük câmiin hatibi olan Ali b. İsa'nın evine konuk oldum. Bu adam nüfuzlu biridir, cömerttir. Onun cariyeleri, Faslî hizmetçi isimlerini taşıyordu. Birinin adı Buhayt, diğerinin adı Zâdûlmâl... Bu isimleri bu ülke dışında duymadım ben... Ayrıca halkın çoğu başına sarık sarmaz. Her evde duvara asılı, palmiye yaprağından örtülü bir seccade bulunur. Tıpkı Faslîlara gibi bu seccade de evin reisi namaz kilar. Ana gidaları akdarıdır. Bu benzerlik, Sinhâca ve diğer Fas kabilelerinin aslen Himyerî olduğuna dair söylentileri güçlendiriyor.

Şeyh Ebû Muhammed'in Garip Âdeti, Askerin Maaşla İlgili Tutumu

Bu şehrin yakınında, bahçeler arasında Şeyh Ebû Muhammed b. Ebûbekir İsa'nın zaviyesi bulunur. O, aslen Zafâr ahalisindendir. Şehirliler bu zaviyeye pek hürmet gösteriyor, sabah akşam ziyaret ediyorlar. Bir kimse orayasgiñinca ona hiçbir şey yapamaz sultan! Hattâ bir adam gördüm, senelerden beri zaviyede kalyor. Oraya siğinmiş ve sultan tarafından hiçbir kötü muameleye maruz kalmañmıştır. Ben oradayken sultanın başkâtibi tatsız bir olay yüzünden zaviyeye siğindi. Aralari düzelinceye kadar da orada kaldı! Ben de bu zaviyede bir gece kaldım. Şeyh Ebûbekir'in iki oðlu Ebu'l-Abbâs ve Ebû Abdullah Muhammed'in ziyaretinde bulundum. İkisi de erdemli insanlar. Ancak bir gariplik oldu; yemekten sonra ellerimizi yıkadığımızda Ebu'l-Abbâs artık suyun bir kısmını içti, geri kalanını da içsinler diye hizmetçisiyle kendi çoluk çocuğuna gönderdi! Onlar iyi ve bereketli gördükleri konuklarına böyle davranıyorlar.

Şehrin kadısı Ebû Hâsim Abdülmelik Zebîdî'nin de konuğu oldum. Benim hizmetimi o yaptı, ellerimi yıkadı, hizmet işini başkasına bırakmadı.

Söz konusu zaviyenin hemen yanında Sultan Mugîs'ten bir önceki hükümdarın türbesi bulunuyor. Bereketli bir mezar burası. Kim ne dilerse oraya siğinıyor ve isteği kabul ediliyor. Asker bile ay tamam olup maaşı verilmeyince bu türbeye siğinıyor. Maaşını alıncaya kadar burada kalyor. Oranın âdeti böyle.

Hûd Peygamber'in Başka Bir Kabri ve Muz Bahçeleri

Zafâr şehrîne yarınluk mesafede Âd milletinin yurdu olan Ahkaf harabeleri vardır. Çevresinde bir zaviye bulunmakta ve yine

orada deniz kıyısında etrafi balıkçı kulübeleriyle çevrili bir mescit var. Zaviyedeki kabrin üzerinde şöyle yazılı:

“Burası Âbir Oğlu Hûd Peygamber'in kabridir. Allah'ın selâmi ve rahmeti onu kuşatsın.” Daha önce de belirttiğim gibi Dîmaşk Mescidi'nin yanılarındaki bir mezarin taşı üstünde Âbir oğlu Hûd Peygamber'e ait olduğu yazıyordu. Ama Ahkaf beldesi Hûd Peygamber'in yurdu olduğuna göre mezarin burası olması daha akla yatkın. Allah bilsin doğrusunu.

Zafâr bahçelerinde yetişen muz pek büyüktür. Bu iri meyvelerin bir tanesi tartıldı; tam oniki okiya geldiğine tanık oldum. Hazmı kolay, pek de lezzetli! Orada “tenbûl” ve “nârgîl” (: hindistancevizi) ağaçları da vardır. Aslında bu iki bitki Hind diyarında olur ama Zafâr'ın iklimi oralara benzediği için burada da yetişiyor. Bir de Zebîd şehrinde sultanın bahçesinde küçük nârgîl ağaçları vardır. Tenbûl ve nârgîlden söz açtığımıza göre artık bu bitkilerin özelliklerinden de bahsetmemiz gerekiyor.

Tenbûl

Tenbûl, üzüm çubuğu gibi dikilen bir ağaçtır. Asmaya nasıl kamıştan çardak yapılyorsa buna da öyle çardak yapılır. Başka bir yöntem nârgîlin yanına dikilmesidir. Üzüm ve biber nasıl dolana dolana çıkarsa bu da öyle sarılıp çıkar yukarıya...

Tenbûlun meyvesi olmaz, sadece yaprağı için yetiştirilir. Böğürtlen yaprağına benzıyor bu yapraklar. En iyi tenbûl sarı olandır. Her gün toplanır yaprakları. Hindistanlılar tenbûle çok önem veriyorlar; bir yolcu konakladığı evin sahibine yaprak tenbûl verse dünyayı hediye etmiş gibi sevinir adamcağız. Hele hele misafir bir de emir veya büyük bir hükümdarsa ne âlâ! Şunu söyleyebilirim ki tenbûl hedîye etmek altın ve gümüş vermekten daha makbul görülmüyor.

Kullanımı şöyle: Önce hindistancevizine benzeyen küçük bir yemiş diye tarif edebileceğimiz “fevfel”den alınır. Bu yemiş, minik parçalara ayrılmaya kadar ufalanır ve ağıza atılır. Sonra tenbûl yaprağının üzerine bir parça kireç konulup ağıza alınır, fevfel ile çiğnenir. Bu karışımın özelliği, ağıza ferahlık vermesi, kötü kokuları gidermesi, hazzı kolaylaştırması ve aç karnına içilen suyun zararını önlemesidir. Cinsî gücü artırdığını da buraya eklemek gerek! Kişi yatmadan önce yastığının başına bu karışımından bir miktar bırakır. Gece yarısı uyanır yahut hanımı veya cariyesi tarafından uyandırılırsa hemen atıştır. Böylece uykudayken oluşan kerih kokular defolur! Bana anlatıldığına göre Hindistan'da hükümdar ve kumandanların cariyeleri tenbûlden

başka bir şey yemiyorlarmış. İnşallah yeri gelip Hind diyarından bahsettiğimizde bu konuyu ayrıntılarıyla anlatacağız.

Nârgîl Bitkisi

Nârgîl denen şey aslında Hindistan'a özgü cevizdir. Dünyanın en garip, en hayret verici ağacı dense yer! Uzaktan bakınca hurma sanır-sın; palmiye gibi. Ancak biri ceviz veriyor, diğerı hurma. Nârgîl, iki göz ve ağız gibi delikleri bulunması nedeniyle insan başına benzer. Etrafında saç benzeyen lifler vardır! Bu liflerden üretilen iplik gemi tahtalarını birbirine bitişirmede kullanılır. Onlar gemi yapımında çivi yerine bu ipi kullanırlar. Gemilerin halatı da bundan yapılır. Hindistancevizinin bazı türleri, özellikle Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarında yetişen cinsi neredeyse insan kellesi kadar olur.

Oralılar şuna inanıyorlar: Hind hekimlerinden biri padişahın can dostuymuş, ondan büyük saygı görmekteymiş. Ama hekimle vezir arasında müthiş bir düşmanlık baş gösterir. Sonunda hekim:

"Vezirin başı kesilerek gömülüürse orada ulu bir hurma ağacı bitecek; meyveleri Hindlilere ve diğer milletlere büyük menfaatler sağlayacak!" der padişaha. Padişah cevaben:

"Peki vezirin başını gömdüğün yerden anlattığın gibi bir ağaç çıkmazsa ne olacak?" deyince hekim:

"Çıkmazsa onun kellesine ne yaptıysan benimkine de aynıyı yapmanı istiyorum!" cevabını verir. Hükümdarın emriyle vezirin kellesi gider. Hekim bu kelleyi gömer; beyninin içine bir hurma çekirdeği bırakır. Ve toprağı karıştırır. Sonuçta dev gibi bir ağaç yükselir; bildiğimiz hindistancevizizi dünyaya gelir.

Bu hikâye uyduruk şeyledense de yöre ahalisi nezdinde pek meşhur olduğundan anlattık.

Bitkinin Afrodisyak Özelliği, Yağ, Süt ve Bal şeklinde Yenilişi

Bedene güç vermesi, yüzdeki canlılığı artırması bu cevizin başlıca hususiyetlerindendir... Ama cinsî isteği artırmadaki başarısı hayret edilecek düzeydedir! Garip bir bitki bu; henüz yesilken bıçakla baş tarafından bir delik açılsa serin bir sıvı çıkar içinden hem de pek tatlıdır. Mizacı alevlendiren bu suyun afrodisyak etkisi vardır. Cevizin suyu içlip kabuğu kaşık şeklinde parçalara bölünürse geriye kalan yapışık madde tamamen pişmemek şartıyla kızartıldıkta yumurta tadı verir! Zîbetülmehel adalarında kaldığım birbüyük sene boyunca daima böyle beslenmiştim.

Bu bitkinin ilginç yanlarından biri de ya g, s t ve bal k vam nd  yenebilmesidir! Baldan ba layalim; a a clarla bakmakla görevli "f z n ye" diye çağrılan hizmetk rlar "atv k" adı verilen özel k vam nd  suyu almak için sabah akşam a aca  karlar. Meyvenin olduğu dali yontup iki parmak kal nl g nd  bir sap çıkarırlar. Sonra oraya ufak bir kap ba larlar. Saptan  kan su, damla damla o kaba d k l l r. E ger sabahleyin asılmış ise hizmetk r ak samleyin gelir. Elinde ceviz kabu g nd n mamul, biri su ile dolu iki bardak vardır. Daldan s zan atv kla dolu k bi bo  barda a boşaltip di er bardaktaki suyla da dali y kar. Sonra dali bir parça yontarak ikinci defa ba lar ufak k bi... B ylece ak sm st  yapılanlar sabahleyin tekrar edilir. Bu maddeden belli bir miktar toplan『ca hemen pi sirilir;  z umden  ira elde edilece i zaman nas l kaynat liyorsa aynen  yle. Bu  isleм sonunda faydal  ve leziz bir  erb t  kar. Hind, Yemen ve  in t ccarları bu  ur nden sat n alarak  lkelerine götür p tatl  yaparlar.

S te gelince; Hindistan'da her evde sandalyeye benzer yüksek bir sedir bulunmaktadır. Evin han m , anlat ca m z  iş için bunun üzerine kurulur. Elinde ucu demirli bir  ubuk vardır.  ubu un ucundaki demirle cevize bir delik açar.  i  k sm n  g zelce kaz r. D s ri  ikardıklar n  bir kapta toplar. Bu k r nt lar  slat lnca renk ve lezzet yle s t  andiran ho  bir  iceek meydana gelir. Hindliler bunu ekme e kat k ederler.

Ya a gelince; cevizin olgunlaş p a a ctan düşmesi beklenir. Sonra parça parça kesilip g ne te kurutulur. Kurumu  kesikler tencereerde pi sirilerek ya g elde edilir. Bu  r n, kandillerde yak ld gi gibi kat k olarak da afiyetle yenir. A rica kad n lar saçlarını g r ve parlak yapmak  in bunu kullanırlar. Çok yararlı bir nimet!

Zaf r Sultan 

Zaf r hükümdarı Sultan Mug s b. Melik F a z'dir. Bu z t Yemen hükümdar n n amca  desi oluyor. Babası, onu Zaf r emirli ne tayin etmiş olan Yemen hükümdarı idi; her sene hediye göndermek zorun daydi Mug s ve bu i si aksatmazd . Nihayet ba g ms zl  n  il n ederek pederine arma an göndermekten vazgeçmi t r. Yemen hükümdarı sava a niyetlenerek di er amca  desini gönderdiyse de adam evinden  kip arkada larıyla beraber iken başlarına duvar yık lm , daha önce anlatt  m z gibi!

Sultan Mug s'in  ehir içinde oral larca "hisn" (: kale, korunak) denilen bir kona  var; gayet büyük ve geni . C mi onun tam karşıs ndadır.

Burada her g n ikindi namaz ndan sonra sultan n  kap s i  n nde

davul, boru ve zurna çalmak âdettir. Her Pazartesi ve Perşembe günleri askerler sultanın kapısına gelip kabul dairesinin dışında bir saat bekler, sonra dönüp giderler. Sultan dışarı çıkmaz, onu kimse görmez. Yalnız Cuma günü namaz kilmak için dışarı çıkar ve namazdan sonra hemen konağına döner. Ama kabul dairesine girmekten de kimseyi menetmez. Buranın kapısında “Emir-i Candar” (: özel muhafizlerin komutanı) oturarak dilek ve şikayet sahiplerinin müracaatlarını kabul eder. Durumu sultana arzeder, ondan aldığı cevabı halka duyurur.

Hükümdar hayvanına binmek isteyince silâhları, bineği ve köleleri köşkten şehir dışında nakledilir. Hemen altın işlemeli beyaz bir çarşafla örtülümsüz tahtırevanı taşıyan deve getirilir kapı önüne. Sultan, nedimi ile kimseye görünmeyecek şekilde bu tahtırevana biner. Bahçesine geldiği zaman niyetinde at varsa deveden inip ata biner. Yolculuk esnasında onun güzergâhında hiç kimsenin bulunmaması, onun bineğinin hiçbir mazeret için durdurulmaması gereklidir. Eğer buna riayet etmeyen biri çıkarsa ona okkalı bir dayak atılır. Bu yüzdendir ki sultanın konağından çıktıığını işten halk, onun gideceği noktalardan çekilir, çil yavrusu gibi dağılır.

Mugîs'in veziri Fakih Muhammed Adenî'dir. Bu adam önceleri özel mürebbi imiş, Sultana okuma yazmayı o öğretmiş. Sultan tahta geçerse onu vezir yapacağına dair vaatte bulunmuş. Böylece Mugîs tahta geçince beriki de vezir olmuş. Ama vezir dedikse de normal bir “nâib” (: hükümdar yardımcısı) gibi vazife yapmıyor, ismi öyle.

Umân'a (: Umman) Geçiş, Balık Kemiğinden Evler ve Laham

Zafâr'da Masîra adası ahalisinden Ali b. İdris'in küçük gemisine binerek Umân'a (: Umman) yöneldik. İkinci gün Hâsik limanına ulaştık. Orada balıkçılıkla uğraşan Araplar oturuyor. Hâsik limanında “kündür” boldur. Bu bitkinin yaprakları pek ince. Ortası kesilince süte benzer bir sıvı damlayıp yapışiveriyor. İşte “lubbân” (: günlük denen tütsünün) hammaddesi olan sakız budur. Buralıların geçim kaynağı balıkçılıktır. Hele “laham” (veya luhme yani büyük testere balığı) denilen bir balık var ki köpek balığına benzıyor. Bu hayvan dilim dilim kesilir, güneşe kurutulup afiyetle yenir. Yörenin ahalisi evlerini balık kemiğinden, tavanlarını da deve kemiğinden yapmıştır!

Hâsik'ten hareket etti. Dört gün denizde ilerledikten sonra Lum'ân dağı diye bilinen bir yalnız adaya vardık. Tam dorukta duvarları taştan, çatısı balık kemiğinden yapılmış bir kulübe vardır. Hemen yanı başında yağmur sularının birliği bir gölet bulunmaktadır.

Lum'ân Dağında Görüştüğüm Ermiş

Bu tek dağdan oluşan adanın kıyısına demir attıktan sonra, demin bahsettiğimiz kulübeye çıktıktı. Orada uyuyakalmış bir ihtiyara rastladık. Selâm verdik uyandı; işaretle karşılık verdi selâmımıza. Ona pek çok şey söylediğimde de bir kelime dahi cevap vermemeyip başını sallamalla yetindi. Gemide bulunanların getirdiği yemeği kabul etmedi. Dua istedik, dudaklarını kimildattı ama ne dediğini bilmiyoruz. Bu adam sırtına yamalı bir elbise, başına keçe külâh geçirirmiştir. Yanında ne su kabı, ne ibrik, ne ucu mızraklı değnek, ne de ayağına geçirebileceği çedik vardı. Gemiciler bu yaşlı ihtiyarı Lum'ân dağında hiç görmediklerini söylediler.

O gece dağın kıyısında kaldık. İhtiyarla beraber kıldım ikindi ve akşam namazlarını... Ona ne zaman yemek getirdiysek reddetti. Yatsıya kadar namaz kılmaya devam etti. Sonra izin verdi. Beraber yatsı namazını kıldık. Adamın sesi tatlıydı; güzel *Kur'an* okuyordu. Yatsı namazının bitiminden sonra bize dönmemizi işaret edince vedalaşıp ayrıldık. Hareketleri hayretimizi artırıyordu. Ben ayrıldıktan sonra içime düşen merakla tekrar onun huzuruna varmak istedim. Yaklaştım ama heybetinden titir titredim! Arkadaşlarım yanına geldi. Onlarla beraber döndüm.

Kuşlar ve Kayabalığı

Tekrar gemiye bindik, iki gün sonra Cezîretü't-Tuyûr (: Kuş adası) denilen yere vardık. Burada hiç ev yok; susuz bir yer. Adaya çıktığımızda her tarafta serçeye benzeyen fakat biraz daha büyük kuşlar gördük. Gemiciler bu kuşların yumurtasını alıp pişiriyorlar. Öyle çok avlayıp yediler ki! Hem de hiç kesmeden! Yanında Masîra ahalisinden olup Zafâr'da oturan bir tacir vardı; Müslim adında. Baktım o da ötekilerle beraber bu kuştan aynı tarzda yiyor; ben ayıplayınca utandı;

"Boğazladıklarını zannettim, o yüzden yedim!" dedi. Mahcubiyyetinden ötürü benden uzak durdu, ben çağrımadıkça yaklaşmıyordu. O günlerde gemi seyahatimde daima hurma ve balık yerdim. Gemiciler sabah akşam Farsça şîr-i mâhî (: suaslanı) denilen bir tür (kaya) balığı avlıyorlardı. Şîr, aslan demek, mâhî ise balık anlamına geliyor. Bu hayvan bizim oralarda "tâzzert" denilen balığa benzıyor. Gemiciler onu parça parça ettikten sonra kızartıp herkese dağıtıyorlar; ayrim gözetmeden. Hurma ile beraber yiyorlar onu. Yanında Zafâr'dan aldığım bir parça ekmek ve peksimet vardı. Bunlar bitince ben de onlara katıldım, bu balıktan yedim.

Kurban Bayramı'nu denizde geçirdik. O gün müthiş bir rüzgâr esiyordu. Sabahtan akşamaya kadar devam etti, neredeyse batacaktı!

Yolculardan Hıdır'ın Kerameti

Gemide bizimle beraber seyahat edenler arasında Hind yöreninden gelmiş Hıdır adlı bir hacı vardı. *Kur'an-ı Kerim'i* ezbere bildiği ve güzel yazı yazdığını için ona Mevlânâ (: Efendimiz) deniliyordu. Denizin kabardığını görünce cübbesini başına çekerek uyur gibi yaptı. Tehlike geçince sordum:

"Mevlânâ Hızır, ne gördün?" Şu cevabı verdi:

"Güçlü bir fırtına başladığı vakit gözümü açar, ruhları çekip alacak melekler geliyor mu diye bakarım. Bunları görmezsem Allah'a şükrederim. Çünkü gemi batacak olsa meleklerin gelmesi gereklidir! Sonra gözlerimi kapar, bir süre geçince de açıp yine bakarım. Hak Teâlâ tehlikeyi başımızdan savana kadar böyle yaparım ben!"

Daha önce bir tüccar gemisi bu denizde sulara gömülümüş. Yolculardan ancak biri canını kurtarabilmiş.

(Masîra Adası ve Hain Kılavuzla Aramızda Geçenler)

Bu gemide öyle bir şey yedim ki o güne kadar hiç tatmamıştım. Daha sonra da aynısını yemedim. Umân tüccarlarından biri, un hâline getirilmemiş misri pişirip üzerine "seyelân" denilen hurma balından dökerek garip bir yemek yapardı. Hep bundan yerdik.

Yolculuğu muza devam ederek gemi sahibinin yurdu olan Masîra adasına vardık. Burası gerçekten büyük bir ada. Halkı balıkçılıkla geçiniyor. Demir atılan nokta, kıyıdan epey uzakta olduğu için adaya çıkmadık. Zaten kuşları kesmeden yediklerini gördüğüm zaman bu adamları gözüm tutmamıştı. Sevmemiştüm! Bir gün kaldık. Gemi sahibi adadaki evine gitti, sonra geri döndü.

Bir gün bir gece süren yolculuğun ardından deniz kıyısında bulunan Sûr kasabasının limanına vardık. Büyük bir kasaba. Oradan bakıldığından, bir dağ eteğinde kurulu Kalhât şehri görülmüyordu; hem de pek yakın gibiydi. Gemicilerle beraber olmaktan hoşlanmadığım için yürüyerek oraya gidip akşamlamak istedim. Nasıl gidileceğini araştırdım; kılavuzluk etmek üzere gemicilerden birini kiraladım. Demin bahsettiğim Hindli Hızır da beraberimdeydi. Arkadaşlarımı, ertesi gün buluşmak üzere eşyamla birlikte gemide bırakmıştım. Gerekli çamaşırları kılavuzun sırtına verdim; taşımak zahmetine katlanmak için. Benim elimde sadece bir mızrak vardi. Kılavuz niyetini bozdu. Elbiselerimi sahiplenme sevdasına düştü. Bizi met ve cezirin etkili olduğu bir kanala götürdü! Orayı benim elbiselerimle geçmek istedim, itiraz ettim:

"Yalnız geç, elbiseleri yanımıza bırak, geçebilirsek biz de geçeriz!

Yok geçemezsek başka bir yol bulmaya çalışır, daha yukarı çıkarız!" dedim.

Geri döndü. Biraz sonra bazı insanların orayı yüzerek geçtiğini görünce berikinin niyetinin bizi boğup elbiseleri almak olduğunu farkettik. Ben hemen harekete geçtim. Tedbirimi aldım. Mızrağı sallayıp tehdit ettim. Kılavuz benden ürtktü. Ve bir geçit buluncaya kadar yukarı tırmadık. Susuz bir alana vardık, sıkıntıya düştük! Neyse ki Hak Teâlâ bize bir atlı adam gönderdi, yanında arkadaşları da vardı. Onlardan biri yükündeki kırbayı bize uzattı, hemen sarıldık suya!

Şehrin hâlâ yakın olduğu düşüncesiyle yola devam ediyorduk, oysa bizimle şehir arasında koca koca çukurlar vardı! Bu yüzden yolumuz epeyce uzadı. Akşam olunca kılavuz bizi ne idüğü belirsiz, epey taşlık ve yolsuz bir sahilden götürmek istedî. Anlıyorduk; niyeti bizi şaşırtıp endişeye düşürerek elbiseleri kaçırmaktı! Ben yine itiraz ettim:

"Şu önmüzdeki yolu takip edeceğiz, başkasını değil!" Bulunduğumuz yerden denize bir mil mesafe vardı. Karanlık çöktü, kılavuz mirildandı:

"Şehir yakın, gelin yürüyelim; şehir dışında yatar sabahı bekleriz!" Ama ben yolda birinin saldırmasından korkuyordum. Şehre ne kadar yol kaldığını da bilmiyordum. Sert sert söylendim:

"Yolun kenarında bir yerde konaklamak ve sabahleyin şehrle girmek daha uygundur!" dedim. Gelirken ileride, tepelerde gördüğüm adamlardan şüphelenmiştim, hırsız olabilirlerdi. "Bunların bakışından sakınmak lazım!" diyordum kendi kendime. Ama yanı başındaki adam iyice susamıştı, beni dinlememi. Ben yoldan ayrılip mugaylan ağaçlarından birine yöneldim. Aslında çok yorulmuştum ama kılavuzdan çekiniyordum. Bu yüzden belli etmedim bitkinliğimi. Arkadaşım hastaydı, hâlsizdi. Kılavuzu ikimizin arasına alıp elbiseleri yattığım minderin altına koydum. Mızrak yine elimdeydi. Arkadaşım ve kılavuz uyuyakaldılar. Ben uyumadım. Bu arada gözümü dört açarak kılavuzu bakıyordu, herif ne zaman kimildasa hemen bir şeyler mirildanıyor, uyenik olduğumu belli ediyordum! Sabaha kadar böyle kaldık, sonra yola çıktık. Yol üzerinde şehrle malzeme getiren adamlara rastladık. "Bize su bul!" diyerek kılavuzu gönderdik. Arkadaşım elbiseleri aldı. Şehirle aramızda çukurlar, hendekler vardı hâlâ. Neyse ki kılavuz su getirdi, içtik rahatladık. Hava ateş gibiydi.

Kalhât Şehri, "Hâricî" Olan Umânlılar

Şehre varana kadar canımız çıktı! Pabuçlarım ayaklarımı öyle sıkiyordu ki tırnaklarının çevresinden kan sızcaktı neredeyse.

Büyük giriş kapısına vardığımızda görevlinin sözleri bizim için sınav sonunda kazanılan ödül gibiydi;

“Benimle beraber şehir emirinin yanına geleceksin! Durumunu ve nereden geldiğini öğrenmeli emirimiz!” dedi bana. Emirin huzuruna çıktım. İyi huylu, efendi bir adamdı. Bana hâl-hatır sordu. Emir beni kendi kasrında konuk edince sevindim; altı gün onun yanında kaldım, ayaklarımın ağrısı geçmediği için bu süre içinde hiç dolaşmadım.

Kalhât şehri deniz kıyısında; çarşları çok güzel. Duvarları kaşânî denilen çinilerle kaplı. Şirin bir mescidi var. Oradan deniz ve liman görülüyor.

Burayı ermiş bir kadın olarak bilinen Bîbî Meryem yaptırmış. Bura ahalisi “bîbî” kelimesini hür ve soylu anlamında kullanıyor. Kalhâtehrinde yediğim balığı başka bir ülkede yemedim. Bu balığı bütün et türlerine tercih ederim. Çok lezzetliydi! Evvelâ ağaç yaprakları üzerinde kızartlıyor sonra üstüne pirinç konuluyor ve afiyetle yeniyor.

Buranın pirinci Hindistan'dan getirilir. Kalhât ahalisi genelde tüccardır. Onlar Hind denizinden gelen mallarla geçimlerini sağlıyorlar. Limana bir gemi yaklaşınca yüzleri güliyor, sevinçle ileri atılıyorlar. Kendileri Araptırlar ama konuşma tarzları fasih değildir, onlara özgüdür. Söyledikleri her kelimeye mutlaka “lâ” harfini ilâve ederler. Meselâ, “Te’kul lâ?” (: yiyecek misin?), “Temşî lâ” (: yürüyecek misin?), “Tef’al kezâ lâ” (: böyle yapacaksın hâ?) derler. Ahalinin çoğu Hâricî mezhebinden ise de onları yöneten Hürmüz hükümdarı Kutbeddin Temtehen (: Tehemten) Sünnî olduğu için kendi mezheplerini fazla açığa vurmuyorlar.

Kalhât yakınında Tîbî diye bilinen şirin bir köy var. Buranın suyu boldur. Yeşili gür, bahçesi çoktur. Kalhât'ın meyve ihtiyacı buradan karşılanıyor. “Murvârî” diye ünlenen muz cinsi de burada yetişir. Murvârî Farsça bir kelimedir; inci anlamına geliyor. Murvârî buradan Hürmüz'e ve diğer ülkelere ihrac ediliyor. Yörede tenbûl de yetişiyor ama yaprağı küçük. Bu taraflara hurma Umân'dan getiriliyor.

Yolculuguemuza devam etti. Umân'a yöneldik. Altı gün çöl yürüyüşi yaptıktan sonra yedinci gün Umân'a ulaştık. Buranın toprakları çok bereketlidir. Her taraf ağaç ve su! Cins cins meyveler sarmış her yanı. Hurma bahçeleri sıra sıra.

Umân diyarının başşehri Nezvâ'dır; oraya vardık. Burası, bir dağ eteğine kuruludur. Etrafi bahçe ve çaylarla çevrilidir. Çarşları güzel, câmileri tertemiz ve büyük. Bura halkın âdeti, yemeği câmi avlusunda yemektir. Yemek vakti gelince herkes ne hazırladıysa oraya getirir, toplu hâlde afiyetle yerler. Yolcular, gelip gidenler, misafirler

de hemen oraya oturup nasiplerini alırlar. Ahali cesur ve yiğit insanlardan oluşuyor. Aralarında kavga da eksik olmuyor! Buralılar Hâricî mezhebinin İbâdiye koluna mensuptur.³²⁵ Cuma namazını ögle namazı gibi dört rekât kılarlar. Namazdan sonra imam *Kur'an*'dan bazı âyetler okur, hutbeye benzer şeyler söyler ve Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer hayırla yâdedilir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimleri söylemez; sükûtlâ geçilir. Eğer (bir rivayetin aktarılması için) Hz. Ali'nin ismini anmak gerekiyorsa üstü kapalı olarak "racûl (: adam) dedi ki" şeklinde söylerler. Meselâ "racûlden şöyle bir rivayet var" yahut "racûl şöyle der" gibi... Kahrolası eşkıya İbn Mülcem'e de selâm gönderir, onu rahmetle anarlar! Onun için "Fitnenin belini kiran ermiş insan" diyorlar!

Bura hatunlarının ahlâkı çok bozuk! Erkekler onların edepsizliği ni hoş görür, ayıplamıyor. Biraz sonra anlatacağımız hikâyeye de bu konuya dairdir.

Umân Sultanı

Umân hükümdarı, Ezd b. Gavs kabilesinden bir Araptır. Ona Ebû Muhammed b. Nebhân diyorlar. Lûr diyarının hükümdarlarına nasıl "Atabek" deniliyorsa, Umân sultanlarına da "Ebû Muhammed" unvanı verilir. Bu adam âdeti gereği konağının kapısı önüne oturur, orada meclis kurar. Ortalıkta mabeyinci ve vezir yok! Yabancı yahut yerli hiç kimsenin huzura çıkmasına engel olunmaz. Herkes eşit! Hükümdar, Arap geleneğine uyarak misafire ikram eder, durumuna göre para verir. O dürüst biridir ama onun verdiği ziyafette ehlî (: yabanî olmayan) eşek eti yenilir. Çünkü onlar eşek etinin helâl olduğunu inanıyor, çarşılarda bile alıp satıyorlar... Ama misafirlerden ve yabancılardan bunu gizliyorlar.

Umân diyarında Zekî (: İzki) diye bilinen bir şehir var. İçine girmediim ama anlatılanlara göre pek şaaşalı büyük bir şehirmiştir. Kurayyat, Şebâ, Kelbâ, Huvarfekkân (: Horfekkân) ve Suhâr da Umân şehirlerindendir. Buralar şenlikli şehirlerdir. Çoğu, Hürmüz Hükümeti'nin idaresi altında.

Umânlı Bir Kadın ve Sultan

Bir gün Sultan Ebû Muhammed b. Nebhân'ın yanında bulunuyordum. Yüzü çok güzel, alımlı mı alımlı, genç bir kadın yanaştı. Önümüzde durdu. Sultana yönelik:

"Ebû Muhammed! Şeytan kafamda cirit atıyor, azdım!" dedi. Sultan:

"Git! Şeytanını da kov gitsin!" cevabını verdiği hâlde kadın ısrar ediyordu:

"Senin yanındayken gücüm yetmiyor buna Ebû Muhammed!"
Ama Sultan kararlıydı:

"Buradan git de ne istersen yap!" dedi.

Daha sonra öğrendiğime göre böyle kadınlar sultana yanaşıyor, onun himayesine girerek türlü çirkeflere bulaşmış. Bunların ne babaları ne de akrabaları kıskançlıklarını belli eder! Buna güçleri yetmez. Çünkü kadını öldürseler derhal öldüreni öldürürler. Zira kadın sultanın himayesinde olur!

OTUZBİRİNCİ BÖLÜM

İran'a Seyahat, Hac İçin Hicaz'a Dönüş ve Anadolu'ya Yöneliş

Umân'dan çıktıktı, Hürmüz diyarına yöneldik. Mûgistan diye de adlandırılan Hürmüz şehri deniz kıyısına kurulmuştur. Tam karşısında Yeni Hürmüz var. İkisinin arası üç fersah. Yeni Hürmüz aslında bir adadır; oraya vardık. Merkezi Ceravn diye bilinen büyük ve güzel bir şehir. Çarşları tıka basa yiyecek ve giyecekle dolu. Burası Hind ve Sind ülkelerinin ana limanıdır. Hind'den gelen ballar buradan Irakayn, Fâris ve Horasan bölgelerine sevk ediliyor. Bu şehir aynı zamanda hükümdarın da payitahtıdır. Ada bir baştan bir başa bir günde katedilecek uzunlukta. Arazinin büyük bir kısmı tuzladır; "dârânî" cinsinden olan bu tuz bir sürü işe yarar. Dağlardan sökülen tuz, süslü kapların yapımında ve üzerine kandil konulan (yüksek) fenerlerde kullanılır. Buralıların temel gıdası balık ile Basra ve Umân'dan getirilen hurmadır. Şöyle diyorlar:

"Hurma vu mâhî, lôti pâdişâhî!" yani "Hurma ve balık hükümdar yemeğidir." Bu adada su çok kıymetli. Gözelerin dışında göletler inşa edilmiş, yağmur suyu biriksin diye. Hepsi de şehrden uzakta olduğu için halk kırbaclarla yola çıkıyor ve suyu doldurduktan sonra sırtlarına yükleyip sahile, oradan da kayıklarla şere naklediyorlar.

Kapı Gibi Balık İskeleti, Aksaraylı Bir Şeyh ve Hızır'ın Ziyaretgâhi

Burada garip bir şey gördüm. Büyük câmiin kapısına yakın bir yerde; kapıyla çarşı arasında bir balık başı var. Hafif bir tümsek gibi heybetli! Gözleri koca koca iki kapıya benzeyen! Halk bu gözlerin birinden giriyor, diğerinden çıkarıyor.

Ceravn'da Şeyh Ebu'l-Hasan Aksarâyî ile görüştüm. Bu adam aslen Anadoluludur. Beni güzelce ağırladı. Sonra ziyaretime geldi. Bir kat elbise ve "sohbet kemeri" denilen özel bir kuşak verdi. Elbise onunla sarılıp toplanıyor. Bu kemer oturmaya yarar bir dayanak gibi. İran dervişlerinin çoğu bunu takmayı âdet hâline getirmiştir.

Şehirden altı mil uzaklıkta bulunan bir ziyaretgâhin Hîdîr-İlyâs'a (: Hîzîr-İlyâs) ait olduğu söylenmekte. Allah'ın rahmeti ve esenliği onları kuşatsın. Rivayete göre Hîdîr orada namaz kılmıştır. Hakikaten bereketi gün gibi açık bir yerdir orası. Yanı başındaki zaviyenin şeyhi gelip geçenlere, misafirlere ilgi gösteriyor, hizmet ediyor. Onun yanında bir gün kaldık ve ertesi gün hareket ettik.

Yeni Hürmüz adasının bitiminde dünyadan elini eteğini çekmiş arif bir adamın ziyaretine gittim. Kendi oyduğu bir mağarada kalıyor! Uzlete çekildiği bir köşe, bir oturma odası ve cariyesinin kaldığı bir evceğiz var bu oyukta! Hizmetkârları dışarıda koyun ve sigır otlatıyorlar. Bu adam eskiden büyük tüccarmış. Hacca gittikten sonra tüm ilişğini kesmiş dünya ile ve ömrünü ibadete adamış. Mallarını kendi adına çekip çevirsin diye dostlarından birine teslim etmiş. Orada bir gece kaldık. Bize iyi davrandı. Allah ondan razı olsun. Zaten iyi kalplilik ve ibadet nuru yüzünde parlıyor adamın.

Hürmüz Sultanı Kutbeddîn (ile Yeğenleri Arasında Meydana Gelen Olaylar)

Hürmüz sultani, Kutbeddîn Temtehen (: Tehemten) Tûrânşah'tır. Mütevazı ve güzel ahlaklı biridir. Payitahtına erdemlilerden, dervişlerden ve şeyhlerden kim gelirse gelsin mutlaka gereken alâka ve saygı gösterir. Âdeti böyle. Oraya vardığımızda kardeşi Nîzâmeddîn'in iki oğluna karşı harbe hazırlayıordu. Pahalılık ve kithk adaya kâbus gibi çökmüştü. Vezir Şemseddîn Muhammed b. Ali ile Kadı İmâmeddîn Şonkârî (: Şavankârî), ileri gelenlerden oluşan bir heyet ile yanımıza teşrif ettiler, özür beyanında bulundular; savaş hazırlıklarından ötürü. Her gece savaşa girecekmiş gibi bir hâli yaşıyorlar. Onun yanında onaltı gün kaldık. Ayrılacağımız zaman dostlarımdan birine dedim ki:

"Hükümdarı görmeden nasıl döneriz?" Böylece vezirin konağına gittik. Burası bizim misafir olduğumuz zaviyenin yakınında bir yerdi. Ben öne çıktım:

"Sultanı selâmlamak istiyorum!" dedim.

"Bismillah!" dedi vezir, elimden tutarak hükümdarın yanına götürdü.

Hükümdarın konağı deniz kıyısındaymış. Civarında birkaç tekne

yatıyor. Orada daracık ve pasaklı bir elbiseyi sırtına geçirmiş, başına da sarık yerine çaput sarmış bir ihtiyan gördüm; vezir ona selâm verdi, ben de verdim. Onun hükümdar olduğunu anlayamadım! Yanında kızkardeşinin oğlu Alişah b. Celâleddin Kicî vardi. Aramızda tanışıklık bulunduğu için hemen konuşmaya başladım. Vezirin biraz sonra söyle girip sultani bana tanıtması üzerine evvelâ yeğeni ile sohbet ettiğim için mahcup oldum, özür diledim! Hükümdar oradan kalktı, evine ilerledi. Kumandanlar, vezirler ve devlet ricali de onu takip ettiler. Ben de refakatimde bulunan vezirle beraber yürüyordum. Biraz sonra binanın içinde sedirine kurulmuş hâlde bulundum onu ama üzerindeki elbiseyi değiştirmemişti. Elinde çok kıymetli, eşî benzeri görülmeyen bir inci tespîh vardı. İnci avlama noktaları bu adamin hükümrانlığı altındadır. Kumandanlardan biri onun yanına oturdu, ben de kumandanın yanına oturdum. Hükümdar bana hâl hatır sordu. Ne zaman geldiğimi, bugüne kadar hangi sultanlarla karşılaşışımı merak ediyordu. Ben de cevaplardım. Biraz sonra yemek geldi. Orada bulunanlar sofraya oturduysa da sultan onlarla beraber yemedi. Kalktı, ben de kalktım. Ona veda edip ayrıldım.

Hükümdarla yeğenleri arasında süregelen savaşın nedeni şuydu:

Kutbeddin bir gün Yeni Hürmüz'den kalkıyor, gezmek ve neşelenmek niyetiyle Eski Hürmüz'e açılıyor gemiyle. İki şehir arasındaki mesafe demin belirttiğimiz gibi üç fersahtır. Bu esnada kardeşi Nizâmeddin ayaklanarak hükümrانlığı kendine lâyik bulduğunu ilân ediyor. Ada halkı derhal askerle bir olup Nizâmeddin'e biat ediyorlar. Bu arada Kutbeddin can korkusuyla Kalhât'a gidiyor denizden. Orada aylarca kalıp bir donanma hazırlıyor, adaya yöneliyor ama buralılar Nizâmeddin ile bir olup Kutbeddin'e karşı koymaya karar vermişlerdir. Onu korkunç bir hezimete uğratıyorlar. Melûl mahzun Kalhât'a dönen Kutbeddin birkaç defa daha şansını deniyor ama başaramıyor. Nihayet kardeşinin hanımlarından biriyle gizlice haberleşerek onu zehirletiyor. Nizâmeddin zehrin etkisiyle ruhunu teslim edince kendisi derhal adaya geliyor ve tahta oturuyor. Kardeşinin oğulları ise yanlarına aldıkları zengin hazine ve askerle beraber inci avlama mekâni olan Tayf adasına kaçıyorlar. Buraya gelmeye çalışanların yolunu kesiyor, sahilde bulunan tüm şehirleri yağma etmeye başlıyorlar. Hattâ büyük bir kısmını da harap ediyorlar. İşte savaşın sebebi budur.

Türkmenler Diyarından Geçiş, Zehirli Rüzgâr

Huncubâl'da oturan ermiş bir adamlı görüşmek üzere Ceravn'dan yola çıktıktı. Denizi geçtikten sonra Türkmenlerden binek hayvan kiraldıktı. Bu bölge Türkmenlerle meskûn. Son derece cesur oldukları ve

güzergâhi iyi bildikleri için onlar olmadan burada seyahat etmek imkânsız! Yolumuz dört gün süren geniş bir çöldü; etrafa çöl Arapları vardı. Anlatılanlara göre Temmuzla Haziran aylarında zehirli bir rüzgâr eserek insanları telef ediyormuş. Bu rüzgâr nedeniyle zehirlenen adam gömülmek üzere yılanınca organları birbirinden ayrılmış! Hakikaten bu yüzden çölde ruhunu teslim etmiş kimselere ait pek çok mezar bulunuyordu, ötede beride! Yolculuğumuzu geceleyin yaptık. Güneş doğunca mugaylan ağaçlarının gölgelerinde dinleniyorduk. İkindiden sonra tekrar yola koyularak yine sabaha kadar yola devam ediyorduk.

Cemal Lük'un Hikâyesi

Bu civarda eskiden Cemal Lük nâmıyla meşhur bir eşkiya yaşırmış. Sicistan ahalisinden olan bu adam İran asıllıymış. Lük, kesik elli demektir. Cemal'in eli bir çatışmada kesilmiş. Yanında Arap ve Acem ırkından bir grup eşkiya ile haydutluk yaparmış. Halktan gaspettiği mallarla zaviyeler inşa eder, oralarda gelip geçenlere yemek yedirmiştir! Anlatılanlara göre, "Yoksulun hakkı olan zekâti vermeyenlere musallat olayım!" diye Allah'a yalvarmış. Uzun müddet devam etmiş bu hâl. Süvarileriyle müthiş yağmalara girişir, onlardan başka kimseinin bilmediği çöllere dalıp etrafa büyük ve küçük su tulumları göğermiştir. Sultanın askerleri tarafından takip edilirlerse evvelce beldikleri yere gelir, suyu çıkarır ve içerlermiş. Onları takip etsin diye sevkedilen birlikler helâk olmaktan korkup geri dönermiş. Cemal Lük uzun bir müddet bu şekilde eşkiyalığı devam etmiş. Ne Irak hükümdarı, ne de diğer sultanlar onu yok edememişler.

Sonra yaptıklarına pişman olmuş, eşkiyalığı bırakmış ve kendini ibadete vermiş. Ölünceye kadar zahitçe yaşamış ve beldesindeki kabri bir ziyaretgâh hâline gelmiş.

Kevristan'a Gidiş, Lâr Şehri, Şeyh Ebû Dülef'in Zaviyesi

Kevristan (: Kuhuristan) denilen küçük şehrle ulaşıcaya dek bu sahrada yol aldık.

Kevristan etrafı nehir ve bahçeyle dolu şirin bir şehirdir, çok sıcktır. Oradan yola çıktığımızda demin bahsettiğimiz sahraya benzeyen başka bir çole geçtik. Üç gün yol aldık, Lâr şehrine vardık. Burası büyük bir şehir, çarşları civil civil; her yanında su kaynakları var. Çaylar ve bahçeler art arda sıralanmış. Huncubâl'da iken ziyaretini tasarladığımız Şeyh Ebû Dülef Muhammed'in bir zaviyesinde konakladık. O sıralarda şeyhin oğlu Ebû Zeyd Abdurrahman vardı zaviyenin başında.

Dervişlerden bir cemaat eşlik ediyor ona. Her gün ikindi namazından sonra zaviyede toplanıyor, şehirdeki evleri dolaşıyorlar. Her evden bir-iki ekmeğin veriliyor onlara. Onlar topladıkları ekmeği zaviyeye getiriyor, misafirlere ikram ediyorlar. Şehir sakinleri bu duruma alıştığı için dervişlerin payını evvelce bir kenara ayırrı, onlar için hazırlar ve teslim ederler. Her Cuma gecesi ahali ve dervişler bu zaviyede toplanır, her biri gücü yettiği kadar para getirir. Elde edilen tüm gelir o gece harcanır. Sabaha kadar Allah'ı zikreder, namaz kılınır, Kur'an okurlar. Böylece geceyi diriltirler; sabah namazından sonra herkes işinin başına döner.

Lâr Sultanı Celâleddîn, (Huncupâl Şehri ve Şeyh Ebû Dülef)

Buranın hükümdarı Celâleddîn adında bir Türkmandır. Bize ikram etti, yemek gönderdi ama onu görmek ve ziyaret etmek mümkün olmadı. Bu şehrden çıkış Huncupâl'a (: Huncupâl) hareket ettik. Demin anlattığımız Şeyh Ebû Dülef orada oturuyor. Onun zaviyesinde konakladık. İçeri girdiğimde Şeyh Ebû Dülef'i bir köşede toprak üzerine bağdaş kurmuş hâlde gördüm. Sirtında yünden mamul eski mi eski yeşil bir cübbe, başında yine yünden mamul siyah bir sarık bulunuyordu. Selâm verdim, daha güzel ve uzun bir şekilde selâmımı aldı. Ne zaman geldiğini ve memleketimi sordu, beni misafir etti. Daima oruç tutan mütevazı oğlu onun emrine amâde oldu. Bana yemek ve meyve getirdi.

Şeyh Ebû Dülef tuhaf bir! Zaviyede dünyanın parasını harcıyor. Herkese bol bol hediye, elbise ve at veriyor; gelene ihsan, gidene ikram! Bu diyarda böylesini görmedim. Dostlarından ve sevenlerinden gelen yardımlar var; orası tamam ama bunun dışında nereden para aldığı, bu kadar zenginliği nasıl elde ettiğini bilen yok! Ahalinin büyük bir kısmı onun ilâhî yardıma mazhar olduğunu, "gayb hazinesinden sarfettığını" söylüyor, böyle inanıyorlar.

Bu zaviyede büyük ariflerden, maneviyat âleminin kutup sufilerinden Şeyh Danyal'ın kabri var. Şeyh Danyal adı bu bölgenin her yanında bilinen, saygı gören bir addır. Mezar üzerindeki kubbe Hükümdar Kutbeddin tarafından yapılmış.

Ebû Dülef'in yanında bir gün kaldım. Çünkü yanında bulunan arkadaşlarım aceleci davrandılar! Huncubâl şehrinde özel bir zaviye var diye iştittim. Burada kendini tamamen ibadete vermiş salih insanlar kalyormuş. Arkadaşlardan ayrılp oraya gittim. Şeyhe ve cemaate selâm verdim. Karşısında ibadetin nuru ile aydınlık bir topluluk vardı. Renkleri sararmış, bedenleri incelmiş, gözleri çesme olmuştu. Yanlarına vardığında yemek getirdiler. Şeyh:

"Oğlum Muhammed'i bana çağırın!" dedi. Bu çocuk zaviyenin bir köşesine çekilmiş, sürekli ibadet sebebiyle zayıf düşmüştü. Kabirden çıkış ölümü gibi idi, yanımıza geldi, selâm verip oturdu. Babası ona dönerek:

"Evlâdim! Misafirlerle beraber yemek ye! Ye ki onların bereketlerine, manevî etkilerine açık olasın!" dedi. Çocuk oruçluysa ama oturdu, orucunu bozup yemek yedi. Bunlar Şâfiî mezhebindendirler. Yemekten sonra bize dua ettiler. Oradan kalktık.

Sîrâf Şehri

Bu şehrden çıktıktı. Genelde Sîrâf denilen, Kays adıyla da bilinen şehrde yöneldik. Burası Yemen denizine ve Fâris bölgесine komşu olan Hind okyanusu sahilindedir. İdarâ bakımdan Fâris diyarına bağlı. Pek büyük, geniş ve alımlı bir şehir. Toprakları son derece verimli. Bütün evleri yemyeşil ağaçlar ve güzel kokulu ççeklerle dolu bahçeler arasına serpilmiştir. Halk dağlardan akan kaynak sularından içiyor. Şehir ahalisi İran asıllıdır. Asillerin soyundan geliyorlar. Orada yerleşen Benî Seffâf kabilesi Arap asıllı olup inci avı ile geçinirler.

İnci Avı İçin Dalış Yapılan Yerler

İnci avlama noktaları Sîrâf ile Bahreyn arasında geniş bir nehre benzeyen körfezdedir. Buranın suyu gayet durgun. Nisan ve Mayıs ayında Fâris, Bahreyn ve Kutayf (yahut Katif) yörelerinin tüccarı, inci dalgıçlarıyla gelir kayıkların üstünde. Avcılar dalacakları zaman yüzlerine kaplumbağa kabuğundan yapılmış bir maske geçiriyorlar. Yine aynı kabuktan yaptıkları makasa benzer bir aletle burunlarını bağlıyorlar. Sonra ellerine bir ip bağlayıp suya dalıyorlar. Aralarında bir-iki saat suda kalan varmış. Dalgıç denizin dibine varınca orada küçük taşlar arasında kuma yapışık sedefleri eliyle yahut getirdiği keskin demirle kopardıktan sonra boynunda asılı deri torbaya doldurur her birini. Nefesi daralınca ipi sallar. Sahilde ipin ucundan tutan adamlar titresimi hissedip adamı kayığa çıkarırlar. Sedefler açılır, kenarlarındaki etler bir demirle parçalanır. Havayla temas eder etmez bu sedef (icileri) katılıyor ve inciye dönüşüyorlar. Küçük büyük hepsi toplanıyor. Sultan beşte birini alır incilerin. Geri kalanları oradaki tüccarlar satın alırlar. Kayıktaki tüccarların çoğu dalgıçlara evvelce borç para vermişlerdir. Hemen inciyi borç yerine alırlar. Yahut ne gerekiyorsa onu alırlar.

Bahreyn, Kutayf, Hecer, Yemâme

Sîrâf'tan Bahreyn'e yöneldik. Burası güzel ve geniş bir şehir, her yanı yeşillik, suyu bol. Burada su kolay çıkarılır. Elle yeri kazmak yeti-

yor. Bahreyn'de hurma, nar ve narenciye bahçeleri vardır. Pamuk bile yetişirilir. Sıçağı pek şiddetli, dayanılır gibi değil. Kum da çok. Bahreyn ile Umân arasında bir yol varmış ama firtınalar sebebiyle kalkan kum yolu örttiği için gidiş geliş kesilmiş. Bu yüzden Umân'dan Bahreyn'e ancak deniz yoluyla gitmek mümkün.

Bahreyn yakınında iki büyük dağ var. Doğudakine Uveyr, batidakine Küseyr deniliyor. Hattâ burası atasözlerine bile geçmiş: "Küseyr ve Uveyr hariç her yer sağlam!" diyorlar.

Oradan çıktıktı, Kutayf'a hareket etti. Bu şehir büyük bir yerleşim merkezidir. Hurma ağacı yönünden zengin. Esas ahali Arap kabilielerinden oluşuyor. Bunlar Râfîziliklerini açıkça belli eden aşırı kanattandırlar. Müezzinleri ezanda şehadet kısmından sonra "Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah" (: Ali, Allah'ın dostudur) der. Ezanda "Hayye ale'l-felâh" cümlesinden sonra "Hayye alâ hayri'l-amel" (: En hayırla işe koş) cümlesini eklerler. Ezanın sonundaki tekbirlerin ardından da "Muhammed ve Ali Hayrû'l-beşer, men hâleföhüm fekad kefer" (: Muhammed ve Ali insanlığın en üstünü, onlara aykırı düşen küfre düştü) cümlelerini eklerler. Oradan çıktıktı, Hecer şehrine yönelikti. Bugün Hecer şehrine Hasâ diyorlar. Atasözlerine bile geçmiş! şöyle denilir: "Hecer'e hurma taşıyan gibi." Hurması boldur buranın. Buradaki hurma ağaçları başka bir şehirde görülmez. Ahali hayvanlarını bile hurmayla besliyor. Buranın yerli halkı Araptır, çoğu da Abdulkays kabilesindendir. Hasâ'dan çıktıktı. Yemâme şehrine vardık. Burası Hacr adıyla da anılıyor. Her yanı ağaç olan bu şehrin suyu bol, toprağı verimlidir. Ahalinin büyük bir kısmı Benî Hanife kabilesinden gelen Araplardan oluşuyor. Bu yöre eskiden beri onların merkezidir. Emirleri Tufeyl b. Gânim'dır.

Emir Tufeyl'in beraberinde hacca gitmek üzere Yemâme'den ayrıldım. Bu iş yedyüzotuziki yılında vuku buldu. Aynı sene Mısır hükümdarı Melik Nâsır da bazı kumandanlarıyla hacca gelmiş ve son haccını yapmıştır. Mekke ve Medine ahalisine ve kutlu beldelerde misafir kalan mücâvirîn tayfasına epey ihsanda bulundu. Oğlu olduğu söylenen Emir Ahmed'le en büyük kumandanı Bektümûr Sâkî'yi da bu sene idam etfirmiştir.

Melik Nâsır, Bektümûr ve Emir Ahmed Arasında Meydana Gelen Olaylar

Anlatılanlara göre Melik Nâsır, Bektümûr Sâkî'ya bir cariye hediye eder. Bektümûr kadına yaklaşmak isteyince o kendisinin Melik Nâsır'dan hamile olduğunu söyler. Böylece Bektümûr ondan elini

çeker. Kadın bir erkek çocuk doğurur. Bektümûr bu çocuğa Emir Ahmed adını verir. Emir Ahmed, Bektümûr'ün himayesi altında yetişmekle beraber Melik Nâsır'ın oğlu diye bilinir millet arasında.

İşte bu seneki hac esnasında Bektümûr ile Emir Ahmed arasında bir anlaşma yapılır gizlice. Melik Nâsır öldürülecek onun yerine Emir Ahmed gelecektir. Böylece Bektümûr yanına hükümdarlık alâmeti olan davul, bayrak ve hil'at (: özel giysi) ile büyük miktarda para alır. Bu gelişmeyi duyan Melik Nâsır gayet sıcak bir günde Emir Ahmed'i huzura çağırır. O gelince Nâsır hemen önündeki meşrubat dolu taslardan birini içer. İçinde zehir bulunan diğer tasi Emir Ahmed'e sunar. Ahmed meşrubatı içince vakit doldurmak için derhal yolculuğa çıkışmasını emreder sultan...

Hükümdar alayı hareket eder; saraya varmadan Ahmed can verir. Bektümûr, Emir Ahmed'in ölümünden ötürü üzüntüye kapılara üstünü başını yırtar. Yemeden içmeden kesilir. Durum Melik Nâsır'a haber verilince bizzat kendisi yanına gelip teselli ettikten sonra içinde zehir bulunan bir kadehi uzatır:

"Hayatım için, ne olursun şunu iç de yüreciğinin ateşi sönsün!" der. Bektümûr içер ve ölüür. Yanında hükümdarlığa özgü elbiseler ve eşyalar bulunduğu için Melik Nâsır'ı öldürmek niyetinde olduğu açıkça ortaya çıkar. Nâsır erken davranışmıştır.

Cidde'ye Gidiş, Batan Bir Gemi, Bucât Kabilesi

Hac ibadetini yaptıktan sonra deniz yoluyla Yemen ve Hind diyarına gitmek üzere Cüdde'ye (: Cidde) yöneldim. Arkadaş bulamadığım gibi tek başına da Hind'e gitme niyetimi gerçeklestiremedim. Cüdde şehrinde kırk gün kadar kaldım.

Orada Kûs şehrinin nahiyyelerinden Kusayr'a gitme niyetinde olan Tunuslu Abdullah adında birinin gemisini buldum. Durumu öğrenmek, ne zaman yolculuğa çıkacağını bilmek için gemiye vardım ama tavırları hoşuma gitmediği için onunla yolculuğu uygun görmedim.

Hak Teâlâ'nın hikmetine sual olunmaz işlerindendir; gemi hareket edip denizin ortasında Re's-i Ebû Muhammed (: Ebû Muhammed burnu) denilen yerde battı. Sahibi ile bazı tüccarlar binbir zorlukla kurtulup "uşâri" türünden bir kayığa bindiler. Birkaç defa ölümle yüz yüze geldiler. Bir kısmı kurtuldu, bir kısmı da boğuldu. Gemide kaza esnasında bulunan diğer yolcular zaten oracıkta boğulmuşlardır. Buların içinde tahminen yetmiş kadar hacı vardı.

Daha sonra Ayzâb'a gitmek niyetiyle bir "sunbûk"a (: küçük bir tekne türü) bindim fakat rüzgâr bizi Re's-i Devâir (: Devâir burnu)

denilen limana sürükledi. Orada Bucât kabilesinin kılavuzluğunda karadan epey yol katettik; ceylânı ve devekuşu bol olan bir sahradan geçtik. Bu sahanın ahalisi Cüheyne ve Benî Kâhil kabilesinin Araplarından oluşuyor. Hepsi de Bucât kabilesinin yönetimi altındadır. Niha-yet Mefrûr ve Cedîd denilen iki kaynağa ulaştık. Yanımızda bulunan erzak tamamen tükenmişti. Sahrada rastladığımız Bucât kabilesine mensup bir gruptan koyun satın alındı. Kesip yedik.

Cölde bir Arap çocuğu gördüm, benimle Arapça konuştu. Sözlerinden anladığımı göre Bucâtlılar esir düşmüştü. Bir seneden beri yemek yemiyor, sadece deve sütle besleniyordu. Yolumuza devam ederken satın aldığımız et de bitti. Yanında dostlarımı hedİYE edeyim diye aldığım "sayhâni" ve "bernî" cinsinden bir yük hurma vardı. Bunu çekardım, arkadaşlar arasında taksim ettim, beraberce yedik. Üç gün yetti.

Devâir burnundan itibaren dokuz gün seyahatten sonra Ayzâb'a vardık. Kervanda bulunan bazı kimseler bizden önce oraya ulaşmışlardı bile. Ayzâblilar ellerinde ekmek, su ve hurmayla bizi karşıladılar. Orada birkaç gün konakladık. Deve kiralayarak Dugaym kabilesinden bir grupta yola çıktık. Cuneyb denilen bir kaynak kenarına ulaştık. Buradan suyumuza alarak Humayserâ'ya gittik. Daha önce belirttiğim gibi Allah dostlarından Ebu'l-Hasan Şâzîlî'nin kabri oradadır. İkinci defa ziyaret ettik. Geceyi bu kabrin civarında geçirdik.

Sonra Nil kıyısında, Saîd şehirlerinden Edfû'nun hizasında bulunan Atvânî kasabasına ulaştık. Isnâ, Erment ve Aksur'a varmak için Nil'den geçtik. Aksur'da Şeyh Ebu'l-Haccâc Aksurî'yi ikinci defa ziyaret ettik. Oradan Kûs'a, daha sonra Kinâ'ya giderek ikinci defa Şeyh Abdurrahîm Kinâvî'yi ziyaret etme şerefine nail olduk. Daha önce bahsettiğimiz Hû, Ahmîm, Asyût, Menfelût, Menlevî, Uşmuneyn, Münyet İbn Hasîb, Behnesâ ve Bûş şehirlerine, oradan da Münyetü'l-Kaid'e ulaştık. Bu şehirlerden daha önce bahsetmiştik. Böylece Mısır'a (: Kahire) vardık. Orada birkaç gün kaldıkten sonra Bilbeys yoluyla Şam'a gittim. Hacı Abdullah b. Ebûbekir Ferhân Tûzerî de yanındaydı. Bu adam iki sene benimle yolculuk yapmıştır. Hind diyarından çıktığımızda Sendâbûr'da vefat etti. İlerde ondan bahsedeceğiz.

Gazze'ye, İbrahim Halil Peygamber'in beldesine girdik ve oradaki ziyaretgâhları tek tek dolaştık yeniden. Oradan da Beyt-i Makdis (: Kudüs), Ramle, Akkâ, Trablus ve Cebele mintikalarına yönelik Ermış İbrahim b. Edhem'in kabrini ikinci defa ziyaret ettik. Sonra da Lâzkiye şehrine yöneldik. Bu şehirlerden ve Lâzkiye'den bahsetmiştik daha önce.

OTUZİKİNÇİ BÖLÜM

Anadolu'ya Açılış

Lâzkîye'de Martelmân adlı bir Cenevizlinin büyük "korkora"sına (: ticaret gemisi) binerek "Türk ülkesi"ne yöneldik.³²⁶ Burası Rum diyarı diye de bilinir. Çünkü eskiden Rumlarla rımnmış. Rumlar ve Yunan-ıllar asıl ahalidendir. Müslümanlar orayı İslâm'a açtılar. Şu anda Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hıristiyan vardır bu ülkede.

Elverişli bir rüzgârla on günlük seyahatten sonra Anadolu'nun ilk şehri olan Alâyâ'ya (: Alaiye; Alanya) ulaştık. Yolculuğumuz sona erince gemi sahibi bizden "navl" (: navlun, ücret) almadı. İkramından saydı bu yolculuğu...

Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanının belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kiyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ'nın yarattığı kollar içinde en şefkatli olanlar buranın haldır. Bu yüzden söyle denilir:

"Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum'da!" Bu kelimeyle buranın halkı kastolunuyor.

Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alâka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkıştığımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşıp üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlere yetecek kadar! Ekmek günü, erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, söyle derlerdi:

"Bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!"

Halk, İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazretleri'nin mezhebindendir. Hak Teâlâ ondan razı olsun. Hepsi Ehl-i Sünnet'tir. Aralarında ne Kaderî ne Râfidî (: Râfîzi) ne Mu'tezîlî ne Hâricî ne de başka bir sapıkın bulunmaktadır. Yüce Allah onları bu faziletleriyle diğer insanlardan üstün kılmıştır. Ama haşş (: esrar) çığnemekten de çekinmiyorlar!

Demin de belirttiğimiz gibi Alanya deniz kıyısında bir şehirdir, ahalisi tümüyle Türkmenlerden oluşmaktadır. Kahire, İskenderiye ve Suriye tükccarları bu şehrde gelip alışveriş ederler. Kerestesi bol olduğu için buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilir. Şehrin üst tarafında gayet sağlam ve sarp bir kale var. Ulu sultan Alâeddîn (Keykubat) Rûmî tarafından yapılmıştır. Bu şehirde belde kadısı Celâleddîn Erzincânî ile tanıştım. Cuma günü benimle beraber kaleye çıkarak namaz kıldı. Bana ikramda bulundu ve ziyafet verdi. Bir de Şemseddîn b. Recîhânî diye bir adamın misafiri oldum. Bunun büyük babası Alâeddîn (: İbn Köyük), siyahların yaşadığı Mâllî ülkesinde vefat etmiştir.³²⁷

Alâyâ Sultanı

Cumartesi günü Kadı Celâleddîn'le birlikte atlarımıza binerek Alâyâ (: Alanya) sultانı olan Karamanoğlu Yusuf Bek'le görüşmek üzere yola çıktıktı. "Bek" hükümdar demektir. Onun konagi, şehirden on mil uzaktaydı. Onu sahilde bir tepenin üzerinde yalnız başına otururken buldum. Vezirleri ve kumandanları daha aşağıda, askerleri ise sağ ve sol taraflarda yer almışlardı. Saçları siyaha boyalıydı. Kendisine selâm verdim. Bana nereden geldiğimi sordu. Sorularını cevapladıktan sonra yanından ayrıldım. Arkadan hediye gönderdi.

Antalya

Buradan Antalya'ya doğru yola çıktım. Şehrin adı, Şam diyarındaki Antakya ismiyle aynı kalıptadır; sadece "I" harfi "k" harfinin yerini almıştır. Bu şehir, genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden. Gerek planı, gerekse düzeni ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden de üstün bir durumda!

Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş. Hıristiyan tüccarlar "Mînâ" (: liman) adıyla anılan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmaktadır. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır.

Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka bir mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların bulunduğu yer de surla çevrilmiş.

Yahudilerin de kendilerine ait yerleşim alanları vardır. Burası da yine büyük bir duvarla çevrili.

Şehrin beyi, ailesi, devlet erkânı ve kapikullarının oturdukları semt yukarıda açıkladığımız diğer taifelerden tamamen ayrılmıştır. Onların etrafı da surla çevrili, neredeyse kale gibi.

Müslüman ahalije gelince bunlar şehrin tam merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Câmii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılarda bulunmaktadır. Tüm şehrin etrafını; yukarıda bahsettiğimiz semtleri de içine alan geniş bir sur kuşatıyor.

Buranın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin "kamaruddîn" adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır'a gönderilir, nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini bulur Kahire çarşılarda. Sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan gözeleri ise herkes tarafından bilinmektedir. Şehre vardığında medresede konakladım. Oranın şeyhi Şîhâbeddin Hamevî'dir. Cuma Câmii'nde güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mûlk ve Amme sürelerini okumaları köklü bir âdettir.

Genç Ahılara Dair

Ahiyye, kelimesinin tekili, ahı'dır. Birinci şahıs, Arapça "ah" (: kardeş) kelimesini kendiyle ilgili kılsrsa (kardeşim anlamında) ortaya çıkan kalıp (: ahî), konumuz olan kelimenin tekil kalıbıdır.

Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkiyannın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.

"Ahı" onlara göre, "sanat ve zanaatının erbabını toplayıp işi olmayan genç bekârları bir araya getiren adam"dır. Onlar, ahiyi başlarına geçirip önder yaparlar. "Fütüvvet" denen şey de budur. Önder olan adam, bir tekke yaptrarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün boyu çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Meselâ o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekdede misafir ederler onu; alınan yiyeceklerden ona da ikram ederler. Bu iş yolcu-

nun ayrılışına kadar süreer. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söyleler, raks ederler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerler. Onlara “fityân” (: yiğitler) deniliyor. Onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi “ahi” deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahi tayfasını andırıyor ama ahilar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.

Antalya'ya varışımızın ikinci günüydü; fityân denilen ahi gençlerinden biri Şeyh Şihâbeddin Hamevî'nin yanına gelerek onunla Türkçे konuştu. O zaman Türkçeyi henüz anlayamıyordum. Sirtında yıpranmış bir elbise, başında da keçe külâh vardi. Şeyh bana dönerek:

“Bu adamın ne dediğini biliyor musun?” diye sordu.

“Ne söylediğini bilmiyorum!” dedim. Bunun üzerine:

“Seni ve yanındaki dostlarını yemeğe davet ediyor!” demesiyle hayrete düştüm ama “evet!” dedim hemencecik. Adam oradan ayrılinca şeye döndüm:

“Bu adam yoksul birine benzıyor, bizi ağırlayacak gücü yoktur; onu zor durumda bırakmak istemiyoruz!” dedim. Bu lafım üzerine şeyh güldü, şu cevabı verdi:

“Bu adam, ahi yiğitlerin önderlerindendir. Kendisi derici tayfasının ustalarından comunitàğiyle tanınmış biri. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı iki yüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırdılar. Şimdi gündüz kazandıklarını geceleyin orada harcıyorlar.”

Akşam namazını kıldıktan sonra bu adam tekrar yanımıza geldi. Beraber gittik, muhteşem bir zaviyeye karşılaştık! Burası Anadolu'nun en güzel hali ve kılımlarıyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekândır. Oturma salonunda beş tane “beysûs” vardi. Beysûs bakırdan yapılmış üç ayaklı bir şamdan türüdür. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri açılmıştır. Ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunuyor. Bu tüpcük, süzülmüş saf içyağıyla doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktadır. Fitili düzeltmek için bir de makas var. Bunun bakımıyla vazifeli olana “çerâğcî” derler. Mecliste sırtlarında “kabâ” (: kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardi.

Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine

koyerler. "Zerdânî" cinsi (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sundular. Sonra türkü söylemeye, raksetmeye başladilar. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretimizi bir kat daha artırmıştı. Saatler sonra gecenin bitiminde onları tekkelerinde bırakıp ayrıldık.

Antalya Sultanı

Antalya sultani Yusuf Bek (: Yunus Bek) oğlu Hıdır Bek'tir. Oraya vardığımızda hastaydı. Sarayına giderek yatağında ziyaret ettik. Bize iltifat etti, gönlümüzü aldı, veda ederek ayrıldıktan sonra da hediyeler gönderdi.

Oradan Burdur'a hareket etti; etrafi çaylar ve bahçelerle çevrili ufak bir şehir. Kalesi dik bir dağın tepesinde bulunuyor. Burada yöre hatibinin evinde konaklıdım. Ahi yiğitler toplanıp yanlarında kalma-mızı istedilerse de hatip buna razı olmadı. İçerinden birinin başında bir ziyafet hazırladılar, kurbanlar kestiler. Bizimle tanışmaktan duydukları sevinç gerçekten hayret vericiydi! Onlar bizim dilimizi bilmeyorlar, biz de onların dilinden anlamuyorduk; aramızda bir tercüman da bulunmuyordu! Ama onlarla tam bir günümüzü geçirdik hiç sıkılmadan! Sonra geriye döndük. Oradan Sabartâ'ya (: Isparta) hareket etti. Burası da mamur bir şehir, zengin carşaları var. Her yanından çaylar akıyor. Bağı, bostanı bol bir belde. Şehir kalesi yüksek bir tepe üzerinde. Akşam vakti oraya vardık. Yöre kadısının evinde konuk olduk.

Ekrîdûr (: Eğridir) Şehri

Oradan Ekrîdûr'a (: Eğridir) yollandık. Kalabalık mı kalabalık bir şehir. Carşaları şirin ve zengin. Şehrin çevresi ağaçlıktır. Her yanı bahçe. Orada suyu tatlı bir göl bulunuyor. Bu gölde dolaşan teknelerle iki günde Akşehir, Bekşehir (: Beyşehir) gibi köy ve kasabalara gitmek mümkündür. Ekrîdûr'da Ulucâmi karşısındaki medreseye indik. Burada hocalık yapan Muslihiddin, Mısır ve Suriye'de eğitim görmüş bir molla'ydı. Bir süre de Irak'ta kalan Muslihiddin gayet güzel ve akıcı Arapça konuşurdu. Zamanının onde gelen erdemli, nükteli ve bilgin insanlarındanındı. Bize çok iltifat etti, mükemmel bir ev sahibiydi.

Ekrîdûr Sultanı

Bu şehre hâkim olan Dündâr Bek oğlu Ebû İshâk Bek, Anadolu'nun onde gelen hükümdarlarındandır. Babası hayattayken bir süre Mısır'da

kalmış, hacca gitmiştir. Bu adam temiz kalpli, iyi huylu biridir. Âdeti üzere ikindi namazını her gün Cuma Câmiinde (: büyük câmi, ulucâmide) kilardi. Namazdan sonra sırtını kible yönündeki duvara dayar, önünde yüksek tahta bir peykeye kurulmuş hafızları dinlerdi. Hafızlar Mûlk, Fetih ve Amme sûrelerini öyle güzel okurlardı ki onları dinlerken gönüller coşar, tüyler diken diken olur, gözlerden yaşalar boşalırıdı. Sonra sarayına dönerdi hükümdar. Bu yılın Ramazan ayını onun yanında geçirdik. Ramazan gecelerinde üzerinde minder veya döşek bulunmayan bir kilime oturur, büyüğecek bir yastiğa yaslanırıdı. Yanında fıkıh bilgini Muslihiddîn yer almaktaydı. Ben fıkıh bilgininin biraz ötesinde oturmaktaydım. Daha ötede ise beyliğin ileri gelen memur ve kumanandanları oturmaktaydılar. Biz böyle otururken yemek getirilirdi; küçük tabaklara konmuş, şeker ve yağı ezilmiş, mercimekten yapılma “serîd” (: tirit) ilk servisti. Onlar “uğurlu olur” diyerek oruçlarını tiritle açırlar. Bu iftarlığın Peygamberimiz –Allah’ın selâmı ve rahmeti onu kuşatsın-tarafından diğer yemeklere tercih edildiğini ileri sürrerek söyle diyorlar:

“Biz onun güzel âdetine uyarak yemeğe tiritle başlıyoruz!”

Bunun arkasından öteki yemeklere geçerler. Ramazan ayının bütün geceleri böyledir. Yine Ramazan günlerinden biriydi. Beyin çocuklarınlardan biri öldü. Buralılar, Mısır ve Suriye ahalisinin yaptığı gibi ölüye feryadı figan etmezler, hele Lûr halkınin hükümdar çocukları öldükten sonra yaptıkları işlerin hiçbirini yapmazlar. Bunu daha önce açıklamıştık.

Cenaze gömülüdükten sonra sultan ve medresedeki öğrenciler üç gün arka arkaya sabah namazını müteakiben mezarı ziyaret ettiler. İkinci gün halkla birlikte ben de merasime katılmıştım. Sultan beni yaya görünce hemen bir at gönderdi, özür diledi! Tören dönüşü medreseye varınca atı geri yolladım ama kabul etmedi. Şöyle dedi:

“Onu sana emanet olarak vermedim, hediye verdim!” Bunun dışında bir kat elbise ve para verdi.

Oradan Kulhisâr'a (: Gölhisar) yöneldik. Burası dört yan suyla çevrili küçük bir kasabadır. Gölde bol miktarda kamış bulunuyor. Kasabanın tek bir yolu vardır; kamışlık ile suların arasında uzanır. Sadece bir atının geçebileceği köprü gibi bir geçit! Kasaba, suyun ortasında yükselten bir tepe üzerine kurulmuş; ele geçirilmesi güç, sağlam bir kale görüntüsünde... Burada ahi yiğitlerinden birinin tekkesinde konakladık.

Kulhisâr (: Gölhisar) Sultanı

Kulhisâr'ın hükümdarı Muhammed Çelebîdir. Çelebî, Anadolu dilinde “seyyidi” (: efendim) anlamına geliyor. Bu adam, Ekrîdûr

hükümdarı Ebû İshâk'ın kardeşimdir. Şehre indiğimiz vakit orada yoktu. Birkaç gün kaldık, o da bu esnada döndü, bize çok ikram etti. Yol ihtiyacımızı gördü, binekler verdi.

Oradan Karâağâç (: Karaağaç) yoluyla ayrıldık. Karâ Türk dilinde esved (: siyah) demek; ağâç ise haşeb (: odun) demektir. Burası yesil bir alandır. Türkmenlerin yerlestiği sahalardandır. Bu ovada Cermiyan (: Germiyan) obaları yol kesicilik ettiğinden, bizim Lâdik'e sağ salim ulaşmamızı sağlamak için sultan yanımıza cengâverler katılmıştı. Cermiyânoğullarının Yezîd b. Muâviye soyundan oldukları söylentisi yaygın! Kütâhya (: Kütahya) onlara aittir. Allah onların şerrinden bizi korusun.

Böylece Lâdik'e vardık. Buraya Dûngûzla da (: Doñuzlu, Domuzu, Denizli) deniliyor.³²⁸ Bu kelime "Beldetülhanâzîr" (: domuz diyarı) anlamına geliyor. Burası bölgenin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Cuma namazının kılındığı yedi büyük câmii, bağ ve bahçeleri, düzenli akan çayları, memba suları ve şirin çarşları var. Burada dünya-da eş benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunur. Yore pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaslar buranın adıyla (: Lâdikî, Dûngûzlî şeklinde) tanınmıştır. Şehirde Hristiyan nüfusun çokluğu nedeniyle bu işi yapanların ekseriyeti Rum kadınlarından oluşuyor. Bunlar sultana cizye ve benzeri adlarla vergiler veriyorlar. Rum erkekleri, beyaz veya kırmızı renkteki uzun külâhlâri, kadınları da başlarına doladıkları koca koca sargılarla tanınırlar. Bu yörenin halkı hattâ bütün yore ahalisi, çirkin davranışlarını ayıplamıyor. Kadınlar elde ettikleri kazançların bir miktarını sahiplerine veriyor. Hattâ güzel Rum kadınlarının erkeklerle birlikte hamamlarda çekinmeden eğlenip günaha daldıklarını iştittim. Bana anlatılanlara göre yore kadısının bile hamamlarda böyle "çalışan" cariyeleri varmış!

Misafirperverlikte Yarış ve Ahi Tekkesinde Konaklama

Şehre girdiğimiz zaman çarşidan geçen dükkânlardan çıkan bazı insanların hayvanlarımızı çevirerek dizginlerine sarıldılarını gördük. Aniden başka bir grup çıkışıp onları durdurdu ve çekişmeye başladılar. Aralarındaki münakaşa uzayınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırımıya kalkıştı. Konuşuyorlar ama hiçbir şey anlamıyordu. Korkmaya başladık. Bu adamların yol kesen eşkiya Cermiylanlılar olduğu kuşkusuya kaygilandık. Öyle ya, şehir onlara aitti. Malimize, canımıza kastetmiş olabilirlerdi. Sonra Hak Teâlâ bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdi. Ona sorduk, bunlar ne istiyor diye. Şöyle cevap verdi:

"Bu adamlar yiğit ahılardır!" Bizimle ilk karşılaşanlar Ahı Sinân'ın adamları, sonradan onları durdurulanlar ise Ahı Tûmân'ın gençleriymiş.³²⁹ Her iki taraf da bizim kendi yanlarında konuk olmamızı istiyorlar, bu yüzden çekisiyorlarlardı. Gösterdikleri yüksek misafirperverlige şaşmamak mümkün değil! Sonunda işi kur'a çekmek suretiyle hallettiler, bariştılar. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmamızı karar verildi. Kur'a, Ahı Sinân'ın takımına düştü. Sinân bunu haber alınca kendi yoldaşlarından bir grupta bizi karşıladı. Beraberce onun tekkesine gittik. Hemen yiyecek sundular. Dinlendikten sonra Ahı Sinân bizi hamama götürdü. Benim bütün hizmetimi o görmüştür. Öteki yoldaşlarından üçü-dördü de bir arkadaşımın hizmetini üzerlerine almışlardı. Hamamdan çıkışınca tekrar büyük bir sofra kurdular. Çeşitli meyveler, tatlılar, ikram ettiler. Yemekten sonra *Kur'an-ı Kerim*'den bazı bölümler okuyan hafızları dinledik. Arkasından hepsi "semâ" etmeye başladı. Gelişimizin haberi hükümdara bildirildi. Ertesi akşam bizimle görüşmek istedı; aşağıda anlatacağız gibi onu ve oğlunu ziyaret amacıyla konağına gittik.

Tekkeye döndüğümüz zaman Ahı Tûmân ile yoldaşlarını karşımızda bulduk, bizi bekliyorlardı. Onlarla birlikte kendi tekkelerine gittik. Ötekiler gibi yemek verdiler, hamama götürdüler, hamamdan çıkışlığımızda bizlere gülsuyu ikram ettiler! Böylece tekkeye geldik. Yine ötekiler gibi meyve, tatlı ve nefis yiyecekler ikram ettiler. Ziyafetten sonra *Kur'an*'dan bazı bölümler okundu, raks ve "semâ" edildi. Onların tekkelerinde de bir süre kaldık.

Lâdik (: Denizli) Sultanı

Lâdik hükümdarı Anadolu'nun ileri gelen beylerinden Sultan Yenenc (: Yinanç) Bek'tir. Ahı Sinân'ın tekkesinde konakladığımız vakit bu adam yanımıza erdemli bilgin Fakih Alâeddin Kastamûnî'yi göndermiş, sayımızca da at yollamıştı. Ramazan ayıydı. Huzuruna giderek kendisine selâm verdik. Bu ülke beylerinin âdetleri arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak, ufak-tefek hediyeler vermek vardır. Bu yüzden akşam namazını sultanla beraber kıldı. Yemek hazırlanmıştı. Beraber iftar ettikten sonra yanından ayrıldık. Bize biraz para verdi. Sonra oğlu Murâd Bek bizimle tanışmak istedi. Bu genç, meyvelerin henüz eriği o günlerde şehir dışında bir bağda ikamet ediyordu. Babasının yaptığı gibi o da sayımızca at gondererek çağrırdı bizi. Onun başına gittik, geceyi orada geçirdik. Yanında bulunan bir fakih ikimiz arasında tercümanlık yaptı. Ertesi sabah da oradan ayrıldık.

Mübarek Ramazan Bayramı'nu bu beldede karşıladık. Câmie gittiğimizde baktık ki sultan askerleriyle arz-ı endam eylemiş, Ahi yiğitlerden oluşan zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi meslekleri ni gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar, tepeden tırnağa silâh kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmeğin yüklerini taşıyor; mezarlıkta kestikleri kurbanları ekmekle beraber fakir fukaraya dağıtıiyorlardı. Bayram alayı burada kabristandan başlamaktadır. Oradan namaz kılanın yere gidilir. Namazi kıldıktan sonra sultanla beraber konagına gittik. Yemek hazırlandı. Fikih bilginleri, şeyhler ve ahilar için ayrı bir sofra; yoksullar, düşkünlere için başka bir sofra kurulmuştu. O gün hükümdarın kapısından zengin, yoksul hiç kimse geri çevrilmedi.

Tavas ve Muğla Şehrine Doğru

Yol güvenliği yoktu; bu yüzden şehirde bir süre kalmak mecburiyetindeydi. Nihayet bir kafile hazırlandı. Biz de ona katılarak, bir gün yarım gece süren yolculuktan sonra Tavas Kalesi'ne vardık. Hakikaten sağlam bir kale burası. Söylentilere göre Peygamberimizin sahabilerinden Suhayb bu kale halkındanmiş. Geceyi kalenin dışında geçirdik; ertesi sabah kapıya vardık. Halk, sur üzerinden buraya gelişimizin sebebini sordu; biz de gerekenleri söyledik. Bu sırada kale kumandanı İlyas Bek davar sürülerinin hırsızlar tarafından çalınmasını önlemek maksadıyla askerleriyle kaleden çıkmış, çevreyi kontrol etmeye başlamıştı. Bu iş bitince hayvanlar dışarıya çıkarıldı. Orada daima bu şekilde hareket etmek zorunludur. Kale kıyısında yaşayan fakir bir adamın misafirhanesine indik. Kale kumandanı ihtiyaçlarını karşıladı, yiyecek gönderdi.

Oradan Muğle'ye (: Muğla) hareket ettik. Şeyh efendilerden birinin tekkesinde konakladık. Bu adam iyi kalpli, cömert bir kişiydi. Bizi sık sık ziyaret eder, yiyecek, meyve yahut tatlı hazırlamadan yanımıza gelmezdi! Bu şehirde, ilerde bahsini edeceğimiz Mîlâs hâkiminin oğlu İbrahim Bek'le görüştük. Bize çeşit çeşit ikramda bulundu, bir kat elbise ihsan etti. Oradan Mîlâs'a (: Milas) doğru yola çıktıktı. Burası Anadolu ülkesinin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Suyu bol, meyvesi bol, bahçesi bol! Orada ahi yiğitlerinden birinin tekkesine indik. İkramı, iltifatı, ziyaferi, temizliğimize gösterdiği dikkati ve hamama götürme konusundaki ısrarı ile diğerlerini geçti; bize çok hürmet etti.

Mîlâs şehrinde Allah'ın uzun ömür verdiği dindar kişilerden Bâbâ Şüsterî ile tanıştım. Yaşının yüzelliden fazla olduğu söylenmekte... Ama gücü kuvveti yerinde, aklı sağlam. Bize hayır dua etti. Onun duasının olumlu etkisi ve bereketi zamanla gerçekleşti!

Mîlâs Sultanı

Bu yüce sultanın adı Menteşeoglu Şucâeddîn Urhân Bek'tir.³³⁰ Hükümdarlar arasında boyu posu, temiz ahlâki ve zekâsiyla tanınmıştır. Genellikle fakih ve âlimlerle bir arada bulunuyor, onlara büyük değer veriyor. Fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulunduruyor. Çeşitli ilimlerde uzman, erdemli insan Fâkih Huvârezmî (: Harizmî) de bunlardan biridir. Onunla tanıştığım sırada sultan kırgındı ona; Ayasluğ'a gitmesi, o bölgenin hükümdarı ile görüşüp verdiği hediyeyi kabul etmesinden ötürü. Bu yüzden Huvârezmî, Mîlâs beyi ile görüşürken kendi durumunu ona anlatmamı ve zihninde beliren kuşkuları gidermemi rica etti benden... Hükümdarın huzuruna vardığında onu methettim, göklere çıkardım. Erdemi ve sağlam bilgisi konusunda şahsî kanaatimi açıkladım. Hakikaten de Huvârezmî ile ilgili kuşkuları zail oldu hükümdarın!

Mîlâs hükümdarı bize binek hediye etti, ihtiyaçlarımızı eksiksiz gördü. Onun konağı Mîlâs'a iki mil uzaklıkta bulunan Bercîn (: Peçin) kasabasındadır. Burası yeni kurulmuş, yeni binalara ve mescitlere sahip küçük bir şehirdir.

Bey, tepe üzerine kurulu bu şehirde yeni bir Cuma câmii yaptrmaya teşebbüs etmişse de henüz tamamlayamamıştır. Burada kendisiyle görüştük. Sonra Ahi Ali'nin dergâhına misafir olduk. Mîlâs beyinin epey ihsanından sonra Kûnya'ya (: Konya) gitmek üzere bu şehirden ayrıldık.

Konya

Kûnya (: Konya) büyük ve güzel bir şehir.³³¹ Meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çayları, eşsiz bahçeleri var. Burada daha önce bahsettiğimiz kamaruddîn denilen kayısı türü yetiştirilir, Mısır ve Suriye'ye ihraç edilir. Şehrin caddeleri geniş, çarşları da muntazam ve şirin. Her zanaatin erbâbı yanında belirli bir yerde toplanmıştır. Buranın Büyük İskender tarafından kurulduğuna dair söylemler var. Şimdi Karamanoğlu Sultan Bedreddîn'e ait şehirlerden biridir. Bu hükümdardan ilerde bahsedeceğiz. Topraklarının Irak hükümdarının ülkesine yakın olması, zaman zaman onun hâkimiyeti altına girmesine sebep olmuştur. Bu şehirde kendisi de ahi yiğitlerinden olan ve büyük bir tekkenin postnisinliğini yapan İbn Kalemşâh adlı belde kadısının dergâhında konakladık. Bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu vardır. Onlar "Fütûvvet"te kendilerini müminlerin emiri Ali b. Ebû Tâlib'e dayandırırlar. (: Bu silsile, tarikat kütüklerinde mevcuttur.) Allah ondan razi olsun. Sufîler nasıl hırka giyme töresine sahipse bunlar da şalvar giymektedirler.

İbn Kalemşâh'ın misafirperverliği öncekilerden daha iyiydi. Hamama gideceğimiz vakit oğlunu kılavuz olarak kattı yanımıza, kendi gelmese de.

Bu şehirde bilginlerin kutbu, büyük ermiş Şeyh Celâleddîn'in türbesi vardır. Bu adam Mevlânâ adıyla tanınmıştır. Anadolu halkından bir kısmı onun tarikatını tuttuğu için onlara şeyhin adıyla "Celâliye" denilir; bazı tarikatların Irak'ta Ahmedîye, Horasan'da Haydarîye şeklinde anılması gibi. Celâleddîn'in türbesinin yanındaki büyük dergâhta gelen giden misafirlerin, yoksulların karınları doyurulmaktadır.

Mevlânâ'nın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Mevlânâ gençliğinde bir müderris ve fıkıh bilgini olarak bu şehirdeki medresede talebe yetiştirmektedir. Bir gün tekkeye başında helva tepsisiyle biri gelir. Tepsideki helva dilim dilim kesilmiş olup her parça bir kuruşa satılmaktadır. Helvacı, Mevlânâ'nın bulunduğu yere geldiği zaman; "Tepsiyi getir!" der Mevlânâ. Adam tepsiden bir dilim alır, şeyhe sunar. Mevlânâ onu yer. Bunun üzerine helvacı başka kimseye bir şey vermeden medreseden çıkar gider. Şeyh ise onun ardından koşar; öğrencilerini yüzüstü bırakır. Talebeler bir süre beklerler; sonra şeyhlerine ne olduğunu araştırmaya başlarlar fakat nereye gittiğini hiç öğrenemezler.

Yıllar sonra Mevlânâ geri döner, ancak o artık kimsenin anlamadığı Farsça şiirlerden başka bir şey söylememektedir! Bunlar, ikişer dizesi birbirile kafiyeli dörtlüklər hâlinde uzun bir manzumeyi oluşturmaktadır. Eski öğrencileri şeyhlerinin bu hâlini de benimserler. Ağızından çıkan şiirleri yapıp kaydedeler. Böylece *Mesnevî* adı verilen ünlü kitabı meydana gelir. Bu ülke halkı *Mesnevî* kitabına çok değer veriyor. Onun içindeki dizelere azamî saygıyı gösteriyor, anlamaya çalışıyor; Cuma günleri tekke ve dergâhlarda onu okuyorlar. Bu şehirde ayrıca Mevlânâ Celâleddîn'in hocası olduğu söylenen Fakih Ahmed'in kabri de bulunuyor.

Kûnya'dan çıktıktı. Art arda sıralanan bahçeleri ve gür suları ile ünlenen Lârende'ye doğru yola koyulduk.

Lârende (: Karaman) Sultanı

Onun adı Karamanoğlu Bedreddîn'dir.³³² Daha önce öz kardeşi Musa Bek bu diyara hâkim bulunuyorken Mısır hükümdarı Melik Nâsır'ın verdiği bir bedel karşılığında tahtından inmiş, yerine Mısır'dan bir orduyla birlikte bir emir gönderilmiştir.

Daha sonra Sultan Bedreddin şehri ele geçirerek, bir saray inşa ettip devletinin payitahtı hâline getirdi.

Sultan Bedreddin'le av dönüsü şehir dışında karşılaştım. Atımdan indim; o da bineğinden indi. Selâm verdim. Selâmımı alıp beni kucakladı. Bu ülkede hükümdarların söyle bir âdeti var: Uzaktan gelen biri onunla karşılaşlığında beriki bineğinden iniyorsa o da iniyor! Gelen yolcunun gösterdiği saygı, bu sultanların da saygılı davranışlarını gerektirecek bir memnuniyete kapı aralar! Selâmin at üzerinde verilmesi iyi karşılaşmaz. Memnuniyetsizliğe, ardından da yolcunun felâketine sebep olur! Yeri gelince anlatacağım gibi onlardan bazıları ile benim aramda bu tür olaylar geçmiştir.

Sultan selâm verdikten sonra atına bindi, ardından ben de atıma bindim. Bana nereden geldiğini sordu. Hâl hâtr muhabbetinden sonra şehrde birlikte girdik. Benim en güzel şekilde ağırlanmam için çevresindekilere emirler yağdırdı. Gümüş tabaklar içerisinde leziz yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi. Onun yanında fazla kalmadım.

Aksaray, Niğde, Kayseri

Aksarâ'ya (: Aksaray) yönelerken çıktıktıktı yola. Bu şehir Anadolu'nun en sağlam ve güzel beldelerindendir. Etrafi akarsu ve bahçelerle çevrili. Şehri üç kanal bölgüyor; bunlar evlerin içinden geçiyor! Meyve bahçeleri, bağlar, bostanlar şehrin içine kadar yayılmış.

Burada koyun yünüyle dokunan halı ve kilimler Aksarâyî diye tanınır ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilir. Aksarâ, Irak hükümdarına (: İlhanlı'ya) bağlı şehirlerdendir. Anadolu topraklarında ele geçirilen yerleri Irak hükümdarı adına yöneten Ertenâ beyinin vekili Şerif Hüseyin bu şehrin hâkimî olduğu için biz onun evinde konakladık. Şerif Hüseyin de aslında ahıdır; onun da yoldaşları çoktur. Bize sınırsız ikamlarda bulundu, öteki yoldaşları gibi hareket etti.

Sonra Nekde'ye (: Niğde) yöneldik. Burası da Irak hükümdarına bağlıdır. Büyük ve çok kalabalık bir şehir ama bazı kısımları tamamen harap olmuş. Nehr-i Esved (: Karasu) adındaki ırmak şehri ikiye bölmeye. Bu nehir, bölgenin en büyük akarsularından biri. Üzerinde üç köprü var. Biri şehir içinde, ikisi şehir dışında.

Şehrin içine ve dışına konan dolaplarla ırmaktan alınan su bağ ve bostanlara götürülüyor. Burada meyve bol. Nekde'de Ahî Cârûk'un zaviyesine indik. Şehrin büyüklerinden olan Cârûk da bizi ahlârlar âdeti gereğince en güzel şekilde ağırladı. Üç gün kaldık orada.

Nekde'den Kaysârya'ya (: Kayseri) doğru yola çıktıktı.³³³ Bu şehir de Irak padişahının hükmü altındadır. Ülkenin önemli merkezlerinden biridir. Irak ordu birlikleri burada üsleniyor. Yukarıda bahsettiğimiz Alâeddîn Ertenâ Bek'in hatunlarından biri de bu şehirde ikamet ediyor. Bu hatun, Ertenâ'nın kadınları arasında iyi kalpliliği ve cömertliği ile tanınmıştır. Irak sultani ile de akrabalığı var. Kendisine, ulu, yüce anlamına gelen "Ağa" kelimesiyle hitap olunur ki padişahlarla ilişiği olan herkese ağa denilir. Kadının asıl adı Togay Hatun'dur. Huzuruna çıktığımızda bizi ayakta karşıladı; güzel sözler söyleyerek selâm verdi, hemen yemek hazırlanmasını emretti. Böylece yemeğe kaldık. Ayrılırken bize koşum takımı eksiksiz hazırlanmış bir at, bir kat elbise ve para gönderdi; genç hizmetkârlarından biriyle. Ayrıca kendi gelemediği için de özür diledi!

Bu şehirde ahilardan Emir Ali'nin tekkesinde konakladık. Bu adam çevredeki ahıların onde gelenlerindendir. Şanlı bir beydir aynı zamanda! Şehrin nüfuz sahibi âyan takımından bir grubu vardır onun. Tekkesi sağlam yapılmış bir binadır; yiyeceklerinin bolluğu, kandilleri ve dösemeleriyle gördüğümüz zaviyelerin en güzellerinden biri. Dergâh mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin yanında toplanır, bu yolda olanların gösterdikleri ilginin iki katını gösterirler!

Yörenin törelerinden biri de hükümdar bulunmadığı takdirde şehirde ahıların idareyi ellerine almaları, bir nevi hükümet etmeleridir. Ahı, gücü ölçüsünde gelen gideni ağırlar, giydirir, misafirin altına binek verir. Davranışları, buyrukları ve ata binişleriyle tipki bir hükümdar gibi hareket ediyorlar!

Sivas Şehri, Bıçakçı Ahmed ve Ertenâ Bek

Bundan sonra Sîvâs'a (: Sivas) yollandık.³³⁴ Bu şehir de Irak'a bağlıdır; hattâ Irak (: İlhanlı) ülkesinin en mamur şehirlerindendir. Tahsildarlar ile büyük kumandanlar burada otururlar. Şehir pek düzenli ve bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşılıarı fevç fevç insanla dolup taşıyor. Burada medrese tarzında inşa edilmiş "Dâru's-Siyâde" (: Seyyidler Konağı) adlı büyük bir bina var ki sadece Peygamber soyundan gelen misafirler ağırlanıyor; yani "Nakîbüleşrâf" bu konakta oturmaktadır. Misafir kalan şerife, konakladığı sürece yiyeceği, içeceği, mumu ve kullanacağı diğer eşya bu müessese tarafından verilir; yola çıkarken de yol harçlığı gönderilir.

Şehre yaklaştığımız zaman bizi Ahı Bıçakçı (: Bıçakçı) Ahmed'in yoldaşları karşıladı. Bunlar, kimi yaya, kimi atlı olup kalabalık bir grup hâlindeydiler. Onlardan sonra Ahı Çelebi'nin yoldaşları çıktı karşımıza.

Ahi Çelebi, ahıların ileri gelenlerinden olup rütbece Bıçakçı'dan üstündür. Bunlar kendilerinde misafir olmamı istedilerse de ilk gelenlerin önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirmek mümkün olmadı.

Beraberce şerefe girdik. Hepsi de misafir ağırlamakla övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahi dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve hamamımızı hazırladılar bize. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık. Bu esnada Sivas kadısı öğrencileri ile beraber yanımıza geldi. Irak sultanının Anadolu ülkelerindeki vekili Alâeddîn Ertenâ Bek'in gönderdiği atlari getirdi; onlara bindik, hep beraber yola çıktıktı.

Ertenâ Bek bizleri sarayın girişinde karşıladı.³³⁵ Selâm vererek gelişimizi kutladı, gayet akıcı ve mükemmel bir Arapçası var! Bana Irakayn, İsfahan, Şiraz, Kirman ve bu yöredeki Atabeklerden, Suriye'den ve Mısır'daki Türkmen sultanlarından sordu. Amacı cömertleri övdürmek, pintileri yerdirmekti! Ama ben onun istedığını yapmadım, hepsini şükranla andım. Bu davranışımından da hoşlandı, bana teşekkür etti. Sonra yemek hazırlandı; yemeğe oturduk, fakat o diretti:

“Benim misafirim olacaksınız!” diyordu. Ahi Çelebi söze karıştı:

“Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz...” dedi. Hükümdar:

“Peki, öyle olsun!” cevabını verdi. Böylece Ahi Çelebi'nin dergâhına geçtil. Orada hem ahıların, hem de beyin konuğu olarak altı gün kaldık. Daha sonra hükümdar bir at, bir elbise ve bir miktar da para gönderdi. Ayrıca kendi ülkesindeki bütün vazifelilere yazdığı emirname ile bizim yol harlığımızın karşılaşmasını, gereği gibi ağırlanmamızı ve bizimle en iyi şekilde ilgilenilmesini buyurdu!

Amasya, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum

Buradan çıktıktı, Amasya'ya gittik.³³⁶ Amasya büyük bir ırmak kenarında, çevresi bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık bir şehir. ırmak üzerine kurulu dolaplardan çekilen su, evleri ve bostanları sulamaktadır. Cadde ve çarşları gayet geniş. Buraya Irak sultani hükmediyor.

Buranın yakınılarında Súnusâ (: Sonisa) diye bir belde var.³³⁷ Orası da Irak sultanına ait. Hak dostu Ebu'l-Abbâs Ahmed Rifâî'nin torunları burada oturuyor. Onlar arasında Şeyh İzzeddîn şu anda tekkenin postnişinidir. Rifâî dergâhının lideri o. Şeyh Yahya ise Şeyh Ahmed Kûçük'ün soyundan gelir. Kûçük, Türkçede “ağır” (: ufak) demektir. Bu adam da Tâceddîn Rifâî'nin oğludur. Biz onların tekkesinde kaldık ve diğerlerinden daha faziletli olduklarını gördük.

Sonra yine Irak hükümdarının hükmü altındaki şehirlerden birine, Kümiş'e (: Gümüşhane) doğru yola çıktık. Burası gayet bakımlı ve büyük bir şehirdir, Irak ve Suriye'den tüccarlar buraya gelerek mal alırlar. Burada gümüş madeni var. Şehre iki günlük mesafede sarp ve yüksek dağlar yükseliyor. Ben oralara gidemedim. Kümiş'te Ahi Mecdüddîn'in tekkesinde üç gün misafir kaldık. Öteki zaviyelerde karşılaşduğumuz gibi karşılandık.³³⁸ Ertenâ Bek'in vekili ziyaretimize gelecek yol harçlığını verdi, mükellef bir ziyafer çekti.

Oradan hareketle Erzencân'a (: Erzincan) ulaştık. Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencân. Bakımlı ve büyütür. Halkının çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşları var. Erzencânî diye bilinen nefis kumaslar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kapkacak ve bizim taraflardaki ayaklı çıradanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara "beysûs" denildiğini belirtmiştik. Burada Ahi Nizâmeddin'in tekkesinde kaldık. Nizâmeddin'in tekkesi, benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizâmeddin de ahilar arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı.

Sonra Erze'r-Rum'a (: Erzurum) geçtik. Irak hükümdarının hükmü altında bulunan bu şehir geniş bir alana yayılmıştır ama iki Türkmen grubu arasında baş gösteren uzun savaşlar yüzünden her yanı harap olmuştur. Şehri üç ırmak kesiyor. Evlerinin çoğu bağ ve bahçeler arasında bulunuyor. Erze'r-Rum'da Ahi Tûmân'ın zaviyesine indik. Bu adam çok yaşlı; neredeyse yüzotuzu aştiği söylenilen lâkin hâlâ değnekşiz yürümekte ve hafızası çok güçlü. Her şeyi hatırlamakta, beş vakit namazını da rahatça kılmaktadır! Ben onun bazen açlığa dayanamayarak oruç yemekten başka zâfiyetine tanık olmadım. Verdiği yemekte bizlere hizmet etti; sadece hamam hizmetimiz için oğullarını göndermek zorunda kaldı. Tekkeye indiğimizin ikinci günü yola çıkmak istediğimizde bize gücenerek engel olmaya çalıştı, şöyle dedi:

"Eğer böyle yaparsanız bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz şehirde! Çünkü konukluk en aşağı üç gün olmalı!"

Orada üç gün misafir olmak zorunda kaldık!³³⁹

Birkî (: Birgi)

Oradan ayrılarak Birkî'ye döndük.

İkindi vakti şehrə vardık. Yolda halktan bir adamlı karşılaşarak ahiların dergâhını sorduk. Bize kılavuz oldu, kendi evinin bulunduğu bağa götürdü ve damda misafir etti. Üzeri dallarla örtülüydu buranın.

Yaz mevsiminin en sıcak günlerini yaşıyorduk. Ev sahibimiz bize çeşitli meyvelerden getirdi, güzel yemekler hazırladı, bineklerimizin yemini verdi. Geceyi onun evinde geçirdik. Daha önce tanıştığımız Muhyiddin adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğu öğrendimiz için onun yerini sorduk ev sahibimizden. Meğer ev sahibimiz de medresede talebeymiş! Hemen medreseye gittik. Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkâr ve köleleri de iki yanında medreseye geldi. Üzerinde altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise vardı. Selâm verdiğimizde daha kibar ve süslü kelimelerle aldı selâmımızı. Pek nazik konuşarak elimden tutup yanı başına oturttu.

Sonra Kadi İzzeddin Feriştâ denen adam geldi oraya.³⁴⁰ "Feriştâ" melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlâkı, safliği, erdemî ve melek tabiatıyla bu unvanı haketmiş biridir! Onu karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra branşlara daldi. Ders bitince kalktı, medrese içinde bir odaciğa vardi; burasının benim için döşenmesi emrini verdi. Daha sonra bana mükellef bir sofa gönderdi.

Akşam namazından sonra bana haber saldı; bahçede bir köşede, çardak altında buldum onu. Orada bir havuz vardı. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arktan geliyordu buraya. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu hâlde görünce kendi kendime "padişahlar dan birinin huzurundayım galiba!" dedim. Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrılp medresedeki odama döndüm.

Daha sonra talebelerden bazıları, o gece şahit olduğum tarzda her gece aynı şekilde yemeklerini hocanın huzurunda yediklerini anıtlılar bana. Müderris benim oraya gelişimi övgü dolu ifadelerle bölgenin hükümdarına bildirmiş. Birkî hükümdarı o günlerde şiddetli sıcaklar nedeniyle civardaki yaylalardan birine çıkışmış meğer. Bu yayla gayet serin olduğu için her yaz oraya gidermiş.

Birkî Sultani

Birkî sultani, Aydinoğlu Muhammed'dir.³⁴¹ Cömertliği, erdemî ve asaleti ile zamanının hükümdarları arasında öne çıkmıştır. Müderris geleceğini evvelce duyurduğu için sultan beni hemen alıp götürmek üzere vekilini şehr'e göndermişti. Ama müderrisin bana yaptığı tavsiyeye göre hükümdar ısrar etmeli, ikinci bir çağırıcı daha göndermeliydi yerimden kalkmam için! Öte yandan o esnada ayağında çıkan bir

çiban müderrisin ata binmesini engellemişi ve Birkî'den ayrıldığı zaman medresedeki derslerine ara vermek zorunda kalacaktı. Bir müddet sonra Birkî hükümdarı beni ikinci defa huzuruna çağırıldı. Müderris bunun üzerine içinden geçenleri açıkladı, şöyle dedi bana:

"Hayvana binmeye imkânım yok ama seninle beraber gelmeliyim ta ki senin için yapılacak işleri birlikte kararlaştıralım. Bu yüzden hükümdarın huzurunda bulunmayı arzu ediyorum!"

Böylece ayağındaki yarayı bezle sardı, hayvana bindi. Topuğunu üzengiye koymadan yola çıktı. Ben de atlandım, kayalar arasına oyulup düzlenmiş dar bir patikadan ilerleyerek müderrisin yanında vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırımızı kurduk. O esnada küçük oğlu Süleyman Bek'in, kaynatası Sultan Orhan'ın yanına kaçmış olmasından ötürü endişe içindeydi hükümdar... Yaylaya ulaştığımız haberi kendisine bildirilince diğer iki oğlunu, Hıdır ve Ömer'i (: Umur Beyi) yanımıza gönderdi. Bunlar önce müderrise selâm verdiler. Müderris efendi beni de selâmlamaları gerektiğini onlara hatırlatınca döndüler, gereğini yaptılar, hâl hatır sordular. Nereden gelip nereye gittiğimi de sual ettiler ve ayrıldılar. Bana orada "harkah" adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sundular. Harkah, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur, üzeri keçeye örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için "bâdhenç" denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir; çadır tipki ev gibidir. Gerekli döşek ve eşya da getirildi. Ben, müderris ve adamlarıyla beraber ceviz ağacının gölgésine oturdum. Soğuk pek şiddetliydi, o gece atım telef oldu!

Ertesi sabah müderris efendi erkenden hükümdarın huzuruna çıkarak gayet kibar bir şekilde gerekli bilgileri verdi bana dair. Döndüğü zaman bana da anlattı. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra hükümdar her ikimiz için adamını gönderdi. Böylece huzura çıktık. Bizi ayakta karşılayıp selâmladı. Müderrisi sağına oturttu. Ben de daha uzak bir yere ilisti. Hâl hatır muhabbetinden sonra Hicaz, Mısır, Suriye, Yemen, Irak ve İran hakkında sorular sordu. Biraz sonra yemek sunuldu. Ziyafet bitince onun yanından ayrıldık. Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.

Hükümdar bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mintikaya geldi. Müderris efendi baş köşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekil oturuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir. Benden, Yüce Pey-

gamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamamı istediler. Allah'ın selâmi ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın! Derhal hazırladım. Müderris yazdıklarımı hükümdara sundu. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek ayağa kalktı, dışarı çıktı.

Ceviz ağacı altında hizmetçilerin hazırladığı yemeğimizde baharat, sebze vesair kullanılmadığını görünce derhal yağ, baharat gibi maddelerin oraya getirilmesini buyurdu, haznedarın cezalandırılmasını emretti ve ayrıldı. Burada ikametimiz uzayınca canımız sıkılmaya başladı. Artık ayrılmak istiyorduk. Öte yandan müderris de sıkılmaya başladı. Bunun üzerine bir adamın hükümdara gönderilmesi, yola çıkmak için müsaade istenmesi icap etti. Ertesi gün hükümdarın vekili gelerek müderrisle Türkçe bir şeyler konuştu. Henüz bunu anlayacak kadar Türkçe bilmiyordum. Müderris ona cevabını verdi. O da geri döndü. Adam gidince müderris bana;

"Ne söylediğimi biliyor musun?" dedi. Ben de:

"Nereden bileyim?" dedim. Şöyle anlattı müderris:

"Hükümdar sana ne ikram edilmesi gerektiğini benden duymak istemiş. Ben de 'Sultanımızın eli altında altın, gümüş, at, köle her şey var. Dilediğini göndersin' dedim vekile!"

Hakikaten vekil, huzura çıktıktan az sonra geri döndü ve hükümdarın, o günü orada geçirmemiz doğrultusunda buyruk verdiği bilirdi. Ertesi gün hükümdarla beraber şehirdeki saraya inecktik.

Ertesi sabah hükümdar bize kendi bineklerinden güzel bir kühey-lân gönderdi. Hep beraber şehrə indik. Ahali bizi karşılamak için yollara dökülmüştü. Demin bahsettiğimiz kadı ve diğerleri de kalabalık arasındaydı. Hükümdar şehrə girince biz de arkasından, sarayın kapısına kadar onunla birlikte ilerledik. Orada müderris efendiyile beraber medreseye yöneldik ama sultan bizi çağırıp saraya gelmemizi emretti. Büyük kapıdan geçip sarayın girişine yanaştığımızda karşımızda yirmi kadar hizmetçi gördük. Bunlar boylu poslu yakışıklı gençlerdi. Üzerlerinde ipek elbiseler vardı, saçları ikiye ayrılmıştı. Tenleri kırmızıya çalan bir beyazlıktaydı. Müderris fakih sordum:

"Bu civan yiğitler de neyin nesi?" Cevap verdi:

"Bunlar Rum delikanlılarıdır." Çıktığımız uzun merdiven bitince ortasında havuz bulunan muhteşem bir salona girdik. Havuzun kenarlarında ağızından su akıtan tunç aslan heykelleri vardı. Salonun çevresi, üzerleri kumaş döşeli sedirlerle kaplanmıştı. Bunlardan biraz daha yüksekte olan bir peyke ise hükümdar için kurulmuştu. Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına, kadı onun yanına, bense

daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan bir an olsun ayrılmıyorlardı.

Limon suyundan yapılmış, içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetle dolu altın ve gümüş taslar getirildi, yanında altın ve gümüş kaşıklar vardı. Ayrıca yine şerbet doldurulmuş çini kâseler ve tahta kaşıklar da vardı ortada. Altın ve gümüş eşyayı, dinî kurallar gereği kullanmaktan sakınan kimseler çini kaseleri ve tahta kaşıkları kullanıyorlardı. Ben söz aldim, hükümdara şükranlarımı arzettim. Konuşurken beni buraya kadar getiren müderris efendiyi de bir hayli övdüm. Eh, böyle tantanali ve mübalağalı konuşmam hükümdarı memnun etmişti.

Yahudi Doktorun Hikâyesi

Sultanla otururken başında kuyruklu sarıyıyla yaşı bir adam geldi, selâm verdi. Kadıyla müderris ayağa kalkıp selâmını aldılar. Adam, sultanın önündeki sedire oturunca hafızlar geride kaldı. Müderrise sordum:

“Kim bu adam?” Güldü, cevap vermedi. Soruyu tekrar ettim. O zaman şöyle anlattı:

“Bu ihtiyar Yahudi bir doktordur, hepimiz muhtacız ona. Gördüğün gibi hükümdar ona çok saygı gösteriyor. Biz de ayağa kalkar, onu hürmetle karşılarız.” Bu tavır beni sınırlendirmiştir; dayanamayıp itiraz ettim:

“Lanetli oğlu lanetli! Sen Yahudisin. Nasıl oluyor da *Kur'an* okuyanların daha üstünde bir mevkide oturuyorsun?”

Ona kızdım, sesimi yükselttim. Hükümdar bu davranışım karşısında hayret etti! Ne dediğimi sordu. Müderris benim anlattıklarımı tercüme edince Yahudi fena bozuldu, hırslandı, mosmor olup meclisi terkedip gitti! Oradan ayrılıncı müderris bana teşekkür ederek şöyle dedi:

“Allah senden hoşnut olsun! İyi yaptın. Şırmarmıştı. Senden başkası da ona böyle bir şey söyleyemezdı, haddini bildirmiş oldun!”

Birkî'de Bir Göktaşı

Yine toplantı esnasında hükümdar bana:

“Hiç gökten düşen taş gördün mü?” diye sordu. Ben de:

“Ne gördüm, ne de iştittim!” cevabını verdim. Bunun üzerine Birkî şehrinin dışına böyle bir taşın düştüğünü söyleyip adamlarını çağırkıtı. Onlara taşın getirilmesi emrini verdi. Biraz sonra simsiyah, sert ve cilâlı gibi gözüken bir kayayı alıp getirdiler. Ağırlığı zannuma göre bir kantar idi. Hükümdar bu defa taşıları çağırkıtı. Bunlardan dört usta

geliş vurmaya başladılar. Herkes demir balyozlarla dörder defa vurduğu hâlde hiçbir şey olmadı, şaştım kaldım! Hükümdar bu tecrübe den sonra taşın götürülüp yerine konulmasını emretti.

Birkî Emirinin İkramları

Hükümdarlar birlikte şehrde girişimizin üçüncü günü büyük bir davet tertip edildi. Şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek turbeli subayları, şeyhler, bilginler hepsi bu şölene çağrıldılar. Ziyafetler çekildi, güzel sesli hafızların okudukları *Kur'an-ı Kerim* dinlendi. Davet sonunda biz de medresedeki odamıza dönmek için izin alındı. Burada kaldığımız müddet içinde her gece hükümdar tarafından gönderilen mumları yakarak aydınlandıktı. Onun sunduğu meyveleri ve yemekleri yedik. Sonra yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise, at ve Mîhâîl adında bir Rum köle hediye etti bana. Adamlarımıza da elbise ve para ikramında bulundu. Bütün bunlar, Müderris Muhyiddîn Efendi'nin gayretlerinin neticesiydi. Allah ona en hayırlı armağanı versin! Her bir dosta ayrı ayrı veda ederek oradan ayrıldık. Birkî'de ve Birkî yaylasında kalışımız tam ondört gün sürmüştü.

Tire, Ayasluğ

Yine Aydınoğlu Muhammed'e bağlı şehirlerden biri olan Tire'ye gitmek üzere yola koyulduk. Burası bağlık, bahçelik sulak bir şehir. Orada ömrü boyunca oruç tutan Ahi Muhammed'in zaviyesinde konakladık. Bu adam altın kalpli biri. Dünyaya önem vermiyor, dindarlıkta benzeri yok. Onun tarikatına bağlı çok mürit var. Bize yemek sunarak hakkımızda hayır dua etti.

Oradan Ayasuluk'a geçtik.³⁴² Burası Rumlar nezdinde kutlu görülen, eski mi eski ve büyük bir şehirdir. İri kesme taşlarla inşa edilmiş muazzam bir kilisesi var. Her taş blok en az on arşın uzunluğundadır! Hepsi de pek güzel bir şekilde yontulmuş. Buradaki büyük câmi de güzellik ve sanat bakımından dünyada örneği bulunmayan bir eser. Eskiden kiliseymiş. Rumların inançlarına göre mukaddes olduğundan vaktiyle buraya dört bir yandan ziyaretçi geliyormuş ama şehri Müslümanlar fethedince onu Cuma mescidine (: ulucâmiye) çevirmişler. Binanın duvarları renkli mermerden, tabanı ise beyaz mermerden yapılmıştır. Çatı kurşunla örtülü. Çeşitli ebatlarda onbir kubbesi var. Her kubbenin altında suyunu ırmaktan alan bir havuz bulunuyor. Irmağın iki tarafını cins cins ağaç, asma çardakları ve yasemin yetiştirilen tarlalar kaplıyor. Mabede tam onbeş kapı açılıyor. Bu şehrin hâkimi, Aydınoğlu Muhammed'in oğlu Hıdır Bek'tir. Onu

daha önce Birkî'de babasının yanında görmüştüm. Şehir dışında kendisiyle tekrar karşılaştım. Onu at üzerinde selâmladığım için benden hoşlanmadı. Bu davranışım, onun beni hediyesiz bırakmasına sebep oldu. Onların âdetince yolcu, selâm vermek için atından inmelidir. O zaman beyler de atlarından inip selâmı alırlar. Bu hareket onların katında pek beğenilir. Hıdır Bek bana "nah" adı verilen sırma işlemeli, ipek elbise göndermekle yetindi, başka bir şey vermedi!

Bu şehirde kırk altına bakire bir Rum dilberi satın aldım. Sonra Yezmîr (: İzmir) beldesine yöneldik.

İzmir Şehri, Umur Bey ve Manisa'ya Yöneliş

Deniz kenarına kurulmuş Yezmîr (: İzmir) şehrinin büyük bir kısmı haraptır. Kalesi üst tarafta bir tepede. Burada Ahmedîye tarikatı şeyhlerinden dindar ve kâmil bir insanın yanında, Şeyh Ya'kûb'un zaviyesinde konakladık. Tekke dışında ise gezgin dervişlerden yüz kadarı ile beraber dolaşan meşhur Ahlatlızâde ve Şeyh İzzeddîn Rifâî konaklamışlardı. Şehrin valisi, onlar için çadırlar kurdurdu. Üstat Ya'kûb da onlara bir ziyafet tertip etti. Ben bu sölende hazır bulundum, beraber yedim. Yezmîr şehrinin hâkimi daha önce andığımız Aydinoğlu Sultan Muhammed'in oğlu Ömer Bek'dir. (: Umur Bey).³⁴³ Kalede oturur. Yezmîr'e indiğimiz zaman o babasının yanındaydı. Gelişimizden beş gün sonra Yezmîr'e döndü ve asaletinden olacak; önce tekkeye uğrayıp bizi selâmladı, gecikiği için özür diledi. Kaleyeye çıkar çıkmaz mükellef bir sofraya Nikûle (: Nikola) adında bir Rum cüceyi köle olarak gönderdi; "kemha" denen kumaştan yapılmış iki kat elbise verdi. Kemha, Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin'de dokunan bir tür ipekli kumaştır. Beyin imamlığını yapan hoca efendinin söylediğine göre; cömertliği yüzünden bana armağan ettiği köleden sonra evinde bir tek köle dahi kalınmış beyin! Allah Teâlâ ona gani gani versin, rahmet yağırsın! Ömer Bey, Şeyh İzzeddîn'e de pek çok armağan yağdırmış; koşum takımları mükemmel üç at, içi gümüşle dolu bir "maşrapa" –onlar iri gümüş kaba böyle diyorlar– "meleff", "mer'azz", "kudusî" (: aba) ve "kemha" cinsinden top top kumaş,³⁴⁴ bir grup cariye ve genç bir köle...

Ömer Bek, dindar olduğu kadar cömerttir de. Bir o kadar da cihat ehlidir; yiğittir, cesurdur! Bizim sonradan duyduğumuza göre gazâ için kurduğu donanmayla İstanbul kapılarına dek akınlar yapmakta imiş. Topladığı ganimetin rahatça dağıtır, tekrar gazâ niyetiyle denize açılmış...³⁴⁵

Onun saldırılardan yılan Rumlar sonunda Papaya başvururlar. Böylece Papa Cenovalılara ve Frenklere emir verir; "Savaşa katılın!"

diye. Roma'dan da ayrı bir ordu toplanıp gemilere bindirilir. Bir gece vakti denizden gelirler, limana baskın yaparlar, şehri ele geçirirler. Ömer Bek kaleden inerek şehri kurtarmaya çalışırsa da askerlerin çoğuyla birlikte şehit düşer. Hristiyanlar bu fırsat sayesinde bir aralık Yezmîr'i ele geçirmişlerse de kale gayet sarp ve sağlam olduğu için saldırılara dayanır, düşmez.

Yezmîr'den Mağnîsiye'ye (: Manisa) doğru hareket etti. Bayramdan bir gün önce orada ahlardan birinin tekkesinde konakladık. Burası dağ eteğinde güzel ve büyük bir şehir. Kurulduğu ovada zengin su kaynakları, nehirler ve bahçeler var.

Mağnîsiye (Manisa) Sultanı

Şehrin hükümdarı Sârhâh adında biridir. Buraya girdiğimizde onu birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesi ile sabahını anne baba bu türbede geçirmiştir. Çocuğun cesedi yıkınip hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örtülecek, tabut yere indirilecek, üstüne de ölüünün elbiseleri örtülecekti.³⁴⁵ Pek çok hükümdar için böyle yapıldığını daha önce görmüştüm ben...

Mağnîsiye beyini orada selâmladık. Bayram namazını birlikte kıldıktan sonra tekkeye döndük. Bu arada benim kölem atlarımıza sularmak üzere öteki yol arkadaşımızın kölesi ile beraber gitmiş, fakat gecikmişti. Akşam gelip çattı, onlardan bir iz yok! Burada Muslihiddîn diye iyi kalpli, fazıl bir hoca vardı. Ata bindik. Onunla beraber, hâlimi bildirmek üzere beyin huzuruna çıktıktı. Hükümdar, köleleri araştırmak için adamlarını gönderdi ama herkes bayram telaşındaydı, onları bulmak mümkün olmadı. Kaçaklar Mağnîsiye'den bir günlük mesafede deniz kıyısında kâfirlerin oturduğu Foça'ya firar etmişler! Bu şehir gayet sağlam bir surla çevrili olduğundan Mağnîsiye beyi onların her yıl gönderdikleri hediyeleri kabul etmeye yetiniyor. Ertesi gün öğleden sonra bir grup Türkmen hem atlari, hem de köleleri tutup getirdi. Anlatılanlara göre firariler, dün akşam Türkmenlerin yanından gezerlerken şüpheli olmuşlardır. Sıkıştırılmışca inkâr etmenin faydasız olduğunu görmüşler ve kaçmak sevdasında olduklarını açıklamışlar! Böylece geri getirildiler.

Sonra Mağnîsiye'den hareket etti. Geceyi orada yayla kuran bir Türkmen obasının arasında geçirdik. Hayvanlarımız için lâzım olan yemi onlarda bulamadık. Bineklerimizi kaldırırız korkusuya bütün gece nöbet tuttuk sırayla. Nöbet, Hoca Affîuddîn Tûzerî'deyken onun Bakara Sûresi'ni okuduğunu iştittim. Ben de yatmadan önce:

"Uykum geldiği zaman nöbeti kimin aldığınu bana bildir!" dedim. Yattım va sabahleyin uyandım. O zaman da hırsızların Ayasuluk'tan aldığım en güzel atımı, bütün koşum takımlarıyla beraber çalıklarını öğrenmiş oldum! Bu ata Affüddin de biniyordu.

Bergama Şehri

Ertesi gün yola koyularak Bergama'ya vardık. Harap bir şehir ama tepedeki kaleşi hâlâ sapasağlam. Filozof Eflatun'un bu belde ahalisinden olduğu, oturduğu evin hâlâ tanındığı şeklinde bir söyleti vardır. Şehirde Ahmedîye tarikatına bağlı dervişlerden birinin tekke-sinde konakladık. Sonra şehrîn ileri gelenlerinden biri bizi aldı; kendi ikametgâhına götürdü ve bir hayli ikramda bulundu.

Bergama Hükümdarı

Şehrîn hâkimi Yahşî Han'dır.³⁴⁶ "Han" sözü bunlar arasında sultan anlamına geliyor. "Yahşî" ise güzel ve kaliteli demektir. Buraya geldiğimiz zaman yayladaydı. Gelişimizi haber alınca bize yemek sundu. "Kudusî"den (: aba gibi sert bir kumaş) mamul bir elbise gönderdi. Sonra yolu göstersin diye bir kılavuz tuttuk, yüksek ve sarp dağları aşıp Balıkesrî'ye (: Balıkesir) ulaştık.

Balıkesir

Şehir, kalabalık bir nüfusa, zengin ve şirin çarşılara sahip ama halkın Cuma namazlarını kılacağı büyük bir câmii yok. Bu yüzden şehir dışında bir mabet inşa etmeye kalkmışlardır. Duvarlarını örmüşlerse de henüz çatayı örtememişler. Namazı orada kılmakta, ağaçların gölgesinde saf bağlamaktadırlar. Şehrîn ileri gelenlerinden Ahî Sinân'ın zaviyesinde konakladık. Şehrîn kadılığını ve hatipliğini yapan fıkıh bilgini Musa da bizi ziyaret etti.

Balıkesrî Sultanı

Adı Demûrhân'dır. Onda hayır yok. Bu şehri kuran da babasıdır. Bu meymenetsiz oğul zamanında şehir gelişmiş ve nüfusu çoğalmıştır. İnsanlar da hükümdarın dinini (: dünya görüşünü) takip ediyor. Onu gördüm. Bana ipektен mamul bir giysi gönderdi. Bu şehirde Margalîta adında bir Rum cariye aldım.

Bursa

Sonra Bursa şehrîne vardık. Burası muazzam bir şehir; çarşılıarı güzel, caddeleri geniş. Bahçeler ve gür çaylar çeviriyor şehri. Şehrîn

dışında sıcak akan bir memba var; büyük bir göle dökülüyor. Onun üzerine iki hamam yapılmış; biri erkeklerle, diğeri kadınlara ait. Hastalar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa bulurlar. Burada yolcuların konaklayacağı bir zaviye vardır; gelen üç gün kalır ve doyurulur. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmış.

Bu şehirde, yiğitlerin büyüklerinden Ahi Şemseddîn'in zaviyesinde konakladık. Orada misafirken Aşûre günü gelip çattı. Zaviye sahibi akşamleyin büyük bir ziyafet düzenledi, ordunun kurmaylarını ve halkın şölene davet etti. Beraberce iftar edildi. Güzel sesli hafızlar *Kur'an* okudular. Vâiz Mecdüddîn Konevî halka etkili bir vaaz verdi; sonra semâ ve raksa kalktılar. O gece müthişti!

Mecdüddîn, altın kalpli dindar kişilerdendir. Devamlı oruç tutar, üç günde bir iftar eder. Sadece kendi kazandığını yer o. Söylendiğine göre bugüne kadar hiç kimseden bir buğday tanesi bile almamıştır. Ne evi var, ne mali; sırtına geçirdiği libastan gayrı. Mezarlıkta uyur, meclislerde öğüt verir, her vaazında bir grup günahkâr tövbe eder önünde. Daha sonra görüşmek için aradımsa da bulamadım onu. Nihayet kabristana gittim, orada da bulamadım. Söylendiğine göre ortalıkta kimse cikler kalmayınca; herkes çekiliş gidince varılmış kabristana.

Vecd ile Ölen Dervişin Hikâyesi

Aşûre gecesi Şemseddîn'in zaviyesinde vâiz Mecdüddîn'in geç bir saatte verdiği vaazı dinliyorduk. Bir dervîş feryat edip kendinden geçti! Hemen üzerine gülsuyu döktülerse de ayılmadı; tekrar döktüler yine fayda etmedi. Millet adam hakkında görüş ayrılığına düştü; kimi olduğunu, kimi de sadece kendinden geçtiğini söyledi. Bu arada vâiz de sözlerini bitirdi. Hep beraber, *Kur'an-ı Kerim* dinledikten sonra sabah namazını kıldı. Güneş doğudan gülümsemeye başlamıştı. Adamin durumunu yine araştırdılar, dünyadan ayrıldığını anladılar; Allah rahmetiyle onu kuşatsın. Yıkadılar, kefenlediler. Ben de cenaze namazına katıldım, defin içinde hazır bulundum.

Bu adam Sayyâh (: feryat eden) diye çağrılmış. Anlatılanlara göre hayatını bir kovukta ibadetle geçirmiştir. Vâiz Mecdüddîn'in konuşacağını öğrenince şehre inerek öğüt meclisine katıldığı, kimse den bir buğday tanesi kadar yiyecek kabul etmediği, vâizin sözleriyle kendinden geçip feryadı figana başladığı, sonra açılıp abdest aldığı ve iki rekât namaz kıldığı bildiriliyor. Mecdüddîn'in sesini tekrar işitince yine bağıր çağrımıya başlamış, geceyi böyle geçirmiştir. Bu yüzden ona "feryat eden" lakabı verilmiş. Eli ve ayağı özürlü olduğu için iş görecek durumda değildi. Annesi yün eğirerek bu çocuğa bakar-

mış. Anacığının ölümünden sonra yerin bitirdiği (: dağda bayırda bulduğu) şeylerle karnını doyurmaya başlamış.

Mısırlı Abdullah

Bu şehirde dervişlerden Mısırlı gezgin Abdullah ile karşılaştım. O yeryüzünü epey gezmiş, ancak Sîn'e (: Çin), Serendîb (: Seylân) adasına, Fas'a, Endülüs'e ve Sudan'a (: siyahlar ülkesi) uzanmamıştır. Ben o bölgelere girdiğim için onu geçtim.

Bursa Sultanı

Bursa'nın sultani İhtiyâruddîn Urhân Bek'tir (: Orhan Bey).³⁴⁷ Urhân, Sultan Osmancûk'un ogludur. "Cûk", Türkçede küçük anlamına gelir. Bu sultan, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğüdür. Onun kaleleri yüze yakındır. Vaktinin büyük bir kısmını buraları dolaşmakla geçirir. Her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksikleri tamamlamakla uğraşır. Anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşır, onları kuşatmış! Zaten onun babası aldı Bursa'yı Rumların elinden. Onun kabri, şehir mescidinin kenarındadır. Burası eskiden Hristiyanların kilisesi imiş. Anlatılanlara göre baba Osmancûk, Yeznîk (: İznik) şehrini yirmi sene kuşatmış, fethedemeden vefat etmiş. Sonra oğlu kuşatmaya devam etmiş ve oniki yıl sonra fethetmiş. Ben onunla burada karşılaştım. Bana, kese kese dirhem gönderdi.

İznik Şehri

Sonra Yeznîk (: İznik) şehrine yöneldik. Şehre varmadan önce geceyi Kürle (: Gürle) kasabasında bir ahi yiğidinin zaviyesinde geçirdik. Tekrar yola çıkarak iki tarafı tatlı ve ekşi nar ağaçlarıyla kaplı bir ırmak boyunca tam gün ilerledik. Nihayet her yanı kamışlarla örtülü bir göl kenarına vardık. Bu noktadan sonra şehrle 8 mil mesafe vardı.

Şehre girmek için evvelâ köprü gibi bir yolu takip etmek gerekiyor. Oradan da ancak bir süvari geçebilir. Bu yüzden şehir iyi korunmuştur. Göl onu her yandan çevreliyor. Şimdi bomboş olan şehirde saray hizmetkârlarından birkaçı ve sultanın hanımı Beylûn (: Nilüfer) Hatun oturuyor. Şehir ahalisine hükümlilik eden erdemli, iyi yürekli bir kadın... Şehir üzerinde dört sur bulunuyor. Her iki sur arasında su dolu hendekler açılmış. İçeri girmek için tahta köprülerden geçirilir. Diledikleri zaman kaldırırlar köprüleri. Şehir içinde bahçeler, tarlalar, evler var. Her insanın evi tarlası ve bahçesi toplu hâlde, yan yana. Suyu da hemen yakınında olan kuyulardan geliyor. Bu

şehirde meyvenin her türlüsü ve ceviz bulunur. Kestane gayet bol ve ucuz. Onlar kestaneyi “n” harfiyle telâffuz ediyorlar. (: Araplar gibi “kastal” demiyorlar.) Cevize de “k” harfiyle “köz” diyorlar (: Araplar gibi çöz yahut cevz demiyorlar). Oradaki bekâr üzümünün benzerini başka yerde görmedim, kocaman ve çok tatlı! Rengi açık, kabuğu ince. Bir üzüm tanesinin tek çekirdeği var.

Bu şehirde fikih bilgini, Hacı Alâeddîn Sultanöyükî'nin yanında kaldık. O fazilet erbabının ve cömertlerin başıdır. Ne zaman gelsem ziyareti ne; mutlaka bir şeyler hazırlar, sunardı bana. Sureti hoş, ahlaklı güzel bir adam. Beni, Beylûn Hatun'a götürdü. Bu kadın bize ikramda bulundu, iyi davrandı, yardım etti. Gelişimizden iki gün sonra Sultan Urhân Bek ulaştı şehrle. Ondan bahsetmiştim. Burada kırk gün civarında kaldım, atım hasta diye! İkametim böyle uzayınca nihayet atı bırakıp üç arkadaşım, cariyem ve birkaç kölemle yola çıktım. Tercümanımız bu şehrle bizden ayrıldığı için yanında Türkçeyi düzgün konuşan kimse yoktu.

Hırçın Sakarya, Geyve

İznik'ten çıktığımız günün gecesini Mekecâ (: Mekece) köyünde, bir fakihin evinde geçirdik. Bize ikramda bulundu, yemek çıkardı.

Oradan ayrılıncı ata binmiş bir Türk hatununun, yanında hizmet-kârlarıyla Yenicâ (: Yenice) şehrine yöneldiğini görünce onların ardına düştük. Yolu kaybetmemek için yaptıktı bunu. Deli bir nehrin kenarına vardık; adı Sakar'dır. Sanki “Sakar”a (: Cehennem) nispet edildiği için bu ad verilmiş! Allah korusun bizi ondan! Kadın irmağı geçmeye başladı. Tam ortada hayvanın ayağı sürctü; az kalsın sulara gömülecekti, hizmetçiler kurtarmaya çalıştalar. Ama nehir azgındı; aldı, götürdü her ikisini. Irmak kenarında bir grup insan derhal atladılar suya, hatunu kurtardılar. Kadının bu dünyadan göçmesine ramak kalmıştı, hizmetkârı bulduklarında o çoktan ruhunu teslim etmişti. Allah rahmet eylesin.

Oradakiler nehir salının daha aşağıda olduğunu söylediler. Söylenen yere yöneldik. Bu araç, halatlarla birbirine bağlanmış, dört odundan ibarettir. Üzerine hayvanların semerlerini ve eşyalarını koyuyorlar, karşı kıyıdan bir grup adam çekiyor onu! İnsanlar salın sırtında, hayvanlar ise yüzerek geçerler nehri. Biz de usûle uyduk.

O gece Kâviye (: Geyve) denilen yere geldik. Bu kelime (Arapça) “keyy” kökünden gelen bir sözcüğün “fâile” kalbine dökülmesine benzer. Burada ahılardan birinin zaviyesinde konakladık. Ona Arapça şeyle söyledik, bizi anlamadı, Türkçe konuştu; bu sefer biz anlamadık!

“Fıkıh bilginini arayın, o Arapça bilir!” dedi birisi. Böylece fakih geldi.

Doğru Konuşmayan Bir Adamın Bize Faydası Dokunuyor

Hoca yanımıza geldiğinde bize Farsça konuştu, biz de ona Arapça konuşduk ama hiçbir şey anlamadı bizden ve ahi yiğidine dönerek:

“Îşân Arabî kûhnâ mîkuvân! Ve men Arabî nev mîdânam” dedi.

Gelelim açıklamasına; “Îşân”, onlar demektir. “Kûhnâ” eski demektir. “Mîkuvân”, diyorlar anlamına gelir. “Men” ben demek, “nev” yeni demek, “mîdânam” ise biliyorum anlamına gelir. Hoca bu söyle ayibini örtmek istiyordu! Arapça bilmediği hâlde ötekiler onun bu dili bildiğini sanıyordu; şöyle demişti onlara:

“Onlar eski Arapçayı konuşuyorlar, bense ancak yeni Arapça biliyim!” Ahi yiğit, meselenin hocanın anlattığı gibi olduğunu sandı. Bu iş bize yaradı. Ahi bize bol ikramda bulundu. Şöyledi diyordu:

“Bunlara ikram etmek şart, çünkü eski Arap dilini konuşuyorlar. Bu dil Yüce Peygamberimizin ve ashabının dilidir!”

O sıralarda hocanın hiçbir sözünü anlamamıştık! Ama ben onun sözünü ezberlememiştim. Fars dilini öğrenince meseleyi anlayacaktım. O gece zaviyede kaldık. Bize bir kılavuz gönderildi, Yenicâ'ya varmak için.

Yenice, Göynük ve Kılavuzsuz Kalışımız

Yenicâ şirin ve büyük bir köy. Orada bir ahi zaviyesi aradık. Yolda gezgin dervişlerden biriyle karşılaştık. Ona:

“Şu bina ahi zaviyesi mi?” diye sorunca:

“Evet!” cevabını vermişti. Ben de Arapça bilen biriyle karşılaşmaktan ötürü sevinmiştim ama laf ilerleyince dervişin Arap dilinden sadece “ey neam” (: ha, evet) sözcüklerini bildiği ortaya çıktı! Zaviye-ye girdiğimiz vakit orada ahi bulunmadığı için hizmetimize bir talebe yetişti, yemek çekardi. Onunla sohbeti koyulaştırdık! Dilimizi bilmeyordu ama elinden gelen misafirperverliği gösterdi, şehir nâibi ile konuştu. Onun muhafizlarından birinin hizmetimize verilmesini sağladı. Hep bareber Keynûk (: Göynük) kasabasına yöneldik. Burası küçük bir yerdir; halkın Hristiyan Rumlardan oluşuyor. Onlar Müslümanların egemenliğini kabul etmiştir. Kasabada sadece bir Müslüman hanesi var; orada da beldenin yöneticisi ve ailesi kalyor. Urhân Bek'in ülkesinin sınırları içinde olan bu küçük kasabada yaşı bir Hristiyan kadının evinde konakladık. Kış mevsimi gelmiş, kar yağmaya başlamıştı. Bu yüzden kadına para vererek geceyi onun evinde geçirdik. Bu kasabanın çevresinde ne meyvelik ne de bağ var! Safrandan başka bir şey üretilmiyor. İhtiyaç kadın da bizi safran almaya gelen tüccarlardan sanarak epeyce safran getirdi yanımıza!

Gün doğarken atlandık. Kâviye'de (: Geyve) naip tarafından yanımıza verilen atlı kılavuz burada bizden ayrıldı. Böylece Muturnî'ye (: Mudurnu) bizi götürmek üzere başka bir muhafiz görevlendirildi. Geceleyin çok kar yağmıştı; yol kaybolmuş, izler örtülmüşti. Muhafiz'in kılavuzluğunda öğleden sonra değin yol aldık; bir Türkmen köyüne vardık, burada bizi ağırladılar, yemek sundular; karnımızı doyurduk. Kılavuzumuz, köylülerle bir şeyler konuştu. Bunun üzerine içlerinden biri ata binerek kafilemize katıldı. Onunla art arda tepeler astık. Ama yolumuza çıkan bir dereyi belki otuz defa geçip dolaştık!

Dere yatağından yine yeni çıktı ki kılavuzumuz yanaştı;

"Bana biraz para verin hele!" dedi. Biz de:

"Hele bir şehrə varalım, seni memnun ederiz; istedığın parayı veririz, endişelenme!" dedik.

Ama adam cevapta memnun olmadı, belki anlamazlıktan gelmişti. Arkadaşlarımızdan birinin yayını kaptığı gibi uzağa fırlattı ve zabellâ gibi dikildi karşımıza! Fakat az sonra yayı bulunduğu yerden getirdi verdi. Ona biraz para uzattım. Aldığı gibi kaçtı! Nereye gideceğimizi bilmediğimiz karla kaplı issız bir dağ başında bıraktı bizi. Her yer bembeyazdı, yol siliki. Herhangi bir iz araya araya ilerledik; akşam güneş batarken yolun belirginleştiği bir tümseğe ulaştık. Kaya larla kaplıydı orası. Bu yüzden izler ve yol seçenek hâle gelmişti. Ben korkuyordum, yanındakilerle beraber telef olacağımızı sanıyordum. Gece kar yağmaya devam edecekti ve sığınacağımız bir tek kulübe bile yoktu! Hayvanlardan inersek ölebilirdik. Yürümeye devam edersek nereye yöneleceğimizi bilmiyorduk. Benim atım gayet güçlü ve yörük olduğundan onun sırtında kendimi rahat hissettim, kendi kendime:

"Ben kurtulursam arkadaşlarıma da kurtarabilirim!" dedim. Dostlarımı Allah'a ismarlayıp sürdüm bineğimi.

Kulübe Mezarlar, Bir Tekkeyle Kurtuluşumuz

Bu yörede oturanlar, mezarların üzerine ahşap kulübeler kurarlar; uzaktan bakanlar onları ev zanneder ama yaklaşınca karşısında mezar görür. Ben de avare avare gezinirken karşısında böyle birçok kulubeye rastladım.

Güneş batmıştı. Uzaktan evler gözüküyordu. Kendi kendime söyle dua ediyordum:

"Allahum! Bari bunlar ev olsun!"

Hakikaten onlar ev çıktı! Allah'ın yardımcı ve izniyle bir eve yanaştım, yaşı bir adam gördüm, Arapça konuştım, bana Türkçe karşılık verdi, eliyle içeri girmemi işaret etti. Derdimi anlattım, arkadaşla-

rımın dağda mahsur kaldığını belirttim. Yüce Allah'ın sonsuz cömertliğinden olacak, bu ev dervişlere ait bir tekke imiş! Yanımdaki de onların şeyhi imiş. İçerdeki dervişlerden biri şeyhle yaptığım konuşmayı işitince dışarı çıktı. Onunla daha önce tanışmıştık, selâm verdi. Arkadaşlarımın durumunu ona bildirdim. Onları kurtarmak için dervişlerle beraber kendisinin de gelmesi gerektiğini anlattım. Beraberce arkadaşların beklediği yere gittik, onları alıp tekkeye döndük; bizleri kurtardığı, selâmete çıkardığı için Cenab-ı Allah'a şükrettik!

O gece Cuma gecesiydi; halk tekkede toplanmış, sabaha kadar Hakk'ı anmakla, zikirle diriliyordu geceyi. Herkes hazırlayabildiği kadar yemeği oraya getirmiştir. Böylece bizim için yemek sıkıntısı ortadan kalkmış oldu. Ertesi gün erkenden ayrılp yola çıktık. Cuma namazı vaktinde Muturnî kasabasına girerek bir ahi tekkesine indik ama yolcusu çoktu buranın; hayvanlarımıza bağlayacak bir yer bulamadık! Önce Cumayı kıldık. Bir yandan kar ve soğuk, öte yandan bineklerimizi bırakacak bir yer bulamamanın sıkıntısı içinde yöre halından bir hoca ile tanıştık; selâm verdi ve Arapça bildiği anlaşılıncı sevincim bir kat daha arttı! Kendisinden, kira ile de olsa hayvanlarını koyabileceğimiz bir yer bulmasını rica ettim, cevap verdi:

“Buradaki evlerin kaplarının küçük olması sebebiyle hayvanların içeri alınması mümkün değil. Evlerde barınamazlar ama karşısındaki tavayı tarif edeyim. Aslında çarşıya gelen bütün yolcular hayvanlarını oraya bırakırlar.”

Onun kılavuzluğunda bineklerimizi oraya götürdük, bağladık. Arkadaşlardan birini de bekçilik etsin diye avludaki boş dükkânlarından birine yerlestirdik.

Tuhaf Bir Olay ve Hırsız Adamın Hikâyesi

Bize garip gelen olaylardan biri şudur: Hizmetçilerden birini saman, diğerini yağ almaları için çarşıya gönderdim. Saman almaya giden işini gördü ve geldi. Öteki boş döndü ve kahkahayla güldü! Niye güldüğünü kendisine sorduğumuz zaman şunları anlattı:

“Çarşıya gittik, bir dükkâna vardık. Adamdan ‘semen’ (: Arapça yağı) istedik. Bize beklememizi işaret etti ve orada duran çocuğu gösterdi. Parayı ona verdik. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra çocuk bir balya “tibn”le (: saman) geri geldi! Bunları alacağımızı, ama yağ da istedığımızı tekrarladık. Bu lafım üzerine satıcı:

“İşte semen budur!” cevabını verdi!

Anlaşıyor ki Arap dilindeki “tibn” sözcüğünün karşılığı Türkçe samandır. Oysa Arapçadaki “semen”in karşılığı Türk dilinde

“rûgân”dır (: yağ). Biz Arapça “semen” deyince onlar saman getirdiler oysa yağ anlamına gelen rûgân kelimesini söylemeliydik!

Daha sonra Arapça bilen adamla tekrar görüşünde bizimle beraber Kastamûnya’ya (: Kastamonu) kadar gelmesini rica ettik, çünkü Muturnî ile Kastamûnya arasında on günlük bir mesafe vardır. Ona kendi elbiselerimden Mısır işi bir göyneğ verdim. Ailesini sevindirsin diye biraz para verdim, ona bir binek ayırdım; başka yardımlarda da bulunacağımı söyledi. Böylece bizimle beraber yola çıkmaya karar verdi ama kısa bir zaman sonra onun zengin olduğunu, çevre halkın dan birçoğunu kendisine borçlu bulunduğu anladık! Herif neredeyse tefeciymiş! Yiyeceğimiz için ona para veriyorduk. Ekmekten arta kalan parayla sebze, tuz ve kuru gıda satın alması gerekliken bunu kendine ayıryordu! Ayrıca sîrf yiyeceğe tahsis edilen dirhemlerden de bir şeyler aşırıyordu! Türk dilini bilmediğimiz için ona katlanmak zorundaydık. Nihayet durum öyle bir hâle geldi ki her günün sonunda ayibini açığa vurarak:

“Bugün ne kadar götürdün nafakandan?” diye sorardık. O da gülerek:

“Eh, şu kadar!” dedi.

Onun, cimriliğinden ötürü yolda hayvanlarından biri ölünce derisini kendi eliyle yüzüp sattığını; köylerin birinde kızkardeşinin evine indiğimiz vakit getirilen yemeği, kuru erik, elma, kayısı, şeftali gibi yemişlerle beraber suda yumuşatıp yediğini söyleyelim! Kadıncağıza birkaç kuruş vermek istediğimizde bu namlı cimrinin bize:

“Ona vereceğiniz bana verin!” dediğini, kendisine üç-beş kuruş uzatınca sevinçten havaya fırladığını söylemek yeterlidir sanıyorum! Kızkardeşine onun haberi olmadan gizlice bahış verdik, ne yapalım!

Bolu ve Gerede

Bôlî (: Bolu) şehrine yaklaşırken uzaktan zayıf görünen bir dereyle karşılaştık; ancak şehrin giriş yerinde bu derenin şiddetli akan, coşkun bir ırmak olduğunu farkettik. Yine de kafiledekiler suyu gecebildi, sadece küçük bir hizmetçi kız korkuya kapılara karşı tarafa atlayamadı. Benim atım ötekilerden daha dayanıklı ve atak olduğu için cariyeyi terkime bindirip suya girdim. Tam ortadaydık ki hayvan tökezledi! Arkadaşlar yetişerek zavallı kızcağızı ölmek üzereyken kurtardılar. Ben kendi başıma sudan çökmüştim...

Bôlî’de ahı yiğitlerinden birinin tekkesinde konakladık. Âdet gereği tekkenin bütün bölümlerinde ocaklar kış boyunca aralıksız yanar. Dergâhın her kısmına ayrı ayrı ocak yapılmıştır. Hepsinin bacası var,

duman çok ip gidiyor, tekke içine yayılmıyor; bu yüzden sıkıntısı yok. Onlara "bahârî" ismini vermişler. Bu kelimenin tekili "bahîrî" dir.

İbn Cüzeyy der ki:

Hilleli Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ şu dizelerde tevriye yapıyor; bahîrîden bahsederken hatırladım:

*"Gün doğarken Bahîrî den ayrıldık,
Zirvesini toz duman istilâ etti!
Onun akşamı Ebû Leheb olmasını istiyorsanız
Katırlarınız yük yük odunla gelmeli!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Tekkeye vardığımızda ocakları yanar bulduk. Hemen üstümüzdekileri çıkararak tek kat elbiseyle kaldık; ateşin karşısında ısrındık. Ahî derhal çeşitli yemek ve meyvelerden getirdi. Hak Teâlâ yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalıymışçasına bağırına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin! O geceyi huzur içinde geçirdik; içimiz rahat, bedenimiz dingin... Ertesi sabah yola çıktık, Keredey-i Bôlî (: Bolu Geredesi) denen yere vardık. Burası büyük bir düzlük üzerine kurulmuş şirin bir şehirdir. Caddeleri geniş, çarşları büyütür. Buraya civarın en soğuk beldesi diyebilirim! Şehir, birbirinden ayrı semtlerden oluşuyor. Her semtte kendi başına yaşayan, ötekilere karışmayan bir taife bulunuyor.

Gerede Sultanı

Bu adam Anadolu'nun orta dereceli sultanlarından Şah Bek'tir. Boyu bosu, davranışları ve huyu güzel ama cömert değil! Cuma namazını bu şehirde kıldık, bir zaviyede konakladık. Orada Şamli hatip fakih Şemseddîn ile tanıştık. Şemseddîn yillardır burada yaşıyor. Çoluk çocuğa karışmış. Beldenin hâkimi olan Şah Bek'in hem hatibi, hem de hocası olmak vasfıyla sözünü herkese geçirmiştir, geniş bir nüfuz alanı oluşturmuştur. Bir gün zaviyeye gelerek Şah Bek'in ziyaret edeceğini haber verdi. Kendisine bu iyiliğinden ötürü teşekkür ettim. Şah Bek'i kapıda karşılayarak selâmladım. Yanımıza oturdu, sağlık ve esenlik diledi, hâl hatır sordu; bu ülkeye ne zaman geldiği, dönemin hükümdarlarından kimlerle görüşüğümü merak etmişti. Ben de başından geçenleri anlattım. Bir saat süren görüşmeden sonra yanımızdan ayrıldı. Bizim için koşumları mükemmel bir at ile bir kat elbise gönderdi.

Borlû (: Safranbolu) Şehri ve Ali Bey

Buradan Borlû'ya (: Safranbolu) gittik. Tepe üzerinde kurulmuş küçük bir şehir. Eteklerinde hendek var. Tam zirvede sarp bir kale mevcut. Orada bir medresede konakladık. Bizimle beraber gelen hacı, medresenin müderris ve talebelerini tanıyor, onların yanında derslere katılıyordu. Talebelerle olan sıkı dostluğundan Hanefî oğlu belliydi.

Şehir emiri Ali Bek bizi huzuruna çağırıldı. Bu adam cömert ve iyiliksever Kastamûnya hükümdarı Süleyman Bâdişah'ın (: Padişah) ogludur. İleride ondan bahsedeceğiz. Yanına varmak için kaleye çıktık; selâm verdik. Bize "Merhaba!" dedi, ikramda bulundu. Yolculuklarımı sordu, anlattım. Beni yanı başına oturttu. Meşhur müelliflerden olup şehrin kadılığını ve Ali Bek'in kâtipliğini yapan Hacı Alâeddîn Muhammed de teşrif ettiler. Yemek geldi. Bütün davetlilerle beraber yemek yedik. Sonra hafızlar göz yaşartan yanık sesleri ve hayranlık uyandıran makamlarıyla *Kur'an-ı Kerim* okudular. Meclis bu şekilde sona erdi ve oradan ayrıldık.

Kastamonu Şehrine Varış, Müthiş Ucuzluk ve Derin Bilginler

Ertesi gün Kastamûnya'ya (: Kastamonu) yöneldik. Bu şehir Anadolu'nun en güzel, en büyük beldelerindendir. Yaşamak için her kolaylık var! Eşya fiyatları çok ucuz.

Kulağı ağır işittiği için Atruş diye adlandırılan bir şeyhin zaviyesine indik. Garip bir olaya şahit oldum. Talebelerden biri bazen havaya, bazen de yere parmağıyla bir şeyler yazıyordu, üstat ise buna cevap veriyordu! Hattâ bu şekilde ona hikâyeler anlatıyor, öteki de her her şeyi anlıyordu!³⁴⁸ Bu şehirde kırk gün kaldık. İki dirhem vere-rek iri bir koyun satın alabiliyor, yine iki dirhemle bize yetebilecek kadar ekmek bulabiliyorduk. Bu yiyecek bize tam gün kâfi geliyordu. Kafilemiz oniki kişiden müteşekkildi. İki dirhemlik bal alsak hepimiz doyuyorduk. Bir dirhemlik kestane ile ceviz aldık mı hepimiz yesek de artıyordu! Kış mevsiminin en soğuk günlerini geçirdiğimiz hâlde bir yük odun tek dirheme satın alınabiliyordu! Bugüne kadar dolaştığım bunca ülke arasında bu şehir kadar ucuzunu görmedim! Burada dönemin onde gelen bilginlerinden Tâceddîn Sultanöyükî ile karşılaştım. Ders okutan, müftülük eden bu onder âlim, Irakayn ve Tebriz'de okumuş, uzun bir müddet oralarda kalmıştı. Ayrıca Dîmaşk'ta da eğitimi görmüş, Mekke ve Medine'de epey bulunmuştı.

Anadolu diyarından Fenikeli Sadreddîn Süleyman ile de karşılaştım. Bu adam hayatı sayılır derinlikte bir müderristir. At pazarındaki

medresesinde misafir etti beni. Uzun ömürlü, altın yürekli Dâdâ Emir Ali ile de burada karşılaştım. Onun at pazarı yakınındaki zaviyesine vardım. Sırtüstü yatıyordu. Hizmetçilerinden biri onu oturttu. Diğerisi de adamın saçlarını kaldırıldı, gözleri açıldı! Benle konuşuyorken temiz ve düzgün bir Arapça kullanıyordu. Şöylededi:

“Hoş geldin!”

Yaşını sordum, anlattı:

“Ben Halife Müstansırbillah’ın yoldaşlarından idim. Müstansır ölünce otuz yaşlarındaydım. Şu anda yüzaltmış yaşındayım!”

Bize dua etmesini istedim, arkamızdan hayır dua etti.

Kastamûnya Sultanı

İyiliksever sultan, Süleyman Bâdişah’tır (: Padişah) o. Yetişini aşmış pir-i fâni bir adam! Yüzü aydın, sakalı uzun, heybetli mi heybetli bir sima. Zamanını bilginlerle geçiren, her daim erdemlilerle dost olan biri.³⁴⁹ Huzuruna girdiğimizde beni baş ucuna oturttu, hâl hatır sordu. Seyahatime ve Kâbe, Şam, Misir ülkelerine dair sualler yöneltti. Tek tek cevaplardım, gereğişi şekilde. Böylece onun ikamet ettiği yere yakın bir evde konaklamam için emir verdi. Aynı gün yaman mı yaman bir doru kıraklı giysi hediye etti; harcîrah ve yulaf göndermeyi ihmâl etmedi. Ayrıca Kastamûnya’ya yarılm gün uzaklıktaki bir kasabanın buğday ve arpa hasadının tamamen bana hibe edilmesi hususunda da emir buyurdu! Ne yazık ki, burada fiyatlar pek düşüktü; müsteri bulamadım ve ürünü bize arkadaşlık eden bir hacîya bıraktım!

Kastamûnya hükümdarının âdeti ikindiden sonra umumi medlis kurmaktadır. O vakit geldikte sofralar hazırlanır, kapilar açılır; yolcu, köylü, şehirli ve yabancı kim varsa gelir, kimse geri çevrilmez, herkese bir şeyle ikram edilir. Özel divan ise sabahleyin erkenden kurulur. Burada önce padişahın oğlu huzura gelir. Babasının elini öptükten sonra kendi dairesine gider. Onun ardından devletin üst düzey görevlileri çıkarlar huzura; yemek yerler ve ayrılırlar.

Cuma günleri saraya uzakça bir mescitte Cumayı kılar, oraya at üzerinde merasimle gider. Her zaman böyledir bu.

Kastamûnya’nın büyük câmii ahşaptan yapılmış üç katlı bir bina-dır. Hükümdar, devletin ileri gelenleri, kâdi, fikih bilginleri ve kuman-danlar alt katta; sultanın “efendi” diye anılan kardeşi, onun hademele-ri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta; hükümdarın oğlu ve veliahdi olan Şehzâde Cevâd ise genç köleleri, hizmetçileri ve ahalî ile üst katta Cuma namazı kılarlar. Hafızlar mihrap önünde halka şeklinde dizilirler. Şehrin kadısı ile Cuma hatibi de

onların yanına oturur. Sultan mihrabın hizasında yerini alır. Evvelâ güzel sesleriyle hafızlar Kehf Sûresi'ni okurlar, âyetleri enteresan bir tarzda tekrar ederler. *Kur'an* okuma bitince hatip minbere çıkar, Cuma hutbesini verir. Sonra da beraberce namaz kılır. Farz bitince nafile rekâtların kılınmasına geçilir. Nihayet hafızlardan biri hükümdarın huzurunda aşır okur.

Böylece Padişah maiyetiyle beraber câmiden ayrılır. Bir başka hafız, bu defa padişahın kardeşinin bulunduğu katta aşır okur. Onun okuyusu bitince oradaki şezhâde de beraberindekilerle câmiden çıkar. Son olarak hafızlardan biri şezhâdenin önünde aşır okur. Onun okuyusu bittiği zaman merasim memuru ayağa kalkarak Türk dilinde yazılmış bir manzume ile sultani ve veliahtı över; her ikisine hayır dualar eder. Böylece şezhâde de câmiyi terkeder. Dışarda kendisini bekleyen amcasının elini öper ve atına binerek babasının bulunduğu konağa gider.

Saraydaki törende padişahın kardeşi ve oğlu huzura beraber girerler. Amca önden ilerleyerek hükümdarın elini öper ve kendisine ayrılan makama geçer. Oğul babasının elini öptükten sonra kendi dairesine çekilmek üzere huzurdan ayrılır. Orada bulunan yakınları ile (bir müddet) oturur, sohbet eder. İkindi vakti geldiğinde hep beraber namaz kılır. Sonra hükümdarın kardeşi huzura çıkar, el öper ve veda eder. O, ertesi Cuma merasimine kadar huzura girmez. Veliaht (: şezhâde) ise daha önce belirttiğimiz gibi her gün sabahleyin huzura çıkmak zorundadır.

Fahreddîn Bek Zaviyesi

Kastamûnya'dan ayrılarak yolumuza revan olduk. Karşımıza çıkan kasabaların birinde gördüğümüz zaviye ülkenin en güzel ve en büyük zaviyesidir. Burada konakladık. Binayı büyük beylerden olan ve hayatını Yüce Allah'a adayan Fahreddîn Bek yaptırmış. Zaviyenin bakım işlerini ve orada ikamet eden dervişlerin idaresini ogluna vermiş. O köyün gelirini de tamamen bu zaviyeye vakfetmiş! Zaviyenin karşısında misafirlerin hiçbir şey ödemeden yunacağı bir hamam yaptırmış. Köyün tam ortasında inşa ettirdiği çarşının gelirini büyük câmiin giderlerine ayırmıştır.

Onun fermanına göre Kâbe, Suriye, Mısır, Irak, İran, Horasan ve diğer beldelerden gelen dervişlere, dergâha vardıkları gün bir takım elbise ile yüz dirhem verilmeli; ayrıldıkları zaman otuz dirhem ikram edilmeli, orada kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak ekmeğ, et, pilâv, yağ ve helva sunulmalıdır. Ayrıca Anadolu kökenli dervişlerin on dirhem harçlık, üç gün de ağırlanma hakları vardır. Buradan ayrıldıktan sonra geceyi ıssız, yüce bir dağ başında Kastamûnyalı Ahi Nizâmed-

dîn'in yaptırdığı tekkede geçirdik. Burada yolcuların yiyecek masrafları bir köyden karşılanması gerekmektedir. Köy tamamen o zaviyeye vakfedilmiştir.

Sinop Şehri ve Gazi Çelebi

Ahi Nizâmeddin'in tekkesinden ayrıldıktan sonra Sanûb'a (: Sinop) yöneldik. Burası gayet kalabalık ve büyük bir şehir; güzellik ve sağlamlık bir arada! Doğu yönü hariç, çepeçevre denizle kuşatılmış! Doğu'da bulunan tek kapısından da hükümdarın izniyle girilebilir. O esnada şehrin beyi daha önce andığımız Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bek'ti.³⁵⁰ Bizim için gereken izin çıkarılınca şehrə girdik; Ahi İzzeddin Çelebi'nin deniz kapısı civarında bulunan dergâhında konakladık.

Bizim orada, Sebte'nin Mînâ'sı gibi burada da denize doğru bel vermiş bir dağa çıktıığında eteklerindeki bağlar, bahçeler ve gürül gürül akan sular görülür. Bu yüksek mekânda yetişen meyvelerin çoğu üzüm ve incirdir. Ama sarp olduğu için çıkmak kolay değil oraya. Bu mıntıkada onbir civarında Rum kasabası var. Hepsi de Müslümanların egemenliği altında. Tam tepede kurulu zaviye Hidir-İlyas makamı diye bilinir. Burada her zaman bir zahit vardır. Hemen yakınında bulunan bir kaynak başında yapılan duanın muhakkak kabul edileceğine inanılır. Dağın eteklerinde ise Peygamberimizin mübarek arkadaşlarından Bilâl-i Habeş'in kabri mevcuttur. Oracıkta kurulu tekkede misafirlere ve gelen gezen yemek verilir.

Sinop'un büyük câmii, gördüğümüz mabetlerin en güzelleri arasındadır.³⁵¹ Tam ortada bir su havuzu var. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş. Her ayak, iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkan bir mahfil bulunuyor. Bu mabedi, Sultan Alâeddin-i Rûmî'nin oğlu Pervâne yaptırmıştır. O, Cuma namazlarını bahsettiğimiz mahfilde kılmış. Ardından oğlu Gâzî Çelebi hükümdar oluyor. Gâzî Çelebi vefat ettikten sonra Süleyman Şah, Sanûb'a egemen oluyor.

Gâzî Çelebi, cesur ve yiğit bir hükümdarmış. Hak Teâlâ onu su altında uzun müddet kalma kabiliyeti vermiş; iyi bir yüzücüymüş. Hazırladığı donanmayla Rumlara (: Hristiyanlara) karşı savaşa çıkar, iki tarafın askerleri yüz yüze geldikte derhal demir birburguya suya dalar, kâfir teknelerinin diplerini tek tek delermiş! Düşman o hengâmede suya batıncaya kadar bunun farkına varmazmış! Anlatılanlara göre bir zamanlar kâfir donanması Sanûb limanına baskın yaptığından Gâzî Çelebi bütün gemileri bu şekilde batırmış, düşman askerlerini de esir almış. Onun üstün niteliklere sahip olduğu belli. Ama "haşış"³⁵² kullanmakta ileri gittiği, bu yönde bir zaafi olduğu belirtiliyor. Hattâ

esrar yüzünden öldüğünü söyleyenler de var! Anlatılanlara göre bir gün bu mereti fazla kaçırılmış ve ava çıkış bir ceylânın peşine düşmüşt. Hayvancâz, sık ağaçlı, dallı budaklı bir yere girince o da hızla dalıyor arkadan... Ve başını bir ağaca çarpiyor, can veriyor! İşte bu hâdiseden sonra Sultan Süleyman, Sanûb'u ele geçirerek oğlu İbrahim Bek'i oraya atamıştır. Bu adamın da önceki gibi fazla esrar aldığı söyleniyor. Hakikaten bütün Anadolu ahalisi bu maddeyi kullanmakta hiçbir sakınca görmemektedir! Ben bir gün Sanûb Câmiî'nin önünden geçenken oradaki peykelerde oturan insanlar arasında kumandanların bulunduğuunu gördüm. Hizmetkâr, önlerinde kinaya benzer bir maddeyle dolu bir kabı dolaştırip duruyor; ileri gelen kumandanlar da kaşık kaşık götürüyordu bu kaptan! Yedikleri şeyin ne olduğunu bilmiyordum. Yanımdakilere sordum; esrar olduğunu söyledi biri!

Sanûb şehrinde hem hükümdarın naibi, hem de hocası olan Kadi İbn Abdürrezzâk bizi konağında misafir etmiştir.

Tavşan Etiyle İlgili Bir Hikâye

Şehre geldiğimizde ahalî bizim iki elimizi yana indirerek namaz kıldığımıza şahit olmuş. Oralılar Hanefî oldukları için Mâlikî mezhebinî ve onun namaz kılma usûlünü bilmiyorlar tabii... Mâlikî mezhebince namazda elli iki yana salmak, muhtar (: seçilen, uyulan, amel edilen) görüştür. Sanûbluların bir kısmı Irak ve Hicaz yörelerini görmüş olduklarından, oralarda yaşayan Şîilerin elliğini yana salarak namaz kıldıklarını da biliyorlar! Bu benzerlikten ötürü bizi Şîilikle itham ettiler; art arda sorular sordular! Onlara Mâlikî olduğunu anlatmaya çalıştıkça da inandıramadık, yüreklerinde kuşku devam etti. Nihayet belde naibi (: yönetici), hizmetçileriyle bir tavşan gönderdi bize. Bizim ne yapacağımızı izlemesini tembih etmiş adamcâğıza! Tavşanı kestirdim, pişirdim, hep beraber afiyetle yedik! Hizmetçi bu duruma şahit olunca efendisine gidip durumu anlatıyor. İşte o zaman hakkımızda uyanan kuşku yok oldu; ardından gelsin ziyafetler! Hemen ağırlamaya başladılar bizi! Zira Râfîzîler tavşan eti yememektedirler.

Şehre gelişimizin dördüncü günü İbrahim Bek'in annesi vefat etti. Onun cenaze törenine ben de katıldım. İbrahim Bek cenazeyi başı açık ve yayan takip ediyordu, öteki kumandanlar ve memlûk erler (: kapukulları) ise hem başlarını açmışlar hem de kaftanlarını ters giymişlerdi. Yargıcı ve hatipler ile hocalar ise elbiselerini ters giymişler fakat başlarını açmamışlardı. Sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bez dolamışlardı kafalarına. Bu yörede yas kırk gün sürüyor; her gün sofralar kuruluyor, ziyafetler veriliyor! Bu defa da öyle yapılmıştır.³⁵³

OTUZÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Deşti Kıpçak'a Uzbek Han'ın Ülkesine Açılış

Deniz yoluyla Kirem'e (: Kırım) gitme imkânı doğsun diye bu şehirde (: Sinop) kırk gün kadar kaldık. Sonunda bir Rum'un gemisini kiralayabildik ama uygun rüzgârı bulmak için onbir gün daha eğleştik ve nihayet denize açıldık. Üçüncü gün denizin tam ortasında müthiş bir fırtına bastırdı, ölümle burun buruna geldik. Ben, Faslı Ebûbekir'le geminin kış kamarasında idim. Ona denizin durumunu anlaması için güverteye çıkmamasını söylediğim. Çıktı ve biraz sonra aşağı inerek şöyle dedi:

"Sizi Allah'a emanet ediyorum; dışında benzeri görülmemiş bir kasırga var! Hepimiz telef olacağız!" Biraz sonra rüzgâr tersine döndü, gemi Sanûb (: Sinop) limanı civarında karaya oturdu. Bazı tacirler tekrar limana girmeyi istedilerse de gemi sahibiyle konuşarak bunların karaya çıkışmasını önledim. Bir süre sonra hava düzeldi. Tekrar yelken açarak deryanın ortasına vardık. Yine hava bozdu ve dehşetli anlar yaşadık! Bu sefer rüzgâr yavaşladı, az da olsa mesafe katetmeye başladık. Ta uzaklarda karadaki dağları görerek Kirş (: Kerç) boğazına yöneldik.³⁵⁴ İskeleye girme niyetindeydim ama yamaçta bulunan bazı insanlar elliye işaret verdiler; girmeyin anlamında. Limanda düşman gemilerinin bulunduğu sandık, kıyımı takip ederek geri döndük.

Kırım'da Bir Kilise ve Kefe Şehri

Sahile yaklaşınca gemi sahibine:

"Beni buraya çıkar!" dedim. Kirem (: Kırım) toprağına ayak basarak az ileride bulunan kiliseye yöneldim. Mabette sadece bir rahip vardı. Duvarda başında sarıçı, belinde kılıcı, elinde mızrağıyla bir Arap tasvir edilmişti. Resmin önünde yağ kandili vardı. Rahibe dönerek;

"Bu resim kimin?" dedim. Şu cevabı alınca hayretten donakaldım:
"Bu, Peygamber Ali'nin resmidir!"³⁵⁵

O geceyi bu kilisede geçirdik. Akşam yemeği için tavuk pişirdik ama bunları Sanûb'dan getirmiştik ve gemideki bütün eşyalarımıza olduğu gibi buna da deniz kokusu sinmişti! Dolayısıyla tadamadık bile!

İndiğimiz yer, büyük bir ülkenin limanıdır. Burası Deş-i Kafcak (: Deş-i Kıpçak) diye bilinir. "Deş" Türk dilinde bozkır, alan, sahra anlamındadır. Bu geniş saha bir uçtan bir uca yemyeşilse de ağaç, tepe, bina ve odun görmek mümkün değil; sade mera!³⁵⁶ Orada kuru gübre yakarlar. Buna "tezek" diyorlar. İşin ilginç yanı, ileri gelen, saygıdeğer kimselerin dahi etekleri gübre doludur; tezek toplamaya çıkarlar daima! Yolculuk arabayla yapılır. Bu bozkır, bir uçtan bir uca altı ay tutar. Üç aylık bölümü Sultan Muhammed Uzbek Han'ın ülkesinin sınırları içindedir. Öteki üç aylık kısmıyla başka hükümdarların arazileridir.

Limana varışımızın ertesi günü, arkadaşlarımızdan olan bir tüccar; yörenin yerli halkından Hristiyanlığı benimsemiş Kafcaklılar (: Kıpçaklar)³⁵⁷ başvurarak atla çekilen bir araba kiraladı. Arabaya bindik, Kefâ (: Kefe) şehrine ulaştık. Bu şehir deniz kıyısına kurulmuştur. Planı dikdörtgen şeklinde ve ahalinin ekseriyeti Hristiyanlardan oluyor. Onların büyük bir kısmı aslen Cenevizlidir.

Şehrin hâkimi Demdîr adlı biridir. Oraya ulaşınca, Müslümanlara ait bir mescide inmeyi uygun bulduk.

Ürküten Çan Sesleri ve Muhteşem Kırım'ın Merkezi

Mescide inisimizden bir saat sonra ansızın ortalığı kaplayan çan sesleriyle irkildik! Şimdîye kadar hiç işitmeyeğim bu sesler her yandan geliyordu. Endişelendim; yol arkadaşlarına mescidin üst kısmına çıkarak *Kur'an* ve ezan okumalarını, Allah'ı annalarını salık verdim. Onlar söylediğlerimi yapınca biraz sonra mescide zırhlı ve tepeden tırnağa silâhlı bir adam geldi. Bize selâm verdi. Ona kim olduğunu sorduk. Bu şehirdeki Müslümanların kadisiymiş meğer! Ezan ve *Kur'an* seslerini duyunca bize bir şey oldu sanarak buraya geldiğini söyledi; biraz sonra ayrılp gitti.

Burada hep iyilik gördük, kötü bir muamele ile karşılaşmadık. Ertesi gün (şehrin hâkimi olan) ahı geldi, bize ziyafet verdi. Yemek yedikten sonra şehri dolaştık. Zengin ve büyük çarşilar tiklim tiklimdi. Halk tümüyle Hristiyandi. Gezintimiz esnasında limana da indik; insanı hayrete düşüren bir düzeni vardı! Yük ve savaş gemilerinden, küçük-büyük en az ikiyüz tekneyi alacak genişliğe sahipti!

Burası, dünyanın en ünlü limanlarındandır. Yolumuza devam ederek bir araba kiraladık ve Kirem'e (: Kırım) yöneldik; Kirem, Ulu sultan Muhammed Uzbek Han'a bağlı, şahane bir belde! O sıralarda hükümdarın saygın bir emiri olan Tülüük Tümür Bey'in yönetiminde bulunuyordu. Yolculuğumuzu bu beyin hizmetçilerinden biriyle yaptığımızdan oraya varışımızı hemenmeye haber verdi o adam. Tülüük Tümür, hocası olan Sa'deddîn'le beraber yanımıza bir at gönderdi. Burada Şeyhzâde Horasanî diye bilinen bir adamın tekkesinde konakladık. Şeyh, gelişimizden memnun oldu, bize ikramlarda bulundu. Halk onu çok seviyordu. Yörenin kadısı, hatibi ve âlimlerinin onun huzuruna çkarak elpençe divan durduklarına tanık oldum.

Şehir dışında Hıristiyan bir rahibin tüm ömrünü manastırda ibadetle geçirdiğini, durmadan oruç tuttuğunu, hattâ aralıksız kırk gün oruçlu kaldıktan sonra bir bakla tanesiyle iftar ettiğini, gaiten haber verebildiğini anlattı Şeyhzâde Horasanî bana. Hattâ birlikte o adamın yanına gitmeyi dahi teklif etti ama ben kabul etmedim. Sonradan onu görmediğime ve gerçekte ne olduğunu anlamadığımı pişman olmuştum.

Kirem kadılarının başı olan Hanefî kadısı Şemseddîn Saylı ile Şâfiî kadısı Hîdîr'i, hoca Alâeddîn Asî'i, Şâfiî hatibi Ebûbekir'i görmek, onlarla görüşmek fırsatına eriştim. Şâfiî hatibi Ebûbekir, Memlûk hükümdarı Melik Nâsîr'ın burada inşa ettirdiği büyük câmiin hatipliğini yapıyordu. Ayrıca Hıristiyanken İslâmîyeti kabul ederek ulu mertebelere çıkış bulunan Rum asıllı bilge zahit Şeyh Muzafferüddîn ile de görüştüm. Salih amel peşinde koşan, erdemli insan Muzahirüddîn de buranın büyük fakihlerindendir.

Bu yöreye ulaştığımız sırada Tülüük Tümür Bey hastaydı. Onu ziyaret ettiğimizde bize ihsanda bulundu, güzel muamele etti. Onun, Sultan Muhammed Uzbek Han'ın payitahtı olan Serâ (: Saray) şehrine gideceğini öğrenince seyahati beraber yapmak için derhal yol ihtiyaçlarını görmeye, arabalar satın almaya başladım.

Burada Arabalarla Seyahat Edilir

Onlar Arapça tekerlekli araç anlamına gelen "acala"ya "araba" diyorlar. Bu araçların her birinin dört tekerliği olup iki veya daha fazla atla çekiliyor. Ağırlığına göre bazen öküz veya develer koşuluyor önüne. Arabacı, hayvanlar arasında semerli olana biner, elindeki kamçıyla hayvanları idare eder. Eğer yoldan ayrıldıklarını görürse büyük bir övendere ile onları yola sokar. Arabanın üzerine ince ağaç çubuklarından yapılmış ve birbirine kayışlarla kenetlendirilmiş kubbeyi

andıran hafif bir iskele bindirilir. Bunun üzerine keçe veya çadır bezinden mamul bir örtü konulur. Kubbenin kafesli pencereleri vardır; içerisinde bulunanlar etrafı seyrederler ama dışarıdan görülmeyezler. Arabanın içi uyumaya, yemek yapmaya, kitap okumaya elverişlidir seyahat boyunca! Yiyecek, içecek, eşya ve yüklerin taşıdığı arabalar da üzerindeki evceğizlerden dolayı yolcu arabalarına benzıyor ama onların kapısına kilit asılmıştır.³⁵⁸

Teşrifat, Türklerin Yol Töresi, Hırsızlığın Cezası

Arzuladığım seyahat için keçe ile tentelenmiş bir arabayı güzelce donattım. Cariyemle beraber ona bindim. Arkadaşım Afifüddin Tûzerî'ye de küçük bir araba ayarladım. Diğer arkadaşlar için üç deve ile çekilen büyük bir araba tahsis ettim; develerden birine arabacı biniyordu. Yola çıktığımızda yanımızda Tülük Tümûr Bey, kardeşi İsa, çocukları Kutlû Dümûr ve Sârû Bek vardı. Ayrıca kafilemizde Tülük Tümûr'un hocası Sa'deddîn, Hatip Ebûbekir, Kadı Şemseddîn, Fakih Şerefüddîn Musa ve "Muarrif" (: tanıtıcı, teşrifatçı) Alâeddîn bulunuyordu. Muarrif Alâeddîn'in vazifesi kabul dairesinde beyin yanı başında dikilmek; meselâ kadı geldiği zaman ayağa kalkıp yüksek sesle:

"Bismillah! Efendimiz, ustamız, kadılar kadısı, fetvaları açıklayan, davaları çözen geldi; Bismillah!" demektir. Eğer ulu bir fıkıh bilgini veya parmakla gösterilen saygın bir adam gelirse teşrifatçı şöyledir:

"Bismillah! Efendimiz falanca adam!" Böylece mecliste bulunanlar yeni geleni ayakta karşılayarak yer açırlar.

Hacilar Hicaz yolunda nasıl seyahat ederlerse Türkler de bu bozkırda öyle yolculuk ediyorlar; sabah namazından sonra yola çıkıp kuşluk vaktinde konaklıyorlar. Öğleden sonra tekrar yola koyulup akşamüzeri istirahat veriyorlar. Bir menzile varıldığından at, deve ve öküzler arabalarından çözüllererek otlamak için bırakılıyor. Sultan veya bir başkası; hiç kimse hayvanına yem yedirmez. Zira yeşil mera, sabah akşam hayvanlar için yem ve arpa yerine geber. Böyle gür ota başka bir ülkede rastlanmaz. Bu yüzden bölgede pek çok yük hayvanı beslenmektedir. Şunu da belirtmek gerekiyor; Türklerin hırsızlıkla ilgili cezaları çok ağır. Hayvan sürüleri bekçisiz, çobansız otlayabilmekte. Yanında çalınmış bir hayvan bulunan, onu iade etmeye ve çalınan hayvanın türünden dokuz adet bulup sahibine vermeye mecburdur! Eğer bunu ödeyecek gücü yoksa çocukların alınır! Çocuğu da yoksa koyun boğazlanır gibi öldürülür!

Türklerin Yemeği; Tatlıya Karşı Tutumları ve İctikleri Şıra

Türkler ekmek ve katı yiyecek yemezler; “dükî” (: düğ, düği; bulgur) adını verdikleri, bizim “anlı”ye benzeyen bir malzemeden yemek yaparlar.³⁵⁹ Önce suyu ateşin üzerine koyarlar. Kaynayınca dükîden bir parça içine atarlar. Yanlarında et varsa onu lime lime edip tencereye koyarlar ve beraber pişirirler. Yemek pişince herkesin payını tabaklara koyup servis yaparlar. Ve nihayet tabaklardaki yemeğin üzerine yoğurt dökülp içilir. Yemekten sonra kısrak sütünden yapılan ve “kimizz” (: kırmızı) adı verilen nesneyi içerler.

Türkler iyi karakterli, kuvvetli ve cesur insanlardır. Bazı vakitlerde “burhani” (: borani) denilen hamur işini yerler. Bu yemek, küçük küçük kesilmiş hamur parçalarıdır aslında. Bunlar, ortalarından birer delik açılarak tencereye oturtulur. Pişirildikten sonra üzerine yoğurt dökülp içilir. Ayrıca bir çeşit şıraları daha var ki demin bahsettiğimiz dükî tanelerinden yapılıyor.

Tatlı yemek, onlar nezdinde ayıp karşılanır! Ramazan ayı içinde Sultan Uzbek'in huzurunda bulunuyordum. Sık sık yenmekte olan kısrak ve koyun eti vardı sofrada. Ayrıca “riştâ” (: erişte) denilen ve şehriyeye benzeyen; piştikten sonra sütle karıştırılarak bir çorba da hazırlanmıştı.

O gece arkadaşımın yaptıkları tatlıdan bir tabak sundum sultana. Sultan sadece parmağıyla dokunup tattmakla yetindi, bir daha elini sürmedi! Tülük Tümûr'un anlatığına göre sultan bir gün çocuk ve torunlarının sayısını kırkı bulan saygınlık kapıkuluna şöyle demiş:

“Bu tatlıyı yersen cümlenizi azat ederim!” Ama adam şu cevabı vermiş:

“Beni öldürsen de yemem!”

Kirem'den çıktıktan sonra Tülük Tümûr'un otağının bulunduğu Sicicân'a (: Sicgan) indik. Tülük Tümûr adam göndererek beni huzuruna çağırdı. Arabacının yedeğinde her zaman hazır binek bulunduğundan hemen atlandım ve otağa gittim. Bey, çeşit çeşit yemekler hazırlatmıştı. Bunlar arasında ekmek de vardı. Servis yaparken önce küçük kâselerde beyaz bir su getirdiler, herkes onu içti. Şeyh Muzafferrüddin, Tülük Tümûr Bey'in ön tarafına oturmuş, ben de onun yanında yer almıştim...

“Bu içilen nedir?” diye sordum. Cevap verdi:

“Dühn suyudur!” Ama onun söylediğinden hiçbir şey anlamamıştım. Tattığımıda eşilik hissettiğim için hemen bıraktım. Yemekten çıktığım zaman bunun ne olduğunu araştırdım; anlattılar:

"Dûkî (: düğ) tanelerinden yapılan bir "nebîz"dir bu. Onlar Hanefî mezhebindendir ve nebîz onlar nezdinde helâldir." Buralılar dûkîden yapılmış bu nebîze "bûza" (: boza) adını veriyorlar. Şeyh Muzafferüddîn bana "mâiddûhn" (: dühn suyu) dediğinde dilinde biraz tutukluk ve yabancılık bulunduğu için "yağ suyu" demek istedığını sanmıştım!

Bıçakçı Ahî'nın ve Azak Beyinin Misafirperverliği

Kirem'den itibaren onsekiz konak yol aldıktan sonra büyük bir suya geldik. Orayı geçmek bir günümüzü aldı. Yük hayvanları ve arabalar suya hep beraber girmiş olduğundan çevre baştan başa çamur ve batak hâline gelmiş, geçiş iyice zorlaşmıştı. Emir geçişimi kolaylaştırmak için önce bana yol verdiği gibi hizmetkârlarından bir bölümünü de yardımımıza göndermişti. Ayrıca sultanın huzuruna çıkmak istedigimi; bana ihtimam gösterilmesi gerektiğini bildiren bir mektup yazarak Azak beyine yolladı. Böylece diğer bir suya ulaşımına kadar yola devam ettik. Vardığımız suyu da yarım günde geçtik. Üç gün daha giderek Azak şehrine vardık.

Burası deniz kenarında kurulmuş, düzenli, mükemmel bir şehirdir. Cenevizli ve diğer milletlerden gelen tacirler oraya ticaret amacıyla hücum ediyorlar. Ahılardan Bıçakçı Ahî şehrin nüfuz sahibi kişile-rindendir. O, gelen giden yolcuya zaviyesinde yemek ikram eder. Tülük Tümûr Bey'in mektubu, Azak emiri olan Muhammed Hvâce Huvârezmî'ye ulaşınca yanında şehir kadısı ve öğrencileri ile bizi karşılamaya çıktı, ziyafet düzenledi. Onu selâmlayıp ziyafetin hazırlandığı yere yöneldik.

Yemeğten sonra şere yönlerek kale dışında Hîdr-İlyas'a (: Hızır İlyas) nispet edilen bir ribâttâ konakladık. Azak halkından Şeyh Receb Nehr-i Melikî geldi, bizi aldı ve kendi tekkesinde hazırladığı mükellef bir ziyafete çağırıldı. Nehr-i Melik aslında bir Irak kasabasıdır. Bizim Azak'a varışımızdan iki gün sonra Tülük Tümûr Bey şehrle gelmişti. Azak Beyi Muhammed Hvâce, yine yanında belde kadısı ve öğrencilerle onu karşılamaya çıktı, görülmemiş bir şekilde ağırladı. Birbiri peşine üç çadır kuruldu. Bunlardan biri parlak renklerle süslü ipekten, diğer ikisi de ketenden yapılmıştı. Çevresi "serâçe" denilen çitlerle çevrilmişti. Bizim orada bunlara "efrâc" denilir. Otağın dışında kalan giriş yeri bizim ülkemizdeki burçları andırıyor. Bey, otağ önünde atından inince yere serilen ipek yaygılar üzerinden yürüyerek çadıra girdi. Tülük Tümûr, -misafirperverliğinden olacak- kendi nezdinde ne kadar değerli olduğumu göstermek için beni önüne kattı. Böylece ilk çadıra girdik.

Burası Tülükk Tümür Bey'e tahsis edilmişti. Ortasına, beyin oturması için altınla süslenmiş büyük bir ahşap taht kurulmuş, üzerine güzel bir minder kondurulmuştu. Bey beni ve Şeyh Muzafferüddin'i ileri geçirerekten sonra kendisi ilerledi, ikimizin arasında tahta oturdu. Kendi kadısı, hatibi ve belde kadısı ile öğrencileri tahtın sol tarafında yere serili kıymetli yaygılara oturdular. Tülükk Tümür Bey'in oğluyla kardeşi, Azak beyi Muhammed Hvâce ve çocukları hizmette bulunmak için ayakta kaldılar. Daha sonra at eti ve diğer etlerden yapılmış yemekler getirildi. Arkasından kısrak süti ve boza sunuldu.

Yemeğinden Sonra Kur'an ve İlahi Okunması

Yemeğin bitince güzel sesle okunan Kur'an dini lendi. Bir minber kurularak vâiz buraya çıktı. Hafızlar önde yerlerini aldılar. Biz cemaat olarak fevkâlâde iyi hazırlanmış bir hutbe dinledik. Hatip, sultan ve Tülükk Tümür Bey için dua etti. Orada hazır bulunan cemaat için de ayrı ayrı dualarda bulundu. Vâiz duayı önce Arapça söylüyor, arkadan Türkçesini açıklıyordu. Onun sözlerinin ara yerlerinde ise hafızlar Kur'an'dan âyetler okuyorlar, bu âyetleri güzel bir nağme ile tek-rarlıyorlardı. Sonra ilâhî söylemeye başladilar. Arapça söylediğlerine "kavâl" diyorlardı. Daha sonra Farsça ve Türkçe okumaya başladilar. Bu bölümde ise "mûlemma" adını veriyorlardı. Bunların ardından yine yemek getirildi, meclis böylece akşamaya kadar sürdü.

Oradan ayrılmak için ne zaman izin istesem bey razı olmuyordu. Tören sonundameye, çocuklarına, kardeşine, bana ve Şeyh Muzafferüddin'e birer takım elbise;meye on, çocukları ve kardeşlerine altışar, beyin ileri gelen adamlarıyla bana da birer at getirildi.

Yaygın At Ticareti

Bu memlekette attan bol bir şey yok. Fiyatları hakikaten ucuz. En iyisi at bu ülke parasıyla elli veya altmış dirheme alınır. Bizim diyarımda bir dinar civarında bir para demektir bu! Bu atlar Mısır'da "ekâdîs" denilen cinsten olup halk bunlarla geçiniyor. Bizde koyun neyse burada at o! Belki bizdeki koyun sürülerinden daha çok. Her Türkün elinde bunlardan binlercesi vardır. At sahibi olan Türkler arasında ülkede yerleşmiş söyle bir âdet vardır:

Kadınların bindikleri arabaların bir köşesine bir arşın boyunda ince bir değnek asılıyor. Ucuna da bir karış uzunlukta keçe parçası bağlanıyor ve her bin at için tek parça bağlıyorlar. Ben gezi sırasında on civarında keçe asılmış arabaya tesadüf ettim. Yetişirilen atların çoğu Hindistan'a gönderiliyor. Her at kervanı altibinden az ya da çok

attan oluşuyor. Her tüccarın yüz-iki yüz civarında atı var. Tacirler her elli at için bir sürücü tutarlar; sürücüler atları koyun sürüleri gibi meralara salarlar. Sürücüye (: çobana) "kaşî" adı veriliyor.³⁶⁰ Elinde ucuna ip bağlanmış uzun bir değnekle at üstünde görevini yapar. Eğer bir atın yakalanması isteniyorsa hemen koşturtmaya başlar, elindeki ipi (: kemendi) atın boynuna atarak yakalar. Çevik bir hareketle tuttuğu hayvanın sırtına geçerek ötekini çayırı bırakır! At sürüleri ancak Sind arazisine girdikten sonra yemle beslenirler. Çünkü bu ülkedeki çayırlar arpanın yerini tutacak kalitede değildir. Sürülerdeki hayvanların çoğu Sind'de çalınır ya da telef olur. Burada Şışkar denilen yere ulaşıldıkta at başına yedi gümüş dirhem ödenir. Sind'in merkezi Multân'a gelindiği vakit ise ayrı bir vergi verilir. Daha önce at sürülerinin dörtte biri haraç alındığı hâlde Hind sultani Muhammed Şah bu vergiyi kaldırılmış ve Müslüman tacirlerden zekât, Müslüman olmayanlardan da öşür (: onda bir) alınmasını emretmiştir. Her şeye rağmen tacirler iyi kazanıyor. Zira onlar bu atlardan en ucuza sattıklarını yüz dinara vermektedirler! Bu para bizim Mağrip altını ile yirmibeş dinar ediyor. Çok kez bunun iki katı fiyatına satmaları da imkân dahilindedir. Hattâ bir at demin verdığımız rakamın dört katı fazlasına bile gidebilir! "ci-yâd" tabir edilen kaliteli kühelylânlar ise beşyüz dinara gider. Hindistanlılar yük taşıtma veya yarış için bu taraftan at satın almazlar; savaşta hem kendileri hem de hayvanları zırha büründüğünden dayanıklılığa ve adımların genişliğine önem verirler. Yarış hayvanlarına gelince; bunları Yemen, Umân ve Fars eyaletinden getirtirler ki bu cins hayvanların biri bin ilâ dörtbin dinar arasında alıcı bulur!

Macar Şehri, Dervişlerin Gördüğü İlgi ve Gezgin Bir Yahudi

Tülük Tümûr Bey'in bu şehirden ayrılışından sonra Muhammed Hvâce'nin yol ihtiyaçlarımızın tedariki vesilesiyle orada üç gün kalmak zorundaydık. Hazırlıklar bitince Macar şehrine doğru yola koyulduk.³⁶¹ Burası büyük bir ırmak (: Kuma, Kuban) kenarında geniş bahçelere sahip bir şehirdir. Türk ülkelerinin en bakımlı, en güzel şehirlerinden! Burada Irak'ın Batâih beldesinden gelen yaşlı, erdemli, ibadete düşkün Şeyh Muhammed Batâihî'nin zaviyesinde konaklıdım. Bu adam Ahmed Rifâî'nin halifesidir. Allah ondan razı olsun. Onun tekkelerinde Arap, İranlı, Türk ve Rum dervişlerden oluşan evli ve bekâr yetmiş kadar mürit bulunmaktadır. Onlar kendilerine verilen sadakalarla geçiniyorlar. Bu ülkede halk dervişlere çok yakınlık gösteriyor. Herkes at, öküz, koyun ne bulursa tekkeye gönderiyor; sultan ve hatunları da

ahaliden geri kalıyor. Bereketlenmek için şeyhleri sık sık ziyaret ediyor, ihsanlar yağdırıyor, hediyeler takdim ediyorlar. Hele hele kadınlar bu konuda aşırı bir tutum içindedirler!

Cuma namazını Macar şehrinde kıldı. Namaz bitince Buhara'nın sayılı bilginlerinden olan İzzeddîn çıktı minibere. Önünde öğrenci ve hafızlardan oluşan geniş bir takipçi kitlesi vardı. Bu vâizi, şehrin hâkimi ve ileri gelen kişiler de dinlemektediler. Vaazın sonunda Şeyh Muhammed Batâihî ayağa kalkarak şöyle dedi:

“Vâiz efendi artık yola düşmek niyetindedir. Biz de onun yol gereklerini görmek istiyoruz!” Bu sözlerinden sonra keçi yününden dokunmuş feracesini çıkartarak;

“İlk olarak bu benden!” dedi ve uzattı. Onun ardından kimi at, kimi para verdi. Kısa zamanda pek çok şey toplanmış oldu!

Bu şehrin büyük karşısında bana selâm veren ve Arapça konuşan bir Yahudiye rastladım. Hemen sordum:

“Sen nereden geliyorsun?” Cevap verdi:

“Endülüs’ten geliyorum ama denizyolu yerine karayolunu kullandım. İstanbul üzerinden Anadolu’yu (yahut Rus ülkesini) bir baştan bir başa geçtim, Çerkes ülkesine uğrayarak buraya ulaştım. Endülüs’ten çikalı dört ay oluyor.”

Onu tanıyan ve beraber seyahat eden tüccarlar da sözlerinin doğru olduğunu bildirdiler.

Kadınların Erkeklerden Üstün Tutuluşu

Bu yörede gördüğüm ilginç tutumlardan biri de erkeklerin kadınlarla gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden üstün sayılıyor! Emirlerin hanımlarına gelince bu konuda ilk müşahedem Kirem'den çıktığında vuku bulmuştu. Emir Saltiye Bey'in hanımıńı baştan aşağı pahalı mavi kumaşlarla kaplanmış, pencere ve kapıları açık bırakılmış arabasına bindiği sırada seyretmiştim. Yanında şahane elbiseler giymiş, fevkâlâde güzel dört cariye bulunuyordu. Arkasından gelen bütün arabalarda da cariyeler bulunmaktaydı. Beyin konağına yaklaştıca o arabadan iniyor, onunla birlikte en aşağı otuz cariye de inerek hatunun eteklerini tutuyordu. Onun elbiselerinde (kuşağımsı) uzantılar vardı; cariyeler buralardan tutuyor ve eteği yerden kaldırıyorlardı. Hatun böyle ihtişam ve gururla ilerleyip beyin huzuruna oturmuştu. Cariyeler ise hatunun çevresinde ayakta duruyorlardı. Az sonra getirilen kırmızı tulumlarından bir kadeh dolduran hatun, iki dizi üzerine çökerek eliyle beye sunmuş, bey bunu içtiğten sonra hatun aynı tarzda bir kadeh içkiyi de kayınbiraderine takdim

etmişti. Nihayet beyin bizzat kendisi bir kadeh kırmızı kendi eliyle hatununa içirmiştir. Sofra hazırlanınca yemeklerini bir arada yediler. Bey, eşine bir takım elbise takdim ettiğten sonra Hatun kibarca huzur-dan çıktı. Beylerin hatunlarına gösterdikleri ilgi burada böyle! Sultanın eşlerini ise daha sonra anlatacağız...

Pazar esnafının ve satıcıların eşlerine gelince, bunların da durumu diğerlerinden aşağı değil! Onlardan birini atların çektigi muhteşem bir arabada gördüm. Yanında eteklerini tutan üç-dört cariye vardı; başında mücevherlerle donatılmış, ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan ve "buğtâk" adı verilen bir hotoz vardı. Arabanın pencereleri açık olduğu gibi kadının yüzü de örtülmemişti. Zira Türk kadınları yüzleri açık dolaşırlar. Bir başka kadını da aynı şekilde gördüm. Yanındaki köleleriyle pazara süt, yoğurt getirip satıyor, karşılığında esans satın alıyordu.

Öyle olur ki bazen kadınlara erkekleriyle beraber rastlarsınız da "Şu adam bu hatunun hizmetkârı olmalı!" dersiniz. Zira kocası, koyun postundan bir kürk ile başında da buna uygun "küllâ" (: küllâh) denilen şapkadan başka bir şey taşımamaktadır!

Beş Dağ Kaplıcaları, Yürüyen Çadır Şehir, Zengin ve Cömert Hatunlar

Hükümdarın karargâhına gitmek üzere Macar şehrinde gereken hazırlıkları yaptıktı. Karargâhı buradan dört gün uzakta Bişdağ (: Beşdağ) denilen yerdedir. "Biş" Türkler nezdinde beş demektir; "dağ" ise tepe, yükseklik anlamına geliyor. Bişdağ denilen mintikada sıcak su kaynakları var.³⁶² Türkler buralarda yıkıyor ve bu sulara girenin her türlü hastalıktan korunacağına inanıyorlar. Ramazanın ilk günlerinde karargâha geldiğimiz vakit etrafın boşalmış olduğunu gördük. Geçtiğimiz konakları bir kez daha katedip geriye döndük.

Daha yakınlara götürülmüş olan orduya ulaşarak çadırımı bir tepenin üzerine kurdum. Önüne de bayrağımı diktiğim. Araba ve atları çadırın arkasına bırakıp "ordu"ya yöneldim. Türkler karargâh kurdukları yere "ordu" diyorlar.³⁶³

Orduyu gördüğümüz zaman câmii, çarşları, halkı, mutfak bacalarından yükselen dumanlarıyla kocaman bir yürüyen şehirle karşı karşıya olduğumuzu anladık! Ordu denilen bu büyük karargâh şehir, atlarla çekilen arabalarda taşınıyor. Konaklamak üzere seçilen yere varılınca hafif malzemeden yapılan evler, çadırlar ve eşya arabadan indiriliyor. Çok kısa bir zamanda çarşilar, mescitler ve obalar kuruluyor.

Sultanın hanımlarının her biri, kendi çadır (: otağ) malzemeleri ile

önümüzden geçti. Bu hanımların dördüncüsü İsa Bey'in kızıydı; yolda ilerlerken tepe üzerinde bir yabancının geldiğini belirten bayraklı çadırı görmüş, yanımıza cariyelerini göndermişti. Onlar geldiler, bizi selâmladılar ve hatunun selâmını bildirdiler. Hatun ise aşağıda, yolda bekliyordu; ona Tülük Tümür'un teşrifatçıbaşı olan adamlı hediye gönderdim, bir arkadaşım eşliğinde. Lütfederek hediyelerimi kabul etti. Benim, kendi çadırı civarına kondurulmamı emir buyurarak arabacısına hareket işaret ettim. Onun ardından sultan geldi. O da kendisi için ayrılan otağa doğru gitti.

Ulu Sultan Muhammed Uzbek Han

Adı Muhammed Uzbek'tır.³⁶⁴ Han, onların dilinde hükümdar, sultan anlamındadır. Onun geniş bir ülkesi, kuvvetli bir ordusu, şanlı şöhretli bir devleti vardır. O, Tanrı düşmanı Kostantiniye halkıyla cihat etmeye, onları kahretmektedir. Onun ülkesi çok büyütür, muazzam şehirlerle donanmıştır. Kefâ (: Kefe), Kirem, Macar, Azâk (: Azak), Surdak (: Suğdak), Huvârezm ile taht şehri olan Sarâ (: Saray) bu beldelerin en ünlüleridir. Muhammed Uzbek Han dünyanın yedi ulu hükümdarından biridir. Onları şöyle sıralayabiliriz:

Hak Teâlâ onu desteklesin ve zaferlerle yüceltsin; müminlerin emiri, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, kiyamet saatine kadar hakkı ve hakikati savunacak muzaffer topluluğun önderi (Fas hükümdarı) efendimiz; Mısır ve Şam bölgesinin sultani; Irak bölgesinin sultani; şimdi bahsetmekte olduğumuz Sultan Uzbek; Türkistan ve Maverrâü'n-nehr'in (: Seyhun-Ceyhun arası) hükümdarı; Hind hükümdarı ve Çin hükümdarı...

Sultan Uzbek bir yere seyahat etmek isteyince beraberinde sadece devlet erkânı ile kapıkulları yer alır. Kadınların her biri ayrı bir halayık tayfasıyla yolculuk yapar. Sultan bunlardan birinin yanına gitmeyi arzularsa teşrif edeceğini önceden haber verir. Hatun ona göre hazırlıklarda bulunarak hükümdarı karşılaşmak üzere bekler. Sultanın seyahati, bir menzilde konaklaması, herhangi bir işe koyulması; bunların hepsi kendine özgü âdetler içinde cereyan eder. Meselâ âdetlerinden biri Cuma günleri namazdan sonra altın kubbede oturmasıdır. Burası mükemmel bir şekilde düzenlenmiştir ve altın levhalarla kaplı ahşap direkler üzerine kuruludur. Orta yerde yine altınla süslenmiş, gümüş kaplamalı ahşap bir taht vardır. Tahtın ayakları halis gümüştendir, başları da gümüşle bezenmiştir. Sultan tören esnasında bu tahta oturunca sağ yanında Taytuğlı Hatun oturur. Onun yanında Kebek Hatun bulunur. Sol tarafta da sırasıyla Beylûn (: Bîlûn) Hatun ve Urducâ (: Orduçî)

Hatun otururlar. Tahtın sağ alt kenarında hükümdarın oğlu Tîn Bek, solunda ise öteki oğlu Cânî Bek ayakta beklerler. Ön tarafta sultanın kızı Ît Kücük (: Ît Kücük) oturur. Bu kadınlardan biri içeri girince sultan ayağa kalkar, onun elinden tutar, tahta kadar götürüp yerine oturtur. Ama Taytuğlı Hatun teşrif ettiğinde; "melike" (: baş, kraliçe) olduğu ve en beğenilen hatun olma niteliğini kazandığı için sultan onu köşkün ta kapısında karşılar. Oracıkta elinden tutarak içeriye getirir. Tahtın bulunduğu yere kadar onunla yavaş yavaş ilerler, kibarca yerine oturtur ve kendi makamına geçip kurulur. Kadınların hiçbiri kaç-göç yapmadıkları için bu tören halkın önünde cereyan eder.

Merasimin bundan sonraki bölümünde saygın ve nüfuzlu emirler (: ordu erkâni) içeri girerler. Tahtın her iki yanına konmuş iskemlelere otururlar. Sultanın otağına giren her ziyaretçi iskemlesini kölesiyle beraber getirmek zorundadır. Hükümdarın yakın akrabaları, amca ve kardeş çocukları ön tarafta yerlerini alırlar. Onların tam karşısında, köşk kapısının yanında büyük kumandanların çocukları durur. Onların arka tarafına sağlı sollu, yüksek rütbeli subaylar dizilir. Sonra derecelerine göre halktan bazı kimseler üçer üçer içeri girerek sultانı selâmlar ve dönüp uzağa otururlar.

İkindi namazı kılındıkta önce başhatun kalkar. Kumaları, otağına kadar ona refakat ederler. Başhatun kendi çadırına girinceye dek orada beklerler. Sonra her biri kendi arabasına binerek kaldığı çadırda yönellir. Her hatunun yanında Elli kadar atlı cariye bulunur. Arabaların önünde yirmi civarında yaşlı kadın yer alır. Onlar da ata binmektedirler. Bunlar "fityân" denilen yiğit hizmetkârlar ile araba arasındadırlar. Hepsinin arkasında yüz kadar genç köle bulunur.

Fityân denilen hizmetkârların önünde yüze yakın yüksek rütbeli kapıkulu bulunur. Onlar da ata binmişlerdir. Yüz kadar da yaya köle vardır. Yayalar bellerinde kılıç, ellerinde değnek, athilarla genç hizmetkârlar arasında yer alırlar. Bütün hatunların geliş ve dönüş tertipleri böyledir.

Sultanın Cânî Bek adlı ogluna yakın bir yerde konaklıyordum. Gelişimin ertesi günü ikindi namazından sonra hükümdarın huzuruna çıktım. Yanında şeyhler, kadılar, fakih efendiler, seyyidler, şerifler ve derвиşler toplanmıştı. Çeşit çeşit yemek yapılarak zengin bir sofra kurulmuştu; ziyafete katıldık. Bu arada nakîbüleşraflik yapan Seyyid Şerif b. Abdülhamîd ile Kadı Hamza hakkında övgü dolu sözler söylediler, sultana güzelce takdim ettiler beni! Ayrıca ikram görmem için telmihte bulundular!

Buradaki Türkler, gelen yabancıları nasıl ağırlayacaklarını, onlara

ne gibi yiyecekler sunacaklarını bilmiyorlar! Kesip yemeleri için koyunlar ve atlar; içecek olarak da kırmızı tulumları gönderiyorlar! İkramları budur işte! Birkaç gün geçmişti, ikindi namazını sultanla beraber kıldı; ben çadırına gitmek için kalktığında derhal oturmamı emretti. Önce “dûkî”den yapılmış meşrubat (: boza) sonra haşlama at ve koyun etinden oluşan bir yemek çıkarıldı. Ben o gün sultana bir tabak tatlı götürmüştüm; sadece parmağını tatlıya değdirip ağızına götürdü, hiç yemedi!

Hatunlar ve Tertiplerine Dair

Her hatun bir arabaya biner. Hatunun araba içindeki odası, altın havası veren gümüşten veya mücevheratla bezeli ahşaptan mamul bir kubbedir. Arabayı çeken atlar, sırmalı ipektan mamul perdelerle örtülüdür. Koşî (: Koşçı) denilen genç sürücü atlardan birinin üstüne bine-rek arabayı sürer. Hatun arabada yerine oturduğu vakit, veziri gibi olan kocamış bir kadını sağ tarafına alır. Bu kadına “Ulû Hatun” denilir. Yine yaşlı olup teşrifatçılık ve perdedarlık yapan “Küçük Hatun” u sol tarafına oturtur. Ön tarafta zarafet ve güzellikte eşsiz altı cariye vardır. Onlara “benât” (: kızlar) deniliyor. Arkada da bu kızlardan iki-si durur; hatun onlara dayanır ve başına “buğtâk” denilen, mücevherle bezeli küçük bir hotoz takar. Bunun üzerine tavus tüyünden bir sorguç kondurur. Sirtında Rum prenseslerinin giydikleri tarzda inciyle bezenmiş “minut” (: manto) benzer bir elbise vardır. Ulu ve küçük hatunların başlarında da kenarları inci ve altınla işlenmiş yazmalar vardır. Kızlara gelince; “külâh” (: külâh) denilen hotozlar vardır başlarında... Bu başlığın tepesine mücevherle süslü altın bir halkayla tavus tüyünden sorguçlar takılmıştır. Her birinin elbiseleri “nah” adı verilen bir ipek cinsinden mamuldür.

Hatunun önünde Rum yahut Hind asılı on onbeş hizmetkâr bulunur. Bunlar da altın ve mücevher işlemeli ipek elbise giyerler, yanlarında altın yahut gümüşle kaplı değnekler bulunur. Hatunun bindiği arabanın arkasında yüz kadar araba ilerlemektedir; her birinde küçüklü büyülü üç dört cariye vardır. Bunlar da aynı şekilde ipek elbise ve külâhlariyla alaya katılmışlardır. Onların arasında deve yahut öküzlerle çekilen üç yüz kadar arabada ise hatunun hazinesi, süs eşyası, elbiseleri ve yiyecekleri taşınmaktadır. Her araba demin bahsettiğimiz cariyelerden biriyle evlendirilmiş bulunan bir genç kölenin zimmetindedir. Çünkü böyle bir evlilik yapmamış kölelerin cariyelere yaklaşması; onların işlerini görmeleri yasaktır! Hatunların düzenleri böyledir işte... Her birini aşağıda ayrı ayrı anlatacağız.

Büyük Hatuna Dair

Büyük hatun, "melike"dir (: kraliçe). İlerde bahsedeceğimiz Cânî Bek ile Tîn Bek'in anası odur. Sultanın kızı İt Küçük'ün annesi ise bu kadından önce melikelik yapan Taytuğlı Hatundur. Sultanın en çok hoşlandıği ve saygı gösterdiği kadın odur. Hükümdar gecelerinin çoğunu onun yanında geçirir. Halk bu ilgiden ötürü Taytuğlı'ya fazla saygı gösterse de onun hatunlar arasında en cimri olduğunu herkes bilir! Sultanın, bu kadını "özel bir vasfindan" ötürü sevdigini söylemişti bana güvenilir bir dostum! Sultan her yaklaştığında onu bakire gibi buluyormuş! Bir başkasının bildirdiğine göre o kadın Hz. Süleyman'ın sultanatının çökmesine sebep olan hatunun soyundan geliyormuş! Süleyman Peygamber yeniden iktidara gelince; "O hatunu tek canının dahi bulunmadığı bir bozkırı atın!" diye emir vermiş. Böylece kadın Kafcak (: Kıpçak) bozkırına bırakılmış. O kadının rahmi halka şeklinde yaratılmış; onun neslinden gelenlerde de öyleymiş! Gerçi Deş-i Kıpçak yöresinin dışında, herhangi bir kadının rahminin böyle yaratıldığına dair ne bir söylenti duydum ne de gören veya duyanla karşılaştım. Allah biliyor ya sadece Çin'de böyle kadınların bulunduğu bir Çinli söylemişti bana. Elime böylesi geçmedi, yalan yok! İşin hakikatini de bilmem...

Sultanla görüşmemizden bir gün sonra bu hatunun huzuruna çıktıım; çocuk yapma zamanı geçmiş on kadar yaşlı hizmetçi arasında otuyor, önünde neredeyse elli cariye bulunuyordu. "Benât" (: kızlar) diye çağrılan bu cariyeler altın ve gümüş tabaklara konmuş kirazları ayıklıyorlardı. Hatun da önündeki altın siniden bir şeyler ayıklıyordu. Ona selâm verdik. Bizim grupta Mısır usûlü *Kur'an* okuyan bir hafız vardı, tatlı sesiyle bir aşır okudu. Büyük hatun derhal "kimuzz" servisi yapılmasını emretti, bizzat kendi eliyle oradaki süslü tahta kadehlerden biriyle kimiz sundu bana! Onlar bu hareketi en yüksek tâtilf olarak görürler. Ben evvelce kimiz içmemiştüm ama kabul etmekten başka çare de yoktu! Nitekim tattım ve hiç beğenmedim! Yanındaki arkadaşlardan birine uzattım. Büyük hatun yolculuğumuzla alâkâlı epey soru sordu, biz de etraflı cevaplar verdik.

Sonra huzurundan çıktı; sultan nezdinde en kıymetli hatun oydu, bu yüzden ziyaretlere ondan başlamıştık.

Büyük Hatunu Takip Eden İkinci Hatuna Dair

Adı Kebek Hatun'dur. "Kebek" Türkçede ayıklanan şey; kepek anlamına gelir. Babasının ismi Nagatay'dır. Nagatay'ın hâlen sağ olduğunu fakat "nikris" (: damla) hastalığından mustarip bulunduğu-

nu öğrendik. Büyüüğü ziyaretimizden bir gün sonra Kebek Hatun'a vardık. Huzuruna girdiğimiz vakit bir döşek üzerine oturmuş *Kur'an* okuyordu; yanında yaşlı kadınlardan on, kızlardan da gergef işleyen yirmi cariye vardı. Onu selâmladığımızda bize daha kibar ve güzel bir karşılık verdi. Hafızımız hemen *Kur'an* okudu; Kebek Hatun memnun oldu ve kırmızı getirilmesini emretti. O da kralice gibi kadehi bana kendi eliyle sundu. Onun yanından da ayrıldık.

Üçüncü Hatun

İsmi Beylûn'dur. Büyük Kostantîniye hükümdarı Tekfûr'un kızıdır. Huzuruna girdiğimizde gümüş ayaklı, altın bezeli tahtında oturuyordu; Rum, Türk ve Nûba ırkından yüz kadar cariye de önünde bekliyordu. Bunların kimi çömelmekte, kimi ayakta dikilmektedi. Genç hizmetkârlar, hatunun baş ucunda bekleşmekteydi. Onun perdedaları (: teşrifatçılar) Rumlardandı.

Hâl hatırlı sordu; oraya ne zaman geldiğimiz, vatanlığımızın ne denli uzak olduğu vs. sualler yöneltti. Şefkatli ve yumuşak kalpli idi; hemen ağladı ve elindeki mendille gözyaşlarını sildi. Yemek hazırlatılmasını emretti. Sofra kurulunca onun huzurunda yedik; bizi seyrediverdi.

Ayrılmak istediğimiz zaman şöyle dedi:

"Bizimle alâkanızı kesmeyiniz! Tekrar uğrayınız yanımıza ve herhangi bir şeye ihtiyaç duyarsanız hemen bize bildiriniz!" Böylece cömertliğini, erdemini göstermiş oldu. Arkamızdan (bir ögünlük hazır) yemekle birlikte ekmek, yağ, koyun, para, yepeni elbiseler ve üçü asil cinsten tam onuç at yolladı. İstanbul seyahatimiz aşağıda anlatacağım gibi bu hatunun himayesinde olmuştur.

Dördüncü Hatun

Onun ismi Urducâ'dır. "Urdû" (: ordu) onların dilinde karargâh demektir. Karargâhta doğduğu için bu ad verilmiş ona. Bu kadın "ulus" (: ulus; büyük kabile) başı Emir İsa'nın kızıdır. Biz geldiğimizde İsa sağdı ve sultanın kızı İt Küçük'ün kocasıydı.

Urducâ hükümdar eşleri arasında simaca en tatlı, huyca en merhametli ve erdemli olanıdır. Daha önce de açıkladığımız gibi, ordu yerine ulaştığımız vakit beni tepede çadırın önünde görünce adam gönderip hâlimi hatırlımı ilk soran da bu kadındır. Huzuruna geldiğimiz vakit yüksek mızacına, iyiliksever ruhuna bir kez daha tanık olduk. Bize yemek çıkarttı. Huzurunda yedik içtik, kırmızı sundu, yolداşlarımız aldılar; (biz almayıńca) durumumuzu anlamak istediler, gere-

ken izahatı verdik. Onun yanından ayrıldıktan sonra Emir Ali b. Erzak'la (: Erzen) evli olan kızkardeşini de ziyaret ettik.

Ulu Sultan Uzbek'in Kızına Dair

Adı İt Küçük'tür. Adının karşılığı "Kelb-i Sağır"dir. Çünkü it'in Arapçası kelb, "kucucuk"ün Arapçası ise sağırdır. Daha önce de belirtmiştim; Türkler aynı Araplar gibi fal ile isim veriyorlar. Babasının otağından altı mil uzaklıkta kendine ait bir yerde oturan bu hatuna yöneldik. Bizim ziyaretimizde hazır bulunmaları için kadiya, fakihlere, Seyyid Şerif b. Abdülhamîd'e ve onun öğrencilerine emir verdi; nihayet kocası İsa da geldi. İsa'nın kızı sultanın eşidir. İsa, İt Küçük Hatunla aynı sedire oturdu. Bu adam damla (: nikrîs) hastalığı çektiği için ne ata binebiliyor ne de yürüyebiliyor. Hükümdarın huzuruna çıkması gerekiği vakit hizmetkârları onu arabadan indirip koltuğuna girerek taşıyorlar. İkinci hatununbabası Nagatay Bey'i de aynı hastalıktan mustarip buldum. Bu meret, Türkler arasında çok yaygın! Sultanın kızı İt Küçük Hatun, cömertlik ve erdem bakımından bir benzerini görmemişim kadındır. Hak Teâlâ ona en güzel mükâfatı versin.

Sultanın İki Oğlu

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki kardeşin anası Melike Taytuğlı'dır. Büyüüğünün adı Tîn Bek'tir. "Bek"; emir, kumandan anlamına geliyor. "Tîn" ise beden demektir. Böylece bu ismin karşılığı Emîrû'l-cesed (: teni yöneten) oluyor. Kardeşinin adı Cânî Bek'tir. "Cân", ruh anlamına geliyor; o sanki Emirû'r-ruh (: ruhu yöneten) diye isimlendirilmiş oluyor. Onların her birinin kendilerine ait otaqları vardır. Tîn Bek görünüş ve endam bakımından Allah'ın en hoş kullarındandır. Babası onu tahtına vâris kıydı; veliaht yaptığını duyurdu. Onun üzerine eğildi; ilgisini tamamen onda yoğunlaştırdı ama bu tavır Yüce Hakk'ın iradesine uygun değildi. Baba vefat edince o kısa bir müddet hükümdarlık yapmış lâkin çırkin işlerinden ötürü öldürülmüştür. Onun yerine başa geçen Cânî Bek ötekinden daha erdemlidir. Seyyid Şerif b. Abdülhamîd, Cânî Bek'in terbiyesini üstlenen hocadır. Buraya geldiğim zaman Cânî Bek'in otağına inmemi tavsiye eden kişiler Kadı Hamza, İmam Bedreddîn Kvâmî, İmam Mukrî Hüsâmeddîn Buhârî vs. ile beraber Seyyid Şerif'tir. Cânî Bek'in fazileinden ötürü bu tavsiyeyi yaptılar; ben de uydum.

Bulgar Şehrine Seyahatime Dair

Bulgâr şehrini daha önce duymuştum. Oraya yönelmek istedim. Çünkü orada bir mevsim boyunca gecenin, diğer mevsim boyunca da gündüzün kısaldığı gibi enteresan şeyler anlatılıyordu; tüm bunlara tanık olmak niyetindeydim. Sultanın otağ kurduğu yer ile Bulgar şehri arasında on günlük mesafe vardı. Bu yüzden oraya ulaştıracak birini istedim ondan; o da Bulgar şehrine götürüp getirecek kılavuzu yanına kattı derhal! Ramazanda oraya vardım. Akşamı kılarken iftar ettik. Yemek esnasında yatsı ezanı okundu; yatsıyi kıldıktan, ardından teravih ve vitir derken şafak söküverdi! Orada mevsimi gelince günler de kısa olur. Ben üç gün kaldım Bulgar şehrinde.

Karanlıklar Ülkesine (: Sibirya) Dair

Karanlıklar ülkesine girmek istiyordum ve oraya Bulgar şehrinden giriş yapılyordu. Bulgar ile Karanlıklar diyarının birbirinden uzaklılığı kırk gündür fakat faydası az, yorgunluğu çok olduğu için bu kararım dan vazgeçtim.

Karanlıklar ülkesine büyük köpeklerin çektığı küçük arabalarla seyahat edilir. Bu arazi baştan aşağı buzlarla kaplı olduğundan insanların ayakları kayar, diğer hayvanların toynakları tutmaz. Köpeklerin se tırnakları vardır; bu yüzden ayakları buz üstünde sabit kalır, kaymaz. Bu arazide ancak kuvvetli, zengin tüccarlar seyahat edebilir. Orada ne taş, ne ağaç, ne de toprak var! Dolayısıyla yiyeceğini, yaka cağını ve içeceğini, en azından yüz civarında arabaya doldurmayan kimse bu yola düşmemeli! Arazinin kılavuzları oraya çok gidip gelen köpeklerdir. Bu yüzden fiyatları bin dinar civarındadır! Arabanın ipi kılavuz köpeğin boynuna bağlanır; üç köpek daha vardır ona eşlik eden. Kılavuz konumundaki en öndedir, ötekiler onun ardındadır. O durunca ötekiler de durur. Bu lider hayvana sahibinin vurması yahut eziyet etmesi söz konusu olamaz. Hattâ yemek hazır olunca insanlardan önce köpeklerin doyurulması gerekiyormuş! Çünkü köpek bir şeye kızıp da kaçarsa sahibini ölüme terketmiş demektir.

Bu ucsuz bucaksız alanda kırk menzil ilerleyen yolcular Karanlık (ülkenin) sınırında dururlar. Herkes getirdiği eşya ve mali oraya bırakır. Ve her zamanki menzillerine geri dönerler. Ertesi gün tekrar oraya geldiklerinde bırakıklarının alındığını, onların yerlerinde samur, sincap ve kakum kürklerinin bulunduğu görürlür. Eşya bırakılan kişi oradaki kürkleri yeterli görürse alışveriş tamamlanmış demektir. Kendi malına karşılık bunları az bulursa her şeyi olduğu gibi oraya bırakır. Meçhul alicilar ya kürklerin sayısını artırırlar yahut tamamen kaldırırıp

en başta aldıkları eşyayı geri bırakırlar oraya! Alışveriş hep böyle cereyan eder. Onlar kimdir, nereden gelirler bilinmez; in midirler cin midirler şimdiden kadar hiç kimse onlardan birini görmüş değildir.

Alınan kürklerin en kalitelisi "kakum"dur. Bu cins bir kürk Hindistan'da bin dinara satılır; bizim paramızla ikiyüzelli altın eder. Rengi son derece beyazdır; bir karış boyunda olan bir hayvanın postundan yapılır. Hayvanın kuyruğu uzun olup kürkle beraber alınır, atılmaz! Kakumdan sonra "samur" gelir. Bunun derisi dört yüz dinara veya daha aşağı bir fiyatla alınabilir. Kuşkusuz bu kürklerin başlıca özelliği bit kapmamalarıdır. Çin ülkesinin asilleri ve ileri gelen kumandanları bu derileri yakalarına koyuyorlar. Irak ve Fars tüccarları da böyle yapıyorlar.

Sultanın rehber olarak verdiği bey ile Bulgar şehrinden geriye döndüm. Hükümdarın otağını Bişdağ diye bilinen yerde buldum. Ramazanın yirmisekizinci. Onunla bayram namazı kıldım; bayram Cuma gününe rastlamıştı.³⁶⁵

Onların Bayram Düzenlerine Dair

Bayram sabahı olnca sultan beraberinde kalabalık bir asker topluluğu ile ata bindi. Bütün hatunlar yanlarındaki askerle beraber arabalarına çıktılar. Sultanın kızı başına bir taç koyarak arabasına çıkmıştı; çünkü o asıl melikeydi; anasından miras almıştı bu makamı. Hükümdarın tüm evlâtları yanlarındaki askerlerle atlarına bindiler. Kadi Şihâbeddin Sâyîlî, yanında üstadlar ve fikh bilginleriyle at sırtında bayram namazına gelmişti. Kadi Hamza, İmâm Bedreddîn Kîvâmî ve Seyyid Şerif b. Abdülhamîd de atlara binip geldiler. Fakihlerden oluşan bu atlı grubu, sultanın veliahı Tîn Bekle yan yanaydı. Yanlarında davullar ve bayraklar vardı.

Namazı Kadi Şihâbeddin kıldırdı ve güzel bir hutbe verdi. Namazdan sonra sultan ata binerek "köşk" dedikleri yüksek bir ahşap yapıya girdi, kadınlarıyla sohbete oturdu. İkinci bir köşk de bunun hemen alt tarafına kurulmuştu. Veliaht Tîn Bek'le taç sahibi İt Küçük buraya oturmuşlardı. Onun alt ucunda sağlı sollu kurulan iki köşkte hükümdarın öteki çocukları ve akrabaları yerlerin almışlardı. İleri gelen kumandanlar ve onların çocukları için bu son köşkün her iki yanına "sandalye" denilen oturaklar konmuş, herkes rütbesine göre kendi oturağına çökmüştü. Davetliler bu tarzda yerlerini aldıktan sonra ortaya nişan tahtaları konuldu. "Emir-i Tûmân", (: tümen beyi) rütbesine sahip her kumandanın kendine ait bir nişan tahtası vardı. Türkler nezdinde onbin atlıyı yöneten kumandana Emir-i Tûmân denilir. Bu merasimde hazır

bulunan onyedi emir, yüzyetmişbin athi savaşçının kumandanları idiler. Fakat sultanın ordusu bundan daha kalabalıktır.

Her emir için minber benzeri bir oturak getirildi; askerler yeteneklerini gösterirken onlar da yerlerinde oturarak seyrettiler. Sonra hil'atler (: özel giysiler) getirildi ve bütün kumandanlara dağıtıldı. Her emir bu giysileri giydikçe sultan köşkünün alt tarafına geliyor, sağ dizinin üstüne çökerek ayağını uzatıyor, sol dizini ise dik tutarak bağılılığını arzediyordu. Sonra elleri ve dizginli bir at getirilerek toynağı kaldırılmakta, emir bu toynağı öperek atı oturduğu yere götürmeyecekti, sonra da orada at sırtında askerleriyle beraber dikilmektedi. Bu törene bütün kumandanlar katıldılar.

Merasim bitince sultan, köşkten inip atına bindi; sağ tarafında veliaht oğlu ile İt Küçük Hatun, sol tarafında ikinci oğlu, önünde ise sırmalı ipek örtülere bürülü atların çektiği ve sırmalı ipek kumaşların süslediği arabalara binmiş dört hatunu ile otağına doğru yola koyuldu. Bu kafilenin önünde küçük ve büyük beyler, beyzâdeler, devlet ricali, vezirler, teşrifatçılar yayan gidiyorlardı. Nihayet "vitâk" (: otak; otağ) denen yere vardılar. Vitâk etrafı çevreleyen tente demektir. Burada kocaman bir "bârka" kurulmuştu. Bârka büyük bir çadır odadır. Altın kakmalı, gümüş kaplamalı dört ahşap direğe dayanmakta ve her direğin ucunda altın ve gümüşten mamul pırıl pırıl parlayan, çevresine ışık saçan bir nişan bulunmaktadır. Bârka uzaktan bakılınca bir tepeyi andırıyor; sağ ve sol yanında ise ya pamuk ya da ketenden yapılmış çardaklar bulunuyor. İçerde her yer ipek kumaşla örtülü. Bârkanın ortasına onların "taht" dediği büyük bir sedir kondurulmuş. Gayet sanatkârane bezenmiş bu ahşap tahtın ayakları altın kakmalı, gümüş plakalarla kapihydi; üzerine de muhteşem bir halı serilmişti. Tahtın ortasındaki minderlere sultanla büyük hatun oturdu. Sağ tarafta İt Küçük ile Urducâ Hatun, soldaki mindere ise Beylûn Hatun ile Kebek Hatun oturdular. Tahtın sağ tarafına konan iskemleye veliaht Tîn Bek, sol yandakine ikinci oğul Cânî Bek, bunların iki yanına dizilen iskemlelere ise emirler ve onların çocukları oturmuşlardır. Onların arasında küçük rütbeli beyler yer alıyordu. Bunlara "Ümerâ-yı Hezâre" denilir. Yani bin kişilik birliklerin kumandanlarındırlar. Bu şekilde protokole göre herkes yerini aldıktan sonra altın ve gümüş sofralar üzerinde yemekler sunuldu. Her sofra rayı dört veya dörtten fazla kişi taşıyordu.

Buranın yemeği ya haşlanmış at, ya yahut koyun etidir. Her emirin önüne bir sofra getirilir. İpekli elbiseler giyen, ipekli bir önlük takan, belindeki kinda koca bıçaklar ve satırlar taşıyan "Bârûcî" (: barıcı; parçalayıcı) gelir. Bârûcî, et parçalayan demektir.³⁶⁶ Her emirin bir bârûcî-

sı var. Sofralar kurulunca evvelâ onlar hücum ederek efendileri önen-de yerlerini alırlar; arkalarında tuzlu su ile dolu altın yahut gümüşten mamul minik kaplar getirilir. Bârûcîlär eti küçük parçalara bölerler; kemikle karışık eti ayıklamada ustalık kazanmışlardır. Buralılar kemikle yan yana pişmiş eti tercih ederler yemeklerinde.

Onların ardından yine altın ve gümüş kaplarda içecekler getirilir. Meşrubatın büyük bir kısmını ballı şiralar oluşturuyor. Hanefî mezhe-binde olduklarından dolayı “nebîz”i (: hurma, arpa, üzüm vs.nin küpe basılarak yapılan ve sarhoş etmeyeen şırası) helâl sayıyorlar. Sultan şıra içmek isteyince kızı ayağa kalkar, kadehi alır, dizini yere koyup babasına sunar nazikçe;babası içtikten sonra kız ikinci bir kadeh alarak büyük hatuna sunar. Büyük hatun içtikten sonra diğere hatunlara sırayla uzatır. Onların ardından veliaht kadehi alır ve baba-sına sunar; aynı şekilde o da içtikten sonra hatunlara ve kızkardeşine sunar. Hepsinin önünde reveransla yapar bu işi. Onun ardından ikinci oğul kalkar, kadehi alır, kardeşine sunar. Onların ardından büyük beyler kalkar. Her biri veliahda sakilik ederler.

Nihayet bey çocukları kalkar, bu ikinci oğula kadeh sunarlar, önünde eğilirler. Bu arada şarki söylemektedirler. Ben mescidin avlu-sunda kadı, hatip, şeyh ve fakihler için kurulan çadırda bulunuyor-dum. Bize de her birini Türklerin ileri gelenlerinden dört beyin taşıdı-ğrı altın ve gümüş kaplamalı sofralar çıkarıldı. Bugün huzurda sadece nüfuzlu beyler hizmetkârlık yaptılarından hükümdar kim ne arzu edi-yorsa bu beylere emrediyordu, hizmeti görülsün diye. Şeyhlerin bir kısmı altın ve gümüş sofralardan yemek yedi. Bir kısmı ise bunları kullanmaktan sakınarak yemek yemedi.

Sağında ve solumda kimiz tulumlariyla dolu göz alabildigine uzanan arabalar gördüm. Hükümdar yemek sonunda bu içkilerin ora-da bulunanlara dağıtılmmasını emretti. Bundan bana tam bir araba düş-tü ama komşum olan Türklerde hediye ettim!

Cuma namazını kılmak üzere câmie gittiğimizde vakit gelmiş, lâkin sultan gecikmişti. Cemaatten bir kısmı onun sarhoş olduğunu ileri sürerek namaza gelemeyeceğini, diğer bir kısmı da ne olursa olsun namazda hazır bulunacağını savundular.

Vakit epeyce ilerledikten sonra hükümdar sallana sallana gelmeye başladı. Seyyid Şerif'e gülerek selâm verdi. Ona "Atâ" diye hitap ediyordu. Türk dilindeki atânın Arapça karşılığı "eb"dir (: baba). Cumayı kıldık. Herkes yerine gitti. Sultan bârkaya dönerek ikindiye kadar orada kaldı. Tören son bulunca insanlar kendi çadırlarına dön-düler; sultan o geceyi kızı ve hatunlarıyla geçirdi.

Hacı Tarhan Şehrine Gidiş ve Beylûn Hatun

Bayram bitti, ordu hareket etti, ben de Sultanla beraber Hacı Tarhan (: Astrahan) şehrine gittim. "Tarhân" Türkler nezdinde her çeşit vergiden muaf olan yer demektir. Bir zamanlar sufi bir Türk hacı oraya yerleşmiş, Sultan da onun bulunduğu mekâni bütün vergilerden muaf kılmış. Böylece hocanın çevresinde bir kasaba kurulmuş, büyümüş ve şehir hâline gelmiş.

Çarşılı muhteşem olan bu şehir "İtil" nehrinin kenarına kurulmuştur. Gördüğüm şehirlerin en güzellerindendir. İtil nehri de dünyanın en büyük nehirlerindendir. Sultan, soğuk bastırıp nehir donuncaya kadar Hacı Tarhan'da kalır, nehrin bitişindeki sular (: delta; denize kavuştuğu yer) donduğunda emreder; ahali binlerce yük saman getirerek donmuş ırmağın üstüne döker. Burada hayvanlar saman yemiyor! Çünkü saman onlara zarar veriyor, Hind diyarında da böyle! Sürülerin yiyeceği yeşil çayırlardır. Ülke bereketli ve otlanmaya elverişlidir. Halk bu dommuş nehir ve ona bitişik suların üzerinde üç konak gider arabayla! Kişi mevsiminin sonunda bazı kafileler bu yolu tercih ederse boğulurlar, buzlar çözüldüğü için.

Hacı Tarhan şehrine vardığımızda Bizans hükümdarının kızı olan Beylûn Hatun hem çocuğunu doğurmak hem de babasını ziyaret edip dönmek amacıyla İstanbul'a seyahat için Sultandan izin istedi; isteği kabul edildi.

Bunun üzerine ben de sultandan rica ettim; İstanbul'u görmek fırsatını bana kazandırsın diye! Yolculuğunda beni hatuna yol arkadaşını yapmasını istirham ettim. Sultan başıma bir şeyler gelir diye korktuğu için evvelâ engel olmak istediler ama onu rahatlatıcı sözlerle ikna ettim ve söyle dedim:

"Senin himayen ve dostluğunun gölgesinde İstanbul'a girersem hiç kimseden korkmama gerek kalmaz!"

İzin almıştım!

Sultana veda ederken binbeş yüz dinarın yanında bir takım elbise ve sayısız at hediye etti bana! Hatunlar ise "sûm" (: som)³⁶⁷ dedikleri gümüş taslardan verdiler; bu kelimenin tekili "savme" olmalı. Hükümdarın kızına gelince o hepsinden cömert davrandı, beni giydirdi ve atlandırdı. Böylece elimin altında elbise, at, sincap ve samur kürklerinden müteşekkil bir servet toplandı!

OTUZDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kustantîniye'ye Seyahatim

Şevval ayının onundan³⁶⁸ Beylûn Hatun'un himayesinde yola çıktıktı. Sultan Uzbek Han, ona bir menzil kadar eşlik etti; sonra Büyük Hatun ve veliaht ile geri döndü. Öteki hatunlarsa Beylûn Hatunu ikinci menzile kadar geçirdiler ve döndüler. Beylûn Hatun beşbin askerle Emir Baydara refakatinde devam etti yolculuğa. Kendi özel kafilesi beş yüz atlıdan ibaretti. Bunlar arasında kapikulu ve Rum hizmetkârlardan oluşan iki yüz kadar cariye, binek ve yük hayvanı cininden iki bin at, dört yüz civarında araba, üç yüz yakın öküz, iki yüz de deve bulunuyordu. Etrafında Rum ve Hind delikanlılarından onar hizmetçi sabah akşam emrine amade bekliyordu. Hindlilerin reisi Sünbül diye tanınan Hindliydi. Rum asillilerin reisi ise Mihail idi. Türklerin Lu-lu diye hitap ettiği bu adam büyük cengâverlerdendi. Beylûn Hatun, doğum yapmak ve babasını ziyaret etmek amacıyla bu seyahate çıktığı için eşya ve cariyelerinin büyük bir bölümünü hükümdarın ordugâhında bıraktı.

Yola düştüğümüzde evvelâ sultanın payitahtı olan Serâ (: Saray) şehrine on günlük mesafedeki Ükek'e yöneldik. Buranın kişi pek şiddetlidir. Binaları güzel, vakıf ve hayır kuruluşları meşhurdur. Pek büyük olmayan bu şehir ile Rus dağları arasındaki mesafe bir gün tutuyor. Ruslar, Hristiyandırlar. Kızıl saçlı, gök gözlü, çirkin yapılı, zalim adamlardır. Onların ülkelerinden gümüş çıkıyor. Onların diyarında temel alışveriş birimi, her biri beş okiya ağırlığında süm (: som) adı verilen gümüş külçelerdir.

Ükek şehrinden itibaren on günlük bir seyahatten sonra Deş-i Kafcak (: Kıpçak) elinin deniz kenarındaki önemli şehirlerinden biri olan Surdak'a ulaştık. Buranın limanı, yeryüzündeki limanların belki de en güzelidir ve kuşkusuz en büyüklerindendir. Çevresi sulak bah-

çelerle kaplıdır. Şehirde Türklerle beraber onların egemenliği altında kalabalık bir Rum cemaati yaşıyor. Halk, kendine özgü sanatı ve mesleği olan mahir insanlardan oluşuyor. Evleri, hep ahşaptır.

Şehir eskiden pek büyük imiş lâkin Türklerle Rumlar arasında çikan kargaşa neticesinde mahvolmuş. Bu çatışmalarda evvelâ Rumlar kazanır gibi olmuşlarsa da sonunda Türkler galip olmuş. Rumları tepeledikleri gibi birçoğunu da şehirden sürüp çıkarmışlar. Geriye kalan pek az Rum ise onlara boyun eğmiş.

Seyahat esnasında her konakta Beylûn Hatun'a dana (eti), dûkî (: düğ) kimizz, inek ve koyun sütü gibi yemeklikler sunulmaktadır.

Bu ülkede yolculuk kuşlukleyin ve akşamleyin yapılır. Her emir, askeriyle beraber kendi bölgesinin girişinde Hatunu karşılar, bölgenin sınırına kadar da hatuna eşlik eder. Böyle yapmaları emniyet kaygısıyla değil, saygından ötürüdür. Çünkü bu ülke, gerçekten emin bir ülke!

Nihayet Bâbâ Saltûk (Baba Saltuk) adıyla bilinen ve Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan kasabaya geldik. Bâbâ, Berberîerde olduğu gibi eb (: Baba) anlamına geliyor. Yalnız bura ahalisi 'b' harfini daha tok ve sert ("p" harfi gibi) telâffuz ediyorlar. Onların inançlarına göre Bâbâ Saltûk "mükâşif" yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş. Lâkin hakkında söylenenler dinin temel prensipleriyle bağdaşmamaktadır.³⁶⁹

Baba Saltuk'la Bizans'ın ilk vilâyeti arasında, normal yürüyüşle onsekiz gün tutan bomboş bir bozkır var. Buranın sekiz günlük kısmı sudan yoksundur; hiçbir yerde söyle dikili bir ağaç dahi göze çarpmaktadır. Bu yüzden, yola koyulmadan önce kırbaclar suyla doldurulup arabalara yüklenir. Ama bizim yolculuğumuz kiş mevsimine rastladığından suya pek ihtiyacımız olmadı. Türklerle gelince; onlar kırbaclarında taşıdıkları yoğurdu pişirilmiş dûkî (: düğ) ile karıştırıp içtilerinden, hiç susuzluk çekmiyorlar. Önümüzdeki bozkırı göze alarak Baba Saltuk kasabasında tüm hazırlıklarımıza yaptıktı. Binek hayvanlarının sayısını artırmaya ihtiyacım vardı. Durumu hatuna bildirdim. Kendisini sabah akşam birer kez selâmîyordum. Ona ne zaman misafirlerinden hediye gelse, bunların arasından iki-üç at ve birkaç koyunu mutlaka bana ayırdı. Ben de atları kesmez, bir kenara bağılardım. Yanımdaki köle ve hizmetkârlar, Türk yoldaşlarımızla beraber sofraya oturmakta, yemeği onların payından yemekteydiler. Beraberimde elli kadar at toplamıştım; daha sonra hatun onbeş at daha verilmesini emretti. Vekili olan Saruca Rumî'ye mutfak ihtiyacımız için semiz hayvanların en iyilerinden ayrılmamasını tembih ettiğinde bana da şöyle demişti:

"Korkma! Bundan başka bir ihtiyacın olursa da çekinme, fazlasıyla karşızız!"

Zilkade'nin ortalarında bozkırı girdik. Hükümdardan ayrılışımızdan bozkırı girdiğimiz bugüne dek tam ondokuz gün geçmiştı. Sadece bir yerde üst üste beş gün kalmıştık. Bozkır boyunca kuşluk ve akşam vaktlerinde yol almak üzere tam onsekiz gün seyahat ettik. Tanrı Teâlâ'ya şükürler olsun ki hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadık.

Bizans Sınırında

Bizans Devleti'nin ilk kalesi olan Mehtûlî'ye ulaştık. Rumlar, Beylûn Hatun'un kendi ülkelerine gelmek üzere olduğunu haber aldıkları için Kefâlî Nikûlâ (: Nikola) adlı Rum subay başkanlığındaki askerî birlikle muhteşem bir karşılama yaptılar. Hatunu almak üzere Bizans sarayından pek çok nedime ve dadi kadın gönderilmişti. Mehtûlî Kaleşî'nden İstanbul'a yirmiiki gün tutan bir yol vardır. Bu yolun onaltinci gününde deniz girintisine ulaşılır; oradan İstanbul'a varmaksa altı gün alır. Bu kaleden itibaren arazi dağlık ve sarp bir çehreye büründüğü için arabaları bıraktık, at ve katır sırtında yolculuk etmeye başladık. Kefâlî bu maksatla pek çok katır getirmiştir. Hatun bunlardan altısını bana gönderdiği gibi kale muhafizine benim orada bırakmak zorunda olduğum araba, hayvan, ağır yük, köle ve adamlarımıla ilgilenmesini tembih etmiş, muhafiz da bunlara bir bina tahsis edilmesini emretmiştir. Emir Baydara ise (kendi görevi bittiği için) askeriyle geri dönmüştü. Hatunla sadece yakınları yolculuğa devam ediyordu. Hatun mescit olarak kullandığı çadırı burada bıraktı. Yolculuk esnasında vakit ezanlarının okunması âdeti de buradan itibaren terkedildi.

Bana bildirildiğine göre hatun yemeklerde kendisine sunulan şarabı afiyetle içiyor, domuz etinden yapılan kızartmaları da rahat rahat yiymuş... Çevresindekiler arasında bizimle namaz kılan birkaç Türkten başka ibadete devam eden kalmamıştı. Gavur toprağına ayak bastığımız andan beri her şey değişti, iç yüz, dışa vuruldu. Lâkin Beylûn Hatun, bize saygıda kusur edilmemesini Kefâlî'ye sıkı sıkı tembih ettiği için bir defasında namazımızla alay eden kölelere dayak attırdı!

Bir müddet sonra coşkun akan İstafilî (: Stefani ya da Astelefos) irmağı kenarında bir dağın yamacında kurulmuş Mesleme b. Abdülmelik Kalesi'ne vardık. Yıkıntılardan başka bir şey kalmamıştı kale hesabına. Dışındaysa büyük bir kasaba kuruluydu. Oradan yola çıktık, iki gün sonra bir körfeze indik, kenarında büyük bir köy kuruluydu. Med zamanı idi, biraz bekledik; cezir vakti gelince körfezi aştık. Bu boğazın genişliği iki mil kadardır. Kumlar üzerinde dört mil yürüdük

ve ikinci bir körfeze vardık. Burası üç mil kadar genişti. İki mil daha kayalar ve kumlar arasında yürüdüktenden sonra eni bir mil olan üçüncü bir körfeze ulaştık. Med yine başlamıştı. Burada çok yorulduk. Büttün körfezin genişliği yer yer su, yer yer de kum olmak üzere oniki mil civarındaydı. Yağmur mevsiminde tamamen su ile doluyor ve kayıklar üzerinde geçiş yapılmıştı.

Üçüncü körfezin yakınında Fenike adlı küçük bir kasaba vardı. Kalesi sağlam, kilise ve binaları çok özenli inşa edilmişti. Şehrin sokaklarını su arkları ayıryordu, çevresi bağ ve bahçelerle kaplıydı. Bu kasabada her sene üzüm, erik, elma, ayva gibi meyveler toplanır ve (kurutulup) öbür seneye saklanırılmış. Burada üç gün kaldık. Beylûn Hatun babasının o civardaki köşküne misafir oldu. Bu esnada onun ana-baba bir kardeşi olan Kefâlî Karâs baştan aşağı pusatlı beş bin atıyla onu karşılamaya geldi.

Rum prensi, kızkardeşyle görüşmek isteyince şöyle bir merasim düzenlendi:

Once prens sırtında beyaz elbise, başında mücevherle süslü bir gölgelik ile kir atına bindi. Sağında ve solunda beyazlara bürüülü beş asılzâde öne çıktılar. Bunların her birinin gölgeliği altın ve değerli taşlarla süslenmişti. Prensin önünde yüz atıyla yüz piyade ilerlemektedi.

Hatun ise kardeşini karşılamak üzere özel muhafiz, cariye ve kölelerden oluşan beş yüz kişilik maiyeti ile atına bindi. Onlar gümüş ve altınla bezeli ipek elbiselere bürünmüştü, hatun ise "nahh" ya da "nesîc" denilen incilerle bezeli bir fistan giymiş, başına murassa bir taç kondurmuştu. Bindiği at altın ve gümüşle bezeli ipek bir örtüyle şereflenmiş, ayak bileklerine de altın halhallar takılmıştı! Hayvanın boynunda pahalı taşlarla bezeli gerdanlıklar vardı. Eyer tahtası ise altınla kaplanmış, inci ve zümrütle çevrelenmişti.

Taraflar, şehirden bir mil kadar uzakta bir düzülükte buluştular. Prens, Beylûn Hatun'dan yaşça küçük olduğu için atından inip kızkardeşinin üzengisini öptü. Beylûn Hatun ise prensi başından öperek selâmladı. Her ikisinin beraberinde bulunan bey ve asılzâdeler atlارından indiler, hatunun üzengisini öptüler. Merasim bu şekilde son bulunca iki kardeş yan yana (köşke) döndüler.

Ertesi sabah yola koyularak deniz kenarında etrafi ağaçlık ve sulak olan büyük bir şehrin dışında konakladık; şu anda ismini hatırlayamıyorum.³⁷⁰ Burada hatunun diğer kardeşi; veliaht olan prens baştan aşağı zırh kuşanmış onbin kişilik bir ordu ile Beylûn'u karşılaşmaya gelmişti. Prensın başında bir taç vardı, sağında ve solunda yirmi kadar asılzâde yürüyordu. O da kendi merasim bölüğünü kardeşi

gibi düzenlemiştir ama bu seferki daha kalabalık ve gösterişliydi. Hatun bu kardeşini de önceki gibi karşıladı. Sonra ikisi de atlarından indiler, oracıkta kurulan ipek bir çadırı girdiler. Kucaklaşmaları (ve neler konuştukları) hususunda bir şey bilmiyorum.

Şehre Giriş

Kostantiniye'ye (: İstanbul) on mil uzakta bir yerde konaklamıştık. Ertesi sabah kimi atlı kimi yaya, kadın-erkek, çoluk-çocuk hep beraber en güzel elbiselerine bürünerek şehirden dışarı çıktılar. Davul, zurna ve uzun borular sabahın erken saatlerinde calmaya başlamış, askerler atlarına çöktan binmişti. Beylûn Hatun'un annesi, babası, devlet erkânı ve saray halkı hep beraber onu karşılamaya gelmişti. İmparatorun üstünde bir gölgelik vardı. Bu gölgelik bir grup süvari ve piyade tarafından uçlarında deriden mamul topuzlar bulunan sıriklarla havaya kaldırılmıştı. Bunun tam ortasında kubbeyi andıran bölümü atlilar tutuyor, kenarlarını yayalar taşıyordu.

Hükümdar buluşma yerine gelince askerler birbirine karıştı. Havaya kalkan toz bulutundan dolayı onların yanına yaklaşmam mümkün olmadı. Can havliyle hatunun eşya ve adamlarının bulunduğu yöne koştum. Bana anlatıldığına göre Beylûn Hatun, annesiyle babasının durduğu noktaya gelince bineğinden inmiş, önlerinde yeri öptükten sonra atlarının toyнакlarına bûse kondurmuş. Onun ileri gelen adamları da aynı hareketi yapmışlar.

O gün öğle civarında muhteşem Kostantiniye'ye girdik. Şehrin bütün çanları çalışıyor, yer gök inliyordu sesten. Hükümdar sarayının kapalarından birinin önüne geldiğimiz zaman peykelere oturmuş yüz kadar kapıcıyla karşılaştık; onların başında komutanları bulunuyordu.

Birden bağırmaya başladılar:

“Sarâkino! Sarâkino!” diyorlardı.³⁷¹ Bu kelime “Müslümanlar! Müslümanlar!” anlamına gelir. Bizi içeri girmekten alikoydular. Beylûn Hatun'un adamları “Onlar bizden!” dedilerse de ötekiler “İzinsiz kimse giremez!” dediler. Birkaç adamım gitti, Beylûn'a durumu bildirdi. O babasının huzurundaydı, bizden bahsetti; hükümdar içeri alınmamız için buyruk verdi, hatunun kaldığı köşke yakın bir köşkü bize ayırdı, şehirde nereye gitmek istersek isteyelim engel olunmaması için bir emirnâme yazdırarak tellallar aracılığıyla sokaklarda halka duyurdu.

Bu köşkte kaldığımız üç gün boyunca bize tavuk, koyun, ekmek, un, yağ, meyve, balık ikram edildiği gibi özel döşek ve para da gönderildi. Dördüncü gün imparatorun huzuruna çıktık.

Kustantîniye Şehrinin Hükümdarı

Onun ismi Tekfûr'dur. Babası Cîrcîs hâlen hayatı olmakla beraber ileride anlatacağımız gibi hükümlilik hakkını oğluna devretmiş, kılıselerde ruhbanlığı tercih ederek zahitlige meyletmıştır.

İstanbul'a varışımızın dördüncü günü Beylûn Hatun, Hindli Sünbül adındaki yiğit hizmetkârını yanımıza gönderdi. O da elimden tutarak beni imparatorun kaldığı saraya götürdü. Dört büyük kapıdan geçtik; her birinin sundurmasında silâhlı adamlar nöbet bekliyor, reisleri hali döşeli bir peykede oturuyordu. Beşinci kapıya gelince Sünbül beni dışarıda bırakıp içeri süzüldü. Az sonra yanında dört Rum yiğidiyle geri döndü. Onlar, üstümde bıçak ve benzeri âletler var mı diye baştan aşağı aradılar beni. Kapıdaki kumandan bu taramanın herkese uygunlığını söyleyerek ekledi:

“Şehirli ya da köylü, akraba ya da misafir; imparatorun huzuruna çıkan herkes böyle bir aramadan geçirilir!”

Ben daha sonra Hindistan'da da bu tür bir uygulamaya tanık oldum.

Kontrol bittikten sonra kapıcı ayağa kalkıp elimi tutarak kapıyı açtı. Orada çevremi saran dört kişiden ikisi kolumnun yenlerinden, diğer ikisi de cübbemin arkasından tutarak duvarları mozaikle süslü geniş bir salona sotkular beni. Bu mozaiklerde hayvan ve manzara resimleri vardı. Ortasındaki fiskiye ve etrafındaki ağaçlarla şahane bir salondu burası. Sağda solda insanlar sükûnet içinde ayakta duruyor, kimse kimseyle konuşmuyordu. Salonun tam ortasında üç adam heykel gibi beklemekteydi. Bunlar beni demin bahsettiğim dört adamdan teslim aldılar, yine cübbemin kenarlarından ve alt tarafından tuttular; ileride duran mabeyincinin verdiği işaretle öne çıkarttılar. Onlardan biri Yahudiydi, bana bakıp şöyle seslendi:

“Sakin böyle davranışlarından üzürme! Her gelene, usulleri gereği bu şekilde davranışıyorlar. Ben aslen Suriyeliyim, tercümanlık yapıyorum!” Arapça konuşuyordu. Ona, hükümdara nasıl selâm vereceğimi sordum, o da;

“Selâmünaleyküm dersin yeter! Onlar bu selâmı anlarlar!” dedi.

Böylece muazzam kubbeli bir iç salona geldik. İmparator tahtına oturmuş, Beylûn Hatun'un annesi onun önünde yer almıştı. Hatun ile kardeşleri tahtın alt tarafında ayakta duruyorlardı. İmparatorun sağ yanında altı, sol yanında ve başında da dörder kişi dikiliyordu. Bunların hepsi silâhlıydı. Tam selâmlayacaktım ki heyecanımın geçmesi için oturmamı işaret buyurdu hükümdar... Ben de öyle yaptım. Sonra önüne çıkararak selâm verdim. Bana tekrar oturmamı işaret ettiyse de bu kez dediğini yapmadım.

Hükümdar bana Beyt-i Makdis (: Kudüs), Kutsal Kaya, Kumâme Mehd-i İsa (: İsa'nın beiği), Beytelehm, Halîl, Dîmaşk, Mısır, Irak ve Anadolu'ya dair sorular sordu. Gerektiği şekilde tek tek cevapladım. Demin gördüğüm Yahudi aramızda tercümanlık yapıyordu. Söylediklerimden memnun olan hükümdar, çocuklarına emretti:

“Bu adama gerektiği gibi ikram ediniz, onu koruyunuz!”

Böylece bana bir hil’at (: özel şeref elbisesi) giydirdiği gibi koşum takımları mükemmel bir at verdi; ayrıca emân (: güvenlik) alâmeti sayılan gölgeliklerden birinin bana verilmesini emretti; kendi başı üzerinde de taşıyordu bu tür gölgeliklerden. Şehrin gezilecek yerlerini kolayca gezmem, olağanüstü eserlerini ülkemde anlatıbmam için bir rehber verilmesini ve bu adamın devamlı yanında kalmasını istedim ondan. Dileğimi kabul etti. Hükümdar bir kimseye kendi elbiselerini verip şahsî harasındaki atlardan birini ihsan ederse şehir halkının görüp duyması için davul, zurna ve borazanlarla grup hâlinde sokaklarda dolaşmak âdetten imiş. Bu âdet daha çok Sultan Uzbek'in diyalandan gelen Türklerle uygulanmış; kötü bir muamele ile karşılaşmasınlar diye. Beni de (merasim ile) sokaklarda dolaştırdılar.

Şehrin Tasviri

Bu şehir sonsuz derecede büyük! İki bölüme ayrılmıştır. İki taraf arasında, Mağrip'teki Selâ vadisine benzeyen, sularında gelgit yaşayan büyük bir nehir vardır. Eskiden üzerinde köprü kurulmuş ama harap olmuş. Şu anda karşından karşıya büyük kayıklarla geçiliyor. Söz konusu nehrin ismi Absumî'dir (: Halîç)³⁷².

“Astanbûl” (: İstanbul) denen kısım, nehrin doğu yakasıdır. Hükümdarla devlet erkanı burada oturuyor, nüfusun büyük bölümü de buraya yerleşmiştir.³⁷³ Çarşları taşla döşelidir ve gayet genişir. Her zanaat erbâbı kendi başınınadır, başkalarıyla karışık değildirler. Her çarşının ayrı kapıları vardır; geceleyin kapatılır. Ve enteresan bir nokta, çarşı esnafının ve zanaatkârların çoğu kadındır!

Şehir denize doğru dokuz mil girmiş bir dağ etegine kuruludur. Enlemesine dağılışı da yine aynı ölçülerde; belki biraz fazla. Üstünde küçük bir kale ve hükümdarlık sarayı vardır. Şehrin surları, tepenin eteklerini her yandan çeviriyor; denizden kimse içeri giremiyor. Şehirde on üç kalabalık mahalle ve olağanüstü büyük bir kilise var.

Şehrin öteki kısmı “Galata” adını taşıyor. Demin bahsettiğim suyun batı yakasıdır burası. Nehre açılan kapılılarıyla burası, bizim Ribâtu'l-Feth'i andırıyor. Bu yakaya, hepsi de tüccar olan Frenk (: Avrupalı) taifesi yerleşmiştir. Galata'da nüfus Cenova, Venedik,

Roma ve Fransız gâvurundan oluşuyor. Onlar da Kostantiniye hükümdarının hâkimiyeti altında yaşıyorlar. Hükümdar onların başı-na kendilerinin razı olduğu birini atamaktadır; o adama Kums (: Kon-solos) derler. Onların her yıl hükümdara belli bir vergi ödemeleri gereklisiye de bazen başkaldırırlar ve iki taraf savaşa tutuşur. Aralarını ancak Papa bulur! Bu taife tümüyle ticarete gömülmüştür; sahip oldukları liman, dünyanın en işlek limanlarındandır. Bu limanda yüz kadar kurkûra (: çekitri denilen büyük tekne) gördüm. Ufak tekneler ise sayılmayacak denli çok! Bu tarafta çarşilar gayet renkli ve zengin olmasına rağmen çok pis! Çarşuları birbirinden ayıran küçük dere sade ligim akıyor desem yeridir! Galatalıların kiliselerinde de hayır yok; revnaksız ve sessiz.

Büyük Kiliseye Dair

Bu kilisenin ancak dışını anlatacağım. İçini bilmiyorum. Halk ora-ya Ayâ Süfiyâ (: Ayasofya) der. Bu yapıyı Süleyman Peygamber'in teyze oğlu Âsaf b. Barhiyâ yaptırmış söylentiye göre. Hıristiyanların en büyük kilisesidir. Her yanı duvarla çevrili olan bu kilise ve külliye-si, küçük bir şehri andırıyor; onuç kapısı var. Bir mil kadar geniş olan avlunun önünde koca bir kapı var; buradan girmek isteyenlere kimse engel olmaz. İmparatorun babası ile geldim bu kiliseye. Avlu, mer-merle döşeli muazzam bir kabul salonunu andırıyor. Kilisenin içinden fışkıran bir kaynakla ikiye bölünüyor. Su arkının yan duvarları bir arşın yükseklikte gayet güzel işlenmiş somaki mermerle kaplı. Arkın iki yanı da düzenli aralıklarla dikilmiş ağaçlarla süslü. Kilise kapısından avlunun ortasına kadar uzanan yüksek ahşap çardakta hâlâ üzüm salkımları vardı. Bunun altında yaseminler ve reyhanlar diziliy-di. Avlu kapısının hemen dışında ahşaptan mamul büyük bir kubbe göze çarpmaktadır. Buraya konan peykelerde kapı hizmetkârları otu-rur. Kubbenin sağ tarafında çoğu ahşap olan iskemle ve peykeler şeh-rin yargıçlarına ve divan kâtiplerine aittir. Orta yerde tahta merdiven-lerle çıkan kubbe aşağıda anlatabileceğim gibi başyargıcın makamıdır. Bu kubbeye, üstü kamışla örtülü bir koltuk var. Salon kapısının hemen yanındaki kubbenin sol tarafından attarlar karşısına giriliyor.

Yukarıda sözünü ettigimiz kaynaktan çıkan su ikiye ayrılıyor. Bir kol attarlar karşısından geçiyor, öteki, yargıç ve kâtiplerin bulunduğu sokaktan geçiyor. Kilisenin (ana) kapısının üst tarafındaki çardakta mabedi temizleyen, kayyumluk yapan, kandilleri yakan, kapıları açıp kapatıp görevliler oturuyor. Onlar İsa Peygamber'in benzerinin çar-mıha gerildiği haçın tahtalarından arta kalanla yapıldığı zannedilen

ve bu yüzden kutsal sayılan eski bir haç önünde secde etmedikçe kimseyi kiliseye sokmazlar. Bu haç, mabet kapısının üstündedir ve uzunluğu on arşin tutan yine haç şeklinde altın bir sandukada korunmaktadır. Büyük kapı altın ve gümüş levhalarla süslenmiştir.

Bu kilisede hizmet eden rahip ve keşişlerin sayısının binlere vardığı söyleniyor! Onların bazıları İsa Peygamber'in havarilerinin soyundan gelmiş olsalar da, büyük kilisenin iç kısmında dünyadan elini eteğini çekip kendini ibadete vermiş binden fazla bakire kadına ait bir kilise bulunmaktadır. Çocuk yapamayacak kadar yaşlı kadınlar ise bakirelerden daha fazla!. Hükümdarın, devlet erkânının ve halkın başlıca âdeti her sabah bu kiliseyi ziyaret etmektedir. Papa buraya yılda bir defa gelir. Şehre dört konak yaklaştığında hükümdar onu karşılamak üzere yola koyulur, atından inip yürüyerek papanın huzuruna çıkar. Şehre girilirken de hükümdar papanın önünde yaya ilerler. Papa İstanbul'da kaldığı müddetçe hükümdar sabah akşam huzura girip onu selâmlar.

Kostantîniye Şehrinin Manastırı

Mânistâr (: manastır), mâristan kelimesinin kalıbindadır; yalnız 'n' harfi önce, 'r' harfi sonra. Manastırlar, Müslümanların tekke ve zaviyelerine benzer. Sayıları pek çok. Bunlardan birini Kostantîniye hükümdarının babası Cîrcîs yaptırmıştır. Burası Astanbûl'un dışında, Galata karşısındadır; ilerde bahsedeceğiz. Manastırlardan ikisi büyük kilisenin alanı dışındadır; büyük kiliseye girerken sağ tarafa düşüyorlar. Bu manastırlar ortalarından su arkı geçen bir bahçede kuruludur; biri erkeklerle, diğeri kadınlara aittir. Her manastırın içinde bir kilise var; çevresinde dindar kadın ve erkeklerin odaları sıralanmış. Buralarda yaşayan ibadet heveslilerinin yiyecek ve giyecek masraflarını karşılamak üzere vakıf gelirleri ayarlanmıştır.

Bahsettiğimiz iki manastırı da aynı hükümdar yaptırmıştır. Büyük kilisenin sol tarafında ötekilere benzeyen iki manastır daha var. İç kısımlarındaki kiliselerin çevresini hücreler çevirmiştir. Bu manastırlardan biri, gözleri göremeyenlere; öteki iş yapamayacak denli yaşlanmış ihtiyarlara aittir. Onların yaşları altmış civarındadır; bütün giymek kuşam ve harcırahları vakıflardan karşılanmaktadır. Her manastırda orayı yaptıran imparatora ayrılmış küçük bir ibadetgâh bulunuyor. Bizans hükümdarlarından çoğu, altmış ya da yetmiş yaşını bulunan bir manastır yaptırır, kıldan dokunmuş "mish" denilen hırkayı (: rahip abasını) giyerek tahtı ogluna terkeder. Ölünceye kadar manastırındaki köşesinde keşî gibi vaktini ibadetle geçirir. Rumlar manastır inşasına başlarken toplanıp merasim yaparlar. Şehirde bol bulunan mozaik ve

mermer, manastır mimarisinin temel malzemesini teşkil eder. Bir manastırı imparatorun verdiği Rum asılı rehberle birlikte girdim. Ortasından su geçiyordu. İçerdeki kilisede (: ibadet edilen kısmda) rahibe kıyafetine bürünmüş yüz kadar bakire vardı. Hepsinin saçları kesilmiş başlarına keçe külâhlar geçirilmişti. İnsanın yüreğini hoplatan muhteşem güzellikte kızlardı ve yüzleri yaptıkları ibadetten ötürü aydınlıktı! Küçük bir çocuk minibere çıktı, şimdiye kadar işitmediğim tatlı bir sesle o güzel bakirelere *İncil* okudu. Ana minberin çevresindeki diğer minberlere de sekiz mini yumurcak oturmuştu; başlarında rahip vardı. Ufaklıklardan biri okumayı bitirince sıra diğerine geliyordu. Görevli Rum, oradaki bakirelerin prens kızları olduklarını ve ken-dilerini mabedin hizmetine adadıklarını; küçük çocukların ise aslında başka bir manastırın hizmetinde olup buraya ziyaret amacıyla geldiklerini belirtti.

Bahçeler arasında kaybolmuş diğer bir kiliseye girdiğimiz zaman orada da beşyüz, belki daha fazla bakireyle karşılaştık. Bu kilisede de ötekinde olduğu gibi bir yavrucak *İncil* okuyor, diğerleri ana minberin çevresindeki minberlere oturuyordu. Rum memur, bu enfes bakirelerin de vezir ve asılzâde kızları olduğunu, kendilerini kilisenin hizmetine adadıklarını söyledi. Böylece İstanbul'un aristokrat sınıfının kızlarına, çocuk yapamayacak hâle gelmiş yaşlı ablalara ve keşişlere ayrılan bir sürü manastır gezdik. Bu manastırların her birinde yüz civarında rahip yaşamaktadır. Ne garip; böyle kalabalık bir şehirde halkın çoğu rahipler, münzeviler ve keşişlerden oluşuyor!³⁷⁴

Kısaca, burada kılıseler sayılamayacak kadar çoktur. Halk; büyük, küçük, sivil ve asker yaz-kış şemsiye kullanmakta, kadınlar kocaman kocaman hotozlu şapkalar giymektedir.

Keşiş Olan Hükümdar Circis'e Dair

Bu hükümdar mülkünü ve devletini ogluna bırakmış, kendini ibadete adayarak şehir dışında deniz manzaralı bir manastırı çekilmiştir. Bir gün emrimize verilen Rum rehberle gezerken onu yayan gördük. Sırtında mish, başında keçe bir külâh vardı. Uzun sakalı bem-beyazdı; yüzü ibadet eseri bir ışıkla aydınlıktı. Elinde asa, boynunda koca bir tespih taşıyordu. Kılavuzum onu görünce atından indi ve şöyle dedi bana:

“İn, hükümdarın babası işte bu adamdır!”

Memur onun yanına varıp selâmladığı zaman ihtiyar benim kim olduğumu sordu ve yanına çağırıldı. Ben de oraya gittim. Elimi tuttu, Arapça bilen Rum rehbere şöyle dedi;

"Sarâkinoya söyle! Onun, Beyt-i Makdis'e giren elini; Kutsal Kaya'da (: Sahre), Kumâme denilen kilisede ve Beytelehm'de gezen ayaklarını öperim ben!"

Diğer yandan eliyle benim ellerimi ve ayaklarımı sıvazlıyor, yüzüne sürüyordu! Bu şehirde yaşayan Hıristiyanların, -kendi dillerinden olmasa da- kutsal bildikleri mekânlarında gezen kişiye dair inançları ve tavırları beni hayrete sevketmiştir!

Sabık hükümdar yeni rahip beni elimden tuttu; beraber yürüdü. Benden Beyt-i Makdis ve orada yaşayan Hıristiyanlar hakkında malumat istediler. Sorular uzadı, evvelce bahsettiğim büyük kilisenin avlusuna girdik. Ana kapıya yaklaştığımız anda, ruhbanlıkta ileri dereceye yükselen sabık hükümdarı selâmlamak üzere bir sürü rahip dışarı fırladı! Onları görünce elimi bıraktı, bense onunla birlikte iç kiliye girmek istedığımı söylediğimi, o zaman tercümanıma söyle demiş:

"Söyle ona! Oraya girmek için kutsal haça secede etmek şarttır! Bu, geçmiş ululardan kalma bir âdettir. Aksi yapılamaz!"

Haça secede etmedim, onu orada bıraktım, kendisi tek başına içeri girdi. Bir daha onunla karşılaşmadım.

Kustantîniye Yargıcına Dair

Kendini rahipliğe adayan imparatorun yanından ayrıldıktan sonra kâtipler sokağına girmiştir; şehrin başyargıcı beni görünce adamlarından birini yanuma gönderdi. Gelen kişi benim kim olduğumu sordukta yanında vazifeli olan Rum dedi ki:

"Bu adam Müslüman öğrencidendir." Adam yargıcın yanına gidip durumumu anlattı. Yargıcı kendi dostlarından birini gönderdi. Rumlар, yargıçlarına "Necî Kefâlî" derler. Gelen memur da bu sebeple bana şöyle demişti:

"Necî Kefâlî seni çağrıiyor!"

Bu davet üzerine yargıçla görüşmek üzere evvelce anlattığım makama çıktım. Yüzü aydın, saçları güzel taranmış bir ihtiyyarla karşılaştım. Rahiplere özgü siyah bir elbise giymişti. Önünde on kadar kâtip bir şeyler yazıyordu. Yargıcı ve beraberindekiler beni ayakta karsıladılar. Dedi ki:

"Hükümdarın misafiri olduğuna göre sana ikramda bulunmak bizim vazifemizdir!"

Bana Beyt-i Makdis, Suriye ve Mısır hakkında sorular sordu. Söz uzayınca çevremizdeki kalabalık büydü. Nihayet;

"Evime gel, seni evimde ağırlamak istiyorum," dedi.

Yanından böylece ayrıldım ama onunla bir daha karşılaşmadım.

OTUZBEŞİNCİ BÖLÜM

Kustantîniye'den Çıkış, Mâverâünnehr'e Yolculuk

Beylûn Hatun'la gelen Türkler onun eski dinine bağlı olduğunu, babasının yanından ayrılmak istemediğini anlayınca yurtlarına dönmek üzere hatundan izin istediler. Hatun onlara izin verdi, üstelik birçok hediye yağırdı! Ayrıca memleketlerine sağ salim dönmeleri için Küçük Saruca Bey kumandasında beş yüz athiy yanlarına kattı. Beni de makamına çağırarak "berbire"³⁷⁵ denilen ve fazla değeri olmayan üç yüz altın dinarla ikibin Venedik dirhemi; kızların dokudukları astarlı kumaşların en iyi cinsinden bir top ipek, keten ve yünden mamul on kat elbise ile babasının gönderdiği iki küheylânu hediye etti bana! Saruca Bey'e sıkı sıkı tembihledi, beni korusun diye. Ona veda ettim ve çıktım.

Kustantîniye'de bir ay altı gün kalmış oluyordum. Saruca Bey'in muhafizliğinde yola koyulduk. Bize iyi davrandı, Bizans topraklarının sonunda, arabalarımızı ve adamlarımızı bıraktığımız yere kadar gittik. Burada tekrar arabalarımıza binerek bozkırı girdik. Baba Saltuk'a kadar bizimle gelen Saruca, orada üç gün kaldıktan sonra kendi memleketine; Kostantîniye'ye döndü.

Soğukların en şiddetli olduğu günlerdi, ben üç kat kürkle biri astarlı iki şalvar giyiyordum! Ayaklarimdaki yün çorapların üzerinde keten astarlı başka bir çorap vardı. Çizmelerim "Burgâlı" (: Bulgâri, Kama Bulgâr Türklerine özgü) türdendi.³⁷⁶ Bu çizmenin dışı at derisinden, içi kurt derisinden mamuldür. Ateşin başında sıcak su ile abdest alabiliyordum. Yere bir damla su düşse çat diye buz kesiliyordu! Yüzümü yıkadığım zaman sakalım donuveriyor, çenemi oynattığım zaman kar taneleri dökülüyordu! Burnumdan sızan sular büyiklerimde katılışıyordu. Çok giyindiğimden, doğru dürüst inip binemiyordum; ancak adamlarım arabaya yerlestirebiliyordu beni!

Payitaht Saray

Böylece Hacı Tarhan'a, (: Astrahan) Sultan Uzbek'ten ayrıldığımız şehrde vardık. Öğrendik ki buradan çıkmış; payitaht olan (Serâ'ya = Saray'a) gitmiş. Donmuş İtil Irmağı ile ona karışan üç su üzerinden yola devam ettik! İhtiyaç duydukça buz parçalarını kırıyor, bir tence rede eritip içiyor ve yemek pişirmede kullanıyordu!

Serâ şehrine ulaştık. Burası Serâ Berke³⁷⁷ adıyla tanınmıştır; Sultan Uzbek'in payitahtıdır. Huzura çıktıktı. Yolculuğumuzun nasıl geçtiğini, Rum hükümdarını ve onun şehrini sordu. Bildiklerimizi bir bir anlattık. İhtiyaçlarımızın karşılanması emretti, orada konak verdik.

Serâ şehri, koca bir ovaya kuruludur; çok büyütür ve dünyanın en güzel şehirlerindendir. Kalabalık nüfusu cadde ve sokakları tıklım tıklım dolduruyor. Çarşılıarı şirin, yolları genişir. Şehri gezmek, genişliğini anlamak için oranın kodamanlarıyla atlarımıza bindik. Sabahın erken saatlerinde yola koyulduğumuz hâlde şehrin öteki ucuna ancak öğleden sonra varabildik! Namazı orada kilip yemek yedik. Tekrar konak yerine döndüğümüzde neredeyse akşam oluyordu! Başka bir gün şehri enlemesine dolaştık; gidiş gelişimiz tam yarım günümüzü almıştı. Şehir baştan aşağı binalarla donanmıştır. Evler arasında ne bostan var ne köhne yapılar!

Şehirde öncü büyük Cuma câmii var; bunlardan biri Şâfiîlere ait. Küçük namazgâhları ise sayılamayacak kadar çok! Yerli halktan olup sultanat ailesinin kendisinden çıktıgı Moğolların bir kısmı Müslümandır. Ayrıca Âs (: Oset) denen bir ırk var ki hepsi Müslüman. Kafcak (: Kıpçak), Cerkes (: Çerkez), Rus ve Rumlar da yaşıyor burada. Onlar (: Ruslar ve Rumlar) Hristiyandır. Bu taifelerin her biri kendine ait bir semtte oturuyor. Her taifenin kendine ait çarşılıarı var. Tüccarlar; Irakayn, Mısır ve Suriye'den gelen yabancılar, getirdikleri ticaret eşyalarının korunması için surla çevrili özel bir semtte oturuyorlar. Hükümdarın sarayına "Altûntâş" deniliyor. "Altun", zeheb (: altın) demektir, "taş" ise harç (: taş) anlamına geliyor. Bu şehrın kadısı, seçkin hocalar dan Bedreddîn A'rec'dir. Burada Şâfiî fakihlerinin büyüklerinden İmam Sadreddîn Süleyman Lekzî (: Lezgi), Mâlikîlerden Şemseddîn Mîsrî şöhret yapmıştır. Bu ikincinin itikadî görüşleri hoş karşılanmamaktadır.

Burada dünyaya önem vermeyen saygın fakih Nîzâmeddin'in bir zaviyesi var. Bizi ikramıyla sevindirme yüceliğini gösterdi. Büyük fikih bilgini, vakarlı insan, önder şahsiyet Nu'mâneddin Huvârezmî'nin (: Harizmî) zaviyesi var bu şehirde. Onu ziyaret ettim. Bu güzel ahlaklı, asil ruhlu, alçakgönüllü şeyh, dünyaseverlere karşı sert ve kayıtsızdır! Sultan Uzbek Cuma günleri onu ziyarete gelirse de şeyh ne Hükümdarı karşıla-

maya çıkar ne yerinden kimildar! Sultan, şeyhin huzurunda sakin sakin oturur, tatlı bir dille hitap eder ve alçakgönüllü davranışır. Şeyh ise aksi tavır alır ona! Fakat şeyhin fakirlere, evsiz barksızlara ve yolculara karşı muamelesi sultana yaptığıının tam tersinedir! Yoksullara mütevazı davranır, onlarla güzel konuşur, ikram ve iltifatta bulunur. Bana da yakınlık gösterdi. Hak Teâlâ onu mükâfatlandırsın. Bana verdiği Türk kölenin çok hayrını gördüm.

Şeyh Bedreddîn'in Bir Kerameti

Serâ'dan Huvârezm (: Harizm) diyarına gitmek istiyordum ama Bedreddîn beni engelledi;

"Birkaç gün kalıp da gidersin!" dedi. Canım sıkıldı, kendimle takıştım. Bu sırada, aralarında tanıdığım tacirlerin de bulunduğu büyük bir kafile buldum. Beraber gitme fırsatı doğdu. Onlarla anlaştim. Durumu şeyh efendiye bildirdiğimde;

"Biraz beklemen lâzımdı!" dedi. Ama ben yine de söz dinlemeyip yola çıkışma kararını aldığımda bir kölem kaçı! Bu sebeple orada kaldım. Böylece Bedreddîn'in kerameti ortaya çıkmıştı! Üç gün daha şehirde ikamet ettim. Dostlarım kaçak köleyi Hâci Tarhân şehrinde yakalayıp bana getirdiler. Sonra Huvârezm yolculuğumuz başladı. Serâ ile Huvârezmarası kırk gün tutar. Bu kırçraz arazide ot bulunmadığından at kullanılmaz. Arabaları develer çeker.

Saraycık ve Huvârezm

Serâ'dan ayrıldıktan on gün sonra Serâcûk (: Saraycık)ehrine ulaştık.³⁷⁸ "Cûk" küçük anlamına gelir. Sanki Küçük Serâ (: Küçük Saray/Saraycık) demiş oluyorlar. Şehir, Ulû Sû (: Ulu su; Yayık) dedikleri muazzam büyülükte gayet gür akan bir nehrin kıyısına kurulmuştur; bu kelime el-Mâü'l-Kebîr (: Büyük Su) demektir.

Irmağın üstünde Bağdat'taki gibi tekneler üzerine oturtulmuş bir köprü var. Şehre vardığımızda, arabaları çeken atlarla yaptığımız seyahat sona ermişti. Her atı dört dinar bir dirhemde yahut daha ucuza sattık. Zira (bu kadar seyahatin ardından) bu hayvanlar epey zayıflıyor ve ucuza gidiyor bu şehirde. Bundan sonra arabaları çektmek için deve kiraladık.

Şehirde pirifâni bir Türk ermisiñ zaviyesi vardı. Ona "Ata" diyorlar, yani eb (: baba) demek. Bizi ağırladı, hayır duasından mahrum etmedi. İsmini bilmediğim şehir kadısı da bizi buyur etti evine.

Sonra tam otuz gün süren sıkı bir yolculuk yaptı. Günde iki kez mola veriyorduk; bir kez kuşluk vakti bir kez de güneş batarken...

Molalarımız ancak dûkî (: düğ) pişirip yiyecek kadar sürüyordu. Yemek, tek kapta pişiriliyor sonra üstüne kuru et parçaları konuyor ve süt dökülerek yeniyordu (: bir tür keşkek). Araba yoldayken herkes ya yemeğini yiyor yahut uyuyordu!

Benim arabamda üç cariye vardı. Bu uşuz bucaksız güzergâhta seyahat edenlerin âdeti, olabildiğince süratli gitmektir. Develer bu yolu katederken büyük kayıplar veriyor. Kalanlar da bir yıl semirdikten sonra yine kullanılabilir hâle geliyorlar! Çölde su, iki üç günlük aralıklarda evvelce malûm olan birikintilerden sağlanabiliyor. Yağmur ve sellerden artakalan sudur bu.

Çölü anlattığımız şekilde geçtikten sonra Huvârezm'e (: Harizm; Hvârizm) geldik.³⁷⁹ Türklerin en büyük, en güzel ve en bakımlı şehirlerindendir burası. Temiz çarşları, geniş caddeleri, sayısız binaları ve eşsiz sanat abideleri ile muhteşem bir şehir. Halk sokaklarda deniz gibi dalgalanıyor!

Bir gün hayvanıma binip çarşıya çıktım, tam ortaya geldiğimde "Şavr" denen noktada fevç fevç ilerleyen kalabalıkla karşılaştım. Oradan çıkmaya gücüm yetmedi, geriye dönmek istedim ama önumdeki yiğinlar bu isteğimi imkânsız kırdı. Bir süre şaşkınlık bekledim; sonra var gücümü kullanarak sıyrıldım aradan. Bazıları buranın Cuma günleri daha az kalabalık olduğunu, zira "kaysâriya" (: ana çarşılı) ve diğer çarşların o gün kapatıldığını söylediler bana. Ben de Cuma günü bindim atıma; büyük câmie ve medreseye gittim...

Bu şehir, Sultan Uzbek'in hükümrانlığı altındadır. Onun buradaki büyük emiri Kutlu Dümûr'dur. Ziyaret ettiğim medreseyi ve çevresindeki yapıları o yaptırmış; büyük mescidi ise dindar bir kadın olan eşi Turâbek Hatun inşa etirmiştir...

Huvârezm'de büyük bir hastane var. Hekimbaşı Şamlı olup Sih-yûnî diye tanınıyor. Sihyûn, Şam (: Suriye ve Lübnan) diyarındadır. Ben dünyada Huvârezm halkı gibi ahlâklı, merhametli, gariplere karşı şefkatli ve cömert bir halk görmedim! Onların namaz kılarken yapageldikleri güzel bir âdetleri var; buna da başka yerde rastlamadım: Müezzinler kendi mescitlerinin çevresindeki evleri namaz vaktinin geldiğini bildirmek için bir bir dolaşıyor; câmie çağrırlanlar arasında cemaate gelmeyen olursa imam onu topluluğun ortasında cezalandırıyor! Bu iş için her mescitte duvara asılı bir kamçı var! Beynamaz adam ayrıca câmi hayrına yahut fakirleri doyurmak için beş dinar ceza ödüyor! Anlatılanlara göre bu âdet eskiden beri devam etmektedir.

Huvârezm şehrinin dışında Cennet'ten çıkan dört ırmaktan biri olan Ceyhun akıyor. Soğuk mevsimde İtil gibi bu da donar; halk ırma-

ğı yol gibi kullanır. Beş ay buz olan nehir baharda havaların ilmasıyla yavaş yavaş çatlayınca ansızın yakalar bazılarını ve boğar...

Yaz günlerinde buradan çıkan gemiler Tirmiz'e kadar gidiyor, oradan arpa ve buğday getiriyorlar. Akıntı boyunca on içinde aşağılara inilir. Şehrin dışında, büyük velilerden Şeyh Necmeddin Kübrâ'nın türbesi yakınında bir ziyaretgâh vardır; orada gelip geçenlere yemek verilir. Oranın şeyhi Huvârezm eşrafından Müderris Seyfeddin b. Asabe'dir. Bir diğer zaviye Mekke'de bir süre ikamet etmiş olan Şeyh Celâleddin Semerkandî'nın zaviyesidir; burada da ağırlandı. Zaviyenin dışındaki kubbede büyük âlim Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşeri³⁸⁰ yatıyor. Zemahşer, Huvârezm'e dört gün uzaklıkta bir köydür.

Şehre geldiğim zaman dışında konaklamıştım. Bazı dostlarım şehrin kadısı Sadr Ebu'l-Hafs Bekrî'yi ziyaret ettiler. Bana, nâibi (: yardımçısı) Nûrulislâm'ı gönderdi. Adam bana selâm verip gitti. Sonra yanında maiyeti ile kadı efendinin kendi geldi. Beni selâmladı. Bu kadı genç ama nüfuzlu bir kimsedir; iki nâibi (: yardımçısı) vardır. Biri demin bahsettiğimiz Nûrulislâm öteki büyük fikih bilginlerinden Nûreddin Kirmânî'dir. Verdiği hükümlerde pek sert, ibadet konusunda tavizsizdir. Kadıyla buluştuğumuzda bana söyle dedi:

“Şehir pek kalabalık. Gündüz girmeniz zor olur. Nûrulislâm, sizi şehrde sokmak için sabaha karşı huzurunuza gelecek.”

Biz de öyle yaptık. Henüz kimsenin oturmadığı yeni bir medrese de konakladık, sabah namazından sonra kadı geldi, yanında şehrin ileri gelenleri bulunuyordu. Bunlar arasında Mevlânâ Hümâmüddîn, Mevlânâ Zeynüddîn Makdisî, Mevlânâ Radîyyüddîn Yahyâ, Mevlânâ Fadullah Ridavî, Mevlânâ Celâleddîn İmâdî, Mevlânâ Şemseddîn Sencerî vardı. Mevlânâ Şemseddîn Sencerî şehir emirinin hocasıdır. Bu adamların hepsi fazilet erbâbı seçkin insanlardır. Çoğunlukla Mu'tezile mezhebinden oldukları hâlde bunu belli etmiyorlar. Çünkü Sultan Uzbek ve onun şehirdeki valisi Kutlû (: Kutlu) Dümûr Ehl-i Sünnet'tendir.

Burada kalışım esnasında Cuma namazlarını kadıların kadısı Ebu'l-Hafs Ömerle kıldım. Cumayı kilar kılmaz onun evine giderdik. Evi mescide çok yakındı. Evinin salonu kıymetli halılarla döşenmiş, duvarları ipek kumaşla kaplanmıştı. Birçok kemer vardı evde. Bu kemerlere altınla sivanmış gümüş kaplar ve Irak kâseleri konmuştu. Yore halkının âdetidir; evlerini böyle yaparlar. (Sohbetimizin) ardından zengin bir sofra getirildi. Adam, güçlü mü güçlü, mal desen gani! Hayat seviyesi yüksek. Emir Kutlû Dümûr'un bacanağıdır zaten; emirin hanımının kızkardeşiyle evli. Bu kadının ismi Cîcâ Aga'dır.

Şehirde vâiz ve hatiplerden oluşan özel bir grup var. En büyükleri Mevlânâ Zeynüddîn Makdisî'dir. Mevlânâ Hüsâmeddîn Maşâti diye bilinen etkileyici hatibe gelince; "dünyada daha iyisi yok" dediğim dört hatipten biridir o!

Huvârezm Beyi

Huvârezm beyi, Büyük emir Kutlû Dümûr'dur. İsminin anlamı "hadîd-i mübarek"tir. Çünkü "kulû", mübarek (: kutlu) anlamına geliyor, dümûr ise hadîd (: demir) manasındadır. Bu adam Sultan Muhammed Uzbek'in teyze oğludur ve onun emirlerinin en büyüğüdür. Daha önce Horasan valisiydi. Oğlu Hârûn Bek, Muhammed Uzbek'in kızıyla evlenmiştir. Bu kızın annesi evvelce bahsettiğimiz Taytuğlı Hatun'dur. Kutlû Dümûr'un hanımı Turâbek Hatun, güzel ahlâkıyla ünlenmiştir. Kadı bizi selâmlamak üzere geldiğinde şöyle demişti:

"Emir sizin Huvârezm'e geldiğinizi öğrendi; lâkin yeni atlattığı hastalığın tesiri hâlâ üzerinde. Bu yüzden sizi karşılamaya gelemedi."

Bu haber üzerine kadıyla atlanıp emirin ziyaretine gittik. Konağa vardığımızda evvelâ odalarının büyük bir kısmı ahşaptan yapılmış geniş bir daireye girdik; sonra işlemeli ahşap bir kubbesi bulunan küçük bir daireye girdik. Bu dairenin duvarları renkli kumaşla kaplanmış, çatısı simli ipekle bezenmişti. Emir ipek yatağına uzanmıştı. Türkler arasında yaygın olan "nîkrîs" (: damla) hastalığından mustarip olduğu için iki ayağı da örtülmüştü. Selâm verdim, beni yanına oturttu. Kadıyla fakihler de oturdular. Bana Hükümdar Muhammed Uzbek Han'ı, babasını, Beylûn Hatun'u ve Kostantîniye'nin nasıl bir yer olduğunu sordu. Ona bildiklerimin hepsini anlattım. Az sonra yemek geldi...

Kızartılmış tavuk, turna, güvercin cüçüğü, "külicâ" adını verdikleri yağıla pişirilmiş ekmek, kek ve helvavardı sofrada... Daha sonra gelen diğer sofrada ise altın ve gümüş tabaklarda, altın kaşıklar eşliğinde tanelere ayrılmış nar bulunuyordu. Irak yapımı porselen tabaklarda ise üzüm ve nefis kavunlar vardı. Tabakların kenarlarında tahta kaşıklar bulunuyordu...

Bu beyin âdetindendir; kadı her gün onun salonuna gelir; yanındaki fakihler ve kâtıplerle beraber kendisi için hazırlanmış meclise oturur. Tam karşısında da büyük kumandanlardan biri yer almaktadır. Onun yanında Türklerin ulu dedelerinden, büyük kumandanlarından olan sekiz kişi bulunmaktadır. Bunlara "argucî" (: yargıcı, yargıç) adını veriyorlar. Halk onların huzurunda davalaşıyor. Davanın konusu

tamamen şer'î ise hüküm vermek kadiya aittir. Şer'î davaların dışındaysa bahsettiğimiz bu ümerâ meclisi karar verir. Onların yargiları tutarlı ve adilânedir. Çünkü ne bir şeye meylettikleri için suçlanmışlar ne de rüşvet kabul etmişlerdir!

Emirle sohbetimizi tamamlayıp medreseye döndüğümüzde bize pırıncı, un, koyun, yağ ve baharatla beraber yükler dolusu odun gönderildi. Bu diyarda kimse kömürün ne olduğunu bilmiyor. Hindistan, Horasan ve İran'da da bilmezler ama Çin'de kömür gibi yanar ve parlayan taşlar kullanılır. Bu taşlar yanıp kül olduktan sonra su dökülp karıştırılır ve güneşte kurutulur. İlk kez pişirirler. Ve hiç yok olmaz sanki!

Kadı ve Emirin Cömertliğine Dair Bir Hikâye

Âdetim olduğu üzere Cuma namazlarını Kadı Ebu'l-Hafs'ın namazgâhında kılardım. Bir gün bana söyle dedi:

"Emir talimat gönderdi; sana beş yüz dirhem verilecek, senin için düzenlenecek davette de beş yüz dirhem harcanacaktı. Davete saygın ilim adamları, fakihler ve âyan takımından epey katılım olacaktır. Ben bu faaliyetlerin olacağını iştir iştmez Emir'e gittim ve dedim ki:

'Bir ziyafet tertip etmekle davetlilere ancak birkaç lokma düşecek. Buna harcanacak para misafire verilse daha makbule geçer!' Emir teklifi mi kabul ederek sana bin dirhem'i olduğu gibi vereceğini buyurdu."

Hakikaten emir bu parayı Şemseddîn Sencerî ile bana göndermiş tir! Mağrip altını ile yüz yüz dinar ediyor. O gün otuzbeş dinar dirheme yağış bir at satın aldım ve mescide giderken bu ata bindim. Atın parasını Emir'in verdiği bin dirhemden ödedim. Sonra atları o kadar coğaldı ki ne söylesem yalan olur, sayısını bilemem!

Hind topraklarına girinceye kadar refah seviyem yükseldikçe yükseldi. Yağız atı çok sevdigim için öteki atlarının önüne bağlardım. Üç sene yaşadı bu muhteşem kühelân... O vefat ettiğinde çok üzülmüşüm. Bu arada kadı efendinin eşi Cîcâ Aga da bana yüz dinar dirhem verdi. Onun kızkardeşi ve emirin hanımı olan Turâbek, kendi yaptırdığı zaviyede benim için bir ziyafet tertip ederek âlimleri ve şehrin diğer ileri gelenlerinin çağırıldı. Turâbek Hatun bana samur kürkü ve iyi cins bir at hediye etti. Bu kadın, asil ruhlu, dindar ve cömerttir. Hak Teâlâ ona en güzel mükâfatı versin.

Turâbek Hatun'a Dair Bir Hikâye

Turâbek Hatun'un benim için düzenlediği ziyafete gelmiştim. Yemek bitip zaviyeden çıktığım zaman üzerinde eski bir elbise, yüzün-

de peçe bulunun bir hatun gördüm kapıda. Sayısını hatırlamadığım bir grup kadın vardı bu esrarengiz hatunun yanında. Bana selâm verdi. Hiç duraksamadım, başımı çevirmeden selâmını aldım. Oradan ayrıldıktan sonra biri ardımdan yetişti ve selâm veren kadının bizzat Turâbek Hatun olduğunu söyledi! Kabalığımдан ötürü ziyadesiyle utandım! Geri dönüp onu görmek istedim, ama oradan ayrılmıştı. Hizmetkârlarından biri vasıtıyla selâm ve hürmetlerimi bildirdim, hanımfendiyi tanıyamadığım için kusurumu bağışlamasını rica ettim.

Huvârezm Bostanı

Buhara bostanı (: karpuzu) hariç doğuda ve batıda lezzette rakipsizdir Huvârezm bostanı! Bu ikisinden sonra İsfahan bostanı geliyor. Huvârezm bostanının kabuğu yesil, içi kırmızıdır. Gayet tatlı ve sert-çedir. İşin garip yanı bu meyve kurutuluyor; tipki bizim orada ahududunun ve Mâlakka incirinin kurutulup kaliplara bölünmesi gibi! Bu karpuz Huvârezm'den toplanıp Hind'in ve Çin'in en uzak köşelerine ithal edilir. Kuruyemişlerin hiçbirini bu denli lezzetli değildir! Hind beldeelerinden Dihlî'de ikametim esnasında misafirlerin gelişini dört gözle bekler, onlardan kuru Huvârezm bostanı satın alırdım. Hind hükümdarı, huzuruna bu yemişten getirilse hemen bana gönderirdi; zira çok sevdigimi bilirdi! Onun güzel âdetlerinden biri de yabancı misafirleri ülkelерinin meyvesiyle sevindirmekti. Böyle sürprizleri çok severdi.

İntihar Eden Şerifin Hikâyesi

Serâ (: Saray) Şehrinden Huvârezm'e gelirken beraberimde Kerbelâ ahalisinden Ali b. Mansûr isminde bir şerif vardı. Tacir olduğu için elbise ve benzeri ihtiyaçlarımı satın alma işini hep ona havale ederdim. On dinara bir elbise aldığı hâlde bana sekiz dinara aldığı söylerdi. Meğer iki dinarı kendi cebinden ödermiş. Öteki dostlarım durumu izah edinceye kadar işin farkına varamadım. Bu adamdan bir hayli borç da almıştım. Huvârezm emirininarmağanlarına kavuşunca borcumu ödemek, iyiliklerine mukabele etmek için bu cömert adama bir hediye sunmak istedim. Ama "Kabul etmem!" diye tutturdı, yemin içti. Yanında hizmetini gören delikanlı Kâfûr'a vermek istedim yine yemin içerek engel oldu! Bu adam, gördüğüm Iraklılar arasında en asıl ve cömert olandır. Benimle Hindistana seyahat etmeye karar verdiyse de Çin'e gitmek üzere Huvârezm'e gelmiş hemşehrilerini görünce onlarla yola çıkmayı tercih etti. Böyle davranışlığı için ona sitem ettim; bana cevap verdi:

“Şu gördüğün hemşehrilerim ülkem dönükleri zaman yakınlarım, eşime dostuma benim Hindistan'a dilenmek için gittiğimi söylerler! Bu benim için çok ağırdır! Bu yüzden seninle gelmekten vazgeçtim!”

Nihayet onlarla beraber Çin'e hareket etti. Hindistan'da iken işittim; Mâverâünnehr topraklarının sonunda ve Çin diyarının başladığı yerde bulunan Almâlik³⁸¹ şehrine varınca yanındaki malları hizmetkâriyla satışa göndermiş. Hizmetkâr geç kalmış ve bu esnada hemşehrilerinden bir tacir Almâlik'a gelip onun kaldığı kervansarayda mola vermiş.

Hizmetkâri gelince ödemek üzere hemşehrisi olan tacirden bir miktar borç ister bizim şerif ama adam kuruş vermez. Üstelik handa beraber kaldıkları odanın kirاسını da ona yüklemeye kalkışır! Ali b. Mansûr çok üzülür, odasına kapanıp kendini boğazlar!

İnsanlar odaya girdiği sirada şerifin can kuşu uçmak üzeredir. Hemen kölesini töhmet altında bırakırlar! Ali can havliyle konuşur:

“Ona zulmetmeyin! Bunu ben yaptım!” Hemen o gün ölürl. Allah Teâlâ onu bağışlasın.

Bu adam daha önce de bana şu hâdiseyi anlatmıştı:

Bir gün Dımaşkî bir tacirden “mudârebe” (: bir tür iş ortaklıği) için altibin dirhem almış. Aradan bir süre geçince tacirle Hama şehrinde karşılaşmışlar; adam parasını istemiş. Fakat bizimki elindeki malları vade ile sattığından o anda ödeyememiş parayı... Çok mahcup olmuş, odasına girip sarıkla tavana aşmış kendini. Herhalde eceli geldiğinden; o anda aklına düşüvermiş bir sarraf dostu! Derhal yanına giderek vaziyeti anlatmış. Sarraf kendisine bir miktar ödünç vermiş de parayı tacire teslim etmiş.

Huvârezm'den Çıkış

Nihayet Huvârezm'den ayrılmaya niyetlendim ve birkaç deve kiralayarak bir “mahâre” (: iki kişinin birbirini dengeleyerek bindiği özel tahtrevan) satın aldım. Mahâredeki dengim Affîfüddîn Tûzerî idi. Hizmetçiler birkaç ata bindi. Geri kalan hayvanların hepsine çul geçirildik, soğuktan ötürü!

Huvârezm ile Buhara arasındaki büyük kumula girecektik. Burası tam onsekiz gün tutar; bir belde hariç hiçbir bölümünde insan oturmaz bu kumulun... Emir Kutlû Dümûr'a veda ettim, bana ve kadi efendiye birer hil'at hediye etti; toplu vedalaşma için fakihleri berabere alarak yanına gelmişti.

Dört gün süren seyahatten sonra bu güzergâhta tek yerleşim merkezi olan Kât şehrinin kapularına dayandık. Burası küçük lâkin şirin bir

şehirdir. Şehir dışında bir gölet kenarında mola verdik. Soğuk şiddetli olduğundan göletin suları tamamen donmuştu; çocukların buz üzerinde kaymaktadır.

Kât şehrini kadısı Sadrişşerî oraya vardığımızı haber alır almaz öğrencilerini ve şehrın büyüklerinden erdemli insan Mahmud Hîvekîyi (: Hivelî) yanına alarak karşılamaya geldi. Kendisiyle daha önce Huvârezm kadisının evinde görüşmüştük. Kadı efendi bana şehr emirini ziyaret etmemi teklif ettiyse de Şeyh Mahmud itiraz ederek:

“Evvelâ misafirin ziyaret edilmesi gereklidir! Eğer himmet sahibi gayretli insanlardan ise emiri alıp buraya getirmeliyiz!” dedi. Hakkaten de öyle yaptılar. Aradan bir saat geçti ya da geçmedi; emir maiyeti ile çıktı, bize selâm verdi. Acele ediyorduk ama bir müddet daha şehrde kalmamızı teklif etti, kabul ettik. Emir bizim onurumuza bir şölen düzenleyerek fıkıh bilginlerini, ileri gelen kumandanları ve diğer saygın kimseleri meclisimize davet etti. Meclisimizde hazır bulunan şairler emiri methoden kasideler döktürdüler. Emir yemekten sonra bana bir kat elbise ile cins bir küheyân hediye etti. Oradan ayrıldık, Sîbâye diye bilinen yola revan olduk. Bu sahrada hiç suya rastlamadan altı gün gittikten sonra Vebkent'e (: Vab Kent) ulaştık. Burası Buhara'ya bir gün uzakta bağlık, bahçelik güzel bir şemdir; akarsuları boldur. Üzümü kurutup bir seneden öbür seneye saklıyorlar. Bir de onların “allû” (: alluca, can erik) dedikleri bir meyve yetişıyor; kurutup Hind ve Çin'e ihraç ediyorlar. Bu meyvenin üzerinde su dökülüp usaresi içilebiliyor. Yeşil olduğu sırada tatlı, kuruduğu zaman ise hafif ekşidir. Gayet etli bir meyve! Ben onun benzerini ne Endülüs'te, ne Mağrip'te ne de Şam'da gördüm.

Viran Olmuş Buhara'ya Seyahat

Art arda bağlar, bahçeler, evler ve tarlalar arasında bir gün daha yol aldık; nihayet hadîs bilginlerinin önderi Ebû Abdullah Muhammed İsmail Buhârî'nin³⁸² memleketi olan Buhara şehrine ulaştık. Bu şehr vaktiyle Maverâünnehr-i Ceyhun bölgesinin (: Ceyhun nehrinin ötesindeki şehirlerin) merkeziymiş ve Irak hükümdarlarının (: İlhanîlerin) atası olan Tatar kökenli mel'un Tinkîz (: Çingiz) tarafından tahrîp edilmiş. Mescitleri, medreseleri ve çarşılıarı harap vaziyetteydi.³⁸³ Çok az bir kısmı mamurdur. Halkı sefil ve perişan! Onların tanıklıklarını Huvârezm ve diğer yörelerde kabul edilmez! Çünkü kabilecilik, hakkı inkâr ve yanlış savunma gibi olumsuz vasıflarla ün salmışlardır. Bugün bu şehrde birazcık ilimden haberdar olan; bilgiye ehemmiyet veren hiç kimse yok!

Tatar Kavminin Başlangıcı, Buhara ve Diğer Yerleri Mahvedişleri

Tinkîz (: Çingiz) Han Hitâ ülkesinde demirciymiş. Onuruna düşkün, güçlü ve cengâver biriymiş. İnsanları çevresinde toplar, onları doyururmuş. Zamanla etrafındaki insanlar çoğalarak onu kendilerine önder seçiyorlar. Böylece o, önce doğduğu şehri ele geçirip kuvvet ve nüfuzunu artırıyor, sonra Hitâ ve Çin ülkelerine aralıksız çapullarda bulunarak taraftarlarının sayısını artırıyor. Sonra Hoten, Kâşgar ve Almâlik şehirlerini yağmaliyor.

Huvârezm, Horasan ve Mâverâünnehr hükümdarı olan Celâeddîn Sencer b. Huvârezmşâh'ın durumu o sıralar iyiymiş. Bu yüzden Tinkîz Han onun ülkesine doğrudan saldırmaya cesaret edememiş. Lâkin bazı tüccarlarla anlaşarak onları Çin ve Hitâ kumaşlarıyla Celâleddîn'in sınır şehri olan Otrâr'a gönderiyor. Otrâr (: Fârâb) valisi durumu Celâleddîn'e bildirerek tüccarlara karşı ne yapması gerekiğine soruyor. Celâleddîn, tüccar taifesinin elindeki malın alınmasını, ibret olsun diyeuzularının kopartılarak kendi memleketlerine gönderilmesini emrediyor!

Vali bu emri yerine getirince Tinkîz Han sayılamayacak kadar çeri toplayıp büyük bir ordu hazırlayarak İslâm beldelerini basmaya niyetleniyor, önce Otrâr üzerine yürüyor.

Tinkîz Han'ın yaklaşmakta olduğunu haber alan Otrâr valisi, düşmanın durumunu öğrenmek için ileri mevkilere casus gönderiyor. Söylentilere göre casuslardan biri dilenci kıyafetine bürünerek Tinkîz'in kumandanlarından birinin karargâhına girmeye muvaffak oluyor. Ama kendisine yemek verecek kimse bulamayınca bir Tatar askerinin yanında saatlerce bekliyor. Askerin tek lokma yiyeceğinin olmadığını görüyor; nihayet akşam vakti asker çantasından kuru bir bağırsak çıkarıp suda ıslattıktan sonra atından aldığı kani bu torbacığa doluyor ve ağını bağlayıp ateşe pişiriyor! Meğer yiyeceği bundan ibaretmış. Casus, Otrâr'a dönerek vaziyeti valiye anlatıyor ve Tatarlara karşı kimseyin güç yetiremeyeceğini belirtiyor. Durumu Sultan Celâleddîn'e bildiren vali acele yardım istiyor. Yanında bir miktar asker bulunduran valiye, Celâleddîn almışın kişilik bir kuvvet gönderiyor.

Sonunda her iki ordu savaşa tutuşuyor. Tinkîz Han'ın ordusu karşı tarafı korkunç bir bozguna uğratarak Otrâr'a girip erkekleri doğruyor, çocukları esir alıyor! Ardından Celâleddîn geliyor savaş meydanına. İki taraf arasında şimdiye kadar görülmemiş kanlı bir savaş cereyan ediyor. Neticede Tinkîz Han galip gelerek Mâverâünnehir bölgesinin hâkimi oluyor.³⁸⁴ Buhara, Semerkand ve Tirmiz'i yakıp

yíkarak Ceyhun nehrini aşıyor; Belh ve Bâmiyân şehirlerini ele geçirerek sona Horasan ve Acem Irakı diye bilinen bölgelere yürüyor. Belh ve Mâverâünnehr'de Müslümanlar ayaklanınca tekrar onların üzerine hücum ediyor; her yeri mahvediyor ve halkı kılıçtan geçiriyor. Tirmiz şehrine varınca da aynı vahşeti tekrarlıyor! O zamandan beri burası haraptır işte. Şu anda buradan iki mil uzakta ve aynı isim verilmiş yeni bir şehir var (: Tirmiz). Tinkîz, Bâmiyân halkını da kılıçtan geçirerek şehri yerle bir etmiş ama büyük câmiin minaresine dokunmamıştır. Yine kaydedelim ki o, Buhara ve Semerkand ahalisine de dokunmamıştır. Bu feci işlerden sonra Irak'a geliyor. Tatarların vahşeti o dereceye ulaşıyor ki hilâfet merkezi Bağdat'ta halkı toptan kılıçtan geçiriyorlar. Abbâsî halifesi Mu'tasîbillah da öldürülüyor o esnada. Allah rahmet eylesin!

İbn Cüzeyy der ki:

"Bize ustâdımız Kadi'l-kudât (: kadılar kadısı) Ebu'l-Berekât nakletti, Hak Teâlâ onu yükseltsin; o da Hatip Ebû Abdullah b. Reşîd'den duymuş, o söyle diyor:

Mekke'de Irak bilginlerinden Nûreddîn İbnü'z-Zeccâc ile karşılaştım. Yanında kardeşinin oğlu vardı. Karşılıklı sohbetimiz sürerken bana söyle dedi:

'Irak'ta Tatar fitnesinden yirmidörtbin ilim adamı telef oldu! Onlar arasında benimle şunun dışında hiç kimse kalmadı!' Bu sözleri söyleken kardeşinin oğlunu işaret ediyordu..."

İbn Battûta devam ediyor:

Buhara'da Fethâbâd adıyla bilinen varoşa konakladık. Burada büyük velilerden Şeyh Seyfüddîn Baharzî yatsıktadır. Bu semtte Seyfüddîn'e nispet edilen büyük bir tekke var; vakıfları çok. Orada misafirlere ve gariplere yemek çıkartlıyor. Şeyh efendi, Baharzî'nin soyundan gelen gezgin hoca Yahyâ Baharzî dir. Bu şeyh, evinde bir ziyafet düzenleyerek beni ve saygın kimseleri davet etti. Yemekten sonra güzel sesli hafızlar *Kur'an* okudular; vâiz efendi etkileyici bir vaaz verdi. Ayrıca çok güzel makamlarda Türkçe ve Farsça ilâhiler okudular. Hoş bir gece geçirdik. Orada Heraťtan gelmiş büyük âlim Sadruşserîa ile tanıştım.

Buhara şehrinde hadîs bilgini Ebû Abdullah Buharî'nın kabrini ziyaret ettim; bilindiği gibi Ebû Abdullah Buharî, *Câmiî's-Sâhih* adlı hadîs külliyyatının sahibi ve Müslümanların en büyük âlimlerindendir. Allah ondan razı olsun. Kabir üzerinde söyle yazıyordu:

"Burası Muhammed b. İsmail Buharî'nın mezarıdır. O, şu şu kitapların sahibidir."

Buhara bilginlerinin mezarlarda müteveffanın kimliğinden ve yazdığı eserlerden bahseden kitabeler vardır. Bu kitabelerin çoğunu kaydettim fakat Hind kâfirleri tarafından denizde soyuldugum zaman benden gaspedilen eşya arasında bu notlar da gitti!

Yolda Doğum

Buhara'dan hareket ederek yükselik ve samimiyet vasişflarını hakaıyla taşıyan Sultan Alâeddin Tarmaşîrîn'in karargâhına yöneldik. İlerde ondan bahsedeceğiz...

Şeyh Ebû Turab Nahşebînin memleketi olan Nahşeb'e uğradık. Burası küçük bir yerleşim birimidir. Akarsuyu bol olan bu şehrin her yani bostandır. Şehir dışında emire ait bir konağa indik. Yanındaki cariyelerden biri gebeydi ve doğum zamanı yaklaşmıştı. Doğumu kolay yapın diye onu daha önce Semerkand'a götürmek istedim. Hamile, bir mahmil (: sedyemsi koltuk) üzerindeydi. Mahmil hemen bir devenin sırtına konuldu. Bizim arkadaşlar bu cariyeyle yola çıktılar geceleyin. Tabîî öteki cariyelerim, yol azağım ve bütün eşyalarım onların yanındaydı! Dostlarımın bir bölümü ise benimle Nahşeb'de kalmışlardı. Sabah olunca biz de yola koyulduk, diğerlerinin gittiği yolu değil de başka bir yolu takip ederek sultanın karargâhına ulaştık. Çarşidan epey uzak bir yere inmişik ve karnımız açtı. Arkadaşlardan birisi yiyecek satın aldı. O geceyi bir tüccarın emanet verdiği çadırda geçirdik! Yanimzdakiler ve öteki yoldaşlarımız deve aramaya gittiler; akşamda doğru bulup getirdiler. Sultan karargâhta değildi, avlanmaya gitmişti. Vekili olan Takbuğâ Bey ile görüştüm. Beni mescidine yakın bir yerde eğlendi. "Harka" denen, çadır benzeri bir kamp örtüsü verdi. Cariyeyi buna yerlestirdim; o gece doğurdu. Bana erkek olduğunu söylemişlerse de böyle değilmiş, sonradan öğrendim. "Akîka" merasiminden sonra bazı dostlarım çocuğun kız olduğunu bildirdiler; hemen cariyeleri çağırıp sordum, onlar da kız olduğunu söylediler. Bu çocuk uğurlu bir vakitte doğmuş; beni sevince boğmuş, gönlümü hoş etmişti. Lâkin Hindistan'a gelişimden iki ay sonra onu kaybettim; ileride bundan bahsedeceğim.

Burada fikih bilgini erdemli insan Mevlânâ Hüsameddin Yâğı'yi gördüm ve sultanın evlilik yoluyla akrabası olan Şeyh Hasan'la tanıştım. Türkçe Yâğı (: yavru; yavuz) Arapça "thâir" (: intikamçı, düşman, ası) karşılığıdır. Üstat Hüsameddin, Otrar şehrindendir.

Mâverâünnehr Sultanı

Ulu sultan Alâeddin Tarmaşîrîn'dir. Büyük bir güce, kalabalık ordulara, geniş bir ülkeye sahiptir. Sevilen sayılan, adaletli bir

hükümdardır.³⁸⁵ Ülkesi dünyanın dört büyük hükümdarının ülkeleri arasında bulunuyor; Çin, Hindistan, Irak ve Uzbek hükümdarlarından bahsediyorum. Onlar Tarmaşîrîn'e çok saygı gösteriyor ve hediye gönderiyorlar. Kardeşi Elçekâday'dan (: İlçigâday) sonra tahta geçmiş.³⁸⁶ Elçekâday kâfirmiş; büyük biraderi Kebek'ten sonra tahta geçmişmiş. Kebek de kâfirmış ama son derece âdil, Müslümanlara karşı saygılı ve mazlumların hakkını koruyan bir hükümdar olmuş.³⁸⁷

Kebek'le Vâizin Hikâyesi

Anlatıldığına göre Kebek bir gün Fakih Vâiz Bedreddîn Meydânî ile sohbet ederken soruverir:

“Sen diyorsun ki Hak Teâlâ her şeyi Ulu Kitabında anmış öyle mi?” Vâiz de;

“Evet!” cevabını verir. Kebek tekrar sorar:

“Öyleyse benim ismim bu kitapta nerede?” Vâiz cevap verir.

“Bu isim, Hak Teâlâ'nın şu âyetinde: Fî eyyi sûretin mâ şâe rakkebek!”³⁸⁸

Kebek hayretler içinde kalır ve şöyle der:

“Yahşî!” Bu kelime, Türk dilinde “ceyyid” (: iyi, çok iyi) demektir. Böylece ona armağanlar yağdırıyor, Müslümanlara karşı hürmeti artıyor.

Kebek'in Garip Yöntemlerine Dair Bir Hikâye

Anlatılanlara göre Kebek bir keresinde şöyle bir hüküm vermiş:

Ahaliden bir kadın onun huzuruna gelerek kumandanlarından biri hakkında şikayetçe bulunur. Kendisinin yoksul olduğunu, süt satmakla geçindiğini, ancak bir emirin, kendi elçegizile satmaya çalıştığı sütü zorla alıp içtiğini söyler... Bu şikayet üzerine Kebek derhal o kumandanı huzura getirtir, kadına dönerek şöyle der:

“Şimdi bu adamı kılıçla ikiye böldüreceğim! Eğer karnından süt çıkarsa hakettiği cezaya kavuşmuş olacak, çıkmazsa seni ikiye ayıracığım!” Kadın birden korkuya kapılır;

“Ben hakkımı helâl ettim, ondan hiçbir şey istemiyorum!” der; lâkin nafile! Kebek emreder, emir ikiye bölünür ve karnından süt çıkar!

Tarmaşîrîn'in Adaleti ve Erdemi

Şimdi sultan Tarmaşîrîn'le ilgili sözümüze tekrar dönelim. Burada “urdû” (: ordu/orda) adını verdikleri karargâhta birkaç gün kaldım. Bir defasında sabah namazını kılmak için câmie gitmiştim ki namazı kıldıktan sonra biri bana sultanın mescitte olduğunu haber

verdi! Sultan seccadesinden kalkınca ona selâm vermek üzere ilerledim. Bu arada Şeyh Hasan ile fikih bilgini Hüsameddin Yâgî da huzura gelip benim hakkında bilgi veriyorlardı. Sirtına Kudüs işi yeşil bir cübbe, başına da aynı kumaştan bir külâh giymişti sultan. Bana yönelik Türkçe:

“Hoş mîsen, yahşî mîsen? Kutlû, eyû sen!” dedi. Türk dilinde “hoş mîsen” sözü “fî afiyetin ente?” (: sağlığın yerinde mi?) anlamına gelir; “yahşî mî sen ise ceyyid ente?” (: iyi misin?) demektir. “Kutlû eyû sen!” cümlesi “Mubârekün kudûmûke!” (: Hoş geldin!) demektir.

Bu sözlerden sonra yürüyerek meclisine gitti; halk ona şıkâyetlerini bildiriyordu. O, büyük, küçük; kadın, erkek her şıkâyetçi dinliyor, dertlerine kulak veriyordu. Sonra beni arattı, huzuruna çıktım; “harka” denen çadırda geçmişti. İnsanlar çadırın çevresini sağlam sollu doldurmuş, kumandanlar en ön tarafta sandalyelere yiğilmişti. Onların maiyetindekiler ise başlarını eğmiş, ayakta beklemektediler. Diğer askerler saf saf dizilmiş ve her askerin önünde silâhi vardı. Onlar “nevbet” (: belli zamanlarda davul çalan bandocu) muhafizlardı; ikindiye kadar burada beklerler daha sonra nöbeti diğer arkadaşlarına devrederlerdi.

Hükümdarın huzuruna çıkarıldım ve onu altın simli ipek kumaşla döşenmiş minibere benzeyen bir kürsüde oturur hâlde buldum. Otağın içi, baştan başa simli ipekle kaplanmıştı. Sultanın baş ucuna, bir arşın yükseğe yakut ve mücevher bezeli bir taç asılıydı; ileri gelen kumandanlar sağ ve sol tarafta iskemlelere oturmuştu. Hanedana mensup çocuklar ellerinde yelpazeler tam ön tarafta ayakta duruyorlardı. Otağın kapısında nâib, vezir, hâcîb ve sâhibü'l-alâme (: mühürdar) bulunuyordu. Onlar sâhibü'l-alâme'ye “altamga” adını veriyorlar. “Al” kelimesi, ahmer (: kırmızı) kelimesinin karşılığıdır; “tamga” ise “alâmet” (: damga, iz, mühür) anlamına gelir. İçeri girdiğim zaman bu dört kişi beni ayakta karşılayıp huzura çıkardılar. Sultana selâm verdim. Bana Mekke, Medine, Kudüs, Halîl, Dîmaşk, Mısır, İrak kayn bölgesi, bu bölgenin sultani, Acem yurdu ve Melik Nâsîr'a dair sorular sordu; tek tek cevaplardım. Aramızda altamga mevkiiindeki şâhis tercümanlık yapıyordu. Öğle ezanı okununca namaza durmak için otağıdan çıktıktı, hükümdarla yan yana namaz kiliyorduk. Kişi pek şiddetliydi; hava çok soğuktu ama Sultan sabah ve yatsı namazlarında cemaati asla terketmiyordu! Ayrıca sabah namazından güneşin doğuşuna kadar mescitde kalıyor, Türk diliyle Allah'ı anıyordu. Orada bulunanlarla ayrı ayrı kucaklaşıyor, elini muhatabının eline sıkı

sıkı bağlayıp içten davranışını yordu. İkinci namazında da böyle yapıyordı. Ona hediye olarak getirilen kuru üzüm ve hurmayı kendi eliyle mescittekilere dağıtıyordu. Bilindiği gibi hurma, onlar nezdinde aziz ve bereketli bir yiyecektir.

Tarmaşîrîn'in İbadetine, Alçakgönüllülüğüne ve Diğer Erdemlerine Dair

Bu hükümdarın erdeminden olmalı; bir gün ikinci namazı için mescide gelmiştim. Sultan henüz ortalıkta yoktu, gençlerden biri secade getirdi ve sultanın her zaman namaz kıldığı yere, mihrabın tam karşısına serdi. Sonra İmam Hüsâmeddin Yâğı'ya yanaşarak:

"Efendimiz abdestini bitirene kadar beklemenizi istirham ediyor!" dedi. Ama Hüsâmeddin derhal kalktı:

"Nemâz!" dedi; yani salât (: namaz). Ve devam etti:

"Berâ-yı Hudâ ev berâ-yı Tarmaşîrîn?" Yani;

"Namazı Allah için mi, Tarmaşîrîn için mi kılacağız?" diye çıktı! Müezzine derhal kamet getirilmesini emretti. Sultan seğırttı ve son iki rekâta yetişebildi; mescidin kapısında, halkın ayakkabılarının bulunduğu yerde kılabilde ve kaçırıldıklarını da kaza etti! Yine de gülerek imama yaklaştı, onunla kucaklaştı, mihrabın tam karşısına çöktü. İmam onun yanında, ben de imamın yanındaydım. Bana dönüp şöyle dedi:

"Ülkene döndüğünde anlat ki; Acem'den gelen bir dervişin Türk hükümdarıyla muamelesi böyledir işte!"

Şeyh Hüsâmeddin her Cuma halka vaaz verir. Sultana iyilik yapmasını emreder ve münerden, zulümden sakındır onu. Gayet ciddî hattâ sert bir şekilde hitap eder; hükümdar ise boynu büyük ve suskun onun vaazını dinlemekte hattâ ağlamaktadır. Şeyh, hükümdardan asla hediye almaz, onun çıkardığı yemekten yemez ve onun verdiği elbiseleri giymez!

Bu hoca, Hak Teâlâ'nın hakikaten erdemli kullarındandır. Çoğu kez onun sırtında içi de dışı gibi pamuktan mamul bir aba gördüm. Çaput gibi parça parçaydı ve çok eskiydi. Başındaki keçe külâh da ancak bir kirat ederdi. Külâhin üzerinde sarık olmazdı. Bir defasında yanaştım;

"Efendim! Giydiğiniz aba mı ne? Hiç kaliteli değil!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Evlâdım! Bu zaten benim değil kızımın!"

Bana ait elbiselerden birkaçını uzattım; kabul etsin diye ricalarda bulundum ama şu cevabı verdi:

"Hiç kimseden hiçbir şey kabul etmeyeceğime dair tâ elli seneden beri Hak Teâlâ'ya sözüm vardır. Eğer birinden bir şey alsaydım, elbet senden alırdım!"

Tarmaşîrîn'in yanında ellidört gün kaldıktan sonra yola revan ola-yım dedim. Sultan kararımı öğrenince bana yedyüz dinar dirhem verdiği gibi yüz dinarlık samur kürk hediye etti. Mevsim kısıtı, hava soğuktu; kürkü ben istemiştim. Bu talebimi ilettigim zaman alçakgö-nüllülüğünden ve erdeminden ötürü elini uzattı, kolumnun yeniden öptü. Ayrıca iki at ile iki deve verdi bana.

Veda zamanı geldi. Ona ava giderken yolda erişebildim. O gün hava çok soğuktu, ayazın şiddetinden vallahi tek kelime konuşmaya gücüm yetmiyordu! Hükümdar bunu anladı, gülümsedi, bana elini uzattı. Veda ettim.

Tarmaşîrîn'in Başına Gelenler

Hindistan'a varışından iki yıl sonra duydum ki Tarmaşîrîn'in mille-tinden bir grup âyan, ileri gelen kumandanlarla anlaşarak ülkenin Çin'e komşu olan ucunda toplanmışlar. –Tarmaşîrîn'in askerlerinin büyük bölümü orada karargâh kurmaktadır.– Hep beraber hükümdarın amca-zâdesi Bûzunuğlî'na (: Bozonoğlu) bağlılıklarını bildirmișler. Onlar, hükümdarların çocuklarına "uglı, oğlî" (: oğlu) derler. Bûzun, Müslüman olmasına rağmen dini bozuk, ahlâki ve gidişatı çirkin biriydi. Onların Bûzun'a biat edip Tarmaşîrîn'i tahttan indirmelerinin sebebi; onun, atala-rı Tinkîz Han'ın (: Çingiz) yasalarına aykırı hareket etmesidir. Hani şu İslâm ülkelerini mahveden melun Tinkîz; ondan daha önce bahsedildi.

Tinkîz Han kendi kanunlarıyla ilgili bir kitap telif etmiştir. Ona Yasâk adını veriyorlar. Onlara göre, kim bu kitabın kanunlarına aykırı davranışırsa tahttan indirilmesi şart olur! Tinkîz Kanunnâmesi'ndeki kurallardan biri de her sene "tûy" (: toy) adını verdikleri bir toplantı tertip edilmesidir. Tûy, şôlen günü demektir. Bu şolende Tinkîz'in oğulları ve büyük kumandanlar ülkenin her yanından koşup gelirler. Hatunlar ve ordunun ileri gelen subayları orada bulunur. Eğer döne-min hükümdarı söz konusu kanunlardan birini değiştirmişse ileri gelenler ona dönerek şöyle derler:

"Sen şu hükmü değiştirdin, şöyle yaptın! Senin tahttan indirilmen şart olmuştur!"

Onun elinden tutarlar, tahttan indirirler. Yerine Tinkîz evlâtından başka birini oturturlar. Aynı şekilde ulu emirlerden biri, yönetimi altındaki topraklarda bir suç işlemişse hak ettiği cezayı o toplantıda mutlaka alır!

Oysa hükümdar Tarmaşîrîn tûy gününü kaldırmış, ayrıca dört senedir Horasan bölgesinin dahilinde kalıp ülkesinin Çin'e yakın kısma gitmemiştir. Bu tavırları diğer beyler tarafından çok yadsındı. Hükümdarın her sene oraya giderek memleketin ve askerin durumunu kontrol etmesi bir töre hâline gelmiştir. Payitaht da zaten orası, Almâlik şehridir.

Bûzunuğlı kendisine biat edilince durmadı, harekete geçti. Tarmaşîrîn ise kumandanlarının suikastına kurban gideceğinden korkarak onbeş atıyla yola çıktı; kendisine bağlı Gazne eyaletine doğru. Gazne valisi Buruntayh, Tarmaşîrîn'in güvendiği gizli dostu idi. O İslâmî da Müslümanları da severdi. Onun eyaletinin sınırları içinde kendisi tarafından yapılan kırk zaviye vardır. Buralarda gelene, gide ne, yoksula ve garibe yemek çıkartılır. Askeri bol olan Vali Buruntayh'ın boyu da pek uzundur; ben dünyada ondan daha uzun boylu kimse görmedim!

Tarmaşîrîn, Ceyhun'u geçip Belh yoluna sapınca, kardeşi Kebek'in oğlu Yankî'nın adamlarından olan bir Türk onu gördü. Sultan Tarmaşîrîn daha önce kardeşi Kebek'i öldürmüştür, oğlu Yankî (: Yankı) da Belh'te kalmıştı. Bu Türk, meseleyi Yankî'ya bildirince Yankî, amcasının kesinlikle önemli bir olaydan ötürü firar edeceğini düşünerek adamlarıyla harekete geçti, onu yakaladı ve zindana attı!

Bûzun, Semerkand ve Buhara'ya gelerek bu yöreleri kendi idaresi altına aldı. Bu arada Yankî da Tarmaşîrîn'i Bûzun'a teslim etmiştir. Söylentiye göre Tarmaşîrîn Semerkand dışında Nesef'de öldürülerek oraya defnedilmiştir. Hattâ türbedarının ismi de Şeyh Şemseddîn Kerden Burîdâ'ymış. Bazıları ise onun öldürmediğini söyler. "Kerden" kelimesi boyun anlamına gelir. "Burîdâ" ise kesik demektir. O adama bu adı vermişler. Çünkü boynunda bir darbe izi var. Ben onu Hindistan'da gördüm, ileride ondan bahsedilecek.

Bûzun tahta geçince Sultan Tarmaşîrîn'in çocuğu Beşây Uğlı, kızkardeşi ve enişi Feyrûz beraberce Hind hükümdarına kaçtılar. Hind hükümdarları onlara güzel muamele etti, yüksek bir pâye verdi. Zira Hind hükümdarı ile Tarmaşîrîn arasında dostluk bağı vardı; birbirleriyle hediyeleşir, karşılıklı mektuplaşırlardı. İkinci birinciye hep "Kardeş!" diye hitap ederdi.

Bir süre sonra Sind ülkesinden gelen bir adam kendinin Tarmaşîrîn olduğunu söyledi! Halk bu meselede kuşkuya düştü. Hind hükümdarının hizmetkârı ve Sind diyarının valisi olan Sertîz de bu hâdiseyi iştitti. Sertîz'e "melik-i arz" denilir. Çünkü Hind ordusu onun önünde geçit yapar, askerin bütün işleri ona bağlıdır. Kendisi Sind

bölgesinin başşehri olan Multân'da oturur. Sertîz, Tarmaşîrîn'i iyi tanıyan bazı Türkleri o adamın yanına gönderdi. Onlar onun gerçekten Tarmaşîrîn olduğunu bildirdiler! Böylece Sertîz, Tarmaşîrîn için şehir dışında bir "serâçe" kurulmasını emretti. Serâçe çiftli otağ demektir. Sonra yola çıkarak Tarmaşîrîn'i karşılamaya gitti; epey yaklaşınca atından indi. Selâmladı ve saygılı bir tavırla onu çadırda davet etti. O, hükümdarlık töresi gereği at üstünde girdi otağa. Böylece onun Tarmaşîrîn olduğuna dair hiç kimsenin kuşkusunu kalmamıştı. Meseleyi Hind hükümdarına bildirdiler. O da Tarmaşîrîn'i şölenler ve hediyelerle karşılamaları için kumandanlarını gönderdi. Evvelce Tarmaşîrîn'in hizmetinde bulunmuş sonradan Hind hükümdarının sarayına girerek başhekimliğe kadar yükselen bir doktor hükümdara hitaben dedi ki:

"Ben onun hakikaten Tarmaşîrîn olup olmadığını anlayabilirim. Çünkü Tarmaşîrîn'in dizi altında çıkan bir çibani tedavi etmiştim bir zamanlar. Yara izi kalmıştı orada..."

Doktor derhal gitti, emirlerle beraber karşıladı onu. Eski dostluğunundan ötürü hemen yaptı; sıkı fiki oldu, bu arada göz ucuyla onun dizini gözlüyordu. Hemen yaranın izini buldu. Öteki ona sövdü ve dedi ki:

"Daha önce muayene ettiğin çibani mı görmek istiyorsun? Al işte burada!" Çibanın izini gösterdi. Böylece adamın gerçekten Tarmaşîrîn olduğu anlaşıldı. Doktor Hind hükümdarına giderek durumu bildirdi.

Sonra Vezir Hvâce Cihân Ahmed b. İyâs ile emirlerin büyüğü, çocukluk döneminde hükümdarın öğretmeni Kutlû Han, sultanın huzuruna girdiler ve şöyle dediler:

"Ey Hönd-i âlem (: Hond-i âlem; Cihan hükümdarı), bu adam, Sultan Tarmaşîrîn'in ta kendisi, hiç kuşku yok! Şimdi onun adamlarından kırkbin kişi, oğlu ve damadı burada! Bu saylıklarımız ona katılınca durum ne olacak düşündün mü?"

Bu uyarı Hind hükümdarına çok tesir etti. Hemen Tarmaşîrîn'in huzura çıkarılmasını emretti. Tarmaşîrîn içeri girdiğinde öteki yabancılar gibi hükümdarın önünde eğilmesi emredildi. Ona zerrece hürmet gösterilmeli! Hind hükümdarı söyledi de söyledi:

"Ey mâderkânî! -Bu çok ağır bir küfürdür- Niçin ben Tarmaşîrîn'im diyerek yalan söyluyorsun? O öldürüldü! İşte türbedarı da yanımızda! Allah'a andolsun günah olmasa seni öldürürüm! Beşbin dinar verin eline, Beşây Ugli ve kızkardeşinin köşküne götürün bu adam! -Bunlar Tarmaşîrîn'in evlâtlarıdır- Onlara deyin ki bu yalancı herif sizin babanız olduğunu iddia ediyor!"

Onlar karşısına çıkan Tarmaşîrîn'i hemen tanıdılar. Tarmaşîrîn geceyi orada geçirdi. Nöbetçiler onu koruyorlardı. Ertesi sabah çıktıları oradan. Aile efradı ise tanımış olmaktan ötürü mahvolmamak için inkâr ettiler; çok korkmuşlardır.

Böylece Tarmaşîrîn, Hind ve Sind bölgelerinden uzaklaştırıldı, sürgün edildi. Kîc ve Mekrân yolunu tuttu. Oralılar Tarmaşîrîn'e saygı gösteriyor, hediye veriyor; yanlarında misafir ediyorlardı onu. Şiraz'a ulaştı, bölge sultانı Ebû İshâk ona saygıda kusur etmedi tüm ihtiyaçlarını karşıladı.

Hindistan'dan dönüşümde Şiraz şehrine de uğramıştim. Bana Tarmaşîrîn'in hâlâ burada olduğunu söylediler. Onunla karşılaşmak istedim ama olmadı. Çünkü Sultan Ebû İshâk'ın izni olmadan girilemeyecek bir evde kalyormuş o! Böyle bir teşebbüsten doğacak muhtemel tehlikelerden korktum; ama onu görmedigime sonradan çok pişman oldum.

Bûzun'la İlgili Söze Devam

Bûzun tahtı ele geçirince Müslümanlara zulmetmeye başladı. O Hıristiyan ve Yahudileri kayırıyor, onlara ait kiliselerin tamir edilmesine izin veriyordu. Bu tavrı, Müslümanların ondan yüz çevirmesine yol açtı. Şikâyetçiydiler. Onun hakkında planlar yapmaya başladılar. Bûzun'la ilgili haberler Horasan'da hezimete uğramış Sultan İlîsûr'un (: Yasavur) oğlu olan Halîl'e ulaştı. Halîl derhal Herat sultani Hüseyin Giyâseddin Gûrî'ye koştu. İçindeki niyeti ona açtı. Yardım istiyordu, asker ve malzeme olarak... Eğer yolunu bulur da yenerse Bûzun'un mülkünyü yarı yarıya paylaşacaklardı! Sultan Hüseyin bu teklifi kabul ederek büyük bir ordu verdi ona. Herat ile Tirmiz arası dokuz gündür. Halîl'in Bûzunuğlî'na karşı harekete geçtiğini duyan Müslüman kumandanlar (: Tarmaşîrîn'in kumandanları) "Başımız gözümüz üstüne!" diyerek düşmana karşı cihada hevesli olduklarını belli ettiler. Halîl'e ilk katılan Tirmiz emiri Şerif Alâülmûlk Hudâvendzâde idi. Bu adam Hz. Hüseyin soyundan gelen saygın bir emirdir. Alâülmûlk, dörtbin Müslümanla onun yanına geldi. Halîl, zamanın büyük kumandanlarından olan bu emiri kendine vezir yaptı; onun iştirakinden ötürü memnun oldu. Her bir bölgeden Halîl'e koşan, onu seçen emirler sayesinde bu taraf epey güç kazandı.

Bûzun'la savaşa tutuşulunca onun tarafındaki asker de Halîl'in yanına geçti! Bûzun'u teslim aldılar, esir olarak getirdiler. Halîl onu yay kırışı ile boğdurdu. Çünkü orada hükümdar oğulları yay kırışı ile boğulur. Onların âdeti böyle.

Mülk ve devlet tamamen Halîl'in oldu. O seksenbin kişilik ordu-sunu Semerkand'da topladı, nümayiş yaptı. Ordudaki atlar zırhlıydı. Bu arada Herat'tan getirdiği askeri salıverdi. Kendisi Almâlik diyarı-na yöneldi.

Bu arada Tatarlar başlarına birini tayin ettiler, Almâlik şehrine üç konak kala Utrâz (: Otrar yahut Taraz; Talas) yakınında Halîl'le kavga-ya tutuştular. Korkunç bir harp cereyan etti. İki taraf da birbirine karşı iyi direndi. Halîl'in veziri Emir Hudâvendzâde yirmibin kişilik bir Müslüman kuvvetiyle hamle yapınca Tatarlar onun karşısında daya-namadılar; hezimete uğradılar, büyük zayıat verdiler. Halîl Almâlik'ta üç gün eğleştikten sonra geri kalan Tatarın kökünü kurutmak için harekete geçti. Ama yorgun artıklar hemen ona boyun eğdiler. Sonra Hitâ ve Çin sınırını aşarak Karakurum³⁸⁹ ve Bişbâlgî şehirlerini ele geçirdi. Hitâ hükümdarı ona karşı ordu gönderdiyse de sonunda barış imzaladılar. Halîl öyle güçlendi ki komşu ülkelerin hükümdarları tedirgin olmaya başladılar! O, memleketi adaletle düzene soktuktan sonra veziri Hudâvendzâde'yı bir miktar askerle Almâlik'ta bırakı ve Semerkand'a döndü, Buhara'ya vardı.

Lâkin çok geçmeden (göcebe) Türkler karışıklık çıkarmak istediler. Vezir (Alâülmûlk) hakkında Halîl'e kıskırtıcı haberler getirdiler. Güya vezir ayaklanması niyetindeydi ve kendisinin, Peygamber'e yakınlığı, asaleti ve cesaretinden ötürü hükümdarlığa daha layık olduğunu söylüyordu!

Halîl, Almâlik'a yeni bir vali gönderdi; Vezir Hudâvendzâde'nin fazla değil birkaç adamla derhal huzuruna gelmesini emretti; gelir gelmez de işin aslini araştırmadan onu idam ettirdi! Bu durum, mem-lekette fesada yol açtı! Halîl etkinliğini ve otoritesini artırınca kendini sultanın asıl mirasçısı sayarak bütün başarılarında asker ve para bakımından payı olan Herat hükümdarına isyan etti. Ona bir ferman göndererek ülkesinde kendi (: Halîl) adına hutbe okunmasını ve para basılmasını istedi! Bu davranışa çok kızan Sultan Hüseyin derhal daha sert ve kırıcı bir mektupla cevap verdi! Halîl savaş için hazırlıklara girişiye de İslâm ordusu ona izin vermedi; hattâ onu hukuken İslâm devletine aykırı hareket eden bir "bağî" (: haydut, yol kesen) olarak gördüler. Bu haber Sultan Hüseyin'e ulaşınca amca oğlu Melik Varna kumandasında bir orduyu Halîl'in üzerine yolladı. İki taraf ara-sında meydana gelen savaşta Halîl'in son destekçileri de yenildi. Kendisi esir edilerek Hüseyin'in huzuruna getirildi.

Hüseyin onun hayatını bağışladı. Kalabileceği bir yer temin etti. Ona bir cariye verdi, maaş da bağladı! Ben yedyüzkırkyedi yılının

sonlarında Hindistan'dan ayrıldığım zaman Halîl'in durumu böyledi.³⁹⁰

Anlatmakta olduğumuz konuya dönelim...

Sultan Tarmaşırın'e veda ettikten sonra Semerkand şehrine gittim. Semerkand, dünyanın en büyük, en güzel ve kusursuz şehirlerindendir.³⁹¹ Kassârîn suyu diye bilinen bir nehrin kenarına kurulmuştur. Kıyılarda sudolapları var; çevredeki bahçeleri sulayan... Şehirliler ikindi namazından sonra gezinmek ve rahatlamak için bu nehrin kıyılarına gelirler. Oturacakları peykeler, özel oturaklar ve yükseltiler vardır orada. Meyve ve diğer yiyeceklerin satıldığı dükkânlar sıralanır art arda.

Irmak kıyısında şehir halkın bir zamanlar ne denli çalışkan ve hırslı olduğunu gösteren büyük köşkler ve kasırlar bulunur. Şimdi çoğu harap... Şehrin büyük kısmı da öyle. Ne surları ne de kapıları var bu şehrin! İç kısımlarında bahçeler var sadece. Semerkandlılar iyi huylu insanlardır; yabanciya karşı şefkat ve sevgiyle yaklaşırlar. Onlar Buhara ahalisinden daha iyidir.

Şehir dışında Kuthem b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in mezarı var; Hak Teâlâ Kuthem ve Abbâs'tan hoşnut olsun. Kuthem bu şehrin fethi esnasında şehit düşmüştür. Buralılar her Pazartesi ve Cuma gecesi bu kabri ziyarete gelirler. Tatarlar burayı ziyarete geldiklerinde büyük adaklar adarlar; sigır, koyun, dirhem ve dinar getirirler... Bunların tümü, misafirlerin; gelen gidenin ihtiyaçlarına, zaviyenin ve kabrin hizmetkârlarına verilir. Bu kabrin kubbesi dört ayağa oturmuştur. Her ayakta iki mermer sütun vardır. Bunlar (ikişer ikişer), yeşil, siyah, beyaz ve kırmızı renklerdir. Kubbenin duvarları altın kakmalı mermerle kaplıdır. Çatı ise kurşun sıvalı. Kubbenin üzerine köşeleri gümüş kaplı, her tarafı yıldızlı abanoz bir çatı kondurulmuştur. Baş tarafta üç gümüş kandil var. Taban, yün ve pamuk yaygınlarla döşenmiş. Hemen dışarıda akan büyük bir su, oracıkta, zaviyenin tam ortasından geçiyor. Suyun iki yanında ağaçlar, üzüm asmaları ve yasemin... Bu zaviyede gelen gidenin rahatça kalacağı odalar vardır. Tatarlar kâfir oldukları zaman bile bu kutsal yeri değiştirmemişler; hattâ buraya gelirlermiş manevî havasından nasiplenmek için! Çünkü orada bazı nişaneler (: harikulade olaylar) görürlermiş. Semerkand'a geldiğimizde bu kutlu yer ve civarının bakıcısı Emir Giyâseddîn Muhammed b. Abdülkadir idi. Onun soyu Abdülazîz b. Yusuf vasıtasıyla Abbâsî halifesi Müstanṣır Billâh'a ulaşıyor. Ona bu vazifeyi veren, Hükümdar Tarmaşırın'dır. Çünkü adam Irak'tan gelmiş onun huzuruna. Giyâseddîn şu anda Hind hükümdarının yanındadır. İlerde anlatılacak...

Semerkand'da ahalinin Sadr-ı Cihân diye çağırıldığı kadı ile görüştüm. Bu adam güzel huy sahibi, ulu kişilerdendir. Benim şehirden çıkışımdan sonra Hind diyarına yönelmiş ama Sind ülkesinin başşehri olan Multân'da eceli yakalayıvermiş onu.

Hind Hükümdarının Yolcularla İlgili Tavrına Dair Anekdot

Sözünü ettığım Semerkand kadısı Multân'da vefat edince "sâhibü'l-haber" adı verilen istihbarat görevlisi durumu Hind hükümdarına yazıyla bildirdi; bu adamın hükümdar kapısını ziyaret amacıyla geldiğini, lâkin ecelin araya girdiğini anlattı. Hükümdar bu haberin alınıca kâdi efendinin çocuklarına -şimdî miktarını hatırlamıyorum ama- binlerce dinar tutarında bir ihsan gönderilmesini emretti! Ayrıca henüz hayattayken onunla buluşma imkânını elde etmiş dostları varsa onlara da aynı oranda hediye yağdıracağımı buyurdu! Hindistan'ın her şehrinde hükümdara bağlı bir haber görevlisi bulunuyor; şehirde olan biteni tek tek yazıyor saraya. Oraya gelen misafirleri de bildiriyor. Biri geldiğinde, hangi ülkeden geldiği, ismi, nitelikleri, giyim kuşamı, dostları derhal hükümdara iletiliyor. Ayrıca ne yapıp ne ettiği, güzel ve kötü davranışları da bildiriliyor saraya. Dolayısıyla yolcu hükümdarın huzuruna çıktığında karşısındaki onun her şeyini biliyor! Böylece hak ettiği kadar ağırlanıyor.

Nesef ve Tirmiz

Nihayet Semerkand'dan ayrıldık, Nesef'e geçtik. Ebû Hafs Ömer Nesefi diye bilinen bilgin buralıdır. Hani şu, *Manzûme fi'l-Mesâ'il'l-Hîlâfiyye beyn'e'l-Fukahâ'i'l-Erbaa* adlı kitabın yazarı.³⁹² Allah Teâlâ bu büyük bilginden ve mezhep imamlarımızdan hoşnut olsun!

Sonra Tirmiz şehrine ulaştık. Hadîsle ilgili *Câmi'u'l-Kebîr* adlı meşhur kitabın derleyicisi İmam Ebû Isa Muhammed b. Isa b. Süre adlı bilgin bu şehirdendir.

Binaları güzel, muhteşem bir şehir Tirmiz. Çarşı ve sokaklarının ortasından su geçiyor. Orada pek çok bağ, bahçe var. Üzümü, ayvası lezzette rakipsiz. Buranın eti bol, sütü de öyle. Ahali, hamamda başını "tafal" (: kil sabunu) yerine sütle yıkıyor! Bütün hamamlarda süt dolu kocaman kazanlar bulunuyor; adam hamama girince küçük bir tasla oradan süt alıp başına döküyor! Süt, saçları nemlendirdiği gibi parlak ve gösterişli yapar. Hindliler de başlarına susam yağı dökerler, onlar buna "siyrâc" diyorlar. Susam yağından sonra kille yíkarlar kellelerini. Böylece beden tertemiz ve yumuşak

olur. Bu yüzden hem Hindlilerin hem de onların yanında kalanların sakalları uzundur!

Eski Tirmiz şehri Ceyhun kıyısında kurulmuş. Tinkîz orayı mahvedince bu yeni şehir nehre iki mil uzaklıkta inşa edilmiş. Bu şehirde Şeyh Azîzân'ın zaviyesinde konakladık. Bu erdemli insan, şehrin nüfuzlu ve zengin zümresindendir. Mali çok, bağı bahçesi genişstir. Gelene gidene habire dağıtıyor.

Şehre girmeden önce Vali Alâülmülk Hudâvendzâde ile görüştüm. O hemen emir çıkardı, her türlü ihtiyacımız karşılaşsın diye. Bu yüzden her gün bize yiyecek ve içecek gönderdiler. Burada karşılaşlıklarım arasında Kadı Kîvâmeddin'i de sayabilirim. O, Sultan Tarmaşîrîn'i görmek ve ondan Hind ülkesine gitme izni koparmak istiyor- du. Daha sonra onu, kardeşleri Ziyâeddîn ve Burhâneddin ile Mül- tân'da görüşüm, beraberce Hind'e yönelişimizin hikâyesi ileride anla- tilacak. Ayrıca onun diğer kardeşleri olan İmâdeddin ve Seyfeddin'in hikâyesinden, onlarla Hind hükümdarının huzurunda bir araya gel- şimden bahsedeceğim. Onun iki çocuğunun –babaları öldükten son- ra– Hind hükümdarının huzuruna çıkışları, Vezir Hvâce Cihân'ın iki kızıyla nikâh kıyalıları; kısaca bu konuya dair her şey inşallah ileride anlatılacak.

OTUZALTINCI BÖLÜM

Horasan'a Geçiş, Türkistan

Horasan diyarına niyetlenerek Ceyhun nehrinden karşيا geçtik.

Sonra Tirmiz'den dönüp nehri aşından sonra bir buçuk gün boyunca kimsenin oturmadığı issız kumullarda yürüdük. Nihayet Belhehrine vardık. Burası, tâ temellerinden yıkılmış muazzam binalarla dolu harap bir yerdir. Lâkin uzaktan gören biri orayı, yapılarının ihtişamından ötürü mamur bir şehir sanabilir! Geniş bir alana yayılan şehrin mescit ve medreselerinin kalıntıları bugün hâlâ ayakta. Yapıların üstünde lâzeverd (: laciverd) boyasıyla süslenmiş nakış ve çöküntüler aynen duruyor. Halk lâzeverd taşının kökenini Horasan olarak gösteriyorsa da aslında Bedehşân dağlarından çıkarılıp getirilirbu taş. Yâkût-i Bedahşî denilen kıymetli taş da Bedehşân'dan gelir. Halk buna Belahşî der. İnşallah ileride anlatacağız.

Bu şehri yıkan da lânet olası Tinkîz'dir! Ona büyük mescidin sütunlarından birinin altında gömüt bulunduğu söyleince mabedin üçte birini yerle bir etmiştir! Oysa bu câmi, dünyanın en güzel, en geniş mabetlerinden! Ancak Mağrip ülkesinin Ribâtü'l-Feth Câmii, sütunlarının güzelliğinde ona denk olabilir! Bu özellikler dışında Belh Mescidi daha güzeldir.

Belh Mescidi'nin Yapılış Hikâyesi

Tarihten anlayanların bana söylediğine göre Belh Mescidi'ni bir kadın yaptırmış. Onun kocası Abbâsioğullarının Belh valisi Davud b. Ali imiș. Herkesin söz birliği ederek aktardığına göre halife, yore halkın kalkıştığı bir eyleme öfkeleniyor; onlardan ağır vergi alınması için memurunu gönderiyor. Adam şehrde varınca kadınlar ve çocuklar mescidi yaptıran kadının yanına varıyorlar. Bu kadın onların emirinin eşidir. Çoluk-çocuk hep beraber şikayetlerini bildiriyor, halifeden

gelen ağır para cezasından dem vuruyorlar. Kadın, mücevherlerle süslü paha biçilmez elbiselerini halifenin memuruna göndererek:

“Bunu halifeye götür! Belh ahalisinin yoksullduğundan ötürü onların yerine ben bu giysiyi veriyorum!” diyor. Zaten giysinin değeri görevlinin halktan toplayacağı vergiden daha büyüğmü! Memur, halifeye gidip elbiseyi takdim ediyor ve olayı anlatıyor. Halife yüzü kızarmış bir vaziyette:

“Bu kadın bizden de mi cömert?” diyerek Belhlilerden söz konusu ağır verginin kaldırılmasını ve elbisenin kadına geri verilmesini emredivider. Ayrıca o yöre halkından her sene aldığı haracı bu sefer bağışladığını söylüyor. Tekrar Belh'e dönen görevli, cömert kadının evine giderken halifenin sözlerini naklediyor, elbiseyi iade ediyor. Fakat kadın:

“Yüce halifenin gözü bu elbiseye düştü mü?” diye sorunca memur:

“Evet, bu giysiyi gördü (ve beğendi!)” cevabını veriyor. Kadın:

“Namahremin gözünün düşüğü elbiseyi asla giymem!” diyerek satılmamasını emrediyor elbisenin... Elde edilen parayla bu mescidi, zaviyeyi ve tam karşısında küfeki taşından mamul ribâti inşa ettiriyor. Şu anda bu ribât hâlâ ayaktadır. Harcamalardan sonra yine de üçte bir oranında para artınca bu miktarın mescidin sütunlarından birinin altına gömülmesini emretmiş, ihtiyaç olursa kolayca bulunup kullanılınsin diye... İşte Tinkîz bu hikâyeyi duyunca mescitteki sütunların yıkılmasını emrediyor. Bütün sütunların üçte biri yıkıldıktan sonra hiçbir şey bulamayınca geri kalanları bırakıyor.

Belh Dışındaki Yatırlar, İbrahim b. Edhem'in Evi, Kûhistan ve Herat

Belh şehrinin dışında, Ukkâşe b. Mihسان Esedî'ye ait olduğu söylenen bir kabir var. Ukkâşe, Peygamber Efendimiz'in sorgusuz cenne te gireceğini bildirdiği sahabelerdendir. Onun yanı başında inşa edilmiş muazzam bir zaviyede konakladık. Zaviyenin hemen dışında çok hoş bir su göleti var, üstüne ulu bir ceviz ağacı gölge vermiş... Yazın gelen yolcular kendilerini bu cevizin gölgésine bırakıyorlar. Zaviyenin şeyhi Hacı Hurd diye bilinir. Hurd küçük demektir. Bu adam erdemli insanlardandır. Bizimle beraber ata bindi, şehrin yatırlarını tek tek gösterdi. Bunlar arasında Hızkîyel Peygamber'in türbesi de bulunuyor. Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın. Mezarın üzerinde güzel bir kubbe kondurulmuş. Burada pek çok ermışın, salih kulun kabrini ziyaret ettik; şu anda hatırlamıyorum isimlerini. İbrahim b. Edhem'in evinde de durakladık. Küfeki taşına benzeyen beyaz taşlar-

dan yapılmış kocaman bir bina. Zaviyenin bütün tahili buraya konduğu için kilitliydi, giremedik. Ev büyük câmiin hemen yakınındadır.

Belh şehrinden kalkarak Kûhistan dağlarında yedi gün yürüdük. Bir sürü kasaba çıktı karşımıza; şenlikli ve mamurdular. Gür suları ve genelde incir olmak üzere yapraklı ağaçları vardı bu kasaba ve köylerin. Tabii, kendini Allah'a vermiş erdemli insanların yaşadığı pek çok zaviyeyi de burada anmaliyiz.

Sonra Herat şehrine ulaştık. Herat, Horasan'daki mamur şehirlerinin en büyüğüdür.³⁹³ Horasan'ın dört büyük şehri var: İki mamur ve canlı; Herat ve Nîsâbûr'dan bahsediyoruz. Diğer ikisi harap ve issız; Belh ve Merv'den bahsediyoruz. Herat muazzam bir şehir. Binası çok, halkın temiz kalpli, namuslu ve dindar. Onlar İmam-ı A'zam Ebû Hanife'nin mezhebindendirler; Hak Teâlâ ondan razı olsun. Burası karmaşa ve kötülükten arınmış temiz bir yerdir.

Herat Sultanına Dair

Bu şehrin hükümdarı Sultan Giyâseddin Gûrî'nin oğlu Muazzam Hüseyin'dir. Bu adam cesareti kulaktan kulağa yayılmış mesut ve başarılı bir idarecidir. İki savaş var ki cesareti ve Hak Teâlâ'nın ona olan desteği akılları durduracak şekilde herkese ayân olmuştur! İlkinde ordusu, isyancı sultan Halîl'i mağlup ediyor, Halîl, Hüseyin'in önünde esir düşüyor! İlkincisinde ise Râfîzîlerin sultani Mes'ûd'la karşılaşıyor. Neticede Mes'ûd darmadağın oluyor, selâmeti kaçmakta buluyor ve bütün mülkü Hüseyin'e kalyor. Hüseyin Gûrî, Hafız diye bilinen kardeşinden sonra tahta geçmiştir. Kardeşi Hafız, baba Giyâseddin'den sonra tahta oturmuş idi.

Râfîzî Haydutların Hikâyesi

Horasan'da Mes'ûd ve Muhammed diye iki adam yaşardı³⁹⁴. Aynı kendileri gibi beş bitirim arkadaşı vardı bunların. Bu gibilerine Irak'ta "Şuttâr", Horasan'da "serabdâlân", Mağrip'te ise "sakûra" adı verilir. Bu yedi adam yol kesmeye, karışıklık çıkarmaya, haraç almaya karar verdiler. Yaptıkları haydutluğun ünü her yana yayıldı. Onlar Sebzvâr ismiyle de bilinen Beyhak şehrinde sarp kayalıklarda yaşar, gündüzleri pusuya yatar, geceleri köylere baskın yaparlardı. Aynı hırsı taşıyan, aynı yoldan giden pek çok çapulcu da kendilerine katılınca sayıları arttı. Halk, dehşetin kucağına düştü. Bu kahrolası haydutlar Beyhak ve komşu şeirlere hücum ederek o bölgeyi ele geçirdiler! Büyük bir gücün ve servetin sahibi oldular. Liderleri olan Mes'ûd'a "sultan" unvanı verdiler!

Artık köleler, efendilerin yanından kaçip onların yanına sığınıyordu. Onlar her kaçan köleye bir at, bir miktar da para verirlerdi. Eğer yararlı gösterip öne çıkmayı başarırsa o köle bir eşkiya grubunun sergerdesi yapılrıdı. Böylece Sultan Mes'ûd denen haydutbaşının cerisi bir hayli arttı. Hepsı Râfîzî mezhebinden olduğu için Horasan'daki Ehl-i Sünnet ahaliye baskı yapmaya ve onları Râfîzî mezhebine sokmaya giriştiler. Tûs böggesinin Meşhed şehrinde oturan ve onlar nezdinde ermiş kabul edilen Hasan adlı Râfîzî'yi de halife ilan ettiler! Hasan Halife adı verilen bu adam onlara adaletli davranışlarını tavsiye etti. Bu öğütten sonra öyle düürüstleştiler ki yere para düşse sahibi gelip alıncaya kadar kimse ona el sürmezdi!

Bu Râfîzî kuvvetleri Nîsâbûr'u da ele geçirdiler. Sultan Tugay Tümûr onlara güclü bir ordu gönderdiye de yenildi. Yardımcısı Argûn Şâh yönetiminde ikinci bir ordu gönderildi; Râfîzîler o orduyu da yenerek Argûn'u esir ettiler. Ama iyi davranışları, eskisi gibi deðildiler. Sonra ellibin kişilik muazzam bir orduyla Tugay Tümûr onların karşısına çıktı fakat Râfîzî kuvvetleri onu da maðlup ederek ülkesini bir baştan bir başa işgal ettiler. Serahs, Zâva ve Horasan'ın en büyük şehri olan Tûs'u ele geçirerek, halifelerini Meşhed-i Ali b. Musa Radiyy diye bilinen semte oturttular. Sonra Câm şehrini zaptedip buraya altı gün uzaklıktı bulunan Herat'a yürüdüler. Bu hâdise-leri duyan Melik Hüseyin, kumandanlarını, askerlerini ve şehir halkını toplayarak çözümü herkese açık bir mecliste ortaya attı; şehirde kalınip düşmanın gelmesi beklenecek, sonra düşmanın üzerine gidilip kanlı bir savaş yapılacaktı!

Nihayet düşmanla yüzyüze savaşmaya karar verildi. Herat halkı Gûriyye diye adlandırılan bir kabileddendir. Söylentilere göre onlar Suriye'de Gavru-ş-Şam denilen bir bölgeye aittiler; asılları oradan geliyormuş. Toptan hazırlandılar, ülkelerinin her yanından derilip akın akın koştular. Onlar köylerde ve Mergîs denilen merada otururlar. Bir uçtan bir uca dört gün tutan, üzerinde yeşil eksik olmayan bir alandır burası. Hayvanlarını ve atlarını burada güderler. Burada bol fistık yetiþir. Fistık Irak bölgесine buradan ihraç edilir. Gûrılerin en güclü kolu, Semnan şehrının ahalisidir.

Nihayet Râfîzîlerle savaşmak için yola düştüler. Piyade ve süvari toptan yüzeyimbin kişiydiler. Başlarında Hüseyin bulunuyordu. Râfîzîler ise yüzellibin süvariden oluşuyordu. İki ordu Bûşenc ovasında karşılaştılar, taraflar kolay pes etmediler; sonunda Râfîzî tarafı ağır bir bozguna uğradı. Reisleri Mes'ûd kaçtı. Lâkin halifeleri Hasan, yirmibin kişiyle kanının son damlasına kadar direndi!

Râfîzîlerden dörtbin kadar esir alınmıştı. Bu mücadelenin kuşluk vaktinde başlayıp öğlene kadar devam ettiğini harbe katılan bir cenâverden dinledim. Öğleden sonra Melik Hüseyin attından inip namaz kılmış sonra da yemek hazırlanmış. Kendisiyle beraber yüksek rütbeliler karınlarını doyururken öte yanda esirler tek tek öldürülüyormuş. Melik Hüseyin bu zorlu seferden sonra başşehirine dönmüşdür. Allah onun aracılığıyla Ehl-i Sünnet'e yardım ederek fitne ateşini söndürmüştür. Bu olay benim Hindistan'dan ayrılışımın ardından yediyüzkirksekiz senesinde meydana gelmiştir.

Nizâmeddin Mevlânâ

Herat'ta dünyaya değer vermezliği ve Allah sevgisiyle ünlenmiş Nizâmeddin Mevlânâ diye bir adam yaşırdı. Şehir halkı ona çok saygı gösterir, o da öğretiyle onları aydınlatır. Ahali her türlü sapkınlık inanç ve davranışları ortadan kaldırmak için onunla işbirliği yapıyordu. Şehrin hatibi Melik Varnâ da onunla aynı görüşleri paylaşıyordu. Varnâ, Melik Hüseyin'in amca oğludur. Aynı zamanda Melik Hüseyin'in babasının bir zamanlar eşi olan kadınlı evlidi. Varnâ, boy bos ve ahlâkça insanların en güzellerindendi. Melik Hüseyin Varnâ'dan korkardı, ileride bahsedeceğiz...

Varnâ ve taraftarları yanlış bir iş yaptıdığını duyar duymaz – Melik tarafından bile işlense– hemen kalkar, engel olurlardı.

Herat Sultanına Dair Bir Hikâye

Bana anlatılanlara göre bir gün Sultan Hüseyin'in münker (:günah) bir iş yaptığı duyan ahali saraya hücum ederek bundan vazgeçmesini istediler. Sultan önce direndiyse de sarayın kapısında altibin kişilik büyük bir kalabalığın toplandığını öğrenince korkuya kapıldı; derhal Fakih Nizâmeddin ile şehrin ileri gelenlerini huzuruna almak zorunda kaldı. Sonuça sultanın şarap içtiği anlaşılma ona "had cezası" uyguladılar; hem de sarayın içinde! Ahali böylece dağıldı.

Fîkih Bilgini Nizâmeddin'in Ölüm Sebebi

Melik Hüseyin, Herat'a yakın bir sahrada yaşayan ve Tugay Tümûr idaresinde sayıları tahminen ellibini bulan Türklerden korkar, her sene onlara hediyeler göndererek arayı iyi yapmaya çalışırdı. Bu durum Râfîzîleri yenmesinden önceydi. Lâkin Râfîzîleri yenilgiye uğrattıktan sonra Türk'lere karşı da büyük bir galibiyet kazanmıştır.

Tugay Tümûr idaresindeki Türklerin âdeti daima Herat'a gidip gelmeleridir. Bazen orada şarap içer, sarhoş gezerler. Nizâmeddin,

onlardan kimi sarhoş görürse derhal "had cezası" uygulardı! Bu Türkler, son derece cesur ve atak kişilerdir. Hindistan şehirlerine anı basınlar yaparak ahaliyi kılıçtan geçirir, çoğu kez kâfirler arasında Müslüman kadınları da alıp götürürler. Bu esirleri Horasan'a getirdikleri zaman Nizâmeddin onları Türklerin ellerinden alarak salverirdi. Hindistan'da Müslüman kadınlar kulaklarını delmez, kâfir kadınların âdeti ise kulaklarını delmeleridir. İşte iki cemaate ait kadınları birbirinden ayıran esaslı bir göstergedir bu.

Bir gün Türk reislerinden Tümûr Altay adında bir bey, Müslüman bir kadını esir ederek birlikte olmak için ona fazla asıldı. Kadın Müslüman olduğunu söyledi. Fakih Nizâmeddin, kadını o beyin elinden aldı fakat Tümûr Altay çok sinirlenmişti; binlerce adamıyla Margîs merasına hücum ederek orada Herathlara ait at ve davar sürülerini kaçırdı; halkın sağacağı veya bineceği bir tek hayvan bile bırakmadı! Türkler ellerindeki hayvanlarla çok sarp ve çıkışması zor bir dağa tırmandılar. Tümûr Altay tarafından kaçırılan hayvanların iadesi ve daha önceki anlaşmayı hatırlatma sadedinde sultan onlara bir elçi gönderdi. Ama ötekiler Nizâmeddin kendilerine teslim edilmekçe hayvanları vermeyeceklerini söyledi. Sultan bu teklifin kesinlikle kabul edilemez olduğunu belirtti. Şeyh Mevdûd Çıştî'nın torunu olup Horasan diyarında herkesçe sayılan ve sevilen Şeyh Ebû Ahmed Çıştî, karşı taraf nezdinde sözü geçer bir adamdı. Hemen arkadaşları ve hizmetkârlarıyla yola düştü:

"Ben Fakih Nizâmeddin'i alıp Türk'lere götürreyim! Böylece gönüllerini almış oluruz. Sonra geri getiririm!" dedi. Halk da onun düşünsünü uygun buldu. Nizâmeddin de bu ittifakı görünce, Ebû Ahmed Çıştî ile Tümûr Altay idaresindeki Türklerin yanına gitti. Tümûr Altay, Nizâmeddin'in yanına yaklaşarak:

"Kadınımı elimden alan sensin değil mi?" dedi ve birden topuzu adamın başına indirdi! Nizâmeddin orada can verdi. Beyni darmadağın olmuş bir hâlde Ebû Ahmed'in önüne yuvarlandı. Ebû Ahmed apar topar şehrə döndü. Türkler aldıkları at ve koyun sürülerini salıverdiler. Bir müddet sonra Fakih Nizâmeddin'i öldüren Türk Herât'a geldiğinde Nizâmeddin'in öğrencilerinden bir grupla karşılaştı. Onlar selâm verecekmiş gibi adamın yanına yaklaştılar; elbiselerinin altına gizledikleri hançerleri ansızın çıkarıp Türkü öldürdüler! Türkün yanında bulunan birkaç kişi derhal sıvışı oradan...

Bu hâdiseden sonra Melik Hüseyin, Nizâmeddin'in dava dostu ve kendisinin amcazâdesi olan Varnâ'yı Sicistan hükümdarına gönderdi elçi olarak. Varnâ oraya geldiğinde Hüseyin ikinci bir haber yollayarak bir daha yanına dönmemesini ve orada kalmasını emretti.

Varnâ, ise Hind diyarına yöneldi. Ben Hind diyarından çıkışken Sind bölgesinde bir şehir olan Sîvesitân'da gördüm onu. Varnâ şehrin âyan tabakasından, saygın kişilerinden biriydi. Ama gönlünde başa geçmek sevdası vardı. Ava düşkündü, doğan beslerdi. Atlara, kölelere ve hükümdar elbiselerine pek tutkuluydu. Oysa bu ahlâkta olan kimse Hindistan'da tutunamaz. Hind hükümdarı onu küçük bir şehrin yöneticisi yaptı. Ama kadere bakın, Hindistan'da oturan Heratlı bir cariye meselesi yüzünden Varnâ'yı öldürdü! Söylenenlere göre işin esası şuydu:

Meğer Melik Hüseyin'in kıskırmasıyla Hind hükümdarı böyle bir olay tertip etmiş, o Heratlı kadını görevlendirmiştir. Varnâ'nın öldürülmesinden sonra Melik Hüseyin, Hind sultanına itaatini bildiriyor, ona bağlı olduğunu söylüyor. Hind hükümdarı da Sind'in senelik geliri ellibin dinarı bulan Bekkâr beldesini Hüseyin'e veriyor.

Kaldığımız yerden devam edelim:

Herat'tan çıktıktı Câmehrine geldik; burası orta ölçekte bir şehirdir. Akarsuyu, bağı, bahçesi ve gözesi çoktur. Ağaçlarının büyük bir kısmı duttur. İpeği meşhurdur. Söylenenlere göre bu şehir Allah âşığı, zahit sufi Şihâbeddin Ahmed Câm tarafından kurulmuş. Onun Zâde adıyla bilinen torunu Ahmed'i Hind hükümdarı öldürmüştür. Câm şehri hâlâ Şeyh Ahmed'in torunları tarafından yönetiliyor. Bu şehir sultan tarafından azat kılınmıştır (: vergisi alınmaz, idarî sistemine karışılmaz). Sözüne güvenilir bir adamdan işittiğime göre Irak hükümdarı Ebû Saîd bir keresinde Horasan bölgesine gelerek şeyhin zaviyesinin bulunduğu yerde konak verir. Şeyh Ahmed akıllı adam; büyük bir ziyafet düzenleyerek karargâhtaki her çadıra bir koynun gönderir hattâ her dört kişiye bir koynun vermemi ihmâl etmez. Ayrıca Ebû Saîd'in karargâhındaki bütün at, katır ve eşek gibi binek hayvanları için bir gecelik yeygi verir. Böylece orada ziyafetten payını almayan canlı kalmaz!

Câm Shrînîn Kurucusu Olarak Bilinen Şeyh Şihâbeddin'in Hikâyesi

Anlatılanlara göre Şeyh Şihâbeddin evvelce zevkine düşkün, şarap seven bir adammış. Altmışa yakın can dostu varmış onun; her gün birinin evinde toplanarak âlem yaparlarmiş! Bir kişiye iki ayda sira gelirmiş. Bir gün yine Şihâbeddin'e sıra geldiğinde o Hak Teâlâ'ya tövbe ediyor, hâlini düzeltmeye niyetleniyor; söyle söylemekten de kendini alamıyor:

"Arkadaşlarım evde toplanmadan tövbe ettiğimi söylesem ziyaferin külfetinden kaçtığını sanırlar!" Bu tedirginlik onu sarmışken şolen için gerekli yiyecekleri hazırlıyor ve şarabı tulumlara dolduru-

yor! Dostlar gelip şarap içmek isteyince tulumun birini açıyorlar ama şarap değil şerbet çıkıyor! İkinci ve üçüncü tulumu da açıyorlar; hepsi şerbet! Bu nedir diye merakla soruyorlar. Şîhâbeddin meseleyi anlatıyor, tövbe ettiğini söyleyerek ekliyor:

“Allah'a andolsun; bu içtiğiniz şerbet sizin daha önce kafanıza diktığınız şaraptan başka bir şey değil!” Bu olaydan sonra hepsi Hak Teâlâ'ya tövbe ediyor ve bu zaviyeyi yaptırıyorlar. Ömürlerinin geri kalan kısmını ibadete geçiriyorlar. Şîhâbeddin'in daha nice kerameti ve keşfi zahir olmuştur.

Tûs, Meşhed, Serahs

Câm şehrinden çıktıktı Tûs'a yöneldik. Tûs, Horasan'ın büyük şehirlerindendir. Ünlü bilgin, Ebû Hâmid Gazâlî burada dünyaya gelmiş. Mezarı da burada. Tûs'tan kalktık, Meşhed-i Rıza diye bilinen şehrde yöneldik. Burası da muhteşem bir yer; gayet geniş, meyvesi çok, suyu bol ve her yanı değirmen. Şehre ismini veren türbedeki ulu insanın soyu söyledir:

Ali Rıza b. Musa Kâzım b. Ca'fer-i Sâdîk b. Muhammed Bâkir b. Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin b. Ali Emîrül-müminîn b. Ebû Tâlib. Allah, cümlesinden hoşnut olsun. Tâhir Muhammed Şâh burada oturuyor. Mısır, Şam ve Iraklılar "nakip" derken neyi kastediyorlarsa buralılar da "tâhir" derken aynı şeyi kastediyorlar. Hind, Sind ve Türkistan ahalisi ise Seyyid-i Ecell tamlamasını kullanıyorlar. Hindistan'da tanıştığım Kadî Şerîf Celâleddîn ve Ali'yi, ayrıca Ali'nin iki oğlu; Emîr Hindû ve Devlet Şâh'ı Meşhed'de gördüm. Tirmiz'den Hindistan'a kadar Şerîf Ali ve iki oğluyla yolculuk yaptım.

Meşhed'in (: kutlu mezarın) üzerinde büyük bir kubbe var. Bir zaviyeden iç kısmında inşa edilmiş. Yanı başında bir medrese ve mescit bulunuyor. Son derece güzel bir tarzda yapılmış bu binalar. Duvarlar "kaşânî" denilen çiniyle kaplı. Kabrin üzerine gümüş plakalarla süslü tahta bir sanduka konulmuş. Sandukanın üstünde gümüş şamdanlar asılı ve türbe kapısının eşiği de gümüşten. Kapıda sırmalı ipek perde var. Türbenin içi, çeşit çeşit kumaşlarla döşeli.

Bu kabrin karşısında Emîrül-müminîn Halife Hârûn Reşîd'in kabri görülmeyecek. Bunun üzerinde de sanduka var; yanı başında Mağrip halkın "hasek" ve "menâir" dedikleri türden şamdanlar dikili. Râfîzîler ziyarete geldikleri zaman Hârûn Reşîd'in kabrine ayaklarıyla vurup gümletiyor, Rıza'ya ise selâm veriyorlar!

Sonra Serahs şehrine yöneldik. Şeyh Lukmân Serahsî diye bilinen salih kul buralıdır; Hak Teâlâ ondan hoşnut olsun. Serahs'tan çıktıktı,

Zâva'ya hareket etti. Burası da Şeyh Kutbeddin Haydar'ın doğum yeridir. Derviş gruplarından Haydariye taifesi bu adamın takipçisi imiş. Haydariler el, boyun ve kulaklarına, hattâ cinsel birleşmeye girmemek için malûm organlarına bile demir halka takarlar!

Nışabur

Zâva'dan hareket etti, Nîsâbûr'a (: Nişabur) ulaştı. Burası Horasan'ın dört büyük şehrinden biridir. Bağı bahçesi ve suyu bol; dört ırmak var şehri yaran. Çok güzel bir şehir. Burası Küçük Dîmaşk ismini almıştır. Çarşılıarı da güzel ve genişdir. Ana çarşının tam ortasındaki câmiin mimarı pek hoş. Câmie bitişik dört medresenin de çevresinde gayet gür akan bir su var. *Kur'an-ı Kerim* ve fıkıh öğrenen epey öğrenci kalıyor bu binalarda. Burası dünyanın en güzel medreselerinden ama şunu da belirtmeden duramam: Horasan, Irakayn, Dîmaşk, Bağdat ve Mısır medreseleri sağlamlık ve sanat bakımından olağanüstü olmalarına rağmen Efendimiz Ebû İnân'ın başşehri olan Fas yakınında yaptırdığı medrese hepsinden güzeldir! Hak Teâlâ Ebû İnân'ı daima mesut kilsin, ordusunu başarıdan başarıya koştursun. Onun yaptırdığı medrese yükseklik ve genişlik açısından benzersizdir; alçıdan yapılmış o ince naklıları doğuda görmek mümkün değil!

Nîsâbûr'da dokunan "nah" ve "kemha" cinsi ipekler Hindistan'a gönderiliyor. Bu şehirde ünlü bilgin, manevî âlemin kutbu, Şeyh Kutbeddin Nîsâbûrî'nin zaviyesi var. Büyük vâizlerden ve din bilginlerinden sayılan bu muhterem insanın misafiri oldum. Bana iyi davrandı, ikramda bulundu. Onun nice burhan ve kerametine tanık oldum; biri ni anlatayım:

Nîsâbûr'da bir Türk hizmetkâr satın almıştım. Şeyh efendi onu yanında görünce şöyle demişti:

"Bu adam sana yaramaz, onu derhal satmalısın!" Ben de kabul ettim, peki diyerek onu ertesi gün bir tüccara sattım. Şeyh Kutbeddin'e vedâ ederek oradan ayrıldım; Bistâmâ shrine vardığım zaman dostlarmdan aldığım mektupta, sattığım kölenin adam öldürdüğüni, kısas olarak da kendisinin katledildiğini duydum! İşte şeyhin apaçık kerameti!

Türklerin At Hırsızlığı İle İlgili Sert Tavırları

Nîsâbûr'dan çıktı. Herkesin bildiği Allah dostu, ârif sufi Şeyh Ebû Yezid Bistâmî'nin memleketi olan Bistâm'a yöneldim. Şeyh hazretlerinin kabri buradadır. Ca'fer-i Sâdîk'in soyundan gelen bir adamın kabriyle aynı kubbe içinde; Allah Teâlâ onlardan razı olsun. Büyük velilerden Ebu'l-Hasan Harkanî'nin kabri de buradadır.

Şeyh Ebû Yezid Bistâm'ın zaviyesinde konakladım.

Bistâm'dan çıktım, Hinduhıyr yoluyla Kundûs ve Bağlân'a yönelikdim. Bu yörenler ulu ermişlerin ve dindar insanların oturduğu suyu bol ve bahçeli kasabalardır.

Kundûs'da bir su kenarında mola verdik. Orada Mısırlı Şeyh Şîr-i Siyâh adında bir adamın zaviyesi var. Şîr-i Siyâh, kara aslan demektir. O kasabanın sorumlusu olan Musullu bir memur, büyük bir bahçe içinde inşa edilmiş evinde bize mükellef bir ziyafet verdi!

Kasabanın yakınındaki mera güzeldi, otu çoctu. Deve ve atlarımızı semirtmek için kirk gün orada kaldık. Buruntayh Bey'in sert kanunlarından ötürü bölgede asayış berkemâl; evvelce bahsetmiştık bundan... Türkler hayvan çalanın cezasını şöyle belirlemişler; hırsız ya çaldığı hayvanın benzerinden dokuz adet getirecek yahut evlâtlarını teslim edecek davâliya! Eğer evlâdi da yoksa hırsızı koyn gibi boğazlıyorlar! Burada herkes hayvanının uyluklarına özel bir nişan vuruyor sonra çobansız salıyor otlağa! Biz de öyle yaptık. Buraya gelişimizden on gün sonra hayvanlarımıza saygıımızda üç eksik çıktı. Aradan onbeş gün geçmişti ki bir grup Tatar gelip hayvanlarımıza teslim etti bize! Demek ki hayvanlarımıza aldiysalar da Türklerin sert kanunlarından korktukları için geri getirmişlerdi.

Geceleyin, gerektiğinde kullanılmak üzere çadırlarımızın karşısına iki at bağlardık. Bir gece bu şekilde bağladığımız iki at kayboldu. Hareket ettikten yirmi iki gece sonra atlarımız bize, yolda geri verildi!

Hindukuş, Benchîr, Perven

Bu yörede uzun süre kalışımızın nedenlerinden biri de kara kış korkusudur. Çünkü yolumuz üzerinde Hindükûş denilen bir dağ (sil-silesi) bulunuyor. Hindistan'dan getirilen köle ve cariyelerin çoğu, acı soğuk ve dinmek bilmeyen kar nedeniyle bu dağlarda mahvoluyor. Bu yüzden oraya Hindukuş demişler; "Hind halkını öldüren" demektir. Bu dağı aşmak için tam bir gün tepmek gerek.³⁹⁵

Sıcakların gelmesini bekledik ve nihayet bir gün tırmanma işine başladık; o gecenin sonunda zirveye vardık. Ertesi gün akşam vaktine kadar dağın üstünde yol aldık. Kara gömülmemek için gececeğimiz yere keçe yayıyordu.

Dağa tırmanmadan önce Ender denilen mintikaya gelmiştık. Burada bir zamanlar koca bir şehir varmış ama şimdi hiç eseri yok. Sonra büyük bir kasaba yakınında Muhammed Mehrâvî diye bilinen erdemli bir insanın zaviyesinde konaklamıştık. Muhammed Mehrâvî bize ikramda bulunup yemek vermişti. Garip bir adam, galiba saflığın-

dan ve iyilikseverliğinden olacak yemekten sonra elimizi yıkadığımız suyun artığını içiyordu! Hindukuş zirvelerine varincaya kadar bize eşlik etti. Dağdaki bir sıcak su kaynağında yüzlerimizi yıkayınca cildimiz çatladı; çok acı çektiğim! Sonra Benchir (: Penç hîr; Penşir) diye ünlenmiş muntikaya geldik. "Benc" (: Penç) beş, "hîr" ise dağ demektir; yani Beşdağ anlamına geliyor bu isim... Vaktiyle burada büyük Nehrin kenarına kurulu kalabalık bir şehir varmış. Nehrin suyu deniz suyu gibi mavidir; Bedehşân dağlarından çıkar. Halk bu dağdan çıkan yakuta "Belahş" adını veriyor. Bu civardaki şehirlerin tümü Tinkîz Han tarafından harab edilmişdir; o zamandan beri öyle yıkık vaziyette.

Yöre ahalisince pek sevilen bir dervişin; Şeyh Saïd Mekkî'nin mezarı da bu şehrindedir. Sonra Şeyh Atâ Evliyâ'nın zaviyesinin bulunduğu Beşâyâ dağına gittik. Atâ Türk dilinde baba demektir; evlîyâ zaten Arapça. Böylece bu kelimenin anlamı "Allah dostlarının babası" demek oluyor. Bu adama Sîsâdsâle de denilir. "Sîsâd", Farsça üçüz demektir, "sâle" ise yıl anlamına geliyor. Onlar bu adamın üçyüzelli yaşında olduğunu söylüyorlar; onun hakkında güzel inançlar besliyorlar. Uzak yörenlerden ona yöneliyor, buralara kadar yol tepiyorlar. Oraya gelenler arasında sultanlar ve zengin hatunlar da vardır. Şeyh Atâ Evliyâ bize mükellef bir ziyafet verdi. Zaviyesinin hemen yakınında bir su kenarında mola verdik. Yanına çıktık, ona selâm verdim, beni kucaklıdı. Nahif, incecik ve gencelmiş bir bedeni vardı. Onu gören elli yaşında zanneder! Her yüz senede saç ve dişlerinin yeniden geldiği söyleniyor. Ayrıca Ebâruhm'u gördüğünü söylüyor. Ebâruhm dediği adamın kabri, Sind bölgesinin Multân şehrinde dir. Ondan hadîs aktarmasını rica ettim, bana bir sürü hikâyeye anlattı! Şüphe ettim durumundan; ama en doğruya Allah bilir.

Buradan ayrılmış Berven (: Pervân) şehrine yöneldik. İşte bu şehrde Emir Buruntayh'la karşılaştım; ihsanda bulundu, iyi davrandı. Gazne'deki yardımcılarına mektup yazarak bana kolaylık gösterilmeyi emretti. Buruntayh'tan ve onun ne denli cüsseli oluşundan daha önce bahsetmiştim. Onun yanında şeyh ve dervişlerden oluşan bir kümeye vardı; bildiğimiz zaviye ve tekke ehli insanlar...

Berven'den çıktıktı Çarh'a (: Çarh) ulaştık. Bu şehir, bahçeler arası kurulmuş büyük bir yerleşim birimidir. Meyveleri çok lezzetli! Oraya yaklaşlığımızda yaz mevsimiymişti. Yolda bir grup öğrenciye ve derviše rastgeldik. Cuma namazını burada kıldı. Emir Muhammed Çarhî bize güzel bir ziyafet çekti. Muhammed ile daha sonra Hindistan'da görüştüm.

OTUZYEDİNCİ BÖLÜM

Afganistan ve Kâbil'e Seyahat

Çarh yöresinden çıktıktı, meşhur hükümdar Sultan Mahmud b. Sibük Tikîn'in (: Sebük Tekin) diyarı olan Gazne'ye³⁹⁶ hareket etti. Mahmud b. Sibük Tikîn geçmişin en büyük sultanlarındandır.³⁹⁷ Onun lakabı Yemînuddevle'dir. Hindistan'a çok sefer yapmış, orada sayılama-yacak kadar kale ve şehri ele geçirmiştir. Kabri bu şehirde; hemen yanı başında da bir zaviye kurulu.

Gazne'nin büyük bir kısmı haraptr. Eskiden çok güzel ve ihtişamlı bir şehirmiştir.

Buranın soğuğu pek çetin olduğundan ahali kışın Kandehâr'a göç ediyor. Kandehâr büyük ve zengin bir şehirmiştir. Gazne'den üç gün uzaklıktır. Ben Kandehâr'a girmedim.

Gazne'ye yaklaştığımızda kalenin hemen altından akan bir nehrin kıyısındaki köyde konakladık. Oranın emiri Merzek Ağa adında birisiydi. "Merzek" küçük demektir, "ağa" ise ulu, soylu anlamına geliyor.

Buradan çıkış Kâbul'e (: Kâbil'e) yöneldik. Kâbul eskiden kalabalık bir şehirmiştir.³⁹⁸ Şimdi neredeyse bir köyü andırıyor. Bu yöre, Afgan adıyla bilinen Acem kökenli bir taifenin yatağı olmuştur. Onlar dağ ve geçitleri tutuyor, eşkiyalık yapıyorlar. Onların hâkim olduğu en büyük sıradağ Kûh-i Süleyman adı verilmiştir. Anlatılanlara göre Hz. Süleyman bu dağa çıkış o zaman karanlık içinde olan Hindistan'a bakanmış. Sonra geriye dönmüş ve oraya girmemiş! Böylece bu dağlara Kûh-i Süleyman demişler. Kâbul'de evliyanın büyüklerinden Şeyh Abbâs'ın mûridi ve öğrencisi İsmail Afganî'nin zaviyesi vardır. Kâbul'den sonra Kermâş kaleciğine yöneldik. Burası iki dağ arasına kurulmuştur. Afganlılar tarafından eşkiyalık ve yol kesme amacıyla kullanılıyor. Kermâş kaleciğinden geçerken Afgan taifesiyle vuruşmak zorunda kaldık. Onlar

dağın eteğindeydiler. Bizim art arda gelen oklarımıza karşısında tabanları yağılayıp kaçtılar. Bizim kervanın yükü hafifti ve onların dörtbin kadar atı vardı. Benim yanında develerim de olduğu için kafilden ayrı düşmüştüm. Bulduğum grupta Afgan halkından bazı kimseler de vardı. Aziğımızın bir kısmını attık; ayrıca yolda kalmış bitkin develerin yüklerini de kenara bıraktık ve yatsı namazından sonra esas kafileye yetiştiğim. Ertesi gün atlar göndererek bıraktığımız yükleri aldım.

Türk ülkesinin sınırları içinde son yerleşim merkezi olan Şaşınğâr'da (: Heştnagâr) geceyi geçirdik. Ertesi sabah yola çıkarak tamaamen katedilmesi beş gün süren büyük bir sahraya girdik. Bu sahraya ancak Temmuz ayı başlarında, Sind ve Hindistan'da yağmur mevsimi merhaba deyince girilebilir. Çünkü çölde esen sam yeli insanın ölümüne sebep oluyor; ceset hemen kokmaya ve parçalanmaya başlar bu rüzgâr eserken. Aynı rüzgârin Hürmüz ile Şiraz arasındaki bir çölde de esmekte olduğunu daha önce söylemiştim.

Bizden önce Tirmiz kadısı Hudâvendzâde'nin de içinde bulunduğu büyük bir kervan buradan geçerken pek çok deve ve at telef olmuş. Allah'a hamdolsun bizim kervan Bencâb'a (: Pencap) sağ salim ulaştı.

Bencâb'a Sind nehri de denilir. "Benc" beş, "âb" ise su demektir. Dolayısıyla Bencâb, "Beşsu" anlamına geliyor. Bu nehir, sonunda büyük nehre dökülmekte ve bu yöreleri şenlendirmektedir; ileride bahsedeceğiz. Bencâb kıyısına vardığımızda Zilhicce ayının son günü nü yaşıyorduk. O gece Yediyüzotuzdört yılının Muharrem hilâlini görmek nasip oldu.³⁹⁹ Buraya gelişimiz haber görevlileri tarafından Hind toprağına bildirildi; durumumuza Hind hükümdarına anlatmışlar.

Bu ciltteki sözümüz burada bitiyor.

Bütün övgüler âlemlerin efendisi Yüce Allah'adır!

Bunu ikinci cilt takip edecek.

OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM

Sind ve Multân'dan Hindistan'a Doğru

Çok Şefkatlı ve Merhametli Allah'ın Adıyla,

Efendimiz ve ulumuz Muhammed'e, onun ehl-i beytine ve arkadaşlarına selâm ile;

İbn Battûta adıyla ünlenen Tancalî Üstat Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî -Hak Teâlâ onu rahmetiyle kuşatsın- der ki:

Yediyüzotuzdört senesinin ilk günü Muharrem ayının başında Sind Irmağına ulaştık.⁴⁰⁰ Bu ırmak Bencâb diye de bilinir. Bu kelime "Beşsu" anlamına geliyor. Dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Sıcak zamanlarda nehrin suları taşar. Halk o zaman yapar ziraatını; Mısırlıların, Nil'in taşımasıyla ekme başlamaları gibi. Bu nehir aynı zamanda Hind ve Sind hükümdarı Sultan Muhammed Şâh'ın hükümdarlık sınırını oluşturur. Bu yöreye gelir gelmez istihbarat işini yapan görevlilerle karşılaştık. Onlar bizimle ilgili haberleri Multân şehrinin emiri Kutbulmelik'e yazrıverdiler. O sıralarda Sind bölgesinin emirü'l-ümerâsı (: valisi), sultanın memlûku olan Sertîz'di. Bu adam diğer memlûk erlerin (: kapıkullarının) denetleyicisidir. Hükümdarın ordu-su onun önünde resmi geçit yapar. Adının anlamı "keskin baş"tır. Çünkü "ser" baş demektir, tîz ise keskin manasına geliyor. Biz oraya vardığımızda Sertîz, Multân'a on günlük mesafede bulunan Sîvesîtan şehrindeydi. Sîvesîtan, Sind bölgesinde bir şehirdir. Sind ile sultanın başşehirî olan Dîhlî (: Delhi) arasında elli günlük yol vardır. Fakat "muhbir" adı verilen haber memurları, Sind bölgesinden bir mektup yazdıklarında sultana beş gün içinde ulaşır; özel posta sistemi sayesinde!

Berîd Sistemi

Hind ülkesinde iki tür berîd (: posta) vardır. Atlı postaya “vulâk” (: ulak) diyorlar. Her dört milde nöbeti devralan atlarla yapılıyor. Bu hayvanlar hükümdara aittir.

İkinci tür posta servisinde iş yayalar aracılığıyla görülüyor. Bir mil üçe ayrılıyor. Buna “dâve” adını veriyorlar. Dâve milin üçte biri demektir. Mile verdikleri ad ise “kurûh”tur. Sistem şöyle işliyor: Her üçte bir milde insanların yaşadığı mamur bir köy var. Köyün hemen dışında kurulu üç çadırda kemerlerini kuşanarak harekete hazır hâlde bekleyen adamlar bulunuyor. Her biri yanlarında iki arşın uzunluğunda bir kamçı taşıyor. Bu kamçının ucunda bakır çingiraklar asılı! İlk görevli bulunduğu yerden çıkışken bir elinde mektup, diğer elinde çingiraklı kamçı vardır. Olanca hızıyla koşmaktadır. Vardığı yerde çadırda bulunan kimseler çingirak sesini işitir işitmez hemen kalkar, adamı karşılarlar. İçlerinden biri derhal mektubu kapar, son süratle yola koyulur. Öteki dâveye varincaya kadar kamçıyı sallar, çingirakları çınlatır. Mektup gideceği yere ulaşınca dek bu usul üzere yürütülür iş.

Aşına bakılırsa bu ikinci sistem, vulâktan daha hızlı! Bu ikinci posta türüyle Hindistan'da az bulunan Horasan meyveleri dahi getirilir buralara. Tabaklar içine yerleştirilen meyveler, sultana ulaşınca kadar elden ele geçer. İşin garibi, suç işleyenler bile bu düzene nakledilir payitahta. Adamı bir sedire oturturlar; yayan posta görevlileri sediri başlarına kaldırdıkları gibi hızla koşarlar. Hükümdar, Devletabad şehrinde bulunduğu sirada içeceğine su bile böyle getirilir. Bu su Hindilerce ziyaret edilen Kenk (: Ganj) nehrinden gönderilir. Kenk nehri Devletabad şehrine kırk günlük mesafedendir.

Muhbir adı verilen görevliler Hind ülkesine gelenle ilgili bilgi verecekleri vakit her şeyi anlatırlar. Adamin şeklini, giysisini, berabерinde başlarını olup olmadığını, kölelerini, hizmetkârlarını, binitlerini tek tek sayarlar mektuplarında. Hattâ nasıl oturup kalktığını, davranışlarını dahi bildirir, tüm özelliklerini eksiksiz belirtmeye gayret ederler. Misafir, Sind bölgesinin merkezi olan Multân'a ulaştığında Hind hükümdarı tarafından onun namına düzenlenecek bir ziyafetle ilgili emir gelinceye kadar orada kalır. Bu ülkeye gelen bir insan; davranışları, eylemleri ve amacına göre karşılık görür, ikram bulur. Çünkü gelenin ne parasına bakılır ne de atasına.

Hind Hükümdarının Misafir ve Yabancılara Karşı Tutumu

Hind hükümdarı Ebu'l-Müçâhid Muhammed Şâh, âdeti üzere yabancılara bol ikramda bulunur. Onlara saygıda kusur etmez. Hat-tâ valiliklere ve mevkilere getirir. Bu yüzündendir ki özel adamları, vezirleri, kadıları, mabeyincileri ve biraderleri çoğunlukla yabancılardan oluşmaktadır. O, hükümetinde görev alan yabancılara "Eizze" (: azizler, muhteremler) denilmesi gerektiğine dair bir ferman bile çıkarmıştır. Eizze kelimesi bu tür memurlara özgü bir ad olmuştur sonradan! Hükümdarın yanına gelen herkes mutlaka ona bir hediye sunmalıdır. Kuşkusuz ilerki ilişkileri için bir aracı olsun diye böyle bir hediye takdim etmesi gerekmektedir. Zaten daha sonra sultan, getirilen hediyelerin kat kat fazlasını ihsan edecektir! Yabancılar tarafından sunulan armağanlar ile ilgili hikâyeler ilerde etraflıca anlatılacak...

Hükümdarın bu âdeti herkes tarafından bilindiği için Sind ve Hindistan'da oturan tüm tacirler saraya gelen her yabancıya binlerce dinar borç verirler. Böylece o yabancıının sultana hediye etmek istediği veya kendisinin kullanacağı at, deve vs. kıymetli malları temin etmiş olurlar. Neredeyse malları ve canlarıyla hizmet ederler ve niha-yet adamın önüne dikilirler. Yabancı, hükümdarın huzuruna varıp armağanını sununca verdiginden kat kat fazlasını alır; tacirlere olan borcunu öder! Böylece tüccar taifesinin de yüzü güler, parası çoğalır. Bu iş sürekli yapılagelen vazgeçilmez bir âdet olmuştur.

Sind bölgесine vardığında ben de bu yola başvurdum. Tüccar taifesinden at, deve, köle ve benzeri şeyler satın aldım. Zaten daha önce Gazne'de Tikrîti Muhammed Dûri adlı bir tüccardan otuz kadar atla, ok yüklü bir deve satın almıştım. Çünkü ok, sultana sunulan hediyelerdendir. Bu adam evvelce Horasan'a gitmiş sonra Hindistan'a dönmüştü. Burada benden yüz dinarını aldı. Benim sayemde çok kâr etti, büyük tacirlerden oldu.

Seneler sonra gâvur elinde her şeyimi kaptırdığında, soyulmuş bir vaziyette Halep şehrine geldim; bu tüccara rastladım, ama hayrını görmedim!

Kerkedden (: Gergedan)

Bencâb (: Pencap) diye bilinen Sind nehrini geçtikten sonra esas yola varmak için sazlarla dolu bir bölgeye girdik. Çünkü yol, bu bölgenin ortasındaydı. Karşımıza "kerkedden" (: gergedan) denen hayvan çıktı! Devâsâ gövdeli, simsiyah, koca başlı bir hayvan! Bedeni fil-

den küçük ama başı filden birkaç kat daha büyük gözükmektedir! Başı gövdesi ile orantısız olduğu için özdeyişlere girmiştir:

“Kerkdden re’s, bilâ beden!” derler. Anlamı: “Gergedan gergedan; sade kelle, yok beden!” İki gözünün arasında, üç arşın uzunluğunda bir karış eninde boynuzu var. Ürkünç hayvan karşımıza çıkmıştır. Atlardan biri onun öünü kesmek istediler. Fakat gergedan zavallı ata öyle bir boynuz attı ki hayvan baldırı delinmiş bir hâlde yere yuvarlandı! Bu darbeyi indirdikten sonra bataklığa kaçtı. Onu yakalamadık. Aynı yolda ikindi namazından sonra bir kere daha gergedan gördüm. Hind hükümdarı ile beraber iken bir kez daha görmüştüm bu hayvanı. O zaman sazlığa dalmıştık, hükümdar fil üstündeydi; biz de fil üstündeydik. Yaya ve atlı hizmetkârlar da bataklığa girmiştir. Hayvanı kovaladılar, başını kesip karargâha götürdüler.

Cenânî ve Sîvesitân'a Giriş

Sind nehrini iki gündे geçtik. Cenânî şehrine ulaştık. Burası Sind nehrinin kenarında kurulu büyük bir şehirdir. Çarşları şendir. Ahalisi, Sâmurre adlı bir taifedir. Çok eskiden buraya yerleşmişler. Tarihçilerin Sind fethiyle ilgili yazdıklarına bakılırsa Haccâc b. Yusuf bölgeyi fethettiğinde gelmiş onların ataları.⁴⁰¹

İskenderiye’de bulduğum sırada Allah’ın ermiş kulu büyük veli Burhâneddin A’rac, yolculuğum esnasında üç kişiyle görüşeceğini söylemişti. Elhamdülillah, hepsiyle de buluştum! Bunlardan biri, bilgisini pratiğe döken bilgin zahit Rükneddin Ebu-ş-seyh Şemseddin b. Bahâeddin Zekerîyya Kureşîdir. Bu adamın anlattığına göre büyük dedesi Muhammed b. Kasım Kureşî, Haccâc b. Yusuf’un -Irak emirliği yaparken- Sind’de gönderdiği ordu içindediydi. Muhammed b. Kasım Kureşî Sind’de kalmış ve soyu sopo orada çoğalmış.

Sâmurre denilen grubun üyeleri hiç kimse ile yan yana yemek yemez. Onlar sofraya oturduğunda yabancılar oraya yaklaşmaz. Grup içi evlilik yapar, başka taifelerden kız alıp vermezler. Başkaları da gelip onlardan kız istemez. Benim geldiğim sırada önderleri Vunâr adında biriydi. İlerde ondan bahsedeceğiz.

Daha sonra Cenânî şehrini geride bırakıp Sîvesitân şehrine ulaştık. Burası gerçekten büyük bir şehir. Dışı kum tepeleriyle kaplı bir çöl. Bu sahrada mugaylan ağacından başka bitki yetişmiyor. Yörede akan nehrin kenarlarında da karpuzdan başka nebat büyümüyor. Buralılar dari ve burçak yiyorlar. Buna müşenk adını veriyor, ekmeği de bundan yapıyorlar. Yörede balık ve manda sütü boldur. Buralılar sakankûr adını verdikleri hayvanı afiyetle yiyorlar! Sakankûr, bu kale-

munu benzeyen bir hayvancıktır. Mağripliler ona huneyşetülcünne adını vermişlerdir. Lâkin bunun kuyruğu yoktur. Onların kumu kazdıkları, bu hayvanı çıkarıp karnını yararak içini temizlediklerini gördüm. Daha sonra sarı çöp anlamına gelen zerd-i şûbe⁴⁰² ile hayvanın döşünü dolduruyorlardı. Kürküm adı da verilen bu baharat, onlar nezdinde safran gibidir. Ben onları seyrettim, iğrendim yemedim!

Bu şehrde girdiğimizde hava alev alev yanıyordu. Buranın sığlığı şiddetlidir. Arkadaşlarım neredeyse çiplak oturuyorlardı. Bazıları hem beline hem de sırtına ıslak peştamallar sarmış, bekleyiyorlardı. Peştamal kuruyunca tekrar ıslatılır, bu iş sürekli tekrarlanır. Burada şehrin hatibi, Şeybânî diye bilinen adamlı gördüm. Bana Halife Ömer b. Abdülazîz'in kaleminden çıkan bir ferman gösterdi. Ömer b. Abdülazîz bu fermanı onun büyük dedesine vermiş; şehrin hatibi olsun diye. Ta o zamandan bu zamana nesilden nesile geçmiş bu yazı:

"Müminlerin emiri Allah'ın kulu Ömer b. Abdülazîz'den falan kişiye fermandır. Tarih: doksan dokuz"

Adı geçen hatibin bana bildirdiğine göre metinde imza mahiyetindeki "Elhamdüllâhi Vahdehu" (: Tüm övgüler sadece Allah'adır.) cümlesi müminlerin emiri Ömer b. Abdülazîz'in yazısıymış.

Sîvesitân şehrinde çok yaşlı bir şeyh olan Muhammed Bağdâdî ile görüştüm. Bu adam ermiş Osman Mirendî'nin kabri kenarındaki zaviyede kalyor. Anlatıldığına göre yaşı yüzkırı aşiyormuş; son Abbâsî halifesi Müsta'simbillah'ın ölümüne de tanık olmuş. Şu Tatar Tin-Kız'ın oğlu Hûlâvûn (: Hûlagû) tarafından katledilen Müsta'sîm'i kastediyorum. Bu ihtiyar, ilerlemiş yaşına rağmen gayet sağlıklı bir bedene sahiptir; rahatça yürüyebiliyor.

Emir Vunâr'la İlgili Hikâyه

Bu şehirde Emir Vunâr Sâmirî –daha önce ondan bahsetmiştık– ile Emir Kaysar Rûmî otururdu. Onlar sultanın hizmetine amade bin-sekiz yüz kadar süvariye önderlik eden kumandanlardı. Yine bu yörede oturan ve hesap kitabı bilen Ratan adındaki Hindu yanında bir kumandanla Hind hükümdarının huzuruna çıkıyor, onun takdirini kazanıyor. Ayrıca "Azîmî's-Sind" unvanını alarak bölgeinin valisi oluyor. Hükümdar bununla da yetinmeyerek Sîvesitân'ı ve Sîvesitân'a bağlı tüm yörenleri onun emrine veriyor. Büyük kumandan ve emirlere verdiği gibi ona da "merâtib", yani davul ve bayraktan oluşan merasim kitası veriyor.

Ratan, Sind bölgesine varınca Vunâr, Kaysar ve diğerleri, bir gâvurun kendilerinden daha yüksek bir makama getirilmesini hoş

karşılıamıyorlar. Bu yüzden onu öldürmeye karar veriyorlar. Bölgeye gelişinden bir süre sonra ona, teftiş için şehrin dışına çıkışını tavsiye ediyorlar. Ratan onlarla beraber şehir dışına çıkıyor. Geceleyin sanki aslan saldırısı olmuş gibi ordugâhta bir kargaşa çıkarıp Ratan'ın çadırına hücum ediyor, herifin işini bitiriyorlar. Çarçabuk şehrə dönerek hükümdara ait oniki lek tutarındaki serveti alıyorlar. Lek, yüzbin gümüş dinar demektir. Bu para Hindistan altınıyla onbin dinara eşittir. Bir "tenkâ"⁴⁰³ yani Hind dinarı, (Mağrip altınıyla) ikibuçuk dinardır. Her neyse, devam edelim; komplocular Vunâr'ı önder yaparak ona Melik Fîrûz adını veriyorlar. O da ele geçirdikleri parayı askere taksim ediyor. Fakat kendi kabilesinden uzakta bulunduğu için can korkusuna düşüyor. Yakınları ile beraber şehrden çıkip kabilesine gidiyor. Geride kalan askerler ise Kaysar Rumî'yi reis yapıyorlar kendilerine.

O sıralarda Sind bölgesinin emîrü'l-ümerâsı (: valisi) olan ve Multân'da bulunan İmâdü'l-mülk Sertîz bu haberi alınca ordusunu toplayarak kara ve nehir yoluyla hûcuma geçiyor. O, sultanın memlükudur.

Multân ile Sîvesitân arası on gündür. İki ordu karşılaşlığında Kaysar'ın tarafı korkunç bir bozguna uğrayarak şehrle siğnıyor. Sertîz şehrî kuşatarak etrafa dehsetli mancınıklar kurduruyor. Kırk günlük bir kuşatmadan sonra Kaysar taraftarları teslim oluyor, aman dilemek zorunda kalıyorlar. Sertîz onların bu isteklerini kabul etmiş gözüküyor; aman veriyor. Ancak onun yanına vardıklarında ansızın sözünü bozuyor:

"Derhal malları alına, boyunları uçurula!" diyor. Sonraki günlerde kiminin başı kesiliyor, kimi ortadan ikiye biçiliyor, kiminin de derisi yüzülüp içi samanla doldurulduktan sonra burçlara asılıyor. Surların büyük bir kısmı içi saman dolu insan derileriyle yamalanıyor; onları gören dehset içinde kalıyor. Bu cesetlerin kelleleri ise şehrî ortasında ki meydana konulduktaküçük bir tepeyi andırıyor!

İşte ben bu olayın hemen ardından geldim şehrî; büyük bir medresede konakladım. Damda yatıyordum; geceleyin uyandığımıda yukarıdan aşağı asılı derilere gözüm ilişince dehsetle ürperir ve tiksinirdim. Nitekim bu medresede kalmak hoş gelmedi bana; oradan götürtüm. Evvelce Herat kadılığı yapan ve Fâsihuddîn adıyla tanınan erdemli fakih Alâülmülk Horasanî Hind hükümdarının yanına varmış, Sind yöresindeki Lâherî (: Larbender) ve çevresine vali tayin edilmiş bulunuyordu. O da bu olay esnasında İmâdü'l-mülk Sertîz'le gelmişti buraya. Onunla beraber Lâherî şehrîne gitmeye karar verdim. Bu adamın Sind nehrinde yüklerini taşıyan onbeş gemisi vardı. Beraber yola çıktım.

Sind Nehrinde Yolculuk Nasıl Yapılır?

Fakih Alâülmûlk'ün gemileri arasında "ahavra" adı verilen ve bizim taraflardaki "tarîde" türü tekneye benzeyen bir gemi vardı.⁴⁰⁴ Ancak ahavra, tarîdeden ence daha geniş, boyca daha kısadır. Geminin tam ortasında merdivenle çıkan ahşap bir oda vardır. Emirin oturması için hazırlanmış bir divan bulunur bu odada. Onun dostları da hemen karşısına oturlar. Memlûk askerleri sağlam sollu ayakta dikilirler. Yaklaşık kırk kişi kürek çekmektedir. Ahavranın sağ ve solunda dört gemi bulunur. Bunların ikisinde Emirin merasim bölümü yani davul, bayrak, zurna, nefir ve gaydalari, diğer iki gemide ise şarkı söyleyenler vardır.

Yolculuk başlayınca bir süre davullar çalınıyor, sonra şarkilar söyleniyor. Gün doğumundan öglene kadar şarkıcılarla çalgıclar nöbetle çalışıyor! Yemek vakti gelince gemiler birbirine hafifçe yanaşıyor, iskeleler kurularak şarkıcılar ahavraya geçip şarkı söyleyiyorlar; Emir yemeğini bitirinceye kadar. Daha sonra onlar da yemek yiyip gemilerine dönüyorlar. Karanlık çokunceye dek yolculuk boyunca devam ediyorlar şarklarına. Gece olunca sahile çıkılarak karargâh kuruluyor; Emir kendi çadırına gidiyor. Sofralar hazırlanınca askerin büyük bir bölümünü yemeğe oturuyor. Yatsı namazı kılındıktan sonra nöbet tutan bölükler işe başlıyor. Nöbeti devreden kişi yüksek sesle:

"Ey Hônd-i Melik! Geceden şu kadar saat geçti!" diye bağırıyor.

Sonra başka bir grup devralıyor nöbeti. Onlar da nöbeti bitirdiklerinde aynı şekilde seslenerek saatı bildiriyorlar. Şafak atmadan davullar vuruluyor, zurnalar çalınıyor. Sabah namazı kılındıktan sonra yemek yeniliyor, derhal yola çıkılıyor. Eğer emir ırmak yoluyla gitmek isterse yukarıda anladığımız gibi sürüyor düzen. Kara yoluyla gitmek isterse davul ve zurna eşliğinde devam ediyor yolculuk. Önce mabeyinciler, arkadan da piyadeler yola koyuluyor. Onların hemen ardından Emir, mabeyincilerin önünde ise altı süvari vardır. Bunlardan üçünün boyunlarında davul, diğer üçünün elinde ise zurnalar bulunuyor. Onlar bir kasabaya, köye ve benzeri yüksek bir mevkie vardıklarında davul çalıp zurna öttürüyorlar. Daha sonra askere ait davullar ve borular ses veriyor. Yine mabeyincilerin sağında ve solunda nöbetleşe şarkı söyleyen şarkıcılar sanatlarını icra etmeye başlıyorlar. Yemek vakti gelince mola veriliyor.

Alâülmûlk ile beş gün yolculuk yaptım. Böylece valilik yaptığı Lâherî (: Larbender) şehrine ulaştık. Burası uçsuz bucaksız bir deryanın kenarında kurulu şirin bir şehirdir. Sind nehri de denize burada kavuşuyor; iki deniz birleşiyor. Muhteşem bir limanı var. Yemeniler, İranlılar ve diğer milletlerden birçokları buraya geliyor. Bu yüzden

geliri bol, ahalisi zengin. Emir Alâülmûlk'ün bildirdiğine göre şehrin senelik geliri altmış **lek** imiş! Daha önce lekin ne kadar olduğunu söylemiştık. Emir bu gelirin "nimde yek"ini; yani onda birinin yarısını alır. Hükümdar, memleket bölgelerini "âmiller"e (: vergi toplayan valilere) bu koşul doğrultusunda dağıtır. Onlar gelirin onda birinin yarısını alırlar.

Bu Şehir Dışında Gördüğüm Tuhaf Bir Manzara

Bir gün Alâülmûlk ile beraber ata binip şehir dışında geziye çıktık. Yedi mil ötede Târnâ denilen düzlige vardığımızda insan ve hayvan şeklinde sayısız taşlar gördüm. Bunların çoğu kırılmış, suretleri bozulmuştu. Sadece bir kelle veya herhangi bir organın şekli göze çarpıyor du. Bazı taşlar ise bugday, nohut, bakla ve mercimek gibi tahligillerin şeklini andırıyordu. Büyük bir surun ve ev duvarlarının kalıntıları vardı. Biraz sonra başka bir konağın kalıntılarına rastladık. İçinde taşı oyularak yapılmış bir odacık vardı. Hücrenin ortasında yine taştan yapılmış bir sedir bulunuyordu. Sedirin üstünde elleri arkasına bağlanmış gibi duran uzun kafalı bir insan sureti dikkatimi çekti. Ağızı yüzünün kenarındaydı. Harabeler arasındaki çukurlar pis sularla dolmuştu. Duvarların birinde Hind dilinde bir kitabe göze çarpıyordu. Alâülmûlk bu kalıntılar konusunda şunları söyledi bana:

"Tarihçilerin zannına göre burada bir zamanlar muhteşem bir şehir varmış. Ahalisi türlü türlü rezaletler işlemiş; bulaşmadıkları çırkef kalmamış. Bu yüzden taş kesilmişler! Bugün dârûlîmelik (: hükümdar konağı) adıyla bilinen şu yapının içindeki sedir üzerine kazınmış resim, onların kralına aittir. Hindçe kitabede ise şehir halkın neredeyse bin sene önce felâkete uğradığı yazılı!"

Bekâr ve Úca'ya Gidiş

Lâherî'de Alâülmûlk'ün yanında beş gün kaldıktan sonra ağıımı ayarlayıp Bekâr'a gittim. Burası şirin bir şehirdir. Sind nehrinin kollarından biri şehrin içinden geçiyor. Suyun tam ortasında güzel bir zaviye kurulu. Gelen gidene, yolcuya garibe orada yemek ikram ediliyor. Bu zaviyeyi ilerde bahsedeceğimiz Sind valilerinden Keşlû Hân yaptırmıştır. Burada Fakih Sadreddîn Hanefî, yören kadısı Ebû Hanife ve yaşı yüzyirmiyi aştiği söylenen Şeyh Şemseddîn Muhammed Şîrâzî ile görüştüm...

Bekâr şehrinden çıktıktan sonra Úca şehrine ulaştım. Burası Sind nehri kenarına kurulu büyük bir şehirdir. Gayet güzel binaları, şirin çarşları vardır. O sıralarda şehrin emiri Şerif Celâleddîn Kîcî idi. Bu

adam fazıl, yürekli ve cömert emirlerdendi. Attan düşerek vefat etmiştir bu şehirde.

Celâleddîn Kîcî'nin Cömertliği

Emir Şerif Celâleddîn ile evvelce tanışıklığımız vardı. Birbirimize isındık, dost olduk. Dihlî'de bir araya gelmiştık. Daha sonra bahsedeceğimiz gibi hükümdar, Devletabad şehrine yönelp bana payitahtta kalma emrini verince Celâleddîn şöyle demişti:

"Senin çok mala ihtiyacın olacak. Sultanın dönmesi uzun süre; köyümü al, ben dönünceye kadar gelirini harca!" Ben de öyle yaptım. Köyün gelirinden beşbin dinar kadar aldım. Hak Teâlâ bu adamı en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Multân'a Yöneliş, Husravabad Nehri

Üca şehrinde kendini ibadete vermiş zahit insan, büyük ustâ Kutbeddin Haydar Alevî ile görüştüm. Bana hırka giydirdi. O, ermişlerin büyüklerindendir. Hind gâvuru denizde beni soyuncaya kadar bu hırka hep yanında kaldı.

Üca'dan çıktım, Sind bölgesinin merkezi ve vali karargâhı olan Multân'a yöneldim.⁴⁰⁵ Şehre on mil mesafede Husravabad denilen büyük bir ırmak vardır. Gemi olmadan geçilmez. Bu nehrden geçenlerin yük ve eşyaları sıkı bir şekilde aranır.

Tüccar malından dörtte bir vergi alınıyordu, oraya vardığımızda. Her at başına da yedi dinar alınmaktaydı. Hindistan'a gelişimizden iki sene sonra sultan bu verginin kaldırıldığını, bundan böyle halktan zekât ve öşürden gayrı hiçbir şey alınmayacağıını bildirdi. Hükümdar bu kararı, Abbâsî halifesî Ebu'l-Abbâs'a biat ettikten sonra almıştır.

Husravabad nehrini geçmeye hazırladığımız zaman benim yüklerimi de kontrol etmek istediler. Bu, çok ağrına gitti. Çünkü çevremdekilerin eşyam hakkında bilgi sahibi olmalarını hiç mi hiç istemiyordum! Aslında yükümün içinde çok kıymetli bir şey yoktu ama halk mühim bir şey var zannetti; arama emri çıkışınca! Allah'ın lütfu ve yardımıyla Multân valisi Kutbûlmûlk'ün gönderdiği bir bey, eşyalarının aranması emrini kaldırıldı! Ben de Hak Teâlâ'ya şükrettim, bu kolaylıkтан ötürü. O geceyi nehrin kenarında geçirdim. Ertesi sabah aslen Semerkandlı olan Dehkan isimli istihbarat müdürü yanımıza gelerek kim olduğumuza ilişkin bilgi topladı. Bu şehir ve çevresinde geçen her olayı rapor etmek, şehrle gelenlerin kimliğini ve memleketini saptayıp sultana bildirmek onun görevidir. Sorularına cevap verdikten sonra onunla bereber Multân emirinin huzuruna çıktım.

Multân Emiri ve Onun Düzenine Dair

Multân emiri, saygın beylerden Kutbülmülk'tür. Huzuruna çıktığım zaman ayağa kalkıp benimle kucaklaştı, yanı başına oturttu. Ona bir köle, bir at, bir miktar kuru üzüm ve badem sundum. Burada üzüm ve badem yetişmediği için Horasan'dan getirtiliyor ve çok makbule geçiyor.

Emir Kutbülmülk, kumaş kaplı büyük bir peyke üzerine kurulmuştu. Yanında Kadı Sâlâr ile ismini hatırlamadığım hatip vardı. Sağında ve solunda ordunun kumandanları yer alıyor, başında silâhlî muhafizler bekliyordu. Askerler önde arzı endam ediyordu ve ortada çok yay vardı. Bir kimse orduda okçuluk (yapmak) istiyorsa gelir bu yaylardan birini alır ve atış yapar. Yaylar sertlik bakımından birbirlerinden farklıdır. Aday, ok çekiş kabiliyetine göre maaş alır. Süvari yazılmak isteyene de nişan tahtası gösterilir. Aday, elinde mızrakla at sırtında koşarken nişan tahtasını vurur. Daha sonra küçük bir duvara halka asılır. Süvari atını halkaya doğru sürer; mızrağı ile halkayı alabilirse birinci sınıf binicilerden sayılır. Hem süvari hem de kemankeş olmak isteyen için yere küre şeklinde bir nesne konulur. Aday atını sürerek küreye nişan alır. Hedefe isabet ettirmedeki kabiliyetine göre ona maaş bağlanır.

Emirin huzuruna çıkıp selâm verdik. İlerde bahsedeceğimiz gibi şehir dışında Şeyh Rükneddin'in arkadaşlarına ait bir evde misafir edilmemizi emretti. Bura âdetince sultandan emir gelmedikçe hiç kimse özel misafir olarak kabul edilmez.

Hind Hükümdarının Huzuruna Çıkmak Üzere Bu Şehre Gelen Yabancılardan Bir Kısmıyla Görüşüyorum

Bunlardan biri Tirmizî kadısı Hudâvendzâde Kîvâmeddin'dir. Karısı ve oğluyla gelmişti. Kardeşleri İmâdeddin, Burhâneddin ve Ziyâeddin burada ona katıldılar. Diğer biraderi de Semerkand büyüklerinden Mübârek Şâh'tır. Ötekileri söyle sayabilirim: Buhara'nın ileri gelenlerinden Arun Buğâ, Hudâvendzâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve Bedreddin Fassâl. Her biri dostlarını ve hizmetçilerini yanlarında getirmişlerdi.

Multân'a geldikten sonra iki ay geçmişti ki hükümdar tarafından Hudâvendzâde'yi karşılamak için evvelce gönderilen Hâcib (: Mabeyinci) Şemseddîn Bûşencî ile Kutvâl⁴⁰⁶ (: Kalebend) Melik Muhammed Herevî şehrde vardılar. Hükümdarın annesi Mahdûme Cihân'ın bu gelenlerin yanına kattığı üç köle Hudâvendzâde'ye, karısına ve çocuklarına özel giysiler getirmişlerdi. Onların bir görevi

de misafirlerin gereksinimlerini karşılamaktı. Yanında bitiverdiler. Buraya gelişimin sebebini sordular. Ben de “Hönd-i Âlem’in hizmetinde temelli kalmak için geldiğimi” söyledim. Bu ülke ahalisi, sultana Hönd-i Âlem (: Hond-i Âlem) der. Hükümdar, Horasan’dan gelenlerin, “temelli oturma niyeti taşımazlarsa” Hindistan'a sokulmamalarını emretmişti! Bu ülkeye ikamet etmek için geldiğimi söyleyince kadı ve “udûl heyeti” (: yeminli tanıklar heyeti) beni aradı. Hindistan'da oturmak isteyen arkadaşları ile benim adıma özel belge çıkardılar; taahhütnâme niteliğinde! Ama arkadaşlardan bir kismı kesin söz vermedi.

Hükümdarın başşehirine gitmek için bütün hazırlıkları yaptık. Payitaht ile Multân arası eskiden beri işlek bölgelerdir ve yerleşim birimleriyle doludur. Bu mesafe tam kırk gün tutuyor. Mabeyinci ile yoldaşı Hudâvendzâde Kîvâmeddin'in misafir edilmesi için gereken âlet edevâti önceden yola çıkardılar; ayrıca Multân'dan yirmi kadar aşçı aldılar.

Seyahat Esnasında Sunulan Yemekler

Mabeyinci, kafilden önce yola çıkarak geceleyin tüm menzillere ulaşır ve yemek işlerini düzenler. Böylece Hudâvendzâde geldiği zaman yemekleri hazır bulur. Her misafir, yanındakilerle birlikte ayrı bir otağa iner. Misafirler çoğu zaman Hudâvenzâde'nin sofrasına gelirler. Ben de bir defa bulundum. Yemeklerin düzeni söyleydi:

Önce ekmek sunuluyor, pide gibi incecik! Daha sonra bir koyun, dört veya altı parça hâlinde güzelce pay ediliyor, nefis bir şekilde kızartılarak herkesin önüne bir parça konuluyor. Bu yemeğin yanına, bizim taraflardaki “hubz müserrek”i (: dürümü) andıran yağlı yuvarlak ekmekler getiriliyor; bunların da ortasına sâbûniye denilen tatlıdan konuluyor.⁴⁰⁷ Bunların her biri hisâtı yani tuğla denilen, un, şeker ve yağıdan mamul tatlı, gevrek bir kabukla örtülüdür. Daha sonra çini kaplar içinde yağ, soğan ve yeşil zencefil ile pişirilmiş et getirilir. Bunun arkasından onların semûsek⁴⁰⁸ adını verdiği; badem, ceviz, fistik, soğan ve baharat ile doyurulmuş lime lime etten yapılan ve yağıda kızartılmış pide içine konulan özel bir yemek gelir. Herkesin önüne dört beş porsiyon konulur bundan! Sonra üstte mis gibi kızarmış tavuk, alta yağlı pirinç pilâvı ile dolu tabaklar; bunların ardından onların hâsimî dediği kadı lokması gelir. Nihayet “kahiriye” tatlısı getirilerek sofra kemale erer!

Mabeyinci yemekten evvel sofranın başında durur. Hükümdarın bulunduğu tarafa doğru eğilerek “hîdmet” yapar. Hîdmet, başı iyice

öne eğmek demektir. Orada bulunanlar da aynı hareketi yaparlar. Bunda sonra sofraya oturulur. Altın, gümüş ve cam kâseler içinde şurbe denilen şıra getirilir; yemekten önce içrilir. Arkasından mabeyinci “Bismillah!” der ve yemeğe başlanır.

Yemeğin ardından fuka adlı bitkiden yapılan meşrubatla dolu bardaklar getirilir. Bunlar içildikten sonra, daha önce bahsettiğimiz tenbûl⁴⁰⁹ ile fevfel⁴¹⁰ sunulur. Mabeyinci “Bismillah!” deyince sofradan kalkılır. Baştaki gibi saygı merasiminde bulunurlar ve yemek faslı bitirilir.

OTUZDOKUZUNCU BÖLÜM

Hindistan İçlerine Doğru

Multân şehrinden Hind ülkesine kadar yolculuğumuz bu içinde cereyan etti. İlk girdiğimiz yöre Abûher şehriydi. Burası Hind diyarının ilk şehridir. Küçük ve şirin bir şehir; ağacı suyu bol, her yanı gayet mamur. Burada, bizim oradaki ağaçlardan hiçbiri yok, sedir ağacı dışında. Ama buranın sediri iri oluyor! Taneleri kozalak büyülüğünde ve pek lezzetli. Çeşit çeşit ağaç var; ne bizim oralarda ne de başka yererde benzeri yetişmez.

Hind Ülkesinin Ağaç ve Meyveleri

Bunlar arasında önce “anbâ”yı (: mango) anatalım. Turunçgillere benziyor bunun ağıacı. Yalnız daha büyük; yaprakları da daha geniş bir alanı kaplıyor. Bu yüzden diğer ağaçlardan daha fazla gölge veriyor. Altında yatıp uyuyan kimse sitmaya tutulur! Meyvesi iri armut büyülüğünde. Bu meyvenin henüz olgunlaşmadan yere düşenleri toplanıp tuzlanır. Bizim yörelerdeki limon gibi muhafaza edilir. Yeşil zencefil ve biber salkımları da aynı şekilde saklanır. Bu tuzlamalar sofrada garnitür olarak yenir, yemeğin her lokmasında bir parça ağıza atılıverir. Sonbaharda anbe meyvesi olgunlaşınca rengi iyiden iyiye sarar; o zaman elma gibi yenilir. Bazıları bunu bıçakla keserek yer, bazıları da yavaş yavaş sömürür, emerek bitirir. Mayhoş bir tadı vardır, hafif şekerlidir. Çekirdekleri gayet iri olur. Turunçgiller familyasında olduğu gibi ekilip yetiştirilir.

Şekî ve berkîden bahsedelim.⁴¹¹ Normal ağaç büyülüğünde gövdeler sahiptirler. Yaprakları ceviz yaprağına benzer, meyvesi ağacın odun kısmından çıkar. Meyvelerin yere yakın olanına berkî adı verilir; pek lezzetlidir. Yerden yüksek olanına da sekî denilir. Şekî, kabak büyülüğünde olup kabuğu siğır derisine benzemektedir. Güz mevsiminde sarardığı zaman tek tek toplanıp ortaları yarılır. Her birinin

içinden yüz-ikiyüz civarında turşuluk hiyara benzeyen minik meyveler çıkartılır. Bu tanelerin arasında sapsarı ince bir zar bulunur. Her tanenin içinde, büyük bakla gibi bir çekirdek vardır. Bu çekirdekler kavrulduğu zaman baklayı andıran bir tad verirler. Ama şu bilinmeli ki Hindistan'da bakla yok! Çekirdekler kırmızı bir toprak içinde ertesi yila dek saklanabilir. İşte sekî ve berkî adı verilen bu meyveler Hind ülkesinin en hoş, en lezzetli meyveleridir.

"Tendû"yu anlatalım; bildiğiniz abanoz ağacının meyvesidir. Ancak taneleri ve rengi kayısıyı andırır. Gayet tatlı bir meyvedir.

"Cumûn" uzun ömürlü bir ağaçtır. Meyvesi zeytin gibi siyah ve tek çekirdeklidir.

Tatlı portakala gelelim. Bu meyve, yörede en çok yetişen ağaçlardır. Ekşi portakal çok az bulunur burada. Bir de üçüncü bir tür var ki tadı tatıyla ekşi arasındadır. Meyveleri limon büyüklüğünde olur; pek lezzetlidir. Benim en sevdiğim meyvelerdendir bu!

"Mehvâ"yı anlatalım. Ağacı uzun ömürlüdür. Yaprağı ceviz yaprağına benzer. Fakat renginde biraz kırmızımsı sarılık vardır. Meyvesi ufak armut (: çördük) gibi fakat tatlıdır. Her tanenin üst tarafında, üzüm büyüklüğünde içi boş diğer bir tane bulunur. Tadı üzüme benzer, çok yenirse baş ağrısı yapar. İşin ilginç yanı bu taneler güneşe kurutulduğu zaman incire yakın bir tad verirler! Hindistan'da incir olmadığı için ben incir yerine bunlardan yerdim! Hindliler bu taneciklere üzüm manasına gelen "enkûr" adını veriyorlar.

Bu ülkede üzüm pek ender bulunur; yalnız Dihli'de ve birkaç mıntıkkada yetişir. Üzüm senede iki defa meyve verir, çekirdeklerinden yağ çıkarılır.

"Kesîrâ", toprak altından çıkarılan bir yemiştir. Çok tatlıdır. Kesitaneye benzer.

Hind ülkesinde bizim taraflarda rastladığımız nar ağaçları da vardır. Senede iki defa meyve veriyor. Ben Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarında sene boyunca sürekli yemiş veren nar ağaçları gördüm! Onlar bu meyveye "enâr" diyorlar. Saniyorum "cülnâr" kelimesinin temeli de bu. Çünkü cül (: gül) Farsça çiçek demektir. Nar ise rummân (: nar) manasına geliyor.

Hind Halkının Daimî Besin Kaynağı Olarak Ektiği Tahıllar

Hintliler senede iki ekim yaparlar. Sıcak zamanlarda yağmur yağınca sonbahar ekimi yaparlar; altmış gün sonra da bunun hasat vakti gelir. Bu tür sonbahar hububatı arasında şunları sayabiliriz:

Küdrû: Bir dari türündür. Orada en çok bundan bulunur.

Kal: Bu bizim tarafta anlı denilen akdariya benzer.

Şâmâh: Kaldan küçüktür, genellikle kendiliğinden biter. Daha çok ermişlerin, fakirlerin, miskinlerin yemeğidir bu. Onlar sol elde sepet sağ elde kamçı, kendiliğinden biten şâmâhları toplamak için meraya çıkarlar. Sağ eldeki kamçıyla bitkinin sapına vurur, düşen taneleri solda taşındıkları sepetin içine dökerler. Bir senelik yiyeceklerini bu şekilde toplarlar. Bu tahılın taneleri çok küçüktür; toplanıp güneşe kurutulur, sonra tahta dibeklerde dövülerek kepeğinden ayrılır. Bembeyaz özi kalır dibekte. Bunu manda sütüne karıştırarak gayet lezzetli bir tatlı yaparlar. Aynı nesnenin ekmeğinden daha lezzetlidir bu. Ben Hindistan'da hep bundan yerdim. Canımın çektiği bir tatlı idi.

Mâş: (Fig gibi) bir cins burçaktır.,

Munc (: Mung): Bu da aslında mâşın bir türüdür. Ancak taneleri biraz daha uzunca, rengi ise çakır yeşilidir. Mungu, pirinç ve yağla pişirirler. Bu yemeğe küşerî diyorlar.⁴¹² Her gün sabah kahvaltısında bundan yerler! Fas'ta harîra⁴¹³ nasilsa burada da kuşerî öyledir.

Lûbya: Bir bakla türündür.

Mût/Mot: Küdrûya benzer fakat taneleri daha sarıdır. Onlar nezdinde bu bitki hayvan yeygisinden sayılır. Hayvanlar mût yiyecek iyi-ce semirirler! Arpa onlar nezdinde kuvvetli bir besin değildir. Hayvanların yeygisi sadece müttan ya da nohuttan sağlanır! Bunları bir güzel ayıklar, suyla ıslatır ve hayvanlara yedirirler. Ayrıca semirtme amacıyla on gün süren bir yeygi düzeni uygulanır hayvanlara: Her gün üç dört ratl yağı içirildikten sonra yeşil ot yerine mâş yaprağı verilir. Bu süre içinde kesinlikle hayvana binilmez. Bu sıkı rejimden sonra bir ay civarında yine mâş yaprağıyla beslenir hayvanlar.

Buraya kadar saydığımız hububat türleri hep güzlükür. Bunlar ekilip iki ay sonra hasadı yapılınca sıra bahar hububatına gelir. Baharda ekilenler buğday, arpa, nohut ve mercimektir. Güzlüklerin ekildiği araziye bırakılır bunların tohumu da. Hindlilerin toprağı bereketlidir. Pirinci senede üç defa ekerler. Çünkü pirinç buralıların temel besin kaynaklarındandır. Daha önce bahsettiğimiz güz hububatıyla beraber susam ve şekerkamışı da ekilir.

Kaldığımız yerden devam edelim gayri...

Abûher şehrinden çıktıktı. Sarp dağlarla çevrili bir çölde tam gün yol katettik. Bu tepelerde Hind gâvuru oturmaktadır. Gelen geçene saldırır, eşkiyalık ederler. Hind halkın büyük çoğunluğu kâfirdir. Onların bir bölümü Müslümanların hâkimiyeti altında olup küçük yerleşim birimlerinde, köylerde oturlar. Bu tür bir köyde Müslüman

bir emniyet amiri vardır. O yerleşim birimi, hangi valinin yetkisi alındaysa amiri de söz konusu vali tarafından tayin edilir. Bir kışım Hindistan da sarp dağlarda sürekli isyan eder, yol keser.

Bu Güzergâhta Uğradığımız Saldırı

Hind ülkesinde başımıza gelen ilk saldırıyı bu. Abûher şehrinden ayrılmaya karar verdiğimden yolcuların çoğu sabahın ilk saatlerinde buradan çıkmışlardı bile. Bense birkaç arkadaşla şehirde kalmıştım öglene dek. Sonunda Araplardan ve diğerlerinden oluşan yirmiiki kişilik bir kervanla yola düştük. Bahsettiğimiz sahra seksen yaya ve iki süvariden oluşan koca bir haydut sürüsü hücum etti üzerimize. Arkadaşlarım yürekli olduğu için kıyasiya mücadele ettik, karşı koyduk! Süvarilerden birini öldürüp atını aldık. Ayrıca yaya haydutlardan da oniki kadarını geberttik. Bana ve atıma ok isabet ettiyse de gâvur taifesinin okları fazla can yakmadığı için Hak Teâlâ bizi ölümden korudu. Arkadaşlardan birinin atı yaralanmıştı. Eşkiyadan aldığı bineği ona verdik. Yaralı hayvani kestik, bize yoldaş olan Türkler bu atı afiyetle yediler. O kelleleri Abîbekher Kalesi'ne getirip surlara astık. Bu kaleye vardığımızda vakit gece yarısıydı.

Acûdehen Şehrine Varış

İki gün sonra Acûdehen'e (: Pakpattan) vardık. Burası Şeyh Feridüddîn Bedâun'ın kasabasıdır. Gayet küçüktür. Feridüddîn, Hind hükümdarının şeyhidir. Bu küçük şehir, hükümdar tarafından ona hediye edilmişti. İskenderiye'de bulunduğu sırada ziyaret ettiğim Şeyh Burhâneddîn A'râc'ın, Hindistan'a vardığında görüşeceğimi haber verdiği şeyhlerden biri de işte bu adamdı. Şeyh Feridüddîn vesveseli biri olduğundan kimseyle kucaklaşmaz, kimseye yaklaşmaz, giysisi birinin giysisine değse hemen yıkardı! Onu zaviyesinde ziyaret ettim. Şeyh Burhâneddîn'in selâmını ilettiliğimde hayrete düştü:

"Ben buna lâyik değilim!" dedi. Öğulları Muizziddîn ve Alemüddîn ile tanıştım. Muizziddîn büyük oğuldur. Babasının ölümünden sonra postnişen oldu. Bunların atası ermiş Feridüddîn Bedâun'ının de kabrini ziyaret ettim. Bu adam Senbel (: Sunbel) eyaletinin bir şehri olan Bedâun (: Bedvân) şehrindendir. Acûdehen'den ayrılacağım vakit Alemuddîn yanına gelerek:

"Mutlaka babamı görmen gereklidir!" dedi. Bunun üzerine onun huzuruna çıktım. Evinin damındaydım. Sirtında beyaz bir elbise, kafasında kocaman bir sarık vardı. Sarığın ucunu bir tarafa akıtmıştı. Benim için dua etti, şeker ve yemiş sundu.

Kendilerini Yakan Hindulara Dair

Şeyhin yanından ayrıldığım vakit bir grup insanın karargâhimızın kenarından bir yere doğru koşuştuklarını gördüm. Yanlarında bizim arkadaşlar da vardı.

“Ne oldu?” diye sordum onlara. Ölen bir Hindunun cesedinin yakılması için odunların tutuşturulduğunu, hanımının da orada kendini eşiyle beraber yakacağını söylediler. Arkadaşlarım geri döndüklerinde, kadının kocasına sarılarak kül olduğunu söylediler. Bu olaydan sonra yine bir Hindu kadın zümrütlerle süslenerken ata bindiğini, Müslüman ve kâfir pek çok kimsenin arkadan onu takip ettiğini, önlerrinde de davul zurna çalındığını gördüm. Hinduların dinî liderleri brahmanlar da kafileyle birlikteydi. Eğer bir Hindu, Hind sultanının hükümdarı olduğu sınırlar içinde ölürse mutlaka sultandan izin alınması gereklidir, yakma için...

Bir müddet sonra tesadüfen şöyle bir olaya tanık oldum:

Ahalisinin büyük kısmı kâfir olan Amcarî (: Amjhera) şehrinde bulunuyordum. Şehir emiri, Sind Sâmurreşî'nden olan bir Müslümandı. Şehir çevresinde mevzilenen haydutlar yol kesip soygunculuk edince emir onlarla çetin bir savaşa girdi. Müslüman ve kâfir ahali de emirin yanında mücadeleye katıldılar. Aralarında şiddetli çatışmalar oldu. Ahaliden yedi kâfir öldü. Bunlardan üçü evliydi. Onların hanımı olan üç kadın kendilerini yakmaya karar verdiler. Burada bir kadın, kocası hayattan göçünce kendisini yakması gayet makbul görüleyorsa da kesin bir kural değildir. Kadın, kocasının ölümünden sonra kendini yakarsa yakın çevresi ve ailesi onunla övünür, “vefâlı kadın” diye. Kendisini yakmaya cesaret edemeyen kadın, kaba saba elbise giyer ve kocasına vefasızlığından ötürü aşağılanma duygusunun azabını tadar. Böyle melûl-mahzun oturur akrabalarının yanında. Ama başkaları onu kendisini yakmaya zorlayamaz.

Her neyse; bahsettiğimiz üç kadın kendilerini ateşe atmaya karar verdiği zaman dünyaya veda edercesine üç gün yiyp içtiler, güldüler, eğlendiler. Kadınlar küme küme toplandı, her taraftan koştular onların yanına. Üç gün geçti; dördüncü gün sabah alacasında her birine birer at getirildi. Tepeden tırnağa süslendiler, güzel kokular süründüler ve atlara bindiler. Sağ ellerinde hindistancevizi vardı neşeye oynamak için; sol ellerinde ayna vardı, kendilerini seyrediyorlardı... Brahma onların etrafını sarmıştı. Akrabaları da yanlarındaydı. Önlerinde davullar, uzun borular ve zurnalar çalıyordu. Kâfirler etraftan söyle sesleniyordu:

“Babama, kardeşime, anama, dostuma selâm götür benden!”
Onlar da gülerek:

"Peki, tamam!" diyorlardı. Bu kadınların kendilerini nasıl ateşe attıklarını görmek için arkadaşlarımla beraber ben de ata bindim, yola koyuldum. Üç mil kadar beraber gittik. Sonunda suyu ağacı bol, gölgelik bir yere vardık. Ağaçlar arasında dört kubbe ve her kubbenin üstünde taş bir put vardı. Kubbelerin arasında gölge yoğunluğundan ötürü neredeyse hiç güneş ışığı görmeyen bir havuz bulunuyordu. Hak Teâlâ bizi korusun, burası cehennem köşelerinden bir köşeydi sanki!

Oraya geldiğimiz vakit üç kadın da havuza dalmıştı. Üzerlerindeki güzel elbiseleri ve süsleri çıkararak yoksullara dağıttılar. Onlara kaba pamuktan dikişsiz kumaşlar getirildi. Bunların bir kısmını bellerine, diğer bir kısmını da başlarına ve omuzlarına sardılar. Havuzun kenarında çukur bir yerde ateş yakıldı. Ateşin üstüne künctit (: künacad) yağı⁴¹⁴ döküldü. Küncet, susam demektir. Alevler iyice arttı. Çevrede onbeş kadar adam vardı, ellerinde çalı demetleri ve on civarında kütük bulunuyordu. Davul zurna çalanlar yakılacak kadının gelmesini bekleyerek ayakta duruyorlardı. Kadın yavaş yavaş ilerlerken ateşi görüp ansızın korkuya kapılmasın diye erkekler ellerde tuttukları büyük bir perde ile kızıl alevi örttüller.

Kadınlardan birini gördüm, yaklaşıp sert bir hareketle örtüyü erkeklerin elinden çekti aldı, gülerek söyle dedi:

"Mârâmî tersânî ez âteş? Men mîdânem û âteşest, rehâkünî mârâ!"

Anlamı şudur:

"Beni ateşle mi korkutuyorsunuz? Onun ateş olduğunu biliyorum, bırakın beni!" Sonra ateşye saygı amacıyla ellerini başının üstünde bağlayarak bıraktı vücudu alevlere... Bu sırada davullar, zurnalar ve borular çalındı. Adamlar ellerindeki odunu ateş'e atmaya başladılar. Diğerleri de kadın hareket etmesin diye tam üstüne yiğdilar yakıtları! Sesler yükseldi. Feryad ü figan arttı. Bu feci manzarayı görünce az kalsın atımdan düşecektim. Allah'tan, arkadaşım yardımına koştu. Yüzümü yıkadılar da kendime geldim, derhal oradan döndüm..."

Hintiler kendilerini boğmak için de böyle yaparlar. Pek çoğu kendi arzularıyla Kenk (: Ganj) nehrine atlayarak boğulur. Ahali bu ırmağı hacı olmak amacıyla ziyaret eder. Yakılan cesetlerin külleri de buraya atılır. Onlar Kenk nehrinin cennetten çıktıığına inanıyorlar. Kendini Kenk'e atmak üzere su kenarına gelen kimse orada bulunanlara söyle seslenir:

*"Sanmayın ki dünya dertlerinden,
Yahut fakirlikten dalarım suya!
Tek amacım var; içimden geçen,
Hep yakın olmak Yüce Küsây'a!"*

Küsây (: Kusây) onların dilinde yüce Allah'ın ismidir. Adam kendini atar. Kesin olarak boğulunca onu sudan çıkartıp yakarlar ve külünü nehre salarlar.

Sersetî, Hansî ve Mes'ûdabad

Şimdi ilk sözümüze dönemlim, kaldığımız yerden devam edelim:

Acûdehen şehrinden çıkışip dört gün yol teptikten sonra Sersetî'ye ulaştık. Burası büyük bir şehirdir ve pirinci boldur. Yörede yetiştirilen iyi cins pirinç başşehir Dihlî'ye gönderiliyor. Şehrin senelik geliri gayet yüksek. Ne kadar olduğunu Hâcib (: Mabeyinci) Şemseddîn Bûsenci bana söylediye de unuttum.

Buradan çıkışip Hansî şehrine yöneldik. Hansî, Hind ülkesinin mimarı bakımdan sağlam, güzel ve kalabalık şehirlerindendir. Muhtesem bir suru var; anlatılanlara göre bu suru kâfirlerin büyük hükümdarlarından Tûra yaptırmış. Onun hakkında hikâyeler, efsaneler anlatılır. Hindistan başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn ile kardeşi ve sultanın hocası Kutlû Hân bu şehrin ahalisindendir. Sadr-ı Cihân'ın diğer kardeşleri olan Nizâmeddin ve Şemseddîn de burada kalyorlar. Şemseddîn dünyadan elini etegini çekmiş, kendini Allah'a adamıştı. Daha sonra ulu şehir Mekke'de yalnızlığı seçmiş, orada vefat etmiştir.

Hansî'den çıktıktı. İki gün sonra Mes'ûdabad'a vardık. Burası Dihlî'den on mil uzaktadır. Üç gün kaldık. Hansî ile Mes'ûdabad şehirleri büyük melik Hûşenc b. Melik Kemâl Kûrk'un idaresi altındadır. Kûrk (: Gurk) kurt manasına geliyor. İlerde bundan bahsedeceğiz.

Hind ülkesinin payitahtı olan Dihlî'ye yöneldiğimiz sırada hükümdar, buraya on günlük mesafede bulunan Kınavc (: Kanuc) taraflarındaydı. Başşehirde ise annesi Mahdûme-i Cihân ile veziri Hvâce Cihân Ahmed b. İyâs oturuyordu. Ahmed b. İyâs, Rum (: Anatolius) asıllıdır. Cihân, dünya demektir.

Vezir bizi karşılamak üzere dostlarını gönderdi. Ayrıca her birimizle görüşmek için kendi seviyemizde adamlar ayarladı. Beni karşılamak için görevlendirdiği kişiler arasında Şeyh Bistâmi, Hâcibu'l-ecâniib (: misafir karşılayan mabeyinci) Şerif Mâzendarânî ve Kunnara diye tanınan fıkıh bilgini Alâeddîn Multânî vardı. Vezir, sultana daha önce bahsettiğimiz posta sisteminin yaya türü olan dâve ile haber

gönderdi. Mes'ûdabad'da kaldığımız üç gün içinde mektubun cevabı geldi. Üç gün sonra da kadılar, fikih bilginleri, şeyhler ve ileri gelen bazı emirler bizi karşıladılar. Hindistan'da beylere mülük (: hükümdarlar) denilir. Yani, Mısır ve benzeri yerlerde emir denilen adama Hindistan'da melik denilir.

Sultan nezdinde gayet saygın biri olan Şeyh Zahîruddîn Zencânî de bizi karşılamaya gelenler arasındaydı.

Mes'ûdabad'dan çıktıktı, Bâlem köyü yakınlarına indik. Burası sultanın yakın dostlarından Seyyid Şerif Nâsîreddîn Mutahhar Evherî'ye aittir. Ertesi gün Hind ülkesinin merkezi olan Dihlî'ye ulaştık. Dihlî çok büyük bir şehir. Bütün güzellikleri ve sağlamlığı kendinde toplamış diyebilirim! Çevresini saran surun dünyada benzeri yok. Dihlî, Hindistan şehirlerinin, belki de doğudaki bütün İslâm şehirlerinin en büyüğüdür.

KIRKINCI BÖLÜM

Dihlî'nin (: Delhi) Özellikleri

Dihlî'nin sahası geniş, binaları çoktur; birbirine komşu dört şehirden oluşmaktadır. Ancak bu şehirlerden sadece birine Dihlî denilmesi mütat hâle gelmiştir. Tarihi çok eskidir.⁴¹⁵ İlk defa kâfirler tarafından kurulmuş olan bu şehir beşyüz seksendört yılında fethedildi.

İkinci Sirî adını taşıyor. Buraya Dârülhilâfe de denilir. Abbâsî halifesi Müstansır'ın torunu Gıyâseddin buraya geldiği zaman sultan ona hediye etmiş bu şehri. İlerde bahsedeceğimiz Sultan Alâeddîn ile oğlu Kutbeddîn de burada otururlardı.

Üçüncü şehir, huzuruna çıktığımız Hind hükümdarının babası olan Sultan Tuğluk'un anısına Tuğlukâbâd diye anılır. Burası Sultan Tuğluk tarafından kurulmuştur. Şehrin nasıl inşa edildiğine dair söyle bir söylenece var:

Bir gün Sultan Kutbeddîn'in huzuruna çıkan Tuğluk söyle der:

"Ey Hönd-i Âlem! (: Cihan Hükümdarı) burada bir şehir kurarsan gayet yerinde bir iş yapmış olursun!" Kutbeddîn bu söze alaylı cevap verir:

"Eh, sen hükümdar olduğun zaman yaparsın bunu!" Hak Teâlâ'nın izni ve takdiri ile Tuğluk tahta geçince bu şehri inşa eder ve kendi adını verir!

Dördüncü şehir Cihânpenâh adını taşımaktadır. Şu anda Hind hükümdarı olan Muhammed Şâh tarafından yaptırılmıştır. Muhammed Şâh bu dört şehri tek bir sur içine almaya teşebbüs etmiş, birazını da yapmıştır. Ama sonunda bu işin çok büyük masraflara yol açacağıını düşünerek vazgeçmiştir.

Dihlî Şehrini Suru ve Kapıları

Dihlî şehrini kuşatan surun dünyada bir benzeri yoktur. Surun duvarları onbir arşın genişliğindedir. Bu duvarın içine açılan büyük

hücrelerde gece bekçileri ile kapı muhafizleri oturur. Ayrıca ambar adı verilen yiyecek depoları ile mançınıklar ve Ra'âde⁴¹⁶ denilen ateş fırlatıcı hafif toplara ait mahzenler, sur içindeki bu büyük odalarda korunmaktadır. Ben bu tür bir ambardan çıkarılan pirincin tadının değişmediğine tanık oldum; rengi biraz kararmışsa da lezzetini korumuştı. Aynı şekilde bu mahzenlerden çıkarılan küdrûyu, yani Hind diyarına özgü dariyi gördüm. Bütün bu yiyecekler ve tahil tam doksan sene önce hükümdar olan Sultan Balaban tarafından buralara konulmuş!

Piyade ve süvari askerler bu surun üzerinde şehrin bir ucundan diğer bir ucuna gidebilirler. Sur duvarında, şehir tarafına bakan kemerler ışık alır. Duvarın alt tarafı taştan, üst kısmı ise tuğladandır. Burçlar, çok fazla ve birbirine yakındır.

Şehrin yirmisekiz kapısı var. Bu ülkede kapıya dervâze denilir. Kapıları söyle sayabiliriz:

Bedâun Kapısı; en büyük çıkıştır.

Mindevey Kapısı; tahil çarşısı bu taraftadır.

Cül (: Güл) Kapısı; hemen yanında bağ ve bahçeler bulunur.

Şâh Kapısı; adını bir adamdan alır.

Bâlem (: Palem) Kapısı; yukarıda bahsettiğimiz Bâlem köyünden alır adını.

Necîb Kapısı; adını bir şahistan alır.

Kemâl Kapısı; adını bir şahistan alır.

Gazne Kapısı; adını Horasan bölgesinde bulunan Gazne şehrinde almıştır. Bu kapı musallâ-yı id denen (bayram namazlarının kılndığı büyük) düzlige ve mezarlığa açılır.

Becâlîsa Kapısı; bu kapının hemen dışında Dihlî Mezarlığı bulunur. Gayet bakımlı bir kabristandır bu. Orada durmadan kubbe inşa ederler. Her kabirde kubbe olmasa bile mihrabimsı bir oval yükseltinin bulunması şarttır. Mezarlığın her yanına kulşenbe, raybûl ve nesrin gibi ççekler dikilir.⁴¹⁷ Burada çiçek, hiçbir mevsimde bitmez, sürekli yetişir!

Dihlî Câmii

Dihlî Câmii'nin alanı çok genişdir.⁴¹⁸ Duvarı, çatısı ve zemini güzel yontulmuş ve sağlam bir şekilde kurşunla birbirine bitişirilmiş beyaz taşlarla örülüdür. Bu câmiin yapılışında bir tek tahta parçası bile kullanılmamıştır! Onuç kubesi ve bir minberi tamamen taşandır. Dört de avlusu vardır. Mabedin tam ortasında hangi madenden olduğu bilinmeyen büyük bir sütun bulunuyor. Oralı bilge kişilerden birinin bana

anlattığına göre bu sütuna yedi maden anlamında “Heftcûş” (: Heftgûş) deniliyor.⁴¹⁹ Bu direğin gerçekten yedi madenden oluştuğuna o bilge de inanıyor. Sütunda işaret parmağı kadar bir şerit çok güzel süslenmiştir. Oradan güçlü bir ışılıtçı çıkıyor. O kısma demir işlemez! Sütunun uzunluğu otuz arşındır. Beline sarık sardık, tam sekiz arşın geldi!

Câmiin doğu kapısı yakınında yere yıkılmış iki büyük bakır put vardır. Câmiye girip çıkanlar birbirine taşla birleştirilmiş olan bu putlara ayak basarlar. Bu câmiin yerinde daha önce “budhane” varmış, – budhane, put evi demektir– daha sonra câmie çevrilmiş burası. Kuzey avlusunda bulunan minarenin İslâm ülkelerinde eşî benzeri yoktur. Câmiin diğer bölümleri beyaz taştan, bu minare ise kırmızı taştan inşa edilmiştir. Son derece yüksek olan minarenin ucu beyaz mermerden, serefeleri saf altından yapılmıştır. Merdiveni fil alacak kadar genişir! Sözüne güvenilir bir adam bana, minare yapıldığı vakit taş yüklü bir filin yukarıya kadar çıktığını anlattı. Bu minare Sultan Giyâseddin Balaban’ım soyundan gelen Muizziddîn b. Nâsîreddîn’in eseridir.⁴²⁰ Sultan Kutbeddîn batı avlusunda daha büyük bir minare yaptmaya kalkışarak üçte bir kısmını inşa etti ise de tamamlayamadan ölmüştür. Arkasından gelen Sultan Muhammed işi tamamlamaya niyetlenmiş ama bunda bir uğursuzluk var diyerek minareyi bitirmekten vazgeçmiştir. Minare, büyülüğu ve merdiveninin üç fili yan yana alacak denli geniş olması sebebiyle dünyanın en müthiş eserlerinden sayılır. İnşa edilen üçte bir kısmı, neredeyse kuzey avludaki minarelerin yüksekliği kadarır! İnşası yarılmış bu devasa yapıya çıkarak şehrin evlerinden çوغunu görme şansına eriştim. Şehrin surları gayet yüksek olmasına rağmen buradan bakınca alçak gözüküyordu. Yerden bakan kimse genişliğinden ötürü minarenin yüksekliğini anlayamaz, Ama ben bu serefeden aşağı baktığında insanları mini bebeler gibi görüyordum!

Sultan Kutbeddîn Dârülhilâfe adıyla bilinen Sîrî’de bir câmi yaptmak düşüncesindeymiş; ancak sadece kible tarafındaki duvarı ve mihrabı tamamlayabilmiştir. Bu mihrap beyaz, siyah, kırmızı ve yeşil mermerden yapılmış şahane bir yapıdır. Eğer tamamlanabilseydi dünyada eşî olmazdı! Sultan Muhammed bunu bitirmeye teşebbüs etmiş, lâkin iş için ne kadar masraf çikacağını belirlemekle görevlendiği yetkin kimselerin “Otuzbeş leke ihtiyaç var!” demesi üzerine vazgeçmiş tamamlamaktan.

Yakın adamlarından biri bana şöyle dedi:

“Sultan Muhammed masrafi çok gördüğü için değil, evvelce Kutbeddîn kendi minaresini bitirmeden öldürdüğü için bu işe yanaşmadı. Çünkü ‘Uğursuzluk var bu işte’ diye düşünüyordu!”

Dihlî Şehrinin Dışındaki Büyük Göletler

Dihlî dışında Sultan Şemseddîn Lelmiş tarafından yapılmış büyük bir gölet var. Ahali su ihtiyacını buradan karşılıyor. Bu büyük gölet Cuma namazının kılındığı musallâya (: geniş düzlige) yakındır, birikmiş yağmur sularıyla doludur. Boyu tahminen iki mil, eni ise bunun yarısı kadar. Göletin namazgâh tarafına düşen batı yakası bir-biri üzerine konulmuş yükseltiler şeklinde taş bölmelerden oluşur. Her bölmenin altında bir merdiven bulunuyor. Böylece suyun bulunduğu yere kadar iniliyor. Bu bölmelerin yanında taştan yapılmış kocaman bir kubbe, onların içinde de gezme ve dinlenme amacıyla gelenlerin oturacağı peykeler vardır. Havuzun ortasında renkli taşlardan yapılmış iki katlı muhteşem bir kubbe var. Su çoğaldığı zaman bu kubbeye ancak kayıklarla ulaşılabilir. Su azalınca ahali rahatça içine girebiliyor. Kubbe içinde küçük bir mescit bulunmaktadır. Burada vakitlerini ibadetle geçiren, kendini Allah'a adamış dervişler oturur. Havuzun civarındaki sular çekilince geride kalan toprağa şekerкамış, salatalık, balkabağı, karpuz ve kavun ekerler. Burada yetişen kavun çok tatlı ise de ufaktır.

Dihlî ile Dârülhilâfe arasında bir gölet daha var. Bu gölet, Şemseddîn'inkinden daha büyük. Etrafında tahminen kırk kubbe yer alıyor! Civarda çalgıclar oturmaktadır. Onların oturduğu yere Tarbabâd denilir. Burada çalgıclara ait muazzam bir çarşı vardır. Ayrıca yine onlara ait büyük bir câmi ve küçük mescitler bulunuyor. Orada oturan kadın sâzenderelerin Ramazan ayında civardaki mescitlerde toplanarak teravih namazı kıldıklarını duydum! Bunların namaz kıldırmak için özel imamları vardır. Kadın çalgıcların sayısı bir hayli kabarıktr. Erkek şarkıcılar da böyle yaparlarmış (: namazı bu tür özel mescitlerde kıllarlarmış). Emir Seyfeddin Gadâ Mühennâ'nın düğün yemeğinde, çalgıcı adamların dizleri altında birer seccade taşıdıkları, ezanı duyar duymaz abdest tazeleyip namaz kıldıklarını gördüm!

Dihlî'de Bazı Ziyaret Yerleri

Bunlar arasında Şeyh Kutbeddin Bahtiyar Kâkî'nin kabrini sayıbiliriz.⁴²¹ Halk buraya çok hürmet gösteriyor. Kutbeddin Bahtiyar Kâkî, fakir, borçlu yahut kızının çeyizini hazırlamaktan aciz kalıp kendisine başvuranlara ilâhî lütfun eseri olarak altın ve gümüş kekler verdiği için Kâkî adıyla tanınmış. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Bir diğer ziyaretgâh, fıkıh bilgini Nûreddîn Gûrlânî'nin kabridir. Bir diğeri de Alâeddîn Kirmânî diye bilinen fakihin kabridir. Bu adamın bereketi apaçık, manevî ışığı parlaktır. Bulunduğu yer,

Cuma namazgâhının kiblesini de gösterir. Bu civarda daha pek çok ermişin kabri var. Hak Teâlâ onların manevî havasıyla bizi bereketlendirsin.

Dihlî'nin Bazı Bilgin ve Ermişleri

Bunlardan biri Şeyh Mahmûd Kubbâ'dır. Bu adam, salihlerin büyüklerindendir. Görünürde malî mülkü yok ama geleni gideni yediriyor; herkese altın, gümüş ve elbise dağıtıiyor. Bu yüzden ahali onun, Hak Teâlâ'nın gizli hazineyle ödüllendirildiğine inanıyor. Bu adamın pek çok kerameti görülmüştür; o bir veldigir. Onu defalarca gördüm; bereketi bana da tesir etti!

Bir diğer şeyh, dinine bağlı bilge insan Alâeddîn Nilî'dir. Doğrusunu Allah bilir ya sanki Mısır'ın Nil nehrine mensup, orayla ilgisi var. Bu adam, sufi bilgin Nizâmeddin Bedâunî'nin müritlerindendir. Her Cuma vaaz verir; önünde niceleri tövbe eder, saçlarını keser, coşar, kendinden geçip bayılır.

Şeyh Alâeddîn'in Vaazının Etkisine Dair

Kısa Bir Anekdot

Bir gün onun vaazını dinledim; huzurunda bulunan hafız şu âyetleri okudu:

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünküki kiyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir. Onu göreceğiniz gün her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş bir hâlde görürsün. Onlar sarhoş değildirler ama Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"⁴²²

Daha sonra Alâeddîn bu âyeti tekrar edince mescidin köşesinden kuvvetli bir çığlık duyuldu. Şeyh efendinin aynı âyeti bir defa daha okumasıyla çığlığı atan dervîş ikinci bir narayla yere düşüp ruhunu teslim etti! Ben de onun cenaze namazını kılanlar arasındaydım.

Dihlî Bilginlerine Devam

Bu bilginler arasında iyi yürekli, güzel huylu, kendini Allah'a adamış Sadreddîn Kuhrânî'yi sayabiliriz. Bu adam gündüzlerini oruçla, gecelerini de namazla geçirirdi. Dünyayı elinin tersiyle bir tarafa atmıştır! Sirtında sade, kaba bir hırka vardı. Hükümdar ile devlet büyükleri ziyaretine gelirler ama o onlarla görüşmez! Hattâ sultan; dervîşlere, yolculara ve gariplere yemek yedirmesi için birkaç kasabanın gelirini onun emrine vermek istediği hâlde bunu almamıştır. Hükümdar bir gün onu ziyaret ederek onbin dinar takdim etmiş fakat

Sadreddîn kabul etmemiştir! Söylentilere göre Sadreddîn üç günde bir yemek yer, bu konuda yapılan uyarılara şöyle cevap verirmiştir:

“Mecbur kalmadıkça, ölümle burun buruna gelmedikçe yemem!”

Bir diğer bilgin ise Allah'ın yakınlığını ve sevgisini kaybetmekten korkan, kendini ibadete adayan, çağının yüzüğü Kemâleddîn Abdüllah Gârîdir. Bu adam, Şeyh Nizâmeddîn Bedvânî'nin (: Bedâûnî'nin) Dihlî şehri dışında zaviyesi yakınında bulunan bir mağarada kaldığı için “Gârî” yani mağaralı lakabıyla ünlenmiştir. Onu bu mağarada üç kez ziyaret ettim.

Kemâleddîn Abdullah'ın Bir Kerameti

Bir hizmetçi kölem vardı. Yanından kaçarak bir Türkün eline düştü. Onu çekip almak istedim. Fakat Şeyh Abdullah Gârî bana söyle dedi:

“Bu köle sana yaramaz, kesinlikle onu alma!”

Türk, anlaşma taraftarı olduğu için yüz dinara uyuşturuk. Parayı ondan aldım, köleyi tamamen ona bıraktım. Aradan altı ay geçti; duydum ki köle efendisini öldürdüğü için sultanın huzuruna getirilmiş, sultan da bu köleyi efendisinin (: Türk'ün) çocuklarına teslim etmiş. Onlar da köleyi idam etmişler.

Kemâleddîn Abdullah'ın bu kerametini görünce ondan ayrılmadım; dünyayı terkedip tüm servetimi dervişlere, gariplere dağıttım. Onun yanında bir süre kaldım.

Bu müddet içinde şeyhin onbeş yirmi gün iftar etmeksiz oruç tuttuğunu ve çoğu gecelerini namaz kılmakla geçirdiğini gözlerimle gördüm. Fakat bu sade hayatı sürdürmedim. Nihayet sultan beni aramak için adam gönderdiğinde tekrar döndüm yalancı dünyaya! Hak Teâlâ sonumuzu hayreylesin! Bu meseleyi ve tekrar dünyaya kapılışımı inşallah ilerde anlatacağım.

KIRKBİRİNCİ BÖLÜM

Dihlî'nin Fethi ve Art Arda Gelen Hükümdarlar

Sadr-ı Cihân lakabıyla anılan, Hind ve Sind diyarının kadî'l-ku-
datlığı (: başkadılığını) yapan Kemâleddîn Muhammed b. Burhân
Gaznevî'nin bana anlattığına göre Dihlî şehri gâvur elinden beşyüz-
seksendört yılında alınmıştır.⁴²³ Şehirdeki büyük câmiin mihrabında
bu tarihin yazılı olduğunu da gördüm. Kemâleddîn Gaznevi'nin bil-
dirdiğine göre Dihlî şehri Emir Kutbeddin Aybek tarafından fethedil-
miş, İslâma açılmıştır.

Kutbeddin Aybek, kumandan anlamına gelen Sipâhsâlâr lakabıyla
la tanınıyordu.⁴²⁴ Aslında o Gazne ve Horasan hükümdarı Sultan
Şihâbeddin Muhammed b. Sâm Cûrî'nin (: Gûrî) kölelerindendi. Sul-
tan Şihâbeddin, Hindistan'ın fethine ilk teşebbüs eden Sultan Mah-
mûd b. Subek Tikîn'in (: Sebuk Tekin) oğlu İbrahim'in de topraklarını
almıştı. Şihâbeddin'in büyük bir orduyla gönderdiği Aybek, Hak
Teâlâ'nın yardımıyla Lâhûr (: Lahor) şehrini de almıştır. Buraya kuru-
lan Kutbeddin gücünü ve şöhretini artırıyor. Onu çekemeyenler sulta-
na haber gönderiyorlar. Hükümdarın yakın adamları ve can dostları;
Kutbeddin'in, Hindistan'ın tek hâkimi olma aşkıyla yandığını, bu
yüzden isyan bayrağını çektiğini söylüyorlar. Haber Kutbeddin'e ula-
şınca yerinde duramıyor, hemen harekete geçerek geceleyin Gazne
şehrine varıyor. Hakkında uydurma haber üretenler duymadan sulta-
nin huzuruna çıkıyor o!

Ertesi sabah Sultan Şihâbeddin her zamanki gibi tahta otururken
Kutbeddin Aybek'i tahtının alt tarafına gizliyor. Aybek'e dair iftira ve
dedikodu üretenler bir bir gelip yerlerine kurulunca sultan, hemen
Aybek'in durumunu soruyor onlara. Onlar da Kutbeddin Aybek'in
isyan ettiğini ifade ederek;

“Bu adam hükümlanlığını ele geçirmek istiyor!” diyorlar. Sul-

tan Şihâbeddîn ellerini birbirine vuruyor, ayağıyla da tahtın alt tarafını tıklatarak;

“Aybek!” diye seslenince Kutbeddîn:

“Buyrun Efendimiz!” diyerek iftiracıların karşısına çıkarıyor. Sultanın yakınları ve nedimleri bu zor durum karşısında önce hayrete sonra dehşete düşüyorlar! Sanki pişman olmuş gibidirler. Yerleri öpmeye başlıyorlar. Sultan, Aybek'in Hindistan'a dönmesini emrederek öteki-lere şöyle diyor:

“Bu suçunuzu bağışladım! Ama bir daha kesinlikle Aybek aleyhine laf etmeyesiniz!” Böylece Kutbeddîn Aybek, Hind diyarına dönerek Dihlî ve diğer şehirleri fethediyor.⁴²⁵ İşte İslâm ta o dönemden bu zamana kök salmış, istikrar bulmuştur bu topraklarda. Kutbeddîn, ruhunu teslim edinceye dek bu ülkede kalmıştır.

Sultan Şemseddîn Lelmiş

Sultan Şemseddîn Lelmiş, Dihlî şehrinde bağımsız hükümlanlık eden yöneticilerin ilkidir. Tahta geçmeden önce Emir Kutbeddîn Aybek'in başyardımcısı ve ordu komutanyidi; zira onun memlûku (: kapikulu) olarak işe başlamıştı. Kutbeddîn vefat edince kendisinin hükümlanlık hakkına sahip olduğunu savundu. Şehir halkından biat etmelerini istedi. Önde Kadî'l-kudât (: Başkadı) Vecîhüddîn Kâsânî olduğu hâlde bilginler onun huzuruna gelerek dizildiler. Başkadı Vecî-hüddîn, kural gereğince onun yanına oturdu. Sultan, bilginlerin konuşmak istedikleri asıl meseleyi (: kölelik mevzuunu) açacaklarını anlayınca oturduğu minderin bir ucunu kaldırdı: Orada Lelmiş'in azat edildiğini gösteren bir yazı vardı. Başkadı ile bilginler bu yazıyı okuyunca derhal ona katıldıklarını bildirdiler, biat ettiler. Böylece Şemseddîn Lelmiş köle statüsünden çıkış azatlığını belgelendirmiş oldu ve yirmi sene hükümdarlık etti. Bu adam erdemli, iyiliksever biriydi. Daima âdil olmuştur.

Zulme uğrayanların hakkını alma konusunda şiddete başvurmaktan çekinmezdi. Hind halkın tümü beyaz elbise giyer. O, mazlumların ve şikayetçilerin renkli elbise giymesini emretti. Halkın dertlerini dinlediği özel günlerinde veya atla gezintiye çıktığı zamanlarda renkli giyinmiş bir kimse gördüğü zaman ona zulmedeni bulur, hakkını alır-dı ondan. Bu konuda diğer hükümdarları geride bırakacak dereceye geldi ve şöyle dedi:

“Bazlarına geceleri de zulüm yapılır! Bunların hakkını almaka da hızlı davranışmak istiyorum!”

Bu sözlerinden sonra sarayının kapısına, iki burcun üstüne iki mermer aslan heykeli koydurttu. Bu heykellerin boynuna zincirler bağ-

ladı. Zincirlerin ucunda koca bir çan vardı. Haksızlığa uğramış bir zavallı gece vakti gelip çanı sallar, sultan bunu işitir işitmeyen yerinden kalkar, tarafları dinler ve meseleyi çözerdi. Sultan Şemseddin vefat ettiğinde geriye Rükneddin, Muizziddin ve Nâsreddin adında üç erkek ve Radiye isminde bir kız evlât bırakmıştı. Radiye, Muizziddin'in öz kardeşiştir. Sultanın ölümünden sonra Rükneddin tahta geçmiştir.

Sultan Rükneddin b. Şemseddin

Rükneddin, babasının vefatından sonra tahta geçince kardeşi Muizziddin'i öldürerek işe başladı. Radiye, Muizziddin'in özbek kardeşiydi; hoşnutsuzluğunu hemen gösterdi. Rükneddin onun da öldürülmesini istedi. Rükneddin bir Cuma günü namaz kılmak için saraydan ayrılrken Radiye mazlumlar gibi renkli elbise giymiş; büyük câmi yakınında bulunan ve devlethane adıyla bilinen eski sarayın damına çıkmıştı. Oradan halka seslendi:

"Kardeşim Rükneddin, öz kardeşim Muizziddin'i yok etti. Şimdi de beni ortadan kaldırmayı düşünüyorum!" Bu cümleden sonra babası Şemseddin Lelmiş'in halka yaptığı iyilikleri birer birer hatırlattı. Bu etkileyici nutkun ardından ahali akın akın toplandı, mescitte bulunan Rükneddin'e hücum ettiler. Onu yaka paça tutup Radiye'nin huzuruna getirdiler. Radiye onların karşısına çıkıp kesin buyruğu verdi:

"Öldüren öldürülür!" Kardeşine kısas olsun diye onu temizlediler. Son birader Nâsreddin yaşça pek küçük olduğundan halk Radiye'nin başa geçip ülkeyi yönetmesi konusunda oybirliğine vardı.

Kadın Hükümdar Radiye

Rükneddin öldürülünce ordu, onun kızkardeşinin tahta geçirilmesini uygun bulmuştu. Radiye hemen hükümdar ilân edildi ve dört sene ülkeyi yönetti.⁴²⁶ Bu kadın okunu ve sadağını yanına alıp devlet erkâniyla yola çıktığında onun erkek gibi ata bindiği ve yüzünü örtmediği görüldü.

Bir müddet ülkeyi yöneten Radiye "zenci kölesiyle beraber olduğunu" suçlaması ortaya atılınca tahttan indirildi ama öldürülmedi. Kendi sülâlesinden bir adamla evlendirildi. Onun yerine kardeşi Nâsreddin hükümdar oldu.

Sultan Nâsreddin b. Şemseddin

Radiye tahttan indirilince küçük kardeşi Nâsreddin başa geçerek bir süre bağımsız hükümdar olmuştur. Sonra isyan bayrağını çeken Radiye ile eşi, artlarından gelen köle ve bozguncularla birlikte Nâsreddin

dîn'le savaşmak üzere yola koyuldular. Nâsreddîn ise naibi (: sağ kolu, vekili) olan ve kendinden sonra tahta geçme şansını yakalayan kölesi Giyâseddîn Balaban ile beraber yola düştü; onların üzerine yürüdü. Taraflar arasında meydana gelen çetin savaşta Radiye'nin kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı, Radiye kaçtı. Firar esnasında büyük sıkıntılar çıktı. Açlık tehlikesiyle karşılaştı. Nihayet tarla sürmekte olan bir çiftçiye rastlayınca çarnaçar ondan yiyecek istedi. Adam ona bir parça ekmek verince bunu atıştırdıktan sonra uykuya daldı. Her zamanki gibi erkek giysisi vardı üzerinde. Lâkin uyuyan Radiye'ye bakan çiftçi, giysisinin iç kısmında altın ve inciyle (bezeli) bir kaftan görünce karşısındaki kadın olduğunu anladı; onu öldürdü, soydu, atını gasbetti, cesedini ise kendi arazisine gömdü! Bu arada elbiselerinin bir kısmını alıp satmak için çarşıya götürdüğünde pazar esnafı onun durumundan kuşkulandılar; tuttukları gibi şıhnaya çıkarttılar. Şıhna, zaptiyebaşı demektir. Zaptiyebaşı ona dayak atınca dili çözüldü:

Radiye'yi öldürdüğünü itiraf etti, gömülü olduğu yeri de onlara gösterdi. Cesedi çıkardılar, yıkadılar, kefenlediler ve oraya gömdüler. Üzerine de kubbe diktiler. Bu kabir, şu anda ziyaret edilen ve bereketli olduğu kabul edilen bir yerdir! Şehirden bir fersah uzaklıkta Cûn nehri (: Cumna yahut Yamuna) diye bilinen suyun kenarında kuruludur bu ziyaretgâh.

Radiye'den sonra devletin sahibi olan Nâsreddîn yirmi sene götürdü işi. İyi adamdı. Yüce kitap *Kur'an*'ı istinsah eder, yazdığı müşhafları satarak kazandığı parayla geçimini sağlardı. Kadi Kemâleddîn, onun kaleminden gayet güzel ve doğru yazılmış bir mushâfi bana göstermiştir.

Sonra vekili Giyâseddîn Balaban onu öldürmüştür, ardından kendisi hükümdar olmuştur. Bu Balaban'ın tuhaf bir hikâyesi var; anlatacağız.

Sultan Giyâseddîn Balaban

Balaban, efendisi Sultan Nâsreddîn'i öldürünce onun ardından hükümdar olarak yirmi sene tahtta kaldı. Daha önce de yirmi sene Nâsreddîn'e naiplik (: başyardımcılık, vekillik) etmişti. Balaban, sultanların iyilerindendi. Adaletli, yumuşak huylu, sabırlı ve erdemli bir insandı. Güzel ahlâkından olacak, bir konak inşa ettirmiş ve ona Dâru'l-Emn (: Huzur Yurdu) adını vermişti. Borçlu olan kişi bu konağa girdiğinde borcu ödenir, buraya korkuya süzülen ferahlık bulurdu. Bir cinayet işleyip konağa başvuran adamın davacıları hoşnut edilir; yani ölenin diyeti ödenirdi. Kisaca çeşitli suçlar işleyerek konağa giren kimse ile onun peşinde olan şikayetçi arasındaki mesele güzelce halle-

dilirdi. Sultan Balaban vefat edince Huzur Yurdu'na gömülüştür. Ben onun kabrini ziyaret ettim.

Gıyâseddîn'in Garip Hikâyesi

Anlatılanlara göre Buhara dervişlerinden biri, hor görülen kısa boylu tıknaz Balaban'ı görünce ona şöyle seslenir:

“Ey Türkék! (: Türkçük)” Bu sözcük, küçümseme ifade eden bir deyimdir. Balaban karşılık verir:

“Buyurunuz efendim!” Derviş bu cevaptan hoşlanarak devam eder:

“Bana şu narlardan satın al!” Eliyle karşısında satılan narı işaret etmektedir. Balaban:

“Derhal!” diyerek cebindeki yegâne kuruşları çıkarır, derviş için nar alır. Öteki, narları elinde tutarak söyle der:

“Sana Hind mülkünüarmağan etti!” Balaban kendi elini öperek:

“Aldım, kabul ettim, gönlüm hoş oldu!” der. Bu emel gönlünde yer bulur; ta derünuna kök salar.

Sultan Şemseddîn Lelmiş kendine köle satın almak üzere bir taciri Semerkand, Buhara ve Tirmiz'e gönderir. Adam yüz kadar köle satın aldığında bunların arasında Balaban da bulunmaktadır. Tacir, köleleri hükümdarın huzuruna çıkardığında –demir belirttiğimiz gibi Balaban tıknaz ve çirkin olduğundan– diğerlerini beğenir sultan ve söyle seslenir:

“Bunu almam!” Balaban derhal söz söyler:

“Ey Cihan Sultani! Bu köleleri kim için satın aldın?” Hükümdar gülümseyerek:

“Onları kendim için satın aldım” der. Balaban karşılık verir:

“Beni de Allah için satın al öyleyse!” Hükümdar:

“Peki!” diyerek bu ricayı kabul eder; onu hizmetkâr köleleri arasında katar. Ama Balaban hor görülmekte, su taşıyıcıları arasında yerini almaktadır.

Bu arada yıldız ilmini bilenler Sultan Şemseddîn'e şöyle demektedirler:

“Kölelerinden biri hükümdarlığı oğlunun elinden alacak!” Müneccimler bunu habire söylemektedirler ama sultan iyilikseverliği, dinî tutumu ve adaleti sebebiyle onların sözlerine kulak vermemektedir. Nihayet bu mesele şehzâdelerin anası olan büyük hatuna açıldığında o konuyu hükümdara arzeder; onu etkiler. Böylece müneccimleri çağırarak sorar:

“Görseniz, evlâdimin mülküni ele geçirecek köleyi tanır misiniz?” Müneccimler bir ağızdan:

"Evet! Bizde onu tanıtacak belge ve alâmet vardır!" derler. Sultan kölelerinin huzura çıkarılmasını emreder. Sınıf sınıf köleler onun öňünden geçmek üzere dizildiğinde oturur, seyreder. Müneccimler dikkatle bakmaktadır ve şöyle demektedirler:

"Eh, henüz görmedik onu..."

Güneş tepeye çıkmış, öğlen gelip çatmıştır. Sakalık yapan köleler birbirlerine dönerek:

"Acıktık, dirhemlerimizi şuraciğa koyalım da içimizden birini çarşıya gönderelim, yiyecek bir şeyler alsın bize!" derler.

Paraları toplayıp Balaban'ı gönderirler pazara. Çünkü aralarında ondan daha aşağı ve hor biri yoktur! Balaban onların ihtiyacını gittiği ilk çarşıda bulamadığı için başka bir çarşıya uğrar. Bir hayli gecikmiştir. Bu arada sultanın huzuruna çıkma sırası sucular (: sakalar) taifesine gelmiş, Balaban henüz çarşidan dönmediği için arkadaşları onun tumultuyla su kabını bir çocuğun omuzuna koyarak geçişi tamamlamışlardır! Geçiş böyle sona erince müneccimler aradıkları simayı bulamazlar. Ne gariptir ki Balaban, huzura çıkış merasimi son bulunduğunda gelir; Hak Teâlâ kendi fermanını uygulamak muradındadır çünkü!

Sonra Balaban'ın becerikli ve zeki olduğu anlaşılır. O artık saka başıdır. Ardından orduya katılır; hattâ kumandanlardan olur. Nâsreddîn tahta çıkmadan önce Balaban'ın kızıyla evlenmiştir. Tahta çıktıktan sonra da Balaban'ı en yakın yardımcısı yapar. Balaban yirmi sene bu görevi yürüttükten sonra aynen anlattığımız gibi efendisini ortadan kaldırarak yerine kendisi oturmuş, yirmi yıl hükümdarlık etmiştir!

Balaban'ın iki oğlu vardı. Biri veliaht Hân Şehîd'di. Bu evlât, babası tarafından Sind valiliğine atanmıştı. Multân şehrinde otururdu. Hân Şehîd, Tatarlarla yaptığı bir savaşta şehit edildi; geriye Keykubâd ve Keyhusrav adında iki oğul bırakıldı. Balaban'ın ikinci oğlu ise Leknavtî ve Bengâle (: Bengal) valiliklerine atadığı Nâsreddîn'di. Hân şehit olunca, Balaban onun oğlu Keyhusrav'ı veliaht yaparak asıl evlâdi Nâsreddîn'i geri plana attı!

Nâsreddîn'in de Muizziddîn adında bir oğlu vardı; Dihlî'de dedesinin yanında kalan. İşte anlatacağımız ilginç olay neticesinde dedesinin tahtına oturdu bu çocuk! Ve o tahta kurulurken babası hayattaydı!

Balaban'ın Torunu, Nâsreddîn Oğlu Sultan Muizziddîn

Sultan Gîyâseddîn bir gece vakti bu dünyadan göctüğünde oğlu Nâsreddîn yanında değil, Leknavtî⁴²⁷ diyarındaydı. Taht şehit olan

Hân'ın evlâdi Keyhusrav'a teslim edilmişti, anlattığımız gibi. İşte bu esnada melikülümerâ (: bölgevalisi) makamında olan ve Sultan Giyâ-seddîn'in naıplığını yürüten kişi, Keyhusrav'a düşmanlık beslediği için tuzak kurmuştu ona ve bu tuzak işe yaramıştı.

İleri gelen kumandanların yazlarını taklit eden melikülümerâ, Sultan Balaban'ın torunu Muizziddîn'e biat edildiğini gösteren sahte belgeleri Keyhusrav'a sundu. Güya ona iyilik olsun diye de nasihatta bulunmayı ihmâl etmedi:

“İleri gelen kumandanlar senin kuzenini hükümdar yaptılar! Onları sana karşı dolap çevirmelerinden endişe ediyorum!” Keyhusrav:

“Çare ne?” diye sorunca öteki cevap verdi:

“Sind bölgесine kaçarak kendini kurtarabilirsın!” Keyhusrav:

“Kapılar kilitliyken nasıl tüyeceğim?” dedi. Naip cevap verdi:

“Anahtarlar elimde! Senin yolunu açacağım!” Keyhusrav teşekkür etti, onun elini öptü. Naip:

“Şimdi atlan bakalım!” deyince Keyhusrav maiyeti ve hizmetkârlarıyla beraber hayvanına bindi. Hilekâr adam onlara yol verdikten sonra kapıyı kapadı, hemen Muizziddîn'e koşarak biatını bildirdi. Muizziddîn:

“Taht amca oğlumun hakkıdır; veliaht odur. Nasıl olup da bana biat ediyorsun?” diye sorunca kurduğu tezgâhı açığa vurdu, Keyhusrav'ı şehirden nasıl çıkardığını anlattı. Muizziddîn kendi lehine kurulan bu düzenden ötürü naibe teşekkür etti! İki beraber hükümdar sarayına yöneldiler. Derhal emirler, kumandanlar ve etkin devlet adamları saraya davet edilerek gece vakti hepsinden söz alındı! Sabah olunca halkın sözü alındı, herkes biat etti. Böylece yönetim kesin olarak Muizziddîn'in eline geçmişti.

Öte yandan Muizziddîn'in Leknavtî ve Bengal yöresinde bulunan babası olayı duyunca:

“Sultanın asıl vârisi benim! Üstelik hayattayım! Nasıl olur da oğlum tahta çıkar, bağımsızlığını ilân eder?” diyerek ordusunu hazırladı. Başşehir Dihlî'ye yürüdü. Buna karşı oğul Muizziddîn de kendi askerini toplayarak Dihlî'yi korumaya, teslim etmemeye karar verdi. İki tarafın orduları Hind halkın kutlu bilip ziyaret ettiği Kenk (: Ganj) kenarlarında Kerâ (: Kerra) şehrinde karşı karşıya geldi. Nâsired-dîn, Kerâ tarafındaki kıwyâda, oğul Muizziddîn ise öteki yakada çadır kurmuştu. Taraflar, gözleri kararmış ve savaşmayı kafalarına koymuşlarsa da Hak Teâlâ Müslüman kanı dökülmesine izin vermeyecekti! Yüce Allah'ın izniyle Muizziddîn'in kalbinde merhamet filizleri yeşerdi oğluna karşı! Şöyle diyordu:

"Oğlumun hükümdar olması benim için övünçtür! Buna en çok sevinmesi gereken benim!" Cenab-ı Hakk'ın yardımı ve izniyle Sultan Muizziddin'in gönlünde de babasına karşı saygı ve itaat arzusu uyandırmış olacak ki her ikisi yanlarına asker almaksızın birer tekneye binerek nehrin ortasında buluştular. Sultan Muizziddin, babasının ayağını öpererek özür diledi. Babası da:

"Memleketimi de sana verdim, seni hükümdar kabul ettim!" diyerek ona biatta bulundu.

Bu olaydan sonra Nâsreddîn, vali olduğu eyalete dönmek isteyse de oğlu israr ederek:

"Mutlaka benim memleketime gelmelisin!" deyince hep beraber Dihlî'ye yöneldiler. Baba Nâsreddîn, oğul Muizziddin'i tahta oturtarak karşısında ayakta durdu. Nehirde ikisi arasında gerçekleşen bu buluşma Likaü's-Sa'deyn (: iki talihlinin buluşması, iki mutluluğun birleşmesi) adını almıştır. Çünkü bu kavuşma Müslüman kanı dökülmesini önlemiş; baba ile oğulun sultanatı birbirlerinearmağan etmeyele-rine yol açmış ve anlaşmazlık son bulmuştur. Şairler bu olay hakkında art arda mîsrâlar dizdiler.

Nâsreddîn kendi bölgесine döndükten birkaç sene sonra vefat etti. Geride pek çok evlât bıraktı. Bunlardan Giyâseddin Bahâdur, Sultan Tuğluk'a esir düşmüştü; Tuğluk'un vefat etmesiyle onun oğlu Muhammed tarafından zindandan çıkarılmıştır.

Muizziddin'in hükümlârı dört yıl sürdü. Onun zamanı bayram günleri gibi geçti.

Onun dönemine erişmiş birini gördüm. Uzun uzadıya o devrin güzellikini, fiyatların düşüşünü ve Muizziddin'in cömertliğini anlattı bana. Dihlî Câmii'nin kuzey avlusundaki minare Muizziddin'in eseridir. Bu minarenin ülkede eşi benzeri yok.

Ülke halkından birinin bana anlattığına göre Muizziddin şaraba ve kadına düşkün biriydi; bu yüzden doktorların tedaviden aciz kaldığı bir hastalığa yakalanmış. Bir tarafı tamamen kuruyup tutmaz hâle gelince naibi Celâleddîn Fîrûz Şâh Halâcî⁴²⁸ ona başkaldırmış.

Sultan Celâleddîn'e Dair

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Muizziddin'in bir tarafı tutmaz olunca, naip Celâleddîn isyan bayrağını çekerek şehirden çıkış Kubbetü'l-Ceyşânî diye bilinen türbe tarafındaki tepeye otağ kurdu. Muizziddin onunla savaşmak için kumandanlarını gönderdiyse de hepsi bir araya geldi; Celâleddîn'in tarafına geçti! Onlar Celâleddîn'e bıat etmişlerdi. Şehre giren Celâleddîn, üç gün sarayda kuşatma altın-

da bıraktı Muizziddîn'i! Olaylara tanık olmuş birinden dinlediğime göre anılan süre içinde Sultan Muizziddîn aşıktan bunalarak yiyecek aramış, lâkin hiçbir şey bulamamış. Onun asıl dostlarından biri, ihtiyyacını giderecek şeyler göndermiş. Bu işin ardından saray basılmış ve Muizziddîn katledilmiştir.

Muizziddîn'den sonra tahta Celâleddîn geçmiştir. Bu adam yumuşak huylu ve erdemli biriydi. İlerde anlatacağımız gibi onu ölüme götüren şey de yumuşaklığıdır. Uzun süre tahtta kalan Celâleddîn kendi adıyla bilinen köşkü yaptırmış, Sultan Muhammed bu köşkü eni̇tesi Emir Gadâ b. Muhennâ'ya hediye etmiştir. İleride anlatılacak.

Sultan Celâleddîn'in Rükneddîn adında bir oğlu vardır. Celâleddîn, kızını kardeşinin oğlu Alâeddîn'le evlendirerek Kerâ (: Ker-ra) ve Mânîkbûr (: Manikpur) şehirlerini, çevre kasaba ve köylerle beraber yeğenine vermiştir. Bu yörede Hindistan'ın en verimli arazileri vardır. Buğday, pirinç ve şeker burada bol miktarda yetiştirilir. Yörede dokunan kaliteli kumaşlar Dihlî'ye gönderilir. Mânîkbûr ile Dihlî arası onsekiz gün tutar.

Her neyse, hanımı Alâeddîn'e hayatı çekilmek kılınca Alâeddîn bu evlilikten hoşnut olmadığını amcası Sultan Celâleddîn'e bildirdi. Böylece Celâleddîn ile Alâeddîn arasına soğukluk girdi. Alâeddîn çok zeki, maceracı, cesur ve ihtarashydi. Yüreğinde yatan aslan, tahta oturmakti. Ama elinde servet namına gâvur taifesinden aldığı ganimetten başka şey yoktu!

Bir gün Kataka diye de anılan Duvaykîr (: Devletabad, Deogir) yörenesine hücum etti. Duvaykîr, Mâlva ile Marhata bölgelerinin idarî merkezidir. Oranın hükümdarı, Hindu krallarının en büyüğüdür. Bu saldırırda Alâeddîn'in atı bir taşı sürütünce yere kapaklandı. Taştan çnlama sesi duyan Alâeddîn hemen oranın kazılmasını emretti. Büyük bir hazine çıktı alttan! Bu serveti yandaşları arasında bölüştüren Alâeddîn, Duvaykîr'a vardığında oranın hükümdarı ona boyun eğmiş, kansız-kılıçsız şehri teslim etmiş ve pek çokarmağan sunmuştur.

Alâeddîn, Kerâ'ya döndüğünde sahip olduğu ganimetlerden tırnak kadarını dahi göndermedi amcasına! Bazıları onu amcası aleyhine kıskırtmıştı. Bu yüzden amcası Sultan Celâleddîn, onu davet ettiği hâlde o gitmemiş, emrine kulak asmamıştı. Bunun üzerine Celâleddîn pürhiddet:

"O hâlde ben gider, oğlum yerinde olan o hayırsızı tutup getirim!" deyip ordusuyla yola düştü. Pek çok konaktan geçip Kerâ şehri kıyısında bir zamanlar Sultan Muizziddîn'in babası Nâsreddîn'e hücum ederken otağ kurduğu yere erişti. Yeğeninin yanına gitmek

için kayığa bindi. Alâeddîn ise amcasını pusuya öldürme amacı güderek başka bir sandala binmiş, adamlarına da:

“Ben onu kucaklar kucaklamaz derhal işini bitirin!” diye tembih etmişti. Suyun ortasında amca ve yeğen birbirine kavuşup kucaklaştılar. O anda Alâeddîn'in adamları hamle edip sultani öldürdüler. Böylece Alâeddîn, Celâleddîn'in devletine ve ordusuna sahip oldu.

Sultan Alâeddîn Muhammed Şah Halacî

Alâeddîn amcasını ortadan kaldırınca tahta oturdu. Celâleddîn'in askerlerinden çoğu onun tarafına geçerken bir kısmı Dihlî'ye dönerek Rûkneddîn'in etrafında kümelendiler. Rûkneddîn, Alâeddîn'e karşı hücumu geçtiyse de askerinin büyük kısmı Alâeddîn tarafına meylettiğinden Sind'e kaçmak zorunda kaldı. Böylece Alâeddîn başşehir Dihlî'ye girerek yirmi sene saltanat sürdürdü.

Alâeddîn Muhammed Şah, Hindistan'ın en başarılı ve seçkin hükümdarlarındanandır.⁴²⁹ Halk onu pek beğenir. Bu sultan, ahalinin işlerini kendisi tek tek ayarlayıp yürütüğü gibi oralıların reis dedikleri muhtesibi (: pazar müfettişini) fiyatlar hakkında bilgi almak için her gün huzuruna çağrırmış. Söylentilere göre yine bir gün muhtesibi huzuruna getirterek:

“Et neden fırladı böyle, bu pahalılık ne?” diye gürler. Muhtesib:

“Sığrıa yüklenen aşırı vergiden ötürü et pahalandı!” diye durumu açıklar. Bu olay üzerine sultan sığrıdan alınan verginin kaldırılmasını emrederek tüccar taifesini huzuruna çağırır, onlara hayli servet dağıtır ve şöyle der:

“Bununla sığır ve koyun alarak pazara sunun! Gelirini devlet hazinesine koyun! Size de bu satışı gerçekleştirdiğiniz için iyi bir ücret verilsin!” Tüccar taifesi hükümdarın emrini ikiletmez. Ayrıca Devletabad'dan getirilen kumaşlar için de aynı sistem uygulanmıştır.

Tahil fiyatları yükseldiği zaman büyük depoları açtırap fiyatlar düşünceye kadar ucuza sattırmıştır tahili. Anlatılanlara göre bir defa-sında fiyatlar yine tırmanıyor; ama o kendi belirlediği fiyatla satılmasını emrediyor. Tacirler ellerindeki tahili bu fiyatta satmaktan kaçınıyorlar. Bunun üzerine Alâeddîn:

“Hiç kimse devlet ambarındaki tahildan başkasını satın alamaz!” diye ferman çıkarıyor! Halk, altı ay boyunca tahili ana ambardan satın alıyor. Bu durum karşısında ellerindeki ürünün bitlenerek yenilmeyecek hâle gelmesinden ürkten stokçu tayfası sultana başvurarak satış izni istiyorlar; binbir rica ve minnetle! Kozu eline geçiren Sultan, “daha önce belirledikleri fiyattan aşağı satmaları şartıyla” gereken izni veriyor.

Alâeddîn'in Cuma ve Benzeri Günlerde Ata Binmeyishi

Alâeddîn Cuma, bayram ve benzeri günlerde ata binmezdi. Bunun sebebi şuymuş:

Süleyman Şah adında sevdiği, el üstünde tuttuğu bir yeğeni varmış, erkek kardeşinden. Bir gün amca-yeğen ava gitmek üzere hayvanlarına binerler. Meğer Alâeddîn nasıl amcası Celâleddîn'e tuzak kurduysa Süleyman Şah da Aladeddin'i böyle temizlemeyi kafasına koymuşmuş! Sultan yorulup yemek için atından indiğinde yeğen Süleyman bir ok çekerek onu yere seriyor. Bu arada sultanın bir kölesi, kalkanla örtüyor efendisini. Yeğen Süleyman son darbeyi vurmak için yanaştığında civardaki köleler:

"O öldü, öldü!" diyorlar. Süleyman Şah kölelerin sözlerine inanarak bineğine atlayıp saraya koşturuyor. Usulsüz dalıyor içeri (yahut kadınların bulunduğu bölmeden giriyor saraya). Sultan Alâeddîn kendini toparlayarak kalkıp ata biniyor, askerini peşine takıyor. Bu arada kardeş oğlu Süleyman tabanları yağlıdysa da yakalıyor. Alâeddîn, huzuruna çıkartılan Süleyman'ı öldürüyor. İşte bu olaydan sonra bir daha ata binmez olmuş!

Sultan Alâeddîn'in oğulları: Hızır Hân, Şâdî Hân, Ebûbekir Hân, sonradan tahta oturan ve Kutbeddin diye bilinen Mübarek Hân ve Şihâbeddin'dir.

Kutbeddin, pederi tarafından aşağılanır, ona zerrece saygı gösterilmez, iltifat edilmezmiş. Alâeddîn, diğer evlâtına bayrak ve davul verdiği hâlde ona hiçbir nişan vermemiş. Bir gün oğluna yönelik:

"Kardeşlerine verdigim şeyi sana da vermem gerekir aslında!" deyince Kutbeddin:

"Bana verecek olan Allah'tır!" der. Alâeddîn bu cevabın dehşetinden korkuya düşer.

Daha sonra ölüm hastalığına yakalanan hükümdar acılar içinde kıvrınmaya başlar. Hükümdarın Mâh-i Hak diye bilinen eşinin Sencer adında bir kardeşi vardı. Mâh-i Hak, Hızır Hân'ın "ümmüveled" statüsüyle anasıdır (: cariye iken Hızır'ı doğurarak hatunluğa yükselmiştir). "Mâh", oraklıların dilinde ay demektir. Bu kadın oğlu Hızır Hân'ı hükümdar yapmak için kardeşiyle vaatleşir. Oysa sultanın en büyük kumandanı olup bin "tenge"ye yani binbeş yüz Mağrip altınına satın alındığı için "Elfi" (: Binlik) lakabıyla anılan Melik Naib (: Başmabeyinci) bu komplodan haberdardır! Durumu sultana arzeder. Sultan Alâeddîn, özel adamlarına şöyle emir verir:

"Sencer huzuruma girince ona elbise vereceğim; tam sırtına geçiırken kollarından sımsıkı yakalayın onu! Yere çökertin ve uçurun kellesini!"

Sencer huzura girince onlar gerekeni yaparlar, herifi öldürürler giki çıkmadan!

O sırada Hızır Hân, Dihlî'ye bir günlük mesafede bulunan Sendebet (: Sonpat) şehrindeydi. Buraya babasının huzur bulması ile ilgili adağından ötürü yürüyerek gelmiş ve şehitleri ziyaret etmişti! Babasının, dayısını öldürdüğüne duyunca hüzne boğuldu. Hindistan ahalisinin, sevdikleri kişinin vefatında yaptıkları gibi o da üzüntüsünden paramparça etti yakalarını. Baba, oğlunun bu hareketini duyunca ona gücendi; huzuruna çıktıgı zaman onu kınadı. Ayrıca elini ayağını bağladı; Kâliyûr (: Gwalyor) Kalesi'ne götürülsün diye demin bahsettiğimiz naibe teslim etti. Kâliyûr Kalesi, Hinduları birbirinden ayıran, onların ortasında sağlam bir yapıdır. Oraya "Küyâlyur" da diyorlar. Dihlî ile arası on gündür. Ben bir süre o kalede kaldım. Melik Naib, Hızır Hân'ı bu kaleye getirerek oralılarca "kutvâl" denilen kale emiri ve "müfrid" denen muhafizlara teslim etti. Bir de sıkı sıkı ögütledi:

"Bu adam sultanın oğludur deyip ona saygı göstermeyesiniz! Hükümdarın en azılı hasmıdır bu! Düşman tatar gibi tutun, bırakmayın onu!"

Daha sonra hükümdarın hastalığı ağırlaşır:

"Yerime geçireceğim oğlum Hızır Hân'ı buraya getirecek birini yolla!" demeye başlar. Melik Naib ise:

"Peki, peki.." der; hükümdar ne zaman oğlunu sorsa;

"Geldi, gelecek!" diye geçiştirir! Bu minval üzere hükümdar Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Alâeddîn Oğlu Şîhâbeddîn'e Dair

Sultan Alâeddîn vefat ettiğinde Melik Naib durmadı, hükümdarın küçük oğlu Şîhâbeddîn'i tahta çıkardı. Halk da ona biat etti, bağlılığını bildirdi. Melik Naib, Şîhâbeddîn üzerindeki nüfuzunu kullandı; Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân'ın gözlerine mil çektilerek onları Kâliyûr'a gönderdi. Ayrıca Kâliyûr Kalesi'nde zindana atılmış olan öteki kardeşin de kör edilmesini emretti!

Kutbeddîn'i de hapsetmişti fakat onun gözünü oymadı! Sultan Alâeddîn'in seçkin bendelerinden Beşir ve Mübeşir diye bilinen iki adam, Alâeddîn'in eşi ve Muizziddîn'in kızı olan Büyük Hatun tarafından çağrıldı. Başhatun bu iki köleyi karşısına çekip onlara efendilerinin iyiliklerini hatırlattı ve ekledi:

"Şu genç Melik Naib, evlâtlarına ne yaptı biliyorsunuz! O, Kutbeddîn'i de öldürmek istiyor!" İki adam:

"Ne yapacağımızı göreceksin!" diye cevap verdiler. Zaten Melik

Naib'in yanında gece nöbeti tutmak hattâ onun huzuruna silâh ile girmek bu kölelerin her zamanki işiydi. O gece Melik Naib oralıların "hurramka" (: hürremgâh: sevinç yeri) adını verdiği, kumaş kaplı ahşap bir odadayken Beşir ve Mübeşir geldi. Melik Naib, yağmur mevsiminde sarayın damında kurulan bu odada uyurdu. Rastlantıya bakın ki hizmetkârlarında birinin elinden kılıcını alıp oynadıktan sonra geri vermişti Naib. Köle birden kılıcı indirdi Naibin üstüne. Arkadaş da ikinci darbeyi indirdi. Seçkin bendeler, adamın başını gövdesinden ayırarak Kutbeddîn'in hapsedildiği hücreye götürdüler, önüne attılar ve onu zindandan çıkardılar. Daha sonra Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'in yanına varıp bir süre naibi (: başyardımcısı) gibi iş görüp dükten sonra onu tahttan indirmeye niyetlendi ve indirdi!

Sultan Alâeddîn'in Oğlu Sultan Kutbeddîn'e Dair

Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'i tahttan indirip parmağını keserek Kâliyûr'a gönderdi. Orada diğer kardeşleriyle beraber hapis tuttu onu. Böylece hiçbir engel ve zorlukla karşılaşmadan devlete tam egenmen oldu. Daha sonra başşehir Dihlî'den kalkarak Devletabad'a doğru yola çıktı. Bu şehirlerin arası kırk gün tutar. Yolun her iki tarafı söğüt ve benzeri ağaçlarla çevrili olduğu için oradan geçen, kendini uzun bir bahçede zanneder! Her milde üç "dâve" vardır. Dâvenin ne olduğunu daha önce anlatmıştık. Yolcunun ihtiyaç duyduğu şeylerin tümü bu dâvelerde bulunur. Böylelikle yolcu sanki bir baştan bir başa kırk gün süren bir çarşıda yürümuş olur. Bu güzergâh, altı aylık Telink (: Telingâna) ve Ma'ber (: Koromandil) diyarına da bu şekilde uzanır. Bütün menzillerde sultana ait bir köşk, gelen gidenler için bir zaviye bulunmaktadır. Bu yüzden o yolda seyahat edenler baştan azık yükleme ihtiyacı duymazlar!

Sultan Kutbeddîn bu sefere çıktığında emirlerin birkaç başkaldırarak zindandaki Hızır Hân'ın oğlu olan ve sultanla beraber giden on yaşında bir çocuğu iktidara geçirmek için aralarında sözleştiler! Haber, Kutbeddîn'in kulağına gittiğinde kardeşinin oğlunu eline geçirerek ayaklarından tuttuğu gibi havaya kaldırdı; beyni parçalı oluncaya kadar taşlara çarptı! Bununla da kalmadı, Melik Şah adındaki bir kumandanı çocuğun babasıyla amcalarının bulunduğu Kâliyûr'a göndererek tümünün idam edilmesini emretti! Kâliyûr Kalesi'nin kadısı olan Zeynuddîn Mübârek durumu bana şöyle anlatmıştır:

"Ben zindanda Hızır Hân'ın yanındayken bir sabah Melik Şah çikageldi. Şehzâde, onun geldiğini görünce korkuya kapıldı, rengi attı;

'Niçin geldin?' diye sordu. O da şu cevabı verdi:

'Hônd-i Âlemle (: hükümdarla) ilgili bir iş için geldim buraya!' Şehzâde:

'Hayatım güvende midir, kurtulacak miyim?' deyince öteki:

"Evet!" cevabını vererek oradan çıktı. Oralılarca kutvâl denilen kale kumandanı ile müfrid denilen ve yüz cıvarında muhafizden oluşan grubu toplayıp beni ve yargı heyetini çağırıldı; bize hükümdarın fermanını gösterdi. Kaleyi korumakla görevli askerler fermanı okuduktan sonra taht mağduru Şîhâbeddîn'in yanına gittiler, başını kopardılar! Şîhâbeddîn gayet soğukkanlı davranarak hiçbir endişe ve telâş emaresi göstermedi! Bununla da kalınmadı, Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân'ın boyunları vuruldu. Ölüm sırası Hızır Hân'a geldiğinde o dehşetle titredi, aklı gitti! Anası onun yanındaydı ama askerler kapıyı onun üzerine kapadılar. Sonunda Hızır Hân'ı da idam ederek tümünün cesetlerini hiçbir yıkama ve kefenleme işlemeye tabi tutmadan yerde çeve çeve bir çukura attılar. Seneler sonra bunlar oradan çıkartılarak atalarının bulunduğu mezarlığa gömülülmüşür. Hızır Hân'ın annesi bir süre daha yaşadı. Onu yediyüzyirmisekiz senesinde ulu şehir Mekke'de görmüştüm..."

Bahsettiğimiz Kâliyûr Kalesi sarp bir dağın dorugu kurulmuştur. Uzaktan kaya içine oyulmuş gibi görülmüyor. Onun hizasında bir başka yüksek tepe yok. İçinde su depolarıyla beraber yirmi kadar kuyu vardır. Bu kuyuların çevresinde bulunan büyük duvarlar kaleye yapışıklar. O duvarların üzerinde mancınık ve "ra'âde" türü (: ateş atan, yanın çkaran) ufak toplar dikilidir. Kaleye fil ve atlari alabilen geniş bir yoldan çıkarılır. Kale kapısında taşı oynulmuş bir fil kabartması vardır. Filin üstünde de sürücüsü göze çarpar. İnsan uzaktan bu şekle baktığında hiç kuşku duymadan gerçek bir fil gördüğünü zanneder! Kalenin alt tarafinda şirin bir şehir vardır. Bütün mescit ve evleri beyaz yontma taştan yapılmıştır; sadece kapilar ahşaptır. Devlet konagi, çeşitli kubbeler ve divan daireleri de böyle. Halkının çoğu kâfîrdir. Kalede sultana bağlı altyüz süvari bulunur. Burası tamamen gâvur topluluklarının arasında yer alan bir kale olduğu için süvariler sürekli savaş hâlinde dirler.

Kutbeddîn biraderlerini ortadan kaldırıp tam anlamıyla ülkeye egemen olduğu ve ona başkaldıracak hiç kimse kalmadığı zaman Hak Teâlâ onun üzerine kendi kumandanlarının en büyüğü olan Nâsired-dîn Husrov Hân'ı musallat etti! Bu adam Kutbeddîn'in saygı duyduğu, yükseltiği biriydi. Husrov Hân onu öldürdü, başa geçti; ancak biraz sonra ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere Husrov Hân'ın hükümdarlık müddeti de pek uzun sürmedi! Allah onu tahtından indirip işini bitirecek adamı, Sultan Tuğluk'u gönderdi.

Sultan Husrov Hân Nâsîreddîn

Husrov Hân, Kutbeddîn'in büyük emirlerindendi. Cesur, boylu boslu, yakışıklı biriydi. Hind ülkesinin en verimli bölgeleri olan Cendyerî (: Çendirî) ile Ma'ber (: Koromandil) diyarını fetheden de odur. Bu iki nokta ile Dihlî arasında altı aylık bir mesafe vardır.

Kutbeddîn onu çok sever, hep önde tutardı. Sonunda bu tavrı kendi ölümünün, onun elinden olmasına yol açtı! Kutbeddîn'in Sadr-ı Cihân Kadî Hân adında bir hocası vardı. Bu adam emirlerin önderi ve Kutbeddîn'in "kilitdâri"ydı. Kilitdâr, saray anahtarlarının koruyucusu demektir. Sadr-ı Cihân, her gece bekçilerle beraber sultanın kapısı yanında uzanırıdı. Bekçiler bin kişiden oluşmaktadır. Dört gecede bir nöbet değiştiren bu adamlar sarayın kapıları arasında iki saf hâlinde dizilirlerdi. Silâhları önlerinde bulunur, bir kimse onların sırasını yarmadıkça içeri giremezdi. Gece bittiğinde gündüz bekçileri gelirdi. Nöbetçilerin kendilerine ait kumandan ve yazıcıları vardı. Onlar, nöbetçilerin arasında gezinir, kim var kim yok tek kaydedelerlerdi.

Sultanın hocası Kadî Hân, kesinlikle Husrov Hân'ı sevmez onun yaptıklarını kötüler, aslen Hind gâvurundan olmakla suçladığı Husrov'ın Hindulara açıkça sevgi göstermesini hoş karşılamaz, durumu sultana bildirmekten geri durmazdı. Ama hükümdar ona kulak vermez ve şöyle derdi:

"Bırak şu adamı; ne istediğini, neyi amaçladığını da boşver!" Oysa Hak Teâlâ onun sonunu Husrov eliyle getirecekti.

Bir gün Husrov Hân, bir Hindu grubunun Müslüman olacağını sultana bildirdi. Bu ülkede bir Hindu Müslüman olmayı isterse hemen sultanın huzuruna çıkarılır. Hükümdar ona bir kat güzel elbise verir ve bulunduğu mertebeye göre altın gerdanlık ve bilezik gibi hediyeler takar.

Sultan, Müslüman olmak arzusunda olan adamların huzura çağrılmasını emretti. Ama Husrov Hân şöyle dedi:

"Bu adamlar akraba ve dindaşları yüzünden gündüzleyin huzura çıkmaktan sıkılıyorlar." Sultan:

"Öyleyse geceleyin getir onları!" cevabını verdi. Bu arada Husrov Hân, biraderi Hân-ı Hânâ'nı içlerinde olmak üzere cesur ve nüfuzlu Hindlilerden bir grup kurdu. Mevsim sıcaktı; hükümdar sarayın damında uyumaktaydı. Yanında birkaç tecrübesiz hizmetkârdan başka kimse yoktu. Hindular tepeden tırnağa silâh kuşanarak dört kapıyı art arda geçtiler. Beşinci kapıya dayandıklarında Kadî Hân onlardan şüphe etti. İçeri girmelerini engelleyerek şöyle dedi:

"Bu kadar adamın huzura çıkmaları için Hônd-ı Âlem'den (: Hükümdardan) izin verildiğine dair bir ruhsat olmalı! O zaman girebilirler!" Ama Hindularlarına çikan engele hücum ettiler; adamı katlettüler! Kapıda sesler yükseldiği için şüphelenen hükümdar;

"Bu ne?" diye sorunca Husrav Hân cevap verdi:

"Bunlar İslâmi kabul için huzura çikan Hindulardır. Kadî Hân onları engelledi!"

Gürültü patırtı iyice artınca sultan heyecanlandı; derin bir korkuya kapılarak sarayın içine girme teşebbüsünde bulunduysa da kilitli olduğu ve yani başına genç köleler dizildiği için kapıyı sadece yumruklayabildi! Husrav Hân birden atıldı, onu arkadan sımsıkı kavradı. Hükümdar daha güçlü olduğu için Husrav'ı yere serdi. Tam o sırada Hindular içeri dolunca Husrav çığlığı bastı:

"İşte, bakın üzerimde! Bitirin işini!" Hükümdarı öldürdüler, kafasını koparttılar; yetmiyormuş gibi sarayın damından avluya fırlattılar kelleyi.

Husrav Hân bu feci vakadan habersiz olan emirleri ve kumanandanları derhal davet etti. Huzura çikan her grup onu tahta kurulmuş vaziyette görünce hemen bağlılığını bildirdi. Sabahleyin padişahlığını ilân eden Husrav Hân, tüm bölgelere "merâsim" yazdı. Merâsim, emirnâmeler demektir. Ayrıca her emire "hil'at" (: özel giysi) göndermeyi ihmâl etmedi. Sultan Muhammed Şâh'ın babası olan ve o sıralarda Sind bölgesinde Dibâlpûr'un (: Dipalpur) emirliğini yürüten Tuğluk Şâh'tan başka hiçbir vali karşı çıkmadı. Hepsi de itaat ettiler.

Husrav Hân'danarmağan hil'at Tuğluk Şâh'a getirildiğinde o öfkeyle yere attı onu! Bir de üstüne oturdu! Husrav Hân, kardeşi Hân-ı Hânâ'nı Tuğluk'un üzerine gönderdiye de Tuğluk onu feci bir yenilgiye uğratmıştır. İlerki bölgelerde Tuğluk'la ilgili olaylar anlatılırken ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Hân-ı Hânâ'nı öldürmüştür o.

Husrav Hân, tahta oturduğunda Hinduları tercih ettiği gibi çirkin görülen pek çok şeyi pervasızca işlemekten de geri durmadı. Kisaca; Hind gâvurunun geleneğine uyarak sığır kesilmesini yasakladı. Çünkü Hindular ineğin kesilmesine karşıdırular. Onlara göre inek kesen adamın cezası, kestiği hayvanın postu içine sokulması ve postun çeveçvre dikilerek yakılmasıdır! Hind gâvuru, sığır olağanüstü saygı gösterir. Sığır sidiğini, uğurlu olmak ve hastalandıkları vakit şifa bulmak amacıyla içerler. Evlerini ve tüm duvarlarını sığır gübresiyle sivarlar. Husrav Hân'ın bu tavırları Müslüman halkın ondan nefret etmesine yolaçtı. Ahali gittikçe Tuğluk'a meylediyordu. Şimdi anlatacağız gibi Husrav'ın hükümdarlığı uzun sürmedi.

Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şâh

Şimdi anlatacaklarımı bana nakleden kişi, bilgisinin gereğini yapan önder âlim, erdemli şeyh Rükneddîn Kureşî Multânî'dir. Aslen Kureş kabilesinden olan bu Multânî şeyhin babası, ermiş Şemseddîn Ebû Abdullah'tır. Dedesi ise büyük veli, kendini ibadete vermiş ustât bilgin Bahâeddîn Zekeriyyâ'dır. İşte, Şeyh Rükneddîn'in kendi zaviye-sinde bana anlattığı olaylar söyle:

Sultan Tuğluk Sind'le Türk yurdu arasındaki dağlarda yaşayan "Karavna" Türklerindendi. O, etkinliği olmayan zayıf biriydi. Kulvanılık yani at çobanlığı vasfi ile bir tacirin hizmetine girerek Sind bölgесine geldi. Bu olay Sultan Alâeddîn'in hükümdarlık zamanına rastlamaktadır. O esnada Sind emiri, Alâeddîn'in kardeşi Ulû Hân onu "biyâde" (: piyade) yaptı. Biyâde, yayan asker demektir. Daha sonra Tuğluk'taki cevher keşfedilince onu atlı bölümüne geçirdiler. Sonra küçük emirler sınıfına geçti ve Ulû Hân onu saray harasının emiri yaptı. Ardından büyük emirler rütbesine yükselerek Melik Gâzî adını aldı. Tuğluk'un emri ile Multân Câmii'nde yapılmış hünkâr mahfilinde şöyle bir kitabe gördüm:

"Ben yirmidokuz defa Tatar'la savaştım, onları yenilgiye uğratım; Melik Gâzî adını aldım."

Kutbeddîn tahta oturduğunda Dibâlbûr (: Dibalpur) ve oraya bağlı kasabaların valiliğini Tuğluk'a verdi. Daha sonra Hindistan tâhâma geçecek olan Tuğluk⁴³⁰ o vakitler oğlunu da Emir-i Hayl (: at emiri; mirahor) yapmıştır. Tuğluk'un oğlu Cavna adını taşıyordu; tahta geçtiğinde Muhammed Şâh ismini almıştır. Kutbeddîn'i öldürülüp başa geçen Husrov Hân, Cavna'yı at emirliği makamından azletmedi. Tuğluk isyan etmeye hazırlandığı sıralarda beraberinde savaş ve çarışma gibi durumlarda güvendiği yüz adamı bulunuyordu. Hemen Keşlû Hân'a bir mektup yazdı. O bu esnada Multân'daydı; -Multân'la Dibalpur arası üç gündür- yardımına gelmesini istiyordu onun. Ayrica Kutbeddîn'in iyiliklerinden bahsediyor, onun kanının yerde kalması için intikama davet ediyordu. Keşlû Hân'ın oğlu Dihlî deydi; bu yüzden Tuğluk'a şu anlamda bir mektup gönderdi:

"Oğlum yanında olsaydı elbette istediğin konuda sana destek verirdim!" Tuğluk boş durmadı, oğlu Muhammed Şâh'a amacını anlatan bir mektup gönderdi. Ona kaçmasını ve Keşlû Hân'ın oğlu ile yanına gelmesini emretti. Tuğluk oğlu, Husrov'a karşı kurnazca davranışarak amacına erişti. Husrov'a şöyle dedi:

"Atlar iyice yağılanıp şitti. Bunların yarak edilmesi şarttır!" Yarak, atı uzun yolculuğa hazırlamak; yeygisini azaltıp dinçleştirmek demek-

tir. Husrev Hân hemen izin verdi. At emirliği yapan kişi, yardımcıları ile ata binerek iki üç saat gezerdi. Tuğluk oğlu bu süreyi dört saate kadar çıklardı bir gün. Ve öğlen vakti sıvışıtı; tam da yemek zamaniydi. Sultan, onun bulunması için süvariler gönderdiyse de o atık davranışarak Keşlû Hân'ın oğlunu yanına alıp babasına katıldı ve hiçbir haber alınamadı peşinden.

Böylece Tuğluk, an bu andır diyerek isyan etti; asker topladı. Keşlû Hân da kendisine bağlı adamlarıyla ona katıldı. Husrev Hân, kardeşi Hân-ı Hânâ'nı onlarla çarpışın diye yolladı ama Keşlû ve Tuğluk onu perişan ettiler. Yetmiyormuş gibi Hân-ı Hânâ'nın erleri de öbür tarafa geçti! Kardeşinin yanına döndüğünde yandaşları öldürülmüş, tüm serveti elinden alınmıştı. Tuğluk artık başşehir Dihlî'ye yönelmişti.

Husrev Hân ordusunu toplayıp Dihlî'nin dışında, yeldeğirmeni anlamına gelen Asyabad adlı mintikada mola verdi. Burada hazineleri ni açıp tartı ve tane ile değil kese kese dağıttı altını! Tuğluk ile Husrev Hân arasında dehşetli bir savaş cereyan etti ve Hindular üstün çikarak Tuğluk'un ordusunu hezimete uğrattılar. Tuğluk'un ordugâhi yağmalandı. Üçyüz civarında eski arkadaşının önüne çikarak söyle seslendi Tuğluk:

“Kaçış nereye? Nereye varsak bizi komazlar, öldürürler!”

Bu arada Husrev Hân'ın ordusu tümüyle yağma ve talana dalmış etrafa dağılmıştı. Husrev'in yanında pek az adam vardı. Tuğluk yakın dostlarıyla sessizce onun kaldığı yere sizdi. Böyle bir savaş meydanında sultanın yeri “şatr” denilen ve başına dikilen gölgelikle bilinir. Misir diyarında bu nesneye “kubbe” ve “tayr” derler ki bayramlarda da kullanılır. Hind ve Çin'e gelince, hem sürekli kaldığı yerde hem de sefer esnasında bu gölgelik hükümdarın yanında bulunur. Tuğluk ve arkadaşları bu gölgeliğe yönelik Hindularla çetin bir mücadeleye giriştiler. Sultanın özel adamları mahvoldu, yanında kimse kalmadı! Husrev kaçmak için atından inip elbise ve silâhlarını bir kenara fırlattı. Sirtında gömleğiyle Hind fukarası gibi saçlarını iki omuzu arasına salarak o civardaki bir bahçeye girdi. Ahali Tuğluk'un etrafına toplandı. Şehre yönelen Tuğluk, “kutvâl”ın (: kale emirinin) anahtarları teslim etmesi ile saraya girdi ve bir kenara oturdu. Tuğluk hemen Keşlû Hân'a:

“Hükümdar sen ol!” deyince öteki:

“Hayır sen olmalısın!” cevabını verdi. Aralarında tartışma çıktı. Sonunda Keşlû Hân:

“Sen hükümdarlığı kabul etmeyip geri çekilirsen oğlun oraya geçer!” deyince Tuğluk bu durumu hoş karşılamadı. Böylece hükümd-

darlığı kabul ederek tahta oturdu. Seçkinler ve halk ona biat ettiler; bağıllıklarını bildirdiler.

Üç gün sonra Husrav Hân aqlığa dayanamayıp gizlendiği yerden çıktı, etrafi dolaştı. Bostan bekçisini bularak biraz yiyecek istedi. Adamın yanında yiyecek yoktu. Bu yüzden Husrav, yüzüğünü vererek:

“Bunu sana rehin veriyorum, hadi yemek getir!” dedi. Bekçi yüzüğü çarşıya getirince halk ondan kuşkulandı. Derhal “şıhna”ya bildirdiler durumu. Şıhna, zabita müdürü demektir. Zabıta müdürü, bekçiyi Tuğluk'un huzuruna çıkardı. Bekçi yüzüğü kimden aldığına anlatınca Tuğluk, Husrav'ı tutup getirsin diye oğlu Muhammed'i saldı yola. Muhammed, Husrav'ı kıskıvrak yakalayıp “tatû”ya bindirerek babasının huzuruna götürdü. Tatû alelâde yük beygiri demektir. Husrav:

“Karnım çok aç! Bana yemek ver!” deyince Tuğluk önce çorba sonra mükellef bir sofra, ardından da “fuka” şerbeti ikram etti. Bununla da kalmadı, “tenbûl” hazırlanmasını emretti. Husrav Hân bir güzel karnını doyuruduktan sonra ayağa kalkarak:

“Tuğluk! Hükümdarlara yakışacak şekilde davranış bana! Rezil kepaze etme beni!” dedi. Tuğluk:

“Elbette öyle yapacağım!” diyerek Husrav'ın boynunun vurulmasını emretti. Tam da Kutbeddin'in katledildiği yerde Husrav Hân'ın boynu vuruldu! Husrav, Kutbeddin'in kesik başını, cansız bedenini damdan aşağı nasıl fırlattıysa kendisininki de öyle fırlatıldı. Ama Tuğluk, Husrav'ın güzelce yikanıp kefenlenmesini ferman buyurmaktan geri durmadı. Böylece Husrav defnedildi. Devlet ve memleket dört yıl boyunca Tuğluk'un emrine girdi. O erdemli ve âdildi.

Oğlu Muhammed'in Tuğluk'a Karşı Başarısız Bir İsyancılığında Bulunması

Tuğluk, devletin kalbine yerleşip işi sağlama alınca oğlunu Telink (: Telingâna) bölgесine yolladı, fetih için. Dihlî şehrinden Telink'e üç ayda varılır. Onun yanında Melik Temûr, Melik Tikîn, Mühürdâr Melik Kâfur ve Melik Bayram gibi ileri gelen kumandanların da yer aldığı muazzam bir ordu bulunuyordu. Tuğluk oğlu, Telink'e ulaştığında isyan hevesine düştü ve şair hukukçularından Ubeyd adlı nedimine Sultan Tuğluk'un vefat ettiğine ilişkin haberleri ahalî arasında yaymasını emretti. O sanıyordu ki halk bu haberin duyuncu kendisine bağlılığını bildirmek; biat etmek için koşacak! Oysa haber ahalîye yayıldığında kumandanlar durumu hoş karşılamadı. Her biri kendi davulunu çaldırarak muhalif olduğunu bildirdi. Kimse kalmadı Tuğluk oğlunun

yanında. Ayrıca onu katletmek de istediler. Fakat Melik Temûr bunu önledi; duvar gibi dikildi onun önüne! Böylece Tuğluk oğlu on cengâver atlı ile babasının yanına kaçtı! Onlara Yârân-ı Muvâfîk adını verdi. Bu söz “uyumlu, sadık arkadaşlar” demektir. Baba Tuğluk, yanına gelen ogluna para ve asker vererek Telink'e dönmesini emretti. Böylece oğul tekrar Telink'e döndü. Lâkin baba isyancı oğulun niyetini öğrenmişti; şair hukukçu Ubeyd'i idam ettirdiği gibi mühürdârlık yapan Melik Kâfur'un da öldürülmesini salik verdi. Baş tarafı iyice sivriltilmiş bir kazık dikildi toprağa. Mühürdâr'ın boynu bu kaziğa geçirildi. Kelle yukarıdan aşağı kayıp toprağa erişti; kaziğin ucu gözüktü! Bu hâlde bırakıldı mühürdâr. Diğer kumandanlar ellerini tez tuttular; Sultan Nâsîreddîn oğlu Şemseddîn'in yanına kaçtılar, Şemseddîn'in dedesi Gîyâseddin Balaban'dır. Oraya yerleştiler.

Tuğluk'un Leknavtî Diyarına Yaptığı Sefer ve Vefatına Kadar Başından Geçen Olaylar

Kaçak emirler Sultan Şemseddîn'in yanında kaldılar. Bir süre sonra Şemseddîn vefat etti. Yerine oğlu Şîhâbeddin geçti. Daha sonra küçük kardeşi Gîyâseddin Bahâdur Bûra onu yenerek uzun süre devleti elinde tuttu. Bûra, Hind dilinde siyah demektir. Bahâdur, başta kardeşi Kutlû Hân olmak üzere tüm beraderlerini ortadan kaldırdı. Sadece Şîhâbeddin ve Nâsîreddîn adlı kardeşleri Tuğluk'un yanına firar etmeyi başardılar. Tuğluk yanına gelenlerle anlaştı; oğlu Muhammed'i tahtının vekili olarak Dihlî'de bırakıp Bahâdur'la savaşmak üzere süratle Leknavtî şehrine yürüdü. Burayı zaptetti, Gîyâseddin Bahâdur'u esir alarak zincire vurdu, kendi başşehrine getirdi!

Dihlî'de Şeyh Nizâmeddin Bedvânî (: Bedâûnî) adında bir veli yaşardı.⁴³¹ Sultan Tuğluk'un oğlu Muhammed ona hürmet gösterip daima duasını isterdi. Şeyh aşka gelirdi zaman zaman; bu yüzden Şehzâde, hizmetçilerine sıkı sıkı tembihlemiştir:

“Şeyhime vecd hâli egemen olunca hemen haber salın bana!”

Şeyh bir gün coşunca hizmetçiler Şehzâde Muhammed'e durumu bildirdiler. Muhammed, huzura çıkışınca Şeyh Nizâmeddin ona yönelerek:

“Hükümranlık ve devleti sana armağan ettik!” dedi. Sultan Tuğluk'un başşehirde bulunmadığı bir sırada Nizâmeddin Hak Teâlâ'nın rahmetine kavuşunca Şehzâde Muhammed onun naaşını kendi omuzunda taşıdı. Babası onun bu (hareketini) işitince kızdı ve onu uyardi. İşin asılna bakılırsa oğlunda gördüğü bazı belirtilerden ötürü ona karşı kini artmıştı: Onun etrafına hediye dağıtmasını, küme küme köle

satin almasını ve insanların kalbini kazanmasını doğru bulmuyordu! Bu cenaze hâdisesinden sonra ruhundaki intikam ateşi iyice alevlenmişti. Ayrıca müneccimlerinin, çıktığı bu seferden sonra bir daha Dihlî şehrine dönmeyeceğine dair kehanetlerini işitince iyice kızdı, onlara tehdit yağırdı!

Sefer dönüşü başşehir Dihlî'ye yaklaşırken o civardaki Afganpur nehrinin kıyısında bir köşk yapmasını emretti. Şehzâde ağaç temeller üzerine dayanan ve büyük bölümü ahşaptan oluşan binayı üç gün içinde inşa etti. Bu konağı sağlam bir şekilde yapmış ve inşaat sorumlusu olarak da ilerde Hvâce Cihân (:Hoca Cihan) diye bilincek kişiyi, Melikzâde'yi ayarlamıştı. Melikzâde daha sonra Sultan Muhammed'in büyük veziri olmuştu. Onun asıl adı, Ahmed b. İyâs'dır. Onlar inşaat esnasında tuzağı hazırlamışlardı bile; bir taraflında filler yürütülürse çökecek tarzda yapılmıştı köşk!

Sultan Tuğluk, Şehzâde Muhammed tarafından yapılan bu köşke girerek ahaliye ziyafet verdi. Yemekten kalkanlar yavaş yavaş dağıldıktan sonra şehzâde, süslü fillerin huzurdan geçmesi için sultan babasından izin istedi. Tuğluk oğlunu kırmadı ve olan oldu!

Şeyh Rükneddin olayı bana şöyle anlatıyor:

O gün Tuğluk'un yanındaydım. Beraberimizde hükümdarın en sevdiği oğlu Mahmûd da bulunuyordu. Hükümdarın diğer oğlu Muhammed yanımıza gelerek:

"Efendim! İkindi namazı vakti gelmiştir. Kalkıp namaz kıldırınız!" dedi. Ben de namaz için kalktım. Böylece Şehzâde Muhammed ile Melikzâde'nin planladığı şekilde filler bir taraftan yürütüldü. Hayvanlar yere ayak basar basmaz köşk Sultan Tuğluk'un ve oğlu Mahmûd'un üzerine yıkıldı. Asumanı tutan feci bir çığlık isitti! Namazı bitiremeden gerisin geri döndüğümde köşk yıkılmıştı. Şehzâde Muhammed enkazı kaldırırmak için kazma kürek getirilmesini emrediyordu sözde. Öte yandan da adamlarına bu işin geciktirilmesini ima ediyordu!

Güneş battıktan sonra kazma kürek ve diğer âletler getirilip enkaz temizlenince şu manzara ile karşılaşıldı: Sultan Tuğluk yanı başındaki oğlunu ölümden korumak için sırtını siper etmişti! Bazıları Tuğluk'un harabeden ölü çıkarıldığını, diğerleri ise henüz can vermeden çıkarılıp öldürülüğünü sonra da Tuğlukabâd denilen şehrin kıyısında evvelce yaptığı mezara götürülp gömüldüğünü anlatmaktadır.

Sultan Tuğluk'un, Tuğlukabâd denilen bu şehri niçin yaptırdığını daha önce açıklamıştı. Tuğluk'un tüm serveti ve köşkleri oradaydı. Tuğlukabâd denilen bu şehirde kiremitleri altınla yaldızlanmış muh-

teşem bir köşk vardır. İpişik güneşli bir havada bu binaya bakanların gözleri kamaşır. Tuğluk nice hazinelarını buraya yiğmiştir. Hattâ söyletilere göre burada yaptırdığı havuzda altın eritmiş ve havuz yek-pâre altınına dönmiş! Ama oğlu Muhammed Şâh tahta geçince bu altınlardan epey harcamıştır.

İlerde açıklayacağımız gibi Vezir Hvâce Cihân, baba Tuğluk'un üstüne yıkılan köşkün mimarisinde gösterdiği üstün maharetten ötürü Şehzâde Muhammed nezdinde herkesten fazla itibar gördü! Ne vezirlerden ne de diğer görevlilerden hiçbiri, Muhammed nezdinde Hvâce Cihân kadar itibar görmedi!

KIRKİKİNÇİ BÖLÜM

Huzuruna Çıktığımız Sind ve Hind Hükümdarı Giyâseddîn Tuğlukoğlu Ebu'l-Müçâhid Muhammed Şâh

Sultan Tuğluk ölünce onun yerine oğlu Muhammed Şâh geçti. Daha önce bahsettiğimiz gibi adı önceleri Cavna idi, tahta oturunca Muhammed adını alıp Ebu'l-Müçâhid diye çağrırlır oldu.⁴³²

Diğer Hind hükümdarlarına dair naklettiğim olayların hepsini yahut büyük bölümünü Kadî'l-kudâtlık (: Başkadılık) makamında bulunan Gazneli Kemâleddîn İbnü'l-Burhân'dan dinledim ama Muhammed Şâh'la ilgili anlatılarımın büyük bölümü, ülkesinde bulunduğum sırada kendi tanıklığım ve izlenimlerime dayanmaktadır.

Muhammed Şâh'ın Huyları

Bu hükümdar hem kan akıtmaya hem de hediye dağıtmaya tutkundur! Bu konuda insanların en aşırısıdır. Onun kapısı ya haceti görülp zengin olan bir yoksulun yahut katledilecek bir dirinin son uğrak yeridir. Halk arasında cömertlik ve cesaretine dair çeşitli menkıbeler anlatılmaktaysa da suçlulara karşı sertliğine ve acımasızlığına dair hikâyeler de yaygındır! Buna rağmen o insanların en alçakgönlüsü, adalet ve doğruluğa en çok değer verenidir. Dinin temelleri onun tarafından korunur. Namazı emretmek, kilmayanı cezalandırmak konusunda çok serttir. O, uğurlu ve bereketli hükümdarlardandır. Lâkin ona egemen olan nitelik cömertliktir. Biraz sonra onun cömertliğine ilişkin bazı şeyler anlatacağız. İnsanı şaşkına çeviren bu olayların azıcık bir benzeri dahi onun seleflerinde görülmemiştir.

Hak Teâlâ'yı ve onun Peygamberini şahit tutarım ki Tuğlukoğlu Muhammed'in cömertliğine dair anlatacağım hikâyeler tümüyle doğ-

rudur! Yüce Rabb'ın tanıklığı yeter! Biliyorum bazı menkibeler çoklarının havsalasına siğmayacak; bunların imkânsız ve inanılmaz olduğunu söyleyecekler! Ama ben kendim görüp doğruluğuna tanık olduğum ve dersler çıkardığım bir konu hakkında yalan söyleyemem, gerçek olanı anlatırıım! Zaten bu olayların çoğu, Doğu ülkelerinde ağızdan ağıza yayılmış ve mütevâtir (: kesin haber) hâline gelmiştir.

Hükümdarın Kapıları, Kabul Dairesi ve Buradaki Düzen

Sultanın Dihlî'deki konağına Dâr-ı Serâ (: saray ev) adı verilir. Bunun kapıları çoktur. İlk kapıda bir grup muhafiz dikilir. Burada davul, zurna ve boru çalanlara da yer ayrılmıştır. Soylu, nüfuzlu bir emir geldiğinde davullara vurulur, borular çalınır ve bu görevliler;

“Falanca adam geldi!” diye iki defa bağırırlar. İkinci ve üçüncü kapıda da aynı düzen vardır. İlk kapının hemen dışında uzun oturaklar vardır; üzerinde cellâtlar bekleşir! Sultan birinin idamını emredince adamı kabul dairesinin kapısında katlederler, cesedini üç gün orada bekletirler. Âdet böyle!

Birinci kapıyla ikinci kapı arasında büyük bir koridor vardır. İki tarafta uzanan oturaklara nevbet ehli (: vakit bildirici) kapıcılar oturur. İkinci kapıda özel bekçiler dikilmektedir. İkinci kapı ile üçüncü kapı arasındaki büyük peykede Nakîbü'n-nükâbâ makamında bulunan adam oturur. Adamın elinde altın bir asâ vardır. Başında mücevherle süslü, üç yanına tavus tüyü dikilmiş muazzam bir külâh bulunur. Çevresinde, başlarında süslü bir külâh, bellerinde kemer, ellerinde sapı altın veya gümüşten yapılmış birer kamçı bulunan nakipler birikmiştir. İkinci kapı, ahalinin girip oturduğu geniş mi geniş muhtesem bir daireye açılır. Üçüncü kapının yanında bulunan peykelere ise küttâbü'l-bâb (: kapı yazılıları) oturur. Sultan tarafından özel emir çıkmadıkça kimse bu kapıdan giremez. Herkesin, kendisi ile beraber girecek dostlarının ve hizmetçilerinin sayısı sıkı sıkı belirlenir. Bir kimse bu kapıya yaklaşınca orada görevli yazılıclar;

“Falanca adam saat birde ya da ikide geldi!” diye kaydederler. Bu yazma işi akşamaya kadar sürer. Sultan, yazılıların bulunduğu listeyi yatsıdan sonra gözden geçirir. Kapıda meydana gelen her olay kâtipler tarafından tek tek not edilir. Şehzâdelerden bazıları yazılı taifesiin evraklarını sultana gösterme görevini üstlenmiştir.

Buralıların âdetlerinden biri de şudur: Kişi, hükümdar sarayından bahaneli yahut bahanesiz üç gün ayrırsa hükümdardan izin çıkmadıkça bir daha giremez! Hastalık vs. geçerli bir özrü varsa sultana uygun bir hediye sunarak huzura çıkar. Uzun yoldan gelenlere de

böyle hareket ederler. Hukukçular mushaf ve kitap; dervişler seccade, tesbih ve misvak gibi hediyeler sunarlar. Kumandan ve emirler ise at, deve ve silâh armağan ederler.

Bu üçüncü kapı Hezâr Ustûn diye bilinen kocaman geniş bir kabul dairesine açılır. Hezâr Ustûn, bin sütun demektir. Zengin motiflerle süslenmiş ahşap tavanı omuzlayan bu direkler de ahşaptır ve her yanına cilağıdır. Hükümdar, genel meclisi burada kurar. Bu çatının altın-da halk birikir, derdini anlatır.

Hükümdarın Kabul Düzeni

Hükümdar çoğu kez ikindiden sonra, bazen de sabahleyin kabule geçer. O, beyaz kumaşla döşenmiş ve üzerine minder yerleştirilmiş bir peykeye oturur. Arkasında büyük bir yastık, iki tarafında da (kollarını dayadığı) dayaklar bulunmaktadır. Hükümdar orada (diz kırarak) namazdaymış gibi oturur. Hind halkın hepsi böyle oturur.

Sultan çöktüğü zaman vezir ayakta dikilir. Ardında yazıcılar, onların da ardında hâcibler (: mabeyinciler) yer almaktadır. Hâciblerin başı, sultanın amca oğlu ve naibi Fîrûz Melik'tir. O, hâciblerin hepsinden daha yakındır sultana. Bundan sonra sırayla Hâs Hâcib (: özel mabeyinci, baş nedim) Naib-i Hâs Hâcib (: Hâs Hâcib'in yardımcısı), Vekilü'd-dâr (: sarayın baş hizmetkârı) ve yardımcısı, mabeyincilerin şerifi, son olarak da mabeyincilerin seyyidi yanlarında adamlarıyla beraber yerlerini alırlar.

Bu mabeyinciler topluluğunun ardından sayıları yüzü bulan nakipler gelir. Hükümdar oturunca hâcib ve nakipler yüksek sesle "Bismillah" derler. Daha sonra Melik-i Kebîr (: beylerin başı) Kabûla, sultanın yanı başında yerini alır, elindeki yelpaze ile sinek kovalar. Hükümdarın sağına ve soluna silâhdâr taifesinden yüz cengâver dikkilir. Bunların elliinde kalkan, kılıç ve yay bulunmaktadır. Salon boyunca sağ ve sol kanatlara sırayla başkadı, onun yanında başhatip, sonra diğer kadılar, ileri gelen şeyhler, âlimler, hocalar, sonra hükümdarın kardeşleri ve yakınları, sonra büyük emirler, sonra muhterem yabancılardır ve nihayet kumandanlar dizilir.

Sonra eyer ve dizginleri padişahî tarzda kıymetli malzemeyle yapılmış altmış kühelyân getirilir. Bunların bir kısmı hilâfet işaretini taşımaktadır. Hilâfet işaretini, atın gem ve kolanının sîrmalı siyah ipektenden mamul olmasıdır. Bazen de bu bölümler sîrmalı beyaz ipektendir. Küheylân'lara sultandan başka kimse binemez! Atlar sultanın rahatça görebileceği şekilde yarısı sağda, yarısı solda bekletilir. Daha sonra atlas ve sîrmalı kumaşlarla güzelce süslenmiş elli fil getirilir. Bu hay-

vanların sıvri dişleri idamlık suçlular için demirle kaplanmıştır! Her filin tam boynunda bir sürücü oturmaktadır. Elindeki "taberzin"le (: küçük, baltamsı ålete) hayvanı istediği yöne sürer. Bu hayvanların sırtlarına -kuvvet ve iriliklerine göre- yirmi küsür yahut daha az savaşçıyı alacak kapasitede tahta kafes şeklinde sandıklar yerleştirilmiş; dört köşesine bayraklar dikilmiştir. Filler, başlarını eğerek hükümdarı selâmlamak üzere eğitilmişlerdir. Bu hayvanlar selâm işaretini yapınca hâcibler hep bir ağızdan yüksek sesle "Bismillah!" derler. Filler yarısı sağ kanatta, yarısı solda olmak üzere ayakta duranların hemen arasında yerlerini alırlar. Sağ ve solda yer alanlardan biri hükümdarı selâmlamaya yöneldiğinde hâciblerin bulunduğu noktaya kadar ilerler. Selâmu uygun bir şekilde verir. Bu sırada hâcibler "Bismillah!" demektedirler. Onların hançerelerinden çikan ses, selâm veren adamın mevkii ve nüfuzuna göre olur. Adam selâmdan sonra sağдан veya soldan hiç sınırı aşmadan yerine döner. Selâma gelen Hindu ise hâcibler:

"Hedâkellah!" diye seslenirler (: Allah seni hidayete eriştirsin!).

Sultanın köleleri ellerinde kalkan ve kılıçlarla herkesin arkasında çepeçevre dikilirler. Bir kimse hükümdarın huzurunda bekleyen hâciblerin önünden geçmedikçe bu kölelerin arasına giremez.

Yabancıların ve Hediye Sunanların Huzura Çıkışı

Bir kimse hükümdara hediye sunmak üzere kapiya geldiği zaman hâcipler rütbe sırasına göre huzura girerler. Önce Emir Hâcib makamunda bulunan kişi, arkasından onun naibi, onun arkasından Has Hâcib ve yardımcısı, onun arkasından Vekilü'd-dâr ve onun yardımcısı, onun arkasından hâciblerin seyyidi ve en son hâciplerin şerifi girer. Bunlar sultana üç defa selâm verir, kapıda bekleyeni bildirirler. Eğer hükümdar o adamın içeri alınmasını emrederse getirdiği hediye oradaki görevlilerin eline verilir. Bu görevliler, ellerindeki hediyeyi sultanın göreceği şekilde tutarak halkın önünde dikilirler. Sultan hediyenin sahibini çağrıır. Bu adam hükümdarın huzuruna varmadan önce üç defa eğilip selâm verir. Bir kez de hâciplerin dikildiği yerde selâm merasimini yapar. Eğer saygın ve nüfuzlu biriyse hemen Emir Hâcibin safında durur. Böyle degilse onun arkasında yerini alır. Hükümdar nazik bir şekilde ona yönelik:

"Merhaba!" der. O adam pek itibarlı biriyse hükümdar onunla el sıkışır veya kucaklaşır. Daha sonra getirilen armağanların bir kısmını görmek ister. Uzun uzun bakar, armağanı sunan adama iltifat eder. Ona hil'at giydirir. Ådet gereğince bu adama "serşüti" (: başsuyu, ikramiye) parasının verilmesini emreder. Bu para hediye getirenin derecesine bağlıdır.

Yüksek Vergi Memurlarının Ona Hediye Getirişi

Âmiller (: valilik ve bölgenin vergi tahsildarlığını beraber yürüten yüksek memurlar) hediyelerini ve bulundukları bölgenin vergilerinden oluşan serveti sunmak üzere payitahta geldikleri zaman leğen, ibrik gibi altın ve gümüş kaplar yapırlılar. Yine altın ve gümüşten tuğlamsı külçeler döktürürler. Buna "hışt" adını vermişlerdir. Getirilen armağanlar hükümdar hizmetçilere teslim edilir. Onlar baştan başa bir saf oluşturmuşlardır ve her birinin elinde bir külçe vardır. Hediyeler arasında fil varsa öne alınır. Fillerden sonra koşumlu atlar, onların ardından katırlar, nihayet servet yüklü develer gelir.

Ben de bir kez Vezir Hvâce Cihân'ın, Devletabad'dan dönen sultana nasıl armağan sunduğunu gördüm. Hükümdarı karşılaşmak için Beyâne (: Beyâna) şehrinin varoşuna kadar gelerek anlattığımız içinde verdi hediyesini. Bu hediyeler arasında biri yakut diğeri zümrüt ve öbürü birinci sınıf inci ile dolu üç tepsi vardı. O sırada Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd'in amca oğlu Hacı Kâvun da oradaydı. Hükümdar getirilen hediyelerin bir kısmını da Hacı Kâvun'a verdi. İnşallah ilerde bunu anlatacağız.

Hükümdarın Bayram Namazlarına Çıkışı ve Bununla İlgili Merasim

Arefe gününün bayrama bağlandığı gece hükümdar; tüm şehzâdere, özel dostlarına, saygın yabancılara, devlet adamlarına, kâtib, hâcîb, kumandan, hizmetkâr, köle ve ehl-i ahbâra (: istihbarat memurlarına) paha biçilmez giysiler gönderir. Bayram sabahı filler ipek örtülerle, inci ve altınla bezenir. Bunların onaltısı sultana aittir, hiç kimse binemez onlara! Bu fillerin üzerine inci bezeli atlastan onaltı şatur (: gölgelik, çadır) kurulur. Her şaturun ana direği som altındandır. Ayrıca her fil üzerinde mücevher ile süslenmiş ipek bir minder bulunur. Sultan bu fillerden birine çıkar. Önünde paha biçilmez incilerle süslenmiş eyer perdesi vardır. o filin önünde hizmetçi köleler ve memlûk erler dizilir. Hepsinin başında altın bir külâh, bellerinde altın bir kemer bulunur. Bir kısmının kemeri mücevherlerle bezelidir. Yine başta altın külâh, belde altın kemer, elde altın saplı kamçı taşıyan üçüz civarında nakip de sultanın önünde yürürlер. Kadî'l-kudât (: başkadı) Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, yine bir diğer büyük bölgenin başkadısı Sadr-ı Cihân Nâsîreddîn Havârezmî ve öteki kadılar; Horasan, Irak, Şam, Mısır ve Mağrip diyarından gelmiş muhterem misafirlerle fillere çıkmışlardır. Hind ülkesinde yabancıclara Horasanî (: Horasanlı) derler. Müezzinler de fillere binerek tekbir getirirler.

Hükümdar saray kapısından bu düzen içinde çıkar. Her emir kendi bölüğünün başında özel davul ve bayrakları ile sultani bekler. Sultan yukarıda bahsettiğimiz şekilde bineklere atlamış adamlarının önünde, kadılar da onların arkasında olmak üzere kafile ilerler. Yürüyüş esnasında müezzinler art arda tekbir getirmektedirler. Sultanın hemen ardında merâtibi yer alır. Merâtib; davul, boru, nefîr ve zurna çalan; bayrak taşıyan grubu denir. Onların ardından hükümdarın en yakını olan akrabalar gelir. Bunları takiben kardeşi Mübarek Hân, yeğeni Behrâm Hân, amca oğlu Melik Fîrûz, Başvezir, Melik Muçîr b. Zü'r-recâ ve Melik-i Kebîr (: Büyük Bey) Kabûla gelmektedir. Hepsinin kendine ait birliği ve bando takımı vardır. Kabûla denen adam hükümdar nezdinde sevilen, saygı gören biridir. Çok zengindir. Divan başkanı olan ve İbnü's-Şarâbşî diye tanınan Sikatü'l-mülk Alâeddîn Mîsrî'nin bana bildirdiğine göre, Büyük Bey Kabûla'nın senelik masrafi otuzaltı leke ulaşmış!

Bunların ardından sırayla Melik Nükbiye, Melik Buğra, Melik Muhlis ve Melik Kutbu'l-mülk gelirler. Hepsinin kendi birliği ve bando takımı vardır. Bunlar, hükümdarın yanından hiç ayrılmayan yüksek rütbeli beylerdir. Bayramlarda kendi bando takımlarıyla beraber at üstünde sultana eşlik ederler. Fakat diğer emirler böyle törenlere katıldıklarında yanlarında bandocu taifesi bulunmaz. Bayram gününde atların ve binicilerin üstünde zîr hâlinde zîrîhî vardi. Merasimdekilerin büyük bir kısmı sultanın memlûk erleridir.

Sultan, mescidin kapısına vardığı vakit orada durarak kadılkı makamında bulunanlara, büyük emir ve kumandanlara, özel misafirlere içeri buyurmalarını söyler. Sonra kendisi binitinden inerek girer mescide. Daha sonra imam bayram namazını kıldırır, hutbe okur.

Kurban bayramında sultan bir deve getirir. Üzerine kan sıçramaması için ipek bir peştamal bağları önüne. Hayvanı "nîze" adı verilen (ucu büçağımış) bir kargıyla boğazlar. Sonra filine binip sarayına döner.

Bayram Günü Kabul Merasimi, Büyük Taht, Tütsü Konulan Koca Buhurdan

Hükümdarın köşkü bayram günü güzelce döşenir, kıymetli süslerle bezenir. Merasimin yapıldığı büyük salona bârka kurulur. Bârka (: bargâh) kocaman bir çadırıdır. Muazzam direkler üzerine gerilmiş tir. Çevresi kubbelerle doludur. Rengârenk ipektan yapay ağaçlar kurularak bunların üstüne yine yapay çiçekler kondurulur. Bu ağaçlar üç sıra hâlinde büyük salona dizilerek her iki ağaç arasına -örtüsü ile beraber- kendine ait minderi bulunan altın koltuklar konulur.

Som altından yapılmış büyük taht ise muhteşem salonun tam ortasına yerleştirilmiştir. Ayakları inci mercanla bezelidir. Uzunluğu yirmiüç kariş, genişliği ise bunun yarısıdır. Taht yekpâre değildir; çeşitli parçalardanoluştugu için hepsi bir araya getirilerek birleştirilir. Bu tahtın her parçasını bir grup hizmetçi yüklenir. Altın ağırdır çünkü! Tahtın üzerinde bir minder bulundurulur. Sultanın başucuna mücevherle süslenmiş bir şatur konulur. O tahta çıktıgı zaman hâcib ve nakipler yüksek sesle "Bismillah!" derler.

Daha sonra cemaat selâm merasimi için öne çıkar. Önce kadılar, hatipler, hukukçular, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın kardeşleri, yakınları, kayınları yaklaşır. Daha sonra yabancılars, vezir ve kumandanlar ilerler. Sonra memlûk erbaşları ve yüksek rütbeli askerler huzura çıkar. Hepsi de sırayla, birbirlerini itip kakmadan selâm geçidini tamamlarlar.

Kendisine bir kasabanın geliri hediye edilmiş her asilzâde bayram günü üzerinde kendi adının bulunduğu altın dolu bir kese getirmeli, bu keseyi oradaki altın leğene atmalıdır. Hind ahalisinin âdetlerindendir bu. Müthiş bir servet birikir ve hükümdar istedigiñe dağıtır bu serveti! Bayramlaşma ve selâm merasimi bitince herkesin önüne, mevkiiine göre yemek konulur.

Yine o gün, büyük bir buhurdan kurulur. Bu âlet kuleye benzemektedir. Saf altından yapılmıştır. Yekpâre değildir; istenildiği zaman söküüp takılabilen çeşitli parçalardan oluşmuştur. Parçalar gayet ağır olduğundan sadece birini dahi tek kişi değil bir grup taşıyabilir. Âletin içinde üç bölme vardır. Tütsüüler bu bölmelere girerek kamârî ve kakullî ödü ile beraber ak amber ve câvî denilen cava amberi yakarlar.⁴³³ Tütsüülerin dumani büyük salonun her tarafına yayılır. Bu arada civan yiğitlerin ellerinde gülşuyu ve muhtelif çiçek esanslarıyla dolu altın ve gümüş ibrikler bulunmaktadır. Herkese serperler hiç durmadan...

Büyük taht ile buhurdan sadece Ramazan ve Kurban bayramlarında çıkarılır. Diğer günlerde hükümdar daha az gösterişli başka bir altın tahta oturur. Böyle bir zamanda, üç kapılı bârka (: bargâh) gayet yüksek bir yere kurulur. Sultan bârkanın içine geçer. Birinci kapıda İmâdü'l-mülk Sertîz, ikinci kapıda Melik Nükbiye, üçüncü kapıda Yusuf Buğra dikilmektedir. Sağda ve solda muhafiz memlûk erlerin reisleri dikilir. Halk da derecesine göre bekleşir. Bârkanın görevli subayı Melik Toğî'dir. Onun elinde altın, yardımıcısının elindeyse gümüş bir asa bulunur. Bu iki adam asalarla halkı sıraya sokar, safları düzeltir. Vezir kendi yerindedir. Onun arkasında kâtibler durur. Hâcibler ve nakipler de ayakta beklesirler, diğerleri gibi.

Sonra saz ve dans takımı getirilir. Evvelâ, o sene esir edilen Hindu reislerinin kızları gelip dans eder, şarkı söyleyler. Sultan bu kızları kumandan ve muhterem misafirlere armağan eder! Daha sonra diğer Hindu kızları şarkısı söyleyip dans ederler. Bunları da kardeşlerine, akrabalarına, kayınlarına ve bey çocuklarına bağışlar. Bu meclise sultan ikindi vaktinden sonra gelir.

Bayramın ikinci günü ikindiden sonra tekrar bu şekilde kurulan meclise sultan yine katılır. Şarkıcı dansözler de oynarlar. Hükümdar bu oynak kızları askerlik yapan memlüklerin başkanlarına verir! Bayramın üçüncü günü ise kendi akrabalarından evlenecek olanların nikâhını kıyar; onlara hediye yağıdır. Dördüncü gün bütün hizmetçi erkek köleleri azat eder! Beşinci gün cariyeleri azat eder. Altıncı gün cariyelerle köleleri evlendirir. Yedinci gün her yere yağmur gibi sada ka dağıtır.

Sefer Dönüşü Tertip Edilen Merasim

Hükümdar seferden döndüğü zaman filler güzelce süslenir. Bunların onaltısının üzerine onaltı şatur konulur. Şaturların bir kısmı sırma ile işlenmiş, bir kısmı mücevherle süslenmiştir. Fillerin önüne mücevherle süslenmiş “gâşıye” tabir edilen perdeler asılır. Birkaç katlı ahşap kubbeler inşa edilerek üzerlerini ipekle örtülür. Her katta gayet çekici giysi ve takılarla süslenmiş şarkıcı cariyeler oturmaktadır. Bunların bir kısmı dans etmeyi de iyi bilir. Her kubbenin ortasında hayvan derisin den mamul, şerbet dolu kocaman bir havuz bulunur. Yerli, yabancı, gelen giden herkes bu şerbetten içebilir. İçenlere tenbûl ve fevvel sunulur. Ayrıca sultanın bineği gelecek diye kubbeler arasına ipek örtüler serilir. Hükümdarın geçtiği caddenin kenarındaki duvarlar şehir kapısından köşk kapısına kadar ipekle bezenmiştir. Onun önü sıra sayıları binleri bulan köleler yürürl. Grup grup halk ve ordu ise arkadan gelir.

Hükümdarın başşehre girişini birkaç defa görmek nasip oldu. Ra’âde denilen küçük topların üç dört tanesi fillere yükletilerek halkın üstüne altın serpilmektedir. Ahali, hükümdarın şehre girişinden köşke varışına kadar altın topları yollardan!

Seçkinler Sofrasının Düzeni

Hükümdar köşkünde yemek iki şekilde tertip edilir. Birine “taâm-ı hâss” diğerine “taâm-ı âmm” denilir. Taâm-ı hâs (: özel sofra) hükümdarın sofrasıdır. Hükümdar genel olarak davetlilerle yemeğe oturur. Bu sofrada seçkin emirler; amca oğlu Emir-i Hâcib (: başmabeyinci), İmâdü'l-mülk Serfîz ve Emir-i Meclis (: meclisin hizmetinden

sorumlu emir) yer alır. Hükümdar taltif etmek istediği nüfuzlu bey ve yabancılara da sofrasına çağırır. Davetilerden birine iltifat etmek isteyince eline bir tabak alarak içine ekmek koyup o adama uzatır. İltifat edilen adam tabağı sol eline aldıktan sonra sağ elini yere koyarak saygı ile eğilir. Sultan bazen orada bulunmayan bir kimseye gönderebilir bu yemekten... O adam da, davette bulunanlar gibi saygı ile eğilerek gönderilen yemeği yanındakilerle paylaşır. Ben bu tür özel sofralarda çok bulundum; katılanlar ancak yirmi civarında olurdu.

Halk Sofrasının Düzeni

“Taâm-i âmm” (: ahalije verilen yemek) mutfaktan çıkarılıp ortaya getirilirken nakipler önde yürüyerek “Bismillah!” derler yüksek sesle. Onların başında elinde altın asa ile Nakîbü’n-nükabâ (: nakiplerin başkanı) onun yanında elinde gümüş asa ile yardımcısı yer alır. Onlar dördüncü kapıdan girip büyük salonda bulunanlara seslerini duyurunca hükümdardan başka herkes ayağa kalkar. Sofra yere bırakıldığı zaman nakipler bir sira oluştururlar. Onların önünde duran reis, sultani över, yükseltir de yükseltir. Sonra eğilerek selâm verir; nakipler ve salonda bulunan büyük-küçük herkes ona uyar. Hind ahalisinin âdetince bu esnada Nakîbü’n-nükabâının nutkunu işten kişi sözün sonunu bekler: Yürüyorsa durur, duruyorsa çaklı kalır olduğu yerde! Hiç kimsenin yerinden kipirdadığı görülmez.

Nakiplerin reisinden sonra yardımcısı da benzeri bir nutuk çekererek selâm verir. Bu sefer tümü orada bulunanlarla beraber ikinci kez selâma durur. Daha sonra herkes oturur.

Sultan aslında haberdardır ama yemeğin hazır olduğu Küttâbü'l-bâb (: kapı kâtipleri) tarafından yazı ile bildirilir sultana. Bildiri kâğıdı bu işle görevlendirilmiş bir bey çocuğunun eline verilir. Küçük beyzâde kâğıdı hükümdara götürür. Hükümdar kâğıdı okuyunca dilediği emiri çağırır; halkı düzene sokma ve sofraya oturtma görevini ona verir.

Bu sofrada sunulan yemekler, rikak, (: yufka; işkefe) kebap, içine tatlı konulmuş çok köşeli yuvarlak pastalar, pırınç pilâvi, tavuk ve “semûsek”tir. Daha önce de bunlardan bahsetmiş, etrafıca anlatmıştık. Buralıların âdetince sofraya evvelâ kadılar, hatipler, fıkıh bilgincileri, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın yakınları, onları takiben de büyük emirler gelir. Onların ardından halk oturur sofraya. Herkes kendine ayrılmış mekâna oturduğundan itiş kakış ve düzensizlik göze çarpmaz. Millet tamamen sofraya kurulunca “şürbedâriye” tayfası (: sâkîlär) çıkar ortaya. Ellerinde çeşitli bitkilerin şerbetleriyle dolu altın, gümüş, bakır ve cam kadehler vardır.

Yemekten önce bunlar içilir. Şerbet faslından sonra hâcipler "Bismillah!" der. Sonra yemeğe başlanır, herkesin önüne sofradaki yemek türlerinin tümünden konulur.

Yemeğe oturan cümle ziyaretçinin kendine ait tabağı vardır. Kimse kimsenin kabından yemez! Yemek faslı bitince kalaydan yapılmış testilerle "fuka" dağıtilır. Bu meşrubat halka verildiğinde hâcibler hep bir ağızdan "Bismillah!" derler. Daha sonra tenbûl ve fevfelle dolu tabaklar getirilir. Herkese bir tutam ufalanmış fevfel ile onbeş tenbûl yaprağı verilir. Tenbûl yaprakları, kırmızı ipek iplikle birbirine bağlanmıştır! Bu yapraklar uzatlinca hâcibler yine "Bismillah!" derler. Oradakilerin hepsi ayağa kalkar. Sofra görevlisi olan emir eğilerek selâm verir, diğerleri de onun selâmına karşılık verirler. Sonra dağırlırlar. Günde iki kez sofraya otururlar; öğünlerin biri öğleden evvel, diğereri ikindiden sonradır.

KIRKÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tuğlukoglu Muhammed Şâh'ın Cömertliğine Dair

Ancak gözlerimle gördüğüm, bizzat tanık olduğum, yanı başımda cereyan eden olayları anlatacağım burada. Sözlerimin doğru olduğunu Allah biliyor; o yeter, şahit olarak... Benim söyleyeceklerim her yana yayılmış, kesin bilgi hâline gelmiştir. Yemen, Horasan ve Fâris gibi Hindistan'a yakın bölgelere dağılmıştır. Buralarda yaşayanlar onun cömertliği ile ilgili anlatılanları dosdoğru hakikat bellerler. Özellikle yabancılara eli açık davranışını iyi bilirler. Çünkü o, dışarıdan gelenleri Hind halkından üstün tutar, onlara bol bol ihsanda bulunur. Muazzam armağanlar, yüksek makamlar verir onlara. Bu adamın yabancı misafirlere gösterdiği yakınlık o dereceye varmıştır ki;

"Bir adama 'garip' (: yabancı) dense kalbi kırılır! Onlara muhtemel diye seslenilmeli!" diyerek misafirlerin gurabâ (: yabancılar) diye çağrılmamasını yasaklamıştır! İnşallah onun cömertliğine ve sonu gelmez armağanlarına dair birkaç olay anlatacağım.

Hükümdarın Şihâbeddîn Kâzerûnî'ye Yaptığı İhsan ve Tacirin Hikâyesi

Bu adam, Kâzerûnlu Meliküttüccar (: tacirlerin reisi) Pervîz'in dostuydu. Hükümdar, Meliküttüccara Kinbâya (: Kenbây, Künbâya) şehrinin ikta olarak vermiş, vezirlik vaadinde de bulunmuştu. Pervîz, dostu Şihâbeddîn'e haber saldı. Şihâbeddîn, sultana hediye olarak hazırladığı eşya ile geldi Pervîz'in yanına. Bu hediyeler şöyle: Altın pullarla bezeli yünden bir serâçe (: çadır çiti), buna uygun bir kabul çadırı, yine süslü yünden mamul ve her türlü araç gereci içinde olan bir özel otağ, istirâhat (: helâ) çadırı ve bir sürü katır. Meliküttüccar, dostu Şihâbeddîn'in getirdiği hediyeleri de yanına alarak kendi bölge-

sinin gelirini hükümdara sunmak üzere başşehre doğru harekete hazırlandı. Bu arada Vezir Hvâce Cihân, hükümdarın Pervîz'e vezirlik vaatettigini duyurdu kendi hesabına endişelendi; kıskançlık krizine tutuldu. Kinbâya ve Cüzerât (: Gücerat) yörenleri daha önce onun idaresinde olduğundan, ahalî Vezir Hvâce Cihân'a bağlıydı. Onların çoğu Hindu, bir kısmı da yüksek tepelere sığınmış asilerden oluşmaktadır. Pervîz payitahta gitmek üzere yola çıkışında Vezir Hvâce Cihân asilere emir saldı; ona hücum etsinler diye! Şîhâbeddin'i de yanına alan Pervîz, onun hediyesi ve kendi hazineleri ile yolculuğa koyulduğundan normal olarak kuşluk vaktinde mola verdi. Askerin çoğu uykuya dalmış, bir kısmı da etrafa dağılmıştı. Hindu haydutlar kervana saldırarak Pervîz'i öldürüp hazinelarını yağma ettiler. Bu arada Şîhâbeddin'in hediyesi de talana uğradı! Ama Şîhâbeddin canını kurtardı!

Olayı istihbarat memurlarından duyan hükümdar, Nehrvâla (: Anhilwara) bölgesine ait gelirin otuzbin dinarının Şîhâbeddin'e verilmesini, onun bu servetle memleketine dönmesini emretti. Para Şîhâbeddin'e uzatılınca o almak istemedi ve şöyle dedi:

"Benim amacım hükümdarı görmek, onun huzurunda el pençe divan durup yer öpmektir! Başka şey değildir!" Şîhâbeddin'in sözleri başşehre bildirilince hükümdar mest oldu, yanına getirilmesini buyurdu. İşte biz Şîhâbeddin'le aynı gün huzura girdik. Sultan bize hil'at verdi, güzelce ağırlanmamızı emretti, Şîhâbeddin'e de sayısızarmağan yağırdı.

Bu olaydan birkaç gün sonra ilerde açıklayacağımız gibi bana altıbin tenge verilmesini emretmiştir. O gün Şîhâbeddin'in nerede olduğunu sorunca Bahâeddîn İbnü'l-Felekî cevap verdi:

"Hônd-i Âlem! Nemîdânem!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Cihan hükümdarı! Bilmiyorum!" Sonra ekledi:

"Şunîdem, zahmed dâr û!" Yani;

"Duydum ki hastamış o!" demektir. Sultan konuştu:

"Berûv hemîn zemân der hizâne! Yek lek tenge zer bekirî ve pîş û berî tâ dil-i û hûş şeved!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Git derhal hazineye! Yüzbin tenge al, ona götür; gönlü hoş olsun!" Bahâeddîn emri yerine getirdi. Hükümdar, Şîhâbeddin'in bu parayla Hind mallarından dileğini rahatça almasını söyledi ve Şîhâbeddin alış-veriş ihtiyacını gidermedikçe hiçkimseňin hiçbir şey satın almamasını emretti! Sadece ona özgü, baştan aşağı donanmış üç gemi hazırlattı. Yol azağı, âlet-edevat ve gemicilerin ücretine kadar her şey vardı bu donanımda! Şîhâbeddin, Hürmüz adasına çıkıp orada muhâşem bir köşk yaptırdı.

Bu binayı sonradan gördüm. Şihâbeddin'e de Shiraz şehrinde rastladım. Bütün servetini yitirmiştir, Shiraz sultani Ebû İshâk'tan yardım bekliyor, onun aciyacığını sanıyordu! İşte böyledir Hind ülkesinin serveti! Bu diyardan aldığı para ile uzaga gidebilen pek azdır. Oradan zengin çıkmayı başarsa bile başka bir ülkeye vardığında Hak Teâlâ ona mutlaka bir afet gönderir ve zenginliğini yok eder onun! Şihâbeddin'in bütün malı, Hürmüz hükümdarının kendi yeğenleriyle (: kardeşinin iki oğluyla) yaptığı kavga esnasında yitip gitti!

Hükümdarın Şeyhler Şeyhi Rükneddin'e Yaptığı İhsan

Hind hükümdarı, Halife Ebu'l-Abbâs'a armağan göndermiş, hilâfet makamına bağlılığı sebebi ile Hind ve Sind ülkelerinde tek hâkim olduğuna ilişkin bir tasdik yazısı iletmesini rica etmişti ondan... Bu rica üzerine Halife Ebu'l-Abbâs, ilgili yazıyı Misir'da şeyhler şeyhi makamında bulunan Rükneddin vasıtasiyla gönderdi. Rükneddin, Hind hükümdarının karşısına çıkışınca müthiş saygı gördü, hediyeye boğuldu. Rükneddin ne zaman huzura gelse hükümdar ona saygı gösterip ayağa kalkmış, uğurlarken de peşinden servet akıtmıştır. Onun aldığı hediyeler arasında som altından yapılmış çadır levhaları ve mihlari vardı. Hükümdar, Rükneddin'e söyle demişti:

"Karaya çıktığın zaman bu altın mihlarla nalla atları!" Rükneddin Yemen istikametine giden gemiye binmek üzere Kinbâya'ya doğru yollandı. Fakat bu sırada Kadı Celâleddin isyanı başladı. İbnü'l-Kavlemî'nin ve Rükneddin'in malları yağma edildi! İbnü'l-Kavlemî, Rükneddin'le beraber sultanın yanına kaçtı. Hükümdar onu görünce şaka yolu:

"Âmedî ki zer berîbâdi keri sanem harî, zer neberî ve ser nihi!"
Bunun anlamı şudur:

"Altın yüklenip güzel yüzlü dilberlerle eğlesmek için geldin ama altın yüklenemediğin gibi kelleni de bırakacaksın burada!" Bu sözleri, takılma bâbında söylemişti. Daha sonra şunları ekledi hükümdar:

"Aklını dağıtmam, içini hoş tut! Ben şimdi asilere karşı hûcuma geçiyorum, onların çaldığının kat kat fazlasını vereceğim sana!"

Ben Hind ülkesinden ayrıldıktan sonra duydum ki sözünü tutan hükümdar, Rükneddin'e kaybettigi servetin tamamını vermiş! O bu para ile Misir'a dönmüş.

Tirmizli Vâiz Nâsreddin'e Verdiği Armağan

Fikih bilgini olan bu vâiz sultanın yanına geldi ve bir sene onun ihsanıyla yaşadıktan sonra yurduna dönmek istedi. Sultan da izin ver-

di ama onun sohbet ve öğündünden nasiplenmemişi henüz. Ma’ber yörenesine yapmayı düşündüğü seferden önce içinde bir heves uyandı; onun vaazını dinlemek konusunda. Böylece mukasırî denilen ak sandal ağacından bir minber hazırlamasını, minberin çivi ve kaplamalarının altından yapılmasını, üst tarafına da büyük bir yakut yerleştirilmesini emretti. Nâsreddîn’e de mücevher işlemeli, siyah bir Abbâsî hil’ati ve aynı tarzda bir sarık hediye etti.

Nâsreddîn için “serâce”nin iç kısmında minber kuruldu. Serâce, çadır perdesine (: çadırın çevresini saran perdemişit) denilir. Hükümdar, sağına ve soluna seçkin devlet adamlarını dikerek tahtna kuruldu. Kadılar, fikih bilginleri ve emirler yerlerini aldılar. Vâiz Nâsreddîn gayet etkileyici bir hutbeden sonra vaazını verdi. Aslında pek marifetli olmamasına rağmen şansı yaver gitti! Minberden indiğinde hükümdar ayağa kalkıp onu kucaklıdı ve file bindirdi. Orada bulunanlara emretti; vâizin önünde yayan yürüsunler diye! İçlerinde benim de bulunduğu cemaat, hükümdar serâcesinin hemen karşısında kurulu olan vâiz serâcesine doğru yürüdü. Her şeyi renkli ipektendi bu evceğiniz... Sayvanı (: dış kısmı) da ipekten, özel çadırı da ipekten! O oturunca biz de oturduk. Serâcenin bir tarafında hükümdarın hediye ettiği altın kapkacak bulunuyordu. İçine bir adam oturacak kadar geniş bir mangal, iki tencere, sayısını hatırlayamadığım kâseler, pek çok sürahi, bir temâsende (: kirba), dört ayaklı sofa ve bir rahle... Hediyelerin tamamı som altından! Bu sırada İmâdeddin Semnanî serâcenin kazıklarından ikisini kaldırıp baktı; biri bakırdan diğeri kalaydandı! Bunlar uzaktan bakana gümüş izlenimi veriyorsa da aslında bizim belirttiğimiz gibi bakır ve kalaydan ibarettiler! Huzura geldiğinde hükümdar ona yüzbin dinar dirhem, ikiyüz de köle vermişti. Nâsreddîn kölelerin bir kısmını azat etmiş, bir kısmını da yanına almıştır.

Hükümdarın Erdevîlî (: Erdebilli) Abdülazîz'e İhsani

Abdülezîz, fıkıhta ve hadîste uzman biriydi. Dîmaşk’ta Takîyyûddîn İbn Teymiyye, Burhâneddîn İbnü'l-Barkah, Cemaleddîn Mizzî, Şemseddîn Zehebî ve diğerlerinden ders görmüş, bu birikimle sultanın yanına gelmişti. Sultan onaarmağan yağırdı, saygıda kusur etmedi.

Bir gün huzurda Hz. Abbâs ve oğlunun erdemine dair hadîsler okudu, -Hak Teâlâ her ikisinden de hoşnut olsun- onların soyundan gelen halifelerin iyilik ve üstünlüklerine ilişkin bir şeyler anlattı. Bu menkibelerden epey etkilenen hükümdar, Erdebilli’nin ayaklarına sarılıp öptü ve üzerinde ikibin tenge altın bulunan bir tepsi getirtti! Koca serveti kendi eliyle onun başına saçarak:

“Şu sini, altınlarla senindir!” dedi. Bu olayı daha önce de anlatmıştık.

Şemseddîn Endukânî'ye Verdiği Armağanlar

Fıkıh bilgini Endukânî Şemseddîn, filozof ve şair mizaçlı biriydi. Hükümdarı öven yirmiyedi beyitlik bir kaside okudu. Hükümdar bu adama her beyit için bin dinar dirhem verdi! Daha önceki hükümdarların tek beyte bin dirhem verdikleri söylenir ki, hükümdarın verdiğiinin onda biri eder bu!

Adudiddîn Şavankârî'ye Yaptığı İhsan

Adudiddîn, şöhreti ülkenin her yanını sarmış hatırlı sayılır bir fıkıh bilginiydi. Onun yaptıklarını duyan sultan, bir de güzel ahlâkından haberdar olup etkilenince adamın memleketi Şavankâra'ya onbin dinar dirhem gönderdi. Fakat o, hükümdarı hiç görmediği gibi saraya da gelmemiştir!

Kadı Mecdüddîn'e Verdiği Hediyeler

Sultan, herkesçe bilinen kerametlerin sahibi erdemli bilgin, Şiraz Kadısı Mecdüddîn'in menkibelerini duyuncu, -bu kadıdan birinci bölümde bahsetmişistik, onunla ilgili haberler ilerde yine gelecek-Dımaşkî Şeyhzâde aracılığıyla Şiraz'a onbin dinar dirhem gönderdi.

Burhânedîn Sagarcî'ye Verdiği Armağan

Burhânedîn, sahip olduğu her şeyi dağıtan, başkalarını kendine tercih eden yüksek ahlâklı vâizlerdendi. Çoğu zaman borç alır halka dağıtırdı! Hükümdar onun menkibelerini duyuncu, kırkbin dinar göndererek başşehre gelmesini rica etti. Burhânedîn dinarları kabul etti, borçlarını ödedi ama Hîtâ ülkesine yöneldi; hükümdarın huzuruna çıkmayı doğru bulmayarak şöyle dedi:

“Karşısında bilginlerin dikildiği bir hükümdara gitmem!”

Hacı Kâvun'a Yaptığı İhsan ve Onun Hikâyesi

Hacı Kâvun, Irak hükümdarı Ebû Saîd'in amca oğlu idi. Kardeşi Musa, Irak şehirlerinin birinde bey idi. O da Hind sultanına geldiğinde saygı gördü, hediyeler aldı.

Bu adamı gördüm: Vezir Hvâce Cihân ona hediyeler getiriyordu. Biri yakut, diğeri zümrüt, öteki inci ile dolu üç sini vardı ortada. Hükümdar Hacı Kâvun'a getirilenlerden bol bol verdi. Bunun dışında gayet yüklü bir servet ihsan etti.

Hacı Kâvun Irak'a gitmek üzere yola düştü. O sıralarda kardeşi vefat etmiş, yerine Süleyman Hân geçmişti. Hacı Kâvun kardeşinin mirasını istedi ve beylik davasına kalkıştı. Askerler ona bağlılığını bildirip biat edince Fâris bölgесine giderek demin bahsettiğimiz İmam Adudiddîn'in oturduğu Şavankâra şehrine geldi. Şehir dışında konaklayınca oranın şeyhleri kendisini karşılaşmakta biraz geciktiler. Geç gelen şeyhlere çıktı:

"Bize biat edip bağlılığını bildirme konusunda tez davranışınız gerekmıyor muydu? Neydi engel?" Huzura gelen şeyhler özür dilediler, mazeret gösterdiler ama Hacı Kâvun onların sözlerine kulak asmayarak yanındaki askerlere:

"Kılıç tihar!" dedi. Bu cümlenin Arapça karşılığı: "Cerridussu-yûf!"tur (: Kılıçları çıkarın!). Kılıçları çektiler, boyunları vurdular. Şeyhlerden oluşan zavallı kurbanlar hayli kalabalıktılar.

Bu şehir civarında oturan beyler Hacı Kâvun'un davranışını haber alınca kızdılar. Fikih bilen büyük beylerden Semnanlı Şemseddîn'e mektup göndererek Şavankâralıların uğradığı felâketi bildirdiler. Ayrıca Hacı Kâvun'la dövüşmek için yardım istediler. Şemseddîn ordusu ile harekete geçti. Bu arada galeyana gelen bölge halkı, katledilen şeyhlerinin öcünü almak için toplandılar; geceleyin Kâvun'un askerlerine baskın düzenleyerek onu ve yandaşlarını darmadağın ettiler!

Kâvun hükümet konağındaydı, halk her yanı sarmıştı. Adam helâya gizlenmişti ama ahami onu buldu, hemen kellesini koparıp Süleyman Hân'a gönderdi. Yükselen hincin dinmesi için adamın bütün organlarını parçalayıp o yöreye dağıttılar!

Halifeylünün Hükümdara Geliş ve Hikâyesi

Abbâsî halifesî Müstansîrbillah oğlu Abdülazîz'in soyundan olan Emir Giyâseddîn Muhammed b. Abdulkâhir b. Yusuf b. Abdülazîz, Mâverâünnehir bölgesinin hükümdarı Alâeddîn Tarmaşîrîn'in yanına gelmişti. Tarmaşîrîn, Emir Giyâseddîn'e saygı gösterdi, iltifatta bulundu. Ayrıca Kuthem (: Kusem) b. Abbâs'ın mezarinin bulunduğu zaviyeyi ona hediye etti. Allah Teâlâ, Kuthem'den ve Abbâs'tan razı olsun.

Giyâseddîn Muhammed, bu zaviyede uzun yıllar otuructan sonra Hind hükümdarının Abbâsî sülâlesine olan sevgisini işitince Hindistan'a gitmeye niyetlendi. Eski dostu Muhammed b. Ebi'ş-Şerefi Harbevî ile Hemedânlı sufi Muhammed'i Hind hükümdarına elçi yolladı. Bu adamlar sultanın huzuruna çıktılar. Daha önce kendisinden bahsettiğimiz Tirmizî Nâsreddîn, Bağdat'ta Giyâseddîn Muhammed

ile tanışmış, onun soyunun Abbâsîlere dayandığına dair Bağdat halkının onayına tanık olmuştu. Nâsîreddîn, halife soylu Giyâseddîn için huzura çıcip tanıklık edince Giyâseddîn'in elçilerine beşbin dinar veren hükümdar otuzbin dinar da Giyâseddîn'e gönderdi; payitaht Dihlî'ye gelmek isterse yol harçlığı yerine geçsin diye! Hükümdar kendi eliyle bir nâme yazıp onun teşrifini rica edince mektubu alan Giyâseddîn derhal yolculuğa çıkarak Sind'e ulaştı. Bu bölgeye gelişti istihbarat görevlileri tarafından Dihlî'ye bildirilince hükümdar âdet olduğu üzere karşılaşma memurları gönderdi. Giyâseddîn, Sersetî şehrine erişince Başkadı Gazneli Sadr-ı Cihân Kemâleddîn'in önderliğinde bir heyet yolladı yanına. Gazneli Kemâleddîn'in beraberindeki cemaat, fıkıh bilginlerinden oluşuyordu. Onların ardından da emirleri yolladı hükümdar...

Giyâseddîn, başşehir dışında Mes'ûdabad'da mola verince sultan geliverdi onun yanına. Birbirleri ile karşılaşlıklarında önce Giyâseddîn sonra da sultan atlarından indiler. Yine önce Giyâseddîn sonra sultan birbirlerine reverans yaptılar, selâm verdiler.

Giyâseddîn'in getirdiği hediyeler arasında bazı giysiler vardı. Sultan bunlardan birini beğenip omzuna koydu. Halk onun huzuruna çıktığında nasıl eğiliyorsa öylece eğildi Giyâseddîn'in önünde! Sonra atlar getirilince hükümdar bunlardan birini kendi eliyle çekip Giyâseddîn'e sundu:

"Allah aşkına bin!" dedi. Giyâseddîn kendi hayvanının sırtına bininceye kadar hükümdar üzengiden tuttu, sonra o da bineğine atladi. Ağaçlar onları gölgelendirmekte, ikisi yan yana ilerlemektedirler. Hükümdar tenbûl meyvesini kendi eli ile devşirip sundu Giyâseddîn'e. Bu, sultanın yaptığı en yüksek saygı işaretidir. Çünkü hükümdar herkesle böyle ilgilenmez. Şöyledi ona:

"Eğer Halife Ebu'l-Abbâs'a biat edip bağlılığını bildirmiş olmasaydım elbet sana biat ederdim!" Giyâseddîn:

"Zaten ben de ona biat etmiştim!" cevabını verdi. Bu diyalogdan sonra Giyâseddîn şunları ekledi:

"Allah elçisi -Hak Teâlâ'nın rahmeti, esenliği ve bereketi onu kuşatsın!- şöyle buyurmaktadır: 'Ölü bir toprağı dirilten, oranın sahibidir.' Sen de bizi dirilttin ey hükümdar!"

Hükümdar daha hoş ve zarif bir karşılık verdi onun sözüne.

İçinde sultanın konaklayacağı serâcaya ulaştıklarında Giyâseddîn'i oraya yerlestiren sultan, kendisine başka bir serâce kurdurdu. İkisi de geceyi payitahtın dışında geçirdiler.

Ertesi gün Dihlî'ye girdiklerinde hükümdar onu Sîrî veya Darü'l-

hilâfe diye bilinen semtte, Alâeddîn Halcî ve oğlu Kutbeddîn tarafından yaptırlan köşkte ağırladı. Bütün emirlerin kendisiyle beraber Giyâseddîn'in yanına gelmesini emrettiği gibi köşkte misafirin kullanması için altın, gümüş kapkacak hazırlattı. Misafirin banyo yapacağı küvet bile altındandı! Âdet olduğu üzere, "baş suyu" için dörtyüzbin dinar göndermişti. Delikanlılar, hizmetkârlar ve cariyelerden oluşan hizmet grubunu yollayan hükümdar, onun günlük masrafı için yüz dinar ayrdı! Ayrıca özel sofradaki (kendisi için hazırlanan) yemeklerin bir kısmını ona yolluyordu. Sîri şehrinin tümünü, -evleri ve civarda hazineye ait bostanları ile beraber- ikta yoluyla ona hediye etmiş; yüz kasabayı onun emrine vermiş, idarî bakımdan Dihlî'ye bağlı olan doğu bölgesinin valiliğine onu atamıştı.

Bunların dışında, yeğisi hazine ambarından alınmak üzere eyeri altınla süslenmiş otuz katır verdi ona! Ayrıca saraya teşrif ettiğinde sadece sultanın at üstünde girebileceği özel bölmeye girecek ve orada inecekti bineğinden. Büyük küçük herkes hükümdara karşı nasıl eğiliyor ve selâma geçiyorsa Giyâseddîn'e de aynı hürmet gösterilecekti.

Giyâseddîn huzura çıkışınca hükümdar sedirinden iner, yüksek tahtta oturuyorsa ayağa kalkardı. İkisi birbirlerine saygıyla eğildikten sonra beraberce aynı yaygı üstüne kurulurlardı. Öteki huzurdan çıkmak için ayağa kalkınca sultan da ayağa kalkar yine birbirlerine eğilip selâm verirlerdi. Büyük salon (: kabul dairesi) dışına çıkışınca Giyâseddîn'in altına bir minder konulur ve o canı istediği kadar oturdu bunun üstünde! Böylece saraydan çıktı. Günde iki defa saraya gelirdi.

Hükümdarın Giyâseddîn'e Duyduğu Saygıyla İlgili Bir Hatıra

Hükümdar Dihlî'deyken başvezir Bengâle bölgesinden geldi. Sultan büyük emirlere veziri karşılaşmalarını emretti. Arkasından kendi çıktı. Ona çok iltifat etti. Şehirde hükümdarın sefer dönüşünde yapıla-

geldiği gibi kubbeler kuruldu... Halife soylu Giyâseddîn ile fıkıh bilginleri, kadılar ve ileri gelenler başvezirle görüşmek için öne çıktılar. Hükümdar kendi köşküne döndüğünde vezirine:

"Mahdûmzâde'nin kaldığı yere git!" dedi. Giyâseddîn'i böyle çağırıyordu. Mahdûmzâde, "hizmet edilesi adamın evlâdi" demektir. Vezir, halifesoylu Giyâseddîn'i ziyaret ederek ikibin "tenge" altın ile pek çok giysi hediye etti. Emir Kabûla ve diğer büyük emirlerle beraber ben de oradaydım.

Benzeri Bir Hikâye

Halifesoylu Giyâseddin'i eskiden beri sevmeyen Gazne meliki (: beyi) Behrâm, Dihlî'ye gelmişti. Hükümdar, halifesoyluya verdiği Sîrî şehrindeki evlerin birinde Behrâm'ın misafir edilmesini sonra da ona özel bir konuk evi yapılmasını emretti. Halifesoylu Giyâseddin bunu duyunca öfkelendi. Saraya giderek her zamanki yerine kurulup veziri çağırıldı. Ona şöyle dedi:

“Benden selâm söyle Hönd-i Âleme! Hediyelerin tümünün evimde durduğunu, zerrece eksiltmediğim gibi iyice artırdığımı bildir. Bundan böyle sizinle kalacak değilim!” Kalkıp gitti. Giyâseddin'in dostlarından birine bu öfkenin sebebini soran vezir şu cevabı aldı:

“Bu öfkenin sebebi, Hönd-i Âlemin, Gazne beyine Sîrî'de bir konuk evi yapılması için emir çıkarmasıdır!”

Bunun üzerine vezir, hükümdarın huzuruna çakarak durumu anlattı. Hükümdar hemen onbeş adamı ile beraber at sırtında Giyâseddin'in kapısına geldi. İçeri girmek için izin istedi!. İzin verilince köşk dışında, sıradan insanların atını bağladığı yerde indi bineğinden ve Giyâseddin ile görüşerek özür diledi; öteki de özrü kabul etti. Ayrica şöyle dedi sultan:

“Allah'a andolsun! Boynuma ayağını koymadıkça senin benden hoşnut olduğuna inanamam!” Ama halifesoylu:

“Öldürüleceğimi bilsem bile bunu yapamam!” cevabını verdi. Hükümdar direterek:

“Başım hakkı için, elbette bunu yapacaksın!” diyerek başını yere koyunca Büyük Bey Kabûla, Giyâseddin'in ayağını kaldırıp sultanın boynuna koydu. Bu davranıştan sonra sultan doğrulup şöyle dedi:

“İşte şimdi benden hoşnut olduğuna inandım! Artık gönlüm rahattır!”

Bu çok gariptir. Başka hiçbir hükümdardan buna benzer bir şey işitmemiştir!

Bir bayram günü Giyâseddin'in yanındaydım. Büyük Bey Kabûla hükümdar tarafından gönderilen gayet havalı, çok pahalı üç elbise getirdi. Giyâseddin'in iki yakasının birbirine ilişmesini sağlayan ipek iliklerin yerine findik büyülüüğünde inci taneleri konulmuştu. O, köşkten inene kadar Büyük Bey kapıda bekledi ve bahsettiğimiz giysileri giydirdi. Sultanın halifesoylu Giyâseddin'e verdiği hediyeler saymakla bitmez! Akıl almadı bunu! Buna rağmen halifesoylu, Allah'ın en cimri kullarındandır. Onun elinin sıkı olduğuna dair öyle enteresan rivayetler var ki duyan şaşkına döner! Kisaca sultan cömertlikte ne ise bu adam da cimrilikte o! Bu konuya ilgili bazı hikâyeleri nakledelim size.

Halifesoylunun Cimriliğine Dair Hikâyeler

Onunla aram iyiydi. Evine çok gider gelirdim, Hindistandan ayrıldığında Ahmed adlı oğlumu onun yanında bıraktım. Hak Teâlâ ikisinin başına neler getirdi bilmiyorum.

Bir gün ona sordum:

“Niçin yemeğe arkadaşlarını toplamıyorsun da kendi başına oturuyorsun?”

“Onları seyretmeye tahammül edemiyorum, çokluklarından ötürü! Benim yemeğimi yiyorlar gözlerimin önünde!” diye cevap vermesin mi!

O tek başına yemek yerdı. Dostu Muhammed b. Ebi’ş-Şerefî onun sevdiklerine biraz yemek gönderir, geri kalani kendi alırı!

Ona sürekli gidip geldiğim için oturduğu köşkün hayat kısmının hep karanlık kaldığını, burayı aydınlatmak için bir kandil bile yakmadığını gördüm. O, köşkünün bahçesinden küçük odun parçaları ve çalı çırrı toplayıp, mahzenlere dolduruyordu; defalarca tanık oldum! Bu konuda onunla konuştuğumda şöyle cevap veriyordu.

“Elbet buna da ihtiyaç olur!”

O kendi dostlarını, kölelerini ve hizmetine verilenleri daima bahçe ve ev işlerinde çalıştırıp şöyle derdi:

“Hizmet etmedikleri zaman sofradan yemelerine razi olamıyorum!”

Bir defasında borçlanmıştım. Ha bire kapım çalınıyordu. Gıyâseddin yanına gelip;

“Vallahi senden borç yükünü kaldırılmaya niyetlendim ama nefsim buna izin vermedi!” demesin mi!

Başka Bir Hikâye

Bir gün bana şu olayı anlattı:

Dört kişiden oluşan grubumuzla Bağdat'tan çıktıktı. Aramızda Muhammed b. Ebi’ş-Şerefî de vardı. Muhammed onun dostudur. Yayan gidiyorduk ve yanımızda azık yoktu. Bir kasaba yakınındaki pınar başında konakladık. İçimizden biri su dibinde dirhem bulunca evvelâ:

“Bir dirhemle ne yapabiliriz ki?” dedik. Sonra ekmeğe almaya karar vererek birimizi bu iş için gönderdik. Fakat kasaba firincisi ekmeği tek başına satmadığını, bir kıratlık ekmeğin yanında bir kırat da saman sattığını söyleyince arkadaşımız adamdan hem ekmeğe hem de saman almış! Hayvanımız olmadığı için samanı bir kenara attık. Ekmeği aramızda lokma lokma bölgümüz! Bugünse senin bildiğin hâle geldim.”

Giyâseddin'e cevap verdim:

"Hak Teâlâ'nın bunca iyiliğine karşılık senin şükretmen, yoksullara bol bol sadaka vermen gerekir!" Karşılık verdi:

"Böyle cömert davranışmak, benim için mümkün değil!"

Onun ne birine bir şey verdığını ne de hayırlı bir iş yaptığına gördüm! Hastalık hâline gelmiş cimrilikten Allah'a sığınırım!

Başka Bir Hikâye

Hind ülkesinden döndükten sonra Bağdat'ta Giyâseddin'in dedesi müminlerin emiri Halife Müstansır'ın eseri olan medresenin kapısında oturuyordum. Yoksul bir gencin, medreseden çıkan bir adamın peşinde koştuğunu gördüm. Oradaki öğrencilerden biri:

"Bu genç, Halife Müstansır'ın Hind ülkesinde bulunan torunu Emir Muhammed Giyâseddin'in oğludur!" deyince delikanlıyı yanıma çağirdım. Ona:

"Ben Hindistan'dan geliyorum! Baban hakkında sana bilgi verebilirim!" dedim. Delikanlı:

"Bugünlerde onun haberi geldi bana!" diyerek yine adamın arkasından seğirtti. O adamın kim olduğunu sorduğumda bana şöyle denildi:

"O, vakıflara bakan görevlidir. Şu genç ise bir mescitte imam. Adamın gence her gün bir dirhem ödemesi gerekiyor. Bu yüzden peşinde koşuyor, ücretini istiyor ondan!"

Hayretim iyice arttı! Allah'a andolsun eğer babası, Hind sultanı tarafından armağan edilen elbisedeki incilerden sadece tekini gönderseydi bu tek parça bîçare genci zengin ederdi. Böyle durumlara düşmekten Allah'a sığınırım!

Hükümdarın, Suriye Araplarının Emiri Olan Hibetullah b. Mühennâ Oğlu Seyfeddin Gadâ'ya Verdiği Armağanlara Dair

Bu emir, Hind sultanının huzuruna geldi ve iyilik buldu! Hükümdar onu Dihlî şehrinde Sultan Celâleddin'in konağına yerlesitti. Bu konak, "Köşk-i Lâl" diye bilinir; yani "Kızıl Konak". Muhtesem bir yer! Ağırlama salonu çok büyük, giriş koridoru da devasa boyutlardadır. Bina kapısının üst tarafında, büyük kabul salonuna bakan bir kubbe bulunur. Kubbe bir yandan da binanın girişinde bulunan ikinci salona bakmaktadır. Bir zamanlar Sultan Celâleddin işte bu kubbede oturur, önündeki büyük alanda oynanan top (: çevgen) oyununu seyredelerdi.

Emir buraya geldiğinde ben de içeri girmiştim. Bütün köşeler, koltuk, hali, minder gibi ev eşyasıyla doluydu. Fakat eşyalar dökülüyordu, kullanıma elverişli değildi. Çünkü Hind'de âdet, hükümdar vefat ettiği zaman köşkünü eşyası ile olduğu gibi bırakmak ve hiç dokunmamaktır! Ölenin yerine geçen, başka bir köşk yaparır.

Konağa girince her tarafı dolaştım, üste çıktım... Bu yapıdan alacağım dersler vardı, gözlerim yaşardı. Yanında tatlı dilli, edebiyat âşığı Fakih Cemaleddîn bulunuyordu. Bicâye'de doğan, Girnata asıllı olup Mağrip'ten gelen Cemaleddîn, Hind diyarını yurt edinmişti kendine. Babasıyla bu topraklara göçmüş, çoluğa çocuğa burada karışmıştı. Yan yana köşkü seyrettiğimizde şu beyitleri okudu bana:

*"Sultanlarını sorarsan, sor kuru balçığa,
Büyük başlar döner bir gün kurukafa toprağa!"*

Birazdan anlatabileceğim gibi bu köşkte emirin düğün yemeğine katıldım. Hükümdar Arapları çok sever, onları el üstünde tutar, erdemlerinden bahsederdi. Emir Seyfeddin huzura vardığında ona ihsanda bulundu, bol bol verdi. Bir defasında Mânikbûr yörenin büyük beyi Bâyezîdî'den gelen hediyeler arasındaki onbir kühelânın hepsini emire hediye etti. Bir keresinde de eyeri ve gemi altın kaplama on kühelân hediye etti ona! Hükümdar, kızkardeşi Fîrûz Hûnde'yi onunla evlendirmiştir.

Emir Seyfeddin'in, Sultanın Kızkardeşi ile Evlenmesi

Hükümdar, kızkardeşinin Emir Gadâ ile evlenmesini isteyince şavnuvîs (: evlendirme kâtibi) diye çağırılan Fethullah Bey'i düğün yemeğiley ilgili harcamalara bakiyata memur kıldı. Bana da Emir Gadâ'nın yanından ayrılmamamı, onunla arkadaşlık etmemi emretti. Fethullah daha önce bahsettiğimiz Kızıl Köşk'ün iki büyük salonuna sayvanlar kurdurup içlerine koca koca kubbeler kondurarak her tarafı nadide halılarla döşetti. Hükümdar, şarkıcılar prensi Şemseddîn Tebrîzî'yi getirtti. Bu adamlı beraber kadın-erkek şarkıcılarından ve maharetli dansözlerden oluşan büyük bir grup geldi. Hepsi de sultanın köleleriyyidiler. Aşçılar, firncılar, kebabçılar, tatlıcılar, şurbedârlar (: meyve suyu ve içki sunanlar) ve tenbûldârlar (: tenbûl tutanlar) getirildi. Sığırlar ve kuşlar kesildi. Onbeş gün boyunca ahaliye düğün yemeği verildi. İleri gelen emirler ve yabancı misafirler gece gündüz ziyafetlerde hazır bulundular. Zifaf gecesine iki gün kala saraydan gelen kadınlar köşkü güzelce süsleyip döşedikten sonra Emir Seyfeddin'i getirdi-

ler. Bu adam Arap asıllı bir yabancı olup burada hiçbir yakını bulunmadığı için hatunlar onun çevresini sardılar. Onu, kendisine ayrılmış mindere oturttular.

Hind sultanı emirin, kendini ailesi arasındaymış gibi hissetmesi için kardeşi Mübarek Hân'ın annesinin, Emir Gadâ'nın annesi yerine oturmasını; saray kadınlarından birinin kızkardeş, diğerinin hala, ötekinin de teyze makamında Gadâ'nın çevresini sarmalarını emretti. Bu hatunlar onu mindere oturtuktan sonra ellerine ve ayaklarına kına yaktılar. Diğer kadınlar onun başında çaldılar oynadılar, sonra da zifaf köşküne döndüler. Emir Gadâ yakın arkadaşları ile orada kaldı.

Hükümdar, biri damat tarafını diğeri gelin tarafını temsil etmek üzere emirlerden oluşan iki kurul seçti. Oralıların geleneğine göre gelin tarafını temsil eden heyet, kızın erkeğe dolanacağı konağın kapısı önünde bekler. Damat da kendi kadrosuyla gelir kapıya. Ancak içeri girmek için kızın grubunu yenmek zorundadırlar. Yenemezlerse binlerce dinar verirler karşı tarafa; böylece geçebilirler!

Gün batımından sonra Emir Gadâ'ya atlastan mamul, mücevher işlemeli paha biçilmez bir damathık getirildi. Üzerindeki incilerin çokluğundan elbiselerin rengi belli olmuyordu! Yine böyle gösterişli bir külâh verildi damada. Ben böyle başlık ve giysi görmedim! Hükümdarın kendi kayınlarına; Melikü'l-mülük Semnanlı İmâdeddin'in ogluna, Melikülûlemânın ogluna, Şeyhü'lislâmin ogluna ve Cihân Buhârî'nin ogluna verdiği elbiseleri gördüm, böylesi hiçbirinde yoktu!

Emir Seyfeddin, arkadaşları ve köleleri ile ata bindi. Her birinin elinde önceden hazır ettiği bir değnek bulunuyordu. Yasemin, nesrin ve raybûl çiçeklerinden taca benzer bir şey yaptılar. Bunun kenarında yüzü ve göğsü örtecek bir tül bulunuyordu. Başına taksin diye emire götürdüler. Lâkin o çöl arabi olduğu için, ne saray adabından ne de şehirlilikten haberi vardı! Bu yüzden geri durdu, başına koymadı. Ben israr edip "Allah aşkına!" deyince tacı yerleştirerek Bâbü's-Sarf denilen kapıya geldi. Buraya Harem Kapısı da derler. Orada gelinin grubu bulunmaktaydı.

Emir kendi cemaati ile an'anevî hücumu yaptı. Hükum, Araplara özgüydü. Karşı çıkanların hepsini yere serdiler. Gelin tarafından hiç kimse direnemedi buna! Sultan, Emir Seyfeddin ve grubunun hamlesini çok beğendi.

Damat böylece büyük salona girdi. Gelin, atlas kumaşla döşenmiş mücevherle bezenmiş yüksek bir tahtın üzerindeydi. Büyük salon, kadınlarla doluydu. Türlü eğlence araçlarını getiren çalgıcılar emire saygı için ayakta bekleyiyordu. Seyfeddin at üzerinde teşrif

edip kızın bulunduğu tahta yaklaştı. Bineğinden indi. (Yüksek) tahtın ilk basamağına çıkışınca başını eğdi. Gelin ise ayağa kalkarak damat çıkışına dek öylece durdu. Sonra kendi eliyle tenbül uzattı damada. Emir, tenbülü aldıkten sonra gelinin bir alt basamağına oturdu. Emirin dostları, oradakilerin başlarına altın saçtılar. Kadınlar çil çil dinar topladı. Bu sırada şarkıcı cariyeler içinde o biçim döktürüyor; kapıda ise davul, zurna ve borular ötüyordu. Ayağa kalkan emir, gelinin elinden tutarak aşağı indi. Damat onde, gelin biraz arkadaydı.

Emir atına binip halıları çiğneyerek ilerledi. Ona ve dostlarına altın serpildi. Gelin de bir tahtirevana konularak köşke kadar kölelerin omuzlarında götürüldü. Hatunlar gelinin önünde atlarının sırtında ilerlerken diğer kadınlar yayan gidiyordu.

Düğün alayı, bey yahut ileri gelen birinin konağının önünden geçerken ev sahibi çıkar, mevkiine göre kafilenin üzerine dinar ve dirhem saçar; âdet gereğince düğün alayı köşke varana kadar devam eder bu...

Gelin ertesi gün eşinin bütün arkadaşlarına kumaş ve altın gönderdi. Sultan da onların her birine koşum takımı eksiksiz atlar hediye etti. Ayrıca içlerinde ikiyüz ilâ bin civarında dinar bulunan keseler verdi. Melik Fethullah da hatunlara ve çalgıçılara kese kese para ve renkli ipek kumaş dağıtmıştır.

Hind halkın âdeti; şarkıcılar kimsenin bir şey vermemesidir. Onlara düğün sahibi ihsanda bulunur. O gün bütün halka yemek verildi.

Düğün sona erince sultan; Mâlva, Cüzerât (: Gücerat) Kinbâya ve Nehrvâlâ vilâyetlerinin Emir Gadâ'ya verilmesini emretti. Ayrıca demin sözü geçen Fethullah Bey'i de bu yörelerde Emir Gadâ'nın yardımçısı yaptı. Emire hürmet gösterdi, müthiş övdü onu! Ama kup kuru bir bedevî olan Gadâ bu kadar takdire lâyık değildi. Çölün kabasaklılığı ona egemen oldu, bu yüzden zifafından yirmi gün sonra başı-na bir sürü belâ açtı!

Emir Gadâ'nın Hapsedilmesi

Evlendikten yirmi gün sonra sultanın sarayına giden Emir Gadâ huzura çıkmak istedî. Ama Emirü'l-perdedâriye (: özel kapıcıların başı) engel olunca beriki kulak asmadı ve zorbaca içeri dalma teşebbüsünde bulundu. Kapıcı, Gadâ'nın saç topuzundan tutup çekti. Gadâ oradaki bir sopa ile herife vurdu ve yaraladı! Oysa dayak yiyen kapıcı, ileri gelen emirlerdendi. Babası Gazne Kadısı diye bilinmektedi ve Gazneli Mahmûd Sebük Tikin'in soyundandı. Hind hükümd-

darı, onun babasına "Baba" oğluna "Birader" diye seslenirdi. Adam kanlı elbiselerle hükümdarın huzuruna çıkıp Emir Gadâ'nın zorbalığıni anlattı. Sultan bir süre düşündükten sonra:

"Aranızdaki davayı ancak kadı sonuçlandırır! Hükümdar bu suçun halktan biri tarafından işlendiğini bilse asla affetmez! İdamı gerektiren bir şey bu! Ama, suçu yabancı olduğu için hoş görüyorum!" dedi.

O sırada Kadı Kemâleddin büyük salondaydı. Hükümdar, Melik Tatar'a sorgulamada hazır bulunmasını emretti. Hac dolayısı ile (bir süre) Mekke ve Medine'de kalmış olan Melik Tatar, Arapçayı iyi konuşuyordu. Emir kendisini savunabilsin diye şöyle sordu Melik Tatar:

"Sen bu adamı dövdün mü? Yoksa hayır de!" Oysa Emir Seyfeddin Gadâ cahil ve kibirli biriydi:

"Evet, onu dövdüm!" cevabını verdi. İş bununla kalmadı; dövüleninbabası gelip arayı bulmaya çalıştı. Seyfeddin yine kabul etmedi! Kadı Kemâleddin o gece emirin zindana atılmasını emretti. Allah'a yemin olsun, emirin hanımı –sultan korkusundan olacak– kocasına ne bir döşek gönderdi ne de hâlini hatırladı! Emirin arkadaşları da endişeye kapılarak servetlerini bırakıp kaçtılar.

Bu arada ben hapishaneye gidip emiri görmek istedim, fakat yüksek rütbeli görevlilerden biri amacımın ziyaret olduğunu anlayınca:

"Unuttun galiba?" dedi.

İlerde anlatacağım üzere, daha önce İbn Şeyhi'l-Câm Şeyh Şihâbeddin'i ziyaret ettiğim zaman neler olduğunu, bu yüzden hükümdarın beni nasıl idam etmek istediğini hatırlattı. Bu uyarı üzerine geri döndüm, onu ziyaret edemedim.

Emir Gadâ öğlenleyin zindandan çıktı ama hükümdar onun işlerini durdurdu, verdiği vilayetleri elinden aldı, sürgün edilmesini istediyi ve emire ağır sözler söyledi.

Hind hükümdarının Mugîs İbn Melik'il-mülük adında bir kayını vardı. Hükümdarın kızkardeşi ömrü boyunca şıkayetteçi olmuştu bu adamdan ve hep sultana anlatmıştı derdini. Cariyelerinin bildirdiği gibi bu kadın kocasının zulmünden ötürü göçmüştür bu dünyadan. Mugîs'in soyunda bozukluk vardı. Sultan bu adam için kendi eliyle yazdığı emr-i şahanesinde:

"Yolda bulunan (: piç) herif sürülsün!" dedi. Onun, Emir Gadâ'yi kastederek:

"Mûşhvâr sürülsün!" diye yazması da böyle bir hakaretti. Mûşhvâr, fare yiyen demektir. Çünkü çöl Arapları "Yerbû" denen hayvanı yerler. Bu hayvan fareye benzer.

Hükümdar Emir Gadâ'nın ve Mugîs'in sürülmelerini emretti. Nakipler, Emir Gadâ'yi almak için geldiklerinde o karısına veda amaci ile evine giriyyordu. Nakipler de pesisira girdiler eve. Kendisi ağlaya ağlaya çıktı! Ben saraya giderek geceyi orada geçirdim. Kumandanlardan biri niçin burada gecelediğimi sorunca cevap verdim:

"Emir Seyfeddin'in geri çağrımasını ve sürgüne gönderilmemeyi rica amacıyla geldim!" Adamcağız bunun mümkün olmadığını söyleyince:

"Allah'a andolsun, emir geri çağrılmaya dek yüz gece geçse de sultanın sarayında yatacağım!" cevabını verdim. Bunu duyan hükümdar, Gadâ'nın geri getirilerek Lâhevrlî (: Larbenderli) Emir Kabûla'nın hizmetine verilmesini emretti. Emir Gadâ, Kabûla'nın yanında dört sene kaldı. Bu süre içinde yanından hiç ayrılmadı. Onunla yan yana ata biniyor, sefere çıkıyordu. Sonunda yola geldi, edeplendi! Sultan onu eski makamına getirdi ve ıpta yoluyla eyaletler verdi ona. Bir grup askerin başına geçirerek rütbesini yükseltti.

Hükümdarın, Başvezirinin İki Kızını, Bizimle Beraber Dihlî'ye Gelen Hudâvendzâde Kîvâmeddîn'in Oğullarıyla Evlendirmesi

Hudâvendzâde huzura çıktıgı vakit hükümdar ona ihsanda bulundu, hediyeler yağırdı ve çok saygı gösterdi. Bir süre sonra da Vezir Hvâce Cihân'ın iki kızını onun oğullarıyla evlendirdi. O günlerde vezir payitahtta değildi. Sultan geceleyin vezirin köşküne teşrif etti, onun vekili gibi davranışarak nikâh esnasında hazır bulundu; kadı efendi mihi okuyuncaya kadar ayakta bekledi. Diğer kadılar, emirler ve şeyhler ayakta beklemiyordu; oturmaktaydılar. Elbiseleri ve para keselerini alan hükümdar bunları Hudâvendzâde'nin iki oğlunun ve kadı efendinin önlerine koydu. Ama emirler, hükümdarın böyle davranışına razı olmadılar; hükümdar onlara

"Oturun!" diye emretti ve yüksek rütbeli bir emiri kendi yerine bırakarak oradan ayrıldı.

Sultanın Adaleti ve Alçakgönüllülüğüne Dair Bir Olay

Hind ulularından biri, hükümdarı kadı huzurunda hesap vermeye çağrırdı. İddiasına göre hükümdar onun kardeşini sebepsiz yere öldürmüştü. Hiçbir silâh kuşanmadan kadı efendinin huzuruna çıkan hükümdar saygı ile eğildi, selâm verdi. Zaten önceden kadıya emretmişti; mahkemeye gelecek olursa ayağa kalkmasın diye! Böylece davaya çıkıp ayakta dikildi. Neticede kadı, hükümdar aleyhine

karar vererek onun davacıyı razi etmesi gerektiğini bildirdi. Zira kardeşinin kanı vardı ortada. Hükümdar (yüklü bir diyet vererek) adamı razi etti.

Benzeri Bir Olay

Bir kez de Müslümanlardan biri sultandan alacağı olduğunu iddia etti. Kadı her ikisini dinledikten sonra sultan aleyhine hüküm verdi. Hükümdar adama borcunu ödedi.

Benzeri Bir Hikâye

Bey çocuklarınlardan biri kendisini sebepsiz yere dövdüğü iddiası ile sultani kadiya şikayet etti! Kadı, sultanın onu razi etmesi gerektiği ni, aksi hâlde kısas yapılacağını söyledi. Ben o gün hükümdarın büyük salona geldiğinde çocuğu huzura çıkarıp eline bir sopa uzatarak şöyle dediğini duydum:

“Başım hakkı için! Ben sana nasıl vurdumsa sen de bana öyle vuracaksın!” Çocuk sopayı aldı, tam yirmibir defa vurdu ona! Hattâ hükümdarın başından külâhının düştüğünü gördüm!

Hükümdarın namazla ilgili sertliğine gelince; o bu konuda tavizsiz davranışır, namazın cemaat hâlinde kılınmasını emreder, cemaate gelmeyenlere ağır cezalar verirdi. Aralarından biri şarkıcı olan dokuz kişiyi cemaati terkettiği için öldürmüştü. Sîrf bu iş için çarşılara bekçi salar, namaz vaktinde pazarda gezenleri cezalandırırdı. Büyük salonun kapısında hizmetkarların atları başında bekleyen ve “setâîrîn” diye bilinen görevliler dahi namaz kılmazlarsa ceza görürlərdi. O emir çekmiş: Halk, abdestin ve namazın farzlarını, İslâmın şartlarını bilmek için çaba göstermeliydi. Ahali bu konuda sorguya çekiliyor, kim iyi cevap veremezse ceza görürdü. Bu yüzden gerek büyük salonda gerekse sokak ve çarşılarda herkes bu bilgileri kâğıda not edip ezberlemeye çalışırdı. Şeriat hükümlerini uygulama konusundaki sertliğine gelince o bu hususta da pek titizdi. Kardeşi Mübârek Hân'a Kadilar Kadısı Kemâleddîn ile beraber büyük salonda halılarla döşeli yüksek bir kubbe altında oturmasını emretti. Kadı Kemâleddîn'in orada tipki sultanın gibi yastıklarla çevrili bir peykesi vardı. Sultanın kardeşi, Kadı Kemâleddîn'in sağ tarafına otururdu. Büyük emirlerden biri borçlanır da alacaklıya ödeme yapmaktan kaçınırsa, hükümdarın kardeşinin adamları o emiri tutar, âdilce yargılanması için kadı efendinin huzuruna çıkarırırdı.

Ağır Vergileri Kaldırması, Haksızlıkların Önlemesi ve Mazlumları Kayırmak İçin Divan Kurması

(Hind hükümdarı), Yediyüzkirkbir yılında⁴³⁴ ülkesinde ticârî mallardan alınan verginin kaldırılması, halktan zekât ve öşürden başka hiçbir şey alınmaması konusunda emir çıkardı. O her Pazartesi ve Perşembe günleri zulüm, gasp ve kayırma ile ilgili şikayetleri biz-zat dinlemek üzere büyük salonun önündeki aralığa oturur ve huzurunda Emir Hâcib, Hâs Hâcib, Seyyidü'l-hüccâb ve Şerîfî'l-hüccâb-dan başka kimse bulunmazdı. Derdini anlatmak isteyen hiç kimse hükümdar huzuruna varmaktan alikonamazdı! Ayrıca o, şikayetçilerin hikâyelerini (: dilekçelerini) kaydetsinler diye dört saygın emiri büyük dairenin dört kapısına yerleştirmiştir. Bunların dördüncüsü amca oğlu Melik Fîrûz Hân'dı. Birinci kapıdaki görevli şikayetçinin hikâyesini alırsa ne âlâ... Almazsa üçüncü veya dördüncü kapıdaki görevli mutlaka ilgilenmek zorundadır! Eğer hiçbir ilgilenmezse şikayetçi derdini Kadî'l-memâlik Sadr-ı Cihân'a bildirirdi. O da almazsa sultana açardı derdini... Bu durumda, şikayetçinin; sözü geçen görevlilerden herhangi birine başvurduğu, dilekçesinin yine de kabul edilmediği hükümdar nezdinde kesinlik kazanırsa o görevli cezalandırılırdı. Diğer günlerde toplanan (şikâyet) hikâyeleri sultan tarafından yatsıdan sonra incelenirdi.

Pahalılık Zamanında (Halkı) Doyurması

Hind ve Sind ülkelerine kıtlık egemen olup fiyatlar yükselsek bir "menn" (: batman, sekiz kilo) buğday altı dinara çıkışınca hükümdar büyük-küçük, hür ve köle, tüm Dihlî halkına altı aylık erzak dağıtılmmasını emretti. Her günün payı, Fas ölçüyle birbuçuk ratldan hesap ediliyordu. Hukuk bilginleri ve kadılar, semtlerdeki ahalinin nüfusu-nu kayda geçirdiler. Sonra milleti çağrırdılar, tek tek herkese altı aylık erzak verdiler.⁴³⁵

KIRKDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hükümdarın Sınır Tanımad Hareketleri ve Kin Dolu Eylemleri

O, anlattığımız gibi alçakgönüllü, yoksullara karşı insaflı ve olağanüstü cömert olmasına rağmen kan dökmeye de düşkündü! Kapısı nadiren boş kalırdı bir zavallının cesedinden. İnsanların oracıkta katledilerek hemen bir kenara atıldıklarını çok gördüm! Bir gün oraya yaklaştığında atım ürkerek beni sarstı. Yerde ak bir kesik gördüm ve sordum:

“Bu nedir?” Dostlarımdan biri cevap verdi:

“Bu üç parçağa bölünmüş bir adamın göğsüdür!” Suç büyük mü küçük mü diye bakmaz; bilgi, dindarlık ve asalet gibi vasıflar kimseyi kurtaramazdı onun elinden! Her gün büyük salona zincire ve bukağıya vurulmuş yüzlerce adam getirilir; kimi öldürülür, kimi işkence görür, kimi de dövüldürdü. Zindandakilerin Cuma hariç her gün büyük salona çıkarılmasını âdet hâline getirmiştir! Mahpuslar o gün temizlenirler, istirahat ederlerdi. Allah bizi böyle belâdan korusun!

Kardeşini Oldürütmesi

Onun Mes'ûd Hân adlı bir kardeşi vardı. Mes'ûd'un annesi Sultan Alâeddîn'in kızıydı. Bu adam gördüğüm en yakışıklı insanlardanındı. Hükümdar onu başkaldırma suçuya itham ederek sorguya çekti. Mes'ûd işkenceden korkarak hemen kabul etti suçu... Zira kim sultan tarafından yöneltilen bu tür suçlamaları reddederse işkenceye uğrarındı. Bu yüzden zanlılar, azap çekmektense ölümü tercih ederdi! Sultan emretti, boynu vuruldu Mes'ûd'un! Hem de çarşı ortasında. Âdet gereğince ceset orada üç gün bırakıldı. Öldürülen adamın anası, zina itirafı ile iki sene önce aynı yerde taşlanmıştı. Onun recm edilişi Kadı Kemâleddîn'in hükmüyle olmuştu.

Hükümdarın Bir Anda Üçüzelli Kişiyi Öldürmesi

Bir defasında sultan, askerin bir bölümünü, Yusuf Buğra Bey'in emrine vererek Dihlî'ye bitişik dağlarda isyan eden gâvura karşı gönülderi. Yusuf yola çıktığında askerin büyük bölümünü onunla beraberdi. Fakat bir grup er geride kalmışca Yusuf durumu sultana yazdı. Sultan, şehrin aranmasını, savaşı savsaklıyan her askerin yakalanmasını emretti. Buyruk yerine getirildi. Ele geçirilen üçüzelli adamın ölümüne ferman çıktı ve hepsi öldürdüler.

Şeyh Şihâbeddîn'in İşkenceyle Katledilişi

Şeyh Şihâbeddîn, Horasanlı Şeyh Câm'ın oğludur Daha önce anlattığımız gibi Horasan'daki Câm şehri bu adamın dedesine nispet edilir; kurucusunun o olduğu söylenir.

Şihâbeddîn ârif şeyhlerin büyüklerindendi, on dört gün iftar etmeden oruç tutardı. Sultan Kutbeddîn ile Sultan Tuğluk bu adama saygı gösterirler, ziyaretine gidip onun maneviyatından istifade ederlerdi. Sultan Muhammed tahta geçtiği zaman Şihâbeddîn'e kendi hizmetinde görev vermek istedî. Gerekçesi ise, ilk Müslüman kuşaktaki idarecilerin sadece ilim ve erdem sahibi olanlara devlet görevi verdikleri idi. Ama Şihâbeddîn bu görevi kabul etmedi. Sultan, genel mecliste bu teklifi bir kez daha yaptı, lâkin öteki yine kabule yanaşmadı. Bunun üzerine sinirlenen hükümdar, büyük fıkıh bilgini Semnanlı Ziyaeddîn'e onun sakalını yolmasını emretti. Ziyaeddîn:

"Bunu yapamam!" deyince sultan ikisinin de sakallarını yoldurdu! Ardından Ziyaeddîn'i Telink'e sürdü, bir müddet sonra da onu Varangal kadılığına getirdi. Şeyh Ziyaeddîn orada vefat etmiştir. Şeyh Şihâbeddîn'i ise Devletabad'a sürdü. Şihâbeddîn orada yedi sene kaldıktan sonra geri çağrıldı; sultanın iltifatına mazhar oldu, el üstünde tutuldu. Böylece "Divan-ı Müstahrac"da görev verildi ona... Bu divan, "bekaya" divanıdır. Saraya ödeme yapması gereken vali ve tâhsîdarlar vazifelerini geciktirdikleri yahut eksik yaptıkları zaman divan onları soruya çeker; dayak ve benzeri nümune cezalarla onlardan parayı alır.

Hükümdar zamanla ona daha çok saygı göstermeye başladı. Ayrıca, kumandan ve emirlere Şihâbeddîn'in huzuruna çıkıp selâm vermelerini, onun sözünü dinlemelerini salik verdi. O günlerde hükümdarın sarayında ondan itibarlı kimse yoktu.

Hükümdar, konağını Kenk (: Ganj) nehri kenarına naklederek orada "Serkdivâr" adıyla bilinen köşkü yaptırdı. Serkdivâr, cennete benzeyen demektir. Ahaliye de bu civarda ev yapmalarını emretti.

Şeyh Şihâbeddîn, kendisine başşehirde (: Dihlî'de) oturma izni verilmesini istedi. Sultan, Dihlî'den altı mil uzakta işlenmemiş bir araziyi şeyhe verdi. Şihâbeddîn orada yeraltına muazzam bir mağara kazarak içine hücreler, mahzenler, fırın ve hamam yaptırdı. Ayrıca Cûn (: Cumna) nehrinden su getirtti! O yıllarda korkunç bir kılık vardı ve şeyh efendi elindeki araziyi güzel isleyerek ciddî bir servet elde etti. Sultanın başşehirde bulunmadığı iki buçuk sene boyunca Şihâbeddîn burada kalmıştı..

Şeyh Şihâbeddîn'in hizmetkârları gündüzleyin arazide çalışır, gece olunca mağaraya girer ve civardaki sarp dağlara yerleşen Hindu eşkiyanın korkusuyla hayvanları içeri alarak kapıyı kapatırlardı. Hükümdar tekrar başşehre dönünce Şihâbeddîn onu karşılamaya çıkarak şehirden yedi mil uzakta buluştu onunla. Sultan, şeyhe saygıda kusur etmedi, boynuna sarıldı. Daha sonra onu yanına çağırıldıysa da beriki kabul etmedi! Sultanın gönderdiği nüfuzlu beylerden Muhlisü'l-mülk Nezerbârî şeyh efendiye kibar bir dille hükümdarın öfkesinden sakınmasını tavsiye etti. Şeyh ise şöyle cevap verdi:

"Ben bir zalime asla hizmet etmem!" Muhlisü'l-mülk, hükümdarı yanına dönerek durumu anlattı. Hükümdar, şeyhin mutlaka huzura çıkarılmasını emretti. O saraya getirilince;

"Sen bana zalım mı dedin?" diye sordu. Şeyh efendi:

"Evet, sen zalimin ta kendisin! Zalim olduğun için şu işleri yapın!" dedi ve hükümdarın yaptığı bazı işleri, meselâ Dihlî şehrini mahvedişini ve halkın oradan çıkışmasını anlattı. Bu sözler üzerine sultan kılıcını Sadr-ı Cihân'a uzatarak:

"Şu adam benim zalım olduğumu ispat etsin, sen de bu kılıçla boynumu vur!" dedi. Şihâbeddîn hemen konuştu:

"Buna tanık olduğunu bildirmek isteyenin elbet kellesi gider! Ama sen bilirsin kendinin ne denli zalım olduğunu!"

Sultan, Şeyh Şihâbeddîn'in Serdivitdâr (: Başkâtîp) Melik Nükbiye'ye teslim edilmesini emretti. Melik Nükbiye şeyh efendinin ayaklarını dört zincire bağladı, kollarını da kelepçeledi.

Şihâbeddîn ondört gün yemedi içmedi, bu hâlde kaldı. Her gün büyük salona götürülür; hoca, fikh bilgini ve şeyhler toplanarak ona:

"Haydi sözünü geri al!" derler, lâkin o:

"Hayır geri almam! Ben şehitler arasına katılmak istiyorum!" cevabını verirdi. Ondördüncü gün sultan, Muhlisü'l-mülk ile ona yemek göndermişse de Şihâbeddîn bir lokma yemedi ve zindancıya:

"Bana dünyadan gelecek bir rızık ve azık yoktur! Dön ona yemeğinle!" dedi.

Bu cevabı işten hükümdar, şeyhe beş “istâr” pislik yedirilmesini emretti. Bu, Fas ölçüsü ile ikibuçuk ratldır. Bu tür işleri yapma görevini üstlenmiş birkaç Hindu, pisliği suda islattıktan sonra şeyh efendiyi sırt üstü yatırıp kerpetenle ağzını açtılar ve boğazından akittılar! Olaydan bir gün sonra Şihâbeddin, Kadı Sadr-ı Cihân’ın evine götürüldü. Fakihler, şeyhler ve ileri gelenler toplanıp Şihâbeddin’e nice nasihat ederek söyledişi sözleri geri almasını istedilerse de o dönmedi. Boynu vuruldu, şehit oldu. Yüce Allah onu rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Fıkıh Bilgini Üstat Affîfüddîn Kâsânî ile İki Fakihi Daha Öldürmesi

Hükümdar kılık yıllarda başşehir dışında kuyular kazdırılmasını, oralara tahıl ekilmesini emretti. Ayrıca tohum ve ekim-dikim için gerekli parayı vererek “mahzen” (: devlet ambarı) hesabına ziraat yapmalarını şart koştu millete. Fıkıh bilgini Affîfüddîn bunu duyunca:

“Bu tür ekip biçme ile amaca erişilmez!” dedi. Söz hemen sultanın kulağına gitti:

“Memleket ve devlet işlerine niçin burnunu sokuyorsun?” diyecek onu zindana attı. Kısa bir süre sonra hapisten çıkan Affîfüddîn yolda iki fakih arkadaşına rastladı. Onlar:

“Zindandan kurtulmandan ötürü Yüce Allah'a şükürler olsun!” deyince Affîfüddîn:

“Bizi zalim topluluktan kurtaran Allah'a hamd olsun!” (anlamındaki Kur'an âyetini) okudu. Bu üç kişi birbirlerinden ayrılip henüz kendi evlerine varmadan aralarında geçen diyalog sultanın kulağına erişti. Sultan hepsini huzuruna getirerek:

“Şu Affîfüddîn'i götürün, boynunu hamâilvârî vurun!” dedi. Hamâilvârî vurmak, bir kolu ve göğsünün bir kısmı ile başının kesilmesi demektir. Sonra;

“Diğerlerinin de başlarını uçurun!” dedi. Bir anda endişelenen iki fakih:

“Tamam, Affîfüddîn söyledişi sözlerden ötürü cezayı hak etti! Fakat biz hangi suçtan dolayı öldürülüyoruz?” deyince sultan karşılık verdi:

“O, bu sözleri söyleken siz işittiniz ama yadsımadınız! Onu doğrulamış gibi oldunuz!” Böylece toptan katledildiler. Allah onlara rahmet eylesin.

Hizmetinde Bulunan Sindli İki Fakihi Öldürmesi

Sultan, Sindli iki fakihe kendi atadığı beyle beraber bir eyaletе gitmelerini emretti. Onlara dedi ki:

“Bu eyaletin idaresini ve halkın size bıraktım. Siz ne emrederseniz bu bey emrinize uygun hareket etmek üzere yanınızda hazır bulunacak!” Fıkıh bilginleri:

“Tamam, biz onu gözleyen iki tanık gibiyiz! Elbet doğru olanı ona gösteririz!” deyince sultan:

“Ha! Sizin amacınız malımı yiyp ziyan ederek suçunuzu hiçbir işten haberi olmayan şu Türkçe yüklemek!” dedi. Fakihler:

“Aman, aman, ey cihan sultani! Amacımız kesinlikle bu değil!” dedilerse de Sultan:

“Başka maksadınız yoktur!” diyerek lafını bağladı;

“Tutun bunları, ‘nühâvendî’ (: işkence görevlisi) şeyhzâdeye götürün!”

İşkenceci, yanına getirilen fakihlere:

“Sultan sizi öldürmek istiyor. Size yüklediği suçu kabul edin de kendinize işkence etmeyin!” diye öğüt verdi ama fakihler:

“Allah'a andolsun, ne demişsek onu kastediyoruz, bir art niyetimiz yoktur!” cevabını tekrarladılar. Bunun üzerine şeyhzâde; kolluk görevinde bulunan adamlarına seslenerek:

“Şunlara tattırın biraz!” dedi. “Biraz” derken işkenceyi kastediyordu.

İki adamı sırt üstü yatırdılar. Göğüslerine ateşte kor olmuş kipkızıl demir levhalar koydular. Bir süre sonra levhalar kaldırıldığında etler lime lime koptu sinelerinden. Bununla da yetinilmedi. Açılan yaraların üzerine idrar ve kül bırakıldı. Böylece iki adam asıl niyetlerinin sultanın söylediği gibi olduğunu, kendilerinin ölümü hak etmiş suçlulardan olduklarını; ne dünyada ne de ahirette kanları için davacı olmadıklarını güya itiraf ettiler! Bu açıklamayı zorla yapmadıklarını da imza ile sicile geçirip kadiya sundular. Eğer zorla itiraf ettiklerini söyleselerdi daha korkunç bir işkenceye uğrarlardı! Bu yüzden, derhal boyunlarının vurulmasını tercih ettiler. Hemen işleri bitirildi. Allah her ikisini de rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Şeyh Hûd'u Öldürmesi

Hûd ismiyle bilinen adam Allah dostu Multânî Rükneddin b. Bahâeddîn Ebû Zekerîyyâ'nın kız tarafından torunuuydu. Şeyh Rükneddin ile kardeşi İmâdeddin Sultan nezdinde itibarlı kimselerdendirler. Sultana çok benzeyen İmâdeddin, Keşlû Hân ile yapılan savaşta

öldürülmüştü; ilerde anlatacağız. O öldürülünce sultan onun kardeşi Rükneddin'e geçimini sağlasın, yolcuyu ve yoksulu tekkesinde yedirsin diye yüz köy ihsan etti. Şeyh Rükneddin, ölmeden önce torunu Şeyh Hûd'un zaviyede kendi yerine geçmesini, postnişin olmasını vasiyet etti. Ama Rükneddin'in kardeşinin oğlu:

"Hayır, amcamın mirasına ben daha lâyiğim!" diye itiraz etti.

İki adam, Multân'a seksen gün uzaklıkta sultanın yerleştiği Devletabad şehrine vardılar. Sultan postnişinlik makamını, Rükneddin'in vasiyeti gereğince Hûd'a verdi. Hûd o sıralarda yaşıyordu. Oysa Rükneddin'in yeğeni pek gençti. Hükümdar, Şeyh Hûd'a hediyeler verdi, saygı gösterdi. Ayrıca konakladığı her menzilde bir ulu misafir gibi kabul edilmesi, Multân'a kadar sürecek yolculuğu esnasında hangi şehirden geçerse ahali tarafından karşılanıp ziyafetle ağrılanması için emir çikardı. Hükümdarın buyruğu payitahta ulaşınca fakih, şeyh, kadı ve ileri gelen nüfuzlu kimseler Şeyh Hûd'u karşılamak için şehirden çıktılar. Ben de bunlar arasındaydım. Milletin sırtında, bir tahtirevan içinde bulduk onu. Atları yedekteydi. Eğildik selâm verdik. Ben onun tahtirevana kurulmasını hoş görmedim:

"Kesinlikle ata binmeliydi! Onu karşılamaya gelen kadı ve şeyhlerle beraber at üzerinde gitmeliydi!" dedim.

Sözümü duyunca hemen atına bindi ve mazereti olduğu için at sırtında gidemediğini açıkladı. Başşehre girdiğinde onun nâmina müthiş bir ziyafet düzenlenerek sultanın hazinesinden hesapsız para harcandı. Kadılar, şeyhler ve yabancı misafirler bu mükellef sofrada hazır bulundular, âdet gereğince yemekten sonra orada bulunanların her birine saygılılığı ve rütbesine göre armağanlar dağıtıldı, para verildi. Kadılar kadısı görevinde bulunan adama beşyüz, bana ise ikiyüzelli dinar ihsan edildi. Hind ülkesinde sultana özgü şölenlerde âdet budur.

Böylece Hûd, Nûreddîn Şîrâzî ile memleketine döndü. Şeyh Nûreddîn Şîrâzî'yi onun yanına katan sultan idi. Nûreddîn, Hûd'u posta oturtacak ve hükümdarın oradaki malını Hûd için harcayacaktı. Hûd, zaviyeye iyice yerleshti, yıllarca postnişinlik etti.

Epey sonra Sind yöreninin emiri İmâdülmûlk, sultana yazdığı mektupta şeyh ve yakınlarının saraydan gönderilen paraları biriktire-rek kötü işlerde kullandıklarını, zaviyede hiç kimseyi doyurmadıkla-rını bildirdi. Bu servetin onlardan alınmasına ilişkin emir çıktıığında İmâdülmûlk geldi, istedi paraları. Onların bir kısmını zindana attırdı, bir kısmını ise dövdürdü. Birkaç gün boyunca her gün yirmibin dinar aldı onlardan. Ellerinde ne var ne yok bitinceye kadar devam etti bu durum! Alınan mal ve erzak gerçekten çoktu. Meselâ bunlar arasında

inci ve yakutla süslü bir çift terlik tam bin dinara satıldı! Bu terliklerin Şeyh Hûd'un kızına ait olduğu söylenir; bazıları da sevdiği bir cariye-ye ait olduğunu söylerler.

Durumu zorlaşan Şeyh Hûd kaçma amacı ile Türk ülkelerine yöneldi ama hemen yakalandı. İmâdülmülk haberi saraya bildirdiğinde sultan şeyhin ve şeyhi yakalayanın birbirinden davacı iki adam gibi gönderilmelerini emretti. İki adam huzura çıktıklarında sultan şeyhi yakalayani serbest bıraktı. Ötekine dönerek:

"Nereye kaçmak istiyordun?" diye sordu. Şeyh Hûd bir bahane buldu. Sultan dedi ki:

"Senin amacın Türklere gidip; 'Ben Şeyh Bahâeddîn Zekeriyâ'nın oğluyum, sultan bana şöyle söyle davrandı!' diyerek onları bize karşı savaştırmaktı! Vurun boynunu sunun!"

Boynu vuruldu. Allah rahmet eylesin.

İbn Tâcülârifîn'i Zindana Atması, Çocuklarını Öldürmesi

Şemseddîn İbn Tâcülârifin Kovil (: Coel; Aligarh)⁴³⁶ şehrinde oturan, gecesini gündüzünü ibadetle geçiren ulu bir şeyhti. Hükümdar Kovil şehrine geldiğinde şeyh efendiyi çağrırdı ama o gelmedi. Sultan onun evine yönelik bir hayli yaklaştı, lâkin onu göremeden geri döndü.

Bu olaydan sonra emirlerden biri, kendi bölgesinde hükümdara karşı ayaklandı ve halkın biatını aldı. Hemen sultana bildirildi ki Şeyh Şemseddîn bir sohbetinde isyancı emirin ismi anıldıkta onu övgü ile yadetmiş ve hükümdarlığa lâyiç olduğunu söylemiş! Bu ihbar üzerine sultan kumandanlarından birini şeyhe gönderdi. Adam sadece şeyhi ve evlânını değil Kovil şehrinin kadı ve muhtesibini de prangaya vurdurdu. Çünkü anlatılanlara göre şeyh, isyancı emiri övdüğü sırada kadı ve muhtesib meclisteydiler. Hükümdar kadı ile muhtesibin gözlerine mil çektı ve hepsini zindana attırdı. Şeyh efendi zindanda ruhunu teslim etti. Kadı ve muhtesib ise her gün zindancılardan birinin nezaretinde dışarı çıkartılır, her ikisi bir süre halktan dilenirler sonra yine zindana götürüldülerdi.

Şeyh efendinin oğullarının isyancı Hind gâvuruyla temas geçtikleri, onlarla içli dışlı oldukları zaten daha önce hükümdara bildirilmişti. Hükümdar, babalarının ölümünden sonra onları hapisten çıkarıp:

"Sakın ha! Daha önce yaptığınızı bir daha tekrarlamayın!" dedi. Onlar:

"Biz ne yaptık ki?" diye karşılık verince öfkeden çatlayan hükümdar hepsinin öldürülmesi için emir çıkardı! Öldürüldüler. Kızgın sultan daha sonra başkadıyi huzura çıkartarak:

"Şu işi bitirilen adamların fikrinde olan, onların işledikleri suça yanaşan kim varsa bana bildir!" dedi. Kadı da tuttu, şehrin ne kadar nüfuzlu adamı varsa hepsinin listesini çıkardı! Yazdığı adları gören sultan:

"Bu herif şehrin mahvolmasını, harabe hâline gelmesini istiyor! Vurun boynunu!" dedi.

Kadı efendinin derhal vuruldu boynu! Allah rahmet eylesin!

Şeyh Haydarî'yi Öldürmesi

Şeyh Ali Haydarî, Hind sahilinde Kinbâya şehrinde oturmaktaydı. Ünү uzak ülkelere yayılmış erdemli bir insandı. Ticaretle uğraşanlar denizde onun adına adak tutarlar, şehrde ulaştıklarında önce ona selâm verirler, o da bunların "ahvâlini" (: durumunu, derdini, başlarından geçeni) sezer, keşifte bulunurdu. Bazen tacirlerden biri adak tutar, tuttuğuna pişman olurdu da şeyh efendiye gelip selâm ve hürmetle eğildiğinde adamın tuttuğu adağı söyleydi şeyh ve mutlaka yerine getirilmesini isterdi tutulan adakların! Bu tür hâdiseler defalarca gerçekleşmiş, Şeyh Ali Haydarî böyle ünlenmişti.

Kadı Celâleddîn Afganî ve kabilesi bu yörede isyan ettiğinde Şeyh Haydarî'nın ona hayır dua ettiği hattâ külâhını başından çıkarıp ona uzatarak kendisine biat ettiğine dair haberler sultanın kulağına düştü. Sultan ayaklananların üzerine yürüyerek Celâleddîn'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bizimle beraber hükümdar huzuruna dışarıdan gelen misafirlerden Emir Baht Şerefülmülk'ü Kinbâya'da yerine vekil bıraktı; haydut ve asileri arasın diye. Beraberinde birkaç fakih de vardı. Emir Baht onların rehberliğinde işi götürecekti...

Emir Baht, Şeyh Ali Haydarî'yi huzuruna çıkardı. Kesin olarak anlaşıldı ki şeyh efendi külâhimini ası başı Celâleddîn'e vermiş ve lehinde dua etmiş. Böylece şeyhin katline karar verildi. Cellât darbeyi indirdiğinde başı kesemedi! Halk hayrete düştü ve bu olay sebebiyle şeyhin affedileceğini sandı. Ama emir, şeyhin kellesini uçuracak başka bir celâlada buyruk vermişti bile. Öteki cellât şeyhin işini bitirdi. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Tûgân (: Togan) ve Kardeşini Öldürmesi

Fergâna şehri ulularından olan Togan Fergânî ile kardeşi, sultana elçi olarak geldiklerinde ihsan gördüler, onlaraarmağan yağırdı sulta-

tan. Bir süre orada kaldırlarsa da ikametleri uzayınca ülkelerine dönmek istediler; sıvişmaya çalışılar. Fakat kendi dostlarından biri onları hükümdara gammazlayınca hükümdar her ikisinin de ortadan ikiye bölünmesini emretti! Onlar ikiye bölündükten sonra tüm malları ispiyonculara verildi. Bu ülkede kural böyledir; biri diğerinin hakkında söz getirip götürür de söyledikleri doğru çıkarsa ihbar edilen adam öldürülür, mali ise ihbarciya verilir!

Hükümdarın, Meliküttüccarın Oğlunu Öldürmesi

Meliküttüccarın (: tacirlerin reisinin) oğlu, yanaklarında tüy bitmemiş, henüz çocuk (denebilecek) bir delikanlıydı. İlerde anlatacağımız gibi, Aynülmülk isyan edip sultanla mücadeleye girişince Meliküttüccarın oğlunu esir aldı. Böylece o da zorla isyancılar grubundan olmuştu. Aynülmülk yenilgiye uğrayıp dostlarıyla yakalandığı zaman Meliküttüccarın oğluyla kaynı Kutbulmulk'ün oğlu da ele geçirilenler arasındaydı. Hükümdarın emriyle elliinden tahtaya bağlandılar. Ölünçeye kadar üzerlerine ok yağdırıldı, bey oğulları tarafından. Can verdiklerinde Hâcîb Tebrizli Hvâce Emir Ali, Başkadı Kemâleddîn'e dönerek:

"Bu gencin katli vacip değildi, o öldürülmeliydi!" dedi. Sultan bu sözü duyunca:

"O öldürülmeden önce söyleyeydin ya bu lafi!" diyerek Emir Ali'ye yüz kamçı vurdurdu ve onu hapse attırdı; bütün servetini celâtbaşına verdi!

Ben, celâtbaşını ertesi gün Emir Ali'nin elbiselerini giyinmiş ve onun atına binmiş hâlde görünce karşısındaki Emir Ali zannettim! Tebrizli Ali, aylarca zindanda kaldı nihayet saliverilerek önceki makamına getirildi. Ama daha sonra hükümdar başka bir olaydan ötürü tekrar öfkeliendi ve onu Horasan'a sürdü! Tebrizli Ali Herat'a yerleşti, oradan sultana yazdığı mektupta merhamet dilendi. Sultan cevaben gönderdiği mektubun sırtına şu cümleyi yazdırmıştı:

"Eker bâz âmedî bâz ay". Bunun anlamı şudur:

"Eğer pişman olduysan dön!"

Ali, Sultana döndü!

Hükümdarın, Başhatibi Ölesiye Dövdürmesi

Sultan sefer esnasında Dihlî şehriniň başhatibini inci ve mücevher hazinesine bakmakla görevlendirmiştir. Ama bir gece gâvur hırsızlar hazineyi bastılar ve mücevherlerin bir kısmını çaldılar; bu yüzden sultan başhatibi Ölünçeye kadar dövdürdü! Allah rahmet eylesin!

Dihlî'yi Harap Etmesi, Halkını Sürmesi, Âmâ ve Yatalakları Öldürtmesi

Sultanın iğrenç işlerinden biri de Dihlî halkını şehrden çıkarmasıdır. Olayın sebebi şu:

Ahali birtakım kâğıtlara hükümdarı kötüleyen, sin-kaflı "ifadereler" yazıyor, bunlara mühür vurup zarfin üstüne;

"Cihan Hükümdarının Başkanı Adına! Bunu Ondan Başka Kimse Okumaya!" şeklinde bir cümle kondurup geceleyin büyük salonun (: kabul dairesinin) camından içeri atıyorlardı. Sultan kâğıtları eline alınca yakası açılmadık nice sövgülerle karşılaşış kuduruyordu! Bu yüzden Dihlî'yi harap etmek sevdasına düştü. Gereken para neyse ödeyerek şehir halkından bütün evleri ve daireleri satın aldı! Sonra herkesin Devletabad şehrine göçmelerini emretti. Ahali ilkin bu emre uymak istememişse de sultanın tellâlları üç gün içinde şehirde hiç kimsenin kalmaması gerektiğini duyurunca büyük bir kısmı çarnaçar göçtü şehrden. Milletin bir bölümü de evlerde gizlendi. Sultan şehirde kalanların aranmasını emredince köleler sokakta biri kör diğeri yatalak iki adam bulup huzura çıkarttılar. Sultan, yatalağın mancınığa konup fırlatılmasını; körün Dihlî şehrinden kırk gün uzaklıktaki Devletabad'a dek sürüklene sürüklene götürülmesini emretti! Adam yolda paramparça oldu, Devletabad'a sadece ayağı vardi! Hükümdarın bu tutumu karşısında Dihlî ahalisi sahip oldukları malları ve "ağırlıklar" (: parayı) bırakarak şehri terkettiler. Şehirdeki yapılar bomboş ve içi geçmiş viranelere döndü. Kendisine güvendiğim biri bana şunları anlatmıştır:

"Hükümdar bir gece köşkünün terasına çıkıp Dihlî'ye baktı. Ne ateş, ne duman, ne kandil! Hiçbir şey yoktu. O zaman, 'İçim rahat, gönlüm hoş oldu.' dedi! Daha sonra sultan, ülke halkına Dihlî'ye göçerek şehri yeniden şenlendirmelerine dair yazılı fermanlar gönderdi; ahali taşındıkları yöreleri bırakıp yavaş yavaş toplandılar ama büyülüğünden ötürü Dihlî asla tam şenlenmedi."

Burası dünyanın en büyük şehirlerindendir. Biz buraya geldiğimizde bomboş bir şehir bulduk karşımızda, nüfus kalabalık değildi.

Bu hükümdarın iyilik ve kötülüğüne dair çok şey anlattık... Haydi onun zamanında meydana gelen vukûattan (: siyasi tarihten) bahsedelim biraz.

KIRKBEŞİNCİ BÖLÜM

Tuğlukoglu Muhammed Şâh Zamanında Meydana Gelen Geniş Çaplı Siyasî Olaylar

Egemenliğinin İlk Yıllarında Sultanın Bahâdur Bûra'ya Kol-Kanat Germesi

Sultan Muhammed Şâh, babasından sonra başa geçip halkın bıyatını alınca ilk iş olarak selefi Tuğluk'un esir ettiği Sultan Gıyâseddin Bahâdur Bûra'yı huzuruna çıkardı, onu ihsana boğdu, zincirlerini çözdü. At, fil ve para; ne varsa hediye etti ona. Daha sonra yeğeni Behrâm Hân'la beraber onu kendi bölgесine gönderdi. Aralarında söyle bir anlaşma yaptılar:

Memleket ikisi arasında bölünecek, sikkelerde ikisinin ismi yazılacak, hutbe ikisi adına okutulacak ve Gıyâseddin, "Berbât" adıyla bilinen oğlu Muhammed'i sultanın yanında rehin bırakacaktır.

Gıyâseddin kendi bölgесine-doneunce verdiği sözleri yerine getirdi. Fakat oğlu Muhammed'i, -laf dinlemediği ve edepsizlik yaptığı ileri sürerek- göndermekten vazgeçti. Bunun üzerine sultan, Emir Dülçî Tatar'ının kumandasında bir ordu gönderdi yeğeni Behrâm Hân'a. Emir Dülçî Tatar'ının destegindeki Behrâm Hân kuvvetleri, Gıyâseddin'le savaştılar; onu öldürdüler. Derisini yüzüp içine saman doldurarak ülkede dolaştırdılar!

Halaoğlunun Ayaklanması, Buna İlişkin Haberler

Sultan Tuğluk'un Küst Asb Bahâeddîn adında bir yeğeni vardı. O kızkardeşinin oğludur. Tuğluk onu eyaletlerden birine emir olarak atamıştı. Bahâeddîn, dayısı Tuğluk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Şâh'a biat etmekten kaçındı; cesur, kahraman bir adamdı. Sultan Muhammed Şâh, onun üzerine Melik Mücîr ve Vezir

Hvâce Cihân gibi büyük komutanların idaresi altında muazzam bir ordu gönderdi. Bu ordunun başkumandanı Hvâce Cihân'dı. İki taraf arasında müthiş bir savaş oldu. Taraflar olağanüstü bir direnç gösterdiyseler de savaş, sultanın ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bahâeddîn gâvur meliklerinden Rây Kenbîle adıyla bilinen birinin yanına kaçtı. Rum (: Hristiyan) dilinde olduğu gibi, Hindlilerin dilinde de Rây kral anlamına geliyor.⁴³⁷ Kenbîle ise Rây'ın oturduğu bölgenin ismidir. Sözü geçen Rây'ın bölgesi son derece sarp ve yüksek tepelerle çevrilidir. O, gâvur hükümdarlarının ulularındandır. Bahâeddîn bu hükümdarın yanına kaçınca sultanın askerleri boş durmadılar, onu takip ederek Kenbîle yöresini her yandan kuşatma altına aldılar. Rây endişelendi. Yanında bulunan yiyecek ve tâhil çoktan bitmişti. Anısının yakalanmaktan korkuyordu. Bahâeddîn'e dönerek:

"Durum gördüğün hâle geldi! Ben, ailem ve bana uyanlarla beraber ölümü göze alındı! Sen falan gâvur hükümdarına git! -Burada ona bir isim vermişti- Onun yanında kal! O seni korur!" dedi. Ayrıca onu, bahsettiği hükümdara ulaştırsın diye yanına kılavuz kattı.

Daha sonra Rây Kenbîle'nin emriyle büyük bir ateş yakıldı. Bizzat kendisi eşyalarını bu kızıl ateşe yaktıktan sonra kızlarına dönüp şöyle dedi:

"Ben kendimi öldürmek niyetindeyim! Bana uymak isteyen durmasın, yapacağımı yapsin!"

Böylece her bir kadın baştan aşağı yıkandı, bedenine sandalı mukasırî denen macunumsu kokudan sürdü, Rây'ın huzurunda yeri öperek kendini ateşe attı! Kadınların tümü mahvoluncaya kadar devam etti bu! Daha sonra Rây'ın emir, vezir ve devlet adamlarının hatunları aynı şeyi yaptılar. Ateşe düşmek isteyen kadınlar böyle yaparlar.

Rây yıkanarak vücutuna sandal sürdü, zîrhâsında bütün silâhlarını kuşandı, adamları arasında onunla beraber ölmek isteyen fedâiler de aynı şekilde hareket ettiler. Sultanın askerine doğru hücumu geçtiler, savaştılar ve öldüler.

Şehre girildi. Ahali esir alındı. Rây Kenbîle'nin onbir çocuğu da bulunuyordu tutsaklar arasında. Onları sultanın huzuruna çıkarttılar. Hepsi Müslüman olduklarını bildirdi. Sultan onları kumandanları arasına kattı; ruhlarındaki asaletten ve babalarının kahramanlığından ötürü hepsini el üstünde tuttu! Bu kardeşlerden Nasr, Bahtiyâr ve Mühürdâr'ı sultanın huzurunda gördüm. Mühürdâr, sultanın içtiği suya ruhsat veren, bununla ilgili mührü taşıyandır. Onun künnesi Ebû Müslim idi; aramızda sevgi peyda olmuş, sağlam bir dostluk kurmuştuk.

Rây Kenbîle öldürüldükten sonra sultan ordusu, Bahâeddîn'in siğindiği hükümdarın memleketine hücum etti. O bölgeyi kuşattılar. Ora hükümdarı Bahâeddîn'e yönelerek:

"Ben Rây Kenbîle'nin yaptığını yapamam!" dedi.

Onu kıskıvrak yakalayıp sultanın kuvvetlerine teslim etti. Bahâeddîn eli kolu bağlı bir hâlde huzura çıkarıldığında sultan, onun akrabası olan kadınların yanına götürülmesini emretti. Kadınlar ona sövdüler, yüzüne tükürdüler! Daha sonra sultanın emriyle diri diri derisi yüzündü! Etiyle pırınc pilâvı pişirtildi! Bu yemek çoluk çocuğuna gönderildi ve geri kalan parçaları fillere atıldı; bir tabak içinde! Filler yemediler. Hükümdar onun derisine saman doldurarak Bahâdur Bûra'nın derisiyle beraber şehir şehir, eyalet eyalet dolaştırılmasını emretti. Bu deriler Sind bölgesinevardığızamanoranınEmirü'lümerâsi(:valisi)KeşlûHân'dı. Bu adam, Sultan Tuğluk'un başa geçmesinde yardımcı olduğu için Tuğluk ona amca diye seslenirdi. O, kendi ülkesinden misafir olarak geldiğinde sultan derhal onu karşılamaya çıktı.

Keşlû Hân, Bahâdur Bûra ile Bahâeddîn'in içi dolu derilerini gömdürdü. Sultan bu haberi işitince öfkeden çatladı sanki! Keşlû Hân'ı mahvetmeye karar verdi.

Keşlû Hân'ın İsyani ve Öldürülmesi

İçi samanla doldurulmuş derilerin Keşlû Hân tarafından gömülüdüğü haberi saraya erişince Keşlû Hân için haber saldı sultan...

Keşlû Hân kendisinin cezalandırılacağılığını öğrenince isyan etti. Etrafa epey servet dağıttı, asker topladı! Türk, Afgan ve Horasanlılara adam yolladı. Büyük bir kalabalık geldi yanına. Keşlû Hân'ın askeri, sultanın ordusuna denk oldu; hattâ onu geçti! Hükümdar, onunla kışımak için ordusunun başına geçerek Multân'a iki günlük mesafede bulunan Abûher düzüğüné geldi. Burada karşılaştılar. Sultan tedbirli davranışarak kendi şaturunun (: çadıra benzer özel gölgeliğin) altına Şeyh İmâdeddin'i bıraktı. Multânlı Şeyh Rükneddin'in öz kardeşi olan İmâdeddin, sultana çok benzıyordu. Bu olayları bana anlatan da Rükneddin'dir.

Savaş iyice alevlenince sultan dörtbin kişilik bir kuvvetle ayrıldı oradan. Keşlû Hân'ın askerleri sultanın şatur altında bulunduğu düşüncesiyle o yöne hücum ederek Şeyh İmâdeddin'i öldürdüler. Sultanın işinin bitirildiği haberi asker arasında yayılınca Keşlû Hân'ın tarafından çok az kimse kaldı. İşte tam o sırada sultan özel adamlarıyla Keşlû Hân'a hücum etti ve başını gövdesinden ayırdı! Keşlû'nun askerleri bu haberi duyuncu dağılıp kaçtılar.

Multân şehrine giren sultan, Kadı Kerîmüddîn'i yakalayıp derisi ni yüzdürdü. Ardından Keşlû Hân'ın kesilmiş kellesini getirtip kale kapısına astırdı! Ben Multân'a gittiğim zaman onun başı hâlâ asılıydi.

Daha sonra İmâdeddin'in kardeşi Şeyh Rükneddin'e ve oğlu Sadreddîn'e yüz köy ihsan etti. Onlar buraların geliriyle geçinecek, dedeleri Bahâeddîn Zekerîyyâ'ya ait tekkede gelen gideni doyuracaklardı.

Sonra Vezir Hvâce Cihân'a emretti; deniz kıyısına kurulu Kemâlbûr şehrine yürüsun diye. Burası büyük bir yerdi; ahali burada da ayaklanmıştı. Adı geçen vezirin şehrle girişine tanık olan bir fakih bana şunları anlatmıştır:

Hvâce Cihân, şehrin kâdi ve hatibini huzuruna çıkartarak derhal derilerinin yüzülmesini emretti! Onlar:

“Başka türlü öldür bizi!” deyince vezir:

“Bilir misiniz, niçin katliniz vacip oldu?” diye sordu. Kâdi ve hatip:

“Sultanın emrine aykırı davranışımız için!” deyince Hvâce Cihân:

“Sultan sizin böyle öldürülmenizi emretmişken ben onun fermanın nasıl aykırı dururum?” dedi ve onların derisini yüzecek adamlara seslendi:

“Bu ikisinin suratlarının alt tarafında nefes alıp verecekleri delikler açın!” Derisi yüzülecek adamlar yüz üstü yatırılır. Allah cümlemizi böyle akibetlerden korusun! Sultan icraatlarıyla Sind bölgesinde ortalığı sütliman edince başşehre döndü.

Karâcîl Dağında Sultanın Ordusunun Tuzağa Düşmesi

Karâcîl, üç ayda aşılabilen büyük bir dağ (silsilesidir). Orayla Dihlî arasında on günlük mesafe vardır. Karâcîl hükümdarı, gâvur hükümdarlarının en büyüklerindendir. Sultan, o adamlı savaşmak üzere Başdevîdâr (: Başkâtip) Melik Nükbiye'nin emri altında yüzbin atlı ile kala-balık bir piyade grubundan oluşan muazzam bir ordu gönderdi. Nükbiye, Karâcîl dağının eteğinde bulunan Cidye şehrini ve çevresini ele geçirerek yaktı, yıldı dümdüz etti. Gâvur taifesi topraklarını, mallarını ve hükümdar hazinesini alelacele terkederek dağın zirvesine koştular.

Bu dağın tek bir yolu vardı ve bu yolun alt tarafında derin bir vadi bulunuyordu. Üst tarafta dağ yükseliyordu. Bu yüzden oraya geçmek için süvarilerin arka arkaya tek tek dizilmeleri gerekiyordu. Müslümanların ordusu bu sarp yoldan tırmadılar. Dağın zirvesinde kurulu Varankal (: Varangal) şehrini ele geçirdiler; durumu sultana bildirdiler. Hükümdar onlara bir kâdi ve hatip yolladı. Ayrıca ordunun burada kalmasını da tembih etti.

Yağmur zamanı geldiğinde asker hastalandı. Atlar bir bir telef oldu. Yay kırışları gevşedi, yumuşadı. Kumandanlar vaziyeti sultana bildirerek bu mevsimde dağın eteğine inip yağışlar kesildikten sonra zirveye çıkmak için izin isteyince sultan olumlu cevap verdi. Emir Nükbiye, düşmandan aldığı hazine ve kıymetli madeni eşyayı dağın eteğine indirmeleri için asker arasında bölüşürünce gâvur tarafı onların inişe gececeğinden haberdar oldu! Uçurum ağızlarında oturmaya, geçitleri tutmaya başladilar! Koca koca ağaçları parçalıyor, dağın zirvesinden saliveriyorlardı. Alt taraftan kim geçerse helâk oluyordu. Böylece pek çok çeri öldürdüler, geri kalanları tutsak ettiler. Gâvur taifesi; mal, at, silâh ve servet; ne bulursa aldı. Üç emirden başka kimse kurtulamadı koca ordudan! Onların büyüğü Nükbiye'dir. Diğerî Melik Bedreddîn Devlet Şâh'tır. Üçüncüün ismini hatırlayamıyorum. Bu olay Hind sultanının ordusunu çok etkiledi, onları gözle görülür bir zafiyete uğrattı, çökertti! Böylece sultan, kendine bir miktar servet vermeleri karşılığında dağlılarla barış yaptı. Onların arazileri dağın eteklerindeydi, ancak sultanın izniyle bu toprakları ekip bîcer ve şenlendirirlerdi.

Şerif Celâleddîn'in Ma'ber Bölgesinde Ayaklanması ve Vezirin Kızkardeşinden Olan Yeğeninin Öldürülmesi

Hükümdar, Dihlî'ye altı aylık mesafede bulunan Ma'ber bölgesinde Şerif Celâleddîn Ahsen Şâh'ı emir yapmıştır. Bu adam isyan bayrağını kaldırarak hükümdarlığını ilân etti. Hükümdarın naiplerini ve vergi memurlarını öldürdüğü gibi kendi adına dinar ve dirhem bastırıp paraların bir yüzüne:

"Tâhâ ve Yâsîn Hanedanından Yoksul ve Kimsesizlerin Babası Celâlü'd-dünyâ ve'ddîn"

Öbür yüzüne ise;

"Rahman'ın Desteğiyle Sultan Ahsen Şâh" ibaresini yazdırılmıştı.

Hükümdar, Celâleddîn'in isyanını haber alınca onunla savaşmayı niyetlenip Köşk-i Zer adı verilen yere geldi. Köşk-i Zer, altın köşk demektir. Orada sekiz gün kaldı, askerin gereksinimlerinden ötürü. İşte o günlerde Vezir Hvâce Cihân'ın yeğeniyle üç-dört emir elleri kolları zincirlenmiş vaziyette getirildiler.

Sultan tarafından öncü kuvvetlerle gönderilen vezir, Dihlî'den yirmidört günlük mesafede bulunan Zîhâr (: Dhar) şehrine ulaşmıştır bile.⁴³⁸ Orada birkaç gün bekledi.

Vezirin yeğeni cesur ve cengâver biriydi. Kendisiyle gelen kumandanlarla anlaştı; dayısının işini bitirerek yanındaki hazine ve

serveti alıp Ma'ber'de ayaklanan Şerif Celâleddîn'in yanına kaçacaklardı. Onlar veziri Cuma namazına gideceği sırada öldürmeyi planlaşmışlarsa da kendilerinden biri olan Nusretülhâcîb ihbarda bulundu;

"Onların kötü niyetlerinin belirtisi, elbiselerinin altına zırh giymeleridir!" diye açıklama yaptı. Vezir onları yoklattı. Hakikaten Nusret'in dediği gibi buldu.

Bu adamları sultana gönderdi Vezir. Onlar huzura geldiğinde ben de oradaydım. İçlerinden birini gördüm; uzun sakalliydı, titriyor ve Yâsîn Sûresi'ni okuyordu. Sultan derhal buyruk verdi! Kurbanları, insan ezmek üzere eğitilmiş fillerin önüne attılar. Yeğeni ise vezire yolladı; kendisi katletsin diye! İlerde bundan bahsedeceğiz.

Adam öldüren fillerin dişlerine saban demiri gibi demirler döşenir. Bunların kenarları, art arda sıralı bıçaklıdan oluşur. Feyyâl (: fil eğiticisi) hayvanın üstüne atlar evvelâ. Kurban ortaya bırakıldığı zaman fil onu hortumuyla kapıp havaya fırlatır, sonra dişleriyle tutarak yere indirir ve ayaklarından birini zavallının göğsüne koyar. Artık hükümdarın buyruğuna uyan feyyâl ne derse fil onu yapar! Hükümdar adamın paramparça edilmesini emrederse fil bıçak döşeli dişleriyle onu parçalar. Bırakılmasını emrederse yere bırakır. Bu durumda derisi yüzülür! O adamlara da böyle yapıldı.

Güneş battıktan sonra sultanın konağından çıktım, zavallıların etini köpekler yiyecekti, derilerine ise saman doldurulmuştu. Allah böyle belâlardan korusun bizi!

Sultan -ilerde anlatacağımız gibi- bu isyanı (bastırmak) için hazırlıklara başlayınca bana başşehirde kalmamı emretti, Devletabad'a ulaşıcaya dek yoluna devam etti. Tam bu sırada Emir Halâcûn kendi eyaletinde ayaklandı. Vezir Hvâce Cihân da benim gibi başşehirde kalmıştı, asker toplamak, adam yiğmak için.

Halâcûn'un İsyani

Sultan Devletabad'a ulaşıp kendi bölgesinden epey uzaklaşınca Emir Halâcûn, Lâhevî şehrinde isyan ederek hükümdarlık davasında bulundu. Kendisine yardımcı olan Kulcünd'ü de vezir yaptı! Haberi duyan Vezir Hvâce Cihân, adam yiğma işini hızlandırdı. Horasanlıları topladı, Dihlî'de bulunan bütün hizmetkâr ve dostlarını aldı; bunların arasında benim ahbablarımı da götürdü. Çünkü ben de Dihlî'deydim. Sultan ise Kayrân Melik Safdâr ve Melik Temûr Şurbedâr adlı iki büyük emiri yardım için vezire gönderdi. Melik Safdâr, askerin saf düzenini ayarlayan demektir. Şurbedâr ise meşrubat ve içki görevlisi demektir.

Halâcûn, tüm askeriyle harekete geçti. Büyük nehirlerden birinin kenarında koptu savaş. Halâcûn yenildi ve kaçtı. Askerlerinin çoğu nehirde boğuldu. Vezir şehrde girip halkın bir kısmının derisini yüzdürdü, diğerlerini de çeşitli işkencelerle katletti. Onları öldürmekle görevlendirdiği adam Eceder Melik diye tanınan Muhammed Necîb'dir. Bu adam vezirin yardımcısıdır. Ona "Sake's-Sultân" da denilir. Sak, oralıların dilinde köpek demektir. Bu adam zalm ve taş kalpliydi. Sultan ona Esedü'l-Esvâk (: Çarşı Aslanı) adını vermiştir. O bazen vahşice kudurur, suçluları dişleriyle parçalardı!

Vezir, asilerin hanımlarından üçyüzünü Kâliyûr (: Gwalyor) Kalesi'ne gönderdi. Orada zindana attırdı. Bunların bir kısmını gördüm. Aralarında bir fakih eşî de bulunuyordu. Adam kadını ziyaret ederdi; zindanda bir çocuk sahibi oldu!

Sultanın Ordusunda Veba Çıkması

Sultan, Şerîf'le savaşmak üzere Ma'ber'e hareket edip Telink (: Telingâna, Tiling) eyaletine vardığında Bedrakût şehrinde mola verdi. Burası, Telink bölgesinin merkezidir. Burayla Ma'ber bölgesi arasında üç aylık yol var. İşte, o sıralarda asker içinde baş gösteren veba salgını ordunun büyük bir kısmını telef etti. Sultanın köleleri, hizmetkârları, hattâ "Amca" diye hitap ettiği Melik Devletşâh ve daha önce bahsettiğimiz Herathî Abdullah gibi ileri gelen kumandanlar vebada can verdiler. Herathî Abdullah'tan birinci bölümde bahsetmiştık; hani sultanın; "Hazineden gücün yettiği kadar al!" dediği adam. O zaman kollarına onuç kese altın bağlamış da gitmişti!

Sultan, ordunun başına gelenleri görüp Devletabad'a döndü. Çeşitli bölgelerde ayaşlanma çıktı. Her taraf karıştı. Kader ona gülmese ve işini saglama almasayıdı; elbet hükümdarlık çıkıp giderdi elinden!

Hükümdarın Ölümüyle İlgili Endişe Verici Söylentiler ve Melik Hûşeng'in (: Hûşeng) Kaçışı

Sultan, Devletabad'a dönerken yolda hastalanınca ortalık onun ölümüne dair haberlerle çalkalandı, söylentiler her tarafa yayıldı. Bu yüzden geniş çaplı isyanlar çıktı. Melik Kemâleddîn Kurk (: Gurk) oğlu Melik Hûşeng, Devletabad'daydı ve onunla sultan arasında bir anlaşma vardı; Hûşeng, daima sultana biat kalacak, sultan yaşıdıkça hattâ ölümünden sonra bile bu biat bozulmayacaktı. Ama ortalık sultanın ölüm haberleriyle çalkalanınca Hûşeng, Devletabad ile Kûkâtâna arasında oturan gâvur hükümdarı Burabra'ya kaçtı. Onun firarından haberdar olan sultan, fitne çıkışından korkarak derhal Devleta-

bad'a hareket etti, peşine adam takarak onu sıkıştırdı. Böylece sultan, gâvur hükümdara elindekini teslim etsin diye haber saldı ama öteki bu teklifi reddederek;

"Rây Kenbîle'nin başına gelen benim başıma gelse de huzuruma girmiş adamı vermem!" dedi. Can derdine düşen Hûşeng, sultanla mektuplaşarak barış için söyle bir anlaşma yaptı: Sultan Devletabad'a gidecek, bu bölgede ise sultanın Hocası Kutlû Hân kalacaktı. Zira Kutlû Hân, Hûşeng'in güvenini kazanmıştı ve can emniyetini sağlayıp yanında misafir edebilirdi.

Sultan yola koyulunca Hûşeng, Kutlû Hân'ın yanına geldi ve onunla tekrar sözleşti: Hükümdar Hûşeng'i öldürmeyecek, şerefini beş paralık edecek bir ceza da vermeyecekti. Böylece ailesini, dostlarını ve servetini yanına alarak yola düşen Hûşeng, hükümdarın huzuruna vardi. Hükümdar, onun gelmesine sevindi, onu hoşnut etti ve bir hil'atla onurlandırdı.

Kutlû Hân sözünün eriydi. Herkes ona güvenir, daima ahdini tuttuğundan bahsederdi. O sarayda da saygı görürdü ve ne zaman huzura çıksa ayağa kalkardı hükümdar. Kutlû Hân da haşmetmeabin yorulmaması için çağrılmadıkça girmezdi yanına. Ayrıca yoksula akçe dağıtmayı seven, başkalarını kendine tercih eden biriydi Kutlu Hân. Garip ve kimsesizlere deli gibi yardım ederdi.

Şerif İbrahim'in Ayaklanması Girişimi ve Başına Gelenler

Harîtâdâr daha doğrusu sarayda kâğıt ve kalem görevlisi olarak bilinen Şerif İbrahim, hükümdarın Ma'ber seferi sırasında Hansî ve Sersefî valiliği yapmaktaydı. Onun babası, Ma'ber'de başkaldıran Ahsen Şâh'tır. Sultanın ölümüyle ilgili haberler ortalığı kaplayınca o da heveslendi sultana! Yakışıklı, soylu ve yürekliydi. Ben, onun kardeşi Hûrneseb ile evliydim. Hûrneseb Hatun erdemli bir kadındı, gece namaza kalkardı. Onun özel zikirleri vardı. Bir kızım oldu ondan ama kader onları ne yaptı bilmiyorum. Bu kadın, kitap okur ama yazı yazmazdı.

Şerif İbrahim isyana niyet ettiği zaman, yanındaki malları Dihî'ye götürün bir Sind emiri onun (bölgесinden) geçiyordu. İbrahim ona şöyle dedi:

"Yol, korkulacak bir yoldur. Haydudu pek boldur! İyisi mi açılıp temizleninceye kadar yanında kal, seni güvenilir bir noktaya dek iletim."

İbrahim'in amacı, sultanın ölümü kesinlik kazanırsa adamın mallarına el koymaktı! Hükümdarın yaşadığı kesin olarak ortaya çıkışınca Diyâülmülk b. Şemsülmülk adlı bu Sind emirini serbest bıraktı.

İki buçuk sene sonra sultan payitahtına dönünce Şerif İbrahim, onun huzurunavardı. Bu arada bir kölesi Şerif'i ihbar etmişti!. Bu yüzden hükümdar, Şerif'in niyetini biliyordu. Hemen öldürmek isteyse de ona olan sevgisinden ötürü işi biraz aşırından aldı.

Rastlantı işte, bir gün hükümdara boğazlanmış bir ceylân getirdiler, o da önündeki bıçak izine bakarak:

"Kesmeyi becerememiş kasap! Atın bir kenara!" dedi. Daha sonra boğazlanmış hayvanı gören İbrahim:

"Kesimi gayet iyi! Ben onu yiyebilirim!" dedi. Bu sözü duyan sultan, hoş görmedi işittiklerini ve İbrahim'i yakalatmak için bir sebep saydı! Onun emriyle Şerif'in elleri ve ayakları zincirlendi. Sonra da hakkında söylenenleri tek tek ona itiraf ettirdi: Şerif İbrahim, kendi bölgesinden geçen Diyâülmûlk'ün Dihlî'ye götürdüğü malları gasbetmek istemişti!

İbrahim, babasından (Ahsen Şâh) ötürü hükümdarın onu öldürmek niyetinde olduğunu ve hiçbir mazeretin fayda etmeyeceğini anladı. İlkeden korkunca çabuk ölümün kendisi için en iyi yol olduğunu gördü ve işi itiraf etti.

Emir çıktı hakkında, ortadan ikiye bölündü! Âdet gereğince, sultan tarafından öldürülen bir kimsenin cesedi üç gün idam edildiği yerde bekletilir. Daha sonra bu iş için görevlendirilmiş bir grup gâvur, cesedi yüklenip şehir dışındaki bir çukura atar. Onlar, ölüünün sahibi gelip tanımamasın (kaldırıp götürmesin) diye o çukurun çevresinde kalmaktadırlar! Bazen bir ölü sahibi gelir de o gâvurlara biraz para verirse, oradan uzaklırlar, adam ölüyü alıp gömsün diye.

Şerif İbrahim'e de böyle yapıldı. Allah rahmet eylesin.

Sultanın Vekili Tâcülmûlk'ün Teling'de İsyân Etmesi

Sultan, Teling'den çıktıği ve ölümüne ilişkin haberler ortaliga yayıldığı sırada naip (: vekil) olarak Teling bölgesinde bıraktığı Tâcülmûlk Nusret Hân –ki eskiden beri hükümdarın hususi adamlardan- duyduğu haberin etkisiyle derhal baş sağlığı bildirisinde bulundu ve milleti kendine çağrırdı! Halk onun idare merkezi olan Bedrakût'ta ona bağlandı.

Olayı işten hükümdar, hocası Kutlû Hân yönetiminde kalabalık bir ordu gönderdi.

Küme küme insanın can verdiği korkunç bir savaştan sonra Tâcülmûlk'ü çember içine aldı Kutlû Hân. Bedrakût gayet berkitilmiş sağlam bir yerdi ama kuşatma ahaliye pek ağır gelmişti. Kutlû Hân, Bedrakût'un duvarlarında gedik açmaya başlayınca Nusret Hân aman

dileyerek teslim oldu. Kutlû Hân, onun dileğini kabul etti ve hükümdara gönderdi onu. Şehir halkına ve askere de aman vererek kimseyi öldürmedi.

Sultanın Kenk (: Ganj) Kenarına Taşınması ve Aynülmülk'ün İsyani

Ülke kitliğinin boyunduruğu altına girince sultanın ordusunu yanına alarak Dihli'den on gün uzaklıkta bulunan ve Hindlilerce hac ziyareti yapılan Ganj nehrinin kenarına taşındı, millete de (orada) ev yapmalarını emretti. Daha önceki zamanlarda halk kuru ottan sayvan yapardı. Çoğu kez ateş bu sayvanlara düşer ve ahaliyi perişan ederdi. Bu yüzden yeraltına mağaralar açılır, ateş ve yangın tehlikesi baş göstergeli anda eşyalar bu mağaralara atılarak üstü toprakla örtülüdür!

Ben o günlerde sultanın kaldığı yere gittim. Sultanın bulunduğu batı yakasındaki şehirlerde dehşetli bir kitlik hüküm sürdüğü hâlde doğu yakasındaki şehirler bolluk içindeydi. Doğudaki şehirlerin emiri Aynülmülk b. Mâhir'di. Avd, Zaferabad, Luknov⁴³⁹ vesair şehirler onun yetki alanındaydı. Emir Aynülmülk her gün yük hayvanlarına yeygi olarak 50.000 batman bugday, pırıncı ve nohut getiriyordu. Sultan at, katır ve fillerin büyük bir bölümünün olatılması amacıyla verimli arazilere sahip doğu yakasına sürülmüşini emretti. Aynülmülk'e de;

“Bu hayvanları koru!” diye emir verdi.

Aynülmülk'ün; Şehrullah, Nasrullah, Fadlullah ve ismini anımsayanmadığım bir diğeriyle beraber tam dört kardeşi vardı. İşte bu adamlar Aynülmülk'le anlaşarak sultanın fillerini ve diğer yük hayvanlarını gasbettiler! Hattâ sultana başkaldırmak üzere Aynülmülk'e biat ettiler.

Aynülmülk geceleyin onların yanına kaçtı. Neredeyse işlerini tamamlayacaklardı ki olan oldu.

Hind hükümdarının âdetindendir; her emirin yanına -bu emir ister büyük ve etkin, ister küçük ve alelâde olsun- mutlaka bir casus koyar! Bu adam sultanın kölesi olup söz konusu emirin her yaptığıni bildirir efendisine. Ayrıca emirlere sürekli gözczülük edecek, evlerinde onları dikizleyecek cariyeler bulundurmayı da ihmal etmez sultan.

Kennâse denilen (: süpürücü, çöpcü) özel kadınlar hiç izin alınmadan evlere girer, içerdeki ajan cariyelerin biriktirdiği istihbaratı alır, doğrula başmuhbire aktarırlar. Böylece sultana ulaşır bilgiler!

Hattâ söylentilere göre bir emir yatağında kendi karısına yaklaşmak ister. Kadının canı istemez ve;

"Sultanın başı hakkı için yapma!" der. Ama erkek karısına kulak asmaz. Sabahleyin sultan adam gönderir, kocayı çağırır, ona yaptığı işi haber verir. Koca bu yüzden ölüür. Bu, gerçektir!

Sultanın İbn Melikşâh adlı bir kölesi vardı ve Aynülmülk'ü gözetleme işini yapıyordu. İbn Melikşâh haber verdi efendisine; Aynülmülk'ün firar edip nehri geçme niyeti taşıdığını! Sultanın içini bir korku kapladı ve hakikaten mahvolacağının düşündü; çünkü atlar, filler ve tahlîn tümü, Aynülmülk'ün yanındaydı, üstelik kendi ordusu dağınıktı. Payitahta varmak, oradan asker toplamak ve savaş amacıyla dönmek fikri yer etti içinde. Bu konuyu devlet adamlarıyla görüştü.

Horasan kökenli emirler, kumandanlar ve yabancılar isyancı Aynülmülk'ten çok korkuyorlardı. Çünkü o Hindu'ydu. Sultan daima dışarıdan gelenleri tuttuğu ve gözettiği için Hindistan'ın asıl ahalisi, yabancılarla karşı kindardır. Bu yüzden Horasanlılar sultanın niyetini doğru bulmayarak şöyle dediler:

"Ey Cihân hükümdarı! Böyle davranışsan, başkaldıran adam bu işten haberdar olur, konumu daha da güçlenir ve hattâ bölük bölük asker düber de fitne uyandırıcılar ve şer güçler üşüşüverirler herifin başına! İyisi mi, adam gücünü berkitip palazlanmadan derhal üstüne çökmeli!"

Bu düşünceyi ilk dile getiren, Nâsîreddîn Mutahhar Evherî'ydı. Hepsinde ona uydı.

Hükümdar, adamlarının uyarısına kulak verdi, onların kılavuzluğunda iş yaptı. O gece civardaki emir, kumandan ve askerlere yazı gönderdi; hepsi gelip diziliyordu huzurunda. Bu işte de kurnazca davranıştı: Ordugâhına yüz atlı geldiğinde geceleyin onları karşılaşmak için binlerce atlı salıyordu yola! Güya hepsi yardım ve imdat kuvveti gibi beraberce karargâha gidiyordu!

Sultan sahil boyunca yürüdü. Kannûc şehrini arkasına almak, gerekirse buraya siğınmak amacıyla böyle yapıyordu. Çünkü gayet sağlam ve berkitilmiş bir yerdi orası. Kannûc ile sultanın bulunduğu yer arasında üç günlük mesafe vardı. Hükümdar güzergâhındaki ilk noktaya doğru ilerlerken askerine savaş düzeni vermiş, onları tek saf hâline getirmiştir. Konaklama esnasında her erin yanında silâhi, atı ve küçük çadırı vardı. Asker bu küçük çadırın içinde yemek yer, abdest alır ve (bağlı bulunduğu) birime giderdi. Büyük ordugâh askerin bir hayli uzaklıdaydı. Bu işlerin yapıldığı üç gün boyunca sultan ne çadırı girdi, ne de bir gölgeye sığındı.

İşte o günlerde ben cariyelerimle çadırdayken, Sünbü'l adlı hizmetkârim bana acele etmemi salık verdi, hemen çıktıım. Hizmetkâr dedi ki:

"Hükümdar emretti, bu saatte kim hatunu veya gözdesi ile beraberse hemen öldürülecek!" Devlet adamlarının araya girip (zorda kalanları) kayırmasıyla hükümdar;

"Hemen şimdi karargâhta hiçbir kadın kalmamalı, hepsi Kenbil Kalesi'ne götürülmeli!" dedi. Kenbil diye bilinen kale oraya üç mil uzaklıktaydı. Böylece ne ordugâhta, ne de sultanın huzurunda hiçbir hatun kalmadı. O geceyi harbe hazırlıkla geçirdik. İkinci gün hükümdar ordusunu bölgük bölgük ayırdı. Her bölge vuruşkan erlerin bindiği zırhlı filler verdi. Asker, zırhlarına bürünüp mücadeleye hazırlandı. O gece hepsi silâhları ve diğer savaş gereçleriyle yattılar.

Üçüncü gün isyancı Aynülmülk'ün irmağı geçtiği haberi yayılmıştı ortalığa. Sultan endişelendi; sandı ki isyancı adam bir yolunu bulup huzurdaki kumandanlarla haberleşerek böyle bir harekete girişmişti. Beraberlerindeki lere cins atlar verilmesini emretti o zaman. Bana da gönderdi. Ben, atlardan birini Emirülemirân Kirmanî isimli cesur bir arkadaşma sundum. Boz bir hayvandı. İşe bakın, hayvanı topukladığı zaman hâkimiyetini kaybetti dostum ve feci bir şekilde düştü, öldü! Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın.

Hükümdar asının kendinden önce Kannûc şehrine varmasından endişeleniyordu. Olabildiğince hızlı hareket ederek ikindiden sonra sözü edilen şehre vardı. O geceyi orduyu düzene sokmakla geçirdi. Biz hükümdarın amca oğlu Melik Fîrûz ile beraber öncü kuvvetlerin safındaydık. Sultanımızda durdu biraz.

Emir Mühennâ oğlu Gadâ, Seyyid Nâsreddîn Mutahhar ve Horasanlı kumandanlar bizimle yanındaydı. Hükümdar bizi seçkinler arasına alarak:

"Sizler benim katımda değerli kimselersiniz, benden Irak durmanız doğru değil!" dedi. Bu işin sonu iyi çıktı. İsyancılar gecenin bitimine doğru Vezir Hvâce Cihân'ın yönettiği öncü kuvvetlere hücum edince asker arasında büyük bir kargaşa yaşandı. Hükümdar, hiç kimsenin yerinden kimildamamasını ve herkesin sadece kılıçla savaşmasını emrettiğinden, ordu düşmana elde kılıç saldırdı; korkunç bir savaş oldu.

Hükümdar kendi askerine "Dihlî => Gazne" parolasını bildirmiştir. Dolayısıyla asker, bir athiya rastladığında "Dihlî" dediği zaman "Gazne" cevabını alıyorsa karşısındaki arkadaşı olduğunu anlıyor ve onu bırakıyordu. Bu cevabı alamıyorsa hemen hamle ediyordu.

İsyancının amacı hükümdarların bulunduğu noktaya hücum etmektti. Ama kılavuzunun hatası yüzünden vezirin olduğu yöne saldırdı. Bu yüzden kılavuzunun boynunu vurdu!

Vezirin ordusunda bulunan Acem, Türk ve Horasan kökenliler Hindililere düşman olduklarından iyi savaştılar, dövüşün hakkını verdiler. İsyancının ellibin civarında olan birlikleri tan yeri ağarırken müthiş bir bozguna uğramıştı bile.

Hükümdar, Aynülmülk'ün eyaletinin sınırları içinde bulunan şehirlerden Sündile'yi evvelce ikta yoluyla Tatar Bencî (: Bengi yahut Binici) lakaplı Melik İbrahim'e vermişti. Melik İbrahim isyan içinde Aynülmülk ile birleşmiş, hattâ onun tarafından naip (: başyardımcı) olarak görevlendirilmişti. Kutbulmülk'ün oğlu Davud ile Meliküttüccâr'ın oğlu da asinin tarafına geçmişlerdi. Bunlar daha önce sultanın ahirine ve fillerine bakan görevlilerdi. Davud, isyancının mabeyincisi olarak görev almıştı bile!

Düşman, Hvâce Cihân'ın karargâhına hücum ettiği zaman Davud açıkça sultana sövmüş, çırkin sözler söylemiş; sultan da onun sesini almış, hemen tanımlaşı eski adamını! Aynülmülk, ordusunun bozguna uğraması üzerine naibi olan Tatar İbrahim'e seslenerek:

"Melik İbrahim! Ne diyorsun bu iş? Askerin büyük bölümü hem de en yüreklileri kaçtı! Canımızı kurtarmanın bir çaresi var mı sence?" dedi. Tatar İbrahim o anda arkadaşlarına kendi diliyle şöyle söyledi:

"Eğer Aynülmülk kaçmak isterse ben tutarım onu saçlarının topuzundan! Siz hemen atına vurun ki düşsün yere. Böylece kiskıvrak yakalayıp hükümdara götürürüz. Bu sayede işlediğim suçun bağışlanması mümkün olabilir!"

Gerçekten de Aynülmülk kaçmak istedı ama İbrahim:

"Nereye gidiyorsun Sultan Alâeddîn?" diyerek onun saçlarını topuzundan yakaladı. Öteki arkadaşları da Aynülmülk'ün atına vurdular, yere yuvarlandı adam. İbrahim zebellâ gibi çöktü üstüne, sımsıkı yakaladı. Vezirin adamları isyancıyı teslim almaya geldiklerinde İbrahim:

"Ben doğrudan vezire ulaşıp teslim işini yapincaya kadar bırakmam bu adamı! Yoksa ölürem daha iyidir!" diye zorluk çekardığından ses etmediler; gittiler. İbrahim, isyancı Aynülmülk'ü vezirin huzuruna kendi çıkardı.

Gün doğarken sultanın yanına götürülen fil ve sancaklılar baktığında Irak kökenli biri yanına gelerek:

"Aynülmülk kiskıvrak yakalanıp vezire çıkarıldı" dediyse de pek inanamamıştım. Ama kısa bir süre sonra Temûr Şurbedâr geldi. Elimden tutup:

"Aynülmülk yakalandı! Şu anda vezirin huzurunda!" diye müjdeli konuştu. Sultan bizi yanına alarak Aynülmülk'ün Ganj nehri

kenarında bulunan karargâhına doğru yola koyuldu. Oraya varıldığından asker, karargâhta bulunan eşyaları talan ettiği gibi Aynülmülk'e bağlı erlerin çoğunu da nehre dökmüştü.

Kutbülmülk oğlu Davud, Meliküttüccâr'ın oğlu ve onların beraberindeki pek çok kişi yakalandı; malları, atları ve servetleri yağıma edildi. Hükümdar nehrin karşısından karşıya geçilen noktasının yakınlarında otağ kurdu. Vezir, isyancı Aynülmülk'ü bir öküze bindirmiş ve yalnız cinsel organları kapatılmış hâlde sultanın huzuruna çıkardı. Adamın tam önünü kapatmış çaput parçasını tutan ip yukarıya doğru uzanıyor, boynunda düğümleniyordu. Adam çadırın kapısında beklerken vezir sultanın yanına girdi. Sultan, vezirine şerbet sundu, onu onurlandırdı. Şehzâdeler Aynülmülk'ün yanına geldiler, ağır sözler söylediler; Aynülmülk'ü ve arkadaşlarını tokatlıyorlardı!

Nihayet sultan tarafından görevlendirilen büyük melik:

"Nedir bu yaptığın?" diye sorduğunda Aynülmülk'ten ses seda çıkmadı. Hükümdarın buyruğuyla ona katır çobanlarının elbiseleri giydirildi, ayaklarına dört bukağı vuruldu, elleri de ensesine bağlanarak vezire teslim edildi; alıp bir yerde muhafaza etsin diye.

Aynülmülk'ün kardeşleri Avd (: Ayodha) şehrine, çoluk çocukların yanına kaçmışlardı. Onlar; hanımlarını, çocukların, toplayabilikleri mal ve serveti beraberlerinde götürmek için hazırlıklara başladılar. Gereken işler bitirildikten sonra kardeşleri Aynülmülk'ün hatununa:

"Bizimle beraber gel! Hem canını hem de oğullarını kurtar!" dediler. Kadın cevap verdi:

"Ben, kocalıyla beraber kendini ateşe atan gâvur karıları kadar da mı olamam! Kocam ölüse ben de ölürem, yaşarsa ben de yaşamak isterim!" Bu söz üzerine onu bırakıp kaçtılar. Kadının sözleri hükümdarın kulağına gitti. Hükümdar ona hem acıdı hem de saygı duydu.

Süheyl adında genç bir hizmetkâr, Aynülmülk'ün kardeşlerinden Nasrullah'ı yakalayıp öldürdükteden sonra, kesik başını sultana getirdi. İsyancının annesi, kızkardeşi ve hanımı da vezire teslim edilmiş, Aynülmülk'ün çadırının hemen yakınındaki başka bir çadıra yerleştirilmişti. Aynülmülk onların yanına gelir, bir süre otuructan sonra hapsedildiği yere dönerdi.

Hükümdar savaş kazandıktan sonra ikindi civarında Aynülmülk'le beraber mücadeleye katılıp esir düşen katır çobanları, çarşı esnafi, hizmetkâr köle ve benzeri önemsiz kimselerin serbest bırakılmalarını emretti. Daha önce sözü edilen Melik İbrahim Bençî de sultana getirildiği zaman başkumandan Melik Nuvâ söyle demişti:

"Ey Hônd-i Âlem (: Cihân Hükümdarı)! Derhal bu adamı öldür!
Çünkü o da sana başkaldırınlardandır!" Vezir şu cevabı verdi:

"O isyancıyı teslim etmekle kendini kurtarmıştır!"

Böylece hükümdar, İbrahim Bencîyi bağışlayarak memleketine gönderdi ve güneş battıktan sonra ahşap bir kuleye kuruldu. İsyancının ileri gelen önemli adamlarından altmışikisi sultanın huzurunda fillerin önüne atıldılar. Filler, dişlerine takılı bıçaklarla kurbanları paramparça ediyor ve havaya fırlatıyorlardı! Davul zurna sesi yeri göğü inletmekte, Aynülmülk ise ayakta arkadaşlarının can verişini seyretmekteydi. Ölülerin parçaları onun önüne de atıldı. Bu vahşetin ardından Aynülmülk tekrar hapsedildiği yere götürüldü.

Milletin kalabalaklılığı, gemilerin azlığı nedeniyle hükümdar nehri geçmek için fazla bekledi. Nihayet tüm eşya ve hazinelerini fillere yükleyerek karşı kıyıya vardı. Yük taşıtmak için devlet adamlarına filler vermiş, bana da bir tane göndermişti. Eşyalarımı bununla taşdım.

Hükümdar bizi beraberine alarak Behrâyic şehrine hareket etti. Burası Serû diye bilinen azığın ve büyük bir nehrin kıyısında kurulmuş şirin bir şehir. Hükümdar bu yörenin önemli bir böltümünü fetheden ve yaptığı gazârlarla ün salan ermiş Şeyh Sâlâr Úd'un (: Salar Mesûd) mezarını ziyaret etmek üzere Serû nehrinden geçti.⁴⁴⁰ Halk da karşaşa geçmek için fazla acele ettiğinden itiş kakış oldu, kocaman bir gemi suya gömüldü! Tahminen yüzük kişivardı içinde! Onlardan sadece Emir Gadâ'nın dostu bir Arap kurtuldu. Biz küçük bir tekneye binmişik, Hak Teâlâ bizi korudu. İşin garip olanı, boğulmaktan kurtulan Arabın ismi Sâlim'dir (: sağ salim, kurtulanı!).

Bu adam daha önce bizimle aynı tekneye binmek istemişse de biz çoktan hareket ettiğimizden o geldiğinde ötekini bulmuş ve ona binmişti. Daha sonra batan gemiden kurtulunca halk onu bizim teknezimden zannetmiş. Arkadaşlarımız ve diğerleri onu o hâlde görünce bir çığlık koparmışlar, meğer bizi boğuldu sanmışlar. Sonra bizi gördüler, pek sevindiler.

Yukarıda bahsettiğimiz şeyhin kabrini ziyaret ettik. Burası bir kubbeyeyle örtülü. Öyle kalabalık ki içeri girmeye imkân yok! Bu yolculuğumuz sırasında bir sazlığa daldığımızda karşımıza ansızın bir gerdedan çıktı; hemen hamle ettiyse de öldürüldü, başı kesilip getirildi. Bu hayvanın bedeni filden küçüktür ama daha önce anlatlığımız gibi başı filin başından daha iri!

Sultanın Başşehre Dönüşü, Ali Şâh Ker'in İsyani

Anlattığımız gibi Hükümdar, Aynülmulk'ü yendikten ikibuçuk sene sonra başşehre döndü. Aynülmulk ve Telink'te (: Teling) ayaklanan Nusret Hân'ı affederek, ikisini de saray bahçelerinin bakıcılığı görevine tayin etti. Onlara hil'at verdi, at hediye etti; her gün onların evine bir miktar et ve un gönderilmesini emretti.

Daha sonra Kutlû Hân'ın arkadaşlarından Ali Şâh Ker'in hükümdara karşı ayaklandığı haberi geldi. Ker, kulağı zor işten, sağr demektir. Ali Şâh Ker yürekli, boylu boslu yakışıklı bir adamdı. O, Bedrakût şehrini ele geçirerek beyliğinin idare merkezi yaptı. Hükümdar, Ali Şâh Ker'le savaşmak üzere hocasını görevlendirdi. Yanına büyük bir ordu alarak harekete geçen hoca, Bedrakût'u kuşatıp burçlarda gedik açtı. Dehşetli bir korkuya kapılan Ali Şâh derhal aman diledi. Kutlû Hân ona aman verip ellerini bağlayarak sultana gönderdi. Sultan, Ali Şâh'ı affetti, Horasan bölgesinde bulunan Gazne'ye sürdü ama Ali Şâh orada bir süre hasret çektiğinden sonra vatanına dönmek isted! Bu arzusu, mahvolmasına neden olmuştur. Nitikim Sind eyaletinde yakalanmış ve huzura çıkarıldığından sultan:

“Vay yay! Yeniden fitne fetih tohumlarını ekmeye geldin ha!”
diyerek onun boynunu vurdurmuştur.

Emir Baht'ın Kaçması ve Yakalanması

Hükümdar, bizimle beraber huzuruna misafir gelmiş bulunan ve Şerefülmulk lakabıyla tanınan Emir Baht'a öfkelenerek maaşını kırkbinden bine indirdi! Ayrıca onu vezirin hizmetine girsin diye Dihlî'ye gönderdi. Rastlantı bu ya, o sırada serveti ve malları Dihlî'deki arkadaşları yanında bulunan Heratlı Emir Abdullah, Teling'de vebadan ölmüştü. Onun arkadaşları Emir Baht ile anlaştılar, malı alıp sıvışmak için! Vezirin, sultani karşılaşmak için Dihlî'den çıktıığı sırada onlar Emir Baht ile beraber yola düşmüşler, kırk günlük mesafede bulunan Sind'e yedi günde varmışlardı. Yanlarında yedek binekleri vardı.

Sind nehrini yüzerek geçmek istediler. Ama Emir Baht, oğlu ve yüzme bilmeyen adamlar kamıştan yaptıkları bir sala binerek geçtiler karşılık. Böyle bir sal yapmak için ipek ipler önceden hazırlanmıştı. Nehre ulaştıklarında ötekiler de bu büyük suyu yüzerek geçmekten korktu! İçlerinden ikisini Üca (: Uç) şehrinin valisi olan Emir Celâled-din'e gönderdiler. Ona şöyle dedi bu iki adam:

“Orada nehri aşmak isteyen tacirler var. Geçmelerine yardım etmen için şu eyeri sana gönderdiler.”

Sıradan bir ticaret kafilesinin böyle değerli bir eyer armağan etmesi emirde kuşku uyandırdı. Bu iki kişinin hemen tutuklanmasını emretti. Ama onlar kaçarak arkadaşlarının yanına gittiler. O sırada Şerefülmülk ile diğer arkadaşları yorgunluk ve uykusuzluktan dolayı sızmışlardı. Koşa koşa gelen iki adam durumun vehametini anlatınca onlar da alelâcele atlarına bindiler, topuklayıp kaçtılar!

Celâleddîn onlardan birini ele geçirmeyi başardı. Adam sıkı bir dayak faslından sonra Şerefülmülk'ün durumunu anlattı. Bunun üzere Celâleddîn, kendi naibini –yanına asker katarak– onların ardına düşürdü! Takipçiler kaçakların izlerini sürdürüler, yetiştiler ve ok yağdırdılar. Şerefülmülk oğlu Tâhir de okla karşılık verdi ve Celâleddîn'in naibini yaraladı. Sonuça kaçaklar yenildi ve Celâleddîn'in huzuruna çıkarıldılar. Emir Celâleddîn onları el ve ayaklarından bağıltı; bir yazı göndererek durumu vezire bildirdi. Vezir onların başşehre gönderilmesini emredince Celâleddîn hepsini de gönderdi. Dihlî'de zindana atıldılar. Tâhir hapiste öldü.

Hükümdar, Şerefülmülk'e günde 100 kirbaç vurulmasını emretmişti, bir süre böyle devam etti bu. Ama daha sonra onu affederek Emir Nizâmeddin Mir Necle ile Cendîrî (: Çendri) eyaletine gönderdi. Şerefülmülk acımaca hâllere düştü; binecek atı olmadığı için hep öküz sırtında gidiyordu! Bir süre bu vaziyette ortalıkta dolaştıktan sonra Emir Nizâmeddin'in beraberinde sultanın huzuruna çıkarıldığında şâşnikîrlik görevine atandı. Şâşnikîr, hükümdar yemeklerini getirip götürmen, onun önünde et parçalayan adam demektir. Bu olaydan sonra hükümdar onun rütbesini yükseltti; hattâ iş o dereceye vardı ki Şerefülmülk rahatsızlanıp hasta olsa hükümdar onun yanına gelir, evini ziyaret ederdi! Daha önce, birinci kitapta anladığımız gibi ağırlığında altın tarttırip teslim etmişti ellerine! Sultan bir süre sonra kızkardeşini onunla evlendirip Cendîrî eyaletini onun emrine verdi. Bir zamanlar Emir Nizâmeddin'in hizmetinde ineğe bindiği eyaletti burası! Gönüllerî değiştiren, insanı hâlden hâle sokan Hak Teâlâ'nın işine bak! Onun kudreti sonsuz!

Sind'de Şâh Afgan'ın Ayaklanması

Şâh Afgan, Sind bölgesinin şehirlerinden Multân'da hükümdara karşı başkaldırarak şehrin emiri olan Bihzâd'ı öldürüp saltanat davasında bulundu. Sultan onun işini bitirmek için hazırlıklara başladı. Ama isyancı tek başına yeterli direniş gücüne sahip olmadığını bildiği için yalçın dağlarda yaşayan kendi ulusunun; Afganlıların yanına kaçı. Onlar söz geçirilmez tepelerde yaşayan dövüşü bir halktır.

Hükümdar onun bu hareketine çok öfkeliendi, vali ve yüksek memurlarına ülke içindeki tüm Afganlıların yakalanmasını ferman buyurdu! İşte bu emir, Kadı Celâleddîn isyanına sebep olmuştur.

Kadı Celâleddîn'in Ayaklanması

Kadı Celâleddîn'le bir grup Afganlı Kinbâya (: Kenbay) ve Bulûdra (: Broach) şehirlerinin civarında oturmaktaydilar. Hükümdar, yüksek memurlarına Afgan kökenlilerin yakalanmasını emrettiği zaman Cüzerât (: Gücerat) ve Nehrvâla eyaletlerinde vezir yardımcısı olan Melik Mukbil'e;

"Kadı Celâleddîn ve yandaşlarının yakalanması için tuzak kurula!" diye ferman göndermişti. Bulûdra şehri ikta yoluyla melikülküremâya bağlanmıştı.⁴⁴¹ Melikülküremâ (: yüksek rütbeli belde memurlarının başı), sultanın üvey annesiyle, yani baba Tuğluk'un diğer bir hatunu ile evlenmişti. O kadının Tuğluk'tan bir kızı olmuş, bu kız Emir Gadâ ile evlenmiştir. Melikülküremânının eyaleti Mukbil'in sorumluluğu altında bulunuyordu, bu yüzden onun yanındaydı. Gücerât bölgесine vardıklarında Mukbil ona, Kadı Celâleddîn ile yandaşlarının yakalanıp getirilmesini emretti. Melikülküremâ kendi eyaletine varınca hemşehrisi oldukları için Kadı Celâleddîn ile arkadaşlığını uyarıp:

"Mukbil yakalamak için sizi arıyor! Sakın ha onun yanına silâhsız girmeyin!" dedi.

Kadı Celâleddîn yaklaşık 300 zırhlı süvari ile Mukbil'in yanına gitti. Bu kalabalık grup:

"İçeri hep beraber gireceğiz" dediler. Mukbil, bu adamlar toplu olduğu sürece ele geçirilmelerinin imkânsız olduğunu farketti. Onlardan korkmuştu. Artık dönmemeleri gerektiğini ima ederek onları himaye edeceğini de açıkça söyledi! Ama Afganlılar isyan bayrağını açıp Kinbâya şehrine girdiler. Oradaki ahalinin servetini, sultanın hazinesini ve aşağıda anlatacağız gibi İskenderiye'de şirin bir medrese yaptıran tacir İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağma ettiler. Melik Mukbil onlara karşı durmuşsa da acı bir yenilgiye uğramıştı. Melik Aziz Hammâr ile Melik Cihân Bunbul yedi bin kişilik bir atlı desteğiyle yardıma geldikleri hâlde perişan oldular. Bu haberi duyan haydut ve eşkıya taifesi su gibi aktı Afganlıların tarafına! Kadı Celâleddîn padişahlık davasında bulunarak çevresindekileri kendine biat ettirdi. Sultan ona ordu gönderdi ama kadı bu askeri de yendi. O sırada Devletabad'da bulunan Afganlılar da isyan ettiler.

Melik Mell'in Oğlunun İsyani

Melik Mell'in oğlu bir grup Afganıyla Devletabad'da oturuyordu. Hükümdar orada kendi naibi olan ve hocası Kutlû Hân'ın da kardeşi olma şerefini taşıyan Nizâmeddin'e, bu Afganlıların yakalanmasını emretti. Ayrıca ileri gelen kumandanlara dağıtılmak üzere heybe heybe elbise, altın, inci ve kişlik aba gönderdi. Hind hükümdarının âdeti, her şehrin emirine ve askerî birlik komutanlarına biri yazılık diğerî kişlik olmak üzere senede iki defa elbise armağan etmektir. Bu elbiseler geleceği vakit emir ve asker yola düşer, giysi getiren adamı görünce saygıyla bineklерinden inerler. Her biri hil'atını alır, omuzuuna atar; sultanın bulunduğu yöne doğru eğilip reveransta bulunur. Hükümdar, Nizâmeddin'e;

"Afganlılar hil'at almak için atlarından indiklerinde kiskıvrak yakalansınlar!" diye emir verdi. Ama elbise getiren süvarilerden birinin Afganlıların yanına vararak durumu anlatması üzerine Nizâmeddin'in kurduğu tuzak aleyhine döndü! Nizâmeddin ata bindiğinde ötekiler de hayvanlarına binerek yola koyuldular. Hil'at getiren kafile ile karşılaşınca Nizâmeddin hayvanından indi. İşte tam o sırada Afganlılar Nizâmeddin ve adamlarının üzerine hücum ettiler. Onu yakaladılar, askerlerinin çoğunu öldürdüler. Sonra şerefe dönerek hazineleri ele geçirdiler ve Melik Mell'in oğlu Nâsreddin'i lider yaptilar. Eşkiya tayfasının da katılımıyla güçleri büsbütün arttı.

Sultanın Kinbâya'ya Hareketi

Hükümdar, Afganlıların Kinbâya ve Devletabad'da yaptıklarını duyunca harekete geçti. İşe Kinbâya'dan başlamak, bilâhare Devletabad'a dönmek istiyordu. Hemen eniștesi A'zam Melik Bâyezid'yi dörtbin kişilik bir kuvvetle gönderdi. Bu ordu, Kadı Celâleddin yanında tarafından feci bir bozguna uğratıldıktan başka sağ kalanlar Bulûdra şehrine kisildilar ve kuşatıldılar! Şehir içinde şiddetli çatışmalar oldu.

Kadı Celâleddin'in ordusu içinde Şeyh Cellûl adında bir cengâver vardı. Bu adam ansızın hamle eder, önüne geçeni öldürür, teke tek dövüşme duyurusunu yaptığı zaman bir Allah kulu karşısına çıķıp mücadeleye căret edemezdi! İşe bakın, bu adam atını koştururken hayvanaıyla beraber yere kapaklınak çukura yıkılınca hemen öldürüldü. Üzerinde iki zırh bulundu. Kesik başı sultana gönderildi. Cesedi Bulûdra burçlarına asıldı, el ve ayakları da çeşitli şehirlere gönderildi.

Daha sonra hükümdarın kendi yönettiği ordu geldi ve Kadı Celâleddin direnemeyip adamları ile kaçtı. Geride tüm servet ve aile-

lerini bıraktılar. Hepsi yağma edildi. Şehre böyle girildi. Hükümdar orada bir süre kaldıktan sonra döndü. Eniştesi olan Şerefülmülk Emir Baht'ı –ki onun kaçışından ve Sind'de yakalanışından bahsetmiş, hapsedildikten ve nice zillete maruz kaldıktan sonra yeniden yükseldiğini belirtmiş– burada bırakmış; Celâleddîn'in yandaşlarının aranmasını emretmişti. Ayrıca onun; 'kilavuzluk etsin, sözleri ile yol göstersin' diye yanında tuttuğu fakihleri de araştırdı. Bu durum, daha önce anladığımız gibi Şeyh Ali Haydar'ın öldürülmesine neden olmuştur.

Kaçak Kadı Celâleddîn, Devletabad'da Melik Mell oğlu Nâsreddîn'e katılarak onun taraftarlarından oldu. Hükümdar ordunun başına geçerek onların üstüne yürüdü. Afgan, Türk ve Hind ahalisi ile çeşitli kölelerden oluşan kırkbin kişilik isyançı tayfası dağılmayıp sözleştiler; sultana karşı durmak ve dövüşmek için!

Sultan isyançılara karşılaşlığında kaldığı yeri belli etmemek amacıyla kendi çadırını kurdurmadı. Savaş iyice kızıştığı zaman otağını kurdurunca onu gören isyançılardan yüreği ağzına geldi; cesaretle rini kaybettiler, ağır bir yenilgiye uğradılar. Melik Mell'in oğlu Nâsreddîn ile seçkin adamlarından dört yüzünü yanına alan Kadı Celâleddîn, Duvaykîr (: Deogir) Kalesi'ne sığındı. İlerde anlatılacak olan bu muhkem yapı, Devletabad bölgesinin kalesidir. Burası dünyanın en sağlam kalelerindendir. Hükümdar, Devletabad'da bekleyerek asilere kaleden inip teslim olmaları için adam gönderdi. Ama onlar kendilerine emân (: aman; can emniyetini garanti etme) verilmekçe teslim olmayacaklarını bildirdiler. Sultan onlara emân vermedi, lâkin lütuf ve merhamet babından yemek gönderdi. Orada bir süre kaldı. Benim onlarla ilgili bildiklerimin sonu budur.

Mukbil ile İbnü'l-Kavlemî'nin Savaşı

Bu savaş, Kadı Celâleddîn'in isyanından önce meydana geldi. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî büyük tacirlerdendi. Sultan için köle, deve, çeşitli kumaş ve silâhlardan oluşanarmağanlarla beraber Türk ülkesinden gelmişti. Anlatılanlara göre hediyelerin kıymeti bir lek bile olmadığı hâlde, yaptığı iş sultan nezdinde büyük kabul gördüğü için oniki lek verildi ona! Hükümdar bunun dışında nâibülvezir (: vezir yardımcısı) olan Melik Mukbil'e bağlı Kinbâya beldesi valiliğini de Tâceddîn'e verdi.

Tâceddîn, Kinbâya'ya ulaştığında Mulaybar (: Malabar) bölgesinin şehirlerine, Seylân ve diğer yörelere gemiler gönderdi. Ona da gemiler dolusu hediye gelince itibarı arttı. Bu yörenin servetini baş-

şehre gönderme zamanı geldiğinde Melik Mukbil âdet olduğu üzere bu malların ve o tarafların hediye ve hazinelerinin kendisi aracılığıyla gönderilmesini salık verdi. Ama İbnü'l-Kavlemî:

“Ben kendim götürürüm, hizmetkârlar ile de gönderebilirim. Vezirin ve naibinin hükmü geçmez bana!” diye hediyeleri göndermekten kaçındı; hükümdarın ona yaptığı iltifat ve saygından ötürü şimdardı. Mukbil durumu vezire yazınca vezir şu cevabı iletti:

“Eğer şehirlerimizde güvenliği sağlamaktan âcizsen bırak her şeyi, bize gel!”

Mukbil bu cevabı alınca askerlerini ve hizmetkârlarını yanına alarak Kinbâya şehrinin dışına çıktı. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî ile Mukbil arasında savaştı. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî bozguna uğradı ama iki taraf da çok zayıfat vermişti. Savaş meydanından kaçan İbnü'l-Kavlemî meşhur tacirlerden Nâhûdâ İlyas'ın konağında gizlendi. Mukbil şehrde dalarak İbnü'l-Kavlemî'nin kumandanlarını öldürdü. Bu arada sultanın hazinelerini, onun verdiği hediyeleri ve şehrin gelirini bırakıp sadece kendi malını alması şartıyla bir emânnâme (: cangüvenliği belgesi) gönderdi Tâceddîn'e.

Böylece Mukbil orada bulunan servet ve gelirin tümünü sultana yolladı, bir mektup yazarak İbnü'l-Kavlemî'den şikayetçe bulundu. Bu arada İbnü'l-Kavlemî de ondan şikayet etmişti! Sultan onların arasını bulsun diye melikülhükemâyi soktu işin içine.

İşte bu olaydan sonra Kadi Celâleddîn ayaklanmış, İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağmalamıştır. Böylece İbnü'l-Kavlemî adamlarının bir kısmını yanına alıp kaçarak sultana siğinmiştir.

Hind Ülkesinde Meydana Gelen Kıtlık

Sultan, Ma'ber eyaletine yönelik payitahtan uzak bulunduğu sıralarda korkunç bir kıtlık sardı her yanı. Bir menn yani bir batman (buğday) almış dirheme fırladı! Zamanla daha da pahalandı. Halkın durumu perişandi. Bir keresinde vezir ile görüşmek için şehirden çıkmıştim. Üç kadın gördüm; bilmem kaç ay önce ölen bir atın derisini parça parça keserek yemeye çalışıyorlardı! Durum o hâle geldi ki hayvan derileri pişirilerek çarşılarda satılır oldu. Bir oküz kesildiği zaman ahali birikip kanını toplar, ekmeğine katık edip yerdii! Horasanlı öğrencilerden bazıları bana sunu anlattılar:

Hansı ile Sersetî arasında Akrûha (: Hisar) adıyla bilinen bir şehrde girdiklerinde etrafta kimsecikler yokmuş, ortalık ıssızmış. Geceyi geçirmek için girdikleri handaki odaların birinde aç bir adam ateşte insan ayağı kızartıymuş!

Kıtlık şiddetlendiğinde hükümdar Dihlî ahalisine altı aylık yiyecek dağıtımasını emretmişti. Kadı, kâtip ve emirler sokak sokak, mahalle mahalle dolaşarak halkın isimlerini yazıyorlardı. Her birine Fas ölçüsü ile günlük birbüçük ratdan hesap etmek üzere altı aylık erzak dağıtıyorlardı. Ben o sırada ilerde anlatacağımız gibi Sultan Kutbeddin'in mezarlığında aş pisirtip yedirirdim. Bu isteki temiz niyetimden ötürü sevap kazanmışımdır inşallah...

Hind hükümdarı ile ilgili haber ve hikâyeleri, onun yönetimi sırasında meydana gelen olayları yeterince anlattım. Şimdi bizimle ilgili durumları; başşehre ilk varışımızı, koşulların değişmesiyle hizmetten ayrılmışımızı; sonra elçilik göreviyle Çin'e gitmek üzere huzurdan çıkışımızı ve oradan kendi yurdumuza dönüşümüzü anatalım...

KIRKALTINCI BÖLÜM

İbn Battûta ve Beraberinde Dihlî'ye Gelen Yabancıların Durumu, Çin'e Gidiş Emrinin Çıkması

Hükümdar Yokken Saltanat Şehrine Varışımız ve Saraya Çıkışımız

Başşehir Dihlî'ye girdiğimizde dosdoğru sultanın kapısına (: sarayına) yöneldik. Birinci ve ikinci kapılardan geçip üçüncü kapıya vardığımızda daha önce anlattığımız nakiplerle karşılaştık. Onların reisi bizi gayet geniş ve süslü olan büyük salona (: kabul dairesine) götürdü. Vezir Hvâce Cihân orada bekliyordu bizi. Önce Ziyâeddîn Hudâvendâde ilerledi, onların ardından kardeşleri Kîvâmeddîn ile Îmâdeddîn yürüdüler. Ben de takip ettim önumdekileri. Benim arkamda, onların öteki kardeşi Burhâneddîn yürüyor, onun yanında da sırasıyla Semerkandlı Emir Mübârek, Arun Buğâ Türkî, Hudâvendâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve nihayet Bedreddîn Fassâl yürüyordu.

Üçüncü kapidan geçtik; bin direk anlamına gelen Hezâr Üstün unvanlı muhteşem daireyi gördük.⁴⁴² Hükümdar genel kabul günlerinde orada oturmaktadır. Oraya vardığımızda vezir başını yere doğru eğerek bizi selâmlayıp saygı ifadesinde bulununca biz de eğildik, parmaklarını yere değdirerek onun reveransına karşılık verdik. Sultanın tahtının bulunduğu yöne doğru eğilerek yaptık selâmi. Yanımızdakilerin hepsi aynı şekilde selâm verdiler. Bu merasimden sonra nakibler yüksek sesle "Bismillah" dediler ve salondan çıktıktı.

Hükümdarın Annesinin Sarayına Gidişimiz ve Bu Kadının Erdemine Dair

Erdemiyle meşhur kadınlarından olan ve çok sadaka veren Mahdûme Cihân yani valide sultan nice zaviyeler yaptırmış, gelen giden

için daima aş kaynatmıştır. Onun gözleri kördür. Oğlu tahta çıktığı zaman o inci ve mücevher süslü altın bir taht üzerinde oturuyormuş. Beylerin ve kumandanların kızları en güzel kıyafetleriyle gelip ona saygıda bulundukları sıradı ansızın görmez olmuş gözleri. Çeşitli ilaçlar kullanılmış iyileşsin diye ama hiçbirinin faydası dokunmamış. Oğlu onu çok sever, yere göge komaz! Ana hakkı bilirliğinden olacak; bir keresinde anası onunla yolculuğa çıkıyor, sultan ondan önce varıyor (gidilecek yere). Valide hanım geldiğinde hemen karşılaşmaya çıkıyor, atından inip yayan yürüyor ve onun ayaklarından öpüyor. Bu esnada kadın herkesin görebileceği bir tahtirevandamış.

Konumuza dönelim, söze devam edelim...

Saraydan çıktığımızda vezir de bizimle beraber Hindlilerin Bâb-ı Harem adını verdikleri Sarf Kapısı'na geldi. Mahdûme Cihân'ın konagi orada. Evin kapısına vardığımızda bineklerden indik, hepimiz durumumuza görearmağanlar getirmiştik. Ülkenin başkadısı Kemâ-leddîn Burhân da bizimle beraber içeri girdi. Vezirle kadı girişte eğilip selâm verdiler, onların ardından biz de aynı şeyi yaptık. Kapı kâtibiarmağanlarını tek tek kaydetti. Daha sonra bir grup genç erkek köle dışarı çıktı, onların reisleri bizim vezire yaklaştılar, bir şeyler fisıldıştıktan sonra köşke girdiler. Tekrar vezirin yanına geldiler, yine köşke döndüler. Bu sırada biz ayakta bekliyorduk. Daha sonra orada bulunan bir yükseltiye oturmamız emredildi. Bunun ardından Hindlilerin suyun dediği tencereye benzer altın taslarla yemek getirildi. Bu kaplar subuk adı verilen altın ayaklar üzerine oturtulmuştur. Yine altından kadehler, taslar ve ibrikler getirildi. Yemekler iki sofraya konulmuş, her sofrada misafirler iki sıra hâlinde oturtulmuş ve sıranın başına da oradakilerin en büyüğü kurulmuştu. Yemeğe geçmek için ilerlediğimiz sırada mabeyinci ve nakiplerin bizi selâmlayıp eğilmeleri üzerine karşılık verdik. Sonra şerbet getirildi, içtik. Hâcibler:

“Bismillah!” dediler. Yemekten sonra içecekler, onun ardından da tenbûl getirildi. Sonra hâcibler yine “Bismillah!” diye ünleyince hepimiz saygıyla eğildik, selâm verdik. Yemek bitiminde orada özel bir köşeye götürüldük. İpekten mamul sîrmalı özel giysiler giydirildi bize. Köşkün kapısına dek refakat ettilir. Orada da eğildik selâm verdik, saygı merasimini yerine getirdik. Hâcibler yine:

“Bismillah!” dediler, vezir ayağa kalktı, biz de ona uyup dikildik. Daha sonra köşkenin bizim namımıza keten, ipek ve pamuk nev'inden hiç dikilmemiş ham kumaşlarla dolu bir sandık çıkarıldı. Her birimize birkaç parça elbiselik hediye edildi. Önce kuruyemiş sonra şerbet daha sonra da tenbûl dolu üç altın kap getirildi art arda.

Bunlar kim için getirilmişse o adamın kabı bir eliyle omuzuna koyması diğer elini yere dayayarak saygıyla eğilmesi âdettir. Vezir, - cömertliğinin ve alçakgönüllülüğünün eseri olacak- merasimin nasıl yapılacağını bana öğretmek amacıyla bir kabı eline aldı ve âdeti yerine getirdi. Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Ben de onun gibi yaptım.

Bundan sonra Dihlî şehrinde Dervâze-i Bâlem (: Palest Kapısı) civarında bize ayrılan konağa döndük. Bir yolcu için gerekli olan her şey bize gönderilmişti.

Misafirlik Olarak Verilenler

Konaklamam için hazırlanan eve vardığında minder, hasır yaygı, kapkacak ve sedir gibi gerekli eşyaların hepsini karşısında buldum. Hind ülkesinde sedirler yeğniktir; bir kişi tek başına kaldırıp götürülebilir. Yolculuğa çıkan, mutlaka sedirini yanına alır. Köle bu sedyemi yatağı başı üzerinde taşır. Sedir koni şeklinde dört ayağa oturuyor. Bunların üzerine dört çubuk konulmuş, çubukların arasına ipek veya pamuktan bir tür ağ örülümustür. Bunun üstüne yatılıncı zaten bükülebilir ve yumuşak olduğundan rahatlığı sağlayacak başka şeylere gereksinim duyulmaz. Sedirin dışında tümü ipektен mamul iki örtü, iki yastık ve bir yorgan getirilmiştir. Hindistan'da gerek yatak örtüsüne gerekse yorgana pamuk veya ketenden yapılmış beyaz astar geçirilmek âdettir. Bunlar kirlendikçe yikanır ve iç kısım temiz kalır. O gece bize iki adam getirildi. Biri, oralıların harrâs dediği değiirmenci, diğeri kassâb (: kasap) diye çağrılan et kesiciydi. Huzurumuzda;

"Undan şu kadar, etten söyle, şundan şu kadar bundan da bu kadar alın!" diye birtakım yiyecekleri saydılar ama ne dediklerini şimdî anımsamıyorum. Oralıların âdetince ne kadar et verilirse o kadar da un verilir. Bahsettiğimiz bu misafirlik, hükümdarın annesi tarafından verilen bir ihsandır. Onun ardından şimdî anlatacağımız üzere sultanın misafirliği gelecekti.

Ertesi gün sultanın sarayına giderek vezire selâm verdik. Vezir bana, her birinde bin dinar dirhem bulunan iki kese uzatarak:

"Bu, sersüştî" dedi. Yani "baş suyu" için. Ayrıca gayet ince, keçi tüyünden dokunmuş özel bir giysi hediye etti; dostlarımı, hizmetçilerimi ve kölelerimi dört zümre hâlinde kaydetti. Birinci kısma girenlerin her birine iki yüz, ikinci kısımdakilere yüzelli, üçüncü kısımdakilere yüz, dördüncü kısımdakilere yetmişbeş dinar verdi. Tümünün sayısı kırk civarındaydı, bu yüzden verilen harcrahanın toplamı dörtbin dinarı geçmektedir.

Bunun ardından sultanın misafirliği geldi. Onun misafirlik olarak gönderdiklerini söyle可以说吧:

1) Hind ölçüsüyle bin ratlalık un. Bunun üçtebiri mîrâ denilen buğdayunu, üchteikisi ise huşkâr denilen kepekli undur.

2) Bin ratl ölçünde et.

3) Kaç ratl olduğunu hatırlayamıyorum lâkin bol miktarda şeker, yağı, salep ve fevvel.

4) Son olarak bin ratl da tenbûl yaprağı vardı.

Hind ratlı, Fas ratının yirmi katı; Mısır ratının ise yirmibes katıdır.

Dörtbin ratlalık un, bir o kadar et ve demin anılan yiyeceklerden uygun ölçülerde de Hudâvendzâde'ye gönderildi.

Kızımın Ölümü ve Bununla İlgili Olarak

Ne Yaptıklarına Dair

Hindistan'a gelişimizden bir ay sonra henüz yaşına basmamış olan bebeğim vefat etti. Kızımın haberini duyan vezir, cenazenin Der-vâze-i Bâlem (: Palem Kapısı) dışında yaptırdığı tekkede şeyhimiz Konyali İbrahim'in kabri yanına gömülmescini emrettiğinden götürüp oraya defnettik. Vezir haberi sultana yazdı. Sultan başşehirden on günlük mesafede bulunan avlanma yerindeydi ama ikinci gün akşamleyin cevap ona ulaştı!

Hind halkın âdetine göre cenaze gömülüşünün üçüncü günü sabahleyin mezara gidilir. Kabrin çevresi kılım ve ipekli kumaşlarla döşenir. Üzerine Hindistan'da her mevsim yeşil bulunan çiçekler serilir. Bunlar yasemin, sapsarı bir çiçek olan kulşebbu (: gülşebboy), bembeyaz raybûl, beyaz ve sarı renklerde olabilen nesrîndir. Ayrıca üzerinde meyvesi bulunan limon ve turunç dalları da serilir. Dalların yemişleri yoksa ipliklerle meyveler asılır. Kabir üzerine kuruyemiş ve hindistancevizi serpilir. Ahali toplanır, mushaflar getirilir, *Kur'an* okunur. Hatim indirildikten sonra orada bulunanlara şerbet dağıtılr. Bunların ardından herkese gülsuyu serpilir, tenbûl ikram edilir ve halk dağılır.

Ben de cenaze defninin üçüncü günü sabahleyin âdet üzere yukarıda saydığım koku, çiçek vesaireyi gücüm yettiğince sağlamaya çalıştım. Bu işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi için vezirin emriyle mezar üzerine büyucek bir çadır kurulduğunu gördüm. Sind yöresinde karşılaştığımız Hâcîb Şemseddîn Hûşencî ile Kadı Nîzâmeddin Kervânî ve şehrin ileri gelenlerinden bir bölüm adam benden önce kabre varmış, yerlerini alarak *Kur'an* okumaya başlamışlardı. Dostla-

rımla beraber mezarın kıyısına oturdum. Onların ardından güzel sesli hafızlar başladılar *Kur'an* okumaya. Onların da ardından kadı ayağa kalkarak kızım için bir mersiye okudu, sultani öven cümleler söyledi. Hükümdarın adı geçince herkes ayağa kalkıyor, reveransta bulunup oturuyordu. Kadı gayet güzel bir dua yaptıktan sonra hâcible beraberindekiler herkese gülsuyu serptiler; sonra bardak bardak şerbet ve tenbûl dağıtıllar. Böylece bana ve arkadaşlarına onbir özel giysi getirildi.

Tören bittikten sonra hâciblerle beraber atlara bindik, saraya hareket ettik. Tahtın önüne vardığımızda yine âdet olduğu gibi eğildik, saygı gösterdik. Ben evime döner dönmez Mahdûme Cihân'ın sarayından yemekler geldi. Gelen yiyecek o kadar çoktu ki, hem benim evim hem de arkadaşların evleri yemekle dolmuştu. Dostlarım tümü ve epey fukara bu yemeklerden tattıkları, karınlarını doyurdukları hâlde yuvarlak ekmekler, tatlılar ve hoş sebzeler artmıştı. Bunlar da günlerce yenildi. Bu işlerin tümü hükümdarın emriyle gerçekleşiyordu.

Daha sonra Mahdûme Cihân'ın konağından genç hizmetkâr köleler gelerek devlet adı verilen bir tür tahtirevan getirdiler. Bu tahtirevan kadınların taşınması için yapılmışsa da bazen erkekler de biner. Bu araç hükümdar tahtına benzemektedir, üstüne ipek yahut pamuktan örülümuş bir örtü serilir. Üzerinde, bizim oralarda bûca denilen gölgelikte olduğu gibi Hind kamışından mamul içi doldurulmuş bir direk vardır. Sekiz kişi grup hâlinde ikiye ayrılarak dörder dörder nöbetlese bu perdeli tahtirevanı taşırlar. Mısır'daki büyük tahtirevanların işini Hindistan'da devlet adı verilen bu araçlar görmektedir. Halkın çoğu bunlar vasıtasiyla gider gelir işine. Bir adamın köleleri varsa bu tahtirevanı onlar taşırlar; yoksa para verir, hamal tutar. Çarşılarda, hükümdarın ve halkın kapıları önünde bu işi bekleyen hamallara rastlamak mümkün. Kadınlar için yapılan devletler ise ipek perdelerle örtülüdür. Genç erkek hizmetçilerin, valide sultanın sarayından getirdikleri tahtirevan da bu şekildeydi. Ona ölen kızımın annesi olan cariyemi bindirdiler. Ben bu cariyeyle beraber hediye olarak bir Türk cariye gönderdim sultan anasına. Ölen kızımın annesi olan cariye orada bir gece kaldı, sabahleyin döndü. Ona bin dinar dirhem, altın kaplama bilezikler, yine altın kaplama bir mahfaza, ketenden yapılmış sırmalı bir gömlek, simli parlak bir hil'at ve çeşitli elbiseleri içeren bir sandık hediye edilmişti. Bu armağanlar yanına getirildiğinde –istihbaratçılar durumu sultana yazdıkları için– kendimi ve şanımı korumak amacıyla hepsini arkadaşlarımı ve borçlu olduğum tacirlere verdim.

Sultan Başşehirde Değil Ama Bana Yaptığı İhsanlar Vezir Aracılığıyla Sürüyor

Orada bulduğum sırada sultan senelik geliri beşbin dinar olan bazı kasaba ve arazilerin bana tahsis edilmesini emretmiş, vezir ile divan üyeleri de bunları saptamışlardı. Bana ayrılan kasabalara gittim, Bedelî, Besehî kasabalarıyla Belera kasabasının yarısı da bunlar arasındaydı. Bu yöreler, Sadî Hindbut adıyla bilinen sadîdeydi. Dihlî'den onaltı kurûh (: mil) uzaktaydılar. Hindistan'da yüz köyü içine alan idarî bölgeye sadî denilir. Esas şehrin çevresi çeşitli sadîlere ayrılmıştır. Her sadînin bir çovträsi ve gelir toplamakla görevli memuru bulunur. Çovträ, o yöredeki Hind kâfirlerinin reisidir.⁴⁴³

Bu sıralarda hükümet merkezine kâfir tutsaklar getirilmişti. Bunlar arasından on cariye gönderdi bana vezir... Birini, getiren adama verdimse de razı olmadı. Onlardan üç tazeyi arkadaşlarım aldı. Diğerlerinin başına ne geldi bilmiyorum. Bu ülkede kadın tutsakların pahası pek düşük. Bunun sebebi, onların çok pis olmaları, şehir âdeti ve töresi nedir bilmemeleridir! Bu arada eğitim görmüş, terbiye edilmiş olanlar da ucuza satılıyor ama yine de kimse onları satın alma ihtiyacı duymuyor.

Hind ülkesinde gâvurlarla Müslümanların arazileri birbirine bitişik. Müslümanlar onların üzerinde egemen. Gâvur tayfası ancak dağılarda, yalçın tepelerde rahat yaşıyor. Ayrıca kamış ormanları da onların barınağı sayılır. İçleri boş olmayan kamışlar art arda uzayıp birbirine bitişir ve sarılırlar. Bunlara ateş etki etmez, gayet dayanıklı ve sağlam olurlar. Gâvur tayfası neredeyse bir kale gibi berkitilmiş olan bu kamış ormanlarında oturur. Böyle ormanların iç kısmında onların hayvanları, tarlaları ve birikmiş yağmur suyundan göletleri vardır. Güçlü dayanıklı bir ordu bu kamışları kesmeye yarayan âletlerle yola düşmedikçe o ormanlara girip iç kısımdakileri yenmek mümkün değildir.

Hükümdar Başşehirde Yokken Geçirdiğim Bayram

Hükümdar henüz başşehre dönmeden Ramazan bayramı gelip çattı.⁴⁴⁴ O gün siyah elbiselere bürününen hatip efendi bir filin sırtına bindi. Onun rahatça oturması için filin üstüne bir tür taht yerleştirilerek dört köşesine dört sancak konduruldu. Müezzinler de fillere bineerek hatibin önünde tekbir getire getire ilerlediler. Yörenin bütün fıkıh bilginleri ve kadıları hayvanlara binmiş, her biri namazgâha ilerlerken vereceği fitrayı (: Ramazan sadakası) yanına almıştı. Namaz kılınacak yere kocaman bir yün çadır kurulup içi halilarla döşendi. Ahali tekbir

getire getire toplandı. Namazın ardından hatip hutbeye çıktı, daha sonra cemaat evlerine döndü. Biz de saraya gittik. Meliklerin (: beylerin) emirlerin ve "muhteremler"in yanı yabancıların hazır bulunduğu bir şölen verildi. Yemekten sonra herkes dağıldı.

Hükümdarın Geliş ve Onunla Görüşmemiz

Şevval ayının dördüncü günü sultan başşehirinden yedi mil uzakta bulunan Tilbet köşkünde konakladı.⁴⁴⁵ Vezir bize sultani karşılamamızı emrettiğinden herkes deve, at, Horasan meyveleri, Mısır kılıçları, köleler ve Türk ülkelerinden ithal edilmiş koyunlardan oluşan hediyesini yanına aldı; hep beraber çırık köşkün kapısına vardık. Gelenler orada toplanıyor, derecelerine göre sultanın huzuruna çıkıyor ve onlara sırmalı keten giysiler giydiriliyordu. Sıra bana geldiğinde, huzura girdim; sultani bir peykeye kurulmuş buldum. Hükümdar payitahtta yokken tanıştığım melikünnüdemâ (: nedimbaşı) Heratlı Nâsreddîn Kâfi'yi görünceye kadar peykede oturan adamı mabeyincilerden biri sandım. Hâcîb (: mabeyinci) saygıyla eğilince ben de ona uydum. Hükümdarın Fîrûz adlı amca oğlu Emir Hâcîb beni karşıladı. Fîrûz selâm verdi; ben de ikinci defa selâm verdim. Nâsreddîn bana dönerek:

"Bismillah! Mevlânâ Bedreddîn!" dedi. Ben Hindistan'da Bedreddîn olarak tanınır ve anılırdım. O ülkede gerek öğretmen gerekse öğrenci; ilimle uğraşan herkese mevlânâ denilir. Hükümdara yaklaşlığında o elimi tutup kucaklıdı. Bana son derece nazik davrandı, iltifat etti. Şöyle dedi Farsça:

"Bereket yağıdı seninle! Hoş geldin! Rahat ol! Sana öyle güzel davranışacak öyle hediyeler vereceğim ki memleketlin bunu duyar duymaz senin yanına koşacak!" dedi. Sonra yurdumu sordu, Mağripli olduğunu söyledim, bana tekrar dönerek;

"Sen Abdülmü'min'in⁴⁴⁶ ülkesinden misin?" deyince,

"Evet!" dedim. Ne zaman güzel bir söz söylese hemen elini öptüm. Böylece yedi defa öpmüş oldum. Bana hil'at giydirdikten sonra onun yanından çıktım.

Karşılama merasimi için orada bulunanlara şölen verildi. Fıkıh bilginlerinden kadılar kadısı Sadr-ı Cihân Nâsreddîn Havârezmî (: Harizmî), tüm memâlîkin (: memlûk askerlerin) başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, memâlîk müfettişi İmâdülmülk Melik Celâleddîn Kîcî ve hâcîblerle emirlerden oluşan bir topluluk misafirlerin başında durdu. Bu ziyafette Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kîvâmeddîn'in amca oğlu olup bizimle beraber yolculuk eden Hudâvendzâde Giyâseddin de vardı. Hükümdar ona hürmette kusur etmiyor, "kar-

deş” diye sesleniyordu. Bu adam yurdundan çkarak defalarca Hind hükümdarını ziyaret etmiştir.

Kendisine şeref giysisi armağan edilen misafirler şunlardı:

Hudâvendzâde Kîvâmeddîn, onun kardeşleri olan Ziyâeddîn, İmâdeddin ve Burhâneddîn, onun kızkardeşinin oğlu Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn; –onun atası Vecîhuddîn Horasan veziriyydi; dayısı Alâeddîn de vezir ve Hindlilere bakan bir yöneticiyi– babası Irak’ta vezir naipliğinde bulunan Emir Hibetullah b. Felekî Tirmizî, –baba Felekî Tirmizî, Tebriz’deki Felekiye okulunu yaptırmıştı– Behrâmcûr (: Behramgor) soyundan Kisra sahibi (: Kisra şehrinin yöneticisi) Melik Kirây (: Giray), –bu adam, lâzeverd ve belahş diye bilinen yakut taşının ana yurdu Bedâşân’dandır– Semerkandlı Emir Mübarek Şâh, Buharalı Arun Buğâ, Tirmizî Melikzâde, son olarak Tebriz’den sultana hediye getirirken yolda soyulan Şihâbeddîn Kâzerûnî...

Hükümdarın Başşehre Girişî ve Onun Emriyle Bize Ayrılan Binitler

Hükümdarı karşılamaya çıkışımızın ertesi günü her birimize saraya ait atlardan birer tane verildi. Atlar, süslü dizgin ve eyerleriyle gayet gösterişliydiler. Hükümdar başşehre girerken atına binince biz de atlandık, Sadr-ı Cihân ile öncüler arasında gittik. Sultanın önü sıra sancaklarla beraber kimi inci-mücevher işlemeli kimi de başka değerli malzemeyle kaplanmış güzel gölgelikler taşıyan onaltı fil yürümektedi. Sultanın başucuna görkemli bir sayvan dikilmiş, önüne de incilerle süslü bir perde konmuştu. Onlar bu örtüye gâsiye diyorlar. Fillerden bir kısmına râ’ade adı verilen küçük toplar yüklendi ve sultan şehrə yaklaşlığında bunlarla dirhem ve dinar saçıldı ortalığa! Hükümdarın önünde giden athlar ve yayalar bu paraları toplayorlardı. Bu hâl, hükümdar köşe varincaya kadar devam etti. Önünde binlerce insan yürüyordu. Üzerleri ipek kumaşlarla örtülümuş ahşap kubbecekler çoktan kurulmuş, daha önce anlattığımız şarkıcı kadınlar yerlerini almışlardı bile.

Hükümdarın Huzuruna Girişimiz, Bize Verdiği Hediyeler

Hükümdarın payitahta gelişimin ikinci günü olan Cuma’da büyük salonun girişine varıp üçüncü kapının önündeki peykelere oturduk. Henüz içeri girmemiz için izin verilmemişti.

Bir süre sonra Hâcîb Şemseddîn Hûşencî (: Hûşengî) çırıp adlarımızın kaydedilmesini ve bizimle beraber birkaç arkadaşımızın da gir-

mesine izin verilmesini söyledi kâtiplere. Benim yanında girecek olanların sayısını sekiz olarak saptadı; nihayet kâtiplerle girdik içeriye. Daha sonra keseler ve kabbân diye adlandırılacak terazi getirildi. Kadılar kadısı ile kâtipler oturup dışında bulunan muhteremleri (: yabancılara) çağrırdı. Bu keseleri onlara pay ettiler. Benim hisseme 5.000 dinar düştü. Dağıtılan paranın tümü 100.000 dinardı. Bu parayı Valide Sultan oğlunun dönüşünü kutlamak amacıyla dağıtıyordu. Ve o gün böyle çıktıktan saraydan...

Bu ilk girişten sonra hükümdar bizi yine huzuruna çağrırdı, hâl hatır sordu, güzel sözlerle bize iltifat etti. Bir gün bize şöyle dedi:

“Siz, gelişinizle yüceltiniz bizi! Sizin hak ettiğiniz armağana bizim gücümüz yetmiyor. Büyüüğünüz babam, gün görmüş yaşılarınız kardeşim, küçüğünüz oğlum gibidir! Memleketimde şu şehrinden daha muhteşemi yoktur! Onu da size veriyorum!” Hükümdara teşekkür edip hayır duada bulunduk.

Sonra bize maaş bağladı. Benim için yıllık 12.000 dinar ayırdı. Daha önce bana ihsan ettiği üç kasabaya iki daha ekledi. Bunların biri Cevze digeri Melikbûr adını taşımaktadır.

Hükümdar bir gün Hudâvendzâde Giyâseddîn ile Sind valisi Kutbülmülk’ü bize gönderdi. Onlar karımıza dikilip:

“Hönd-i Âlem (: Cihân hükümdarı) der ki aranızdan kim vezirlik, kâtiplik, emirlilik, kadılık, müderrislik ve fakihlik görevlerinden birini yapacak güçte ise o işi ona vereceğim!” anlamında sözler söylediye de kimseden ses çıkmadı. Çünkü herkes mal ve servet yiğidiktan sonra yurduna dönmek arzusuyla yanıyordu! Demin sözü geçen Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn:

“Vezirlik mirasım, kâtiplikse benim işimdir! Bunlardan başkasını bilmem!” dedi. Hibetullah b. Felekî de bu tür şeyler söyledi. Bu arada Hudâvendzâde bana Arapça:

“Seyyidî (: efendim) sen ne diyorsun?” diye sordu. Bu yöre halkı Arap gördü mü ona muhakkak “Yâ seyyidî” diye seslenir! Hükümdar da Arap milletine saygı duyduğu için böyle sesleniyor. Ben de şu cevabı verdim:

“Ne vezirlik ne de kâtiplik benim işim değil! Ama kadılık ve şeyhlik hem benim hem de atalarımın öteden beri yapageldiği işlerdir. Emirliliğe gelince, bildığınız gibi Arap olmayanlar Arabın gücü ve kılıcıyla İslâmî kabul ettiler.”

Hükümdar bu sözlerimi işitince hoşnut oldu, kelâmımı beğendi! O sırada Hezâr Üstün’da yemek yiyordu. Bizi yanına çağırınca vardık beraber yedik. Sonra Hezâr Üstün’den dışarı çıktıktı.

Arkadaşlarım oraya çıktılar ama malum yerimde çaban çıktığinden ben oturamadım, ayrıldım. Hükümdar bizi yeniden çağırınca arkadaşlarım gidip benim adıma özür dilediler. İlkindi namazından sonra tekrar gittim. Akşam ve yatsı namazlarını büyük salonda kıldırmış. Mabeyinci huzurdan çıkışını bizi davet etti. Yukarıda anılan kardeşlerin en büyüğü Hudâvendzâde Ziyâeddîn huzura girip hükümdar tarafından emir-i dâd makamına atandı. Emir-i dâd kademesinde olan kişi⁴⁴⁷ büyük emirlerden sayılır ve kadi efendinin meclisinde oturur. Kimin bir emirle veya bir büyüğe davası olur da ondan hakını almak isterse emir-i dâd derhal o adamı huzura getirir. Hükümdar, Ziyâeddîn'e bu görev için yıllık 50.000 dinar bağladığı gibi geliri de bu civarda olan otlaklar verdi ona. Ayrıca nakit olarak 50.000 dinar ihsan ettiğini eklemeliyiz. Bunların dışında, ipek sırmalı bir hil'at giydirdi ona. Bu giysiye, göğüs kısmında ve arkada aslan resmi bulunduğu için süret şîr adı verilmiştir; "yırtıcı (: aslan) sureti" anlamına gelir bu terkip. Bu giyside astarnı üstüne işçilik için harcanan sırmânın değerini bildiren bir yafta dikilmektedir.

Hükümdar, Ziyâeddîn'e birinci sınıf bir kühelylân da verdi. Ülkeye dört cins at bulunuyor. Atların eyer kısımları Mısır işine benzeyen. Eyerlerin büyük bir bölümü altın yaldızlıdır.

Sonra Emir Baht girdi huzura; hükümdar ona vezirle yan yana kendi peykesinde oturmasını ve divanların hesap işlerini incelemesini emretti. Yıllık 40.000 dinar bağladı Emir Baht'a. Bundan başka senelik geliri 40.000 dinarı bulan otlaklar tahsis ettiği gibi nakit para olarak da 40.000 dinar verdi! Ayrıca koşum takımı mükemmel bir atla Ziyâeddîn'inkine benzer bir elbise verdi ona ve Şerefülmülk unvanıyla onurlandırdı onu.

Sonra Hibetullah b. Felekî geldi. Hükümdar onu Resûldâr yaptı. Bu terim, sarayın yazışma ve irtibat görevlisi anlamına geliyor. Ona yıllık 24.000 dinarı bulan bir maaş bağladı, geliri de bu civarda olan otlaklar tahsis etti; peşin para olarak da 24.000 dinar verdi. Bunların dışında tam donanmış bir at ve özel giysi ihsan etti. Onu Bahâülmülk unvanıyla onurlandırdı.

Hibetullah'ın ardından huzura ben girdim. Hükümdarı köşkünün ortasında tahtına yaslanmış bir vaziyette buldum. Vezir Hvâce Cihân öndeymişti. Melik Kebîr (: büyük bey) Kabûla ayakta bekliyordu. Selâm verdiğimde Kabûla söyle dedi:

"Egil! Çünkü dünyanın sultانı seni başşehir Dihlî'ye kadi yaptı! Yıllık 12.000 dinar maaş bağladı. Yine bu kadar geliri olan otlaklar tahsis etti sana! İnşallah yarın hazineden alacaksın; 12.000 dinar peşin

para verdi! Ayrıca egeri ve dizginleriyle koşum takımı mükemmel bir kühelyâl ile hil'at-ı mehâribî verilmesini emretti!"

Hil'at-ı mehâribî, göğüs ve sırt kısımlarında mihrap resmi bulunan özel giysisinin ismidir. Eğildim, selâm reveransımı yaptım. Büyük bey Kabûla elimden tutup hükümdarın huzuruna çıktı beni. Hükümdar bana:

"Dihli kadılığını ufak bir iş sanma! Bizim katımızda en büyük hizmet budur!" dedi. Ben onun sözlerini gayet iyi anladımsa da o dilde gerektiği şekilde cevap verebilecek durumda değildim. Hükümdar da Arap dilini anlar fakat açık ve güzel konuşamazdı. Şöyle dedim:

"Efendimiz! Ben Malikî mezhebindenim. Bunlar Hanefî mezhebinden!.. Ayrıca dil bilmiyorum." Bu sözüm üzerine hükümdar şu cevabı verdi:

"Sana naip (: vekil ve yardımcı) olsunlar diye Bahâeddîn Multâni'yi ve Kemâleddîn Bicnevrî'yi görevlendirdim. Onlar seninle görüşürler; sen sadece yapılan sözleşme ve akitlerin üstüne mühür vurursun! Sen bizim için evlât gibisin!"

Ben bu iltifata:

"Hükümdarım! İşin doğrusu ben sizin hizmetkârinizim!" diye karşılık verdim ama o gayet alçakgönüllü ve müşfik bir tarzda Arapça olarak:

"Bilakis sen bizim efendimiz ve büyüğümüzüsün!" dedi. Bu konuşmanın ardından Şerefülmülk Emir Baht'a dönerek şöyle buyurdu sultan:

"Bu adamın harcaması çok olacak. Ona maaş bağladımsa da yetmez; fazladan bir zaviye vereceğim emrine; dervişlerle ilgilenme sözü verirse! Bunu Arapça anlat ona!"

Hükümdar sanıyordu ki Emir Baht Arapçayı güzel konuşur! Oysa emir doğru düzgün bilmiyordu bu dili! Neticede bunu farkeden hükümdar şöyle seslendi Emir Baht'a:

"Berav ve-yekcâ bihusbî ve an hikâye ber û begû'î ve tefhîm kunî tâ ferdâ inşaallah pîş man beyâ'î cevâbi û bigû'î"

Bu cümle şu anlamına geliyor:

"Bu gece gidiniz, aynı yerde yatınız! Sen de ona bu hikâyeyi anlat, sabah olunca inşallah yanına gelir ne dediğini bana bildirirsin!"

Böylece hükümdarın huzurundan çıktık. Gecenin üçte biri geçmiş ve nöbet tokmağı vurulmuştu. Onların âdetine göre (tokmak) çalındıktan sonra kimse dışarı çıkamazdı. Bu yüzden vezirin çıkışını bekledik; o çıkışınca onunla beraber yola koyulduk.

Dihlî şehrinin kapıları tümüyle kapandığından Iraklı Seyyid Ebu'l-Hasan Abbâdî'nin Serâbûrhân sokağındaki evinde geceledik. Bu adam hükümdar maliyla ticaret yapar, onun namına Irak ve Horasan'dan silâh ve eşya satın alırdı.

Ertesi gün sultan bizi çağırdı. Malları, atı ve hil'atları aldık. Her birimiz bir kese para ve mal alıp omuzuna yüklemiştি. Böylece huzu runa girip selâm verdik. Atlarımız yanımıza getirildi ve biz hayvanların tırnaklarını kumaş parçalarıyla örtükten sonra öptük. Böylece bu hayvanları sarayın kapısına kadar kendimiz götürdük. Bu işler, Hind halkının âdetlerindendir. Sonra saraydan çıktıktı.

Hükümdar benimle beraber gelenlere 2.000 dinarla 10 hil'at verilmesini emretti. Diğerlerinin arkadaşlarına bir şey vermedi. Benim yanındakilerin havası yerindeydi! Onların tavrı hükümdarın da hoşuna gitmişti. Onlar huzurda eğilip selâm verince hükümdardan teşekkür aldılar.

Hükümdarın Bana Verilmesini Emrettiği İkinci İhsanın Biraz Gecikmesi

Kadılık görevine atandıktan ve hükümdarın çeşitli armağanlarına eristikten sonraydı; hukukçu vâiz Tirmizli Mevlânâ Nâsreddîn'le büyük kabul salonunda bir ağaç altında oturuyordum. Mabeyincilerden biri gelip Nâsreddîn'i sultanın yanına çağırdı. Adam huzura girince hükümdar tarafından hil'at giydirilme şerefine erişti. Ayrıca hükümdar ona mücevher ve inci ile süslenmiş bir Kur'an-ı Kerim hediyeye etti. Sonra başka bir mabeyinci yanına gelerek şöyle dedi:

“Bana bir şeyler ver, sana ödenmesi zaten sultan tarafından emredilen 1.200 dinarı getirmek için bir hatt-ı hurd alayım!” dedi.

Ben ona güvenmediğim için bu işi bir tuzak zannettim. Ama sözünde ısrar edince dostlarımдан biri;

“Onun istedğini verebilirim!” diyerek herife iki-üç dinar verdi. Mabeyinci “hazineden falancanın aracılığıyla şu adama bu kadar ihsan edilmesini sultan emretti!” anlamında bir hatt-ı hurd getirdi. Hatt-ı hurd küçük yazı demektir. Böyle yazılıarda bildirme işini yapan adamın ismi yazılır, sonra o kâğıdın üstüne emirlerden üç kişinin imzası konulur. Bu üç kişi, hükümdarın hocası olup Hân-ı A'zam diye bilinen Kutlû Hân, kâğıt tomarları ile kalemlerin işine bakan harîtâdâr ve sâhib-i devât (: başkâtip) Emir Nükbiye Devâdâr'dır. Bunların damgaları vurulduktan sonra o yazı divan-ı vizârete (: vezirler meclisi) gönderilerek orada divan kâtipleri tarafından yeniden yazılır, kayda geçirilir. Bununla kalınmaz, sözü geçen berat, divan-ı işrâf (: denet-

leme kurulu) ve divan-ı nazarda (: son tetkik kurulu) onaylanır, tescil edilir. Böylece bahsi geçen paranın ödenmesi için vezir tarafından başhaznedâra bir pervâne yazılır. Pervâne, emirnâme demektir. Başhaznedâr kendisine gönderilen pervâneyi kendi divanına kaydeder. O her gün hükümdar tarafından ödenmesi emredilen paraların listesini çıkarır sonra da huzura gönderir. Eğer sultan bu paraların hemen verilmesini emrederse haznedâr derhal gerekeni yapar. Şayet biraz bekletilmesini buyurmuşsa o zaman ödemeyi geciktirir. Fakat süre uzasa da bu para mutlaka ödenir. Bana ihsan edilen 12.000 dinar altı ay gecikti ama ilerde anlatılacağı gibi diğer hediyelerle beraber gonderildi. Hükümdar birine armağan verirse bunun ondabiri rüsum olarak kesilir. Mesela 100.000 dinar verilmesini emretmişse 90.000 verilir, 10.000 verilsin diye ferman çıkmışsa 9.000 ihsan edilir.

**Alacaklıların Benden Paralarını İstemeleri,
Hükümdarı Övmek İçin Yazdiğim Kaside,
Borcumun Ödenmesi Doğrultusunda Ondan Emir
Çıkması ve Bu İçin Bir Süre Gecikmesi**

Daha önce de anlattığım gibi yolda harcama yapmak, sultana çeşitli hediyeler sunmak ve burada kaldığım süre içinde sağa sola sarfetmek için tüccar tayfasından biraz borç almıştım. Adamlar yurtlarına dönecekleri sırada paralarını istediler. Bunun üzerine ben de uzunca bir kasideyle övdüm sultani! Baş tarafı şöyledir:

*“Sana ey müminlerin ulu emiri sadece sana,
Geldik ve uğrunda çoller geçtik, badireler atlattık.
Senin kapına dayandım, yüceler yurduna vardım,
Senin konağın sıǵınak, kimsesiz yolculara lâyik.
Eğer güneşten üstün bir makam olaydı,
Elbette sen oraya keyifle kurulurdun!
Sensin önder, sensin övülecek büyük adam,
Sensin mızacında sözle eylem birliği olan!
Senin huzurunda talebim öyle küçük ki!
Bir tek dileğim var derya-yı cûdundan
Dilimden bakayı çıkarayım mı şimdi?
Yoksa utandırmamak için sözü keseyim mi?
Çünkü en güzel iin olsa gerek,
zarif ve yüce gönüllü diye anılmanız.
Kapınıza gelen yolcuya yardım ediniz, borcunu ödeyiniz;
Zira alacaklılar pervasız!”*

Bu kasideyi okuduğumda o tahtına kurulu vaziyetteydi; övgünün yazıldığı kâğıdı dizine koyarak bir ucundan kendi tuttu, diğer ucundan da ben tuttum. Ben bir beyti okuyup bitirince kadılar kadısı Gazneli Kemâleddîn'e dönüp;

"Anlamını sultana açıkla!" dedim. O da anlattı. Böylece tek tek açıklattım. Hind ahalisi Arapça şiirlere pek heveslidir; bu kaside de hükümdarın hoşuna gitti!¹⁴⁴⁸ En son beyte geldiğimde hükümdar:

"Marhamat!" dedi. Bu, "Sanaacidim, lütfedeceğim" demektir. Böylece mabeyinciler elimden tuttular, âdet olduğu üzere saygıyla eğilmem için beni bulundukları yere götürmek istedilerse de sultan:

"Durun, kasideyi tamamlayıcaya kadar bırakın onu!" dedi. Bitirdim, selâm verdim. Oradakiler bu övgünden ötürü beni kutladılar. Bir süre oturdum. Oralıların "arz-i daş" dediği dilekçeyi yazıp Sind valisi Kutbülmülk'e verdim, o da bunu sultana sundu. Hükümdar ona:

"Hvâce Cihân'a var, bu adamın borcunu ödemesini söyle!" dedi. Böylece Kutbülmülk gidip durumu bildirdi. Hvâce Cihân;

"Tamam, olur!" demişse de bir süre gecikti ödeme işi. Bu arada hükümdar, vezirin Devletabad'a gitmesini emretmiş, kendisi de ava çıkmıştı. Dolayısıyla hiçbir şey almadım. Belli bir bir zaman geçti ve aldım. Paranın geç ödenmesinin sebebi şuydu:

Benden alacaklı olanlar yola çıkmaya niyetlendiklerinde onlara:

"Hükümdarın sarayına vardığında siz yörenin âdeti gereğince beni drohâlayın!" dedim. Çünkü biliyordum, durumdan haberdar olan sultan beni kurtaracaktı. Hind töresince bir kimse, hükümdarın sevgi ve beğenisini kazanmış bir adamdan alacaklı olup paranın ödenmesini istiyorsa sarayın kapısına gider; borçluyu bekler. Borçlu içeri girmek isteyince;

"Hükümdarın drohâyi adına! Sultanın başı hakkı için, borcunu ödedemedikçe içeri giremezsin!" diye diretir. Borçlu oracıkta parayı vermedikçe yahut alacaklıdan biraz daha mühlet koparmadıkça yerinden kımıldayamaz. (Drohâ, adalet demektir.)

Bir gün sultan, babasının mezarını ziyaret ederek o civardaki bir köşkte konaklıdı. Alacaklım olan tüccar tayfasına:

"İşte tam zamanı; atılın hele!" dedim. Ben huzura çıkacağım sıradan onlar köşkün girişini kesip:

"Sultanın drohâyi adına! Alacağımızı vermezsen içeri adım atamazsan!" diye bağırlılar. Kapıda dikilen kâtipler meseleyi yazıyla hükümdara bildirirince büyük fakihlerden Şemseddîn dışarı çıktı. O hâcib-i kissadır (: sıkâyet dilekçelerini dinleyen mabeyinci) Hemen

onlara bana niçin hücum ettiklerini sordu. Onlar da kendilerine borcum olduğunu söylediler. Şemseddîn, hükümdarın huzuruna çıkararak durumu anlattı. Sultan;

“Borcun ne kadar olduğunu sor!” diye emredince, hâcib geldi, gruba sordu. Adamlar:

“55.000 dinar!” diye cevap verdiler. Şemseddîn, sultanın huzuruна dönerken vaziyeti bildirdi. Böylece sultan, mabeyinciye, tüccar tayfasının yanına dönmesini ve şöyle demesini salık verdi:

“Sultan diyor ki para bende, ben onların hakkını veririm; sakın borçludan bir şey istemeyin!” Hükümdar oracıkta İmâdeddin Semnanî ile Hudâvendzâde Gıyâseddin'e dönuп;

“Hezâr Üstûn'da oturlalar, alacaklıların getirecekleri belgeleri inceleyip işin aslına bakalar!” diye emir verdi. Onlar da verilen emri tuttular. Adamlar ellerindeki senetleri getirdiler. İmâdeddin'le Hudâvendzâde Gıyâseddin, sultanın huzuruna çıkararak akitlerin (: senetlerin) kesin ve kurala uygun olduğunu bildirince hükümdar gülümşedi, şaka ederek:

“Biliyorum, o (: borçlu) kadıdır; işini ayarladı!” dedi. Ardından Hudâvendzâde'ye emretti, gerekli paranın hazineden ödenmesi doğrultusunda. İşe bakın, Hudâvendzâde benden bu iş için rüşvet almaya heves etti, hattı hurd yazmaya yanaşmadı! Adama 200 tenge gönderdim fakat hiçbir akçeye dokunmayıp geri yollayarak kendi adına bir hizmetçisini muhatap etti bana! Hizmetçi:

“500 tenge istiyor!” dedi. Ben de buna yanaşmadım, işi İmâdeddin Semnanî'nın oğlu Amîdülmüлk'e ilettim. O da babasına bildirdi. Sonunda vezir durumdan haberdar olmuş, zaten Hudâvendzâde ile aralarında düşmanlık bulunduğundan vaziyeti derhal hükümdara bildirmiş, onun daha nice suçu varsa hepsini ihbar etmişti! Hükümdar, Hudâvendzâde için beslediği kanaati değiştirdi, onu hapse attırdı ve kükredi:

“Nasıl oluyor da birisi kalkıyor ona bir şeyler veriyor! Bu (: para dağıtma) işini durdurun! Benim yasaklıdım bir şeyi verdiği veya ihsan ettiğim şeyi önlediği iyice bilinip anlaşılıncaya kadar tahlikat devam etsin!”

Bu yüzden borcumun ödenmesinde gecikme oldu.

Sultanın Ava Çıkması, Benim Ona Katılışım ve Bu Esnada Yaptıklarım

Hükümdar ava çıktığı zaman ben de hiç beklemeden onunla beraber düştüm yola. Gereken âlet ve edevati önceden hazırlamış, Hind hal-

kinin düzenine uygun bir şekilde hareket etmiştim. Önce bir serâce (: serâce) aldım. Serâce, çit demektir ve kurulması serbesttir. Halkın ileri gelenleri için zaten gerekli bir eşyadır. Hükümdarın serâcesi kızıl ren-giyle diğerlerinden ayrılır. Ötekiler beyazdır, naklıları ise mavidir. Ben, serâce içinde gölgelenmek amacıyla kullanılan bir sayvan satın aldım. Sayvan, iki büyük direk üzerine konularak keyvâniye denilen adamlar aracılığıyla omuzlarda taşınır. Âdet olduğu üzere Hind ülkesinde her yolcu, keyvâniye kiralardı. Daha önce bundan bahsetmiştik. Bundan baş-ka -Hindular saman yedirmedikleri için- hayvanlara yeygi sağlayacak bir adam, mutfak eşyasını taşıyacak kahârîn, daha önce bahsettiğimiz devlet türü tahtirevanı kaldırıp yüklenenek bir hamal kiralaması gereklidir. Bu adam devleti boşken de taşımalıdır. Ayrıca, serâce kurup dösemek, yükleri develere bindirmek görevini üstlenecek ferrâşîn grubunu, son olarak önünde yürüyüp geceleyin meşale taşıyacak devâdeviye grubunu kiralaması gerektiğini de unutmayalım. İşte, bu saydıklarım arasında ihtiyacım olanları tuttum, gücümü belli ettim, çabamı gösterdim!

Hükümdarın ava çıktığı gün harekete geçtim. Benden başkaları hükümdarın çıkışından iki üç gün sonra kadar orada kaldılar, yola düşmediler.

Hükümdar, ava çıktığı günün ikindisinden sonra, milletin ne durumda olduğunu öğrenmek, yola revan olosta atık davrananlarla savsaklayanları anlamak amacıyla filine atladi; etrafi kolaçan ettikten sonra serâce dışında bir tahta kuruldu. Ben onun yanına geldim, selâm vererek sağına dikildim. Hükümdar, "sercâmedâr"⁴⁴⁹ büyük bey Kabû-la'yı bana gönderdi, iltifat ederek oturmamı emretti. Sercâmedâr, hükümdarı sinekten kurtarandır. O gün benden başka kimse oturmadı.

Daha sonra bir fil getirilince merdiven aracılığıyla hayvanın sırtına çıktı. Başucunda büyükçe bir gölgelik kuruldu. İleri gelen devlet adamları da hükümdarla beraber bineklerine bindiler. Böylece bir saat gezinti yapan hükümdar serâceye döndü.

Oranın âdetince hükümdar hayvanına bindiği zaman, bütün emirler merâtitleriyle beraber kendi bineklerine kurulurlar. Merâtit; bayrak, davul, küçük boru, zurna ve merasime eşlik eden bir grup askerden oluşur. Hükümdarın önünde sadece mabeyinciler, rehberler, müzisyenler, küçük davul taşıyan davulcular ve zurnacılar ilerler. Hükümdarın sağ ve sol tarafında kadılar kadısı, başvezir, ileri gelen devlet adamları ve yabancı misafirlerden oluşan onbeşer kişi yer alır. Ben sağ ceañahta bulunanlar arasındaydım. Sultanın önünde ilerleyenler arasında piyadeler ve rehberler bulunur. Arkasından sırmalı ipek-ten sancaklar ve davullar taşıyan develer gelir. Bu grubun ardından

asker kollar, hükümdar yaranı, emirler ve halk yürürl. Nerede konak verileceğini kimse bilmez. Hükümdar nereden hoşlanırsa orada dururlur. Hükümdar çadırı kurulmadan kimsenin çadırı kurulmaz. Mola düzeninden sorumlu kişi herkesi yerine yerleştirir.

Bu esnada sultan bir ırmak kenarında yahut ağaçlar arasına keyifle yayılmıştır; önünde koyun, semiz tavuk, turna vesaire türlü türlü av etleri serilmiştir. Bey oğullarından her biri ateş yakarak elle-rindeki şişlerle bahsettiğimiz etleri kebab hâline getirirler. Hükümdar için küçük bir çit kurulmuştur. Onun beraberinde gelen yüksek rütbeli görevliler çitin dışında oturmaktadırlar. Yemek hazırlandıktan sonra hükümdar bu adamlardan istedığını çağırır, sofrasına ortak eder.

Bir gün sultan, çit içindeyken dışarıda kimin beklediğini sorunca nedimlerinden Seyyid Nâsreddîn Mutahhar Evherî söyle dedi:

“Dışarıda pek bedbin ve endişeli gözüken Faslı biri var!”

Sultan, adamın niçin üzgün olduğunu sorunca Nâsreddîn cevap verdi:

“Borcundan dolayı! Alacakları derhal paranın verilmesini istiyor. Hônd-ı Âlem söz konusu borcun ödenmesini vezirine emrettiği hâlde vezir ödemeden seyahate çıktı! Şimdi, ulu makamdan nasıl bir emir gelecek? Vezir dönunceye kadar alacaklılar beklemeli mi yoksa haklarını almalar mı?”

Bu arada hükümdarın amca diye seslendiği Melik Devletshâh kariştı söyle:

“Ey Cihân hükümdarı! Bu Faslı her gün bana Arapça bir şeyler mırıldanıyor! Bense ne dediğini doğru düzgün anlamıyorum! Nâsreddîn, sen bunun ne dediğini biliyor musun?”

Devletshâh'ın amacı bu açıklamayı tekrar ettermekti. Nâsreddîn:

“Adam borcundan bahsediyor!” deyince sultan ona:

“O mâr!” (: amca) diye seslendi ve ekledi:

“Başşehre gittiğimizde hazineye geç ve parayı ona ver!” Orada bulunan Hudâvendzâde araya girerek:

“Hükümdarım! Bu adamın masrafi çoktur. Ben onu bizim memlekette Sultan Tarmaşîrîn'in yanı başında gördüm!” dedi.

Bu olaydan sonra hükümdar beni sölene çağırdı. Orada cereyan eden konuşmalardan haberdar değildim. Hükümdar çadırından çıktıığında Seyyid Nâsreddîn bana:

“Haydi Devletshâh'a teşekkür et!” dedi. Devletshâh ise:

“Sen Hudâvendzâde'ye şükret!” dedi.

O günlerde sultanla yan yana ava çıktıydık. O, büyük karargâhtan ata binmişti; izleyeceği yol benim çadırımdan geçiyordu.

Ben onunla sağ cenahtaydım, dostlarım geride kalmışlardı. Hükümdar serâcesi yakınına kurulu küçük bir çadırıım olurdu. Dostlarım bir defasında bu çadırın yanı başında dikilerek selâm verdiler sultana. Hükümdar, çadırın kime ait olduğunu sormak üzere İmâdül-mülk'le Devletşâh'ı gönderdi. Arkadaşlarım, "çadır filancanındır" deyince haberi sultana ilettiler. Hükümdar gülümsemi, çadıra dokunmadı.

Ertesi gün buyruk çıktı; Nâsireddin Mutahhar Evherî, Mısır kadisinin oğlu ve Melik Sabîh ile beraber şehrde donecektim. Bize hil'atler verildi. Payitahta döndük.

Hükümdara Armağan Ettiğim Deve

Hükümdar bir gün bana, Melik Nâsır'ın deveye binip binmediğini sordu. Cevap verdim:

"Hac günlerinde mehârî denilen develere biner, Mısır'dan Mekke'ye on içinde gider. Fakat o hayvanlar buradakilere benzemez. Ben de o cins develerden bir tane var!"

Başşehre döndüğümde Mısırlı Araplardan birini bularak ona mehârî cinsi deveye vurulan palanın resmini çizdirdim. Bu taslağı doğramacı ustasına gösterdim. Mahir adamdı, çizimlere uygun şekilde yaptı eşyay! Üzerine kumaş kapattım, üzengi de koydurdum! Bunların dışında devenin sırtına gayet hoş bir örtü koydum. İpek bir yular yaptırdım. Dostlarım arasında tatlı uzmanı Yemenli biri vardı. Ona, hurmaya benzer tatlılar hazırlattım, deve ile tatlıları sultana iletme üzere Devletşâh'a götürürün diye bir adamı görevlendirdim. Bu arada Devletşâh'a da hediye vermemi unutmadım; ona bir at, iki deve hazırladım. Devletşâh armağanları alınca derhal sultanın huzuruna çıkarak:

"Hükümdarım! Acaip bir şey gördüm!" dedi. Sultan merak içinde ne olduğunu sorunca:

"Falanca adam, şöyle palanlı bir deve göndermiş!" cevabını verdi. Hükümdar:

"Getirin hele!" diye emredince deve serâceden içeri sokuldu; sultan dört köşe oldu! Önündeki sürücüme:

"Bin şu deveye!" deyince herif hayvana atlayıp sultanın önünde yürüttü. Hükümdar benim sürücüme 200 dinarla bir hil'at ihsan etti. Adam yanına gelip durumu anlatınca ben de sevindim. Hükümdar başşehre döndükten sonra durmadım, iki deve daha sundum.

Hükümdara Verdiğim Diğer Develer, Tatlılar, Borcumun Ödenmesini Emretmesi ve Bununla İlgili Ayrıntılar

Deve gönderdiğim adam yanına gelip olanları anlatınca iki palan daha yaptırdım. Her birinin ön ve arka taraflarını altın ve gümüş yıldızlarla süsleyip üzerlerini kumaşla kaplattım. Develerin üstünü çullamak için astarı kemha cinsinden olmak üzere zerdhane kumaşından iki yaygı hazırladım. Her iki deve için gümüş halhallar yaptırdım. On bir tencere helva pişterek her birinin üzerini ipek bir havluyla örttüm. Hükümdar av dönüşünün ertesi günü halkı kabul ettiği büyük salonda tahtına kurulduğunda develeri yolladım erken-den... Sultanın emriyle hayvanlar onun önünde koştular. Birinin hal-hali uçtu. Hükümdar, Bahâeddîn b. Felek'ye;

“Payilverdârî!” (: berdari) dedi. Bu cümle “halhalı kaldırır!” demektir.

O da gerekeni yaptı.

Daha sonra tatlı tencerelerine bakan hükümdar:

“Çe dârî der an tabakhâ, helvâ est?” dedi.

Bu söz:

“Bu tabaklarda neyin var? Yoksa helva mıdır?” demektir. Ben de:

“Evet!” cevabını verdim. Fıkıh bilgini Tirmizî vâiz Nâsreddîn'e dönerek:

“Ordugâhta bulunduğuımız sırada bize gönderdiği tatlıların bir benzerini ne görmüşüm ne de yemişim!” dedi.

Böylece tencerelerin cülûs odasına götürülmesini emretti. Helva kapları oradan kaldırıldı. Daha sonra kendisi sedirine varıp beni de çağırarak yemek getirilmesini emretti. Güzelce yedim, karnımı doyurdum. Hükümdar daha önce gönderdiğim tatlılar arasında merak ettiği bir türü sordu. Cevap verdim:

“Hükümdarım! Bu tatlılar çeşit çeşit! Hangisini sorduğunuzu anlayamadım!” dedim. Onların tayfûr dedikleri tencereleri istedî. Huzuruna getirilince kapaklar açıldı. İçinde aradığı helvanın bulunduğu tencereyi gösterip:

“İşte! Ben bunu sormuştum!” dedi. Ben de:

“Bu tatlıya mukarrada adı verilir!” dedim. Başka bir çeşidi önüne alarak:

“Bunun adı ne?” dedi. Cevap verdim:

“Bu tatlıya lukaymatulkadî (: kadı lokması) denilir.”

Hükümdarın yanında Bağdat şeyhlerinden olup Sâmerrî adıyla bilinen ve Hz. Abbâs soyundan gelen zengin bir tüccar vardı.

Hükümdar ona hep “babam” diye seslenirdi. Herif kıskançlık krizine tutularak beni utandırma amacıyla:

“Bak bak! Kadı lokması bu değil şu!” dedi ve celd-i feres (: at değ-neği) diye adlandırılan tatlıdan bir parça aldı. Şeyhin tam karşısında nedimbaşı Herathî Nâsireddin Kâfi vardı. Bu adam hükümdar huzurunda daima söz konusu şeyhle alay ederdi; Samerî’ye dönerek:

“Hoca! Atiyorsun! Kadı doğru söylüyor!” dedi. Hükümdar sebebi sorunca;

“Cihân hükümdarı! O adam kadıdır! Bu da onun lokması! Çünkü helvayı getiren o değil mi?” dedi. Hükümdar neşeye kahkaha atarak:

“Doğru söylersin!” dedi. Yemekten sonra tatlılar yenildi ve fuka denilen köpüklü arpa içkisi içildi. Daha sonra tenbûl alıp oradan ayrıldık.

Kısa bir zaman geçti ki hazine görevlisi yanına gelip:

“Parayı almak üzere dostlarını gönder!” dedi. Ben de gönderdim. Akşamüzeri evime vardığında 6.233 tengenin üç keseye konulup verildiğini gördüm; böylece borcumu ödedim. Zira bu para borcum olan 55 bini karşıladığı gibi onda bir rüsûm vergisi olan 12 bini de ihtiya etmekteydi. Bir tenge, Fas altınıyla 2,5 dinar eder.

Hükümdarın Sefere Çıkması, Bana Başşehirde Kalmamı Emretmesi

Cumâdelûlâ (: Cemaziyülevvel) ayının dokuzunda⁴⁵⁰ hükümdar Ma’ber yöresinde başkaldıran isyancılarla savaşmak üzere harekete geçti. Borçlarımдан tamamen kurtulduğum için sefere katılmaya karar vermiş ve yukarıda adı geçen kahârîn, ferrâşîn, keyvâniye ve devâviyenin dokuz aylık ücretini sağlamışsam da hükümdardan emir çıktı; diğer pek çok kimseyle başşehirde kalayım diye! Hindistan’dâ “kişi kendisine tebliğ edilen emîrnâme hükümdâne duyuruyu yadsıyalabilir” endişesiyle çağrı yapılan adamdan özel bir belge alınması geleneği vardır. Bu yüzden mabeyinci işini yaptığına kanıt olmak üzere bizden bir belge aldı. Onda, emrin bize ulaştırıldığı bildiriliyordu.

Hükümdar bana 6 bin dinar, Misir kadisinin oğluyla Dihlî’de bulunan diğer yabancı misafirlere 10’ar bin dinar ihsan edilmesini emretti. Ama yerlilere hiçbir şey vermedi. Bu arada bana, daha önce sözü geçen Sultan Kutbeddîn’in kabri başında görev almamı emretti. Oraya ben bakacaktım. Hükümdar, Kutbeddîn’în hizmetkârı (: onun himayesinde yetişen asker) olduğu için türbesine çok saygı gösterirdi. Hattâ burayı ziyarete geldikte merhumun pabuçlarını alıp öptükten sonra başına koyduğunu gördüm! Hind ülkesinde ölüünün pabuçla-

rını mezar yanında bulunan bir yastık üzerine bırakma geleneği vardır. Hükümdar, merhumun türbesine geldiği vakit sağlığında nasıl saygıda kusur etmiyorsa öyle eğilip hürmet ederdi. Hattâ Kutbeddin'in hanımına saygı gösterir, kızkardeş diye seslenirdi. Bu kadını kendi haremine almış, sonra da Mısır kadısının oğluyla evermiştir. Sadece bu hatunun hatrı için Mısır kadısının ogluna kem söz söylemez, iltifat yağıdırırdı. Hükümdar her Cuma bu kadını ziyaret amacıyla gelir, hâl-hatır sorardı.

Hükümdar sefer için şehirden çıkışlığı sırasında veda amacıyla bizi çağırıldı. Mısır kadısının oğlu:

"Ben Cihân hükümdarından ayrılamam!" dedi. Bu söz onun hakkında iyi sonuçlara gebe olmuştur. Sultan ona yönelik:

"Haydi git! Seyahat için hazırlığını yap!" dedi. Sonra ben ilerledim vedalaşmak için. Aslında başşehirde oturmayı seviyor, tercih ediyyordum ama bu işin sonu iyi olmadı! Hükümdar:

"Hacettin nedir?" diye sorunca altı maddeli bir kâğıt çıkarıp verdim.

"Kendi dilinle söyle!" deyince şu cevabı verdim:

"Cihân hükümdarı bana kadılık görevini lütfetmiştir. Oysa makamıma oturmadım bile. Kadılıktan gayem elbette o makamın yüceliği(ne uygun davranıştır!) Bu şikâyetim üzerine makamımda naiplerle beraber oturarak vazifeyi yerine getirmemi emretti ve ekledi:

"Daha ne istersin?" Ben de söyle dedim:

"Sultan Kutbeddin'in türbesine nasıl bakacağım? Bu iş için dört yüz altmış adama maaş veriyorum. Oysa o türbenin vakıflarının geliri bu adamlarının ne maaşını, ne de aşını karşılamaya yetiyor!"

Hükümdar vezire dönerek:

"50 bin dinar ver" dedi. Bunu Farsça "pença hezâr" şeklinde söylemişti. Sonra sözlerine devam etti:

"Sana hemen gerekli erzak verilmeli! Buna 100 bin batman pirinç ve buğday verilsin; türbenin ürünleri gelinceye kadar bu yıl idare ediversin!" Bir menn (: batman) yirmi Fas rathıdır. Sultan daha sonra:

"Daha ne var?" deyince şunları anlattım:

"Bana ihsan ettiğiniz kasabalar yüzünden dostlarım zindana atıldı. Ben bu kasabaları başka şeyleşle değişim tokuş ettim. Divan görevlileri bu alışverişten elime geçen servetin hemen verilmesini yahut bu işten beni muaf kılan bir padişah emri gösterilmesini istediler!"

Bu açıklamam üzerine hükümdar:

"Sen kaç para almışın?" diye sordu.

"5 bin dinar!" dedim. Hükümdar;

"Bu para sana ikram olsun!" dedi. Ben devam ettim:

"Bana ayırdığınız evin kesinlikle onarılması gerekiyor!" Hükümdar, vezire:

"Bu adamın evini tamir edin!" dedi. Bu cümleyi Farsça söylemişti:
"İmâret kunid!" Sonra ekledi:

"Başka bir diyecek kaldı mı?" Bu cümleyi de Farsça söyle ifade etmişti:

"Dîger nemâned?" Ben de:

"Hayır!" dedim. Daha sonra bana şu tembihlerde bulundu:

"Vasiyet dîger hest: (: sana bir diğer ögüt de şudur:) Altından kalkamayacağın borç alma ki adam kalkıp senden istemeye gelmesin, yakana yapışmasın! Her zaman bana durumunu bildirecek birini bulamazsun. Sana verdiğim kadar harca! Yüce Allah ulu kitabında 'Elini boynuna bağlama, büsbütün de açma! Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz! O müminler ki harcadıklarında ne israf ederler ne de eli sıkı davranışırlar. Bu ikisi arasındadır ölçü.' diye buyurmuyor mu?"⁴⁵¹

Hükümdarın ayağını öpmek istedimse de bana engel oldu. Elini öptüm, yanından ayrıldım. Başşehre dönerek evimin onarım işleriyle uğraştım. Tamir için dört bin dinar harcadım! Bu paranın altıyüz dinarı divandan geliyordu, geri kalanını da ben ilâve ettim. Evimin karşısına küçük bir namazgâh yaptırdım. Ayrıca Sultan Kutbeddin'in türbesini restore ettim. Hükümdar bu kabrin üzerine yüz arşın yüksekliğinde bir kubbe yaptırılmasını emretmişti. Böylece, Irak hükümdarı Kazan'ın kabri üzerinde bulunan kubbeden yirmi arşın daha yüksek olacaktı. Ayrıca bu türbeye gelir getirsin diye vakıf olarak otuz köy satın alımmasını emir buyurmuştu. Âdet olduğu gibi gelirin onda birini bana ayırarak o köyleri satın aldı, elime verdi.

Mezarı Yeniden Düzenlerken Ne Yaptım?

Hind ülkesinde bir kimseye sağlığında nasıl saygı gösteriliyorsa ölüdükten sonra da aynısı yapılır. Fil ve atlar getirilerek süslü türbe kapısına bağlanır, ben de kabrin yeniden onarımında böyle hareket ettim. Oralılarca hatmiyyân (: hatimciler) denilen yüz elli hafız, seksen öğrenci, bir imam, birkaç müezzin, güzel sesli aşirciler, meddahîn (: mizahbilir övgüçüler), orada bulunmayanları belirleyip denetleyecek kâtipler ve muarrif adı verilen teşrifatçılar atadım. Bu grubun tümüne birden erbab (: işin ehli olanlar) adı veriliyor orada. Ayrıca hâşıye denilen bir grup daha düzenledim. Bunlar, ferrâşlar (: dayayıp döşeyenler), tabbâhlar (: aşçılar), devâdeviye, abdârlar (: su taşıycları), meyve suyu ve şerbet dağıtma görevini üstlenen şûrbedârlar, ten-

bûl dağıtan tenbûldârlar, silâhdârlar, nîzedârlar (: ok ve kargı taşıyan askerler) şaturdârlar (: çadır tutanlar) taştârlar (: ibrikçiler), mabeyinciler ve nakiplerden oluşmaktadır.

Bunların toplamı 460 kişiyi buluyordu. Hükümdar, türbede her gün harcanmak üzere 12 batman unla 12 batman et ayrılmاسını emretmişse de ben sultanın emrine verdiği tarlaların gelirine nispetle bu rakamların çok az olduğunu görerek her gün 35 batman un, 35 batman et ve bu oranda şeker, sebze, yağ ve tenbûl harcanmasını uygun buldum. Türbe hizmetinde bulunan maaşlılardan başka, gelen-giden misafirlere de yemek sunuyordum. O günlerde kitlik vardı. Türbede verilen yemeği duyanlar guruldayan midelerini susturuyor, acılarını hafifletiyorlardı.

Melik Sabîh, Devletabad'a varıp hükümdarın huzuruna çıktı. Hükümdar ona halkın durumun sorunca:

"Eğer Dihlî'de falanca gibi iki kişi bulunup yetki alsayıdı, kitlik her yanı kırıp geçirmez, böyle büyümeyezdi!" dedi. Hükümdar bu cevapta memnun olarak bana kendi özel giysilerinden birini gönderdi.

Ben bayramlarda, Yüce Peygamberimizin doğum gününde, Aşûre günlerinde, Şaban ayının onbeşinci gecesinde ve Sultan Kutbeddin'in ölüm yıl dönümünde 100 batman un ve bir o kadar da et harçayarak aş pişirtir; fakirlerin, kimsesizlerin karınlarını doyurmaya çalışırdım. Türbede görev alanlara gelince; onların her birinin önüne sadece kendi payına düşen konurdu.

Bu konuya ilişkin âdetlerini anlatalım:

Halka Açık Ziyafetlerle İlgili Âdetleri

Hind ülkesi ile Serâ (: Saraycık; Kıpçak) diyarında yemekten kalkıldığı zaman şerif, fakih, şeyh ve kadılardan her birinin önüne beşik şeklinde küçük bir masa konulması âdetî vardır. Bu masa dört ayaklıdır. Üzeri hurma yaprağıyla örülmüştür. Bunun üstüne kuru yufka (: işkefe), kızartılmış koyun kellesi, içi sâbûniye adı verilen tatlı ile doldurulmuş dört yuvarlak yağlı ekmek konulur. Bu tatlı ekmeklerin üstü de kiremit gibi helvayla kaplıdır! Ayrıca deriden yapılmış küçük bir sahan içinde helva ve semûsek getirilir. Bu sahan yepyeni bir pamuk havluyla örtülüür.

Derece bakımından bu saylıklarımızdan sonra gelen davetlilerin önüne oralıların zelle dediği yarım koyun başı ile demin bahsedilen yemeklerin yarısı bırakılır.

Mertebece bunların ardından gelen adamın önüne ise yemeğin dörtte biri konulur. Davetliler yemeklerini yedikten sonra sofralar

herkesin kendi hizmetkârı tarafından kaldırılır. Ben bu geleneğe ilk defa Sultan Uzbek'in başşehirî olan Serâ'da tanık olmuştum. Ama bu duruma alışık olmadığım için soframın adamlarım tarafından kaldırılmasına izin vermemiştir.

İleri gelenlerin evlerine de bu şekilde gönderilir şölen ve düğün yemekleri.

Hezâr Emrûhâ'ya Doğru Yola Çıkışım

Veziir, tekke için verilmesi emredilen erzaktan bana 10 bin batman vermiş ve geri kalanın Hezâr Emrûhâ'dan alınması konusunda emir çıkmıştı. Hezâr Emrûhâ'da yüksek vergi memuru Aziz Hammâr, yönetici ise Bedehşânlı Şemseddîn'di. Gönderdiğim kimseler ürünün bir kısmını topladılar ama Aziz Hammâr'ın yolsuzluklarından da sıkâyetçi oldular. Bunun üzerine ürünün geri kalan bölümünü kurtarmak amacıyla yağmur mevsiminin başladığı sırada Hezâr Emrûhâ'ya gitmeye niyetlendim. Burası, Dihlî'ye on üç gün uzaklıktadır.

Mevsim yağmurları başlamıştı. 30 arkadaşımla yola koyulmuştum. Seyahat esnasında beni eğlendirmeleri, gönlümü hoş etmeleri için şarkı söylemeyi biceren iki kardeşi de yanına aldım. Bicnevr şehrine varınca orada rastladığım üç şarkıcı kardeşi de beraberime aldım. Her iki grup nöbetle şarkı söyleyordular.

Sonunda küçük ve şirin bir şehir olan Emrûhâ'ya vardık. Şehrin görevlileri beni karşılamaya çıktılar. Şehir kadısı Şerif Emir Ali ile yöre tekkesinin şeyhi beni güzelce ağırladılar. Aziz Hammâr, Serû kiyisinda⁴⁵² Afganbûr (: Afganpur) adıyla bilinen bir yerdeydi. Orası ile aramızda nehir bulunduğu ve nehri aşmak için bir aracımız bulunmadığından ağaç ve bitkilerden yaptığımız bir sala eşyalarımızı yükledik; yola çıkışımızın ikinci günü nehri geçtik. Aziz'in kardeşi Necîb, adamlarıyla birlikte gelerek bizim için bir serâçe kurdurdu. Sonra yüksek vergi memuru olan kardeşi Aziz de yanına geldi. Bu adam kıyıcılığı ve kandöküçülüğü ile tanınmıştı. İdaresi altında bulunan köylerin sayısı 1.500'dü. Bunların yıllık geliri 60 leki buluyordu. Öşürün yarısı tamamen ona aitti.

Kiyisina konakladığımız ırmağın hayret verici özellikleri vardı. Yağmur mevsiminde hiç kimse suyundan içemez, hayvanını da sulayamazdı. Orada üç gün kalmıştık ama bu sudan ne içtik, ne de yanına yaklaştık. Çünkü ırmak, altın madenlerinin bulunduğu Karâcîl (: Himalaya) dağlarından seke seke iniyor, zehirli otlar üzerinden geçiyordu. Bu yüzden kendisinden içeni ağuluyordu.

Bu dağ üç ayda geçilebilen art arda tepelerden meydana gelmiştir. Oradan misk ceylânlarının bol olduğu Tübbet (: Tibet) yöresine gidilir.

Karâcîl dağlarında Müslüman askerlerin başına gelen olayları daha önce anlatmıştık. Bu bölgede bir grup Haydariye dervisi yanımıza geldi. Onlar ateş yaktılar, alevin içine girdiler fakat daha önce de andığımız gibi hiçbirine zarar gelmedi!

Bu beldenin emiri Bedehşânlı Şemseddîn ile yüksek vergi görevlisi Aziz Hammâr'ın arasına kara kedi girdi. Şemseddîn, Aziz'in üzerine hücum etti. Azîz sarayına sığındı. Dihlî'de bulunan vezir her ikiyle ilgili şikayetleri duydugunda bana salık verdi; Emrûhâ'da sultanın dört bin asker kulunun başı olan Emirülmemâlik Melikşâh ve Rumlu (: Anadolulu) Şîhâbeddin durumu araştırırsın, hangisi haksızsa yakalayıp başşehre göndersin diye. Bunların hepsi benim evimde toplandılar.

Aziz Hammâr, Şemseddîn aleyhine bazı iddialarda bulunarak onun Multânlı Rıza adındaki hizmetçisinin, kendi hazine görevlisinin konagna gelip şarap içtiğini; görevlinin yanında bulunan keseden 5 bin dinar çaldığını söyledi! Rıza'yı sorguladım. Multân'dan çıktıktan beri, daha doğrusu 8 seneden bu yana bir damla şarap içmediğini söyledi.

"Multân'da iken içmiş miydin?" diye sorduğumda;

"Evet!" dedi. Bu cevap üzerine ona seksen kamçı vurdurdum. Ayrıca üzerinde (: içki) pisliği bulundu. Böylece yukarıdaki iddia doğrulandı. Ona hapis cezası verdim.

Sonra Emrûhâ'dan çıktım.

Dihlî'den ayrılan aşağı yukarı iki ay olmuştu. Her gün dostlarım için bir inek kesiyordum. Aziz'in vermesi gereken ürünü getirsinler diye arkadaşlarımı orada bıraktım. Aziz, yönetimi altında bulunan köylerin halkına 30 bin batman ürün dağıttı. Halk bunları üç bin öküze yükledi. Hindliler yolculukta yük ve eşyalarını sadece öküzlere bindirirler. Orada eşege binmek çok ayıp! Lâşe diye adlandırılan Hind eşekleri pek küçük. Bir kimse, dövüldükten sonra halka teşhir edilmek istenirse o zaman eşege bindirilir!

Bir Dostun Cömertliği

Seyyid Nâsreddîn Evherî, yolculuğa çıktığı zaman bana 1.060 tenge emanet etmişti. Ben bu parayı kullandım. Dihlî'ye döndüğümde onun söz konusu meblağı takip işini vezirin yardımcısı olan Hudâ-vendzâde Kîvâmeddin'e verdigini anladım. Parayı kullandığımı söylemekten utanarak üçte birini onun eline tutuşturdum. Bir müddet evimde kaldım. Hastalandığım haberi ortalığa yayılma Sadr-ı Cihân Nâsreddîn Havârezmî (: Harizmli) ziyaretime gelerek:

"Sen hasta degilisin!" deyince cevap verdim:

"Kalbim hasta!" O ekledi:

"Anlat nedir bu iş!" Cevap verdim:

"Yardımcın olan şeyhülislâmi bana gönder ona derdimi anlatayım." Yardımcısı geldiğinde vaziyeti açıkladım; o da Sadr-ı Cihân Nâsîreddîn'in yanına dönüp meseleyi anlattı. Böylece Hârizmî Nâsîreddîn bana 1.000 dinar gönderdi. Oysa ondan evvelce 1.000 dinar daha almıştim. Bana cimrilik etmedi.

Bu arada Kîvameddîn'e olan borcumun benden istenmesi üzerine kendi kendime:

"Beni bu borçtan kurtaracak adam, yine deniz gibi serveti olan Hârizmî Nâsîreddîn Sadr-ı Cihân'dır" dedim. Ona koşum takımları 1.600 dinar değerinde bir at ile eyeri sayesinde 800 dinar eden başka bir at, 1.200 dinarlık iki katır, gümüş bir ok sadağı ve kınları gümüşle kaplanmış iki kılıç göndererek:

"Bunların değeri neyse bana gönder." dedim. O bütün bunlara 3.000 dinar değer biçerek 1.000'ini gönderdi, 2000'ini de alacağına saidi! Bu işe ziyadesiyle üzüldüm. İçime oturdu! Hummaya yakalandım. Kendi kendime söyleniliyordum:

"Bu durumu vezire şikâyet edersem elâleme rezil olacağım!"

Böylece beş at, iki cariye ve iki erkek köle alıp hepsini henüz genç yaşta olan Semnanlı Melikülmülük İmâdeddin'in oğlu Melik Mügit-suddîn Muhammed'e gönderdim. Bu adam gönderdiğim şeyleri kabul etmeyerek özür diledi; bana 200 tenge verdi. Böylece borcumdan kurtuldum. Bakın iki Muhammed'in arasında ne büyük fark var!

Hükümdarın Ordugâhına Doğru Yola Koyuluşum

Hükümdar Ma'ber'e gitmek amacıyla yola çıkıp Teling'e vardığı sırada erler arasında veba salgını baş gösterdi. Bunun üzerine Devletabad'a dönerek Kenk (: Ganj) nehri kıyısında mola verdi. Orada halka bina yapılmasını emretti. İşte benim ordugâha gidişim o günlere rastlamıştır. Aynülmûlk'ün daha önce anlattığım ayaklanması da o esnada meydana geldi. O günlerde sultanla sık sık görüşüyordum. Kendisine en yakın olanlara böülüştürdüğü cins cins atlardan bana da ihsan etti. Beni seçkin dostları arasında kattı.

Aynülmûlk hâdisesinde hükümdarla beraber bulundum, sözü edilen adamın ele geçirilisi tanık oldum. Daha önce ayrıntılarıyla anlattığım gibi hükümdarla yan yana yolculuk ettim. Büyük ermiş Sâlârûd'un mezarnı ziyaret etmek amacıyla sultanın yanında Ganj ve Serû irmaklarını geçtim. Sonunda hükümdarla beraber başşehre döndüm.

Hükümdarın Beni Cezalandırmak İstemesi ve Yüce Allah'ın Lütfuyla Kurtuluşum

Hükümdarın beni cezalandırmaya niyetlenişinin sebebi şuydu:

Bir gün Şeyh Şihâbeddin b. Şeyh Câm'ı Dihlî şehrini dışında kazdığı mağarasında ziyaret ettim. Amacım bu mağarayı görmekti. Hükümdar, şeyhi tutukladığı vakit evlâtlarına; "babalarını kimlerin ziyaret ettiğini" sordu. Onlar benim de içinde bulunduğu pek çok kimsenin adlarını saydilar. Böylece hükümdar büyük salonda bulunan kölelerinden dördüne benim (: İbn Battûta'nın) yanından ayrılmamalarını emretti. Hükümdar bir kimse için böyle davranıyorsa onun kurtulması nadirdir!

Kölelerin beni gözaltında tutmaya başladıkları gün Cuma idi. Yüce Allah'ın yol gösterisi ve sezdirisi ile o gün 33 bin kere:

"Hasbunallâh ve ni'melvehî" âyetini okudum, yani;

"Bize Allah yeter! Ve O ne güzel vekildir." diyordum. O salonda yatıyordu artık. Beş gün boyunca art arda oruç tuttum. Her gün *Kur'an*'ı hatmediyor, akşamleyin sade suyla orucumu açıyordu. Beş günün bitiminde oruca ara verdim Sonra dört gün arkaya tuttum. Şeyh efendi öldürülüdü ve ben kurtuldum!

Vazifeden Ayrılışım, Dünyadan El Etek Çekişim

Bir süre sonra kadılık görevini bırakarak nice keramet sahibi, dünyaya değer vermeyen takva ehli, çağının yegâne adamı, büyük bilgin Şeyh Kemâleddîn b. Abdullah Gârî'nin hizmetine girdim. Bu adamda tanık olduğum olağanüstü hâlleri daha önce anlatmıştım. Kendimi o şeyhin hizmetine adadıktan sonra tüm servetimi yoksullara dağıttım. Şeyh efendi bazen 10 gün, bazen de 20 gün arkaya arkaya oruç tutuyordu; hiçbir şey yemeden! Ben de onun yaptığını yapmak istedim ama razi olmadı; Allah'a ibadet ederken nefse yumuşak davranışmak gerektiğini söyledi ve şöyle dedi:

"Binitini hızlı sürüp dostlarından önde gidenler hem fazla yol almaz hem de binitinin canını çıkarır!"

Yanında kalan eşya ve mal-mülkten dolayı benliğimde uyuşukluk belirdiğini düşünerek az-çok ne varsa hepsini elimden çıkardım. Sirtimdaki giysiyi bir yoksula verip onun libasına büründüm. O şeyhin sohbetlerine 5 ay devam ettim. O sıralarda hükümdar Dihlî'de değildi, Sind eyaletinde bulunuyordu.

Hükümdarın Beni Tekrar Göreve Çağırması, Dönmeyi Reddedişim ve İtikâfa Girişim

Hükümdar dünya işlerini bir kenara attığımı duyunca Sîvesitân eyaletinde bulunduğu sırada beni çağırdı. Fakir bir dervîş kiyafetinde onun huzuruna çıktım. Bana nazik bir şekilde seslenerek tekrar göreve başlamamı rica etti. Teklifini kabul etmedim ve Hicaz'a; kutlu topraklara gitmek için izin istedim. Gereken izni aldıktan sonra yola çıkip hicrî yediyüzkirkiki senesinin Cumâdêssâniye ayının sonlarında Melik Beşir Zaviyesi diye bilinen tekke mola verdim. Recep ayının başlarından Şaban'ın 10'una kadar orada ibadet ettim. Beş gün art arda oruç tuttum hiçbir şey yemeden. En sonunda iftarımı herhangi bir katık olmadan açıçık pirinçle yaptım. Her gün Yüce Kitabımız *Kur'an'*ı okuyor, geceleri gücüm yettiğince teheccûd (: gece namazı) kiliyordum. O hâle geldim ki yemek yiyyince zahmet çekiyor, yemeyince rahat ediyordum. Bu şekilde 40 gün geçti. Sonra ikinci defa beni yanına çağırkıtı sultan.

Hükümdarın, Elçi Olarak Çin'e Gitmemi Emretmesi

Kırk gün tamamlandığında hükümdar bana koşumları mükemmel bir at, cariyeler, köleler, elbiseler ve para göndererek yanına çağırkıtı. Böylece onun gönderdiği elbiselere büründüm, saraya doğru yola koyuldum. Kendimi ibadete adadığım sırada giydiğim içi astarlı mavi pamuk cübbeyi çıkarıp sultanın gönderdiği hil'ati giyince nefsi-mi ayıpladım, alçak buldum ruhumu! O cübbeye ne zaman baksam iç dünyamda bir ışık parlardı. Denizde gâvurların soygununa uğrayın-caya kadar o cübbe hep yanındaydı. Huzuruna çıktığında hükümdar bana her zamankinden fazla iltifat ederek şöyle dedi:

“Biliyorum sen gezip tozmayı seversin! Bu yüzden seni Çin hükümdarına elçi göndermek üzere çağırkıtmıştım!”

Seyahat için gerekli hazırlıkları yaptım. Hükümdar isimlerini daha sonra anacağım kişileri de yanına katmıştı.

Çin'e Hediye Gonderilmesinin Sebebi, Benimle Beraber Gidenler ve Söz Konusu Hediyeeye Dair

Çin hükümdarı, Hind hükümdarına yüz köle ve câriye; yüzü Zeytûn, yüzü de Hansâ şehirlerinde üretilen cinsten beş yüz top kemha kumaşı, beş batman misk, inci işlemeli beş kat giysi, beş adet simli ok tirkeşi, beş adet kılıç göndererek evvelce bahsettiğimiz Karâcîl dağının eteğinde; Çin halkın ziyaretgâhi olan ve Müslüman askerler tarafından ele geçirilerek yağmalanan Semhel'de bir putevi inşasına izin verilmesini rica etti.

Bu hediyeler yiğın yiğin getirildikte hükümdar şu mealde cevap yazdı:

“İslâm dininde bu teklifin onaylanması imkân yoktur! İslâm toprağında ancak cizye verenlerin kilise yapmalarına müsaade edilir. Sen de cizye vermeye yanaşırsan putevi yapımı için izin verebiliriz! Kurtuluş hidâyete uyanlarındır.”

Bu sözlerinden sonra Çin hükümdarının gönderdiği hediye'lere karşı daha kıymetlilerini gönderdi. Bunları şöyle sayabiliriz:

Eyeri, üzengisi vs. koşum takımı mükemmel yüz adet cins at, yüz erkek köle, dans ve şarkida uzman yüz Hindu câriye, bayramiye adıyla bilinen ve her biri yüz dinar değerinde güzellikte benzersiz yüz kat pamuk elbise, căzz diye bilinen ve dört-beş renkli iplikten dokunan ipekli kumaşlardan yüz top; yüz parça salâhiye kumaşı, yüz parça şîrbâf kumaşı, yüz top şânbâf kumaşı; yüzü siyah, yüzü beyaz, yüzü kırmızı, yüzü yeşil ve yüzü mavi olmak üzere tam beş yüz top ince keçi tüyünden yapılan bir cins kumaş; yüz parça Anadolu keteni, yüz kısa bürümcek elbise, bir serâçe (: çit),⁴⁵³ altı özel kubbe, dört adet altın savaş pitrağı, beş adet gümüş kaplı savaş pitrağı, ibrikleriyle beraber dört altın leğen, altı gümüş leğen, hükümdar için on sırmalı giysi, biri cevâhirle bezeli olmak üzere kendi serpuşlarından on adet, yine biri inci ile bezenmiş on sırmalı tirkeş; birinin kını mercan taşlarıyla bezenmiş on kılıç, mücevherle süslü bir çift eldiven ve onbeş genç köle!

Hükümdar bu hediyeleri götürmek üzere büyük bilginlerden Zencânlı Emir Zahîruddîn'le genç hizmetkâr Kâfûr Şurbedârî'yi yanna kattı. Hediyeler Kâfûr'a teslim edildi. Hükümdar, Herathî Emir Muhammed kumandasındaki 1000 kişilik bir süvari birliğine, gemiye bineceğimiz yere kadar bizi koruma görevi verdi. Tursî adlı birinin başkanlığında onbeş kişilik Çin heyeti, yanlarında 100 kadar hizmetçiyile hareket ettiğinde biz de onlarla beraberdik.

KIRKYEDİNCİ BÖLÜM

Dihlî’den Kinbâya’ya Doğru

Bir yılın asker eşliğinde büyük bir kafile oluşturarak yola çıktıktı. Hükümdar, ülkesinin sınırları içinde yolculuk yaparken (her konakta) güzelce ağrılanmamızı emretmişti. Seyahatin başlangıcını hicrî yedi-yüzkirküç yılı Safer ayının onyedisi olarak belirlediler.⁴⁵⁴ Çünkü Çinliler yolculuk için ayın ikinci, yedinci, onikinci, onyedinci, yirmiikinci ve yirmiyedinci günlerinden birini tercih ediyorlardı.

İlk olarak Dihlî’den 2,33 fersah uzaklıkta bulunan Tilbet’te (: Tilpet) mola verdik. Oradan Avu’ya vardık. Sonra Hılû’da konakladık. Sonra Beyâna’ya vardık. Burası gayet güzel ve geniş bir şehirdir. Çarşılıarı şendir. Şehrin ana câmiinin mimarisi şahanedir. Duvarları ve çatısı taşan. Şehir emiri Muzaffer b. Dâye’nin annesi, sultanın dadısıdır. Ondan önceki adam, evvelce anlattığımız nüfûz sahibi beylerden İbn Ebi’r-Recâ Melik Mücîr idi. Bu adam Kureş kabilesinden geldiğini savunuyordu. Son derece kıyıcı ve zorba olan Melik Mücîr, bu şehrin ahalisinden nicelerini öldürmiş nicelerine de işkence yaparak çeşitli organlarını kesmiştir. Ahaliden güzel yüzlü birini el ve ayakları kesilmiş bir hâlde evinin hayatında otururken gördüm.

Anlatılanlara göre sultan bir gün şere ugrayınca halk Melik Mücîr’den şikayetçi olmuş. Bunun üzerine hükümdar onu yakalatıp boynuna halka taktirmış. Adamı divanda vezirin huzuruna oturtmuşlar. Ahali peş peşe gelerek şikayetlerini yazılı olarak bildirmiş. Hükümdar şikayetçilerin gönüllerinin hoş edilmesini emredince onlar para verilmiş. Daha sonra da zalim Melik Mücîr öldürülmüş.

Şehrin ileri gelenlerinden biri de Zübeyr İbnü'l-Avvam’ın -Hak Teâlâ ondan razi olsun- soyundan gelen büyük fıkıh bilgini İzzeddîn Zübeyrî'dir. Ben Kâliyûr’da (: Gwalyor) A’zam Melik diye bilinen İzzeddîn Benetânî'nın yanında onunla görüşmüştüm.

Beyâna şehrinden çıkarak Kovil beldesine vardık. Burası yemyeşil bağlık bahçelik şirin bir şehirdir. Buradaki ağaçların çoğu anbâdir (: mango). Şehir dışında geniş bir alanda mola verdik. Orada İbn Tâcülârifin diye bilinen ermiş Şeyh Şemseddîn ile buluşuk. Bu adam, görme nimetinden mahrum bir ihtiyyârdır. Daha önce anlatıldığı gibi Şeyh Şemseddîn hükümdar tarafından hapsedilerek zindanda can vermiştir.

Kovil Şehri Civarında Tanık Olduğumuz Bir Çarpışma

Kovil (: Kuvil; Aligerh) şehrine vardığımızda bir grup Hindunun yedi mil uzaklıkta Celâlî şehrini kuşattıkları haberi geldi. Bunun üzerine Celâlî şehrine doğru yola koyulduk. Hinduların, şehir halkıyla dehşetli bir mücadeleye girişiklerini, ahalinin handiyse tamamen telef olduğunu gördük. Gâvurlar henüz bizi farketmemiştir. Biz gümbür gümbür hücum ettiğimiz vakit gelişimizden haberdar oldular. Onlar bin kadar süvari ile üçbin piyadeden oluşmaktadır. Hepsini kılıçtan geçirdik, atlarını ve silâhlarını aldık. Bizimkilerden yirmiüç süvari,elli beş piyâde şehit oldu. Kendisine hediye teslim edilmiş olan saki Kâfir da şehitler arasındaydı. Durumu sultana bildirerek cevabı bekledik.

O sıralarda çevredeki yüksek sarp tepelerden inen Hindular Celâlî şehrini civarına baskınlar düzenlemektediler. Savunmada ahaliye yardım amacıyla arkadaşlarımız her gün yöre emirinin yanında, at sırtında düşmana karşı akın ederlerdi.

Esir Edilişim, Kurtuluşum, Daha Sonra Yüce Allah'ın Bir Veli Kulu Aracılığıyla Başka Bir Dertten Yakayı Siyırışım

İşte o günlerde bir grup arkadaşla atımıza binmiş, mevsim sıcak olduğundan biraz şekerleme yapmak için bir bostana girmişti ki ansızın bir feryat işitti! Tekrar atlandık, Celâlî köylerinden birine hücum eden Hindu eşkiyasının peşine düştük. Sıkı bir takipte bulunmak istedik ama önumüzdekiler öteye beriye dağıldılar! Arkadaşlarımız da onları bulmak için etrafı yayıldılar. Ben beş kişiyle kaldım. Civardaki korudan bir grup süvari ve piyade birden üzerimize hücum etti. Gayet kalabalıklardı. Kaçtık; içlerinden yaklaşık on kişi benim ardına düştü. Diğerleri döndüyseler de üçü hiç peşimi bırakmadı. Önümde bir yol yoktu ve arazi kayalıktı. Bu yüzden hayvanımın ön ayakları çakıltaşlarına gömüldü. Ben aşağı indim. Atın ön ayaklarını kurtardıktan sonra tekrar bindim.

Hindistan'da insanlar iki kılıç kuşanır. Biri rikâbî (: üzengilik) adını taşır ve eyerde asılı durur. Diğerini de tirkeşte tutulur. Altınla süs-

lenmiş rikâbî kılıçım düşünce onu almak için attan indim. Kılıcı alıp kuşandım ve yine hayvana bindim. Düşman peşimdeydi hâlâ. Niha-yet büyük bir çukur kenarına varıp içine indim. Bundan sonra beni izleyen Hindularдан hiçbirini görmedim.

Neden sonra etrafi ulu ağaçlarla çevrili, tam ortasından yol geçen bir vadiye indim. Vadinin nerede son bulduğunu bilmeden hep yürüdüm, yürüdüm. Ansızın ellerinde yaylorla, kırk kadar Hindu çevremede türeyip beni kuşattı! Kaçma teşebbüsünde bulunursam bir anda üstüme ok yağıdıracaklar diye korktum. Üzerimde zırh yoktu. Kendimi yere atarak tutsaklı kabul etmek zorunda kaldım. Hindular böyle yapanları öldürmezler. Beni kiskıvrak yakalayarak cübbem, donum ve gömleğim hariç nem varsa hepsini aldılar! Beni evvelâ demin bahsettiğim koruya, sonra da ağaçlar arasında bir gölet kenarına götürdüler; orada oturuyorlarmış. Bana maş verdiler. Maş, burçaktan yapılan ekmektir. Bundan yedim ve su içtim. Onların yanında iki Müslüman vardı. Bana Farsça seslenerek nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara bir şeyler söyledim ama hükümdar tarafından görevlendirildiğimi gizledim. Bu iki Müslüman:

“Ya bunlar ya diğerleri mutlaka seni öldürürler! Ama şunu bilesin;larındaki adam onların başıdır!” deyip bir adam gösterdiler bana. Müslümanların tercumanlığıyla o adama selâm verdim, yumuşak konuştım. Adam, başıma üç kişi diktı. Bunlardan biri epey ihtiyardı, diğeri onun oğluydu. Üçüncü adam şeytanî bir zenciydı; bana söylediğleri sözlerden, idam edileyim diye emir alındıklarını anladım.

O gün akşamüstü beni bir mağaraya götürdüler. Hak Teâlâ heriflerden zenci olanını sıtmaya düşündü! Adam tir titremeye başlayıp ayaklarını üzerine koydu. Yaşlı adamlı oğlu uydular. Sabahleyin aralarında bir şeyler fisildaşıp hep beraber havuza gitmek üzere beni dürtüklediklerinde öldürme niyetinde olduklarını anladım! Yaşlı adama dil döktüm, kalbini merhamet duygularıyla fethetmeye çalıştım. Nihayet bana acıdı. Kaçarsam arkadaşlarının onu sorumlu tutmaması için gömleğimin iki kolunu kesip ona verdim! Öğleden sonra havuz tarafından sesler işittik. Yanında bulunan haydutlar konuşanların kendi arkadaşları olduğunu sanarak “kalkıyoruz” anlamında bana işaret verdiler. Oraya vardığımızda başka adamlar gördük. Onlar yanındaki haydutlara “gelin” diye işaret verdiler ama berikiler kabul etmediler. Nihayet üçü karşıma oturarak taşındıkları ipi yere koydular. Bu sırada onlara bakıyor, kendi kendime;

“Beni bu iple bağlayıp öldürrekler!” diyordum. Bir an böylece

oturdum. Beni esir eden gruptan üç kişi yanaşınca karşısındakiler onlara bir şeyler söylediler. Şu kadarını anlamıştım:

“Niçin onu öldürmediniz?” Yaşı adam, sitmaya tutulmuş arkadaşını göstererek güya onun hastalığı yüzünden idam emrini infaz edemediklerini bildirdi. Karşında dikilen üç adamdan biri aydınlichkeit yüzlü bir delikanlıydı. Bana seslendi:

“Seni serbest bırakmamı ister misin?” Cevap verdim:

“Evet isterim!”

“O hâlde serbestsin!”

Üzerimdeki cübbeyi ona verdim. O da sırtındaki çift argaçlı eski elbiseyi bana verdi ve yolu gösterdi. Böylece yürümeye başladım. Onların fikir değiştirip tekrar beni yakalamalarından endişe ediyordum. Hemen bir sazlığa girerek güneş batıncaya kadar oraya sindim. Sonra çıkışın gencin gösterdiği yola girdim. Bu yol beni bir suya ulaştırdı. İçtim ve gecenin üçte birine kadar hiç durmadan yürüyerek ulu bir dağa varıp eteğinde uyudum. Sabahleyin gün ağarırken tekrar yola düşüp kuşluk vaktinde yer yer mugaylan ve sedir ağaçları bulunan taşlık bir tepeye ulaştım. Sedir (: köknar) ağacının meyvesini devşirip yedim. Bu ağaçların dikenlerinden ötürü kolumna meydana gelen yaraların izleri hâlâ bellidir!

Bu tepeden aşağı inip pamuk ekili bir araziye yöneldim. Orada keneotu çalışmaları bulunuyordu; civarda bâin denilen türden bir kuyu vardı. Bâin, taşla örülümuş geniş kuyuya denilir. Bu kuyuya merdivenle inilerek kaynağı varılır. Bir kısmının etrafında taş kubbeler, yükseltiller ve oturma mekânları bulunur. Hükümdar ve emirler susuz yollara böyle kuyular yapmak konusunda sanki birbiriyle yarış etmektedirler. Gördüğümüz kuyuların bir kısmını ilerde anlatacağım. Bâine ulaşınca hemen su içtim. Orada birinin yıkarken düşürdüğü taze hardal dallarını bularak bir kısmını yedim, bir kısmını da sakladım. Sonra bir keneotu çalışısının altında uykuya daldım.

Bu esnada 40 kadar zırhlı süvari gelip bâinden su içti. Bir kısmı tarlaya girdiyse de sonra hep beraber gittiler. Hak Teâlâ beni korudu, onlara göstermedi. Daha sonra elli civarında silâhlı adam gelerek bâine indi. Onlardan biri karşısındaki ağacın altına geldiyse de beni farketmedi. Ben de hemen pamuk tarlasına girerek günün geri kalan kısmını orada geçirdim. Silâhlı adamlar bâinin yanında kalarak elbiselerini yıktılar, birbirleriyle şakalaştılar. Geceleyin sesler tamamen kesildiğinde onların ya geçip gittiklerini yahut uyuduklarını düşüne-rek pamuk tarlasından çıktım. Ay ışığı ile aydınlıklı etraf. Atların izini takip ederek üzerinde kubbe bulunan diğer bir bâine vardım. İndim

su içtim, yanında bulunan hardal tanelerinden atıştırdım. Sonra kubbeYE girdiğimde ortasının, kuşların topladığı otlarla dolu olduğunu gördüm. Oracıkta uyuyakaldım. Otlar arasında bir hayvanın kimliğini hissederek onu yılan sandım ama öylesine yorgundum ki endişelenmeye bile fırsatım olmadı!

Sabahleyin tan yeri ağarırken geniş bir yola girdim. Bu yolun ucu harap bir köye varıyordu. Daha sonra başka bir patikaya girdim. Burası da bir köye varıyordu. Böylece aradan günler geçti. Nihayet etrafi ağaçlarla çevrili bir göletin kıyısına ulaştım. İçi ev gibiydi bu ağaçların. Havuzun çevresinde ayrikotu ve benzeri bitkiler vardı. Yüce Allah tarafından beni insanlı, şenlikli bir yere götürecek herhangi biri gönderilinceye kadar orada dinlenmek istedim. Ama yorgunluğumu atınca oküz izleriyle dolu bir patikaya saptım. Üzerinde semer ve turpan bulunan bir boğa gördüm kenarda! Bu yolun Hindu köylerine gittiğini sezerek başka bir yola saptım. Böylece harap bir kasabaya vardım. Orada gördüğüm iki siyah adamdan çok korktum. Ağaçların altına çömelip gece olunca köye sizdim.

Köyde, yaklaştığım evin odalarından birinde Hindlilerin erzak saklamak için yaptırdıkları kocaman, derin mi derin küpe benzer bir bölme buldum. Tam altında insanın sığacağı kadar iri bir delik vardı; içeri aktım. Küpün ortasında biraz saman vardı. Başımı orada bulduğum taşa koyup uyudum. Üstte bir kuş geceleyin sık sık kanat çırptı. Hayvan benden korkmuştu galiba; iki korkak bir küpte geceledik!

Esir düştüğüm Cumartesi gününden bu yana yedi gün geçmişti böylece. Yedinci gün mamur bir Hindu kasabasına ulaştım. Orada bir gölet ve sebze bahçeleri vardı. Karnım açtı, yemek istedim ama vermediler. Bir kuyunun kıyısında bayırturpu yaprakları buldum ve yedim. Nihayet kasabaya girdim. Bırkaç Hinduya rastladım, reisleri beni yanına çağırıldıysa da gitmeyip yere oturdum. İçlerinden biri yalın kılıç yaklaşıp işimi bitirmek için hamle ettiyse de çok yorgun olmadan ötürü dönüp bakmadım bile! Üstümü aradı, bir şey bulamadı. Gömleğimi aldı. Bu giysinin kollarını kesmiş, benim başında görevli olan yaşı adama vermiştim daha önce.

Sekizinci gün yükseldiğinde yanıyorum susuzluktan! Bir damla içecek yoktu. Eski, harap bir köye gidip orada çevreyi araştırdım ama gölet bulamadım. Oysa halk yağan yağmur sularının toplanması için küçük havuzlar yapardı; sene boyunca buralardan faydalانırdı. Nihayet takip ettiğim yol beni bir kuyuya ulaştırdı. Burası taşla döşenmemiş bir su kaynağıydı. Kuyunun üstünde ottan örülme bir halat vardı ama suyu çekenek bakraç yoktu. Başında bulunan kumaş parçasını

ipe bağlayıp kuyuya sarkıttım; biraz su emdirdim. Kumaşın emdiği su bana yetmedi. Pabuçlarımın birini ipe bağlayarak aşağı sarkıttım, tekrar su çektim. Yine suya kanamadığımdan ikinci defa saldım ipi! İp koptu, pabuç kuyuya düştü. Durmadım, öbür papucu kullandım içimdeki ateş sönene kadar içtim.

Daha sonra papucu ikiye ayırıp üst kısmını kuyunun ipi ve civarda bulduğum yama parçalarıyla ayağıma tutuşturdum. Ben bunları bağlamakla uğraşıp bir yandan da ne yapacağım diye düşünürken ansızın karşımı biri çıktı!

Adama dikkatli baktığında simsiyah olduğunu gördüm. Elinde ibrik ve baston, omuzunda bir dağarcık vardı. Bana selâm verdi, selâmını aldım. Farsça seslendi:

“Çi kesi?” Yani sen kimsin diye soruyordu. Cevap verdim:

“Ben yolunu kaybetmiş şaşkın biriyim!” O da:

“Ben de öyleyim!” dedi. İbriği yanındaki ipe bağlayarak kuyudan su çekti, içmek istedim.

“Hele sabret!” diyerek dağarcığını açtı. İçinden biraz pirinçle bir avuç kavrulmuş siyah nohut çöktü. Hemen yemeğe başladım. Üzerine su içtim. Adam abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Ben de abdest alıp namaz kıldım. Bana döndü, ismimi sordu,

“Adım Muhammed!” dedim. Ben de ona adını sordum:

“Kalb-i Fârih!” cevabını verdi. Bu cevaba pek sevindim, ismini hayra yordum.

“Bismillah! Haydi benimle yola koyulsana!” dedi. Peki diyerek biraz yürüdüm onunla. Sonra azalarımda ciddi bir bitkinlik hissettim, doğrulamayıp çöktüm.

“Ne oldu?” diye sorunca,

“Seninle görüşmeden önce yüreğe gücüm vardı ama şimdi hiç mecâlim kalmadı!” dedim.

“Sübhanallah! Gel boynuma bin!” deyince:

“Sen çelimsiz, aruk birisin beni kaldırmaya gücün yetmez!” diye karşılık verdim ama:

“Hak Teâlâ bana kudret verir! Gel bin!” dedi. Boynuna çöreklendim. Bana tavsiyede bulundu:

“Hasbunallah ve ni’melvehîl (: Bize Allah yeter! O ne güzel vekil) âyetini hep oku!”

Bu âyeti art arda okumaya başladım. Bir zaman sonra gözlerim kapandı. Yere bırakıldığımı hissedince uyandım. O adam yoktu. Kendimi insanların yaşadığı mamur bir köy yakınında buldum. Yanaşlığında oranın bir Hind köyü olduğunu, yöneticisinin de Müslüman

olduğunu farkettim. Halk benim geldiğimi bildirince reis yanında dikildi.

“Bu köyün adı nedir?” diye sorduğumda,

“Tâcbûra!” cevabını verdi. Burası arkadaşlarımın bulunduğu Kovil beldesinden 2 mil uzaktaydı. Reis beni evine götürürek sıcak yemek ikram etti ve yıkandı. Bu arada bana söyle dedi:

“Kovil karargâhı askerlerinden Mısırlı bir Arabın emanet ettiği elbise ve sarık var yanında!” Ben de:

“Onları bana getir, ordugâha varıncaya kadar giyeyim!” dedim. Bu elbise ve sarık getirildiğinde baktım ki Kovil’deken o Araba hediye ettiğim elbise ve sarık! Hayret ettim. Beni omuzunda taşıyan adamı düşündüm. Birinci kitapta bahsettiğimiz Allah dostlarından Ebû Abdullah Mürşidî’nin:

“Hind ülkesine gideceksin! Orada kardeşim Dilşâd ile görüşeceksin. Seni içinde bulunduğu sıkıntından kurtaracak!” sözünü hatırladım. Öyle ya, onun ismini sorduğumda Kalb-i Fârih cevabını vermişti. Bu tamlamanın Farsça karşılığı Dilşâd idi (: huzurlu gönül). Bu adam, Ebû Abdullah Mürşidî’nin görüşeceğini haber verdiği adamdı. Ve kendisi de Allah dostlarındandı! Ama ben onun beraberliğinden fazla yaranamamış, sadece demin andığım kadar nasıptar olmuşum.

O gece Kovil’deki dostlarına sağ salim olduğumu bildiren bir mektup gönderdim. Onlar yanına gelirken bir at ve elbise getirdiler, beni görmekten memnun oldular. Sultandan onlara cevap gelmiş, Kâfûr'un yerine Sünbul Câmedâr adlı bir genç gönderilmişti. Sultan yola devam etmemizi emrediyordu. Arkadaşlarımın, başından geçen macerayı sultana yazdıkları ve Kâfûr'un şahadetinden ötürü bu seferi uğursuz saydıkları öğrendim. Onlar geri dönmeyi düşünmüslerse de sultanın kesinlikle yola devam edilmesi doğrultusundaki fermanını görünce ben de aynı kanya vardım. Kararım kesinleşti. Oysa arkadaşlarım bana çıkışıyordu:

“Bu seyahatin başlangıcında neler olduğunu gördün! Hükümdar sana bir şey demez, mazeretini kabul eder. Ya sultanın yanına dönelim veya cevabı gelinceye kadar bekleyelim!” Ama ben söyle karşılık verdim:

“Beklemeye imkân yok! Zaten nerede olursak olalım cevabı alırız!” Kovil şehrinde hareket ettik, Bûrcbûra'ya vardık. Orada şirin bir tekkede göbeğinden aşağıya peştamal sarıp vücudunun diğer taraflarını çıplak bırakmasından ötürü Uryân Muhammed adıyla bilinen huyu güzel, yüzü aydın bir şeyhe geldik. Bu adam, Mısır'ın Karâfe Kabristanı'nda oturan adaşı Uryân Muhammed'in müritlerindendi.

Şeyh Uryân Muhammed'in Hikâyesi

Bu adam Hak Teâlâ'nın dostlarındandır. Kendini bir köşeye atmış, beline tennûre sarmıştır. Vücudun göbekten aşağı kısmını örten peştamala tennûre denilir. Anlatılanlara göre yatsı namazını kıldıktan sonra tekkede o günden arta kalan yemeği, katığı ve suyu çıkarıp kimsesizlere dağıtır, kandilin fitilini koyar; böylece ne yiye içtiği kimse tarafından bilinmeden sabahlar. Ama gün ağarırken müritlerine mutlaka ekmeğin ve bakla sunar. Bu âdetini hiç bırakmamıştır. Ekmekçi ve baklaçilar birbirleriyle yarışa yarışa onun tekkesine koşarlar. Şeyh efendi, dervişlere yetecek miktarda yiyeceği onlardan alır, kimden alışveriş yapılısa ona "otur" der, ikramda bulunur. Adam, az yahut çok şansı neyse onu alır şeyhten.

Şeyhin hikâyelerinden biri de şudur:

Tatar hükümdarı Kazan ordusuyla Şam'a ulaşıp kale hariç tüm Dîmaşk'ı fethedince Melik Nâsır müdafaa için askerleriyle yola düştü. Her iki tarafın orduları şehrde iki günlük mesafede, Kaşhab adlı mintikada karşılaştı. O sıralarda Melik Nâsır henüz gençti. Savaşa ve çatışmalara alışkin değildi. Yanı başındaki Şeyh Uryân atından indi. Bir halkayı tuttu, Melik Nâsır'ın atının ayağına geçirdi; Nâsır'ın gençliği ve tecrübesizliği sebebiyle vuruşma esnasında geri çekilib Müslümanların hezimetine sebep olmamasını istiyordu. Melik Nâsır savaşta iyi direndi. Tatar ordusu feci bir yenilgiye uğradı, büyük bir kısmı öldürüldü, birçoğu da üzerlerine açılan bendlin suları altında boğuldu. Zaten bu olaydan sonradır ki Tatar taifesi İslâm ülkelerine saldırma cesaretini bir daha bulamamıştır. İşte Şeyh Uryân Muhammed'in mürîdi olan Uryân Muhammed küçük yaşta olmasına rağmen bu olay esnasında orada bulunduğu bana anlatmuştur.

Bûrcbûra'dan Âb-ı Siyâh denilen bir su kiyisina vardık. Oradan Kînavc (: Kannûc, Kanavc)ehrine vardık. Burası gayet büyütür, binalarının mimarisî pek güzeldir ve iyi korunmaktadır. Yiyecek ve içecek maddeleri ucuz. Bol bol şeker üretimi yapılıyor. Dihlî'nin şekerî buradan geliyor. Şehrin etrafı muazzam surlarla çevrili. Daha önce anlatıldı burası.

Şeyh Muînuddîn Bâharzî bizi ağırladı. Şehir emiri, Kisra şehrinin sahibi Behrâmcûr (: Behramgor) soyundan gelen Bedehşânlı Fîrûz'dur. Kînavc şehrinde Evlâd-ı Şeref Cihân diye bilinen dindar ve güzel ahlaklı bir cemaat var. Onların atası Devletabad şehrinin başkanlığı olmuş. Hind ülkesinin önderliği bu iyiliksever, cömert adama varıp onda düğümleniyormuş.

Başkadı Şeref Cihân'ın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Şeref Cihân bir defasında kadılıktan azledilir, düşmanlarından biri ondan 10 bin dinar alacağı olduğunu iddia ederek yeni kadıya başvurur. Adamın elinde bir belgesi olmadığından Şeref Cihân'a yemin ettirmek istedigini bildirdirir. Böylece yeni kadı onu çağırır. Şeref Cihân, tebliğ memuruna:

"Hakkında ne iddia ediyor?" deyince memur:

"10 bin dinar vereceğin varmış!" der. Şeref Cihân parayı kadı efendinin huzuruna gönderir. Para davacıya verilir. Sultan Alâeddîn bu olaydan haberdar olunca meseleyi enine boyuna araştırır. Sonuçta davanın haksız yere açıldığı anlaşılır. Böylece Hükümdar, Şeref Cihân'ı yeniden kadılığa tayin eder ve ona 10 bin dinar verir.

Kinavc şehrinden üç gün kaldık. Bu sırada hükümdardan bir cevap geldi benimle ilgili:

"Eğer falanca adamın nereye yittiği, ne olduğu belli olmazsa, onun yerine Devletabad kadısı Vecîhülmük gitsin!"

Kinavc şehrinden çıktıktı; Henavl, Vezîrbûr, Becâlisa konaklarından geçerek Mavrî şehrine vardık. Burası küçük bir belde ama çarşılırı şen ve kalabalık. Orada Ferganalı Haydar adıyla tanınan yaşı Şeyh Kutbeddin ile gördüm. Hastaydı. Bana yolluk olarak arpa ekmeği verdi, hayır dualar etti. Yaşının 150'den fazla olduğunu söylüyordu. Arkadaşları şeyhin art arda iftar etmeden oruç tuttuğunu, bir köşeye çekilib hep ibadet ettiğini söylediler. Halvet kösesinde kırk gün kalıyor, günde bir tane hurma yiymuş. Dihlî'de Şeyh Burkuî'nin kırk hurmayla halvete girip kırk gün kaldıktan sonra çıktığında, on üç hurmanın arttığını gördüm ben!

Mavrî'den çıkış Marh şehrine vardık. Burası muazzam bir şehir, son derece sağlam duvarları var. Ahalinin büyük çoğunluğu İslâm hâkimiyetini kabul edip korunan gâvurlardan (: zimmîler) oluşuyor. Orada başka yerde eşi benzeri olmayan çok lezzetli buğday yetişıyor. Dihlî'nin buğdayı buradan gider. Bu tahıl, iri ve uzun tanelidir. Rengi sapsarıdır. Sade Çin'de gördüm bunun gibisini. Marh şehri Hind uruklarından Mâlava'nın (: Malva) elindedir. Bu kabilenin üyeleri iri gövdeli, uzun boylu ve yakışıklıdır. Kadınları da dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Onlar baş başa kalındığında iyi eğlendirmek, beraberlik lezzetini en yüksek düzeye yaşatmak niteliği ile ünlenmişlerdi. Marhata ve Zîbetülmehel (: Maldiv Adaları) kadınları da böyledir.

Bundan sonra küçük bir kasaba olan Alâbûr'a (: Alapur) gittik. Buranın halkın çoğu cizye veren gâvurlardan oluşur. Buradan bir günlük mesafede Katam isminde bir gâvur hükümdarı Cenbil'i yönet-

mektedir. Bu adam Keyâlîr (: Gwalyor) şehrini kuşattıysa da daha sonra öldürülmüştür.

Katam'ın Hikâyesi

Bu gâvur hükümdar daha önce Cûn (: Cumna; Yamuna) ırmağı kıyısında pek çok köye ve ekili araziye sahip Râberî (: Rapri) şehrini kuşatmış. Şehrin emiri, Hattâb Afganî adında biriydi. Katam, kendi gibi gâvur olan ve Sultânbur'u (: Sultanpur) payitaht edinen Racû isimli hükümdardan yardım aldı. İkisi birden Râberî'yi sıkıştırınca Emir Hattâb, sultandan yardım istedi. Fakat söz konusu şehir, payitaht Dihlî'den kirk gün uzakta bulunduğu için beklenen yardımın gelmesi bir hayli gecikti. Emir Hattâb düşmanın bir zafer elde edeceği endişesiyle 300 Afgan, 300 köle, 400 de diğerlerinden oluşan hattır sayılır bir kuvvet topladı. Bu askerler sarıklarını hayvanlarının boyunlarına sardılar. Hind ülkesinde oturanlar Hak Teâlâ yolunda can vermek isteyince böyle yaparlar. Hattâb, önce kendi kabilesiyle ileri atıldı, diğerleri de onları takibetti. Günün erken saatlerinde şehir kapısını açıp yaklaşık onbeş bin kişiden oluşan gâvur ordusuna ansızın hücum ederek zaferle ulaştılar. Katam ile Racû'yu kıskıvrak yakaladıktan sonra kesik başlarını sultana gönderdiler. O hâdisede gâvur taifesinden sadece tabanları yağlayıp kaçanlar kurtulabildi.

Alâbûr (: Alâpur) Emirinin Şehit Oluşu

Alâpur emiri, hükümdarın kölelerinden Habeşli Bedr idi. Bu adam cesaretiyle halk deyişlerine geçmişti. Gözünü budaktan sakınmaz, tek başına gâvur saflarına dalar, ansızın yaptığı baskınlarla kimini öldürür kimini esir alırdı. Bu yüzden şöhreti her tarafa yayıldı, kâfirler onun korkusuyla yaşar oldular.

Bu adam iri cüsseli, uzun boylu ve pek iştahlıymış. Bir oturuşta bir koyunu afiyetle midesine indirdiği gibi Habeş asıllıların töresi gereğince yemekten sonra 1,5 ratl yağ içermiş; böyle diyorlar. Bu Habeşli yiğidin aynı kendi gibi cesur, aslan yürekli bir oğlu varmış. Bir gün yanına bir grup kölesini alan Bedr, kâfir kasabalarından birene baskın düzenler. Ansızın atı tökezleyip ikisi beraber çukura yuvarlandıklarında köylüler etrafına toplanırlar. İçlerinden biri kattâra denen åletle bizim cengâvere feci bir hamle indirir. Kattâra, saban demirine benzeyen madenî bir ålettir. El boydan boyaya içine sokulunca kolu sarar, zîrh vazifesi görür. Ön kısmı iki arşın uzunluğundadır. Şiddetli vurulunca insanı öldürür! Köylü adam kahraman emiri bu demirle öldürmüştür.

Ama Bedr'in köleleri iyi savaşmışlar, köyü yerle bir edip direnen erkekleri kılıçtan geçirerek kadınları ve çocukları esir almışlar. Bedr'in çukura yuvarlanan atı sağ salım doğrulunca cengâverin oğluna götürür. İlginç bir rastlantı; oğul aynı ata binerek Dihli'ye hareket eder ve gâvur tayfasıyla yaptığı bir savaşta can verir. Sadık at, geri dönüp sahibinin arkadaşlarına gelir. Hayvanı Bedr'in ailesine teslim ederler. Bu ata Bedr'in damadı biner daha sonra. O da aynı şekilde bir çarşıma sırasında gâvurlar tarafından öldürülür!

Gwalyor'dan Perven'e

Alâpur'dan ayrılip zaman zaman Keyâlîr diye de adlandırılan Kâliyûr'a (: Gwalyor) yöneldik. Burası hakikaten büyük bir şehir. Yüksek mi yüksek, alabildiğine sarp bir dağın zirvesine inşa edilmiş muhkem bir kalesi var. Daha önce Sultan Kutbeddin hikâyesinde anlattığımız gibi kale kapısında taştan yapılmış bir fil ile fil sürücüsüünün heykelleri bulunuyor. Şehir emiri Sîrhân oğlu Ahmed'dir. Bu yolculuktan önce onun evinde kalmıştım; bana güzel davranışmış, hayli ikramda bulunmuştu. Bir gün gâvurlardan birini tam ortadan ikiye böldürmek üzere emir çıkaracağı sıradı yanına vardım:

"Allah aşkına bunu yapma! Ben hiç görmedim karşısında bu şekilde birinin canına kıydığını!" dedim. O da gâvurun hapse atılmasını emretti. Bu sayede adam kurtuldu.

Kâliyûr'dan Perven (: Nerwan) şehrine doğru hareket ettik. Burası küçük bir Müslüman şehirdir. Her yanı gâvur beldeleriyle çevrili. Yönetici olan emir Türk asıllı Bayram oğlu Muhammed'dir.

Buranın yırtıcı çok! Hattâ şehir kapıları sıkı sıkı kapatıldığı hâlde bir aslanın gece karanlığında şehrde sızarak insan parçaladığını ve ölenlerin bir kişiyle sınırlı kalmayıp bayağı bir yekûn tuttuğunu ahali den biri anlattı bana. Bu canavarın şehrde nasıl girdiğine herkes şaşmamış.

Oradaki komşum Pervenli Muhammed Tavfirî aslanın geceleyin anısızın kendi evine dalarak mahattın üstündeki bir bebeği kapıp götürdüğünü anlattı. Başka biri şu olayı anlattı: Bir grup davetiyile gelin o adamın evinde misafir imişler. Aralarından biri helâ ihtiyacını gidermek için dışarı çıkar çıkmaz aslan tarafından parçalara edilmiş. Dostları onu merak edip dışarıya çıktıklarında adamcağızı yerde bulmuşlar. Ve aslan, kurbanının etini yememiş sadece kanını içmiş! O aslan insanlara hep böyle yaparmış!

İşi iyice acayip kılan rivayetlerden biri de şu ki zavallıyı bu hâle getiren aslan değil yırtıcı hayvan şekline bürünen ve cûkî (: yogi) diye

bilinen sihirbazlardan biriyim! Ben bu söylentiyi işitince şaşkınlığımı gizleyemedim, oysa bunu anlatan kalabalık bir gruptu.

Cûkî denilen sihirbazlara ilişkin bazı hikâyeleri anatalım:

Cûkî Büyücüler (: Yogiler)

Cûkî tayfasının pek şaşırtıcı özellikleri duyulur, bilinir. Meselâ kimi aylarca ağızına bir lokma koymadan, bir damla su içmeden yaşayabilir. Onların çoğu yeraltında kendileri için kazılan çukurlarda kalmakta, üstlerine de ev yapılmaktadır! Herifler içeri girdiklerinde üst taraf örtülü ve sifir hava girecek kadar minik bir delik bırakılır. Bu cehennemî çukurlar içinde aylarca kalmaktadırlar. Hattâ bazlarının bir sene kaldıklarını dahi iştittim!

Mencerûr şehrinde cûkîlerden ders almış, onların yöntemlerini öğrenmiş bir Müslümanla karşılaştım. Bu adam kendisi için yapılmış bir masa üstünde yemeden içmeden tam yirmi beş gün oturdu. Ben oradan ayrıldıktan sonra daha ne kadar böyle kaldığını bilmiyorum!

Halk inanıyor ki cûkîler özel haplar üretiyor; bir tanesiyle günlerce hattâ aylarca idare ediyor, bunun sayesinde hiç susuzluk ve açlık hissetmiyorlar. Cûkîler bilinmeyenden (: gaybdan) haber veriyorlar. Hükümdar onlara saygı göstererek meclisine çağırıyor. Bu sihirbazların bir kısmı sadece sebze yemektedir. Pek çoğu ete elini bile sürmez. Yüzlerinden, duruşlarından, yürüyüşlerinden bellidir; kendilerini ruhî amaçlı bir perhize verdikleri. Ne dünyaya ne de süslerle ihtiyaçları var. Hiçbirini istemiyorlar. Öyle cûkî var ki yoldan geçen adama şöyle bir göz dikse hemen öldürürverir. Halkın dilinde dolaşan söyletilere göre adam sihirbaz cûkîlerden birinin o feci bakışıyla can verdiği vakit göğüsü yarılısa kalbi bulunamazmış! Çünkü adamin kalbi yenisidir! Ve bu tür işleri çoğu kez kadınlar yapar. Bu işle uğraşan kadına keftâr (: sırtlan, kan içici) denilir.

Bir Sihirbaz Kadının Hikâyesi

Hind ülkesinde kitlik nedeniyle feci bir açlık başgösterince Telink'te (: Teling) bulunan hükümdar, Dihlî halkından her birine günlük 1,5 ratllık erzak verilmesini emretti. Vezir ahaliyi toplayıp yoksul olanları, karınları doyurulmak üzere emir ve kadılar arasında bölüstürdü. Benim payıma 500 kişi düşmüştü. Onlar için iki konakta çardaklar yaptııp hepsini buralara yerleştirdim. Beş günde erzakları ni verdim. Bir gün bir kadını yanına getiren adamlar;

"Şu var ya şu; cazu bir keftârdır! Yanındaki çocuğun kalbini yedi!" dediler. Çocuğun cansız bedenini de getirmişlerdi. Büyücü

kadının hükümdar naibine sevkedilmesini emrettim. Naip kadının söyle bir sınavdan geçirilmesini salık verdi:

Kadının el ve ayakları teker teker ağzına kadar suyla dolu dört küpe bağlandı. Cazuyu işte bu hâlde Cûn nehrine attılar ama o boğulmadı! Bu deneme sonucunda onun keftâr olduğu anlaşıldı. Çünkü sihirbaz olmasaydı asla kurtulamayacak, su yüzeyine çıkmayacaktı! Naip keftârin yakılmasını emretti. Şehrin kadın ve erkekleri karinca gibi toplaştılar; yanan cadının külünü aldılar. Çünkü bu ahalî keftâr⁴⁵⁵ külüyle tütsülenen insanın bir senelik de olsa cadı büyüsünden emin olacağına inanıyor!

Başka Bir Cûkî Hikâyesi

Bir gün başşehirde saraydaydım. Hükümdar beni yanına çağırttı. Huzuruna vardığında yanı başında bazı özel adamlarıyla iki cûkî bulunuyordu. Cûkîler büyük bir çarşafa bürünüp başlarını sıkıca örterler. Herkes koltuk altın yolar, bunlarsa başlarını! Hem de külle ovalaya ovalaya cascavlak ederler! Hükümdar oturmamı emrettiği için oturdum. Sihirbazlara dönerek:

“Bu aziz insan uzak diyarlardan geldi. Haydi göreyim sizi, ona hayatı boyunca hiç görümediği şeyleri gösterin!” dedi. Cûkîler:

“Elbette!” dediler.

Biri hemen bağıdaş kurdu. Gözlerimin önünde yerden yavaş yavaş yükselp havada tam üstümüzde durdu! Hayretten aklım çıktı, yere yiğildim kaldım! Hükümdar yanında hazır tuttuğu bir ilaçın içirilmesini emredince kendime geldim dikildim. Sihirbaz hâlâ havada bağıdaş kurmuş oturuyordu! Arkadaşı, yanındaki keseden çedik çıkışarak güya kızıyormuş gibi yere vurdu. Çedik, havada bağıdaş kuran adamın boynu hizasına varincaya kadar yükseldi ve herifin ensesine vurmaya başladı! Havadaki yavaş yavaş yere inip kenarımıza çömel-di. Bu hâdiseden sonra sultan bana dönerek:

“Şu bağıdaş kuran adam çediklinin öğrencisidir!” dedi ve ekledi:

“Eğer kafayı yemeyeceğini bilsemlarındakilere daha büyük ve esrarengiz işler yapmalarını emrederdim!”

Hükümdarın huzurundan ayrıldığında kalbim güp güp atıyordu. Bir an içim eridi, kendimi hâlsiz hissettim. Ama daha sonra hükümdarın gönderdiği bir şerbeti içtim ve hâlsizlikten kurtuldum.

Yola Devam

Kaldığımız yerden devam edelim... Perven'den çıktıktı, Emvârî konağına vardık. Daha sonra Kacerrâ'ya (: Hacuraho) ulaştık. Kacer-

râ'da yaklaşık bir mil uzunluğunda büyük bir gölet bulunuyor. Civarında epey kilise (: tapınak) var. İçlerinde put bulunuyorsa da Müslümanlar tarafından düzlenmiş, uzuvları kırılmış bu heykellerin.

Suyun tam ortasında kırmızı taşlardan yapılmış üç katlı üç kule bulunuyor. Dört köşesinde de birer kule var. O yörede bir grup cükî (: yogi) oturuyor. Onların saçları birbirine dolanıp keçeleşmiş ama hâl bire uzatırlar hattâ boyunlarından aşağı akar da yere erişir. Öyle perhiz etmişler ki renkleri sararmış, yüzleri solmuş. Pek çok Müslüman, eğitim görmek ve öğretilerini anlamak için bu grubu ziyaret ediyor. Söylentilere göre cüzam ve sedef hastalığına yakalanıp perişan olanlar uzun bir süre bunların yanında kalarak Yüce Allah'ın izniyle sağlık buluyorlar.

Bu taifeyi ilk defa Türkistan hükümdarı Sultan Tarmaşîrîn'in karargâhında görmüştüm. Sayıları 50 civarındaydı. Onlar yerin dibine kendileri için kazılan mağarada oturuyor, sadece helâ ihtiyaci için yer üstüne çıkyorlardı. Ellerinde boynuz gibi bir boru; güneş doğarken, batarken ve gece ortasında öttürüp duruyorlardı. Hep gizem içindediler. Ma'ber yöreninin hâkimi Damgânî Giyâseddin'in cükisi de bu gruptan çıkmıştır. O adam, Giyâseddin'in cinsel beraberlik gücünü artıracak haplar yapıyormuş. Hapların karışımında demir tozu varmış. Giyâseddin bu ilacı pek hazzetmiş ama ihtiyaçtan fazla kullanınca küt diye teslim etmiş ruhunu! Ondan sonra kardeşinin oğlu Nâsreddîn tahta geçmiş. Bu adam da o becerikli cûkîye ikamlarda bulunmuş, makamını yükseltmiş.

Her neyse, Cendyerî (: Çendiri) şehrine vardık. Burası büyük bir şehirdir. Çarşları (satılacak mallarla) doludur. Yörenin emirülümerâsi (: bölgevalisi) olan ve A'zam Melik diye çağrılan Benetânlı İzzeddîn burada oturur. İzzeddîn, iyilik yapmayı seven erdemli biridir. Daima bilginlerle arkadaşlık eder. Onun sohbet ve ders meclisinde fikih bilgini İzzeddîn Zübeyrî, daha önce bahsettiğimiz Beyâne şehrinden Vecîhüddîn Beyânnî, kadî-i hâssa adıyla çağrılan (: şehir kadılığı yapan) fakih İmam Şemseddîn gibi hatırlı sayılır kişiler bulunur. Şemseddîn tümünün önderi konumundadır. Emir A'zam Melik'in hazine işlerine yardımcısı Kamerüddîn bakar, askerî işlerine yardımcısı Telingli Saâde bakar. Bu adam meşhur cengâverlerden olup ordu onun önünde resmi geçit yapar. İzzeddîn A'zam Melik, Cuma günleri hariç diğer günler nadiren konağından çıkar.

Çendiri'den kalkarak Zîhâr şehrine yöneldik. Zîhâr, Mâlva (: Malva) şehrinin bir diğer ismidir. Malva bu bölgenin en mamur en büyük beldesidir. Başta buğday olmak üzere tahli gayet boldur. Malva'dan

Dihlî'ye tenbûl yaprakları gönderilir; aralarında yirmidört günlük mesafe vardır. Bu iki şehir arasındaki yoluñ kenarlarına direkler dikilmiş; hepsinin üzerine kaç mil katedildigine dair yazilar nakşedilmiştir. Her iki direk arasındaki mesafenin ne kadar olduğu orada belirtilir. Yolcu bir günde ne kadar yol aldığıni, en yakın konaga veya gideceği son noktaya ne kadar kaldığını, direkler üzerindeki işaretlere bakarak anlayıverir. Zîhâr şehri, aslen Maldiv adaları halkından olan Şeyh İbrahim'e ikta olarak verilmiştir.

Şeyh İbrahim'in Hikâyesi

Şeyh İbrahim bu şehrin yakınlarına geldiğinde çevresindeki sahipsiz toprakları işleyerek her yere bostan ekti. Elde edilen ürün o civarda benzeri görülmemiş lezzettedi. Ahali o yörede bostan ekmesine rağmen lezzetli olmuyordu. İbrahim gelen geçeni, yoksul ve kimsesizi doyurdu. Hükümdar, Ma'ber bölgesine sefer ettiği sırada Şeyh İbrahim tarafından hediye edilen karpuzun tadını begendi ve Zîhâr şehrinin İbrahim'e ikta olarak verdiği söyledi, şehrde hâkim bir tepe üzerine tekke yaptırmamasını emretti. Şeyh aldığı emir üzerine gayet güzel bir tekke yaptıarak orada gelen gideni konuk etmeye başladı.

Senelerce burada kalan İbrahim nihayet sultanın huzuruna 13 lek götürerek şöyle dedi

"Halkı yedirmek için harcadığım paradan geriye kalan budur. Bu para benim değil beytûlmâlin hakkıdır!"

Hükümdar kendisine verilen parayı aldı ama Şeyh Efendi bu parayı biriktirdiği ve yoksulların yemeğine harcamadığı için hoşlanmadı onun tarzından...

Vezir Hvâce Cihân'ın bu şehirde oturan yeğeni, dayısını öldürmek ve malını alarak Ma'ber'de isyan eden adamın yanına gitmek istedî. Ama haberi duyunca ansızın harekete geçen dayı Hvâce Cihân, hem onu hem de diğer kumandanları yakalatarak sultanın huzuruna götürdü. Hükümdar, kumandanları öldürüp yeğeni Hvâce Cihân'a geri gönderdi; onu vezir öldürdü!

Vezirin Yeğeni Nasıl Öldü?

Vezir, yeğeni iade edilince onun da arkadaşları gibi öldürülmesini emretti. Yeğen, çok sevdiği bir cariyesini yanına çağırıldı. Ona tenbûl sunduktan, kendisi de onun elinden tenbûl yedikten sonra kucaklaşarak ayrıldılar. Bu kısa görüşmenin ardından vezirin yeğenini fillerin önüne attılar. Adamın derisi yüzüldü, içine saman dolduruldu. Sevgilisinin ölümüne dayanamayan cariye gece karanlığında dışarı sızarak

yârinin katledildiği yerin yakınındaki kuyuya attı kendini. Ertesi gün kızın cesedi farkedildi; kuyudan çıkartıldı ve yeğenin lime lime olmuş etlerinin gömüldüğü mezara defnedildi. Bu yüzden o noktaya halk kubûr-i âşikan demiştir. Onların dilinde bu, "sevgililer mezarı" demektir.

Uceyn, Devletabad ve Ürkünç Zindan

Sonra Zîhâr şehrinden kalktık, Uceyn'e gittik. Kalabalık ve güzel bir şehir. Erdem sahibi ulu bilginlerden Melik Nâsîreddîn b. Aynûl-mülk bu şehirde otururdu. O, Sendâbûr adasının alınışı sırasında şehit olmuştur. İlerde anlatacağım gibi onun mezarnı ziyaret ettim. Aslen Girnatâlî olan doktor fakih Cemaleddîn Mağribî de bu şehirde oturur.

Uceyn'den çıkış Devletabad'a gittik. Burası büyülüğu ve şöhre-tyle hükümrانlık merkezi olan Dihlî'ye benzer; neredeyse ona denk bir şehirdir. Üç bölüme ayrılıyor:

Birinci kısım Devletabad diye adlandırılmıştır. Burası hükümdar ve ordunun konaklaması için özel yapılmıştır.

İkinci kısma Keteke adı veriliyor.

Üçüncü kısım ise Duvaykîr (: Deogir) diye bilinen şehir kalesidir. Sağlamlıkta buranın bir benzeri yok.

Hükümdarın hocası Hân-ı A'zam Kutlû Hân'ın karargâhi bu şehirdedir. O, buranın emirligini yürüttüğü gibi civardaki Sagar ve Teling bölgelerinin hükümdar adına naipliğini (: genel valiliğini) yapmaktadır. Devletabad'a bağlı araziler üç aylık yol tutacak kadar geniş olup her köşesi meskûndur. Zira Kutlû Hân'ın otoritesi ve vekaleti altındadır bu araziler.

Duvaykîr Kalesi dümdüz bir sahada yekpare bir kayanın üstüne bindirilmiştir. Yukarıya deriden mamul bir merdivenle çıkılıyor. Geceleyin merdiven kaldırılıyor.

Kalede çoluk çocuğuyla birlikte müfridler oturmaktadır. Zîmâmî Müfridler, kale koruyucuları demektir. Orada kuyuvari hücrelerde ağır suçlular kalmaktadır. Bu zindanda kediden büyük devasa fareler cirit atmaktadır. Hattâ onları gözüne kestiremeyen pisipisiler korkuyor ve kendilerini korumaktan bile âciz bulunuyorlar! Çünkü fareler onları hezimete uğratıyor. Bu koca fareleri ancak tuzakla yakalayabilirsiniz! Ben bu hayvanları gördüğümde hayretler içinde kaldım.

Azgın Farelerden Kurtulan Adamın Hikâyesi

Bu kalede Cübbü'l-fîrân (: fare kuyusu) diye adlandırılan kuyuda hapis yapmış Afganlı Melik Hattâb anlatıyor:

"Fareler beni yemek için geceleyin çevreme toplandıklarında onlarla kiyasiyaavaşır, bu yüzden çok acı çekerdim. Nihayet düşümde biri bana yanaşır: 'Yüzbin defa İhlas Süresi'ni okursan Hak Teâlâ seni kurtaracaktır!' deyince öğündünü tuttum ve okumaya başladım. Virdimi tamamen bitirince kuyudan alınıverdim! Zira yanındaki çukurda da Melik Mell hapsedilmişti. Adamcağız hastalandığında azgın fareler onun gözlerini oyarak canını aldilar. Hükümdar bu feci hâdiseyi duyunca 'Hattâb'ı çıkarın! Onun da başına gelmesin bu facia!' dedi."

İbn Battûta devam ediyor:

Hattâb'in bahsettiği Melik Mell'in oğlu Nâsîreddîn ve Kadi Celâleddîn, hükümdar tarafından yenilgiye uğratıldıkları zaman bu kaleye siğınmışlardı.

Devletabad halkı Marhata (: Maharata) kabilesindendir. Marhata kadınları Ulu Tanrı'nın özenerek yaratığı, burun ve kaşlarını fevkâlâde kıldığı kadınlardır. Onlarda, başka kadınlarında olmayan bir halvet tadı ve sevişme bilgisi vardır.

Şehrin gâvurları hep ticaretle uğraşmaktadır. Genellikle kiyimli taş alıp satıyorlar. Malları çok! Onlar sâha diye adlandırılmaktadırlar. Sâhanın tekili sâh'tır. Onlar Mısır ülkesindeki ekârim gibiler.

Devletabad'da üzüm ve nar yetiştirmektedir. Yılda iki defa ürün alınır. Nüfusunun çokluğu, topraklarının genişliğinden ötürü normal vergi ve haraç bakımından en önemli, en büyük şehrerdendir. Bana anlatıldığına göre –daha önce belirttiğimiz gibi bir baştan bir başa üç ayda aşılabilen– bu şehrle ona bağlı kasaba ve köylerin vergilerini bir Hindu tam 17 kurûra iltizam etmiş! (: Mültezimlik görevi alarak bölgeinin tüm geliri kendisine olmak üzere devlete 17 kurûr veriyormuş) Bir kurûr 100 lek, 1 lek ise 100.000 dinardır. Ama sözü edilen Hindu bu işi yüretemeyerek borca battığından elindeki malı alınmış, derisi de yüzülmüş!

Şarkıcılar Çarşısı

Devletabad'da sadece kadın ve erkek şarkıcıların bulunduğu bir çarşı vardır. Oraya sûk-ı tarbabad denilir. Çarşılardan en güzel ve en büyüğüdür. Bir sürü dükkan bulunuyor. Her dükkanın doğrudan sahibinin evine açılan bir kapısı vardır. Evin başka bir kapısı daha bulunmaktadır. Dükkan olarak kullanılan mekân gayet güzel döşenmiştir. Ortadaki kocaman, beşik şeklindeki yükseltide türlü türlü ziyonetlerle bezeli bir şarkıcı kadın oturmakta yahut kıvrılıp uzanmaktadır. Çevresindeki cariyeler beiği sallamaktadırlar. Çarşının orta yerine altın yıldızlı muazzam bir kubbe çakılmıştır. Şarkıcıların emiri (: baş-

sanatkâr) her Perşembe günü ikindi namazından sonra önünde hizmetkâr ve köleleri olduğu hâlde oraya gelir kurulur. Daha sonra küme küme yanaşan şarkıcı dansöz hatunlar reisin huzurunda gün batıncaya kadar dans eder, şarkı söyley ve nihayet dağılırlar. Bu muazzam karşısında namaz kılmak için mescitler de vardır. Ramazan ayında bu mescitlerde imamlar tarafından teravih namazı kıldırılmaktadır. Hind ülkesinin gâvur hükümdarlarından bazıları bu çarşıdan geçerken demin bahsettiğimiz şatafatlı kubbeye yönelir, dansözleri huzura çağırıp şarkı söyletilerlerdi. Bir kısım Müslüman hükümdarlar da böyle yapmaktadır.

Nezerbâr ve Sagar Şehirleri

Sonra Nezerbâr (: Nandurbar) şehrine yöneldik. Burası küçük bir şehir. Ahalisi Marhata kabileinden. Onlar çeşitli zanaatlarda ilerlemiş maharetli insanlardır. Doktorlar ve yıldız ilmini bilenler de onlardan. Marhatalıların ulularına Berâhime (: Brahmanlar) adı verildiği gibi Ketriyyûn (: Kşatriyalar) da denilir. Onlar pirinç, sebze ve susam yağı yerler. Hayvanlara acı çektmek, onları boğazlamak istemezler. Cünüp kişi nasıl baştan aşağı yıkayıyorsa onlar da yemek için öyle yikanırlar! Bir akraba ile evlenmenin şartı yedi ata (veya daha fazla) uzaktan olmasıdır. Şarap içmezler, bunu en büyük kusur sayarlar. Hind ülkesinde Müslümanlar arasında da durum böyledir. Orada bir Müslüman şarap içse derhal seksen değnekle cezalandırılır ve sîrf yemek vaktinde açılan bir çukurda üç ay hapis tutulur.

Nezerbâr'dan kalkıp Sagar'a (: Songarh) gittik. Burası, Sagar adlı gür bir nehrin kıyısına kurulmuş kocaman bir şehirdir. Irmağın kenarlarında sudolapları ve bahçeler dizilidir. Üzüm, muz ve şekerkaçı bu bahçelerin her yanını tutmuştur. Sagar şehrinin ahalisi, dindiyabet bilen, temiz kalpli güvenilir insanlardır. Hayat tarzları Hak Teâlâ'nın rızasına uygundur. Güzel bahçeler yapmışlar, gelen gidenin kalabileceği tekkeler ve zaviyeler kondurmuşlar yeşillikler içine! Kim bir tekke yaptırsa oraya bir bahçe vakfederek yönetim işini soyundan gelenlere bırakır. Çocukların nesli kesilirse vakif yönetimi kadıllara kalır. Şehir nüfusu bir hayli kalabaliktır. İnsanlar buraya yöneliyor; çünkü ahalisinden feyz almak niyetindeler. Ayrıca, şehrin ticâri vergi ve diğer ödentilerden azade oluşu milletin buraya gelmesinin başka bir sebebidir.

KIRKSEKİZİNCİ BÖLÜM

Kinbâya'dan Kalikût'e Doğru

Sözünü ettigimiz Sagar şehrinden çıkış Kinbâya (: Cambay) şehrine gittik. Şehir, yarı nehir konumundaki bir körfezin (: deltanın) üstüne kurulu. Med ve cezirin yaşadığı bu körfeze sığınıyor gemiler. Gemilerin cezir yanında çamura demirlediğini, med anındaysa suda kaydığını gözlerimle gördüm! Bu şehir, yapılarının sağlamlığı ve mescitlerinin şenliğinden ötürü dünyadan en güzel yerleşim birimlerindendir. Çünkü ahalisinin büyük bir kısmı yabancı tacirlerden oluşmaktadır. Onlar güzel evler, ilginç ve hoş mimarîli mescitler inşa etmekte birbirleriyle yarışmaktadır. Oranın büyük konakları arasında Şerif Sâmurrî'nin evini sayabiliriz. Hani şu helva meselesinden ötürü onunla benim aramda tatsız şeyler geçmiştî de "melikünündemâ" (: nedimbaşı) onu yalanlamıştı. İşte o adamın konağında hiçbir yerde görmediğim büyülükté ahşap bloklara tesadüf ettim. Evin kapısı şehir kapısı gibi! Civarındaki büyük namazgâh, Sâmurrî Mescidi diye biliniyor. Meliküttüccar Kâzerûnî'nin konağını da bu muazzam evler arasında sayabiliriz. Onun da yanında mescidi var. Yine tacir Şemseddîn Kulâhdûz'ün evini de bunlardan saymak gerek. Kulâhdûz, serpuş diken demektir.

Üç Direnişçinin Hikâyesi

Daha önce anlattığımız Afgânlı Kadı Celâl'in isyanı patlak verdiğinde Şemseddîn Kulâhdûz, şehir ileri gelenlerinden Nâhûda İlyas ve melikülhükemâ -ki daha önce ondan bahsettik- asiente karşı şehri korumaya karar verdiler. Şehrin surları olmadığı için civarına hendek kazmaya başladıysalar da Kadı Celâl onları yendi ve içeri daldı. Bu üç kişi hemen bir eve sindi. Ele verilmekten korktular ve kendilerini öldürmeye karar verdiler. Her biri daha önce niteliklerinden bahsettiğimiz **katâtâra** âletiyle arkadaşına vurdu. İki ölü; melikülhükemâ kaldı.

Kinbâya şehrini ileri gelen işadamlarından biri de Necmeddin Cîlânî'dir. Yakışıklı ve pek zengindir. Burada muhteşem bir konak ve namazgâh yaptırmıştır. Sultan ona merâtib (: bando) vererek Kinbâya emirliğini lütfetmişse de bu iş onun hem servetine hem de canına mal olmuştur.

Telingli (: Telinkli) Mukbil

Kinbâya'ya ulaştığımızda oranın emiri hükümdar nezdinde saygın biri olan Mukbil Telingî idi. Yanında bulunan Şeyhzâde Isbahânî bütün işlerde onun vekili durumundaydı. Isbahânî hem geniş bir servete hem de sultanat işlerinde tecrübe ve derin bilgiye sahipti. Bir yandan kendi yurduna mal gönderiyor, diğer yandan kaçma planları yapıyordu.

Onun haberi nihayet sultana ulaştı; adamın sıvışmak niyetinde olduğu bildirildi. Hükümdar, Emir Mukbil'e haber salarak Şeyhzâde Isbahânî'yi yakalayıp huzuruna göndermesini emretti. Mukbil onu yakaladı, bir ulağın yanına katarak efendisine gönderdi. Isbahânî huzura çıkarılıp gözlem altına alındı. Genelde hükümdarın gözlem altına aldığı kişi binde bir kurtulur. Ama şeyhin planı tuttu; kendini denetleyen adamı parayla elde etti; beraber kaçtılar!

Doğru sözlülerden biri, Kalhât şehrindeki mescidin sütunları dibinde şeyhzâdeyi gördüğünü söyledi bana. Onun anlatığına göre sonradan yurduna ulaşan şeyhzâde tüm servetine erişip kaygılarından azat olmuş.

Körlerin Atışması ile İlgili Hikâye

Bir gün Melik Mukbil evinde bize ziyafet çekti. İlginç ve az rastlanan bir durum meydana geldi:

Bir yanda sağ gözü kör olan şehir kadısı, öbür yanda hem suratı hem de özürüyle ona benzeyen –sol gözü görmeyen– Şerif Bağdâdî oturuyordu. Yemek sırasında Şerif Bağdâdî kadi efendiye bakarak gülüyordu. Kadı onu azarlayınca:

“Beni azarlama! Ben senden daha güzelim!” dedi şerif.

Kadı:

“Nasıl yani?” deyince şu cevabı verdi:

“Çünkü senin sağ gözün, benimse sol gözüm kördür!” Bu cevap üzerine Emir ve öteki davetliler gülüşmeye başladılar; kadı utanmıştı ama hiçbir karşılık veremedi. Çünkü Hind ülkesinde şerifler hep el üstünde tutulur, ziyadesiyle saygı görür.

Bu şehirde aslen Diyarbekirli Hacı Nâsreddîn adında bir ermiş

vardı. O, büyük câmiin (çevresindeki) kubbeli odalardan birinde kalındı. Huzuruna çıktıktı, yemeğini yedik. Kadı Celâleddîn isyan bayrağını açarak Kinbâya şehrine girdiği zaman Nâsreddîn asının yanına varmış, dualar etmişti. Bu hareketi hükümdara haber verildiğinde Haydarî gibi öldürülmemek için tez davranan Nâsreddîn, bir yolunu bulup kaçmıştır.

Kinbâya'da bulunan temiz kalpli yüce ruhlu insanlardan biri de tacir Hvâce (: Hoca) İshâk'tır. Onun, gelen giden yolcuyu, kimsesiz ve dervişleri doyurduğu bir tekkesi vardır. O kadar dağıtıtiği hâlde serveti eksilmez hattâ artardı.

Buradan çıkış Kâvî (: Kava) şehrine gittik. Kâvî, med ve cezirin egemen olduğu bir delta üzerine kurulmuştur. Burası biraz sonra anlatılacak olan Ray Câlansî (: Câlansî kralı yahut Kral Câlansî) gâvurunun bölgesi içindedir. Kâvî'den kalkarak Kandhâr'a hareket ettik. Kandhâr bir körfeze kurulmuş muazzam bir gâvur şehridir.

Kandhâr Hükümdarı

Kandhâr (: Gandhar) hâkimi, Câlansî adında bir gâvurdur. İslâm yönetimi altında her sene Hind hükümdarına hediyeler gönderir. Şehre vardığımızda bizi karşılamaya çıkış hürmetini eksik etmedi. Bizi sarayında ağırladı. Onun yanında kalan Hvâce (: Hoca) Bühre evlâdi⁴⁵⁶ gibi nüfuzlu Müslümanlar hemen ziyaretimize koştular. Altı gemisi bulunan Nâhûda İbrahim de onlardandır. Bu şehirden itibaren denize açıldık.

Denize Açılışımız

Sözünü ettigimiz İbrahim'in câker türü gemisine bindik. Çin hükümdarına hediye olarak götürülen atların yetişini o gemiye, geri kalanıyla arkadaşlarımızın atlarını İbrahim'in kardeşine ait manûrt tabir edilen gemiye yüklettik. Ray Câlansî'nın ayarladığı tekneye de Zahîreddîn ile Sünbül ve dostlarının atlarını bindirdik. Câlansî bize su ve yol ağızı verdiği gibi hayvanlarımız için gereklî olan yiyeceği de tedarik etti. Bununla kalmayıp kendi oğlunu, ukayrî tipi gemiye bindirerek yanımıza kattı. Ukayrî denilen gemi, gurâb türü (hızlı) teknelere benzemekteyse de daha genişir ve altmış küreği vardır. Çatışma esnasında kürekçilere ok ve taş isabet etmesin diye geminin üstü çatı gibi örtülüyordu. Benim bindiğim câkerde elli okçu ve elli zenci cengâver bulunuyordu. Onlar bu denizin kabadayısıdır-lar. Hindin gâvuru da, korsanı da onlardan birinin bulunduğu gemiye katıyan yanaşmazlar!

Yolculuğa çıkışımızdan iki gün sonra karadan dört mil uzaklıkta bulunan issız Bayram adasına çıktıktı, oradaki göletten su aldık. Bayram adası gâvur elinden alındıktan beri harap ve sahipsiz kalmıştır. Daha önce bahsettiğimiz meliküttüccâr burayı şenlendirmek için birkaç Müslümanı getirip yerleştirmiştir. Ayrıca adada bir kale yaptırarak çevresine mancınıklar koydurtmuş.

Sonra bu adadan kalktık ve yolculuğumuzun ikinci günü Kûka şehri kıyılara vardık. Güçlü bir cezir etkisinden ötürü şehirden dört mil öteye demir attık. Kûka hakikaten pek muazzam bir şehirdir; çarşılıarı gayet büyütür. Cezir anında dostlarımıla beraber "uşârî" türünden bir kayığa binerek suya indim, şehrde girmek için. Ama aşârîmiz çamura saplandı! Şehirle aramızda bir mil vardı. Kayıktakiler, karaya ayak basmadan med olacak diye beni korkuttular çünkü ben yüzmemi bir türlü beceremezdim! Neyse ki zor-şer Kûka'ya vardım, çarşlarını dolaştım. Orada Hızır İlyas'a nispet edilen bir namazgâh gördüm; - Hak Teâlâ'nın selâmî ve esenliği onları kuşatsın- akşam namazını burada kıldırmış. İçeride şeyhleriyle beraber bir grup Haydariye dervisi gördüm. Sonra gemiye döndüm.

Kûka Hükümdarı

Kûka hükümdarı Dunkûl adlı bir gâvurdur. Aslında söz dinlemediyen bir isyancıdır ama Hind hükümdarına boyun egen sadık biri gibi gösteriyor kendini. Buradan çıktıktı, üç gün sonra Sendâbûr'a vardık. Sendâbûr kocaman bir ada. Ortasında otuzaltı köy vardır. Her yanı deltalıya kuşatılmıştır. Cezir anında suyu tatlı, med anında ise acı ve tuzludur. Adanın merkezinde iki şehir var. Biri çok önceleri gâvurlar tarafından kurulmuş. İkinci şehri ise Müslümanlar adayı ilk fethettiğlerinde kurmuşlardır. Orada Bağdat mescitlerine benzeyen muhteşem bir ana câmi (: ulucâmi) vardır. Bu mabedi, Hinavrlı Sultan Cemaleddîn Muhammed'in babası Nâhûda Hasan yaptırmış; ilerde bundan bahsedilecek. Ayrıca adanın ikinci fethi esnasında onun yanında geçirdiğim maceralardan da bahsedeceğim inşallah. Bu adada fazla eğleşmeyeip yine açıldık suya; içinde kilise, bağ-bahçe ve gölet bulunan küçük ve karaya yakın bir ada kıyısına demir attık.

Orada bir cûkî vardı.

Bu Cûkînin Hikâyesi

Bu küçük adaya çıktığımızda bir cûkînin büdehanesi (: budhane; Buda heykellerinin bulunduğu mekân; puthane) duvarına dayandığını, iki put arasında durduğunu gördük. Büdehanenin putların durduğu ev

demektir. Üzerinde ruhî ve bedenî arınma çabasının izleri vardı açıkça. Bir şeyler konuştu fakat cevap vermedi. Yanında yiyecek var mı diye onu süzdük, bir şey göremedik. Biz ona bakarken ansızın tiz bir nara attı. Derhal önüne bir “nârcîl” (: nargil; hindistancevizi) düştü. Onu alıp bize verdi. Hayretten dilimiz tutulmuştu! Dinar-dirhem ve yiyecek sunmak istedikse de kabul etmedi. Önünde deve tüyünden yapılmış bir aba (: sert yağrı) vardı; elimle evirdim, çevirdim. Onu bana verdi. Elimde “zeylaî” tarzdaki tespihi gördü; dokundu, evirip çevirdi. Ona verdim. Tespihi koklayıp öptü. Evvelâ göge sonra da kibleye yöneldi. Dostlarım onun işaretlerini anlamadılar fakat ben adamin Müslüman olduğunu ve ada halkından bu inancını gizlediğini farkettim.

O adam oradaki ceviz ağacıyla yaşıyordu. Veda ederken elini öptüm. Dostlarım bu hareketi ayıpladılar. Fakat adam, arkadaşlarımın yergi dolu tavırlarını hissedince hemen eğildi, benim elimi öptü. Gülümseyerek bize dönememiz gerektiğini ima etti. Yanından ayrıldık. En son ayrılan bendlim. Eteğimden tutup çekince başımı ona çevirdim. Bana 10 dinar uzattı. Daha sonra arkadaşlarım:

“Niçin eteğini çekti?” diye sordular. Ben de:

“Bu paraları verdi!” dedim. 10 dinardan üçünü Zahîreddîn'e üçünü de Sünbül'e uzatarak dedim ki:

“Bu adam Müslüman! Hak Teâlâ'yı bildiğini, ona inandığını belli etmek amacıyla göge; Allah elçisini kabul ettiğini göstermek amacıyla da kibleye doğru nasıl işaret ettiğini görmediniz mi? Zaten tespihiaması bu iddiamı doğruluyor!”

Bu sözlerden sonra iki arkadaşım cûkînin olduğu yere döndülerse de onu bulamadılar. Böylece yola çıktıktı.

Hinavr Şehri

Ertesi gün Hinavr (: Honavar) şehrine vardık. Burası büyük gemilerin rahatça girebildiği kocaman bir körfeze kuruludur. Şehrin denize uzaklılığı yarım mil. “Buşkâl” sırasında bu denizde dört ay boyunca öyle bir fırtına kopar ki avlanma dışında bir amaç için kimse suya açılmaya cesaret edemez. Buşkâl yağmur mevsimi demektir.

Hinavr şehrine vardığımız gün Hind cûkîlerinden biri gizlice yanına yaklaşarak 6 dinar uzattı ve şöyle dedi:

“Bu parayı, senin tespih verdığın brahman cûkî gönderdi!” Parayı alıp bir dinarı adama verdimse de kabul etmedi. Sonra yanıldan ayrıldı. Meseleyi iki dostuma açtım;

“İsterseniz payınızı alın!” dedim. Kabul etmediler. Ama cûkînin yaptıklarına şaşarak:

"Bize verdığın 6 dinara bir o kadar daha ekleyip tümünü, o adamı gördüğümüz iki putun arasına koymuştuk!" dediler. Şaşkınlığım iyice arttı. Adamın armağan ettiği dinarları sakladım.

Hinavr ahalisi Şâfiî mezhebindendir. Dinlerine düskün, yiğit adamlardır. Onlar sürekli denizlerde cihat ederler. Bura ahalisi deniz savaşıyla ünlenmişse de biraz sonra anlatacağıımız gibi, Sendâbûr'u fethettikten sonra talih onlara küsmüştür.

Bu şehirdeki âbitlerden Şeyh Muhammed Nâkavrî ile görüştüm. Bana tekkesinde mükellef bir ziyafet çekti. Bu adam cariye ve köleden igrendiği için yemeğini kendi pişirirdi. Orada Allah kitabının öğreticisi, asıl ruhlu güzel huylu, günaha düşmekten çok sakınan fakih İsmail Efendi ile görüştüm. Ayrıca şehir kadısı Nûreddîn Ali ve ismini şu anda anımsayamadığım hatip de gördüklerim arasındaydı.

Bu şehrin hattâ tüm kıyı şehirlerinin kadınları dikişsiz elbise giymektedirler. Giysinin bir ucunu elleriyle tutuyor, geri kalan kısmını baş ve göğüslerine uzatıp o âzaları böyle örtüyorlar. Onlar çok güzel ve namusludurlar. Her birinin burnunda altın bir halka vardır. Onların bir üstünlüğü de tümünün Yüce *Kur'an*'ı ezberlemiş olmasıdır. Bu şehirde, on üçü kız çocuklarına, yirmi üçü erkek çocuklarına ait olmak üzere tam otuzaltı okul gördüm! Bu duruma başka yerde tanık olmadım. Ahali, deniz ticaretiyle geçimini sağlıyor. Ekim dikim işleriyle uğraşmıyorlar. Mulaybâr (: Malabar) ahalisi Sultan Cemaleddin'e her yıl bir şeyler verir. Çünkü onun denizlerdeki üstün gücünden korkmaktadır. Tüm süvari ve piyadesiyle Sultan Cemaleddin'in ordusu, 6 bin civarındadır.

Hinavr Hükümdarı

Seçkin ve ulu sultanlardan Cemaleddin Muhammed b. Hasan, bu bölgenin hükümdarıdır. O, ilerde bahsedeceğimiz Haryab⁴⁵⁷ adlı bir gâvur hükümdarına bağlıdır. Sultan Cemaleddin, namazlarını hep cemaatle kılmaktadır. Seherden önce namazgâha gelip tan yeri ağaçrincaya kadar *Kur'an* okuma âdeti vardır. Sabah namazı vakti girer girmez namazını kılıp atına biner ve şehirden çıkar. Güneş yükselp kuşluk vakti girince mescide gelip kuşluk namazını kilar, daha sonra köşküne gider. Eyyâm-ı Bîd'da (: gecenin dolgun ay ışığıyla beyazladığı günlerde; hicri ayın 13., 14. ve 15. gününde) oruç tutar. Yanında bulunduğu sırada beni hep iftara çağırırdı. Bu davetlerde benden başka fakih Ali ve fakih İsmail de bulunmaktaydı. Yere dört küçük iskemle konulur, birine kendisi diğerlerine biz otururduk.

Hinavr Hükümdarının Yemek Düzeni

Oralilarca havance (: khwânce, hönçe) denilen bakır sini getirilip üzerine tâlam denilen bakır tabak konulur. İpekler bürünmüş güzel bir cariye yaklaşarak yemek tencerelerini hükümdara sunar. Elinde bulunan büyük bakır kepçeyle bir kepçe pirinç alıp tâlamın içine koyar, üstüne susam yağı döker. Tuzlu karabiber salkımları, yeşil zençefil, salamura limon ve mango ekler mönүye. Herkes yemeğinden bir lokma aldıktan sonra bu baharatlardan atıştırır biraz. İpekler bürülü cariye, tâlama koyduğu bir kepçe pirinç bittikten hemen sonra harekete geçer bir kepçe daha döker. Böylece bir sahan içinde pişmiş tavuk servisi yapılır; pirinç bu tavukla beraber yenir. Bu pirincin ikin-ci kepçesi bitince başka bir tür tavuk yemeğinden konulur. Bu da pirinçle yenilir. Çeşitli tarifelerle yapılmış tavuk yemekleri tamamen bittiğinde yine pirinç eşliğinde muhtelif balık yemekleri getirilir. Balık bitince yağ ve sütte pişirilmiş sebze servisi yapılır, bunu da pirinçle yiyorlar! Yemeklerin sonunda “kûşân” takdim edilir. Kûşân, ziyafet sonunda yenilmesi âdet olan süt ürünüdür (: kesmik veya yoğurt). Bu sofraya konulduğu vakit, artık yenecek bir şey kalmadı demektir ve sıcak su içilir. Çünkü yağmur mevsiminde soğuk su zarar verir.

Hinavr sultanının yanında hiçbir yere ayrılmadan onbir ay kalmıştim. Onların yemekleri sade pirinç olduğundan asla ekmek yiyemedi! Zibetülmehel (: Maldiv), Seylân, Ma’ber ve Mulaybâr (: Malabar) yörelerinde geçirdiğim üç sene boyunca pirinçten başka bir şey yiymedim. O hâle gelmiştim ki pirinci ancak suyla yutabiliyordum!

Sultan Cemaleddin'in elbisesi ince ipek ve keten örtülerden ibarettir. Beline bir peştamal sarıyor ve üst üste iki örtüye bürünüyor. Saçlarını örerek üstüne küçük bir sarık konduruyor. Ata bindiği zaman bir kaftan geçiriyor sırtına. Bunun üstüne de iki peştamal sarıyor. Önünde davullar çalınıyor, borular öttürülüyor.

Bu gelişimizde Hinavr sultanının yanında üç gün kaldık. Bize yol azağımızı vermemi ihmal etmedi.

Malabar

Hinavr'dan çıkarak üç gün sonra Mulaybâr'a (: Malabar) vardık. Burası biber ülkesidir.⁴⁵⁸ Bu bölge, Sendâbûr'dan Kavlem'e kadar deniz boyunca uzanıyor. Bir uctan bir uca iki ayda varılır. Yol boyunca ağaçlar ardı ardına sıralanmıştır. Her yarımda milde ahşap bir bina bulunur. İçindeki peykelerde gelen giden yolcular oturup dinlenir. Bu evlerin yakınında bir su kuyusu vardır. Kuyunun bekçiliğini bir gâvur yapar. Gelen yolcu gâvvursa ona kapla su verilir, Müslüman ise

adam iki eliyle ona su içirir! Müslüman yolcu eliyle işaret edinceye, yahut çekilinceye dek suyu akıtır bekçi.

Mulaybâr bölgesinde hiçbir Müslüman, gâvur evine girmez; onların kaplarından yemek yemez. Eğer Müslüman tesadüfen gâvur kabından yemek yese çevredeki gâvurlar o kabı derhal parçalar eder yahut Müslümanlara verirler. Bir Müslüman bu bölgede hiç Müslüman evi bulunmayan bir semte girse gâvurlar ona yemek pişirerek muz yaprakları üzerinde servis yaparlar. Üzerine katık eklemeyi de ihmâl etmezler. Müslümanın sofrasından artan yemekleri köpekler ve kuşlar yer.

Bu yoldaki menzillerin hepsinde Müslüman evleri bulunmaktadır. Müslüman yolcular oralarda konaklamaktadır. Ev sahipleri (: hancılar) yolculara yemek hazırlar ve ihtiyaç duyulan her şeyi satarlar. Onlar da olmasa buralara asla Müslüman gelmez...

Bahsettiğimiz iki aylık uzun yol boyunca her karış toprak değerlendirilmiş ve işlenmiştir. Herkesin kendine ait bir bahçesi ve bu bahçenin ortasında evi bulunur. Bahçelerin etrafı tahta çitlerle çevrilidir. Yol arası ardına bitip tükenmek bilmeyen bahçelerin içinden geçer. Her iki bahçe arasında ağaç bir merdiven bulunur. Bu merdivenlerle bir bahçeden öbürüne inilir. Tam iki ay süren yolu çevresi aynen böyle! Bu bölgede kimse hayvana binerek dolasmaz. At sadece sultanda bulunur. Halk çoğunlukla köleler yahut kiralık işçiler tarafından taşınan devletlere (: dûle, tahtirevan) biner. Bunun dışında başka bir şeye de pek binilmez, yayan gidilir! Ticaretle uğraşın ya da uğraşmasın; kişi taşınacak yükünü ve malını kiraladığı adamların sırtına atar, işini halleder. Bu yörede bir tüccarın yanında, eşya taşımak üzere görevlendirilen yüz civarında kiralık adam görülür! Bu hamalların her birinin elinde alt ucu sivri, üst ucu ise demir kancalı kalın bir değnek vardır. Hamal bitkinleştiği vakit çörmelik isteyip de şöyle rahat oturacağı bir peyke bulamayınca ucu sivri sopayı yere dikerek sırtındaki yükü üst kısma asar. Dînlendikten sonra başkasının yardımına gereksinim duymadan yükünü omuzlayıp yola revan olur.

Ben bu güzergâh kadar emniyetli bir yol görmedim! Bir hindistancevizi dahi çalınsa hırsızı ölübürebilirler. Meyveler yere dökülür de kimse eğiliş almaz; nihayet ağacın sahibi gelip toplar.

Bana anlattıklarına göre bir gün Hindular grup hâlinde yoldan geçenlerden biri uzanıyor, yerden bir ceviz alıyor. Haberi duyan "hâkim" (: bölge emniyet amiri), yere bir kazık çakıp üst tarafının sivrlitilmesini emrediyor. Bu sırıga evvelâ bir tahta levha geçiriliyor sonra da o adam oturtuluyor levhanın üzerine! Sırık adâmın kar-

nünden girip sırtından çıkıyor! Ve adam (günlerce) bu hâlde bırakılıyor ibret olsun diye! Millet seyredip akıllansın diye yol boyunca dikilmiş daha nice kazıklara rastladık.

Geceleyin bu yolda gâvurlarla karşılaşlığımızda onların bizi görür görmez rahatça geçelim diye kenara çekildiklerine şahit olduk. Müslümanlar burada en üstün durumdalar ama demin de belirttiğimiz gibi kâfirler onlarla yemek yememekte, onları evine sokmamaktadırlar.

Mulaybâr bölgesinde oniki gâvur hükümdar vardır. Bazıları gayet güçlündür ve elli bin askere sahiptir. Bazıları ise zayıftır; üçbenden fazla adamı yoktur. (Lâkin) aralarında çekişme yok! Güçlü olan zayıfin elindekini alma peşinde değil. Her birinin devlettiği diğerine ahşap bir kapı ile açılır; kapının üstünde;

“Buradan itibaren falanca hükümdarın sınırı başlıyor” şeklinde bir yazı vardır. Bu (sınır) kapısına “Falancanın Eman Kapısı” derler meselâ. Bir Müslüman yahut kâfir suç işleyip de bulunduğu memleketten kaçarak diğerinin eman kapısına (: bâb-i emân) gelirse canını kurtarır; yanından kaçtığı hükümdar güçlü bir orduya ve teçhizata sahip olsa da o adama dokunmaz!

Bu bölgedeki hükümdarlar devleti ve sultanatı öz evlâda değil kızkardeş ogluna bırakmaktadır. İlerde anlatacağız gibi; ağını ve burnunu saran Messûfe kabilesinden gayrı bu âdete sahip başka bir topluluk görmedim.

Burada bir hükümdar halka alışveriş yasağı koymak isterse kölelerine emreder; dükkânlar yapraklı ağaç dalları assınlar diye. Bu dallar durduğunca kimse mal satın alamaz dükkânlardan!

Biber

Biber ağaçları üzüm asmasına benzemektedir. “Nârcîl” (: hindistancevizî) hisasına dikilir; aynı asma gibi nârcile sarılarak büyür. Ancak asmanın gibi yeşil yumuşak ipliksi dalcıkları yoktur. Biber ağaçının yaprakları sedef ve böögürtlen yaprağına benzer; küçük salkımlarının taneleri yeşilken “Ebû Kuneyne”ye benzer. Biber sonbaharda toplanır. Aynı üzüm gibi, güneşe karşı yaygılanır üstüne serilir. Tamamen kuruyup simsiyah oluncaya dek altı üstüne getiriliyor defalarca. Daha sonra biberi tacirlerine satıyorlar. Bizim memleketin halkı, biberin ateşte kurutulduğuna ve bu yüzden buruştuğuna inanıyorsa da işin aslı böyle değil. Buruşukluk, güneşten ötürüdür. Kalikût yöresinde biberin bizim ülkemizdeki anlı (: akdarı) gibi kilo ile tartıldığını gördüm.

Ebuserûr'dan Fâkenevr'e

Mulaybâr (: Malabar) bölgesinin şehirleri arasında ilk ziyaret ettiğimiz, Ebûserûr'dur (: Barselor). Ebûserûr, kocaman bir körfez üstüne kurulmuş küçük bir şehir. Orada hindistancevizi boldur. Müslümanların oradaki önderi, Ebû Sitte diye çağrılan Şeyh Cuma'dır. Bu adam, eli açık, asıl ruhlu kişilerdendir. Tüm servetini beş parasız kalıncaya kadar dervişlere ve kimsesizlere dağıtmıştır.

İki gün sonra Fâkenevr'e (: Bakkanor) ulaştık. Yine körfez kenarında ama muazzam bir şehir. Buranın şekerkamışı hem bol hem de kalitelidir. Bölgenin başka taraflarında böylesi yetişmemektedir. Orada Hüseyin Sellât adlı birinin başkanlığında Müslüman bir grup yaşıar. Bu cemaatin hem kadısı hem de hatibi vardır. Bahsettiğimiz Hüseyin, Cuma namazı için bir mescit yaptırmıştır orada.

Fâkenevr Hükümdarı

Fâkenevr (: Bakanor) hükümdarı Bâsedev adlı bir gâvurdur. Onun otuz civarındaki savaş gemisinin kaptanı ise Lûlâ adlı bir Müslüman! Haydutlar taifesinden olan Lûlâ, daima denizi tutmak ve tüccar soymakla meşguldür! Fâkenevr'e demir attığımızda hükümdar, oğlunu bizim yanımıza gönderdi. Çocuk gemide (can güvenliğimizi sağlayan) bir rehin gibi kalırken biz hükümdarın yanına gittik. Fâkenevr hükümdarı, Hindistan hükümdarına saygısını belirtmek, ona olan vazifesini yerine getirmek ve gemilerimizdeki tacirlerle alışveriş yaparak kendine yarar sağlamak için üç gün boyunca bizi ağırladı, hepimize ziyafet verdi! Bu diyarda gemi bir şehrin yakınından geçiyorsa kıyıya demir atmalı, şehir yöneticisine "hakk-i bender" (: liman muhafizinin payı) adıyla bilinen birarmağan vermelidir; âdet böyle! Bir gemi bu tarzda hareket etmezse şehir ahalisi tez ayak koşup tekelerine atlayıverir, söz dinlemeyen gemiyi takip ederek zorla limana sokar! Ayrıca iki kat vergi alırlar o gemiden! Hattâ o gemiyi diledikleri kadar tutar, yoldan alıkoyarlar!

Fâkenevr'den hareket ettik. Üç gün sonra Mencerûr (: Mangalor)ehrine ulaştık. Bu şehir, Mulaybâr (: Malabar) diyarının en büyük körfezi olan Dunb girintisine kurulmuş muhteşem bir yerdir. Îrân ve Yemen kökenli işadamlarının büyük bölümü bu şehirde konaklar. Burada biber ve zencefil tepe tepe yiğilir.

Mencerûr Hükümdarı

Bu diyarın en büyük hükümdarıdır. Adı Râmedev'dir. Oradaki dört bin civarında Müslüman, şehir kıyısına kurulu bir varoşa yaşı-

maktadır. Onlarla şehir halkı arasında hep çatışma olur. Ama hükümdar ticaret bilir insanlara ihtiyaç duyduğu için arayı düzeltir. Mencerûr şehrîn asil ruhlu, erdemli insanlarınından Bedreddîn Ma'berî, Şâfiî mezhebinden olup (islâmî) ilimlerin başhocalığını yapmaktadır. Bu adam, gemiye çıkıp bize teklifte bulundu; onun beldesine misafir olalım diye.

"Ora hükümdarı, bir süre yanımızda rehin kalması için oğlunu gemimize göndermedikçe bu iş olmaz!" cevabını verdik. O da şöyle dedi:

"Fâkenevr hükümdarı, ülkesinde yaşayan Müslümanlar güçlü olmadığı için böyle yapmış. Oysa burada hükümdar bizden korkuyor!"

Hükümdarın oğlunu göndermemesi durumunda söz konusu teklife olumlu cevap veremeyeceğimizi belirttik ve neticede o da diğerî gibi oğlunu gönderdi; böylece onlara misafir olduk. Bizi el üstünde tuttular, saygida kusur etmediler.

Orada üç gün kaldıktan sonra Hîlî'ye doğru açıldı. İki günde vardığımız bu şehir, büyük gemilerin rahatça girebildiği geniş bir körfeye kuruludur. Bu büyük şehrîn binaları da güzeldir. Çin gemileri sonunda buraya gelmektedir. O gemiler sadece buraya değil, Kavlem ve Kalikût limanlarına da girebilmektedir. Hîlî şehri, nur saçan bereketli ulucâmiinden ötürü hem Müslümanlar hem de kâfirler nezdinde hürmet görmektedir. Deniz yoluyla seyahat edenler bu câmiye bol bol adak adarlar. Mabedin pek zengin bir gelir sandığı vardır. Hatîb Hüseyîn'le Müslümanların emiri konumundaki Hasan Vezzân'ın gözetimi altındadır bu sandık. Bu câmi içinde ilim öğrenip vakıftan düzenli bağış alarak geçimini sağlayan bir grup öğrenci vardır. Ayrıca, geleni gideni ve yörenin fakir Müslümanlarını doyuran aşhanesi vardır câmîn. Yemekler burada hazırlanmaktadır.

Mabette, Makdeşev (: Mogadişu) ahalisinden Saîd adlı iyi yürekli, dindar mı dindar, misafire karşı hoş davranışlı bir fakihle görüştüm. Sürekli oruç tutuyordu. Mekke ve Medine'de ondörder sene kaldığını; birinci şehirde Ebû Nûmeyy'in, ikincide ise Mansûr b. Cemmâz'in emirlilik dönemine yetiştiğini, ayrıca Hind ve Çin ülkelerine de yolculuklar yaptığı söyledi bana.

Hîlî'den çıkış Curfattan'a ulaştık. Burası Hîlî'den üç fersah uzaktadır. Orada Bağdatlı ulu bir fakihle görüştüm. Bu adam, Kûfe yolu üzerinde Bağdat'a 10 mil uzaklıkta bulunan Sarsar'dan geldiği için Sarsarî diye anlıyor. O belde, bizim Mağrip'teki Sarsar adlı yöreyle adaştır. Sarsarî'nin Curfattan'da çok zengin bir kardeşi varmış. Adam vasiyetinde küçük çocuklarının ağabey Sarsarî'nin gözetimine bırakıl-

masını söylemiş. İşte, Sarsarî çoluk çocuğu Bağdat'a götürme hazırlığındayken ben onun yanından ayrılmıştim. Âdet olduğu üzere "Sudan" (: siyahlar) gibi Hindliler de ölünum malına dokumaz, geriye binlerce altın bırakırsa da. Merhumun malı, şeriat gereğince hak sahibi olanlar gelip teslim alıncaya kadar yöredeki Müslümanların büyüğünde (: imamında) kalır.

Curfattan Hükümdarı

Bu adamın ismi Kuvayl olup Mulaybâr bölgesinin en büyük hükümdarlarındanandır. Umman, Fâris ve Yemen'e ticâri seferler yapan pek çok gemisi var. İlerde anlatacağımız Dehfattan (: Dharmapattam) ve Budfattan (: Pudupattana) yöreleri de onun ülkesinin sınırları içindedir.

Curfattan'dan çıkış Dehfattan'a gittik. Burası bağı bahçesi bol bir körfez üstüne kurulmuş büyük bir şehirdir. Orada hindistancevizi, biber, fevvel, tenbûl ve bol miktarda kulkas (: fil kulağı) yetişiyor; kulkası etle pişiriyorlar. Hiçbir yerde buradaki gibi ucuz ve bol muz görmedim!¹⁴⁵⁹

Burada beş yüz adım uzunluğunda üç yüz adım genişliğinde büyük bir "bâin" (: sun'î gölet) var. Bu muazzam gölet, kırmızı yontma taşlarla örülümustür. Çevresinde yine taştan yapılmış yirmisekiz kubbe bulunmaktadır. Her birinde basamağımsı dört taş peyke yer alır. Bu kubbelerde de taş merdivenlerle çıkarılır. Bâinin ortasında üç katlı büyük bir kubbe yer almaktadır. Her katta dört oturak vardır. Bana anlatıldığına göre burayı yaptıran adam, Kuvayl'in babasıymış. Tam karşısında Müslümanlar için inşa edilmiş bir ulucâmi bulunmaktadır. Oradan merdivenlerle bâine inilmektedir. Millet, abdest ve gusulu orada yapmaktadır. Fakih Hüseyin'in bana anlatığına göre hem câmii hem de bâini yaptıran adam, Kuvayl'in atalarından olan bir Müslümanmış. Onun Müslüman oluşu ile ilgili enteresan hikâyeyi anlatalım.

Câmi Hizasında Bulunan İlginç Ağaca Dair

Câmiin hemen yanı başında yemyeşil bir ağaç gördüm. Yaprakları incir yaprağına benzeyorsa da daha yumuşaktı. Bir duvar sarmış çevresini, dibinde de bir mihrap var. Orada iki rekât namaz kıldım. Oralılar bu ağaca dirahît-î şehâde (: şahadet ağaç) adını vermişler. Her yıl sonbaharda bu ağactan bir yaprak düşermiş, rengi önce sariya sonra kırmızıya dönüşen... Üstünde kudret kalemiyle "Allah'tan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisi" yazılı olmuştu. Fakih Hüseyin'le bir grup güvenilir adam bu yaprağı gözleriyle gördüklerini ve üstündeki yazılıyı okuduklarını söylediler bana. Fakih Hüseyin'in ifadesine göre

yaprağın düşüş zamanında Müslüman ve gâvur taifelerinden güvenilir kişiler ağacın altına oturmuş. Yaprak düşüverince yarısı Müslümanlar tarafından alınır, öbür yarısı gâvur hükümdarının hazinesine konulmuştur. Bu yaprakla hastaları iyileştirirlermiş.

İşte Hükümdar Kuvayl'ın, câmiyle bâini inşa eden atasının İslâma giriş sebebi bu ağaçtır. O adam Arap yazısını bildiği için yaprağı okur okumaz manasını anlayarak İslâmi kabul etmiş ve Müslümanlığını gerektiği şekilde yaşamış. Bu adamin hikâyesi oralilar arasında pek yaygın. Fakih Hüseyin'in anlatlığına göre adı geçen hükümdarın çocuklarından biri, babasından sonra gâvur olup azmiş, ağacın köklerinin sökülmesini emretmiş! Böylece ağaç kütür kütür sökülmüş, izi bile kalmamış. Ama daha sonra yeniden dirilen ağaç eskisinden de alılım olmuş. Bu arada gâvur evlât da çarçubuk gebermiş!

Sonra Budfattan'a gittik. Büyük bir körfez üstüne kurulu görkemli bir şehirdir. Şehir dışında denize yakın bir noktada mescit vardır. Yörede hiç Müslüman bulunmadığı için dışarıdan gelen yabancı Müslümanlar bu mescide sığınmaktadır. Buranın limanı, ülkenin en güzel limanlardır. Yörenin suyu tatlı, fevfeli boldur. Hind'e ve Çin'e buradan yükleniyor fevvel. Ahalinin büyük bir kısmı Brahman'dır. Bura ahalisi, gâvurlar tarafından el üstünde tutulmakta, Müslümanlar nezdindeyse hiç sevilmemektedir. Bu yüzden aralarında Müslüman yoktur.

Mescitle İlgili Hikâye

Onların, adı geçen mescidi sağlam bırakmalarının sebebi bana şöyle anlatıldı:

Brahmanlardan biri, dam yapmak için mescidin çatısını yıkınca evinde bir ateş peyda olmuş! Adam, çocuklar ve eşyasıyla beraber yanıp kül olmuş. Böylece ahalî o mescide saygı göstermiş ve bir daha kötü niyetle yaklaşmamış. Hepsi oranın hizmetkârı olmuş. Gelen gidenin içmesi için de su koymuşlar yanına. Kuşlar girmesin diye de kapısına ağa örümüşler.

Budfattan şehrinden çıkış Fandrayna (: Panderani) şehrine yollandık.⁴⁶⁰ Bahçeleri ve çarşları ile gayet güzel ve büyük bir şehir. Orada Müslümanların üç mahallesi var ve her mahallede bir mescit bulunmaktadır. Şehrin büyük mescidi (: ulucâmii) sahildedir. Bu mabet, ilginç bir mimariye sahiptir. Denize bakan pencereleri ve mecâlisi (: taraça ve balkonları) muhteşemdir. Oranın kadılık ve hatipliğini yürüten Ummânlı imamın iyi yürekli bir kardeşi vardı. Çin gemileri kişi burada geçirmektedir.

KIRKDOKUZUNCU BÖLÜM

Kalikût'a Açıls, Çin Seyahatinin Aksaması ve Kavlem

Fandarayna'dan Kalikût'a doğru hareket etti. Burası Mulaybâr (: Malabar) bölgesinde bulunan büyük ticaret merkezlerindendir. Çin, Câva, Seylân, Maldîv, Yemen ve Fâris asillîler buraya gelmekte; dört buçağın tüccarı burada toplanmaktadır! Liman dünyanın en büyük limanlarındandır.

Kalikût Hükümdarı

Buranın hükümdarı Sâmurrî diye bilinen yaşlı bir gâvurdur. Sakalını bir Rum taifesi gibi keser. Kalikût'ta gördüğüm bu adamı inşallah ilerde anlatacağız. Şehirdeki tacirlerin reisi Bahreynli İbrahim Şâhbender'dir. Erdemli ve asil ruhlu olan İbrahim'in evinde tacirler toplanırlar ve sofrasında yemek yerler. Şehir kadısı Fahreddîn Osman asil ruhlu, cömert biridir. Oradaki tekkenin sahibi Kâzerûnlu Şeyh Şihâbeddin'dir. Hind ve Çin kökenlilerin, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûn'ye tuttukları adaklar; Şeyh Şihâbeddin'e teslim edilir. Hindistan, Çin, Yemen ve İran arasında mekik dokuyan pek çok ticaret gemisinin sahibi ünlü Nâhûda Miskal da bu şehirde oturmaktadır. Oraya vardığımızda bizi karşılamaya gelenler arasında İbrahim Şâhbender, kadi, Şeyh Şihâbeddin, nüfuzlu tacirler ve hükümdarın Kulâc adlı naibi bulunuyordu. Kendi gemilerinde davul, zurna, boru ve sancakla karşılaşlardır bizi. Bu diyarda bir benzerini görmediğim müthiş bir tantanıyla girdik limana ama ardından sıkıntı gelecek kısa bir rahatlamayıdı bu! Kiyıda 13 Çin gemisi vardı. Bir süre limanda bekledikten sonra şere çıktıktı. Her birimiz bir konakta ağırlandık. Çin'e gidiş zamanının gelmesini beklerken üç ay gâvur hükümdara konuk olduk.

Çin denizinde yalnız Çin gemileriyle yolculuk edilir. Şimdi bu gemilerin düzenini anlatalım:

Çin Gemileri

Çin gemileri üç bölüktür. En büyüklerine “cunûk” denilmekte. Bu kelimemin tekili “cunk”tur (: conk). Orta boylusuna “zav” (: dhaο), küçüğün ise “kekem” (: Ho-hang) denilir. Büyüklere üç ilâ on iki civarında yelken asılmaktadır. Yelkenler “hayzurân” (: bambu) dallarından hasır gibi örümekte olup asla indirilmezler. Rüzgârin esisine göre ayarlanıp gevrilirler. Demir atıldığı vakit yelkenler olduğu gibi bırakılır. Her gemide bin kişilik personel grubu bulunmaktadır. Altiyüzü gemici, dörtüzü savaşçıdır bunların. Savaşçılar arasında okçular, “dark” (: kalkan, savunma) ve “çarhiye” (: hafif top veya arbalet) işiyle uğraşanlar vardır. Onlar “neft” (: yanıcı madde) atmaktadırlar. Her büyük geminin ardından üç küçük gemi gelir. Bu küçük gemilere “nisfî” (: yarımlık), “sülüsî” (: tüce birlilik) ve “rubûî” (: çeyreklik) denir. Bunlar sadece Çin'in Zeytûn şehrinde yahut Sînkelân diye bilinen Sînussîn'da (: Kanton) üretilmektedir.⁴⁶¹

Gemilerin Nasıl Yapıldığını Anlatalım:

İki ahşap duvar dikilerek bunların arasında devasa tahtalar konulur. Bu tahtalara koca koca çiviler çakılarak enine boyuna ana gövdeye temas etmeleri sağlanır. Bir çivinin (: kazağın) uzunluğu üç arşındır. İki cephe bu tahtalarla sımsıkı bitiştilirdiği zaman cephelerin üstüne geminin yatağı yerleştirilir. Ve cepheleri denize salıp geri kalan işi suda tamamlarlar. Bu iki cephe ve tahtalar suyla temas eder vaziyette bırakılır. (İşçiler) suya inip tepeden tırnağa ıslanarak işlerini yapmaktadır. Sözünü ettigimiz tahtaların etrafında kürekler bulunur. Bunlar seren direği gibi koskocamandır. Sadece birini çekmek için on-onbeş kişi toplanmaktadır. Küreklerin ayakta çekildiğini belirtmeliyiz. Her gemiye dört güverte yapılır. Bu güvertelerde iş adamları için özel odalar, “misriye” tipi kameralar ve bölmeler yer alır. Misriyelerin çoğunda birkaç bölme ve tuvalet bulunmaktadır. Kapısındaki anahtarları sadece sahibi almakta ve gerektiğinde misriyeyi kapamaktadır. Adam, cariye ve hatunlarını beraberinde getirip oraya yerlestirebilir. Bazen biri çok uzun bir süre misriyesinden dışarı çıkmaz ve gemideki diğer yolcular onu tanıyamaz. Nihayet bir ülkeye vardıklarında birbirleriyle karşılaşıp aynı gemide olduklarını anırlar! Gemiciler ise gemi içinde çoluk çocuklarıyla beraber hayat sürerler. Ahşap havuzlarda zencefil, bahçe bitkileri ve sebze ekim-dikimi yaparlar!

Vekilü'l-merkeb (: gemi acentası; simsar) büyük bir bey gibidir. Karaya çıktığı zaman okçular ve siyah hizmetkârlar kargıları, yaylorı, davulları, zurnaları ve borularıyla adamın önüne dizilirler. O evine varlığında, kapının iki tarafına mızrak diken bu adamlar, vekil orada kal-

diği sürece muhafizlik işine devam ederler. Çin halkı arasında sürüyle gemiye sahip olan ve bu gemilerle vekillerini çeşitli ülkelere gönderen nice zenginler vardır. Dünyada Çinlilerden daha zengin kimse yok!

Çin Seyahatine Başlamamız, Bu İşin Sonu

Çin'e sefer etme vakti geldiğinde Sâmurrî derhal Kalikût limanında bulunan onuç cunktan birini bizim için hazırlattı. Geminin vekili Süleyman Safedî Şâmî (: Suriyeli) adlı biriydi. Aramızda tanışıklık olduğu için dedim ki:

“Yanimda cariyelerim var! Sade bana ait bir misriye istiyorum, çünkü bu gözdelerle yolculuk etmektir âdetim!” Bana şu cevabı verdi:

“Çin tacirleri gidiş-dönüş için misriyeleri kiralamaktadırlar. Ama kaynimın bir misriyesi var, onu sana verebilirim. İçinde tuvalet olmağını da ekleyeyim. Tabii, bu misriyeyi değiştirmen de mümkün!”

Dostlarımı salık verdim, yanımda bulunan eşyaları gemiye taşıdilar. Köle ve cariyeler de cunka bindiler. Bu iş Perşembe günü gerçekleşti. Ben Cuma namazını kılıp onlara katılırlım diye karada kalmışdım. Bu arada Melik Sünbul ve Zahîreddîn hediye çıkardılar gemiye. Sonra Hilâl adlı genç hizmetkârim Cuma sabahı yanına gelerek söyle dedi:

“Cunkta kiraladığımız misriye çok dar, işe yaramaz!” Durumu Nâhûdaya (: kaptana) anlattım.

“Başka çare yok! Ama kekeme binmek istersen orada istediğiniz gibi kamara bulunmakta!” cevabını verdi. Razı oldum, dostlarımı el ettim; eşyaları kekeme getirdiler, cariyeler de oraya taşındı. Cuma namazından önce bir güzel yerleştiler.

Her gün ikindiden sonra koca koca dalgalar kopar bu denizde. O esnada kimse cesaret edip gemiye binemez. İşte o gün bütün cunklar daha önce yola koyuldu. Geriye sadece iki cunk ve benim bineceğim kekem türü gemi kaldı. Cunklardan biri bizim hediyelerle yüklüydü, diğeri ise Fandarayna'da kişi geçirmek isteyenlerin gemisiydi. Cuma-yı Cumartesiye bağlayan akşam gemiye çıkış imkânı olmadı, sahilde kaldık. Gemide bulunanlar da karaya çıktılar. Yanımda sadece kilim vardı; yaydım, üstüne uzandım. Cumartesi sabahı gün ışırken baktım ki cunkla kekem limandan gayet uzak bir noktada duruyorlar. Fandarayna'da kışlamak isteyenlerin cunku ise azgın denizde parçalanmış, mürettebatından bir kısmı can vermiş, bir kısmı da zor-şer kurtulmuştu. Bu gemide bir tacirin güzel bir cariyesi vardı. Adam, aşkıyla yandığı bu kadını kurtarana 10 dinar altın vereceğini duyurdu. Kadıncağız, batan cunkun arka tarafındaki bir direğe sıkı sıkı

tutunmuştu. Hürmüzlü gemicilerden biri adamın çağrısını duyunca harekete geçti ve cariyeyi kurtardı ama dinarları almayıp şöyle dedi:

“Bu işi Hak Teâlâ’nın rızası için yaptım!”

O gün gece olduğunda hediye dolu cunk da battı. İçindekilerin tümü can verdi. Sabahleyin cesetlere baktık. Zahîreddîn’in başı paramparça olmuş, beyni dağılmıştı. Melik Sünbül’ün yanaklarından birine çivi saplanmıştı. Cenaze namazlarını kıldıktı, hepsini toprağa verdik. Bu arada Kalikût’un kâfir hükümdarıyla karşılaştım. Beline büyük beyaz bir peştamal kuşanıp göbeğinden dizine kadar örtünmüş, başına da ufak bir sarık takmıştı. Ayakları çiplaktı ve bir köle onun başına gölgelik tutuyordu.

Hükümdar kıyıda bekliyor, halkın denizden karaya vuran şeyleri yağma etmemesi için adamlarını görevlendirdi. Hükümdarın önünde ateş yanıyordu. Malabar diyarında bir gemi parçalandığı zaman tüm yükü hazineye aittir. Oranın âdeti böyle. Burada böyle bir âdet yok, suya saçılan eşyaları sadece sahipleri alır. Bu yüzden insanlar daha çok gelip gider olmuşlardı buraya ve mamur kılmışlardı bu şehri.

Kekem türü gemide bulunanlar cunkun hâlini görünce yelken açtılar; bütün eşyamı, kölelerimi ve cariyelerimi alıp gittiler. Ben kıyıda yapayalnız sap gibi kaldım! Gerçi yanımda daha önce azat ettiğim genç bir hizmetkâr vardı ama o da başıma gelenleri görünce sıvışıp gitti! Yanımda bir zamanlar cükînin verdiği 10 dinarla üstüne uzandığım kilimden başka şey kalmadı! O kekemin mutlaka Kavlem limanına gireceğini ögrenince oraya gitmeye karar verdim. Her iki limanın arası karadan da gidilse nehirden de gidilse on gün tutmaktadır. Ben ırmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Kilimi taşışın diye bir Müslümanı kiraladım. Irmakta yolculuk yapılrken âdet olduğu üzere akşamleyin karaya çıkarılır, gece sahildeki köylerden birinde geçirilir ve gündüzleyin gemide yolculuğa devam edilir. Biz de böyle yaptık. Bu teknede, kiraladığım adamdan başka Müslüman yoktu. O da zaman zaman karaya çıktığımızda gâvur tohumlarıyla bir olup şarap içер, benimle kavga ederdi! Yolculuğumuzun beşinci günü Yahudilerin yaşadığı bir şehre; dağlık bölgenin zirvelerine kurulmuş Kuncîkerî'ye ulaştık. Onların kendi aralarında bir önderi vardır. Bu cemaat, cizyeyi Kavlem hükümdarına vermektedir.

Tarçın ve Bakkam (: Kızılağaç)

Bu ırmak kenarında bulunan ağaçların tümü tarçın ve bakkamıdır. Hattâ odun olarak bile bu ağaçlar kullanılıyor! Biz de yemeklerimizi pişirmek için yol boyunca yakıtımızı bunlardan sağladık.

ELLİNCİ BÖLÜM

Kavlem'e Giriş, Malabar Sahilinde Seyahat

Yolculuğumuzun onuncu günü Mulaybâr (: Malabar; Ma'bar) bölgesinin en güzel şehirlerinden olan Kavlem'e vardık. Şehrin çarşılıarı gayet güzel, civil civil. Burada Sûlî kökenli tacirler çok zengin. Onlardan biri tüm donanımı ile koca bir gemiyi kiralayıp kendi konagından çıkardığı mallarla onu doldurabilir. Kavlem'de gayet kalabalık bir Müslüman işadamları cemaati var. Önderleri Irak'ın Âva şehri ahalisinden Alâeddin Âvacı'dır. Râfîzî olan bu adamın, aynı mezhepten pek çok dostu var. Onlar mezheplerini gizlemiyor, açıkça gereğini yapıyorlar. Şehir kadısı Kazvînli bir soyludur. Kavlem şehrindeki Müslümanların büyüğü, Muhammed Şâhbender adlı biridir. Onun, Takîyyüddîn isimli erdemli bir kardeşi vardır. Şehirdeki büyük câmii Hvâce (: Hoca) Mühezzeb adlı tüccar yaptırmıştır. Bu mabet çok hoştur. Şehir, Malabar bölgesinin Çin'e en yakın şehridir. Ahalinin büyük kısmı Çin'e gidip gelmektedir. Burada Müslümanlar büyük saygı görmekte, el üstünde tutulmaktadır.⁴⁶²

Kavlem Hükümdarı

Tîreverî diye bilinen bir gâvurdur. Bu adam, Müslümanlara hürmet göstermektedir; hırsızlar ve pezevenkler aleyhine çıkardığı sert yasaları vardır.

Bir Kısas Olayı

Kavlem'de tanık olduğum olaylardan biri şudur:

Iraklı bir okçu kendi grubundan birini öldürerek Âvacı'nın evine kaçıtı. Âvacı'nın serveti büyültü. Müslümanlar öldürülen adamı gömmek istedikleri vakit hükümdarın naipleri buna engel oldular; şöyle dediler:

"Katili bize teslim etmelisiniz ve o hemen öldürülmeli! Yoksa mevta gömülemez!"

Ceset tabut içine konularak Âvacî'nın kapısı önüne bırakıldı; yavaş yavaş kokmaya ve bozulmaya başlayınca Âvacî katili teslim etti. O, canına kıymamak koşuluyla tüm servetini onlara verebileceğini teklif ettiyse de naipler bunu kabul etmediler ve hemen öldürdüler katili! Böylece asıl maktul de toprağa verilmiş oldu.

Hükümdarın Sertliğine Dair Bir Olay

Bana anlatıldığına göre Kavlem hükümdarı bir gün şehir dışına çıkmaya niyetlenerek atına binmiş; takip ettiği güzergâh bahçeler arasında olmuş. Yanında kendisi gibi asil ve meşhur beyzâdeelerden olan damadı bulunmactaymış. Damat bahçelerdeki ağaçlardan yola düşen bir üzüm tanesine uzanıp yemiş. Bunu gören hükümdar hemen onu ortadan ikiye bölmüş! Cansız bedenin bir parçasını yoluñ sağına, öbür parçasını da soluna astırmış. Bu arada üzüm tanesini de ikiye bölerek cesedin parçalarına bölüstürmüştür. Görenler ders alsın diye ceset öylece bırakılmış!

Benzeri Bir Hikâye

Kalikût'ta da buna benzer bir olay meydana geldi:

Hükümdar naibinin yeğeni, Müslüman işadamlarından birinin kılıçını gaspetti. Tacir onu amcasına şikayet edince probleminin çözüleceğine dair söz aldı. Naip (: yardımçı) kendi kapısı önünde otururken birden yeğeni çikageldi. Gaspederek aldığı kılıç da elindeydi. Naip yeğenini yanına çağırarak:

"Şu elindeki âlet o Müslümanın kılıcı mı?" dedi. Öteki:

"Evet!" cevabını verince naip:

"Bunu ondan para ile mi aldım?" diye sordu. Yeğen:

"Hayır!" diye karşılık verince kollukçularına dönen naip:

"Tutun şunu!" dedi. Yeğen hakkında kesin buyruk çıktı; gaspettiği kılıçla boynu vuruldu!

Çin Elçilerinin Son Durumu, Hinavr'a Seyahat

Kavlem şehrinde bir süre Şeyh Şihâbeddin Kâzerûnî'nin oğlu Şeyh Fahreddîn'in tekkesinde kaldım. Şihâbeddin, Kalikût Tekkesi'nin postnişinidir.

Bizim kekemle ilgili herhangi bir haber alamadım. Kavlem'de bulunduğu sırada Çin hükümdarının bizimle beraber yolculuk eden elçileri geldi. Onların bindiği cunk da parçalanmıştı. Çinli tacirler bu

elçilere giyim kuşam verdiler. Böylece memleketlerine döndüler. Ben daha sonra Çin'de onlarla yeniden görüştüm...

Çin hükümdarına gönderilen armağanların başına gelenleri anlatmak amacıyla Hind hükümdarının yanına dönmek istedimse de: "Niçin hediyelerin peşini bırakın?" diye paylasmasından korkarak Hinavr sultani Cemaleddin'in huzuruna çıkmaya ve kekem türü gemiden bir haber alıncaya kadar orada kalmaya karar verdim ve Kalikût'a döndüm. Orada Hind hükümdarının hâciblerinden Seyyid Ebu'l-Hasan adlı Arabın kumandasında gönderilen gemileri buldum. Hükümdar, Araplara olan sevgisi nedeniyle Hürmüz ve Katîf'ten mümkün olduğu kadar çok Arap toplayıp getirsin diye göndermişti o adamı. İşte onun yanına vardım.

Emir kış mevsimini Kalikût'ta geçirip Arap şehirlерine gitme niyetindeydi. Hükümdarın yanına dönme konusunu onunla görüşüğünde bu niyetimi hiç uygun bulmadı. Böylece Kalikût'tan gemiyle ayrıldım. Denizde yolculuk mevsimi sona ermek üzereydi. Yarım gün seyahat ediyor sonra demir atıp ertesi günü bekliyorduk. Derken dört savaş gemisiyle karşılaştık! Başımıza iş çıkacak diye yüreğimiz ağızımıza geldiyse de herifler bize saldırmadılar. Sonunda Hinavr şehrine vardık. Sultanın huzuruna çıkarak selâm verdim. Beni bir evde ağırladı. Orada bana hizmet edecek hiç kimse yoktu! Hükümdar namazları kendisiyle beraber kılmamı istedи. Ben o günlerde daima sultanın mescidine oturur, her gün bir hatim indirirdim. Sonra günde iki hatim indirmeye başladım. Sabah namazından sonra okumaya başlıyorum, güneş tepeden inmeye yüz tutarken bir hatim indiriyordum. Sonra abdest tazeleyip yeniden başlıyorum, gün batarken bir daha hatmetmiş oluyordum. Üç ay devam ettim bu ibadete. Bu süre içinde erbaîn çikardım; kırk gün bir köşeye çekiliп kendimi Allah'a verdim.

Savaşa Çıkışımız ve Sendâbûr'un Fethi

Hinavr sultani Cemaleddin, Sendâbûr'u fethetmek amacıyla ellî iki pâre gemi hazırlamıştı. Sendâbûr hükümdarı ile oğlunun arası eskiden beri limonî idi. Sendâbûrlunun oğlu, Hinavr sultani Cemaleddin'e bir mektup göndererek onu Sendâbûr fethine davet etmiş ayrıca İslâmiyeti benimseyeceğini ve sultanın kızkardeşile evleneceğini, vaadetmişti. Gemiler hazırlanıp suya açılma vakti geldiğinde benim de cihada katılaşım geldi. "İstihâre" yapmak; en güzel bulmak amacıyla *Kur'an-ı Kerîm'i* açtım, hemen sayfanın başında:

"Onlar, başka şey değil, sadece Rabbimiz Allah'tır dedikleri için haksız yere yurtlarından sürülmüş kimselerdir. Eğer Allah bir kışım

insanları diğer bir kısmıyla defedip önlemeseydi içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılıp giderdi. Allah, dinine yardım edenlere muhakkak yardım eder. Kuşkusuz Allah güçlündür!" âyetiyle karşılaşınca pek sevindim.

Hükümdar ikindi namazını kılmak için mescide geldiğinde ona:

"Ben de sefere gitmek istiyorum!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Öyleyse sen onların önderi olursun!"

*Kur'an'*ı açtığında karmaşma çıkan âyetten bahsettim ona; ziyade-
siyle memnun oldu. Daha önce bizzat gazâya katılma niyeti taşı-
yordu ama bu konuşmadan sonra kararını değiştirdi, o da katılacaktı.

Bir Cumartesi günü beraber açıldıktı denize. Pazartesi akşamı Sen-
dâbûr körfezine girdik. Şehir halkı mancınıkların başına geçmiş, savaş
için tetikte bizi gözlüyordu. O geceyi şehrin açıklarında geçirdik.
Sabahleyin gün ışırken, davul, boru ve zurna sesleri arasında gemiler
şehre doğru kaymaya başladılar. Karşı taraf, gemilere mancınıklarla
taş yağıdıryordu. Bu sırada havada uçan bir taşın, hükümdarın yanın-
da dikilenlerden birine isabet ettiğini gördüm. Gemidekiler kalkan ve
kılıçlarıyla suya attılar kendilerini. Sultan derhal bizdeki şillîr türü
tekneye benzeyen ve ukayrî diye bilinen gemiye bindi. Ben de diğer-
leriyle beraber suya attım kendimi. Yanımızda içi atlarla dolu arkası
açık iki gemi vardı; tarîda cinsinden. Bu gemiler süvarilerin içinde
atlarına rahatça binip zırhlarını giyebileceği tarzda yapılmıştı. Onlar
da öyle yaptılar...

Allah'ın izniyle adanın fethi gerçekleşti. Ellerimizde kılıçlarla
şehre girdik. Gâvur taifesinin büyük bölümü hükümdar sarayına
siğınmıştı. Orayı ateşe verdik, dışarı çıktılar; hepsini yakaladık.
Sonuça Sultan Cemaleddin onları affetti, **emân** (: güvence, hayat
güvencesi) vererek çoluk çocuklarını ve eşlerini kendilerine iade etti.
Onlar onbin civarındaydilar. Hükümdarın emriyle şehrin dış mahalle-
lerinde iskân edildiler.

Hükümdar saraya kurulup çevredeki konakları devletin ileri
gelenlerine ve yakın hizmetkârlarına verdi. Bana da adanın yerlisini
olan Lemkî adlı cariyeyi verdi. Ben ona Mübareke adını verdim.
Onun kocası geldi, fidye ödeyip hanımını geri almak istediyse de ben
kabul etmedim. Bu arada hükümdar, gâvur hazinesinden ele geçirilen
ganimetler arasındaki bir Mısır feracesini giydirdi bana.

Sendâbûr'un fethedildiği 13 Cumâdelûlâ'dan (: Cemaziylevvvel)
Şa'bân ortalarına kadar⁴⁶³ hükümdarın yanında kaldım. Sonra yola
çıkmak için izin istedim. Benden söz aldı, tekrar yanına döneyim diye.
Böylece izin verdi.

Deniz yoluyla, yukarıda bahsettiğimiz Hinavr, Fâkenevr, Mence-rûr, Hîlî, Curfattan, Dehfattan, Budfattan, Fandarayna ve Kalikût'a uğradıktan sonra dünyanın en hoş şehirlerinden olan Şâliyat'a vardım. Burada şehrin ismiyle bilinen (: şal) güzel kumaşlar üretilmektedir.⁴⁶⁴ Orada uzun süre kaldıktan sonra Kalikût'a döndüm. Kekemde bulunan kölelerimden ikisi Kalikût'a gelmişti. Derdi içimi yakan şu hamile cariyenin vefat ettiğini, diğer cariyelerin Câva hükümdarı tarafından alındığını, eşya ve mallarımın tamamen yağmaladığını, seyahat arkadaşlarının ise Çin, Câva ve Bengâle (: Bangladeş) ülkelere dağıldığını haber verdiler bana!

Bunları işitince Hinavr'a döndüm; Muharrem ayının sonlarında Sendâbûr'a gelerek Rebîulâhir ayının ikisine kadar orada kaldım. Bu arada Sendâbûr'un gâvur hükümdarı şehri Müslümanlardan geri almak üzere harekete geçmişti. Gâvur milleti onun yanına siğınmıştı. Müslüman sultanın ordusu öteye beriye dağılmış olduğundan biz yalnızdık. Gâvurlar bizi sıkıştırmaya başladilar. Vaziyet kötüleşince şehri terkederek Kalikût'a döndüm. Böylece, daha önce hakkında pek çok şey isittiğim Zîbetülmehel'e (: Maldiv adalarına) doğru açılmaya karar verdim.

ELLİBİRİNCİ BÖLÜM

Zîbetülmehel Adaları

Kalikût'ta gemiye atladıktan on gün sonra, hakkında epey hikâyedinlediğim Zîbetülmehel (: Maldiv) adalarına ulaştık. "Zîbe", zîb (: dhîb: Arapçada kurt) kelimesinin dişil kalıbindandır. Bu ilginç adaların tümü ikibine yakın. Bunlardan yüz tanesi yahut daha azı bir daire oluşturacak şekilde sıralanmıştır ve dairenin tek bir girişi vardır. Gemiler sadece oradan girebiliyorlar. Adalardan birine gelen gemi diğer adalara girmek için mutlaka halktan birinin kılavuzluğuna gereksinim duyar. Bu küçük kara parçaları birbirlerine çok yakın. Handiyse bir adadan çıkışırken öteki adanın hurma ağaçları göz kırpar, palmiyelerin kelleleri gözükür. Bir gemi yolunu şaşırılmışsa bu adalara giremez. Rüzgâr onu Ma'ber veya Seylân kıyılarına atar.

Bura halkın tümü Müslümandır. Adalar birtakım bölgelere ayrılmış. Her bölgede Kerduû denilen bir vali bulunmakta. Bölgeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Bâlibûr (: Balipur)
- 2-Kennelûs (: Kinalus)
- 3-Mehel (: Male); hükümdarlar burada oturmaktadır; adalar topтан bu isimle bilinmektedir.
- 4- Telâdîb (: Taladib veya Tuladu)
- 5- Kerâydû (: Karhidu)
- 6- Etteym (: Utimu)
- 7- Teledummatî (: Tilladumati)
- 8- Heledummeti (: Haddummeti); bu kelimenin kalıbı bir önceki ile aynı, yalnız ilk harf "h" olacak.
- 9- Bereydû (: Braido)
- 10- Kendekel (: Kaindecolu)
- 11- Mülük (: Mulaku)
- 12- Süveyd (: Suwaid veya Suadiva); burası en uzak bölgedir.

Bu adaların hiçbirinde hububat yetişmiyor. Sadece Suveyd bölgesinde anlı (: akdari) benzeri bir tür tahıl yetiştirmektedir. Oradan Mehel'e gönderiliyor. Halkın temel gıdası "beyrûn" (: ton balığına) benzeyen ve oralılarca "kulbulmâs" diye adlandırılan bir balıktır.⁴⁶⁵ Bu balık yağsız ve eti kırmızı! Tipki davar eti gibi kokuyor! Ada halkı bu balığı avlayınca dört parçaya böler. Biraz pişirdikten sonra hurma dallarından yapılmış sepetlere koyarak ipe asar. Tamamen kuruyunca afiyetle yerler. Kulbulmâs balığı Hind, Çin ve Yemen ülkelerine ihraç edilir.

Bu Adaların Ağaçları

Adalarda yetişen ağaçların büyük bir kısmını "nârcîl" (: hindistancevizi) oluşturmaktadır. Halkın temel gıdası nârcîl ile yukarıda adı geçen balıktır.

Nârcîl ağacının garip özellikleri vardır. Ayda bir salkım verir ki senede oniki salkım eder bu. Salkımların bir kısmı büyük, bir kısmı küçük, bir kısmı kuru, bir kısmı da yeşildir. Daha önce de anlattığımız gibi hindistancevizinden süt, yağı ve bal kıvamında şerbet elde edilir. Onun şerbetinden tatlı yapılır ve kuru cevizle karıştırılıp afiyetle yenir!

Hindistancevizinden elde edilen bu ürünlerin tümünde ve onların sürekli yedikleri o balıkta müthiş bir afrodisyak etki vardır. Eşi benzeri yoktur bu hususta! Adalar halkın mevzu ile ilgili acayıp meziyetlerinden bahsedilir! Oradayken cariyelerim dışında dört eşim vardı. Her gün tek tek hepsine uğrardım. Geceyi ise nöbeti olan hatunun yanında geçirirdim. Maldiv adalarında bir buçuk sene işte böyle yaşadım...

Burada yetişen ağaçlar arasında "cammûn" (: eugenia jambolana) "ütruc" (: portakal) limon ve "kulkas" ağaçları anılabilir. Yerli halk kulkasın kökünü un hâline getirip bundan tel şehriyeye benzer bir şey üretiyorlar. Onu hindistancevizinin suyuyla pişirdiklerinde ağızlarla lâyık, nefis bir yemek çıkıyor ortaya. Bu yemeği ziyadesiyle sever ve hep ondan yerdim.

Bu Adaların Ahalisi, Bazı Töreleri ve Evleri

Bu adaların ahalisi temiz kalpli, din-diyanet bilen; doğru inançlı, iyi niyetli kimselerdir. Helâl yerler ve duaları Allah katında geri çevrilmez. Onlardan biri bir adamla karşılaşınca (selâm cümlesi olarak):

"Allâhu Rabbî ve Muhammed Nebiyyî ve Ene Ümmî Miskin!" derler.

(Anlamı: "Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed'dir. Ben okuma yazma bilmez bir garibim!")

Bünyeleri pek zayıftır. Kavga ve savaştan hiç anlamazlar. Yegâne silâhları duadır. Bir defasında orada bir hırsızın elinin kesilmesini emrettiğim zaman, seyredenlerin çoğu bayılıp düştü. Hind korsan ve hırsızları, bura halkından bir şey çalan bahtsızın başına mutlaka belâ geldiğine tanık olduklarından kesinlikle Maldivlilere dokunmazlar! Düşman gemileri bu memlekete geldiklerinde buralı olmayan yabancılardan bulabildiğini toplar götürür, fakat yerli halktan kimseye bir kötülük yapamaz! Gâvur tayfasından biri bu adalarдан bir limon dahi çalsa reisi onu hemen cezalandırır! Böyle olmasaydı buranın yerli halkı yabancı düşmanlar karşısında pek fena duruma düşer, bünyeleri çelimsiz olduğu için muhtemel bir savaş hâlinde yerlere serilirlerdi. Buradaki adaların her birinde şirin mescitler vardır. Ada halkın evlerinin büyük bir kısmı ağaçlandırır.

Ahali temizlik konusunda pek titizdir. Pis şeye elini sürmez. Halkın çoğu, aşırı sıcaktan terlediği zaman bu dertten kurtulup temizlenmek için günde iki defa tepeden tırnağa yıkanır! Yıkanma fashından sonra sandaliye gibi güzel kokuları sürünlürler, ayrıca Makdaşav’dan (: Mogadişu) ithal edilen hoş kokulu gâliye kremini de cömertçe kullanırlar. Onların âdetince sabah namazı kılındıktan sonra her kadın, kocasına veya oğluna sürme, gül suyu ve gâliye kremini getirir. Adam veya çocuk gözlerine sürme çeker, gül suyu ve kremle her yanını ovalar; böylece cilt canlanır, yüzdeki karaltı ve sekilsizlikler yok edilir.

Onların giysileri peştamaldır. Bir peştamalı şalvar yerine bellerine dolayıp sırtlarına da “vilyân” denilen bir kumaş atarlar. Peştamal ve sırt örtüsü bu hâliyle hac için giyilen ihram elbiselerine benzemektedir. Bazıları sarık takar, bazıları da sarık yerine başa küçük bir mendil dolar. Halktan biri, kadı veya hatibe rastlarsa omuzundaki örtüyü kaldırır; sırtını açar. Onunla beraber yürürken bu hâldedir; hattâ evine varincaya kadar bu vaziyet üzere devam eder yürüyüşüne. Halkın âdetlerinden biri de şu:

Damat, hanının evine yöneldiğinde gelin, dış kapıdan içerisindeki zifaf odasına kadar tüm zemini pamuklu kumaşlarla döşer. Koca, esas odaya girinceye kadar sağa sola, pamuklu kumaşlar üzerine avuç avuç “veda” koyar!⁴⁶⁶ Bu esnada gelin zifaf odasının kapısında dikilmekte, damadı seyretmektedir. Damat bu şekilde odaya vardığında gelin, erkeğinin ayaklarına bir kumaş parçası atar. Bu kumaşı damadın hizmetçileri hemen çekip alırlar.

Ama gelin damadın evine gidecek şekilde bir düğün olursa damat evi güzelce döşenir, her yanına mavi boncuklar bırakılır. Bu durumda gelin, damadın yanına varır varmaz hemen ayaklarına atar o örtüyü.

Buralılar, sultani selâmlarken de aynı âdeti uygularlar; muhakkak onun ayağına atılacak bir kumaş parçası gereklidir! Bunu ilerde anlatacağız.

Evler ağaçtandır. Adaların toprağı epey rutubetli olduğundan nemden korunmak amacıyla evler zemin seviyesinden daha yükseğe yapılır; önce iki-üç arşın uzunluğundaki taşları düzeltip yontarak birkaç sıra hâlinde dizerler. Bunların üzerine hindistancevizi ağacının kütüklerini döşerler. Evin esas tabanı budur. Bunun üzerine ahşap duvar yapılır. Bu konuda dudak uçuklatacak bir ustalık sergilerler! Evin avlu kısmına "mâlem" adı verilen bir bölme yaparlar; evin erkeği sohbet meclisini buraya kurar. Bu bölmenin iki kapısı vardır. Biri avluya açılır; oradan herkes girebilir. Diğereri eve açılır; oradan sadece ev sahibi girebilir. Bu bölmenin hemen yanında su dolu bir küp bulunmaktadır. Küpün kıyısındaysa hindistancevizin kabuğundan yapılmış "valanc" adlı maşrapa bulunur. Maşrapanın sapı iki arşın uzunluğundadır; uzak olmayan kuyulardan (ve göletler) su çekerler bununla.

Hangi sınıfından olursa olsun ahalinin tümü yalnız ayak dolaşır. Sokaklar ve çarşılarda temizdir, daima süpürülür. Ağaçlar sokakları bir baştan bir başa gölgeler; oradan geçen kendini bahçe içinde zanne der. Ama yine de eve girmek isteyen kişi, mâlem odasındaki küpte bulunan suyla ayaklarını yıkamalı, oraya serilmiş bir hasırda silmelidir. Bu hasır, kaba bir liften yapılmıştır. Mescide girerken de böyle yapılır.

Halkın geleneklerinden biri de şudur:

Adaya gemi geldiğinde bir bölük insan yanlarına tenbûl ve kerenbe yani yaş hindistancevizi alarak kündüre denilen küçük botlara atlayıp gemiye yanaşırlar. Her biri elindeki yiyeceği, gemide bulunan yolculardan istedigine sunar ve yolcu onun misafiri olur. Sanki aralarında akrabalık varmış gibi adamın eşyalarını evine taşıır.

Misafirler arasında ada kadınlarından biriyle evlenmek isteyen olursa hemen evlenebilir. Ama adadan ayrılaceği zaman kesinlikle kadını boşamak zorunda! Çünkü bura kadınları, ülkelerinden katienen çıkmazlar! Yabancı buraya gelir, uzun müddet kalır ve evlenmezse onun hizmetini misafir kaldığı evin hanımı üstlenir. Ona yemek pişirir, gerekli yardım yapar ve yola koyulacağı zaman da ağını hazırlar. Bütün bu iyiliklerine karşılık o kadın çok küçük bir hediyeye razı olur.

Burada "bender" adı verilen hazine geliri, ticaret gemilerindeki her malın bir kısmının belirli bir bedel karşılığında satın alınmasıyla sağlanır. Söz konusu bedelin, malın esas değerine eşit veya artık olması farketmez. Bu işe şer-i bender (: bender yasası; bender hakkı) adını vermişler.

Her adada benderin (: hazinenin) korunup saklanması için yapılmış ahşap bir ev bulunur; beçensâr denilen. Vali, yani oralıların deyişle kardûrı bütün malları orada toplayıp satar veya takas eder. Orada bir tencere beş-altı tavuğa satılır. Toprak testiler de bir tavuk karşısında satılır.

Yabancı ticaret gemileri adalardan mal alırken yukarıda bahsettiğimiz balık, Hind cevizi, peştamal, vilyân ve pamuktan mamul sarıklar ana kalemi oluşturur. Ayrıca orada bol miktarda bulunan bakır kapılarla, veda (: denizden çıkarılan parlak kabuk, katır boncuğu) ve kanbar cinsi Hind cevizi lifini de alırlar. Bu lifler deniz kıyısında açılan çukurlarda bir güzel temizlenip terbiye edildikten sonra kazmayla dövülür, sonra kadınların ellerinde ip gibi eğrilir! Elde edilen üründen gemilerin direklerini birbirine bağlamakta kullanılan halatlar yapılır. Bildiğimiz kinnabdan (: kindaptan, kendirden) daha dayanıklı olan bu ipler, Çin Hind ve Yemen ülkelerine ihraç edilir. Hind ve Yemen gemilerinin seren direkleri hep bu iple birbirine bağlıdır. Çünkü buranın denizinde taş (: mercan kayaklıları) boldur. Eğer o büyük gemilerin esas aksamı demir civilerle tutturulsaydı herhangi bir mercanla karşılaşıldığı anda geminin omurgası parçalı olurdu. Ama sözünü ettigimiz iplerle birbirine bağlanan tahtalar, böyle bir kaza esnasında esnekliği sebebiyle kolay kolay kırılmaz!

Bu adaların halkı para olarak "veda"yı kullanırlar. Veda aslında denizden toplanan kabuklu bir hayvandır. Bunları kıyıdıraki çukurlara koyarlar. Eti tamamen soyulup membeyaz kabuğu kalınca para hazır demektir! Halk bu kabığın yüz tanesine siyah, yedi yüz tanesine fâl, onikibin tanesine küttâ ve yüzbin tanesine bustuvâ adını vermektedir. Buralarda her türlü alışveriş bu deniz boncuğu ile yapılır. Dört bustuvâ bir dinar altın değerindedir.

Bu deniz boncuklarının değeri düşer zaman zaman ve on bustuvâ bir altın dinara satın alınabilir. Maldivliler, Bengâle (: Bengâle; Bangladeş) ahalisine bu deniz boncuklarını verip karşısında pirinç alırlar. Pirinç de Bengâlelilerin para birimidir. Bunun dışında Yemenlilere de bu deniz boncuklarını sattıkları görülür. Yemenliler büyük ticârî gemilerinde safra olarak kum yerine bu boncukları kullanırlar. Veda denilen bu deniz kabukları, Sudanîler (: batıdan doğuya tüm Orta Afrika siyahları) tarafından da para birimi olarak kullanılır. Mâllî (: Mali) ve Cavcav'da (: Gavgav'da) binelli deniz boncuğunun bir altın dinara satıldığını gördüm.

Buranın Kadınları

Buranın kadınları başlarını örtmezler. Onlara hükümdarlık eden kadın da örtmez. Onlar saçlarını güzelce tarayıp bir tarafta toplarlar.Çoğu sadece göbekten aşağısını peştamalla örterek vücutunun diğer kısımlarını açıkta bırakır. Çarşı ve diğer mekânlarda böyle gezerler!

Maldiv'de bana kadılık görevi verildiği zaman bu âdeti kaldırılmaya, kadınlarla elbise giydirmeye çok çalıştım. Ama başaramadım. Fakat hiçbir kadın, bedeni iyice kapalı olmadığı sürece huzuruma kabul etmez, davasına bakmazdım. Ne yapayım, bundan ötesine gücüm yetmedi! Bazı kadınlar göbekten aşağı giyilen peştamalla beraber kolları kısa ve geniş olan bir tür gömlek de giyinirler. Giysileri Dihlî halkın giydiklerine benzeyen cariyelerimvardı orada. Onlar başlarını da örtmektediler ama böyle giymeye alışık olmadıkları için örtü onları süsleyeceğine çırkinleştiriyordu!

Kadınların süs eşyası bileziktir. Her kadın bileğinden dirseğine kadar iki koluna da bilezik takar, neredeyse teni gözükmek! Bilezikler gümüşten yapılmıştır. Altın bileziği özellikle hükümdar hanımları ve akrabası takar.

Maldiv kadınları bâyil denilen halhalları kullandıkları gibi göğüslerine altın gerdanlık taktıkları da vâkidir. Bu gerdanlığa besdered adını verirler. Buralı kadınların enteresan işlerinden biri de beş dinar gibi belirli bir ücret karşılığında ev hizmetçiliği yapmalarıdır. Yiemecekleri ev sahibinin kesesinden karşılaşır. Kadınlar bunu ayıp saymıyor! Kızların çoğu bu tür hizmetçiliğe gider. Bir zenginin evinde bu şekilde on ilâ yirmi hizmetçi kadın görmek mümkündür. Onların ev içinde kirdikleri kapların bedeli kendi zimmetlerine kaydedilir. Hizmetçi kadın bir evden çıkışın başka bir eve girmek isterse gireceği evin sahibi hizmetçinin borçladığı kadar parayı doğrudan ona verir. Hizmetçi de aldığı bu parayı götürür daha önceki ev sahibine teslim eder. Böylece hizmetçinin üzerindeki borç sonrakilere kalmaktadır.

Ev hizmetçilerinin esas işi kanbar eğirmektir.

Bölge âdetinde mehrin (: nikâh neticesinde kadının sahip olduğu malî teminatın) azlığı; bir de kadınların iyi huylu ve geçimli oluşu sebebiyle evlenmek kolaydır. Çokları mehri, "mûsemmâ" (: iki tarafın anlaşmasıyla belirli) hâle getirmezler; şahitlikten sonra "mehr-i misl" (: genel olarak akranlarının aldığı mehir neyse o miktarı) alırlar sadece. Büyük ticaret gemileri kıylara yanaştıkta yeni gelen misafirler ada halkından kadınlarla rahatça evlenir; ayrıldıkları zaman da onları boşarlar. Bu aslında bir tür mut'a nikâhıdır (: ayrılma vakti baştan belirlenmiş nikâh). Onlar, ülkelerinden asla ayrılmayan kadınlardır. Ben dünyada

eşiyle bu kadar iyi geçenin kadın görmedim. Burada kadın kocasının hizmetini başkasına bırakmaz, kendi yapar. Yemeğini de kendi götürür. Sofrayı önünden kendi kaldırır. Kocasının ellerini yıkar ve abdest için suyunu getirir. Uyuyacağı zaman da ayaklarını örter!

Onların garip geleneklerinden biri de şu: Kadın yemeği kocasıyla beraber yemez; erkek karısının ne yediğini bilmez. Ben bu ülkede pek çok kadınla evlendim. Bazıları ben direttiğim için benimle beraber yemek yediye de diğerleri yanı başımda hiç sofraya oturmamıştır. Onları yemek yiyor hâlde görmedim! Bunu başarmak için çeşitli yollar denedimse de faydası olmadı.

Bu Adaların İslâma Girişinin Sebebi ve Her Ay Buraya Gelen İfrîtlerin Hikâyesi

Maldiv halkından Yemenli fakih İsa, fakih Muallim Ali, Kadı Abdullah ve bir grup sözüne güvenilir adam bana şunları anlattı:

Adaların asıl halkı önceden kâfirmış. Her ay gözlerine bir ifrit gözükmüş, deniz tarafından gelen. Bu yaratık, kandillerle donanmış ışıklı bir gemiye benzermiş. Ahali o devi görünce töreleri gereği bakire bir kızı süsleyip sahildeki puthaneye götürmüştür. Puthanenin kemer şeklinde bir penceresi varmış, oradan görüldürmüştür içi. Kızı bir gece orada bırakırlar, sabahleyin geldiklerinde zavalliyı ölü bulurlarmış; hem de bekâreti bozuk hâlde! Her ay aralarında kur'a çekilir, kime rastlarsa onun kızı gönderilirmiştir.

Gel zaman, git zaman; ülkeye Ebu'l-Berekât Berberî adında Fas kökenli bir hafız teşrif ediyor; Mehel adasında ihtiyar bir kadının evine misafir oluyor. Bir gün kadının yanına vardığında civardaki herkesin orada toplandığını ve ev halkın hüngür hüngür ağladığını görüyor, sebebini soruyor. Onlar dertlerini anlatamıyorlar. Hemen bir tercüman gelip o ayki kur'anın bu eve isabet ettiğini, yaşlı kadının tek bir kızı olduğunu ve onun da cin tarafından öldürileceğini anlatıyor. Ebu'l-Berekât kadına dönerek:

“Geceleyn, biricik kızının yerine ben gider kurban olurum!” diyor.

Ebu'l-Berekât köseymiş! O gece bizim Mağripliyi götürüp puthaneye bırakıyorlar. Abdestli olan Ebu'l-Berekât yavaş yavaş Kur'an okumaya başlıyor. Azgın cin pencereden şöyle bir göz attıysa da Ebu'l-Berekât oralı bile olmuyor; hiç aldirış etmeden okumaya devam ediyor.

İfrît, Hak kelâmını işitecek denli yaklaştıkta korkuyor, hemen denize dalıyor! Ebu'l-Berekât Kur'an okuya okuya günü iştiyor. İhti-

yar kadın ve ailesi ada halkıyla beraber –âdetleri gereği– kurbanı çkarıp yakmak için puthaneye geldiklerinde karşılında *Kur'an* okuyan Mağripliy buluyorlar; onu yanlarına alıp dönemin “Şenûrâza”⁴⁶⁷ adlı hükümdarına götürerek olayı anlatıyorlar. Hükümdarın o anda gözleri faltaşı gibi açılıyor, dili tutuluyor! Faslı Ebu'l-Berekât, Müslümanlık çağrısı yapınca söyle diyor hükümdar:

“Gelecek aya kadar yanımızda kal! Bu yaptığıni tekrarlayabilir ve ifritten yine kurtulursan İslâmiyeti kabul ederim!”

Ebu'l-Berekât Berberî böylece adalar halkın yanından ayrılmamış. Hak Teâlâ'nın inayetiyle hükümdar ay sonu gelmeden Müslüman olmuş, çoluk çocuğu ve devlet erkânı da İslâma girerek yükselmişler. Yeni ay girdiğinde Ebu'l-Berekât puthaneye gelmiş fakat bu defa cin görünmemiştir. Mağripli sabahlara kadar *Kur'an* okumaya devam etmiş. Hükümdar ve beraberindekiler puthaneye girdikleri zaman onu Allah kelâmiyla baş başa bulmuşlar. Putları bir bir kırıp put evini hâk ile yeksân etmişler. Ada halkı tümüyle İslâmiyeti kabul ettiği gibi diğer adalara elçiler göndererek onların da Müslümanlıkla şereflenmelerine vesile olmuşlar.

Faslı Ebu'l-Berekât Berberî, Maldiv'de saygın bir adam olarak geçirmiş günlerini. Ahali onun mezhebi olan Malikîlige meyletmış. Bugün bile Mağriplilere çok saygı göstermektedirler. Ebu'l-Berekât Berberî, kendi adıyla anılan bir mescit yaptırmış. Ben mescidin müezzin mahfelindeki ahşap levha üzerinde şu cümleyi gördüm:

“Sultan Ahmed Şenûrâza, Mağripli Ebu'l-Berekât Berberî aracılığıyla İslâma girmiştir”

Bu hükümdar, adasına gelen bir misafir sebebiyle İslâma girdiği için adaların gelirinin üçe birini sadaka olarak misafirlere ayırmıştır. Bu gelenek hâlen devam ediyor.

Yukarıda bahsettiğimiz ifrit yüzünden adaların çoğu İslâm gelmeden önce harap olmuştur.

Adalara girdiğimiz zaman bu olaydan haberim yoktu. Kendi işlerimle uğraşırken bir gece ansızın yüksek sesle tekbir getirildiğini işittim, çocukların başlarında mushaf taşıdıkları, gördüm, kadınların bakır leğen ve kaplara güm güm vurduklarına tanık oldum. Hayretler içinde kalarak sebebini sordum:

“Bir baksana denize!” dediler. Başımı çevirip suya baktığında her yanı kandil ve meşalelerle donanmış muazzam bir gemi gördüm. Dediler ki:

“İşte ifrit bu! Her ay bir kere zuhur eder, boy verir! Biz de gördüğün gibi (yollara dökülünce) dönüp gider, zarar veremez!”

Bu Adaların Kadın Hükümdarı

Bu adaların ilginç bir özelliği de Celâleddîn kızı Hadice adlı bir kadının sultanlık etmesidir. Ömer diye bilinen Celâleddîn, Bengâleli Sultan Salâhaddîn Sâlih'in oğludur. Devlet kuşu daha önce kadının dedesine, ondan sonra da babasının başına konmuş. Baba vefat edince kardeşi Şihâbeddîn tahta oturmuş.⁴⁶⁸ Şihâbeddîn'in yaşı küçük olduğundan Vezir Hadramutlu Abdullah b. Muhammed onun anasıyla evlenerek zorla saltanatı ele geçirmiştir.

Şu anki hükümdar Hadice'nin kocası Cemaleddîn o sıralarda vefat edince zorba Abdullah, Hadice'yi nikâhi altına almış. Bu arada Şihâbeddîn ergenlik çağına gelince üvey baba Abdullah'ı tahttan uzaklaştırarak Süveyd adalarına sürmüştür ve saltanatı ele geçirmiştir; hemen Ali Kelekî adındaki kölesini vezir yapmış kendine. Üç sene sonra onu da görevinden alarak Süveyd'e sürmüştür. Söylentilere göre Sultan Şihâbeddîn gece karanlığı çöktüğünde devlet büyüklerinin haremlerine girip çıkarmıştır. Bu yüzden onu tahttan indirip Heledütte-nîî bölgесine sürmüştür; daha sonra orada idam edilmiş Şihâbeddîn! Böylece hanedandan geriye son sultanın kızkardeşleri olan büyük Hadice, Meryem ve Fâtima'dan başka kimse kalmamıştır. Bu yüzden halk Hadice'yi tahta geçirmiştir.

Hadice evvelce hatip Cemaleddîn ile nikâhliymiş; Cemaleddîn ölmeden önce başvezirlik makamına yükselerek devlet işlerine el atmaya başlayınca oğlu Muhammed'i de kendi yerine hatip tayin etmiştir. Ama bütün fermanlar Hadice adına yürütülmektedir. Burada ferman, biçağa benzeyen eğri bir demirle hurma yaprağına yazılmaktadır, kâğıt ise yalnız mushaf ve ilim kitapları için kullanılmaktadır. Hatip Cuma hutbesinde devlet başkanı olarak Hadice'nin adını anmaktadır.

Buraya gelen bir yolcu dâr adı verilen büyük kabul dairesine çıktığında yanına muhakkak iki örtü almalıdır; hükümdarı selâmlamak için eğildiği zaman örtülerden birini onun önüne atar. Diğerini ise Vezir Cemaleddîn'in önüne atar; selâmlama zamanı gelince. Bu kudretli hatunun bin civarında yabancı askeri var. Ordusunun bir kısmı yerli askerlerden oluşmaktadır.

Ordu her gün dâr adı verilen büyük daireye gelip bağlılığını bildirdikten sonra karargâhına döner. Bu askerlerin maaşı pirinçten ibaret! Her ay benderden (: devlet hazinesinden) onlara bir miktar pirinç verilir. Ay başında askerin tümü dâra gelerek eğilir; bir ağızdan selâm verir ve vezire söyle der:

"Hükümdarımıza hürmetlerimizi ilet; maaşlarımızı istemeye geldiğimizi bildir!" İstekleri derhal yerine getirilir!

Yörenin kadısı ve Maldivlilerin vezir dedikleri yüksek rütbeli memurlar da her gün “dâr”a gelerek bağıllıklarını bildirirler. Onların gelişî genç hizmetkârlar tarafından huzura ilettilir; kadı ve memur tayfası selâm verdikten sonra dönüp gider.

Buranın Düzenini Yürütenler ve Siyaset Tarzları

Hükümdar hatunun yardımcısı olan büyük vezire “kelekî”; kadıya ise “fandayâr kalû” diyorlar. Burada bütün emirler kadıdan çıkar. Ada halkı nezdinde kadı herkesten büyüktür. Onun emri hükümdarın emriymişçesine hattâ daha fazla dinlenir. Kadı, dâr denilen büyük salonda bir hali üzerinde oturur. Onun üç adası vardır. Bunların geliri ni eski Sultan Ahmed Şenûrâza’nın koyduğu kurallar gereğince kendisi almaktadır. Orada hatibe hendîcerî, sahib-i divana (: vüzerâ meclisi başkanına) fâmeldorfârı, vergi tahsildarına mâtâkâlû ve hâkime (: çarşı pazar işlerine bakan ve küçük yörelerdeki anlaşmazlıklarını çözen zabıta müdürüne) fitnâyek adını veriyorlar. Amirale ise “mânâyek” diyorlar. Bunların her biri vezirlik makamındadır.

Maldiv adalarında zindan yok! Suçlular ticârî malların korunması için yapılan ahşap ambarlarda hapsedilmektedir. Bizim orada Hıristiyan esirlere yapıldığı gibi her suçu bir ahşap hücreye konulmaktadır.

Bu Adalara Varışım, Durumumun Değişmesi

Maldiv adalarına vardığımıda Kennelûs adındaki karaya çıktım. Burası, içinde pek çok mescit kurulu hoş bir adadır. Yerli halktan dindar, iyi yürekli bir adamın evinde konakladım. Orada fikih bilgini Ali bana bir ziyafet çekti. Ali erdemli bir insandı, kendini ilme vermiş çocukları vardı. Bu adada Zafâru'l-Humûd ahalisinden Muhammed adlı biriyle tanıştım. Bana yemek verdi ve şöyle dedi:

“Eğer Mehel adasına girersen oranın veziri seni bırakmaz! Çünkü kadıları yok!”

Ben oradan kalkıp Ma'ber, Serendib (: Seylân) ve Bengâle'ye uzanmak, son olarak da Çin'e gitmek niyetindeydim. Bu yüzden Hinavrlı Hacı Nâhûda Ömer'in gemisiyle gelmiştim buraya.

Kennelûs adasına vardığımızda Hinavrlı Ömer orada on gün kaldıktan sonra hükümdar hatuna ve kocasına ait hediyeleri Mehel adasına götürmek için “kündüre” denen küçük bir bot kiraladı. Ben de beraber gitmek istiyordum, lâkin adam;

“Kayık seni ve arkadaşlarını almaz! Ama yalnız gitmek istiyorsan sen bilirsin!” dedi. Bu teklifi kabul etmedim. Kendisi gitti, yolda fırtınaya tutuldu; dört gün sonra geri döndü! Benden özür dileyip arka-

daşlarımla beraber ona refakat edebileceğimizi söyledi ve bu ricasında israr etti.

Her sabah tan yeri ağarırken denize açılır, gün ortasında adaların birinde konaklar, sonra oradan kalkıp geceyi başka bir adada geçirirdik. Bu minval üzere dört gün sonra Etteym bölgесine ulaştı. Oranın Hilâl adlı "kerdûi" si (: valisi) beni hürmetle karşıladı. Yanına dört kişi alıp bize yanaştı. Bu adamlardan ikisinin omuzlarında bir sıriğa dizili dört tavuk, diğer ikisinin omuzlarındaysa yine bir sıriğa dizili on Hind cevizi vardı. Böyle degersiz bir şeye gösterdikleri ilgi garibim gitmişti. Daha sonra duydum ki onlar (bana olan) saygılarından ötürü böyle bir merasim tertiplemişler.

Oradan çıkararak altıncı gün Cezîre-i Osman denilen adaya vardık. Buranın sahibi olan Osman, erdemli ve seçkin insanlardandır. Bize ikramda bulundu, mükellef bir ziyafet çekti.

Sekizinci gün Telemđi adlı vezirin adasına, onuncu gün sultan hatunun ve eşinin kaldığı Mehel adasına ulaştı; limana demir attı. Onların âdeti gereği, izin almadan hiç kimse limana giremez. Bize izin verdiler. Adaya çıkar çıkmaz ben bir mescide gitmek istedimse de kıyıdaki hizmetkârlar engel olarak;

"Şimdi vezirin huzuruna çıkışman gereklidir!" dediler. Oysa gemi sahibine tembih etmiştim; biri beni sorarsa;

"Bilmiyorum!" diyecekti. Çünkü beni bu adada alıkoyacaklarından endişeleniyordum. Bilmiyordum ki boşboğaz gevezenin biri adaya mektup yazmış, benim daha önce Dihlî'de kadılık ettiğimi bildirmiş!

Kabul dairesi olan büyük salona vardığımızda üçüncü kapı hissindaki peykelere dizildik. Yemenli kâdi İsa yanaştı, selâm verdi. Ben de vezire eğildim, selâm verdim. Hinavrlı Nâhûda Ömer on parça kumaş getirerek hükümdar hatuna eğildi, selâm verdi ve birini attı. Sonra aynı şekilde vezirin önünde eğildi, selâm verdi, bir diğerini attı. Böylece bütün kumaşları dağıtı. Nâhûda'ya beni sordular. O da:

"Bilmiyorum!" dedi.

Daha sonra bize tenbül ve gül suyu sundular. Onlar nezdinde saygı ve ikramdır bu. Vezir, "dâr"da ağırladı bizi. Yemek çıkarttılar; büyük bir kapta kurutulmuş etle karışık pirinç, tavuk, yağ ve balık sundular.

Ertesi gün Yemenli kâdi İsa ve büyük geminin sahibiyle beraber adanın öte ucundaki zaviyeyi ziyaret etti; karanlık çöktüğünde geri döndük. Bu zaviye, Şeyh Necîb tarafından yaptırılmıştır. Vezir ertesi sabah bana bir kat elbiseye beraber pirinç, yağ, kuru et, hindistancevizi ve hindistancevizinden üretilmiş bal gönderdi. Onlar bu bala "kur-

bâñî” adını veriyorlar.⁴⁶⁹ Bu sözcük, şeker suyu anlamına gelmektedir. Ayrıca harcırâh olarak yüz bin veda vermeyi de ihmâl etmedi.

Aradan on gün ya geçti ya da geçmedi, Arap ve Acem dervişle-riyle dolu bir gemi yanaştı limana. Onlar beni tanıdıklarını için durumumu vezire anlatıllar. Vezir adaya teşrifimden ötürü dört köşe oldu! Ramazan ayı girdiğinde beni yemeğe çağırıldı.⁴⁷⁰ Orada diğer emir ve vezirlerin de hazır bulunduğu gördüm. Bir sürü sofra hazırlanmış-tı. Her bölüm, bir sofranın çevresine dizilmişti. Ben; Vezir Kadı İsa, Vezir Fâmeldorf ve Vezir Ömer Deherd ile aynı sofraya oturdum; deherd başkomutan demektir. Onların yemekleri pirinç, tavuk, yağ, balık, güneşe kurutulmuş tuzlu et ve pişmiş muzdan ibaret! Yemek-ten sonra güzel kokan ve hazırlı kolaylaştırılan hindistancevizi balın- dan içiyorlar.

Ramazanın dokuzuncu günü vezirin damadı vefat etti. Vezirin kızı daha önce Sultan Şihâbeddin'in nikâhlısıydi. Ama yaşının küçük-lüğü sebebiyle iki kocasıyla da gerdeğe girememiştir. Babası kızını yanına alarak onun evini bana verdi. Bu ev, oranın en iyi evlerindendi.

Ben, Kadem-i Âdem'i (: Âdem Peygamber'in ayak izini) ziyaret edip dönen dervişlere yemek vermek için vezirden izin istedim. Bana müsaade etti; pirinç, tavuk, yağ ve baharat ile beş koyun gönderdi. Burada koyun Ma'ber, Mulaybâr (: Malabar) ve Makdaşav'dan (: Mogadişu) ithal edildiği için kıymetli bir hediyyedir. Bunları, Vezir Süleyman Mânâyek'in evine gönderdim. Vezir yemeklerin içi pişiril-mesine dikkat etti, her şeye gözkulak oldu. Sonra bana sofra için gerekli kaplar ile beraber döşeme eşyası gönderdi.

Her zamanki gibi iftarı vezirle birlikte hükümdarın sarayında yaptıktı. Vezir Mânâyek'e rica ettim; vereceğim ziyafete bazı yüksek memurlar da katılsın diye.

“Ben de gelirim!” cevabını verdi; ona teşekkür edip evime dön-düm.

Nihayet yanında diğer büyük memurlar ve devlet adamları oldu-ğu hâlse teşrif etti; ahşaptan mamul, yüksek bir kubbe altına oturdu. Her gelen emir ve vezir, Süleyman Mânâyek'e eğiliyor, selâm veriyor, yere dikişsiz bir örtü bırakıyordu. Yüze yakın örtü birikti; yoksul ve kimsesiz insanlar bu giysileri topladı.

Sonra yemek servisi yapıldı. Yemeğin ardından bülbül sesli hafız-ı lar Kur'an okudular. Sonra semâ ve sufi raksi başladı. Ateşler yakıldı, dervişler yürüdü alev üstünde. Ayaklarıyla çiğnediler közleri. Bazıları helva yer gibi ateş yediler; korlar tamamen pörsüyüp sönünceye kadar!

Vezirin Bana Yaptığı İyilikler

Geceleyin ziyafet bittiğinde vezir konağına dönerken ben de onunla yan yana yürüyordum. Hazineye ait bir bahçeden geçen bana dönen vezir;

“Bu bahçe senin! Orada oturman için bir ev yaptıracağım!” dedi. Bu lütfundan ötürü ona teşekkür ettim, hayır dualarda bulundum. Ertesi gün ondan bana bir cariye getiren hizmetkârı şöyle diyordu:

“Vezir; ‘Eğer bu kadın hoşuna giderse ne âlâ, yoksa Marhatalı bir cariye gönderebilirim!’ dedi!”

Marhatalı carieler beni daima cezbederdi. Bu yüzden;

“Ben Marhatalı isterim!” diye tutturdum. Vezir bana Kulistan adlı Marhatalı bir cariye gönderdi. Kulistan (: Gülistan) bahçe çiçeği demekti. Bu kadın Farsça biliyordu, ondan çok hoşlandım. Maldivilerin kendilerine özgü bir dili vardı ve ben bilmiyordum. Vezir bununla kalmadı, ertesi gün Anberî adlı Ma’berli bir cariye gönderdi. Bir sonraki gün geceleyin yatsıdan sonra birkaç arkadaşıyla yanına geldi vezir. Eve girdiğinde yanında iki küçük çocuk vardı. Ona selâm verdim. Bana hâl hatır sordu. Teşekkürümü bildirdim, temennâ çektim, hayır dua ettim. Bu arada çocukların biri vezirin önüne “bukşa” (: bohça) bıraktı. Bukşa, “sebeniyye”nin (: Mağribe özgü bohçanın) bir benzeridir. İçinden ipek kumaşlar ve mücevher dolu bir kutu çıkarıp bana uzattı; şöyle dedi:

“Eğer bunları sana cariyeyle gönderseydim, ‘bu benim malim, efendimin evinden getirdim!’ derdi. Bunlar senindir.”

Vezire dua üstüne dua yağırdırmış, teşekkür ettim. O şükranla anılmaya lâylık biriydi, Allah rahmet eylesin.

Vezirin Ekşimesi, Gitmeye Niyetlenişim ve Bu Niyetimden Sonra Yine de Orada Kalışım

O günlerde vezir Süleyman Mânâyek bana haber göndererek kızıyla evlenmemi teklif etti. Ben de Vezir Cemaleddin'e haber saldım izin versin diye. Haberci döndüğünde şöyle diyordu:

“Bu haber hoşuna gitmedi. O, kendi kızını iddetti (: önceki koca gittikten sonra gerekli olan bekleme süresi) sona erdiğinde seninle evermek istiyor!”

Oysa iki kocası da gerdeğe girmeden tahtalı köyü boyladığı için Vezir Cemaleddin'in kızında uğursuzluk olduğuna kanaat getirmiştim! Bu yüzden onun evlilik teklifini kabul etmedim!

İşte o sıralarda sıtmaya hastalığına yakalandım, yatağa düştüm. Adaya ayak basan herkes bu yoldan geçer; sıtmaya yakalanır! Oradan ayrılmaya niyetlendim; birkaç süs eşyasını deniz boncuğu karşılığında

satıp Bengâle'ye gitmek üzere tekne kiraladım. Vedalaşmak için vezi-re vardığında yolda beni karşılayan kadi:

“Vezir dedi ki; eğer yolculuğa çıkmak niyetindeyse ona ihsan ettiklerimizi tek tek geri verip öyle gitsin!” demesin mi! Ben de şu cevabı verdim:

“Süs eşyalarının bir kısmıyla deniz boncuğu aldım. İşte bunlar sizin olsun! Ne isterseniz yapın!”

Kadi meseleyi huzura aktardı. Sonra yanına gelip;

“Vezir diyor ki; biz sana altın verdik, deniz boncuğu vermedik!” dedi. Ben şu karşılığı verdim:

“Tamam öyleyse! Onları satıp size yine altın veririm!”

Boncukları benden satın almaları için tüccar tayfasına haber saldım. Ama vezir boş durmuyordu; beni seyahatten alikoymak amacıyla işadamlarına teklifimi kabul etmemelerini salık veriyordu! Arkadan bana gönderdiği adamlarından biri:

“Vezir der ki; bizim yanımızda kalırsa arzu ettiği şeylere kavuşur!” dedi. Kendi kendime mirıldanıyordu:

“Şu anda onların boyunduruğu altındayım! Kendi arzumla kalmazsam beni zorla burada tutacaklar. İyisi mi boyun eğeyim!”

Haberciye dönerek şöyle dedim:

“Tamam ayrılmayacağım, onun yanında kalacağım.” Adam vezirin yanına çıktı. Vezir cevabından pek memnun kalmıştı. Beni çağırıttı. Yanına vardığında hürmetle ayağa kalktı, boynuma sarıldı:

“Biz istiyoruz ki hep yanımızda olasın! Ama senin gönlün firakdar; daim kaçmak dilersin!” dedi. Özür diledim, kabul etti. Ben de ekledim:

“Eğer burada kalmamı istiyorsanız şartlarını kabul etmelisiniz!”

“Yeter ki söyle, elbet kabul ederiz!” cevabını verdi.

“Evvelâ binitsiz dolaşmayacağımı belirtiyim!” dedim. Bu diyarın töresine göre vezirden başka kimse hayvanına atlayıp gezemez. Bana evvelce at verilmişti. Binip dolaşmaya başladığım zaman yaşı-genç herkes hattâ çocukların bile hayretle bakıyor, peşimden geliyordu. Durumu vezire aktarmış, şıkâyette bulunmuştum. Hemen harekete geçilmiş, dunkura çalınmış, hiçkimsenin beni takip etmemesi ilân edilmişti. Dunkura, bakır bir leğene (: gonga) benzemektedir; bir demir parçası ile güm güm vurulur üstüne. Ses çok uzaklardan duyulur. Bir yandan çalınırken bir yandan da duyuru yapılır.

Vezir:

“Eğer “devlet”e (: dûlet; tahtirevan) binmek istiyorsan mesele yok! Cann devlet istemezse bizde iki binek var. Biri kısırak, biri ayırgı.

Hangisini arzu edersen ona bin!" dedi. Kırsağı tercih ettim. Hemen getirildi ve beraberinde elbiseler de verildi. Bu arada vezire sordum:

"Satın aldığım deniz boncuklarını ne yapayım?" Cevap verdi:
"Bırak dostlarından birine, senin hesabına Bengâle'de satsın."

Ben de şart koştum:

"Ona yardımcı olması için birini görevlendirirsen tamam!"

Vezi:

"Peki öyle olsun!" deyince hemen Ebû Muhammed b. Ferhân adlı dostumu gönderdim. Onun yanına Hacı Ali adında birini kattılar.

Rastlantı bu ya, deniz coştu; gemide bulunanlar azıklarına, sularına, direklerine hattâ babafingolarına kadar yanlarında ne varsa hepsi ni denize atmak zorunda kaldılar! Tam onaltı gece dümensiz, yelken-siz kısaca hiçbir âlet olmaksızın deryada mahsur kaldılar. Nice bir açlık, susuzluk ve belâdan sonra Seylân adasına kapağı attılar. Arka-daşım Ebû Muhammed b. Ferhân tam bir sene sonra yanına geldi. Bu arada Hz. Âdem'in ayağını da ziyaret etmişti. O, benimle beraber ikinci kez orayı ziyaret etmiştir.

Onlarla Beraber Geçirdiğim Bayram

Ramazan bittiğinde vezir bana bir kat elbise gönderdi. Büyük namazgâha gittik. Vezirin geçeceği yol konaktan namaz sahasına kadar süslenmiş, zemin çeşitli örtülerle döşenmişti. Sağa sola öbek öbek veda (: deniz boncuğu) saçılmıştı. Bu güzergâh üzerinde emir ve ileri gelen devlet memurlarından evi bulunanların hepsi yol kenarları-na küçük Hind cevizi ağaçları, fevvel ve muz dikmiş; bir fidandan diğerine şeritler çekerek yeşil cevizler sarkıtmıştı.

Namazgâha doğru ilerleyiş esnasında kenardaki ev sahipleri kapı önünde duruyor, vezir geçerken onun ayaklarına ipek yahut pamuktan bir örtü atıyor, vezirin köleleri atık davranışarak bu örtüyü ve yol üzerindeki deniz boncuklarını topluyordu. Vezir yayındı; sırtında ince keçi tüyünden Mısır yapımı bir ferace, başında ise kocaman bir sarık vardı. Belindeki peştamal ipektendi. Tepesinde dört gölgelik yürütülüyordu. Ayaklarında sandalet vardı. Öteki memurlar yalnız ayaklı. Davul, zurna ve borulardan oluşan bando grubu vezirin önünde ilerliyor, askerler önü ve arkayı tamamen kaplıyor-du. İbadet yerine varılıncaya kadar hep bir ağızdan tekbir getirildi. Namaz kılındıktan sonra vezir oğlu hutbeye çıktı. Hutbenin ardından "mihaffe" türü (: kölelerce taşınan) tahtirevan getirerek veziri aldılar. Emirler ve diğer yüksek memurlar ona selâm için eğildiler; âdet olduğu üzere kumaş astılar. Aslında mihaffe denilen bu tür tah-

tirevanlara binmek hükümdara özgü bir şeydir; vezir daha önce böyle bir şeye binmemiştir.

Nihayet hamallar onu kaldirdılar, ben de atıma bindim. Böylece köşke girdik. Vezir yanında devlet erkâni ve ümerâ ile yüksek bir yere kuruldu. Köleler kılıç, değnek ve kalkanlarıyla ayakta dikilmektediler. Yemek yendi ve ardından fevvel, tenbûl sunuldu. Nihayet sandalı mukasırı denilen esansla dolu küçük bir tabak getirildi. Her grup yemeğini bitirdikçe sandal sürünyordu. O gün bazlarının sofrasında Kavlem'den gönderilmiş sardalya salamurası gördüm. Bu tür balık Mulâyâr'da boldur. Vezir bir sardalya alıp yemeğe başladı. Bana dönerek:

“Bundan yemelisin, çünkü bu meret bizim memlekette hiç bulunmaz!” dedi. Cevap verdim:

“Pişmemiş şeyi nasıl yiyeşim?”

“Pişmiştir, pişmiştir!” deyince ben de:

“Bu balığı iyi bilirim; bizim memlekette çoktur!” dedim.

Evlensīm ve Kadılık Görevine Atanışım

Şevval ayının ikisinde vezir Süleyman Mânâyek'le sözleştiğim, onun kızını alacaktım. Vezir Cemaleddîn'e haber gönderdim, onun huzurunda köşkte nikâh merasimi yapılsın diye. Davetimi kabul etti, âdetlere uyarak tenbûl ve sandal hazırlattı. Halk nikâhin kıyılacağı yere vaktinde gelip birikmişti ama vezir Süleyman bir hayli gecikti. Peşine adam gönderildiğinde kızının rahatsızlandığını bahane ederek özür diledi. Bu arada vezir Cemaleddîn kulağıma yanaşarak şöyle demesin mi:

“Muhabbat onun bizzat kızı gelmekten çekinmiştir! Zira o kız kendi başına karar verebilir. Şu anda herkes burada. Hükümdar hatunun üvey annesini almak ister misin? Vezir oğlu da o kadının kızıyla evlenmiştir!”

Bu teklifi kaçırmadım; “olur!” dedim. Hemen kadıyla tanıklar getirtildi, nikâh kıyıldı. Vezir benim yerime mihri ödedi. Birkaç gün sonra kadın geldi, beraber olduk.

Bu hatun, en iyi kadınlardandı. Öylesine güzel huylu ve anlayışlıydı ki üzerine evlendiğimde bile güle eğlene beni hazırlar, her yani ma güzel kokular sürer; giysimi öd ve amberle tütsülerdi. Suratını ekşitmez, hiçbir şeye bozulmazdı.

O hatunla evlendiğim zaman vezir beni kadılığa zorladı. O benim kadı olmamı istiyordu, çünkü bir keresinde kadı efendiyeye itiraz etmiştim. Adam, mirası sahiplerine bölüştürken onda birini kendine ayıryordu! Kadıya dönmuş;

"Sadece onlarla kararlaştırdığın ücreti alabilirsin! Başka şey alamazsun!" demiştim. Herif doğru düzgün bilmiyordu meseleyi!

Kadılık makamına getirildiğimde şer'i kuralları uygulamaya çalıştım var gücümle. Burada, bizim memleketteki gibi derin anlaşmazlıklar yok. İlk kaldıldığım kötü geleneklerden biri, dul kadınlarla ilgiliydi. Âdet olduğu üzere boşandıkları erkeklerin evlerinde oturmaya devam ediyorlardı. Yani, başka bir talip çökincaya kadar önceki eşin evinde kalmışlardı. Bu işe dur dedim! Böyle davranışmaya devam eden yirmibeş adamı huzuruma çektiğim, hepsine ceza vererek sopa attırdım, sokaklarda millete seyrettirdim! Evlerindeki kadınları çkarıldım. Ayrıca namaz konusunda da gevşekliğe son verdim. Erkeklerin Cuma namazından sonra hemen sokaklara çarşılara dalmalarını; namaz kılmayan birini yakaladıkları anda tutup getirmelerini tembih ettim! Böylelerini değnekle cezalandırdım, halka seyrettirdim. Devletten maaş alan imam ve müezzinleri uyardım, görevlerine dört elle sarılmaya mecbur ettim onları! Bu konuda bütün (Maldiv) adalarına emirnâmeler gönderdim. Kadınların mahrem yerlerini örtmeleri konusunda pek ziyade çalıştıysam da bunu başaramadım!

Sultan Şihâbeddin'in Süveyd Yöresine Sürdüğü

Vezir Abdullah b. Muhammed Hadramî'nin

(: Hadramutlu) Geliş ve Aramızda Geçen Olaylar

Ben bu adamın üvey kızını almış ve bu kızı tutkuyla sevmiştüm. Asıl vezir haberci gönderip o adamı Mehel adasına geri getirttiği zaman hemen hediyeler gönderdim. Onu karşılamaya çkarak büyük köşke kadar yanından ayrılmadım; bu esnada Abdullah b. Muhammed, asıl vezirin önünde eğildi, selâm verdi. Vezir onu gayet güzel bir eve yerleştirdi. Ben zaman zaman onu ziyaret ederdim.

Ramazanda îtikâfa girmiştüm. Herkes ziyaretime geliyordu. Ama Vezir Abdullah gelmedi. Vezir Cemaleddin bir gün samimiyyet peydâ olsun diye yanına Abdullah'ı getirdi; ama ikimizin arasında gerginlik oldu!

Îtikâftan çıktığında Abdullah'ın üvey kızı olan hatunumun dayıları bana onu şikayet ettiler. Söz konusu dayılar, Vezir Cemaleddin Sencerî'nin oğullarıydılar. Baba Cemaleddin, Vezir Abdullah'ı oğullarına vasî olarak atamış. Daha sonra çocuklar büyüp şeriatın hükmü gereğince vesayetten çıkışmışlar ama malları Abdullah'ın elinde kalmış. Onlar Abdullah'ın kadı huzuruna çıkışmasını, âdilce yargılanmasını istediler. Ben davallardan birini mahkemeye çağıracağım zaman âdetim olduğu üzere yazılı bir kâğıt gönderirdim. İlgili kişi duyuruyu alır

almaz mahkemeye koşardı. Gevşeklik ederse cezalandırıldım. Abdullah'a da böyle bir duyuru yazısı gönderdim. O küplere bindi; nasıl gönderir diyerek bana kin tuttu! Ama içten kaynayan bir kazan gibi nefretini açığa vurmadı. Kendisi mahkemeye çıkacağına, vekâleten birini (: müvekkel: avukat) gönderdi. Bu arada benim hakkımda ileri geri konuştığı haberini aldım.

Orada büyük küçük herkesin Vezir Cemaleddîn'e hıdme ettiğleri (: eğilip selâm verdikleri) gibi Abdullah'a da saygıyla eğilmeleri süregelen bir âdetti. Hıdmenin (: selâmin) usûlü şöyledir: Önce işaret parmağı yere değdirilir, sonra bu parmak öpülpüp başa konulur. Tavrimi göstermek amacıyla tellallara emir saldım; "Her kim büyük vezire eğilip selâm verdiği gibi Abdullah'a da selâm verirse ceza görecektir!" dedim. Bunu hükümdar konağında duyurdum. Hiç kimsenin bu kuralı çiğneyemeyeceğine dair and içtim; Abdullah'ın kini arttı.

Bu arada ceddi Sultan Davud olan bir vezir kızıyla, daha sonra Sultan Şîhâbeddin'in eski hanımı olan bir kadınla evlendim. Vezir kızı ahali nezdinde itibarlı biriydi. Çünkü Sultan Davud, efsanevî Sultan Ahmed Şenûrâza'nın torunuuydu.⁴⁷¹ O vezirin bana verdiği büyük bahçeye üç ev yaptırdım. Dördüncü karım Vezir Abdullah'ın üvey kızı ise kendi evinde oturuyordu. Bu kadın, eşlerim arasında en sevdigim ve üstün tuttuğumdur. İşte adını saydığım bu kişilerle evlilik yoluyla akrabalık kurduğum için öteki vezir ve ada âyânı acze düşüp benden çekindiler. Ama boş durmayıp benimle vezir arasına fitne soktular, laf getirip götürdüler! Vebali onun boynuna; bu işte Vezir Abdullah'ın büyük rolü vardı. Sonunda ayrılık ve yabancılık hissi egemen oldu aramızda.

Onlardan Ayrılışım ve Bunun Sebebi

Rastlantı bu ya, bir gün sultanın kölelerinden biri hakkında vezire şikâyet geldi. Şikâyeti yapan, o kölenin hanımıydı. Kadın, kocasının bir hükümdar gözdesiyle beraber olduğunu; yani açıkça zina ettiğini bildirdi. Vezirin gönderdiği tanıklar cariyein evine vardıklarında köleyi onunla aynı yataktakta uyurken buldular. İkisini de hapse attılar! Sabahleyin olaydan haberdar oldum. Büyük salona gidip makamıma kuruldum. Ama konu hakkında tek söz söylemedim. İleri gelenlerden biri bana yanaşıp:

"Vezir, bir ihtiyacı var mı diye soruyor!" dedi.

Ben de:

"Hayır!" cevabını verdim. Vezirin amacı cariye ile köle hakkında bir şeyler söylememi sağlamaktı. Çünkü âdetim olduğu üzere, ortada

bir dava varsa hemen hüküm verirdim. Vezirle aram bozulunca kadılık görevimi bırakmıştım. Ama konağıma döndüm, yargı makamına oturdum. Hemen bir yüksek memur sökünen etti ve bana seslendi:

“Vezir sana der ki; dün cariyeyle köle arasında şöyle bir hâdise vuku bulmuştur. Gereğini yapasın ve ikisi hakkında şeriatla hükmedesin!”

“Bu konu hakkında ancak sultanın sarayında hüküm vermem doğru olur!” dedim. Saraya döndüm.

Ahali toplandı, cariye ve köle huzura çıkarıldı. Kimse yokken baş başa kalmaları sebebiyle ceza olarak ikisine de biraz kötek atılmasını emrettim; kadını serbest bırakıp köleyi hapse attırdım, evime döndüm. Vezir boş durmuyordu; ileri gelenlerden oluşan bir heyet göndererek kölenin de serbest bırakılmasını talep etti. Ben şu cevabı verdim:

“Efendisinin irzini çığneyen bir zenci köle için mi aracı oluyorsunuz? Oysa siz değil misiniz daha dün bir kölesinin evine girdiği için Sultan Şîhâbeddin’i tahttan indirip katledenler?”

Hemen köleyi çağırıldım, onu hayzurân (: bambu) çubuklarıyla dövdürdüm. Bunlar kamçıdan daha çok acıdır. Ayrıca kölenin boynuna ip taktırdım, ada halkına seyrettirdim. Olay vezire bildirildi. Herif küplere bindi; kalktı oturdu, kalktı oturdu, derhal ileri gelen memurlarla yüksek rütbeli kumandanları toplayıp beni çağırıldı. Yanına vardığında eğilip selâm verme âdetini bir kenara atarak sadece “Selâm aleyküm!” dedim ve oradakilere dönerek:

“Hepiniz tanıksınız! Ben artık âciz kaldığım için kadılık görevinden kendimi azlettim!” diye sitem ettim. Vezir bana söylenmeye başladı. Yüksek bir yere çıkıp tam hızâsına geçtim ve ona ağır bir karşılık verdim.

Müezzinin sesi duyuldu, akşamı okuyordu. Vezir söyleniyordu:

“Bir de bana hükümdar diyorlar! Şu haytayı çağırdım, suratına bağırmak için; tuttu o bana öfkelenidi!”

Böyle diye konağına girdi. Benim onlara karşı kendime güvenişimin, burnu havada oluşumun sebebi Hind sultanydı. Çünkü onlar Hind sultانı nezdindeki itibarımı iyi biliyorlardı. Çok ama çok uzakta da olsa onun korkusu kalplerine egemendi. Vezir, konağına vardığında daha önce görevinden alınan cesur kadıyı yanına gönderdi. Kadı mırıldandı:

“Efendimiz senin için diyor ki nasıl da utanmadan herkesin yanında saygısızca davrandı, önümde eğilmedi!” Cevap verdim;

“Gönlüm ondan hoşnut, sinem ona açıkken elbet eğilir, saygıyla selâmlardım! Araya gerginlik girip hava bozunca bu âdeti bıraktım.

Hem, Müslümanların dirlik, esenlik ve rahmet bildirisi selâm değil midir? Ben de selâm verdim!"

Gitti...

Vezir tarafından bir süre sonra tekrar yanına gönderildi;

"Senin amacın buradan çekip gitmektir! Kadınların "mihr"ini (: evlilik hakkı olarak alacakları malı) ver, halkın borçlarını da öde! Bundan sonra istersen çek git!" dedi; hemen kabul ettim, sayıyla eğildim!

Evime döndüm, üzerimdeki tüm borçları ödedim. O sıralarda vezir bana eve döşenen birkaç eşya ile kapkacak vermişti. Her istediği veriyor, beni el üstünde tutuyordu. Ama artık hakkındaki düşünceleri değişmiş, benden korkmaya başlamıştı.

Zaman geldi, borçlarımdan tamamen kurtulduğumu ve gitmek için hazırlıklara başladığımı haber alan vezir tüm söylediklerine pişman olarak seyahat için gerekli izni vermekte yavaş davrandı, işi savsaklıdı. "Kesinlikle gideceğim!" diye ağır yeminler ettim. Yanımdaki eşyaları sahil kıyısındaki bir mescide taşdım. Hanımlarımдан birini boşadım, öteki hatunum hamileydi, ona dokuz ay içinde döneceğimi; dönmezsem dileği gibi hareket etmekte serbest olacağını söylediğim. Sultan Şihâbeddin'in dulu olan hanımımı yanına aldım, Mülük adasında oturan pederine teslim etmek için. İlk karımı da yanına aldım. Bu hatunumun kızı hükümdarın kızkardeşiydi. Vezir Ömer Deherd ve deniz komutanı olan Vezir Hasan'la anlaştım; Ma'ber ülkesine gidecektim; oranın hükümdarı benim bacanağımdı. O, bu adaların kendi egemenliği altına girmesi için asker gönderecek, ben de onun vekili olacaktım bu işte! Buradakilerle aramda parola gemilere beyaz bayrak çekilmesiydi; işaretü görür görmez karada isyan başlayacaktı. Vezirle aramızda tatsızlık olmadan önce böyle fesat işleri aklımdan ucundan bile geçirmemiş; kendime bile fisildamamıştım...

Vezir benden korkuyor, herkese şöyle diyordu:

"Bu adam mutlaka pâyemi alacak! Ya yaşarken göreceğim bunu, ya da öldüğümde bu işi yapacak!"

Benim durumuma dair sorular sorar ve hep mirıldanırmış:

"Duyduğuma göre Hind hükümdarı ona koca bir servet göndermiş, bana karşı ayaklansın diye!"

Denize açılma isteğimi hep endişeyle karşılıyordu; bir gün Ma'ber ülkesinden ordularla döneceğimi sanıyordu. Nihayet adam gönderdi; bana bir gemi hazırlatıncaya kadar burada kalmalıymışım! Ama ben reddettim.

Hükümdar hatunun kızkardeşi, anasının benimle gitmesinden ötürü ablasına şikayette bulundu. Hükümdar hatun benimle giden

annesini yoldan çevirmek istediyse de başaramadı! Kadının kararlığını görünce işi zora koştı ve şöyle dedi ona:

“Takların tümü benderin malıdır! Eğer Celâleddîn'in bunları sana armağan ettiğine dair tanık bulabilirsen ne âlâ! Aksi takdirde hepsini geri vermelisin!”

Söz konusu takilar son derece kıymetli olmasına rağmen anne hepini geri verdi! Bu arada ben mescitteyken yüksek devlet memurlarıyla saygın kişiler yanına gelip seyahat fikrinden vazgeçmemi istediler.

“Eğer ağır yeminler etmemeydim fikrimden cayardım!” dedim.

“Eh, ille de yemininin yerini bulmasını istiyorsan var bir adaya, sonra geri gel!” dediler. Onları hoşnut etmek için:

“Tamam öyle yaparım!” dedim. Suya açılağım gece elveda demek için asıl vezirin (: hükümdar hatunun kocasının) yanına vardım; beni kucaklıdı, ağladı. Gözyaşları ayağıma damladı. Ardından akraba ve dostlarım ayaklanır endişesiyle o geceyi adanın her yanına adam salıp nöbetçi dikerek uyumadan geçirdi saygıñ vezir!..

Yola çıktım, Vezir Ali adasına vardım. Hanımım feci bir sancıya yakalanarak geri dönmek istediğini söyledi. Kadını orada bırakarak durumu bir yazıyla asıl vezire ilettim. Çünkü bu kadın, vezir oğlunun kayıncılıdesiydi. Süre belirleyerek evlendiğim hanımı da boşayıp sevdiğim cariyeyi götürdüm gideceğim yere. Bölgeden bölgeye geçerek dolaştık durduk bu adalarda.

Tek Memeli Kadınlar

Bu adaların birinde gördüğüm kadının göğsünde tek memesi vardı. Onun kızlarından biri kendi gibi tek memeli, diğeri ise normaldi. Ama iki memesinden biri büyük ve süt dolu, diğeri küçüğük ve kupkuryuydu. Onların durumuna şaştım kaldım.

Tek Evli Ada, Nâhûda İbrahim'in Misafirperverliği ve Mehel'e Dönüş

Yolda uğradığımız adalardan birinde sadece bir hane vardı! Sahibi, hanımı ve çocuklarıyla burada yaşayan bir adamdı. Adam, küçük Hind cevizi ağaçlarından yapılmış kayığına atlar, suya açılıp balık avlar, aklı estiğinde dileği adaya giderdi. Orada iki kargadan başka kara kuşuna rastlamadım! Adaya ayak bastığımızda kargalar önüümüzde uçuşup gemimizin üstünde dört döndüler!

Allah'a andolsun, bu adama gipta ettim! “Bura benim olsayıdı bir kuytuya çekilir, hakikat (: ölüm) gelinceye kadar öylece yaşardım” diye geçirdim içimden...

Daha sonra Mülük adasına vardım. Ma'ber'e gitmek üzere bineceğim gemi oradaydı. Gemi sahibi Nâhûda İbrahim dostlarıyla karşıladı beni. Müthiş bir şölen verdiler şerefime. Asıl vezir bu adaya yazılı emir-nâme göndermişti; bana yüzyirmi "bustuvâ" deniz boncuğu, yirmi kadeh "atvân" (: Hind cevizi balı) hergün bir miktar tenbûl, fevfel ve balık verilsin diye. Burada yetmiş gün kaldım, iki hatunla evlendim.

Adaların en güzeli olan Mülük adası bir uçtan bir uca yemyeşildi. Garip bir özelliği vardı bu adanın; orada yetişen herhangi bir ağaçtan kesilen dal toprağa veya duvara dikilse hemen boy verir, yaprak yaprak gülümseyerek ağaç haline gelir. Bir de şunu söylemeli, buranın Hind cevizleri sene boyunca hiç durmadan meyve veriyor.

Adanın yerli halkı, Nâhûda İbrahim'in bir yağma hareketine girişmesinden endişelenmiş, gemisinde bulunan tüm silâhları oradan ayrılmacı günü kadar alıp bir yerde tutmak istemişti. Bu yüzden kavga çıktı.

Mehel adasına döndük, ama karaya çıkmadık. Meseleyi yazıyla asıl vezire bildirdim. Vezir yazılı cevabında, silâhların geri alınmasının mümkün olmadığını bildirdi. Yeniden Mülük adasına döndük. Yediyüzkirkbeş senesinin Rebîulâhir ortalarında⁴⁷² Mülük'tan ayrıldık. O sene Şaban ayında Vezir Cemaleddîn vefat etti. –Allah rahmet eylesin– hükümdar hatun ondan hamile kalmış, ölümünün ardından doğum yapmıştır. Bu hatunla daha sonra Vezir Abdullah evlenmiştir.

ELLİİKİNCİ BÖLÜM

Seylân'a ve Ma'ber Ülkesine Doğru

Yanımızda işini iyi bilen doğru dürüst bir kaptan yoktu ama yolculuğa devam etti. Maldiv adalarıyla Ma'ber arası üç gün tutuyor. Tam dokuz gün gittikten sonra Seylân adasına çıktık. Karşımızda safi duman bir sütun gibi göklere yükselen Serendîb dağı vardı.⁴⁷³ Ada ile ilgili olarak denizciler bize dedi ki:

“Buranın limanı, tüccar tayfasının güvenle girip çıktığı bir hükümdar ülkesinin limanı gibi değildir. Hattâ şunu söyleyelim; bu liman azın zalimlerden olan Ayrî Şakarvatî adlı zorbanın ülkesindendir! Onun gemileri denizlerde gemi soyar, korsanlık eder!”

Kulağımıza fisıldanan bu söyletilerden ötürü limana çıkmaya korktuk. İşe bakın, gayet sert ve tehlikeli bir rüzgâr esmeye başlayınca deryaya batıp boğulacağız diye yüreğimiz ağızımıza geldi. Ben dayanmadım, gemi sahibine çıkıştım:

“Beni kıyya at! Merak etme, senin için bu hükümdardan “emân” (: güvenlik belgesi) alırım!” dedim. Adam beni sahile çıkarttı. Gâvur ahalî yanımıza gelip:

“Siz de kimsiniz?” diye sual ettiğlerinde, Ma'ber sultanının baca-nağı ve arkadaşı olduğumu, onu ziyaret etmek için yolculuğa çıktığımı, gemide bulunan her şeyin hediye olarak ona götürüldüğünü haber verdim. Adamlar gitti, hükümdarlarına durumu anlattılar.

Ayrî Şakarvatî beni çağırdı. Battâla (: Puttalam) şehrinde huzuruna çıktım. Burası ülkenin idare merkezidir, küçük fakat şirin bir şehirdir. Her yanı tahta duvarla çevrili. Şehrin bütün kıyıları sel sularının taşıyıp yiğdiği “kirfe” (: tarçın) kütükleriyle dolu. Tepeler gibi üst üste! Ma'ber ve Mulaybâr (: Malabar) ahalisi herhangi bir ücret ödemeden kütükleri alıp götürüyorlar. Ama bunun karşılığında hükümdara kumaş vesaire hediye etmekten geri durmuyorlar. Ma'ber ülkesi

ile bu adanın arası bir gün bir gece tutar. Burada "bakkam" (: kızılağac) ve "kelahî" adlı bitkiden geçilmiyor. Kelahî Hindistan'a özgü öddür. Ama bu bitki (diğer bir esans kaynağı olan) "kumârî" ve "kakullî"ye benzemiyor. İlerde anlatacağız.

Seylân Hükümdarı

İsmi Ayrî Şakarvatî'dir. Denizde kudretli bir hükümdar. Bir keresinde Ma'ber'deydim, bu adamın ora limanına büyülü küçülü yüz kadar gemisinin geldiğine tanık oldum. Kıyıda Yemen'e gitmek üzere Ma'ber sultanının sekiz gemisi vardır. Ma'ber sultani ne olur ne olmaz diyerek hazırlıklı olunmasını ve gemilerin muhafazası için adam toplanmasını emretti. Seylânlılar karşılardakini tetik bulup etrafi yağmalama fırsatını ele geçiremeyeince:

"Bizim de sizinle Yemen'e gidecek gemilerimiz var, onları korumak için geldik!" dediler!

Seylân hükümdarının huzuruna çıktıığında o ayağa kalktı, beni yanına oturttu. İltifat ederek şöyle dedi:

"Dostların can korkusu olmadan limana çıksınlar! Ayrılıncaya kadar da benim misafirim olsunlar. Çünkü Ma'ber sultaniyla aram iyidir."

Ayrî Şakarvatî'nin yanında üç gün kaldım, her gün gittikçe artan bir saygı ve ikramla yanaştı bana. Farsça anlıyordu. Gezdığım ülke ve hükümdarlar hakkında anlattığım şeyleri ağızı kulağında dinliyordu. Bir gün huzuruna çıktıığında pek çok inci gördüm; ülkesinin sınırları içinde bulunan inci avlama yerlerinden getirilmiş bu kıymetli mücevherlerin en iyileri sarayın has adamları tarafından ayıklanıyor ve bir köşeye bırakılıyordu. Hükümdar sordu:

"Dolaştığın ülkelerde inci avlama mekânları gördün mü?"

Cevap verdim:

"Evet İbnü's-Sevâmelî'nin Kays ve Kişm adalarında gördüm."

Hükümdar:

"Daha önce hiç duymamıştım bunu!" diyerek eline birkaç inci aldı ve sordu:

"Oralarda şunun gibisi var mı?"

Cevap verdim:

"Hayır, öylesini değil daha kalitesizini gördüm."

Bu sözümden hoşlandı;

"Şu inciler senin!" dedi ve ekledi:

"Çekinme! Dile benden ne dilersen!"

Ben de isteğimi belirttim:

"Bu adaya ayak bastığımdan beri içimi yakan ateş Kadem-i Âdem'i (: ayak izini) görmektir. Hak Teâlâ'nın selâmı onun üzerine olsun. Başka bir arzum yoktur!" dedim. Oralılar Âdem Peygamber'e "Bâbâ", Hz. Havvâ'ya "Mâmâ" diyorlar. Hükümdar:

"Bu iş kolay! Seni oraya götürsün diye yanına bir kılavuz katariz!" deyince:

"Ben de bunu istiyorum!" diye cevap verdim ve devam ettim:

"Beni getiren şu büyük gemi inşallah güven içinde Ma'ber ülkesine ulaşacaktır. Ben Âdem Peygamber'in mübarek ayak izini ziaretten döndüğüm vakit sen yardım eder; kendi gemilerinle götürürsün beni."

"Peki olur!" diye cevapladı hükümdar. Bu işi bindiğim geminin sahibine anlattığında:

"Sen oradan dönmedikçe, bir sene beklesem de buradan ayrılmam!" dedi. Gemi sahibinin ısrarını Ayrî Şakarvatî'ye anlattım. Şu cevabı verdi:

"Tamam, sen ziyaretinden dönunceye kadar gemi sahibi benim konuğum olsun!"

Böylece özel olarak bana kendi köleleri tarafından taşınan bir devlet (: dûlet) verdi. Bu ziyaret için beraberimde giden kafile bir hayatı kalabalıktı; erzağı taşımak için onbeş kişi, her sene bu kutlu yeri ziyarete giden dört cûkî (: yogi), üç brahman ve onların arkadaşları olan on kişi. Su konusunda endişe etmedi, yolda gayet bol miktarda bulunuyordu.

İlk gün bir nehir kıyısına vardık. Hayzurân dallarından yapılmış bir salsa nehri geçtiğim. Böylece Menâr Mendelî (: Minnari Mandel) adlı şirin şehrə ulaştık. Burası hükümdara ait arazinin hudududur. Halk bize mükemmel bir ziyafet çekti. Yemek, civardaki ormandan avlanıp henüz diriyken getirilen manda yavrusunun taze eti, pirinç, yağ, balık, tavuk ve sütten oluşuyordu. Orada, hastalandığı için yarı yolda kalmış bir Horasanlıdan başka Müslüman görmedik. O da bizimle beraber düştü yola. Güzergâhimizde devam edip Bender Selâvât adlı küçük kasabaya ulaştık. Oradan da hareket edip gayet sulak ve aşılmasının pek güz yerlerden geçtiğim.

Oralarda her taraf fil kaynıyorsa da gelen gidene ve ziyaretçilere zararları dokunmuyor. Kuşkusuz onların bu uysallığı Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'in kerametindendir.

Eskiden gâvurlar, Müslüman grupların bu mübarek yeri ziyaret etmesine engel olur, yol kesip eziyet eder, onlarla beraber oturup yemek yemez hattâ alışverişten dahi kaçınırlardı. Bu kutlu mekâni

ziyaret için takip edilen yolu ilk kateden ve güvenliği sağlayan Şeyh Ebû Abdullah b. Hâfi' tir. İlk ciltte anlattığımız gibi filler şeyhin tüm arkadaşlarını öldürmüştür ve sadece o kurtulmuştur. Daha da ötesi şeyh efendiyı sırtlarına alıp taşımlardı. İşte o olaydan beri gâvur tayfası Müslümanlara saygı göstermeye, evlerine konuk etmeye, çoluk çocuklarıyla beraber onlara karşı sakin ve barışçıl görünümeye başlıdılar. Gâvurlar hâlâ Şeyh Ebû Abdullah'a derin bir hürmet beslemekte, onu Şeyh-i Kebîr (: Büyük Üstad) diye anmaktadır.

Daha sonra Kunakâr şehrine ulaştı. Bu şehir ülke hükümdarının payitahtıdır. Şehir, Hûr-ı Yâkût (: Yâkût körfezi) denilen bir körfez kıyısına iki dağ arasına kurulu. Bu körfez, içinde yakut bulunmasından ötürü böyle isimlendirilmiştir. Şehir dışında Şâvuş (: Çavuş) adıyla bilinen Şirazlı Şeyh Osman'ın mescidi bulunuyor. Gerek yörenin hükümdarı gerekse ahalisi Şeyh Osman'ı ziyaret ediyor, ona karşı pek hürmetli davranışları. Önceleri Hz. Âdem'in ayak izini ziyaret edenlere bu şeyh kılavuzluk yaparmış. Ama el ve ayakları kesilince onun görevini öğülleri ve köleleri üstlenmiş. Şeyh Osman'ın el ve ayaklarını kaybetmesinin sebebi bir sığırı boğazlamasıdır. Çünkü Hind gâvurunun yasasına göre sığır boğazlayan ya hemen öldürülür yahut sığır derisi içine konularak yakılır! Lâkin Şeyh Osman saygıdeğer biri olduğunu için sadece el ve ayaklarını kesmişler. Daha sonra bir çarşidan alınan vergiyi ona tahsis etmişler!

Konakâr Sultanı

Kunâr diye bilinirdi. Beyaz bir fili vardı. Dünyada bundan başka beyaz fil görmedim. Hükümdar bu hayvana bayram günleri biner, alnına da koca koca yakut taşları asardı. Vakit gelip devletin nüfuzlu adamları bu hükümdara karşı ayaklanarak gözlerini kör edince oğlu geçmiştir tahta; Kunâr orada kör olarak hayatına devam etmektedir.

Yakuta Dair

Behrâm adlı enteresan yakut sadece bu şehirde bulunuyor. Bu taş cinsinin bir kısmı körfezden çıkarılır. Ahali nezdinde yakutun en kıymetli, bu türden olanlardır. Bir bölümü ise toprak altından çıkarılır. Zaten Seylân adasının her yerinde yakut var. Ama orada satın alma yoluyla arazi sahibi olmak mümkün. Meselâ kişi bir parça arazi satın alıp yakut bulmak amacıyla kazsa önce kaya gibi beyaz taşlarla karşılaşır. İşte bu taşların iç kısmındaki gözeneklerindedir yakut. Adam bu beyaz taşları erbâbı olan oyuculara getirir. Oyucu, yakutları çıkarıncaya kadar taşları sabırla kazar ve oyar. Yakut denen taşın kur-

mızı, sarı ve oralıların "neylem" dediği mavi renkte olanları vardır. Ahalinin töresine göre kıymeti yüz "fenem"e ulaşan yakut hükümdara aittir. Hükümdar karşılığını ödeyerek bu taşı alır. Kıymetçe bundan aşağı olanlar sahibine aittir. Yüz "fenem", altı dinar altın eder.

Seylân adasındaki kadınların işte bu yakutlardan yapılmış rengâ-renk takıları vardır. Bunları bilezik ve halhal yerine el ve ayaklarına takıyorlar. Hükümdarın cariyeleriye safi yakutla süslenmiş türbanları başlarına geçiriyorlar. Büyük beyaz filin alnında her biri tavuk yumurtasından daha büyük yedi yakut gördüm! Hükümdar Ayrî Şakarvatî'nın yanında avuç içi kadar yakuttan yapılmış bir kâse gördüm. İçinde öd yağı vardı. Gözlerimdeki hayreti gören Ayrî Şakarvatî şöyle dedi:

"Bizde bundan daha irileri var!"

Daha sonra Kunakâr'dan ayrılp Ustâ Mahmûd Lûri'nin adıyla bilinen bir mağaraya vardık. Buraya adını veren Mahmûd ermiş insanlardanmış. Mağarayı küçük bir körfez kıyısında bulunan tepenin eteğine kazmış. Yolumuza devam ettik, Hôr-i Bûzne denen körfeze ulaştık. Bûzne maymunlar anlamına geliyor.

Maymunlar

Bu dağlarda maymun çok. Bu simsiyah hayvanların kuyrukları uzun. Erkekleri tipki insan gibi sakallı! Şeyh Osman ile oğlu ve diğerlerinin bana anlattığına göre maymunların bir başkanı varmış, hükümdar gibi itaat görürmüş hemcinslerinden. Hükümdar maymun, başına ağaç yapraklarından bir şeyler sarar ve asâya dayanır, sağında solunda eli sopali dört maymun dikilirmış. O oturunca dört maymun derhal onun başucunda beklemeye başlamış. Ayrıca dişisi ve yavruları her gün gelip önünde elpençe divan dururmuş. Diğer maymunlar huzura çıktıklarında hükümdardan daha öteye çömelir, bir hayli mesafeli otururlarmış. Sözü geçen dört maymundan biri bir şey söyleyince tüm maymunlar sırtlarını çevirip çıkarılmış huzurdan. Daha sonra her birinin elinde muz, limon veya benzeri bir meyve ile geldiği görülürmüşt; meyveleri hükümdar ve dört yaveri ile yavrular yermiş afiyetle!

Cûkîlerden birinin bana anlattığına göre dört maymun, hükümdar huzurunda bir maymunu sopayla dövmüş ve tüylerini yoluş!

Güvenilir adamların bana anlattığı şu ki, maymunlardan biri kendini savunmaktan aciz bir kız çocuğunu yakaladığında onunla cinsel ilişkiye giriyormuş. Adanın ahalisinden biri bana şunları söyledi:

Adamın evine maymunlardan biri girmiş. Ev sahibinin kızı odalarından birine varınca bu maymun da hemen arkadan dalrıveriyor. Kız çığlığı basıyorsa da maymun galip geliyor.

Adam sözlerini şöyle bağladı:

“Odaya girdiğimizde maymunu kızcağızın iki bacağı arasında bulduk ve hemen öldürdük hayvani!”

(İbn Battûta anlatıyor)

Yolumuza devam ettik, Hayzurân Körfezi’ne açıldı. Birinci ciltte belirttiğimiz gibi Ebû Abdullah b. Hâfiç bu körfezden iki yakut çıkarmış ve ada hükümdarına vermişti.

Sonra Beyt-i Acûz (: kocakarı evi) diye bilinen ve insanların yaşadığı mintikanın sonu olan bir noktaya vardık. Orada ermişlerden Baba Tâhir'in mağarasını ziyaret etti. Sonra Sebîk Mağarası'na vardık. Sebîk, gâvur hükümdarlarındandır. Dünyadan el etek çekip bu mağaraya sığınmıştır.

Uçan Sülükler

Burada gerçekten uçan sülükler gördük. Onlara **zûlû** adını veriyorlar.⁴⁷⁴ Zûlûlar su kenarlarındaki ağaç ve otların üstünde yaşıyor. Bir insan zûlûya yaklaşınca ansızın atlar bu hayvan! Ve vücutun neresine yapışırsa hemen doymaz, ciddî miktarda kan emer! Ahali bu hayvanlardan korunmak için yanlarında limon taşıyor! Çünkü zûlûnun üstüne limon sıkılırsa yaptığı yeri zincir diye bırakıyor! Sülüğün yaptığı kışımı bu işe özgü tahta bir bıçakla çiziktirip soyarlar. Anlatılanlara göre ziyaretçilerden biri söz konusu sülükli mevkiden geçerken vücuduna yapışan hayvancılara önem vermeyip üstüne limon sıkmadığı için aşırı kan kaybetmiş ve canından olmuş! İşte o adam Bâbâ Hûzî adını taşıyormuş. Burada bu isimle anılan bir mağara mevcut.

Yolumuza devam ettik, Yedi Mağara denilen yere vardık. Sonra Akabe-i İskender'e (: İskender yokuşu) vardık. Orada İsfahanlı Mağarası diye bilinen bir oyuk, bir su kaynağı ve ıssız bir kale var. Issız kalenin alt tarafı Gütekâh-ı Ârifân (: erenlerin dalış yeri) adıyla bilinen meşhur bir körfezdir. Yine o civarda Nârenc (: portakal) Mağarası ile Sultan Mağarası bulunuyor. Dervâze-i Cebel de tam bu mağaranın yanındadır; yani dağın kapısı, giriş yeri demek...

Serendîb Dağı

Dünyanın en yüksek dağlarındanandır.⁴⁷⁵ Aramızda dokuz günlük bir mesafe varken denizden gördük bu ulu dağı. Zirveye çıktığımız zaman bulutlar dağın alt tarafını görmemizi engelliyyordu; topuklarımıza sis vardı. Burada yaprak dökmenyen cinsten nice ağaçlar, rengârenk çiçekler ve avuç içi büyülüğünde kırmızı gül yetişıyor. Bu cins gülde bir yazı olurmuş. Halk inanıyor ki, bu yazı okunduğunda Hak

Teâlâ'nın ve onun elçisinin adları çıkarmış; Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın.

Dağda Âdem ayağına gitmenin iki yolu vardır. Biri Bâbâ yolu diğeri Mâmâ yolu diye adlandırılmıştır. Onlar Âdem ve Havvâ'ya Bâbâ ve Mâmâ diyorlar. –Allah'ın selâmi Âdem ve Havvâ' üstüne olsun– Mâmâ yolu gayet kolaydır; ziyaretçiler dönüşte bu güzergâhi takip ederler ama Âdem ayağına bu yoldan çıkanlar orayı ziyaret etmiş sayılmazlar! Bâbâ yolu ise pek çetindir. Oradan çıkmak ömür törpüsündür! Dağın alt tarafında, tam dervâzenin (: kapının) olduğu yerde İskender Mağarası diye bilinen bir oyuk ve su kaynağı vardır.

Eski ziyaretçiler dağa çıkmak için bir tür merdiven yapmışlar kayaları yontarak! Demir kazıklar çakılmış ve çıkanların tutunmaları için zincirler asılmış bu kazıklara. On zincir var. İkişi dağın eteğinde, kapının bulunduğu yerde. Yedisi hemen bunun üstünde, ardı ardına yukarı doğru uzanıyor. Onuncu ise şahadet zinciri diye anlıyor. Çünkü insano noktaya çok ip dağın dibine bir göz attığında düşecekmış korkusuna kapılır da kelime-i şahadet getirir!

O zinciri geçtiğinde bakımsız sarp bir yol bulursun önünde. Onuncu zincirden Hızır Mağarası'na kadar yedi millik bir mesafe vardır. Bu mağaranın çevresi genişdir. Hemen yanında balık dolu Hızır Kaynağı görülür. Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın; kimse bu balıkları alamaz! Mağaranın yanında, gidip-gelinek yolun iki tarafında taş içine oyulmuş iki gölet bulunuyor. Ziyaretçiler yanlarında taşıdıkları eşyayı Hızır Mağarası'na bırakıp iki mil daha tırmanırlar; Kadem'in (: Âdem ayağının) bulunduğu zirveye dek.

Kadem-i Âdem

Babamız Âdem'in kutlu ayağının izi düz bir alanda yükselen siyah bir kaya içindedir. Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatmış. Ayak kayaya gömülmüş, derin bir oyuk bırakmıştır. Uzunluğu onbir kariştr. Eski zamanlarda Çin halkı buraya gelerek kayadaki ayak izinin başparmak ve devamını kırmışlar, Zeytûn şehrindeki bir mabede koymuşlardır. En uzak diyarlardan ziyaretçi gelir bu mübarek yere. Kayada ayak izinin bulunduğu yere dokuz çukur kazılmıştır. Gâvur ziyaretçiler bu çukurlara altın, yakut ve inci bırakıyor. Bir de bakarsın ki fakir fukara tayfası Hızır Mağarası'na vardıklarında birbiriyle yarış edercesine koşmaya başlamıştır; çukurlardaki serveti almak için! Biz birkaç ucuz taş ve altından başka bir şey bulamadık, bunları da kılavuza verdik. Buranın âdeti, ziyaretçilerin Hızır Mağarası'nda üç gün kalıp sabah akşam mübarek ayağı ziyaret etmeleridir.

Biz de böyle yaptık. Üçüncü gün tamam olunca Mâmâ yoluyla döneren Şeym Mağarası'nda konakladık. Burada Şeym, Âdem Peygamber'in oğlu Şît'tir. Sonra sırayla Semek Körfezi'ne, Kurmule kasabasına, Ceber Kâvân kasabasına ve Dildîneve kasabasına geçtik. Oradan Atkalanca kasabasına vardık. Şeyh Ebû Abdullâh b. Hafîf kişi Atkalanca'da geçirdi.

Bahsettiğimiz bu konakların hepsi Serendîb dağındadır. Bu güzergâhta, dağın eteğine yakın bir yerde Diraht-ı Revân (: yürüyen ağaç) denilen artık yaprağı dökülmeye bir yaşılı ağaç var. Onun yaprağını gören birine rastlamadım. Bu ağaçın mâşîye (: yürüyen) diye de nitelendirirler. Çünkü zirveden bakan onu kendisinden çok uzak ve dağın eteğine yakın görmektedir; oysa dağın dibinden bakan bu ağaç ta yukarılarda sanmaktadır. Diraht-ı Revân'ın yaprak döküsünü seyretmek amacıyla devamlı dağ eteğinde bekleyen bir bölgük cûkî gördüm. Ağaç ulaşılacak bir yerde değil aslında. Onların bu ağaca dair birtakım uydurmaları var. Güya, yapraklarından yiyen kimse pir-i fâni de olsa hemen gencelirmiş! Gerçek olmayan, saçma bir söz!

Bu dağın alt tarafında dibinden yakut çıkarılan muazzam bir körfez var. Suyu masmavi, gök renginde görünür uzaktan.

Oradan yola çıktıktı, iki gün seyahattan sonra deniz kıyısında tacirlerin yaşadığı Dînever (: Dundra) şehrine vardık. Oradaki büyük mabette Dînever diye bilinen bir put var. Mabet içinde bin civarında brahman ve cûkî, beşyüz kadar da Hindu kızı bulunuyor. O kızlar her gece putun yanında şarkı söyleyip dans ediyor. Şehrin tüm vergisi putun bakımına vakfedilmiş! Mabette yaşayanlar ve orayı ziyaret edenler bu gelirle geçiniyor. Dînever putu insan büyüğünde. Som altından yapılmış olan bu heykelin gözleri iki iri yakuttur. Bana anlatılanlara göre gece karanlığı çöktüğünde çira gibi yanar, etrafı ışık saçarmış bu gözler!

Yolumuza revan olduk, Dînever'den altı mil uzaklıkta küçük bir şehir olan Kalî'ye ulaştık. Orada Nâhûda İbrahim adlı bir Müslüman bizi davet ederek mükellef bir ziyyafet çekti. Buradan Kelenbû'ya (: Kolombo) hareket ettik. Kelenbû, Serendîb ülkesinin en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Beraberinde yaklaşık beşyüz zenci bulunan deniz bakanı Vezir Câlestî bu şehirde oturuyor.

Oradan hareket ettik, üç gün sonra evvelce sözünü ettigimiz Battâla'ya (: Puttalem) ulaştık. Battâla hükümdarının huzuruna çıktık. Nâhûda İbrahim'i orada beni bekler buldum. Beraberce Ma'ber ülkesine doğru yola koymulduk. Rüzgâr sert esiyordu, gemi neredeyse su ile dolacaktı. İslî bilen bir kaptanımız yoktu. Sonra bir taşlığa (:

mercan kayalığına) vardık, gemi parçalanma tehlikesi geçirdi. Sonra sağ bir denize girdik, gemi oturdu! Ölümü gördük bu gözlerle! İnsanlar yanlarında taşıdıkları her şeyi atıyor, birbirleriyle vedalaşıyordu. Geminin seren direğini kestik, suya saldık. Gemiciler bu direkten bir sal yaptılar. Karaya iki mil mesafe kalmıştı; ben gemenin sala inmek istiyordum, gemide iki arkadaşım ve iki cariyem vardı. Bana seslendiler:

“Bizi bırakıp da inecek misin?” Onları kendimden üstün tuttum;

“Siz, iki arkadaş hemen inin ve sevdiğim cariyeyi de beraberinizde indirin!” dedim. Cariye şöyle diyordu:

“Ben yüzmesini iyi bilirim. Salın iplerinden birine asılarak onların yanında su içinde giderim!” İki dostum aşağı indiler. Onlardan biri Tûzerli Muhammed b. Ferhân, diğeri ise bir Mısırlıydı. Cariyelerden biri onlarla diğeri ise denizin içinde sal ipine asılmış vaziyette gidiyordu! Gemiciler sala bağladıkları halata tutunarak yüzüyorlardı. Yanımdaki kıymetli eşyayı, incileri ve amberi onların yanına bıraktım. Rüzgâr müsait olup onlara yardım ettiği için sağ salım karaya ulaştılar. Ben gemide kalmıştim. Gemi sahibi de bir tahta parçasına tutanarak karaya çıktı...

Gemiciler dört sal daha yapmaya başladılar. Bunlar tamamlanmadan akşam çöktü, su koynuna aldı bizi! Geminin kuyruk kısmına çıkarık orada sabahladım. Sabahleyin kayıklarıyla yanımıza gelen birkaç gâvurla beraber Ma'ber kıyılara çıktıktı. Onlara hükümdarlarının dostu olduğumuzu bildirdik. Durumu iki gün uzaklıkta savaş eden hükümdara rapor ettiler. Ben de başından geçenleri tafsiliatıyla bildiren bir mektup gönderdim hükümdara. Bu gâvur tayfası bizi büyük bir ormana soktu. Sonra önumüze karpuzla benzeyen bir meyeve koydular. Bu, **mukl** ağacının meyvesiydi. (Mukl, Afrika'da yetişen ve esans üretiminde hammadde olan bir bitkidir.) Meyvenin içinde şerbetli pamuğa benzer bir bölüm vardı. Bu maddeyi çıkarıp ondan **tel** adı verilen bir helva yapıyorlar, şeker gibi bir şey. Yemekte gayet lezizli balıklar da getirdiler.

Orada üç gün kaldık. Sonra hükümdar tarafından gönderilen Emir Kamerüddîn ve liderliğindeki piyade ve süvarilerden oluşan grup, bir devlet (: dûlet; tahtirevan) ile on at getirdi yanımıza. Ben, arkadaşım, gemi sahibi ve cariyelerimden biri, gelen atlara bindik. Diğer cariyem dûlete bindi. Böylece Herkâtu Kalesi'ne ulaştık. Geceyi orada geçirdik. Cariyeleri, birkaç köleyi ve arkadaşları orada bıraktım.

İkinci gün hükümdarın karargâhına vardık.

Ma'ber Ülkesinin Hükümdarı

O, Giyâseddin Damgânî'dir.

Daha önce Sultan Muhammed'in hizmetçilerinden Melik Mücîr b. Ebî Recâ'nın cengâveriyken sonradan Emir Hacı b. Seyyid Sultan Celâleddin'in adamı olmuş ve nihayet iktidarı ele geçirmiştir. Bu olaydan önce Sirâceddin adıyla bilinirdi. Tahta geçişinden beri Giyâseddin adını aldı.

Ma'ber ülkesi, önceleri Dihlî hükümdarı Sultan Muhammed'in egemenliğindeydi. Bir süre sonra kayınpederim Şerif Celâleddin Ahsen Şâh burayı ele geçirdi ve tam beş sene hüküm sürdürdü. Nihayet öldürülünce onun emirlerinden Alâeddin Udeycî geçti başa. Alâeddin tahta oturduktan bir sene sonra gâvura savaş açmış, bol bol ganimet ele geçirerek yurduna dönmüştü. Ertesi yıl da gâvura karşı hücumu geçti, onları yendi, hatırlı sayılır miktarda eksiltti gâvuru! Ama bir gün su içmek için başından tolgasını çıkardığında kimden geldiği belirsiz bir okla ruhunu teslim etti.

Yerine damadı Kutbeddin geçirildiyse de devlet adamları onun gidiyatını ve ahlâkını beğenmedikleri için kırk gün sonra işini bitirdiler! Onun ardından tahta geçen Sultan Giyâseddin, Sultan Şerif Celâleddin'in kızıyla evlendi. Ben, işte bu Şerif Celâleddin'in kızkardeşiley Dihlî'de nikâh kıymıştim.

Sultan Giyâseddin'in Huzuruna Varışımız

Hükümdarın konağına yaklaştığımızda, bizi karşılamak için mabeyincilerden birini göndermişti bile. O ahşap bir kulede oturuyordu.

Hindistan'dakilerin âdeti, ayağa mest geçirmeksızın hükümdar huzuruna çıkmamaktır. Bende mest yoktu; gâvurlardan biri hemen bana mest verdi. Oysa orada bir grup Müslüman vardı, gâvur tayfasının Müslümanlardan daha işbilir olmasına şaştım! Hükümdar, huzuruna çıktığında bana oturmamı emrederek Kadı Sadruzzamân Hacı Bahâeddin'i yanına çağırdı. Hükümdar, çevresindeki üç çadırda ağırladı beni. Onlar bu çadırlara "hiyâm" diyorlar. Yatak gönderdi, onların yediği yemekten getirtti. Bu, pirinç ve etten ibaret bir yemekti.

Tıpkı bizim ülkemizdeki gibi onların da âdeti yemeğin üstünde "leben-i râib" (: kesik süt; kesmik; lor veya yoğurt) içmektir. Yemekten sonra sultanla görüşerek Maldiv adalarının durumunu anlattım. Oraya asker göndermesini teklif ettim. Bu işe iyice niyetlenerek gemileri hazırlattı. Ayrıca Maldiv adalarının kadın hükümdarı için hediye hazırladı, vezirleri ve ileri gelen devlet adamları için de hil'atlar (: özel giysiler) yaptırdı. Böylece kadın hükümdarın kızkardeşiley evlenmeye

kafasına koyarak bu işi halletme görevini bana verdi! Bunun dışında ada halkın yoksul kesimlerine dağıtılmak üzere üç gemi erzak ve benzeri ihtiyaç maddeleri yükletti. Bana dönerek:

“Beş gün sonra dönüş yaparsın!” deyince deniz komutanı Hvâce (: Hoca) Serlek şu açıklamayı yaptı sultana:

“Adalarla sefer işi bu vakitten ancak üç ay sonra yapılabilir!” Bu ifade üzerine hükümdar;

“Tamam, öyleyse sen hemen Fattan'a gel! Ki bu işi bitirip payitahtımız Mutra'ya (: Madura) dönelim. Oradan hareket edilir” dedi.

Hükümdarın yanında kaldım, bu arada cariyelerle arkadaşları getirttim.

Hükümdarın Yolculuk Düzeni; Kadınları ve Çocukları Öldürmek Konusundaki İğrenç Tavrı

Takip edeceğimiz yol ağaç ve kamışlardan oluşan yekpâre bir ormandan geçiyodu. Kimse tek başına ilerleyemiyordu bu yolda; hükümdar orduda büyük küçük herkesin bu cangılı açmak için yanına bir nacak almasını emretti.

Karargâh kurulunca yanındakilerle beraber hayvanlara binerek ormana atıldı. Hep birlikte sabah alacasından öğlen güneşin devrilinceye dek ağaç kestiler. Sonra yemekler getirildi, grup grup sofralar kuruldu. Bu molanın ardından akşam karanlığına kadar kesme işine devam ettiler. Ormanda gâvur tayfasından kimi buldularsa esir ederek orada budadıkları iki ucu sıvri kazıkları bunların sırtlarına yüklediler. Esirlerin yanında hanımları ve çocukları da vardı. Orada âdet, karargâh çevresini dört kapılı tahta bir surla çevirmektir. Bu sura “ketker” diyorlar. Ayrıca hükümdarın kaldığı yerin çevresine ikinci bir ketker daha yapıyorlar. Büyük ketkerin dış kısmına bel hizasında yükseltiler yapıp geceleyin bunların üzerinde ateş yakıyorlar. Köle ve bekçiler geceyi orada geçiriyor. Her birinin elinde bir demet kamış vardır.

Gâvur ansızın gece karanlığında karargâha hücum etmeye kalktı ve bekçiler ellerindeki demeti tutuşturdu. Bir anda gece gündüzে dönüdü, süvariler gâvurun peşine düştü. Sabahleyin gün ağardığında akşamdan tatsak edilen gâvurlar dört grup hâlinde ketkerin kapılarına getirildiler. Bir gün önce hazırlanan tahta kazıklar bu kapıların önüne çakıldı ve esirler bu kazıklara oturtuldu! Sonra onların kadınları boğazlandı ve ardından bu kazıklara bağlandı saçlarından! Minicik yavrular kadınların kucağındayken boğazlanıyor ve oraya bırakılıyordu!

Sonra başka bir karargâh kuruluyor başka bir cangıl kesilip düz ediliyor ve esirlere aynı şey yapılıyordu. Bu, iğrenç, aşırılık, hay-

vanca bir iş! Ben ömrüm boyunca hiçbir hükümdarın böyle davranışlığını görmedim. Bu huyu yüzünden Hak Teâlâ o zalimin canımı tez aldı!

Bir gün ben solunda, kadi sağında olmak üzere hükümdarla beraber yemek yiyorduk. Yedi yaşındaki oğlu ve karısıyla bir tatsak çıkıştı. Hükümdar hemen eliyle işaret verdi;

“Uçurun onun kellesini!” diyerek. Sonra ekledi;

“Ve Zenû ve Piserû!” Bu söz, “karısının da oğlunun da” demektir! Onların da boyunları vuruldu. Ben dayanamamış, gözlerimi çevirmiştim. Döndüğümde hepsinin başları yere atılmıştı.

Bir gün yine bu hükümdarın yanındaydım. Bir kâfir getirildi. Adam anlamadığım bir şeyler söylüyordu. Ansızın bir grup cehennem zebâni hançerlerine davrandılar. Tez davranış kalktım, hükümdar hemen sordu;

“Nereye?” Cevap verdim;

“İkindiyi kılacağım!” Beni anladı ve haince güldü! Biçarenin el ve ayaklarını kestirdi! Döndüğümde adam kanlar içinde kıvraniyordu.

Kâfirleri Yenmesi

Bu olay, büyük işlerdendir. Sultan Giyâseddin'in memleketine komşu olan bir gâvur hükümdar vardı, Bellâldiyev adında. Bu adam kâfir hükümdarların en büyüklerindendi. Yüzbin aşan askeri vardı ve berabерinde kaçın köleler, suçlular ve kanunsuzlardan oluşan yirmibin civarında da Müslüman bulunuyordu! Bu adam Ma'ber ülkesini ele geçirmeye çalıştı. Ma'ber'de Müslüman askerin sayısı altibindi. Onların yarısı usta cengâverdir; diğer yarısında ise iş yok, onlardan hayır gelmez!

Müslümanlar Kubbân (: Koppam)⁴⁷⁶ şehrinin yakınlarında karşılaşlardır Bellâldiyev'le. Bellâldiyev onları feci bir yenilgiye uğrattı. Askerler Mutra'ya ricat ettiler. Gâvur, ülkenin en büyük ve korunaklı şehirlerinden Kubbân'a indi. Burayı tam on ay kuşatma altında tuttu. İçerdekiler ondört günlük erzağı kalmıştı. Gâvur haber salmış kaledekilere; “Can güvenliği içinde kaleden çıkışın ve şehri bırakın!” diye. Kaledekiler gâvura şu cevabı verdiler:

“Bu durumu kesinlikle hükümdarımıza bildirmemiz gereklidir!”

Böylece içerdekiler ondört günlük bir süre tanıdı Bellâldiyev. Kaledekiler vaziyetlerini Sultan Giyâseddin'e yazdırılar. Giyâseddin eline geçen mektubu Cuma günü halka okudu. Ahali gözyaşına boğulup hep bir ağızdan:

“Kendimizi Allah'a satıp can vereceğiz. Çünkü gâvur o şehri ele geçirirse bizi de kuşatmaya gelir. Kılıçlar altında ölüm elbet yakışandır bize!” diye bağırdı.

Ölüme sözleştiler ve ertesi gün sabahleyin yola düştüler. Sarıkla-
rını başlarından çıkarıp atların boyunlarına taktılar. Bu, ölümü arzula-
yanın işaretiydi. Gözünü budaktan sakınmayan üç yüz kişilik bir gru-
bu öncü ettiler. Sağ kanadın idaresini; dininde titiz, cesur fıkıh bilgini
Seyfeddîn Bahâdur'a verdiler. Sol kanadın idaresini de Melik
Muhammed Silâhdâr'a verdiler. Sultan, üçbin kişilik grubuya mer-
kezde gidiyordu. Esedüddîn Keyhüsrev Fârisî de üçbin kişilik bir artçı
kuvvetle ordunun gerisini koruyordu.

Müslümanlar, öğlen uykusu esnasında gâvur karargâhına saldırdı-
lar. Oradakiler hazırlıksızdılar ve atları meradaydı. Bu baskın karşı-
sında gâvurlar saldırı yapanları hırsız zannetti! Doğru dürüst hazırlık
yapmadan, silâh kuşanmadan Müslümanlara karşı savaşmaya çalıştı-
lar. Sultan Giyâseddîn de savaş meydanına ulaştı, gâvur tayfası kor-
kunç bir yenilgiye uğradı. Seksen yaşında olan hükümdarları atına
davranmak istediye de Giyâseddîn'in yeğeni Nâsreddîn yetişti ve
koca azgını alaşağı etti. Nâsreddîn daha sonra tahta gelecek adamdır.
Yakaladığı gâvur hükümdarını tanımiyordu, bu yüzden hemen öldür-
mek istedi. Ama oradaki bir köle:

"Bu hükümdardır!" deyince adamı esir edip amcasına sundu. Sul-
tan huzuruna çıkarılan hükümdarı yüzüne karşı övdü yüceltti. Tüm
servetini, fillerini ve atlarını aldıktan sonra onu serbest bırakacaktı
güya! Fakat adamın nesi var nesi yok hepsini ele geçirdikten sonra der-
hal boynunu vurdurdu, derisini yüzüp içine saman doldurdu ve Mutra
şehrinin surlarına astırdı. Ben onu asılı hâldeyken gördüm!

Şimdi asıl sözümüze dönelim.

Orduğâhtan çıkış Fattan'a doğru yola koyuldum. Fattan, sahile
kurulmuş gayet büyük ve güzel bir şehirdir. Limanı çok enteresan.
Kâlin tahtalar üzerine kurulu muazzam bir ahşap kubbe var orada.
Bu kubbeyle yine ahşaptan yapılmış bir yolla çıkışlıyor ve yolun üstü
örtülü! Suda düşman gemileri gözükünce limandaki gemiler bu kub-
beyle bağlanır ve okçular yukarı çıkar. Düşman hücum için asla fırsat
bulamaz.

Şehirde taştan yapılmış şirin bir mescit bulunuyor. Üzümü ve
narı pek lezzetli bu şehrîn.

Orada saçlarını omuzlarından aşağı sarkitan, kendini Allaha ada-
miş dervişlerden Nişaburlu Şeyh Muhammed ile görüştüm. Yanında
eğittiği bir aslan vardı! Hayvanağız dervişlerle sofraya oturuyor,
onlarla yiyor onlarla kalkıyordu. Şeyh Muhammed'in yanında otuz
dervîş vardı. Onlardan birinin ceylânı, aslanla yan yana bulunurdu da
vahşi hayvan ilişmezdi ötekine! Fattan'da epey kaldım.

Cûkîlerden biri Sultan Giyâseddin için cinsel gücü artıran haplar yapmış. Anlatılanlara göre bunların karışımında demir tozu bulunmuştur. Hükümdar hapların dozunu fazla kaçırsa hastalanmış. Böyle hâlsiz bir vaziyette Fattan'a gelmiş. Onu karşılamaya çıktım, hediye sundum. Hükümdar şehrde yerleşince deniz komutâni Hvâce (: Hoca) Serûr'u çağırtarak;

"Maldiv adalarına gidecek gemilerle uğraş, başka şeye dalma!" diye emir verdi.

Benim sunduğum hediyenin tutarını bana vermek istediyse de çekindim, almadım. Ama bu kararına pişman oldum! Çünkü (kısa bir süre sonra) öldü ve ben hiçbir şey alamadım!

Sultan Giyâseddin, Fattan'da onbeş gün kaldıktan sonra başşehre döndü. Ben onbeş gün daha kalarak payitaht olan Mutra'ya hareket ettim.

Mutra büyük bir şehirdir. Daha önce kayınpederim Sultan Celâreddîn Ahsen Şâh burayı kendine başşehir yaptığı için şehri Dihlî'ye benzer bir hâle getirmiştir ve imar işlerine özen göstermiştir.

Buraya geldiğimde ahalîyi kirip geçiren bir vebayla karşılaştım. Salgına yakalanan talihsiz hastalığın ikinci veya üçüncü günü ruhunu teslim ediyordu. Ölüm biraz ağır davransa dördüncü gün yetişiyordu. Dışarı çıktığında ya bir hasta ya da bir mevta ile karşılaşıyordum. Sağlıklı olduğunu sanarak satın aldığım bir cariyem ertesi gün vefat etti. Bir gün Sultan Ahsen Şâh'ın vezirlerinden birinin hanımı, yanında sekiz yaşında afacan oğulcağıziyla bana geldi, yoksulluktan dem vurdu, ona biraz yardım ettim, para verdim. İkisi de sapasağlamdı. ertesi gün kadın tekrar yanına gelerek oğlu için kefen istedi. Çocuk ölmüş meğer.

Sultan vefat ettiğinde büyük salondaydım. Orada yüzlerce kadın hizmetkâr gördüm. Bu kadınlar sultanın dışında (halk ve devlet erkânına) yemek yapısın diye ayrılan pirinci ufalayıp dövmek için orada bulunuyorlardı. Hepsi hastaydilar, güneşin alnında oraya buraya serilmişlerdi.

Sultan Giyâseddin, Mutra'ya geldiğinde anasını, hanımını ve oğlunu hasta buldu. Üç gün kaldı şehirde. Sonra bir mil ötedeki nehrin kıyısına gitti. Orada gâvurlara ait bir mabet vardı.

Perşembe günü hükümdarın yanına gittim. Bana kadiyla yan yana kalmamı emretti, orada misafir edilecektim. Tam bana ait çadır- lar kuruluyordu ki insanların koşuştuğunu, birbirleriyle itişip kakıştığını gördüm. Biri:

"Sultan öldü!" diyor, diğerî:

“Ölen onun oğludur!” diyordu. Sonra bu işi araştırdık, vefat edenin oğlu olduğunu anladık. Ondan başka çocuğu yoktu hükümdarın. Bu yüzden derdi arttı, hastalığı depreşti. Bir sonraki Perşembeye de hükümdarın annesi vefat etti!

Hükümdarın Ölümü, Yeğeninin Başa Geçişi ve Benim Oradan Ayrılışım

Üçüncü Perşembe Sultan Giyâseddin can verdi. Haberi alır almaz kargaşadan endişe ederek acele davrandım, şehrde doğru koştum. Yolda ordugâha doğru ilerleyen yeğen Nâsreddîn’le karşılaştım. Bu adam Giyâseddin’den sonra tahta geçecek olandır. Hükümdarın oğlu yoktu, bu yüzden onu tayin etmişti tahtına. Bana geri dönmemi, beraberce ordugâha gitmeyi teklif etti. Kabul etmedim, bu tavrim onun kalbini kurdu!

Nâsreddîn denen bu adam, amcası tahta geçmeden önce Dihlî’de hizmetkârdı. Amca hükümdar olunca onun yanına kaçtı; kaderin cilvesi bu ya, ardından tahta oturdu! Kendisine bağlılık sözü (: biat) verildiğinde şairler övgü dolu dizeler söylediler. Bol bol dağıttı Nâsreddîn. Hediyeler yağdırdı herkese. Ona ilk şiir söyleyen Kadi Sadruzamân’ı beş yüz dinar ve bir hil’atla ödüllendirdi. Onun ardından şiir düzen Kadi laka pli vezire ikibin dinar verdi. Bu arada bana da üç yüz dinarla bir hil’at armağan etti. Yoksullara, kimsesizlere sadaka dağıttı. Onun adına ilk hutbeyi okuyan hatibin üstüne altın ve gümüş tabakalarla dinar ve dirhem saçtı...

Sultan Giyâseddin’in vefati dolayısıyla başsağlığı merasimi yapıldı. Her gün mezarının başına gelip *Kur'an* okuyor, hatim indiriyorlardı. Sonra “aşşârîn tayfası” (: özel aşırıcılar; *Kur'an*’dan bir bölümü yavaş ve makamlı bir biçimde okuyanlar) geliyordu mezara. Bunların ardından halka yemek dağıtılıyordu. Durumuna göre herkese bir miktar dirhem veriliyordu. Kırk gün ardı ardına bu işe devam edildi. Onlar her vefat yıldönümünde kırk gün art arda aynı merasimi yapar, geleneği devam ettirirler.

Sultan Nâsreddîn ilk önce amcasının vezirini görevden almış, ondan servet istemişti. Vezirlik makamına Melik Bedreddîn’i tayin etti. Bu adam, amca Giyâseddin tarafından Fattan’dayken beni karşılamaya gönderilen adamdı. Çok geçmeden vefat etti, yerine deniz komutanı Hvâce Serûr tayin edildi. Nâsreddîn, emir saldı; Hvâce (: Hoca) Serûr’a artık “Hvâce Cihân” densus diye. Çünkü Dihlî Sarayı’nda vezire “Hvâce Cihân” (: Cihanın Hocası) derler. Hattâ, bu unvandan başka bir ad ile seslenen kişi bir miktar para cezası ödemeye zorlanır.

Daha sonra, amca Giyâseddîn'in kızının kocasını (: hala oğlunu) öldüren Nâsîreddîn o kızla evlendi! Hala oğlunu ölmeden önce zindanında ziyaret eden Melik Mes'ûd, ispiyon edildi. Nâsîreddîn hemen onu öldürdü. Asil, erdemli ve cesur insanlardan olan Melik Bahâdur da öldürdü.

Hükümdar Nâsîreddîn, Maldiv adalarına sefer edilsin diye amcasının ayarladığı gemilerin tümünü benim emrime verdi.

Ama ben buranın öldürücü sıtmasına yakalandım! İşim bitik diye düşünüyordum. Hak Teâlâ'nın içime doğurduğu sezgiyle bu ülkede bol olan temr-i hindîden (: Hind hurması) bir ratl aldım; suda İslattık-
tan sonra içtim. Üç gün boyunca ishal oldum. Ve Allah beni kurtardı hastalığımdan! Bu şehrden tiksindim. Yolculuk için izin istedim. Sultan:

"Nasıl yola çıkacaksın? Maldiv adalarına sefer için bir aydan az zaman var! Kal ki Hônd-ı Âlem'in (: Hind sultanının) senin için emrettiği her şeyi verelim!" dedi bana. Kabul etmedim. Benim namıma Fattan'a emir gönderdi, dileğim gemiyle seyahate çıkayım diye. Böylece Fattan'a döndüm, Yemen'e gidecek sekiz gemi buldum orada; birine bindim.

ELLİÜÇUNCÜ BÖLÜM

Maldiv Adalarına Dönüş ve Bengale'ye Açılmış

Yolda dört korsan gemisiyle karşılaştık, bizimle biraz çatıştıysalar da çekiliп gitti bu gemiler. Ve Kavlem'e vardık. Bende hastalık artığı hâlsizlik devam ediyordu; üç ay bu şehirde kaldım. Sonra Sultan Cemaleddin Hinavr'ye varmak niyetiyle bir gemiye bindim. Hinavr ile Fâkenavr arasında gâvurların hücumuna uğradık!

Gâvurun Bizi Soyup Soğana Çevirmesi

Hinavr ile Fâkenavr arasında bulunan küçük bir adaya ulaştığımızda oniki gâvur gemisinin hücumuna uğradık! Bize karşı iyi dövüстüleri ve bizi yendiler. Zor zamanlar için biriktirdiğim her şeyi aldılar. Seylân hükümdarının verdiği inci ve yakutları, ermişlerin bana ihsan ettikleri nice elbise ve yollukları kaptılar. Donvâri bir şalvardan gayrı hiçbir şey bırakmadılar! Diğer yolcuların da her şeyi alındı. Böylece bizi kiyiya attılar.

Ben Kalikút'a döndüm, mescitlerden birine girdim. Bir fakihten bir elbise, oranın kadısından sarık ve bir iş adamından da diğer bir elbise gönderildi bana. Bu sırada aldığım haberlere göre Vezir Cemaleddin öldükten sonra Vezir Abdullah, Sultan Hadice'yle evlenmiş. Öte yandan hamile bıraktığım hatunumun bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti.

Maldiv Adalarına ve Bengâle'ye Doğru

İçimde adalara gitme isteği uyandı. Ama Vezir Abdullah'la aramızdaki düşmanlığı hatırlayarak endişe ettim, doğru karar verebilmek için *Kur'an-ı Kerim'i* açtığımda şu âyet çıktı karşıma:

“Onların üstüne melekler inecek ve ‘Korkmayın, üzülmeyin!’ diyecekler.”

Yüce Allah doğru kararı vermede bana yardım etsin diye niyazda bulundum ve yola koyuldum. On gün sonra Zibetülmehel'e (: Maldivler) ulaşarak Kennelüs adasına çıktım. Oranın valisi Abdülazîz Makdaşâvî (: Mogadişulu) bana hürmette kusur etmedi, ihsan yağırdı ve benim için bir tekne hazırlattı.

Daha sonra hükümdar hatunla kızkardeşlerinin gezip tozmak ve yüzmek amacıyla gittikleri Hululî adasına vardım. Halkın gemilerde oynayıp eğlendiği bu tür gezilere "tebahhur" diyorlar. Hükümdar hatun bu adaya geldikçe vezir ve emirler ona hediyeler gönderir.

Bu adada hükümdar hatunun kızkardeşiyle kocası Hatip Muhammed İbnü'l-Vezîr Cemaleddîn'i buldum. Ayrıca daha önce eşim olan annesini gördüm. Hatip yanına geldi, yemek getirmiştir. Ada halkından bir grup insan, Vezir Abdullah'a giderek benim geldiğimi bildirdiler. Abdullah, ne durumda olduğumu, kimlerle geldiğimi sordduğunda iki-üç yaşlarındaki oğlumu götürmek için geldiğim söylendi ona. Çocuğumun annesi vezire koşup sıkıştırıcı olduysa da vezir:

"Ben, onun oğlunu götürmesine engel olamam!" cevabını verdi.

Beni adaya sokan vezir bununla da kalmadı; her an kontrol altın da tutmak için kendi köşküne yakın bir eve konuk etti beni! Bir kat giysi ile töreleri gereğince tenbûl ve gül suyu göndermeyi de ihmâl etmedi. Eğilip selâm verme anında bırakmak üzere iki ipek kumaş götürdü. Bunları hemen aldılar.

O gün benimle görüşmeye çıkmamıştı vezir. Oğlumu getirdiler. Çocuğun onlarla kalması daha iyiydi kendi açısından, bu yüzden geri verdim.

Adada beş gün kaldım. Artık yola çıkmalıymıştım düşünüp izin istedim. Vezir beni çağırmamayınca kalkıp huzuruna çıktım. Benden aldıkları iki kumaşı geri getirdikleri için selâm esnasında âdet olduğu üzere bunları vezirin önüne attım. Beni yanına oturttu, hâl hatır sordu. Beraber yemek yedik, aynı leğende el yıkadık. Oysa bu yakınlığı kimseye göstermezdi! Son olarak tenbûl sunuldu ve huzurdan ayrıldım.

Bana giysi ve "bustuvâ" (: fazla miktarda deniz boncuğu) gönderdi, iyi davrandı.

Böylece yola çıkıp kırkçü gece denizin sırtında kaldıktan sonra Bengâle (: Bangladeş) ülkesine ulaştık. Burası pirinci bol, geniş mi geniş bir ülkedir. Dünyada yiyecek fiyatlarının daha düşük olduğu başka bir yer görmedim ama pek kasvetli, çetin bir memleket. Horaşanhlar buraya:

"Dûzah est pur ni'met!" derler ki şu anlamına gelir:

"Bir cehennem ki nimet dolu işi!"

Pazarlarında yirmibeş Dihlî ratlı tutarındaki pirincin bir gümüş dinara satıldığını gördüm! Bir gümüş dinar, sekiz dirhem eder. Bunlar dirhemî bir gümüş dirheme eşittir. Dihlî ratlı ise yirmi Mağrip ratlı eder. Oralılar bu fiyataya da pahalı diyorlar!

Eskiden bu ülkede oturmuş ve Dihlî'de iken yanına başımda vefat etmiş olan iyi kalpli Muhammed Masmûdî Mağribî; bir eşiyle bir hizmetkârı olduğunu, kendisinin de içinde bulunduğu bu üç kişilik gruba bir yıl yeten erzakı sekiz dirheme satın aldığına anlatmıştı. Ayrıca seksen Dihlî ratlı tutarındaki kepekli pirinci sekiz dirheme aldığına, bunu ayıklayıp dövdüğü zaman tam ellî ratlî, daha doğrusu on kantar öz pirinç çıktığını da eklemiştir sözlerine! Bu ülkede sağlamal bir ineğin üç gümüş dinara satıldığını gördüm. Buranın büyükbaş sürüleri sadece mandalardan oluşuyor. İri semiz tavukların sekizi bir dirheme, güvercin küçüklerinin onbeşi bir dirheme, semiz bir koç iki dirheme, bir Dihlî ratlı tutarındaki şeker dört dirheme, bir ratıl şerbet sekiz dirheme, bir ratıl katı yağ dört dirheme, bir ratıl susam yağı iki dirheme, kaliteli ince pamuk kumasının otuz arşını iki dinara satılıyordu. Ayrıca güzel yüzlü "firâşlik" (: hizmetlik değil yataklık) cariyenin bir dinar altına verildiğini gördüm. Buranın bir dinar altını, Fas altınıyla ikibuçuk dinar eder.⁴⁷⁷ İşte bu fiyataya Âşûre adında dilber mi dilber, endamı can yakar bir cariye aldım! Arkadaşlarımından biri de Lûlû adında yaşı küçük kabiliyetli bir köleyi iki dinar altına satın almıştı.

Bengâle ülkesinde ilk ayak bastığımız yer Sudkâvân şehriydi. Burası, Büyük Deniz (: Hind okyanusu) kıyısında kurulu kocaman bir şehirdir. Hindlilerin ziyaret ettikleri Ganj ile Cûn (: Cumna) nehirleri orada birbirlerine kavuşarak denize dökülmektedir. Bengâle halkın bir sürü gemisi vardır ırmakta yüzen. Onlara binip Leknavâtî halkına karşı savaşıyorlar.⁴⁷⁸

Bengâle Hükümdarı

Bu adam, Fahre lakabını alan erdemli Sultan Fahreddîn'dir.⁴⁷⁹ Yabancılara, özellikle de sufi ve dervişlere gönlü açıktır. Bu ülkenin hükümdarlığı evvelce Sultan Gîyâseddîn Balaban'ın oğlu Nâsreddîn'in elindeydi. Daha önce anlatıldığı gibi, Nâsreddîn'in oğlu Muizziddîn Dihlî'de ansızın tahta geçmiş, baba Nâsreddîn öz oğluyla savaşmaya niyetlenmişti. Nihayet baba ile oğul ırmakta birbirlerine kavuşmuşlardır; bu olaya "Lika-i Sa'deyn" (: iki talihlinin buluşması) adı verilmiştir. Baba, tahtı oğula terkederken Bengâle'ye dönmüştü. Ölünceye kadar burada kaldı Nâsreddîn.

Kendisinden sonra yerine geçen oğul Şemseddîn de vefat edince Şîhâbeddîn oturdu tahta. Onun ardından kardeşi Giyâseddîn Bahâdur Bûr yönetim yularını eline aldı. Kaderin cilvesine bakın; Şîhâbeddîn derhal Sultan Giyâseddîn Tuğluk'un desteğiyle Bahâdur Bûr'u tutsak etti. Sonraları Giyâseddîn Tuğluk'un oğlu Muhammed, ülkesini bölüp paylaştırmak şartıyla Bahâdur Bûr'u esirlikten kurtardıysa da Bahâdur verdiği sözde durmamıştı. Böylece Muhammed ona savaş açmış, nihayet işini bitirerek kayınlarından birini vali olarak tayin etmişti. Ama onu yok etti ordu! Ve o sırada Leknavtî'de bulunan Ali Şâh, Bengâle'yi bir baştan bir başa işgal etti.

Egemenliğin Sultan Nâsireddîn soyundan çıkış yaptığılığını gören Fahreddîn, -ki efendisiydi onlar- Sudkâvân ve Bengâle'de isyan başlatarak bağımsızlığına kavuştu. Bu yüzden Ali Şâh ile Fahreddîn arasında fitne çıktı. Kişi gelip yağmurlar yağınca Fahreddîn, Leknavtî ülkesine deniz yoluyla akın ederdi; suda güçlü olduğu için! Kurak günler kapiya dayanınca Ali Şâh karadan hücum ederdi Bengâle'ye; karada güçlü olduğu için!

Dervişlere Saygıyla İlgili Hikâyه

Sultan Fahreddîn dervişlere karşı öylesine sevgi doluydu ki onlardan Şeydâ adlı birini Sudkâvân'da yerine vekil bırakıp gitti düşmanıyla savaşmaya gitti... Fırsatını bulan Şeydâ hemen başkaldırarak Fahreddîn'in biricik oğlunu idam etti! Sultan durumu haber alır almad başşehre döndüyse de Şeydâ ile yandaşları Sunurkâvân şehrine kaçmışlardı. Gayet muhkem bir kalesi vardır buranın... Sultan kuşatma için ordu gönderdiğinde kale halkı kendi canlarının derdine düşerek Şeydâ'yı yakalayıp gelen orduya teslim ettiler. Durumu haber alan hükümdar, isyancının kellesinin gönderilmesini emretti! Şeydâ'nın başı kesilip iletildi. Bu kargaşa yüzünden kalabalık bir derviş grubunun toptan işi bitirildi!

Sudkâvân'a girdiğimde hükümdarı ziyaret edemedim. Çünkü adam, Hind hükümdarına karşı ayaklanmıştı ve ben başıma bir iş gelecek diye kaygilanıyordu!

Sudkâvân'dan bir ay uzakta olan Kâmerû dağlarına gevirdim yolumu, düştüm yola. Bu dağlar pek geniş bir alanı kaplar, Çin'e ve misk ceylânlarının gezindiği Tübbet (: Tibet) ülkesine kadar uzanır. Bu dağlarda oturanlar Türklerle benzer. Onların hizmet konusunda elli uzdur. Oralı bir çocuk (: hizmetçi) başka çocuklardan kat kat üstündür. Büyüde ustalaşmış ve ün salmışlardır. Bu tarafa uzanışımın sebebi, yöredeki Allah dostlarından Tebrizli Şeyh Celâleddîn ile görüşmekti.

Şeyh Celâleddîn

Bu şeyh, ulu ermişlerden; nev'i şahsına münhasır adamlardandır. Herkesçe bilinen olağanüstü hâllere ve keramete sahiptir. Uzun ömürlülerden olan bu ermiş –Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatmış– bana; Halife Müsta'sımbillah dönemine yetiştiğini hattâ halifenin öldürülüşü esnasında orada bulunduğu söyledi!

Çok sonraları o ermişin yüzelli yaşında bu dünyadan göctüğünü ve on içinde bir iftar ederek tam kırk yıl oruç tuttuğunu dinledim, dostlarının birinden...

Bir ineği vardı; onun sütyüle orucunu açar, bütün gece namaz kıladı. Uzun boylu, seyrek sakallı, narin bedenliydi. İşte bu dağların ahalisi hep onun huzurunda İslâma girmiştir. Bu yüzden onların arasında sürdürdü hayatını.

Şeyh Celâleddîn'in Bir Kerameti

Dostlarından birinin bana aktardığına göre, şeyh efendi ölümünden bir gün önce onları yanına çağırarak Allah kaygusuna sahip mutakâ kullardan olmalarını öğütlemiştir ve şöyle demiş:

“İnşallah yarın sizin yanınızdan göceceğim. Sizi Allah'a emanet ediyorum. Ondan başka Tanrı yok!”

Ertesi gün ögle namazını kılarken son secedede Hak Teâlâ çekip almış onun ruhunu. Oturduğu mağaranın yanında kazılı bir çukur bulmuşlardır. Çukurun üzerinde de kefen ve tütsü! Yıkamışlar, kefenlemişler, namazını kılıp oraciğa gömmüşler. Allah rahmet eylesin!

Bir Keramet Daha

Bu şeyhi ziyaret etmeye niyetlendığımde dört mûrîdi beni karşılamıştı; şeyhin oturduğu yere iki günlük yolvardı daha. Bana anlatıklarına göre şeyh efendi çevresindeki dervîslere şöyle demiş:

“Size Mağrip'ten bir gezgin (: dervîş) geldi! Haydi onu karşılayın!”

Şeyhin emrinden ötürü buraya gelmişler. O bana dair hiçbir şey bilmiyordu. Ancak içine doğduğu, açıkçası “keşif sahibi olduğu” için gönderdi onları. Mûritlerle beraber gittim şeye. Mağara dışındaki tekkesine vardım, orada hiç ev yoktu. Bu ülkenin Müslüman-kâfir tüm ahalisi onu ziyaret etmeye gelir, hediyeler getirir; dervîşler ve gelen giden yolcular da bunlardan geçinirdi. Oysa şeyh bir inekle yetinmekte, daha önce anladığımız gibi on içinde bir bu hayvanın sütyüle iftar etmekteydi. Huzuruna çıktığında ayağa kalktı, beni kucakladı, ülkeme ve yolculuklarımı dair sorular sordu. Anlattım uzun uzun. Şöyledi bana:

"Sen Arapların seyyahısın!" Hemen orada bulunan müritleri atıldılar:

"Arap olmayanların da efendimiz!" Şeyh efendi:

"Ve Arap olmayanların da seyyahısın. Ona saygı gösterin ve ikram edin!" dedi.

Beni tekkeye götürdüler, üç gün misafir ettiler.

Kerametlerle Dolu Enteresan Bir Hikâye

Şeyhin huzuruna çıktığım gün üzerinde ince keçi tüyünden bir ferâce gördüm ve hoşlandım. Kendi kendime:

"Şeyh keşke bunu bana verse!" dedim. Nihayet veda etmek için yanına vardığında kalkıp mağaranın kenarına doğru yürüdü, ferâceyi çıkardı, bana giydirdi; başından takkeyi de çıkarıp uzattı! Öylece kalıp yamalı bir elbiseye büründü.

Dervişlerin bana aktardığına göre şeyh efendi aslında bu ferâceyi giymek âdetinde değilmiş. Benim gelişim esnasında sırtına geçirivermiş bunu ve şöyle demiş müritlerine:

"Bunu Mağripli isteyecek. Bir gâvur hükümdarı ondan buna alarak kardeşimiz Burhâneddin Sagarcı'ya verecek. Bu giysi o hükümdarın töreninde onun olacaktır!" Dervişler bu sözü bana aktardıklarında şöyle demiştim:

"Bana elbiselerini sunarak giydirdiğinden beri şeyhin nice uğuru ve bereketi yansındı bana! Müslüman ya da gâvur hiçbirinin huzuruna bu giysiyle çıkmam!"

Şeyh efendiden ayrıldım. Aradan epey bir zaman geçti. Çin ülkesine girerek Hansâ şehrine vardım. Yoğun kalabalık sebebiyle dostlarım benden ayrılmışlardı. Sırtında ferâce yolda yürürken ansızın vezirle yüz yüze geldim, yanında büyük bir grup vardı. Gözü bana düştü, yanına çağırıldı, elimden tuttu, nereden geldiğimi sordu. Beni bırakmadı, hükümdarın sarayına kadar beraber yürüdük. Ayrılmak istedimse de engelledi ve huzura çıktı.

Hükümdar, Müslüman sultnlara dair sorular yöneltti, ben cevap verdim tek tek. Ferâceye bir göz attı, hoşlandı! Bunun üzerine vezir:

"Onu çıkar!" deyince bu emre karşı gelmenin imkânı yoktu artık!

Giysiyi alan hükümdar bana on hil'at, koşum takımı mükemmel bir at ve para verilmesini emretti. Bu olaydan ötürü canım sıkıldıysa da şeyhin sözünü anımsadım; öyle ya, bir gâvur hükümdarı alacaktı bu giysiyi. Çok şaşırdım.

Ertesi yıl Hânbâlik'taki (: Pekin) Çin hükümdarının sarayına girmeye niyetlenmiştim. Ve hemen Şeyh Burhâneddin Sagarcı'nın

tekkesine yöneldim. Onu bulduğumda bir şeyler okuyordu ve benim ferâce aynen üzerindeydi! Şaşkınlıktan dilim tutuldu, aldım giysiyi, evirdim çevirdim. Şeyh efendi sordu:

“Niye evirip çeviriyorsun, yoksa biliyor musun bunu?”

“Evet! Hansâ hükümdarı benden almıştı bunu” dedim. Şeyh devam etti:

“Bu ferâceyi kardeşim Celâleddîn benim için yaptırmıştı. Ayrıca mektup yazarak ferâcenin falanca adamın eliyle bana ulaşmasını bildirmiştir.” Sonra bana yazılı bir kâğıt parçası çıkardı. Şeyhin sezgisine (: keşfine) ve inancının duruluğuna hayran oldum!

Burhâneddîn efendiye hikâyeyin başını anlattım, bana şöyle dedi:

“Kardeşim Celâleddîn bu işlerin hepsinden de ötededir. O tüm varlıklarla irtibat kurabilir, her şeyi etkileyebilir. Hak Teâlâ'nın engin iyiliğine ve rahmetine kavuştu artık!”

Sonra şunları ilâve etti:

“Kulağıma gelenlere göre o her gün sabah namazını Mekke'de kilar, her sene hacca uzanırmış. Çünkü Arife ve bayram günleri insanların gözüünden yitermiştir. Kimse bilmez; nereye gidermiş.”

Mavi Su Nehrinin Gemileri

Şeyh Celâleddîn'le vedalaştıktan sonra Habank (: Havang Tila) şehrine yollandım. Ülkedeki şehirlerin en büyüğü ve en güzelidir Habank. Kâmerû dağlarından inen Nehr-i Ezrak (: Göksu) bu şehirden geçer.⁴⁸⁰ Bengâle ve Leknavtî ülkelerine de bu ırmak üzerinden gidilir.

Sağ ve sol yakalarda Nil'deki gibi sudolapları, bahçeler ve köyler dizilmiş. Buranın halkı, zimmî gâvurlardan oluşuyor. Onların ekip biçiklerinin yarısı alınır. Başka vergileri de vardır. Bu nehirde tam onbeş gün boyunca köylerle bahçeler arasında yolculuk ederken sanki bir pazardan geçiyorduk. Irmağın sırtında sayılamayacak kadar çok tekne vardı. Her teknede bir davul! İki gemi karşılaşınca davullar çalışır, gemiciler selâmlaşıyor. Daha önce bahsettiğimiz Sultan Fahred-dîn'in emriyle bu nehirde dervişlerden hiçbir navl (: navlun; ücret) alınmayacağı, yol aeği olmayanlara da yardım edileceği bildirilmiştir. Bir yabancı veya sufi şehrle geldiğinde ona hemen yarı dinar yardım yapılır.

ELLİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hind Adalarına ve Çin'e Doğru Açılış

Irmakta onbeş gün seyahat ettikten sonra Sunurkâvân'a vardık (: Sonargânu). Bu şehir, isyancı dervîş Şeydâ'nın sığındığı fakat halk tarafından yakalanıp teslim edildiği şehirdir. Oraya vardığımızda kırk günlük mesafede bulunan Câva ülkesine açılmaya hazır bir cunk (: Çin gemisi) bulduk. Bu gemiye atlayarak iki hafta sonra Berehnekâr ülkesine ulaştık.

Berehnekâr halkının ağız yapısı köpeğinki gibidir. Bu taife öylesine ilkel ve yabanî ki ne Hinduların ne de başka bir grubun dinini tanır! Deniz kıyısında üzeri yeşil otlarla örtülü kamış evlerde kahiyollar. Orada muz, fevvel ve tenbûl ağaçları çok. Erkekleri genel olarak şekilce bize benzese de ağızları köpek ağızı gibi. Oysa kadınları, dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Erkekler çırılçıplak dolaşıyor, hiç örtünmüyorumlar. Ancak içlerinden biri, cinsel organlarını kapayacak küçüklükte bir perdeyi göbeğinden aşağı sarkılmış. Bu perde naklılı sazlarından yapılmış. Kadınlar ağaç yapraklarını giysi edinmişler. Onların arasında Bengâle ve Câva'dan gelen bir grup Müslüman var ama ayrı bir yerde yaşıyor. Bu Müslümanların bize aktardıklarına göre, oralılar tipki hayvanlar gibi çiftleşir, asla gizlenmezlermiş!

Bu halkta her erkeğin otuz hattâ daha fazla karısı varmış. Kesinlikle usulsüz beraberlige; zinaya yanaşmazlarmiş. Zina eden erkeğin cezası ölünceye kadar bir yerde asılı kalmasıymış. Bir dostu veya kölesi onun yerine kendisini asarsa kurtulabilirmiş. Eğer kadın zina ederse oranın hükümdarı emreder, bütün hizmetkârlar kadına tecavüz etmeye başlamış; kurban ölünceye dek sürermiş bu! Ve iş hükümdarın huzurunda meydana gelirmiş! Ardından ceset denize saliverilirmiş. Bu yüzden kıyılara yanaşan gemilerden hiç kimsenin inmesine müsaade etmiyorlar. Ancak gemideki adam onlarla beraber yaşayan; orada ikamet edenlerden olursa inmesine izin veriyorlar.⁴⁸¹

Bu halk, diğer insanlarla alışverişlerini sahilde yapıyor. Yolcuların ihtiyacı olan suyu fille getiriyor. Çünkü su kaynağı kıyıdan bir hayli uzak. Dışarıdan gelen yabancıları kıyıdan içeri salıp kaynaktan su içmelerine izin vermiyorlar. Aslında kendi hanımlarının ayartıcılığından korkuyorlar! Kadınlar meğer azgınmış, yakışıklı erkeklerle yanaşmak arzusuya yanarlarmış!

Onların fili çok ama bu hayvanları sultandan başkası satamaz; karşılık olarak giysi satın alır. Dilleri çok ilginç; ancak orada oturanlar ve sürekli onların yanına gidip gelenler anlayabiliyor. Kıyıya vardığımızda içi oyulmuş ağaç kütüklerinden yapılan kayıklarla yanımıza geldiler; muz, pirinç, tenbül, fevvel ve balık getirdiler.

Berehnekârlıların Hükümdarı

Hükümdar bir fil üstünde geldi yanımıza. Filin sırtında deriden yapılmış semere benzer bir şey vardı. O, tüylü kısmı dışında keçi derisinden mamul bir elbise geçirmişti sırtına. Başına rengârenk ipekten üç sargı sarmış, eline kamış bir kargo almıştı. Beraberinde gelen yirmi kadar akrabası da fil üstündeydi. Ona biber, zencefil, tarçın, Maldiv balığı ve Bengâle işi giysiler hediye ettik. Bizimarmağan ettiğimiz bu giysileri sırtlarına geçirmezler! Sadece bayram günlerinde fillerin üstüne ativerirler. Bu hükümdar, memleketine gelen her gemiden bir cariye, bir erkek köle, fillere örtmek üzere kumaş, kendi hatununun kuşağına ve ayak parmaklarına takmak için altın takılar alır! Bu garip vergiyi vermeye yanaşmayanlara denizi kabartan bir büyüm yaparlar! Böylece adam ya mahvolur ya da ölümün kiyısından döner.

Zina Yapan Kölenin Hikâyesi

Berehnekâr limanında misafir olduğumuz gecelerin birinde oralılarla sıkı ilişkisi olan bir gemi sahibinin kölesi gemiden çıkararak ahaliden saygın ve güçlü bir adamın hanımıyla randevulaşıyor, iki âşık kıyıda mağaraya benzer bir oyukta buluşmaya karar veriyorlar. Kocanın kulağına tez variyor haber. Adamlarını toplayıp ansızın mağaraya baskın yapıyor ve ikisini kıskıvrak yakalıyor. Suçlular hükümdar huzuruna çıkarılıyor; hükümdar ceza olarak kölenin cinsel organlarının kesilmesini sonra da asılmasını emrediyor. Kadına gelince herkesin altına girecek, ölesiye düzülecektir! Sahile gelen hükümdar, cereyan eden olaydan ötürü gemi sahibine özürlerini bildirir ve şöyle der:

“Biz kendi kanunlarımızı kesinlikle uygulamak durumundayız. Başka yolu yok.”

Daha sonra asılan köleye karşılık gemi sahibine başka bir köle verir.

Câva Adası

Berehnekâr limanından ayrılarak yirmibeş gün sonra Câva'ya vardık. "Lubbân-i Câvî" (: Câva günlüğü) diye bilinen bitki burada yetişir. Adayı suda yarınluk mesafeden gördük. Her tarafı yeşil.

Ağaçların büyük bir kısmını, hindistancevizi, fevfel, karanfil, Hind ödü, şekî, berkî, anba, cemûn (: cumûn / cemen), tatlı portakal ve kâfûr kamışı oluşturuyor. Yore halkı, alışverişini kalay parçalarıyla bazen de işlenmemiş saf Çin altınlarıyla yapıyor. Adadaki esans ürünlerinin büyük bir kısmı kâfirlerin bulunduğu taraftadır. Müslümanların olduğu yerde böyle şeyler az.

Limana ulaştığımızda ahalî küçük teknelere binerek yanımıza geldi. Yanlarında Hind cevizi, muz, anba ve balık vardı. Âdetleri gereğince dışarıdan gelen tacirlere böyle şeyler hediye edilir. Her tüccar kendi gücüne ve zenginliğine göre çeşitli armağanlar verir.

Adadaki sâhibü'l-bahr (: bahriye nâzırı) yardımcısı gemimize çıkararak beraberimizde hangi tacirlerin bulunduğu kontrol etti ve karaya ayak basmamıza izin verdi. Deniz kıyısında büyük bir kasaba olan Bender'e çıktıktı. Orada ahalinin **serhâ** diye adlandırdığı evler bulunuyor. Bu kasaba ile asıl şehir arasındaki mesafe dört mildir.

Bahriye nazırının yardımcısı Behrûz, hükümdara bir mektup yazarak geldiğini haber verdi. hükümdar hemen Emir Devlese, Kadı Seyyid Şerif Şîrâzî, Tâceddin İsfahânî ve bunların dışında birkaç fakih beni karşılaşınlar diye yanına saldı. Onlar sultana ait bir atla diğer binekleri getirdiler. Arkadaşlarımla hayvanlara bindim. Böylece hükümdarın başşehri olan Sumatra'ya vardık. Sumatra, çevresi tahta perde ve kulelerle berkitilmiş büyük ve güzel bir şehirdir.

Câva Hükümdarı

Sultan Melik Zâhir, cömert, asıl ruhlu, erdemli hükümdarlardandır.⁴⁸² Şâfiî mezhebinden olan Melik Zâhir fikih bilginlerini sever. Onlar, hukukî konuları anlatmak ve okumak için hükümdar meclisine gelirler. Hükümdar cihattan geri durmayan, kâfir hududuna sürekli aklınlarda bulunan biridir. Alçakgönüllüğünden ötürü Cuma namazına yayın gider. Ülkesinin halkı hep Şâfiî mezhebindendir. Buralılar cihadı seviyorlar. Hükümdarla beraber sevap amacıyla aklınlara çıkıyorlar. Çevrelerindeki tüm gâvur toplulukları alt etmiş bir ahalî bu! Kâfirler, barış içinde yaşamak için bu cesur ahalîye cizye vermektedirler.

Hükümdarın Sarayına Girişimiz ve Bize Verdiği Armağanlar

Hükümdar sarayına doğru yola koyulduğumuzda, bina yakının- da yolun iki tarafına dikilmiş kargılar gördük. Bunlar attan inilecek yeri gösteren işaretlerdir. Hayvan sırtında gelenler o noktalardan ileri geçemez. Biz de tam orada bineklerimden inerek "mişver" (: büyük salon; kabul dairesi) yöneldik. Orada Umdatü'l-mülk diye çağırılan başyardımcıyı bulduk. Bizi ayakta karşıladı, selâmladı. Onların selâmi, kucaklaşmadır. Yanımıza oturarak gelişimizi hükümdara duyurmak üzere genç hizmetkâra bir kart teslim etti. Cevap aynı kâğıt üzerinde geldi. Daha sonra delikanlılardan biri bukşa (: bohça) getirdi ve bohça- yı eline alan başyardımcı, elimden tutarak beni ferdhane denilen küçük bir odaya aldı. Bu sözcük zerdhane kalibindadır ama ilk harfi "f" dir. Ferdhane, onun gündüzleyin dinlendiği yerdir. Çünkü âdet gereği hükümdarın başyardımcısı, sabah namazının ardından büyük daireye gelir, ancak yatsıdan sonra gider. Vezirler ve ileri gelen devlet adamları da böyle yaparlar. Başyardımcı, bohçadan biri saf ipek, diğeri ipek ve pamuk karışımı, üçüncü ise ipek ve keten karışımı olan üç peştamal çıkardı. Yine peştamal türünden sayılıp oralılarca tahtâniyât (: altlık) denilen üç giysi, vustâniyât (: bellik ve üstlük) denilen çeşitli kumaş türlerinden mamul üç giysi, biri beyaz olmak üzere üç örmek (: kül rengi yün kaban) ve son olarak üç sarık çıkardı.

Âdet gereği şalvar yerine peştamallardan giyindim, ayrıca her turden bir giysi geçirdim sırtıma. Geri kalanları da dostlarım aldılar.

Sofraya çoğu pirinçten yapılmış yemekler getirildi ve fuka (: foka şerbeti) sunuldu. Nihayet dönüş vaktinin gelip çattığını göste- ren tenbûl servisi yapıldı. Tenbûllerimizi alıp kalktık. Başyardımcı da bizimle beraber kalkmıştı. Büyük daireden çıkış hayvanlarımıza bindik. Başyardımcının bizi götürdüğü bahçenin her yanı tahta perde- delerle çevriliydi. Tam ortada yine tahtadan yapılmış bir ev vardı. Bina, oralıların muhmalât dediği cinsten (: yumuşak, üzeri tüylendi- rilmiş) pamuk kadifesiyle döşeliydi. Kadifelerin bir kısmı boyalı, bir kısmı boyasızdı.

Evin içinde hayzurân (: kamış) dan yapılmış sedirler vardı. Üzer- lerinde ipek örtüler, yumuşacık yorganlar ve bavâliş adını verdikleri yastıklar bulunuyordu. Evde, başyardımcıyla beraber oturduk. Daha sonra Emir Devlese yanımıza gelip iki cariye ve iki hizmetçi getirdi. Bana dönerek şöyle dedi:

"Hükümdar diyor ki, bu armağan Sultan Muhammed'in değil bizim seviyemize göredir!" Başyardımcı odadan çıkışınca Emir Devlese

kalmıştı yanında. Bu adam, daha önce elçi olarak Dihlî'ye geldiği için aramızda eskiden kalma bir tanışıklık vardı. Ona sordum:

“Sultan ne zaman görülür, huzuruna ne vakit çıkarılır?” Cevap verdi:

“Bize gelen misafirin seyahat yorgunluğundan siyirlmesi ve kafasının dinlenmesi için üç gün istirahat etmesi gereklidir. Sonra sultanın huzuruna, selâma çıkar.”

Biz de üç gün bekledik. Üç öğün yemek geliyordu her gün.

Cumaya rastlayan dördüncü gün Emir Devlese yanına gelip:

“Namazdan sonra mescidin mahfilinde hükümdara selâm verir eğilirsin!” deyince câmie giderek Hâcîb Kayrân’la Cuma namazını kıldırmış. Namazdan sonra hükümdarın huzuruna çıktım. Yanında Kadi Emir Seyyid ile öğrencileri bulunuyordu. Benimle kucaklaşmış. Selâm verdim, saygıyla eğildim. Beni sağ tarafında bir yere oturttu. Sultan Muhammed ve yaptığı yolculuklar konusunda çeşitli sorular sordu. Cevap verdim. Şâfiî mezhebi üzerine fıkıh dersine döndü, ikinci namazına kadar devam etti. İkinci namazını kıldıktan sonra yakın bir odaya girerek elbiselerini çıkardı. Bu giysi sadece hukukçulara özgü bir cübbeydi. Sultan Cuma günleri bundan giyer, yürüyerek câmie gelir, sonra da hükümdarlık giysisini sırtına geçirirdi.

Hükümdarın Saraya Dönüşü ve Ona Yapılan Selâm Merasimi

Hükümdar câmiden çıktıığında kapıda fil ve atlari hazır bulur.
Âdet şudur:

Sultan file binince beraberindekiler ata biner; sultan ata binerse ötekiler file biner. Kendini ilme vermiş büyük bilginler Hükümdarın sağ tarafında yer alır.

O gün file binmişti. Biz de atlara binerek hep beraber **mişvere** (: büyük daireye) hareket ettik. İnilmesi gereken işaretli yerde indik. Hükümdar inmedi. Büyük dairede vezirler, emirler, saray kâtipleri, diğer devlet adamları ve ileri gelen askerlerden oluşan epey büyük bir kalabalık saf saf dizilmişdi. Dört vezir ile kâtipler ilk sıradaydı. Önce onlar sultana selâm verip eğildiler. Yerlerine döndükten sonra emirler hükümdara selâm verip eğildiler. Onlar da yerlerine gitti. Her grup böyle yaptı. Daha sonra bilginler, hükümdarın can dostları, hekimler (: bilge doktorlar) şairler, rütbeli askerler, hizmetkârlar ve nihayet köleler çıktı huzura.

Hükümdar cülüs kubbesinin karşısında bir filin üzerine otururdu. Üstünde süslü bir şatur (: gölgelik) vardı. Sağına ve soluna tepeden tırnağa bezenmiş ellişer fil ile ve üzericalı at dizildi. Bunlar nevbet (: nöbet;

bando) atlarıdır. Daha sonra hâshâcîbler (: özel mabeyinciler) hükümdarın huzurunda ayağa kalkıp öylece dikildiler. Nihayet sadece erkek müzisyenlerden oluşan bir saz takımı çıktı huzura ve şarkilar söyledi. Bu arada üstünde ipek örtü, ayaklarında altın halka bulunan ve sırmalı ipektin dizginleriyle dikkat çeken kühelyânlar getirilerek sultanın önünde acayıp bir şekilde oynatıldılar. Çok şaşirdım bu işe! Atların böyle oynayışını daha önce Hind hükümdarının yanında görmüşüm.

Güneş batarken saraya girdi sultan. Ve millet de evine döndü.

Hükümdarın Yeğeninin İsyani ve Bu Olayın Sebebi

Hükümdarın bir yeğeni vardı. Hükümdar onu kızıyla evlendirmiş, bir eyaletin de valisi yapmıştır. Fakat delikanlı, emirlerden birinin güzel kızına tutularak onunla dünya evine girmek istedî. Bu ülkenin törelerine göre evlenecek yaşa gelmiş kızı olan bir adam; ister emir olsun ister alelâde biri, evlâdının mürüvetini görebilmek için kesinlikle sultandan izin almalıdır!

Hükümdar iş bilen bir kadını göndererek kız hakkında malumat toplar. Eğer kızın endamını beğenirse hemen kendine nikâhlar! Eh, pek hazzetmezse babasına izin verir, kimle evlendirirse evlendirsins diye! Ahali de aslında kızlarının hükümdarla evlenmesini istiyor, işin ucunda saygınlık, makam, lüks ve menfaat var çünkü.

Yeğenin tutulduğu kızınbabası evlendirme izni için sultana başvurunca, "kızı baksın" diye saray tarafından biri gönderiliyor! Ve sultan alıyor kızı!

Öte yanda âşık yeğenin tutkusunu büsbütün alevlenmekte, sevgilisine kavuşmak için çare bulamamaktadır. Bir aralık hükümdar uzak mı uzak, neredeyse bir aylık mesafede bulunan düşmanla savaş etmeye çıkışınca isyan bayrağını çeken yeğen, o sıralarda henüz surları bulunmayan Sumatra şehrine girer; kendini hükümdar ilân eder! Ahalinin bir bölümünü onun sultanlığını kabul etmişse de diğerleri buna yanaşmaz. Durumu haber alan amca, orduyu durdurarak geriye, Sumatra'ya döner. Yeğen alabildiği kadar servet ve azıklı yola düşüp sevdiği kızla beraber Mulcâva'ya, gâvur ülkesine kaçar. İşte bu mace-radan sonra hükümdar, Sumatra şehrinin her yanını tahta surlarla çevirmek zorunda kalmıştır.

Sumatra'da hükümdar yanında onbeş gün kaldıktan sonra gitme izni istedim, çünkü yolculuk mevsimi gelip çatmıştı. Buradan her istenilen zamanda Çin'e gidilmiyor. Hükümdar bizim için bir cunk hazırlatıp yollugumuzu verdi ve pek çok şey armağan etti; ayrıca adamla-

rindan birini misafir olarak yanımıza kattı. Allah, ona lâyik olduğu mükâfatı versin.

Tam yirmibir gece sultanın ülkesinin sınırları içinde ilerledikten sonra Mulcâva'ya ulaştık. Burası bir gâvur memleketidir. Bir ucundan öteki ucuna iki ayda gidiliyor. Orada çeşitli esans bitkileri yetişir; kakullî ve kamârî denilen öd ağaçları bulunur. Zaten Kakulla ve Kamâra bu ülkenin şehirlerindendir.⁴⁸³ Sultan Zâhir'in ülkesi olan Câva'daysa günlük ve kâfûr bitkileriyle biraz karanfil biraz da ûd-i hindî (: Hindistan'a özgü öd ağıacı) yetişmektedir. Bu bitkilerin asıl kaynağı Mulcâva'dadır. Bunlar arasında asillarının ne olduğu konusunda inceleme yaptıklarımız şunlardır:

Lubbân (: Günlük Ağacı)

Günlük ağaç en çok bir adam boyuna varan bodur bir bitkidir. Dalları enginar dallarına benzemektedir. Yaprakları gayet ince ve ufaktır. Bazen yaprakları tamamen dökülerek çiplak kalabilir. İşte "lubbân" (: günlük ağacının ürünü) bu bitkinin dallarında bulunan yapışkan maddededir. Daha çok Müslüman bölgelerde yetişir, kâfirlerde ait bölgelerde ise daha azdır.

Kâfûr Ağacı

Kâfûr ağaç bizim oraların kamışına benzer; ancak dalları daha uzun ve kalındır. Kâfûr denen şey işte bu içi boş, uzun tüpçüklerde bulunur. Kamış kırıldıği zaman iç kısmından kâfûr ortaya çıkar.

Bu bitkinin ilginç yanı: Köklerinin olduğu yerde bir hayvan kesilmedikçe kamışın içinde kâfûr maddesi oluşmaz! Kurulukta (dolayısıyla kalitede) en ileri düzeyde olan ve bir dirhemciğiyle bedeni kaskatı edip ölüme yol açan kâfûr, onların hardale adını verdikleri türdür. İşte bu tür kâfûr kamışının dibinde insan boğazlanır. Bazen insan yerine küçük fillerin de kesildiği olur.

Hindistan'a Özgü Öd Ağacı

Hindistan ödü, pelit ağacına benzer. Kabuğu daha ince olsa da yaprakları tipki pelitinki gibidir. Meyvesi olmayan bu bitkinin gövdesi fazla büyümez. Kökleri gayet uzun olup esans maddesi bunlardadır. Dal ve salkımlarından faydalananlmaz.

Müslümanlara ait bölgelerdeki öd ağaçları tamamen sahiplidir. Gâvur yörenlerindeki ağaçların çoğu sahipsizdir. Bunlardan sahipli olanlar Kakulla'da bulunanlardandır. Zaten ödüne en kalitelisi de bunlardır.

Kamâra bölgesine özgü bir öd bitkisi de iyi türlerdendir. Bunları, Câva halkına giysi karşılığında satıyorlar. Kamâra bölgesine özgü bir tür daha var ki bal mumu gibi şekil alır, üzerine basıldı mı (iz çıkar). "Attâs'a gelince; bunun kökleri kesilerek aylarca toprağa gömülü bırakılır da kokusunun gücü ve keskinliği devam eder! Öd ağacının en ilginç türlerindendir bu.

Karanfil

Karanfil (: karanfil) ağaçları uzun ömürlü ve kalındır. Daha çok gâvur arazisinde yetişir. Çok yetiştığı için sahiplenilmez. Bizim oralarla getirilenler, bu ağacın salkımlarıdır. Bizimkilerin nüvvârû'l-karanfil (: karanfil çiçeği) adını verdiği şey, bitkinin çiçeklerinden dökülmekte ve portakal çiçeğine benzemektedir. Karanfilin meyvesi, bizim yörenizde cevzetü't-tîb (: koku cevizi) diye bilinen bûvâ' cevizidir (: misk cevizi). Onun iç kısmındaki çiçek, besbâse diye adlandırılır. Bunalıların tümünü gördüm; yakından seyrettim.

Kakulla

Yolculuğumuzun devamında Kakulla limanına vardık; hırsızlığa ve saldırgan (: korsan) gemilere karşı koymak amacıyla hazırlanmış özel cunklar gördük limanda. Zira orada her gemi belirli bir ücret karşılığında korunur.

Gemiden indiğimizde güzel bir şehirde bulduk kendimizi. Çevresinde yontma taştan yapılmış bir sur yükseliyor. Bu sur, üç filin yan yana geçebileceği kalınlıkta inşa edilmiş! Şehir dışında gördüğüm ilk şey "ûd-i hindî" (: Hindistan ödü) taşıyan filler oldu. Ahali bunu evlerinde odun olarak tüketiyor! Fiyatı bizim tarafların odun fiyatına denk, belki de daha düşük! Doğal olarak, kendi aralarında alışveriş yaptıkları zaman böyle ucuz! Ama yabancı tacirlere bunun bir çuvalı ni bir yün elbiseye karşılık verirler. O yörede pamuklu kumaş, ipeklı kumaştan daha değerli sayılır.

Her taraf fil kayníyor. Bu hayvanlar binek olarak kullanıldığı gibi yük taşıma işini de görür. Herkes filini kapısına bağlıyor. İşadamları fillerini dükkânlarının yan tarafına bağlamakta, evine gidip gelirken ve yük taşıırken hayvanını kullanmaktadır. Çin ve Hıtâ (: Kuzey Çin; Hitây) halkı da aynı düzen içindedir.

Mulcâva Hükümdarı

Bu adam gâvurdur. Onu sarayı dışında kubbeli bir yerde otururken gördüm. Devlet adamları yanındaydı. Altında herhangi bir yaygı

yoktu. Askerler yayan olarak öňünden geçiyordu. Orada sadece hükümdarın atı vardır. Diğerleri file biner ve fil üstünde savaş ederler.

Oraya geldiğimi duyan hükümdar beni huzuruna çağırıldı. Geldim ve şöyle dedim:

“Ve’s-selâmu alâ meni’t-tebea’l-hudâ!”

(Manası: Selâm, doğruya uyanlara; hidayete erenlere)

Sadece selâm sözcüğünü anladılar bu cümleden! Bana iltifatta bulunan ve yer açan hükümdar rahat oturmam için bir yaygı serilmesini emretti. Tercümana dönerek:

“Hükümdar toprağa oturmuşken ben nasıl bunun üstüne kurulayım?” dedim. Tercüman cevap verdi:

“Onun âdeti böyle! Alçakgönüllü davranışarak yere oturur. Sen misafirsin, büyük bir hükümdarın yanından geliyorsun. Sana ikram etmek, saygı göstermek gerek!” Ben de oturdum. Hükümdar, yanından çıktığım hükümdarla ilgili soru sorduysa da uzatmadı; kısa kesti ve şöyle dedi:

“Bize üç gün misafir olursun. Sonra dönersin!”

Hükümdar Meclisinde Tanık Olduğum Garip Bir Olay

Bu hükümdarın meclisinde bir adam gördüm; dal budama bıçağına benzer bir bıçak vardı elinde. Keskin âleti boynuna koydu, hiçbir şey anlamadığım bir dille uzun uzun mııldandı. Sonra bıçağı boynuna çaldı. Bıçak öyle kesindi ve adam öyle sıkı yapışmıştı ki yere, kelle ansızın düştü! Hayret ettim bu iş!

Hükümdar soruyordu:

“Sizin yanınızda böyle yapabilen biri var mı?” Cevap verdim:

“Boyle bir şey görmedim!” Hükümdar güldü ve ekledi:

“Bunlar bizim kölelerimizdir; bize olan sevgileri uğruna canlarına kıyyıyorlar!”

Hemen buyruk verdi, ceset kaldırıldı ve yakıldı. Onun yakılış merasiminde hükümdar yardımcıları, ileri gelen devlet adamları, askerler ve bir kısım halk hazır bulundu. Hükümdar, zavallının ailesine, çocuklarına ve kardeşlerine, hatırı sayılır bir rızık akitti (: dolgun maaş bağladı). Adamın bu hareketinden ötürü yakınları yüceltildi, iltifat gördü. Mecliste bulunanlardan biri, kendini öldüren adamın söylediği sözlerin hükümdara duyduğu bağlılığı gün yüzüne çıkardığını, zaten onun babasının, hükümdarın babası uğrunda, dedesinin de hükümdarın dedesi yolunda can verdiği aktardı bana!

Böylece meclisi terkettim. Üç gün boyunca yemek gönderdi bana hükümdar. Sonunda oradan gemiye binip otuzdört gün suda seyahat

ederek "Bahr-i Kâhil"e ulaştıktı; "Râkid Deniz" demektir bu (: Pasifik). Bu denizde bir kırmızılık var; oralılar bunun çevredeki kara parçalarının toprağından ileri geldiğini sanıyor. Bunca genişliğine rağmen ne rüzgâr, ne dalga, ne hareket; hiçbir yok. Denizin bu durgunluğundan ötürü Çin cunklarından her birine evvelce söylediğimiz gibi, üç gemi eşlik eder. Bu gemiler kürek çekerek cunku harekete geçirirler. Ayrıca her cunkta yirmi civarında, gemi sereni gibi kocaman kürekler bulunur. Her küreğin etrafına yaklaşık otuz kişi toplanarak birbirlerine karşı duracak vaziyette iki sıra oluşturur ve ayakta dikilirler. Her kürekte topuza benzeyen iki halat yer alır. Bir sıradı olanlar halatı çekip bırakır, sonra diğer saftakiler öteki halatı çeker. Bu sıradı kürekçiler güzel ve uyumlu seslerle şarkı söylemeye başlar, çoğu kez "lâlâ, lâlâ" diye bağırlırlar.

Bu denizde otuzyedi gün seyahat etti. Gemiciler bu defa yolculuğun kolay geçmesinden ötürü şaşkınlardı. Çünkü çoğu kez bu koca suyu geçmek için kırk-elli gün didinirlermiş. Bu seferki en kısa yolculuk imiş.

(Tavâlisî Ülkesi)

Sonunda Tavâlisî ülkesine vardık. Yörenin hükümdarının adı Tavâlisî'dir.⁴⁸⁴ Bu ülke çok büyük. Sahibi, Çin hükümdarı seviyesindedir. Onun pek çok cunku var. Sürekli Çinlilere karşı savaşıyor, ancak iyi bir şey alırsa barış masasına oturuyor! Yore halkı puta tapıcıdır. Çehreleri aydın ve güzeldir. Herkesten çok Türklerle benzemektedirler. Renkleri kırmızıya çalıyor. Cesur, hızlı ve sert insanlar! Kadınları ata biner, iyi ok atar ve erkek gibi dövüşürler.

Yörenin en güzel, en büyük şehirlerinden olan Keylûkerî şehrinin limanına demir attı. Şehzâde bu şehirde oturuyor. Biz demir atar atmaz askerler yanımıza geldi. Nâhûda (: gemi patronu) hemen şehzâdeye sunulmak üzere birarmağan hazırladı, onun hakkında sorular sordu. Askerler hükümdarın, şehzâdeye başka bir şehir verdiğini, bu şehri de Urducâ isimli kızına bahsettiğini söylediler.

Bu Prensese Dair

Keylûkerî limanına varışımın ikinci günü Melike (: Prenses) Urduçâ ora geleneğine uyarak misafirlik yemeği verdi. "Nâhûda" yani gemi sahibini; "kerânî" yani gemi kâtibini, iş adamlarını, reisleri; "tendîl" yani piyadelerin başını "sipâhsâlâr" yani süvarilerin başını da davet etti. Nâhûda benim şolene katılmamı rica ettiyse de ahalî Müslüman olmadığı için yemeklerini yemek caiz değildi; kabul etmedim. Tüm davetliler geldiği zaman Melike onlara sormuş:

"İçinizden gelmeyen kimse kaldı mı?" Nâhûda cevap vermiş:

"Bir adam gelmedi. O "bahşî"dir, yemek yemez."

Onların dilinde "bahşî" (: bakşı) fakih; din adamı demektir.⁴⁸⁵ Urducâ emir vermiş; "O adamı çağırın!" diye. Böylece muhafizlerla beraber nâhûdanın arkadaşları yanına gelip;

"Melike Urducâ'nın çağrısına uy!" dediklerinde prensesin yanına vardım. Büyücek bir koltuğa kurulmuştu. Önünde kadınlar, elle-rindeki belgeleri prense sunuyorlardı. Onun çevresini vezirlük görevini üstlenmiş yaşılı kadınlar kaplamıştı. Prensesin önünde tahtın alt tarafına, sandal ağacından yapılmış koltuklara erkekler dizilmişti. Taht ipek kumaşla döşenmişti ve üstten aşağı ipek perdeler sarkıyordu. Sandal ağacından yapılmış tahtın üst yüzü altın plakalarla süslüydü. Büyük salondaki ahşap yükseltilere küp, testi ve bardak gibi büyülü küçüklü bir sürü altın kapkacak dizilmişti. Nâhûdanın söylediğine göre bu kaplarda güzel koku karıştırılmış bir şerbet vardı. Ziyafete gelenler yemekten sonra içiyordu bundan. Tadı güzel, kokusu hoş olan bu şerbet; insana neşe veriyor, ağız kokusunu gideriyor, hazmı kolaylaştırıyor ve şehveti arttırmış.

Prense selâm verdigim zaman bana Türkçe:

"Hasen misen, yahsi misen?" dedi; bu cümle "Keyfe hâluke, keyfe ente?" (: Durumun nasıl, nasilsin?) demektir. Beni yan tarafına oturttu. Arapça yazmayı beceriyordu. Hizmetçilerinden birine seslendi:

"Deva ve bitik kâtür!" Bu, "ed-devât ve'l-kâgid (: kalem ve kâğıt getir)" demektir. Emrettiği şeyler getirildiğinde şöyle yazdı kâğıda:

"Bismillâhirrahmânirrahîm" ve sordu:

"Bu nedir?" Cevap verdim:

"Tandarî nâm!" Bu sözcükler, "Allah adına" anlamına geliyor.⁴⁸⁶ Prenses:

"Hoş!" dedi. Bu söz, "ceyyid!" (: hoş; iyi) demektir. Daha sonra hangi ülkeden geldiğimi sorunca Hindistan'dan geldiğimi söyledi. Bu cevabım üzerine şöyle dedi:

"Biber ülkesi mi?" Cevap verdim:

"Evet!"

Ülkenin (siyasi) ahvâline dair sorular sordu, tek tek karşılık verdim.

Şöyle devam etti sözlerine:

"Kesinlikle oraya savaş açmalıyım! O ülke benim olmalı! Zenginliği ve askerlerinin çokluğuyla beni çekiyor!"

"Yapın öyleyse!" dedim.

Böylece bana çeşitli giysilerle iki fil yükü pirinç, iki dişi manda, on koyun, dört ratl gülsuyu ve son olarak tümü deniz yolculuğuna hazırlık olsun diye tuzlanmış zencefil, biber, limon ve anbâ (: mango) ile dolu dört martaban verilmesini emretti. Martaban, büyük tencere demektir.

Nâhûda sonradan bana şunları aktarmıştır:

“Bu prensesin askerleri arasında nice kadın hizmetçi ve cariye, erkek gibi savaşır. O, kadın ve erkeklerden oluşan ordusuyla akına çıkar. Düşmanına baskın yapar, çarpışmanın kalbinde yer alır ve cenâverlere meydan okur.”

Nâhûda şunları da söyledi bana:

Düşmanla yapılan bir savaşta askerlerinin çoğu can veriyor. Feci bir yenilgiye ramak kalmışken prenses ansızın ileri atlıyor, kızılca kiyametin koptuğu safları yara yara düşman hükümdarına yanaşıyor, bir hamlede onu yere seriyor ve savaşın seyrini değiştiriyor; düşman acı bir yenilgiye uğruyor! Yenik hükümdarın kesilmiş başını bir kargının ucuna takarak getiriyor ve düşmanın ailesi ancak yüklü bir servet ödeyerek kopmuş kelleyi teslim alıyor prensesten! Prenses Urducâ babasının yanına döndüğünde hükümdar peder, evvelce ogluna ait olan bu bölgeyi kızına teslim ediyor.

Nice bey oğulları, nice asilzâdeler onunla dünya evine girmek için çağrıda bulunmuş, adam göndermiş ama o hep şöyle dermiş:

“Ancak bana meydan okuyup dövüşte galip gelecek erkekle evlenirim!”

Damat adayları çekinmişler, onunla karşı karşıya gelememişler; prenses üstün gelirse şanlarına leke düşer diye kaygılanmışlar.

ELLİBEŞİNCİ BÖLÜM

Çin

Tavâlisî ülkesinden çıkışımızdan onyedi gün sonra Çin'e ulaştık. Rüzgâr yanımızdaydı, hızlı ve rahat bir şekilde kaydık suda. Çin arazisi pek geniş. Meyvesi, tahılı, altını ve gümüşü bol; çok zengin bir ülke. Dünyanın hiçbir bölgesi buraya benzemez. Âb-ı Hayât diye bilinen nehir bu ülkeyi delip geçer. Anlamı, hayat suyu! Ona Sebr (: Sarı) nehir de denilir. Tıpkı Hindistan'daki ırmağın adı bu! Kaynağı Hânbâlik (: Pekin) şehri civarında bulunan Kûh-i Bûzne'dir; Maymun dağı yani.

Irmak, Çin'in tam ortasından geçerek altı aylık bir mesafe boyunca akar, Sînüssîn (: Kanton, Sînkelân) bölgesine ulaşır. Irmak çevresinde tipki Nil gibi köy, kasaba, bahçe ve çarşilar dizilidir. Ama burada işlenmiş arazi ve ev Nil'den daha fazladır. Nehir kıyısında art arda sıralanmış bir sürü sudolabı bulunuyor. Çin ülkesinde, Mısır şekeri ayarında belki de daha iyi şeker bulunur. Üzüm ve erik de çok. Çin'deki eriği göründeye kadar Dîmaşk'ta yetişen ve Osmanî diye adlandırılan erigin bir benzeri yok sanırdım. Bu ülkede Havârezm (: Hârizm) ve İsfahan'da yetişenler gibi lezzetli karpuzlar var. Bizim taraflardaki her meyvenin bir benzeri hattâ daha güzeli bulunuyor Çin'de! Buğday da bir hayli çok. Oranın buğdayından daha hasını görmedim! Mercimek ve nohut da aynı.

Çin İslî Toprak Kaplar

Çin'e özgü toprak kaplar sadece Zeytûn ve Sînkelân yörelerinde üretilir.⁴⁸⁷ Hammaddesi civardaki dağların toprağıdır. Bu toprak ilerde anlatacağımız gibi kömürü andırır, alev olup yanar. Çinli toprak kap imalatçıları, bu toprağa biraz taş eklerler ve üç gün ateşte pişirdikten sonra su dökerler üstüne. Eldeki malzemenin tümü toprağa dönüsür, sonra yoğururlar. En kaliteli, bir ay boyunca yoğrulan türüdür. Daha fazla yoğrulmaz. Yoğurma süresinin en kısası onbeş gündür. Bunların fiyatı, bizim oraların toprak kap fiyatlarına eşit veya daha

aşağıdır. Buradan yükleme yapılır Hindistan'a ve diğer ülkelere. Hattâ bizim memlekete, Mağrip'e de gelir. Pişmiş toprağın en sanatlısı, Çin işi olanıdır.

Çin Tavukları

Çin'in tavuğu ve horozu pek iridir, bizim oranın kazlarından daha yapılidir. Bu tavukların yumurtası bizim kazların yumurtasından büyük. Ama buranın kazları ufak tefek ve aruk! Bir tavuk satın aldık, pişirmek istediğimizde etinin tek çömleğe sığmadığını gördük, iki çömleğe ayırdık! Oranın horozları devekuşu gibi; bazen tüyleri dökülür de kırmızı bir et parçasını andırır. Böyle bir horozu ilkin Kavlem şehrinde gördüm, devekuşu sandım, hayrete düştüm! Bir de sahibi:

“Çin'de bundan daha irileri var!” demesin mi!

Çin'e vardığında adamın horozla ilgili sözlerinin dosdoğru olduğunu inandım!

Çin Halkının Bazı İşleri

Çinliler tipki Hindliler gibi ölü yakar, putperesttirler. Çin hükümdarı Tinkiz Hân'ın (: Çingiz Han) soyundan gelen bir Tatardır.⁴⁸⁸ Şehirlerin her birinde Müslümanların oturduğu bir mahalle bulunuyor. Cumayı ve diğer namazları kılacakları mabetleri var. Müslümanlar orada saygı görmekte, el üstünde tutulmaktadır. Çin kâfirleri domuz ve köpek eti yiyor, çarşılarda da satıyorlar. Aslında zengin ve yaşam seviyesi yüksek bir halk ama yemeğe ve giysiye düşkün değiller! Sayılamayacak kadar mali olan koskocaman bir işadamını, sırtında kaba bir pamuk cübbeyle görürsün! Bütün Çinliler altın ve gümüş tabak düşkündür. Her birinin avcunda ucu demirli bir sopa bulunuyor. Yürüken ona dayanır;

“Bu değnek üçüncü ayak!” derler.

Orada ipek çok. Çünkü oranın ipekböceği meyvelere dadanır, beslenir; fazla ilgiye ihtiyacı yoktur. İpek yoksulların ve kimsesizlerin giysisidir. İşadamları da olmasa hani, beş para etmez! Çinliler arasında bir pamuk elbise bir yiğin ipek elbiseye denktir. Onların geleneğince işadamı yanında taşıdığı bütün altını ve gümüşü eritir, parça parça kalıplara döker. Her parça bir kıntar civarında, belki biraz daha hafif veya ağırdır. Bu altın parçaları evin kapısına asılır. Böyle beş parçası bulunan adam, parmağına tek yüzük, on parçası olansa iki yüzük takar. Onbeş parçası olana Setî adı verilir. Setî, Mısır'daki kârimî'nin karşılığıdır. Çinliler, böyle eritilmiş altının bir parçasına (: külçesine) berkâla derler.

Alışverişte Kullandıkları Kâğıt Paralar

Çinliler alışverişlerini dinar ve dirhemle yapmazlar. Onların ülkesine gelen dinar ve dirhemin tümü yukarıda belirttiğimiz gibi parça parça kalıplara dökülür. Alışverişlerinde kâğıt parçalarını kullanıyorlar. Her kâğıt el ayası kadardır; üzerinde hükümdarın mührü vardır. Bu kâğıtlardan yirmibeşine “baliş” diyorlar.⁴⁸⁹ Bizdeki dinar anlamına geliyor bu. Kâğıtlar eskir veya elde parçalanırsa sahibi bizim oraların darphane-sine benzeyen bir yere gider, yırtığı verir yenisini alır. Ne bu iş için ne de başka şey için para ödemez! Çünkü kâğıt işiyle uğraşanların rızkları (: maaşları) hükümdar tarafından ödenir. Bu darphanen yönetimi büyük beylerden birine verilmiştir. İnsan bir dirhem gümüş yahut altın-la çarşıya çıkıp bir şeyler satın almak istese baliş ile değiştirmedikçe onun elindekine bakmaz kimse! Ancak balişle istediği şeyi satın alabilir!

Çinlilerin Kömür Yerine Yaktıkları Toprak

Bütün Çin ve Hitâ (: Kuzey Çin; Hitây, Türk-Moğol Bölgesi) ahalisi kömür yerine toprak yakıyorlar.⁴⁹⁰ Bu toprak bizim oranın taflı gibi sımsıkı ve yapışıktr. Rengi de tafla benzer. (Tafl: Kumaş boyamada kul-anılan bir sarı toprak türü) Filler aracılığıyla taşınan bu toprak bizdeki kömür parçaları gibi kesilip ateşe atılır. Tıpkı kömür gibi yanar ve ondan daha fazla ısı verir! Ateşlikten geçip küle döndüğünde suyla ıslatırlar. Kurutulduktan sonra tekrar yakarlar onu! Tamamen yok olup hiçbir şey kalmayınca dek sürer bu. Çinliler bu toprakla bölgeye özgü kapkacak yaparlar ve daha önce anladığımız gibi içine taş eklerler.

Çinlilerin Özelliği; Çeşitli İş ve Sanatlarda Ustalık

Çinliler çeşitli iş ve sanatlardaki kabiliyetleriyle tüm ulusları geçmiş, hepsinden mahir olmuşlardır. Onların başta gelen özellikleri budur. İnsanlar evvelce bazı kitaplarda bu nitelikten bahsettiler, uzun uzadiya konuştular. Resme gelince ne Hıristiyanlar ne de başkaları Çinlilerden daha becerikli değildir. Onlar bu konuda çok yetenekli. Benim tanık olduğum ilginç olaylardandır; Çin'de ne zaman bir şehr-e girsem ikinci gelişimde benim ve arkadaşlarımın duvarlara ve çarşıda kâğıtlara çizilmiş resimlerimizi gördüm! Bir keresinde dostlarımıla beraber Irak halkına özgü giysilere bürünerek başşehre gittik. Nakkaşlar çarşısından (: oymacılar ve ressamlar çarşısından) geçip hükümdar sarayına vardık. Günbatımı alacasında saraydan dönerken aynı çarşıya uğradık. Bir de ne görelim; hepimizin resimleri duvara yapıştırılmış bir kâğıttaydı! Her birimiz dostuna ve dostunun resmine bakıyor, benzetmeyi kusursuz buluyordu!

Bana söylediğine göre hükümdar emretmişti bunu. Biz huzur-dayken saraya gelmişler, seyretmişler ve çaktırmadan resmimizi yapmışlardı! Çin halkın âdeti, yanlarından geçen herkesin resmini yapmaktr.

Bunda öyle ilerlemişler ki yabancı biri kaçmayı gerektirecek suç işlediğinde hemen resmini şehirlere yolluyor ve aramaya başlıyorlar. Nerede bu resme benzer biri bulunursa hemen yakalıyor!

İbn Cüzeyy der ki:

Bu iş, tarihçilerin İran hükümdarı Sâbûr Zülektâf (: İkinci Şapur) hâdisesiyle ilgili anlattıklarına benzeyen. İran hükümdarı kendini gizleyerek Rum ülkesine giriyor; oranın yönetici tarafından düzenlenen bir düğün yemeğinde hazır bulunuyor. Meğerse resmi bir yemek kabına çiziliymiş. Kayser'in hizmetkârlarından biri, resmin Sâbûr'a tipatip benzediğini farkedince efendisine dönerek şöyle diyor:

"Bu resim, İran Kisrası'nın bizimle aynı mecliste olduğunu göstermekte!" Adamın dediği aynen çıkıyor. Böylece Sâbûr hakkında kitaplarda yazılı olaylar meydana geliyor.

İbn Battûta devam ediyor:

Gemilerde Bulunan Herşeyi Kaydetme Âdetleri

Çinlilerin âdetindendir; cunklarından biri suya açılacağı zaman deniz kumandanı ile yazıcılar gemiye çıkıp içerisindeki okçuların, hizmetkârların ve denizcilerin isimlerini tek tek yazarlar. Böylece hareket izni verilir onlara. Gemi Çin'e geri döndüğünde bu görevliler yine yukarı çıkararak daha önce isimlerini kaydettikleri kimselerin mevcut olup olmadığını kontrol ederler. Eksik çıkarsa gemi sahibini sorumlu tutarlar. Gemi sahibi, o adamın kaçtığını, vefat ettiğine yahut bir kazaya uğradığına ilişkin kanıt getirmekle yükümlüdür! Aksi hâlde cezalandırılır! İnsanlarla ilgili kayıt işi bittikten sonra gemi sahibine, eşya türünden az-çok ne varsa ayrıntılı bir liste hazırlamasını emrederler. Bu esnada gemideki yolcular karaya çıkartılır. Onların yanında bulunan eşyalar, gümruk divan kâtipleri tarafından tek tek gözden geçirilir. Eğer izinsiz, kaçak bir şey bulunursa gemiyle beraber tüm eşya ve mallara hazine el koyar! Bu iş bir tür zulümdür! Ne kâfir ülkesinde ne de Müslümanların arasında böyle bir uygulama gördüm. Sade Çin'de var. Bir de Hindistan'da buna benzer olayların meydana geldiğine tanık olmuşumdur. Örneğin bir adamın elinde vergiden kaçırmış mal yakalanırsa ceza olarak o verginin on bir katı alınırıldı! Ama daha sonra Sultan Muhammed vergileri tamamen kaldırınca bu âdet de kalktı.

İş Adamlarını Yolsuzluktan Alıkoymakla İlgili Uygulamaları

Müslüman tacir, Çin şehirlerinden birine ulaştığı zaman orada yerleşmiş Müslüman iş adamlarından birinin evine yahut bir hana gidip konaklamakta serbesttir. Eğer Müslüman tacirin yanında konaklamak isterse malı tek tek sayilarak ev sahibine teslim edilir. Ev sahibi onun malından belli bir bölümünü masrafları için harcar. Misafir tacir yolculuğu çıkacağı zaman bütün malı yeniden gözden geçirilir. Eksik çıkarsa, malını teslim ettiği tacir kesinlikle bunu kapatmak zorundadır!

Dışarıdan gelen tacir,手上 konaklamak isterse bütün malı han sahibine teslim edilir. Han sahibi, tacirin istediği her şeyi onun namına satın alır. Yabancı tacir, odalık cariyesi olsun istiyorsa han sahibi onun adına bir cariye satın alır ve kapısı hanın içine açılan (özel) bir daireye yerleştirir yabancıyı. Her ikisinin de masraflarını hancı görmektedir. Bu ülkede carieler çok ucuz. Dahası da var; bütün Çin halkı, kız olsun erkek olsun kendi evlâtlarını satılığa çıkarmakta! Bu onlara göre hiç de ayıp değil. Fakat satılan kız ve erkekler aliciliıyla beraber yolculuğa çıkmaya zorlanamaz! Ama kendileri bunu isterse engel de olunmaz.

Eğer dışarıdan gelen tacir evlenmek isterse hemen evlenebilir. Fakat servetini kötü yollarda kullanmasına kesinlikle izin yoktur. Çinliler şöyle derler daima:

“Müslümanların servetlerini bizim ülkemizde har vurup harman savurduklarına ve memleketimizin ‘kaçmış fırsatların ve sapkınlığın yurdu’ olduğuna dair söyletilerinin İslâm ülkelerine yayılmasını asla istemeyiz!”

Yollarda Misafirleri İyi Koruduklarına Dair

Çin ülkesi, misafirlerin güvenliği hususunda tüm memleketlerden iyidir. Orada bir yolcu yanında epey bir servetle dokuz aylık güzergâhı hiç kaygılanmadan tek başına aşabilir. Bu sistem şöyle işliyor:

Çin'de her konak yerinde bir han bulunuyor. Orada yayan ve athı koruyuculardan oluşan bir grup asker vardır. Onların âmiri konumundaki adam, özel kâtibiyle akşamleyin hana gelir ve ağırlanan yolcuların adlarını deftere geçirir, altın mühür basar. Sonra da hanın büyük kapısını kilitler.

Sabahleyin yine yazıcıyla gelen başgörevli, herkesi adıyla çağırıp ayrıntılı bilgi alır. Böylece, yolcuları bir sonraki konağa ulaştırırsın diye yanlarına adam katar. Bu adam, misafirlerden hepsinin ikinci konağı

ulaştığına ilişkin bir belge alır varılan hanın başgörevlisinden. Adam bu yazıyı kesinlikle bir önceki hanın görevlisine getirmek zorundadır. Yuksa suçu durumuna düşer.

Sînussîn'den (: Kanton, Sînkelân) Hânbâlik (: Pekin) şehrine kadar yol boyunca her konakta böyle yapılıyor. Güzergâhtaki hanlarda misafirlerin gereksinim duyduğu yiyecekler, özellikle de tavuk ve kaz bulunur. Fakat orada koyun gerçekten azdır.

Kendi yolculuğumuzu anlatmaya dönelim:

Zeytûn

Bir süre denizde yolculuk ettiğten sonra ilk vardığımız şehir Zeytûnu (: Kuanz-hou). Ne bu şehirde ne diğer Çin şehirlerinde, ne de Hind ülkesinde zeytin namına hiçbir sey var! Ama buraya Zeytûn demisler.

Burası çok büyük bir yer. Zeytûnî diye bilinen kemha ve atlas türü kumaşlar burada üretiliyor. Bunlar Hansâ (: Hangzhou) ve Hânbâlik kumaşlarından üstün. Zeytûn limanı, dünyanın en geniş limanlarındandır; hattâ en büyüğü diyebiliriz! Orada yüz büyük cunk gördüm. Küçük gemilerin sayısını kestirmek imkânsız. Liman aslında kocaman bir körfez. Denizden karaya doğru bir hayli sokulmuş ve daha yukarılarda büyük bir nehre karışmış. Bizim tarafların Sicilmâsa şehrinde olduğu gibi Zeytûn'da ve Çin'in diğer şehirlerinde herkesin bir bahçesi vardır. Ev, bahçenin tam ortasında. Bu yüzden Çin şehirlerinin yerleşim alanları çok genişdir.

Burada Müslümanlar ayrı bir semtte oturmaktadırlar. Zeytûn'a ulaştığım gün kimi gördüm dersiniz? Armağan sunmak için elçilik göreviyle Hindistan'a hareket edip yarı yolda cunku batmış emri! Onunla bu görev münasebetiyle tanışlığımız vardı. İşte bu adam bana selâm verdi ve sâhib-i divan denilen yüksek memura takdim etti beni. Sâhib-i divan beni muhteşem bir köşke yerleştirdi. Kadi Tâceddin Erdevîlî (: Erdebilli), Şeyhüslâm Kemaleddin Abdullah İsfahânî ve ileri gelen bazı iş adamları ziyaretime buyurdular. Onlar arasında Hindistan'dayken borç para aldığım, iyi davranışına tanık olduğum tacirlerden Şerefüddîn Tebrîzî de vardı. O Kur'an hafızydı, daima Kur'an okurdu.

Buradaki tacirler hayatlarını gâvur ülkesinde geçirdikleri için bir Müslüman yanlarına geldikte bayram etmişcesine sevinir;

“İslâm toprağından biri geldi!” diyerek mallarının zekâtını ona yağıdırırlar! Misafir adamcağız hemen onlardan biri kadar mal mülk sahibi olur da döner memleketine!

Zeytûn şehrinde büyük şeyhlerden fazilet sahibi Kâzerûnlu Burhâneddîn vardır. Onun tekkesi şehir dışında. İş adamları, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî adına tutukları adakları Şeyh Burhâneddîn'e teslim ederler.

Sâhib-i divan denen görevli benimle ilgili bilgi edinip hakkında söylenenleri duyunca, gelişimi Kaan'a bildirdi. Kaan onların büyük hükümdarıdır. Benim Hind hükümdarı tarafından gönderdiğim söylemiş sâhib-i divan. Bu arada ben ondan rica ettim, kendi eyaleti sınırları içinde bulunan ve oralılarca Sinkelân diye adlandırılan Sînûssîn şehrine gitmek için yanına birini katsın diye. Büyük Kaan'ın cevabı gelinceye kadar orayı gezecektim. Sâhib-i divan, dileğimi kabul ederek adamlarından birini benimle gönderdi.

Nehirde bindiğim gemi bizim tarafların savaş teknelerine benzeyorsa da kürekçiler teknenin tam ortasında ayakta dikilerek hep beraber kürek çekiyor, yolcular baş ve kış tarafında bulunuyordu. Bu yönüyle bizim gemilerden ayrılıyor bu tekne. Ayrıca güneşten korunmak amacıyla ketene benzer, oraya özgü bir bitkiden mamul kumaş geminin üzerine geriliyor. Bu bitki keten değildir ve kendinden daha incedir.

Kanton

Tam yirmi yedi gün bu nehirde ilerledik. Her gün öğlenleyin kenarda bir köy kıyısına demir atar, ihtiyaçlarımıza satın alır; öğle namazını kılarsa ve (yola koyularak) güneş battıktan sonra başka bir köye çıkardık. Sinkelân (: Kanton; Guangzhou) şehrine varincaya kadar böyle yaptık. Burası Sînussîn denilen yerdir. Çin işi toprak kapilar burada ve Zeytûn şehrinde üretilir. Âb-i Hayât (: Sarı Irmak) adlı nehrin denize kariştiği noktayı Mecmâü'l-Bahreyn (: iki denizin birleştiği yer) diye isimlendiriyorlar.

Sînussîn, dünyanın en büyük şehirlerindendir. Çarşı bakımından en şirin şehirlerinden. En büyük çarşısı, toprak kaplarının satıldığı çarşıdır. Diğer Çin şehirlerine, Hind'e ve Yemen'e buradan gider Çin işi porselenler.

Şehrin göbeğinde dokuz kapılı kocaman bir tapınak (: pagoda) var. Kapıların iç kısımlarında direklerin üstüne kurulu çardaklar ve peykeler bulunuyor. Tapınak sakinleri buralarda oturuyor. İlkinciyle üçüncü kapı arasında körlerin oturduğu bir bölüm vardır. Onların yiyecek ve giyecek masrafları tapınak vakfindan karşılanıyor. Diğer kapıların arasında da bu tür bölgüler mevcuttur. Hastane ve mutfak da tapınak içindedir. Doktor ve hizmetçiler orada hazır.

Bana anlatıldığına göre çalışıp para kazanmaya gücü yetmeyecek derecede ihtiyarlamış insanların yiyeceği ve giysisi bu tapınak tarafından karşılanıymış. Aynı şekilde yetimler ve hiç mal olmayan dular da buradan faydalaniyormuş. Hükümdarlardan biri bu tapınağı yaptırınca, tüm şehri ve kıyısındaki köyleri, bahçeleri buraya vakfetmiş. Hepsinin geliri tapınağa akıyor. Bu hükümdarın tapınakta resmi yapılmış. Onlar ona tayıyor!

Şehrin bir tarafında Müslümanlara ait bir semt vardır. Onların büyük câmileri, tekke ve çarşları burada. Çin şehirlerinin tümünde Müslümanların işine bakan bir şeyhülislâm bulunuyor. Aralarındaki sorunları halletmek için kadı da mevcut. Nûfuz sahibi zengin Müslümanlardan birine; Evhadüddîn Sincarî'nın evine konuk oldum, ondört gün kaldım. Kadı ve diğer Müslümanların hediyeleri üstüme akiyordu. Her gün orada yeni bir davet verirler, uşârî tipi (on arşın boyunda) güzel kayıklarda, şarkıcılarla beraber gelirlerdi.

Bu şehrin ötesinde ne kâfirlerin ne de Müslümanların bir şehri bulunur. Bana anlatıldığına göre buraya Ye'cûc Me'cûc duvarı arasında altmış günlük yol varmış. Orada adam eti yiyen göçebe kâfirler yaşamış! Ele geçirdikleri adamın işini bitirirlermiş. Bu yüzden onların ülkesine kimse gitmez, oraya doğru seyahate çıkan da olmaz. Bu bölgede o duvarı gören veya göreni gören birini görmedim!

İlginç Bir Olay

Sinkelân'dayken yaşı ikiyüzü geçmiş bir ihtiyarın bulunduğuunu; yemek yemediğini, su içmediğini, güçlü kuvvetli olmasına rağmen kadınlarla yanaşmadığını, kimseyle konuşmadığını ve şehir dışında bir mağarada yaşayarak ömrünü ibadetle geçirdiğini duydum. Mağaraya gittim, ihtiyarı kapıda buldum. Bedenen pek arı kuru; üzerinde ibadet nuru, rengi kıızılı doğru sakalsız bir pir-i fâniydi. Selâm verdim; elimi tuttu, kokladı ve dilmaça dönerek:

"Bu, dünyanın bir ucunda. Biz de öbür ucundayız" dedi. Sonra ekledi:

"Sen garip bir şey görüştün! İçinde tapınak bulunan adaya geldiğin gün; orada putlar arasında oturan ve sana on dinar altın sunan adamı anımsıyor musun?" diye sordu.

"Evet!" dedim. Devam etti:

"İşte ben oyum!" İhtiyarın elini öptüm. Bir an düşünceye daldi. Sonra mağaraya girdi ve bir daha yanımıza çıkmadı. Söylediklerinden ötürü pişman olmuştu sanki. İçimize dolan heyecanla mağaraya hücum ettikse de onu bulamadık. Karşımızda o değil arkadaşlarından

biri vardı şimdi; avcunda baliş denilen kâğıt paralardan bir öbekle bize dönerek:

“Bu misafirliğinizdir, ihtiyaçlarınızı bununla göresiniz!” dedi.

“Adamı bekleriz!” diye direttikse de şu cevabı verdi:

“On sene dikilseniz de onu göremezsiniz! Âdetidir, bir kişi onun sırlarından birini öğrenirse artık ona gözükmez! Ama senin yanında olmadığına sanma, hattâ burada beraberindedir belki o!”

Şaşirdim ve geri döndüm.

Olayı kadiya, şeyhüllâma ve Evhadüddîn Sincarî'ye anlattığım-
da şöyle dediler:

“Âdetidir; yabancılardan biri geldiğinde böyle davranışır. Kimse onun hangi dinden olduğunu bilmez. Hani siz içeri girdiğinizde onun dostlarından birini gördüğünüzü sanmışınız ya, o aslında esrarengiz ihtiyarın ta kendisidir!”

Onların anlattığına göre bu ihtiyar adam, elli seneden beri yok-
muş ülkede. Döneli henüz bir yıl olmuş. Hükümdarlar, beyler, ileri
gelen kimseler hemen ziyaretine koşmuşlar. İhtiyar, gelenlere durum-
larına uygun armağanlar yağdırılmıştır. Ayrıca her gün huzuruna
koşan yoksullara ve dervişlere derecelerine göre bir şeyler dağıtılmış.
Oysa yaşadığı mağarada göz dolduracak türden hiçbir şey bulunmaz-
mış! Çok eski zamanlarda meydana gelen hâdiseleri haber veren bu
ihtiyar, Peygamberimizi de anar –Allah’ın rahmeti ve selâmi onu kut-
sasın – ve şöyle dermiş:

“Beraber olsaydım elbet onun yardımına koşardım!” Bu adam Halife Ömer b. Hattâb ile Ali b. Ebî Tâlib'i saygıyla anar, onlara övgü-
ler yağdırır ama Muâviye oğlu Yezîd'e lanet edermiştir. Hattâ Muâviye
hakkında da ileri geri konuşmuştur. Bu ihtiyarla alâkalı çok şey anlat-
tilar bana.

Evhadüddîn Sincarî bana şunları söyledi:

“O ihtiyarın yanına, mağaraya vardım. Elimden tuttuğunda ken-
dimi büyük bir köşkte hissettim. Başında tacıyla bir tahta kurulmuş-
tu. İki yanında güzel hizmetçiler bulunuyordu. Oracıkta bulunan
irmaklara patır patır meyve dökülüyordu. Ben ısrımk için bir elmaya
uzanıyorum ki ansızın kendimi tekrar mağarada buldum! İhtiyarın
karşısındaydım, bana gülüyordu!

Sonra aylarca süren zorlu bir hastalığa yakalandım, bir daha
onun yanına varamadım.”

Buralılar, ihtiyarın Müslüman olduğunu inanıyorlarsa da namaz
kıldığını gören yok.

Oruca gelince, sürekli oruçlu bu adam! Kadı bana şunları anlattı:

"Bir gün ihtiyara namazdan bahsettim. Bana dönerek 'Ne yaptığımı biliyor musun ki? Benim namazım senin namazın gibi değildir!' dedi."

Bu adamlı ilgili olayların hepsi enteresan.

Zeytûn'a Dönüş, Kancanfû'ya Yolculuk

İhtiyarla görüşütken iki gün sonra Zeytûn şehrine dönmek amacıyla yola koyuldum. Şehre varışından birkaç gün sonra ırmaktan ya da karadan, nasıl istersem o şekilde başşehre gidebileceğime dair Kaan'ın emri gelmişti. Irmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Vali ve beylerin bindiği cinsten bir gemiye koydular beni. Ayrıca kâdi, ümerâ ve Müslüman tacirlerden oluşan bir grup bana bir hayli azık gönderdi. Emir, kendi adamlarını da yanına katmıştı.

Yolculuk esnasında kahvaltıyı bir köyde, akşam yemeğini başka bir köyde yiyyorduk. On gün gittik, Kancanfû şehrine vardık. Burası geniş bir vadiye kurulu, her yanı bahçeye çevreli, çok güzel ve büyük bir şehir. Sanki Dimaşk'ın Gûta'sı!

Şehre yaklaşlığımızda kâdi, şeyhüllislâm ve tacirler beraberlerinde bayraklar, davullar, büyük borular, zurnalar ve saz takımı olduğu hâlde karşımıza çıktılar. Bizim için getirdikleri atlara bindik. Onlar önumüzde yayan gitti. Sadece kâdiyla şeyhüllislâm binmişti ata. Şehrin valisi hizmetkârlarıyla bizi karşılamaya çıktı. Onlara göre hükümdarın konuğu, en çok saygı gösterilmesi gereken kişidir. Şehre böyle girdik.

Buranın dört büyük suru var. Birinci surla ikincisi arasında hükümdarın köleleri oturuyor. Onlar basvânâni diye çağrırlar; gece gündüz şehri korurlar (Pasban: koruyucu, gözetleyici, gece bekçisi). İkinciyle üçüncü sur arasında süvari askerler ile şehir hâkimî olan bey oturur. Üçüncü surun iç kısmında ise Müslümanlar oturur. Biz orada Müslümanların şeyhüllislâmi olan Zahîruddîn Kûrlânî'ye misafir olduk. Dördüncü surun iç kısmında Çinliler oturmaktadır. Bu bölüm şehirdeki dört semtin en büyüğüdür. Şehrin her kapısının bir sonra-kiyle arasındaki mesafe üç dört mil tatar! Daha önce söylediğimiz gibi herkesin bahçesi, evi ve toprağı vardır.

Eski Bir Dostla İlgili Hikâye

Zahîruddîn Kûrlânî'nin evindeydim. Oralıların pek saygı gösterdiği fikih bilginlerinden birine ait muazzam bir gemi yanaşı limana. O adam adına izin istendi benden;

"Efendimiz Kuvâmüddîn Sebtî!" dediler. Adamın ismine şaştım. Yanına çıktı. Selâmdan sonra hoşbeşe başlayınca onunla tanışık olduğumu anladım ve göz gezdirdim;

"Bakıyorum da beni tanıyorum gibi süzüyorsun!" dedi. Sordum:

"Memleket nere?" Cevap verdi:

"Sebte'denim!"

"Ben de Tanca'dan!" dedim. Yeniden selâm verdi, esenlik dileklerini sundu, hüngür hüngür ağladı. Onun ağlamasından ötürü ben de göz yaşlarını tutamadım ve sordum:

"Hindistan'a gittin mi?"

"Evet, payitaht Dihlî'ye gittim!" dedi. Bunu söylemez adamı hatırladım;

"Sen Bişrî' misin yoksa?" dedim.

"Evet!" cevabını verdi.

Bu adam gençlik çağında, Mürsiyeli Ebu'l-Kasım'la beraber Dihlî'ye gelmişti. Yetenekli öğrencilerdendi. Muvattâ kitabını ezberliyor-du. Onu Hind hükümdarına ben takdim etmiştim. Sultan, ona üçbin dinar vererek huzurunda kalmasını emretmişse de kendisi, Çin'e uzanmak niyetinde olduğu için teklifi kabul etmemiştir.

Çin'de ün sahibi olmuş. Çok para kazanmış, servet yiğmiş. Bana söylediğine göre eli erkek kölesi, bir o kadar da cariyesi var. İki erkek köle, iki cariye ve yiğinlaarmağan sundu bana.

Daha sonraları Sudan (: siyah insanlar) diyarında onun kardeşiyle karşılaştım. Aralarındaki mesafe ne denli büyük bir bak!

Onbeş gün kalıp ayrıldım Kancanfû'dan.

Bayvam Kutlû ve Hansâ'ya Doğru

Çin, güzellikten nasibini almış bir ülke ama beni çekmedi pek! Hattâ gâvurun burada üstün olması sebebiyle içimde bir sıkıntı, bir sızi taşıdım hep. Evimden çıktığında bir sürü çirkin şey görür, acı duyardım. Zaman geldi, eve yapıştım; kesin bir gerekçe olmadıkça burnumu uzatmadım dışarı! Bu ülkede Müslümanlarla karşılaştığım zaman ailemi ve yakınlarımı görmüş gibi sevinçten uçuyordum.

Fakih Bişrî'nin beyefendiliğinden olacak; zahmet etti, benimle beraber Kancanfû'dan Bayvam Kutlû şehrine kadar dört gün yol tepti. Bayvam Kutlû, askerlerin ve alelâde Çinlilerin oturduğu küçük bir şehirdir. Orada Müslüman yok, yalnız Bişrî'nin yakınlarının oturduğu dört ev var. Onlardan birinin evine konuk olduk, üç gün kaldık. Böylece Fakih Bişrî'ye veda edip ayrıldım.

Her zamanki âdetimce Irmağa bindim. Kahvaltı bir köyde, akşam yemeği başka bir köyde, yoluma devam ettim.

Tam onyedi gün sonra Hansâ'ya (: Hangzhou veya Hang-tchou-fou) vardık. Bu şehrin adı kadın şair Hansâ'nın adı gibi. Ama sözcük

Arapça asıllı mı, yoksa sadece benzerlik mi var bilmiyorum! Hansâ, yeryüzünde gördüğüm en büyük şehir! Bir baştan bir başa üç günde varılır. Misafir bu güzergâhta epey yol teper, mola verir! Çin'e özgü şehircilik düzeniyle ilgili daha önce söylediklerimiz burada da aynen geçerli. Herkesin bahçesi ve evi var. İlerde anlatacağımız gibi şehir altı semte bölünmüştür. Buraya vardığımızda Kadı Fahreddîn, Şeyhüllâlâm ve Osman b. Affân Mîsrî'nin çocukları –bunlar orali Müslümanların büyükleridirler– yanlarında beyaz bayrak, davul, zurna ve büyük borularla bizi karşılamaya çıktılar. Ayrıca şehrin beyi de yakın adamlarıyla bizi karşılamaya gelmişti.

Şehre girdik. Altı semte ayrılmıştı. Her semtin bir duvarı vardı. Ayrıca bütün semtler tek bir surla çevriliydi. Birinci semtte şehir muhafizleriyle onların beyi oturmaktadır. Kadı ve diğerlerinin bildirdiğine göre bunların sayısı onikibine yakındır. İlk geceyi beyin evinde geçirdik. İkinci gün Bâbü'l-Yehûd (: Yahudi Kapısı) denilen girişten ikinci semte vardık. Burada Yahudiler, Hristiyanlar ve güneşe tapan Türkler oturuyordu. Sayıları çok! Buranın yöneticisi Çin ahalisindendir. İkinci geceyi onun yanında geçirdik. Üçüncü gün üçüncü semte girdik. Burası Müslümanların yurdu. Şehir çok güzel. Çarşaları tipki İslâm şehirlerindeki gibi düzenlenmiştir. Orada câmiler ve müezzinler vardı. Semte girişimizde ögle ezanını okuyorlardı. Burada Osman b. Affân Mîsrî'nin soyundan gelenlerin evine misafir olduk. Osman büyük tacirlerdenmiş. Bu semti beğenmiş, kendine yurt edinmiş ve burası onun adıyla anılır olmuş. Adam, sevabı çocuklarına gelecek bir güzel makam ve ün bırakmış. Onlar da babaları gibi yoksula, kimsesize, derviše yardım elini uzatıyorlar. Osmaniye diye bilinen şirin bir tekkeleri var. Bu tekkenin gideri pek çok vakıftan karşılaşılıyor. İçinde bir grup dervîş oturuyor. Osman, bu semtte büyük bir câmi yaptıarak tekke ve câmiin masraflarını karşısına diye vakıflar eklemiş hayratına. Şehir bir hayli Müslümanı barındırıyor. Onların arasında onbeş gün kaldık. Her gün, her gece, bir davetten öbür davete koştu. Çeşit çeşit yemekler sundular; her Allahın günü şehrîn etrafını gezdirmek için bizimle beraber atlara bindiler, üşenmediler.

Bir gün onlarla beraber hayvanlarımıza binerek Dârü'l-Emîr diye bilinen dördüncü semte vardık. Orada Emîr Kurtay oturuyordu. Kapıdan içeri girince arkadaşlarım benden ayrıldılar. Beni karşılayan vezirle, Büyük Emîr Kurtay'ın huzuruna çıktık. Daha önce anlatmıştım; Allah dostu Şirazlı Celâleddîn'in bana verdiği cübeyi büyük emirin nasıl aldığı...

Bu semt altı semt arasında en güzel olanıdır. Orada sadece hükümdarın köleleri ve hizmetkârları oturur. Ortasından üç nehir akar: Biri büyük nehrin çıkıştı olan körfezdir. Şehrin yiyecek ve yakacağı küçük kayıklarla buradan gelir. Gezi tekneleri de buradadır. Hükümdarın büyük kabul avlusunu bu semttedir ve muhteşemdir! Büyük Beyin konağı da avlunun tam ortasında; avlu her yandan kuşatıyor konağı. İç kısımda üstü örtülü bölmeler (: çardaklar) var; savaş araç-gereçleri ve değerli kumaş üreten ustalar oturuyor burada. Emir Kurtay'ın bana anlattığına göre binaltıyüz civarında usta bulunuyormuş. Her birinin yanında üç-dört çırak çalışmış. Tümü Kaan'ın kölesi ve ayakları zincirli! Yaşadıkları evler köşkün dışında. Semtin dışına çıkmamak koşuluyla çarpılarda gezmelerine izin veriliyor. Bu adamlar her gün üzeri kişilik gruplar hâlinde geçit merası yaparlar, biri eksik çıksa başlarındaki âmir sorumlu olur. Oralıların töresine göre kölelerden biri on sene hizmet edince ayağındaki zincir çözülür. Ya zincirsiz hizmete devam etmek, ya da Kaan'ın şehirlerinden dilediğine girip bir daha oradan çıkmamak şıklarından birini seçerler. Elli yaşına gelenin eli ayağı çekilir işten; emekliye ayrılır, maaşı verilir! Aslında ellî yaşında veya buna yakın ömür sürmüştür herkese hükümet tarafından maaş bağlanır! Altmış yaşına gelen ise çocuk sayılır Çinlilerin gözünde. Onun hakkında hiçbir yasal uygulama yapılmaz! Çin'de yaşlılara çok saygı gösterilir. Orada her yaşlıya atâ diye hitap edilir. Atâ, vâlid (: baba) demektir.

Büyük Bey Kurtay

Kurtay, Çin'in emîr'lü-ümerâsıdır (: beylerbeyidir). Bizi evine misafir ederek şölen düzenledi. Onlar bu çağrıya tovâ (: toy, şölen) diyorlar. Şehrin ileri gelenleri de oradaydı. Müslüman açıclar getirtiliş hayvanlar onlara kestirildi. Yemekleri de onlar yaptı. Büyük emir, yüksek makamına rağmen kendi eliyle bize yemek sunuyor ve et kesiyordu. Üç gün misafiri oldukça onun. Bizimle gezip dolaşın diye oğlunu körfeze gönderdi. Harrâkaya benzeyen bir gemiye bindik (Harrâka: Güvertesinde ateş topu atan âletlerin bulunduğu hızlı ve orta boylu tekne). Bey oğlu da bir diğer gemiye binmişti. Onun yanında özel saz takımı ve müzik grubu vardı. Onlar Çince, Arapça ve Farsça şarkılar söylüyorlardı. Bey oğlu Farsça şarkı söylemenmesinden çok hoşlanıyordu. Bu yüzden bu dilden dizeler döktürdüler. Onlara defalarca emretti tekrar söyleyin diye bu şarkıları! Ben de onların ağzından kaptım garip bir makamda söylenen şu dizeleri:⁴⁹¹

*Tâ dil be mihnet (be mehabbet) dâdiyem,
Der bahr-i fikr oftadiyem
Çûn der nemâz istâdiyem
Gavî be mihrâbem enderiyem*

Türkçesi:

*Gönlü derd-i aşka saldıktan beri
Bir kaygu okyanusu yuttu beni
Vakt erişub namaza durduğumda
Can gelir canıma mihrap içeri*

Bu körfezde gemilerden oluşan büyük bir grup vardı; rengârenk yelkenleri, ipek gölgelikleriyle. Çok güzel süslenmişti tekneleri. Herkes birbirine portakal ve limon atıyordu! Karanlık bastığında beyin köşküne döndük, orada geceledik. Saz takımı geldi, türlü türlü enteşan şarkılar söyledi.

Hokkabaz Hikâyesi

O gece Kaan'ın kölelerinden bir hokkabaz da gelmişti. Bey derhal emir verdi:

“Göster bize acaip işlerinden birkaçını!”

Hokkabaz, üzerindeki deliklerden uzun sırmalar geçirilmiş ahşap bir küreyi eline alıp havaya attı; küre gözden yitecek kadar yükseldi. Sıcakların iyice bastırıldığı günlerde oluyordu bu iş ve biz büyük avlunun tam ortasındaydık. Hokkabazın elinde sırmın kısacık ucundan başka bir şey kalmamıştı. Birden, usta edâsiyla buyruğunu verdi; çırak o sırima sarılarak yukarı doğru yükselmeye başladı, nihayet gözüümüzden kayboldu!

Hokkabaz çırğını üç defa çağırdı, sanki öfkelenmiş gibi eline bıçağını aldı ve sırima sarılarak gözden kayboldu.

Bir süre sonra çırığının elini, ayagını; sırayla öteki elini, diğer ayagını, gövdesini ve nihayet başını yere fırlattı! Elbisesi kan içinde soluya soluya indi yere. Yeri öptü beyin önünde. Onunla Çince konuştu. Bey ona bir şeyler emretti.

Ve hokkabaz, çömezinin organlarını tek tek birleştirdi! Ayaıyla dürtükleyince çocuk sapasağlam, düpdüzgün kalktı! Öyle şaşırdım ki kalbim tekledi, yiğildim! Hind hükümdarının huzurunda benzeri bir olaydan ötürü başıma gelenler burada da başıma geldi! Bir ilaç içirdiler de rahatladım. Bu sırada Kadı Efharuddîn (: Fahruddîn) yanı başımdaydı. Şöyle diyordu:

"Allah'a andolsun! Ne yukarı çıkış, ne aşağı iniş, ne kesme, ne doğrama; hiçbiri yok! Varsa yoksa göz boyama!"

Beşinci Semt, Altıncı Semt ve Hıtâ Ülkesi

O gecenin sabahında beşinci şehrə girdik. Burası hepsinden büyük. Avam tabakası burada oturuyor. Güzel çarşılarda çeşitli iş ve zanaatların en yetkin temsilcileri bulunuyor. Hansâ'ya özgü, han-sâviye diye bilinen kumaşlar burada dokunuyor. Üretilen eşyalar arasında en ilginci, dest adını verdikleri sazdan örme kâselerdir. Sazlar ustaca birbirine yapıştırılarak cilali kızıl boyayla sivanıyor. Bir takımda iç içe girmiş tam on tabak bulunur; ama ince oldukları için hepsini tek tabak sanır gören! Ayrıca tümünü kapatan bir kılıf yapıyorlar. Bu sazlardan düz sahanlar da yapılıyor; çok yüksektен düşmelerine rağmen kırılmamaları dikkat çekicidir. İçine sıcak yemek konduğu hâlde boyası dökülmez ve malzemesi pörsümez! Bunlar Hansâ'dan çıkar; Hind, Horasan ve diğer ülkelere ihraç edilir.

Oraya girdiğimiz günün gecesini, şehrî beyinin misafiri olarak geçirdik. Ertesi gün keşîvânâ (: keşîbânâ) denilen kapıdan altıncı semte girdik. Orada gemiciler, balıkçilar, kayıkçılar, dûdgerân (: dûlgerân) denilen marangozlar, ıspâhiye (: sipâhiyan) denilen okçular ve piyâde diye adlandırılan yaya askerler oturuyor. Hepsi de hükümdârin kölesiştir. Aralarında kendilerinden olmayan kişi barınamaz! Sayıları çoktur.

Bu şehrî kocaman bir ırmağın kenarına kuruludur. Şehrî beyinin konuğu olarak geceyi orada geçirdik. Emir Kurtay'ın bizim için hazırlattığı gemiye azık vs. ihtiyacımız olan her şey kondu. Gittiğimiz her yerde resmî konuk sıfatıyla bizi ağırlasınlar diye adamlarından birini yanımıza kattı!

Çin arazisinin sonu olan bu şehrden ayrılarak Hıtâ ülkesine girdik. Burası, dünyanın en bakımlı ve işlenmiş memleketlerindendir. Ülke sınırları içinde insan eli degmeyen hiçbir yer yok. Çünkü sahip olduğu araziyi işlemeyenden haraç alınır! Hansâ'dan Hân'bâlik şehrîne dek altmışdört gün tutan güzergâh boyunca nehrin iki yakasında köylerin bahçelerin ve tarlaların dizili olduğu görülür. Bu bölgede, gelip geçici yolcular hariç tek bir Müslüman bulunmaz. Çünkü buralar oturulacak (: yerleşime açık) alana girmez! Orada derli toplu, büyük bir şehr yoktur. Bölge tamamen köy ve arazilerden meydana gelmektedir. Tahilgiller, meyve ve şeker; her yere bunlardan ekilmişdir! Anbâr'la Âne arasında dört günde aşılan bir bölge dışında; bura gibisini görmedim dünyada! Her gece bir köye misafir olurduk.

Sonunda Hânbâlik yahut Hânikû diye adlandırılan şehrə vardık (: Pekin). Burası Kaan'ın oturduğu yerdir. Kaan, Çin ve Hıtâ'nın tüm bölgelerine egemen olan büyük hükümdardır. Oraya vardığımızda yasa gereği kiyidan on mil açığa demir attık. Gelişimiz deniz beylerine haber verildi. Onlar izin verince limana girdik. Böylece şehrə çıktıktı.

Dünyanın en büyük şehirlerinden biri burası. Çin şehirlerinin çoğunun aksine bağ ve bahçeler şehir dışındadır. Hükümdarın semti, ilerde bahsedeceğimiz gibi şehrin tam ortasında bir kasabayı (: büyük bir mahalleyi) andırıyordu.

Hind hükümdarının kırkbin dinar gönderip davet ettiği Şeyh Burhâneddin Sagarcî bu parayla borcunu ödemmiş fakat hükümdarın yanına gitmeyi kabul etmemiştir. İşte ben bu adamın evine konuk oldum. Burhâneddin Sagarcî Çin'e varınca Kaan onu ülkesindeki Müslümanların başkanı yaparak Sadr-ı Cihân diye çağrırmıştır.

Kaan Diye Adlandırılan Çin ve Hıtâ Hükümdarı

Çin'de egemen olan bütün hükümdarlara Kaan adı verilir, Lûr ülkesinde hükümdarlık yapanlara Atabek denildiği gibi. Çin kaanının ismi Başyâ'dır. Yeryüzünde onun ülkesinden daha büyük bir kâfir memleketi yoktur.

Kaan'ın Köşkü

Kaan'ın köşkü ahalinin oturduğu şehrin tam ortasında. Büyük bir bölümü oymalı ahşaptan yapılmış. Garip ama hoş tarzda bir inşa edilmiş. Yedi kapısı var. Birinci kapıda Kutvâl oturur. Kutvâl, kapıcıların başı demektir. Kapının sağ ve sol tarafında bulunan yükseltilerde perdedâriye diye çağrılan ve köşkün girişini koruma görevini üstlenen köleler oturur. Sayıları beşyüzdür. Daha önce bin kişi oldukları söylendi bana.

İkinci kapıda ıspâhiye (: sipâhiyan) oturur. Bu kelime okçular anlamına geliyor. Sayıları beşyüz.

Üçüncü kapıda nîzedâriye oturur. Bu kelime, kargılı erler anlamına gelir. Onlar da beşyüz kişidir.

Dördüncü kapıda tîgdâriye oturur. Bu kelime, kılıçlı kalkanlı askerler demektir.

Beşinci kapıda divan-ı vizâret (: vezirler meclisi) bulunur. Orada pek çok peyke (: büro masası) var. En büyük peykede (Baş) Vezir yüksek bir sedire oturmaktadır. Bu yüksek sedire mesned denilir. Vezirin tam önünde altından yapılmış büyük bir devât (: hokka vs. yazı takımı) bulunuyor. Bu peykenin karşısında sır kâtibinin, onun

sağ tarafında ise ferman kâtiplerinin peykeleri bulunuyor. Vezire ait peykenin sağ tarafında küttâb-ı eşgâlin (: hazine ve maliye ile ilgili konuları kaydeden kâtiplerin) peykeleri bulunmaktadır. Bunların tam karşısında dört peyke daha var. Biri divan-ı işrâf (: denetleme kurulu) diye adlandırılır. Orada asıl müşerrif (: başmüfettiş) oturur. İkincisine divan-ı mustahrec (: vergi takip kurulu) denilir. Buraya başkanlık eden kişi beylerin büyüklerinden olur. Mustahrec; vali ve beylerin, sahip oldukları ikta arazilerden tahsil edip hazineye ödeme-leri gereken vergidir.

Üçüncüsüne divan-ı gavs (: yardım ve destek kurulu) adı verilir. Orada büyük beylerden biri oturur, yanında da hukukçu ve kâtipler vardır. Bu bey haksızlığa uğrayanların derdini dinler, problemlerini çözer. Dördüncüsüne divan-ı berîd (: istihbarat kurulu) adı verilir. Orada istihbaratçı ve casusların müdüri oturur.

Köşkün altıncı kapısında candâriye (: özel muhafiz alayı) ve onlarin büyük başkanı oturur.

Yedinci kapıda fitâyân (: hizmetçi delikanlılar) oturur. Onların üç peykesi vardır. Birincisi siyahlara, ikincisi Hindlilere, üçüncüsü ise Çinlilere aittir. Burada her grubun başında mutlaka Çin halkından olan bir reis vardır.

Kaan'ın Amca Oğluyla Savaşa Çıkması ve Öldürülmesi

Başşehir Hânbâlik'a vardığımızda Kaan şehirden çıkmış, Karâ-kurum ve Bişbâlığ (: Başbalık) yörelerinde kendisine karşı ayaklanan Fîrûz'la savaş etmeye gitmişti. Hitâ bölgesinden olan Bişbâlığ ve Karâkurum ile başşehir Hânbâlik arasında; tamamen işlenmiş arazilerin bulunduğu üç aylık bir mesafe vardır. Sadr-ı Cihân Sagarcî'dan duyduğuma göre; Kaan seferberlik ilân eder etmez yüz grup süvari toplamış! Her grup onbin atlidan meydana geliyormuş (: bir tümen) Onların başındaki kumandan Emîr-i Tûmân diye çağrılmış.

Ayrıca hükümdarın özel birlikleri ve ehl-i dihleti (: seçkin iç askeri) de ellibini buluyormuş, piyadelerin sayısı da beşyüzbin imiş.

Kaan savaşa çıkışınca beylerin çoğu, Yasâk'ta değişiklik yaptığı gerekçesiyle onu tahttan indirmek konusunda sözbirliği etmişler ve amca oğlu tarafına geçmişler! Hansâ şehrinin ikta yoluyla ona verileceğini, artık tahtı bırakması gerektiğini yazmışlar. Ama Kaan bu tekli-fi kabul etmemiştir, onlarla savaşıp yenilmiş ve öldürülmüştür. Yasâk ataları Tinkîz Hân -ki İslâm ülkelerini mahvedendir- tarafından konulmuş kurallardır.

Biz başşehirde vardıkta birkaç gün sonra Kaan'ın ölüm haberi geldi. Şehir baştan başa süslendi, davullar çalındı, zurnalar öttürüldü, tam bir ay boyunca çılgrün bir eğlence yaşandı.

Sonra öldürülen Kaan ile amca oğulları ve yakınlarından yaklaşık yüz kişinin cesetleri getirildi. Kaan için büyük bir nâvûs kazıldı. Nâvûs, yeraltı evi demektir. Evin içi gayet güzel bir şekilde döşendi, Kaan'ın cesedi silâhlarıyla beraber oraya konuldu. Köşkte bulunan altın ve gümüş kaplar oraya gömüldüğü gibi yanında içki sürüahileri bulunan dört cariye ile altı özel kölesi de çukura bırakıldı. Sonra evin kapısı örülüdü, üstüne yiğin yiğin toprak döküldü; mezar koca bir tümsek hâline geldi.

Daha sonra dört at getirdiler. Yorulup duruncaya kadar mezarın çevresinde koşturdular. Kabir üzerine bir direk diktiler. Atları da bu direğe astılar. Ama evvelce her atın arkasından bir kazık sokulup ağızından çıkarıldığını ve bu şekilde asıldıklarını söylemeliyiz! Kaan'ın daha önce bahsettiğimiz yakınları da, silâhları ve evlerindeki kapkacaklarıyla başka nâvûslara konuldular. Onlardan ileri gelen on kişinin mezarlarına üçer adet; geri kalanların mezarlarına ise birer at asıldı.

O gün, kadın erkek bütün Müslüman ve gâvurların katılımıyla muazzam bir tören yapıldı. Herkes matem elbisesi giyinmişti. Gâvurların matem giysisi başa sarılan büyük ak sargılar, Müslümanlarındaki ise ak elbiselerdi. Kaan'ın tüm hatunları ve yakınları mezarın yanında çadırlar kurarak kırk gün kaldılar. Bir kısmı bu bekleyışı bir seneye kadar uzattı. Onlar ihtiyaçlarını kendileri için kurulan civardaki pazardan sağlıyorlardı.

Ben, çağımızda böyle bir geleneğe sahip başka bir ulus bilmiyorum. Hindliler ve Çinliler ölülerini yakıyor. Diğer milletlerse ölüyü doğrudan toprağa gömüyor, yanında hiç kimseyi bırakmıyorlar. Sözüne güvenilir birinin anlatığına göre Sudan diyarında (: Güney Mısır'dan Nijerya'ya kadar Orta Afrika'da) kâfirler, hükümdarları ölünce bir nâvûs yaparlarmiş. Sürekli yanında olan seçkin adamlarından bir kısmıyla zâdeğân sınıfının oğul ve kızlarından otuzunu, el ve ayaklarını kırıldıktan sonra hükümdarın cesediyle beraber oraya sokarlarmış! Yanlarına da şarap testileri bırakırlarmış.

Kûbar ülkesinde siyahlarla beraber oturan ve oranın hükümdarı tarafından seçkinler arasına alınan ihtiyar bir Messûfeli bana şunları anlatmıştı:

"Siyahların hükümdarı vefat edince benimkini de ötekilerin çocuklarıyla beraber kabre sokmak istemişlerdi. Onlara şöyle dedim:

‘Bunu nasıl yaparsınız? Çocuk ne sizin dininizden ne de sizin soyunuzdan!’

Nihayet yüklü bir servet tutan fidye ile onu kurtardım!”

Kaan’ın öldürülmesiyle amca oğlu Fîrûz başa geçti. Fîrûz, Türkistan ve Mâverâünnehir beyliklerini ellerinde bulunduran amca oğullarının arazisine yakınlığı sebebiyle Karâkurum şehrinin başşehir yapmışsa da Büyük Kaan’ın ölümünde parmağı olmayan diğer beyler isyan bayrağını çektiler, yolları kestiler ve ortalık yine karıştı.

ELLİALTINCI BÖLÜM

Çin'in Güneyine ve Daha Sonra Hindistan'a Dönüşüm

Ülkede isyan çıktı fitne ateşi alevlenince Şeyh Burhâneddîn ve diğerleri, olaylar yayılmadan Çin'e dönmem gerektiğini öğütlediler. Onlarla beraber Fîrûz'un naibine (: başyardımcısına) gittik. Başyardımcı yanına üç adam katarak gittiğim her yerde konuk kabul edileyim diye bir emirnâme yazdı. İrmaktan aşağı doğru seyahat ederek evvela Hansâ'ya sonra Kancanfû ve Zeytûn'a ulaştık. Zeytûn'a geldiğimde Hindistan'a hareket etmeye hazır cunklar bulduk. Bu gemiler arasında Câva hükümdarı Melik Zâhir'e ait bir cunk vardı; mürettebatı da Müslümandı! Gemi sahibinin vekili beni hemen tanıdı, gelişime çok sevindi.

On gün boyunca müsait esen rüzgâr Tavâlisî ülkesine yaklaştığımızda değişti! Hava karardı, müthiş yağmur yağdı ve bütün bunların ardından on gün güneş görmedik!

Sonra hiç bilmediğimiz bir denize girdik. Cunktakiler endişeye kapıldılar, Çin'e geri dönmek istedilerse de başaramadılar. Tam kırkı-ki gün hangi denizde olduğumuzdan habersiz geçirdik zamanımızı!

Rohh

Kırkىçüncü gün şafak söktükten sonra yaklaşık yirmi mil uzaklıktakta bir dağ belirdi suda! Rüzgâr bizi ona doğru sürüklüyordu. Gemiler şaşırarak:

"Karaya yakın değiliz! Bu denizde dağ belirmesi de alışılmış bir hâl değil; rüzgâr bizi oraya atarsa mahvoluruz!" dediler.

Herkes yalvarmaya, içinden gelerek dua etmeye başladı; tövbelemini yeniledi. Hak Teâlâ'ya yakardık durduk, onun kutlu elçisini anarak niyazda bulunduk. Yüce Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşat-

sin! Tacirler yüklü miktarda sadaka vereceklerine dair sözler söyledi-ler, adaklar tuttular. Bunları elimle tek tek bir deftere kaydettiydim o zaman!

Nice bir zaman sonra rüzgâr dindi, hava sakinleşti. İşte, güneş ufuktan yükselsirken bizi korkutan dağ göge çıkmaya başladı! Onun kütlesi ile deniz arasında epey bir mesafe belirdi, oradan ışık sızdı. Hayretten donakaldık! Denizcileri seyrettim; hepsi ağlıyor, birbirleriy-le vedalaşıyorlardı. Sordum;

“Size ne oluyor?” diye. Cevap verdiler:

“Bize dağ gibi gözüken, aslında Rohh’tur. Bizi gördüğse mahvol-duk!”

Aramızda on milden az bir mesafe vardı. Sonra Hak Teâlâ bize elverişli bir rüzgâr gönderdi de bu rotadan çevirebildik yüzümüzü! Bir daha onu görmedik, aslı astarı neydi hiç bilmedik.

Bu olaydan iki ay sonra Câva’ya vardık, Sumatra’da mola ver-dik. Hükümdar Melik Zâhir henüz savaştan dönmüştü. Beraberinde getirdiği yiğinla esir arasından iki cariyeyle iki kölearmağan etti bana. Âdeti gereği beni konuk etti. Kendi oğluyla kardeşinin kızını evlendiriyordu, düğün yemeğinde bulundum.

Melik Zâhir'in Oğluna Gelin Verilmesi

Cilve günü ben de oradaydım. Onları seyrettim; büyük salonun ortasına ipek örtü giydirdikleri muhteşem bir koltuk koydular. Köş-kün iç kısmından buraya dek yürüyerek gelen gelinin yüzü açtı. Beraberinde hükümdar, ümerâ ve vüzerâ hatunlarından kırk kadarı yürüyor, onun kuyruğunu tutuyorlardı. (: Cilve günü: Gelinin, dama-da doğduğu gün demektir.)

Bu kadınların yüzleri açtı; soylu yahut avam, kadın yahut erkek orada bulunan herkes tarafından seyredilmektediler. Yüz açmak buralı kadınların her zamanki hâli değildir, sadece kız everme gününde böyle yaparlar. Gelin, önünde kadın-erkek karışık çalıp oynayan eğlence grubuya büyük koltuğa çıktı. Sonra başında tacı, altında tahtı, süslü bir fil sırtında damat geldi. Oturduğu üstü kubbeli taht, bir búçayı andırıyordu (: Bûca: üstü kapalı özel bir tahtırevan türüdür). Beyzâde ve asilzâdelerden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir grup dama-tın sağında ve solunda yerlerini almışlardı. Bu grubun hepsi beyaz giyiniyordu. Altlarında gösterişli aygırlar, başlarında simli parlak ser-puşlar! Hepsi güveyin yaşıtıydi ve hiçbir sakallı değildi.

Damat teşrif ettiği anda milletin üstüne dinar ve dirhem saçıldı. Hükümdar kendisi için yapılmış bir seyir koltuğundan bakıyordu

insanlara. Şehzâde filden inerek babasının ayağını öptü ve gelinin yanına, büyük koltuğa çıktı. Gelin damada doğru kalktı, elini öptü; damat kızın yanına başına çıktı. Hatunlar gelinin ötesinde berisinde yelpaze sallarken diğerleri fevvel ve tenbûl servisi yaptılar. Damat hemen fevfele uzandı, birazcık alıp eşinin ağzına götürdü; gelin de iki eliyle damatin ağzına fevvel sundu.

Sonra bir tenbûl yaprağını ağzında tutan güvey, aynen bu şekilde kızın ağzına verdi. Bu tören herkesin gözü önünde cereyan ediyordu. Sonra kız yaptığı delikanlığın yaptığıni. Nihayet kızın üzerine bir perde örtüldü. Gelinle güvey büyük koltuk üzerinde oturur hâlde havaya kaldırıldılar, köşkün içine taşındılar. Herkes yemek yedi ve dağıtı.

Ertesi gün ahali toplandı, hükümdar tekrar oğlunu veliaht yaptığıni duyurdu, insanlar ona bağlılık sözü verdiler. Hükümdar, herkese bol bol giysi ve altın dağıttı.

Bu adada iki ay kaldıktan sonra bir cunka bindim. Hükümdar bana epey öd, kâfûr, karanfil ve sandal hediye etti, yol için azık verdi.

Oradan çıktım, kırk gün sonra Kavlem'e vardım, Müslümanların kadısı Kazvîn' nin konuğu oldum. Aylardan Ramazan'dı. Bayramı Kavlem Câmii'nde kıldım. Oralıların âdeti, geceleyin câmie gelip sabah namazına kadar Allah'ı anmaktadır. Sabah namazından sonra yine zikre başlarlar; bayram namazı vaktine dek devam ederler. Bayram namazını kilar, hutbeden sonra dağılırlar.

Kavlem'den Kalikût'a geçtim, orada birkaç gün kaldım. Dihlî'ye dönmeyi arzuladıysam da çekindim, gidemedim! Ve denize bindim; yirmisekiz gece sonra yediyüzkirksekiz senesinin Muharrem ayında Zafâr'a vardım.⁴⁹² . Orada Hatip İsa b. Ta'ta'nın evine konuk oldum.

Zafâr Hükümdarı

Bu gelişimde karşımıda hükümdar olarak Melik Nâsır'ı buldum. Bu adam, önceki gelişimde hükümdar olan Melik Mugîs'in oğluydu. Yeni hükümdarın naibi ise, Türk kökenli emîr-i candâr (: özel muhafizlerin başı) Seyfeddin Ömer idi. Melik Nâsır beni konuk etti, güzelce ağırladı.

Sonra denize açıldım, Maskit'a vardum. Burası küçük bir şehirdir; kulbulmâs diye bilinen balık çoktur burada.

Sonra yoluma devam ettim, Kurayyat limanına ulaştım. Oradan Şebbe'ye daha sonra da Kelbe limanına vardım. Bu sözcük, köpek anlamına gelen kelb sözcüğünün dişilik takısı almış hâlidir. Böylece Kalhât'a vardık; daha önce buradan bahsedildi. Bu şehirlerin tümü Hürmüz'e bağlıdır. Yolculuguemuza devam ettik; Hürmüz'e geçerek orada

üç gün kaldık. Sonra karayoluyla Kevristan (: Kûrîstan), Lâr ve Huncâl'a (: Hunçupal) vardık. Oradan Kârzî'ye geçerek üç gün mola verdik.

Seyahatimize devam ederek, Cemekân, Meymen ve Bessâ'ya eriştik. Sonra Şiraz'a vardık. Buranın hükümdarı olan Ebû İshâk tahttaydı ama biz vardığımızda şehirde değildi. Şiraz'da üstadımız, şeyhimiz, erdemli insan, büyük bilgin, kadılar kadısı Mecdüddîn ile görüştüm; gözleri görmüyordu. Hak Teâlâ ona (şifa) versin, onu çevresine faydalı kılsın.

Yolumuza revan olduk, daha önce anlattığımız Mâyîn, Yezdûhâs, Kelîl, Köşk-i Zer, Isbahân, Tüster, Huveyzâ ve Basra'ya vardık. Basra'da mübarek kabirleri, yücelerin mezarlarını ziyaret ettim; yani şunlardan bahsediyorum; Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Halîme Sa'dîye, Ebûbekre, Enes b. Mâlik, Hasan Basrî, Sâbit Bunâmî, Muhammed b. Sîrîn, Mâlik b. Dînâr, Muhammed b. Vâsi, Habîb Ace-mî, Sûheyîl b. Abdullah Tüsterî. Hak Teâlâ hepsinden razı olsun.

Sonra Basra'dan çıkış Meşhed'e vardık; Hz. Ali'nin ziyaretgâhına uğradık. –Allah ondan razı olsun– Oradan Kûfe'ye geçerek şehrin mübarek mescidini ziyaret ettik. Böylece Sahibuzzaman meşhedinin bulunduğu Hille şehrine vardık. Orada kaldığımız birkaç gün içinde şunlar oldu:

Şehrin yönetimini eline alan bir emir, halka Sâhibuzzemân Mescidi'ne yönelp orada uzun süre beklemelerini yasakladı. Ayrıca onların her gece emirden bir hayvan almaları geleneğini de kaldırdı. Ansızın bir hastalığa yakalanan bu emir çok geçmeden vefat etti! Olay Râfîzîlerin ortalığı karıştırma eğilimini artırdı, onların ekmeğine yağ sürdü! Şöylediyeceklerdi:

“Hayvan vermediği için hastalandı!”

Böylece bir daha da engellenmedi bu âdet, eskiye devam edildi.

Sonra Sarsar'a geçtik; nihayet Bağdat şehrine ulaştık, yedyüzkirksekiz senesinin Şevval ayında. Orada görüşüğüm bir Mağripli, Tarîf hâdisesini ve Hristiyanların Hadrâ'yı işgal edişini anlattı bana. Allah Müslümanların bu acısını dindirsin, yarasını sarsın!

Irak Hükümdarı

Yedyüzkirksekiz yılında Bağdat'a geldiğimde Irak hükümdarı merhum Ebû Saîd'in halazâdesi Şeyh Hasan tahttaydı. Sultan Ebû Saîd vefat edince Şeyh Hasan Irak'ı egemenliği altına almış, ölen hükümdarın hatunu Dilşâd'ı da kendine eş yapmıştır. Dilşâd, Emir Cûbân'ın (: Çoban'ın) oğlu Dîmaşk Hoca'nın kızıdır. Zaten Sultan Ebû Saîd de daha önce Şeyh Hasan'ın hanımını almıştı.

Bağdat'a geldiğimizde Şeyh Hasan, Lûr bölgesinin sahibi Atabek Afrâsiyâb'a karşı savaşa gitmişti, şehirde değildi.

Bağdat'dan çıkış, Anbâr, Hît ve Hadîse'ye uğradıktan sonra Âne'ye vardım. Buralar, dünyanın en ucuz ve güzel yerlerindendir. Bu şehirler arasında yol işlektilir, evlerle doludur; güzergâh boyunca insan kendini karşısında sanır. Çin Irmağı kıyısında uzanan şehirlerin bir benzerini görmemiştim, sadece bu yörenin Çin'e benzediğini daha önce de söylemiştim.

Sonra Rahba şehrine vardım. Buranın kurucusunun Mâlik b. Tavk olduğu söylenir. Rahba, Irak bölgesinin en güzel şehridir, Şam (: Suriye) bölgesine de sınırdır. Oradan çıktıktı, gayet şirin bir yerleşim mintikası olan Sahna'ya ulaştık. Ahalinin büyük bir kısmı Hıristiyan gâvurudur burada. Suları çok sıcak olduğu için Sahna adını almış. Bu şehirde kadın ve erkekler için ayrı hamamlar vardır. Halk kullanacağı suyu geceleyin çekiyor, damlara koyuyor, bir güzel soğusun diye!

Sonra cinlerin, Allah'ın Peygamberi Süleyman için inşa ettiği Tedmur şehrine vardık. Şair Nâbîga şöyle der:

"Tedmur'u kuruyorlar berrak taşla ve sütunlarla!"

Oradan ayrıldık, Şam bölgesinin Dîmaşk'ına ulaştık.

Tam yirmi yıl önce bu şehrden ayrılmış, karnı burnunda bir eşimi bırakmıştım. Hindistan'dayken duydum ki bu eşimden bir erkek çocuk doğmuş. Hemen kayınpederime kırk dinar Hind altını göndermiştim. Kayınpederim, Mağrip'in Miknâse ahalisindendi.

İşte bu kez Dîmaşk'a ulaşır ulaşmaz heyecanla oğlumu sordum. Mescide vardığında hoş bir sürpriz oldu, Malikilerin imamı ve temsilcisi olan Nûreddîn Sahâvî'ye rastladım, selâm verdim. Adam beni tanımadı! Kendimi tanıttım, hemen yavrumu sordum;

"12 yıl önce göçtü dünyadan!" dedi. Sözlerine devam ederek, Tancalı bir fıkıh bilginin Zâhiriye Medresesi'nde kaldığını haber verdi. Alelacele yavrumdan, ailemden bir şeyler duyayıp Tancalının yanına koştum. Karşımda iyice ihtiyarlamış, çökmüş bir adam buldum; selâm verdim ve nesebimi tanittım. Babamın 15 yıl önce olduğunu, anamınsa henüz hayatı olduğunu söyledi.

O yılın geri kalan kısmını Dîmaşk'ta geçirdim. Müthiş bir kıtlık vardı. 7 okiyelik ekmek 1 gümüş dirheme çıktı! Dîmaşklıların okyesi, 4 Mağrip okyesi eder. (1 okيء, okkanın altında biri kadardır. 1 okka ise 1278 gr'dır; eski bir ölçü olan ratlin yarısıdır.) O sıralarda Malikî başkadısı Cemaleddin Mislâfi idi. Bu adam, Konyalı Şeyh Alaeddîn'in

yakın çevresinden olup onunla beraber Dimaşk'a gelmiş, tanınmış ve kadılık makamına getirtilmişti. O sıralarda Şâfiîlerin başkadısı Takiyuddîn b. Sübkî idi. Dimaşk'ı yöneten vali ise Melikülümerâ (: beyler beyi) Argûn Şâh'dı.

Harâfiş Grubuya İlgili Bir Olay

O günlerde Dimaşk'in ileri gelenlerinden biri vefat etti. Bu adam tüm servetinin yoksullara dağıtılmasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirme işini üstlenen adam bol bol ekmeğin satın alıyor, her gün ikindi-den sonra muhtaçlara dağıtıyordu. Bir gece sabırsız yoksullar akın akın yiğildiler, adamın dağıttığı ekmeği zorla kaptılar; işi büyüterek firinci-ların ekmeğine de el attılar! Olay, Emir Argûn Şâh'ın zebânilерini hare-kete geçirdi! Zabıta memurları o gün karşlarında bir yoksul görünce;

"Hadi gel ekmeğini al!" diyorlardı. Böylece kalabalık bir yoksul ve işsiz grubu toplandı, o gece tümü hapse atıldı.

Ertesi gün atına binerek onların yanına gelen Argûn Şâh, hepsini kale bedeninin dibine topladı, el ve ayaklarının koparılmasını emretti! Oysa oradakilerin çoğu suçsuzdu! Argûn Şâh Harâfiş tayfasını apar topar Dimaşk'tan sürdü. Bu grup, Humus, Hama ve Halep şehirlerine dağılmıştır. Bana anlatılanlara göre bu emir, o olaydan sonra çok yaşa-mamış. Öldürmüşler adamı!

Dimaşk'tan çıktım, Humus, Hama, Maarra, Sermîn ve Halep'e uğradım. O sıralarda Halep emiri, Haci (U)ruğtay adında biriydi.

Garip Sözler Söyleyen Antepli Dervişin Hikâyesi

O günlerde şöyle bir olay meydana gedi: Ayntâb (: Antep) şehri civarındaki bir dağda Şeyhülmüşâyh diye bilinen bir dervîş oturmaktaydı. Halk devamlı onun ziyaretine gider, bereketinden istifade eder-di. Dervişin yanından hiç ayrılmayan bir de mürîdi vardı.

Yalnız, kadınsız ve münzevi bir hayat süren adam bir konuşma-sında söyle demiş:

"Peygamber -Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın- kadınla-ra hiç dayanamazdım. Bense onlara karşı kendimi engelleyebiliyorum!"

Bazıları dervişin aleyhinde tanıklık etmişler; bu sözleri söylediği kadı nezdinde de kesinleşince durum melikülümerâya arzedildi. Bö-y-lece dervîş ile onun sözünü destekleyen mürîdi huzura çıkarıldı. Dört kadı her ikisinin katline fetva verdiler ve infaz gerçekleştirildi. Bu kadılar şöyle: Malikilere bakan Şîhâbeddin, Hanefilere bakan Nâsireddîn İbnü'l-Adîm, Şâfiîlere bakan Takîyyuddîn Saîg ve Hanbelîlere bakan İzzeddîn Dimaşkî'dir.

Veba

Yediyüzkırkdokuz yılının Rebîulevvel başlarında Halep'te bulunduğumuz sırada duyduk ki veba Gazze'yi sarmış; bir günde bini aşkın can telef oluyormuş. Ben Humus'a gittim, vebanın oraya da damgasını vurduguuna tanık oldum.⁴⁹³ Daha şehrə girdiğim gün üçüz civarında insan can vermişti. Sonra Dımaşk'a döndüm, Perşembe günü şehrə vardım. Ahali üç gün oruç tutmuş, Cuma günü Akdâm Mescidine çıkmıştı; birinci ciltte anlattığımız gibi. Nihayet Allah vebayı hafifletti onlara. O gün vebadan ölenlerin sayısı ikibin-dört yüz civarındaydı.

Sonra Aclûn'a geçtim. Oradan Beyt-i Makdis'e vardım. Veba buradan da geçmişti. Orada Mısır başkadısı İzzeddîn'in amca oğlu İzzeddîn b. Cemâ ile görüştüm. Bu adam Beyt-i Makdis'in hatibi idi. Kendisi erdem sahibi, asil ve cömert insanlardandır. Hatiplik görevinden ayda bin dirhem maaş alır.

Hatip İzzeddîn'in Verdiği Sözle İlgili Hikâye

İzzeddîn bir gün davet düzenledi, diğerleriyle beraber beni de çağrırdı. Sebebini sorduğumda; "veba salgından kurtular ve bir günü cenaze namazı kılmasızın geçirirse ziyafet çekeceğine" dair adak adadığını söyledi. Sonra şöyle tamamladı sözlerini:

"Dün kimsenin cenaze namazını kılmadım. Ölen olmadı. Bu yüzden söz verdigim gibi ziyafet düzenledim!"

Kuds'te (: Kudüs'te) daha önce tanıştığım şeyh ve ustaların çoğu bu dünyadan göcmüştü. Allah hepsini engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın! Çok azı kalmıştı geriye, İmam Kikeldioğlu Salâhaddîn Alâî ve Mescid-i Aksâ Tekkesi'nin şeyhi erdemli insan Şerefüddîn Huşşî gibi. İmam Salâhaddîn hadiste uzman bir bilgindi. Burada Şeyh Süleyman Şîrâzî ile görüştüm. Beni ağırladı. Şam ve Mısır bölgesinde Şeyh Süleyman dışında Hz. Âdem'in ayağını ziyaret eden başka birine rastlamadım.

Gazze ve Dimyat'a Doğru

Sonra Kuds'ten çıktım, hadîs bilgini vâiz Şerefüddîn Süleyman Mîlyânî ile Kuds'teki Mağriplilerin ustası büyük sufi Talhatü'l-Abdülvâdî bana eşlik ettiler. Beraberce Halîl şehrîne vardık. Allah'ın selâmı İbrahim Halîl Peygamber'in üzerine olsun; onun ve yanındaki diğer peygamberlerin kabirlerini ziyaret ettiğim.

Sonra Gazze'ye geçtim, vebadan can verenler öyle çoktu ki şehri issız ve bomboş bulduk! Şehir kadisının söylediğine göre orada udûl

(: herkesin güvendiği özel juri) üyelerinin sayısı daha önce seksenmiş. Dörtte biri kalmış geriye. Bir günde ölenlerin sayısı binikiyüze varılmış. Sonra yola koyulduk, Dimyat'a vardık. Burada ömrünü oruçla geçiren Kutbeddin Nakşûvânî ile görüştüm. Bu adam Dimyat'tan çıkışta bana eşlik etti; Fâreskûr, Semennûd ve Ebûsîr yöresine kadar beraber yolculuk yaptı. Ebûsîr'da bir Mısırlının tekkesine konuk olduk.

Garip Bir Ölüm Hikâyesi

O tekdede kaldığımız sıralarda bir dervîş bize yanaşı selâm verdi. Ona yemek sunduk;

"Ben sadece siz ziyaret için geldim!" diyerek teklifimizi kabul etmedi. Rükû ve secde ile gecesini ihyâ etti. Sabah namazını kıldık, zikre daldık. O sırada dervîş tekkenin bir köşesini tutmuştu. Şeyh efendi yemek getirip dervîşi çağrırdıysa da sesi sedası çıkmadı. Yanına vardığında ruhunu çoktan teslim ettiğini gördü!

Dervîşin namazını kıldık, naaşını toprağa gömdük. Allah'ın engin rahmeti her yandan kuşatsın onu!

Sonra yola düştüm, Mahalle-i Kebîre, Nehrâriye, Abyâr, Demen-hûr ve İskenderiye'ye uğradım. İskenderiye'de veba bir günde bin sekzen kişiyi alıp götürdüktен sonra yavaşlamıştı. Sonra Kahire'ye doğru yola koyuldum. Duyduğuma göre burada veba hâkimken ölenlerin sayısı bir günde yirmibirbine dayanmış! Daha önce orada tanış olduğum tüm ustalar ve şeyhler mevtaydı şimdi! Hak Teâlâ onları engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın.

Kahire Sultanı

O tarihte Mısır hükümdarı, Melik Nâsîr Hasan'dı. Bu adamın babası Melik Nâsîr Muhammed, dedesi ise Melik Mansûr Kalâ-vûn'dur. Melik Nâsîr Hasan bir süre sonra tahttan indirilince yerine kardeşi Melik Sâlih geçti.

Kahire'ye geldiğim ilk günlerde başkadı İzzeddîn b. Bedreddîn b. Cemâa büyük bir kafileyle Mekke'ye gitmeye hazırlanıyordu. Bu kafile Recep ayında yola çıkacağı için Recepî diye adlandırılır. Duydum ki veba Akabet-i Eyle denilen yere kadar onları kasıp kavurmuş ama orada tamamen durmuş.

Hacca Gidiş, Tekrar Kahire'ye Dönüş ve Tunus Badiresi

Kahire'den çıktım, daha önce anlattığım Saîd bölgesine vardım, oradan Ayzâb'a geçtim. Buradan gemiye bindim, Cidde'ye ulaştım.

Sonra Cidde'den çokip Mekke'ye geldim. Hak Teâlâ Mekke'yi yükseltsin, kutlu etsin.

Yediyüzkirkdokuz Şaban ayının yirmiikisinde Mekke'ye girdiğimde Halil diye bilinen Malikî imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman'ın evine konuk oldum.⁴⁹⁴ Bu adam iyi yürekli, veli karakterli bir insandır. Ramazan orucunu Mekke'de tuttum. Her gün Şâfiî mezhebine uyarak umre yaptım. Daha önce tanıştığım Mekke şeyhlerinden Şihâbeddin Hanefî, Şihâbeddin Taberî, Ebû Muhammed Yâfiî, Necmeddin Isfahânî ve Harrazî ile görüştüm. O sene haccımı yapıp Şam kervanıyla peygamber şehri güzel Medine'ye doğru yola koyuldu.

Efendimizin mübarek kabrini ziyaret ettim. Allah oranın bereketini artırın. Güzelim mescitte namaz kıldım; Allah orayı apak etsin, daima yükseltsin. Bakı Mezarlığı'ndaki Peygamber dostlarının kabirlerini ziyaret ettim; Allah hepsinden razı olsun. Orada şeyhlerden Ebû Muhammed b. Ferhûn'la görüştüm.

Ulu şehir Medine'den çıkarak daha önce hepsinden tek tek bahsettiğimiz Ulâ, Tebûk, Beyt-i Makdis, Halîl ve Menâzilü'r-reml üzerinden Kahire'ye geçtik. Burada haber aldık ki müminlerin emiri, dinin destekçisi, âlemlerin sahibine güvenen efendimiz Ebû Inan Allah'ın yardımıyla Merînî Devleti'ndeki dağınlığı düzeltmiş, Hakk'ın bereketiyle Mağrip ülkesini düştüğü hastalıktan kurtarmış, asillere ve ava-ma hediyeler yağıdirmış ve tüm halk derya gibi nimete gömülümiş!⁴⁹⁵ Nice can onun kapısında eğilmek ve üzengisinden öpmek hasretiyle yanarmış.

İşte bu haberi alır almaz onun ulu huzuruna çıkmaya niyeti doğdu bende. Zaten, geçmişî hatırlamaktan, aile ve yakın dostların özlemiyle inlemekten ve yurdum için beslediğim önü alımmaz sevgiden ötürü içimde bir ukdevardı, beni boğan...

Benim vatanım, tüm ülkelerden üstünür benim gözümde!

*"Tenimin toprağa ilk değiştiği dâr,
Orada asıldı bana muskalar!"*

Yediyüzelli yılının Safer ayında⁴⁹⁶ bir Tunuslunun kurkûra tipi küçük gemisine atlayarak Cerbe'ye kadar seyahat ettim; oradan gemi Tunus'a doğru yoluna devam etti ve düşman baskınına uğradı! Sonra başka bir küçük tekneyle Kabis'e yöneldim, Kabis ve Cerbe emirleri olan Ebû Mervân ile Ebû Abbâs'ın misafiri oldum. Bu iki kardeş, Mekkî'nin oğullarıdır. Allah elçisinin doğum gününü bunların yanında kutladım. Hak Teâlâ onu yükseltsin, esen kılsın.

Sonra yine bir gemiye binerek Safakus ve Büliyâna'ya, oradan da karayoluyla bedevîler eşliğinde Tunus'a ulaştım. Yolculuk bir hayli zor geçti. O sıralarda Tunus şehri bedevîler tarafından kuşatılmıştı.

Tunus Hükümdarı

Tunus, efendimizin yönetimindeydi.

O, Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, tüm âlemleri yaradan Allah'ın savaşçısı, öncülerin öncüsü, ulu hükümdarların birincisi, aslanların aslanı, cömertlerin cömerdi, hep Hakk'a dönen, ona ibadet eden, sadece ondan çekinen Ebû'l-Hasan'dır.

Onun babası, Müslümanların emiri, tüm âlemleri yaradan Allah uğrunda savaş eden efendimiz Ebû Saîd'dır. İslâm dininin dostu ve yardımcısıdır o. Onun cömertliği hakkında çeşitli örnekler getirilmiş, erdemî ve üstünlüğüne ilişkin haberler nice ülkelere yayılmıştır. O, menkibelerin, övgülerin, yüceliklerin ve güzel ünün sahibi; adaletten anlar, faziletperver hükümdar!

Onun babası da Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, âlemleri yaradıp gözeten Yüce Allah'ın savaşçısı efendimiz Ebû Yusuf b. Abdülhak'tır. O, kâfirleri mahveden, işlerini bitiren, cihadın meyvelerini devşiren, halka yeni bir gazâ ruhu aşlayan imanın kalesidir. Merhameti ve sevgisi ile kâinatı ayakta tutan Allah uğrunda savaşan, ona eğilen, ona secede eden ve sadece ondan çekinendir. O, kendiyle barışık, Rabbîyle barışık bir ulu hükümdardır. Allah hepsinden hoşnut olsun, güç ve devleti onların elinden almasın, kıyamet gününe dek!

Tunus'a vardığında, aramızda kan bağı ve hemşehrilik bulunduğú için Hacı Ebû'l-Hasan Nâmisî'ye yöneldim. O da beni evinde ağırladı. Benimle beraber hükümdarın büyük salonuna geldi. Yüce daireye girdim, efendimiz Ebû'l-Hasan'ın elinden öptüm; Allah ondan razı olsun; bana oturmamı emredince oturdum. Mübarek Hicaz'a (Hicaz bölgесine) ve Mısır hükümdarına ilişkin sorular sordu, cevap verdim. Ayrıca İbn Tîferâcîn'le ilgili sorular da yöneltti. Ben de Mağribîlerin ona nasıl davranışlığını haber verdim. Onların, İbn Tîferâcîn'i İskenderiye'de öldürmek istediklerini, efendimiz Ebû'l-Hasan'ın öcünü almak amacıyla ona reva gördükleri muameleyi anlattım durdum. Allah, hükümdarımız Ebû'l- Hasan'dan razı olsun!

Huzurunda fikih bilginlerinden imam Ebû Abdullah Satti, İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Sabbağ, Tunus halkından şehir kadısı Ebû Ali Ömer b. Abdürreffi' ve Ebû Abdullah b. Hârûnvardı. Böylece yüce divandan ayrıldım.

İkindiden sonra efendimiz Ebu'l-Hasan beni tekrar çağrırdı yanına. Savaşın yapıldığı meydana bakan bir kulede oturuyordu. Yanında büyük ustalar vardı; Ebû Ömer Osman b. Abdülvâhid Tenâleftî, Ebû Hassân Zeyyân b. Emdiyûn Alevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Süleyman Askerî, Hacı Ebu'l-Hasan Nâmîsî gibi. Hind hükümdarı ile ilgili sorular sordu. Ben de sorduklarımı cevap verdim.

Tunus'ta kaldığım otuzaltı gün boyunca her gün hükümdarın yüce divanına gider gelirdim. O sıralarda bilginlerin en büyüğü ve sonucusu ustad imam Ebû Abdullah Übüllî ile görüştüm; hastaydı, yatağına uzanmıştı. Yolculuğumla ilgili çok şey sordu.

ELLİYEDİNCİ BÖLÜM

Fas'a Doğru Açılmış, Hükümdarının Üstünlükleri

Sonra Tunus'tan çıktım, Katalânîlerle (: Katalonyalılarla) beraber deniz yolculuğu yapıp Serdâniye (: Sardunya) adasına vardık. Hıristiyan adalarından olan Sardâniye'nin büyük kalaslarla çevrili ilginç bir limanı vardır. Kapıya benzer girişi ancak oralıların izni ile açılır. Ada da etrafi duvar örülü korunaklı bölgeler bulunuyordu. Onlardan birine girdik. İçinde bir sürü sokak vardı. Allah bizi buradan kurtarırsa iki ay arka arkaya oruç tutacağım diye söz verdim! Çünkü adadan çıkar çıkmaz halkın peşimize düşeceğini, bizi esir etmek niyetinde olduğunu sezdim!⁴⁹⁷

Neyse ki sağ salım çıktıktı buradan. On gün yolculüğün ardından Tenes şehrine ulaştık. Sonra Mâzûna'ya, Müstagânem'e ve Tilimsân'a (: Tilimsan) vardık. Ben burada yönümü Ubbâd'a çevirdim, Şeyh Ebû Medyen'i ziyaret ettim.⁴⁹⁸ Allah ondan razı olsun, bereketinden nasiplenmek fırsatı versin. Sonra Nedrûma yoluyla oradan ayrıldım, Ahandkan yoluna girdim ve Şeyh İbrahim'in tekkesinde geceledim. Kafilecek oradan ayrılp Azagnegân'a yaklaştığımızda ansızın iki atlı önderliğinde elli yayanın saldırısına uğradık! Beraberimde Hacı İbn Kurayât Tancî ile kardeşi Muhammedvardı; bu adam daha sonra denizde şehit olmuştur. Heriflerle vuruşmaya niyetlendik! Ama sonra bayrak kaldırdık. Bizimle barışa yanaştılar da geri durduk Allah'a şükür! Böylece Tâze (: Taza) şehrine vardım. Annemin vebadan öldüğü haberini orada aldım. Yüce Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Sonra Tâze'den çıkarak yedyüzelli yılının Şaban ayı bitiminde Cuma günü başşehir Fas'a (: Fas) ulaştım. Ulu efendimiz, yüce önder, müminlerin emiri, âlemleri yaratın Allah'a güvenen Ebû İnân'ın huzuruna çıktım. Allah onun yüceliğini devamlı kılsın, düşmanını sürüm

sürüm süründürsün! İşte onun heybeti bana Irak hükümdarının heybetini unutturdu, ihsanı Hind hükümdarının ihsanını unutturdu, iyi huyları Yemen hükümdarının iyi huyluluğunu unutturdu, cesareti Türk hükümdarının cesaretini unutturdu, uysallığı Bizans hükümdarının uysallığını unutturdu, dindarlığı Türkistan hükümdarının dindarlığını unutturdu, bilgisi Câva hükümdarının bilgisini unutturdu!

Huzurunda erdemli veziri Ebû Zeyyân b. Vudrâr da bulunuyordu.⁴⁹⁹ Herkesçe bilinen güzel işlerin sahibi, nice menkibelerin konusu olan bu vezir, Mısır diyarı ile ilgili sorular sordu bana. Çünkü daha önce oraya gitmişti. Sorduklarına cevap verdim. Bu adam, beni efendimizin –Allah Teâlâ desteğini ondan çekmesin– nice ihsanıyla tanıştırdı; öyle çok ki teşekkür etmekten âcizim bunlara! Allah verecektir ona ödüldünü!

Hükümdarımın ülkesinin en güzel vatan olduğunu hissettim sağdumyla. Böylece gezi asâmi oraya bıraktım. Çünkü onun ülkesinde meyveler bol ve kolay erişilir yeredir. Yiyecek ve suya hemen ulaşılır, imkânsız değil bunlar. Bunların hepsine birden sahip ülke öyle az ki! Şair ne güzel demiş:

*"Bati'dır dünyanın en güzel yeri,
Bununla ilgili bir delilim var,
Dolunay oradan beklenmektedir,
Güneş hiç durmadan oraya akar!"*

Batı'nın (: Mağrip ülkesinin) dirhemleri küçük ama faydası çoktur. Oranın fiyatlarını Mısır ve Şam'ınlarla karşılaştırırsan bu hükü�ün doğruluğu sana da ayân olur, Mağrip ülkesinin üstünlüğü gün gibi ortaya çıkar! Anlatayım:

Mısır ülkesinde koyun etinin 18 okiyesi 1 dirhem nukraya satılır. 1 dirhem nukra 6 Mağrip dirhemi eder. Oysa fiyatlar ateş pahası olduğu zaman bile Mağrip'te 18 okiyelik et 2 dirheme satılır. Bu 2 dirhem de 1 dirhem nukranın üçte biri eder. Katı yağ ise çoğu zaman bulunmaz Mısır'da! Mısır halkın yemekte kullandığı türlü türlü katığa Mağrip'te iltifat edilmez! Çünkü Mısırlıların katığı büyük ölçüde mercimek ve nohuttur. Koca koca kazanlarda susam yağı ile karıştırıp pişirirler bunları! Besillâ denilen bir burçak türünü de zeytinyağı ile pişirirler. Kabağı da süt karıştırıp pişirirler. Semizotunu da böyle pişirirler. Badem dalının gözlerini (: sürgün verdiği yumuşak noktaları) pişirip üstüne süt dökerler. Kulkas bitkisinin yemeğini yaparlar. Bunların tümü kolayca bulunur Mağrip'te. Ama Yüce Allah, et, yağ, tereyağı, bal ve diğer şeylerin bollu-

ğündan ötürü Mağriplileri muhtaç etmedi deminki garip şeylere! Sebzeye gelince, Mısır'da azın azıdır bu ve meyvenin çoğu da Şam'dan ithal edilir oraya! Üzüm ise fiyatlar düşünce Mısır'a özgü ratlla 3 rathı 1 dirhem nukraya satılır. Misirların ratlı, 12 okiye eder.

Şam diyarında (: Suriye bölgesinde) meyve bol ama Mağrip ülkesindeki kadar ucuz değildir. Şamlıların ratıyla 1 rath üzüm, 1 dirhem nukraya satılır. Onların ratlı, Mağrip ratının 3 katıdır. Fiyatlar düşünce 2 rath üzüm 1 dirhem nukraya satılır. 10 okiye erik 1 dirhem nukraya satılır. Nar ve ayvanın tanesi 8 fülüse satılır. 8 fülü bir Mağrip dirhemî eder.

Sebzeye gelince, orada 1 dirhem nukraya alınan yeşillik bizim memleketin küçük dirhemiyle alınandan daha azdır. Onlara özgü ratlla 1 rath et, 2,5 dirhem nukraya satılır. Bunları dikkatli düşünürsen Mağrip ülkesinin diğerlerinden daha ucuz, daha ve daha bayındır olduğunu anlarsın!

Hak Teâlâ müminlerin emiri efendimiz önderliğindeki Mağrip ülkesini yükseltikçe yükseltti, üstünlüğüne üstünlük kattı. Efendimiz bu ülkeyi huzura sokmuş, hiçbir kösesini adalet güneşinden yoksun etmemiş, şehirlisine ve köylüsüne yağmur gibi ihsan yağdırmış, taşını toprağını bozgunculardan temizlemiş, dünya ve dinin içaplarını yerine getirmiş, şeriat kurallarına uymuştur. Şimdi onun adaletine, sabrına, cesaretine, zamanını ilimle geçirişine, fıkıh bilirliğine, kesintisiz hayır dağıtan kurumlarına ve zulmü ortadan kaldırışına ilişkin kendi gözlerimle gördüğüm şeyleri anlatayım.

Allah Yardımcısı Olsun; Efendimizin Güzel Davranışlarından Bırkaçı

Adaleti, yazıya ve dile dökülenden daha yaygındır.

Yönettiği halk arasında sıkâyeti bulunanları dinlemek için divan kurması, Cuma gününü yoksullara tahsis etmesi; o gün kadınla erkek arasında ayırım yaparak –zayıf olmaları sebebiyle– kadınlara öncelik tanımı onun adaletine dair birkaç örnektir.

Kadınlar sıkâyet hikâyelerini (: dilekçelerini) Cuma namazından sonra ikindiye kadar okuyup dururlar. Sırası gelen kadın kendi adıyla çağrılr, yüce huzurda dikilir; aracısız bir şekilde hükümdarla konuşur. Kadıncağızin hakkı yemisse derhal verilir hakkı. Kendisine bir şeyler ihsan edilmesini istiyorsa yıldırım hızıylaarmağan yağıdırılır, işi görülür.

İkindi namazı kılındıktan sonra erkeklerin sıkâyet hikâyeleri okunur. Onlara da aynı işlem yapılır. Bu arada fıkıh bilginleri ve kadılar

şikâyet divanında hazır bulunmaktadırlar. Şerî hükümlerle ilgili konular onlara arzedilir. Bu işi, böyle mükemmel bir düzen içinde yürüten ve adalette de aynı duyarlığı gösteren başka hükümdar görmedim ben! Eh, Hind hükümdarı bir emirine halkın dilekçelerini alıp özetini çıkararak huzura takdim etme görevi vermişse de dilekçenin asıl sahibi hükümdar karşısına çıkmamaktadır.

Sabrına, merhametine ve esnekliğine gelince; bununla ilgili enteresan hâdiselere tanık oldum; Allah desteğini ondan çekmesin, isyan bayrağını çekerek ordusuna karşı savasma cüretinde bulunmuş nicele-rini affetti, ağır suçluları bağışladı. Öyle suçlular ki ancak Rabbine güvenen ve "İnsanları bağışlayanlar.." âyetinin anlamını ilm-i yakın ile bilen kişi onları affedebilir!

İbn Cüzeyy der ki:

Allah onu hep desteklesin, efendimizin merhameti ve yufka yürekliği ile ilgili benim tanıklık edeceğim en güzel gerçektir; yedi-yüzelliç yılının sonlarında ulu kapısına geldiğimden bu yana -yedi-yüz elliyeği yılının başlarına dek- sîrî o buyurduğu için katledilen hiç kimseyi görmedim! Ancak Yüce Allah'ın bir hadd'inden ötürü (: nass-ça cezası belirtilmiş bir suçun işlenmesinden ötürü) şeriat tarafından kısas yoluyla, bir de savaş yoluyla öldürülenler başka. İşte memleke-tin büyülüğüne, şehirlerin genişliğine, etnik ve dinî grupların onca farklılığına rağmen böyledir sultanımız! Böyle bir şey, ne geçmiş asır-larda ne uzak ülkelerde işitildi.

İbn Battûta devam ediyor:

Cesaretine gelince; nice büyük meydanda gösterdiği kararlilik ve atılıganlık herkesçe bilinmektedir. Meselâ Abdülvâdîogulları ve diğer-leriyle çarpıştığı gün. Ben bunun haberini Sudan (siyahlar) ülkesin-deyken almıştim. Oranın hükümdarı savaştan haberdar olunca:

"Hah! Böyle savaşmalı işte! Yoksa hiç yanaşmamalı!" dedi.

İbn Cüzeyy der ki:

Eski hükümdarlar aslan öldürmek ve düşmanı yenilgiye uğratmakla övünüp dururlardı. Allah ondan desteğini çekmesin; efendimiz için aslan öldürmek, aslanın koyunu parçalamasından daha kolaydır! Selâ tarafında insanların yaşadığı bayındır araziden olan Neccarîn vadisinde askerlere bir aslan hücum edince, kahramanlar hemen kenara kaymış, nice yiğit süvari ve piyade çil yavrusu gibi canavarın önünden kaçmıştı da -Allah desteğini çekmesin- efendimiz gözünü kırmadan, endişeye düşmeden ileri atılarak iki gözünün ortasından, alnının çatından vurmuştu hayvani! Bu kargı darbesiyle azgin hayvan ön ayakları ve çenesi üzre yere kapaklanmıştır.

Düşmanlarını hezime uğratmasına gelince; hükümdar taifesi bakımından bu iş ordunun kararlılığı, cengâverlerin atılganlığı ile ilgilidir. Hükümdarın payına düşen ise direngenlik ve askeri savaşa kişikirtabilirliktir. Allah desteğini çekmesin; efendimiz herkesin kaçığını bildikten, beraberinde çarpışan hiç kimsenin kalmadığını kesinkes anladıkta sonra dahi kendi aziz canıyla baş başa iken atılmıştı hasmının üstüne! İşte o zaman yüreği korku ile dolan düşman, çil yavrusu gibi dağılmıştı hünkârimızın önünde.

Bir ulu kumandanın önünde nice kavmin kaçışı hakikaten acaiptir! Allah vergisidir bu, dilediğine verir. Allah'ı hakkıyla bilip yasalarını çiğnemekten korkanlar asıl hedefe erişir.

Bu güzel işlerin tümü, -makamı hep yüce olsun- padişahımızın Allah'a duyduğu sarsılmaz güven ve teslimiyetinin meyvesidir; bunlar Allah'ın ihsanıdır; başka şey değil!

İbn Battûta devam ediyor.

Bilgiye gelince; Yüce Allah onun yardımcısı olsun, her gün sabah namazından sonra ilim meclisleri düzenleyerek en büyük fıkıh bilgilerini, en seçkin talebeleri muhteşem sarayının mescidinde toplar. Huzurunda Ulu Kitap *Kur'an*'nın yorumu, Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın hadisi, -Allah onu bereketiyle kuşatsın ve esen kilssin- İmam Mâlik'in mezhebine uygun fıkıh eserleri ve tasavvuf kitapları okunur. Bu ilimlerin tümünde ilerlemiş, keskin zekâsiyla zor problemlerini çözmüş, inceliklerini ezbere anlatır olmuştur.

Allah'ın dosdoğru yola ilettiği imamların ve gerçekten yetkin halifelerin hâli böyledir işte!

Dünyada bu denli ilme önem veren başka hükümdar görmedim! Evet, ben Hind hükümdarlarının huzurunda sabah namazından sonra özellikle aklî ilimlerin öğretildiğine, Câva hükümdarlarının huzurunda Cuma namazından sonra Şâfiî mezhebi üzerine furû fıkıh okunduguuna tanık olmuşumdur. Efendimizin tüm namazları cemaatle kıldığını, Ramazan orucu tutmaya özen gösterdiğini görünçeye kadar Türkistan hükümdarlarının yatsı ve sabah namazlarını hep cemaatle kılışına hayran olurdum.

“Allah, dilediğine özgü kilar rahmetini!”

İbn Cüzeyy der ki:

Bir bilgin gecesini gündüzüne katarak ilim peşinde koşsa – Allah'ın desteğinden mahrum olmasın- efendimizin çeşitli ilimlerde verdiği noktaların en alta olanına bile erişemez! O ayrıca milletin derdiyle dertlenmeye, uzak bölgelerin yönetimiyle uğraşmakta, başka hükümdarların asla anlayamayacağı bir şekilde memleket işile

yakından ilgilenmekte, zulme uğrayanların şikâyetlerini kendisi dinlemektedir. Bütün bunlara rağmen yüce divanında hangi ilimle ilgili olursa olsun bir mesele tartışlsa düğümü çözer, incelikleri bulur, derunda gizlenmiş yönleri açığa çıkarır, meclistekilere o meselenin hallededilemeyen noktalarını gösterir ve anlatır.

Sonra şunu da belirtmeliyiz ki, efendimiz arınmakla ilgili yüce bilgiye (: tasavvuf ilmine) sahip yüceler topluluğunun söz ve işaretlerini anlamış, onların ahlâkına bürünmüştür. Bunun berlirtileri; ulu bir makamda olmasına rağmen gösterdiği alçakgönüllülük, halkına karşı şefkatli davranışları ve tüm siyasetini rıfk (: esneklik, yumuşaklık ve denge) ile yürütmesidir.

Edebiyatta da nasibi vardır; Allah onun ruhuna yüksek bir edebî zevk vermiştir. Tam hedefi vuran kıymetli sözler söylemiştir. Günah-kârların şefaatçısı, elçilerin efendisi Peygamberimizin –Allah onu rahmeti ve bereketiyle kuşatsın, esen kılın – kutlu tertemiz bahçesine (: türbesine) gönderdiği ve kendi elçegiziyle yazdığı muhteşem bir mektup ve kaside vardır. Onun yazısı güzellikte bahçeleri gölgede bırakır. Zamanın hükümdarlarından hiçbiri böyle bir şey yazamadı, hiçbirinin gönlünde bunu anlamak arzusu uyanmadı! Allah daima yardımcısı olsun, efendimizin elinden çıkan emirname ve yazıları düşünen; bunların nasıl ortaya konduğunu etrafıca bilen kişi Allah'ın efendimize bahsettiği üstünlüğü, etkin söz söyleme yeteneğini derhal hisseder. Allah Teâlâ ona doğarken vermiş bunu! Ve O, yaratılıstan gelen yeteneğine yeni şeyler eklemiştir.

İbn Battûta devam ediyor:

Ardı kesilmez hayratına ve bütün ülkede gelen-gideni doyurmak için inşâsını emrettiği tekkelere gelince Sultan Atabek Ahmed'den gayri hiçbir hükümdarın yapamadığı şeyleri yapmıştır. Şunu da söylemiyoruz ki efendimiz, evsiz barksızlara hergün çıkardığı yemek ve evi barķı olup da durumunu gizleyenlere gönderdiği tahıl yardımıyla Sultan Atabek Ahmed'i geçmiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah daima yardımcısı olsun, efendimiz hiç kimsenin aklından geçmeyen şeyler icat etti! Bu fikirlere erişmek hükümdarlara da nasip olmamıştır! İşte bunlardan birkaçı:

1-Ülkenin tüm şehirlerinde evsiz barksızlara sürekli yardım dağıtması,

2-Dört bir yanda hapis yatanlar için yeterli miktarda gıda vermesi,

3-Bu yardım ve sadakaların tümünün yenilebilir türden iyi pişmiş ekmek ve aş olması,

4-Ülkenin her yanındaki kimsesizleri, çaresizleri, yaşlı kadın ve erkekleri, câmilerden ayrılmayan düşkünleri bir güzel giydirmesi,

5-Kurban bayramında bu tür aciz kimselerin hayırına kurbanlar kestirmesi,

6-Ramazan'ın yirmiyedisinde ülke kaplarında toplanan vergilerin tümünü, bu mübarek günün hatırı ve hakkı için yoksullara dağıtması,

7-Ülkenin her yanında Peygamberimizin doğduğu kutlu mevlid gecesinde halka yemek sunması ve mevlid merasimi

8-Toplantılar düzenleyerek yetim çocukları sünnet ettirmesi,

9-Aşure günü onları urbalarla büründürmesi,

10-Zayıflara ve iş göremeyecek kadar güçsüz kalanlara çeşit çeşit tahl vererek onların iki yakasını bir araya getirmesi,

11-Başşehirdeki gariplere uyuyacakları zaman uzansınlar diye yumuşak halilar ve iyi cins kadife kumaşlar ihsan etmesi. Dünyada bir benzeri bilinmez bu ikramın!

12-Ayrıca ülkenin tüm şehirlerinde hastaneler yaptırarak hastaların gideri için pek çok vakıf kurması; istekleri karşılsın ve tedavileri güzelce yapılsın diye doktorlar tayin etmesi de onun buluşlarındandır.

Ortaya koyduğu daha başka nice güzel işler, hayırla yâdedilesi nice iyilikleri vardır. Yüce Allah, ona mükâfatını versin, nimetini yağdırınsın.

İbn Battûta devam ediyor:

Halktan ağır vergileri kaldırmasına gelince; daha önce yollarda murûriye (: geçiş vergisi) diye bir haraç alınmakta, böylece ciddî oranda bir gelir sağlanmaktadır. Allah onu daima desteklesin, efendimiz bu kazanca iltifat etmeyerek o vergiyi tümüyle kaldırı! Elbette Allah nezdindeki kazanç daha iyi, daha kalıcıdır! Zalim pençeleri kırmamasına gelince herkesçe bilinen bir şey bu! Allah, desteğini çekmesin, efendimizin yüksek memurlarına söyle dediğini işittim:

“Sakın ha, halka zulmetmeyin!” Üstüne basa basa yapıyordu bu tembih!

İbn Cüzeyy der ki:

Hakk'ın desteği onunla olsun; efendimizin ahalisine duyduğu sevgi ve merhamete örnek olmak üzere zekât toplayıcılarının ve şehir valilerinin halktan tadyîf (: konukluk) adıyla alındıkları vergiyi kaldırıldığı dile getirilse, bu bile parlak adaleti ve apaçık şefkatı konusunda yeterli olur! Bunca haksızlığı kaldırıldığı, söylemeyecek denli fayda ve güzelliği yorgan gibi yaydığı kesin iken artık ne söylenebilir?

Bu kitabın yazıldığı günlerde de 'hapistekilere iyi davranışması ve onlardan alınmakta olan ağır vergilerin kaldırılmasına' ilişkin fermanı çıkmıştır. Ülkenin her yanında geçerli olan bu emir, tam da onun tarzına yakışan ve ondan umulandır. Aynı şekilde kadı ve çarşı hâkimlerinden (: müfettişlerden) haksız davranışları belirlenenlerin cezalandırılacağına dair emir çıktı! Bu da zalimlerin ürkmesi, zorbaların pisip geri adım atması demektir.

İbn Battûta devam ediyor:

Cihad için Endülüs halkın yardımına koşması, sınır boyalarında ki kalelere mal, yiyecek ve silâhla destek vermeye özen göstermesi, savaş âletlerini hazırlayıp gücünü göstererek düşman bileğini bükme- siyle ilgili işleri herkesçe biliniyor! Doğudakiler de batıdakiler de bu bilgiden mahrumdur! Ve bu konuda onu hiçbir hükümdar geçeme- miştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah yardımcısı olsun; efendimizin, Müslümanların menfaatleri- ni koruma ve gâvura karşı mücadele etmeyle ilgili çabalarını öğren- mek arzusuyla yanalar için İfrîkiyye'deki (: Kuzey Afrika'daki) Trab- lus şehri uğruna yaptıkları yeterlidir. Çünkü düşman burayı işgal edip kin yumağı yumruğuyla ezmeye çalıştıkta mesafenin uzaklı- ğı sebebiyle ordu göndererek yardım edemeyeceğini anlayan efendimiz -Hakk'ın yardımından mahrum olmasın o- Libya şehirlerinde bulu- nan memurlarına Trablus'u fidyeyle kurtarmaları doğrultusunda buyruk göndermiştir. Şehrin ellibin dinar tutarında nakit altınla geri alınabilecegi haberini duyan efendimiz:

"Trablus'u böyle kolay bir bedelle gâvur elinden geri alma nime- tini bahşeden Allah'a şükür!" diyerek söz konusu paranın hemen İfrî- kîyye'ye yollanmasını emretmiş, güzelim şehir onun elinde yeniden İslâma geçmiştir.⁵⁰⁰

Rabbimiz yardımcısı olsun, yâdedilesi bir gönül zenginliği olarak efendimiz tarafından bu iş gerçekleştirilinceye kadar hiç kimsenin havsalası almadı; birinin çırıp beş "kîntar" altına "kolay bedel" diyeceği! Hükümdarlar arasında buna benzer bir tutum sergileyen azdır, bu örnek onlar için ne denli ağır!

Efendimizin ihatla ilgili işlerinden biri de şudur: kîra (: savaş)⁵⁰¹ anında hazır olsun ve gâvurun iştahını kessin diye asayış berkemal iken kiyılarda donanmalar inşa etmiş ve deniz araçlarını çoğaltmıştır. Hakkın yardımından mahrum olmasın, daha geçen sene bu iş için yola düşmüş ve Canâta dağlarına doğru sefer etmiştir. Gemi yapımında kullanılacak kerestelerin kesimini yakından görmek, bu işe önem

verdiğini göstermek ve cihat işini kendi omuzunda yürütmek için o dağlara gitti! Hak Teâlâ'nın vereceği sevabı uman ve ahiretteki armanın güzelliğine bağlanandır o!

İbn Battûta devam ediyor:

Onun muazzam işlerinden biri de başşehir Medine-i Beydâ'da yaptırdığı yeni câmidir. Bu mabet, şirinlik, sağlamlık, iç mekân aydınlığı ve olağanüstü mimarîsiyle öne çıkmış, diğer mescitlerden ayırdedilir olmuştur. Fas civarında el-Kasr adıyla bilinen mintikada yaptırdığı büyük medrese ise genişliği, güzelliği, eşsizliği, suyunun bolluğu ve iyi bir konumda bulunuşu sebebiyle yeryüzünde benzeri olmayan bir yapıdır. Şam, Mısır Irak ve Horasan medreseleri arasında bunun bir benzerini görmedim.

Medine-i Beydâ dışında Gadîru'l-Hîmmis civarında yaptırdığı büyük zaviyenin de bir benzeri yoktur; konumunun ilginçliği ve mimarîsinin üstünlüğünden ötürü. Doğu'da yapı tasarımdaki yenilik bakımından en üstün gördüğüm zaviye, Melik Nâsîr tarafından inşa edilen Siryâkus Zaviyesi'dir. Oysa bizim ülkemizdeki zaviye, sağlamlık ve dâhiyâne mimarîsiyle Melik Nâsîr'inkinden üstündür. Yüce Allah, efendimize güzel niyetlerini gerçekleştirmeye yolunda yardımcı olsun, erdemli oluşunun mükâfatını versin, İslâm ve Müslümanların hayrına ömrünü uzun etsin; daima muzaffer kaldırı bayrağına ve sancağına yenilgiyi hiç tattırmasın.

Seyahatimizi anlatmaya dönelim.

ELLİSEKİZİNCİ BÖLÜM

Endülüs'e Doğru

Bu ulu makamı gördükten ve hükümdarımızın ihsanına kavuştuktan sonra annemin kabrini ziyaret etmeye niyetlendim; böylece Tanca'ya, annemin mezarına vardım. Sonra Sebte şehrine yöneldim. Burada epey kaldım; üç ay hasta yattım! Nihayet Allah'ın izniyle sağlığıma kavuştum. İstedim ki cihatta ve sınır savunmasında benim de payım olsun. Şattî türü (: iki yelkenli) küçük bir gemiye bindim Sebte'den; Asılâ halkından birine aitti bu gemi. Endülüs'e vardım. Allah Endülüs'ü korusun; burada yaşamayı sürdürün, burayı ziyaret eden, kısa süreli de olsa burada kalan Müslümanlar için büyük ödül vardır Hak Teâlâ nezdinde. Hıristiyanların büyük zorbası Alfûnş (: Alfons) Cebel (: Cebel-i Târik) bölgesini on aydan beri kuşatma altında tutuyorken ansızın geberdi! İşte ben tam o sırada geldim Endülüs'e.⁵⁰² Alfons Müslümanların elinde kalan diğer Endülüs arazisini de ele geçireceğini sanıyordu. Ama hiç ummadığı bir vakitte yakalandı onu Yüce Yaradan! İnsanlar arasında vebadan en çok korkan oydu; korktuğu başına geldi, göctü dünyadan.

İlk gördüğüm Endülüs şehri Cebel-i Fetih (: Cebel-i Târik) idi. Orada şehrin hatibi Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sirâc Rundî (: Rondalı) ve Kadı İsa Berberî ile görüştüm. Kadı İsa'nın evine misafir oldum; onunla Cebel bölgesini dolaştım. Hakk'ın hoşnutluğunu kazansın ve mükâfatına erişsin diye duacı olduğum (eski) efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı savunma amaçlı enteresan yapıları gördüm; bunlara efendimiz tarafından eklenen yeni bölümleri de seyretme fırsatını buldum, Allah yardımcısı olsun! O an hayatımın sonuna kadar burada bir sınır nöbetçisi olarak dikilmeyi öyle istedim ki...

İbn Cüzeyy anlatıyor:
(Cebel-i Târik)

Cebel-i Fetih haça taparların boğazına oturmak için enlemesine inşa edilmiş bir İslâm kalesidir.

Burası efendimiz Ebu'l-Hasan'ın güzel eserlerindendir. Hakk'ın rızasını kazanmak için yaptırmıştır; kiyamette alnını ak edecek, öünü aydınlatacak bir hayır bu.

Burası cihat aslanlarının yatağıdır, içi savaş âletleriyle doludur.

Burası, inancın zaferini müjdeleyerek tebessüm eden, onca kahir ve korkunun ardından mazlum Endülüs halkına huzuru tattıran uç beyliğidir. En büyük fetih buradan başladı; Musa b. Nusayr'ın azatlısı Târik b. Ziyâd, Endülüs'e geberken önce buraya indi. Ondan ötürü Cebel-i Târik (: Târik Dağı) adını alan bu mintika, fethin başlangıç yeri olduğu için de Cebel-i Fetih diye ünlendi. Târik b. Ziyâd ile beraberinde gelenler tarafından yapılan surun kalıntıları hâlâ duruyor. Bu duvarlara Sûru'l-Arab (: Arap Suru) diyorlar. Yüce Allah tekrar Müslümanlara hediye etsin; Cezîre bölgesi kuşatıldığı zaman oradaydım ve bu kalıntıları gözlerimle gördüm.

Cebel-i Târik mintikasını son olarak efendimiz Ebu'l-Hasan yenisinden fethetmiş, evvelce yirmi sene orada hüküm süren Hıristiyanların elinden almıştır. Efendimiz, söz konusu kaleyi kuşatmak için oğlu azametli Emir Ebû Mâlik'i gönderdi; bu iş halledilsin diye büyük bir servet ve cengâver bir orduyla oğlunun yardımına koştı.

Altı ay süren kuşatmadan sonra yediyüzotuzuç senesinde kale düştü. Kalenin o zamanki hâli şimdikine benzemiyordu. Efendimiz Ebu'l-Hasan -Allah'ın engin rahmeti çepeçevre kuşatsın onu- kalenin üst tarafına bir Kalahurra (: yüksek kule) yaptırdı. Bu noktada daha önce küçük bir burç vardı ama mançınık taşlarıyla yıkıldıgından yerine bildiğimiz büyük kulenin inşa edilmesi gerekmıştır. Cebel-i Târik'ta daha önce hiç Dârû's-Sinâa (: araç gereç üretim yeri, fabrika) yoktu; efendimiz hemen kulenin olduğu yere bir (silâh) üretim merkezi yaptırdı. Bu üretim merkezinden başlayarak Kurmada'ya kadar uzanan ve Türbe-i Hamrâ'yı çepeçevre saran büyük bir sur inşa etti. Daha sonra müminlerin emiri (şimdiki) efendimiz Ebû Înân bu suru sağlamlaştırip yenilemiş, hattâ Cebel-i Fetih mintikasının sonuna kadar uzatmıştır. Bu duvar yörenin en yararlı, en mükemmel suru olmuştur. Ebû Înân bununla da kalmamış, mintika ya yeterli miktarda silâh, erzak ve ahali için altyapı hizmeti götürmüştür. Bu konuda son derece samimi davranışmış, iyi niyeti sayesinde Allah ona güzel işler yaptırmıştır.

Yediyüzelli senesinin son aylarında Cebel-i Fetih'te meydana gelen bir olay, efendimizin Yüce Allah'a ne denli güçlü bir imanla

bağlandığını, tüm işlerinde bütünüyle ona güvendiğini göstermiş, yakaladığı mutluluk ve bahtın yalancı değil sahici olduğu ortaya çıkmıştır. Şöyle:

Cebel-i Fetih valiliğine atanın ve son demlerini pek bedbaht geçiren hain görevli İsa b. Hasan b. Ebî Mindîl kırılası elini isyan için kaldirarak Müslümanları koruma görevini ihmâl etmiş, bu tavriyla ikiyüzlülüğünü göstermiş ve eşkiyalık yoluna saptığını belli etmiştir. Kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokuyor, hareketinin sonu neye varacak diye hiç düşünmüyordu. Herkes, büyük paralar harcanıp bölüm bölüm piyade ve süvariler gönderilerek söndürülecek bir fitnenin ilk alevi sanıyordu bu olayı. Efendimizin bahti açık, inancı sağlamdı. Bu yüzden kaygıyla beklenen felâket gerçekleşmedi; hattâ olay sıra dışı bir sonuçla noktalandı! Fazla değil birkaç gün sonra Cebel halkı aklını başına devşirdi, isyancı aleyhine harekete geçti, eşkiyaya başkaldırdı! Böylece, kendilerine yakışan bağlılığı gösterdiler, asiyi ve ikiyüzlülükte yardımçısı olan oğlunu yakaladılar, ellerini ayaklarını kıskıvrak bağlayıp yüce payitahta getirdiler. İsyancılarla ilgili Tanrı buyruğunun gereği neyse yapıldı onlar için! Allah bu iki haydudun şerrinden kurtardı milleti. Bozgun ateşi sönünce efendimiz hemen Endülüs diyarına oralıların aklından bile geçiremeyeceği yardımlarda bulunmuş, Cebel-i Fetih mintikasına kutlu ve bahti açık oğlu Ebûbekir'i gönderdi.

Ebûbekir, bir hükümdara özgü niteliklerden olan saadet vasfiyla anılır; Saîd diye çağrılır. Allah onu hep mutlu etsin! Hükümdarımız cesur savaşçıları, kabilelerin ileri gelenlerini ve nice gün görmüş olgun er kişisiyi oğlunun yanına kattı. Onlara yağmur gibi erzak akıttı; bol bol ikta verdi, sorumlu oldukları bölgeleri vergiden azat etti ve sonu gelmez ihsanlar yağdırdı onlara.

Cebel mintikasına olan ilgisi iyice artan efendimiz o arazinin tamamen benzeri olan bir maket kurulsun istedî. Surları, burçları, kapıları, silâh üretim evi, mescitleri, savaş araç gereçlerinin konulduğu depoları, tahil ambarları, oradaki dağ ve Türbe-i Hamrâ'nın dağa bitişik yüzü... İşte bunların tümü bir maket hâlinde, büyük dairenin ortasına kuruldu! Bu maket hakikaten ilginçtir. Ustalarının ne denli mahir olduğunu göstermektedir. Onun değerini Cebel mintikasını gördükten sonra gelip seyredenler bilir ancak! Cebel yöresinin iyi korunması, tüm gereksinimlerinin karşılanması ve sürekli gözlenmesine önem verdiği için bunu yaptıran efendimiz sürekli şunu arzuladı: Yüce Tanrı, onun eliyle Cezîre-i Garbiye bölgesinde İslâmî galip kilsin, nice gâvur şehrîn fethini gerçekleştirsin ve haça taparların

hevesleri kursaklarında kalsın, önlemleri işe yaramasın! İnşallah efen-dimiz muradına kavuşur.

Bu satırları yazarken etkili söz söylemeyi beceren eşsiz şair, büyük edebiyat usta Ebû Abdullah Muhammed b. Gâlib Rusâfi Bâlensî'nin Abdülmü'min b. Ali'yi överken söyledişi şu dizeleri anımsadım:

*"Hidayet nârına Tûr yanından geleydin,
Nasibini alırdın bilgi ve nurdan!"*

Kasidesine bu dizelerle başlayan şair aslında bize Cebel'i anlatıyor. Şair, kaside başında gemileri ve bunların karşı kıyıya geçişlerini vasfettikten sonra Cebel mintikasıyla ilgili beyitlere geçiyor. Süslü nazımda henüz aşılamamış misralardandır bunlar:

*"Nihayetvardıgemilerikizaferdağıma,
Nesillerboyuunutulmayankudretotağıma.
Burnuhavadaortayaşgüzeli,bakarbuğulubuğulu,
Düğmesizelbisegibidikipgiyinmişbulutu.
Perçemineâtçoluryıldızlargünbatınca,
Gerdanınadolanıpparlayarakaltıngibi.
An gelir şakağında zülülerdanseder,
Zülüler,yanağındatitreyenbûseler.
Öndişleridökülmüşbesbellitecriübeden!
Belâüstünebelâögütmüshicinlemeden.
Bazen gülmemiş,bazen gülmüştalihî,
Deveşürençobangibionünekatmıştarihi.
Adımınıyavaşatarvekendindendeemin,
Yüzündeersarperdesigeçmişin,geleceğin.
Susmuş,eliçenesindedurmadandüşünmüşt
Gizlemişsevincini,sessizbirçöledönmiş.
Kimbilirkiyametkorkusuya gözleri mahzun,
Kökündenkoparılmakvar,serilmekupuzun.
Oysa dağlar yarın yerinden oynadıkta
Huzur düber payına onun,
Tüm dertlerdenuzakta."*

Şair, Abdülmü'min b. Ali'nin övgüsüne başlayarak kasidesine devam eder.

İbn Cüzeyy der ki; Üstad Ebû Abdullah İbn Battûta'nın sözlerine dönelim:

Cebel-i Fetih'ten çıkararak İslâm kalelerinin en sağlamı ve konum itibarıyle en güzel olan Ronda Kalesi'ne gittim. O sıralarda kale kumandanı, Şeyh Ebu'r-Rebî Süleyman b. Davud Askerî idi. Kadı ise amca oğlum, fikih bilgini Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yahyâ b. Battûta'ydı. Bu kalede edebiyattan anlayan uzman hukukçu Kadı Ebu'l-Haccac Yusuf b. Musa Münteşâkarî ile karşılaştım. Bu adam beni evinde ağırladı. Ayrıca Hatip Hacı Ebu'l-İshâk İbrahim ile de görüştüm. Şenderuh adıyla tanınan bu erdemli adam Mağrip şehirlerinden Selâ'da vefat etmiştir. Abdullah Saffâr gibilerinin de bulunduğu bir grup salih adamla görüştüm. Burada beş gün kaldım.

Sonra yolculuğuma devam ederek Marbela şehrine yöneldim. Bu iki şehir arasındaki yol gayet sarptır. Marbela, bereketli ve şirin bir şehircik. Orada Malakka'ya (: Malaga) gitme niyetinde olan bir grup atlıya rastlayınca onlarla yolculuk etmek istedim.⁵⁰³ Neyse ki Hak Teâlâ lütfetti, beni korudu. Adamlar benden önce gittiler, yolda esir edildiler. İlerde bunu anlatacağız. Onların ardından ben yola düştüm. Marbela sınırmı geçerek Süheyel arazisine vardığında bir çukura rastladım, içinde at lesi vardı! Biraz sonra yere atılmış bir balıkçı küfesi gördüm. İçimde şüphe uyandı. Tam önmde bir bekçi kulesi bulunuyordu. Kendi kendime:

"Burada bir düşman görünse kuledeki adam mutlaka onu haber verirdi!" diyordum.

Böylece o civardaki bir eve doğru ilerleyince kenarda da ölü bir at buldum! İşte ben o hâldeyken ansızın bir figan işittim arkamdan. Arkadaşlarımlı geride bırakmış, bir hayli önde yürüyordum. Yanlarına döndüğümde Süheyel Kalesi kumandanını onlarla beraber gördüm. Kumandanın demesine göre bu civarda dört düşman gemisi belirmiş; bekçi kulede değilken düşmanlardan bir kısmı karaya çıkmış, Marbela'dan ayrılan oniki atıyla karşılaşınca birini öldürmüştler, diğerlerini esir etmişler. Küfesi yere atılan balıkçı da onlarla beraber katledilmiş! Kumandan, Malakka'ya sağ salim ulaşmam için evinde gecelememi tavsiye etti. Geceyi onun yanında râbita (: sınır) kalesinde geçirdim. Bu kalenin Süheyel tarafından yaptırıldığı söylenir. Bahsettiğimiz düşman gemileri kalenin kıyılara demir atmıştı.

Ertesi gün kumandanla beraber atlarımıza bindik. Endülüs'ün en güzel şehirlerinden ve kalabalık merkezlerinden olan Malakka'ya vardık. Burası kara ve denizin tüm avantajlarını toplamıştır. Kolaylığı çok, meyvesi bol bir şehirdir. Çarşılarda 8 ratl üzümün 1 küçük dirheme satıldığını gördüm. Buranın yakut rengindeki narının dünyada benzeri yok! İncir ve bademe gelince buradan ve çevre arazilerden toplanır da nice doğu ve batı memleketine ihraç edilir.

İbn Cüzeyy der ki:

Malakkali Hatip Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Ali de hoş bir cinas içeren şu dizelerinde buna işaret eder:

*“Yaşa Malakka ve Malakka inciri!
Gemiler senin hatırlına buranın misafiri!
Dokunur diye doktorum seni yar etmez bana,
Ne oluyor doktora dur diyor hayatma!”*

Kadı'l Cemâa Ebû Abdullah b. Abdülmelik de cinas yaparak şu dizileri ekledi deminkilere:

*“Humus'un da incirini sakın unutma,
Hatırla incirle zeytinini yan yana!”*

İbn Battûta devam ediyor:

Malakka şehrinde altın suyuyla boyanmış pek güzel çanak çömlekler üretilir. Buradan dünyanın öbür ucuna; uzak ülkelere ihraç edilir. Şehrin câmii büyük bir alana kuruludur. Bereketi herkesce biliniyor. Güzellikte avlusunun bir benzeri yok. Bu avluda koca koca narenciye ağaçları vardır.

Malakka'ya girdiğimde şehir kadısı erdemli hatip Ebû Abdullah'ı büyük câmide bir köşeye kurulmuşken gördüm. Bu adamınbabası eski şehir hatibi olan Ebû Ca'fer'dir. Dedesi ise yine buranın eski hatiplerinden; Allah'ın veli kullarından Ebû Abdullah Tancalî'dir.

Şehir kadısı câmide oturmuş, fikih bilginleri ve ileri gelenler onun etrafını çevrelemiştir. Daha önce bahsettiğimiz esirleri kurtarmak için fidye toplayorlardı. Kadıya yöneldim:

“Beni koruyan ve esirler arasında bulundurmayan Allah'a şükür!” dedim.

Sonra talihsiz adamların ardından yola çıkışımı anlatım. Kadı efendi hayret etti; biraz sonra bana yemek getirtti. Allah Teâlâ engin merhametyle kuşatsın onu. Şehir hatibi Ebû Abdullah Sâhilî de beni ağırlamıştır. Bu adam Muammem (: başı daima sarıklı) diye bilinir

Malakka'dan çıkarak 24 mil ötedeki Belleş'e (: Vélez) vardim. Burası güzel bir şehirdir. Açıcip bir mescidi var. Malakka'da olduğu gibi burada da üzüm, incir ve pek çok meyve yetişıyor. Sonra oradan çıktım, Elhamma'ya gittim.⁵⁰⁴ Sanatkârane bir şekilde inşa edilen mabedinin eşi benzeri yoktur. Şehirden bir mil uzakta, ırmak kıyısında bir sıcak su kaynağı var. Orade erkek ve kadınlar için özel hamamlar bulunuyor.

Bu küçük şehirden çıkararak Endülüs ülkesinin merkezi olan Garnâta (: Grnata) şehrine yöneldim. Burası tüm Endülüs bölgesinin gelinidir. Çevresi öyle güzel ki dünyada eşi yok diyebilirim. 40 millik bir alan! Ünlü Şennîl nehri ortadan ayırr bu alanı. Orada başka ırmaklar da var. Art arda bahçeler, yeşillikler, köşkler ve üzüm bağları şehri her yandan sarıp kucaklamış. Mesire yerlerinden biri de Aynu'd-Dem' (: Gözyaşı membai) diye adlandırılan noktadır. Burası bağlar ve bahçe-lerle dolu bir dağdır. Bir benzeri yok!

İbn Cüzeyy der ki:

Eğer ırkçılık damgası yemekten korkmasaydım, fırsat elime geçmişken Garnâta'ya dair uzun bir nutuk çekerdim. Ama böyle dillere destan bir şehir için laftı uzatmanın bir manası yok. Sonradan Garnâta'yı yurt edinen ustamız Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Şibrîn Sebtî şu dizeleri söylediğine için Tanrı'nın armağan yağmuruna tutulsun derim!

*"Hak saklasın Garnâta'yı, şu gerçek vatanı,
Dertliyi sevince boğan, yurtsuza yurt olanı.
Gözlerin yoruluyor dostum uzun uzun bakınca,
Karlı meralarına; donmaya yüz tutunca.
Hak Teâlâ korusun buranın ahalisini,
Bir serhad soğuk değilse serhad olabilir mi?*

Garnâta Sultanı

Garnâta'ya girdiğim sıralarda buranın sahibi Sultan Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Sultan Ebu'l-Velîd İsmail b. Ferec b. İsmail b. Yusuf b. Nasr idi. Hasta olduğu için görüşemedim onunla. İyi yürekli bir hatun olan annesinin gönderdiği altın dinarlar çok işime yaramıştır.

Garnâta'da bir grup iyi insanla karşılaştım. Bunlardan sayabildiklerim şöyle: Kadi'l-cemâa Şerif Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Hüseyinî Sebtî, müderris fıkıh bilgini Hatip Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim Beyyânî, İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasım ve yine kadi'l-cemââlik (: başhâkim) yapan bir bilgin; çağının eşsiz âlimi Ebu'l-Berekât Muhammed b. İbrahim Sülemî Bîlfîkî. Bu adam o sıralarda Meriye'den (: Almari) yeni dönmüştü. Onunla bir araya geldik sohbet ettik; fıkıhçı Ebu'l-Kasım Muhammed'in bahçesinde. Ebu'l-Kasım da meşhur kâtip ve fıkıh bilgini Ebû Abdullah b. Âsim'in oğludur. Orada iki gün ve bir gece kaldık.

İbn Cüzeyy der ki:

Bahsedilen bostanda onlarla beraber idim. Şeyh Ebû Abdullah İbn Battûta yolculuğu esnasında vuku bulan olayları anlatarak bizi mem-

nun etti, neşelendirdi. Ben de üstadın seyahati esnasında rastladığı ünlülerin adlarını kaydediyordum. Ondan enteresan ve yararlı şeyler isittiğim, istifade ettim. Ayrıca Garnâtalıların seçkinlerinden oluşan bir grup vardı yanımızda. Nev'i şahsına münhasır garip huylu müthiş şair Ebû Ca'fer Ahmed b. Ridvân b. Abdülazîm Cüzâmî de bu grubundandı. Bu delikanının durumu ilginçtir; çölde doğup hiç eğitim almamıştı, eğitim alanlarla da hiç görüşmediği hâlde kaliteli şiir söylemede olağanüstü bir yetenege sahip olmuştur. Büyük söz ustaları ve bir hayli mürekkep yalamış öncü edipler dahi nadiren onun kadar iyi dizeler söyleyebilir. Şöyle diyor:

*"Ey gönlüme lütfedip taht kuran sultan,
Onun kapısı elbet onu süzen gözdür.
Açıldı kapım, uyandığında rüyanızdan
Onu yine kitleyecek sürgü hayâlinizdir."*

İbn Battûta devam ediyor:

Garnâta'da oralı şeyhlerin ve sufilerin üstadı Ebû Ali Ömer ile karşılaştım. Bu adam büyük veli Ebû Abdullah Muhammed b. Mahrûk'un oğludur. Onun Garnâta dışındaki tekkesinde birkaç gün kaldım, beni yere göğe komadı, ikramlara boğdu.

Onunla beraber yola çıktıktı; manevî güzelliği ve bereketi ile ünlenmiş Râbitatü'l-Ukab adlı tekkeyi ziyaret ettim. Ukab, Garnâta'ya 8 mil uzaklıkta bir dağdır. Bugün artık harabe olan Elbîre şehri civarındadır. Şeyh Ebû Ali Ömer'in yeğeni olan fikihçi Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahrûk ile de kendi zaviyesinde gördüm. Bu zaviye Licamîye diye anılır. Garnâta şehrinin dışında, Necd adlı dış mahallenin üst tarafında kurulmuştur ve Sebîke dağına bitiştir.

Kendi memleketlerine benzettiği için Garnâta'yı yurt edinmiş bir grup yabancı suffî vardır orada: Hacı Ebû Abdullah Semerkandî'yi, Hacı Ahmed Tebrîzî'yi, Hacı İbrahim Konevî'yi (: Konyalı), Horasanlı Hacı Hüseyin'i, Hindistanlı Hacı Ali'yi, yine Hindistanlı Hacı Reşîd'i ve diğerlerini sayabiliriz.⁵⁰⁵

Garnâta'dan çıktım, Elhamma'ya yöneldim; oradan da Belleş ve Malakka üzerinden Zekvân Kalesi'ne vardım. Meyvesi, suyu, ağacı bol şirin bir korunak burası. Buradan çıkararak Ronda'ya yöneldim; oradan da Benî Riyâh köyüne vardım. Köyün şeyhi Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhî beni ağırladı. Bu adam nüfuzlu, erdemli ve cömert insanlardandır. Geleni gideni doyurur. Beni de güzel ağırladı.

ELLİDOKUZUNCU BÖLÜM

Afrika'ya Dönüş, Siyahlar Ülkesine Yolculuk

Böylece Cebel-i Fetih'e vardım. Daha önce denizi geçerken bindiğim ve Asîlâ halkına ait olduğunu söylediğim gemiye atlayarak Sebte'ye ulaştım. O esnada şehir yöneticisi, Emir Ebû Mehdi Isa b. Süleyman b. Mansûr'du. Kadı ise Fakih Ebû Muhammed Zücündere idi.

Şehirden çıkararak Asîlâ'ya yöneldim. Burada birkaç ay kaldıktan sonra Selâ şehrine gittim. Oradan da Merrâkeş'e geçtim. Merrâkeş güzel şehirlerdendir. Büyük bir alana yayılmıştır. Hayrâtı çok. Mescidü'l-Kütbiyyîn gibi pek çok ulucâmie sahiptir. Ucu göğü delen, seyredeni şaşkına çeviren yüksek bir minaresi var.⁵⁰⁶ Üstüne çıktıktığında şehir ayaklarının altında kalyordu. Fakat şehrin her yanına virandır Şimdi. Burayı ancak Bağdat'a benzetebilirim. Lâkin Bağdat çarşalarının daha güzel olduğunu söylemeliyim. Bu şehirde Müslümanların önderi efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı enteresan bir medrese var. Gerek konumundaki güzellik gerekse inşa tarzındaki yetkinlik bu yapıyı diğerlerinden ayırmaktadır. Hak Teâlâ efendimizden hoşnut olsun.

İbn Cüzeyy der ki:

Merrâkeş hakkında şehir kadısı tarihçi Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik Evsî şu beyitleri söyler:

*"Allah aşkına, su aydınlık Merrâkeş ne güzel şehir,
Halkı cana yakın ve ne kadar da efendi!
Yersiz yurtsuz bir garip orayı siğiniverse,
Teselli bulur; kalmaz aile, vatan derdi.
Şarkılar onu söyler, gözler onu süzerse,
İner gözle kulak arasına haset perdesi!"*

İbn Battûta devam ediyor:

Sonra Merrâkeş'ten çıktıktı. Allah yardımcı olsun, efendimizin kafilesiyle beraber Selâ şehrine döndük. Daha sonra Miknâse'ye ulaştık. Burası dört yanı bağ, bahçe ve zeytinliklerle çevrili güzel bir şehirdir. Nihayet başşehir Fas'a ulaştık. Yüce Allah burayı korusun!

Orada efendimize veda ettim; Sudan'a (: Siyahlar ülkesi) niyetlenerek yola koyuldum.

Önce Sicilmâsa'ya vardım, en güzel şehirlerdendir burası.⁵⁰⁷ Hurması pek lezizdir. Hurma bolluğu yönünden Basra, Sicilmâsa'ya benziyorsa da buranınca daha kaliteli. Hele hele iyîrâr denilen türünün dünyada benzeri yok! Sicilmâsa'da Fakih Ebû Muhammed Bişrî'nin evine konuk oldum. Bu adamın kardeşiyle Çin'de Kancanfû şehrinde görüşmüştük. Aradaki mesafeyle bak, ne denli uzak!

Ebû Muhammed bana bol bol ikram etti. Sicilmâsa'dayken birkaç deve ile bu hayvanların dört aylık yemini satın aldım.

Yediyüzelliç senesi Muharrem ayı başlarında bir kafileyle yola düştüm. Hak Teâlâ ganî ganî rahmet eylesin; kafile başı Ebû Muhammed Bendekân Messûfî idi. Kervanımızda Sicilmâsa tacirlerinden oluşan bir grup vardı, öteki yolcularla beraber. Yirmibeş gün sonra Tegâzzâ'ya vardık. Uğursuz bir köy burası! Garip tarafları vardır; tüm evleri ve mescidi kayatuzundan inşa edilmiş, tavanlar ise deve derisinden gerilmiş! Ne bir ağaç, ne bir ot; sade kum! İçinden tuz çıkarılır. Zemin biraz kazılınca üst üste, öbek öbek oturmuş büyük tuz tabakalarına rastlanır. Bir deveye bunlardan ancak iki tabaka yüklenebilir. Tegâzzâ şehrinde sadece Messûfeli köleler oturuyor, onların işi gücü tuz çıkarmaktır. Gidaları Sicilmâsa'dan gelen hurma ve deve etiyle Sudan'dan gönderilen anlı türü darıdır. Siyahlar kendi ülkelerinden buraya gelir ve tuz alıp geri dönerler. Bir yük tuz İyvallâten ve Mâllî'de 20-30 miskale, zaman zaman da 40 miskale satılır. Zenciler altın ve gümüş gibi kullanırlar tuzu! Kalıp kalıp keserler ve alışveriş bununla yaparlar! Tegâzzâ köyü onca küçüklüğüne rağmen yöre halkı alışverişini civardaki madenden çıkarılan saf altınla yapıyor!⁵⁰⁸

Burada zar-zor on gün kalabildik. Çünkü suyu acı ve tuzluydu! Ayrıca sıvrisineğin bol bulunduğu bir yerdir Tegâzzâ!

Bu köyden sonra on günde aşilan bir çole girilir. Suyun pek nadir bulunduğu bu sahra için hazırlıklar yapılır; Tegâzzâ'dan su alınır. Bu kurak mintikayı aşarken sık sık yağmur sularının birliği gölcüklerle rastladık. Seyahat esnasında kayalıklardan oluşan tepeler arasında bir gölet gördük. Suyu tuzlu değil tatlıydı! Hemen abandık, susuzluğunumuza giderdik; elbiselerimizi yıkadık. Bu çölde yermantarı bir hayli

fazla yetişıyor. Buranın biti de çok! Herkes boynunda bu hayvancıgi öldüren civalı ipler taşıyor!

Yolculuk esnasında biz kafilenin en önündeydik. Elverişli bir mekân bulduğumuzda hayvanlarımıza olatıldık. Bu minval üzere seyahatimize devam ederken İbn Zîrî adlı bir adam çölde yitti! Ürk-tüm ve bundan sonra kervanın ne önünde ne de kuyruğunda bulun-maya cesaret ettim! İbn Zîrî ile kendi dayioğlu İbn Adî arasında daha önce bir tartışma çıkmıştı. Karşılıklı küfürleştiler. İbn Zîrî dostlarından geride kalarak yolu şaşırıldı. Kervan mola verdiği zaman ondan bir haber çıkmadı. Adamcağızın izini aramak için Messûfelilerden birinin ücretle tutulup gönderilmesi gerektiğini söyledim İbn Adî'ye. Ama herif kabul etmedi. Ertesi gün Messûfelilerden biri hiç para almadan onu aramaya razı oldu. Nihayet bir o yana bir bu yana şaş-kin şaşkin dolaştığını gösteren ayak izlerini buldu. Ama ondan bir haber alamadı.

Bu arada yolda rastladığımız bir kafile, içlerinden bazlarının gruptan koptuğunu haber verdi. Daha sonra onların bahsettikleri biri-ni çöl ortasında küçük bir ağacın dibinde bulduk! Cansız bedenin üstünde elbise, elinde kamçı vardı. Ve su, zavalliya yedi mil kadar uzaktaydı.

Sonra yolculuğu muza devam ederek içimlik suyu bulunan Tâse-rehlâ'ya vardık. Kervanlar burada mola vererek üç gün dinlenir, su kırbalarını onarıp doldururlar. Kırbaların üstüne mutlaka telis diker-ler çünkü rüzgârdan korkmaktadır.

Tekşîf denilen adam da bu konaktan gönderilir.

Tekşîf

Kafiledeki yolcuların kendilerinden önce İyvallâten'e ulaşmak üzere Messûfe kabilesinden kiraladıkları herkese Tekşîf adı verilir. Bu adam kervandakilerin yazdıkları mektupları götürür, dostlarına iletir. Böylece bu tanıdıklar, kervandakiler için ev kiralalar ve İyvallâten'e gir-meden dört gün önce kervana erişip su ihtiyacını karşılarlar. Eğer bir kimse İyvallâten'de bir tanındığı yoksa o yörenin fazilet ve cömert-likle tanınmış bir tüccarına mektup gönderir. Bu adam ona iyi davra-nır, yol gösterir. Önümüzdeki sahrada zaman zaman Tekşîflerin bile mahvolduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumda İyvallâten halkı kervandan haberdar olamaz ve yolcuların ya tümü yahut büyük bir bölümü can verir susuzluktan.

Bu çölün cinî şeytanı çok! Tekşîf görevlisi yalnızca cinler ve şey-tanlar onunla oynamaya başlarlar, yolunu şaşırırlar! Adamcağız

nereye gideceğini bilemez; helâk olur. Zira bu çölün gözle görülür bir yolu yoktur ve hiçbir iz rehberlik edemez insana! Zaten rüzgârin bir o yana bir bu yana taşıdığı kumlardan ibarettir burası. Sen, an gelir bir yerde art arda dizili kum tepeleri görürsün, biraz sonra o tepelerin başka yere taşındığını farkedersin! Burada ancak çevreyi iyi tanıyan, defalarca güzergâhtan gidip gelmiş olan zeki birisi rehberlik yapabilir. Bizim kılavuzun bir gözü kör diğer gözü hastalıktı. Ama yolu herkesten iyi biliyordu. Şaştım bu işe! Bu seyahatimizde Messûfelilerden birini yüz miskal altın karşılığında Tekşîf olarak tuttuk.

Yedinci gece bizi karşılamak için yola düşenlerin ateşlerini gördük uzaktan; sevindik, coştuk! Bu tarafın çölü ipsisiktir; kalbe huzur verir, ruhu kaygilardan kurtarır. Ayrıca hırsızı, yol keseni de yoktur.

Burada yaban sığırı sürü sürü gezer, munisçe yaklaşır insanlara. Bu hayvanları köpeklerle yahut okla avlayabilirsiniz. Ama eti çabuk susatır insani! Bu yüzden çokları yaban sığırının etini yemekten çekinmeyorlar. İşin daha da ilginç yanı şu: Bu sığırlar kesildiklerinde işkembelerinden su çıkar! Ben, Messûfelilerin bu işkembeleri sıklarak içindeki sıvayı içtıklerini gördüm!

Bu çölün yılanyı da çok!

Yılanla Oynayan Tacirin Hikâyesi

Kafiledede Hacı Zeyyân adlı Tilimsânlı bir tacir vardı. Hep yılın tutar avâre avâre oynardi. Ona bu işten vazgeçmesini söyledim; bana kulak asmadı. Bir defasında elini bir keler deliğine soktu. Keler yerine bir yılan bularak eline aldı. Üstten bastırıp sıkı sıkı yakalamak isteyince hayvan can havıyla adamın sağ işaret parmağını soktu. Hacı Zeyyân dehşetli bir sancıyla yerinden hopladı. Elini dağladıysa da akşamüzeri ağrısı iyice arttı. Nihayet bir deve keserek elini işkembesine soktu; öyle yattı o gece.

Daha sonra adamın parmağının etleri delik deşik oldu.⁵⁰⁹ O da kökünden kesti attı parmağını! Messûfelilerin demesi o ki Hacı Zeyyân yılan sokmadan önce su içmemeymiş mutlaka ölmüş zehirden...

(İyvallâten Yoluna Devam)

Bizim için yola çıkanlar yanımıza gelince hayvanlarımıza suvardık. Yolumuza devam ettik; harareti epey yüksek olan ve daha önce gördüklerimize hiç benzemeyen bir sahra girdik. Burada ikindi namazının ardından yola koyulur, bütün gece ilerler ve sabaha doğru mola verirdik. Messûfe, Berdâme ve diğer kabilelere mensup pek çok kişi su yükleriyle yanımıza geldiler. Amaçları su satmaktı.

Sicilmâsa'dan ayrılışımın ikinci ayı dolunca Sudan şehirlerinin ilki olan İyvallâten'e ulaştık. Rebîulevvél ayının ilk günüydü. Orada hükümdarın vekili olarak Ferbâ Hüseyin bulunuyordu. Ferbâ, naip, yardımcı anlamına gelen bir sözcüktür.

İyvallâten'e ulaştığımızda tacirler mallarını geniş bir alana bırakırlar. Zenciler bu malların korunacağına ilişkin garanti verdiler. Tüccar tayfası, Ferbânnın yanına vardı. Ferbânnın adamları, ellerinde mızrak ve yaylorla onun önü sıra dikilmişler, Messûfe'nin önde gelen kişileri naibin arkasında yerlerini almışlardı. Tacirler huzura çıkışınca ayakta beklediler. Gayet yakın duruyorlardı ama Ferbâ küçümseme amacıyla güderek dılmaça bir şeyler söyledi; tacirlere iletsin diye. İşte o zaman bu heriflerin terbiyesizlikleri, beyazları aşağı görmeleri yüreğime oturdu, ülkem kellelerine geldiğime pişman oldum! Aslen Selâ halkından olan İbn Beddâ adlı nüfuzlu kişinin evine yöneldim. Daha önce ona bir ev kiralamasını söylemiştim. O da gerekeni yapmıştır.

Daha sonra İyvallâten müşerrifi (: müfettişi) Menşâcû, kafilede bulunanları ziyafete çağırıldı. Katılmak istemediysem de dostlarımın ısrarı üzerine gitmek zorunda kaldım. Getirilen yemek fazla dövülmemiş anlı türü darının biraz bal ve sütle karıştırılmış hâliydi. Bunu kova gibi kullandıkları bir kabağın yarısına kadar doldurmuşlardır. Misafirler çorbamsı yemeği içtiler ve dağıldılar. Ben dostlarma dönerek:

“Zenciler bunun için mi bizi çağrırdılar?” dediğimde:

“Elbette! Onların en büyük yemeği budur!” cevabını verdiler. O zaman hissettim ki bu heriflerden hayır gelmez! Ve hemen İyvallâten hacılarıyla beraber yola düşmek istedim.

Sonra onların hükümdarının oturduğu şehri görmek niyetiyle yolculuğa devam dedim.

İyvallâten'de elli gün kaldım. Ahali bana saygıda kusur etmedi, ikram yağdırdı. Şehir kadısı Muhammed b. Abdullah b. Yenûmar'la kardeşi fikih bilgini Müderris Yahyâ beni el üstünde tutanlardandır.

İyvallâten şehri çok sıcak. Orada küçük hurma ağaçlarının gölgésine kavun karpuz ekiliyor. Su, kuyulardan sağlanıyor. Koyun eti bol. Ahalinin giydiği elbiseler Misir işidir, pek güzeldir. Halkın büyük bir kısmı Messûfe kabilesindendir. Kadınlarının dikkat çekici bir güzelliği var. Onlar, nüfuz ve itibar bakımından erkeklerden daha üstün.

İyvallâten'de Oturan Messûfeliler

Bu grubun hâli pek ilginç. Akıl almaz işleri var. Erkeklerinde zerrece kıskançlık yok! Hiçbiri babasının adıyla anılmaz. Herkes dayısının adıyla anılır. Kişi öldüğü zaman mirası kendi çocuklarına

değil, kızkardeşinin oğullarına kalır. Böyle bir âdeti dünyada görmedim; Mulaybâr ülkesinin gâvur Hindlileri hariç! Ama Messûfeli-ler namazlarını kaçırmayan, İslâm hukuku öğrenmeye gayet eden ve Kur'an ezberleyen Müslümanlardır.

Kadınlarına gelince vaktinde namaz kılmalarına rağmen erkeklerden çekinmeyen, kaç-göç yapmayan hanımlardır. İsteyen herkesle evlenirler; lâkin kocalarıyla beraber asla yolculuk etmez ve yerlerinden ayrılmazlar. İçlerinden biri çıkar da eşile birlikte gitmek isterse ailesi duvar gibi dikilir, engel olur.

Buralı kadınlar namahrem erkeklerle arkadaş olabiliyorlar.⁵¹⁰ Erkekler de namahrem kadınlarla bir araya geliyor, sohbet ediyorlar. Adam evine geldiğinde hanımını bir erkekle sohbet ederken bulur da hiç yadırgamaz! Bu ne biçim iş!

Bununla İlgili Bir Olay

Bir gün İyvallâten kadısının yanına çıktım. Orada genç ve çok güzel bir kadın vardı. Onu görünce çekindim ve dönmek istedim. Kadın benim hâlime güldü, hiç sıkılmadan! Kâdi efendi:

“Niye geri gidiyorsun? Bu benim arkadaşımdır!” dedi.

Onların bu durumuna şaştım! Çünkü kâdi efendi hacca gitmiş, fikih öğrenmiş hocalardandı. Hattâ duyduğuma göre o bu sene hanım arkadaşıyla yan yana hacca gitmek için sultandan izin istemiş... Bilmiyorum, bahsedilen hanım arkadaşı bu muydu yoksa başkası mı? Ama sultan izin vermemiş!

Benzeri Bir Olay

Bir gün kafile arkadaşım olan Messûfeli Ebû Muhammed Bende-kân'ın yanına vardım. Bir yaygının üstüne kurulmuştu. Evinin ortasında, üstünde gölgelik bulunan bir sedirde oturan kadın yanındaki erkekle sohbet ediyordu. Arkadaşımı sordum:

“Bu kadın kim?” Cevap verdi:

“Hanımum!”

“Yanındaki herif kim oluyor?” diye sorduğumda;

“Onun arkadasıdır!” cevabını verdi. Hemen çıkıştım:

“Sen bizim ülkemizde oturdun; dinî konuları bildiğin hâlde bu işe nasıl razı oluyorsun?”

Karşılık verdi:

“Bizde kadınların namahrem erkeklerle edebini koruyarak sohbet etmesine ses çıkarılmaz, şüpheyle bakılmaz. Onlar sizin ülkenizin karıları gibi değil!”

Herifin ahmaklığına hayret ettim, çıkış gittim ve bir daha uğramadım ona! Defalarca beni çağrırdıysa da kabul etmedim.

Mâllî'ye Doğru

İyvallâten'den yirmidört gün uzakta bulunan Mâllî'ye gitmeye niyelendiğimde bir Messûfeliyi kiraladım, rehber olarak. Bu yol gayet güvenilir olduğu için kervanla seyahat etmeye gerek yoktur.

Üç arkadaşla çıktıktı. Güzergâhimizda ağaç çoktu. İri, asırlık ağaçlardı bunlar. Sadece birinin gölgesine koca bir kervan sığar!⁵¹¹ Bir kışmanın ne dalı ne yaprağı var ama kuru kütüğü bile insanları gölgelendirebilir. Bu ağaçların bir kısmı da hastalıktan ötürü içten içe çürümüştür. Kovukları kuyuya dönmüş, yağmur sularını kucaklamış. Millet bu sudan içiyor. Bazılarının kovuğunda ise kovan kovan bal var. Herkes bu balı topluyor.

Bu dev ağaçlardan birinin önünden geçerken ne göreyim! Adam içerisinde oturmuş, tezgâhını kurmuş hali dokuyor! Ağzım açık kaldı.

İbn Cüzeyy der ki:

Endülüs ülkesinde iki kestane ağacı vardı. İçlerine kumaş dokuyan iki usta yerleşmişti. Bu ağaçlardan biri Vâdî Âş'ta dağ eteğinde, diğeri ise Garnâta'ya bağlı Büşşâre yöresindedir.

İbn Battûta devam ediyor.

İyvallâten ile Mâllî arasındaki ormanda yetişen bu ağaçların bir kısmı erik, elma, şeftali ve kayısıya benzeyorsa da apayrı cinslerdir. Oradaki ağaçların bazıları ham kavuna benzeyen meyveler veriyor. Bunlar eriğiği zaman çatlayıp un gibi bir toz çıkartıyorlar. Bu madde hem pişiriliyor hem de çarşılarda satılıyor.

Ahali bu topraklardan baklaya benzer taneli bitkiler çıkartarak kavurup yiyor. Tadı, kavrulmuş nohut gibi. Zaman zaman bu bitkiyi öğüterek sünger gibi pofur pofur bir börek yapar ve gartfyle kızartırlar. Gartfı, kayısıya benzeyen çok lezzetli bir meyvedir. Ama bu yemek beyaz insanlara dokunuyor. Bitkinin çekirdeğinden çıkartılan yağ çeşitli işlerde kullanılıyor. Meselâ yemek pişirmede, kandilleri yakmadan, az önce sözünü ettigimiz süngerimsi puf böreğini kızartmada kullanıyorlar. Ayrıca vücuda masaj yapmak ve orada bulunan bir tür toprakla karıştırıp duvarları sıvamak için de bu çekirdekten faydalananır. Çekirdeğin yağı gayet kolay üretilir, her tarafta bulunur.

Bir şehirden diğer şehirde koca koca kabaklar taşıınır. Bu kabaklar bizim oraların küpleri kadar iridir! Siyahlar ülkesinde yetişen kabaklar tabak yerine kullanılıyor. Meselâ bir kabağı ortasından bölerek iki tencere yapıyorlar ve etrafını güzelce süslüyorlar. Siyah adam yolcu-

luğa çıktıgı zaman, köle ve cariyeler onun yatağını ve yükünü taşırken yeme içmede kullandığı kabak-çanakları da götürmeyi de ihmäl etmez!.

Gezgin insan bu diyarda katık, dinar ve dirhem taşıma gereğini duymaz. Sadece kayatuzu parçaları, güzel kokular ve nazm denilen camdan yapılmış süsleri yanında bulundurması yeter. Onlar en çok karanfil, sakız ve tâsergant denilen kokuyu beğenirler. En sevdikleri koku tâserganttır. Gezgin kişi bir köye vardığında siyah kadınlar hemen anlı denilen dariyla, süt, tavuk, sedir unu, pırıncı, fûnî ve ve bir tür bakla unundan (: lubya) oluşan yiyecekleri getirir. Fûnî, hardal tanesine benzemektedir; kuskus ve aşide (: kavut; un hellesi) yapılır bundan. Yolcu dilediğini satın alır. Ama şu bilinmeli; burada pırıncı beyazlara dokunur. Fûnî pırıncıten daha iyi.⁵¹²

İyvallâten'den ayrılışımızın onuncu gününde Zâgarî kasabasına vardık. Burası büyük bir köydür. Vancarâta denilen zenci tacirler burada oturuyor. Onların arasında Hâricî mezhebinin İbâdiye kolundan olan bir grup beyaz bulunuyor.⁵¹³ Bu beyazlara Sagangû denilmektedir. O civarda yaşayan ve Malîkî mezhebinden olan beyaz Sün-nîlere Tûrî adı verilmiştir. Anlı denilen dari İyvallâten'e bu köyden gönderilir.

Zâgarî'den çıkış büyük nehre vardık. Büyük nehir Nil'dir (: Nijer Irmağı) ve Kârsahû şehri bu ırmağın kıyısına kurulmuştur. Su önce Kâbera'ya oradan da Zâga'ya iner. Bu son iki şehrin sultanları Mâllî hükümdarına bağlıdır. Zâga ahalisi çok eskiden İslâma girmiştir. Din-diyanet bilir ve ilim peşinde koşarlar. Nil daha sonra Zâga'dan kıvrılıp Tunbuktû ve Kavkav (: Gavgav) şehirlerine, oradan da Mûlî'ye uğrar. Tunbuktû ve Kavkav'dan daha sonra bahse-deceğiz. Mûlî, Mâllî ülkesinin son şehridir; Lîmlilerin yaşadığı yerdir. Daha sonra Yûfî'ye kavuşur bu nehir. Yûfî, siyahlar ülkesinin büyük şehirlerindendir. Hükümdarı da onların ulu hükümdarlarındandır. Beyazlar Yûfî'ye giremezler. Çünkü oraya varmadan önce siyahlar tarafından işleri bitirilir! Bu büyük nehir kıvrılarak yoluna devam eder ve Nûba ülkesine, oradan da Donkola'ya ulaşır. Nûba halkı Hristiyandır. Donkola, siyahlar ülkesinin en büyük şehridir. Hükümdarları İbn Kenziddîn diye çağrırlar. Bu adam (Mısır sultani) Melik Nâsır döneminde İslâma girmiştir.⁵¹⁴

Böylece Nil nehri, Cenâdîl (: çağlayanlar) bölgесine erişir. Cenâdîl siyahlar ülkesinin sonu, Saîd-i Mîsr'daki (: Orta ve Güney Mısır) Asvân mintikasının başlangıcıdır. Nil'in o yöresinde su kıyısında gördüğüm bir timsah neredeyse küçük bir kayak kadardı! Bir gün su

dökünmek için Nil kıyısında inmiştim. Bir zenci belirdi, ırmakla benim arama dikildi. Herifin edepsizliğine, utanmazlığına şaştım, olayı birine anlattım. O şöyle izah etti:

“Siyah adam timsahın sana zarar vermesinden endişe ettiği için böyle davrandı!”

Sonra Kârsahû'dan geçerek Sansara ırmağına vardık. Sansara, Mâlli'den on mil uzaklıktadır. Oradaki yerlilerin töresi gereği, izin almadan bu ırmağa giremez kimse! Ben daha önce namıma ev kiralasınlar diye oradaki beyaz gruba mektup yazmıştım. Onların ileri gelenleri, Muhammed b. Fakih Cezûlî ile Şemseddîn b. Nakuvîş Misrî'dir. Irmak kıyısına vardığında bir sala binerek karşına geçtim, kimse beni engellemedi.

Böylece siyahların hükümdarının başşehri olan Mâlli'ye vardım. Orada şehir mezarlığının yakınına geldim. Beyazların mahallesine giderek Muhammed b. Fakih'i buldum. Evinin tam karşısında benim için bir yer kiralamış. Vakit geçirmeden oraya yerleştim. Damadı fikih bilgini Abdülvâhid ziyaretime geldi; bir mum ile biraz yiyecek getirdi. Ertesi gün Muhammed b. Fakih ile Şemseddîn b. Nakuvîş yanlarına talebe zümresinden Merrâkeşli Ali Zûdî'yi alarak ziyaretme geldiler. Bu arada evime teşrif eden Mâlli kadısı Abdurrahman ile görüştüm. Abdurrahman siyahlardandır; İyi huylu erdemli bir hacıdır. Bana misafirlik olarak bir inek gönderdi. Orada siyahların onde gelen kişilerinden Tercümân Dûgâ ile görüştüm. Tercümân Dûgâ bana bir boğa gönderdi. Fikih bilgini Abdülvahid ise iki çuval fûnî ile tepeleme gartî dolu bir tencere gönderdi. Muhammed b. Fakih pirinç ve fûnî hediye etti. Şemseddîn de boş durmadı, yemek gönderdi. Onlar benim için gereken her şeyi yaptılar. Allah onlara bu güzel davranışlarından ötürü hediye yağdırınsın! Muhammed b. Fakih, sultanın amca kızıyla evliydi. Bu kadınağız bile boş durmadı; neyimiz var neyimiz yok diye bizi yokladı, yemek vesaire gönderdi.

Oraya varışımızdan on gün sonra kulkasa benzeyen ve kaffi diye adlandırılan ottan yapılmış bir bulamaç yedik. Bu yemek, orada bütün gıdalardan üstün tutuluyor. Ertesi gün sabahleyin tümümüz hastaydık! Tam altı kişi! İçimizden biri Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Sabah namazını kılmaya gittim. İbadet sırasında ansızın bayıldım. Mısırlı birinden mide söken ilaç istedim. Beyder diye bilinen bir bitki kökü getirdi. Onu anason ve şekerle karıştırıp suyla bir güzel ezdi. Afiyetle içtim! Epey bir safrayla beraber yediğim her şeyi kusuttum. Hak Teâlâ beni ölümden çevirdi. Ama iki ay hastalık çektim.

Mâllî Sultanı

Mâllî sultani, Mensâ Süleyman'dır. Mensâ, hükümdar anlamına geliyor. Süleyman o adamın ismidir. Mensâ Süleyman eli sıkı bir hükümdar! Ondan asla büyük bir armağan beklenmez! Orada bir hayli uzun kaldığım hâlde hastalığım sebebiyle hükümdarı hiç göremedim. Daha sonra Efendimiz Ebu'l-Hasan'ın vefatı münasebetiyle resmi tören düzenledi Mâllî sultanı.⁵¹⁵ Yüce Allah efendimizden hoşnut olsun. Bu törene emirlerini, fıkıh bilginlerini, kadıyu ve hatibi çağırıldı. Ben de onlarla beraber geldim. Biraz sonra dört köşe küçük sandıklar getirildi; içlerinde *Kur'an* cüzleri bulunmaktaydı. Hatim indirildi ve Efendimiz Ebu'l-Hasan ile Mensâ Süleyman adına dualar edildi. Yüce Allah, efendimizi engin merhametyle kuşatsın.

Bu tören bittikten sonra Mensâ Süleyman'a selâm verdim. Kadı, hatip ve İbnü'l-Fakih benim kim olduğumu ona anlattılar. Mensâ Süleyman oralıların diliyle cevap verdi. Berikiler bana dönerek şöyle dediler:

“Hükümdar sana Allah'a şükret diyor!”

Ben de karşılık verdim:

“Tüm övgüler Allah'a! Hangi durumda olursak olalım şükürler olsun Yaradana!”

Siyahların Kalitesiz ve Lezzetsiz Ziyafetleri; Buna Verdikleri Önem

Töreninden sonra bana misafirlik hediyesi gönderildi. Bu hediye önce kadi efendinin konağına getirildi. Kadi da bunu adamlarıyla İbnü'l-Fakih'in evine yollamış. İbnü'l-Fakih evinden seğirterek çıktı, yalın ayak yanına geldi;

“Kalk! Hükümdarın kumaşı ve hediyesi geldi sana!” dedi.

Kalkıverdim, getirilenlerin elbise ve mal olduğunu zannettim. Bir de ne göreyim, üç yuvarlak ekmek, gartı ile kızartılmış bir parça sığır eti ve kesikle (: yoğurt, ekşimik) dolu bir kabak! Bu manzaraya güldüm de güldüm! Heriflerin akıl noksantalığına şaştım, böyle basit bir şeyi bu denli önemsemelerine hayret ettim.

Hükümdara Söylediğim Sözler ve Bana Yaptığı İyilik

Söz konusu misafirlik hediyesi geldikten sonra iki ay kaldım orada. Ve hükümdar hiçbir şey göndermedi! Ramazan ayına girdik, sık sık büyük daireye gidiyor, hükümdarı selâmlıyor, kadi ve hatibin yanına çörekleniyordum. Bir ara Tercümân Dûgâ bana:

“Hükümdara iki çift laf et, ben gerektiği şekilde yorumlarım senin sözlerini!” dedi.

Böylece hükümdarın Ramazan ayı başlarında kurduğu halk divanına çıkararak şunları söylediğim:

“Ben nice ülkeler gezmiş biriyim! Pek çok hükümdarla görüştüm. Nah şuracıkta senin ülkende de tam dört ay kaldım! Ne misafir ettin beni; ne ihsan yağırdın bana! Diğer hükümdarlara ne diyeyim senin hakkında?”

Mensâ Süleyman cevap verdi:

“Ben seni hiç görmedim; kimsin, necisin bilmedim!”

Kadı ile İbnü'l-Fakih söyle girerek:

“Bu adam size selâm vermişti, siz de ona yemek göndermiştiniz!” dediler.

Bu sohbetten sonra hükümdar bana yemek gönderdi, hemen yanı başında bir evin benim adıma tutulmasını emretti. Ayrıca bana maaş bağladı. Daha sonra Ramazanın yirmiyedinci gecesinde (: Kadir gece-sinde) kadiya, hatibe ve fikih bilginlerine para dağıttı. Buna zekât diyorlar. Onlarla beraber bana da 33,3 miskal altın verdi. Yola çıkacağım zaman da ayrıca 100 miskal ihsan etti.

Kubbeli Mekânında Oturuş Tarzı

Hükümdarın yüksek kubbeli bir mekâni var. Buranın kapısı sarayının içindedir. O çoğu vakit burada oturur. Bu mekânnın büyük salonuna bakan yüzünde kemer şeklinde tahtadan yapılmış üç pencere bulunmaktadır. Bunlar gümüş plakalarla kaplanmıştır. Kemerli pençelerin aşağısında ya altın suyuna batırılmış gümüşle yahut altın plakalarla kaplı üç pencere daha var. Sultan içeriye kurulunca bunların yün perdeleri kaldırılır; makamında olduğu anlaşılır böylece... Hükümdar oraya geçtiğinde hemen o pençelerden birinden ipek püs-kül çıkartılır. Bu püsküle Mısır işi çizgili bir mendil bağlanmıştır. Halk mendili görünce davullar çalınır, zurnalar öttürülür. Daha sonra köşkün kapısından yüzük civarında köle çıkar. Bir bölümün ellerinde yaylar, diğer bölümün ellerinde ise küçük kargı ve kalkanlar bulunur. Elinde kargı olanlar sağ ve sol tarafta dikilirler. Yaylılar da iki tarafa dağılıp çömelirler. Sonra eyeri ve dizğini olan iki atla iki koç getirilir. Onlar bu hayvanların göz değmesine karşı etkili ve faydalı olduğunu söylüyorlar.

Hükümdar oturur oturmaz üç kölesi seğirtir, naip (: başyardımcı) Kancâ Musa'yı çağırırlar. Böylece hatip, fikih bilginleri ve Ferâriye grubu gelip büyük dairenin sağ ve sol tarafında silâhtarların tam önününe otururlar. Ferâriye, kumandanlar demektir. Bu arada Tercümân Dûgâ sırtında zerdhane cinsinden pahalı bir ipek elbise, başında

kenarlı bir sarık, belinde altın kınıl kılıç, ayaklarında mahmuzlu sert ayakkabilarla büyük dairenin kapısında dikilmektedir. Zenciler, zâtü'l-havâşı denilen bu kenarlı sarığı pek hoş bir tarzda sarmaktadırlar başlarına. O gün Tercümân Dûgâ'dan başka hiç kimse sert ayakkağı (: kalın mest, çizme) geçiremez ayağına. Elinde uçları temrenli biri altın, diğeri gümüş iki kısa kargı bulunmaktadır.

Askerler, valiler, genç hizmetkârlar Messûfeliler ve diğerleri büyük dairenin dışında gepgeniş, ağaç dolu bir alanda otururlar. Her kumandanın önünde mızraklı, yaylı, davullu zurnalı adamları yer alır. Onların zurnaları fildişindendir. Ayrıca kamış veya kabaktan yapılan değneklerle çalınan ve garip sesler çıkarılan çalgılar bulunur her birinde. Her kumandan elinde yayı, omuzları arasında tirkeşi ile at sırtındadır. Ona bağlı erlerin bir kısmı piyade, bir kısmı süvarıdır.

Büyük dairenin içinde kemerli pencerelerin altına bir adam dikilir; hükümdarla konuşmak isteyen kişi önce Dûgâ'yla konuşur, Dûgâ ayakta dikilenle söyleşir, o da durumu hükümdara bildirir.

Hükümdarın Büyük Dairede Oturuş Tarzi

Hükümdar, bazen büyük dairede de oturur. Orada bir ağaç altında benbî (: banbu) denilen üç basamaklı bir peyke vardır. İpekle döşeli bu peykeye yastıklar konulmuştur. Üzerine kubbeye benzer ipek bir şatur (: çadır) kurulur. Şaturun tam tepesine doğan büyülüğünde altın bir kuş kondurulmuştur. Hükümdar, elinde yayı sırtında sadağıyla sarayın köşesindeki kapıdan çıkar. Başında altın bir şeritle bağlanmış altın bir serpuş bulunmaktadır. Uzunluğu bir karişi aşan bu başlığın bıçak gibi ince uçları (: sarkıntıları) vardır. O çoğu kez mutanfas denilen Hristiyan kumasından yapılmış tüylü kırmızı bir cübbe giyer. Hükümdarın önüne, ellerinde altın ve gümüş kanâbir (: kumba-ra şeklinde çalğı aletleri) bulunan şarkıcılar çıkar. Hükümdarın arkasındaysa üçyüz civarında silâhli köle bulunmaktadır. O yavaş yavaş yürüür, çok sakin hareket eder, bazen durur. Benbiye varinca durup halka bakar, sonra da hatibin minibere çıktıığı gibi ağır ağır peykeye yükselir. Makamına kurulur kurulmaz davullar dövülür, borular öttürülür, zurnalar çalınır. O sırada üç köle hemen seğirtip hükümdar naibiyle emirleri çağrırlar. Onlar gelip otururlar. Yanlarında demin bahsettiğimiz iki atla iki koç vardır.

Dûgâ kapıda bekler, diğer insanlar dış alanda ağaçlar altında bekleşirler.

Siyahların, Hükümdarlarına Karşı Alçalışları; Ona Saygı Göstermek İçin Toprak Saçmaları ve Diğer İşleri

Siyahlar hükümdarlarına karşı alçakgönüllü davranış konusunda tüm insanları geride bırakırlar; yemin ederken "Mensâ Süleyman Kiy" derler.⁵¹⁶ Demin bahsettiğimiz kubbeli makamında otururken birini çağırırsa çağrılan adam sırtındaki giysileri çıkarıp eski püskü çaputlara bürünür, başındaki sarıgi çözüp kirli bir şapka giyer, şalvarını yukarı çekerek huzura girer. Son derece ezik ve perişan bir hâlde ilerler. Dirseklerini sertçe yere vurur, kafasını öne doğru eğerek rükû hâlinde bekleyip hükümdarın sözlerine kulak verir. Biri hükümdarla konuşur ve karşılık alırsa elbiselerini ansızın sırtından sıyırp üstüne başına toprak saçmaya başlar; tepeden tırnağa yıkanır gibi! Ben onların bu vaziyetine şaşardım; nasıl oluyor da gözleri kör olmuyor?

Hükümdar mecliste iki çift lâf ettiğinde oradakiler başlarından sarıklarını çıkarıp sessiz sedasız kulak verirler söylenilenlere. Zaman zaman içlerinden biri hükümdarın huzuruna çıkip onun hizmetinde neler yaptığıni sayıp dökerek:

"Şu gün şöyle yaptım, bugün şunu öldürdüm!" der. Bunu bilenler hemen adamları doğrularlar. Evetleyiş tarzları şöyledir:

Tanıklık etmek isteyen kişi ok atar gibi yayının kırışını gerer ve salar. Hükümdar adama dönüp;

"Doğru söyledin!" der veya teşekkür ederse beriki hemen giysilerini çıkarır, üstünü başını toprağa beler ve bağdaş kurup oturur. Onlara göre böyle davranış hükümdara duyulan saygıının gereğidir.

Ibn Cüzeyy der ki:

Allah aziz kilsin, bilgin dostum fıkıhçı Ebu'l-Kasım b. Rîdvân'ın anlattığına göre; Hacı Musa Vancarâti, Mensâ Süleyman tarafından efendimiz Ebu'l-Hasan'a elçi olarak gönderilmiş. Ulu divana çıktıği zaman beraberindekilerden biri yanında toprak dolu bir sepet taşıyor ve efendimiz ona güzel bir söz söyleyince kendini toprağa beliye olmuş; memleketinde yaptığı gibi!

Hükümdarın Bayram Namazında ve Bayram Günlerinde Yaptığı Şeyler

Ramazan ve Kurban bayramlarında Mâlli'deydim.⁵¹⁷ Ahali bembeyaz, tertemiz elbiselere bürünerek hükümdar köşkü kıyısındaki büyük musallâya (: Cuma kılma yeri) çıktı. Hükümdar, başında taylasanlı bir sarıkla (: bir ucu serbest bırakılmış sarık) atına bindi. Siyahlar sadece bayram günlerinde taylasanlı sarık takarlar. Kadı, hatip ve bil-

ginler diğer günlerde de bu tür bir sarık sarabilirler. Onlar bayram günlerinde hükümdar huzurunda tekbir getirirler. Bu arada hükümdarın önü sıra kırmızı ipek sancaklar götürülmektedir. Namaz kılınacak büyük meydana çadır kurulur. Sultan oraya teşrif eder ve törene hazırlanır; sonra meydana çıkar. Namaz kılınıp hutbe okunur ve hatip minberden inerek hükümdarın tam önüne oturur, uzun bir vaaz çeker. Orada elinde mızrak tutan bir adam dikilmektedir; hatibin sözlerini halka kendi dilleriyle açıklar. Genel olarak bu sözler hükümdarı öven, ona itatı teşvik eden cümlelerden oluşur. Sultan her iki bayramda da ikindi namazından sonra oturur. Silâhdâriyye tayfası (: silâhlî özel muhafizler) oraya gelirken yanlarında altın ve gümüş sadakalar, kını altından yapılmış, her yanı altına bezenmiş kılıçlar; som altın ve gümüş mızraklar, billur topuzlar bulunur. Hükümdarın başucunda dört kumandan dikilmektedir; ellerinde eyer üzengisine benzeyen gümüş bir yelpaze vardır; sinek kovarlar! Kadi, hatip ve ferâriye tayfası (: emir ve kumandanlar bölüğü) her zamanki gibi otururlar. Dört hanımı ve yüze yakın cariye-siyle Tercümân Dûgâ gelir. Cariyelerin elbiseleri nefistir; başlarında altın ve gümüş kurdelalar vardır. Bunlara altın ve gümüş elmaslar bağlanmıştır. Tercümân Dûgâ kendisi için dikilen sandalyeye oturarak kamıştan yapılmış ve alt kısmına ziller takılmış bir aleti çalışmaya başlar. Hükümdarı öven şarkılar söyley, onun savaşlarından ve yaptığı büyük işlerden bahseder. Hanımları ve cariyeleri de onunla beraber şarkı söylemeye, yaylarla oynamaktadırlar. Tercümân Dûgâ'nın yanında otuz civarında genç köle bulunur. Sirtlarında kırmızı kumaştan yapılmış cübbeler, başlarında beyaz şapkalar vardır. Her köle boynuna asılı davulu var gücüyle dövmektedir. Daha sonra Tercümân Dûgâ'nın avânesinden olan çocuklar gelir, oyuna başlar; Sindillerin yaptığı gibi havaya sıçrarlar. Onlar bu işte ustalaştıkları için çok çevik davranışmaktadır; kılıçla güzel oynarlar. Dûgâ da kılıç oyunundan anlar.

İşte bu oyun sırasında hükümdar onlara ödül verilmesini emreder. 200 miskal işlenmemiş (som) altına dolu bir kese getirilir ve orada bulunanların başına saçılır! Kumandanlar ayağa kalkarak hükümdara şükranlarını bildirmek için yaylarını gererler. Ertesi gün onlardan her biri kendi imkânlarına göre Dûgâ'ya bir hediye sunar. Tercümân Dûgâ anlattığımız bu tertibi (: merasim ve oyun düzenini) her Cuma ikindiden sonra sahneye koyar.

Şairlerin Hükümdara Şiir Düzmelerindeki Gülünçlük

Dûgâ bayram günü oyununu bitirir bitirmez şairler gelir. Onlara Culâ diyorlar. Bu kelimenin tekili câlidir (: dyeli).⁵¹⁸ Her şair, (peli-

kangillerden renkli tüylere sahip küçük bir kuş olan) şakşâka benze-yecek şekilde tüylere bürünerek huzura girer. Ayrıca şakşâk başı gibi kırmızı gagalı bir tahta kelle kondurulur üstlerine. Şairler bu gülünç kiyafetle hükümdarın önüne dikilip şiirlerini okurlar. Bana bildirildiğine göre onların dizeleri sadece öğütmiş! Hükümdarlarına söyle diyorlarmış:

“Üzerine oturduğun şu benbî falanca hükümdarın oturduğu makamdır. Onlardan bir kısmı şöyle güzel işler yaptı, diğer bir kısmı da şunları yaptı! Sen de hayırı işler yap ki ahirete göçtüktен sonra dillerden düşmesin adım!”

Böylece şairlerin önderi benbînin basamağına çıkarak başını hükümdarın kucağına bırakır. Daha sonra benbînin üstüne yükselp başını hükümdarın önce sağ sonra sol omuzuna koyar; orahlارın diliyle bir şeyle mırıldanıp iner. Duyduğuma göre bu hareket, onların İslâmdan önce yapageldikleri eski bir âdetmiş. Bugün de aynı töreyi sürdürülerler.

Konuşan Çekirge Hikâyesi

Bir gün hükümdarın divanında hazır bulundum. Uzak yöreneden gelmiş olan bir fakih hükümdar huzuruna çıkip uzun uzun konuştu. Kadı ayağa kalkıp onu doğruladı; hükümdar da onların görüşüne katıldığını bildirdi. Böylece herkes sarıklarını çıkardı, hükümdarın önünde toprağa bulandı. Yanındaki beyazlardan biri bana dönerek:

“Hükümdara ne dediklerini biliyor musun?” diye sorunca;

“Bilmiyorum!” dedim. Adam konuya açıklık getirdi:

“O fikih bilgini, bulunduğu yörenin çekirgeler tarafından işgal edildiğini, ermiş kullardan birinin haşerelerin yoğunlaştığı yere giderken çokluklarından ötürü korkuya kapılıp ‘Bu çekirgeler nasıl da her yanı kaplamış!’ deyince bir haşerenin; ‘Hak Teâlâ bizi zulmün egenen olduğu ülkenin ekinlerini yok etmek için gönderdi!’ cevabını verdiği anlattı. Kadı ve hükümdar da bu sözleri tasdik ettiler.”

Bu arada hükümdar kumandanlara dönerek şöyle dedi:

“Benim zulüm ve haksızlıkla zerrece ilişkim yoktur! Aranızda zalimlik edenleri cezalandırdım! Her kim bir zorbayı tanır da bana haber vermezse o herifin yaptığı kötülüklerin günahı haber vermeye-nin boynuna olsun! Kötülüklerin cezasını veren güçlü ve Kahhar Allah bunun hesabını soracaktr ondan!”

Hükümdar bu sözleri söyleyince kumandanlar başlarından sarıklarını çıkarıp zulümle hiçbir ilgileri olmadığını belirttiler.

Benzeri Bir Olay Daha

Bir gün Cuma namazındayken Messûfe kabilelerinden ticaretle uğraşan ve ilim öğrenmekten geri kalmayan Ebû Hafs adlı biri ayağa kalkıp şöyle dedi:

“Ey ahali! Tanık olun; Mensâ Süleyman’ı Allah elçisinin huzuruna çağırıyorum!”

Adam bu sözleri söyleyince sultanın bulunduğu mahfilden baziları çokip oraya geldiler;

“Kim sana haksızlık etti? Kim neyini aldı?” diye sordular. O da cevap verdi:

“İyvallâten menşâcûsu –yani müfettişi demek istiyor– benden 600 miskal değerinde eşya aldı ve karşılık olarak sadece 100 miskal vermek istedî!”

Bu şikayet üzerine hükümdar hemen o menşâcûyu çağırkıtı. Adam birkaç dakika sonra geldiğinde her ikisini de kadiya gönderdi. Kadı, davacı ve davalının durumunu inceledi; davacı tacirin haklı olduğu kesin delillerle ortaya çıkışınca ona hakkını verdi. Daha sonra müfettişi görevinden azletti.

Benzeri Bir Olay

Ben Mâlli’deyken hükümdar, amca kızı ve aynı zamanda büyük hatun olan Kâsâ’ya öfkelenedi. “Kâsâ”, siyahlar nezdinde kralice anlamına gelir ve onların töresine göre yönetimde hükümdarın ortağıdır. Adı hutbede sultanın adıyla beraber okunur!

Hükümdar bu hatununu kumandanlarından birinin evine hapsettirerek yerine bey soyundan gelmeyen diğer karısı Bencû’yu geçirdi. Ahali bu konuda ileri geri lâflar etti, hükümdarın yaptığı işi beğenmedi. Bu arada hükümdarın amca kızları Bencû’yu kralice olması müname sebetiyle tebrik etmeye geldiler. Kollarına kum saçılırsa da başlarına toprak saçmadılar! Hükümdar daha sonra Kâsâ’yi serbest bıraktı. Amca kızları bu aftan ötürü tebrik için onun huzuruna çıkıp geleneye uyarak üzerlerine toprak saçtılar. Öte yandan Bencû onların bu tavırlarından ötürü sultana şikayetçe bulundu. Sultan amca kızlarına öfkelen-di. Kızlar endişelenip câmie siğincına hükümdar onları affedip yanına çağırkıdı. Onların töresine göre sultanın huzuruna girerken giysiler çikalır. Kızlar da öyle yaptılar. Sultan pek memnun oldu. Bu kızlar yedi gün süreyle sabah akşam hükümdar kapısına gelip gittiler.

Diğer tarafta Kâsâ her gün köle ve cariyelerini yanına alıp bir hayvana biner yüzünü kimse görmeyecek şekilde peçeyle örter ve hükümdarın büyük dairesinin kenarında dururdu. Beraberindeki hizmetkâr

ve cariyelerin başlarında daima toprak olurdu. Kumandanlar Kâsâ ile ilgili dedikoduyla başladığından hükümdar onları büyük kabul salonunda topladı. Tercümân Dûgâ öne çıkararak oralıların diliyle kuman-danlara seslendi:

“Siz Kâsâ ile ilgili çok laf ettiniz! O büyük bir suç işlemiştir!”

Daha sonra Kâsâ'nın cariyelerinden ayakları zincirli, elleri boynuna bağlı bir kız getirildi;

“Bildiğini söyle!” dedi ona. Cariye kız, Kâsâ'nın kendisini hükümdarın amca ogluna gönderdiğini, hükümdarı tahttan indirme konusunda ona çağrıda bulunduğu anlattı. Meğerse Kâsâ, Kenbur-nî'ye kaçan Câta'ya: “Ben ve bütün ordu senin emrindeyiz!” diyormuş.

Kumandanlar bu sözleri duyunca:

“Büyük bir suç bu! Kâsâ ölümü hak etti!” dediler.

Kâsâ ölüm korkusuyla hatibin evine sığındı. Çünkü buralılarda âdet, zor durumlarda mescide, mümkün değilse hatibin evine sızmaktır!

Siyahlar, cimriliği yüzünden Mensâ Süleyman'dan soğumuşlardır. Ondan önce Mensâ Magâ, ondan önce Mensâ Musa hükümdarlık etmişti bu memlekette. Mensâ Musa beyazları çok seven, onlara iyilik eden bir hükümdarmış. Ebû İshâk Sâhilî'ye bir gün de 4.000.000 miskal (altın) veren de odur. Güvenilir adamlardan birinin anlatığına göre; Mensâ Musa, Müdrik b. Fakkûs'a bir günde 3.000.000 miskal vermiş. Hükümdarın atası olan Sârak Câta sözü geçen Müdrik'in dedesi aracılıyla İslâma girmiştir.

Hikâye

Sözünü ettigim Fakih Müdrik bana şunları anlattı:

İbn Şeyhi'l-Leben adıyla bilinen Tilimsânlı bir adam, Mensâ Musa'ya 7,33 miskal (altın) verdi. Musa o sıralarda kimsenin yüzüne bakmadığı bir çocuktu. Daha sonra hükümdar oldu. Gün geldi İbn Şeyhi'l-Leben bir meseleden dolayı Musa'nın huzuruna çıkışınca bizimki onu hemen tanıdı, yanına çağrıdı, birlikte benbîye oturdular. Mensâ, ihtiyanın vakityle kendisine yaptığı iyiliği anlatıp kumandanlara dönerek:

“Boyle güzel bir iş yapan adamın hediyesi ne ola?” dedi. Onlar da:

“İyilikler onlarıyla karşılaşır âyeti gereğince 70 miskal ver!” cevabını verdiler. Mensâ Musa ona 700 miskal altın ile kıymetli bir giysi, pek çok köle ve hizmetçi hediye ederek yanından hiç ayrılmamasını emretti.

Sözü geçen İbn Şeyhi'l-Leben'in oğlu da bana aynı hikâyeyi anlatmıştır. O Mâllî'de Kur'an okutan ilim âşıklarındandır.

Zencilerin Hoşuma Giden ve Gitmeyen İşleri

Onların güzel işleri arasında şunları sayabiliriz:

1-Haksızlık ve zülüm azdır onlarda. Çünkü zenciler bütün insanlardan daha uzaktr zulme! Onların hükümdarı zulmedeni asla bağışlamaz!

2-Ülkelerinde asayiş berkemaldır. Huzur her yanı sarmıştır. Orada ne yolcu ve yabancı ne de yerli hiç kimse malının çalınmasından korkmaz.

3-Onlar –ne kadar göz alıcı, ne denli değerli olursa olsun– ülkeyeinde ölen beyazların servetine dokunmazlar! Bu malları asıl mirasıçı gelip alıncaya dek güvenilir bir beyaza emanet ederler.

4-Namazlarını hiç bırakmaz, cemaatle kılmaya özen gösterirler. Çocuklar bu ibadeti yerine getirmezse onları münasip bir şekilde cezalandırırlar. Cuma günü erkenden câmie varmayan kişi oturacak yer bulamaz; çünkü mescidin her yanı dolmuştur! Töre gereğince seccadesini lâyık olduğu yere sermek ve efendisinin mescide gelişini beklemek üzere köle daha önce gider mabede. Bu seccadeler hurma ağacına benzeyen ama meyve vermeyen bir tür palmiye yapraklarından örülümüştür.

5-Her Cuma bembeyaz göz alıcı giysilere bürünürler. Bir adamın eski ve yırtık bir gömleğinden başka giysisi yoksa onu mutlaka yıkar, temizler; apak eder ve sırtına geçirip Cuma namazına gelir.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye önem verirler. Hattâ bu konuyu sav-saklayan çocukları ayaklarından bağlayarak cezalandırırlar. Ezberleme işini yapmadıkça serbest bırakmazlar.

Bayramda şehir kadısının evine vardığında çocukların bir köşe-ye bağladığını gördüm;

“Onları serbest bıraksana!” dedim. Kadı cevap verdi:

“*Kur'an'dan* ezber yapmadıkları sürece serbest bırakmayacağım!”

Başka bir gün ışık yüzlü genç bir zencinin yanından geçerken sır-tında pahali bir giysi, ayağında ağır bir zincir bulunduğuunu gördüm. Yanımdakine:

“Bu çocuk ne yapmış ki? Birini mi öldürmüştür?” dedim. Sözlerim genç tarafında anlaşıldı; hemen güldü. Bana söyleendiğine göre ezberini yapsın diye böyle bağlanmış o!

Siyahların yerilecek işlerinden bazıları şunlardır:

1-Hizmetçi kadınlar, cariyeler ve küçük kızlar herkesin karşısına –örtülmesi gereken avret yerleri de dahil– çırılıçılak çıkyorlar! Onların çoğunu Ramazan boyunca bu hâlde göründüm. Çünkü kumandanların sultan sarayında iftar etmesi, her birinin yemeğinin

yirmi hattâ daha fazla çiplak cariye tarafından götürülmesi gelenek-tir burada!

Tüm kadınlar hükümdar huzuruna anadan doğma üryan olarak girerler. Hükümdarın kendi kızları bile çiplak! Ramazan'ın yirmiyedinci gecesinde yaklaşık yüz civarında cariyenin, ellerinde yemek, çırılıç-pak yürüyerek hükümdar sarayından çıktılarını gördüm. Sultanın iki kızı da bunların arasındaydı ve hiçbir şey geçirmemişlerdi üstlerine!

2-Onlar edep ve saygı adına başlarına toprak ve kum saçıyorlar.

3-Ozanları hükümdara şiir dütken gülünçlük ediyor.

4-Siyahların büyük kısmı köpek, eşek ve leş yer.

Mâllî'den Çıkışım

Buraya yedyüzelliç yılının Cumâdelûlâ ayının ondördünde gelmiştim. Yedyüzellidört yılının Muharrem ayının yirmiikinci günü Ebûbekir b. Ya'kûb adlı bir tacirle buradan çıktım.

Mîme yoluna yöneldik. Ben bir deveye biniyordum; çünkü at bir hayli pahalıdır oralarda. Bir at 100 miskal eder!

Nil'in girintisi olan ve ancak gemilerle aşılabilen büyük bir körfeze vardık. Orada her yer sivrisinek kaynamaktaydı! Bu yüzden körfezi ancak geceleyin geçmek mümkünüdü. Gökte dolunay vardı; gecenin üçte birlik ilk bölümünde körfezi geçtiğimizde körfezi onaltı iri hayvan gördüm. Hayretten küçük dilimi yuttum! Öyle kalabalık gözükürdüler ki fil sürüsü zannettim! Sonra bu hayvanların nehre daldıklarını görünce Ebûbekir b. Ya'kûb'a dönerek:

Nil'deki Su Aygırları

Körfezi geçtiğimizde kıyıda onaltı iri hayvan gördüm. Hayretten küçük dilimi yuttum! Öyle kalabalık gözükürdüler ki fil sürüsü zannettim! Sonra bu hayvanların nehre daldıklarını görünce Ebûbekir b. Ya'kûb'a dönerek:

"Nedir bu hayvanlar?" dedim.

"Bunlar otlamak için karaya çıkan su aygırlarıdır!" cevabını verdi. Bu hayvanlar attan daha iridirler. Yeleleri ve kuyrukları vardır. Başları at başına, ayakları da fil ayağına benzer. Onları ikinci defa Nil üzerinde Tunbuktû'dan Kavkav'a giderken gördüm. Suya dalıp başlarını kaldırıyor ve nefes alıyorlardı. Gemidekiler bu hayvanların gemiyi batırmalarından korkutukları için karaya yanaştılar!

Oralıların bu hayvanları avlamak için ilginç tuzakları vardır. Ellerindeki mızrakların (: zipkinlarının) deligiğine sağlam bir ip geçirerek hayvana fırlatırlar. Eğer kargı hayvanın ayağına veya boynuna isabet ederse iyice gömülüür; etin iç kısmına geçer. Böylece iple hayvanı kenara çeker, öldürüp etini yerler.

Bu körfezin kıyısında büyük bir köyde mola verdik. Köyün

sorumluşu Ferbâ Magâ adlı saygın bir zenci haciydi; Hükümdar Mensâ Musa ile beraber hacca gidenlerdendi.

Siyah Hacının Hikâyesi

Ferbâ Magâ bana şunları anlattı:

Mensâ Süleyman bu körfefe vardığı zaman yanında Dükâlî diye bilinen ve Ebu'l-Abbâs diye çağırılan bir kadı varmış. Hükümdar ona masrafları için dörtbin miskal altın veriyor. Mîme'ye ulaştıkları zaman kadı, hükümdara kendisine verilen dörtbin miskalin evinden çalındığını söylüyor. Hükümdar, Mîme emirini çağırtarak parayı alam bulmasını, bulamazsa kendisini öldüreceğini bildiriyor! Böylece emir hırsızı aramaya koyuluyor. Çünkü bu diyarda hiç hırsız yoktur! Neyse, kadı efendinin evine girerek hizmetçilerini sıkıştırınca Dükâlî'nin cariyelerinden biri bülbül gibi konuşuyor:

"Efendimin hiçbir şeyi kaybolmadı! Ancak kendi eliyle şu köseye biraz para gömdü!" Emir, cariyanın gösterdiği yerden paraları çıkarıp sultana teslim ediyor, durumu da aynen anlatıyor...

Sultan kadiya ağır sözler söylüyor; onu insan eti yiyen gâvur zencilerin ülkesine sürüyor. Kadı orada dört sene süründükten sonra sultanın izniyle asıl memleketine geri dönüyor.

Neyse ki beyaz olduğu için vahşiler herifi yememişler! Çünkü onlara göre beyaz adamın eti çiğdir; bu yüzden zararlıdır! Oysa zenci eti tam yenecek kıvamda ve lezzettedir! Böyle inanıyorlar.

Vahşi Zencilerle İlgili Bir Olay

Sözünü ettigimiz vahşi zencilerden oluşan bir bölük, şefleriyle beraber Mensâ Süleyman'ı ziyaret ettiler. Onlar âdetleri gereğince kulaklarına koca koca küpler takıyorlar. Bir küpenin çapı yarımkarşı buluyor! Giysileri ipektendir. Onların ülkesinde altın madeni bulunur. Hükümdar ikram olsun diye yanlarına bir hizmetçi verdi. Herifler hizmetçiyi boğazlayıp yedikten sonra kanını ellerine ve yüzlerine sürdüler! Daha sonra teşekkür için huzuruna çıktılar!

Bana anlatıldığına göre bu herifler ne zaman sultanım huzuruna gelseler âdetleri gereğince böyle yaparlarmış. Yine bana anlatıldığına göre onlar;

"Kadın etinin en hoş bölümü, el ayasıyla memelerdir!" derlermiş!

Yola Devam

Körfez kıyısında kurulmuş olan bu köyden çıkarak Kurî Mensâ şehrine vardık. Seyahat esnasında binmekte olduğum deve burada

can verdi. Devenin bakıcısı olayı bana duyurduğunda hayvanı görmek için çıktım. Ama leş yeme âdetini bırakmayan zenciler hemen mideyi indirmişlerdi hayvanı. Buna tanık oldum! Bana hizmet etsin diye ücretli olarak yanında tuttuğum iki çocuğu başka bir deve satın almaları için iki gün uzaklıktaki Zâgarî'ye gönderdim. Ebûbekir b. Ya'kûb'un arkadaşlarından birkaçı benim yanında kaldı. Ebûbekir bizi beklemek üzere Mîme'ye gitti. Kurî Mensâ'da altı gün kaldım. Bu süre içinde o şehirde bulunan pek çok hacı bana davet verdi, ziyafet çekti. Nihayet hizmetçi çocukların deve getirdiler.

Bir Rüya

Kurî Mensâ şehrinde kalırken bir gece rüyamda gördüğüm adam bana:

"Muhammed İbn Battûta! Niçin her gün Yâsîn Sûresi'ni okuyorsun?" dedi. O zamandan beri gerek yolculuk esnasında, gerekse uzun süre kaldığım yerlerde bu sûreyi okumayı hiç ihmal etmedim.

Yola Devam

Mîme şehrine vardım. Şehir dışındaki kuyuların kıyısında mola verdik. Oradan yola koyularak Nil nehrinden dört mil uzaklıkta bulunan Tunbuktû'ya eriştik. Bura ahalisinin büyük bir kısmı Peçeli Mes-sûfelerden (: Tuaregler) oluşur. Şehir yöneticisi Ferbâ Musa'dır.

Bir gün onun yanındaydım. Messûfeli birini oradaki gruba şef yaptı. Sonra adama rengârenk kumaşlardan mamul garip bir elbise ve şalvar giydirip başına da böyle alaca bir sarık kondurdu. Ardından onu deri bir kalkanın üzerine oturttu. Kabilenin ileri gelenleri adamı başları üzerine kaldırdılar.

Bu şehirde Garnâtalı söz ustası Şair Ebû İshâk Sâhilî'nin kabri vardır. Bu adam kendi yöreninde Tuvaycîn diye bilinir. Ayrıca meşhur tacirlerden İskenderiyeli Sirâceddîn b. Kûyük'ün kabri de buradadır.

Tacir İbn Kûyük (: Köyük Oğlu) Sirâceddîn'in Hikâyesi

Hükümdar Mensâ Musa hac ibadetini yapmak üzere yola koyuldu ve Sirâceddîn'in Kahire dışında Birketu'l-Habeş denilen mintikadaki bostanında konakladı. Mensâ Musa'nın paraya ihtiyacı vardı; Sirâceddîn'den borç aldı, onun emirleri de borç aldılar Sirâceddîn'den.

Tacir Köyükoğlu Sirâceddîn, alacağını tahsil için vekilini onlarla beraber gönderdi.⁵¹⁹ Ama vekil Mâlli'ye postu serince kendisi oğluya

beraber yola düştü, Tunbuktû'ya vardi. Ebû İshâk Sâhilî onu evine misafir etti.

Kader bu ya; o gece Sirâceddin vefat eder.

Bu olay halk arasında dedikodulara yol açar. Sirâceddin'in zehirlendiği kuşkusu vardır. Bu söylentiler ortalığa yayılınca oğlu:

"Ben de onlarla beraber aynı yemeği yedim! Eğer içinde zehir olsaydı hepimiz ölürdük. Eceli gelip vefat etmiştir!" der.

Sirâceddin'in oğlu Mâlli'ye varıp alacağını tahsil ettikten sonra Mısır'a dönmüştür.

Yola Devam

Bir kütüğün içi oyularak yapılmış küçük bir sandala binerek Tunbuktû'dan çıktım. Nil üzerinde yol aliyordum. Her gece bir köyde mola vererek ihtiyacımız olan yemek ve yağı satın alıyor, karşılığında tuz, koku ve cam süsler veriyorduk.

Böylece ismini unuttuğum bir şehr'e vardım. Şehrin emiri Hacı Ferbâ Süleyman'dı. Bu adam cesaret ve kuvvetiyle ünlenmiştir; kimse onun yayını çekmeye güç yetiremez! Siyahlar arasında bundan uzun boylusunu, bundan irisini görmedim. Mevlid Kandili gibi mübarek bir günde Ferbâ Süleyman'ın huzuruna çıktım, selâm verdim. Niçin geldiğimi sordu. Yanında kâtiplik görevini yürüten bir fıkıh bilgini vardı. Onun önündeki yazı tahtasını aldım; şunları yazdım:

"Ey fâkih! Emire söyle, yol azağı olarak biraz akdâriya ihtiyacımız vardır! Vesselâm!"

Sonra tahtayı doğrudan fakihe verdim; yazılanları gizlice okuyup kendi dilince emire anlatsın diye! Ama bağıra bağıra yazılanları okudu! Emir vaziyeti anlayarak elimden tutup büyük salona götürdü beni. Orada kalkan, yay ve kargı gibi pek çok silâh gördüm; İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Müdhiş* adlı eserini buldum. Okumaya başladım. Daha sonra "daknû" denilen bir içecek getirildi. Daknû, içine biraz bal ve süt karıştırılarak dövülmüş dari tanelerinden oluşan bir sudur. Bu ülkede su yerine bundan içiyorlar. Çünkü sade su onlara dokunuyor. Darı bulamazlarsa suya bal ve süt katıyorlar.

Daha sonra yeşil bostan getirildi, ondan da yedik. Bu arada beş karış boyunda bir çocuk girdi içeriye. Ferbâ Süleyman onu yanına çağırıp bana:

"Bu, konuk olmandan ötürü sana verilen hediyedir. İyi koru kaçmasın!" dedi. Çocuğu alıp götürmek istedim ama;

"Yemek gelinceye kadar otur!" dedi Ferbâ Süleyman.

Bu sırada Ferbâ'nın evinden bir çığlık koptu; hepimiz isittik. Fer-

bâ beyaz bir cariyeyi gönderdi figanın sebebini öğrenmek için. Kızcağız geriye döndüğünde efendisine biricik kızının öldüğü haberini getirdi. Bu haberin ardından Ferbâ bana dönerek

“Ben ağlamayı hiç sevmem! Gel deniz kenarına (: Nil kıyısına gidelim!” dedi! Nil'in kıyısında yan yana dizilmiş evler vardı. Onun önüne bir at getirildi. Bana:

“Haydi bin!” dediyse de ben:

“Sen yayan giderken ben ata binemem!” cevabını verdim. Her ikimiz de yürüyerek ırmak kıyısındaki evlere ulaştık. Getirilen yemekten yedik. Sonra Ferbâ Süleyman'a veda ettim. Siyahlar arasında ondan daha iyisini, daha cömerdini görmedim.

Sonra Kavkav'a (: Gao) yöneldim. Burası Nil kıyısında kurulmuş bir şehirdir. Siyahlar ülkesinin en şirin, en büyük ve yiyeceği en bol şehirlerindendir. Orada pirinç, süt, balık ve tavuk çoktur. Orada yetişen inânî türü fakkûsun (: hıyarın) lezzetine diyecek yoktur! Ahali alışveriş esnasında vedaları (: deniz boncuk) kullanır. Mâllî halkı da böyle yapmaktadır.

Kavkav'da bir ay kadar kaldım. Şu adamlar beni evlerine davet ettiler; Miknâseli Muhammed b. Ömer -mizahtan anlayan zarif, akıllı ve iyi kalpli biridir; ben oradan ayrıldıktan sonra vefat etmiştir- Yemen'i gezmiş seyyahlardan Hacı Muhammed Vecdî Tâzî ve beyazların câmiinde imamlık eden Fakih Muhammed Filâlî.

Gadâmeslilerden oluşan büyük bir kafile ile Kavkav'dan çıktım, Tekeddâ'ya doğru yola koyuldum. Kafilənin kılavuzu Hacı Vuccîn idi. “Vuccîn” siyahların dilinde kurt demektir. Benim iki devem vardı; erkeğine biniyor, dişisine ağızımı yüklüyordum. İlk konağa ulaştığımızda dişi deve çöktü. Hacı Vuccîn onun üzerindeki yükü aldı ve taşımaları için kendi arkadaşlarına dağıttı. Onlar da bu yükü aralarında bölüştüler. Kervanımızda Tâdela ahalisinden bir Mağripli vardı. Diğerlerinin yaptığını yapmadı, yükünden biraz bile taşımaya yanaşmadı. Bir gün kölem susadığı için ondan su istedim, ama cimrilik edip vermedi!

Yolumuza devam ettik, Berberî kabilelerinden Berdâme'nin ülkesine vardık. Kervanlar ancak bu kabilenin himayesi altında rahat bir yolculuk yapabilirler. Bu tür rehberlik vs. işlerde oralıların kadınları erkeklerden daha beceriklidir. Berdâme kabilesi göcebedir; bir yerde sürekli kalmaz. Çadırlarını kurma tarzları ilginçtir; ağaç direkler dikerek üzerlerine hasır yerleştirirler. Bu yapı üzerine dallardan bir tür kafes örüp üst kısmını hayvan derisi yahut pamuk kumaşla döşerler.

Berdâme kadınları güzellikte kemale ermiş, uzun boylu boslu müthiş hatunlardır! Kadın cinsinin en güzel numunesidirler. Tenleri beyazdır. Hafif dolgundurlar. Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle tatlı ve dolgun kadın görmedim! O kadınların yiyeceği, iyi dövülmüş akdariyla inek südüdür. Bunu suyla karıştırırlar; hiç pişirmeden içер dururlar. Bu hanımlarla dünya evine girmek isteyen kişi, onların diyarına yakın bir yerde, onlarla beraber oturmak zorundadır! Onları yanına alıp Kavkav'a yahut İyvallâten'e geçemez!

Hava çok sıcak olduğu için başım dönüyordu. Bu yörede ciddi bir rahatsızlık geçirdim. Yolculuğumuza devam ettik, Tekeddâ'ya (: Tağadda) ulaşıcaya kadar hiç durmadan gittik epey hızlı yol alındı. Orada Mağripli ustادlardan Saîd b. Ali Cezûlî'nin evine misafir oldum. Âyan tabakasından şehir kadısı Ebû İbrahim İshâk Cânâti ile Messûfeli Ca'fer b. Muhammed de beni ağırladılar.

Tekeddâ şehrinin evleri kızıl taştan yapılmıştır. Buranın suyu bakır madenleri arasından fışkırip geldiği için rengi ve tadi değişiktir. Orada dışarıdan gelen yabancıların ve işadamlarının tercihan yedikleri azıcık buğdaydan başka hiç tahıl yoktur! Söz konusu buğdayın ora ölçüsü ile bir müddü tam bir miskal altına satılır! Bu müdd bizim memleketin müddünün üçte biri kadardır. Orada darının doksan müddü bir miskal altına satılmaktadır.

Tekeddâ'da her yer akrep kaynıyor! Bu hayvanların ufak çocukları öldürdükleri oluyor. Ama yetişkinleri zehirleyip öldürmeleri az görülen olaylardandır. Bu şehirdeyken Üstat Saîd b. Ali'nin oğlunu akrep sotktı. Zavallı çocuk hemen can verdi. Cenazesinde bulundum.

Tekeddâlılar sadece ticaretle uğraşırlar. Her sene Mısır'a giderek oradan kıymetli kumaş ve benzeri şeyleri getirirler. Ahalinin hayat seviyesi yüksek, imkânları geniş, servetleri büyütür. Onlar köle hizmetçilerinin çokluğuyla övünmektedirler. Mâllî ve İyvallâten halkı da böyle!

Tekeddâlılar eğitim görmüş ders okutacak seviyeye gelmiş kadın hizmetçileri asla satmazlar; nadiren satsalar da çok yüksek bir fiyat比賽ler.

Muallim Cariyeler

Tekeddâ'ya vardığım zaman eğitim görmüş ve ders verecek seviyeye gelmiş bir kadın hizmetkâr satın almak istedim, ama bulamadım. Sonra Kadı Ebû İbrahim, dostlarından birinin hizmetçisini gönderdi. Onu yirmi beş miskale satın aldım. Sahibi sonradan pişman olup satışı bozmak isteyince;

"Bana başka bir hizmetçi bulursan anlaşmayı bozabilirim!" dedim. O da gitti; devem yolda kaldığı zaman eşyalarından küçük bir kısmını dahi taşımaya yanaşmayan, kölem susadığında bir yudum su vermekten kaçınan Ali Ağyûl Tâdelî adlı Mağriplinin hizmetçisinin alıp getirdi. Getirilen yeni hizmetçi daha iyi olduğu için ötekinin sahibiyle yaptığım anlaşmayı bozdum, bunu satın aldım. Ama Mağripli Ali hizmetçiyi sattığına pişman oldu, anlaşmayı bozmak istediler; ben kabul etmedim! Herif yandı kül oldu, üzüntüsünden çıldıracaktı! Kiyamadım, anlaşmayı iptal ettim.

Bakır Madeni

Bakır madeni Tekeddâ'nın dışındadır. Yeraltından çıkarılan maden, evlerde eritilmek üzere şehrə taşınır. Bu işi erkek ve kadın köleler yapmaktadır. Maden eritilerek kızıl bakır hâline getirildiğinde bir kısmı ince, bir kısmı kalın olmak üzere bir buçuk karış uzunluğunca çubuklar yapılır. Kalın çubulkardan dört yüzü, ince çubulkardan ise altyüzü bir miskal altına satılmaktadır. Bu çubuklar para yerine de kullanılır. İnceleriyle et ve kalas, kalınlarıyla da kadın-erkek esir, dari, yağ ve bugday satın alınır. Buradan çıkarılan bakır gâvur zencilerle dolu olan Kübar (: Gobir) şehrine gönderilir. Ayrıca Zagây (: Diyaga) ve Bornû'ya da buradan sevkîyat yapılır. Bornû, Tekeddâ'dan kırk gün uzaktadır. Oranın ahalisi hep Müslümandır. Onların İdrîs adında bir hükümdarı var. İdrîs ahalije asla görünmez; daima perde arkasından konuşur. Bornû ticaret merkezidir. Nice güzel cariye, hizmetçi ve açık sariya boyanmış kaliteli kumaş Bornû'dan sevk edilir uzak ülkelere. Tekeddâ şehrinden Cavcav'a, Mûrtibîn ve diğer yörelere bakır gönderilir.⁵²⁰

Tekeddâ Hükümdarı

Tekeddâ'da bulunduğu günlerde Kadı Ebû İbrahim, Hatip Muhammed, Müderris Ebû Hafs ve Şeyh Saîd b. Ali, şehirden bir günlük mesafede ikamet eden Berberî asıllı Tekeddâ hükümdarı Izâr'ın yanına gittiler. Onların amacı, Tekeddâ hükümdarı Izâr ile yine Berberî sultanlarından olan Tekerkerî arasında çıkan anlaşmazlığı barışla noktalamaktı.

Ben de Tekeddâ hükümdarı ile görüşmeyi istiyordum; bir kılavuz kiralayıp yola düştüm. Demin adlarını söylediğim kişiler gelişimi kendisine bildirdikleri için, hükümdar yağız bir atın sırtında karşıladı beni. Oranın âdeti böyle! Hükümdar eyer yerine çok güzel saçaklı bir kilim koymuştu atın üstüne. Sırtında cübbe, ayağında salvâr, başında

sarık vardı. Bu giysilerin tümü gök mavisiydi. Yanında kızkardeşinin çocukları bulunuyordu. Onlar bu sultanlığın vârisleridirler. Hükümdar yanaşınca kalktık kucaklaştık; bana hâl hatır sordu, gelişimin sebebini merak etti. Durumu bildirdim.

Hükümdar bizim oraların vasfâni (: saray hizmetçileri) ayarında olan Yenâtîlerden birinin evine misafir etti beni. Ayrıca şiste kızartılmış bütün bir koyunla bir kap inek sütu gönderdi yanına. Annesinin ve kızkardeşinin çadırı bize yakın bir yerdeydi. Onlar da geldiler, bizi selâmladilar. Annesi, gecenin ilk ücťe biri sona erken –ki, bu vakitte inekleri sağılırdı– bize süt gönderirdi daima. Orada sütü yatsıdan sonra ve sabahleyin içerler; buğdayı hiç tanımaz ve yemezler. Burada altı gün kaldım. Hükümdar her gün sabah-akşam iyi kızartılmış iki koç gönderiyordu. Bana bir dişi deveyle on miskal altın verdi. Ona veda ettim, Tekeddâ'ya döndüm.

ALTMİŞİNÇİ BÖLÜM

Hükümdarımızın Emriyle Tekeddâ'dan Fas'a Dönüşüm

Tekeddâ'ya geldiğimde Sicilmâsalı Hacı Muhammed b. Saîd'in kölesi bir emirnâme getirdi efendimizden. Müminlerin emiri, dinin destekçisi, sadece âlemleri Yaradan Allah'a güvenen hükümdarımız beni yüce payitahtına çağrıryordu. Fermanı öptüm, derhal emre uyдум.

Yol için 37,33 miskale iki deve satın aldım. Tuvât'a gitmeye karar verdim. Bu arada yetmiş gecelik yol aeği satın almıştım. Çünkü Tekeddâ ile Tuvât arasında hiç buğday bulunmuyor! Ama kumaş karşılığında et, süt ve yağı alınıbiliyor. Yediyüzellidört senesi Şaban ayının onbirinci Perşembe günü saygın ve nüfuzlu kişilerden Tuvâtı Ca'fer'in de bulunduğu büyük bir kervanla Tekeddâ'dan çıktım.⁵²¹ Tekeddâ kadısı Fakih Muhammed b. Abdullah'da bizim yanımızdaydı. Kafiledede altyüz civarında köle vardi. Sultan Kerkerî'nin şehirlerinden olan Kâhir'e vardık. Buranın otu boldur. Tacirler orada Berberîlerden satın aldıkları koyunları kesip etlerini kurutmaktadırlar. Sonra Tuvâthlar bu etleri kendi yörelerine götürüyorlar.

Oradan çıktıktıktan, hiçbir evin bulunmadığı susuz, issız, vahşi bir çöle girdik. Bu kupkuru sahayı üç günde aştık. Daha sonra yine issız ama suyu bulunan başka bir çölde tam onbeş gün seyahat ettik. Böylece öbür ucu ta Mısır'a ulaşan Gât yoluyla Tuvât yolunun kavşak noktasına vardık. Orada demir madeninin üzerinden akan su sızıkları vardı. Bununla bembeyaz bir elbise yıkansa hemen döner kahverengimsi siyaha.

On gün daha yolculuk ettiğten sonra Hekkâr (: Haggar) memleketine vardık. Hekkâr, bir Berberî kabilesidir. Yüzlerine peçe takarlar. Onlarda hayır yok! İleri gelenlerden biri bize rastladı; kumaş vesaire

alıncaya kadar kafileyi bırakmadı. Onların diyarına varışımız Ramazan ayına tesadüf etmişti. Hekkârlilar bu ayda asla yağma ve talan işine koyulmaz, kafilelere saldırı yapmazlar. Oranın hırsızları Ramazan ayında yolda bulduklarını bile almazlar! Bu yolun civarında oturan tüm Berberî kabileleri bu töreye uyar, böyle hareket ederler.

Hekkâr arazisinde bir ay seyahat etti. Bu toprakların bitkisi kit, taşı çoktur. Yolları zorludur; aşılması güçtür. Ramazan bayramında yine bir Berberî şehrine vardık. Onlar da diğerleri gibi yüzlerini peçeyle kapatıyorlar. Bize ülkemiz hakkında bazı bilgiler verdiler. Anlattıklarına göre Evlâd-ı Harâc ile İbn Yağmûr beraber ayaklanmışlar. Şu anda Tuvât'ın Tesâbît yörenesindeyimizler. Kafiledekiler bu haberin duyuncaya endişelendiler.

Sonunda Bûdâ'ya ulaştık. Bûdâ, Tuvât'ın en büyük köyleridendir. Arazisi tamamen kum; her yer çorak. Hurması bol ama kaliteli değil. Yine de ahali buradaki hurmayı Sicilmâsa hurmasına tercih ediyor. Bûdâ yörenesinde tahil, kati yağı ve zeytinyağı asla bulunmaz. Bu gibi yiyecekler Mağrip şehirlerinden getirtilir buraya. Bûdâ ahalisi hurma ve çekirgeyle besleniyor! Orada çekirge bol; herifler çekirgeyi hurma gibi biriktirip yiyecek olarak saklıyorlar! Bu hayvançıkları güneş doğmadan avlıyorlar. Çünkü tam o vaktde hava soğuk olduğu için sıçrayıp uçamaz çekirgeler. Bûdâ'da birkaç gün kaldık. Sonra yine kafileyle yolumuza revan olduk. Zilkade ayının ortalarında Sicilmâsa'ya kavuştuğum. Zilhiccenin ikisinde de bu şehirden çıktım. Dondurucu bir soğuk vardı. Güzergâhimiz karla kaplıydı. Ben Buhabara, Semerkand, Horasan ve nice Türk ilinde sarp ve karlı yollarda seyahat ettim ama Ümmü Cüneybe yolundan daha zorlusunu görmedim! Kurban bayramının gecesinde Dâru't-Tam' mintikasına ulaştık. Kurban bayramın birinci gününü orada geçirdim.⁵²²

Ertesi gün yola düştüm ve müminlerin emiri efendimizin onurlandırıldığı payitahta, Fas'a vardım. Hak Teâla onun yardımcısı olsun! Mübârek elini öptüm, kutlu yüzünü görmekle uğurlandım; uzun bir yolculuktan sonra onun ihsan kanatları altında yaşadım. Yüce Rabbi, hükümdarının bana yağırdığı nice armağanların, haddi hesabi edilmez nimetlerin mükâfatını versin ona! Onun ömrünü uzun etsin de Müslümanlar sevinsin, bahtiyar olsun!

"İlgînç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan" diye isimlendirdiğimiz seyahatnâme burada bitti.

Yaziya geçirilmiş, yediyüzelli altı senesinin Zilhicce ayının üçünde sona erdi.⁵²³ Övgüler olsun Allah'a! Ve selâm olsun seçtiği kullarına!

İbn Cüzeyy der ki:

Üstat Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta'yla ilgili kaydettiklerimin özetini burada sona erdi.⁵²⁴ Allah onu yükseltsin! Aklı olan herkes anlamıştır; bu adam çağın gezginini! Biri çıkar da onun hakkında;

“O, bu dinin (Müslümanların) gezginidir” dese asla abartmış sayılmaz, akıldan uzak bir lâf etmiş olmaz! Üstat, nice türkeyi uzun uzun gezdikten sonra efendimizin bütün hükümdarlardan daha büyük, daha erdemli, daha cömert olduğunu anlamıştır. Onun misafirleri ağırlama, ilim âşıklarını koruma konusunda herkesten hevesli olduğunu görmüştür. Bu yüzden sultanat merkezi olan Fas'ı vatan seçmiştir kendine! Benim gibi biri ustادın yirmibeş sene yolculuktan sonra yurt edindiği şu payitahtı henüz hayatının ilk yıllarda bildi ya; bu nimetten ötürü Yüce Allah'a şükretmelidir. Aslında tam anlaşıyla buna şükretmek mümkün değil!

Yüce Allah bizi müminlerin emiri efendimizin hizmetini görme nimetinden mahrum kılmasın! Yüce Allah huzur ve merhametinin gölgesini başımızdan eksik etmesin! Kendini ona adamış garipiler topluluğu olarak bize salih kolların ulaşacağı en büyük hediyeyi versin!

Yüce Rabbimiz! Hükümdarımızı bilgi ve din meziyetleriyle diğer sultanlardan üstün yapmış, keskin zekâ ve olgunluk niteliğiyle ayrıca kılımişsun! Ondan yardım elini çekme, hükümrانlığını sağlamlaştıran sebeplerden mahrum etme onu! Ona ezici zaferin, gün gibi aydınlık fethin yollarını öğret, işaretlerini göster! Taht, kıyamet gününe dek onun olsun!

Ey sevgi ve merhamette sonsuz olan Rabbimiz! Kendisi, evlâtları, devleti ve halkı konusunda hükümdarımızın yüzünü güldür, bahtını açık et!

Yüce Allah, peygamberlerin sonucusu, resullerin önderi efendimiz Muhammed'i engin rahmetiyle kuşatsın! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!

*Bu seyahatnâmenin kayda
geçirilme ve tertip işi,
yediyüzelliyyedî yılının
Safer ayında
sona erdi.
Hak Teâla
bilir
yazanı.⁵²⁵*

Notlar

- 1 Araplar Gîrnata'ya Garnâta der. Bu yüzden oraya nisbet edilen bilginler "Garnâti" şeklinde anılır.
- 2 **İbn Cüzeyy Kelbi:** Lisâneddîn İbnülhatîb, *İlhâta* adlı eserinde; Makkâri, *Nefhiyt-Tib'*da ve İbn Hacer, *ed-Durerul'l-Kâmine*'de İbn Cüzeyy adlı birinden bahseder. Onun adını bazı yazarlar "İbn Ceziyy" şeklinde, bir kısmı ise "İbn Cüzey" şeklinde okumuşlardır. Hepsinin ortak noktası; bu adamın Girnatâl olduğu, hukuk felsefesinde ve dilde derinliği, ünlü sufi yazar Endülüsî Lisâneddîn'e hocalık ettiğidir. Ancak, terâcim-i ahvâl (: biyografi) uzmanlarının anlatığı İbn Cüzeyy 693/1298'de doğmuş, Tarîf yarımadasını savunurken 741/1340'ta ölmüştür. Oysa Seyahatnâme'yi düzeltme ve hazırlama işini üstlenen İbn Cüzeyy -kitabın sonunda açıkça belirttiği gibi 757/1356'da bu işi bitirdiğini söylüyor. Akla gelen en iyi ihtimal, Seyahatnâme ile uğraşan İbn Cüzeyy'in, biyografi kataplârında geçen İbn Cüzeyy'e akraba hattâ onun oğlu olmasıdır.
- 3 **Hicret, Nusret ve Himaye ilkeleri:** Hicret; Mekkeli Müslümanların yeni dine desteği artırmak için Hz. Muhammed ile Mekke'den Medine'ye göçmeleridir. Nusret; Medineli Müslümanların bu göçmenlere yardım etmeleridir. Himâye veya İvâ ise Medinelilerin doğmakta olan yeni din/devlete destek olmalarıdır.
- 4 **Ebû İnân Fâris:** Merinîler hanedanının en meşhur sultanıdır. 1348 Haziranında / 749 Rebîülevvelinde başa geçti; 1358/759'da vefat etti. Onun döneminde Merinî Devleti altına devrinin yaşadı. İbn Haldun gibi bilim adamları onun gölgесinde yetişti.
- 5 **Takrib:** Yakınlaştmak demektir. Metinde geçen takrib ise konuşma dilinin yazı diline yaklaştırılması, söylenenlerin daha derli toplu ifadelerle yazıya geçirilmesi anlamına gelir.
- 6 **Zabt:** Burada terim olarak kullanılan "zabt", bir sözcüğün ünlülerinin tek tek belirtilmesi demektir. Bu ünlü (: sadâlı) belirtme işine "harekeleme" de denilir. İbrânicâ ve Arapç gibi Sâmî dillerinde alfabetin tüm harfleri ünsüzdür. Bir kelime yazıldığında onun okunabilmesi için gerekli olan ünlüler, satırın üstüne veya altına "hareke" denilen çeşitli işaretler konarak belirtilir.
- 7 Recepbin ikisi olarak verilen tarih, 13 Haziran Perşembe 1325'e denk düşer. Ama takvim ayı hesabına göre olduğu için; bu tarihin 12 Haziran Çarşamba'ya denk düşmesi mümkün kündür.
- 8 Milâdi karşılığı: 25 Şubat 1304'tür.
- 9 **Ebû Saïd Osman (ö: 731 h. /1331 m.):** Sultan Ebû İnân'ın dedesidir. Avrupalılarla geniş çaplı bir deniz savaşı için büyük bir filo inşa ettirmiştir.

- 10 **Ebû Saîd'in babası Ebû Yusuf Ya'kûb** (ö: 667 h./1286 m.): Merînlere galibiyet getiren hükümdardır. Merîni hareketi, Ebû Yusuf'un babası Abdülhakk (ö: 1217 m.) ve onun büyük kardeşleri tarafından başlatılmıştır. 667/1269'da Muvahhidilerin elinden Merrâkeş alındıktan sonra 1272'de Sicilmâsa ve Tâfilât ele geçirilir. Yeni Fez şehri Ebû Yusuf'un payitahtı olmuştur. O, sultanaının son yıllarını Kastil kralları olan 10. Alfonso ve 4. Sançö'ya karşı savaşmakla geçirmiştir; Hristiyanlara karşı Girnata'yı savunmuştur.
- 11 **Tilimsân:** Güncel coğrafya kitaplarında Tlemsen şeklinde de yazılır. Yağmûresen burayı başşehir yaptı. Fas ile Tunus arasında Kuzey Afrika'nın önemli bir iktidar şehri olarak uzun zaman canlılığını korudu. Yeni Tlemsen, Oran'ın (: Wahran) 120 km. güneybatısında, Fas sınırlarında bir Cezâyir şehridir.
- 12 **Abdurrahman Ebû Tâşîfîn:** Kuzey Afrika'nın önemli hanedanlarından Zeyyânîlerin büyük lideri. Ebû Tâşîfîn olarak da bilinir. 1325'te tahta geçti; aynı tarihte Tunus'a egemen olan Ebû Yahyâ Hafsi'ye karşı savaş açtı. Ebû Tâşîfîn, babası Ebû Hammû'nun siyasetini takip ediyordu. Kuzey Afrika'da Hafslilerden memnun olmayan Bedevî liderlerini yanına çekti. Hafsliler tam anlamıyla yenemedi ama, Cezâyir bölgesini egemenliği altına almayı başardı.
- 13 **Yağmûresen b. Zeyyân:** Zeyyânî hanedanının kurucusudur. Merrâkeş'te Sanhâca Muvahhidilerinin zayıflatılması, rakip Berberî yiğinlarını rahatlatmıştır. Bu gruplar Batı Cezâyir'de Tilimsan'ı başşehir yaparak Yağmûresen b. Zeyyânî'nın etrafında toplandılar. 1239-1283 yılları arasında hükümrان olan bu adamın ismi belki de bir Türk ismidir. Onun dayandığı Abdulvâdîogulları o bölgenin yerlisi olan bir kabiledir. Büyük Muvahhidî İmparatorluğu parçalanırken kendi aralarında birlik oluşturan kabile ve gruplar geleceğin devletleri olan Merîni, Zeyyânî ve Hafsi gibi yapılanmaları kurdular. Türkler, ta 1178 yılından beri Fas ve Kuzey Afrika'da bilinen bir ulustu. Büyük Muvahhidî Devleti'nin ordusunda Oğuzlar en kıdemli mevkîdeydiler. Yağmûresen b. Zeyyânî da, kendi devletini kurarken çöken Muvahhidiler içinde Oğuzlardan oluşan bir birlik almıştır. Bazıları bu ismin Berberice olduğunu belirtiyor: Yağmur, "asil / ağır", demek iken "esen" eki ise "onlar için" anlamına geliyor. Böylece "Yağmûresen" "Onlara hakim olan asil kişi" gibi bir anlam kazanıyor.
- 14 **İfrîkiyye:** Bugünün Tunus'u ve Doğu Cezâyir'i demektir. Tarihçiler Kuzey Afrika derken de çoğu kez bu bölgeyi kastederler. Fas ve civarı ise Mağrib-i Aksâ terimiyle karşılanır
- 15 **Mittîca:** Cezâyir Şehri'nin arkasındaki ova; eski bir göl yatağı olarak bilinir.
- 16 **Zân Dağları** (: Meşe dağları): Kabâil sıradağlarının doğu bölümüdür.
- 17 **Bicâye (Batı dillerinde Bougie):** Kuzeydoğu Cezâyir'de Kusantîne bölgesine bağlı bir şehir.
- 18 **Kusantîne (: Constantine):** Cezâyir'de idarî bir bölgenin tümüne ve bu bölgenin başşehrine Kusantîne denmektedir.
- 19 **İhram** denilirken burada hac esnasında giyilen beyaz giysi kast olunmuyor; maksat, başa konulan ve omuzlara doğru sarkan geleneksel bir Berberî kıyafetidir. Bizzatki büruk gibi olmalı.
- 20 **Bûne :** Antik adı Hippo'dur. Annâbe diye de bilinir. Bir liman şehri olan Bûne'nin o sıralardaki valisi, Ebû Yahyâ el-Hafsi'nin oğullarından Emir Fadl idi.
- 21 **Belles:** Bugün Velez diye bilinen İspanyol şehridir. Malaqa'nın doğusundadır.
- 22 **Hafsliler:** Mağrib'deki Muvahhidî Devleti dağlarında zuhur etmiş ve 1. Ebû Zekeriyâ'nın liderliğinde (1228 -1249 m.) bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Aslen Berberî dirler. 13. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna kadar -çeşitli badireler geçirse de- Tunus ve çevresini hep onlar yönetmiştir. Onların döneminde bu bölge kültürel ve ticari zenginliğiyle dikkat çeker olmuştu.
- 23 **Sultan Ebû Yahyâ Ebûbekir:** Tunus'a hakim olan Hafsliler hanedanının en meşhur şahsiyetlerindendir. 1311'de Bicâye ve Kusantîne'yi, 1318'de de Tunus'u egemenliği altına aldı. Hafsi hanedanının dördüncü kuşağına temsil eder.

- 24 **Zeytûne Câmîi ve çevresi:** bugün bile Tunus'ta yüksek dinî eğitimim merkezi olma özelliğini yitirmemiştir.
- 25 **Mesâmide (: Masmûde'nin çوغulu):** Fas ve civarında varında yaşayan Berberî kabilelerindendir. Masmûde grubu, Muvaahidilerden sonra daha fazla tanınır olmuşlardır.
- 26 **Safakus (: Sfax) ve Sûsa:** Eski Sfax şehrinin 9. yüzyilda inşa edilen kule ve surları bugün bile ayaktadır. Sûsa kasabası ise Sousse olarak bilinir. Başşehir Tunus'un 70 mil güneydoğusunda kalan bu şehir, en eski kısımları 2. ve 3. yüzyıla varan kalıntılarıyla Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.
- 27 **Korku,** umumiyetle Tunus ve Libya kıyılarını haraca boğan, yağmalayan Hıristiyan korsanlardan kaynaklanmaktadır.
- 28 **Kabis, Kâbis** yahut şimdiki yazılıyla **Gabes:** İbnü'l-Vezzân bu şehrin Roma yapımı olduğunu söyler. Tunus'un güneydoğusunda aynı adlı körfezin kıyısında bir vadadir. Hurma ağaçları, muzu ve güzellikyle gezginleri büyüleyen bir yerdir.
- 29 **Atrabus;** Tripoli veya eski adıyla Tripolitanya bölgesinin merkezi. Bizim tarihümüzde daha çok Trabusgarb diye bilinen yer.
- 30 **Yediyüzirmalı Muharrem sonları,** Ocak 1326'ya denk düşüyor.
- 31 **Mislâte:** İbnü'l-Vezzân bu yörede hurma ve zeytinin bol yetiştiğini vurgular. Yore halkı o dönemde yöneticisini seçim usûlüyle başa geçirmektedir. **Mîsrâta:** Bugün **Mîrurâta** diye bilinen yerdir; Trabusgarb'ın 200 km doğusunda önemli bir ticaret merkezidir. Ticaret o zamanlar daha çok Venedik'le yapılmaktaydı. **Kusûr Sûrt** bizim tarihümüzde Sirte diye bilinir; Libya'nın kuzeyinde Mirurâta'nın güneydoğusunda Sidre (: Sûrt) körfezinin güney kıyısında bir kasabadır.
- 32 **Tâlib:** Burada özel bir anlamu vardır; Muvaahidî mürid-savaşçı organizasyonunda 4. dereceyi temsil etmektedir. Merîni devletinde de önemli işlevleri olan Tâlibler, dini ve hukuki konularda bir tür danışman gibiydiler.
- 33 **O yılın Cumâdelülâ başları,** 5 Nisan 1326'ya denk düşüyor.
- 34 **Şeyh Ebû Ubeyd Abdullah el-Bekrî (ö. 487/1094):** İslâm dünyasında kapsamlı coğrafya eserleri sunan ilk bilginlerindendir. Endülüs kökenli olan bilginin, *Kitâbu'l-Mesâlik* diye bilinen eserinin büyük bir kısmı kayıptır.
- 35 **İskenderiye Feneri:** Avrupalılarca Pharos, Müslümanlarca Menâr diye adlandırılan bu yapı, tüm İslâm coğrafacılarının kitaplarına geçmiştir. Kazvînî, *Âsâru'l-Bilâd* adlı eserinde, ansiklopedist yazar Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sârî*'sında bu yapıdan bahseder ve 11. yüzyıl yazarlarından olan Kudâî'den alıntı yaparak anlatır feneri. Zirvesindeki meşhur ayna 705-715 m. yılları arasında Velîd'in halifeliği esnasında kırılmıştır. Hicrî 7. yüzyılın (M. 14) ortalarına dek sürer fenerin yavaş yavaş yıkılması. Bu tarihlerde tamamen çökmüştür.
- 36 **Bir fersah:** 3 mil, yanı 4 km'dir.
- 37 **Nâsîr ve Memlûk Devleti:** Melik Nâsîr diye bilinen Memlûk hükümdarının uzun adı: Kalâvûnoğlu Nâsîr Nâsireddin Muhammed'dir. 1293 yılında 9 yaşında tahta oturdu. 1294'e kadar süren bu ilk dönem, sadece tanışma ve isimme dönemi olmuştur. Devlet, Ketbügâ tarafından yönetildi. 1294 ile 1299 arasında halkın da rağbetiyile 2. defa başa geçti Melik Nâsîr. Fakat diğer memlûk emirleri boş durmadılar, kulis yapmaya devam ettiler. Böylece Melik Nâsîr, Emir Baybars'a ve Emir Sâlâr'a mektup yazarak 15 Nisan 1309'da tahttan çekildiğini bildirdi. Ancak halkın ve ekseri memlûk emirlerinin ona duyduğu güven ve sempati tekrar taht yolunu açtı Nâsîr'a. 1310 yılında 3. kez başa geçti ve 1341'e kadar devleti yönetti. Kalâvûnoğlu Melik Nâsîr Memlûklerin en kudretli ve uzun ömürlü hükümdarıdır. O, Suriye'den Haçlıları kovmuş, İlhanlıları yenmiş, devleti en geniş sınırlarına getirmiştir.
- 38 **Amûdü's-Sevârî:** Sütunlar Sütunu; Ulu Sütun diye çevrilebilir. Haçlılar bu yapıya Pompey's Pillar adını vermişlerdi

- 39 **İbnü'l-Lihyânî** ismiyle tanınan bu adam Muvahhidî şeyhlerindendi. 711-717/1311-1318 yılları arasında Tunus'u yönetti; 1327'de siyasi sığınmacı olarak gittiği Mısır'da vefat etti.
- 40 **Tahiyyetü'l-mescid:** Kelime manasıyla "mabede selâm verme" şeklinde çevrilebilir; dinî terim olarak Peygamberimizin "Sizden biriniz mescide geldiği zaman iki rekât namaz kilsin" hadisine binaen bir câmie gelindiğinde hemen kılınan namazdır; farz değildir.
- 41 **Habeşî Şeyh Yâkût:** Meşhur sufî, hakkında pek çok keramet anlatılır. 732 h./1332 m.dе vefat etti. Mezarı İskenderiye'de Sîdî Yâkût el-Arşî diye bilinen câmiin kemerindendir.
- 42 **Ebu'l-Hasan Şâzîlî:** Büyük sufîlerdendir. Tunus doğumlu olan Şâzîlî'nin tarikatı çok geniş bir alana yayılmıştır. 656/1258'de vefat etti.
- 43 **Hizb-i Bahr:** "denizle ilgili bölüm" demektir. Hizb; hem ordu, grup, bölgük vs. hem de sürekli okunan dua parçası anlamına gelir. Şâzîlîye tarikatının tüm duaları, (: evrâd), Ziyâeddîn Gümüşhânevî tarafından derlenmiş ve kitaplaştırılmıştır.
- 44 **Hicrî 727,** milâdi 1327'ye denk düşüyor. Bu olay bütün Arap tarihçilerince kaydedilmiştir.
- 45 **Kerekî:** Tarihçi Zehebî, Kerekî'nin o sırada İskenderiye emiri olduğunu bildiriyor.
- 46 **Alâeddîn Moğoltây Cemâlî:** Sarayın üstâddârı idi. **Üstâddâr;** sultanın özel mülkü-nü gözezen, gelirini toplayan büyük müdür demektir
- 47 **Tûgân (: Doğan) Şemsî:** O sıralarda maliye bakanıydı. Tarihçi Makrizî onun kibirli ve kan dökücü biri olduğunu belirtiyor.
- 48 **Şeyh Ebû Abdullâh Mûrsîdî:** Dönemin siyasetçileri nezdinde pek itibarlı, yoksulları ağrılamaştan zevk alan, çok bilgili biri olduğu bildiriliyor. 1337'de vefat etti.
- 49 **Terevece:** Buhayra'ya bağlı bir köydür. Bugün Turûğa diye bilinir. Burada Roma-Misir döneminden kalan enteresan harabeler vardır. Seyyâhta sonraki kitaplarda ise burası Memlûk kumandanı Tumanbay'la ilgili tarihi kayıtlardan hatırlanır.
- 50 **Demenhûr:** Aşağı Mısır'ın kuzeyinde Buhayra bölgesinin merkezi olan şehir. Eski ismi, Hermapolis Parva'dır. Eski Demenhûr için İbn Cübeyr "geniş surlarla çevrili büyük bir şehir" diyor.
- 51 **Buhayra;** kelime olarak göl demektir. Ancak burada, Nil deltasının kuzeybatısında bir bölge ismidir. O yörede Maryot gölü bulunduğu için bu ad verilmiş eyalet. Bugün de orası "Muâfazat-i Buhayra" diye bilinir.
- 52 **Fovva** yahut Favvâ, Kefrusseyh bölgesinin mescitleriyle ünlü şehirlerindir. Rosetta (: Reşîd) yörenin 60 mil güneydoğusundadır.
- 53 **Seyfeddin Yelmelek:** Tarihî veriler bu zâtı Almelik olarak tanır. İbn Hacer bu adamın başlangıçta Zâhir Baybars'ın Memlûk askerlerinden olduğunu, gittikçe yükseldiğini, Melik Nâsîr zamanında devletin istişare meclisinde yer aldığı, ancak daha sonra, 1346 yılında idam edildiğini bildirmektedir.
- 54 **Emirin cevabı** bir âyet metnidir; Sâffât Sûresi, âyet: 164.
- 55 **Nehrâriye:** İbn Dukmâk bu şehri Nahrîriye diye kaydeder. Buranın büyülüğünden, güzel çarşılardan, mâristanlardan, hanlarından bahseder ve ticaretin canlılığına dikkat çeker.
- 56 **Abyâr:** Dönemin yazarları, Abyâr'ın ticari canlılığından ve kaliteli kumaşlarından bahseder.
- 57 **Yevm-i Rakebe:** Süvariler Günü anmasına gelir. O gün ileri gelenler at sırtında dolaştığı için doğru bir isimlerdir olabilir. Ama yören lehçesinin tesiriyle aslı "Rakabe" iken Kaf harfi Kâf'a dönüşmüştü bu tamlamanın asıl anlamı Gözlem Günü'dür. İlkinci ihtimalı daha doğru buluyorum.
- 58 **Mahalle-i Kebîre:** Bugün el-Mahalletü'l-Kubrâ diye bilinen yerdir. Garbiye bölgesinin idare merkezidir. Ortaçağlarda dokumacılık ürünlerinin satıldığı merkezlerdendi.

- 59 **İzzeddin İbn Hatibi'l-Uşmuneyn:** Asıl adı, Abdülazîz b. Ahmed b. Osman Hakkârı'dır. Mekke ve Dımaşk'ta hadis dinledi, 727/1327'de vefat etti.
- 60 **Bürüllüs (Burlus ya da Burullus):** Bürüllüs gölü ile deniz arasında kalan uzun çıkıştıya verilen isim.
- 61 **Nesterâve:** Bu şekilde kaydedilen bir yer var İbn Dukmâk'ın kitabında. Burası deniz ile göl arasında ve Nil'e yarım gün mesafedeymiş.
- 62 **Bûrî balığı:** Bûra Kasabası'na nispet edildiği için Bûrî diye adlandırılan balık "Mullet" in bir türüdür. Bûra, Dimyâťın kuzeýbatı kıyısında bir yerleşim birimidir. Lügatte ise 'bazı türleri Doğu Akdeniz sahillerinde bolca bulunan, dikenli bir balık' diye tanımlanmıştır.
- 63 **Maltim:** Baltim'in diğer bir telâffuzu. Burası, Bürüllüs'e ait Ma'mûriye yörenesinin idarî merkezidir. İbn Battûta Tinnis gölü (: Minzâle gölü) ile Bürüllüs gölünü birbirine karıştırmuştur.
- 64 **Eski Tinnîs,** 10. ve 11. yüzyıllarda Mısır'da giyim endüstrisinin merkeziydi. Haçlı talanları esnasında epey harap olduysa da bu özelliğini uzun bir süre devam ettirdi. Şehirde elbiseli ince ve kaliteli kumaşlar dokunuyordu.
- 65 **Mîsr yahut Mîsîrluların deyişile Masr:** Daha çok Kahire için kullanılan bir ismidir. Bugün bile İskenderiye'den Kahire istikametine trene bineceğiniz zaman Kahire'ye değil "Masr'a gitmek istediğiniz" (: ene 'avîz erûh ilâ Masr!) söylersiniz.
- 66 **Dimyat,** o dönemlerde beynelmîle ticaretin gözbebeğiydi. Buraya Nil'in ve Mısır'ın anahtarı denilebilir. Haçlılar tarafından 1218 ve 1219'da kuşatıldı ve alındı. Haçlılar iyice içерilere dalmak istediler ama mahvoldular. 8 Eylül 1221'de şehir Memlûk sultânına teslim edildi.
- 67 **Cemaleddin Sâvî (ya da Savâkî):** 1210 ile 1255 arasında Şam'da eğitim gördü. Câvalâkiyye tarikatının piridir.
- 68 **Eşmünû'r-Rumman:** Târihçi Ebu'l-Fidâ, "Eşmûn Tanâh" diye de tanınan bu şehrin Dimyat'a yakın bir yerleşim birimi olduğunu belirtiyor.
- 69 **Mısır şehri:** İbn Battûta zamanında Mısır şehri (: Medînet-i Mîsr) daha önce işaret ettiğimiz gibi Kahire anlamına geliyordu. İslâmî dönemde dört şehrin bir araya gelmesiye Kahire olmuşmuştur. Birincisi, Mısır fatîhi Amr b. Âs tarafından kurulan Fustât'tır. İkincisi Abbâsîlerden Sâlih b. Ali tarafından kurulan Asker'dir. Üçüncüsü Ahmed b. Tolûn tarafından kurulan Katâyîdir. Dördüncüsü Fâtîmî hükümdarı el-Muizz Lidînillâh'ın kumandanı olan Sicilyalı Cevher tarafından kurulan Kahire'dir.
- 70 **Amr b. Âs Câmii:** Müslüman fatihler tarafından 641 yılında inşa edilen Amr b. Âs Câmii daha sonraki yıllarda defalarca restore edildiği için ilk yapılan câmiden eser kalmamıştır.
- 71 **Melik Mansûr Seyfeddin Kalâvûn:** Kıpçak asilli Memlûk hükümdarlarından; 1279 yılının 26 Kasımında tahta geçti. Memlûk emirlerine kendini kabul etti; isyancıları temizledi. Güçlü ve akıllı bir askerdi; İlhanlı Moğollarını da yendi. Kumandanı olan Husâmeddin Toruntây'ı göndererek Antakya civarındaki Trablus'u (: Trablusşâm) aldı. 689/1290'daki Haçlı tecavüzüne öfkelenen Kalâvûn, ordu hazırlığına girdi, ancak hastalandı ve vefat etti.
- 72 **Bîmâristân-ı Kalâvûn:** Sultan Melik Mansûr Kalâvûn tarafından yaptırılan bu muhteşem hastaneden geriye kalanlar minareyle beraber giriş avlusuna ve birkaç duvardır. Bîmâristân-ı Mansûr da denilen bu ünlü hastanenin yönetimi ve bakımıyla ulemâ ilgileneiyordu.
- 73 **Memlûk dönemi hangâh ve tekkeler,** tipki partiler gibi siyasi bir nitelik taşır ve Memlûk emirlerine bağlıdır. Her şey neredeyse askeri bir düzen içinde yürürlükte.
- 74 **Karâfe:** Bugün bile Kahire'nin en ilginç semtlerindendir. Bir kısmı mezarlıktır ve insanlar üstü kapatılmış kabirlerde yaşar. Fatîmî ve Memlûkî dönemlerinin en garip yapıları Karâfe, Cebel-i Mukattam, Kal'a ve Ezher civarındadır.

- 75 **Cebel-i Mukattam:** Kahire'nin güneydoğusunda; Karâfe semtinin kuzeyinde yüksekçe bir kayalıktır. Bu gün arka taraflarında yeni iskân alanları açılmış ve yeni bir semt oluşturulmuştur. Mukattam tepesinin tam ucundan; yar kenarından bakıldığından, Nil'e kadar bütün Eski Kahire, özellikle Fâtûmî yapıları çok rahat görünür.
- 76 Bugün de durum eskisi gibidir.
- 77 **Hz. Hüseyin'in başı:** Seyyidüssüheda Hüseyin, 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Kerbelâ'da şehit oldu; kesik başı aile efradıyla beraber Dîmaşk'a getirildi; 1153'te Askâlân ve Filistin'in bazı bölgeleri Haçlılar tarafından kuşatılınca Mısır'da hüküm süren Fâtûmî halifeleri Şâm'ın düşmesinden endişe ederek Hz. Hüseyin'in kesik başını Mısır'a getirdiler. Bu kutsal emanet için muhteşem bir türbe yaptılar.
- 78 **'Seyyidina Huseyn' diye bilinen câmi,** bu türbenin üstüne ve çevresine yapılmış olmalıdır. Bu câmiin şimdiki minaresi Osmanlı-Türk minarelerine benzeyyor. Tarihçiler, civardaki eski ribâtın Sultan Salâhâddîn Eyyûbî tarafından yaptırıldığını belirtmektedirler
- 79 **İmam Şâfiî Türbesi:** Şu anda mevcut Şâfiî Türbesi gerçekten süslü bir binadır. İlk yapılışı 607/1210'a kadar uzanmaktadır. Asıl türbeye uzun, koridorumsu bir girişten sonra varlıyor. Bulunduğu semt çok bakımsızdır.
- 80 **Mısır Nili** denilerek bildiğimiz Nil kastolunuyor. Siyahların Nili (: Nilü's-Sûdan) denilerek de Nijer nehri kastolunuyor.
- 81 **Musa'ın (as.) annesi tarafından suya atılmasıyla ilgili âyetler:** Tâhâ Sûresi, âyet: 39; Kasas Sûresi, âyet 7.
- 82 Nehirlerle ilgili bu tür hadîsler Peygamberimizin vefatından sonra hicrî 3. yüzyıl'da coğrafya ve tarih bilginlerinin kitaplarında ortaya çıktı. Sahih sayılmazlar.
- 83 Nil, Fırat, Dicle herkesçe bilinmekteydi. **Seyhun'**un diğer bir ismi Sirderyâ'dır. Ceyhun Amuderya olarak bilinir. Sind **nehri** diye de adlandırılan Pencâb, 'Beşsu' anlamına gelir. İbn Battûta, Arapçada ince 'g' olmadığı için Ganj nehrine **Kenk** diyor. Seyyah Cûn adını Cumna nehri için kullanır. Fakat **Brahmaputra'**ya da Cûn dediği olmuştur. İbn Battûta'nın deyişiyle **Sarû**, yahut Serv bildiğimiz "Saru"dur ve Kuzeý Çin'deki Sarı ırımk için kullanılır. Ancak bazen Hindistan'daki büyük nehirler için de Sarû veya Serv kelimesini kullanmıştır. İtil, Volga'nın Türkçesidir. Bazı eserlerde **Atıl** olarak kaydedilmiştir. **Serâ** şehri İtil'in üstüne kurulan meşhur Saray Şehri'dir. Buraya -Müslüman Bulgarlardan kaldığı için- Bulgar şehri de deniliyordu. **Hân'bâlik**, Han şehri demektir ve Ortaçğlarda Pekin için bu ad yaygındı. **Hansâ**, batı dillerinde Hang-chow diye yazılan şehirdir. **Zeytûn** Marko Polo'nun Zayton dediği büyük ticaret merkezidir. İbn Battûta'nın burada bazı şehirlere ilgili verdiği bilgiler eksiktir.
- 84 **Üçlü Ululanmış Hermes** ya da "Üç kez ululanmış Hermes" diye çevirebileceğimiz Hermes Trismegistus; İslâm felsefecileri tarafından genellikle İdris Peygamber olarak algılanmıştır. İdris Peygamber ise terziliğin ve astronominin sembolüdür. Bilim tarihçisi Kiftî (ö: 646 h.) İdris, Hanoh ve Hermes'in aynı şahsalar olduğunu, bu şahsin Güney Mısır'da yaşadığınu; Kadim Mısır mimarisinin ve ilimlerinin ona dayandığını savunur. Mısır mitolojisinde Hermes Trismegistus, Tût adlı tanrıdır.
- 85 **Me'mûn:** Milâdî 813-833 yılları arasında Bağdat'ta hükümdar olan meşhur Abbâsî halifesî; Hârûn Reşîd'in ikinci oğlu. Mes'ûdî, Halife Me'mûn hakkında geniş malumat verir.
- 86 **Kalâvûn oğlu Nâsîr**'dan evvelce bahsedildi. Kalâvûn ve soyundan gelenler, Bahri Memlüklerin (: Türklerin) son hükümdarlarıdır. Kalâvûnoğullarından sonra Burcî Memlükler (: Kafkasyalılar) başlar. Kafkas asılı memlükleri ilk defa toplayan ve besleyen de Seyfeddin Kalâvûn'dur.
- 87 **Emir Bektemûr yahut Büktümûr:** Telâffuzdaki değişim, klasik bir 'tam yuvarlaklaşma' hâlidir; bu şekilde tüm ünlülerin aynı tarza bürüünmesi günümüzde en çok

- Kırgız lehçesinde bulunur. Büktumûr, Sultan Nâsır zamanının kudretli beylerindendi. Aslında Muzaffer Baybars'ın memlüklerinden olan Büktumûr, Nâsır'ın saltanatı güçlenince onun memlükleri arasına girmiş; gece gündüz yanından ayrılmayan başmüşavirlerinden olmuştu. Sonradan olan oldu ve İbn Battûta'nın da anlatacağı gibi trajik bir sonla noktalandi hayatı.
- 88 **Argûn Devâdâr:** Divittâr, yani sekreter veya sir kâtibi olan Argûn, Halep valisiyken Sâcûr nehrini Halep'e getirip Kuvayk'a bağladı. Bu işin çok meşakkatli gerçekleştiğini, kazma işleminin çok uzun sürdüğünü belirten Zehebî, Argûn Devâdâr'ın iyi hattat olduğunu, *Sahîh-i Buhârî*'yi kendi elceziyle istinsah ettiğini kaydediyor. Argûn, Halep'te vefat etmiştir (731 h./1330 m.).
- 89 **Devâdâr terimi,** devâtdâr, devâddâr ve divittâr şeklinde de yazılırdı. İlk kez Selçuklular döneminde ortaya çıktı. Önceleri hükümdarın hokkasını tutan, imza anında hazır bulunan adama bu unvan verildi. Sonraları devâdârların yetkileri artmış, sarayla ilgili her türlü gizli ve açık yazışmalarla ilgilenir olmuşlardır.
- 90 **Tustu ya da Taştemûr Seyfeddin Bedrî:** Hummas-ı Ahdar (: Yeşil Nohut) diye tanınan bu Memlük beyi, Melik Eşref Küçük'in tahttan indirilip Nâsır'a biat edilmesinde etkili olanlardandır. Ama daha sonra (743 h./1343 m.) Altunbüğâ gibi beylerle beraber sona kellesi gidecektir.
- 91 **Harâfîs:** Memlük Kahiresi'nin mahalle kabadayılarıdır. Bunlar biraz dervîş karakterli, biraz çapulcu; cesur ve inatçı gruptlardı. Fakirdiler ve kimden ekmek alıyorlarسا onu desteklerlerdi. İbn Hacer Askalânî, harâfîs tayfasına devlet tarafından –galiba şerlerinden biraz emin olmak için– sultan tayin edildiğini ve böyle bir adamın 792/1390'da vefat ettiğini söyler! Kelimenin tekili olan harfûş sanyorum Farsça "harpuşte"nin galat telâffuzu olmalı. Harpuşte; çadır, kemerimsi yapı, fakir, sakat ve kimsesizlere yemek verilen yerdir. Fuat Köprülü, harâfîşa, ayyârîn, zenâtîra, futuvvetdârân, runûd ve şarttâr gibi isimler altında faaliyet gösteren grupların arasında bazı önemli farklı olsa da bunların belirli bir sosyal sınıfı temsil ettiğini; buharan dönemlerinde kabadayılıkla öne çıktıklarını, savaş zamanlarında ise gönüllü veya ücretli olarak savaşıklarını kaydeder. Necip Mahfûz, *Melhametülharâfîs* adlı romanında herhangi bir zaman belirtmeden eski Kahire'yi ve harâfîs tayfasını anlatır. Bu romanda siyaset, kabadayılık, dervîşlik, ihtiwas ve mitoloji vardır. Sürükleyicidir ve bence Mahfûz'un en iyi romanıdır.
- 92 **Alâeddin Moğoltây Cemâlî:** Melik Nâsır'ın memlüklerindendi ve Horoz diye tanınırdı. Önemli görevler üstlendi; 723'te ustâdârlığa, 724'te de vezirliğe getirilmiştir. 729'da Nâsır onu vezâret mevkiiinden azletti ama ustâdârlığa devam etti. 730/1329'da hac dönüşünde Akabet-i Eyle denen yerde vefat etti.
- 93 **Bedreddin Cenkeli İbnü'l-Bâbâ,** Misir'a siğınmış bir İlhanlı bürokratydı. İlim sahibi, cömert, siyaset bilir zengin bir devlet adamıydı. Sübkî gibi döneminin önemli alîmlerince övülmüş; dengeli, sorumluluklarından haberdar bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır. 746 h./1346 m.'de vefat etti.
- 94 **Cemaleddin Akûş Eşrefî:** 20 sene kadar Kerek valiliği yapmış daha sonra Kahire'deki hastanenin murakabı olmuştur. Bahtsız başından epey olay geçmiş; İskenderiye'de 735/1335'te ölmüştür.
- 95 **Tokuzdemûr Nâsırî:** Melik Nâsır'ın şurbedarı yani onun içeceğini kontrol eden kişiydi. Nâsır ölünce o Suriye valisi oldu. 746 h./1345 m.'de vefat etmiştir.
- 96 **Bahâdûr Hicâzî:** Bahâdûr Timurtâş olabilir. Temûrtâş ile saraya girdi; daha sonra Nâsır'ın yakın adamlarından oldu; ismi, Kavsûn-Beştâk- Tugây Temûr çetesine ile beraber anılıyordu. 743/1343'te öldü.
- 97 **Kavşûn,** Moğol asilli gibi görünüyor. Altın Orda Hakanı Uzbek Han'ın kızını Nâsır'a gelin olarak getiren kafilenin içindeydi. Nâsır ona yakınlık gösterdi ve 727 h.de kızıyla evlendirdi onu. Kavşûn'un düğünü pek ihtişamlı olmuştu. Zamanla

- nüfuzu iyice artan Kavsûn, Kahire'de büyük bir câmi, Karâfe semtinde de bir han-
- gâh yaptırdı. Melik Nâsır'ın vefatından sonra tahta geçen Mansûr'un başına dikildi; onun her şeyine karışır oldu; ardından Nâsır'ın diğer oğullarına hiç göz açtırmadı ama 742/1342'de idam edildi.
- 98 **Baştek**, yahut İbn Hacer'in kaydıyla **Beştâk Nâsırî**: Uzbek Han'ın ülkesinden getirilen memlûkler arasındaydı; kısa zamanda yükseldi. Rivayete göre bunca sevilmesinin ve Melik Nâsır'ca el üstünde tutulmasının sebebi sima olarak İlhanlı hakam Ebû Saïd'e benzemesiydi. Tarihçiler onun kadınlarla çok düşkünlüğünü bildirmektedir. Nâsır vefat ettiğten sonra bir süre Kavsûn'la arasını iyi tuttuysa da sonradan bozustular; 742/1341 yılında öldürülümüştür
- 99 **Fahreddîn Kîftî**: 732/1332'de öldü. Zehebi bu zâti anarken Kipti olduğundan bahsetmiyor. Misir ordusunun nâzırı olduğunu, pek çok vakif bıraklığını ve 73 yaşında vefat ettiğini söylüyor. İbn Hacer onun İslâm'a girdikten sonra çok samimi bir dindar olduğunu bildiriyor.
- 100 **Bedreddîn Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah İbn Cemâa Hamevî**: 639 h./1241 m. yılının Rebü'lâhir ayında Hama'da doğdu. İslâmî ilimlerde derinleşti. En büyük hocası Kahire'de ders aldığı Takîyyuddîn İbn Rezzîn'dir. 687 yılında Kudüs kadısı oldu. 690 yılında Misir genel kadılığına tayin edildi. Onun için kadılık ile meşihat makamı bireştirildi. Sonra Şam'da da hatiplik, kadılık ve meşihat makamını üstlen-di. İbn Dakîkî'l-'Iydîn'ın vefatıyla tekrar Misir kadısı oldu. Melik Nâsır, Kerek'ten döñünce bir senelikbine onu azlettiye de sonradan bu makama yine geldi. 727 h./1327 m. yılında kör oldu ve kadılıktan çekildi ama 733/1333'te vefatına dek ders okutmaya devam etti; İmam Şâfiî'nin yanına gömüldü.
- 101 **Takîyyuddîn Muhammed b. Ebûbekir Ahnâî**: Kadilar yetiştiren bir aileden gelir; 660'ta doğdu, devrinin hadîs ustalarından ders aldı, Mâlikî fikhında derinleşti; bu mezhebin Misir kadısı oldu. 750 h./1349 m. yılında vebadan öldü
- 102 **Şemseddîn Harîrî**: 653 h. yılında doğdu. Babası Safiyyüddîn ipke ticareti yapardı; bu yüzden Harîrî diye meşhur oldular. Küçük yaşta İslâmî ilimlere başladı; olgunluk çağında fıkıh başta olmak üzere pek çok sahada otorite oldu. 710 h. yılında Misir'in başkadısı oldu; hukuki meselelerdeki vukufiyeti ile döneminin âlimlerini kendine hayran etmiştir. Kimse de hediye kabul etmez, zor zamanda doğruya söylemekten çekinmezdi. 728 h./1328 h.'de vefat etti.
- 103 **Burhânedîn İbrahim b. Ali**: Daha çok İbn Abdilhakk diye tanınmıştır. 1328 -1338 m. arasında Kahire'de Hanefî başkadılığı yaptı. 744 h./1344 m.'de vefat etti.
- 104 **Ali b. Mahlûf b. Nâhid Zeynûddîn**: 634 h.'de doğdu; İmam Mürsî, İbn Abdüsselâm ve Münzîrî gibi hocalardan hadîs semâ etti, Mâlikî mezhebinde uzmanlaşmış, İbn Şâs'ın ardından 685 h. sonrasında Mâlikî başkadısı oldu; kısa bir dönemde Bedrüddîn İbn Reşîk onun yerine geçtiye de o yine bu görevde döndü ve 718 h./1318 m.'de öle-ne kadar makamında kaldı
- 105 **Şemseddîn Ebu's-Senâ Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed Isbahânî**: 674 h.'de İsfahan'da doğdu, memleketinde temel İslâmî ve aklı ilimleri tahsil etti, 723'te hâcca gitti; oradan Şam ve Kudüs'e uzandı; İbn Teymiyye gibi birçok çağdaşını kendine hayran bıraktı; 732'de Memlûk payitahtı Kahire'ye geldi, Kavsûn tarafından yapılan hanlâhın başına geçti. Filozof Nasîruddîn Tûsî'nin *Tecrîdîni*, Urmevî'nin *Metâlii*'ni şerhetti; ayrıca mantığa dair kaliteli risaleler yazdı. 749/1349 yılındaki meşhur ve meşum vebada öldü.
- 106 **İbn Akîl Bahâeddîn Abdulla b. Abdurrahman Halebî**: 694 h.'de doğdu, Gramer-ci Ebû Hayyân'ın en ikidemli talebesidir. Hasan b. Ömer Kürdî'den ve İbn Saïd'den ders aldı; Konevî ve Celâleddin Kazvînî'nin ilim halkasına girdi. Fıkıh usûlü, kıraat, tefsir gibi ilimlerde öne çıktı. Ancak asıl sahası Arap grameri dir. Ebû Hayyân onun için "Gökkubbenin altında İbn Akîl'den daha usta bir gramerci yok!" demiştir.

Giyimine, evine ve yemeğine önem verir; kaliteden şaşmazdı. Kimseňin yanına varmaz, herkes onun yanına gelirdi. 769 h./1367 m'de vefat ettiğinde etrafa bir hayli borcu vardı.

- 107 **Ebû Hayyân Esîruddîn Muhammed b. Yusuf Endelüsî Garnâtî ve Türk Dili:** 654 h./1256 m.'de Girnata'ya bağlı bir kasabada doğdu. Aslı Berber'dir. Arap dili, tefsir, hadîs, fıkıh usûlü ve kelâm gibi ilimlerde kendini yetiştirdi; döneminin en iyi hocalarından ders aldı. 1278 yılında doğuya seyahat etti. Kahire, Mekke, Medine, Şam ve Bağdat'ta başka hocalarla karşılaştı. Dönemin hanum bilginlerinden Şâmiye Bintül-hafız, Münise Bintu's-Sultân ve Zeyneb Binti Abdillatîf'den ders aldı. Öğrencisi olan Türkmen assılı biyografi uzmanı İbn Aybek Safedî'ye verdiği icâzethâme, hocalarının elliden fazla olduğunu gösteriyor. Zâhirî mezhebine mevilli, dindar ve Hz. Ali'ye aşık biriydi. Cimriydi ve cimriliğle övünürdü; insanlara muhtaç olmama sahiyle hareket ettiği için bu hâle geldiği söylenir. Memlûk İmparatorluğu'nun çok dilli ve çok kültürlü ortamından azamî derecede istifade etti. Filolojide gerçek bir dehâ idi. Bildiği dillerin gramerini dahi yazmıştır. Türkçe, Farsça, Habeşe ve Himyarce bilen; bu dillerde dair eserleri olan Ebû Hayyan, daha çok Arap dili ve gramerinde ünlenmiştir. Onun, kiraat ilmine dair 15, tefsire dair 3, hadîsle ilgili 2, fıkıh işleyen 5, edebiyat alanında 11, Arapça, Farsça, Türkçe Habeşe vb. dillerle ilgili 26 ve tarihle ilgili 9 olmak üzere 70'ten fazla eser verdiği kaydedilmektedir. Türkçenin en eski gramer kitaplarından olan *Kitâbü'l-Îdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'* (: Türklerin Dilini Anlatan Kitap) onundur. Bu eser, 2200 kelimeli bir sözlük yanında sarf ve nâhî (: çekim bilgisi ve cümle bilgisi) bölümlerinden meydana gelmiştir. Bu dil yadigarı önce Mustafa Bey tarafından yayımlanmış (1891-1892); Ahmed Caferoğlu ise Halis Efendi Kütüphanesi nüshasını (nr: 6574) da dikkate alarak eseri yeniden inceleyip bilimsel notlarla çevirisini yapmıştır. Türk Dili, Ebû Hayyân döneminde -ki İbn Battûta da o dönemin insanıdır,- Mısır'da çok itibarlıydı. Saraya ve emirler arasında bu dil konuşuluyordu. Ebû Hayyân 745 h./1344 m. yılında Kahire'de vefat etmiştir.
- 108 **Mahmil-i Mîsrî:** Mahmil bu tarzda ilk defa, 670 h./1271 m.'de Memlûk sultânı Baybars tarafından donatılmıştır. Çünkü kutsal topraklar, Mısır sultanının denetimindedi. Kâbe örtüsü de Mısır'dan giderdi.
- 109 **Emîr-i Muîn ya da Emîrûlhac:** Hac kervanının emniyetini sağlamak ve ihtiyaçları karşılamakla yükümlü devlet görevlisidir.
- 110 **Mîsr-Kahire:** İbn Battûta Mısır derken Kahire'yi kastediyor.
- 111 **Tâceddin İbn Hannâ:** İbn Fadlullah, onun türbesinin yanında yetimlerin tahta levhalara mushaf yazdıklarını, satırları sildikleri zaman silintileri onun kabrinin üstünde boşalttıklarını görür. Niye böyle yaptıklarını sorunca "Bu okulu vakfedenin şartı bu!" cevabını alır. Tâceddin'in zahidine şiirleri vardır. 707 h./ 1307 m. yılında vefat etmiştir.
- 112 **Şairin biri yani Ebû Nuvvâs:** Hafifmesrep, nüktedân, şarap ve kadın düşkünlü bir şair olarak bilinir. Boylu boslu, ahum şâhim bir bedene sahip değildi. Tombalak ve tatsı dilliymiş; güzel kadınlarla çabuk ünsiyet peyda ettiği için diğer şairler tarafından hep kıskanılmış. Onun Hasîb'le ilgili dizeleri ünlüdür.
- 113 **Neydâ:** Bu tatsı, tarihî kitapların bildirdiğine göre önce İslatılan sonra da kurutulup dövülen tahilden yapılmaktadır. Suda bir miktar kaynatıldıktan sonra içime hazır hâle gelen neydâ, gayet lezzetli ve hoş kokuludur. Bugün hâlâ Kahire'de nohut, Sudan fistığı vb. taneli yiyeceklerle -bazen dövülerek, bazen dövülmeden- bu tür serbetler hazırlanmaktadır.
- 114 **Uçan Kartal:** Arapçası *en-Nesru't-Tâir* olup "Altair" şeklinde Batı dillerine geçen Vega yıldızı kümesi.
- 115 **Abdurrahîm Kînavî:** Aslı, Kuzyey Afrika'dandır. Hicri 521'de doğdu; babası vefat edince dayları onu alıp Şam'a gönderdiler. Çeşitli ilimlerde derinleşti. *Kur'an* tefsisi

- ri, tasavvuf ve ermişlerin hayat hikâyeleriyle ilgili kitapları vardır. Kendine özgü bir ahlâk düşünçesi geliştiren Knâî, eylemin özde sabit olan huydan değil; huyun ve tüm alışkanlıkların eylemden türediğini savunurdu. Kitaplarında en çok vurguladığı şey alın teridir.
- 116 **Ayzâb:** Özellikle 11. yüzyilla 14. yüzyıl arasında Mısır'ın Yemen ve Hindistan'a açılan en büyük limanıydı. Burası Mısır Memlûk sultani tarafından 1426 yılında yıktırıldı. Bundan sonra Savâkin, onun yerini tutacaktı.
- 117 **Bucât:** Bunlar, o dönemde çoğu hâlâ putperest olan Bucâ'lardır.
- 118 **Türkler (: Memlûkler):** Burada Türkler tabiriyle Memlûkler kastolunuyor. O dönemde Devletü'l-Etrâk tabiri sadece Memlûk Devleti için kullanılırdı; bu vasif ve isimlendirme bizzat Memlûk hükümdarları tarafından da teşvik edilen bir şeydi. Çok sonraları, Osmanlı Devleti'nin güçlenip Memlûkleri tehdit eder hâle gelmeye başladığını devirlerde de Mısır siyasi muhitinde bu tür bir teşvik görüyoruz..
- 119 **Şaban 726 h.;** 3-31 Temmuz 1326'ya denk düşer.
- 120 **Belbeys,** Kahire'nin 33 mil kuzeýdoğusundadır. Bölgenin idarî merkezi olan Bilbeys, o dönemde ticâri ve askerî açıdan çok önemliydi.
- 121 **Berâat** denilen bu izin kâğıtları bir tür pasaport ve uluslararası ticaret belgesi niteliğindedir.
- 122 **Sencer b. Abdulla Ebû Saîd Câvîlî ya da Câvelî:** (ö: 745 h./ 1344 m.) Melik Nâsır'ın başkumandanlarından, dindar bir şahsiyetti. Filistin yöresine vali olduğunda pek çok bina ve hayrat yaptırmıştır. Zehebî, bu şahsi Sencer Cavlı olarak kaydetmiştir.
- 123 **Halîl Kasabası:** Filistin'deki meşhur Halîl Şehri Yahudiler buraya Hebron derler.
- 124 **Burhâneddin İbrahim b. Ömer Ca'berî:** (ö: 732 h./ 1332 m.) Halîl şehrinin üstadı diye tanınır. Ca'berî'de h. 640 civarında doğdu. Kur'an ve hadîs ilimlerinde derinleşti. Gramer ve tarih gibi çeşitli konularda yazdığı eserleri yüze yaklaşırlar. Ramazan ayında 92 yaşında vefat etti. Tarihçi İbn Kaymaz Zehebî ondan behsederken "Kiraat, hadîs, usûl, Arapça ve tarih dallarında uzmandı; 'hezarfen' bir bilgindir" diyor.
- 125 **Kudüs'ün yıkık surları:** İbn Battûta'nın halktan duyduğu -şifâhî geleneğe dayalı- bu rivayetler doğru görünmüyör. Duvarın Salâhaddîn Eyyûbî tarafından yıktırıldığına dair hiçbir kanıt yok. Bu duvar 1290'da 5. Haçlı saldırısında Salâhaddîn soyundan gelen Dîmaşk emiri Melik Muazzam İsa tarafından işe yaramaz hâle getirilmiştir. Şimdiki duvarlar Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.
- 126 **Melik Zâhir Baybars Bündukdârî:** 1260-1277 yıllarında Memlûklerin hükümdarı oldu. 1277 yılında Kayserî'ye kadar yürüyerek İlhanlıları perişan etti. Altın Ordu'yla dost oldu, Haçılırlar ve Moğollarla karşı iyi bir savaş siyaseti sergiledi. Kendisini 2. Salâhaddîn olarak görmekteydi. Moğollarla anlaşan Ermeni kralı 1. Hetum'u mahvetti. Bu darbeden sonra Anadolu'nun orta yerinde; Sis (: Kozan) çevresinde bir daha hiç Ermenistan olmadı.
- 127 **Seyfeddin Ebû Saîd Tînkîz:** 1312'den başlayan valilik hayatı 1340'a kadar sürdü. Melik Nâsır'ın en önemli kumandanlarındanındı. 741 h./ 1340 m. yılında Şam nâibiyken tutuklandı; Mısır'a getirilip İskenderiye'de hapse atıldı. Orada öldürülmüştür. Umumî görünüm itibarıyla asık surathî ve heybetliydi; buna rağmen tarihçiler onun mizah ve şarkından ziyadesiyle hazzettigini de aktarırırlar.
- 128 **Mescid-i Aksâ** diye bilinen bölük, güney duvarının ortalarındadır. Ama bu tabir, zamanla söz konusu mabedin tümü için kullanılır hâle gelmiştir.
- 129 **Hz. İsa'nın kabri ve Kumâme Kilisesi:** Tarihçi Ebu'l-Fidâ (ö: 732 h./ 1332) konuya ilgili olarak söyle der: "Bu muntikada evvelce Süleyman (as.) tarafından büyük bir mabet inşa edilmiş, ancak bu Yahudi mabedi Buhtunnâs (: Nebukadnasser) tarafından yıktırılmış idi. Daha sonra İran krallarından biri bu mabedi tekrar yapmıştır ise de Rum kralı Titus tarafından yine harap edilmiştir. Fakat yeniden restorasyon ve genişletilme imkânına kavuşan bu Yahudi mabedi, Kayser Kostantin ve annesi Hele-

- na'nın Hristiyanlığı kabul etmesiyle tamamen harap edilmiştir. Kostantin o civarda Hz. İsa'nın mezarı olduğu sanılan yere bir kilise yapmıştır ki bu yapı Arapçada Kumâme (Bati dillerinde ise St. Sepulchre) Kilisesi diye bilinmektedir."
- 130 **Askalân'ın harap olması:** Bu şehir Aslanyürekli Rişar'a (: Richard Coeur de Lion) karşı savunma savaşı veren Salâhaddîn tarafından 1191 m.'de boşaltılmış ancak tamamen harap edilmemiştir. Sultan Baybars 1270'te Haçlılarla anlaşan İlhanlı hükümdarı Abaka'ya karşı savaşırken Askalân harap edilmiştir.
  - 131 **Karınca vadisi (: Vâdi'ñ-Nemîl):** *Kur'an-ı Kerîm'* de Nemîl Sûresi'ne atf yapılıyor: Âyet 18
  - 132 **Nablus ya da Nâbulus:** Antik adı Shechem'dir. Bu bölge, Romalılardan beri zeytinyağı ürünlerinin merkezidir. Nâbulus, İslâmî dönemde Sâmirî Yahudilerinden artakalanların merkezi durumundaydı. Müslümanlar onları rahatça yaşama ve ibadetlerini yapma hakkından mahrum etmediler.
  - 133 **Aclûn,** Ürdün'ün başşehri Amman'ın tam kuzeyinde, Şerîa Irmağının doğu yakasındadır. Tarihçi Ebu'l-Fidâ, Aclûn'dan bahsederken Rabad adlı kalesinin Salâhadîn'in kumandanlarından İzzeddîn Üsâme b. Munkîz tarafından inşa edildiğini ve gayet muhkem olduğunu söyler.
  - 134 **Ebû Ubeyde b. Cerrâh,** Peygamberimizin yakın arkadaşlarındandır. Suriye'ye gönderilen İslâm ordularının komutanyidi. Yedinci batında soyu Resulullah ile birleşmektedir. Hz. Ömer ona 'Kardeşim' derdi.
  - 135 **Muâz b. Cebel,** 18 yaşında Müslüman oldu. 70 kişilik Akabe Biatı'na ve tüm gazzelere katıldı. Çok güzel konuşurdu. Ölmeden önce "Merhaba ey ölüm!" diye başlayan nutku edebiyat ve tarihi kitaplarına geçmiştir. Hicrî 18'deki büyük vebada vefat etti.
  - 136 **Sûr:** Antik tarihçelerde Tyre diye kaydedilen çok eski bir şehirdir. Yunan filozoflarından birçoğunun uğrak yeri olmuştur.
  - 137 **Sayda ya da Sidon** o dönemlerde Lübnan ve Suriye bölgesinin ticâri merkeziydi.
  - 138 **Taberiye'nin sıcak su kaynakları;** eski çağlardan beri dağıtıltığı şifa ile ünlenmiştir. Ebu'l-Fidâ buradaki şehrin Tiberyus tarafından kurulduğu için Taberiye diye adlandırdığını söylüyor.
  - 139 **Galile (: Celîle; Kînesret)** gölü diye de bilinen Taberiye gölü ve civarı, Hristiyanlarca kutsal topraklardan sayılır. İncil'in doğduğu vatan diye tanımlandığı için bu bölgelerin eski zamanlara ait haritaları çıkarılır; İncil çevirisinin sonuna eklenir; buralara doğru yapılan dinî amaçlı geziler kitaplaştırılıp basılır. Bu bölge eskiden Mezopotamya'dan gelen kervanların uğrak yeriydi. Civarda Romalılardan kalma harabeler bulunmaktadır.
  - 140 **Bikâ'u'l-Azîz** diye anılan mıntıka, meşhur Bekaa vadisidir. Bu vadi çok geniş bir alanı kapsar; meyveleri, hamamları ve diğer güzellikleri ile meşhurdur. Kerek bu yörenin ticâri ve idâri merkeziydi.
  - 141 **Halep sultânı Nûreddîn Zengî,** İslâm tarihinin ünlü isimlerindendir. Adaleti ve cömertliği her tarihçi tarafından takdir edilmiştir. Memlûk çagını deha yanında eserleri ile belgelendiren biyografi uzmanı Türk bilgin Aybekoğu Salâhaddîn Safedî (: ö: 764 h./ 1363) ondan uzun uzadiya bahseder. Nûreddîn Zengî, Selçuklu geleneğine uygun bir siyasetle Suriye ve çevresini yönetti. Babası İmadeddîn Zengî, dedesi ise Kasîmûd-devle Aksun-kur'dur. Melik-i Âdîl diye lakaplandırılan Nûreddîn 1174'te vefat etti.
  - 142 **Buradaki bostan hikâyesi** İbrahim b. Edhem adlı sufîyle ilgili olmalı; Nûreddîn ve Ebû Yusuf Ya'kûb'un bu anlatımlarla ilgisi yoktur.
  - 143 **El-İksîr:** Filozof taşı olarak da bilinir. Müslüman bilim tarîhçilerinin aktardığına göre bazı simyacılar, bu taşıla râhîs (: basit ve degersiz) şeylerin değerli madenlere çevrileceğine inanırlardı. Türk kültüründeki "Yada" taşına benzer bir şeydi bu.
  - 144 **Bîmarîstan-ı Nûrî:** Nûreddîn Mahmud Zengî, 549 h./ 1154 m. yılında Dîmaşk'ta çok büyük bir hastane yaptırdı. Burası, yüzüllar boyunca halka hizmet verdi, İslâm

- tibbinin gelişmesine yardım etti. Melik Zâhir Baybars (1277 m.), Melik Nâsir Muhammed (1279 m.), Yavuz Sultan Selim (1520 m.) gibi hükümdarlar bu yapının çevresine ek binalar inşa ederek kurumun büyümесini sağladılar. Bu bina, gerek ahşap kapısındaki süslemeler gerekse bir bütün olarak mimari yönüyle eşiz bir sanat abidesidir.
- 145 **Tripoli ya da Trablusşam:** 1289'da Melik Mansûr Kalâvûn tarafından Haçlıların elinden alındı. İbn Battûta'nın söyledişi gibi Melik Zâhir Baybars almamıştır burayı. Melik Mansûr Kalâvûn 24 Şubat 1289'da Trablus'u kuşatma emrini verdi; şehir Nisan sonlarında düştü.
- 146 **Taylân** olarak geçen melikülümerâş aslında Taynal'dır. Zehebî 726 h./ 1326 m. yılinda Trablus'a Taynal Hâcîb'in tayin edildiğini söylüyor. Uzun adı Seyfeddin Taynal Eşrefi Hâcîb'dir.
- 147 **Melikülumerâlik** bir tür eyalet başkanlığına benzer. Memlûkler bu makama bazen nâîbu's-saltana da demişlerdir.
- 148 **Nevbet ve Tabîlhâne:** Küçük kalkana benzeyen kösât (: kösler), ziller, davul vs. her gece iki defa Kalatü'l-Cebel'de yani Kahire'deki yönetim merkezinde çalınırdı. Buna "nevbet" denilirdi. Daha sonra asıl Tabîlhâne'nin biraz daha küçültülmüşleri, melikülümerâş makamından bulunanlar ve diğer nufuzlu emirler için çalışmaya başladı.
- 149 **Sir Kâtipliği:** Memlûk Devleti'nin ilk zamalarında sir kâtipliği yoktu. Bu makam Melik Kalâvûn zamanında ihdas edilmiştir. Sir kâtibi, atamalarla ilgili beratları yazır, hükümdara gelen mektupları okur, verilecek cevapları hazırlar, nişan koyar, devletle ilgili tüm meselelerde ona danışılırdı. Halk ona Kâtim-i Sirr (: sir yutan, gizleyen) derdi.
- 150 **Esendemür Gûrcû:** 710 h./ 1310 m. yılında Trablus naibi oldu. Daha sonra Halep naipliğine getirildi. Gûrcû asilliyydi. Daha önceleri Dimaşk'ta görev yapmıştır. Son derece cesur, gözükara, acımasız, kurnaz, ihtiwaslı ve korkunç biriydi ama ilim adamlarını severdi. 711 h./ 1311 m.'de Kerek zindanında öldü.
- 151 **Kebek ya da Kabak:** 14. yüzyıl Çağatay hanlarındandır. 1318'den 1326'ya kadar Çağatay ulusunu yönetti.
- 152 **Hisnû'l-Ekrâd (: Kurt Kalesi):** 1030 m. civarında inşa edildi. Zengiler dönemindeki Haçlı saldırılardan ötürü adı sıkça geçer. Burası uzun bir süre Trablus Kontluğu tarafından karargâh olarak kullanılmıştır ve Melik Eşref tarafından 1219 m.-1220 m. yıllarında etrafi harap edilmiştir. Sultan Baybars'ın 1271'deki hücumıyla kesin olarak Haçlılardan geri alınmıştır. Bu kale, batı dillerinde Krak des Chevaliers diye bilinir.
- 153 **Humus ya da Hims:** Eski adı Emesa'dır. Ortaçağ'da Suriye'den geçen ticaret kervanları kavşak noktalarından. Güzelliği ve bahçeleriley tüm gezgin ve coğrafyacıların dikkatini çekmiştir. Bu gün başkent Şam'dan (: Dimaşk') arabaya 3 saat uzaklıktadır.
- 154 **Hâlid b. Vefîd:** İslâmın doğuş yıllarının ünlü kumandanlarındandır. Bizans'a karşı yapılan saldırırlarda önemli roller üstlendi. Mûte Gazâsı'na katıldı ama daha sonra 60 yaşlarında 21 h./ 641 m.'de yatağında vefat etti.
- 155 **Hama:** O dönemde Memlûk sultani Nâsir'in verdiği yetkiyle Hama ve çevresini yöneten Eyyûbî kökenli tarihçi Ebu'l-Fidâ söyle diyor: "Hama, Îsrâilogullarının kitaplarında adı geçen çok eski bir şehirdir. Şam şehirlerinin en temizi ve görkemli olan Hama'nın büyük bir kısmı -doğu ve batı cihetleri itibâriyla- Âsi nehri tarafından kuşatılmıştır. Gayet sağlam ve yüksek bir kalesi vardır. Şehrin iç kısmında değirmenler ve sudolapları bulunur."
- 156 **Âsi nehri:** Ebu'l-Fidâ söyle diyor: "Oront ve Hama nehri diye adlandırılan bu nehre Ters Nehir dendigi de olmuştur; zira güneyden kuzeye doğru akmaktadır. Ona 'âsi' denmekte, zira diğer nehirler gibi araziyi rahatça sulayabilir bir konumda değildir; bu yüzden onu sudolaplarıyla çekip toprağa sunmak gerekmektedir."

- 157 **Nüreddin Ebu'l-Hasan Ali b. Musa Ansî:** İbn Saïd Mağribî diye de tanınan bu Endülüslü şair, Gîrnata yakınlarında doğdu. Hayatı boyunca yaptığı yolculuklar esnasında Misir'a, Irak'a, Suriye'ye uğradı ve 685 h./ 1286 m. yılında Tunus'ta vefat etti.
- 158 **Ebu'l-Alâ Maarrî:** 363 h./ 973 m. yılında Maarrâ'da doğdu, dört yaşında gözlerini kaybetti; içindeki arayışa cevap bulmak için çok gezdi, tartışmalara katıldı. Nihayet Bağdat'a yöneldi ama oranın edebî çevrelerinde umduğu ilgiyi bulamadı. Sonra yine Maarrâ'ya döndü ve 449 h./ 1058 m. yılında burada vefat etti. İsmâiliye mezhebinde; kendine özgü bir akılçılık ile sıfırlığı birleştirmişti zihinde. Zaman zaman koyu materyalizmi andırın ifadeleri, zaman zaman da ruhçuluk kokan ibareleriyle garip sentezlerin adamdıydi. En ünlü eseri olan *Luzûmiyyât*'ın felsefi derinliği ön plana çıkar. Şair, şehir hayatına, din adamlarına, bedene, ruhu ve akla dair görüşlerini burada açıklar. Diğer bir eseri olan *Risâletü'l-Gufrân*'a gelince; ilk bölümünde Cennet ve Cehennem'i konu alan diyalogväri bir yol hikâyesi anlatırken ikinci bölümde çağının edebî akımlarını ve edebiyat tarihine ilişkin yaygın inanç ve söylenceleri keskin bir eleştirden geçirir.
- 159 **Maarratü'n-Nu'mân:** İbn Cüzeyy'e aykırı bir görüş serdeden Yâkût el-Hamevî, bu şehrin isim babası olarak Nu'mân b. Adiyy b. Gatafân'ı gösteriyor. Maarrâ, tarihi antik çağ'a uzanan çok eski bir şehirdir.
- 160 **Ömer b. Abdülazîz:** (ö: 101 h./ 720) Ana tarafından Hz. Ömer soyundan gelen; adaleti ve insaflı meşhur olmuş dindar ve âlim Emevî halifesi. Süleyman b. Abdülmelik'ten sonra başa geçti, Hz. Ali'ye sövülmemesini yasakladı, vergi vs. işlerde İslâhat yaptı; halkın memnuniyetini kazandı.
- 161 **İbn Cübeyr:** (ö: 614 h./ 1217 m.) İbn Battûta'nın bazı abidevî eserleri ve şehirleri tanıtmışken faydalandığı bu Endülüslü gezginin kitabı; olayların tarihini belirleme, dîni ve kültürel ögeleri kayda geçirme ve mekânları etrafında tantıma bakımından en güvenilir ve özlü rîhle (: seyahatnâme) metinlerinden sayılmıştır. *er-Rîhle ile'l-Meşrîk* diye bilinen kitabında İbn Cübeyr, Gîrnata'dan yola koyularak Cezîre-i Tarîf, Sebte, deniz yoluya İskenderiye; oradan Kahire ve Güney Misir'a, Ayzâb yoluya Cidde'ye, oradan Mekke-Medîne'ye; nihayet Bağdat, Musul, Suriye yoluya kendi yurduna dönmüştür. Kitap 13. yüzyıl Arap dünyasının siyasi, dîni, kültürel aynası durumundadır. 578 h./ 1182 m. yılında başlayan bu yolculuk 581 h./ 1185 m. yılında biter.
- 162 **Hamdânîler:** Abbâsîlerin dağılmasıyla kurulan Arap emirliklerindendir. Halep ve çevresine egemen olan Seyfüddîvîle Ali, Arapların Taâlib kabilesinden olup 890'da öldürülün Emir Hamdân'a dayanır. 945'te Misir İlhâsi'dî'nin elinden Halep'i alan Seyfüddîvîle önce Bizanslılara karşı çetin mücadeleleriyle şöhret buldu. Onun 967'de Halep'te ölmesiyle yerine oğlu Sa'duddevle ve torunu Sa'iduddevle geçti; emirlik 1002 tarihine kadar devam etti. Fâtimîlerin etkisiyle Karmâflîliği resmi ideoloji olarak benimsese bile bu sülâlenin bilime ve memleketlerini korumaya verdiği önem, Sünî tarihçiler tarafından da övülmüştür. Seyfüddîvîle'nin asıl ünnü sarayında ağırladığı şairler, filozoflar ve bilim adamlarından kaynaklanmaktadır.
- 163 **Kazan Han:** Gazân Han diye de kaydedilen bu meşhur İlhanlı hükümdarı 699 h./ 1299 m. ve 700 h./ 1300 m. yıllarında Halep'e iki büyük saldırısı düzenlediye de başarılı olamamıştır.
- 164 **Halep'ten akan nehir Âsî değil Kuvayk'tır.**
- 165 **Velîd b. İsa Buhtûrî:** (ö: 284 h./ 898 m.) Şiiri "altın gerdanlık" diye vasfedilen büyük şair. 206 h./ 821 m. yılında Menbec'de bedevî bir çevrede doğdu; döneminin meşhur şairi Ebû Temmâm'ın etrafında yer aldı. Devir saraya yanaşma ve bu sâyede rüsdünnü ispat etme devri olduğu için Abbâsî halifesi Mütevekkîl'in yanına vardi, Türk asıllı sanatkâr vezir İbn Hâkân Feth'in himayesini gördü; ancak Mütevekkîl ve veziri ölünce Buhtûrî'nin talihî tersine döndü ve yine doğduğu yere geldi; Menbec'de vefat etti. *Kitâbü'l-Hamâse* adlı bir eseri ve kalınca bir Divan'ı vardır.

- 166 **Ebûbekir Ahmed Sanavberî:** (ö: 334 h./ 946 m.) Antakyali şair. Hamdâniler devrinin pastoral tasvir konusunda önde gelen şairlerindendir. Bahçelerin ve çiçeklerin şairidir. Söylediği şiirler Sûli tarafından derlenmiştir. Halep, Antakya ve Dımaşk arasında yaptığı yolculuklar onda karşı konulmaz bir tabiat tutkusunu oluşturmuş; hareket, heyecan ve rengin şiirini böyle doğurmuştur. Eseri *Ravdiyyât* adıyla bilinir.
- 167 **Ebu'l-Feth Kuşacım:** (ö: 360 h./ 970 m.) İranlı yahut Hind asıllıdır. Filistin'e yerleşmeden önce yakın dedelerinin Irak'tan geldiği söylemektedir. Kudüs, Dımaşk, Halep, Bağdat ve Misir arasında gezdi; Hamdânilerin sevgisini kazandı; aşçılığa, şarki söyleme sanatına ve nedimlige dair kitaplar yazdı. Şiirinde gerçekçi ve tasvircidir.
- 168 **Kînnesrîn:** Ebu'r-Reyhân Birûnî, buranın eskiden Benî Rebîa kabilesinin yurdu olduğunu söylemektedir. İslâm fetihlerinin ilk yıllarda karargâh olarak kullanılmaktaydı; zamanla güçlü bir merkeze dönüştüse de Halep'in idarı bakımdan yıldızi parlayınca burası zayıfladı ve harap oldu.
- 169 **Antakya:** Antakya, 491 h./ 1098 m. yılında Haçlı seferleri münasebetiyle Franklar tarafından denizasını kurulan ilk prenslik idi. 666 h./ 1268 m. yılında Zâhir Baybars burayı fethetti. Bu operasyonla Avrupalı Hıristiyanların Ortadoğu'daki egemenlikleri son bulmuştu. Antakya bu tarihinden sonra eskisi kadar güçlü bir ticaret ve kültür merkezi olamadı. 1266'da Memlûk Türklerinin eline geçen şehir, Osmanlıların Ortadoğu sahnesine çıkmasıyla yine Türklerin elinde kaldı ve bu Cumhuriyet'ten sonra da devam etti.
- 170 **Sîs:** Kiliyka Prensi Rupenid tarafından 472 h./ 1080 m. yılında Çukurova civarında kurulan Ermeni Krallığı'na İslâm tarihçileri Memleket-i Sîs adını vermişlerdir. Zaman zaman Haçlılarla anlaşmalar yaptı ve Moğol egemenliğini tanıyarak onlara vergi ödedi; daha sonra 24 Ağustos 1266'da Baybars'ın vurduğu darbeyle artık çizeyi Memlûklere ödemeye başladı ve stratejik açıdan önemsiz hâle geldi. Bundan böyle Küçük Asya siyasetinde adı geçmez oldu.
- 171 **Bağlıye:** Aslı, eski İran para sistemine dayanan birkaç miskal ağırlığında bir sikkedir.
- 172 **Amk ya da Umk:** Hatay civarında Amik ovası diye bildiğimiz geniş mintika.
- 173 **İsmailîye ve Fidâviye:** İsmailîye, Şîliğin çeşitli kolları arasında kendine özgü ritüelleri tamamen sistemleşmiş, müntesipleri bugüne kadar gelebilmiş bir yoldur. Fidâviye ise bu kol içinde eylem, strateji ve ideojisi Hasan Sabbâh (ö: 518 h./ 1124 m.) tarafından geliştirilmiş olan bir gruptur. Komite kurma, vurucu tim oluşturma, ayaklandırma ve benzeri faaliyetlerde ustalaşmış olan bu grubun fertleri, ses getiren büyük eylemlerini yapmadan önce haşhaş alırlar; bu yüzden onlara "Haşşâşîn" denilmiştir.
- 174 **Karâ Sunkur:** siyasi ihtaraları olan Çerkes asıllı cesur bir emir idi. Mansûr Kalâvûn zamanında alınmış memlûklerden olduğu için isminin ardına "Mansûri" sıfatı eklenerek anılır. Melik Nâsır'dan kaçış saygın bir siyasi mülteci olarak İlhanlı Moğollarına sığındı ve nihayet 728 h./ 1328 m. yılında Merâğâ'da öldü. Zehebî'nin anlatlığına göre tecrübe, dâhi bir siyasetçi ve asker idi; ancak Şam valisi olduğunda rüşvet almaktan ve zulmetmekten çekinmemiştir. Buna rağmen halk, şairler ve yazarlar arasında kahramanlığına, adaletine ve dindarlığına dair efsanevi şeýler anlatılmıştır.
- 175 **Melik Eşref Halîl:** Eşref, meşhur Memlûk hükümdarı Nâsır'ın kardeşlerindendir. 689 h./ 1288 m. yılında başa geçti; çetin bir muhasaradan sonra Akkâ'yı aldı, Suriye ve Lübnan kiyalarındaki Haçlı artığı krallık ve karargâhlara korku saldı, şairler ve yazarlar tarafından övgüyle anıldı, 692'de Emir Mûhennâ b. İsa'yı yakaladı ve Kal'atü'l-Cebel zindanına koydu, Çukurova Ermeni Krallığı'na (: Memleket-i Sîs) sefer düzenledi; nihayet 692 h./ 1293 m. yılında Emir Baydarâ, Dımaşk valisi Lâçin ve Halep valisi Karâ Sunkur tarafından düzenlenilen bir suikastla Eşref'in hayatına son verildi. Otuz yaşında ölen ve üç yıl iki ay gibi kısa bir taht hayatı olan Eşref yakışıklı, uzun boylu cesur, askerî zekâsı ile dikkat çeken cömert biriydi.

- 176 **Mühennâ b. İsa Mühennâ Emîrü'l-Arab:** Soyca Arapların Tayy kabilesine mensup olan İbn Mühennâ, bölgeye hâkim olan Selçuklu artığı Atabeklerden beri Suriye çöl lerinde hüküm sürmesine izin verilmiş bir aileden geliyordu ve Misir Memlûkleri tarafından kendisine iktâ bağlanmış saygın bir emir idi. Zira İlhanlı Moğollarına karşı Misir Hükümeti'ni tutuyordu. Ancak dostu Kara Sunkur'la yaptığı ittifak onu sıkıntılı duruma düşürdü; İlhanlılara sığınmak zorunda kaldı ve 735 h./ 1335 m. yılında vefat etti. Zehebi onun mütevazı, haysiyetli, cesur bir kumandan olduğunu anlatır.
- 177 **Âkuş Efram Cerkesi:** Mansûr Kalâvûn'un memlûklerinden idi. Tekrar tahta geçen Nâsır onu Dîmaşk'a vali yaptı ancak siyâsi ve askerî bakımdan gücünü artıran Âkuş bunu bellî edici hareketlerde bulundu. Nâsır ise onu tutmak istiyordu artık; böylece Efram, İbn Mühennâ ile birlikte İlhanlı sultânı Harbende'ye kaçtı ve 720 h./ 1320 m. yılında İlhanlı yurdunda vefat etti.
- 178 **Harbende (: Hudabende) ya da Olcaytu:** İlhanlı hükümdarlarındanandır. 703 h./ 1304 m. ile 716 h./ 1316 m. arasında İlhanlı ülkesini yönetti. Kendisinden sonra Ebû Saîd Bahadur başa geçti.
- 179 **Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab:** Irak-ı Acem; İsfahan'dan Kazvîn, Hemedân ve Rey'e kadar uzanan ve aslında "Cibâl" diye bilinen dağlık bölgeye yanlışlıkla verilen isimdir. Yâkût Hamevî bu bölgeye yanlış isim verilmesinin sebebini izah ederken der ki: "Herhalde Selçuklu hükümdarından biri asıl Irak bölgesiyle beraber doğuda İran'da kalan mezkûr dağlık bölgeye de hâkim olunca ona Irak sultânı denildi ve sahib olduğu bütün arazi Irak namıyla isimlendirildi. Böylece Dicle-Fırat kıyılarına Irak-ı Arab denilirken doğudaki bölgeye Irak-ı Acem denildi."
- 180 **Emir Dümurtâş (: Timurtaş) Çobanoğlu:** Bir zamanlar Moğolların Anadolu naibi olan ve otantik yazılıyla Dümurtâş b. Cübân diye bilinen bu emir, Sultan Ebû Saîd'in korumaları eşliğinde bir aylık yolculuktan sonra 728 h./ 1328'de Kahire'ye geldi; büyük ikram ve saygıyla karşılandı sonra birden yakalandı ve aynı yılın Şeval ayının 3'ünde idam ettilerdi. İbn Habîb onu cesur, cömert, etkileyici biri olarak vasfeder. Çobanoğlu'nun kendini mehdî gibi görmesi ve Anadolu'yla ilgili bazı düzenlemelere girişmesi tarih kitaplarında etrafîka anlatılır.
- 181 **Nusayrî Mehdi'si:** Tarihi İbn Kaymaz Zehebî de bu olayın 717 h./ 1317 m. yılında vuku bulduğunu kaydederek şöyle diyor; "Lâzkiye taraflarında Nusayrî taifesinden, Mehdi olduğunu iddia eden biri çıktı. Üçbine ulaşan yandaşları ona bazen 'Beklenen Mehdi', bazen Hz. Ali, bazen de Muhammed Mustâfâ diyorlardı. Bütün bir ümmetin kâfir olduğunu iddia eden bu adam epey bir kargaşa çıkardıktan sonra Memlûk askeri tarafından perişan edildi; 120 civarında Nusayrî öldürüldü."
- 182 **Lâzkiye:** Suriye'nin Akdeniz'e açılan kapılarından olan Lâzkiye, Türkiye'ye çok yakındır. Tarihi, antik çağda uzanan bu şehrin surları Salâhaddin tarafından -bölgenin Haçlılardan geri alınışı esnasında- yıktırılmıştır.
- 183 **Gemiler gasbeden kral:** *Kur'an-ı Kerîm*'de Kehf Sûresi'nin 78. âyetinde bahsedilen krala işaret ediliyor.
- 184 **Deyr-i Fârûs:** Ebû'l-Fidâ bu manastırdan bahsederken mimarisinin gayet güzel olduğunu, daima meskûn bir mahal olup hiç terkedilmediğini bildirir.
- 185 **Markab Kalesi:** 453 h./ 1062 m. yılında inşa edildi, daha sonra Haçlılar tarafından ele geçirildi ve ismi Margot'a çevrildi; nihayet Memlûk sultânı Kalâvûn 684 h./ 1258 m. yılında burayı geri aldı. Banyas yakınlarındaki bu yapı günümüzde de ziyaret edilmektedir.
- 186 **Akra' dağı:** Aslında Cebel-i Lübnan yolunda değildir; Lâzkiye'nin kuzeyinde olan bu yüksek nokta (1739 m.) ve Bilâdüşşâm'ın en yüksek noktası da değildir. Bugün Türkiye-Suriye sınırındadır ve Kas dağı diye bilinmektedir.
- 187 **Cebel-i Lübnan:** Lübnan'ın yaslandığı dağlara verilen genel isim. En yüksek nokta kuzeyde Deyr-i Kadib tepesidir (3070 m.). Lübnan dağlarının etekleri turunciller

- bakımından çok zengindir. Bugün daha çok bağılarıyla meşhurdur. Aslında biri doğuda (: Cibâl-ı Lübnan Şarkiyye) diğeri batıda(: Cibâl-ı Lübnan Garbiyye); birbirine paralel iki dağ zinciri vardır. İkisinin arasında meşhur Bikâ vadisi (: Bekaa) yer alır.
- 188 **Baalbek:** Eski ismi Heliopolis olan bu şehrın geçmişi antikçağa kadar uzanır. Ebu'l-Fidâ burada çok iyi korunmuş bir kale olduğunu, etrafının bağ-bahçe ve akarsularla dolu bulunduğu, -Azizi'nin kitabından naklen- eski bir din olan Sâbiîliğin mukaddes mekânlarından birinin burada olduğunu bildirmektedir. Baalbek'teki Jupiter Tapınağı'nın harabeleri bugün de turistleri çekmektedir.
- 189 **Hicrî 726 yılının Ramazan ayının 9'u;** 1326 yılının 9 Ağustosu'na denk düşer.
- 190 **Dımaşk:** Bugünkü Şam. O çağda Bilâdü's-Şâm diye adlandırılan ve Suriye-Lübnan-Filistin'den oluşan geniş bölgenin idarî merkezi Dımaşktır.
- 191 **Gûta:** Sözlükte "verimli çukur ova" demektir. Gûta kelimesi zamanla Dımaşktaki verimli alanın adı olmuştur. Ebu'l-Fidâ o dönemdeki Dımaşk için söyle der: "Dımaşk, dünyanın en güzel ve tercihe şayan dört büyük 'gûta'sından birine sahiptir. Ancak en iyisi Dımaşk'takidir. Kuzeyinde Kâsiyûn dağı bulunur; en güzel mekânlarından biri de Rabve'dir."
- 192 **Muhammed b. Câbir Vâdî Âşı:** Ailesi Endülüs'ün güneyindeki Vâdî Âş (: Guadix) bölgesinden gelen; kendisi hicrî 683'te Tunus'ta doğan hadîşçi, şair, gezgin. 720 h./ 1320 m. dolaylarında doğuya yönelik gezilerine başladı; pek çok âlimden ders aldı ve 749 h./ 1348 m. yılında Tunus'ta vebadan öldü. Beldeler hakkında "Kirkhâdis" mecmuaşı derleyenlerdedir.
- 193 **Serefüddîn İbn Uneyn Dımaşkî:** Sultan Salâhaddin Eyyûbî tarafından Dımaşk'tan kovuldu; Salâhaddin'in vefatından sonra Dımaşk'a girebilmesi için Melik Âdil tarafından ona tekrar izin verildi. Eyyûbilerde bir dönem saray kâtipliği de yapan İbn Uneyn, 630 h./ 1232 m. yılında vefat etti.
- 194 **Arkale Hassân b. Numeyr Kelbi:** Dımaşk'in yerlisi olan bu şair, Salâhaddin Eyyûbî'ye bir methiye yazmış, ondan ikibin dinar armağan almış, ancak bunu yiymeden 567 h./ 1171 m. yılında ölmüştür.
- 195 **Cılık:** İslâmâdan önceki Arap krallıklarından Gassânîlerin siyasi merkezi olan Cılık, Arap edebiyatında 'gûta'nın eş anlamlısı olarak sıkça kullanılır; böylece o mekânın eski şâhîne gönderme yapılır. Kelime, Türkçe "çalılık"a benziyor; en eski kökle ri araştırılmalı.
- 196 **Şâme;** aynı zamanda tendeki "ben" manasına geldiği için Arkale'nin ikinci dizesinde cinas vardır
- 197 **Zevrâ:** Bazlarına göre Dicle'nin, bazlarına göre ise sadece Bağdat'ın batı yakasına verilen ismidir.
- 198 **Dımaşk'ta Cumartesi günleri:** Cumartesi o dönemde gezip tozma günüydü. Fas ve Endülüs'te ise Cumartesi ve Pazar dinlenme ve gezme günleri idi. Ebu'l-Hasan İbnü'z-Zekkâk gibi ünlü şairler de Cumartesi ve Pazar günlerinin güzeliğini işleyen dizerlər söylemişlerdir.
- 199 **Velfîd b. Abdülmelik b. Mervân:** Emevî halifelerinin altıncısıdır; babası Abdülmelik vefat ettikten sonra tahta oturdu, Musa b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd onun gözde kumandanlarındandır.
- 200 **Roma Yapısı Minareler:** Birincisi evvelce eski kilisenin çan kulesiydi, ancak 739 h./ 1339 m. depreminden sonra tamamen yıkılmış ve yerine yeni bir minare yapılmıştır; ikincisi ise Velfîd'in inşaat esnâsında yardım aldığı Bizanslıların eseridir
- 201 **Zeyâlia:** Bugün Somali'de bulunan Zeyla' bölgesinden gelenlere o günlerde Zeyâlia deniliirdi. Buna benzer bir isimlendirme hâlen Misir'da Ezher Üniversitesi'nde mevcuttur; câmi yakınında Türk öğrencilerin ta eskiden beri kalıp yerleştiği bölüme Revâkû'l-Etrâk; Mağrip (: Fas) kökenlerin kaldığı bölüme ise Meğâribe denilir.
- 202 **Zekeriyyâ (as) ile ilgili âyet;** Meryem Sûresi (19. sûre) 7. âyet.

- 203 **Udül Müessesesi:** Bilirkişi veya tarafsız ağırbaşlı saygın kimselerden oluşan tanık heyetine Udülü'l-Müslimîn, Şuhûdü'l-Udül vs. isimler verilirdi. Osmanlılar zamanında da mahkemelerde bu tür bir heyetin imzası olmadan verilen karar uygulanamazdı.
- 204 **Saatler Kapısı:** Burada su ile çalışan saat sistemini Nûreddîn Mahmud Zengî (ö: 569 h./ 1174 m.) yaptırmıştır.
- 205 **Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî:** İslâm dünyasının çoğu bölgesinde ve Osmanlı'da Arap diliyle ilgili olarak okutulan klasik kitaplardan *Tellîs*'in yazarı. Celâleddin Kazvînî hicri 666'da Musul'da doğdu, babası ve kardeşleriyle Anadoluya yerleştiler, dinî ve akâli ilimlerde tüm akranlarını geçti, hukukta derinleşti ve yirmi yaşına basmadan kadılık makamına getirildi. Daha sonra Dimaşk'a yerlesen Celâleddin burada Fârûkî, Eykî, Birzâlı gibi hadîs otoritelerinden ders aldı ve kadı oldu. 727 yılında Memlûk hükümdarı Nâsır tarafından Mısır başkadılığına tayin edildi; fakirlere, kimsesizlere ve bilgi peşinde koşan zeki gençlere yardım etti. Oğullarının sefahat içindeki yaşamı onu çok üzdü, bu yüzden kariyerini kaybetti; tekrar Şam kadılığına getirildi ve 739 h./ 1338 m. yılında vefat etti.
- 206 **Alâeddin Ali b. İsmail Konevî:** Hicri 668'de Konya'da doğdu, 693'te Dimaşk'a geldi, İkbâliye Medresesi'nde dinî ve akâli ilimleri okudu, daha sonra Kahire'ye geldi ve Saîdûs's-Suadâ Hangâhî'nda yönetici oldu. Burada devrin en meşhur hocalarından usûl, tefsir, fikh ve tasavvuf dersleri aldı. 727 yılında Şam kadılığına geldiğinde yirmi beşinci kitabı da beraberinde getirmiştir. Fikih, Arapça ve tasavvufa dair kitaplar yazdı.
- 207 **Şemseddîn Muhammed b. Süleyman b. Kûfsî:** Mağrip'ten gelmiş, Mısır'da ders almış, Dimaşk'a yerleşmiş ve hukukî mevkûlarda derinleşmiştir. Dilinde Mağrip lehçesinin etkileri hissedilirdi; C harfini Z gibi, Y harfini S gibi telâffuz ederdi. 743 h./ 1343 m. yılında vefat etti.
- 208 **Samsâmiye Medresesi:** Mâlikîlerin yoğunlaştığı bir merkezdi. İbn Kesîr'in bildirdiği göre dönemin nüfuzlu adamlarından 701 yılında Müslüman olan Şemseddîn Gabriyel Esmerî oraya bağısta bulunmuş ve hoca tayin etmiştir. Genellikle Endülüs ve Fâşîlîlerin toplandığı bu üniversitede İbn Teymiyye gibi meşhurlar da ders okutmuştur.
- 209 **İbn Teymiyye:** Bazı araştırmacılar buradaki olaya İbn Battûta'nın şâhitlik etmesinin mümkün olmadığını, zira o tarihte İbn Teymiyye'nin zindanda bulunduğu savunmuşlardır. İbn Teymiyye 10 Rebîülevvel 661 h./ 22 Ocak 1263'te Harrân'da doğdu. Yedi yaşına bastığında Moğollar Harrân'ı istilâ etmiş; ailece Dimaşk'a göç ettiler. Burada Arap edebiyatı, hadîs, fikih, tarih gibi alanlarda dördü kadın olmak üzere ikiyüzden fazla hocadan ders aldı. Alabildiğine dikbaşlı; doğru bildiğini en katı ve sarılı ifadelerle söylemekten çekinmeyen biriydi. O dönemde artık belirli bir sistematik keşf etmemekten çekinmeyecek biriydi. O dönemde artık belirli bir akitte ilk devre dönüş sloganı altında kendi dostlarını bile şaşırтан aşırı fikirler ile ri sürüdü, hayatının en verimli dönemi hapsilerde geçti, dinin kelâmla savunulamayacağına inanıldığı için kelâmcılara karşı -Sünî bile olsalar- son derece sert hücumlarda bulundu; felsefeye karşı amansız bir düşman kesildi. Halkın evliya kabirlerine gösterdiği aşırı saygıyı tevhide aykırı tehlikeli bir sapma olarak gördü. Dinî eğitisi gerçekten çoktu ama sınırlı tanımaz polemikçiliği, tasavvuf ve kelâm ehlîne karşı yürüttüğü kampanya onun bazı fikirlerinin de doğru anlaşılamamasına yol açtı; yârânları ve talebeleri onu, bazı görüşlerini tashih etmesi için uyarmışlar fakat o kabul ettiklerinden asla vazgeçmemiştir. 20 Zilkade 728 h./ 27 Eylül 1328'de zindanda vefat etti.
- 210 **Sultan Nûreddîn Medresesi:** h. 563 yılında Nûreddîn Zengî tarafından eski Emevî Sarayı'nın üstüne inşa edilmiştir.

- 211 **Ahmed b. Ömer Kurtubî** (: İbnü'l-Müzeyyen): İskenderiye'de hocalık yapmış Mâlikî fakihlerindendir. Usûl-i fikih ve hadîs alanlarında da otorite olan İbnü'l-Müzeyyen, ilk tâhsilini Kurtuba'da tamamladıktan sonra doğuya uzandı ve İskenderiye'ye geldi. *Sahîh-i Müslim* olarak bilinen hadîs külliyyatını önce özetlemiş sonra da bu özetî şerhederek eserine metinde geçtiği gibi *Müfîhim* ismini vermiştir. 656 h./ 1258 m. yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.
- 212 **Arslan b. Ya'kûb Türkmânî** (: Bozdoğan): Ca'berli Şeyh Raslân diye de tanınan bu şöhretli ermisiñ Dîmaşk'taki kabri bugün bile ziyaret edilmektedir. Arslân b. Ya'kûb, Ebu'l-Beyân Bennâ ile beraber dönemin en müitim ve saygınlı sufilerinden-di. 699 h./ 1300 m. yılında vefat etmiştir.
- 213 **Ahmed Rifâî**: Siyah giymekle ünlenmiş olup Rifâîyye tarikatının kurucusudur. Irak'ın Vâsit şehrine bağlı bir kasabada doğmuş, bu bölgede fikih, edebiyat ve tasavvuf eğitimi almış; daha sonra kendi yöntemini yaymaya başlamıştır. Rifâîyye tarikatı, bugün Somali'den Türkiye ve Endenozya'ya kadar çok geniş bir alanda yüzbinlerce müntesibi bulunan bir tarikattır. Ahmed Rifâî 578 h./ 1182 yılında yine Irak'ta, Ümmü Ubeyde köyünde vefat etmiş ve oraya gömülmüştür.
- 214 **Ebû Medyen**: Ebû Medyen Şuayb, 515 h./ 1121 m. civarında Endülüs'ün İşbiliye (: Sevilla) şehrinde doğdu. Küçük yaşta yetim kaldı, ilim tâhsil için önce Tanca'ya sonra Septe ve Merrâkes'e geçti; nihayet Karaviyyîn Câmiî'nde fikih tâhsil etti. Gazalî'nın İhyâ'sını ve Hâris Muhamâsibî'nin Rîâye'sini o devrin en büyük ustalarından okuyan Ebû Medyen, hac dönüsünde Bîcâye taraflarına yerleşti. Ebû Zekeriyâ Câmiî'nde verdiği derslere yüzlerce insan katılmaya başlamıştı. Dönemin hükümdarı Ebû Yusuf Ya'kûb onun siyâsî gaileler çıkaracağından kuşkulandı ve nazik bir şekilde Merrâkes'e gönderilmesini emretti. Tilimsan yakınlarında hastalandı, 594 h./ 1197 m. yılında Ubbâd köyünde vefat etti.
- 215 **Ümmü Külhûm** (: Gülsüm): Hz. Fâtima'nın kızıdır. Ibn Cübeyr, Ümmü Külhûm'ün kabrinin Dîmaşk'ın güneyindeki Râviye köyünde olduğunu belirtmiştir.
- 216 **Seyide Sükeyne**: Hz. Hüseyin'in kızı olan Hz. Sükeyne, Kerbelâ faciasından sağ kurtulamış, epey bir süre yaşadıktan sonra 117 h./ 735 m. yılında Medina'de vefat etmiştir. Zaten İbn Battûta da "dediklerine göre" diyerek ihtiyatlı konuşuyor.
- 217 **Erîha**: Beyt-i Makdis'e bir gün uzaklıkta bir köy idi. Bugün Jericho diye bilinen yerdir ve Yahûdilerin mukaddes mekânlarındandır. Îsrâilogullarının kitaplarında cebâbarlar (: büyük zorbaların) yurdu olarak geçer. Yûşa b. Nûn'un ilk fethettiği Suriye toprağıdır.
- 218 **Dîmaşk'taki büyük vebâ**: İbn Battûta'nın bu ziyaretinde verdiği vebâ olayı, aslında seyahatinden dönerken yaptığı ikinci ziyaretinde, yani 747 h./ 1347 m.de vuku bulmuştur.
- 219 **Argûn Şâh Nâsırî**: İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd tarafından Mısır'a gönderilen kabiliyetli bir siyasetçiydi; Melik Nâsîr'in yüksek rütbeli adamlarından biri hâline geldi. Bir ara mabeyincilik bile yapmıştır. Sonra Safed'e vali oldu, arkasından Halep valiliğine getirildi. Yıldızı iyice parlayan Argûn nihayet Dîmaşk'a tayin edildi. İbn Hacer'e göre Mısır'dan gelen bir fermanla tutuklandı ve 750 h./ 1349 m. yılında feci bir baskınla öldürüldü. İbn İyâs, *Bedâiu'z-Zühûr*'da onun başına gelenlerin Cabuga adlı başka bir emir tarafından tezgâhlâdırmı söyler.
- 220 **Sâlihiye Mahallesi**: Meşhur Kâsiyûn dağının eteklerine yaslanan bu mahalle bütün sehere tepeden bakar ve Mısır Türk Memlûklerinin ilk hükümdarının annesi Sultan Seceretüddür, Muhyiddîn İbn Arabî, Gramerci İbn Mâlik gibi ünlülerin kabirlerini içinde barındırır.
- 221 **Neyreb**: Yâkût Hamevî, Dîmaşk'tan yarımfersah uzaktaki bu kasabanın, çok güzel bahçelere sahip olduğunu belirtir.

- 222 **Gelinlere çeyiz hazırlayan vakıflar:** İslâm tarihinde vakıfın hizmet verdiği sahalar arasında hattatlara mürekkep sağlamak, borcunu ödeyemez durumda olanların borcunu ödemek, yaşı kayıkçı ve hamalların iâşesini karşılamak, çocuğuna oyuncak alamayacak derecede fakir ana-babalara oyuncak vermek, sakat ve aç hayvanları barındırmak, elverişli binalara kuş evleri yaparak kuşların bakımını yürütmek gibi başlıklar da vardır.
- 223 **İmâdüddîn İsmail Kaysarânî:** Dimaşk’ın saygın ailelerinden olan Kaysarânîlerden gelen imâdüddîn, 714’tे Halep sırkâtipligine atandı; daha sonra Dimaşk emiri Tin-kız’ın ferman kâtipligini yaptı ve 736 h./ 1336 m. yılında vefat etti.
- 224 **726 yılının Ramazan ortası:** 15-28 Ağustos 1328’e tekabül eder.
- 225 **Kasım b. Muhammed Birzâlı:** Soya Birzâla diye tanınan Berber kabilesinden gelen bu ünlü âlim; kiraat, hadis, tefsir ve fikih alanlarında uzmandı. 739 h./ 1339 m. yılında vefat etti.
- 226 **Rivayet zinciri:** Burada klasik semâ yönteminin dayandığı zincir görülmeyecek. Hadîs, Peygamber sözü olması itibarıyla son derece mühüm bir meseledir ve ilk alındığı raviden son aktarıldığı şahsa kadar tüm rivayet zincirinin mümkün olduğunca açık seçik olması gereklidir.
- 227 **Âiçe Harrâni:** Geçimin terzilikle sağlayan bu ünlü bilgin h. 647 yılında doğdu, hadîs ilminde uzmanlaşmış bir ailede büydü; kardeşi Muhâsin de büyük muhaddislerden-di. Zehebî onun son derece kanaatkâr ve iyi bir hadîs araştırmacısı olduğunu belirtir. 736 h./ 1336 m. yılında vefat etmiştir. O dönemde özellikle tarih, edebiyat, *Kur'an* kiraati ve hadîs ilminde uzmanlaşmış çok sayıda hanım bilgilene tesadüf edilmektedir.
- 228 **Zeyneb binti Kemâleddin Makdisî:** 646 h./ 1248 m. yılında doğan Zeyneb çağının en büyük kadın muhaddisiydi. Muhammed b. Abdülhâdî, İbrahim b. Halîl, Ahmed b. Abdüddâim gibi uzmanlardan hadîs semâ etti; İbrahim b. Mahmud, Ebû Nasr İbnü'l-İllîk, İbnü's-Sîdî gibi Bağdatlı âlimlerden icâzet aldı. Zehebî onun talebelerinin sayılamayacak kadar büyük bir kitle oluşturduğunu söyleyerek 740 h./ 1339 m. yılında 90 kürsür yanında vefat ettiğinde geriye muazzam bir öğrenci kitesi ve göz kamaştırıcı bir hadîs araştırması bıraklığını ekler.
- 229 **Yediyüzyirmalı yılının Şevval ayının başı:** 1326’nın Eylül ayının başında denk gelir.
- 230 **Zur'a ve Hûrân (: Hôrân):** Zur'a veya Zuraa bugün Ezra diye bilinen yer olup “Le-cât” denen volkanik bölgenin güneyindedir. Hûrân veya Hôrân ise Dürzilerin yaşadığı muntikaydi ve idâri merkezi o çağda Busrâ’ydı..
- 231 **Kerek Kalesi:** 540 h./ 1145 m. yılında Haçlılar tarafından inşa edildi. Eyyûbîler 583 h./ 1188 m. yılında burayı aldılar. Gayet sağlam ve yüksek bir yapıdır. Ebu'l-Fidâ gibi tarihçilerin aktardığına bakılırsa o dönemde eteklerindeki bağ ve bahçeler çok güzelmiş.
- 232 **Salar:** Dönemin kudretli komutanlarındandı; ancak daha sonra hapsedilecektir. Bkz.; bir sonraki not.
- 233 **Baybars Şençikir Mansûrî ve Emir Sâlâr:** Baybars, Melik Eşref döneminde tabîlhâne emîrligi yaptı; onun öldürülmesiyle derhal harekete geçti; Baydarâ ve diğer katilleri haklayan gruba katıldı; arkadaşlarıyla beraber Melik Nâsr’ın ondört yaşında ikinci kez tahta geçirilmesine yardımcı oldu. Böylece Memlûk Sarayı’nda çâşnigirlik yani yemek tadıcılığı görevi alan Baybars, çocuk yaşta ismen sultan olan Nâsr’ın yerine devleti yöneten iki kişiden biri oldu; diğeri Sâlâr idi. Nâsr, bu iki tecrübe siyâşîn yavaş yavaş onu saf dışı edeceklerini anladı; zira onu durmadan sıkıştırıyor, halkla ilişkî kurmasını engelliyorlardı. Hac bahanesiyle Kahire’den çıkan Nâsr, Kerek Kalesi’ne yerleşti; bu durum Sâlâr ile Baybars’ı kızdırdı; “Ya geri dönersin yahut tahttan çekildiğini bildiren bir nâme gönderirsin!” dediler. Nâsr herhangi bir belge göndermedi ama Kerek’ten de çekmadı. Bu kritik durum sebebiyle Memlûk kuman-danlar arasında bir istiâre meclisi kuruldu; bu mecliste Baybars veya Sâlâr’dan biri-

- nin başa geçmesi gerektiği belirtildi. İlk teklif Sâlâr'a yapıldı ama o eski teşebbüslerden ders aldığı ve "yeterli taraftar bulunmadan tahta talip olma"nın darağacına varma anlamına geldiğini bildiği için teklifi geri çevirdi, Baybars'a beyat etti. Baybars başa geçti ama Nâṣır'ın popüleritesi ve kurnazlığı karşısında tutunamadı; nihayet gönüllü olarak tahtı bıraklığını söyleyip kaçtı fakat Nâṣır'ın taraftarları onu yakaları dalar. Sâlâr hapsedildi, Baybars 709 h./ 1310 yılında idam edildi.
- 234 **Tebük:** Hicr ile Şam bölgeleri arasında kaynak suları, hurması ile dikkat çeken mintika. İslâm tarihinde burası, Tebük Gazvesi'yle bilinir.
- 235 **Uhaydır vadisi:** Ahdar da denilen bu derin vadinin orta yerinde bir zamanlar Peygamberimizin yapttığı bir mescit olduğu anlatılır. Bu nokta o zamanlar Tebük'e dört menzil uzaklıktı imiş.
- 236 **Semûm Yeli:** Semûm yeli güneyden esen sıcak ve zehirli rüzgâr demektir; Türkçe'de "sâm yeli"ne tekabül edebilir. Muhammed Bin Hamza'nın 15. yüzyıl başlarında satırarası çeviri usulüyle hazırladığı *Kur'an* mealinde "issi yil, katı issi yil, od" (: sıcak yel, çok sıcak yel, ates) şeklinde çevrilmiştir.
- 237 **Birket-i Muazzam:** Eyyübilerden Dîmaşk sultani ve meşhur Salâhaddin'in kardeşi olan Melik Muazzam İsa (saltanatı: 1218-1227 m.) tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.
- 238 **Ağlayan ağaç (: Ciz'u-n-Nahle):** Hacılar, Mescid-i Haram ziyaretine Bâbü's-Selâm'dan başlarlar. Bu kapı mescidin batı duvarının güney köşesinde, Peygamberimizin kabrine yakındır. Ağlayan ağaçtan ise bugüne bir şey kalmayıstır. Komu, seyyah tarafından minberle ilgili kısımda yeniden ele alınacaktır. Ağaç hâdisesi, 9 h./15. m. yüzyılın tarih ve hadis bilginlerinden İmam Kastallânî'nin ünlü siyer kitabının Şâ'ir Bakî tarafından yapılan çevirisinde, mucizeler bâbında anlatılmaktadır.
- 239 **Hicret takviminin başı:** Hicret takvimi, Peygamberimizin 15 Temmuz 622'de Cuma günü Mekke'den ayrılmışıyla başlamaktadır. Hz. Peygamber Rebiülevvel'in sekizinci gününde Medine'ye varmıştır ki, 20 Eylül 622'ye tekabül eder
- 240 **Ebû Eyyûb Ensârî:** Hazrec kabilesinin Neccaroğulları kolundan gelen bu meşhur sahibi Akabe Biâtı'na katılmış yetmiş kişidendir. H. 52 / m. 672'de İstanbul'u muhasara eden İslâm ordusuna katılanlardan, burada vefat edince şehrin surları dibine gömüldü. Tarihî kaynaklara bakılrsa Bizanslılar da bu kabrin olduğu yere hürmet gösteriyorlardı. Ancak Latin istilâsiyla şehrin pek çok kilise vs. dinî yapısyyla beraber burası da harap edilmiştir. İstanbul, 857 h./ 1453 m. yılında fethedilince Hz. Eyyûb'un kabri Akşemseddin tarafından tekrar belirlenmiştir.
- 241 **Bizans'tan mimar getirilişi:** Bu konu, Makrîzî gibi İslâm tarihçilerince de doğrulanmış ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.
- 242 **Ebû Abdüllah Muhammed Garnâtî:** Bu şahıs gerçekten yaşamış, tıp vs. çeşitli ilimlerde şöhretille öne çıkmış bir şâhiyettir. Dönemin biyografi uzmanlarından İbnü'l-Hatîb söyle diyor: "Ebû Abdüllah Muhammed güzel huylu, zarif bir insandı; tiptan anlardı. Kendi şehri Gîrnata'da saygın alîmlerden olan Ebû Abdüllah hacca gitti, orada da ününü duymayan kalmadı, nihayet Medine hizmetkârlarının başı oldu; ancak başına gelen bir hâdiseden sonra cinsiyet uzvunu kesti; sakallarını da kazıttı! Bu adam 750 h./ 1350 m. yılından sonra vefat etmiş olmalıdır."
- 243 **Kâdî 'Iyâd b. Musa b. 'Iyâd:** Peygamberimizle ilgili meşhur *eş-Şîfâ bi Ta'rîf-i Hukukî'l-Mustafâ* kitabı yazarı. Osmanlı'da ve neredeyse tüm İslâm dünyasında en çok okunan, üzerine şerh yazılan siyer kitabıdır *Şîfâ*. Zamanın hadîs ve tarih alanlarında öncü bilginlerinden olan Kâdî Iyâd, Sebte ve Gîrnata'da kadılık yapmış, h. 544 / m. 1149 yılında Merrâkeş'te vefat etmiştir.
- 244 **Uşfân:** Mekke'den 36 mil uzaklıktaki bu güzel mekân Bekrî'nin ifadesiyle o zamanlar büyükçe bir köy imiş. Suyu ve yeşilliği mebzul olan bu mintika eskiden Benî Mustâlik kabillesine aittii.

- 245 **Mukl Ağacı:** Akgünlük ağacı; Dûm ve Kazm diye de bilinir.
- 246 **İbn Battûta'nın ilk haccının tarih olarak karşılığı:** Çek araştırmacı İvan Hrbek'e göre seyyahımız bu ilk haccını 20 Zilkade 726 h./ 18 Ekim 1326 m. tarihinde yapmış oluyor. İbn Battûta bu bölümün tafsilat gerektiren kısımlarında da Seyyah İbn Cübeyr'den faydalananmıştır.
- 247 **Muhammed b. Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Veli'd Ezrakî:** Dede ve torun olmak üzere iki Ezrakî vardır. Birincisi yani Ahmed Ezrakî, (ö: 222 h./ 837 m.) Mekke'yle ilgili tarihî ve coğrafi malumatı uzun emeklerle toplamış; torun Muhammed Ezrakî ise bunları konularına göre tedvin ederek mükemmel bir şehir tarihi ortaya koymusmuştur. Yemen asılı olan bu âlimin *Ahbâru Mekke* adlı eseri Arabistan tarihi ve coğrafyası hakkında önemli kaynaklardandır. Torun Ezrakî 250 h./ 865 yılında vefat etmiştir. Mekke Medine ve Arabistan tarihini yazan Eyyûb Sabri Paşa da Ezrakî'nın eserinden ziyadesiyle faydalannmıştır.
- 248 **Dâru'n-Nedve:** Kadim Mekkeillerin istişare mekânı olan asıl Dâru'n-Nedve çok önce harap olmuş ve 281 h./ 894 m. yılında Abbâsilerden Mu'tadidbillah tarafından yeniden inşa edilmiştir. Seyyah Abderî de bu sonraki binanın Mescid-i Haram'a eklendiğini ve Hîr ile Altınoluk'un tam karşısında bulunduğuunu söyler.
- 249 **Altınoluk:** Mekke Medine tarihçisi Eyyûb Sabri Paşa bu çeşmeyi söyle anlatıyor: "Beytullah'ın 10. defâ tecdidine müsaade etmiş olan Emevî hükümdarı Veli'd b. Abdülmelik tahta oturunca Mekke valisi Hâlid'e 30 bin altın gönderdi; bunların eritilmesiyle levhalar yapılp Kâ'betullah'ın Bâb-ı Muallâ Kapısı'nın kanatlarıyla Mizâb'ın (: Oluk) altın levhalarla kaplatılmasını emretmiş idi."
- 250 **Karmati Baskını:** 317 h./ 929 m. de Karmatiler isyan çıkararak Kâbe'ye hücum ettiler ve Hacer-i Esved'i kıldılar; tetkik amacıyla onu alıp götürdüler. Çünkü o taşta insanları çeken münkânsivâri bir güç olduğuna inanıyorlardı.
- 251 **Mescid-i Haram'ın kapıları:** Eyyûb Sabri Paşa, Mescid-i Haram'ın kapılarından bahsederken çeşitli yönlerde göre bir tasnif yapmış ve on sayfa ayırmıştır bu konuya. Girişte söyle diyor: "Mescid-i Haram'ın ondokuz adet bâb-ı bülend-i cenabi vardır ki bu kapıların dörðü şark, yedisi cenub, üçü garb, beşi şimal cihetlerine açılır." İbn Battûta burada 19. kapayı unutmuş görünüyor. Bâb-ı Âli diye bulunan bu kapı üç ayrı kapiya açılmaktadır. Paşa, Bâb-ı Âli hakkında söyle diyor: "Bâb-ı Âli'nin üç tâkı vardır ve tarihçiler arasında Benî Hâşim Kapısı adıyla meşhurdur."
- 252 **Akşehirli Seyyah Muhammed Celâleddîn:** Bu zât hem tarihçi hem de seyyahtır. Hicrî 665'te Akşehir'de doğan Muhammed Misr'a gitmiş, oradan Fas'a uzanarak Endülüs'e geçmiş ve Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr ve Muhammed b. İsa gibi hocalardan ders almıştır. Son zamanlarını Medine'de geçiren Muhammed Celâleddîn Akşehir 731 h./ 1331 m. yılında burada vefat etmiş. Anadolu kökenli bu seyyah âlimin Bakı Mezarlığı'nda yatanlarla ilgili *Ravâd* namundan bir eserinin bulunduğu belirtiliyor. İbn Hacer'in bildirdiğine göre doğunun ve batının pek çok şehrinde ve hâdiselerinden bahseden seyahatnamesi birkaç cilt tutmaktadır. Acaba bu eserden geriye bir şey kaldı mı?
- 253 **Safâ ile Merve:** Safâ ile Merve'nin tarihleri Hz. İbrahim'e kadar gider. Evvelce bahsedildiği gibi Hz. Hâcer'in oğlu İsmail'e su arayışı esnasında bu iki tepe arasında koştugu rivayet edilir.
- 254 **Mudâd oğlu Hâris Cürhümî:** Bu adam Câhiliye dönemi meliklerinden olup efsanevi Arap tarihinin önde gelen şahsiyetlerindendir. Mes'ûdi'nin *Murîcu'z-Zeheb'* de bahsettiğine göre; İslâm gelmeden çok önce İsrâiloğulları dalga galga Hicaz'a; Mekke ve Yesrib çevresine yaklaşmaya başlayınca Kral Hâris derhal tedbir almış ve çetin bir savunma harbi yaparak İsrâiloğullarını hezimete uğratmıştır. Onun, kadim Cürhümogulları içinde Mekke'nin ilk hâkimî olduğu söylenir.
- 255 **Mekke emirliğinde Ebû Nûmeyy oğulları:** Eyyûb Sabri Paşa Mekke'de emirlik yapanlara dair özel bir başlık açar ve konuyu detaylı bir şekilde anlatır. Ebû

- Nümeyy'in soyu Mekke emirliğinde dördüncü tabakayı teşkil eden Şerif Ebû Azîz Katâde b. İdrîs'e dayanır.
- 256 **Erâk ağacı (Salvadore Persica):** Diş fırçalamada kullanılan ve liflerinde diş etini ve mine tabakasını güçlendirici maddeler bulunan bir ağaç türü. Misvâk kelimesi genel olarak dişleri temizleyen bütün ağaçlar için kullanılıyorsa da Erâk ağacı en yaygın olarak kullanilandır ve hadislerde de adı geçer. Hamt adı verilen meyvesi de yenebilir.
- 257 **Muhtesib (: İhtisab işiyle görevli şahıs):** Pazar vs. mekânlarında gezerek umûmi tefiti yapan güvenilir uzman kişiye muhtesip denir. İhtisab yahut Hisbe müessesesi, İslâmın ilk yıllarından beri varolan bir müessesedir ve umûmiyetle iktisadi teftiş başlığı altında ele alınır.
- 258 **Sukutra adası:** "Sang du dragon" adıyla bilinen kızılıağac zamkinin üretildiği bu ada gerek coğrafi konumu gerekse ticari ünү sebebiyle Ortaçağ sonlarında kitaplar da ismi sıkça geçen bir yerdir. Burası Yemen ile Afrika arasında bir adadır. Ebû'l-Fidâ'nın Mühellebî'den aktardığına göre o dönemde ada halkı Nastûrî Hristiyanı imiş. Burası şu anda Yemen'e bağlıdır.
- 259 Bu satırlar, İslâm dünyasının her tarafında yaygın olan mahya uygulamasının tarihine dair en eski kaynaklardandır
- 260 Milâdi 1326 Ekimî'nin son günlerine yakın görünüyor.
- 261 **Kâbe'ninayağa kalkışyeri olmasıyla ilgili âyet** (Maide Sûresi 97. âyet): Buradaki kiyâm ifadesi müfessirlerin çoğu tarafından istifade vesilesi, inananların birbirleriyile buluşup tanışmaları, hayvanlarını kurban ederek yardımlaşmaları; kısaca dinî ve dünyevî işlerin inkişaf vesilesi şeklinde yorumlanmıştır. Âyetin devamında kurban edilen hayvanlardan bahsedilmesi, kiyâm kelimesinin Lâm ve Bâ harf-i cerleriley kullanılışının işleri yürütme, bir meseyle meşgul olma manasına gelmesi de lügat bakımından yukarıdaki yorumu destekler.
- 262 **Yediyüzirmeskiz**, Milâdi 1328'e denk düşer.
- 263 **Yediyüzirmaliylı yılının Zilhicce ayının yirmisi:** Bu tarih, 17 Kasım 1326'ya denk düşer.
- 264 **Mahâra:** Çift taraklı tahtirevan demektir.
- 265 **Merînî Ebû Saîd ve İlhanlı Ebû Saîd:** İbn Battûta'nın ve İbn Cüzeyy'in İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd vesilesiyle kendi hükümdarlarından bahsetmeleri sıradan bir methiye değildir. *Seyahatnâme*'nin son bölümünde İbn Battûta'nın anlattiği ve tarihçilerin de tasdik ettiği üzere Merînî sultani Ebû Saîd sosyal hizmetler ve kültür için cidden büyük yatırımlar yapmıştır
- 266 **Bağdat-Mekke arası vakıflar:** Bu civardaki vakıflar Eyyûb Sabri Paşa tarafından zikredilir; ancak Paşa, Selçukluları da unutmaz: "Bağdat ile Mekke-i Muazzama arasında Hârûn Reşîd-i Abbâsî'nin zevcesi Zübeyde Hatun ile Sultan Melik Şâh-i Selçûkî'nin o kadar bina ve âsâr-i cefieleri vardır ki kalem tarifinden açızdır."
- 267 **Kâdisiye:** Burası Sa'b'da. Ebû Vakkâs önderliğindeki İslâm ordularının 15 h. / 637 yılında İranlıları yendiği mıntıktadır. Hiçbir zaman İbn Battûta'nın anlatıldığı gibi büyük bir yerleşim merkezi olmamıştır. Ebû'l-Fidâ anlatıyor: "Kâdisiye, hurması ve suyu bulunan küçük bir beldedir. Bu küçük belde ile Kûfe arasında 15 fersah vardır."
- 268 **Kâşânî tarzı taş ve seramik:** İran'da İsfahan'la Kum arasında yer alan Kâşân şehrine nispetle bu adı almıştır. Bu şehir, kırmızı ve lâcivert seramikleri, şişe vesair kıymetli kapları, tuğlaları, dokumaları ve meyvesiyle ün yapmıştır. Türkçemizdeki "kâşâne" de buradan geliyor; sıra köşk, renkli camları olan yüksek ev manasında. Arapça metinde geçen "zelîc" İspanyolca "azulejo" kelimesinin Arapçalandırılmış hâlidir. İspanyollar da Farsça "lâjverd" (: lâcivert; lapis lazuli) kelimesini kendi dillerine "azulejo" şeklinde almışlardır.

- 269 **Yarlığ:** "Sabit kanun" manasındaki "Yasak" (: Casah; Yasah) ile karıştırılmaması gereken bu Moğolca kelime "hükümdarın emirleri" demektir; yarlık ve carlıh şeklinde de telâffuz edilir. Dönemin Memlûk Sarayı'nda başkâtîp olarak görev yapan İbn Fadlullah Ömerî, çevredeki hükümdarlarla nasıl ferman gönderileceğini izah ederken Yarlığ'dan bahseder. Kalkaşandı de Yarlığ'ı hükümdarın fermanı diye tarif eder.
- 270 **Deveycir:** Deogir, Duveykir şeklinde söylenen bu kelime Hindistan'ın Dekken (: Deccan) bölgesindeki eski kale ve çevresidir. Burası Muhammed Tuğluk tarafından yeniden düzenlenmiş ve Devletabad diye adlandırılmıştır. İleride bu gibi Hind şehirlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.
- 271 **Havarnak ve Nu'mân b. Münzir:** Necef'ten yaklaşık 1,5 km uzaklıktaki bu köşk İslâm'dan önce hüküüm süren Hîre krallığına ait idi. Özellikle Persler tarafından bölgeye idâreci olarak tayin edilen Nu'mân b. Münzir'le (ö: m. 431) özdeşleşen bu yapıdan geriye bir şey kalmamıştır bugün. Ancak Arap edebiyatında şan, azamet ve şatafatın misali olarak çokça anılan bir yerdir.
- 272 **Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali Rifâî:** (ö: 578 h./ 1182 m.) Bu ünlü sufi hakkında daha önce 14. bölümde bilgi verilmiştir
- 273 **Şeyh Ahmed Küçük:** Şeyh Ahmed Rifâî'nin torunlarından biri olduğu bildirilen bu zâtin lakabının Türkçe olması ve Anadolû'dan kalkıp gelmesi, herhalde çevresinde epey Türk dervîş bulunmasından ileri gelmektedir. Nitekim onun soyundan bazlarının Anadolû'da Amasya civarında Sonisa'da oturduğu da İbn Battûta tarafından belirtilmektedir.
- 274 **İki Ahmediye:** Metinde adı geçen grubu Ahmediye dense de neticede Rifâî'nin bir koludur ve Ahmediye Tarikatı ile karıştırılmamalıdır Asıl "Ahmediye-Bedeviye tarikatı" Fas doğumlu olup Mısır'da tarikatını yaygınlaştıran Şeyh Ahmed Ebu'l-Fityân Bedevî'nin (ö: h. 675) kurduğu tarikattır
- 275 **Serv / Sarv / Saru:** Metinde kastedilen irmak Ganj'ın üst taraflarında Sarcu diye bilinen akarsudur.
- 276 **Şekâl:** Kelime Sanskrit kökenli "Varşa-kal"dan (: yağmur mevsimi yani varşa-ritu) gelmektedir; "Varşik"aslında "yağmur mevsimiyle ilgili" demekse de zamanla mevsimlik, sezonluk gibi manalara gelmiştir. "Varş" ise yağmur demektir. Bîrûnî aslina daha yakın bir tarza Bersekâl şeklinde almıştır bu kelimeyi ve hangi bölgelere, kaç ay yağmur yağdığını da izah etmiştir. *Tâhâkîku mâ li'l-Hind* adlı muhteşem incelemesinde.
- 277 **Haydariye:** Kutbeddin Haydar tarafından kurulan tarikat. Genel âdet ve tavırları itibâriyle Kalenderîlere benzerler. Üstat Ali Şîr Nevâî güzellik üslûbuyla Kutbeddin'i anlatırken meâlen söyle der: "Küçük yaşta cezbeye gelmiştir. Bu istadı sebebiyle Hâce Ahmed Yesevî, Horasan taraflarına gönderir onu. Daha sonra Zâve vilâyetine yerleşmiş; 618 h./ 1221 m. civarında vefat edince de onun türbesi oraya kondurulmuştur; Haydârî topluluğu kendilerini ona nişbet ederler." Sonraki yüzyıllarda Haydariyye'nin çehresi epey değişmiştir. İbn Battûta ileride yine bu konudan bahsedecektir.
- 278 **Basra Nahîv (dilbilgisi) Ekolü:** Basra nahîv mektebinin üstü Fars asıllı Sîbeveyh'dır. Hicrî 2. yüzyıldan beri onun kitabı Arap dilbilgisinin en mühim kitaplarından biri sayılmalıdır. Basra dilbilgisi ekolünün karşısında Kûfe ekolü yer alır. Bu iki ekol arasındaki bazı nazarî problemler sonraki asırlarda da dikkat çekici polemiklere yol açmıştır. Sîbeveyh öylesine ünlündür ki Fîkih ilminde "Kitab" denince nasıl *Kur'an* anlaşılıyorsa Arap dilbilgisinde de "Kitab", "Kitaptâ böylesi diyor" denilince Sîbeveyh'in Kitab'ı anlaşılır.
- 278a Hz. Ebûbekre, Habeş kökenli bir köle iken Hz. Peygamber tarafından azat edilmiş bir sahibi idi. Peygamber onu ziyyadesiyle severdi. Onun soyundan gelenler Basra'nın en münzât ailelerinden oldular.
- 279 **Bahr-i Fâris ve Körfez:** Herhalde İbn Battûta, Dicle ile Fîrat'ın birleştiği Şattu'l-Arab bölgesini Fars denizinden çıkışın bir haliç sanmış olmalı. Bahr-i Fâris; Fars denizi demekti ki bugün Fars Körfezi diye biliniyor.

- 280 **Kürtlerle Arapların soy bağı meselesi:** İslâmî dönemin başlarında Kürtlerin bir kısmı kendilerini "Arap soyundan gelen fakat dağlara ve derin ırmaklara gidip İranı kabilelerle karışarak bambaşka bir dil konuşmaya başlayan halk" olarak tarif etmiş; bu telâkki bazı gruplarca bilâhare devam ettirmiştir. Buna göre bir grup Kürt, Rebia' b. Nizâr b. Maad soyundan gelmektedir; diğer bir kısmı da Mudar b. Nizâr'dan gelmektedir. Nitelikim Mes'ûdi, *Murâcâ*'da bu söyletilere değinir. Ancak bu tür haberler klasik Arap coğrafyacıları tarafından tek doğru gibi değil; sadece bir rivayet şeklinde kaydedilmişdir. Kürtler, Arap coğrafyacılar tarafından Dahhak'ın zulmünden kaçarak dağlara sığınmış pek eski Fûrs ve Acem (: İranı kavimler) zümresinden sayılmıştır.
- 281 **Mâlü'l-Emîr (: İzec):** İran'ın Lûristan bölgesinde deniz seviyesinden 1000 metre yükselliğte bir yaylada yer alan İzec (: İzeh), Hezâresbelerin başşehriydi. Bugün Mâlemîr adıyla bilinen bu şehir daha önce bahsedilen Kârûn nehri kıyısında kurulmuştur. Ortaçağ Arap coğrafyacıları İzec'in meşhur taşköprüsünü (: Kantara Hurrezâd) dünyanın harikaları arasında sayarlardı. Elam medeniyetinden kalma kabartmalarla da dikkat çeken şehir, evvelce bahsi geçen Şüster'in doğusunda üç dört günlük bir mesafedendir.
- 282 **Lûr ve *Lûristan hükümdarı (: Lûr-i Buzurg; Kürt asılı Lû Devleti):** Asıl Lû veya Lor halkı eski İran halklarındandır. Seyahatnâme'de bahsi geçen Lû ise Lûr-i Buzurg olarak bilinen Atabekler sülâlesinin devleti (: Hezâresbîler) olup merkezi İzec'dir. Buradaki hükümdarların Atabek diye unvanı almalarından değil, Selçuklu dağlıırken oluşan küçük devletçiklerin hep bu unvanı kullanmalarından dolayıdır. Fazlavî ismi ile tanınmış olan bu sülâle, adını Fazlîya adlı bir Kürt şefinden almıştır. Onun evlâtları Suriye'yi terkederek 1000'li yılların başında Lûristan'ın kuzeyindeki düzlige gelmişler; ilk reisleri Ebû Tahir ve onun oğlu Hezâresb'den itibaren son reisleri Gîyâseddin Kâûs b. Hûşeng'e kadar yani Cihangîr Emir Timur oğlu Şâhrûh'un onları kovmasına kadar (: 15. yüzyılın ilk çeyreği) bu diyarda hükmetmeye devam etmişlerdir.
- 283 **Yediyüzyirmiyyedi yılının Cumâdelâhîre ayının ondördü:** 17 Mayıs 1327'ye denk gelir.
- 284 **Okiye denen ölçünün karşılığı:** Okka'nın altında biri olan okiye lügatlarda tarif edilirken rati denen ölçünün 12' de 1'i olduğu belirtilir. Okiye, aslen "uncia" dan gelmektedir; İngilizce "ounce" de bu köktendir. Halep okiyesi 320 gr'dır; Kudüs okiyesi 240 gr'dır; Beyrut, okiyesi 213 gr'dır.
- 285 **Kitâbü'l-Mesâbih:** Bu eser *Mesâbihu's-Sünne* diye bilinen kitaptır; yazarı meşhur fakih, muhaddis Hüseyin b. Mes'ûd Bagavî'dir. Soy olarak Horasan'ın Bagâ kasabasından gelen bu bilginin daha pek çok mühim eseri vardır. Bagavî, 510 h./ 1117 yılında vefat etmiştir.
- 286 **Sagânî ve kitabı Meşâriku'l-Envâr:** Eserin adı "Şevârik" değil *Meşâriku'l-Envâr*'dır. Yazarı, Radîyyüddîn Hasan b. Muhammed Sagânî'dir. Lâhevîr'de doğan bu bilgin 650 h./ 1252 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.
- 287 **Cemâlüddîn Hasan ibn Mutahhar Hillî:** Şii İmâmiyye mezhebinin meşhur fakihlerinden olan İbn Mutahhar Hillî, Nasîruddîn Tûsî'nin talebelerinden olup mantık ve felsefede de ün yapmış bilginlerdendir. *Nehcî'u'l-Hakk, Keşfî'u'l-Gumme ve Minhâci'u'l-Kerâme* en meşhur eserlerindendir.
- 288 Yediyüzkırksekiz yılının Rebîulâhir ayı: 1347 yılının Temmuz ayına rastlar.
- 289 **Şiraz hükümdarı Ebû Ishâk Mahmud Muhammed Şâh Yincû:** Yîncû Moğolcadâ mal ve mülkü, hâssa arazisini idare eden âmir demektir. Seyyah herhalde 1347 yılında beşinci ziyaretinde Ebû Ishâk Mahmud Muhammed Şâh ile görüşmüştür. Zira Ebû Ishâk 743 h./ 1343 yılında Şiraz'a vali olmuştur.
- 290 **Ebû Ishâk İbrahim Kâzerûnî:** Bu meşhur şeyh Anadolu'dan Güney Hindistan'a kadar geniş bir alanda etkili olmuş, müritlerini her yana salmış biriydi. Çin'de bile

- müritleri vardı. 426 h./ 1035 m. yılında vefat etmiştir ve kabri hâlen Kâzerûn'dadır. İbn Battûta ileride birkaç kez daha bu şeyheden bahsedebilir.
- 291 **Hint menni (: batmanı):** Aslında bir Hind batmanı 15 kg 284 gr'dır. Ancak burada İbn Battûta, bir batmanın 25 ratl tuttuğunu düşünmüş olmalı; böylece yüklenen mal takriben 162 kg oluyor. Seyyah bir batmanın 15,284 kg tuttuğunu kabul etseydi yüklenen mal 2000 kg civarında olurdu ki bu da mümkün gözükmüyor.
- 292 **Mısır rathı:** Bir Mısır rathı, 450 ilâ 500 gr arasındaydı.
- 293 **Khor;** köfez, deltamsı nehir ağzı anlamına da gelir.
- 294 **Kûşân:** *Rihle* şârhi Tâzî, katik manasına gelen bu kelimenin Körfez ülkelerinde "Kâri" kelimesiyle karşılaşduğum söylüyor ve Kûşân ile Mısır'ın mahallî yemeği hâline gelmiş "küserî" arasında ilişki olup olmadığını soruyor. Mısır'da Hân-i Halîfî civarında küserîsiyle meşhur bir lokantada Hind kökenli olan bu yemekten yedim! Âdet olduğu vechile, ardından bir sütlâq kaşıkladım. Makarna, nohut, mercimek ve pilâvi birbirine katıp üstüne acı biberle karışık domates sosu ve kıtrı kıtrı soğan kızartması eklenecek yapılan gayet leziz bir yemek. Ancak İbn Battûta'nın Kûşân dediği şey herhalde tabanı oluşturan makarna, nohut vs. değil de üste ekilen biber, domates sosu ve soğan kızartması gibi şeyler olmalı; zira bu ikinci kısım tam da iştah açıcı diye tarif edilebilir şeylerden oluşuyor. Türkiye'nin bazı yörelerinde ekmek banarak yenilen veya etsiz soslara umumi bir ifadeyle "tirit" denilir. O hâlde Kûşân için Hind tirdi diyebiliriz.
- 295 **Sâ'dî Şîrâzi:** İranlı meşhur sufi şair. 580 h./ 1184 m. yılında doğdu, yüz yaşıını aştı, 691 h./ 1292 m.de vefat etti. Türkmenlerden Salguroğulları hanedanı zamanında yaşıdı; Fars Atabekleri olarak da bilinen bu hanedan Moğollara boyun eğdiği için memleketlerini harap olmaktan kurtarmış; Sâ'dî'nin muasırı olan Atabek Ebûbekir döneminde Shiraz şehri ilmin ve sanatın korunduğu bir vahâ olmuştu. Sâ'dî, tâhsilâne Şîrâz'da başlamış, sonra Bağdat'a uzanarak Nizâmiye Medresesi'nde devam etmiştir. Kuzey Afrika'dan Doğu Anadolu, İran ve Hindistan'a uzanan geniş bir coğrafyada Şîhâbeddin Sühreverdi gibi sufilerle, İlhanlı hükümdarı Abaka Han gibi siyâsilerle görüşen Sâ'dî, zengin bir hayat tecrübeyle kaleme almıştır eserlerini.
- 296 **Zeydân:** Erreçân ile Darûk arasında bir şehirdir. Burada iki Zeyd bulundugu için değil; bölge halkın mahallî dilinde mensûbiyet anlamı "ân" eki ile ifade edildiği için Zeydân ismindedir burası.
- 297 **İbn Mülcem:** Abdurrahman b. Amr b. Mülcem Murâdî, Siffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında çarpışmış ancak "hakem" olayından sonra diğer Hâricîlerle birlikte ona cephe almıştır. Hz. Ali 38 h./ 658 m. yılında Nehrevân'da onları yenince bu hâdiseden canını kurtaran Hâricîlerden Bûrek Sarîmî ve Amr b. Bekir, İbn Mülcem ile anlaştı; bu ikisi Muâviye ile Amr b. Âs'ı öldürecek, İbn Mülcem ise Hz. Ali'yi öldürdü. İbn Mülcem Kûfe'ye geldiğinde Nehrevân'da öldürülen Hâricîlerin akrabası olan Katâmi adlı çok güzel bir kadına aşık olur; kadın mehir olarak 3 bin dirhem, bir köle, bir câriye ve Ali b. Ebû Tâlib'i katletme şartını ileri súrer; İbn Mülcem bu teklifi seve kabul eder. Böylece 40 h./ 661 m. yılında bir Cuma günü Hz. Ali'ye saldırır ve onu boynundan yaralar. Hz. Ali iki gün sonra vefat eder. İbn Mülcem de öldürülür.
- 298 **Tufan ve Tennûr:** Hz. Nuh'a (a.s.), Tufan hâdisesi patlak vermeden önce bir gemi yapması doğrultusunda vahiy gelmiş; nihayet tufan vuku bulup ilgili âyette (Hûd Sûresi, 40. âyet) aynen buyurulduğu gibi "Tennûr'un kaynadığı" haber verilmiştir. Tennûr çok eski bir kelimedir; bizdeki karşılığı "tandır"dır. Fîrûzâbâdî, "îçinde ekmek pişirilen ocak" ve "su fişkiran yer" manası vermiştir buna.
- 299 **İmam Musâ Kâzîm:** İmam Ca'fer-i Sâdîk'in oğlu; İmam Ali Rıza'nın babası; yedinci imam... Abbâsî halifesî Mehdi onu Bağdat'a götürmüştü fakat daha sonra Medine'ye geri göndermişti. Musâ Kâzîm 183 h./ 799 m. yılında mahpus olarak vefat etmiştir.

- 300 **Nizâmiye Medresesi:** Nizâmiye Medresesi, Alparslan'a ve Melikşâh'a vezirlik etmiş bulunan Hoca Nizâmîmülk Hasan b. Ali tarafından 457 h./ 1065 yılında yaptırılmıştır. İslâm dünyasının ilk üniversitelerinden sayılır. Buranın kuruluşundan üç yıl sonra Fas'ta da benzeri bir üniversite kurulmuştur; Bağdat'ın resmî görüşü Şâfiî anlayışına dayanırken Fas'taki eğitim Mâlikî mezhebine dayanıyordu. Her iki kurum da Kahire'den yayılan Bâtmâ propagandaya karşı Sünni ideolojiyi savunmak gayesiyle tesis edilmiştir.
- 301 **Müstansîriye Medresesi:** Bu okul 631 h./ 1234 yılında Halife Müstansır tarafından kurulmuştur. Müstansır, dört mezhebe uygun bir fıkıh eğitimi verilen ilk müessese-yi kuran hükümdardır. Müstansîriye Medresesi'nde temel İslâmî ilimlerin yanında tıp, matematik ve astronomi tahsili de yapılmaktaydı.
- 302 **Yediyüzirmiyedi yılının Recep ayı;** 1327 yılının 23 Mayıs'ı ile 21 Haziran'ı arasında.
- 303 **Fâtima bintü'l-Adl Vâsıtiye:** Çağının en zeki, en dikkatli ve hafızası en güclü kadın muhaddislerinden sayılan Bağdatlı Fâtima, pek çok hocadan icazet almış; kadın-erkek yüzlerce talebeye hadis dersi ve icazeti vermiş, 710 h./ 1310'da Bağdat'ta vefat etmiştir
- 304 **Îmâm-ı A'zam (: Ulu Îmâm) Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit:** İslâm hukukunun en eski ve en yaygın ekolü olan Hanefî mezbebinin imamı. Daha sağıken bilgisi, hukuki çözümleri ve sosyal olaylara vukûfiyeti ile her kesimin dikkatini çeker olmuş; bir yanda muhalifleri öbür yanda taraftarları teşekkür etmeye başlamıştır. Halife Mansûr ona başkadılık teklif etmiş ancak o "idarenin hukuk dışı hareket ve tavırlarına asla âlet olmayacağı" söyleyerek bu teklifi reddetmiştir. Böylece hapse atılmış, açlık, susuzluk ve darp gibi kötü muamelelere maruz bırakılmış, nihayet şerefli bir siyasi tutuklu olarak 150 h./ 767 m'de hapiste vefat etmiştir.
- 305 **Imam Ahmed b. Hanbel:** Dört meşhur Sünni fıkıh ekolünden Hanbelî mezhebinin imamı. Dedesi evvelce Merv'de oturan Arap asıllı Serahs valisi Hanbel b. Hilâl'dır. Ahmed b. Hanbel ilk tahsilini Bağdat'ta yaptı, daha sonra Süfîyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd Kattân gibi ünlü bilginlerden hadîs, Îmâm Şâfiî'den fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri aldı. Ahmed b. Hanbel'in asıl alanı hadîstir. Uzun hayatının son dem勒inde biraz daha serbest bir ortam buldu; ancak hastalığı ağırlaştı ve 241 h./ 855 m. yılında vefat etti
- 306 **Veziร Resîdüddîn Fadlullah ve tarihi:** Aslen Hemedân Yahudilerinden olan Resîdüddîn sarayda tabiplik yaparak itibar kazanmıştır. *Câmiu't-Tevârîh* adlı Arapça ve Farsça büyük "dünya tarihi" onun başkanlığında oluşan bir heyete yazılmıştır. Ancak Kaşânî, kendi yazdığı tarih kitabının "araklandırmayı" söyleyerek Resîdüddîn'i intihâlcilikle suçlamıştır. İhtiyarlık döneminde İslâma giren Resîdüddîn'in pek sevildiği söylenemez. 716 h./ 1316 m. yılında öldüğünde kitapları yakıldı, Tebriz'de kurduğu Rub-i Reşîdi Vakfı'nın büyük bir kısmı tahrîp edildi.
- 307 **Tebriz:** İlhanlıların başşehri iken son derece güzel, muhteşem bir yer imiş. Hamdullah Mustavfî, şehrin kapılarının adlarını veriyor; Ebu'l-Fidâ, Tebriz'in Azerbeycân bölgesindeki en meşhur şehir olduğunu belirterek halkın bu ismi umumiyetle "Tovrîz" şeklinde telâffuz ettigini söylüyor. Evvelce Hulâgû hanedanının payitahtı imiş burası; binaları Kaşânî tarzında çinilerle süslü imiş, bazı evleri de kireçle sivâliymiş. Çok güzel medreseleri olan şehrin görülmeye değer bir çukur bostanı varmış. Baştakiler Tatar taifesiyle iyi geçinmişler; şehri, Merâgâ ve diğer şehirlerin başına gelen belâlardan korumuşlar
- 308 **Sâmerâ:** Hârûn Reşîd'in üçüncü oğlu Mu'tasim buradaki câmii yaptırmış ve beş yüzbin altını bu iş için harcamıştır. Sâmerâ'da sekiz Abbâsî halifesî yaşamış ancak Mu'temed'in burayı terkedip Bağdat'a dönmesiyle şehir bâkimsız hâle gelmiştir.

- 309 **Circis'in kabri:** Bu kabir hâlâ ziyaret edilmekte ve Aziz Corc Meşhedî diye bilinmektedir. Bâbü'n-Nebî (: Nebî Kapısı) adlı mahallededir. Müslümanlar bu zâti, Fetret döneminde (Hz. İsa'dan Peygamberimize kadar devam eden süre içinde) yaşamus tevhid ehli mübarek biri olarak bilsin ve şehit olduğuna inanırlar. Bazı riva-yetlere bakılırsa bu şahis Hz. İsa'dan epey sonra Filistin'de ortaya çıkmış ve Roma imparatoru Diocletianus devrinde Musul'a girmiştir; Apollo'ya tapan resmi ideoloji taraftarlarına tek Allah'ı ve Hz. İsa'yı anlatmış, ancak çeşitli mucizevî olaylardan sonra kendisi gibi inananlarla beraber şehit edilmiştir. Hristiyanların rivayetine göre ise bu zât (: St. Corc) bahsettiğimiz dönemde yaşıyor; ancak Nikomedea yani İzmit'te vefat ediyor.
- 310 **Cezire-î Ibn Ömer (: Cizre):** Bugün Türkiye sınırları içinde bulunan Cizre, eski coğrafyalardan Ibn Hawkal tarafından büyük bir ticaret merkezi olarak wasfedilmiştir; Hamdullah Müstavfî de Cizre'ye bağlı onlarca kasabadan bahsetmiştir. Seyyahumuz'un döneminde Cizre, Moğol İlhanlı Devleti'ne bağlı bir vali tarafından yönetiliyordu. Bölge 372 h./ 983 m. yılında Mervâni Kürt Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir ve o zamandan bu yana yoğun bir Kürt nüfusunu barındırıldığı için Osmanlı da dahil bölge devletleri burayı daima mahallî Kürt beyleriyle anlaşarak idare etmişlerdir. Cizre bugün Şırnak'a bağlı bir ilçedir.
- 311 **Nusaybin (: Nasibin) ve havası:** Bugün Mardin ilimize bağlı olan Nusaybin, Romanlılar devrinde Nisibis diye bilinirdi. Yâkût Hamevî de Nusaybin'in İyâd b. Ganem tarafından aynı Ruhâ (: Urfa) gibi sulh yoluya alındığını belirtmektedir. Hamdullah Müstavfî bu şehrin 6500 adım uzunluğundaki sur silsilesine sahip olduğunu; ikliminin soğuk, akrebinin ve sineklerinin bol olduğundan bahseder.
- 312 **Sincar:** Sincar Musul'un 120 km batısında olup aslında İbn Battûta'nın seyrettiği güzergâhın dışındadır; zira o Mardin'e yönelmiş idi. Herhalde Nusaybin'e gelmeden önce bahsetmesi gerekiyordu Sincar'dan; ancak seneler sonra kaleme alınan hatırat tarzı bir seyahatnamede bu tür hatalar olabilir.
- 313 **Mardin:** O dönemde Artukoğullarına bağlı olan bu şehir, bölgenin en muhkem, en sarp kalesine sahipti ve İlhanlı hâkimiyetini kabul ettiği için iyi korunmuştur.
- 314 **Artuklu Mardin sultani, Mansûr Gâzî Kara Arslanoğlu:** Melik Mansûr diye de çağrılan Kara Arslanoğlu, bir peyke veya tahtrevan üzerinde gezdirilecek kadar şışman; ancak akıllı ve zeki bir adamdı. Yirmi sene Mardin'i yönettiğinden sonra 712 h./ 1312 yılında vefat etti.
- 315 **Artuklu Mansûroğlu Melik Sâlih:** Melik Mansûr'un oğlu olup kardeşi vefat ettiğten sonra başa geçmiş; tam 54 yıl Artukoğulları Devleti'ni yönetmiştir. Onun 763 h./ 1365 m. yılında öldürülmesiyle Mardin şehrinde Artukoğullarından kimse kaldı, şehir onların elinden çıkmış oldu.
- 316 **İbn Köyük (: Köyükoğlu) Tâceddin:** Uluslararası ticaret yapan bir ailenin ferdi olan Tâceddin, Türk asılı olmalıdır. Zira "Köyük", yanık anlamında Türkçe bir kelimedir ve bu isimde birkaç siyâsi şâhsiyet vardır tarihte. İerde, İbn Battûta'nın son gezisinde görüşeceğimiz gibi bu ailenin bir ferdi 734 h./ 1334 m. yılında Afrika'da vefat etmiştir. Diğer bir ferdi ise Alâyâ'da (: Alanya) seyyahu ağırlayacaktır.
- 317 **Yediyüzirmisekiz yılının Zilhicce ayının Cuma günü:** 1328 yılının 14 Ekim'ine denk gelir.
- 318 **Yediyüzirmidokuz yılının Zilhicce ayının Salı günü:** 1329 yılının Ekim ayının 3'üne denk geliyor.
- 319 **Kavat kelimesi tarafımızdan yakıştırılmış bir meal çeviri değildir.** Metinde aynen "Eyyuhel'l-Kavvâd!" denmiştir.
- 320 **Cüdde (: Cidde):** Bugün Suûdî Arabistan'ın ikinci büyük şehri olan Cidde, hemen hemen bütün klasik coğrafya kitaplarında sahil, yol, cadde anlamında "Cüdde" şeklinde kaydedilmiştir. 11. yüzyılda buraya gelen Nâsır-ı Husrev şehrini munta-

zam surlarla çevrili olduğunu ve nüfusunun 5000 civarında olduğunu bildirmektedir. Memlükler devrinde de Hindistan-Avrupa arasında ticari bir liman, burası ayrıca Mısır hacılarının uğrak noktalarından biri olması münasebetiyle önemliydi.

- 321 **Zebîd kadınlarının güzelliği hakkında farklı bir görüş:** Ancak Yemen tarihçisi Yusuf İbnü'l-Mücâvir, Zebîd kadınlarını seyyahımız gibi anlatmıyor! Aynen şöyle der: "Rahman ve Rahîm olan Allah'a andolsun; Yemen'in hiçbir yerinde, ne düzlük kisimlarında, ne dağlık yüksek muntikalarında güzel yüzlü kimse gördüm! Hep ihtiyar ve çirkin!"
- 322 **Zeydiye ve Kader meselesi:** Zeydiye, itikatta Mu'tezile mezhebinin görüşlerini benimsemekte; ancak ameli konularda birkaç mesele hariç Hanefî fikhına dayanmaktadır. Mu'tezile, insanı kendi fiillerinin yaratıcısı olarak görür. İmam Zeyd, Şehristânî'nın de kaydettiği gibi "Adamaklı öğrenecek derecede usûl ve furû ilimlerini tahsil etmiş ve usûlde Mu'tezile'nin imamı Vâsil b. Atâ'ya talebe olmuştur. Ondan "İ'tizâl" metodunu almış, böylece bütün ashabı Mu'tezile olmuştur."
- 323 **Yemen sultani Mütâhid Nûreddîn Ali b. Hizebrüddîn ve Benî Resûl Devleti:** Mütâhid Ali, Türkmen kökenli Muhammed b. Hârûn'un kurduğu Resûlüler Devleti'nin beşinci hükümdarıdır. Aslen Türkmen olan ilk ata Resûl Muhammed b. Hârûn, kendisinin Gassânî soyundan geldiğini iddia ederek son dönem Abbâsîler arasında mevkiiyi yükseltmek istemiştir. Bu yüzden modern Arap tarihçiler umumiyetle bu aileyi Arap sayımı ve Türkmenliğinden pek bahsetmemiştirler. Oysa Muhammed'in Türkmen asılı olduğunu dönenin Arap tarihçileri de söylüyor; o Biçek adlı bir Türkmen oymağına mensuptu. İbn Haldûn da Ali b. Resûl'e "Türkmânî" diyerek ailenin kökenini açık bir şekilde ifade etmiştir. Resûlüler ailesi, Eyyûbîlerden Turan Şah ile birlikte Yemen'e gelmişlerdir. 1231'de idareyi eline alan Benî Resûl hanedanı 1454'e kadar bu muntikayı yönetmiştir. Yemen tarihine dair kaynak eserlerde Benî Resûl dönemine geniş yer ayrılmıştır.
- 324 **San'a:** Bu şehir Taizz'in 113 mil kuzeyindedir; çok uzun bir süre Yemen'in idarî merkezi olmuştur. Seyyahın çağdaşı olan Ebu'l-Fidâ anlatıyor: "San'a, Yemen'in en büyük şehirlerinden olup suyunun ve yeşilliliğinin çokluğu ile Dîmaşk'a benzemektedir. Havası ılıman olan bu diyar eski çağlarda Yemen krallarının başşehriydi. Burada büyük çarşılardır."
- 325 **İbâdiye mezhebi ve genel tavrı:** Haricilerin bir koludur. Hâriciler bilindiği gibi Hz. Ali ve Hz. Osman'ı sevmeler; zira bu ikisi onlara göre ümmeti bölüp parçalamışlardır. Ama İbn Mülcem'i severler; zira İbn Mülcem onlara göre fitneyi ortadan kaldırılmak isteyen bir fidâidir.
- 326 **İbn Battûta'da Türk ülkesi (: Anadolu) ve Türk Devleti (: Mısır Memlükleri) terimleri:** Seyyah, Kahire merkezli olup Türkmen asılı memlüklerce idare edilen ve iki ana bölgede, Mısır ve Suriye topraklarında hâkimiyet kurulan devlet için "Devle Türkîye" tabirini kullanırken, Anadolu hakkında "Rum diyarı diye bilinen Türk toprağı" (: Berrü't-Türkîye el-Mâ'rûf bi Bilâdi'r-Rum) tabirini kullanıyor. Demek ki o dönemde –en azından– Arapların bir kısmı nezdinde Memlük Devleti Türk idaresini, Anadolu ise Türk toprağını temsil ediyordu.
- 327 **Alâeddin b. Kûyük (: Köyükoğlu Alâeddîn) ve İbn Kûyük (: İbn Köyük) ailesi:** O dönemde, uluslararası bir Türk taciri olan Alâeddîn'in oğlu Şemseddîn, Alanya'da ticari bağlantıları organize ediyordu. Yine bu aileden olan Tâceddîn'le İbn Battûta 1327 h. haccında karşılaşmış idiler. İbn Köyük yani Köyükoğlu ailesi epey şöhretli bir aile olmalı ki Memlük eşrafı arasında adları geçmekte, Mâllî (: Batı Afrika), İskenderiye ve Alâyâ arasında mekik dokudukları aktarılmakta ve büyük devlet adamlarına kredi verebilmektedirler. Meselâ o dönemde altın deyince –Avrupa'da bile– ilk akla gelen Mâllî imparatoru Mensâ Musa, hac için yola çıkan Kahire'de konaklamış ve Köyükoğlu Sirâceddin'den büyük miktarda borç almıştır; Sirâceddin

bu parayı tahlil etmek için daha sonra Afrika'ya gelecek ve burada ölecek; ancak oğlu, parayı alıp Mısır'a dönecektir. İşin ilginç yanı, terâcim uzmanı İbn Hacer, Sirâcüddîn Abdüllâtfî adlı bir tacirin Afrika içlerinde vefat ettiğini söyler; herhalde aynı kişidir bu. İbn Hacer'e göre aile aslen Tikritlidir. İbnü'l-İmâd da İzzeddîn Ebu'l-Yemen İbn Kûyûk adlı bir âlimden bahsederken aslen Tikritli olduğunu, babalarının sonradan İskenderiye'ye göçüp buranın en namlı taciri hâline geldiğini söyler. İzzeddîn 790 h./ 1389 m. yılında vefat etmiştir.

- 328 **Lâdîk ve Dûngûzla (: Ladik ve Denizli) adları:** Lâdîk eski Laodicae'den gelme bir addır. Bugün Denizli'nin beş km kuzeyinde bir kazadır. Denizli'nin eski ismi Don-guzla'dır; bu kelime domuzlu yer manasındadır; demek ki o devirde civarda bu hayvan çok idi. Domuz kelimesi, Anadolu ağızlarının cogunda hâlâ "doñu" (: nazal "N" li) şeklinde telâffuz edilir; Türklerin eski ve aslı seslerinden olan nazal "N" bu kelimemin de tam ortasını süsler. Ebu'l-Fidâ, Denizli civarından bahsederken söyle der: "Antalya'nın kuzeyindeki Toğûrla (: Donguzla yani Denizli) dağlarında ve civar yerlerde ikiyüzbîn Türkmen evi (: oba, çâdir) olduğu söyleniyor. Onlara "Uc" deniliyor. Orada Toğûrla şehri vardır." Burada bir dilcinin dikkatini çeken husus –eğer bir istinsah hatası yoksa– ortadaki Z'nin yerine R kullanılmış olmasıdır. Demek ki Ebu'l-Fidâ'ya bu ismi veren, belki de uzak Türklerden idi; yani telâffuz itibarıyla ŞAZ değil de LîR grubundandır; baştaki D' yi T şeklinde kaydettirdiğine göre Türkmen değil Kıpçaktı; veya bu grubun etkisinde kalmış bir Hârezmîyi belki. Bir tarihçi ise bu ifadeyen şunu çkartabilir; 1300'lü yılların başında Batı Anadoluda Denizli ve civarı nüfus bakımından tamamen Türklenmiş idi ve bunlar Uc idiler; yani daimî savaş konumunda (: askeri tabirle, "hazır kîta" hâlinde) bulunuyorlardı
- 329 **Ahî Sinân, Ahî Tuman ve Evliyâ Çelebi'nin kaydı:** Burada enteresan olan bir husus, 1671'de yörenye uğrayan Evliyâ Çelebi'nin Denizli'den bahsederken bu iki ismi anması, halkın bu zât'lara ait kabirleri ziyaret edişinden dem vurmasıdır. Yalnız, Evliyâ Çelebi'de Ahî Sinân kelimesi Ak Sinân şeklindeydi.
- 330 **Mîlâs sultani Şucâuddîn Urhân Bek İbn Menteşâ (: Menteşeoglu Orhan Bey) ve Beyliği:** Milâdî 13. asırı ikinci yarısında eski Karya bölgesinde, bugünkü Muğla ve civarında teşekkül etmiştir. Megri (: Fethiye) taraflarından içeri girerek sahil ile Denizli dağları arasında yerleşen Türkmenler tarafından kurulan bu beyliğin atası Menteşe Bey 681 h./ 1282 m. yılında vefat etmiş olup kabri Fethiye'dedir. Seyyahîmizin bahsettiği Şucâuddîn Urhân Bek, Menteşe'nin oğlu Mes'ud'un geriye bıraktığı iki oğlundan biridir, kardeşine galebe çalarak başa geçmiştir. Ömerî'ye göre Urhân Bek'in elli şehri, ikiyüz kalesi ve iyi bir donanması vardı
- 331 **Konya:** Konya, Çobanoğlu Demürtaş'ın Mısır'a kaçmasıyla birlikte tamamen Karamanoğullarına kalmıştı. İleride Bedreddîn'e değinilecek. O dönemin Konyası hem âlimleri ve siyâsileriyle hem de bağlı bahçesiyle meşhur bir yerdi. Ancak Karamanoğulları zamanında şehir Anadolu Selçukluları devrindeki gibi bir payitaht değil bir kültür şehriydi.
- 332 **Lârende sultani Karamanoğlu Bedreddîn İbrahim Bek:** Karamanoğlu Mahmud Bey'in oğlu, Musa Bey'in kardeşiştir. İbn Battûta evvelce Musa Bey'i hacda gördüğünü söylemiş idi; 28. bölümde ondan bahsedildi. İşte bu Musa Bek'e karşı 1318'de muhalefete geçen Bedrûddîn İbrahim Bek, Memlûk sultani Nâsîr adına hutbe okutup sikke bastırmıştır. Nihayet Nâsîr'ın kuvvetleri Lârende'ye Bedrûddîn'i oturtttular ve Musa Bek'e de Ermenâk'ta beylik verdiler. İbrahim herhalde 1341'den sonra ölmüş olmalı.
- 333 **Kaysâriye (: Kayseri):** O dönemde İlhanlı idaresine bağlı bir genel vali iken zamanla müstakilleşecük olan Ertenâ'nın başşehri Kayseri olacaktır. Ancak seyyahîmiz orada iken Ertenâ'nın başşehri henüz Sivas idi; Ertenâ o sıradâ herhalde evvelce bahsettiğimiz İlhanlı vârisi Celâyîrli (Büyük) Hasan'a bağlı olarak Orta

Anadolu'yu yönetiyordu. Ebu'l-Fidâ şehir hakkında der ki: "Burası gayet yeşildir; ağacı, bahçesi, meyvesi, gözeleri çoktur. Son derece sağlam bir kalesi ve saltanat konagi vardır. İsmi (eski Roma) Kayseri'ne nispetle verilmiştir."

- 334 **Sivas:** Bu şehir Ertenâ'nın o dönemdeki payitahtıdır. Daha sonra tamamen istiklal kazanacak olan Ertenâ, Kayseri'ye taşınacaktır. O çağın Sivas'ı hakkında Ebu'l-Fidâ şöyle der: "Burası ünlü bir şehirdir; küçük bir kalesi vardır; pek çok su kaynağı mevcut ise de yesilliği fazla değildir; ağacı azdır. Oranın nehri şehirden yarımfersah uzaktır akar. Doğusunda Erzenerûm (: Erzurum) şehri vardır. Sivas, kişi zamanı çok çok soğuk bir şehirdir!" Gördüğü gibi Sivas'ın soğughtuna karşı idarecilerin, yolcular ve tacirler hayırına han ve kervansaraylar inşa etmek suretiyle nasıl tedbir aldıları yedi yüzyl önce kayda geçmiş bulunuyor.
- 335 **Alâeddin Ertena Bey:** Çobanoğlu Demürtaş'ın kayınbiraderi olan Ertena, Uygur Türklerindendi. Demürtaş Anadolu'da bir süre fırtına gibi esip işlerin bozulmasıyla 728 h./1328 m.de Mîsr sultani Nâsır'a siğincı yerine kayını olan Ertenâ'yı bırakmış idi. Ertena da İlhanlı sultani Ebû Saïd'e ve ardından İlhanlı vârisi Celayirli (Büyük) Hasan'a karşı saygıda ve itaatte kusur etmeyerek mevkiiini ve gücünü korumayı bildi. Nihayet 742 h./1343 m. yılında istiklalini ilân ederek sultanlığını resmen duyurdu. Onun hükümlü altındaki şehir ve kasabaları söyle saymak mümkündür: Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Erzincan, Doğu Karahisar, Niksar, Canik, Develi Karahisar vs. Devlet merkezi evvelce Sivas iken sonradan Kayseri olmuştur. Ertenâ 753 h./1352 m. yılında Kayserî'de vefat ettiğinde Köşk adı verilen türbesine defnedilmiştir. Arapça ve Farsçayı iyi bileyen âlim bir adamdı; dönemin bütün tarihçilerinin ittifakıyla halkın adaletle yönetirdi. İbn Hacer onun iyi bir Müslüman olduğundan bahseder ve ismini Eretna veya Eratna değil "Ertenâ" şeklinde kaydeder.
- 336 **Amasya:** O dönemde Ertenâ hâkimiyeti altındaydı. Seyyahimizça çağdaş olan Ebu'l-Fidâ anlatıyor: "Kalesi ve suruya büyük bir şehirdir; pek çok bahçesi ve büyük bir nehri vardır. Sudolapları bahçeleri sular. İbn Saïd der ki: Sinop'un güneydoğusunda hekimlerin, filozofların yatağı olan Amasya diye bir şehir vardır. Burası güzelliği, suyunun bolluğu, bağı ve bahçesi ile ünlüdür. Burayla Sinop arasında altı günlük bir yol vardır. Amasya'dan geçen nehir, Sinop'tan denize dökülür. Oraları gezen biri Amasya'da gümüş madeni olduğunu söylemiştir."
- 337 **Sünusâ (: Sonusa):** O dönemde Sonisa civarı Tâceddînoğulları tarafından yönetilmektedir. Bugünkü Tokat'ın bir kazası olan Niksar'ı merkez olarak kurulan Tâceddînoğulları, Ertenâ'dan epey önce müstakil bir beylik gibi hareket etmeye başlamış idi. Ertenâ ile Tâceddînoğulları arasında kıyasıya bir rekabet vardı; Ertenâ, Amasya'ya Tüli Bey'i göndererek hasmı olan Tâceddîn Doğanşah'ı kaçırtmayı bilmiş fakat daha sonra Ertenâ Devleti, Kadi Burhâneddin Devleti'ne dönüsürken Canik ve havalısına hâkim bulunan Tâceddînoğulları bir süre daha hükümdermâ olmaya devam etmişlerdir. Sonisa ile ilgili bir kaydi Yanko Hloros Efendi'ye ait Rumca-Osmanlıca Kamus'a görüyoruz; burada Sonisa, Erbaa'ya bağlı bir mintika olarak kaydedilmiş. Nihayet gayet açık bir bilgiye Osmanlı coğrafyasına dair bir atlasta rastlıyoruz; burası Sivas vilayetinin Tokat sancığına bağlı Erbaa kazasında bir nahiye imiş. Yine bu kitabın haritalar kısmasına bakıldığımızda Kelkit çayı ile Yeşil irmakın birleştiği yerde görüyoruz Sonisa'yı. Yeni haritalarla karşılaştığımızda buranın Taşova ile Alpaslan arasında bir yerde olduğunu söyleyebiliriz. Biraz daha kuzeýinde Hasan Uğurlu Barajı başlıyor.
- 338 **Kümiş (: Gümüşhane):** Ta Bizans zamanından beri gümüş madenleriyle şöhret bulmuş bir şehirdir. Selçukluların sonra İlhanllara, onlardan Celâyirilere, onların elinden de Ertenâ Devleti'ne geçti. Seyyahın bahsettiği sarp dağlar tipki bir duvar gibi yükselen Zigana dağıları olmalıdır. Gümüşe gelince, bu maden 19. yüzyılm başlarında tükendi geriye sade ismi kaldı. Bu tarihlerden sonra daha çok kaliteli meyve

ve marmelatları ile ünlendigiğini görüyoruz; özellikle de armut, elma, kuşburnu, böğürtlen gibi.

- 339 **Erzurum-Birgi arasındaki büyük kopulkuk:** *Seyahatnâme*'nin bu kısmında seyyahimiz hafızasını tazeleme ihtiyacı duymuş olmalı. Zira "İnsarafnâ ilâ Medîneti Birki" (: Birgi'ye döndük) demesi bundan böyle gezeceği yerlerin daha önce Milâs civarında gezdiği yerlere yakın olduğunu kendisi tarafından da bilindiğini gösteriyor. Bu durumda seyyahın Anadolu seyahatini anlatırken takip ettiği asıl güzergâha göre değil akılda kalanlara göre bir düzennetip ettiğini söyleyebiliriz. Bir diğer ihtiyâmal, aradaki ibare ve sayfaların kaybedilmiş olduğunu düşünür. Ancak çeşitli *Rihle* nüshalarında buna işaret eden özel bir delil yoktur. Son olarak İbn Cüzeyy'in bir işgûzârlık eyleyerek özetleme içinde ileri gittigini ve bazı kısımları tamamen attığını savunmak kâlıyor geriye; ama bunu niye yapısın? Üstadına bağlı kaldığını vurgulamamış muydi en başta? O hâlde seyyahın, seyahati yazıya döküp tertip etme aşamasında bir hataya düşüğünü savunmak galiba orta yol.
- 340 **Kadi İzzedîn Ferîstâ (: İbn Melek) ve soyu:** Ferîstâ, Ferîste veya Ferîste şeklinde de bilinen kelime, Farsçadır ve melek demektir. Bu yüzden bu ailenin adını Osmanlı tarihinde hem İbn Ferîste hem de İbn Melek şeklinde buluyoruz. Muhtemelen seyyahımızın bahsettiği İzzeddîn Ferîstâ'nın oğlu olan meşhur bilgin İbn Ferîste; yani İbn Melek, 821 h./ 1418 m. yıldan sonra vefat etmiş; fikih, fikih usûlü, hadîs, dil ve lügatçılığı dair eserleriyle Osmanlı ilim dünyasının en çok tanınan şâhiyetlerinden biri olmuştur.
- 341 **Birgi sultânı Aydinoğlu Mehmed ve devleti:** Aydinoğlu Mehmed Bey, burayı 1307 m'de aldı ve beyliğinin merkezi yaptı. 1312'de bir câmi, türbe ve medrese inşa ettirdi, onun hâkimiyetindeki bölge, döneminin tarih kitaplarında "Memleket-i Birki" yani Birgi Ülkesi, Birgi Krallığı diye kaydedilmiştir. Mehmed Bey, ilim ve kültüre ehemmiyet veren biriydi. *Seyahatnâme*'mızdeki tasvirlere ve diğer muasir kaynaklarım verdiği bilgilere dikkat edilirse onun son derece rafine zekâlere sahip olduğu, hayat tarzı ve kültüryle küçük bir uç beyliği değil, kocaman ve karmaşık bir devleti yönetmeye namzet biri olduğu anlaşılır.
- 342 **Ayasluk (: Ayasluğ; Selçuk; Efes):** Antik Efes'in bulunduğu yerde kurulmuş bulunan bu şehir şimdi Selçuk adıyla bilinmektedir. Şehir 1304'te Sasa Bey tarafından alındı, 1309'da Aydinoğlu Mehmed Bey'e geçti, Aydinoğlu Mehmed Bey burada ciddî bir deniz gücü, tam bir hücum donanması oluşturarak 1319'da Sakız adasına baskın düzenlemiştir. Burası seyyahın geldiği dönemde Hızır Bey'in emrindeydi.
- 343 **Ömer Bek (: Aydinoğlu Mehmed'in büyük oğlu efsanevî kahraman Umur Bey) ve İzmir:** O sıralarda Umur Bey'in yönetiminde olan İzmir Latinlerin her zaman elde tutmak istediği önemli bir limandı. Daha Baba Mehmed Bey zamanında buraya defalarca saldırmışlar ama başarılı olamamışlardır. 1334'te babasının vefatıyla beyliğin başına geçen Gazi Umur Bey, hemen Saruhan Beyle ittifak yaparak büyük bir donanmaya Mora'ya sefer düzenlemiştir. Alaşehir'i de hâkimiyeti altına alarak gittikçe büyümeye siyaseti güden Umur Bey, Bizans'ın iç ve dış siyasetine doğrudan müdahale ederek önüne çıkan fırsatları değerlendirmeyi bilmemiştir. Hayatı boyunca onlarca deniz savaşına katılan Umur Bey, Papalığı fena ürkütmüş, birleşik Haçlı kuvvetlerine karşı uzun yıllar mücadele vermiş, nihayet 749 h./ 1348 m. yılında alnından vurularak şehit düşmüştür. Gazi Umur Bey'in savaşları ve kahramanlıklarrı daha sonra Enver'in *Düüsturnâme*'sında bir destana dönüşür.
- 344 **Mileff, Meleff türü kumaş:** İtalyanların kadim Amalfi şehrinden alınma bir ad. Herhalde doğu ile ticari ilişkilerini çok eskiden beri yürüten ailelerce İslâm dünyasına taşınmış olmaları. **Kemha türü kumaş:** Aslı Kemhab olan bu kelime Farsçada havı az, renkli ipek kumaş manasındadır. Zamanla altın veya gümüş yahut parlak tellerle bezenmiş kumaş anlamında kullanılır olmuştur

- 345 **Saruhan'ın küçük oğlunun cesedinin yılanıp kubbeye bırakılması:** Bu âdet, Altay Türklerinin ölüleri ağaca bırakmalarına benziyor. Eski Türklerde, özellikle Altay ve Sibiryâ Türklerinde yaygın olan ritüel, ölüyü ağaca bırakmaktadır. Bugünkü Kuzey Amerika Kızılderililerinde ve Avustralya yerlilerinde de rastlanan bu âdette ceset bir tabut içinde ağacın üstüne asılır; havada çürüyüp tabut yere düşince kemikler gömülür. Bu âdete Türk kabilelerinden Tonguzlarda, Kitanlarda, Yâkûtâlarda, Kirgizlarda ve Eski Bulgarlarda rastlanır.
- 346 **Bergama hükümdarı Yahşî Han ve Karesioğulları:** 13. asrin sonları veya 14. asrin başlarında Mizya'yı (: Balikesir ve Çanakkale tarafları) yöneten Türk beylerinden bininin adı olan Karesi, sonraları o mıntıka dayanmış olmuştur. Ailenin büyük ceddi 11. asrin ikinci yarısından sonra Orta Anadolû'da bir devlet kuran Melik Danişmend Gazi'dir. Anadolû Selçuklu Devleti'nin çöküşü sırasında bu aileden Kalem Bey ile oğlu Karesi Bey, Batı Anadolû'yu istilâya başlamışlar ve takriben 696 h./ 1296 m. yılında Mizya münthikasına girmiştirlerdir. Karesioğullarının başşehri Balikesir'di. Balikesir'in pek yakınında eski adı Akios olan bir şehirle beraber Bergama, Sindirgi, Bigadiç, İvrindi, Aydıncık, Edremit, Ayvacık gibi bazı şehir ve kasabalar bu beyliğin hükümiyeti altındaydı. Karesi Bey'den sonra beylik bölünerek biri Bergama'da diğerı Balikesir'de iki hükümdar ortaya çıktı; Bergama emiri, Yahşî Han lakaplı Şucâeddîn idi ki, Arap kaynaklarında Marmara Memleketi'nin sahibi olarak gösterilmektedir. Yahşî Han'ın onbeş şehri, bir o kadar kaleyi; bunun yanında yirmibin süvarisi ve donanması olduğu belirtilir. Büyüük parça yani Marmara ve Çanakkale'ye kadar olan mıntıka ise Demür Han'ın elinde kalmıştı. Karesi Beyliği kısa bir zaman sonra Osmanoğullarına geçecektir.
- 347 **İhtiyâruddîn Urhân Bek (: Orhan Gazi) ve devri:** Orhan Gazi, Tanrıpinar'ın deyişiyile birbuçuk asır boyunca Osmanlı'ya model olmuştur. Osman Bey'in vefatından sonra devletin ileri gelenleri ve ahalinin desteğiyle 1324'te başa geçti; babasının fetih siyasetini devam ettirerek Bizans'ı her yandan kuşattı; 1326'da Bursa'yı fethetti; Pelekanon Savaşı'nda Bizans imparatoru 3. Andronikos'u yenerek Bitinya bölgesinde idareyi aldı; 1337'de İzmit'i alarak Kocaeli yarımadasını tamamen Osmanlı'ya geçirdi; 1345'te Balikesir, Manisa, Kapıdağı gibi Karesilere ait yerleri aldı; 1345'te Üsküdar, Kadıköy ve havalisine kadar yaklaştı; oğlu Süleyman Paşa onun zamanında Ankara'ya kadar bütün mıntıkayi Osmanlı'ya bağladı; 1357'de Gelibolu teslim olunca Rumeli'ye kesin geçiş başladı ve daha nice hızlı hâdiseden sonra 1362'de ruhunu teslim etti Orhan Gazi. 37 yılda Osmanlı'yı aşiretten çıkarıp bilginleri, tecrübeli devlet adamları, kumandanları ve kurumlarıyla tam bir devlete dönüştürdü.
- 348 **Sağır-dilsizlerin işaret dili:** Bu satırlar sağır-dilsizlerin işaret dilinin tarihi bakımından önemlidir
- 349 **Kastamonu sultani Şucâeddîn Süleyman Şâh ve Candaroğulları Devleti:** Kastamonu, Sinop ve civarında bir beylik kurmuş olan Candaroğulları aslen Türkmenidir. Beyliğin ilk atası Şemseddîn Yaman Candar'dır. 1292'de bu havalı İlhanî Keyhatu tarafından Şemseddîn'e verildi; o ölümünde yerine geçmek isteyen eski Kastamonu sahibi Yavlav Arslan'ın oğlu ortaya çıktı; derhal Kastamonu'yu işgal etti; Şemseddîn Candar'ın oğlu olan Şucâeddîn Süleyman ise Eflani taraflarına çekildi; ancak 709 h./ 1309 m. Temmuz'unda ansızın ortaya çıkan Süleyman, Kastamonu'ya baskın yaparak Yavlav Arslan'ın oğlunu öldürdü ve bu şehri kendine merkez yaptı. Kendisine padişah da denilen Süleyman Paşa, otuz sene başta kaldı; Ömerî onun kırk şehir ve kaleye sahip olduğunu yirmibes-otuz bin civarında askeri bulunduguunu belirtir. Süleyman Paşa, 1340'ta vefat etti.
- 350 **Sinop ve Candaroğullarından İbrahim Bek:** Seyyahimizin güzergâhını takip edersek Taşköprü'den çıkış 95 km kuzeydoğuya gitdiğimizde Sinop'a gelmiş oluruz. Süleyman Paşa gitikçe güçlenmiş ve 722 h./ 1322 m. yılında Gazi Çelebi ölünce

- Pervaneogullarından Sinop'u alarak oğlu İbrahim Bey'e vermiş idi. İbrahim Bey, küçük kardeşi Çoban'ı kayırıp başa geçirme niyetinden ötürü babasına isyan etmiş ve 740 h./ 1340 m.de Sinop'ta istiklalini ilân etmiştir. Ne zaman olduğunu bilmiyoruz. Sinop Deşti Kıpçak'tan gelen malların Anadolu'ya oradan da Arap dünyasına gönderdiği çok önemli bir liman şehriydi.
- 351 **Sinop'un Büyük Camii:** Sinop camileri arasında en mühimi Alâeddin Câmiî diye bilinen Uluçâmi'dir. Şehrin ortasında yüksek duvarların çevirdiği avlusuna üç kapı ile girilimekte, minarenin yakınında kuzey kapısı üzerindeki kitabeden câmiî Müünûddin Süleyman Pervâne tarafından 666 h./ 1268 m. yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Seyyahimiz bundan bahsediyor. Câmi 1385'te Candaroğlu Celâleddin tarafından; 18. ve 19. yüzyıllarda da Osmanlılar tarafından birkaç defa tamir edilmişdir.
- 352 **Hasîf:** Cannabis Sativa; kenevir otu, yani onun ürünü olan esrar kastolunuyor.
- 353 **İbrahim Bek'in annesinin cenaze merasimi ve yuğ:** Bu merasimde dikkat çekici unsurlardan baş açma, kaftanı ters giyme âdeti, eski Türk cenaze merasimlerinde saçını yolma (veya saçını kesme), üstünü başını ve elbiselerini parçalama âdetlerinin yumoşatılmış hâli gibi. Ölürasında yemek verme âdeti ise bugün bile çeşitli Sünî veya Alevî Türk topluluklarında görülen "ölü aşî" âdetini hatırlatıyor ki bunun eski ismi "yuğ"dur. Yuğ töreninde cenazeye katılanlara ciddî bir ziyafer veriliyor; bu ziyaferin ölüyî memnun edeceğî düşünüldürdü.
- 354 **Kırş (: Kerç) limanı:** Karadenizi'ni Azak denizine bağlayan Kerç boğazının batı yakasındaki liman. Bu boğaz, kadim çağlarda Amasyali Strabon tarafından Bosfor Kimmeri (: Kimmerya boğazı) diye ünlenmiş idi. Ebu'l-Fidâ, Kırş şehrinin "Kefe ile Azak arasında Azak denizinin ağızında küçük bir yer" olduğunu söylüyor. Ona göre "bu şehrin halkı Kıpçak asıllı olup gâvur" idi. Bu topraklar ve Azak çevresi o dönemde Altın Ordu İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaydı. 1578'de bölgeyi gezen M. Bronevskiy, şehrin Tatar hanlarının elinde olduğunu belirterek o dönemde buranın fazla önemini kalmadığını söylüyor.
- 355 **Kerç'teki kilise ve Hz. Ali'nin resmi meselesi:** Kerç, Cenevizlilerin de tesiriyle o bölgenin Hıristiyanlık merkezi hâline gelmiş idi. Nitekim 1332'den itibaren metropoliten oldu. Seyyahimiz herhalde İlyas Peygamber'i Hz. Ali ile karıştırmış burada. Zira Gibb'in de belirttiği gibi Yunanca Eliya diye söyleyen İlyas Nebi. Seyyahimiz Eliya kelimesini Ali'ye benzetmiş olmalı. Ancak yine de buna aykırı tezler geliştirerek ve bu malzemeyi o dönemde heterodoksisile ilgili kılmak mümkündür.
- 356 **Deş-i Kafcak (: Deş-i Kıpçak) ve Kıpçaklar:** Kıpçak sahası diye çevrilen bu kavramla Kıpçakların ve onlardan önce buraya gelip yerleşen yüzbinlerce Kumanın yaşadığı ve zamanla eriyip yerli kavimlere karıştığı Ukrayna bozkırları, Güneybatı Rusya ve biraz da bugünkü Doğu Avrupa kastolunur. Dar manasıyla Deş-i Kıpçak 11. yüzyıl ortalarından 13. yüzyılın ilk yarısına; yani Moğol istilâsına kadar olan devredeki Kıpçak nüfusunun yayıldığı sahayı ifade etmektedir. Daha sonra Altın Ordu'nun büyümesiyle Deş-i Kıpçak terimi Yukarı Bulgar Hanlığı'nı, Kuban ve Terek ırmaklarından Derbend'e kadar uzanan Kuzey Kafkasya'yı ve Hârizm ülkesini içine alrı olmuştur.
- 357 **Hıristiyan Kıpçaklar ve bu münasebetle Kuman Sözlüğü'nün hikâyesi:** Moldova'daki Kumanların 1223'te Hıristiyanlığa geçmelerinden ötürü öteki Kuman kitleleriyle bunlar arasındaki kültürel bağlar kopdu. Onların büyük bir kısmı Romenler, Macarlar ve Lehler arasında eriyip assimilasyona uğradı; geriye yer adları, birkaç şahıs adı ve bazı kelimeler kaldı. Bugün, cümle öğelerinin yerleri bizden farklı olmakla birlikte bizim lehçemize en yakın Türk lehçelerinden biriyle konuşan Hıristiyan Türklerin, yani Gagavuzların onlarla bir ilgisi olabilir. İşte o dönemde Kumanlara Hıristiyanlığı öğretmek, onlarla ticâri ve kültürel bağlar kurmak isteyen papazlar ve tacirlerin yoğunlaşan çabaları, *Codex Cumanicus* adıyla bilinen *Kuman Sözlüğü*

ğii' nü doğurdu. Bazlarına göre *Codex Cumanicus*, *Divân-ı Lügâti't-Türk*'ten sonra en önemli Türk dili yadigâridır.

- 358 **Kıpçak arabaları:** Bu arabalar ve özellikleri 1245-1247 m. arasında o bölgeyi gezen P. Carpini ve 1253-1255 m. arasında o civarda bulunan G. Rubruck tarafından da anlatılmıştır. Özellikle Rubruck'un bildirdikleri enteresandır: "Onlar uyudukları evleri tekerlekler üzerine yaparlar. Birbirine geçmiş çubuklar bir merkezi çevreleyerek yukarı yükselp bacayı oluşturur; bu ağaç iskeleye, beyaz bir keçe ile kaplanır. Çadırlar bazen kara keçe ile kaplanır; kapının üzerine gösterişli bir deri asılır. Çadırlar çok geniş olabilir; sadece enleri 30 ayağı bulabilir; benim bizzat ölçtüğüm bir araba iki tekerlek arasındaki mesafe 20 ayak genişliğindedir! Bir ev gördüm ki onu taşıyan öküzlerin sayısı 22 civarındaydı! Arabanın dingili bir gemi sereni kadar büyüktü."
- 359 **Dükü (: Düğ) kelimesi:** Anadolu ağızlarında hâlâ yaşayan bir kelimedir. **Dövülpül** inceltilmiş manasındadır. Bizim yörenizde (: Tokat) ince dövülmüş bugdaya, yani ince bulgura "Düğ" dendигını biliyorum. Herhalde Oğuz lehçesinin tesiriyle kelimenin başı d'ye; son tarafı ise yumuşayıp eriyerek "ğ" harfine dönüştü. Ancak başta ve sonda sert ve patlayıcı harfleri muhafaza eden Kıpçak lehçesinde bu kelimenin "tuki" veya "duki" şeklinde telâffuz edilmesi tabîidir. Bu kelimeye, *Derleme Sözlüğü*'nde hem "dögü" şeklinde hem de "düğ" şeklinde rastlıyoruz.
- 360 **Alkaşı kelimesi:** Bunun asıl okunuşu, "ulakşı" yani Uygurcadaki "ulakçı" olmalıdır; atla uğraşan, at sırtında haber veya başka bir şey taşıyan adam demektir bu.
- 361 **Macar şehri ve Macarlar:** Bu şehrin bulunduğu bölge, eski Macarların bir bölümünün de yaşadığı Hazar İmparatorluğu sınırları içinde idi. Milâdî 527 yılında Bizanslılar, Kerç şehrinde ve Kuban nehrinin (: Kuma) döküldüğü noktada Magyeri adlı bir hükümdardan bahsediyor. Kuban çevresi 7. yüzyılda "Onogurya" şeklinde de isimlendirilmekte imiş. Bizans imparatoru Konstantin Porfyrogennetos'un 10. yüzyılda yaşayan Macarlardan aldığı bilgiye göre Macarırk iki yüzyıldan beri Hazar İmparatorluğu ile sıkı ilişkide imiş. Bugünkü Macarların ataları, Onogur zümresinden safkan Türk olanlarla birlikte milâdî 460 civarında Ural'daki eski yurtlarından Kuzey Kafkasya ve Karadeniz civarına göç etmişlerdir. Tarihin o dönemlerinde eski Bulgarlar, Hazarlar ve Macarlar arasında ırkı, siyasi, kültürel ve vatanî bağlar var idi. Bu yüzden Macar bilim adamları soylarının tarihini Başgirdistan'da, Kuzey Kafkasya'dahattâ Uyguristan'da aramaktadırlar. Eski İslâm coğrafya kitaplarında "Başgird" ve "Bacgird" kelimesi ile "Macgird" in (: Magyar, Macar) nerdedeyse eşanlamıyla zikredilişi ve o kavimlerin birbirine yakın yerlerde meskûn oluşu bu tür araştırmaları artırmaktadır.
- 362 **Bişdâğ ve buradaki kaplıcalar:** Beşdağ yanı beş tepeden oluşan bu mintikanın kaplıcaları çok meşhur idi. Bugün Türkçeden mütercim olarak Ruslar Pyatigorsk diyormuş buraya. İbn Battûta'nın dinlediği kimselerin Oğuz lehçesinin tesiri var. Zira 16. yüzyıl sonlarında byoreyi gezen Bronevskiy, mezkûr kelimeyi Beştaş şeklinde Tatarca ve Kazakça gibi Kıpçak ağızıyla (Kuzey lehçelerine uygun bir tarzda) telâffuz ediyor. Beştaş koskocaman bir eyalet merkezidir ve her yanı ormanlarla kaplıdır.
- 363 **Urdû (: ordu / orda) kelimesi:** Ordu veya **urdû** kelimesi; hükümdarın **yurdû**, karargâhi, çadır **kurdûğu** yer anlamına gelir. Sanıyorum "çadır kazığının yere (v)urulduğu mekân" anlamında "urmak" kökünden türemiştir; çünkü geçmiş zaman kalibi, tipki İngilizce ve diğer bazı diller gibi eski Türkçede de fiilin gerçekleştiği nesne için (: ism-i mef'ûl anlamında) kullanılmıştır; Tanrıberdi ismi gibi, yani Tanrı'nım verdiği çocuk; Farsçadaki "hudâbahş" anlamında. Ancak başka uzmanlar kelimenin aslinin Moğolca olduğunu söylemektedirler. Ayni kökten gelen "Orun" durak; durulan, beklenen yer anlamındadır. Bugün Altay Türkçesi gibi Moğolcanın etkisine açık bir lehçede bu kökten gelen epey kelime vardır; meselâ "oroon" devlet anlamında,

“üstügi oroon” Göktanrı’nın hükümrانlığı, Ülgen’in gökyüzü krallığı anlamundadır. Asya’daki diğer dillere ise dilimizden veya Moğolcadan geçmiştir. Bugün Pakistan’ın resmî dili olan “Urdu” da bildiğimiz “ordu” kelimesinin farklı bir okunuşudur.

- 364 **Altın Ordu (: Altın Orda) Devleti ve Muhammed Uzbek Han:** Çingiz Han’ın Asya kitası çapındaki büyük imparatorluğunun vârislerinden olan ve Batu Han tarafından yönetilen Altın Ordu kolu; Doğu Avrupa, Rusya işlerine sürekli seferler düzenledi ve böylece kendini hissettiren siyasi bir güç hâline geldi. Ancak Batu’nun, imparatorluğun merkezi olan Karakurum’la ilişkileri normal seviyede hâttâ çok güclüydü; yani Batu’da bir istiklâl emâresi yoktu. Onun oğlu Berke zamanında ise Moğol İmparatorluğu dağılmaya başlamış; merkez, kendine uzak bölgelerle irtibatı geçemez hâle gelmişti. Böylece bütün bir kuzey ve kuzeybatıya Altın Ordu Devleti egemen oldu. Mengü Timur, Tuda Mengü ve 25 yıllık fetret döneminden sonra Muhammed Uzbek Han başa geçti; 712-741. h. / 1312-1341 m. yılları arasında Altın Ordu Devleti’ni yönetti. Onun dönemi devletin altın çağının başlangıcı olup İslâmın Moğol asilleri arasında yayılmaya devam ettiği ve Moğolların yerli Türk (: Kıpçak) nüfusa daha fazla karışık temessüll ettiği bir dönemdir. O, Hristiyanlara iyi davranıştan, ticaret ve siyasetten anlayan, politik kurnazlığın ne olduğunu iyi bilen bir hükümdardı.
- 365 **Yediyüzotuzdört yılının Ramazan Bayramı;** 1334’ün Haziran ayının 4’üne rast gelir.
- 366 **Bârûcî:** Bazı nüshalarda “bavarci” şeklinde kaydedilmiştir. Bu durumda kelimenin Moğolca “bavurçı” denemesi mümkündür. Bukavul ve “bavurçı” sabah-akşam yemek hizmetinde bulunan subaylara verilen unvan idi.
- 367 **Sûm (: Som) kelimesi:** Bu, bildiğimiz “som” kelimesidir. Küçük gümüş külçelere verilen ad idi. Zamanla katıksız saf altın külçesi ve diğer şeyler için kullanıldı. Kelime eski bir Türk dili olan Bulgarca’dan geliyor. Dil bakımından eski Bulgarlara (Volga Bulgarları) benzettiği söylenen Çuvaşların sözlüğüne de baktığımızda “Som”, Ruble, parça, külçe anlamına gelmektedir.
- 368 **Yediyüzotuzdört yılının Şevval ayının onu:** 14 Haziran 1334’e denk düşer.
- 369 **Baba Saltuk (: Sarı Saltuk):** Baba Saltuk, tarihî metinlerde adı Sarı Saltuk şeklinde geçen Hızırımsı bir şâhiyetettir. 628 h./ 1260 m. tarihinden sonra Selçuklular liderliğinde bir grup Oğuzun Dobruca ve çevresine geldiği sıralarda Sarı Saltuk’un beliridiği ve bu yörenin İslâma girmesinde etkili olduğu anlatılır. Bazi kayıtlara göre 699 h./ 1300 m. yılında ölen Sarı Saltuk’un kabri, Dobruca’nın kuzeyinde Babadağ şehrindedir. Türkmen babası Sarı Saltuk’un 12 bin nefer ile Dobruca’ya varıp dervîş meşrebiyle Balkanlarda Osmanlı’dan evvel İslâmî yaymaya başladığı; onun müritlerinden Barak Baba’nın da Anadolu, Suriye ve İran’ı dolasıp Kirim’â geldiği anlatılır. Sarı Saltuk ve müridi Barak Baba Kalenderî meşrepli olup gazâları, kerâmetleri ve menakibnâmeleri hakkında Arap ve Türk kaynaklarında epey malûmat vardır. Arnavutluk’un İslâmlaşmasında Sarı Saltuk’un tesiri olduğu söylenir.
- 370 **İstanbul'a yakın olup ismi hatırlanmayan büyük şehir:** Bu şehrin Selymbria (: Silivri) olması muhemedildir. Silivri, Marmara kıyısındadır ve İstanbul’dan sadece 70 km uzaklıktadır.
- 371 **Sarakino kelimesinin hikâyesi:** Sarazen şeklinde söylenir. Bu kelime İspanya’da, Avrupa’da, Bizans ve çevresinde Araplar ve Müslümanlar için kullanılmıştı. Mes’ûdî, kelimenin aslinin “Sarakinos” olduğunu belirterek şöyle izah eder: “Hristiyanlar İbrahim’în (as) hanımı Hacer validemizi ve oğlu İsmail’i sevmezler, Müslümanlar hakkında –Hz. İsmail’den gelen peygambere tabi oldukları için– ‘Sarakinos’ yani ‘Sara soyundan gelen’, ‘Sara’ya mensup olan’, ‘Sara’nın köleleri’ derler.” Ancak bu kelimenin farklı izahları da vardır: M. Mourre, Bizanslıların Kuzey Arabistan’da Sarâcîn adlı yeni Müslüman olmuş bir kabile karşısında çok zorlandıklarını ve ondan sonra bütün Müslümanlara Sarakino dediklerini belirtmektedir.

- 372 **Ubsumi; Potamosa yani Haliç:** Ubsumi herhalde eski Yunanca nehir anlamına gelen Potamosa kelimesinden bozmadır.
- 373 **Astanbul:** İbn Battûta'dan önce Yâkût Hamevî de, bu şehir için İstanbul adını kullanmıştır. Ebu'l-Fidâ, İstanbul Halici'nden bahsederken bu kelimeyi kullanmıştır. Ancak İstanbul, kelimesinin yaygınlaşması İtalyan tacirlerin katkılarıyla oldu.
- 374 **Bizans'ta 1330'lu yıllar; mistik ve zahidane akımların yükselişi:** İbn Battûta'nın Bizans yolculuğunda bol yer tutan manastır ve zahit tasvirleri hiç de abartılı değildir. Tarihçilerin bildirdiğine göre Bizanslıların yaşadığı ağır siyasi ve ekonomik bunalımlar Hesykast (: Hesykast) denen keşşeler onderliğinde güçlü bir mistik akımın doğmasına yol açmıştır. Bu akıma karşı çıkan parlak hatipler zuhur ettiye de onlarla karşılaşma Gregorios Palamas çıktı ve 1340'lı yıllarda bu züht ve mistisizm akımı devletin resmi görüşü oldu.
- 375 **Berbere denen Bizans parası:** Andronikus zamanında tedavüle konan "Hyperpyron" denen altın para birimidir. 3. Andronikus devrinin sonlarında satın alma gücü iyice düştürüstü.
- 376 **Burgâlî (: Bulgar Türklerine özgü) çizme:** Bulgar Türkleri derinin hasından anlamakta ve onu en güzel şekilde islemektedirler. Bulgar kelimesiyle ilgili bu tür harf değişimleri, Bulgarlardan bahseden tüm İslâm coğrafyacılarda mevcuttur. Bu kelime, klasik Arap kaynaklarında Bulgâr, Bülkâr, Bulkâr, Burgar, Burgâl gibi çok çeşitli şekillerde telâffuz edilmiştir.
- 377 **Serâ Berke (: Berke Han'in kurduğu Saray) şehri:** İbn Fadlullah Ömerî, oraya giden bir tacirden naklen; Saray şehrinin Berke Han tarafından Turan Irmağı (yani Türklerle ait olan İtil nehrî) kenarında kurulduğunu; o zamanlar surlarının bulunmadığını, iç kısımdaki sarayın pek gösterişli olduğunu, saray çevresindeki kule ve evlerde kumandanların oturduğunu belirtmektedir.
- 378 **Serâcûk (: Sarayçık):** Bugün Sarayçık diye bilinen yerdir; Ural yani Ulu-Su veya Yayık diye bilinen nehrin döküldüğü yere 40 km uzaktadır.
- 379 **Harizm bölgesi ve bu bölgenin idarı merkezi Ürgenç:** Harizm eski çağlardan beri Asya'nın kültür, ticaret ve siyaset merkezlerinden biriydi. Bugünkü haritalarda Aral gölünün güneyinde; Uzbekistan'da ve kısmen de Türkmenistan'da bulunan geniş alana Harizm deniyordu. Asıl halkın İran kökenli olduğunu, fakat zamanla ahlâken ve simâen Türkleştiğini söylüyor eski kaynaklar. Birûnî, Harizmlilerin İslâmdan önce kendilerine özgü gelişmiş bir medeniyete ve dile sahip olduklarını belirtir. Burayı yönetenlere hangi kökenden olursa olsun "Harizmâsh" denmiştir.
- 380 **Zemahşerî, Cârullah Mahmud Ebu'l-Kasim:** 27 Recep 467 h./ 8 Mart 1075 m. tarihinde Harizm'in kasabalarından Zemahşerî'de doğdu; çocukluğunda geçirdiği kaza yüzünden bir ayağı dizinden kesilmiş ve daima takma bir ayakla yürümek zorunda kalmıştır. İlk tahsilini Harizm'de yapmış; sonra Bağdat'a gitti, burada fikih, Arap edebiyatı ve Hadîs gibi alanlarda derinleşti; sonra Mekke'ye göçtü, orada uzun zaman kaldığı için kendisine Cârullah (: Allah'ın komşusu) dendi; sonra Cûrcânîye'ye döndü ve devrin hükümdarı Atsız'a *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eserini ithaf etti, 14 Haziran 1144'te vefat etti. Hazret, itikaden Mutbezili, amelen Hanefî idi. Sufilerle arası pek iyi değildir. *Keşşaf* adlı tefsiri ve Arapça kelimelerin mecazi anımlarına dair şiirlerle örneklendirilmiş *Esâsü'l-Belâğâ* adlı ansiklopedik sözlüğü kendi dallarında çiğr açmıştır. O, İslâm tarihi boyunca Arap dili ve *Kur'an* tefsiri alanlarında sivrilmiş en büyük beş-alâ dâhi arasında sayılır. Kuşkusuz Zemahşerî'nin Türk dili açısından en mühim yanı *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eseridir. Eser, Arapça öğrenmek isteyenlerin kolaylıkla kullanabilecegi şekilde hazırlanmış olup Arapça kelime ve kısa cümlelerden ibaret bir sözlüktür. Kelimelerin kıyılarında, yani satıralarında manaları Türkçe ve Farsça izah edilmiştir. Bazı nüshalarда Moğolca ve Çağatayca izahlar da vardır.

- 381 **Almalık ya da Almalık şehri:** İla vadisinde bugün Kulca diye bilinen şehrın kuzeybatisında şu anki Çin-Rus sınırının yakınında bulunan bir şehir. Burası Çingiz evlâtından Çağatay Han'ın yönettiği devletin başşehriydi. O devirde Avrupa, Anadolu ve Arap dünyasından gelen tacirlerin buluştuğu işlek bir ticaret ve kültür merkeziydi; ona bağlı şehirler, kasabalar ve köyler vardı.
- 382 **İمام Buhâri:** Meşhur hadîs derleyicisi Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhâri 194 h./ 810 m. yılında Buhara'da doğdu; dedesinin dedesi olan Berdezbe, yerli halktan bir Mecûsi idi. Onun oğlu Mugire İslâmî seçti. İمام Buhâri'nin babası İsmail, dönemin büyük âlimlerinden Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübarek'ten ders almıştır. İمام Buhâri'nin Peygamberimizin sözlerini araştırma ve kaydetme çabaları daha on yaşındayken başladı; hayatı boyunca yüzbinlerce hadîs arasından en sahî bulup derlediklerini *el-Câmiû's-Sâhih* adlı büyük külliyatına kaydetti. Dönemin devlet adamlarının taleplerini yerine getirmediği için sürgüne gönderildi, yolda hastalandı ve hicrî 256 yılının Ramazan Bayramı gecesi / 1 Eylül 870 tarihinde vefat etti. Eseri *el-Câmiû's-Sâhih*, "Sâhih-i Buhâri" diye bilinir; Osmanlı dönemindeki Buhârihanlar da İمام Buhâri'nin kitabını baştan sona okuyan kişilerdir.
- 383 **Buhara:** Bugün Uzbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Buhara, Zerefşan ırmağının aşağı havzasındaki büyük vadide yer alır. Kara ikliminin tesiri altındadır. Buhara adı ilk defa Pu-ha şeklinde 630 m. yılında Çinli bir seyyah tarafından zikredilmiştir. Keliminin Sanskrit dilinde manastır anlamına gelen Vihara'dan türemiş olması mümkündür. Şehir 54 h./ 674 m. yılında Ubeydullah b. Ziyad tarafından fethedilmiştir. Sâmânîler döneminde en parlak devrini yaşadı; 389 h./ 999 m. yılına kadar bu hanedanın elinde kaldı. Şehir 616 h./ 1220 m. yılında Moğolların eline düştü ve harabeye döndü. İbn Battûta öncesi 716 h./ 1316 m. yılında İlhanlılar ve Çağatay soylu Yasavur tarafından yağmalanmıştır. Uzun bir süre harap ve zayıf kalan şehir, Çağatay Hanlığı ve Timurlular zamanında yeniden şenlendi ve eski siyasi ehemmiyetine kavuştu. Daha sonra Şeybanilerin eline geçti ve yörenel hanlıklar idaresinde zaman zaman el değiştirdi. 6 Ekim 1920 tarihinde Buhara Hanlığı'nın son emiri Âlim Han, Kızılordu tarafından uzaklaştırıldı ve hanlık ilga edildi. Buhara hakkında yazılan eserlerin en eskisi, Ebû Abdullah Buhâri'nin *Târîh-i Buhara*'ıdır.
- 384 **Huvârezmşâhlar (: Hârizmşâhlar) ve Celâleddîn ilebabası Sencer:** İbn Battûta burada Sencer adıyla da bilinen ve Otrar hâdisesine tanık olan Muhammed Harizmşah (596-617 h./ 1200-1220 m.) ile onun oğlu Celâleddîn Harizmşah'ı birbirine karıştırıyor. Celâleddîn'in Moğollarla mücadeleşi meşhurdur. Anadolu macerası ise ne Anadolu ahalisi bakımından ne de kendi siyasi geleceği bakımından iyi sonuçlanmamıştır. Celâleddîn'in hayatı daimî kaçış, eski dostların düşman oluşu, yanlış siyaset, ihtarlas ve intikam kavgalarıyla dolu trajik bir hayatı.
- 385 **Çağatay Hanlığı ve Mâverâünnehr sultani Alâeddîn Tarmaşîrîn:** Çingiz Han'ın imparatorluğu oğulları arasında paylaşılrken Kâşgar, Mâverâünnehr, Yedi Su bölgesi ve Çungarya'nın büyük bir kısmı Çingiz'in ikinci oğlu Çağatay'a verilmiş idi. Çağatay'ın soyundan gelenler bu topraklarda 14. yüzyılın başlarına kadar, yaklaşık bir asır hükümleri sürdürüler. Timur'un hem Moğol hem de Türk ananesini devralarak bölgeye hâkim olmasıyla Çağatay Hanlığı sona erdi. Ama daha da ötede Moğolistan taraflarında ise 16. yüzyılın ortalarına kadar Çağatay hanları hükümrar olmaya devam ettiler. Çağatay Hanlığı'nın tarihi karanlık kalmıştır. Onlardan bahsedilen sayılı kaynaklardan biri de İbn Battûta'dır. Metinde bahsedilen Tarmaşîrîn, Çağatay soyundan gelen Tuva'nın oğluydu. İsmi Budizm döneminden kalmış olsa da tarihçiler onun dindar bir Müslüman olduğunu söylemektedirler.
- 386 **Elcekâtây (: İlçigiday):** İlçigiday ismini Çağatay şeklinde okumamak gereklidir. İlçigiday, Tuva'nın (: Duva) 4. oğluydu

- 387 **Kebek (: Çağatay hükümdarı):** Kebek 709-726 h./ 1309-1326 m. arasında Çağataylarım hükümdarı oldu, sert ancak tarihçilerin ittifakla bildirdiği üzere âdil biriydi. 1315-1318 arasında İsen Buka idareyi ele almıştı ancak pek başarılı değildi; vefat ettiğinde yerine tekrar Kebek geldi. Kebek de Tuva'nın oğludur.
- 388 **Kebek lafzının geçtiği âyet:** Kebek'i teskin eden (!) âyet İnfitar Sûresi'nin 8. âyetidir. Kelime "Rakkebek" şeklindedir. Âyet, insanın nasıl yaratıldığından ve yaradılışındaki düzenden bahsediyor.
- 389 **Karâkûrûm (: Karakurum, Karakum):** Moğol İmparatorluğu'nun 1230-1260 yılları arasında ilk başşehri. Plano Carpini de buraya gelmiştir. Karakurum Çin kaynaklarına göre 1235'te kurulmuş idi.
- 390 **Yediyüzkırkyedi:** 1347'ye denk düşer.
- 391 **Dönenim Semerkand':** Semerkand Zerefşan vadisinin batı kıyısında, bugün Uzbekistan Devleti'nin sınırları içinde yer alır. İbn Battûta Nahşeb civarında akan başka bir nehirle karışmış olmalı bahsettiği ırmağı. Semerkand 616 h./ 1219 m. yılında Moğol istilâsına uğramış bir şehir olmasına rağmen güzellikinden bir şey kaybetmemiş nadide bir parça gibi tasvir ediliyor seyyahın dilinde. Demek ki Buhara kadar zarar görmeden ve issiz bırakılmıştı. Şehir en güzel günlerini Samânîler devrinde yaşamıştır. Semerkand'ın tam anlamıyla yeniden dirilişi ise Timur'un burayı başşehir yapmasıyla 8 h./ 15. m. yüzyıldır (771 h./ 1369 m'den sonra) gerçekleşecektir.
- 392 **Ebû Hafs Necmeddin Ömer Nesevi ve kitabı:** Hanefî fikhinin önde gelen isimlerinden tarihçi, edebiyatçı ve fakih Nesevi. Yüz civarında eseri vardır. 537 h./ 1142 m. yılında vefat etti. *Manzûmetü'l-Hilâfiyât* (: *Nazmu'l-Hilâfiyât*) adlı 2669 beyitlik mezhepler arası mukayeseli hukuku konu alan manzumesi tam da İbn Battûta Anadolu'yu gezerken 1332 yılında Mustafa oğlu İbrahim tarafından Suriye'de Oğuz Türkçesine çevrilmiştir. Bu dil yadigarı kıymetli çeviri, Azmi Bilgin tarafından dili hususiyetleri incelenerek hem Latin harfleriyle hem de asıl metniyle aynen basılmıştır.
- 393 **Herat:** Orta Asya'nın en zengin, en eski ve en etkileyici abîdevî eserlere sahip şehridir. Zend Avesta'da Haraeva; İskender dönemiyle ilgili Yunan kaynaklarında Areia şeklinde geçer. İslâmın ilk yillardan beri bu şehirden pek çok bilgin çıkışmış ve Moğol istilâsına kadar şehrin tarihi ile ilgili eser yazılmıştır. Önce Gaznelî Sultan Mahmud'un oğlu Mes'ûd zamanında daha sonra ise Timurlularдан Ebû Saîd Mirza zamanında Herať'ın altını devirini yaşadığını söyleyebiliriz. Özellikle binalardaki azamet ve dış duvarlardaki süslemeler insanı hayran bırakmaktadır. Herat şimdî Afganistan'dadır.
- 394 **Mes'ûd Serabdâlân (: Serbedârân; Serbedârîler) ve hikâyesi:** Bu grubun başı olan Abdurrazîk, İlhanlıların Horasan valisine huruç etme niyetiyle yaptığı konuşmadada söyle der: "Aman eğer gevşek davranır da kendinizi belli ederseniz bu bizim sonumuz olur! Korkaklar gibi olmektense kellelerimizi darağacında (: ser be dâr) görmek daha iyidir!" Serbedâr tayfasının ilk lideri aslında Ebû Saîd'in yanında çalışan Abdurrazîk idi, ancak Ebû Saîd 735 h./ 1335 m. tarihinde ölünce hemen isyan etti. Daha sonra kardeşi Mes'ûd tarafından 739 h./ 1339 m. yılında öldürdü. Mes'ûd ise 744 h./ 1344 m. kadar bu taifeyi yönetmiştir. Seyyahın bahsettiği Muhammed ise galiba onun takipçilerindendir.
- 395 **Hinduş dağları (: Doğudaki Kafkasya):** Zirveleri 7000 metreyi aşan, bir omurga gibi Afganistan'a sırt veren yüksek dağlar. Ülkenin orta kesiminden başlayan bu dağlar, jeolojik bakımdan İtalya'nın kuzeýinden itibaren Himalayalar'a kadar uzanan ve Alp kıvrımları adı verilen dağ sisteminin bu ülke içinde kalan parçalarıdır. Kuzeydoğu bölümü aynen Himalayalar gibidir;hattâ yer yer onların genel yüksekliğini de aşar; bazı tepeleri 8000 metreyi geçer. Kuzeydoğu Hinduş adını alan bu dağlar, Kabil'den itibaren batıya doğru yelpaze gibi açılarak Kûhibaba, Sefidkûh

- ve Bendibeyân gibi kolları ayrılır. Büyük İskender ve halefleri bu dağlar için Kafkasya tabirini kullanmışlardır.
- 396 **Gazne:** Kâbil'in 75 mil güneybatısında olan bu tarihî şehir, Zabulistan diye bilinen bölgenin idarî merkeziydi. 382 h./ 963m.'den 582 h./ 1186 m. tarihine kadar Türk asilli Gazneliler Devleti'ne başşehirlik etmiştir. Hindistan'ın fethi ve Birûnî gibi dahi bilim adamları tarafından Hind kültürünün yoğun, dolaysız bir biçimde incelemesi de bu devirde başlamıştır.
- 397 **Gazneli Mahmud b. Sibuktekin (: Sübek Tikin):** Dağılmakta olan Sâmânî Devleti'nde bir komandan olan babasının isminin nasıl okunması gerektiği ihtilâf konusudur. Sü, "ordu" anlamına geldiği için "ordubâşı" manasında Sü-bek şeklinde okunması gerektiği savunulduğu gibi; sevilen, kıymetli prens anlamında Sebüük (yani "se-vik"= sevilen) Tikin şeklinde okunması gerektiği de savunulmuştur. Kaynakların bir kısmında ise bu isim **Sübük** şeklinde hârekelenmiştir. Gazneli Mahmud bilgiye âşık, zeki, cesur ve kurnaz bir hükümdardır.
- 398 **Kâbul (: Kâbil):** Tarihi milat öncesi yüzyillara dayanan bu şehir; çağdaş Afgan ulusunun temellerini atan Ahmed Dürranî'nın oğlu Timurşah'dan bu yana Afganistan'ın başşehri. İlk İslâm coğrafyacılarından İdrisi bu şehrin surlarının çok sağlam olduğunu söyley. Kâbil, esasen şehrin 100 km batısında doğan ve şehrin içinden geçen Irmağın adıdır.
- 399 **Yediyüzotuzdört yılının Muharrem hilâlinin görüldüğü gün (: aynı ilk günü):** 12 Eylül 1333'e denk düşer.
- 400 **Sind bölgesi ve Sind Irmağı:** Önceden de belirttiğimiz gibi seyyahımız İndus nehri ile Pencab (: Beşnehir, Beşsu) arasında bir ayırm yapmamakta. Sind bölgesi, yani bugünkü Pakistan'ın bir kısmı, hicrî 1. asırın sonlarında 94 yılında (milâdfî 712) fethedildi. Ancak bir bütün olarak Hindistan, hicrî 5. yüzyılın başlarında, Sultan Gazneli Mahmud döneminde Müslümanlarla karşılaştı.
- 401 **Sâmurre (: Sumra):** Gazneli Mahmud'un oğlu Sultan Mes'ud 1040'ta Dandanan'ka'da Selçuklular önünde hezimete uğrayınca kendilerine Sumra da denilen Racput kabilesi Sind bölgesinde hâkim oldu. Sumra taifesи aslen Hindistanlı olup İslâm'ı kabul etmiş bir gruptur.
- 402 **Zerd-i şûbe (: Zerd çûbe; Sarı çöp):** Zerdçûbe, Zerdeçal dediğimiz Hind safranı; Türkçede Sarıağac denilen bitkinin kökü
- 403 **Tenkâ veya tengé (: dönemin Hind para birimi):** O dönemde Dihli Sultanlığı'nın kullandığı para birimine umumi olarak Tenkâ veya Tenge denilirdi. İki türlü Tenkâ vardı; biri altından mamul olur ve 9 gram gelir, diğeri gümüşten mamul olur ve 9,3 gram gelirdi. Resmi ölçülendirmede bir altın Tenkâ 10 gümüş Tenkâ ederdi. İbn Battûta birinciye Tenkâ derken ikinciye Dinar demekle yetiniyor. Babür'ün hatratında Tenge'nin Türkçeleştirildiğini ve başına ak kelimesi eklenerek Aktenge=gümüş para anlâmında kullanıldığını görüyoruz.
- 404 **Ahava ve Tarrîde (Târifâ) tipi gemiler:** Tarrîde, bir zamanlar Akdeniz'de bolca seyrüsefer büyük ama hızlı bir savaş gemisi türüdür. Ağır mallar, kereste ve cins atalar hep Tarrîde ile taşınmış.
- 405 **Multân:** Pencab bölgesinin sınırları içinde yer alan bu mühim şehir, 94 h./ 713 m. yılında fethedildi ve kısa zamanda Müslümanların önemli merkezlerinden biri oldu.
- 406 **Kutvâl:** Muhamfiz, bekçi, emniyet müdürü, kale muhafizi, garnizon kumandanı gibi anıtları vardır. Bazi kitaplarda kotaval şeklinde kaydedilmiştir. Platts'ın büyük sözlüğünde kelimenin Farsça olduğu; bu dile de Sanskritçeden geçtiği belirtilmektedir.
- 407 **Sâbûniye tatlısı:** Sâbûniye, erbabinca bilindiği üzere badem, fistık, nişasta, bal ve susam yağından yapılan bir helvadır

- 408 **Semûsek (: Senbûsek):** Semûsek Türk mutfağında bilinen, yarım ay şeklinde bir hamur işidir. Genel olarak yağlı hamurdan yapılır, içine peynir veya kıyma (yahut yakışlığını umduğunuz ve robotta birbirile barıştırıldığı yumurta-peynir-kıyma-soğan-maydanız-karabiber gibi bir karışım) bırakılır.
- 409 **Tenbûl:** İkram edilen şey, tenbûlun yaprağıdır.
- 410 **Fevfel:** Hindistancevizi gibi serî bir meyvedir; siyahı ve kızılı vardır. Türkçede Fûfâl ağacı, Arek hurması diye bilinir
- 411 **Şekî ve Berkî:** Şekî, ekmekgiller familyasından iri bir meyvedir; bir tanesi 4-5 kişiyi rahatça doyurur. Türkçeye ekmek ağacı diye çevirmek mümkündür. Berkî ise kavuna benzer; daha tatlıdır.
- 412 **Küşerî:** Küşerî, Misir'in da ulusal yemeklerinden biri olmuştur. Kelime, Gibb'e göre Hindistan'da Kecrî diye bilinmemektedir. Küşerî'de temel malzeme pirinç ve yeşil mercimektir. Pilâv gibi pişirildikten sonra üzerine pişmiş nohut, kırır kırır kızartılmış soğan ve çok acı bir sos eklenir.
- 413 **Harîra:** Faslıların özellikle Ramazan ayındaiftarda yedikleri bir çorba; içerdeği malzemelerin zenginliği ile dikkat çeker. Harîra, Kuskus'la beraber Fas mutfağının en meşhur ikilisini oluşturmaktadır.
- 414 **Künçad, küncit yağı:** Kelime Farsça olup bir tür susam yağı demektir.
- 415 **Eski Delhi (: Dihli):** Şehrin doğduğu asıl kasaba Lâlkot adını taşıyordu; Racputlar tarafından 444 h./ 1052 m. yılında kuruldu. Delhi'nin tarihi eski Arilere kadar uzanmaktadır. Kutbeddin Aybek burayı 588 h./ 1192 m. yılında fethetti; burası Delhi bölgesindeki Moğol şehrinin 10 mil güneyindedir.
- 416 **Râ'âde (: Ateş fırlatan topalar):** Küçük bir top cinsidir; yanmış malzeme atmada kullanılırdı.
- 417 **Kulşenbe, Raybûl ve Nesrîn denen çiçekler:** Kulşenbe, Şebboy; Raybul, Yasemin demektir. Nesrîn ise Van Gülu'dür.
- 418 **Dihli Câmii (: Kuvvetü'l-İslâm Câmii):** Kutbeddin Aybek tarafından eski bir Hindu tapınağının temelleri üzerine 588 h./ 1192 m. yılında inşa edilen bu câmi, Sultan İletmiş tarafından 7. h./ 13.m. yüzyılda; Sultan Alâeddin Halâcî tarafından ise 8. h./ 14. m. yüzyılda epey genişletilmiştir. Bugünkü harabelerde İletmiş'in bırakıkları açık şekilde görürlür.
- 419 **Büyük Sütun (: Heftgûş):** Bu sütunun tarihi, milâdi 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır; Hindistan'daki büyük Vişnu Tapınağı'ndan getirilip buraya dikildiği söyleniyor.
- 420 **Büyük Minare (: Kutubminâr) ve yarım kalmış öteki minareye dair tarihi kayıtlar:** Kutbeddin Aybek tarafından yapımına başlanan ve İletmiş (: İltutmuş) tarafından bitirilen bu muazzam minare Firuz Şâh tarafından biraz daha yükseltilmiştir. Hâlen mevcut olan bu devasa yapının şu anki yüksekliği 70 metredir. Minarenin ismi, Sultan Kutbeddin'den değil İltutmuş'un çok değer verdiği Kutbeddin Bahtiyâr Kâkî'den gelmektedir. Taş işçiliği mükemmelidir. Yarım kalmış öbür minare ise Kutubminâr'ın yarıçığının iki katı genişliğindedir ve temeli hâlâ mevcuttur. Bu bina ise Kutbeddin Mübârek Şâh'ın babası olan Alâeddin Halâcî (m. 1215-1295) tarafından yaptırılmıştır.
- 421 **Kutbeddin Bahtiyâr Kâkî:** Çiștiyye tarikatının kurucusu olan Muînuddîn Çiști'nin müridi, Feridüddîn Genc-i Şeker'in de hocasıdır. Kabri Mihrevli'dedir. 633 h./ 1234 m. yılında vefat etti.
- 422 **Okunan âyetler:** Hac Sûresi'nin (22. sûre) 1. ve 2. âyetleridir.
- 423 **Dihli'nin alınışıyla ilgili tarih:** Dihli Câmii'ndeki en eski kitabeler şehrin 587 h./ 1191 m. yılında alındığını gösteriyor.
- 424 **Sipâhsâlâr (: Sipahsalar):** Sipahsalar Farsçadır; Sipehsalar da denilir. Askerin başında bulunan kişi, kumandan demektir. Eski İran ve Türk geleneklerinden etkilenerek kurulmuş olup Abbâsîlerin mirasını devralan Gazneli ve Selçuklu gibi klasik

Türk imparatorluklarında Sipahsalar, bir ordunun en üst kademesinde bulunan kişi demekti. Onun altındaki Sipahdar denirdi

- 425 **Kutbeddin Aybek ve Delhi Türk Sultanlığı:** Sipahsalar Kutbeddin Aybek, başlangıçta büyük Gûrî Devleti'ne bağlı becerikli bir memlûktü, yani parayla satın alınmış olup orduda yararlılar gösteren bir subayıdı. Ancak 602-610 h./ 1206-1210 m.yillarda arasında Dihli şehrinden sorumlu genel vali oldu ve **1. Delhi Türk Sultanlığı devri** onunla başladı.
- 426 **Raziye (: Raziye) Sultan, Habeş sevgilisi ve Kırklar konseyi:** Raziye Sultan daha babası İletmiş sağ iken devlet işleriyle ilgilenir, cesaret ve kahramanlığıyla dudak uçururdu. Babası İletmiş onun kabiliyetlerini değerlendirmiştir ve siyasete atılma hususunda onu cesaretlendirmiştir. Raziye, saltanata geçince evvelâ Rükneddin döneminde bozulan âsâyişi tekrar berkemâl eylemeye çalışmış, birçok isyancıya ya tamamen telef etmiş yahut onları ağır şartlar altına sokmuş veya ciddî hezimetlere uğratmıştır. Raziye pek kurnaz davranışarak muhalif cepheyi kendi içinde parçalayıp siyasette usta olduğunu ispatlamış ve kısa bir zaman içinde devlette sulh ve sükünu sağlamıştır. Ancak Hindistan'da idareyi elinde tutan ve "Kırklar" diye bilinen Türk aristokrasisi, Raziye'nin bazı hareketlerinden memnun değildi. Hele hele Habeş asilli bir yardımçıyı; Cemaleddin Yâkût'u öne çıkarması "devletin başına Türk aristokrasisinden olmayan birinin gelebileceği" kaygısını uyandırıyordu. Bu yüzden ona olan tepkiler zamanla arttı. Raziye'nin ordusu 1240'ta muhaliflerinin önünden yenildi; o da tekrar toparlanmak için kaçış gizlenmeye çalıştı. Ancak Hindu asilli bir köylüyü onu öldürdü. Kırk kelimesi "u" haresesiyle (: Kurk şeklinde) yaşamaktadır Hindistan ve Pakistan coğrafyasında. Anlamı ise tam da tarihsel hatırlasına uygundur: Engelme, ambargo koyma, kapma, yakalama demektir..
- 427 **Leknavî şehri:** Burası o dönemde Bengal'in başşehriydi. Şimdi Bangladeş'in Racksonâhi eyaletinde Gaur (: Gûr) diye bilinen harabe şehir, eski Leknavî'dır.
- 428 **Sultan Celâleddin Fîrûz Şâh Halâcî:** Delhi Türk Halaç Sultanlığı'nu başlatan hükümdar. Halaçlar veya Türk tarihinde bilinen adıyla Kalaçlar, köken itibarıyle Ceyhun ile Seyhün nehirlerinin arasında yaşamış ve buraya hâkim olan Gûrî ve Gaznelî devletlerine tebaa olarak hayatlarını devam ettirmiş Türk kabilelerindendir. Tarih kitaplarında onlardan bazen **Hılçîler** diye sözedilir. Zamanla Gûr Devleti'nde mühim askeri makamlara geldiler ve Hindistan'ın muhtelif noktalarında idareci oldular. Celâleddin Fîrûz Şâh, Balabanların son temsilcisi ortadan kalkınca 1290'da Delhi'de tahta oturdu. Yakın çevresini devletin en mühim yerlerine getirdi, sultanlığı sırasında ayaklanmalarla uğraştı, yeğeni Alâeddin Muhammed tarafından oyuna getirilip 1296'da hançerlendi.
- 429 **Alâeddin Muhammed Şâh Halâcî:** Seyyahin Alâeddin Muhammed Şâh hakkında verdiği malumat, dönemin kaynaklarıyla birebir uyuşmaktadır. Alâeddin, Halacların en büyük hükümdarıdır. Onun tahta geçişinin bazı tarihçiler tarafından 20 Temmuz 1296 olarak belirlenmiştir. Delhi'deki ikametgâhi Köşk-i Lâl diye bilinen Kızıl Köşk'tü. Azimli, ihtişal bir hükümdardı; zamanın İskender'i olmak istiyordu. Askerî ve ekonomik alanda ciddî reformlar yaptı; hazineyi doldurdu, kithliklara karşılık koyabildi. 1316'da hastalıktan vefat etti.
- 430 **Giyâseddin Tuğluk Şâh:** 1320-1325 m. arasında Delhi Türk İmparatorluğu'nu yöneten Tuğluk, Halacların son sultani Kutbeddin Mübârekşâh zamanında Pencap ve Sind'de vali idi. O Tuğlukluların ilkidir; onlara bazı kitaplarda Karavnalılar da denmiştir. Hindu asilli Husrev Şâh' temizledi ve yakınlarının ısrarıyla sultanlığını ilân etti. 1325'te öldü. Beş yıl süren sultanati esnasında devlet düzenini onarmaya çalıştı; asayışi sağlama, memur tayininde torpilleri kaldırma, ağır vergileri azaltma, Husrev Şâh'ın taraftar kazanmak için aptalca dağıttığı paraları geri alma vs. başlıca işlerindendi.

- 431 **Nizâmeddin Bedvânî** (: Nizâmeddin Evliyâ Bedâunî): Nizâmeddin Evliyâ olarak da bilinir. Hindistan'da Çiştîyye tarikatının en mühim simalarındandı. Molla Câmî'nin hayranlık duyduğu sufilerdendi. 80 yıla yakın yaşıdı. Sahip olduğu nüfuz sebebiyle zaman zaman bazı Delhi sultanlarıyla arası açıldı. 725 h./ 1324 m. yılında vefat etti.
- 432 **Tuğlukoğlu Muhammed Şâh**: Tuğluk Devleti'nin ikinci sultanıdır. Kırk gün kadar Tuğlukabâd'da kaldıktan sonra Delhi'ye giderek Köşk-i Lâl'da tahta oturmuştur. Eyaletlere düzen verdi, zirâ faaliyetleri geliştirdi, 1327'de başşehir Devletabad'a nakletti, halkı da zorla orada iskân etti! Onun zamanında, 1328'de Keşlü (: Kişiü, Güçlü) Han, Multân'da ayaklandıysa da şiddetle cezalandırıldı; kuzeyde Seyhun-Ceyhun arasında kuvvetlenen ve Afganistan'ı alan Çağatay hükümdarı Tarmaşırın, önce Pencab'ı sonra Kuzey Hindistan'ı istilâ etti. Muhammed Şâh zor bir zamanda yaşadı, para reformuna girişiyse de başaramadı; ayaklanması arttı. Tek umudu belki de Çin seferiydi, tarihçi Berenî, Ferişte ve seyyahımız onun çok kalabalık bir ordu ile "Karaçılı" seferi yaptığına ama Himalayalar'a kadar ilerleyen ordunun dehşet verici kayiplardan sonra meyus bir hâlde geri döndüğünü belirtirler. Bugün Karaçılı'nın yeri henüz aydınlığa kavuşturulamamışsa da V. D. Mahajan, buranın Kumaon-Garhval çevresinde olduğunu ileri sürmektedir. Muhammed Şâh son seferini Gucerât'ta isyan eden Tağı üzerinde yaptı, ama sonuç alamadı. Orduya çöle sürüdü ve hastalandı. 20 Mart 1351'de Tatta'ya birkaç kilometre varken öldüğünde Bedâuni'ye göre "hükümdâr kendi halkından; halkı da hükümdârdan kurtulmuş idi."
- 433 **Kamârî** (: Khmer) **tarzda ud** (: öd): Yani Kamboçya'dan Khmer ülkesinden getirtilen öd bitkisi. **Kakullî**: Malezya'dan Kakule'den gelen öd. **Câvî**: Cava'dan gelen amber türü.
- 434 **Yediyüzkırkbir yılının başı**; 27 Haziran 1340 tarihine denk düşer.
- 435 **Hind ve Sind'e düşen büyük kıtlık**: 1336'dan başlayarak tam yedi sene devam etti. Bu, sadece doğal sebeplere bağlanamaz; Tuğluk oğlu asla Alâeddin Halâcî gibi tedbirli davranışmamıştı.
- 436 **Kovil** (: Coel) **şehri**: Burası Delhi'nin 75 mil güneydoğusunda bugün Aligarh diye bilinen yerdir.
- 437 **Rây**: Aslı Sanskritçe olan bu kelime prens, şef, kral manasına gelmektedir; Ra-ca kelimesi de bu köktendir. Avrupa dillerindeki **Regnum**, **Regim**, **Regula**, **Roy**, **Royal**, **Reich** gibi kelimeler de düzen, düzenlilik, krallık, ülke, rejim gibi anımlarla gelmektedir. Herhalde Hind-Avrupa dillerinin ortak kelimelerindendir bu "Re". Ibn Battûta, Hind-Avrupa teorisini ortaya atanlardan önce anlamış bu tür benzerlikleri. Onun Rum diyarı derken kastettiği şey Fas'a yakın Hristiyan ülkeleri idi.
- 438 **Zihâr** (: Dhar) **şehri**: Hindistan'da Madhya-Pradesh eyaletinin güneybatısında Dhar ismini taşıyan şehir.
- 439 **Avd** (: Ayodha) **şehri**: Gangra kıyısında, bugün Feyzabad diye bilinen yer. Burası daha sonra Oudh diye bilinen bölgenin merkezi olacaktır. **Zaferabad** **şehri**: Gomati nehri kıyısında Cavnpur'un (: Junpur) güneyindedir. Goati, Ganj'a akan nehirlerdendir. **Leknav** (: Luknov) **şehri**: Bu şehir, Ganj ile Chagra arasındadır.
- 440 **Behrâyî** **şehri**: Nepal sınırında bu adı taşıyan bir mıntıka vardır. **Serû nehri**: Burada Ganj kastolunmuş olmalıdır. Daha önce de Serû nehrinden büyük bir ırmak diye bahsetmiş idi. **Sâlár Ûd** (: Salar Mes'ûd): Bu şahis belki de Gaznelî Mahmud'un kardeşinin oğlu idi. O, 424 h./ 1033 m. yılında burada öldü; Onun mezarı daha sonraki yüzyıllarda bir ziyaretgâh hâline gelmiştir. Hindistanlılar ona, "Gâzî Miyân" demeye başlamıştır.
- 441 **Buludra** (: Broach / Broça): Broça diye bilinen şehir, bugünkü Narmada diye bilinen Irmağın Kambay (: Cambay) körfezine döküldüğü noktadadır. **Nehrvâla** (: Anhilvara): Gucerât'ın eski başşehiridir. **Melik Mukbil**: Aslen Telingana'daki Brahman

- tayfasından bir Hindli idi; Müslüman oldu ve Guerât eyaletindeki pek çok isyanın bastırılmasında mühim roller üstlendi. Tuğluk oğlunun son zamanlarında sarayın nüfuzlu kişilerinden biriydi.
- 442 **Hezâr Üstûn:** Bu bina, Tuğluk tarafından Delhi'nin Cihapenah kısmında inşa edilmiş ve günümüzde kadar kalıntıları muhafaza edilmiş ender yapılardandır.
- 443 Seyyah'a verilen **Bedeli, Besehî ve Belera kasabaları:** Delhi'nin 60 mil kuzeyinde yer almaktadır ve şu anda Yeni Delhi'nin varoşlarındırlar. **Sâdî:** Yüz demektir. **Çovt-rî (: Çovdherî):** Hind dilinde bir köyün veya taifenin başı demektir; saygı kelimesi olarak da kullanılır.
- 444 **O yılın Ramazan bayramı;** 1334 yılının 4 Haziranı'na rastlar.
- 445 **O yılın 4 Şevval'i;** 1334 yılının 8 Haziranı'na rastlar. **Tilbet:** Burası Delhi'nin doğusunda bir yerdir; ancak ne kadar uzak olduğu hususunda kaynaklarda farklı ifadeler vardır.
- 446 **Abdülmü'min b. Ali (: Muvahhidî Devleti'nin kurucusu) ve İbn Tûmert:** Ebû Muhammed Abdü'l-Mü'min b. Ali Kûmî; Hac esnasında İbn Tûmert'le karşılaştı, ondan çok etkilendi, onu mehdî kabul edip bir numaralı tilmizi oldu. Gazâlî ve Tur-tûşî gibi hocalardan ders alan İbn Tûmert kendisinin mehdî olduğuna inanıyordu; o sırada Kuzey Afrika'yı yöneten Murâbit Devleti'ni taklitçilik, donukluk ve antropomorfizm suçladı; yerel Berberî kabilelerin diliinde vaaz verdi. Sabırı, cesur, dayanıklı ve biraz deli bir adamdı, yaşlarla ilgili takıntısı vardı; ilm-i cefre inanır, kendisine gelen ilhamda göre hareket ederdi. Çok uzun bir zaman uğraştı ve idareden memnun olmayan halk kesimini, bazı Berberî kabilelerini yönetime karşı ayaklandırdı ama hedefini gerçekleştirmeye ömrü yetmedi; halefi Abdülmü'min, Kuzey Afrika'da İbn Tûmert'in ilkeleri doğrultusunda bir devlet kurmayı başardığı sırada İbn Tûmert vefat etti. Abdülmü'min de 558 h./ 1163 m. yılında vefat etti. Muvahhidî Devleti, kısa bir zamanda Kuzey Afrika'ya egemen oldu.
- 447 **Emir-i dâd:** Soruşturmaları yürütürmek ve cezaları uygulamakla görevli memur. Dâd Farsça bir kelimeidir, hak, adalet ve doğruluk demektir. Zend-Avesta lisanındaki benzeri Data, Sanskritçede ise Dha'dır.
- 448 **İbn Battûta'nın şairliği (: manzumeciliği):** İbn Battûta'nın şairliği yoktur. Bu manzume de onun şiir vadisinde tam manasıyla nasipsiz olduğunu gösteriyor. Bu bizim için iyi bir şey; zira şair olsayıdı; devrin modasına uyar, seyahatnâmesini sultanın manzum methiyle doldurur; bize de ağız tadiyla okuyacak bir şey bırakmadı. O gördüklerini ve duyduklarını meraklı ve samimi bir gazeteci gibi anlatıyor. Eğer şair olsayıdı; bu kadar zengin bir malzeme asla sunmayacağı bize; o devirde içinde bulunduğu grup neyi talep ediyorsa onu verecekti; ilerde tarihi coğrafya, dilbilim, folklor, iktisat ve antropoloji alanlarına malzeme olacak o güzelim ayrıntıları asla anlatmayacaktı.
- 449 **Sercâmedâr:** Aslında sultanın elbiselerini tutan, sultanın gardrobundan sorumlu kişi kişi demektir ama burada **yelpaze tutan=> yakında duran => nedim** manasındadır. Elbiselerin Farsçası olan "câme"yi, çamaşır, camekân gibi kelimelerimizde kullanıyoruz.
- 450 **Yediyüzkırkbir yılının Cumâdelülâ ayının 9'u;** 1341 yılının Ekim ayının 21'ine rastlar
- 451 "Elini boynuna..." Bu cümle, 17. sûrenin 29. âyetidir. "Yiyiniz, içiniz..." Bu cümle, 7. sûrenin 31. âyetidir. "O kimseler ki..." Bu cümle, 25. sûrenin 67. âyetidir.
- 452 **Serû (: Sarv; Saru):** Herhalde Türklerin taktiği bir isim. Gağra Nehrinin yukarılarını tarif ediyor. Ama Ganj kastoluymaktadır.
- 453 **Bayramiye cinsi kumaş:** Beyaz Hind kumaşıdır. 16. yüzyılın başlarında yaşayan Portekizli yazar Duart Barbosa da bu kumaştan bahsetmiştir. Herhalde bugün Banglades'in başşehirî olan Dakka'ya özgü ipekten mamul bir elbise türü kastedil-

- mektedir. **Cüzz** (: Cuzz) cinsi kumaş: Beckingham, Mzik'e dayanarak bu kelimeyi Khazz okumuştur. Bu durumda ağır bir ipekli kadife söz konusudur. **Şirinbâf** cinsi kumaş: Kaliteli bir yünülu bez türü. **Serâçe**: çit, tente demektir.
- 454 **Yediyüzkirküç yılının Safer ayının onyedisi**: 1342 yılının Temmuz ayının 22'sine rastlar.
- 455 **Keftâr kelimesi, cadılık ve korku edebiyatı**: Keft, Farsça yarmak demektir. Keftar ise, sirtlan (: hyena) anlamına gelmektedir. Bu durumda cadı kadın, sirtlan ruhunu taşımış; sirtlana benzettimmiş; sirtlan ile cadılık arasında bir bağ olduğu varsayılmıştır. Samiyorum Batı'da **kurt adımları** ve kurda dönüşmenin **cadılıkla bağlantılı** görülmemesi gibi bir olgu bu; hattâ belki coğrafyadan ötürü sadece hayvanlar değişmiş diyebilirim. Çünkü yakalanan kadının **keftar** olup olmadığına test edilmesi için **suya batırılması**, Batı'daki cadılara da uygulanmıştır! Tam da seyyahumızın çağında, Güney Fransa'da (1320-1350) kitlesel cadı avları düzenleniyordu. Cadı çığlığı 13. yüzyılda başlamış, 15 ve 16. yüzyılda doruğa ulaşmış, ancak 18. yüzyılda biraz azalabilmiştir.
- 456 **Hâce Bühre** (: Bohra; Bora) ve **oğulları**: Bohra diye bilinen Gucerât ve Bombay kökenli etnik grup, şimdi bile son derece faaldir. Tâzi, 1975 yılında Bohra denen grubun dinî bir kutlama merasimine katıldığı, Bohraların ticaret işlerinde son derece örgütlü çalıştığını söylüyor. Kaynaklarda Gucerat ve Bombay Bohralarının İslmailiye mezhebine mensup olduğu, Konkan'ın kuzeyindeki Bohraların ise Sünnî olduğu belirtilmiştir.
- 457 **Hükümdar Haryab**: İbn Battûta ne yazık ki bir daha Haryab'dan bahsetmeyecek. Acaba bu ve buna benzer göndermeler, seyyahumız tarafından daha sonra bahse konu oldu da İbn Cüzeyy editörlük yapamış derken temizledi mi bu kısımları? Öyle ya, "tekrara hacet yok" diye düşündüm olabilir... Haryab isimli hükümdarın asıl adının Harihara Nripala olduğu *Rihle* uzmanlarında tespit edilmiştir.
- 458 **Mulaybâr bölgesi** (: Kerala): Bu bölge karabiberiyle meşhurdur; bugün Hindistan'ın Kerala eyaleti sınırları içindedir.
- 459 **Hükümdar Kuvayîl**: Burası Batı Hind sahillerinin güçlü hanedanlarından Kollatri hanedanı tarafından yönetilen Mulaybar memleketinin ilk bölgесidir. Ma'bar (: Mulaybar) memleketine hâkim olanlara Sanskritçe "deniz kralı" anlamında Samuri'den bozma Zamorin denilirdi Avrupa'da. **Dehfattan**: Burası, güney sahilinde Kananor'un 5 mil kuzeyinde Valarpattanam diye bilinen yerdir. **Kulkâs** (: Lat.: Arum Colocasia; Fil Kulağı): Kulkas denen bu bitki, yemeklerde hazımı artırıcı ve sofrayı güzelleştirici bir yeşillik olarak kullanılırdı.
- 460 **Budfattan**: Burası Darmapattanam diye bilinen yer olmalıdır; bu kelime, "Rahmet Mekânı" demektir. Darmapattanam, Ancarakan'de Teliçeri nehirlerinin getirip bıraktığı alüvyonlarla oluşmuş bir adadır. **Fandrayna** (: Panderani): Şimdi Pantalyini diye bilinen bu yer İbn Battûta'nın çağdaşı olan Odrik de Bordenon tarafından Flandrin diye kaydedilmiştir. Pantalyini eskiden Payanad diye bilinen bir hanedanın başşehriydi; İbn Battûta'nın geldiği dönemde ise Kalikut'u, Ma'bar ülkesini yöneten Samurilere (: Zamorin) bağlı bir şehir idi. Burann büyük câmii de bir Oğuz türkü olan Dinar Malik tarafından inşa edilmiştir.
- 461 **Cunk**: Kelimenin aslı Cava dilindendir. Conk diye telâffuz edilir. **Zav** (: Dhow; Dov): Kelimenin aslinin Çince "Tsao" olması mümkündür. Bu kelime Yemen'den Malezya'ya, çok geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Dov, Üçgen şeklinde bir teknedir; iki seren direği, iki de yelkeni vardır. **Kekem**: Kelime Çincedir; aslı Hokhang'dır. **Neft, Dark ve Çarhiye**: Pehlevî dilinde Neft, Zend-Avesta dilinde Nap; yeni Farsça'da Neft, klasik Yunancada Naphtha (bitumen): "Siyah, yanıcı, koyu sıvı" anlamıyla Doğu ve Batıda pek çok dile aynen geçmiş olan "neft", farklı coğrafya ve zaman dilimlerinde elde edildiği maddeye bağlı olarak çeşitli dillerin sözlüklerinde de

değişik tariflerle açıklanmıştır; katran, zift, kahverengimsi yeşil akıcı ve yanıcı petrol temsi madde; maden kömüründen elde edilen yağı, ham petrol veya eski usulle artılmış petrol gibi... Osmanlı'da daha çok "neft yağı" terkibi kullanılırdı. Buradaki "Derk Ehli" ok vesair karşı tarafın attığı zarar verici maddelerden gemiyi koruyan özel bir birlik olmalı. "Carhiye" (: Çarhiye) kelimesinin kökü olan "Çarh" Farscadır; Zen dilinde Çakhra, Sanskritçe Çakra aynı şeýdir. Bu kelime, tekerlek, çark, çırnkı, dönen nesne, gökler ve yay gibi anımlara geliyor. Seyyahın bahsettiği "Çarhiye", hafif topları veya arbalet tabir edebileceğimiz zenbereklî büyük okları kullanan grup olabilir. **Sinkelân; Sînussîn:** Çin'de Guangzhou; Kanton diye bilinen meşhur liman şehri

- 462 **Kavlem (: Kuilon):** Marko Polo'nun da bahsettiği bu şehrîn ticâri önemi Varthema ve Barbosa tarafından da vurgulanmıştır. **Sûlî (: Soli) tacirlerin kökeni:** Seylân (: Sri Lanka) ve Ma'bar'da (: Mulaybar) Müslüman tacirlere Sûlî denmektedir. Kelime neredendir? Muhtemel farâziyeler arasında biz de şunu zikredebiliriz. Bunlar, İran'da yerleşik bulunan Sul (: Çul, Şul, Şor) Türklerinin torunları olabilirler. **Kavlem Câmiî'ni yaptıran kişi:** Bu adam, Arap ve Hind tarihçilerinin ittifâkıyla bütün bir Mulaybar bölgесine İslâmi tanıtma gayretinde olan Dinar Malik adında bir Oğuz Türkü idi. Çünkü Ma'bar (: Mulaybar) sahillerindeki devletlerin kökü Cheruman Perumal adlı ataya dayanmaktadır. Bu adam İslâmi kabul ederek hacca gitti; Mekke'de vefat etmeden önce el-Guzz yani Oğuz kökeni Dinar Malik'i (ö: 591 h./ 1195 m.) hem temsilciliğini yapması hem de İslâmi yayması için Mulaybar'a göntherdi; Dinar Malik, Mulaybar'ın bütün adalarını ve mühim merkezlerini dolaştı; pek çok mescit yaptırdı.
- 463 **Yediyüzkırkiki yılının onuc Cumâdelûlâsı'ndan Şaban ortalarına kadar;** 15 Ekim 1342'den 1343 yılının Ocak ayının ortalarına kadar demektir.
- 464 **Şâliyat (: Şâliyam) ve Şâl kelimesinin kökü:** Portekizliler buraya Chilate (: Şiliyat) veya Chale (: Şâli) derlerdi. Bugün burası Kalikut'ın 7 mil güneyinde Beypore adıyla bilinmektedir. Bu şehir tarih boyunca kaliteli kumaşları ile meşhur oldu; bütün bir Doğu ve Batı âleminde bilinen "Şâl" kelimesinin kökeni buraya dayanır.
- 465 **Kulbulmâs (: Kalubilimas) ve Beyrûn (: Berberî dilinde tonbalığı):** Birinci kelimenin aslı "kalu-bili-mas"tır; bu tamlama, kelimesi kelimesine "siyah-ton-balığı" demektir. Bu balık türü bugün de Maldivler'in birinci kalem ihrac ürünüdür. Maldivliler, Rîhe şârihi Fashi diplomat Tâzî'ye 1991 Mayıs'ında millî gün kutlamaları münasebetiyle bu balıktan hedîye etmişler. **Beyrûn kelimesi ise Berberî dilindeki Abeyron'dur.** Abeyron, bu dilde ton balığı demektir.
- 466 **Veda hakkında kısa bilgi:** Araştırmacılar deniz kabuğunu kara Afrika'nın bazı bölgelerinde de para gibi kullandıgını söylüyorlar.
- 467 **Şenûräza (: Şano Raca):** Bu kelime Sinhala dilinden geliyor, anlamı "ulu kuman-dan"; bu unvan, devletin üst düzey memurlarına veriliyor.
- 468 **Maldivler'in kadın hükümdarı Hadice:** Hadice Sultan 740 h./ 1340 yılında kardeşi Şihâbeddin'den sonra başa geçti. **Celâleddin Ömer Bengâlı:** Maldiv ulusal müzesinde tahtadan mamul tarihi levhada Celâleddin'in, büyük mescidi 738 h./ 1339 yılında restore eden Şihâbeddin Ahmed'in babası olduğu belirtiliyor. **Şihâbeddin (: Hadice'nin kardeşi):** Yukarıda bahsedilen tahta levhaya göre Şihâbeddin, mescidi restore eden sultandır.
- 469 **Şeyh Sâlih Necîb'in zaviyesi:** Şeyh Necîb'in zaviyesi başşehir Male'nin Lonu Ziya-ra muntkasındadır. **Kurbânî kelimesi:** Sinhala dilindendir; esmer şeker suyu demektr.
- 470 **O sene Ramazan ayının başlangıcı;** 16 Ocak 1344'e denk gelir.
- 471 **Sultan Davud (: Şano Raca'nın torunu):** Bu adam 701 h./ 1301 m. yılından 706 h./ 1306 m. yılına kadar tahtta kalan Davud b. Yusuf olabilir.

- 472 **Yediyüzkirkbeş yılının Rebîulâhir ayının ortaları**; 26 Ağustos 1344'e denk gelir. Bu senenin Şaban'ı ise 1344'ün Aralik ayına rastlar.
- 473 **Serendib adası (:Seylân):** Bazi kitaplarda Hz. Âdem'in Cennet'ten bu adaya indiği ve ayak izinin de burada olduğu söylenir. Serendib kelimesi Sanskritçe "Sinhala Dvipa" tamlamasının önce Farsçaya, oradan da Arapça ve İslâm kültürüne geçmiş hâlidir. Daha sonraki dönenlerde Seylon veya Seylân diye söylenir oldu. Ibn Battûta döneminde Seylân'da birkaç krallık vardı; kuzeyde Tamil Krallığı, güneyde ve batı sahilinde Cafne Krallığı ve adanın orta yerinde Sinhala Krallığı hüküm sürmektedir. Seyyahımız Ayri Şakarvari diye adlandırdığı kişi dönemin Tamil kralı Arya Şakravarti'dir. Ibn Battûta'nın burada verdiği bilgiler, Seylân yani Srilanka'daki Tamiller ile Sinhala kökenli merkezi hükümet arasındaki kavganın ne kadar eski bir tarihe dayandığını da gösteriyor.
- 474 **Zulû denen sülük:** Kelime Farscadır. Seylân'da yaşayan bu sülükler Mzik tarafından Haemoddella Ceylanica diye kaydedilmiştir ve gayet küçük olmasına rağmen çok tehlikelidir.
- 475 **Serendib Dağınin (: Âdem Dağı) zirvesi:** 2243 metredir, ancak Seylân'ın en yüksek dağı değildir. Bu dağ hem Budistlerce hem de Müslümanlarca mukaddes sayılmıştır. Budistler bu dağda Buda'nın izini aramışlar; Müslümanlar ise Cennet'ten inen Âdem'in ayak izinin burada olduğunu düşünmüştürlerdir.
- 476 **Kubbân (: Konnanor-Koppam):** Burası Andra Pradesh eyaletinin en güney noktasında yer almaktadır.
- 477 **Bengala'daki (: Eski Banglades) fiyatların çağdaş dille karşılığı:** Bu durumda bir inek 600 kg pirince veya 192 tavuğa veya 12 koyuna veya 48 kg şekere veya 48 kg yağı veya 96 litre zeytinyağına veya 22.5 metre pamuklu kumaşa denk düşüyordu.
- 478 **Sudkâvân şehri:** Seyyahın tarif ettiği şehir, harita üzerinde iki ayrı şehrde uygun geliyor; biri Satgaon diye bilinen şehirdir ki Kalküta'nın güneyinde büyük deltanın batısında Hooğlı nehri üzerine kurulmuştur. Burası, Türk ve Müslüman hâkimler gelmeden önce ve sonra etkinliğini devam ettirmiş bir limandı. Ancak 16. yüzyılda tamamen terkedildi. İkinci ihtimal bu şehrin Sitagong (: Chittagong) olmasıdır. Sitagonk, büyük deltanın doğusunda, Dakka'nın güneydoğusuna yayılmış bir şehirdir. İkinci ihtimal daha güçlü görünüyor; zira Bengal körfezinde Hind okyanusu kıyısında bulunan tek büyük liman burasıdır. **Cûn ırmağı (: Cumna; Yumna nehri):** Buradaki Cumna veya Yumna nehri, Brahmaputra'dır. Daha önce bahsedilen. **Leknavtî (: Lahnavti; Batı Bengâl; Eski Gavr şehri)** 600 h./ 1204 m. yılından itibaren Müslüman Bengal hâkimlerinin başşehri oldu; Leknavtî'nın ihtişamlı günlerinden geriye kalan harabeler Malda yakınlarındadır.
- 479 **Bengâl sultani Fahreddîn (: Fahreddîn Mübârekşâh):** Muhammed Tuğluk tahta çıkışın babasının evlâtlığı olup Doğu Bengal vilayetini (: Sonargavan) yöneten Tatar Han'a **Behram Han** unvanını verdi ve onu Genel Bengâl Valisi yaptı. Muhammed Tuğluk daha sonra Doğu Bengâl'i yönetsin ve Behram'a yardımcı olsun diye askeri aristokratlardan Buğra Han'ın torunu **Giyâseddin Bahadur Buğra'yı** Doğu Bengal'e gönderdi; ancak Giyâseddin Bahadur Buğra ayaklandı ve 1330'da öldürüldü. Böylece Bengâl ülkesinde Balaban soyundan ve Buğra Han soyundan kimse kalmadı; bu sülaèle çok uzun bir zaman Bengâl'i yönetmişti. Bundan sonra hâdiseler sis perdesi altına girmiştir; ancak genel bir ifadeyle diyebiliriz ki 1336'da (yahut 1338'de) Tatar Behram Han, 1338'de de Leknavtî valisi Melik Bidar Halâd Han öldürülüdü. Onu öldürmen kişi silâhdarı olan Fahreddîn Han idi; seyyahın bahsettiği Fahreddîn işte budur ve **Mübârekşâh** diye de bilinir. Dihli Sarayı'ndaki Muhammed Tuğluk ise Bengâl'le ugraşacak durumda değildir. Zaten Bengâl'dekiler de Dihli'yi takmamaktadırlar. Böylece Bengâl'de birbiriryle savaşan iki devlet (: Doğu ve Batı Bengâl devletleri) belirdi; uzun mücadelelerden sonra

- Melik İlyas 1343 yılında Batı Bengâl'de ipleri eline geçirdi ve 1352 yılında da Doğu Bengâl'i fethetti.
- 480 **Habank (: Havang Tila) şehri:** Bugün Havang Tila diye bilinen bu şehrin harabeleri, Silhet bölgesinde Habganj'ın 10 mil güneyindedir. **Nehr-i Ezrak (: Mağna; Mavi Su):** Bu nehir, Bangladeş'in başşehiri Dakka'nın kıyısından geçen Mağna nehri olabilir.
- 481 **Berehnekâr ve bu konu ile ilgili tartışmalar:** Berehnekâr'ın Andaman ve Nicobar adaları olması mümkünür; bu adalar, Burma'ya bağlı Arakan bölgesinin başlıca yerleşim birimleridir ve Negara adasına yakındırlar. Ancak seyyahın ıslübünden anlaşılan o ki Berehnekâr coğrafî bir mıntıka ismi değil, tanımlanamayan bir halkın ismidir. **İdrisi'nin bölge halkınin evliliğiyle ilgili değerlendirmeleri:** İdrisi *Nüzhetü'l-Müstâk* isimli muhteşem eserinde bu halkla ilgili söyle der: "Erkek, bir kadınlı evlenmek isterse kadının ailesi ona şart koşar; mutlaka bir adamı öldürmeli ve onun kafatasını getirmelidir. Eğer erkek bu şekilde elli kişiye öldürüp kafataslarını sıra sıra dizerse o zaman ona herkes kız verir ve o, elli kadınla aynı anda gerdeğe girebilir; halkı ona kahraman muamelesi yapar. Onlar daima çiplaktırlar; hiçbir şey giymezler. Kadınları da öyle; hattâ cinsel ilişki esnasında bile gizlenmezler, bütün 'malları' meydandadır. Onların ahlâk telâkkisi içinde bu durumu ayıplama yoktur. Bu kavmin suratları pek cırkindir. Yüz organları, insanda güzellik duygusunu uyandırın orandan yoksundur; yani çarpık yüzlüdürler."
- 482 **Câva sultani Melik Zâhir:** Bu adam Sumatra'nın ilk Müslüman hükümdarı melik Sâlih'tir. 696 h./ 1297 m. yılında vefat etmiştir. Bu tarihten itibaren 14. yüzyıl boyunca Melik Sâlih soyundan gelen hükümdarlar egemen oldu Sumatra'ya. Ibn Battûta'nın huzuruna çıktığı ve 1345 (veya 1346) yılında yanında kaldığı hükümdar ise yine Melik Sâlih soyundan gelen Melik Zâhir idi. Melik Zâhir başarılı bir hükümdardı; Malay vakâyînâmesi *Hikâyât Naja Raja Pasai* onu Melik Tâhir diye kaydeder
- 483 **Kakulla:** Bu isim başka Arap coğrafacıları tarafından da zikredilmiştir. Bir Çin kaynağı buranın Tenasserim kiyıları olduğunu belirtir. Ibn Battûta'nın burayı, Sumatra'ya giderken ziyaret ettiği farzediliyor. **Kamâra ya da Kmâre (: Khmer; Kmer ülkesi):** Burası Kamboçya'dır. Küçük Kmerler diye bilinen örgüt de tarihî bir referansa sahip için kendilerine bu adı seçmiş olmalı. Ibn Battûta'nın yaşadığı dönemde Kamboçya'nın durumu hakkında fazla malfumat yoktur. Seyyahin söylediği Kamâra kelimesini, tütsü münasebetiyle başka seyyahlar da anmıştır.
- 484 **Tavâlisî (: Tavalisi):** Bu ülkenin neresi olduğu *Rihle* şâhîhleri arasında hâlâ tartışma konusudur. Filipinli tarih profesörü N. Zafra, araştırmacı Yamamoto gibi Tavalisi'nin Hindi Çin'deki Champa Krallığı olduğunu düşünmektedir. Zira Champa Krallığı'nda "Taval" soyullarla ve kumandanlara verilen bir unvanıdır. H. Yule gibi araştırmacılardan bir kısmı ise Filipinler'in güneybatısındaki Sulu'nun Tavalisi olduğunu savunmuşlardır. Jozé Rizal ise Tavalisi'nin Filipinler'deki Luzon bölgesi olduğunu savunmuştur. Japonlar da Tavalisi'nin kendi ülkelerinde olduğunu sanmışlar
- 485 **Bahşî kelimesi:** Aslı Sankritçedir; Türkler ve Moğollar arasında Budist rahibe Bahşî denilirdi.
- 486 **Tandrı Nâm ve diğer Türkçe cümleler:** "Tanrı namı" ile demek istiyor. Herhalde seyyâh, Tañrı kelimesindeki nazal Ñ'yı, tam anlayamadığı için Arapçanın **Dhat** hâfifle çevirmiştir. "Deva ve bêték kâtûr" cümlesi eski sert Hakanî Türkçesi'nin tadını veriyor. Seyyah burada Urducâ'yı Oğuz tesiri taşımayan sert Kıpçak ağızıyla konuşuyor. Bu durumda Urducâ, Orta Asya kokan bir kız; aslen Moğol olup Karahanlı geleneğinden beslenen Uygur hocalardan Türkçe öğremiş bir prenses gibi vafedilmiştir.
- 487 **Zeytûn (: Kuanz-hou) şehri:** Ortaçağlarda İslâm ülkelerinden gelen tacirleri ağırlayan Çin şehri. **Sinkelân (: Guangzhou; Kanton):** Siynü's-Siyn diye de kaydedilen bu mıntıka, Kanton'dur

- 488 **Tinkiz Hân (: Çingiz) soylu Çin imparatoru:** O dönemde Çin'i yöneten Moğol asilli hükümdar Toğan Temur idi. Toğan Temur 1333'ten 1370'e kadar tahtta kaldı. O, Moğol asilli Çin hükümdarlarının sonucusudur.
- 489 **Baliş:** Bu kelime Farscadır; yastık, kese, vs. anlamına gelir. Moğollar döneminde altın veya gümüş plakalar için de kullanılır olmuştur.
- 490 **Çin halkı tabiri,** daha çok Güney Çin'dekileri kapsamaktadır. **Hıtâ; Hatâ bölgesi:** Kuzey Çin'e Kitay, Khitâ, Hatây, Cathay gibi isimler verilmiştir; hepsinin kökü aynıdır. 907'den 1122'ye kadar bu bölgeye egemen olan medenî bir Moğol zümresinden; Kianlardan ötürü bu ismi almıştır Kuzey Çin. Ruslar öteden beri Çin'e Kitay demektedirler.
- 491 **Farsça şırrın sahibi:** Sâdi Şirâzî'dir
- 492 **Yediyüzkirksekiz yılının Muhamrem ayının birinci günü;** 13 Nisan 1347'ye rastlar.
- 493 **Yediyüzkirkdokuz yılının vebasına dair:** Kara Vebâ (: et-Tâun el-Esved) diye adlandırılan bu korkunç salgında bütün Akdeniz ülkeleri çaresiz duruma düştü; milyonlarca insan öldü. İbn Haldun da ana-babasını bu hastalıkta kaybettiği için detaylı bir şekilde bahseder bu dönemden.
- 494 **Yediyüzkirkdokuz yılının Şaban ayının yirmibiri;** 16 Kasım 1348'e rastlar.
- 495 **Merînî hükümdarının bütün Mağribî (: Tilimsan ve Tunus da dahil tüm Kuzeybatı Afrika) birleşmesi:** Sultan Ebû Inân'ın babası Ebû'l-Hasan 737 h./ 1337 m. de Tilimsan'ı geri aldıktan sonra 747 h./ 1347 m.de de Tunus'u geri aldı; böylece Mağrip (: Batı Arap Dünyası) birliğini sağlamış oldu.
- 496 **Yediyüzelli yılının Safer ayı;** 1349 yılının Nisan ve Mayıs'ına rastlar.
- 497 **Sardunya-Merînî ilişkileri ve seyyahın korkusu:** Seyyah buraya geldiğinde Fas sultani ile Sardunya'nın bağlı olduğu Aragon kralı arasında 1339'dan 1349'a kadar süren saldırmazlık anlaşmasının müddeti henüz bitmiş idi.
- 498 **Tenes:** Bölgenin en eski şehirlerindendir; Başşehir Cezâyîr'in 204 km batısındaki sahilidir. **Mâzûna:** Osmanlı döneminde Cezâyîr dayilarının karargâhi idi. **Şeyh Ebû Medyen Şuayb:** Endülüs ve Mağrip'in en meşhur sufilerendendir. 593 h./ 1196 m.de vefat etti.
- 499 **İbn Vudrâr Ebû Zeyyân:** Merînîlerin meşhur siyasilerindendir. İbn Vudrâr akıllı ve ileri görüşlü bir adamdı; İbn Battûta'yı savundu ve onun sayesinde Rihle, Merînî Sarayı'nda gereken ilgiyi buldu. Rihle'nin önemi konusunda İbn Haldun'u uyarın da odur.
- 500 **Trablus (garb) şehrinin geri alımı:** Trablus 755 h./ 1354 m.de Ceneviz gâvuru Filippo Dorya tarafından işgal edilmişti. Fas sultani yüklü bir meblağ ödeyerek geri aldı bu şehri.
- 501 **Kira kelimesinin hikâyesi:** Bazi yazarlar kelimenin "Guzat"tan bozma olduğunu sansalar da gerçek öyle değildir. Kelime İspanyolca "Guerre" kelimesinin Arap ağızına geçmiş bicimidir. "Guerre", çatışma, savaş demektir. Dolayısıyla "kra günleri" savaş zamanı demektir. "Guerrilla" da bu kökten geliyor.
- 502 **Sebte şehri:** Fas'ın en mühim ve faal şehirlerindendir. Tarik b. Ziyad Avrupa'ya buradan geçmiştir. **Şattî:** Kelime Latince olup iki yelkenli gemi demektir. **Asılâ şehri:** Arâis ile Tanca arasında, Atlas okyanusuna bakan tarihî bir şehirdir. **Cebel-i Fetih (: Cebel-i Târik):** Tarik b. Ziyad buraya 92 h./ 711 m. yılında geldi; İspanya'yı fethetmek için açıldı, karşısında Got kralı Odrik vardı; Odrik ağır bir yenilgiye uğradı. Batı dillerindeki Gibraltar ismi de Tarik'tan geliyor.
- 503 **Marbela şehri:** Ronda'nın güneydoğusuna düşen eski bir şehirdir. **Mâlakka:** O sıralarda Gîrnata krallığının limanı, dış dünyaya açılan penceresiydi
- 504 **Belleş (: Vélez) şehri:** Malakka'nın Velez'i diye bilinen şehirdir. Malakka'nın 24 mil güneyindedir. **Elhamma:** İdrisi' el-Hamma'dan ve muhteşem câmiinden bahseder. Burası o zaman çok güzel ve diğer şehirlerden farklı imiş.

- 505 **Gırnata'da oturan Doğulu bilginler:** Dönemin Mağrip ve Endülüs kaynakları –tipki burada anıldı gibi– Semerkand, Horasan, Tebriz, Suriye ve Konya kökenli daha pek çok insanın Mağrip'e ve Endülüs'e geldiğini bildiriyor. Aynı şekilde Hindistan'da ve Seylan'da da Anadolu'dan gelmiş öğrenci ve tacirler vardı.
- 506 **Mescid-i Kütbiyîn'in minaresi:** 67 metredir; bugün hâlâ ayaktadır.
- 507 **Sicilmâsa:** 140 h./ 757 m. yılında inşa edildi; 15. yüzyıla kadar mühim ticarî merkezlerden idi.
- 508 **Yediyüzelliç yılının Muharrem ayının başı;** 1352 yılının 18 Şubat'ına rastlar. **Teğazzâ:** Ebû Ubeyd Bekrî buranın Sicilmasa'dan 20 menzil uzak olduğunu söylüyor. Teğazzâ, Taudîni'nin kuzeýbatisındadır. **Anlı:** Bilimsel adı, Penissetum Typhoideum'dur. Akdari diye çevriliyor. **İyvâlâté;** Berberî dilindeki Malinkiya kelimesinin arapçalaşırılmış hâli Valâ'dır. Valâ gölgelik rahat yer demektir.
- 509 **Yılan zehrine karşı hayvan işkembesi:** Bu tedavi bugün hâlâ Cezâyîr'in Gegur bölgesinde uygulanmaktadır.
- 510 **Messûfeli kadınların arkadaşlık ilişkileri:** Seyyah sanki yüzüyllar sonra 1776'da oraya giden ve benzeri bir muameleye karşılaşan Mehdi Gazzal gibi konuşuyor.
- 511 **Muazzam ağaçlar:** Baobab diye bilinen garip ağaçlar.
- 512 **Tâsergant:** Berberice bir kelimedir; iyice Arapçalandırılmış hâli Sergayne'dir. Bu bitki, Atlas okyanusu sahillerinde yetişir; yakılmasa ihtiyyacı olmayan çok kaliteli bir koku kaynağıdır. **Lubyâ:** Buradaki lubyâ, börülce, yunan fasulyesi de denilen bir bakla türüdür. Güney Amerika kökenli fasulye söz konusu değildir. **Küsküsü;** **Kuskus:** Kuzey Afrika'nın ulusal yemeklerindendir.
- 513 **İbâdiye mezhebi:** Hâricilerin bu kolu Kuzey Afrika'ya ilk yerleşen Müslümanlar arasında vardı. Hattâ tarihte Rüstemîler diye bilinen Hâricî Devleti'ni de onlar Kuzey Afrika'da kurmuşlardır. Ibâdiye mezhebinin genel karakteri bütün bir bölge halkına da zamanla tesir etmiştir.
- 514 **Batı Afrika Nil'i:** Bazi Müslüman coğrafyacılardır Afrika kökenli birkaç ırmağa birden Nil diyorlardı. Burada kastolunan Nijer ırmağıdır. **Lîmîlerin ülkesi;** Eski coğrafyada lime lime insan yiyeşlerin mekânı: Bekrî gibi eski Arap coğrafyacıları da bu bölgede yaşayan yamyam kabilelerden bahsetmişlerdir. **Donkola:** Sudan'ın kuzeyindeki krallık. Donkola Krallığı, milâdi 6. yüzyıldan beri bilinen bir ülkedir. **Sultan Kenzüddîn'e dair:** Beckingham bu şahsin adının Kenzüddevle olduğunu ve seyyahın verdiği bazı bilgilerin yanlış olduğunu söylüyor.
- 515 **Mâlli'deki siyahların sultânı Mensâ Süleyman:** 741 h./ 1341 m.den 761 h./ 1361'e kadar Mallî İmparatorluğu'nu yönetti. Mensâ Süleyman yine kendisi gibi meşhur olan Mensa Musa'nın kardeşiştir. **Sultan Ebu'l-Hasan'ın vefatı dolayısıyla verilen taziye yemeği:** Sultan Ebu'l-Hasan Merîn 752 h./ 1352 m. yılında vefat etmiştir.
- 516 **Kiy kelimesi:** "Buyurur ki; onun fermanıñ ki" anlamında.
- 517 **Mâlli'de Kurban ve Ramazan bayramlarını geçirmek;** 10 Kasım 1352'den 18 Ocak 1353 tarihine kadar orada bulumak demektir.
- 518 **Câlî;** mahallî dildeki Dyeli'den geliyor; şarkı ve şiir söyleyen demektir.
- 519 **Köyükoğlu Sirâceddin Abdüllatif Tikritî;** 14. yüzyılda Afrika'da vefat eden bir Türk taciridir. Daha önce bahsedildi.
- 520 **Kûber (: Gobir):** Nijer Cumhuriyeti'nin güneyinde başşehir Nyami'nin batısında Maradi mintikasında bulunur. **Zagây:** Burası Nijer kıyısında Dia veya Diagana diye bilinen şehirdir. **Bernû (: Bornu):** Bornu, Çad gölünün doğusunda Cezâyîr ile Çad arasındadır; o dönemde Kânem Krallığı'na bağlıydı. **Kânem sultânı İdrîs:** İdrîs b. İbrahim, 1329'tan 1351'e kadar Kânem kralı idi. Bu dönemde Bornu, Kânem'in bir parçasıydı. **Bornu cariyele rinin güzelliği:** Yüzyıllar sonra 1274 h./ 1857'de bu bölgeye seyahat eden İbn Ömer Tunusî de Bornu kızlarının güzelliğin-

den bahsedecektir. **Cavcava** (: Gavgav; Kukawa): Burasının Afrikali Ha Leon'un bahsettiği Kukawa olması muhtemeldir. Kânem'in doğusunda, Darfur'un kuzeyindedir.

- 521 **Tuvât**: Büyük Sahra'nın kuzeybatisındadır. **Yedyüzelliört yılı Şaban ayının onbirinci günü**; 12 Eylül 1353'e rastlar.
- 522 **Bûdâ**: Edrar Tuvat muntikasının 20 km kuzeybatisındaki vahalardır. Burası Mali'ye giden kafilelerin yola çıkış noktasıdır. Çekirgeye gelince, bazı Arap coğrafyacıları Marakes yani Fas mutfağında çekirgenin de yeri olduğunu belirtmişlerdir. **Zilkade ortaları**; 12 aralık 1353'e rastlar. **Zilhicce'nin ikisi**; 29 Aralık 1353'e rastlar. **Dâru't-Tam'**: Burası Azrû ile Safrû arasındaki Tamilat şehri olabilir.
- 523 **Yedyüzellialtı yılının Zilhicce ayının üçü**; 9 Aralık 1355'e denk düşer.
- 524 **İbn Battûta'nın kaydettiklerinin "özetî"**: Bu ifade açıkça şunu gösteriyor ki İbn Battûta önce bir müsvedde ortaya koymuştur. Kâtip İbn Cüzeyy mukaddimede "Fazla dokunmadım..." dese de araştırmacı ruh, seyyahın kendi elinden çıkan ham malzemeyi olduğu gibi görmek istiyor.
- 525 **Yedyüzelliyesi yılının Safer ayı**; 1356 yılının Şubat ayına denk düşer. Demek ki Kâtip İbn Cüzeyy, seyyahımızın 9 Aralık 1355'te kayda geçirip teslim ettiği müsveddeleri 2,5 ay içinde derli toplu bir kitap hâline getirmiştir.

İbn Battûta'nın Doğumundan Ölümüne Kadar Geçen 64 Yılın En Önemli Olayları

1304-1368

- 1304 Gazan öldü, Olcaytu İlhanlı tahtına oturdu.
- 1306 Orta Asya'da Çağatay Ulusu'nun başı Duva öldü, oğlu Kuncuk başa geçti.
- 1307 Kuzey Afrika'da Merinî hükümdarı Ebû Yakub Yusuf suikasta uğradı, Ebû Sabit başa geçti.
- 1308 Anadolu Selçuklu sultanı 2. Mesud öldü; 5. Kılıçarslan tahta geçtiyse de kısa bir süre sonra öldü. Çağatay Ulusu'nda Taliku, Kuncuk'u safdışı ederek ipleri eline geçirdi. Kuzey Afrika'da Ebû Zeyyân Muhammed öldü, kardeşi Ebû Hammu Musa başa geçti. Merinî Devleti'nde Ebû Rebâ Süleyman ipleri eline geçirerek Ebû Sabit'i devirdi.
- 1309-1310 Orta Asya'da Taliku suikasta uğradı, Kebek gülcendi, ancak kısa bir süre sonra onu safdışı bırakınca kardeşi Esen Buka, Çağatay Ulusu'nun başına geçti. Kuzey Afrika'da Ebû Rebâ Süleyman, Ebû Saïd Osman tarafından devrildi. Hindistan'da Halac hanedanından Alaeddin, Dekken'i fethetti.
- 1313 Tohtu Han, Saray şehrinde öldü; İslâma verdiği açık destekle tanınan Uzbek Han Altın Orda tahtına oturdu.
- 1314 Keşmir'de Baltistan kökenli maceracı Rainchan, Keşmir Sinha Deva'sını devirdi. Rainchan daha sonra Müslüman olarak Sadreddin adını aldı. Girnata emiri Ebû'l-Cuyûş, yeğeni Ebû'l-Vâhid İsmail tarafından safdışı bırakıldı.
- 1317 Ebû Saïd İlhanlı tahtına oturdu.
- 1318 Esen Buka öldü, Kebek Han Çağatay Ulusu'nun başına geçti. 5. Kılıçarslan öldü; Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldı. Hindistan'da Hindu asıllı Melik Kâfur suikasta uğradı.
- 1320 Hindistan'da Kutbeddin Mübarekşah öldü; böylece Delhi'de Halac hanedanı son buldu.
- 1322 Çağatay Ulusu'nun başı Duva Timur, Müslüman olan Tarmaşırın tarafından devrildi. Bengal'de Şemseddin Firuz öldü, devlet ikiye bölündü; Gıyâseddin Bahadur Doğu Bengal'in, Şihabeddin ise Batı Bengal'in yönetimini ele geçirdi.
- 1326 Kuzey Batı Anadolu'da Osmanlı Beyliği gücünü açıkça hisettirmeye başladı; Osman Gazi öldü, devletin asıl kurucusu sayılan Orhan başa geçti ve Bursa'yı fethedip başşehir yaptı.
- 1335 İlhanlı hükümdarı Ebû Saïd Han'ın ölümüyle İlhanlı Devleti parçalandı. Dante, Petrarch, Boccaccio ve ressam Giotto ile İtalya'da Rönesans başladı.

- 1336 Timurlenk doğdu. İlhanlı mirası üzerine kurulan Moğol kökenli Celayir Devleti'nde Emir Hüseyin öldü, Buzurk Hasan başa geçti. Osmanlılar, Karesi Beyliği'ni topraklarına kattılar. Bengal-Sonargavon'da Tuğluk Devleti'nin valisi ordu tarafından devrildi; ordu kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Fahreddin Mübarek Şah lakabını aldı.
- 1337 Osmanlılar İznik'i ele geçirdi. Kuzey Afrika'da Meriniler Cezâyir şehrinin ve civar bölgeleri ele geçirdiler. Batı Afrika'da Müslüman Mali Krallığı, Mensa Musa döneminde (1312-1337) en geniş sınırlarına ulaştı. İngilizler ile Fransızlar arasında yüz yıl savaşları başladı. Bu savaşlar 1453'e kadar devam edecekti.
- 1339 Keşmir'de Sadreddin öldü, devlet Udyana Diva liderliğindeki Hinduların eline geçti. Esen Timur, Çağatay Ulusu'nun lideri oldu. Bengal'de karışıklık çıktı; Tuğluk Devleti'ne bağlı Lehnavati valisi Kadir Han suikasta uğradı, yönetimi ele geçen ordunun kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Alaeddin Ali Şah lakabını aldı.
- 1340 İran'da yerel bir devlet kuran Muzafferiler, Kirman bölgesini egemenlikleri altına aldılar. Doğu Anadolu'da Ak Koyunlu Beyliği gücünü hissettirir hâle geldi.
- 1341 Altın Orda hükümdarı Uzbek Han öldü, önce Tini Bek başa geçtiyi sebebiyle devletin ileri gelenleri tarafından yakıksız bulunan hareketlere girişince kardeşi Cani Bek tarafından safdıri bırakıldı ve Cani Bek tahta oturdu.
- 1343 Çağatay Ulusu'nda ipler Kazan Han'ın eline geçti. Bengal'de Sultan Alaeddin'in yüksek memuru olan İlyas, efenisini öldürerek devleti ele geçirdi.
- 1345 Endonezya'da Samudra Pasay merkezli İslâm devletinin lideri 2. Melik Tahir öldü. Doğu Hindistan'da İlyas yoğun çaba göstererek tekrar tüm Bengal'i birleştirmeyi başardı ve Gavrı başşehir yaptı.
- 1347 Kuzey Afrika'da Meriniler Tunus'u ele geçirdiler. Hindistan'da Hasan Gangu önderliğinde bağımsızlıklarını ilân eden Behmeniler Dekken bölgesinde devlet kurdular. Bir sene önce Suriye, Lübnan ve Kuzey Afrika'yı kasıp kavuran büyük veba Avrupa'ya uzandı.
- 1350 Kara Koyunlular tarih sahnesine çıktı.
- 1351 Kuzey Afrika'da Merinî sultani Ebû'l-Hasan öldü, Ebû İnan başa geçti. Hindistan'da Sultan Muhammed b. Tuğluk öldü, yerine Firuz Şah geçti. 1347'de Avrupa'da başlayan veba 1351'de etkisini yitirirken arasında 25 milyon ölü bıraktı.
- 1352 Kuzey Afrika'da Meriniler Cezâyir ve çevresini tekrar ele geçirdiler.
- 1353 İlhanlı Moğolları tamamen bitti. Osmanlılar Çanakkale üzerinden Avrupa yakasına geçerek Çimpe Kalesi'ni aldılar. İran'da yerel bir hanedan olan Muzafferiler Şiraz'ı alarak başşehir yaptılar.
- 1356 Moğol kökenli Celayirlilerin sultani Buzurk Hasan öldü.
- 1357 Altın Orda hükümdarı Cani Bek öldü; yerine oğlu Kulpa Han geçti.
- 1358 Kuzey Afrika'da Merinî sultani Ebû İnan suikasta uğradı; Ebûbekir Said tahta oturdu. Hindistan Behmenî Devleti'nin sultani Hasan Gangu öldü. İran'da Muzafferî Devleti'nin başı olan Mübarizüddin Muhammed öldü; Şah Şucâ tahta oturdu.
- 1359 Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi öldü, Murad başa geçti. İran'da Muzafferî hükümdarı Şah Sucâ, kardeşi Şah Mahmud tarafından safdıri edildi.
- 1361 Osmanlılardan 1. Murad, Trakya'nın bir bölümünü fethetti. Merinîlerden Ebû Salim İbrahim gücünü yitirdi ve Ebû Ömer tarafından devrildi; Ebû Ömer ise Ebû Zeyyân tarafından devrildi.
- 1362 Altın Orda'da 20 yıl süren karışıklıklar dönemi başladı. Girnata emiri Ebû Said, 5. Muhammed tarafından devrildi, böylece 5. Muhammed ikinci defa tahta oturdu. Keşmir'de Alaeddin Ali Şir öldü, yerine oğlu Şihabüddin geçti.
- 1365 Osmanlılar art arda düzenledikleri hükümlerla Bizans'ı daha çok sıkıştırmaya başladılar. Bizans Osmanlı'ya bağımlı hâle geldi.
- 1366 Kuzey Afrika'da Merinî sultani Ebû Zeyyân suikasta uğradı, Ebû Faris Abdülaziz tahta oturdu.
- 1368 Ming hanedanı Çin'e egemen oldu.
- 1369-1370 Çağatay Hanlığı'nın bütün topraklarını ele geçiren Timurlenk, Semerkand'da tahta oturdu.

*Kaynakça**

Bir kitabın farklı baskalarından faydalananmışsam bu baskaları ayrı ayrı yazdım. Benzerlerinden ayırmak için cilt adedini belirttiğim de oldu. Çok önemli klasik yazarların bazılarının ölüm tarihlerini de verdim.

- Abderî;** *Rihletü'l-Abderî*, ed-kritik: Ali İbrahim Kürdî, Dimaşk, 1999.
- Adji, Murat;** *Baybolan Millet (Deş-i Kıpçak Medeniyeti)*, çev: Zeynep Bağlan Özer, Ankara, 2001.
- Ahmed, M. Aziz;** *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290*, Lahor, 1949.
- Akin, Haydar;** *Ortaçığ Avrupasında Cadîlar ve Cadî Avi*, İstanbul, 2001.
- Akiner, Shirin;** *Sovyet Müslümanları*, çev: Tufan Buzpinar-Ahmed Mutlu, İstanbul, 1995.
- Aksarâyî, Kerîmüddîn Mahmûd;** *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.
- Ali Şîr Nevâî,** *Nesâyîmu'l-Mehâbbe*, (sade metin) haz: Kemal Eraslan, Ankara, 1996.
- Askalânî, İbn Hacer;** *ed-Dureru'l-Kâmine*, ed-kritik: Muhammed Seyyid Câdülhakk, Kahire, 1996.
- âtif, Mehmed;** *Kâşgar Tarihi ve Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi*, İstanbul, h. 1300.
- Atîyyetullah,** *el-Kamûsu'l-İslâmî*, Kahire, 1963.
- Ayntablı Mütercim Âsim Efendi;** *Okyânu's Tercüme-i Kamûs*, İstanbul, h. 1305.
- Azzâvî Paşa, Abbâs;** *en-Nahl fi Târîhi'l-Irâk*, Bağdat, 1962.
- Babur Şah, Vekayı (Babur'un Hatırı),** inceleme-çev: Reşit Rahmeti Arat, Ankara, 1946.
- Baki (Şair); Meâlimu'l-Yakîn,** (Ímam Kastallânî'İN el- Mevâhibu'l-Ledünnîyye kitabının tercumesi) İstanbul, h. 1318.
- Barthold, V. V.; Moğol İslâmına Kadar Türkistan,** haz: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1993.
- Baytop, Turhan;** *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- Bayur, Y. H.;** *Hindistan Tarihi*, Ankara, 1946.
- Bedeian, Armenag;** *Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Kahire, 1935.
- Bedr, Abdurrahîm;** ("Esmâ'u'n-Nucûm", *Ebhâstu'l-Mu'temeri's-Senevî es-Sâbi li-Târîhi'l-Ulûm*, Halep Üniversitesi 7. bilimler tarihi kongresi tebliğleri kitabı) Halep, 1983.
- Bekrî, Ebû Ubeyd;** (ö.: 487/1094) *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, ed-kritik: A. P. van Leeuwen ve A. Ferre, (2 cilt), Beirut, 1992.
- Bekrî, Ebû Ubeyd;** *Mu'cemu mâ İsta'cem*, (4 cilt), ed-kritik: Mustafâ Sakka, Beirut, 1983.
- Belâzurî,** *Futûhu'l-Buldân*, de Goeje neşri, Leiden, 1866.
- Beresvî, M.; Ekrem;** *Iktibâsu'l-Envâr*, Lahor, 1895.
- Beyhakî, Ebu'l-Fadîl;** *Târîh-i Beyhakî*, Arapçaya çev: Yahya Haşşâb-Sâdîk Nes'et, Beirut, 1982.
- Beylûnî, Muhammed b. Fethulah b. Mahmûd;** (ö: 1085/1674) *Münteka (Muhtasar) Rih-*

* Ayrintılı Kaynakça, Kâzım Taşkent Dizisi'nde çıkan 2 ciltlik yayındadır.

- letü İbn Battûta* (elyazması) İzmir Millî Ktp., nr. 1753. Ayrıca, Kahire Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Vakf-ı Teymûr elyazmalarından, mikrofilm nr. 17732.
- Bîrûnî, Kitâbu's-Saydene fi't-Tibb**, ed-kritik: Abbâs Zeryâb, Merkez-i Neşr-i Dânisgâhî, Tahran, h. 1380.
- Bîrûnî, Tahkîku mâ li'l-Hind**, Haydarabad, 1958.
- Bronevskiy, Martin; Kirim**, çev. Kemal Ortaylı, Ankara, 1970.
- Brunschwig, Robert; La Berbérie oryantale**, (2 cilt), Fransızcadan Arapçaya "Târîhu İfrîkiyye" başlığıyla çev. Hammâdi es-Sâhilî, Beyrut, 1988.
- Caferoğlu, Ahmed; Türk Dili Tarihi**, İstanbul, 1964.
- Clausewitz, C. V.; Savaş Üzerine**, (tam metin) çev. Fahri Çeliker, İstanbul, 1999.
- Codex Cumanicus**, (: Kuman Lehçesi Sözlüğü) K. Grönbech neşri, çev. Kemal Aytaç, Ankara, 1992.
- Cüzcânî, Minhâcüddîn; Tabakat-ı Nâsırî**, (2 cilt), notlandıran: Abdülhayy Habîbî, Kabul, 1963.
- Dâiretü'l-mârif-i Buzurk-i İslâmî**; (Farsça İslâm Ansiklopedisi), "İbn Battuta" madd., Tahran, h. 1369.
- Damad, Mehmed Şerif Paşa; Seyehatnâme-i İbn Battûta**, (3 cilt), İstanbul, 1315-1319/1897-1901.
- Dankoff, Robert**; "Evliyâ Çelebi'de Gramer ve Üslûp Hususiyetleri", *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, (kitap hâlinde neşir) Ankara, 1988.
- Defrémy-Sanguinetti, Voyages d'Ibn Batoutah**, Fransızca çeviri ve notlandırma ile Arapça metin bir arada, (4 cilt), Paris, 1874.
- Derleme Sözlüğü**, Ankara, 1993.
- Dîmaşkî, Abdulkadir Nuaymî**; (ö.978/1570), *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, (2 cilt), Beyrut, 1990.
- Dihlevî, Emir Hüsrev; Kirâni'i-s-Sâ'deyn**, Caunpur, 1970.
- Dunn, Ross E.; The Adventures of Ibn Battuta**, London, 1986.
- Ebû Nuaym, Hilyeti'l-Evliyâ**, (10 cilt), Beyrut, (tarihsiz)
- Ebû Şâme, Uyûnu'r-Ravdatayn**, ed-kritik: Ahmed Beysûmî, Dîmaşk, 1992.
- Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer**, (4 cilt), Kahire, (tarihsiz)
- Ebu'l-Fidâ, Takvîmu'l-Buldân**, M. Reinaud - Baron Mac Guckin neşri, Paris, 1840.
- Eflâkî, Menâkibu'l-Ârifîn**, ed-kritik: Tahsin Yazıcı, Ankara, 1959.
- Elad, Amikam**; "The Description of The Travels of Ibn Battuta in Palestine; Is it Original?", *Journal of The Royal Asiatic Society (JROAS)*, S. 2, London, 1987.
- Eyyûb Sabrî Paşa, Mir'âtülharemeyn**, (3 cilt), Bahriye Mat., İstanbul, h. 1304.
- Fâhûrî, Hannâ; el-Câmi fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut, 1995.
- Fevvâz, Zeyneb; ed-Durru'l-Mensûr fî Tabakati Rabbâti'l-Hudûr**, Beyrut, h. 1312.
- Fi't-Turâsi'l-İslâmî el-iktisâdî**, (Hisbe kurumuya ilgili klasik metinler) Dâru'l-Hadâse Yay., Beirut, 1990.
- Firdevsî, Ebû'l-Kasîm; Şehnâme**, Arapçaya çev. Feth el-Bendârî, Tahran, 1970.
- Fîrûzâbâdî, Kamûs**, (İnceleme ve dipnot: Muhammed Naîm Araksûsî başkanlığında heyet), Beirut, 1996.
- Fischer, August**; "Battuta nicht Batuta", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, S. 72, Leipzig, 1918.
- Gânim, Abdullah A.; er- Ruvvâdî'l-Müslimûn**, İskenderiye, 1990.
- Garnâtî, Ebû Hâmid; Tuhfeti'l-Elbâb**, Dubler neşri, Madrid, 1953.

- Gibb, H. A. R.; - Beckingham**, *The Travels of Ibn Battuta*, Hakluyt Society, London, 1958-1994.
 (Gibb: I. cilt: 1958, II. cilt: 1959, III. cilt: 1971. Beckingham'ın katkısı: IV. cilt: 1994.)
- Gürsoy-Naskali, E.; - Duranlı, M.**; *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999.
- Haig, R. Malcolm**; "Ibn Battuta in Sindh.", *JROAS*, S. 19, London, 1887.
- Halîlî, Cafer**; "İbn Battûta fî Mevâzînî İbn Haldun", *Mecelletü'l-Bahsi'l-Îlmî*, S. 27, Rabat, 1927.
- Hallâk, Hassân; - Sabbâg, Abbâs**; *el-Mu'cemü'l-Câmi fi'l-Mustalahât*, Beyrut, 1999.
- Hamâş, Necdet**; *el-İdâre fi'l-Asrî'l-Ümevî*, Dîmaşk, 1980.
- Hamdun, Said; - King, Noel**; *Ibn Battuta in Black Africa*, London, 1975.
- Heyd, W.**; *Yakındogu Ticaret Tarihi*, c. I, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 1975.
- Hîfmî, Abdülmün'im**; *el-Mevsûatu's-Sîfiyye*, Kahire, 1992.
- Hill, A.**; "The Coming to North Sumatra", *Journal of Southeast Asian History*, S. 4, 1963.
- Hloros, Yanko**; *Türkçe'den Rumca'ya Kamûs-i Osmâni*, (2 cilt), İstanbul, 1899.
- Hrbek, Ivan**; *Ibn Battuta and The Maldives Islands*, Prag Doğubilimleri Enstitüsü, Prag, 1992.
- Hrbek, Ivan**; "The Chronology of Ibn Battuta Travels", *Archiv Orientalni*, XXX., Prag, 1962.
- Husain, Agha Mahdi**; "Ibn Battuta and his Rehla in New Light", *Sind University Research Journal*, S. 6, 1967.
- Hüseyin, Tâhâ**; *Savtu Ebi'l-Alâ*, Kahire, 1944.
- İbn Âbidîn, Reddi'u'l-Muhtâr**, İstanbul, 1983.
- İbn Arabî**, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, (4 cilt) Dâr-ı Sâdir neşri, Lübnan, (tarihsiz)
- İbn Arabşah**, *Acâbiyü'l-Makdûr*, Kahire, h. 1285.
- İbn Asâkir, Târîh-i Medînet-i Dîmaşk**, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dîmaşk, 1963.
- İbn Battûta, Rîhle**, M. A. el-Uryân neşri, Beyrut, 1992.
- İbn Cübeyr, Rîhle**, Beyrut, 1981.
- İbn Cübeyr, Rîhle**, İngilzceye çev. R. J. C. Broadhurst, London, 1952.
- İbn Dukmak**, *Kitâbü'l-İntisâr*, Kahire, h. 1309.
- İbn Ebî Zer**, *el-Enfîsi'u'l-Mutrib*, Rabat, 1972.
- İbn Haldun**, (ö: 809 / 1406) *Mukaddime*, Ali Abdülvâahid Vâfi neşri, (3 cilt), Beyrut, 1956-1965
- İbn Haldun**, *el-Iber ve Dîvâniü'l-Mübtedâ ve'l-Haber=Târîh-i İbn Haldûn*, (8 cilt), Beyrut, 1992.
- İbn Hallîkân**, *Vefeyâtîi'l-A'yân ve Enbâ-i Ebnâ'i'z-Zemân*, ed-kritik: İhsân Abbâs, Beyrut, 1968.
- İbn Hawkal**, *Sûretiü'l-Ard*, de Goeje neşri, Leiden, 1939.
- İbn Hurdadibîh**, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, de Goeje neşri, Leiden, 1889
- İbn İshâk**, *Kitâbü'l-Mübtedâ=Sîret-i İbn İshâk*, ed-kritik: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.
- İbn İyâs**, *Bedâyiü'z-Zuhûr*, ed-kritik: M. Mustafa, Kahire, 1982.
- İbn Manzûr Misrî**, *Ebu Nuvâvâs fî Târîhihi ve Şîrihi ve Abesîrihî ve Mucûnihî*, Ömer Ebu'n-Nasr neşri, Beyrut, 1990.
- İbn Sa'd, Muhammed**; (ö: 230 / 744) *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, (10 cilt), Beyrut, h. 1324.
- İbn Sâhibî's-Salâh**, *el-Mennü bi'l-Îmâme*, ed-kritik: Abdülhâdî Tâzî, Beyrut, 1987.
- İbn Tağrıberdî**, *en-Nüçûmu'z-Zâhire fî Mülûki Misr ve'l-Kahire*, Kahire, 1929-1956.
- İbn Tolun Dîmaşkî**, *îlânü'l-Verâ*, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dîmaşk, 1980.
- İbnü'l-Cevzî**, *Sifatu's-Safve*, ed-kritik: A. Muhammed Hârun, (4 cilt), Beyrut, 1991.
- İbnü'l-Esîr**, *el-Kâmîl fi't-Târîh*, (9 cilt), Beyrut, 1966.
- İdrîsi, Şerif**; *Nüzhetü'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk*, Napoli, 1982-1984.
- İstâhrî**, *Ebu İshâk*; *Mesâlikü'l-Memâlik*, ed-kritik: Muhammed Câbir Abdülâl, Kahire, 1962.

- Kafalı, Mustafa;** *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluşu ve Yiikseliş Devreleri*, İstanbul, 1976.
- Kahhâle, Ömer Ridâ;** *Mu'cemu Musannifi'l-Küttibi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1986.
- Kalkaşandı, Subhu'l-Aşâ,** (14 cilt), Kahire, 1913-19
- Kannûn, Abdullâh;** *Mevsûtiî Meşâhîri Ricâli'l-Mağrib*, Kahire, 1994.
- Kazvînî, Zekerîyyâ;** *Âsâru'l-Bilâd*, Beyrut, 1998.
- Ken'an, Corci;** *Buhturî*, Hama, 1948.
- Kermî, Hasan S.;** *el-Hâdi ilâ Lugatî'l-Arab*, Beyrut, 1991.
- Khan, Abdul Majed;** "The Historicity of Ibn Battuta; Shamsuddin Firuz Shah", *The Indian Historical Quarterly*, S. 15:2, Calcutta, 1941.
- Koz, M. Sabri** (hزل.); *Yemek Kitabı*, (derleme-araştırma) İstanbul, 2003 (2. bs.).
- Kök, Bahâeddîn;** *Nuruddîn Mahmûd Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul, 1992.
- Köprülü, Fuad M.;** *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1988.
- Kraçkovsky, I. Yulvanoviç;** *İstoriya Arapskoy Geografiçeskoy Literatury*, (kitabı "Târîhu'l-Edebi'l-Arabi el-Cuğrafi" amacıyla Arapçaya çev. S. Osman Hâşim), Beyrut, 1987.
- Makrîzî, Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-İtbâr (Hutat-i Makrîziyye)**, Misir-Bulak, h. 1270.
- Makrîzî, Kitâbu'l-Mukâffa'a'l-Kebîr**, ed-kritik: Muhammed Ya'lâvi, Beyrut, 1991.
- Merrâkeşî, Abdülvâhid;** *el-Mu'cib Fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, M. Saîd el-Uryân neşri, Kahire, 1963.
- Mes'ûdi, et-Tenbihî ve'l-Îsrâf**, de Goeje neşri, Leiden, 1894.
- Mes'ûdi, Murûcu'z-Zehab ve Meâdinü'l-Cevher**, ed-kritik: Charles Pellat, Beyrut, 1996.
- Mustavfî, Nûzhetü'l-Kulûb**, ed.kritik ve İngilizceye çev. G. Le Strange, (2 cilt), London, 1919.
- Muvahhid, Muhammed Ali;** *Sefernâme-i Îbn Battûta*, (Farsçaya çeviri) Tahran, 1958.
- Osman, Fethî;** *el-Hudûdu'l-İslâmiyye'l-Bizantîyye*, Kahire, 1966.
- Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret İşlitan, Ankara, 1986.
- Ögel, Bahattin;** *Dünden Bugüne Türk Kültürünnün Gelişme Çağları*, İstanbul, 2001.
- Ögel, Bahattin;** *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1991.
- Ögel, Bahattin;** *Türk Kültür Tarihine Giriş*, (6 cilt), Ankara, 1978.
- Ömer, Muhammed Y.;** *Bilâdü's-Şâm fî Rahleti Îbn Battûta*, Mekke, 1986.
- Ömerî, Îbn Fadlullah;** *et-Ta'rîf bî'l-Mustalâhi's-Şerîf*, ed-kritik: M. H. Şemseddîn, Beyrut 1988.
- Ömerî, Îbn Fadlullah;** *Mesâlikü'l-Ebsâr*, Fr. Taeschner neşri, Wiesbaden, 1968.
- Öngör, Sami** *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul, 1961.
- Özel, Ahmed;** *Hanefi Fikih Âlimleri*, Ankara, 1990.
- Özkan, Nevzat;** *Türk Dünyası*, Kayseri, 1997.
- Özyegin, A. Melek;** *Altıncı, Kirim ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, Ankara, 1996.
- Paasonen, H.;** *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul, 1950.
- Pakalın, M. Zeki;** *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (3 cilt), İstanbul, 1993.
- Pala, İskender;** *Ansiklopedik Divan şîiri Sözlüğü*, İstanbul, 1999.
- Panayotidis, Yuvanaki;** *Kamûs-i Rûmî*, İstanbul, 1897.
- Surûcî, Muhammed Mahmûd;** *el-Ceyşü'l-Misri fî'l-Karnî't-Tâsi' Aşar*, Kahire, 1967.
- Suyûtî, Celâleddin;** *Ahir Zaman Mehdisinin Alâmetleri*, derleyen: Ali b. Husâmeddin Müt-takî, çev: Müşerref Gözcü, İstanbul, 1987.
- Suyûtî, Celâleddin;** *Hüsnu'l-Muhadara fî Ahbâri Misr ve'l-Kahire*, Kahire, h. 1327.

- Sübki, Tâceddin;** *Tabakatî'ş-Şâfiyye*, Kahire (tarihsiz).
- Sülemî, Abdurrahman;** *Tabakatu's-Şâfiyye*, Kahire (tarihsiz).
- Sümer, Faruk;** "Selçuklu Tarihinde İğdişler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1985
- Şikârî, Karamanoğulları Tarihi**, önsöz ve haz. M. Mesud Koman, Konya, 1946.
- Şükün, Ziyâ;** *Ferheng-i Ziyâ*, İstanbul, 1984.
- Taberî, Muhammed İbn Cerrî;** (ö: 310 /932) *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, (12 cilt), Kahire, 1939.
- Tarsûsî, Mardî İbn Ali;** *Tebsratî Erbâbi'l-Elbâb ff Keyfiyyeti'n-Necât mine'l-Hurûb*, ed-kritik: Karin Sadir, Beyrut, 1998.
- Tâzî, A.;** *Îran beyn'e'l-Emsî ve'l-Yevm: Kirâatiün Cedîde li Rihleti İbn Battûta*, Beyrut, 1984.
- Tazî, A.;** *Rihletü İbn Battûta*, (metin 4 cilt, fihristler bölümü 5. cilt), Fas, 1997.
- Tirmizî, Muhtasar-i Şemâîl**, ed-kritik: M. Nâsireddîn Elbânî, Ammân, h. 1405.
- Togan, Z. Velidî;** *Tarihte Usûl*, İstanbul, 1969
- Togan, Z. Velidî;** *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.
- Tokkûş, Muhammed Süheyîl;** *Târihu'l-Memâlik fi Misr ve Bilâdi'ş-Şâm*, Beyrut, 1997.
- Trimingham, J. S.;** *Islam in the Sudan*, 1949.
- Velâyetî, Ali Ekber;** *Târîh-i Revâbit-i Hâricî-yi Îrân*, Tahran, 1996.
- Vladimirtsov, B. Y.;** *Moğolların İctîmaâ Teşkilâtı*, çev. Abdulkadir İnan, Ankara, 1987.
- Webster's Dictionary of The English Language**, New York, 1951.
- Wehr, Hans;** *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Almancadan Ingilizceye çev. J. Milton Covan, Beyrut, 1980.
- Wheatley, P.;** *The Golden Khersonese*, Kuala Lumpur, 1961.
- Wittek, Paul;** "Yazijioglu Ali on the Christian Turks of Dobruja", *BSOAS*, S. 3, 1952.
- Wittek, Paul;** *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara, 1986.
- Wolfe, An Historical Guide to Kabul**, Kabul, 1965.
- Ya'kûbî, (ö: 282/865) Kitâbi'l-Buldân**, de Goeje neşri, Leiden, 1892.
- Yajima, Hikoichi;** *Ibn Battuta*, Tokyo, 1985.
- Yakubovskiy, A. Yu.;** *Altın Ordu ve Çökilişü*, çev. Hasan Eren, Ankara, 1992.
- Yamamoto, Tatsuro;** "On Tawalisi described by Ibn Battuta," *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko-The Oryantal Library*, S. 8, Tokyo, 1936.
- Yerasimos, Stéphane;** *Introduction et notes (Traduction de l'Arabe de Defreméry-Sanguineti)*, I, II, III, (: İbn Battûta Seyahatnâmesinin eski D. & S. çevirisi üzerine notlandırma, 3 cilt), Paris, 1990.
- Yule, Henry;** *Cathay and the Way Thither*, H. Cordier neşri, (4 cilt), London, 1913.
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmâni;** *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, (28 cilt), Beyrut, 1993.
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmâni;** *Düvelü'l-İslâm*, ed-kritik: H. İsmail Merve, (2 cilt), Beyrut, 1999.
- Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzîl**, Cürcânî hasiyeli, (4 cilt), Beyrut, (tarihsiz).
- Zemahşerî, Mukaddimetü'l-Edeb**, ed-kritik: Nuri Yüce, Ankara, 1993

Dizin

Hazırlayan: Yücel Dağılı

A'zam Melik, Emir: 515, 528,
482
aba: 293, 356, 482, 537
Abanoz Câmii (Cidde): 237
abanoz: 79, 123, 139, 214, 362,
391,
Abbâdân: 188, 189
Abbâsî halifeleri: 56, 101, 142,
145, 242, 356, 352, 382, 386,
398, 441, 442
Abbâsî hil'ati: 439, 156
Abbâsî hilafeti: 156, 217, 221
abdârlar: 507
Abdullah b. Muhammed b.
Ali b. Abdullah b. Abbâs:
145
Abdullah b. Muhammed: 571,
572, 199
Abdullah b. Ömer: 146, 164
Abdullah b. Yusuf b. Mitr b.
Sâlih b. Bîşr b. İbrahim
Farâbî: 116
Abdullah b. Zübeyr: 163, 163
Abdullah b. Zülcenâhâyın
Ca'fer b. Ebû Tâlib: 129
Abdullah Muhammed Meh-
di: 137
Abdullah Saffâr: 655
Abdurrahman b. Muhammed
b. Ahmed Beçeli: 116
Abdülkays kablesi: 270
Abdülmuhsin İskenderî: 90
Abdü'lazîz b. Yusuf: 362
Abdü'lazîz Makdaşâvî: 594
Abdülcelîl Mağribî: 62
Abdülhakem: 48
Abdü'lhamîd Acemî: 127
Abdülmü'mîn b. Ali: 492, 654
Abdülvâdiogulları: 645
Abdülvâhid Miknâsî (Şeyh):
60

Abdülvehhâb: 36
Abdürrahîm Kunâvî: 59
Abdüzzâhir türbesi: 58
Abîbekher Kalesi: 393
Absumi [=Haliç]: 336
Abtah: 145
Abûher düzlüğü: 466
Abûher şehri: 390, 392
Abyâr şehri: 39, 40, 638
Acem Irak: 188, 190, 197, 352
Acem Mahallesi: 184
Acem: 151, 267, 355, 356, 376,
476, 566
Aclân (Mekke emiri): 238
Aclûn: 69, 637
Acûdehen Şehri [=Pakpatan]: 393
Aden: 156, 158, 243, 244, 245,
251
Adudiddin Hüseyînî: 208
Adudiddin Şavankârî: 440
Afgan: 376, 466, 483, 524
Afganpur [=Afganbur]: 182,
424, 509
Affîfüddin Abdulla b. Es'ad
Yemenî Şâfiî: 127, 153
Affîfüddin Kâsânî: 457
Affîfüddin Tûzerî: 312, 349,
457
Afrika: 585, 245
Afrodisyak: 255, 556
Ahandkan: 642
ahavra (gemi türü): 384
Ahî Ali: 282
Ahî Bicakcî [=Bıçakçı]
Ahmed: 285
Ahî Cârûk: 284
Ahî Çelebi: 285, 286
Ahî İzzeddîn Çelebi: 307
Ahî Mecdüddîn: 287
Ahî Mehmed: 292
Ahi Nizâmeddin (Kastamo-
nulu): 287, 307
Ahi Sinân: 280, 295
Ahi Şemseddîn'in zaviyesi:
296
Ahi Tûmân: 280, 287
ahî: 275, 276, 277, 278, 279,
281, 282, 286, 287
ahir: 476
Ahîyye (ahi kelimesinin
çoğulu): 275
Ahkaf: 254, 100, 253
Ahlatlızâde: 293
Ahmed b. Hakkâme: 235
Ahmed b. Hanbel: 109
Ahmed b. Musa b. Ca'fer b.
Muhammed b. Ali b. Hüse-
yîn b. Ali b. Ebû Tâlib: 208
Ahmed b. Rümeyse b. Ebû
Nûmeyyî: 216
Ahmed b. Uceyl Yemenî: 241
Ahmed Dîneverî: 199
Ahmed Rifâî: 107, 316
Ahmed: 371, 445
Ahmediler: 182
Ahmediye (tarikat): 283, 293,
295
Ahmer dağı: 136, 147
Ahnûh: 49
Ahsen Şâh: 471, 472
Ahu'l-Ferec Zencânî (Şeyh):
199
ahududu: 348
Ahzâb [=Uhud] Harbi: 130
ajan cariyeler: 473
ak amber: 432
ak dari: 251, 253
ak elbise: 629
ak sandal ağacı: 439
ak sargı: 629
Akabe cemresi: 168

- Akabe-i İskender [=İskender yokuşu]: 582
 Akabetü Eyle: 638, 118
 Akabetü's-Savân: 118
 Akabetü's-Şeytan [=Şeytan Yokuşu]: 173, 174
 akçe: 500
 Akdâm [=Ayaklar] Mescidi: 107, 108, 637
 akdarı: 682
 Akik vadisi: 133
 Akika: 353
 Akıl b. Ebû Tâlib: 129
 akıncılar: 178
 Akkâ: 69, 70, 272
 aklî ilimler: 53, 646
 Akmâr (Emir Sâlih): 125, 124
 Akr köyü: 228
 Akra' dağ: 92, 91
 akrep burcu: 58
 akrep: 682
 Akrûha [=Hisar]: 484
 Aksaray [=Aksarâ]: 284, 53, 264, 284
 Aksarây: 284
 Aksûr: 59, 272
 akşam namazı: 72, 536
 Akşehr: 277
 Alâbûr [=Alâpur] Emiri: 524, 523
 Alâeddin (Sultan Celâleddin'in damadı): 412
 Alâeddin [=İbn Köyük]: 274
 Alâeddin Ali b. Yusuf b. Muhammed b. Abdullâh Şâfiî: 116
 Alâeddin Ali: 235
 Alâeddin Âvacî: 550
 Alâeddin b. Bahâ: 90
 Alâeddin b. Gânîm: 113
 Alâeddin Ertenâ Bek: 285, 286
 Alâeddin Halâcî: 443
 Alâeddin Konevî: 103
 Alâeddin Kürdi: 85
 Alâeddin Nîlî: 402
 Alâeddin Oğlu Şîhâbeddin: 415
 Alâeddin Tarmaşîrin, Sultan: 441
 Alâeddin Udeycî: 586
 Alanya [=Alaiye=Alâyâ]: 274
 Alâpur [=Alâbûr] Emiri: 525, 524
 Alâülmülk: 360, 384, 385
 Alâyâ [=Alaiye; Alanya]: 274
 Alemüddîn (Şeyh Feridüddin'in oğlu): 393
 Alemüddîn b. Sâlim: 62
 Alemüddîn Ebû Muhammed: 115
 ales (buğday çeşidi): 251
 Alfûns [=Kral Alfons]: 651
 Ali Ağyûl Tâdefî: 683
 Ali b. Ebû Tâlib: 199, 220, 620, 282
 Ali b. Habîb Tunûhî: 25
 Ali b. Hucr Emevî (Girmatalı dervîş): 131, 132
 Ali b. İdrîs: 257
 Ali b. İsa: 253
 Ali b. Mansûr: 348, 349
 Ali b. Musa Ridâ: 177, 220
 Ali b. Sehl, Şeyh: 199
 Ali b. Yusuf: 162
 Ali Bek (Şehir emiri): 304
 Ali Kelekî: 563
 Ali Rida b. Musa: 208
 Ali Şâh Ceylân: 206
 Ali Şâh Ker: 479, 596
 Alişah b. Celâleddin Kicî: 266
 allû [=alluca, can erik]: 350
 Almâlik: 351, 358, 361, 349
 altamga: 355
 Altın bilezik: 560
 altın dinar: 657, 23, 36
 altın halka: 538, 605
 altın işleme: 288
 altın işlemeli pamuk elbiseler: 279
 altın kap: 487, 629
 altın kaplama bilezik: 490
 altın kaplamalı mahfaza: 490
 altın kaşık: 346
 altın koltuk: 431
 altın kubbe: 319
 altın kuş: 670
 altın leğen: 514
 altın levha: 319
 altın madeni: 509, 678
 altın müh: 438
 altın plaka: 610, 669
 altın pul: 436
 altın savaş pitrağı: 514
 altın serpus: 670
 altın sini: 322
 altın suyu: 656, 669
 altın tabak: 613
 altın taht: 432
- altın taht: 487
 altın tas: 487
 altın tozu: 249
 altın ve gümüş iibríkler: 432
 altın ve gümüş kanâbi: 670
 altın ve gümüş kaşik: 291
 altın ve gümüş kurdelalar: 672
 altın ve gümüş muzraklar: 672
 altın ve gümüş sadakalar: 672
 altın ve gümüş tas: 291
 altın yaldız: 495, 531
 altın: 18, 19, 23, 22, 36, 37, 72, 90, 94, 95, 97, 98, 99, 115, 124, 128, 132, 155, 163, 169, 176, 177, 179, 204, 207, 216, 244, 248, 250, 254, 257, 290, 291, 292, 293, 315, 319, 321, 322, 323, 326, 327, 328, 333, 338, 341, 345, 346, 355, 362, 389, 401, 402, 407, 418, 425, 427, 430, 432, 433, 434, 438, 439, 443, 447, 449, 468, 470, 480, 482, 487, 504, 544, 559, 568, 581, 583, 584, 591, 601, 612, 613, 614, 619, 627, 633, 649, 660, 662, 669, 670, 672, 675, 678, 682, 683, 684
 altından kadehler: 487
 Altun: 342
 Altûntâş: 342
 Amasya: 286
 ambar: 564
 amber: 218, 227, 570, 585
 Amcarî [=Amjhera] şehri: 394
 Ameveyh diye bilinen Muhammad b. Abdullâh: 199
 Amiral: 564
 Amk [=Amik ovası]: 85
 Ammâr b. Yâsîr: 74
 Ammâr: 202
 Amme süresi: 277, 278
 Amr b. Âs Câmiî: 46
 Amr b. Âs: 50
 Amr b. Avfogulları: 121
 Amûdü's-Sevârî: 28
 Anadolu ahalisi: 176
 Anadolu keteni: 514
 Anatol: 41, 53, 176, 182, 225, 264, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 284, 286, 303, 304, 306, 308, 317, 336, 514
 anason: 667
 anbâ, anbey [=mango]: 247, 390, 516, 602, 611

- Anbâr: 626, 635
 Anberî: 567
 anka kuşu: 78
 anlı [=ak dari]: 541, 556, 660,
     663, 666
 Antakya: 84, 85, 274
 Antalya Sultanı Yusuf Bek
     [=Yunus Bek] oğlu Hâfir
     Bek: 277
 Antalya: 274, 276, 277
 Antepli Dervîş: 636
 arabacı: 319
 Arafat meydانı: 167
 Arafat: 166, 167, 224
 Arap dili: 496
 Arap emiri Mühennâ b. İsa:
     86
 Arap gelenegi: 262
 Arap İrak: 190, 225
 Arap kabileleri: 60, 238, 270
 Arap yazısı: 545
 Arap: 45, 46, 73, 87, 261, 262,
     267, 269, 270, 272, 299, 301,
     309, 316, 448, 478, 552, 566
 Arapça şîrlar: 499
 Arapça: 246, 247, 272, 275,
     277, 279, 286, 298, 299, 300,
     301, 305, 311, 315, 317, 324,
     328, 335, 339, 353, 375, 441,
     450, 494, 496, 502, 610, 624
 Araplar: 155, 257, 270, 272,
     298, 324, 447, 448, 598
 Arefe günü: 107, 136, 161, 430
 arguci [=yargıcı, yargıç]: 346
 Argün Devâdâr: 51, 81, 167
 Argün Şâh: 368, 636
 Argûnoglu Ebûbekir: 167
 Arış: 61
 ark: 288
 armut: 390, 391
 arpa ekmeği: 239
 arpa içkisi: 505
 arpa: 251, 305, 312, 316, 328,
     345, 392
 Arslan Veli: 107
 arşın: 595
 Arun Buğâ Türkî: 486
 Arun Buğâ: 387
 Arûs vadisi: 172
 arz-ı daşt: 499
 asâ: 339, 427, 432, 434, 581
 aside [=kavut]: 666
 asıl müşerrif [=başmüfettiş]:
     628
- Asılâ halkı: 651, 659
 Asılâ: 659
 asiler: 437, 461
 Askalân Kabristanı: 68
 Askalân: 68, 69
 askerler: 383, 399, 417
 aslan resmi: 495
 aslan: 374, 525, 589, 645
 asma çardakları: 292
 Astanbûl [=İstanbul]: 336, 338
 astar: 341
 astarlı kumaşlar: 341
 Asvân: 44, 666
 Asyabad: 421
 Asytît: 58
 aş: 485
 aşârı: 536
 Aşçı: 447
 Aşere-i Mübeşere: 75
 aşevi: 248
 aşhane: 543
 aşır: 47
 aşirciler: 507
 aşşârın tayfası [=özel aşirciler]:
     591
 Aşûre günleri: 296, 508, 648
 at derisi: 341
 at eti: 315
 at kervanı: 315
 at pazarı: 304
 at sürüleri: 316
 at ticareti: 315
 at: 215, 251, 257, 268, 278, 280,
     284, 285, 286, 289, 290, 292,
     293, 294, 295, 298, 300, 303,
     304, 305, 306, 310, 311, 312,
     313, 314, 315, 316, 317, 318,
     320, 321, 323, 324, 326, 327,
     329, 330, 331, 332, 333, 334,
     336, 338, 339, 341, 343, 344,
     346, 347, 357, 359, 366, 368,
     369, 370, 371, 373, 374, 377,
     380, 381, 386, 393, 420, 428,
     431, 442, 443, 444, 448, 449,
     451, 452, 459, 462, 464, 468,
     473, 474, 475, 476, 477, 479,
     480, 482, 484, 492, 493, 495,
     497, 507, 511, 513, 514, 521,
     535, 540, 551, 553, 568, 570,
     585, 589, 598, 602, 603, 604,
     608, 609, 629, 669, 670, 677,
     681, 683
 Atabek Afrâsiyâb: 194, 635
 Atabek Ahmed: 193
- Atabek diyarı: 190
 Atabek Yusuf: 193, 194
 Atâbek: 262, 627, 286
 ates: 32, 473, 477, 484, 566
 Atkalanca kasabası: 584
 atlas kumaş: 155, 428, 430,
     448, 617
 atlî kilavuz: 300
 atlî savaççı: 327
 atlî: 330, 333, 334, 341, 358,
     467, 474, 475, 481
 Atrablus kadılıkudatu Nakîb b.
     Şemseddin: 72
 Atrablus [=Trablusgarb]: 25
 Atrablus [=Trablusşam]: 72,
     73, 91
 Atruş: 304
 attarlar çarşısı: 337
 Attâs (iktî): 607
 Attâs vadisi: 119
 atvâk: 256
 atvân [=Hint cevizi bah]: 576
 Atvânî beldesi: 60, 272
 Avd [=Ayodhal] şehri: 473,
     477
 avize: 276
 Avu (kent): 515
 Ayâ Süfiyâ [=Ayasofya]: 337
 ayaklı çradanlık: 287
 Ayâslûk: 282, 292, 295
 Aydemûr: 236
 Aydınoğlu Sultan Muham-
     med: 292, 293
 ayırg: 568, 632
 Ayn-ı Zerka [= Mavi Göze]:
     121
 Ayn-Sin-Kaf (sûre başında
     bulunan hurûf-i mukut-
     taa): 33, 34
 Ayntâb [=Antep]: 636
 Aynu'd-Dem': 657
 Aynû'l-Bakar: 69
 Aynû'r-Rasad: 230
 Aynûlmûk b. Mâhir: 462,
     473, 474, 475, 476, 477, 478,
     479, 511
 Ayrî Şakarvatî: 577, 578, 579,
     581
 ayrikotu: 519
 ayva: 333, 363, 644
 Ayvân-ı Kisrâ: 206
 Ayzâb sahrası: 31
 Ayzâb: 59, 60, 73, 271, 272, 638
 Ayzâblilar: 272

- Azagnegân: 642
 Azâk [=Azak]: 314, 319
 Azak emiri olan Muhammed Havâce Huvârezmî: 314, 315
 Azerbaycân: 202
 azik: 289, 445, 456, 569
 Aziz Hammâr: 509, 510
 Azîz: 510
- B**aalbek kumaşı: 23
 Baalbek: 92, 94
 Baalbekî cinsi şerbet: 93
 Bâbâ Hûzî: 582
 Baba Osmancûk: 297
 Bâbâ Saltûk (Baba Saltuk): 331, 341
 Bâbâ Şüsterî: 281
 Baba Tâhir: 582
 Bâbâ yolu: 583
 Babafingo: 569
 Bâb-i Benî Abdi's-Şems [=Abd ü's-Şemsoğulları Kapısı]: 142
 Bâb-i Benî Mahzûm [=Mahzûmogulları Kapısı]: 142
 Bâb-i Berîd [=ulak kapısı]: 102, 114
 Bâb-i Câbiye: 106, 107
 Bâb-i Ceyrûn: 101
 Bâb-i Dekkakîn [=Uncular Kapısı]: 143
 Bâb-i Ecyâdî'l-Asgar [=Küçük Ecyâd Kapısı]: 142
 Bâb-i Ecyâdî'l-Ekber [=Büyük Ecyâd Kapısı]: 143
 Bâb-i Ferâdîs: 106
 Bâb-i Hadîd: 102
 Bâb-i Harem: 487
 Bâb-i Natfâniyyîn [=helvacılar kapısı]: 102
 Bâb-i Sâât [=saatler kapısı]: 102
 Bâb-i Sağırlı: 106
 Bâb-i Şarkiyeye: 107
 Bâb-i Ziyâde: 101
 Bâbu'l-Yehûd [=Yahudi Kapısı]: 623
 Bâbu's-Sarf: 448
 Bâbu's-Serv: 195
 Bâbu's-Şubeyke: 136
 Bâbü Benî Şeybe: 142
 Bâbü'l-Abbâs [=Abbâs Kapısı]: 142
 Bâbü'l-Ahdar: 27
 Bâbü'l-Bahr: 27
- Bâbü'l-Ezc semti (Bağdat): 202
 Bâbü'l-Hasan: 200
 Bâbü'l-Hazvere: 143
 Bâbü'l-Mesfel: 136
 Bâbü'l-Muallâ: 136
 Bâbü'l-Umre: 136, 142
 Bâb-ü'n-Nebî [=Peygamber Kapısı]: 142
 Bâbû'n-Nedve: 142
 Bâbû'r-Reşîd: 27
 Bâbû'r-Ribât [=Ribât Kapısı]: 142
 Bâbû's-Safâ [=Safâ Kapısı]: 144, 142
 Bâbû's-Sidre: 27, 142
 Bâbû'z-Zâhir: 136
 Badem dali: 643
 Badem kayısı: 74
 badem: 93, 275, 388, 655
 bâdhenen denilen delik: 289
 bağ: 275, 277, 279, 280, 284, 286, 287, 292, 299, 307, 333, 350, 363, 364, 371, 373
 Bağdat çarşları: 659
 Bağdat Hatun: 224
 Bağdat köprüsü: 343
 Bağdat mescitleri: 536
 Bağdat şeyhleri: 504
 Bağdat: 56, 110, 116, 156, 170, 172, 173, 181, 190, 191, 202, 208, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 233, 234, 293, 343, 352, 373, 441, 442, 445, 446, 504, 536, 543, 634, 635, 659
 Bağdath Attar Ali b. Ebûbekir b. Abdullah Kalânîsî Asgar: 116
 Bağdathlar: 202, 221
 bağırsak: 351
 Bağlân: 374
 bağıllık sözü [=biyat]: 591
 Bağlıye: 84
 Bahâdûr Bûr: 596
 Bahâdûr Bûra: 464, 466
 Bahâdur Han: 222
 Bahâeddin b. Akîl: 53
 Bahâeddin b. Felekî: 437, 504
 Bahâeddin b. Gânîm: 72
 Bahâeddin Hotenî: 192
 Bahâeddin Multânî: 496
 Bahâeddin Zekeriâ: 420, 437, 464, 465, 466, 467
 baharat: 290, 347, 382, 388, 566
- bahârî: 303
 Bahâülmülk: 206, 495
 bahçe bitkileri: 547
 bahçe çiçeği: 567
 bahçe: 267, 270, 275, 277, 279, 282, 283, 284, 287, 288, 292, 294, 295, 297, 307, 316, 330, 333, 338, 339, 350, 362, 363, 364, 371, 373, 374, 375, 445, 551, 558, 567, 599, 603
 bahçeler: 200, 221, 230
 bahîrî: 303
 Bahreyn: 185, 225, 269, 270
 Bahreynli İbrahim Şâhbender: 546
 Bahr-i A'zam [=Büyük Deniz, Hint okyanusu]: 243
 Bahr-i Fâris [=Fars denizi]: 187
 Bahr-i Kâhil: 609
 Bahriye nâzırının yardımcısı Behrûz: 602
 bahşî [=bakşî] fakih: 610
 Bahtiyâr: 465
 bâin (Hindistan'da sunî gölet): 518, 544
 Bakara Sûresi: 294
 Bakî Kabristan: 130, 639
 Bakî Kapısı: 129, 130
 bakır kap: 276, 559
 bakır kaplar: 71
 bakır kepçe: 539
 bakır leğen: 562
 Bakır madeni: 287, 682, 683
 bakır sini: 539
 bakır tabak: 539
 bakır: 71, 72, 252, 276, 287, 434, 439, 539, 559, 562, 568, 682, 683
 bakırçilar çarşısı: 101
 bakire: 338, 339, 561
 Bakü'l-Garkad: 129
 bakkam [=kızılıağac]: 549, 578, 549
 bakla: 311, 522, 665
 baklaci: 522
 bal mumu: 607
 Bal: 255, 256, 264, 304, 556, 565, 643, 663, 665, 680
 Balaban: 399, 407, 408, 409, 410, 423
 Bâlem [=Palem] Kapısı: 399
 Bâlibûr [=Balipur]: 555
 balık başı: 264
 Balık İşkeleti: 264

- Balık Kemiği: 257
balık yemekleri: 539
balık: 182, 188, 189, 238, 245, 247, 249, 251, 257, 258, 264, 334, 381, 556, 559, 565, 566, 570, 575, 576, 579, 583, 585, 601, 602, 681
balıkçı küfesi: 655
balıkçılar: 626
balıkçılık: 244, 257, 259
Balıkesri Sultanı: 295
Balikesir [=Balikesir]: 295
bâliş: 614, 620
ballı şıra: 328
balta: 31
balyoz: 292
Bâmiyân: 352
bando takımı: 431, 569
bandocu: 431
bardak: 610
bârka [=bargâh]: 327, 328, 431, 432
Barsîsa kasrı: 26
bârûcî [=barûcî; et parçalayıcı]: 327
Barsa halkı: 185
Barsa Kapısı mahallesi: 219, 220
Barsa: 53, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 213, 219, 228, 264, 634, 660
Basralılar: 185
baston: 520
basvânân: 621
baş suyu (serüstü): 443
Bâşây: 627
Başdevîdâr [=Başkâtîp] Melik Nükbiye: 467
başhatip: 428
başhatun: 320
başhaznedâr: 498
Başkadi Cemaleddin b. Cümle: 105
Başkadi Gazneli Sadr-ı Cihân Kemâleddin: 442, 462
Başkadi vekili Burhâneddin: 53
başkadılık: 40, 81
başlık: 448
başmuhibir: 473
Başmûezzin Cemaleddin Matarî: 127
Başvezir Ebû Abdullah b. Yâsîn: 29
- Batâih beldesi: 316
Bathâ vadisi: 120
batman (ağırlık ölçüsü): 207, 473, 484, 506, 508
Batn-i Merr: 134, 137, 170, 171
Batn-i Urne vadisi: 167
Battâla [=Puttalam] şehri: 577, 584
bavâlıst (yastık cinsi): 603
Baybars Şeşnikûr: 118
Bâyezidî: 447
bâyîl denilen halhal: 560
bayurturu: 519
bayrak: 271, 281, 326, 384, 414, 429, 431, 501, 574
bayraklı çadır: 319
Bayram Adası: 536
Bayram alayı: 281
bayram günleri: 599, 601, 671
bayram namazı: 23, 430, 431, 671
bayramiye (kumaş cinsi): 514
Bayvam Kutlu şehri: 622
Bâz Eşheb [= Bozdoğan denen ermîş]: 107
Becâlîsa Kapısı: 399
Becâlîsa: 523
Becensâr: 559
Becîle: 163
Bedâhân: 493
Bedâûn [=Bedvân] şehri: 393
Bedâûn Kapısı: 399
Bedehân dağları: 365, 375
Bedehân: 365
Bedehânlı Firûz: 522
Bedehânlı Şemseddîn: 509, 510
Bedeli: 491
bedevîler: 26, 60, 61, 164, 173, 449, 640
Bedir Savaşı: 133
Bedir: 133, 134, 171
Bedrakût şehri: 470, 472, 479
Bedreddîn A'rec: 342, 343
Bedreddîn Ali Sahâvî: 103
Bedreddîn Askalânî: 84
Bedreddîn b. Bâb: 51
Bedreddîn b. Zehre: 83
Bedreddîn Fassâl: 486
Bedreddîn Ma'berî: 543
Behlevân [=Pehlivân] Mahmud: 204
Behlevân [=Pehlivân] Muhammed Huvayh: 234
- Behlül Şöli: 212
Behnese: 55
Behrâm Hân: 431, 464
Behrâmcûr [=Behramgor]: 493, 522
Behrâyc şehri: 478
Behremân: 580
bekâr üzümü: 298
Bekâr (kent): 385
bekaya divanı: 455
Bekkâr beldesi: 371
Bektümür Sâki: 270, 271
Belâhş: 375
Belahşân nehri [=Gökçe Su]: 190
Belahşî: 365
Belbeys: 61, 81
Beldah vadisi: 118
Beldetü'l-Hanâzîr; Donguzla; Denizli [=domuz diyarı]: 279
Belensiye [=Valensiya]: 24
Belera kasabası: 491
Belh ahalisi: 366
Belh Mescidi: 365
Belh valisi Davud b. Ali: 365
Belh: 88, 352, 358, 365, 366, 367
Bellâldiyev: 588
Belleş [=Vélez kenti]: 656, 658
benât [=kızlar]: 321, 322
benbi: 670, 673, 675
Benc [=Penç]; bes: 375
Bencâb [=Pencap] diye bili- nen Sind nehri: 380
Bencâb: 377, 378
Bencâle [=Bengâle; Bangla- deş]: 409, 443, 554, 559, 564, 568, 569, 593, 594, 595, 596, 599, 600, 601
Bencâle [=Bengâle] Hüküm- dari: 595
Bencâleli Sultan Salâhaddin Sâlih: 563
Bencâleliler: 559
Benchî [=Penç hîr]: 375
Bencû: 674
Bender Selâvât: 579
bender: 558, 563, 575, 602
Benetânlı İzzeddîn: 528
Bengal: 410
Benî Esed [=Esedoğulları] kabilesi: 182
Benî Fudayl: 57

- Benî Hafs [=Hafsoğulları]: 24
 Benî Hanife kabilesi: 270
 Benî Harâ: 239
 Benî Haram Mahallesi: 184
 Benî Hayyûn [=Hayyûnoğulları]: 151
 Benî Kâhil kabilesi: 272
 Benî Kinâne kabileleri: 239
 Benî Riyâh: 658
 Benî Seffâf kabilesi: 269
 Benî Şeybe [=Şeybe Oğulları kabilesi]: 138, 166, 168
 Benî Şeybe Kapısı: 135, 149, 235
 Benî Ümeyye Câmii: 98, 99
 Benî Zeyyân [=Zeyyânoğulları] soyundan Abdurrahman Ebû Tâşîfin: 21
 Benû Sâlim: 62
 Berâbî denilen tapınaklar: 49, 50
 Berâhîme [=Brahmanlar]: 532
 berat: 497
 Berbât: 464
 Berbere taifesi: 246
 Berber: 245
 Berberî assili Tekeddâ hükümdarı İzâr: 683
 Berberî kabileleri: 681, 685, 686
 Berberî sultani Tekerkeri: 683
 Berberî şehri: 686
 Berberiler: 331, 685
 berbire (Bizans parası): 341
 Bercîn [=Pecîn] kasabası: 282
 Berdâme kadınları: 682
 Berdâme: 662, 681
 Berehnekâr limanı: 601, 602
 Berehnekâr ülkesi: 600
 Berehnekârlar: 601
 Berelles: 41
 Beryedû [=Braidu]: 555
 Bergama Hükümdarı: 295
 Bergama Şehri: 295
 Berîd Sistemi: 379
 Berikiler: 178
 berkâla: 613
 berkî: 602
 Berşâne: 186
 Berven [=Pervân] şehri: 375
 Berzah adası: 41
 besbâse: 607
 besdered: 560
 Besehî: 491
 Besillâ: 643
 Bessâ: 634
 Beş Dağ Kaplıcaları: 318
 Beşây dağı: 375
 Beşây Uğlu: 358, 359
 Beşdağ: 375
 Beştek: 52
 Betyâs sarayı: 79
 Betyâs: 81
 Beyâne [=Beyâna] şehri: 430, 515, 516
 beyaz astar: 488
 beyaz bayrak: 623
 beyaz elbise: 333
 beyaz insanlar: 665
 beyaz şapka: 672
 Beyazlar: 666, 673, 675
 Beyazların mahallesi: 667
 Beydâ tepesi: 146
 Beyder: 667
 Beyelûn [=Bilûn] Hatun: 319
 Beyelûn Hatun: 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 341, 346
 Beyelûn: 323, 333
 Beyhak: 367
 Beylûn [=Nilüfer] Hatun: 297, 298
 beyrûna [=ton balığına]: 556
 Beyrut: 70
 Beysûs [=bakırдан yapılmış üç ayaklı şamdan]: 276, 287
 Beytelem: 63, 65, 336, 340
 Beyt-i Acûz [=kocakarı evi]: 582
 Beyt-i Haram; Beytullah: 112, 59, 135, 166
 Beyt-i Makdis [=Kudüs]: 63, 65, 108, 111, 125, 272, 336, 340, 637, 639
 beytilmâl: 529
 beyzâde: 194
 Bi'r-i İbrahim [=İbrahim Kuyusu]: 68
 Bi'r-i Arîs: 130
 Bi'r-i Budâa: 130
 Bi'r-i Mellâha: 215
 Bi'r-i Rûme [=Rum göleti]: 130
 Bibâ: 55
 Biber ağaçları: 541
 Biber ülkesi: 610
 biber: 247, 254, 390, 539, 541, 542, 544, 601, 611
 Bibî Meryem: 261
 Bicakçı [=Bıçakçı]: 286
 Bicâye şehri: 22, 132, 447
 Bicnevîr şehri: 509
 bıçak: 276, 327, 335, 469, 472, 478, 582, 608
 Bıçakçı Ahi: 314
 Bıçakçı Ahmed: 285
 Bîhzâd: 480
 Bikaa'l-Azîz (Bekaa Vadisi): 70
 Bîkaü'l-Bezvâ çölü: 134
 Bilâd-ı Garbiyye kadılığı: 39
 Bilâd-ı İbn Ya'kûb: 239
 Bilâd-ı Lûr: 193
 Bilâl Habeşi: 106, 307
 Bilbeys: 272
 bildiri kâğıdı: 434
 bilezik: 560, 581
 billur topuzlar: 672
 binek hayvan: 251, 257, 266, 282, 284, 285, 288, 290, 294, 301, 302, 313, 330, 331, 334, 371, 441, 433, 442, 443, 444, 449, 479, 482, 568, 602, 603, 607
 Bîntü'l-Tînnîsî oğlu Şemseddîn: 30
 Birketü'l-Habeş: 679
 Birketü Zize: 117
 Birketü'l-Huleys: 134
 Birketü'l-Muazzam: 119
 Birkî [=Birgil]: 287, 289, 291, 292, 293
 Birkî sultani Aydınoğlu Muhammed: 288, 289, 292
 Birkî yaylası: 292
 Bistâm: 373, 374
 Bişbâlığ [=Başbalık]: 361, 628
 Bişdağ [=Beşdağ]: 326, 318
 Biş-i Haft: 221
 Bişî: 622
 bit: 661
 Biyâde [=yayan asker, piyade]: 420
 büyük: 341
 Bizans Devleti: 332
 Bizans hükümdarları: 329, 338, 643
 Bizans sarayı: 332
 Bizans: 331, 332, 341
 boğa: 519, 667
 bohça: 603
 Bölî [=Bolu]: 302

- borazan: 336
 Borlû [=Safranbolu]: 304
 Bornû: 683
 boru: 248, 257, 281, 334, 427,
     431, 449, 528, 539, 546, 547,
     553, 569, 670
 bostan: 94, 277, 284, 286, 342,
     353, 443
 bot: 558, 564
 boza: 315
 bozkur: 322
 böğürtlen: 254, 541
 börek: 665
 Brahman cükü: 537
 Brahmanlar: 394, 532, 545, 579,
     584
 Bûca: 632
 Buçatırkı: 60, 238, 239, 271,
     272
 Buçatı reisi Hadrebî: 60
 Bûcât: 490
 Bûdâ: 686
 Budfattan; Budfetten [=Pudu-
     pattana] şehri: 544, 545, 554
 budhane: 400
 bugday: 58, 305, 345, 385, 392,
     412, 453, 473, 484, 489, 506,
     523, 528, 612, 682, 683, 684,
     685
 Buğrâs kadısı Şerefüddin
     Hamevi: 85
 Buğrâs Kalesi: 84, 85
 büğtâk: 318, 321
 Buhara bostanı [=karpuz]: 348
 Buhârâ dervişleri: 408
 Buhara: 88, 131, 197, 317, 349,
     350, 351, 352, 353, 358, 361,
     362, 387, 408, 686
 Buharalı Arûn Buğâ: 493
 Buhârî Şerîf: 52
 Buhayra eyaleti: 37
 Buhayratü Tinnîs: 40
 Buhayt: 253
 buhur: 432
 Buhurdan: 431, 432
 bukağı: 454, 477
 bukalemun: 381
 bukşâ [=boheçâ]: 567, 603
 bulamaç: 667
 Bulgâr şehri: 325, 326
 Bulûdra [=Broach] şehri: 481,
     482
 Bûne şehri: 23
 Burabra: 470
 Bûrcbûra: 521, 522
 burç: 314, 482
 burçak: 381, 643
 Burdur: 277
 Burgâlı [=Bulgârî; Kama Bul-
     gâr Türklerine özgü deri
     çizme]: 341
 burgu: 307
 Burhâneddin A'râc: 30, 381
 Burhâneddin b. Abdülazîz: 59
 Burhâneddin b. Abdülhak: 53
 Burhâneddin b. Firkâh: 103
 Burhâneddin İbnü'l-Barkah:
     439
 Burhâneddin İbrahim Ende-
     lüsî: 59
 Burhâneddin İbrahim Mîsrî:
     154
 Burhâneddin Sâgarçî: 440,
     598
 burhani [=borani] denilen
     hamur işi: 313
 bûrî balığı: 41
 Burkû: 138
 Burs (köy): 110
 Bursa Sultanı İhtiyâruddîn
     Urhân Bek [=Orhan Bey]:
     297
 Bursa şehri: 295, 297
 burun: 269
 Buruntay Bey: 374
 Busrà: 117
 bustuvâ [=fazla miktarda
     deniz boncuğu]: 594, 559,
     576
 Bûş şehri: 55
 Buşenc: 116, 368
 Buşkâl: 537
 buvâ' cevizi [=misk cevizi]:
     607
 bûza [=boza]: 314
 Bûzun: 357, 358, 360
 Bûzunuğlı: 358, 360, 357
 büdehâne [=budhane; buda
     heykelleri bulunan ev]:
     536
 Büliyâna: 640
 Bürüllüs kadısı: 41
 Bürüllüs: 40, 41
 bütümcek (elbise): 514
 Büssâre yöresi: 665
 büyü: 601
 büyüğü kadın: 526
 büyük borular: 621, 623
 Büyük Deniz [=Hint okyanu-
     su]: 595
 Büyük İskender: 282
 Ca'fer b. Ebû Mansûr: 167
 Ca'fer-i Sâdîk: 220, 373
 Cafer b. Ali Râzî: 63
 căker: 535
 Câlansî: 535
 cam kadeh: 434
 cam kâseler: 389
 cam süsler: 680
 Câm şehri: 368, 371, 372, 455
 cam: 276
 cămi: 62, 69, 70, 73, 79, 98, 99,
     100, 219, 229, 231, 239, 243,
     535, 536, 543, 544, 545, 619,
     623, 650, 656, 659, 674, 676,
     681
 Câmiu'l-Kebîr: 363
 Câmiü's-Sâhîf: 352
 cammûn [=meyve; eugenia
     jambolan]: 556
 Canâta dağları: 649
 Canâve kabilesi: 249
 candâriye [=özel muhafiz ala-
     yi]: 628
 Câni Bek: 320, 322, 324, 327
 Carh [=Çarh]: 375
 cariye: 88, 253, 254, 265, 270,
     279, 293, 298, 302, 312, 317,
     318, 319, 320, 321, 322, 323,
     330, 333, 344, 353, 361, 371,
     374, 433, 443, 449, 450, 460,
     473, 474, 490, 491, 511, 513,
     529, 531, 538, 539, 547, 548,
     549, 554, 556, 560, 567, 572,
     573, 581, 585, 587, 590, 595,
     601, 603, 611, 629, 632, 666,
     672, 674, 677, 678, 681, 683
 Cârullah Ebu'l-Kasim Mah-
     mud b. Ömer Zemahşerî:
     345
 Câta: 675
 Câva Adası: 602
 Cava amberi: 432
 Câva halkı: 607
 Câva hükümdarı Melik
     Zâhir: 602, 631, 643, 646
 Câva: 546, 554, 600, 602, 606,
     632
 Cavcav [=Gavgav]: 559, 683
 Cavna: 426
 Cebel halkı: 653

- Cebel mintikası: 653
 Cebele şehri: 88, 90
 Cebel; Cebel-i Fetih [=Cebel-i Târk; Gibraltar]: 180, 651, 652, 653, 655, 659
 Cebel-i Fetih valiliği: 653
 Cebel-i Lübnan: 92
 Cebel-i Tayr: 147
 Cebelü's-Şeytân: 130
 Ceber Kâvân kasabası: 584
 Cebrâil: 49, 63
 Cedid: 272
 Cehennem vadisi: 66
 Celâl (Afganlı Kadı): 533
 Celâleddin Abdullâh Mâlikî: 90
 Celâleddin Fîrûz Şâh Halacî: 411
 Celâleddin Kîcî: 386
 Celâleddin kızı Hadîce: 563
 Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî: 102
 Celâleddin Sencer b. Huvârezmşâh: 351
 Celâli şehri: 516
 Celâliye: 283
 celd-i feres [=at degneği tatsı]: 505
 cellât: 461
 cellâtbaşı: 462
 Cem' [=Toplanma yerî]: 167
 Cemal Lük: 267
 Cemaleddin Ali b. Ebu'l-Manṣûr: 78
 Cemaleddin b. Cümle: 105
 Cemaleddin b. Fakîh: 177
 Cemaleddin b. Şecere: 85
 Cemaleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Zekî Abdurrahman b. Yusuf Mizzî Kelbî: 111, 116
 Cemaleddin Efendi: 42
 Cemaleddin Huveyzâî: 213
 Cemaleddin İbnü'l-Lûkî: 184
 Cemaleddin Kazvînî: 103
 Cemaleddin Mağribî: 132
 Cemaleddin Muhammed b. Hasan: 538
 Cemaleddin Mutahhar: 201
 Cemaleddin Sincarî: 232
 Cemâli: 51
 Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed İbnü'l-Muzaffer b. Muhammed b. Davud b. Ahmed b. Muâz b. Sehl İbnü'l-Hakem Davudî (hadis âlimi): 116
 Cemalü'l-İslâm Ebu'l-Hasan ise Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hâviye b. Yusuf b. Eymen Serâhî (hadis âlimi): 116
 Cemekân: 634
 Cemel Vak'ası: 186
 Cemîl ve Büseyne (efsanevî âşıklar): 173
 Cemkân vadisi: 202, 203
 cemreler [=taşlanan yerler]: 168
 cemûn [=cumûn / cemen]: 602
 Cenâdîl [=çağlayanlar] bölge: 666
 Cenâni şehri: 381
 cenaze defni: 489
 cenaze tütsüsü: 31
 Cenbil: 523
 Cendirî; Cendyeri [=Çendri; Çendirî] eyaleti: 418, 480, 528
 Cenevizli: 310, 314
 cengâver: 428, 611
 Cennet: 344, 366, 455
 Cenova: 336
 Cenovâlılar: 293
 Ceravî: 264, 265, 266
 Cerbe adası: 29, 639
 Cerîd ahalisi: 151
 Cerkes [=Çerkez]: 342
 Cermîyân [=Germîyan] obabaları: 279
 Cevher: 191
 ceviz ağacı: 289, 290, 366, 537
 ceviz kabuğu: 256
 ceviz: 200, 203, 255, 256, 298, 304, 388, 390, 391, 540, 569
 Cevşen: 81
 cevzetü't-tîb [=koku cevizî]: 607
 Ceyhun: 49, 319, 344, 350, 352, 358, 364, 365
 ceylân: 238, 239, 272, 308, 472, 589
 Ceyrûn Kapısı: 102
 Ceyrûn: 97
 Cezâîyr şehri: 22
 Cezire bölgesi: 652
 Cezire Hadrâ: 180
 Cezîre-i Garbiye: 653
 Cezîret-i İbn Ömer: 230
 Cezîret-i Osman: 565
 Cezîretü't-Tuyûr [=Kuş adası]: 258
 Cible: 242
 Cîcâ Aga: 345, 347
 Cidde ahalisi: 237
 Cidde denizi: 32, 58
 Cidde: 59, 136, 236, 237, 240, 271, 638
 Cidyâ şehri: 467
 Cihân Buhâri: 448
 Cihânpenâh: 398
 Cillik: 96, 97
 Cilve günü: 632
 cinliler: 32, 63, 635, 661
 Circis diye bilinen Hz. Hızır: 229, 335, 338
 civalî ip: 661
 Ciyâd tabir edilen kühelyn atlар: 316
 cizye: 279, 514, 523, 549
 ciòz: 298
 Cübân: 87
 Cûdî dağı: 230
 Cuhfe: 134
 cûki [=yogî]: 525, 526, 528, 579
 Culâ: 672
 Cuma Câmiî; Cuma mescidi [=ulucâmi]: 292, 275, 282, 342
 Cuma hatibi: 305
 Cuma hutbesi: 306, 563
 Cuma namazgâhı: 402
 Cuma namazı: 35, 46, 58, 62, 542, 644, 646, 674, 676
 Cûn [=Cumna] nehri: 49, 407, 456, 524, 527, 595
 Cuneyb denilen kaynak: 272
 cunk [=Çin gemisi] çوغulu: cunûk: 547: 548, 549, 551, 605, 600, 607, 609, 615, 617, 631, 633
 Curfattan Hükümdarı: 544
 Curfattan; Curfetten: 543, 545, 554
 cübbe: 53, 198, 247, 248, 259, 268, 335, 355, 517, 518, 604, 623, 670, 672, 683
 Cübbü'l-fîrân [=fare kuyusu]: 530

- Cüdde [=Cidde]: 236, 271
 Cüheyne bedevileri: 239, 272
 Cül [=Gül] Kapısı: 399
 cülüs kubbesi: 504, 604
 Cüneyd-i Bağdadı: 198
 cüzam: 528
 Cüzerât [=Gücerat]: 437, 449, 481
 cuzz: 514
 Çadır bezi: 312
 çadır levhaları: 438
 çadır perdesi: 439
 çadır: 22, 23, 43, 314, 318, 320, 321, 327, 328, 332, 334, 353, 355, 371, 374, 431, 439, 474, 477, 483, 489, 586, 590, 629, 672
 çalıcılar: 448, 449
 çalılar: 670
 Çalú Han: 223
 çan: 334
 çanak çömlekler: 656
 çanak: 249
 çardak: 254, 288, 327, 337, 618
 Çarh: 376
 carhiye [=hafif top ve arbalete benzer bir silah]: 547
 çarmih: 337
 çarşaf: 60, 257
 çarşılık: 211, 241, 242, 275, 277, 279, 287, 295, 301, 303, 306, 310, 318, 336, 337, 342, 344, 350, 452, 454, 477, 484, 564, 580, 618, 619, 626, 649
 çarşı esnafi: 477
 çarşı hâkimleri; çarşı müfettişleri: 649
 çayır: 316
 qedik: 258, 527
 çekirge: 673, 686
 Çendiri: 528
 çerâğcı: 276
 çeri: 368
 Çerkes ülkesi: 317
 çeyiz: 71
 çiban: 289, 359
 çiçek esansları: 432
 Çin altınları: 602
 Çin cunkları: 609
 Çin denizi: 212
 Çin gemileri: 543, 545, 546, 547
 Çin halkı: 513, 615, 616, 628
 Çin heyeti: 514
 Çin hükümdarı: 319, 513, 535, 551, 609, 613
 Çin irmağı: 635
 Çin işi porselen: 618
 Çin kâfirleri: 613
 Çin şehirleri: 616, 617, 619, 627
 Çin tacirleri: 548
 Çin Tavukları: 613
 Çin tüccarları: 256
 Çin ve Hitâ [=Kuzey Çin, Hitây]: 607
 Çin ve Hitâ Hükümdarı: 627
 Çin: 27, 31, 49, 212, 256, 284, 293, 319, 322, 347, 348, 350, 351, 354, 357, 358, 361, 421, 485, 513, 514, 523, 535, 543, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 554, 556, 559, 564, 583, 596, 598, 602, 605, 609, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 622, 623, 624, 626, 627, 628, 631, 635, 660
 Çince: 624, 625
 çini kase: 291
 çini: 288
 Çinliler: 515, 609, 613, 614, 615, 616, 621, 622, 624, 628, 629
 çırı: 584
 çıt: 439
 çitli otağ: 359
 çivi: 255, 439, 547, 549
 çizme: 341
 çocukların sünnet edilmesi: 648
 çorap: 341
 çorba: 47, 313, 663
 çovtrı: 491
 Çöl Arapları: 23, 244, 267, 448, 450
 çöl haydutları: 26
 çul: 349
Dadâ Emir Ali: 305
 dadi kadın: 332
 Dağım: 60
 dağlar: 32
 daknû: 680
 dalışçı: 269
 damatlık: 448
 dana(eti): 331
 dansöz: 433, 447
 dâr: 563, 565
 Dârâ şehri: 231
 dârânî cinsi tuz: 264
 Dârâyya denilen köy: 108
 Dâr-i Serâ: 427
 dari: 239, 381, 680, 682, 683
 Dârimî: 220
 dark [=kalkan]: 547
 darphane: 614
 Dâru'l-Emn [=Huzur Yurdus]: 407
 Dâru's-Sâade: 72
 Dâru's-Selâm [=Esenlik ve Barış Yurdus]: 217
 Dâru's-Siyâde [=Seyyidler Konağı]: 285
 Dâru't-Tam': 686
 Dârül-Adl: 105
 Dârül-l-Acele: 142, 144
 Dârül-Emîr: 623
 Darül-hilâfe: 398, 442
 Dârül-Nedve [=Karar Evi]: 137, 142
 Dârül-Nedve Kapısı: 143
 Dârül-Sinââ: 652
 Dârül-Şârâbî: 144
 Darül-t-Talebe: 247
 dârûlmelek [=hükümdar konağı]: 385
 davar eti: 556
 davar sürüleri: 281
 davar: 370, 595
 Davârik: 141
 Dâve: 379
 Davud (as): 123
 Davud Tâî: 199, 221
 Davud: 32, 250
 davul çalmak: 226
 davul: 72, 178, 208, 215, 216, 225, 226, 248, 252, 257, 271, 281, 326, 334, 336, 382, 384, 394, 414, 422, 427, 431, 449, 478, 501, 539, 546, 547, 553, 569, 599, 623, 629, 669, 670, 672
 davulcular: 501
 davullar: 166, 621
 dayak: 428
 Debiliye: 84
 dede: 346
 değirmen: 372
 değirmenci: 488
 değnek: 47, 320, 321, 448, 570, 571
 dansöz: 433, 447

- Dehfattan; Dehfetten [=Dharmappatam]: 544
 Dehkan: 386
 Delâs: 55
 delta: 329
 Demdîr: 310
 Demenhür şehri: 37, 638
 demir civî: 559
 demir halka: 35
 demir kap: 294
 demir kazık: 583
 demir levha: 458
 demir madeni: 685
 demir tozu: 528, 590
 demir: 35, 70, 256, 292, 294, 307, 429, 458, 528, 559, 563, 583, 590, 685
 Demûrhân: 295
 Demürtâş oğlu Hasan Havâce [=Hoca]: 225
 deniz araçları: 649
 deniz bakanı Vezir Câlestî: 584
 deniz beyleri: 627
 deniz boncugu: 559, 567, 568, 576
 deniz komutanı Havâce [=Hoca] Serlek: 587
 deniz komutanı Havâce [=Hoca] Serûr: 590, 591
 deniz suyu: 130
 deniz virdi: 32
 deniz yolu: 271, 596
 Denizaslanı: 258
 denizciler: 615, 632
 denizyolu: 317
 dergâh: 282, 283, 285, 286, 287, 302, 306, 307
 deri torba: 269
 deri: 326, 334, 433, 484, 530, 601
 derici: 276
 Dervâze-i Bâlem [=Palem Kapısı]: 488, 489
 Dervâze-i Çebel: 582
 Dervâze-i Disbûl: 190
 Dervîş Feth Musulî: 232
 dervîş Şeydâ: 600
 dervîş: 42, 47, 51, 59, 92, 155, 158, 159, 181, 189, 496, 513, 522, 535, 542, 566, 623, 636, 638
 dest: 626
 Deş-i Kafcak [=Deş-i Kıpçak]: 309, 310, 322, 330
 Deş-i Rûm: 200
- dev: 561
 devâdeviye: 501, 507
 Devâir burnu: 272
 devât: 627
 devâviye: 505
 deve derisi: 660
 deve eti: 660
 deve kemiğ: 257
 deve süti: 60, 272
 deve tüyü: 537
 deve: 60, 245, 257, 272, 311, 312, 321, 330, 343, 344, 349, 353, 357, 374, 377, 380, 428, 430, 431, 483, 492, 501, 503, 537, 660, 662, 677, 678, 681, 683, 684, 685
 devekuşu: 239, 272, 613
 develer: 46, 54, 118, 237, 241
 Deveycir [=Deogir]: 179
 devlet [=dûlet; dôla]: özel taht-revan: 579, 585
 devlet hazinesi: 37
 Devlet Şâh: 372
 Devletabad halkı: 531
 Devletabad kadısı Vecîhül-mük: 523
 Devletabad şehri: 459, 522
 Devletabad: 179, 379, 386, 412, 413, 416, 430, 455, 463, 469, 470, 481, 482, 483, 499, 508, 511, 530, 531
 Devletşâh: 503
 Deyri Fârûs: 91
 Deyrû't-Tîn: 55
 Dibâlbûr [=Dibalpur]: 420
 Dicle: 49, 187, 217, 220, 222, 228, 229
 Dihli Bilginleri: 402
 Dihli Camii: 399, 411
 Dihli halkı: 453, 526, 560
 Dihli hükümdarı Sultan Muhammed: 586
 Dihli kadılığı: 496
 Dihli Mezarlığı: 399
 Dihli ratlı: 595
 Dihli Sarayı: 591
 Dihli [=Delhi]: 132, 156, 179, 182, 229, 348, 378, 386, 391, 396, 397, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 442, 443, 444, 451, 455, 456, 462, 463, 467, 468, 469, 471, 472, 473,
- 479, 480, 485, 486, 488, 491, 495, 497, 505, 508, 509, 510, 512, 522, 523, 524, 525, 529, 565, 586, 590, 591, 595, 604, 622, 633
 dilbilgisi: 53
 dilbilimci İmâdüddin Kindî: 29
 Dildîneve kasabası: 584
 Dilşâd Hatun: 224, 225, 634
 Dilşâd-ı Hindi: 38, 521
 Dîmaşk Câmiî: 100, 254
 Dîmaşk Hoca: 222, 223, 634
 Dîmaşk kadılığ: 103
 Dîmaşk sultani Nüreddîn: 72
 Dîmaşk: 65, 69, 71, 72, 81, 83, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 192, 200, 207, 231, 238, 247, 254, 304, 336, 349, 355, 373, 439, 522, 612, 621, 635, 636
 Dîmaşk'ın Kapıları: 106
 Dîmaşk'ın Medreseleri: 105
 Dîmaşk'ın Vakıfları: 112
 Dîmaşkî şair Arkale Kelbî: 96
 Dîmaşkî Şeyhzâde: 440
 Dîmaşklilar: 98, 104, 108, 114, 635
 Dîmaşku's-Şâm: 94
 Dîmyat: 41, 42, 43, 46, 274, 637, 638
 dinar: 22, 37, 46, 51, 61, 99, 119, 131, 132, 157, 179, 204, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 244, 315, 316, 325, 326, 329, 341, 343, 344, 347, 348, 357, 359, 362, 363, 371, 380, 383, 386, 402, 488, 490, 491, 493, 494, 495, 497, 498, 503, 505, 506, 507, 510, 511, 523, 537, 581, 591, 595, 599, 614, 619, 622, 627, 632, 635, 649, 666
 Dînever [=Dundra] şehri: 584
 Dînever putu: 584
 Dînever: 584
 Dîneverî Esved [=Siyah] diye bilinen Şeyh Ahmed: 199
 Dîneverî Zaviyesi: 192
 Dîraht-ı Revân [=yürüyen ağac]: 584
 dîraht-ı şehâde [=şehadet ağacı]: 544

- dirhem: 29, 37, 43, 47, 55, 484, 488, 490, 493, 591, 595, 614, 632, 637, 643, 655, 666
 dîs denilen kamış: 249
 Divan görevlileri: 431, 506
 divan kâtipleri: 337, 497
 divan üyeleri: 491
 divan-ı berîd [=istihbarat kurulu]: 628
 divan-ı gavs [=yardım ve destek kurulu]: 628
 divan-ı işrâf [=denetleme kurulu]: 497, 628
 divan-ı mustahrec [=vergi takip kurulu]: 455, 628
 divan-ı nazar [=son tetkik kurulu]: 498
 divan-ı vizâret [=vezirler konseyi]: 627
 Diyâreddin Ebu'n-Necîb Sûh-reverdi: 198
 Diyâf Medresesi: 176
 Diyarbekir beyi Süveyt [=Sütây]: 193
 Diyarbekir: 225, 227
 Diyarbekirli Haci Nâsîreddin: 534
 Diyâlîmûlk b. Şemsîlmûlk: 471, 472
 dizgin: 327, 493, 496, 605
 Doğan adında emir: 35
 Doğu ülkeleri: 427
 doktor: 532, 618, 648
 dolap: 284, 286
 domuz eti: 332, 613
 donanma: 266, 649
 Donkula: 666
 donvâri şalvar: 593
 doru kısrak: 305
 dört mezhebin başkadıları: 54
 döşek: 278, 289, 323, 334, 450
 döşeme eşyası: 285, 566
 dûdgerân [=dülgerân]: 626
 Dûgâ: 670, 672
 Dugaym kabilesi: 272
 dûki [=düğ] taneleri: 313, 314, 321, 331, 244
 dollar: 619
 Dunb: 542
 Dûngûzla [=Doñuzlu, Domuzlu, Denizli]: 279
 dunkura: 568
 dusût: 93
 dut: 371
- Duvaykîr [=Deogir] Kalesi: 412, 483, 530
 Düceyl [=Küçük Dicle] çayı: 228
 düğün alayı: 449
 düğün yemeği: 447
 düğün ziyaferi: 149
 dûhn suyu: 313
 Dükâlî: 678
 dükkân: 61, 215, 531, 541
 dükkânlar: 102
 dumân: 569
 Dümûrtâş: 87
 Dündâr Bek oğlu Ebû İshâk Bek: 277
 Dünya Hatun: 223, 232
- E**bâruhm: 375
 Ebû Abbas: 639
 Ebû Abdullah b. Âsim: 657
 Ebû Abdullah b. Hafîf: 199, 208, 582
 Ebû Abdullah b. Hârûn: 640
 Ebû Abdullah b. Kemâd: 23
 Ebû Abdullah b. Muhammed: 22
 Ebû Abdullâh Garnâtî: 127
 Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ebûbekir İbnü'l-Mübârek Zübeydî: 210
 Ebû Abdullah ibn Battûta: 20, 21, 98, 199
 Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes: 121, 129
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdulmelik Evsî: 659
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Câbir Endelüsî: 232
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebû Temîm: 25
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Ferhûn: 126
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Gâlib Rusâfi Bâlensî: 654
 Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail: 116
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Mahrûk: 658
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Müsbit Garnâtî: 67
 Ebû Abdullâh Muhammed b. Seyyîdi'n-Nâs: 22
 Ebû Abdullâh Muhammed İsmail Buhârî: 350, 352
- Ebû Abdullah Muhammed Nefzâvî: 22
 Ebû Abdullah Mürşîdî: 521
 Ebû Abdullah Râzî: 41
 Ebû Abdullah Tancâlî: 656
 Ebû Abdullah Zübeydî: 22, 23
 Ebû Abdullah Zûvâvî: 22
 Ebû Ahmed: 370
 Ebû Ali Hasan: 67
 Ebû Ali Ömer b. Ali b. Kadâh Hevârî: 24
 Ebû Ali Ömer: 658
 Ebû Ali Zebîdî: 241
 Ebû Bekir b. Nokta: 41
 Ebû Ca'fer Ahmed b. Ridvân b. Abdülazîm Cüzâmî: 658
 Ebû Ca'fer Mansûr Abdullah: 145
 Ebû Ca'fer: 124, 656
 Ebû Derdâ: 107
 Ebû Dûlef: 268
 Ebû Eyyûb Ensârî: 121, 130
 Ebû Gurre b. Sâlim b. Mûhen-nâ b. Cemâz b. Şîha Hüseyîn Medenî: 177
 Ebû Hafs Ömer Neseftî: 363
 Ebû Hâmid Gazâlî: 372
 Ebû Hanîfe: 385
 Ebû Hassûn Zeyyân b. Emdiyûn Alevî: 641
 Ebû Hâsim Abdülmelik Zebîdî: 253
 Ebû Hureyre: 63
 Ebû Hüseyîn İbn Cübeyr: 77
 Ebû İmrân İsa Semerkandî: 221
 Ebû Înân Fâris: 18, 51, 373, 642, 652, 639
 Ebû İshâk b. Muhammed Şâh İncû: 204
 Ebû İshâk İbrahim b. Yahyâ: 235
 Ebû İshâk Sâhilî: 675, 680
 Ebû Kubeyîs dağı: 136, 146, 166
 Ebû Kubeyîs Kösesi: 143
 Ebû Kuneyne: 541
 Ebû Leheb: 146, 303
 Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyîn: 107
 Ebû Mehdi: 128
 Ebû Mervân: 639
 Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman Dârimî: 221

- Ebû Muhammed Abdullâh İfrîki: 148
 Ebû Muhammed Abdullâh Serâhsî: 221
 Ebû Muhammed Abdülvehâb: 48
 Ebû Muhammed b. Ferhân: 569, 639
 Ebû Muhammed b. Ferhûn: 639
 Ebû Muhammed b. Nebhân: 262
 Ebû Muhammed Bendekân Messûfi: 660
 Ebû Muhammed Dârimî: 220
 Ebû Muhammed Dimyâtî: 41
 Ebû Muhammed İbnü'l-Kâbi-le: 235
 Ebû Muhammed Kasîm b. Muhammed b. Yusuf Birzâlî İslâbîlî Dîmaşkî: 115
 Ebû Muhammed Rûşâfi: 41
 Ebû Muhammed Ruveymî: 199
 Ebû Muhammed Seravî: 128
 Ebû Muhammed Yâfiî: 639
 Ebû Müslim Havlânî: 108
 Ebû Müslim: 465
 Ebû Nümeyy b. Ebû Sa'd b. Ali b. Kutâde Hasenî: 149
 Ebû Nüvvâs: 231
 Ebû Ömer b. Ebû'l-Velid İbnü'l-Hâcc et-Tucîbî: 103
 Ebû Ömer Osman b. Abdülvâhid Tenâleffî: 641
 Ebû Saîd: 87, 88, 193, 204, 205, 206, 216, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 235, 242, 371, 640
 Ebû Sitte diye çağrılan Şeyh Cuma: 542
 Ebû Süfyan b. Muâviye: 101
 Ebû Süfyân kızı Ümmü Habibe: 106
 Ebû Süleyman Dârânî: 108
 Ebû Şâhme diye bilinen Abdurrahman b. Ömer b. Hattâb: 129
 Ebû Talib b. Ebî'n-Nu'm b. Hasan b. Ali b. Beyâneddîn Mukriî Sâlihî: 115
 Ebû Temmam Habîb b. Evs: 217
 Ebû Ubâde Buhturî: 79
 Ebû Ubeyd: 27
 Ebû Ubeyde b. Cerrâh: 98
 Ebû Ya'kûb b. Abdurrezzâk: 237
 Ebû Ya'kûb Sûsi: 24
 Ebû Ya'kûb Yusuf: 71, 155
 Ebû Yahyâ: 24
 Ebû Yusuf b. Abdülhak: 21, 640
 Ebû Yusuf oğlu Ebû Saîd: 21
 Ebû Zekerîyyâ b. Ya'kûb: 29
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sirâc Rundî [=Rondal]: 651
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sultan Ebû İshâk İbrahim b. Sultan Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Abdülvâhid b. Ebû Hafîs: 24
 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Süleyman Askerî: 641
 Ebû Zeyd Abdurrahman İbnü'l-Kadi Ebû'l-Abbâs b. Halîf: 235
 Ebû Zeyd Abdurrahman: 151, 267
 Ebû Zeyyân b. Vudrâr: 643
 Ebû Zür'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir Mukaddesî: 210
 Ebû'l-Abbâs Ahmed Endelüsî: 148
 Ebû'l-Abbâs Ahmed Rîfâî: 182, 286
 Ebû'l-Abbâs b. Tâfût: 235
 Ebû'l-Abbâs b. Ya'kûb Asamm: 210
 Ebû'l-Abbâs Ebyânî: 241
 Ebû'l-Abbâs Fâsi: 129
 Ebû'l-Abbâs Gümârî: 155
 Ebû'l-Abbas Haccârî: 116
 Ebû'l-Abbas Mûrsî: 31
 Ebû'l-Abbas Nihâvendî: 199
 Ebû'l-Abbas Rîfâî: 182
 Ebû'l-Alâ Maarrî: 75, 80
 Ebû'l-Berekât Berberî: 561, 562
 Ebû'l-Berekât Muhammed b. İbrahim Sülemî Bilfîkî: 657
 Ebû'l-Fadâil Hasan b. Muhammed b. Hasan Sagânî: 210
 Ebû'l-Fadîl Abbâs: 122
 Ebû'l-Feth b. Vekî: 40
 Ebû'l-Feth Kuşâcîm: 80
- Ebu'l-Fityân b. Habbûs: 80
 Ebu'l-Haccâc Aksûrî: 59
 Ebu'l-Hafs Ömer: 345
 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahruk: 658
 Ebu'l-Hasan Ali b. Fergûs Tilimsânî: 155
 Ebu'l-Hasan Ali b. Rizzullah Encerî: 154, 155
 Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhî: 658
 Ebu'l-Hasan Biyârî: 235
 Ebu'l-Hasan Harkanî: 373
 Ebu'l-Hasan Mekkî b. Muhammed b. Mansûr b. Alâl Urdî: 210
 Ebu'l-Hasan Mekkî: 210
 Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Hüseyin Halef Katîî: 115
 Ebu'l-Hasan Sâzili: 31, 272
 Ebu'l-Hasan: 23, 31, 242, 640, 651, 652, 659, 668, 671
 Ebu'l-Kasim Cüneyd: 199, 221
 Ebu'l-Kasim Muhammed b. Yahyâ b. Battûta: 655
 Ebu'l-Mevâhib: 250
 Ebu'l-Muzaffer Hasan: 249
 Ebu'l-Müçâhid: 426
 Ebu'l-Münecâ Abdullâh b. Ömer Huzâî Leysî Bağdâdi: 116
 Ebu'l-Velîd İsmail: 242
 Ebu'n-Necât: 37
 Ebu'n-Necîb: 199
 Ebu's-Sabr Eyyûb Fahârî: 235
 Ebu't-Tayyib: 22
 Ebûbekir b. Şeyh Ömer: 246
 Ebûbekir b. Ya'kûb: 677, 679
 Ebûbekir es-Sanavberî: 80
 Ebûbekir Hân: 415, 417
 Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Şibrîn Seftî: 657
 Ebûbekir Muhammed b. Mes'ûd: 220
 Ebûbekir Sîddîk: 122
 Ebûbekir Sîbîlî: 221
 Ebûbekir Şîrâzî: 154
 Ebûbekre: 634
 Ebûserûr [=Barselor]: 542
 Ebûsîr: 638
 Ebû'l-Abbâs: 58
 Ebû'l-Hasan Sâzili: 60
 Ebvâb limanı: 240

- Ecdar Melik: 470
 Ecfur: 173
 Ecyâd Asgar: 147
 Ecyâd Ekber: 147
 Ecyâd: 149
 Edfû şehri: 59, 60
 Edhem: 88, 89
 efrâc: 314
 Efram zaviyeleri: 59
 Efram: 87
 ehl-i ahbâr [=istihbarat memurları]: 430
 Ehl-i Beyt: 17, 34
 Ehl-i Câmiayı: 215
 ehl-i dihlet: 628
 Ehl-i Sünnet: 197, 202, 274, 345, 368, 369
 Ehramlar: 49, 50
 Eizze: 380
 ekâdîş: 315
 ekârim: 531
 ekin: 673
 ekmek: 30, 47, 92, 188, 189, 258, 268, 272, 273, 281, 302, 304, 306, 313, 323, 334, 346, 434, 445, 490, 508, 522, 635, 636, 668
 Ekmekçi: 522
 Ekrâd [=Kürtler]: 215
 Ekrîdûr (Eğridir Şehri): 277
 Ekrîdûr hükümdarı Ebû İshâk: 278
 Ekşi portakal: 391
 el-Bahru'l-Muhît [=Okyanus]: 104
 Elbüre: 658
 elbise: 258, 260, 265, 266, 268, 271, 276, 278, 281, 284, 285, 286, 288, 292, 293, 294, 295, 303, 306, 308, 315, 317, 321, 323, 329, 334, 336, 340, 341, 347, 348, 350, 356, 366, 370, 371, 444, 446, 448, 450, 451, 462, 469, 477, 482, 521, 560, 565, 569, 593, 598, 601, 604
 el-Câmiu'l-Ebyad [=Ak Câmii]: 69
 Elçekâday [=İlcigâday]: 354
 elçi: 39, 370, 441, 442, 513, 671
 eldiven: 514
 Elhamma: 656, 658
 el-Kasr: 650
 elma: 247, 302, 333, 390, 665
 elmas: 672
 el-Mâü'l-Kebîr [=Büyük Su]: 343
 el-Müsfir li'l-Kulûb: 63
 emân [=güvenlik belgesi]: 577
 emânnâme [=cangüvenliği belgesi]: 484
 Emevî halifesi Velid: 123
 Emîn (Abbasî halifesi): 221
 Emir A'zam Melik: 528
 Emir Abdullâh: 207
 Emir Ahmed: 236, 270, 271
 Emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn: 230
 Emir Alâeddîn b. Hilâl, Divan müfettişi: 235
 Emir Alâeddîn Muhammed: 226
 Emir Alâülmülk: 385
 Emir Ali b. Erzak [=Erzen]: 324
 Emir Argûn Şâh: 636
 Emir Aynûlmülk: 473
 Emir Bahâdîr Abdullâh: 90
 Emir Bahî b. Seyyid Tâceddîn: 493, 494, 495
 Emir Baydara: 330, 332
 Emir Buruntay: 375
 Emir Câlikî: 119
 Emir Câvelî: 62
 Emir Celâleddîn İbnü'l-Feleki Tevîzî: 206
 Emir Cübân: 193, 222, 634
 Emir Çoban: 222, 223, 224
 Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun: 224
 Emir Devlese: 602, 603, 604
 Emir Dülçî Tatarî: 464
 Emir Ebû Mâlik: 652
 Emir Ebû Mehdi İsa b. Süleyman: 659
 Emir Ertena: 225
 Emir Gadâ: 155, 412, 447, 448, 449, 450, 451, 478, 481
 Emir Giyâseddin Muhammed Abbâsi: 156
 Emir Giyâseddin Muhammed b. Abdulkadir: 362
 Emir Giyâseddin Muhammed b. Abdülkâhir b. Yusuf b. Abdülazîz: 441
 Emir Giyâseddin Muhammed b. Havâce [=Hâce] Reşîd: 222
 Emir Haci b. Seyyid Sultan Celâleddîn: 586
 Emir Hâcîb: 429, 453, 492
 Emir Halâcûn: 469
 Emir Hâstûrk: 236
 Emir Hattâb: 524
 Emir Hibetullah b. Felekî Tirmizi: 493
 Emir Hindû: 372
 Emir Hudâvendzâde: 361
 Emir Hüsâmeddin: 85
 Emir Hüseyin b. Giyâseddin: 225
 Emir İsa: 323
 Emir Kabûla: 156, 443
 Emir Kameruddîn: 585
 Emir Kara Sunkur: 86
 Emir Kaysar Rûmî: 382
 Emir Keşlû Han: 178
 Emir Kurtay: 623, 624, 626
 Emir Kutbeddin Aybek: 404
 Emir Kutlu Dümür: 345, 349
 Emir Makbûl Telengî: 157
 Emir Muhammed Çarhî: 375
 Emir Muhammed Giyâseddin: 446
 Emir Muhammed Şâh İncû; Yincu: 200, 208
 Emir Muhsînî: 43
 Emir Mukbil: 534
 Emir Muzaffer Şâh b. Emir Muhammed: 205
 Emir Mübarek: 236
 Emir Mühennâ b. İsa'nın oğulları Feyyâd ve Hiyâr: 173
 Emir Nizâmeddin Mir Necle: 480
 Emir Pehlivan: 234, 235
 Emir Rumeyse: 162
 Emir Salîye Bey: 317
 Emir Seyfeddin Gâdâ b. Hibettullah: 155
 Emir Seyfeddin Tokuzdemûr: 235
 Emir Seyfeddin Yelmelek: 37, 159, 235
 Emir Sunayata [=Sutay] oğlu İbrahim Şâh: 225
 Emir Şemseddîn: 57
 Emir Togaytimur: 225
 Emir Tufeyl: 270
 Emir Tuştu: 51
 Emir Utayfa: 155, 162, 236

- Emir Vunâr Sâmirî: 382
 Emir Yelmelek: 37
 Emirbaht: 461
 Emîr-i candâr [=özel muhafizlerin başı] Seyfeddin Ömer: 633
 Emir-i Candâr [=Özel muhafiz birliği başı] Aydemûr Nâsîrî: 236
 emir-i dâd makamı: 495
 Emir-i Hâcîb [=başmabeyinci]: 433
 Emir-i Hayl [=at emiri mirahor]: 420
 Emir-i Meclis: 433
 Emir-i Tûmân, [=tümén beyi]: 326, 528
 emîrnâme: 89, 286, 334, 498, 505, 571, 576, 631, 685
 Emîrû'r-ruh [=ruhu yöneten]: 324
 Emîrû'l-cesed [=teni yöneten]: 324
 Emîrû'l-Hacc: 117
 Emîrû'l-Müsâlimîn Ebû Yusuf: 170
 Emîrû'l-perdedâriye [=özel kapıcıların başı]: 449
 Emîrû'l-Ümerâ [=başvalı]: 90
 Emîrû'l-Ümerâ Cûbân [=Çoban] oğlu Şeyh Hüseyîn: 204
 Emîrû'l-lümerâ: 86, 466, 624
 Emîrûlemîrân Kirmanî: 475
 Emîrûlmemâlik Melikşâh: 510
 Emrûhâ: 509, 510
 Emvâri konağı: 527
 enâr: 391
 Ender: 374
 Endukânî Şemseddin: 440
 Endülüs halkı: 649, 652
 Endülüs: 23, 29, 115, 186, 189, 297, 317, 350, 651, 652, 653, 655, 665
 Enes b. Mâlik: 186, 634
 enginar: 606
 enkür: 391
 Ensâr: 123, 125, 130
 Erâk vadisi: 167
 erbaîn: 552
 Erdebilli: 439
 Erdebillî (Erdebilli) Abdüllâzîz: 439
 Erîha: 108
 erik: 302, 333, 612, 665
 Erkek şarkıcılar: 401
 Ermeni ülkesi: 84
 Ermeniler: 84, 85, 287
 Erment: 59, 272
 Ermiş Arslan: 107
 Ermış İbrahim b. Edhem: 272
 Ertenâ Bek: 285, 287
 erzak: 272, 453, 485, 587, 595
 Erze'r-Rum [=Erzurum]: 287
 Erzencân [=Erzincan]: 287
 Erzencânî denen kumaşlar: 287
 Erzincan: 286, 287
 Erzurum: 286, 287
 Erzurumlu Ebû Abdurrahman b. Mustafa: 67
 Es'ad b. Zûrâye: 121
 esans bitkileri: 606
 esans: 318, 578, 585, 602, 606
 Esbağ b. Ferec: 48
 Esedogulları kabilesi: 182
 Esedül'l-Esvâk [=Çarşı Aslanı]: 470
 Esedüddin Keyhüsrev Fârisî: 589
 Esedüddin Rumeyse: 161
 Esefi şehri: 158
 esir: 272, 433, 525, 683
 Eskî Atrablus: 72
 Eskî Hürmüz: 266
 esrar: 308
 eşek: 371, 677
 Eşheb b. Abdülazîz: 48
 eşkiya ibn Mülcem: 262
 eşkiya: 267, 275, 279, 368, 376, 481, 482
 Eşmünütû'r-Rummân beldesi: 43
 et: 247, 261, 272, 306, 313, 328, 363, 479, 480, 488, 489, 508, 526, 556, 559, 579, 586, 643, 644, 677, 683, 685
 Etteym [=Utimu]: 555
 Evhadüddin Sincarî: 619, 620
 Evlât-ı Fâiz [=Fâiz oğulları]: 216
 Evlât-ı Harâc: 686
 Evlât-ı Hibe: 240
 Evlât-ı Kâhil [=Kâhiloğulları]: 238
 Evlât-ı Kûbek [=Köpekoğulları]: 35
 Evlât-ı Rahîk [=Rahîk oğulları]: 216
 Evlât-ı Şeref Cihân: 522
 eyer: 333, 430, 443, 447, 479, 493, 495, 511, 514, 683
 eyer perdesi: 430
 eyer tahtası: 333
 Eyyâm-ı Bîd: 538
 Eyyûb: 110
 Eyyûbî hanedanı: 119
 Ezd b. Gavs kabilesi: 262
 Ezher Câmiî: 53
 Ezrakî: 137, 147
 Fadâil-i Dîmaşk: 100
 Fadullah: 473
 Fahre lakabını alan erdemli Sultan Fahreddîn: 595
 Fahreddîn Bek Zaviyesi: 306
 Fahreddîn Kîftî: 52, 105
 Fahreddîn Nüveyrî Mâlikî: 57
 Fahreddîn Rîgî: 29, 30
 Fâkenevr [=Bakkânor] hükümdarı Bâsedev: 542
 Fâkenevr; Fâkenavr; Fâkenûr [=Bakkânor]: 542, 554, 593
 Fakîh Ahmed: 283
 Fakîh Alâeddîn Kastamûnî: 280
 Fakîh Alâülmûlk: 384
 Fakîh Ali: 538
 Fakîh Bişîr: 622
 Fakîh Cemaleddin: 447
 Fakîh Ebû Abdullâh b. Atâulâh: 235
 Fakîh Ebû Abdullâh Muhammed ibnü'l-Kadî Ebu'l-Abâs İbnü'l-Kadî'l-Hâfir Ebi'l-Kasim Cûrâvî: 235
 Fakîh Ebû Abdullâh Mürsî: 235
 Fakîh Ebû Ali Belensi'nin oğlu Ebu'l-Abbâs: 235
 Fakîh Ebû Muhammed Abdullâh Hadârif: 235
 Fakîh Ebû Muhammed b. Müslîm: 235
 Fakîh Ebû Muhammed Bişîr: 660
 Fakîh Ebû Muhammed Züçündere: 659
 Fakîh Ebû'l-Hasan Zeylaî: 242

- Fakih Fâdil: 196
 Fakih Havârezmî [=Harizmî]: 282
 Fakih Hüseyin: 544, 545
 Fakih İمام Şemseddin: 528
 Fakih İsmail Efendi: 538
 Fakih Mahmud: 196
 Fakih Muallim Ali: 561
 Fakih Muhammed Adenî: 257
 Fakih Muhammed b. Osman Hanbelî: 153
 Fakih Muhammed Filâlî: 681
 Fakih Nizâmeddîn: 370
 Fakih Sadreddîn Hanefî: 385
 Fakih Şerefüddîn Musa: 312
 Fakih Şîhâbeddîn b. Burhân: 153
 Fakih Vâiz Bedreddîn Meydânî: 354
 fakih: 22, 346, 508, 543
 fakihler: 36, 156, 195, 243
 fakkûs: 681
 fâl: 559
 fâmeddâri: 564
 Fandarayna; Fandrayna [=Panderani] şehri: 546, 548, 554
 fandayâr kalû: 564
 fanuslar: 165
 Farabr: 116
 fare: 530, 531
 Fâreskûr: 638
 Fâris ahalisi: 176
 Fâris arazisi: 225
 Fâris: 170, 201, 205, 264, 269, 436, 441, 544, 546
 Fâriskûr beldesi: 43
 Fars denizi: 157, 190
 Fars dili: 299
 Fars kabileleri: 212
 Fars tückarları: 188
 Farsçâ: 258, 261, 283, 299, 315, 352, 492, 506, 507, 517, 567, 578, 624
 Fârus Manastırı: 91
 Fas: 18, 60, 62, 230, 297, 319, 373, 392, 453, 457, 485, 489, 505, 506, 561, 595, 642, 650, 660, 687
 Fas altını: 505, 595
 Fas halkı: 62
 Fas hükümdarı: 319
 Fas kökenli Sultan Ebû İnân Fâris: 18
 Fas kralı Murtazâ: 60
 Fas rath: 489, 506
 Fasîhuddîn adıyla tanınan Fakih Alâülmülk Horasanî: 383
 Fash Tâlib: 26
 Fasl Ebu'l-Berekât: 562
 Fasl Ebûbekir: 309
 fasulye unu: 666
 Fâtiha: 164
 Fâtima anamız; Hz. Fatima: 121
 Fâtûma Bintî'l-Adl Tâceddîn: 220
 Fâtîmîler: 68
 Fattan: 587, 589, 590, 591, 592
 Fayd bölgesi: 173
 Fayd Kalesi: 172
 Fayd: 173
 fâzâniye: 256
 Fedâiler: 88
 Felekiye okulu: 493
 felsefe: 53
 fenem: 581
 fener muhafizi: 28
 fenerler: 164
 Fenîke: 333
 Fenikeli Sadreddin Süleyman: 304
 ferâce: 317, 598, 599
 Ferâdîs Kapısı: 110
 ferâriye tayfası: 672, 669
 Ferbâ Hüseyin: 663
 Ferbâ Magâ: 678
 Ferbâ Musa: 679
 Ferbâ Süleyman: 680, 681
 Ferbâ tabiri: 663, 681
 ferdhane denilen küçük oda: 603
 Fergâna şehri: 461
 Fergâni Haydar: 523
 Feridüddîn: 31
 ferman kâtipleri: 628
 ferman: 361, 463, 467, 481, 563
 ferrâşın: 501, 505
 ferrâşlar: 507
 Fethâbâd: 352
 Fethullah Bey: 447, 449
 Fetih Sûresi: 131, 227
 Fetih, Mülk ve Amme sûreleri: 275
 fetvâ: 24, 53
 fevfel: 156, 246, 254, 389, 433,
 435, 489, 544, 545, 569, 570, 576, 600, 601, 602, 633
 fevvâre [=fiskiyel]: 102
 Feyrûz: 358
 Feyrûzân: 197
 feyyâl [=fil eğiticisi]: 469
 Feyyûm hatibi Şerefüddîn: 104
 fiç: 61
 Fidâviye: 86
 fidye: 553, 649
 Fikih bilgini Abdülazîz Erdevîl: 207
 Fikih bilgini Afîfüddîn: 457
 Fikih bilgini Ebu'l-Abbâs Fâsi: 128
 Fikih bilgini Ebu'l-Hasan Zeylâ: 242
 Fikih Bilgini Nizâmeddîn: 369
 Fikih bilgini Tirmizî vâiz Nâsireddîn: 504
 fikih bilginleri: 39, 52, 106, 434, 439, 491, 644, 646, 656, 668, 669
 fikih eserleri: 646
 fikih: 57, 248
 fil: 157, 380, 381, 400, 417, 428, 429, 430, 431, 433, 439, 464, 466, 469, 473, 474, 475, 476, 478, 491, 493, 501, 507, 525, 529, 579, 580, 581, 601, 604, 606, 607, 608, 611, 614, 632, 633, 677
 fil ile fil sürücüsünün heykeleri: 525
 Fildişi: 79, 250, 670
 Filistin: 69
 Filozof Eflatun: 295
 findik: 444
 firâşlık [=hizmetlik değil yataklık] cariye: 595
 Fırat: 49, 78, 181, 215, 216
 Firavun: 45
 Firdevs: 45
 firîm: 456
 firinci: 445, 447
 firincilar: 636
 Firuz Hünde: 447
 Firuz Melik: 428
 Firûz: 492, 628, 630
 iskiye: 335
 fistan: 333
 fistik: 93, 368, 388
 fitik hastalığı: 252

- fitil: 276
 fitnâyek: 564
 fitra: 491
 fityân [=hizmetçi delikanlılar]: 628
 fityân [=yiğitler]: 276
 fityân denilen ahu gençleri: 276
 Foça: 294
 Fovva şehri: 37
 Fransız: 337
 Frenk şehirleri: 69
 Frenkler: 293
 Fudâle b. Ubeyd: 108
 fuka [=foka şerbeti]: 389, 435, 505, 603
 fûnî: 666, 667
 Fustat şehri: 50
 fülüs: 644
 fûsyâfîsâ: 98
- G**adâmesiler: 681
 Gadirû'l-Himme: 650
 Galata: 336, 338
 Galatalılar: 337
 gâliye kremi: 557
 Câmid: 163
 ganimet: 586
 Ganj nehrî: 473, 476, 511
 Garnâta [=Girmata]: 657, 658, 665
 Garnâtalılar: 658
 gartî: 665, 667, 668
 Gassâne köyü (Zebîd): 241
 gâsiye: 433, 493
 Cât: 685
 Gavr vadisi: 69
 Gavrû's-Şam: 64, 368
 Gavta; Gûta [=çukurbostan]: 95
 gâvurlar [=zimmîler]: 523
 gayda: 225, 384
 Gayretî'n-Nisâ: 116
 Gazi Çelebi: 307
 Gazî Kadisi: 449
 Gazne Kapısı: 399
 Gazne meliki [=beyîl] Behrâm: 444
 Gazne valisi Buruntayh: 358
 Gazne ve Horasan hükümdarı Sultan Şîhabeddin Muhammed b. Sâm Cûrî: 404
 Gazne: 358, 375, 376, 380, 444, 479
 Gazneli Kemâleddîn İbnü'l-Burhân: 426
- Gazneli Mahmûd Sebük Tîkin: 449
 Gazze: 62, 63, 67, 272, 637
 Gazze'nin başkadısı Bedreddîn Silhatî Hûrânî: 62
 geçit merasimi: 624
 gem: 428, 447
 gemi: 41, 43, 46, 58, 60, 70, 90, 92, 245, 246, 249, 251, 252, 255, 257, 258, 259, 261, 266, 271, 273, 294, 307, 309, 310, 345, 437, 478, 483, 514, 533, 535, 537, 542, 544, 546, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 557, 558, 561, 562, 565, 566, 569, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 584, 585, 587, 589, 590, 592, 593, 594, 595, 599, 600, 601, 602, 607, 608, 609, 615, 618, 621, 624, 625, 631, 639, 649, 651, 654, 655, 677
- gemi sereni: 609
 gemiciler: 626
 gerdanlık: 333, 560
 Gerede: 302
 gergedan: 380, 381, 478
 gergef: 323
 Geyve: 298
 Gezi tekneleri: 624
 Gîrnatalî dervîş Ali b. Hucr Emevi: 131
 Gîrnatalî Ebû'l-Hasan Ali b. Musa b. Saîd Ansî: 74, 80
 Gîrnatalî Esîrüddîn Ebû Hayyân Muhammed: 53
 Gîrnatalî Fakîh Ebû Abdullâh Muhammed İbnü's-Şeyh Ebû'l-Kasîm İbn Cûzeyy Kelbî: 17
 Gîrnatalî doktor fakih Cemâleddîn Mağribî: 530
 Gîyâseddin (Abbâsi halifesî Mûntânsîr'ın oğlu): 398
 Gîyâseddin Bahâdûr Bûra: 423
 Gîyâseddin Balaban: 407
 Gîyâseddin Damgânî: 586
 Gîyâseddin Muhammed: 441
 Gîyâseddin Tuğluk oğlu Muhammed: 596
 Gîyâseddin Tuğlukşâh: 178
 Gîyâseddin: 223, 362, 367, 442, 443, 444, 445, 446, 464, 591, 592
- Gîyâseddin'in yeğeni Nâsreddîn: 589
 giyerek: 338
 giysi: 295, 305, 366, 433, 442, 443, 448, 482, 566, 594, 598, 599, 601, 603, 604, 607, 611
 gök cisimleri: 50
 göktâş: 291
 göl: 277, 278, 296, 297
 gölet: 249, 257, 264, 350, 366, 558, 583
 gölgelik: 248, 333, 334, 336, 549, 569
 gömlek: 247, 560
 gömüt: 365
 Göynük: 299
 gözde: 548
 gözde; kaynak: 264, 275, 371
 gurâb: 535
 gurabâ [=yabancılar]: 436
 Gûrîfler: 368
 Gûriyye: 368
 Gûta: 621
 Gûtekâh-î Ârifân [=erenlerin dalış yerî]: 582
 gübre: 310
 Gûcerât bölgesi: 481
 gül şerbeti: 156
 gül: 582
 gûlsuyu: 247, 280, 296, 432, 489, 490, 611
 gümrukî divan kâtipleri 615
 gümüş: 18, 48, 84, 176, 195, 254, 284, 287, 290, 291, 292, 293, 319, 321, 322, 323, 327, 328, 329, 330, 333, 338, 345, 346, 362, 372, 383, 389, 401, 402, 427, 430, 432, 434, 439, 443, 504, 511, 514, 560, 591, 595, 612, 613, 614, 629, 635, 660, 669, 670, 672
- gümüş ok sadâğı: 511
 gümüş yelpaze: 672
 gümüş dinar: 595
 gümüş dirhem: 595, 635
 gümüş halhalar: 504
 gümüş kap: 629
 gümüş kaplamalı savaş pîträğı: 514
 gümüş külçe: 330
 gümüş leğen: 514
 gümüş levha: 338
 gümüş madeni: 287
 gümüş plaka: 372, 669

- gümüş şamdan: 372
 gümüş tabak: 284, 613
 gümüş tas: 329
 Gümüşhane: 286
 güneş tapan Türkler: 623
 günlük (bitki): 606
 güvercin cücüğü: 346
 güvercin kuleleri: 197
 güvercin: 139, 147
 güverte: 547
 güzel kokular: 666
- H**abab [=Havang Tila] şehri: 599
 Habeş olan Refiuddin Elfi Yemeni: 237
 Habeşli Bedr: 524
 Habeşli gençler: 126
 Habib Acemî: 186, 199, 634
 Habib Neccâr: 84
 Hâbil: 110
 hac: 24, 31, 54, 118, 264, 265, 450, 473, 557
 hac kervanı: 24, 118
 hac ziyareti: 473
 Haccâ b. Yusuf: 145, 381
 Hacer b. Muhammed: 22
 Hacer validemiz: 139
 Hacer-i Esved Kösesi: 146
 Hacer-i Esved: 135, 138, 139, 140, 141, 147, 160, 161, 164
 Haceri'z-Zuyüt: 130
 Haci Abdullah b. Ebûbekir Ferhân Tûzerî: 272
 Haci Adûli: 22
 Haci Ahmed Tebrîzî: 658
 Haci Alâeddin Muhammed: 304
 Haci Ali: 569
 Haci Ebû Abdullah Semerkandî: 658
 Haci Ebû'l-Hasan Nâmîsi: 640, 641
 Haci Ferbâ Süleyman: 680
 Haci Hurd: 366
 Haci İbn Kuray'at Tancî ile kardeşi Muhammed: 642
 Haci İbrahim Kûnevî: 658
 Haci Kartaya: 91
 Haci Kâvun: 430, 440, 441
 Haci Misrî: 223
 Haci Muhammed Vecdi Tâzî: 681
 Haci Musa Vancarâtî: 671
- Haci Tarhan [=Astrahan] şehri: 329, 342, 343
 Haci Vuccîn: 681
 Haci Zeyyân: 662
 Hâcîb [=Mabeyinci] Şemseddîn Bûşenci: 396
 Hâcîb Kayrân: 604
 Hâcîb Şemseddîn Hûşencî [=Hûşengî]: 493
 hâcîb: 355, 428, 429, 430, 432, 490
 hâcîb-i kîsa: 499
 hâcîbler [=mabeyinciler]: 428, 429, 487, 491
 Hâcîb Tebrizli Havâce Emir Ali: 462
 Hâcîbu'l-ecânîb [=misafir karşılaşan mabeyinci] Serîf Mâzendarânî: 396
 Hâcir: 172
 Hacr: 270
 Hacûn tepesi: 163
 haç: 337, 340
 haça taparlar: 652, 653
 Haçlı orduları: 21
 had cezası: 106, 369, 370
 Hadbâ [=Kambur] kalesi: 229
 Hadda: 236
 Hâdî (Abbasi halifesî): 221
 Hadice binti Huveylid; Hz. Hatice anamız: 144, 145
 hadis ilimleri: 103, 115
 Hâdis limanı: 240
 hadîs: 49, 191, 207, 210, 220, 241, 242, 290, 646
 Hadra Kapısı: 175
 Hadrâ: 101, 634
 Hadramevt: 251
 Hâfâce kabilesi: 181, 214
 hafız: 47, 507
 hafızalar: 47, 53, 191, 210, 226, 490
- Hafriyat: 206
 Hak Teâlâ: 98, 112, 113, 120, 122, 128, 133, 135, 137, 140, 142, 163, 171, 174, 190, 203, 229, 235, 240, 241, 244, 378, 386, 393, 395, 398, 402, 403, 404, 409, 410, 417, 418, 423
 hakk-i bender: 542
 Halâcûn: 469, 470
 Halâfihân: 195
 halat: 255, 559, 585, 609
 halayık: 319
- Halep emiri Haci Uruğtay: 636
 Halep hukukçuları: 83
 Halep kadıları: 82
 Halep Kalesi: 77, 78, 232
 Halep valisi: 85
 Halep: 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 131, 636, 637
 halhal: 333, 504, 581
 Hâlî hükümdarı Benî Kinâne kabileinden Âmir b. Züeyb: 240
 Hâlî ülkesi: 239
 hal: 40, 248, 275, 276, 284, 327, 335, 345, 447, 449, 452, 491, 564, 648, 665
 Hâlid b. Velid: 73, 98, 101, 136, 190
 Hâlidî: 78
 Halife Ca'fer'in kızı Zübeyde: 172
 Halife Câmii: 220
 Halife Ebû Ca'fer Mansûr: 163
 Halife Ebû Cafer Mansûr Câmii: 220
 Halife Ebû'l-Abbâs b. Halife Ebû'r-Rebi Abbâsî: 156
 Halife Hârûn Reşîd: 372
 Halife Harun Reşîd'in eşi Zübeyde: 144
 Halife Mehdi b. Ebû Ca'fer Mansûr: 124
 Halife Muhammed Mehdi b. Ebû Ca'fer Mansûr: 137
 Halife Müsta'sim Billah: 597
 Halife Müstansır: 446
 Halife Müstansırbillah Ebû Ca'fer b. Zâhir: 220
 Halife Ömer b. Hattâb: 620
 Halife Velid: 98, 124
 Halil diye bilinen Malîkî imamı Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdurrahman: 639
 Halil İbrahim kasabası: 63
 Halil İbrahim Peygamber: 111
 Halil Mabedi: 64
 Halîme Sa'dîye: 634
 Hamî şehri: 349, 74, 79, 636
 hamal: 490, 501, 540, 570
 hamallık: 244
 hamam: 57, 195, 220, 229, 275, 279, 280, 281, 283, 286, 287, 296, 363, 456, 635, 656

- hamam parası: 47
hamamlar: 73, 74
Hamdânî emirleri: 77, 79
Hâ-Mîm: 33, 34
Hamza b. Abdülmuttalib: 66
Hân Şehîd (Balaban'ın oğlu): 409
Hânbâlik [=Pekin] şehri: 49, 598, 612, 617, 626, 628
Hânbâlik kumasları: 617
Hanbelî başkadisi: 52
Hanbelî imamı, hadîs bilgini Muhammed b. Osman: 152
Hanbelî kadısı İzzeddîn b. Müsellem: 105
Hanbelî mezhebi: 104, 202
Hanbelî mihrabı: 100
Hanbelîler: 103, 106
Hanbelilere bakan İzzeddîn Dîmaşkî: 636
hancı: 616
hançer: 279, 370, 588
hançere: 429
Hanefî imamı Şihâbeddin Ahmed b. Ali: 152
Hanefî kadısı Şemseddîn Harîf: 53
Hanefî kadısı Şemseddîn Sayılı: 311
Hanefî mezhebi: 82, 104, 314, 328, 496
Hanefîler: 106
Hanefilere bakan Nâsîreddîn İbnü'l-Adîm: 636
hanendeler: 222
Hân-ı A'zam diye bilinen Külli Hân: 497, 530
Hân-ı Hânân: 418, 419, 421
Hânikû: 627
hankah: 46, 112
Hankah-ı Baybarsiyye: 118
Hansâ [=Hangzhou]: 617
Hansâ hükümdarı: 599
Hansâ: 513, 622, 626, 631
hansâviye: 626
Hansî: 396, 471
Hânsî: 484
Hânü'l-Hadîd [=Demirhan]: 228
hapishane: 450
hara: 336
haraç: 531, 626
Harâfiş Grubu: 636
Haram [=kutsal, yasaklı]: 146, 167
Harcâ: 251
harcırah: 338
hardal: 518, 666
hardale: 606
Harem Kapısı: 448
Harem-i Şerîf: 120, 127, 139, 141, 147, 166, 235, 236
Hâricî mezhebi: 261, 666, 262
harîra: 392
Hâris b. Mudâd Cürhümî: 145
Harîtâdâr: 471, 497
Harizm Beyî Emir Kutlûdü-mûr'ün eşi Turâbek Hatun: 206
Harizm hatibi Hüsâmeddin Maşâtî: 59
Harizmî: 206, 343
Hârizmî Nâsîreddîn Sadr-ı Cihân: 511
Harka: 353, 355
harkah adı verilen kubbe şeklindeki çadır: 289
Harrâka: 624
Harrânî Şerîf Hasan: 179
harrâs: 488
Harrazi: 639
Harrûb: 69
Harrûba: 61
Harubende: 222
Hârûn Bek: 346
Hârûn Reşîd: 372
Hârûn Reşîd'in eşi Zübeyde: 167
Haryab15 adlı bir gâvur hükümdar: 538
Hâs Hâcîb [=özel mabeyinci, başnedim]: 428
Has Hâcîb: 429
Hasâ: 270
Hasan Râfîzi: 368
Hasan b. Ebî'l-Hasan Basrî: 186
Hasan b. Zeyd, Ebû Ca'fer Mansûr: 124
Hasan Basrî: 199, 634
Hasan Halife: 368
Hasan ve Hüseyin: 145
Hasan Vezzân: 543
hasek: 372
hâshâcîbler [=özel mabeyinci-ler]: 605
Hashâs: 145
Hasîb adlı köle: 56
Hâsîk limanı: 257
hasır yaygı: 488
hastane: 46, 72, 79, 618
Hâsimî soyu: 120
haşış [=Cannabis Sativa: Kenevir otu]: 274, 307
hâsiye: 507
Hatîm: 140, 159
Hatip Burhâneddîn Ca'berî: 64
Hatip Ebû Abdullâh b. Reşîd: 352
Hatip Ebû İshâk İbrahim Rîbi'i: 24
Hatip Ebû Yahâ Abdurrahîm b. Nûbâte: 82
Hatip Ebûbekir: 312
Hatip Fahreddîn: 36
Hatip Fethuddîn b. Dakîki'l-İ'd: 59
Hatip Haci Ebû'l-İshâk İbrahim: 655
Hatip İsa b. Ta'ta: 633
Hatip İzzeddîn: 637
Hatip Muhammed İbnü'l-Vezîr Cemâleddîn: 594
Hatip Sîrâceddin: 126
hatip: 346, 432, 434, 467, 491, 538, 669, 671
hatmiyyîn [=hatimciler]: 507
Hattâl (Afganlı Melîk): 481, 482, 530
hatt-i hurd: 497, 500
Hâtâniyye dergâhı: 103
Hatunlar: 226, 241
Havâce [=Hâce] Kâftî: 199
Havâce [=Hoca] Bühre evlâdi: 535
Havâce [=Hoca] Mühezzeb: 550
Havâce Cihân: 467, 476, 499, 529, 591
havance [=khwâncé, hönçel]: 539
Havânik: 46
havariler: 338
Havarnak: 181
havra: 553
havuz: 288, 290, 292, 395, 425, 433, 547
Havvâ: 583
hayat: 445
Haydarîler: 183, 373

- Haydariye: 283, 373
 haydut: 461, 481
 haydutbaşı: 368
 haydutlar: 394
 Hayf Mescidi: 168
 hayvan derileri: 484
 hayzurân [=bamboo] çubukları: 573
 Hayzurân Körfezi: 582
 hazine görevlisi: 505
 haznedar: 52
 Hazret kabilesi: 24, 108
 Hecer şehri: 270
 Heftcûş: 400
 Hekimbaşı: 344
 Hekkâr [=Heggar]: 685
 Hekkârlılar: 686
 Heledummetî [=Haddummeti]: 555
 Heledüttenî bölgesi: 563
 helv: 190
 helva: 93, 227, 283, 306, 346, 504, 505, 508, 533, 566, 585
 Hemedân: 87, 225
 Hemedânlı sufi Muhammed: 441
 Henavî: 523
 hendek: 297
 hendicerî: 564
 Herat hükümdarı Gıyâsed-din: 223
 Herat: 225, 352, 360, 361, 366, 367, 368, 369, 371, 383, 462
 Heratlı Abdüllah: 470
 Heratlı Sufi Sedidüddîn Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa b. Şuayb b. İbrahim Sicizi: 116
 Herkâtu Kalesi: 585
 Hermes: 50
 heybe: 482
 Heyet Künbâya: 157
 Heysemân: 173
 Hezâr Emrûhâ: 509
 Hezâr Üstün: 486, 494, 500
 hezarmîh: 198
 Hibetullah b. Feleki: 494, 495
 Hibetullah b. Mühennâ: 446
 Hicaz yolu: 22
 Hicaz: 29, 31, 55, 104, 107, 108, 118, 179, 191, 196, 201, 224, 227, 246, 250, 289, 308, 312, 513, 640
 Hicazlı Bahâdûr: 52
- Hicazlılar: 154
 hicivci: 91
 Hîç Kuyusu: 119
 Hîçr: 119, 139, 140, 164
 Hîdîr adlı hac: 259
 Hîdîr Bek: 292
 Hîdîrellez: 189
 Hîdîr-İlyas makamu: 307
 Hîdîr-İlyas: 189
 Hîdîme [=selâm]: 572
 hil'at [=özel şeref elbisesi]: 115, 132, 156, 158, 177, 206, 236, 327, 349, 419, 429, 437, 471, 479, 482, 492, 497, 591, 598
 hil'at-1 mehâribî: 496
 hilâfet makamı: 438
 hilâl: 40, 548, 565
 Hilî: 543, 554
 Hill [=Yasaksız] bölgeler: 167
 Hille: 110, 177, 185, 191, 215, 216, 219, 634
 Hilleli Safiyyüddîn Abdüllâzîz b. Serâyâ: 303
 Hilî: 515
 Himyerî: 253
 Hinavr ahalisi: 538
 Hinavr sultani Cemaleddin: 552
 Hinavr: 539, 551, 554, 593
 Hinavrî Nâhûda Ömer: 565
 Hinavrî Ömer: 564
 Hinavrî Sultan Cemaleddin Muhammed'in babası Nâhûda Hasan: 536
 Hindbut: 491
 Hindistan: 27, 38, 155, 156, 158, 251, 252, 254, 255, 256, 261, 284, 315, 326, 335, 347, 348, 353, 354, 357, 358, 360, 362, 363, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 383, 386, 388, 391, 392, 393, 397, 404, 405, 412, 413, 415, 436, 441, 445, 446, 474, 488, 489, 490, 491, 492, 505, 516, 546, 578, 586, 606, 610, 612, 613, 615, 617, 622, 631, 635
- Hindistan başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddin: 396
 Hindistan ödü: 606
 hindistancevizî ağacı: 558
 hindistancevizî balı: 566
- hindistancevizî: 254, 255, 394, 489, 540, 542, 544, 556, 558, 565, 602
 Hindistanlı Haci Ali: 658
 Hindistanlı Haci Reşîd: 658
 Hindistanlılar: 254, 316
 Hindu căriye: 514
 Hindu eşkıya: 456
 Hindu kızları: 433
 Hindu köyleri: 519
 Hindu reisleri: 433
 Hindu: 429, 437, 457, 474, 516, 531, 584
 Hinduhıyr: 374
 Hindüküs: 374, 375
 Hindular: 394, 415, 418, 419, 421, 501, 516, 517, 540, 600
 Hint: 31, 178, 190, 203, 206, 207, 208, 209, 212, 213, 229, 231, 243, 244, 251, 256, 259, 264, 271, 321, 330, 347, 348, 350, 360, 362, 363, 364, 372, 374, 377, 421, 426, 430, 432, 436, 438, 446, 447, 451, 453, 460, 461, 483, 543, 545, 546, 552, 556, 559, 580, 618, 626
 Hint adaları: 600
 Hint ahalisi: 434, 499
 Hint altnı: 635
 Hint cüküleri: 537
 Hint denizi: 251, 261
 Hint dinarı: 383
 Hint diyarı: 208, 212, 254, 255, 271, 272, 329, 371, 390
 Hint fukarasi: 421
 Hint hekimleri: 255
 Hint hükümdarı: 319, 358, 359, 364, 371, 379, 380, 382, 387, 393, 438, 441, 449, 450, 453, 473, 482, 485, 493, 513, 535, 536, 574, 596, 605, 618, 622, 625, 627, 641, 643, 645, 646
 Hint kâfirleri: 31, 209, 353, 491
 Hint kamış: 490
 Hint korsan: 557
 Hint köyü: 520
 Hint küffâri: 231
 Hint malları: 437
 Hint meyvesi: 247
 Hint nehri: 178
 Hint okyanusu: 269

- Hint ordusu: 358
 Hint ödü: 602
 Hint pitayahtı: 207
 Hint ratlı: 489
 Hint töresi: 499
 Hint tüccarları: 188
 Hint urukları: 523
 Hintli Hızır: 259
 Hintli Sünbü'l: 335
 Hintli şeyh Kabule: 239
 hır: 375
 Hirâ dağı: 128, 147
 Hristiyan adaları: 642
 Hristiyan esirler: 564
 Hristiyan kumaşı: 670
 Hristiyan Rumlar: 299
 Hristiyanlar: 65, 66, 68, 72, 91,
     98, 100, 109, 294, 297, 310,
     337, 340, 614, 623, 634, 651,
     652
 hrka giyme töresi: 282
 Hırsızlar: 155, 212
 hisn [=kale, korunak]: 256
 Hisn-i Uzzâb [=Bekârlar Kale-
     si]: 130
 Hisnûrûbâr [=Karga Kalesi]:
     117
 Hisnû'l-Ekrâd [=Kürt Kalesi]:
     73
 huş: 430
 Hit: 635
 Hitâ arazisi denilen Kuzyey
     Çin: 49
 Hitâ kumaşları: 351
 huyâm: 586
 Hizb-i Bahr duası: 58
 Hızır Acemî: 154
 Hızır Hân: 414, 415, 416, 417
 Hızır Kaynağı: 583
 Hızır Mağarası: 583
 Hizkiyel Peygamber: 366
 Hoca Afifüddin Tûzerî: 294
 Hoca Leyli: 225
 Hoca Ma'rûf: 227
 Hoca Nâsimuddin İbnü'l-
     Adîm: 82
 hokkabaz: 625
 Hondi-ı Âlem: 158
 Horasan: 72, 169, 170, 176, 177,
     202, 206, 222, 223, 225, 264,
     283, 306, 346, 347, 351, 352,
     358, 360, 365, 367, 368, 370,
     371, 372, 373, 379, 380, 387,
     388, 399, 430, 436, 455, 462,
     474, 476, 479, 484, 492, 497,
     626, 650, 686
 Horasan ahalisi: 176
 Horasan diyarı: 225
 Horasan hükümdarlığı: 72
 Horasan medreseleri: 650
 Horasan meyveleri: 492
 Horasanlı Fakih Emir Abdül-
     lah: 206
 Horasanlı Hacı Hüseyin: 658
 Horasanlı kumandanlar: 475
 Horasanlı Nâsimuddin Der-
     kandî: 201
 Horasanlı Şeyh Câm: 455
 Horasanlı: 579
 Horasanlılar: 206, 466, 469,
     474, 594
 Hör-i Bûzne denen körfez:
     581
 horoz: 613
 Hoten: 351
 hotoz: 318, 321, 339
 Hû şehri: 59
 Hububat: 188, 391, 392, 556
 Hûd Peygamber: 100, 253
 Hudâbende: 222, 223
 Hudâvendzâde Gîyâseddin: 492, 494, 500
 Hudâvendzâde Kîvâmeddin: 388, 451, 493, 510
 Hudâvendzâde Ziyâeddin: 495
 Hudâvendzâde: 361, 387, 388,
     451, 489, 494, 500, 502
 Hulays: 134, 171
 Hulûlî adası: 594
 Humayserâ: 60, 272
 Humma: 511
 Hummus Ahdar [=Yeşil
     Nohut] adıyla ünlenen
     Tuştî: 51
 Humûd: 251
 Humus emiri Efram: 87
 Humus halkı: 73
 Humus: 73, 74, 75, 636, 637,
     656
 Humuslu Muhyiddin: 85
 Huncâbâl: Huncûbâl [=Hunç-
     pâl; Hunçupal]: 634, 268,
 Hünd-i Âlem [=Cihân
     hükümdarı]: 494
 huneysetülcünne: 382
 Hûrân: 117
 Hûr-i Hayzurân: 209
 Hûr-i Yâkût [=Yâkût körfezi]:
     580
 Hurma ağaçları: 134, 242, 270,
     555, 663
 hurma bahçeleri: 119, 133, 134,
     174, 216, 241, 261
 hurma çekirdeği: 255
 hurma yaprağı: 239, 508, 563
 hurma: 30, 40, 60, 107, 154,
     255, 258, 261, 264, 270, 272,
     328, 356, 503, 523, 556, 660,
     686
 Hûrneseb Hatun: 471
 hurramka [=hürremgâh:
     sevinç yeri]: 416
 Husrov Hân: 417, 418, 419,
     420, 421, 422
 Husrovabad Irmağı: 386
 Hûşenc / Hûşeng b. Melik
     Kemâl Kûrk: 396
 huşkâr: 489
 hutbe: 464, 591, 674
 Huvârezm [=Harizm] sultani
     Muhammed Uzbek'in kızı
     Hûnde [=Honde]: 168
 Huvârezm [=Harizm]: 343
 Huvârezm Bostan: 348
 Huvârezm emiri: 348
 Huvârezm kadısı: 350
 Huvârezm: 319, 343, 344, 345,
     346, 348, 349, 350, 351
 Huvarfekkân [=Horfekkân]:
     262
 Huvayzâ yöreni: 53
 Huveyzâ: 213, 634
 hücre: 338, 456
 Hüdayib: 183
 Hüdeyye: 119
 Hükümdar Ayri Şakarvatî:
     581
 Hükümdar Circîs: 339
 Hükümdar Kutbeddin: 268
 Hükümdar Kuvayl: 545
 Hükümdar Nâsimreddin: 592
 Hükümdarı Celâleddin b.
     Selâhaddin Salih: 213
 Hûrmüz adası: 265, 437
 Hûrmüz diyarı: 264
 Hûrmüz emiri Sultan Kutbed-
     din Tehemten b. Tûrâşah:
     252
 Hûrmüz hükümdarı Kutbed-
     din Temtehen [=Tehem-
     ten]: 261

- Hürmüz hükümdarı: 438
 Hürmüz Sultanı Kutbeddin: 265
 Hürmüz yolcu: 203
 Hürmüz: 157, 203, 225, 261, 377, 552, 633
 Hürmüzlü gemiciler: 549
 Hüsameddin Yâğı: 355
 Hüseyin b. Ali: 68
 Hüseyin Gûrî, Hafız diye bilinen kardeşi: 367
 Hüseyin Sellât: 542
 Hüseyîl Mahallesi: 184
 Hz. Abbâs: 122, 123, 141, 439, 504
 Hz. Abdullâh b. Zübeyr: 145
 Hz. Âdem: 569, 580
 Hz. Âdem'in ayağı: 637
 Hz. Âşe: 99, 100, 130, 146, 162
 Hz. Ali: 76, 89, 107, 108, 131, 133, 162, 175, 176, 177, 181, 184, 201, 202, 214, 246, 250, 262
 Hz. Ali'nin annesi Fâtima binti Esed: 130
 Hz. Ali'nin oğlu Hasan: 31
 Hz. Ali'nin ziyaretgâhı: 634
 Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kabri: 69
 Hz. Ebûbekir: 121, 130, 144, 147, 201, 262
 Hz. Ebûbekre 186
 Hz. Edhem: 88
 Hz. Fâtima: 130, 144
 Hz. Hadice: 145
 Hz. Hafsa: 124
 Hz. Hamza: 131
 Hz. Hasan: 130, 133, 134, 150, 162, 208
 Hz. Havvâ: 579
 Hz. Hüseyin: 101, 129, 215, 216, 360
 Hz. Hüseyin'in kızı Fâtima'nın kabri: 64
 Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne: 108
 Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn Ali: 191
 Hz. İbrahim: 63, 135, 136, 214
 Hz. İsa: 64, 65
 Hz. İsa'nın kabri: 66
 Hz. Meryem: 108
 Hz. Meryem'in kabri: 66
 Hz. Osman: 123, 124, 125, 130, 134, 185, 262
 Hz. Ömer: 121, 122, 123, 125, 130, 201, 262
 Hz. Sâra: 64
 Hz. Süleyman: 63, 322, 376
 Irak: 38, 39, 78, 86, 110, 151, 166, 170, 176, 177, 178, 180, 184, 218, 219, 220, 232, 235, 242, 250, 277, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 306, 308, 316, 319, 326, 336, 346, 352, 354, 362, 367, 368, 371, 430, 440, 441, 476, 497, 550, 634, 635
 Irak cami: 276
 Irak casusları: 61
 Irak diyarı: 214
 Irak emirliği: 381
 Irak halkı: 181, 614
 Irak hükümdarı Ebû Saîd: 193, 440
 Irak hükümdarı Kazân'ın kabri: 507
 Irak hükümdarı Muhammed Hudâbende: 201
 Irak hükümdarı Şeyh Hasan: 216
 Irak kâseleri: 345
 Irak kervanı: 169
 Irak kervanının emiri Behlevân [=Pehlivan] Muhammed Havîh: 170
 Irak Kölesi: 137, 139, 140, 141
 Irak medreseleri: 650
 Irak Nakîbî'l-esrâfî: 178
 Irak şairi Safiyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ Hillî: 231
 Irakayn ahalisi: 176
 Irakayn: 201, 222, 264, 286, 304, 342, 355, 373
 Iraklı Seyyid Ebu'l-Hasan Abbâdi: 497
 Iraklılar: 177, 181, 348
 Iraku'l-Acem bölgesi: 177
 Iraku'l-Arab: 87
 İbadetgâh: 338
 İbâdiye kolu: 666, 262
 İblis: 130
 İbn Adî: 661
 İbn Battûta: 19, 29, 95, 107, 171, 189, 191, 199, 219, 303, 352, 378, 512, 582
 İbn Beddâ: 663
 İbn Cübeyr: 94, 95
 İbn Cüzeyy: 21, 23, 24, 25, 28, 29, 40, 45, 74, 75, 78, 79, 82, 95, 106, 107, 148, 170, 185, 187, 188, 191, 199, 217, 231, 303, 352, 615, 645, 646, 651, 654, 656, 657, 659, 665, 671, 686
 İbn Ebî'r-Recâ Melik Mücîr: 515
 İbn Gammâz: 24
 İbn Habibe: 22
 İbn Hacc Bilfiki: 23
 İbn Hamdân: 77
 İbn Kalemşâh: 282, 283
 İbn Kenziddin: 666
 İbn Kofl: 41
 İbn Melikşâh: 474
 İbn Müeyyed: 91
 İbn Mülçem: 214, 215
 İbn Müncâ Medresesi: 109
 İbn Ömer Medresesi: 109
 İbn Revâha: 35
 İbn Rûmî diye bilinen Fakih İmâmüddin Hanefî: 103
 İbn Seyyidi'n-Nâs: 22
 İbn Şeyh Abdurrahman İsfîrâyîni: 208
 İbn Şeyhi'l-Câm Şeyh Şîhâbeddin: 450
 İbn Şeyhi'l-Leben: 675
 İbn Şîhne Haccâr: 115
 İbn Tâcûlârifîn: 460
 İbn Teymiyye: 85, 104, 105
 İbn Tîferâcîn: 640
 İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasim: 657
 İbn Ya'kûb: 239
 İbn Yağmûr: 686
 İbn Zîrî: 661
 İbnü'l-Amîd: 42
 İbnü'l-Cevzî: 680
 İbnü'l-Halîfî: 235
 İbnü'l-Kavlemî: 438, 483, 484
 İbnü's-Sevâmelî: 578
 İbnü's-Şarâbşî: 431
 İbrahim b. Edhem: 72, 89, 92, 366
 İbrahim b. Hüseyin b. Ali b. Abdurreft Ribi'i: 24
 İbrahim Bek: 308
 İbrahim Cumâhî: 89
 İbrahim Halil Peygamber: 272, 637

- İbrahim Kapısı: 135, 137, 142, 143
 İbrahim makamı: 135, 140, 141, 151, 159, 160, 161, 165, 166
 İbrahim Şâhbender: 546
 İbrahimî Zaviyesi: 73
 ibrik: 37, 47, 258, 430, 487, 514, 520
 icazet: 198
 içki sürahileri: 629
 içyağı: 276
 idrar: 458
 İdrîs Peygamber: 49, 214
 ifâda tavâfi: 168
 İfrîkiyye [=Kuzey Afrika] sultani Ebû Yahyâ: 21
 İfrîkiyye: 24, 29, 151, 649
 İfrît: 561
 İhlas Sûresi: 531
 İhmîm: 58
 iham: 23, 93, 557
 İhrâmü'l-Kâbe: 166
 İkindi namazı: 37, 47, 53, 92, 644
 ikizler burcu: 18
 İklî: 24
 iksir: 72
 iktâ: 436, 443
 ilgin ağacı: 125
 İlhanlı: 284
 ilm-i yakın: 645
 İlyas: 97
 İmâdeddin Nâbulusî: 67
 İmâdeddin Semnânî: 439, 500
 İmâdeddin Semnânî'nin oğlu Amîdîlîmûk: 500
 İmâdüddin Kaysarânî: 113
 İmâdüddin Kindî: 37
 İmâdülmûk Melik Celâleddin Kîcî: 492
 İmam [=Mehdi]: 216
 İmam Adudiddîn: 441
 İmam Bedreddîn b. Cemââ: 52
 İmam Bedreddîn Kuvâmî: 324
 İmam Burhâneddin Musûlî: 232
 İmam Ebû Abdullâh Ahmed b. Hanbel: 221
 İmam Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs Şâfiî Hazretleri'nin türbesi: 48
 İmam Ebû Abdullâh Muhammed b. Sabbağ: 640
 imam Ebû Abdullâh Sattî: 640
 İmam Ebû Abdullâh Şâfiî: 46, 210
 imam Ebû Abdullâh Übülli: 641
 İmam Ebû Hanîfe: 221
 İmam Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre: 363
 İmam Ebu'l-Hasan Abdurrahman Davudî: 220
 İmam Hüsâmeddin Yâğı: 356
 İmam Kastalânî: 60
 İmam Kîkeldioğlu Salâhaddîn Alâî: 637
 İmam Mâlik: 646
 İmam Mukrî Hüsâmeddin Buhârî: 324
 İmam Sadreddîn Süleyman Lekzî [=Lezgî]: 342
 İmam Salâhaddîn: 637
 İmam Şâfiî kubbesi: 53
 İmam Şâfiî: 48
 İmam Şemseddîn Harîrî: 52
 İmâm Şîhâbeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullah Sühreverdî: 198
 İmam Taķiyüddîn b. Ahnâî: 52
 İmâm Vahîdüddîn Ömer: 198
 İmam Yâfiî: 153
 İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazretleri: 274
 İmâmü'n-Nâhv: 185
 İmâmüddîn Havrânî: 104
 inci avi: 269
 inci avlama mekânî: 266
 İnci avlama noktaları: 269
 inci dalgaçları: 269
 inci işleme: 513
 inci tesiph: 266
 inci: 20, 261, 269, 321, 333, 430, 432, 440, 444, 446, 448, 460, 462, 482, 487, 493, 497, 514, 578, 583, 585, 593
 incir bahçesi: 154
 incir: 70, 137, 307, 367, 391, 656
 inek südü: 682, 684
 inek: 331, 419, 510, 597, 667
 insan eti yiyen gâvur zenciler: 678
 ip: 269, 325, 477, 556, 559, 573, 585
 ipek havlu: 504
 ipek elbise: 46, 290, 321, 333, 613, 669
 ipek gölgelikler: 625
 ipek ilikler: 444
 ipek ip: 479
 ipek iplik: 435
 ipek kumaş: 327, 345, 355, 449, 493, 567, 594, 610
 ipek örtü: 327, 430, 433, 605
 ipek perde: 372, 490, 610
 ipek peştamal: 247
 ipek püskü: 669
 ipek sancak: 672
 ipek sirmali bir hil'at: 495
 ipek yaygı: 314
 ipek: 248, 295, 314, 334, 341, 373, 428, 430, 431, 433, 439, 487, 488, 490, 539, 569, 601, 603, 613, 632, 678
 ipekböceği: 613
 İpekli elbise: 327
 ipekli kumaş: 293, 514, 607
 iplik: 255
 İran dervişleri: 265
 İran hükümdarı Sâbûr Zülektâf [=İkinci Şâpur]: 615
 İran: 264, 267, 269, 289, 306, 546
 İranlılar: 203, 384
 İsa b. Hasan b. Ebî Mindil: 653
 İsa Bedevî'nin kabri: 85
 İsa Bey: 319
 İsa Peygamber: 66, 67, 109, 110, 337, 338
 İsfahan bostanı: 348
 İsfahan: 176, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 205, 225, 276, 286, 612
 İsfahanlı Mağarası: 582
 İsfahanlılar: 204
 İshâk Peygamber: 63, 64
 ishal: 592
 iskemle: 320, 327, 337, 355
 İskender Mağarası: 583
 İskender: 29
 İskenderiye bilginleri: 29
 İskenderiye Feneri: 27
 İskenderiye kadılığı: 30, 37
 İskenderiye surâları: 28
 İskenderiye valisi Kereki: 34
 İskenderiye: 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 44, 46, 50, 224, 274, 381, 393, 481, 638, 640
 İskenderiyeli Sirâceddin b. Kûyük': 679

- İslâm hukuku: 24, 664
 İslâm kaleleri: 655
 İslâm ordusu: 361
 İslâm şehirleri: 397, 623
 İslâm ülkeleri: 94, 616
 İslâm: 21, 217, 222, 231, 273,
     351, 357, 358, 545, 561, 597,
     649, 675
 İslâmın şartları: 452
 İsmail Afganı: 376
 İsmail Peygamber: 139
 İsmailî fedâileri: 87
 İsmailîler: 86
 İsnâ Asheriye İmâmiyye [=Şii
     Oniki İmam]: 215
 İsnâ: 59, 60, 272
 ispâhiye [=sipâhiyan] denilen
     okçular: 626
 İsrâ gecesi: 63
 İstafîli [=Stefani; Astelefos]
     irmağı: 332
 İstanbul: 293, 317, 323, 329,
     332, 335, 338, 339, 341
 istâr: 457
 istihâre: 22
 istihbarat: 473
 istihbaratçı ve casuslarin
     müdürü: 628
 istirâhât [=helâ] çadırı: 436
 isyan: 533, 535
 isyancılar: 462, 505
 işkence: 35
 İt Küçük: 323, 324, 326, 327
 îtipâk: 571
 İtil irmağı: 342
 İtr Pazarı: 227
 İyvallâten kadısı: 664
 İyvallâten menşâcûs: 674
 İyvallâten müserrifi [=müfet-
     tiş] Menşâcû: 663
 İyvallâten: 660, 661, 662, 663,
     665, 666, 682
 İyzeç: 192, 193, 194, 196, 225
 Izâr: 181
 izin kâğıdı: 61
 İzmir Şehri: 293
 İzzeddîn A'zam Melik: 528
 İzzeddîn b. Bedreddîn b.
     Cemâa: 638
 İzzeddîn b. Üşmüneyn: 40
 İzzeddîn Benetânî: 515
 İzzeddîn Melîhi: 39
 İzzeddîn   Üstâdü'd-dâr
     Akmârî: 61
- İzzeddîn Vâsîti: 126, 154
 İzzeddîn: 52
- K**a'bû'l-Ahbâr: 106
 Kaan: 618, 621, 625, 627, 628,
     629, 630
 Kaan'ın kölesi: 624
 Kaan'ın kökü: 627
 kabâ [=kaban]: 276
 kabak: 665, 670, 643, 663
 kabbân: 494
 Kabcak [=Kipçak]: 157
 Kâbe: 38, 59, 125, 135, 136,
     137, 138, 139, 140, 141, 142,
     143, 147, 150, 151, 153, 154,
     160, 161, 162, 163, 164, 166,
     167, 168, 169, 305, 306
 Kâbe hatibi Bahâeddîn Taber-
     î: 59
 Kâbe Kapısı: 138, 140, 142
 Kâbera: 666
 Kabis: 25
 Kâbul [=Kâbil]: 376
 kabul avlusu: 624
 kabul çadırı: 436
 kabul dairesi: 463, 565
 Kacerrâ [=Hacuraho]: 527
 Kaçak Kadi Celâleddîn: 483
 Kadem-i Âdem [=Âdem Pey-
     gamber'in ayak izini]: 566,
     583, 579
 kademü'l-fil [=fil ayağı]: 252
 Kaderî: 274
 Kadi Abdullah: 561
 Kadi Abûrrâhîm Beysânî: 97
 Kadi Burhâneddin: 232
 Kadi Celâleddîn Afganî: 461
 Kadi Celâleddîn isyanı: 438,
     481
 Kadi Cemaleddîn b. Sedîd: 59
 Kadi Ebû Abdullâh Nefzâ-
     vî'nin oğlu Ebû't-Tayyib:
     23
 Kadi Ebû İbrahim: 682, 683
 Kadi Ebû Muhammed
     Abdulvahâb b. Ali b.
     Nasr Mâlikî Bağdadî: 218
 Kadi Ebû Zeyd Abdurrah-
     man Sufî: 241
 Kadi Ebû'l-Haccâc Yusuf b.
     Musa Münteşâkarî: 655
 Kadi Ebû'l-Hâfs: 347
 Kadi Ebûbekir Ahmed b.
     Hasan Haraşî: 210
- Kadi Efharuddîn [=Fahrud-
     dîn]: 625
 Kadi Emîr Seyyid: 604
 Kadi Fahreddîn Kibî: 52
 Kadi Fahreddîn Rîgî: 29
 Kadi Hamza: 320, 324, 326
 Kadi Hân: 418
 Kadi Husâmeddin Mahmud:
     190
 Kadi Hüccetüddîn: 185
 Kadi İbn Abdürrezzâk: 308
 Kadi İmâmeddin Şonkârî
     [=Şavankârî]: 265
 Kadi İsa Berberî: 651
 Kâdi İyâd: 128
 Kadi İzzeddîn Ferîşatâ: 288
 Kadi Kemâleddîn: 407, 450,
     452, 454
 Kadi Kiremî [=Kirimli Kadi]:
     73
 Kadi Kîvâmeddin: 364
 Kadi Mecdîddîn: 200, 201,
     203, 204, 208, 210, 222, 440
 Kadi Necmeddin Taberî: 152
 Kadi Nizâmeddin Kervânî:
     489
 Kadi Nûreddîn: 213, 235
 Kadi Sadr-ı Cihân: 457
 Kadi Sadru'z-Zemân Haci
     Bahâeddîn: 586
 Kadi Safiyüddîn: 36, 242
 Kadi Sâlâr: 387
 Kadi Sâlim: 244
 Kadi Seyyid Şerif Şirâzî: 602
 Kadi Şemseddîn: 312
 Kadi Şerif Celâleddîn: 372
 Kadi Şîhâbeddin Sâylî: 326
 Kadi Tâceddin Erdevili
     [=Erdebilli]: 617
 kadi: 39, 43, 57, 58, 82, 85, 90,
     320, 345, 346, 347, 363,
     431, 432, 434, 439, 452,
     459, 460, 461, 467, 485,
     490, 495, 505, 508, 523,
     526, 534, 542, 546, 550,
     557, 560, 564, 568, 573,
     590, 591, 593, 619, 620,
     621, 623, 649, 655, 656,
     659, 668, 669, 671, 673,
     674, 678
 Kadi'l-cemâa Şerif Ebû'l-Ka-
     sim Muhammed b. Ahmed
     b. Muhammed Hüseyîn
     Sehti: 657

- Kadî'l-kudât [=başkادى] Sadr-ı Cihân Kemâleddin Gaznevî: 430
- Kadî'l-kudât [=Başkادى] Vecî Hüddîn Kâsânî: 405
- Kadî'l-kudâthîk [=Başkadılık]: 426
- Kadî'l-memâlik Sadr-ı Cihân: 453
- Kadife: 603, 648
- kadî-i hâssa: 528
- kadilar: 156, 195, 242, 243, 453, 491, 644
- kadılık belgesi: 29
- Kadın çalgıclar: 401
- Kadın eti: 678
- kadın hizmetçiler: 682
- kadın tutsaklar: 491
- Kadir gececi: 669
- Kadir (Abbasî halifesî): 221
- Kadisiye: 174, 175
- Kadmus kalesi: 85
- Kadr Süresi: 165
- Kafasû'l-Mâ [=su kafesi]: 99
- Kafçak [=Kıpçak]: 322, 342
- kafes: 429
- kafesli pencere: 312
- Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd: 34
- kafî: 667
- kaftan: 308
- kâfir (bitki): 606
- kâfir kamuşı: 602, 606
- Kâfir Şürbedârî: 514
- kâğıt paralar: 620
- kâğıt: 471, 563, 610, 614
- kahârîn: 501, 505
- Kahir, (Abbasî halifesî): 221
- Kahire Sultanı: 638
- Kahire: 41, 45, 51, 54, 104, 109, 213, 272, 274, 275, 638, 639, 679
- Kaim, (Abbasî halifesî): 221
- kakulî: 578, 432
- Kakulla: 606, 607
- kakullî (bitki): 606
- kakum kürkleri: 325
- kakum: 326
- Kal (akdarîya benzer tâhil): 392
- Kalahurra: 652
- kalas: 683
- Kalâvun: 51
- kalay: 252, 294, 435, 439
- Kalb-i Fârih: 520, 521
- kale: 274, 275, 277, 278, 281, 293, 294, 295, 297, 304, 332, 333, 336, 376, 483, 582, 588, 596
- kalem: 471, 610
- Kalenderiyye tayfası: 42
- Kalhât ahalisi: 261
- Kalhât şehri: 259, 261, 534
- Kalî: 584
- Kalikût limanı: 548
- Kalikût Tekkesi: 551
- Kalikût: 244, 251, 543, 546, 549, 551, 552, 554, 555, 593, 633, 541
- Kâliyûr [=Gwalyor] Kalesi: 415, 470, 415, 416, 417, 525
- kalkan: 66, 190, 243, 428, 429, 553, 570, 669, 679, 680
- Kamâra bölgesi: 607
- kamârî denilen öd ağaçları: 606
- Kamaruddîn adını verdikleri kayısı: 275, 282
- kamçı: 311, 344, 427, 430, 462, 573
- Kâmerû dağları: 599, 596
- kamus evler: 600
- kamus ormanları: 491
- kamus: 278, 297, 337, 479, 587, 601, 606, 670
- kamp örtüsü: 353
- kanbar: 559, 560
- Kancanfû: 621, 622, 631, 660
- Kandehâr: 376
- Kandhâr [=Gandhar] hâkimî: 535
- Kandhâr: 535
- kandil: 72, 256, 264, 275, 276, 285, 337, 362, 445, 463, 561, 562, 665, 47, 164, 176, 216
- Kannûc şehri: 474, 475
- kantar: 595
- Kanton: 618
- kap: 562, 566
- Kapı kâtibi: 487
- kapıcı: 427
- kapıkuulu: 313, 330, 275, 319
- kapkacak: 439, 574, 610
- kaplıca: 296
- kaplumbağa kabuğu: 269
- Kara Sunkur: 86, 87
- Karâağâç [=Karaağaç]: 279
- Karâbâğ: 202, 87
- Karacîl [=Himalaya] dağları: 183, 467, 509, 467, 513, 510
- Karâcîl hükümdarı: 467
- Karâfe Kabristanı: 47, 521
- Karâkurum: 628, 630, 361
- Karamânoğlu Bedreddîn: 283
- Karamanoğlu Emir Musa: 235
- Karamânoğlu Sultan Bedreddîn: 282
- Karamanoğlu Yusuf Bek: 274
- karanfil: 602, 606, 607, 633, 666
- Karanlık Ülkesi [=Sibirya]: 325
- karargâh: 318, 323, 474
- Karavna Türkleri: 420
- kardûrı: 559
- karga: 575
- kargı: 431, 547, 601, 603, 669, 670, 677, 680
- kargılı erler: 627
- kârimî: 613
- Karmatiler: 139
- karpuz: 348, 529, 585, 612, 663
- Kârsâuh şehri: 666
- Karüre suyu: 172
- Kârzî: 634
- Kasâ: 674, 675
- kâse: 439, 581
- kaside: 81, 82, 350, 440, 499, 654
- Kasim b. Abdurrahman: 48
- Kasiyûn tepesi: 110, 115
- Kasru'l-İmâre: 215
- Kasru'l-Mecâz: 235
- kassâb: 488
- Kassârîn suyu: 362
- kastal: 298
- Kastamûnya [=Kastamonu]: 302, 304
- Kastamûnya hükümdarı Süleyman Bâdişâh: 304
- Kastamûnyalı Ahi Nizâmedîn: 306
- Kaşân: 185, 225
- kaşânî denilen çini: 261, 372
- Kâşgar: 351
- Kâşhab: 522
- kaşî: 316
- kaşîk: 93
- Kât şehri: 349
- Kât şehrîn kadısı Sadrüsseâria: 350
- Kataka [=Devletabad, Deogir] yöresi: 412

- Katalanılar [=Katalonyalılar]:
 642
 Katam: 523, 524
 katı yağ: 595, 643, 686
 Kâtip-i Memâlik: 235
 Kâtibü'l-Gaybe: 101
 Katîf: 225, 552
 katik: 256, 484
 kâtıpler sokağı: 340
 katır çobanları: 477
 katır: 215, 288, 332, 371, 436,
     443, 473
 katircı: 46
 kattâra: 524, 533
 Katýâ: 61
 kavâl: 315
 Kâviye [=Geyve]: 298, 300
 Kavkav [=Gavgav]: 666, 677,
     681, 682
 Kavlem Câmii: 633
 Kavlem hükümdarı: 549, 550,
     551
 Kavlem limanı: 549
 Kavlem: 244, 539, 543, 550,
     551, 570, 593, 633
 Kavşûn: 52
 kavun: 69, 137, 346, 663, 665
 kayatuzu: 660, 666
 kayık: 264, 269, 336, 564, 585,
     601, 624, 536, 575
 kayıkçular: 626
 kayısı: 302, 665
 Kayrân Melik Safdâr: 469
 Kays: 578
 Kaysar Rumî: 383
 kaysarie [=büyük pazar]: 79,
     344
 Kaysârya [=Kayseri]: 285
 Kayser: 615
 Kayseri: 284
 Kayyâra: 228
 kayyum: 337
 kaz: 613, 617
 Kazan Çarşısı: 227
 Kazân ordusu: 522
 Kazan: 222
 Kâzerûn: 211, 212
 Kâzerûnlu Burhâneddin: 618
 Kâzerûnlu Melîkü't-tüccar
     [=tacirlerin reisi] Pervîz:
     436
 Kâzerûnlu Şeyh Şîhâbeddin:
     546
- kazık: 587
 kazların yumurtası: 613
 kazma: 559
 Kazvîn: 550
 kebab: 434
 kebabçı: 447
 Kebek Hatun: 319, 322, 323,
     327
 kebre: 92
 keçe külâh: 258, 276, 339, 356
 keçe: 289, 312, 315, 339, 374
 Keçi boynuz tatlısı: 69
 keçi derisi: 601
 keçi tüyü: 488, 514, 569, 598
 Kedâ tepezi: 145
 Kefâ [=Kefe]: 319, 310
 Kefâlî Karâs: 333
 Kefâlî Nikûlâ [=Nikola]: 332
 keftâr [=sirtlan, kan içici]: 526
 Kehf kalesi: 85
 Kehf Sûresi: 58, 90, 306
 kek: 346
 kekem türü gemi: 549
 kelâhî: 578
 Kelâle Ribâti: 155
 Kelbâ: 262
 Kelbe limanı: 633
 kelekî: 564
 Kelenbû [=Kolombo]: 584
 kelepçe: 456
 keler: 662
 Kelîl: 199, 634
 Kemâl Kapısı: 399
 Kemâlbûr: 467
 Kemâleddin Abdullâh: 403
 Kemâleddin b. Zemelkânî:
     81
 Kemâleddin Bicnevri: 496
 Kemâleddin Eşmûni: 70
 kemer: 47, 265, 345, 427, 430,
     561
 kemha: 373, 504, 293, 513
 Kenbil Kalesi: 475
 Kenbile: 465
 Kenburnû: 675
 Kendekel [=Kaindecolu]: 555
 kendir: 618
 keneotu: 518
 Kenk [=Ganj] nehri: 379, 395,
     455, 511, 410, 595, 49, 473
 Kennâse denilen [=süpürücü,
     çöpçü]: 473
 Kennelüs adası: 555, 564, 594
 kenvansaray: 61
- kepeksi pirinc: 595
 kepeksi un: 489
 Kerâ [=Kerra]: 410, 412
 Kerâ şehri: 412
 Kerâ: 412
 kerânî (gemi kâtibi): 609
 Kerâydû [=Karhidul]: 555
 Kerbelâ: 216, 348
 Kerbelâlı Şerif Ebû Abdullâh
     Muhammed Hüseyîn: 180
 kerdtî [=valî]: 565
 Kerec: 225
 Keredey-i Bôlî [= Bolu Gere-
     desi]: 303
 Kerek Kalesi kadılığı yapan
     Cemaleddin Asyûtî: 126
 Kerek Kalesi: 92, 117, 118
 Kerek naibi Cemaleddin: 51
 Kerek: 118
 Kereknûh: 70
 kerenbe: 558
 Kereste: 274, 649
 kerkedden [=Gergedan]: 380
 Kermâş kaleciği: 376
 kervansaray: 229, 349
 Kesîbi Ahdar [=yeşil çahilik]:
     108
 Kesîrâ (Kestaneye benzer
     yemiş): 391
 keskin nişancılar: 25
 kesme taş: 292
 kestane ağacı: 665
 keşif ehli: 30
 keşîş: 338, 339
 keşkek: 344
 Keşlû Hân (Sint valisi): 385,
     178, 420, 421, 458, 466
 keşîtvânân: 626
 Keteke: 179, 530
 keten: 55, 252, 314, 327, 341,
     487, 488, 490, 539, 603, 618
 ketker: 587
 Ketriyyûn [=Kşatriyalar]: 532
 Kevlem ve Kalikût limanları:
     27
 Kevrestan [=Kûristan]: 634
 Kevser Sûresi: 101
 Keyâlîr [=Gwalyor] şehri:
     524
 Keyhusrev (Hân Şehîd'in
     oğlu): 409
 Keykubâd (Hân Şehîd'in
     oğlu): 409
 Keylûkerî limanı: 609

- Keylükleri şehri: 609
 Keynük [=Göynük]: 299
 keyvâniye: 501, 505
 Kîc: 225, 360
 kil: 338
 kil: 363
 kılıç: 243, 320, 352, 354, 370,
     428, 429, 441, 456, 475, 511,
     513, 514, 516, 553, 570, 588,
     670, 672
 kılıçlı kalkanlı askerler: 627
 kilim: 40, 275, 276, 278, 284,
     489, 548, 549, 683
 kilise: 66, 98, 111, 292, 297, 309,
     310, 333, 335, 336, 337, 338,
     339, 340, 360, 514, 528, 536,
     553
 Kilitdâr: 418
 kimuz tulumları: 317, 321, 328
 kimüz: 318, 322, 323
 km: 327, 672
 kma: 308, 448
 Kmâ: 59, 272
 Kinavc şehri: 522, 523
 Kinbâya emîrlîgi: 534
 Kinbâya şehri: 461, 481, 484,
     534, 535
 kinnab [=kindap, kendir]: 559
 Kinnasrîn yolu: 84
 Kinnasrîn: 84
 kuntar: 649
 Kırçak: 51
 Kipti Hıristiyânlar: 52
 kiraat bilgînleri: 53, 103
 kiraat ilmi: 29
 Kirâat-ı Kevserîyye: 101
 kiralık adam: 540
 kiralık işçiler: 540
 kırat: 356
 kiraz: 93, 322
 kurba: 119, 260, 264, 331
 kırbaç: 480
 kireç: 254
 Kirem [=Kırmı]: 309, 27, 157
 kurfe [=tarçın] kütükleri: 577
 Kirfvarruh: 196
 Kirman: 202, 225, 286
 Kirmanlı Kivâmüddin: 53
 kırmızı kumaş: 672
 kırmızı yontma taş: 544
 Kirş [=Kerç] boğazı: 309
 Kisra şehri: 522
 kisrak süti: 313, 315
 kisrak eti: 313
 Kisve: 117
 Kişi: 225
 Kişi adaları: 578
 Kitâbu'l-Müdhîs: 680
 Kitâbu'l-Mesâbih: 201
 Kitâbu'l-Mesâlik: 27
 Kitâbu'l-Müfhîm fi Şerhi Sahî-
     hi'l-Müslîm: 106
 kitapçılar: 102
 kitlik: 265, 453, 456, 457, 484,
     485, 526, 473
 Kîvâmeddin b. Tâvûs: 177
 Kîvâmeddin Tamgâcî: 204
 Kîvâmüddin b. Mekîn: 72
 Kîvâmüddin Seftî: 621
 kızıl ateş: 465
 kızıl boyalı: 626
 Kızıl Konak: 446
 kızıl reng: 501
 Kızıl saç: 330
 kızıl taş: 682
 koç: 595, 669, 670, 684
 kolan: 428
 kolluk: 458
 kollukçular: 551
 koltuk: 337, 447, 610
 Konakâr Sultan: 580
 konuk evi: 444
 Konyali İbrahim'in kabri: 489
 Konyali Şeyh Alaeddîn: 635
 korkora [=ticaret gemisi]: 273
 Koşî [=Koççî]: 321
 koşum takımları: 293, 295,
     336, 511
 kova: 251
 Kovil [=Coel]: 460, 521
 Kovil karargâhı: 521
 koyun eti: 321, 327, 643, 663
 koyun kellesi: 508
 koyun postu: 318
 koyun sürüleri: 316
 koyun süttü: 331
 koyun tulumları: 289
 koyun yünü: 284
 Koyun: 41, 245, 251, 265, 272,
     281, 304, 312, 315, 316, 321,
     323, 331, 334, 347, 362, 370,
     371, 374, 492, 502, 566, 611,
     617, 684, 685
 kôz: 298
 köle: 250, 251, 252, 257, 288,
     290, 293, 294, 298, 305, 318,
     320, 321, 331, 332, 333, 343,
     349, 368, 371, 373, 374, 429,
     430, 433, 439, 445, 447, 448,
     449, 453, 463, 470, 473, 474,
     477, 483, 487, 488, 490, 511,
     513, 514, 524, 538, 540, 541,
     548, 549, 554, 563, 569, 570,
     572, 573, 579, 585, 587, 588,
     595, 600, 601, 608, 629, 632,
     666, 669, 670, 672, 674, 675,
     676, 683, 685, 492, 532
 kömür: 347, 614
 köpek balığı: 257
 köpek: 325, 469, 470, 540, 600,
     677, 600, 202, 210
 köprü: 43, 278, 284, 297, 336
 köse: 216
 köse: 561
 köşk: 326
 Köşk-i Lâl: 446
 Köşk-i Zer: 468, 634
 Kuaykâûn dağı: 136
 Kubâ: 130
 Kübar [=Gobir] şehri: 683
 Kubbân [=Koppam] şehri: 588
 Kubbe Kapısı: 175
 kubbe: 292, 294
 Kubbetü Zeyne'l-Âbidîn: 99
 Kubbetü'l-Ceyşânî diye bili-
     nen türbe: 411
 Kubbetü'n-Nesr [=kartal kub-
     besi]: 99
 Kubbetü's-Sâhra: 66
 kubûr-i aşikan: 530
 Kuds: 637
 Kudusî [=aba gibi sert bir
     kumaş]: 295
 Kudüs işi: 248, 355
 Kudüs kadısı: 62
 Kudüs kumaş: 247
 Kudüs: 65, 66, 68, 108, 355
 Kûfe ahalisi: 174
 Kûfe Mezarlığı: 215
 Kûfe: 173, 213, 214, 215, 219,
     228, 234, 543, 634
 Kûfeliler: 215
 Kûh-i Bûzne: 612
 Kûh-i Süleyman: 376
 Kûhistan dağları: 367
 Kûhistan: 366
 Kûka hükümdarı Dunkûl: 536
 Kûka şehri: 536
 Kûkântâna: 470
 Kulâc adlı naib: 546
 Kulay: 200
 kulbulmâs: 633

- Kulcünd: 469
 kule: 432, 478, 586, 602
 Kulhisâr [=Gölhisar]: 278
 Kulistan [=Gülistan]: 567
 kulkas [=fil kulağı]: 544, 667
 kulşebbu [=gülşebboy]: 489
 Kulva Hükümdarı: 250
 Kulva: 249, 251
 Kulvanılık; at çobanlığı: 420
 Kuma, Kuban: 316
 Kumâre: 336, 340
 kumârî: 578
 kumaş döşeli sedir: 290
 kumaş: 39, 46, 76, 84, 93, 102,
     245, 252, 293, 346, 355, 372,
     428, 449, 483, 497, 503, 554,
     565, 569, 577, 601, 617, 618,
     626, 648, 668, 679, 682, 683,
     685
 Kums [=Konsolos]: 337
 kumul: 349, 365
 Kunakâr şehri: 580
 Kunâr: 580
 Kuncikeri: 549
 Kundûs: 374
 Kûnya [=Konya]: 282, 283
 Kurayât imanı: 633
 Kurban bayramı: 26, 168, 258,
     431, 648, 686
 kurbânî balı: 566
 Kureyş döneni: 163
 Kureyş kabilesi: 420, 515
 Kureyş: 141, 163
 Kurî Mensâ şehri: 678
 Kurmada: 652
 Kurmule kasabası: 584
 kurşun kubbe: 99
 kurşun: 292, 362
 kurt derisi: 341
 kurt: 681
 Kurtay: 624
 Kurtubi: 47, 106
 kuru ceviz: 556
 kuru et: 344, 565
 kuru gıda: 302
 kuru Huvârezm bostanı: 348
 kuru üzüm: 70, 356
 kuru yufka [=işkefe]: 508
 kurûh: 379
 Kurûn Minâresi [=Boynuzlu
     Minâre]: 174
 kurutulmuş et: 565
 Kuruyemiş: 348, 487, 489
 Kûs: 59, 60, 61, 272
- Kusantîne: 23
 Kusayr kalesi: 85
 Kusayr: 69, 85, 271
 kuskus: 666
 Kustantiniye: 98, 319, 334,
     337, 338, 340, 341, 346, 330
 Kusûr Sûrt: 26
 kuş kabartması: 248
 kuş: 258, 259, 447, 540, 575
 kûşân: 247, 539
 kuşlar: 210, 258
 kuşluk namazı: 37, 538
 Kütâhya [=Kütâyal]: 279
 Kutam b. Abbâs: 441
 Kutayf: 269, 270
 Kutbeddin (Sultan Alâeddîn'in oğlu): 398
 Kutbeddin Aybek: 404, 405
 Kutbeddin Haydar Alevî: 386
 Kutbeddin Hüseyin: 198
 Kutbeddin Nakşîvânî: 638
 Kutbeddin Temteneh [=Te-
     hemten] Tûrânşah: 265
 Kutbeddin: 252, 266, 386, 398,
     400, 401, 404, 405, 414, 415,
     416, 417, 418, 420, 422, 443,
     506, 586
 Kutbulmekîl: 378
 Kutbulmûk: 462
 Kutbulmûk oğlu Davud: 477
 Kutbulmûk: 499, 179
 Kutlû [=Kutlu] Dümür: 345
 Kutlu Ev: 161, 234
 Kutlû Hân: 471, 472, 479, 482,
     530, 359
 Kutlu Mabet: 142, 143, 144,
     147, 150, 151, 159, 160, 164,
     165, 166, 169
 Kutlu Meşhed: 208
 Kutsal Kaya [=Sahre]: 340,
     336
 Kutsal Oluk [=Altınoluk]:
     139, 160
 kutvâl [=Emniyet müdürü,
     Kalebend] Melik Muham-
     med Herevi: 387, 417, 627
 Kuvayîr ırmâğı: 80
 Kuvayîl: 544
 Kuvîl [=Kovîl]: 516
 kuyu: 77, 249, 251, 297, 457,
     518, 539, 558, 679
 kuyumcular: 102, 227
 Kübeyş b. Mansûr b. Cem-
     mâz: 129
- Kübik taşlar: 99
 küçük boru: 501
 Küçük Dîmaşk: 87, 373
 Küçük Hatun: 321
 Küçük Saray/Saraycık: 343
 Küçük Saruca Bey: 341
 Küdrû (bir dari türü): 392
 kûfe: 31
 kûfeki taşı: 366
 kûheyelan: 290
 kûheyân: 341, 347, 350, 428,
     447, 495, 496, 605
 kûl: 458
 kûlâh: 279, 321, 339, 355, 427,
     430, 448, 452, 461
 kûlhancı: 56
 kûlicâ: 346
 Kümiş [=Gümüşhane]: 287
 kûncit [=kûncad] susam yağı:
     395
 kûndür: 257
 kûndüre: 558, 564
 kûp: 328, 558, 610
 kûpe: 678
 kûrekçiler: 535, 609, 618
 kûrk: 318, 326, 341, 357
 Kûrle [=Gûrle]: 297
 Kûrre vadisi: 180
 kûrsu: 355
 Kûrtler: 190
 Kûrûş vadisi: 172
 Kûsây [=Kusây] (Hint dilinde
     Allah'ın ismi): 396
 Kûseyr: 270
 Kûst Asb Bahâeddîn: 464
 kûttâ: 559
 kûttâb-ı eşgâl: 628
 Kûttâbû'l-bâb [=kapı kâtiple-
     ri]: 434
 kûvet: 443
- Lâdîk hükümdarı: 280
 Lâdîk: 279, 279
 laham [=veya luhme; büyük
     testere balığı]: 257
 Lâherî [=Larbender]: 383, 384
 Lâhevîli [=Larbenderli] Emir
     Kâbûla: 451
 Lâhûr [=Lahor]: 404
 Lâr diyarı: 203
 Lâr Sultanı Celâleddîn: 268
 Lâr Şehri: 267
 Lârende [=Karaman] Sultanı:
     283

- Lâşe diye adlandırılan Hint eşekleri: 510
lâzeverd [=laciverd] boyası: 365
lâzeverd taşı: 365
Lâzkiye: 69, 90, 91, 273
Leccûn: 117
legen: 430, 432, 594
Lek: 383, 483, 509, 529
Leknavî: 409, 410, 596, 599
Lemkî adlı cariye: 553
Levâta kabilesi: 19
Levh-i Mahfuz: 34
Libya: 649
Licamîye: 658
Lihyânî: 29
Lihye: 111
Lika-i Sa'deyn [=iki talihlinin buluşması]: 595
liman: 264, 294, 546, 565
Lîmî oymağı: 249
Lîmî şehri: 249
Lîmliler: 666
Limon suyu: 291
limon: 247, 249, 390, 391, 489, 557, 581, 582, 611, 625
Lû'lû adlı köle: 52
Lubbân [=Günlük Ağacı]: 606
Lubbân-i Câvî [=Câva gülüyü]: 602
Lûbya (bir bakla türü): 392
lukaymatulkadî [=kadi lokması]: 504
Luknov: 473
Lûlâ: 542
Lu-lu: 330
Lum'ân dağı: 257, 258
Lûr bölgesi: 635
Lûr halkı: 278
Lût gölü: 64
Lût kavmi: 64
Lût Peygamber: 64
Lübnan dağı: 92
- M**a'ber kiyiları: 585
Ma'ber seferi: 471
Ma'ber sultani: 577, 578
Ma'ber yöresi: 439, 505
Ma'ber yöresinin hâkimî Damgânî Giyâseddin: 528
Ma'ber: 469, 470, 511, 529, 539, 555, 564, 566, 576, 577, 578
Ma'berli: 567
Ma'rûf Hoca: 234
- Ma'rûf Kerhî: 199
Ma'sûk Kalesi: 228
Maân: 118
Maarra: 75, 636
mabet kapısı: 338
mabeyinciler: 243, 384, 497, 499, 501, 508
Mácar şehri: 317, 318
Mâcûl şehri: 190
macun: 465
mâfakelû: 564
mağara: 265, 456, 473, 581, 582, 597, 598, 601
Mağârâtü'l-Dem: 110
Mağârâtü'l-Cû' [=Açık Mağarası]: 110
Mağnîsiye beyi: 294
Mağnîsiye [=Manisa]: 294
Mağrip [=Fas] ülkesi: 180
Mağrip altını: 179, 316, 347, 414
Mağrip dirhemi: 643, 644
Mağrip okiyesi: 635
Mağrip rathı: 595, 644
Mağrip: 28, 29, 134, 158, 197, 201, 336, 350, 365, 367, 372, 430, 447, 543, 597, 613, 643
Mağripli Ebû'l-Berekat Berberî: 562
Mağripli Hasan: 158
Mağripli Şeyh Ebû Abdullâh Züvâvi: 143
Mağripler: 62, 382, 562, 637, 640
Mahalle-i Kebire: 40
mahâre [=iki kişisinin birbirini denegeleyerek bindiği özel tahtrevan]: 349
Mahcûb: 67
Mahdûme Cihân yani valide sultan: 486
Mahdûme Cihân'ın konağı: 487, 490
Mahfût dağı: 172
Mâh-i Hak, Hızır Hân'ın ana-sı: 414
mahmil [=sedyemsi koltuk]: 353
Mahmil Günü: 54
Mahmud b. Sübük Tikîn: 376
Mahmud Hîvekî: 350
Mahyâ Gecesi: 176
mahzen: 456
mâiddûhn [=dûhn suyu]: 314
- Mâissemâ [=Göksuyu] Oğulları: 181
makam elbiseleri: 85
Makam-ı İbrahim: 140
makas: 269, 276
Makdeşav [=Mogadişu]: 566, 245, 246, 247, 250
Makdeşav Sultanı: 246
maket: 653
Maksûre: 100, 114
Maksûretü's-Sâhabâ: 114
Malabar: 539, 550
Mâlakka inciri: 348
Malakka: 655, 656, 658
Malakkalı Hatip Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali: 656
Mâlava: 523
Maldiv adaları: 529, 556, 564, 577, 586, 590, 592, 593
Maldiv balığı: 601
Maldivliler: 557, 559, 564, 567
mâlem odası: 558
Mâlik b. Dinâr: 186
Mâlik b. Enes: 163
Mâlik b. Tavk: 635
Malikî başkadısı Cemaleddin Meslâtî: 635
Mâlikî başkadısı Şerefüddin: 106
Mâlikî bilgini: 67
Mâlikî imamî Şeyh Ebû Abdullâh Muhammed: 149
Mâlikî Medresesi: 59
Mâlikî mezhebi: 39, 100, 113, 117, 126, 128, 308
Mâlikî mezhebinin imamî Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdurrahman: 143
Mâlikî ulemâsı: 53
Mâlikîler: 106, 164, 342
Mâlikîlerin başkadısı: 83
Mâlikîye ölçüsü: 66
Mallî [=Mali]: 559
Mallî hükümdarı: 666
Mallî kadısı Abdurrahman: 667
Mallî: 665, 667, 671, 674, 675, 677, 679, 681, 682
Maltîm diye bilinen kasaba: 40
Mâlû'l-Emir: 192
Mâlva [=Malva]: 528
Mâmâ yolu: 583, 584

- Mâmâ: 579
 manastrı: 91, 338, 339, 553
 mâneyek: 564
 mancınık: 50, 536, 553, 652
 manda derisi: 156
 manda süti: 41, 381
 manda: 579, 595, 611
 mangal: 439
 mango: 390, 539
 Mânîkbûr [=Manikpur]: 412
 Manisa: 293
 Mânîstâr [=manastrı]: 338
 Mansûr b. Cemmâz: 177, 543
 Mansûr b. Lübeyde: 250
 Mansûr b. Ömer: 162
 Mansûr b. Şekl: 131
 Mansûra vadisi: 186
 manûrt: 535
 manzara resimleri: 335
 Manzûme fî'l-Mesâili'l-Hilâ-
     fîyye beyne'l-Fukahâ'l-Er-
     baa: 363
 marangozlar: 626
 Marbelâ: 655
 Mardin hükümdarı Melik
     Mansûr: 232
 Mardini: 231
 Margalita adında bir Rum
     cariye: 295
 Margîş merası: 370
 Marh şehri: 523
 Marhata kabelesi: 531
 Marhatalilar: 532
 Mâristân [=Hastane]: 220
 martaban, büyük tencere: 611
 Martelmîn adlı Cenevizli: 273
 Mâruf Kerhû: 220
 mâs: 197
 Mâsseme: 58
 Masîra adası: 257, 259
 Masîra ahalisi: 258
 maske: 269
 Maskit: 633
 Mâş (bir cins burçak): 392
 mâş yaprağı: 392
 mâşîye [=yürüyen]: 584
 Maşkûk: 173
 maşrapa: 293
 matem giysisi: 629
 Mâverâünnehr Sultanı: 353
 Mâverâünnehr: 349, 351, 352
 mavi boncuk: 557
 mavi kumaşlar: 317
 Mavi Su Nehri: 599
 Mavrî: 523
 Mayhoş: 390
 Mâyın kasabası: 200
 Mâyın: 634
 Maymun dağ: 612
 maymun: 581
 Maymunlar: 581
 Mâzûna: 642
 Mêmûn: 50
 Mebrekü Nâkati'r-Resûl
     [=Peygamber devesinin
     çöktüğü yer]: 134
 Meccidiye Medresesi: 200
 Mecdüddin Aksarâyî: 53
 Mecdüddin Nâbulusî: 69
 Mecmâü'l-Bahreyn: 618
 Mecnun Hasanı: 158
 Mecûsîler: 174
 meddâhîn [=mizahbilir övgü-
     cüler]: 507
 Medîne: 128
 Medina: 30, 51, 104, 120, 121,
     125, 126, 127, 128, 129, 130,
     131, 132, 133, 152, 172, 177,
     224, 270, 304, 355, 450, 543,
     639
 Medine-i Beydâ: 650
 medrese: 47, 79, 195, 196, 226,
     275, 277, 278, 285, 288, 289,
     290, 292, 344, 345, 347, 350,
     372, 373, 446, 481, 659
 Medreseler: 46, 219
 Medresetü'n-Nûriye: 106
 Mefrûr: 272
 Mehâlib: 242
 Mehdî-i İsa [=İsa'nın beşiği]:
     336
 Mehdi, (Abbasî halifesi): 221
 Mehdiilik davası: 89, 90
 Mehdiye: 22
 Mehel adası: 561, 564, 565,
     571, 576
 mehr-i misl [=genel olarak
     akranlarının aldığı mehir
     neyse o miktarı]: 560
 Mehtûli Kalesi: 332
 Mehvâ (Armut gibi bir mey-
     ve): 391
 Mekâsim: 111
 Mekke [=Mekke] köyü: 298
 Mekke: 31, 34, 51, 58, 120,
     125, 127, 128, 133, 134, 135,
     136, 137, 139, 142, 143, 144,
     145, 146, 147, 148, 149, 150,
     151, 152, 153, 154, 155, 158,
     159, 161, 162, 163, 164, 165,
     167, 168, 169, 170, 172, 173,
     216, 234, 235, 236, 237, 238,
     239, 240, 270, 304, 345, 352,
     355, 450, 503, 543, 599, 638,
     639
 Mekke ahalisi: 146, 151
 Mekke halkı: 149
 Mekke Kabristanı Muallâ
     Kapısı: 145
 Mekke kadınlar: 150
 Mekke kadısı: 150
 Mekke şeyhlerinden Şîhâbed-
     din Hanefî: 639
 Mekkeliler: 141, 145, 159, 162,
     163, 164, 165
 Mekkî: 639
 Mekrân diyarı: 225
 Mekrân: 360
 meleff: 293
 melekût evreni: 32
 Melik Aziz Hammâr: 481
 Melik Bahâdûr: 592
 Melik Bayram: 422
 Melik Bedreddîn Devlet Şâh:
     468
 Melik Beşir Zavîyesi: 513
 Melik Buğra: 431
 Melik Cihân Bunbul: 481
 Melik Devletsâh: 470, 502
 Melik Dînâr: 225
 Melik Eşref: 86
 Melik Fâdîl Ebû İshâk b.
     Muhammed Şâh İncû: 203
 Melik Fethullah: 449
 Melik Firuz: 383, 431, 475
 Melik Gâzî: 420
 Melik Hûseng: 470
 Melik Hüseyin: 368, 369, 370,
     371
 Melik İbrahim Bençî: 477
 Melik Kâfur: 423
 Melik Kalâvun: 124, 125
 Melik Kebek: 73
 Melik Kebîr [=büyük bey]
     Kabûla: 495
 Melik Kemâleddin Kurk
     [=Gurk]: 470
 Melik Kirây [=Giray]: 493
 Melik Kutbeddin Temehten:
     225
 Melik Mansûr Kalâvûn: 638

- Melik Mansûr Kalâvûn'un
türbesi: 46
- Melik Mell'in oğlu Nâsîred-
dîn: 482, 483, 531
- Melik Mes'tûd: 592
- Melik Muazzam: 119
- Melik Mucîr b. Zü'r-recâ: 431
- Melik Mugîs: 633
- Melik Muhammed Silâhdâr:
589
- Melik Muhlis: 431
- Melik Mukbil: 481, 483, 484,
534
- Melik Muzaffer diye bilinen
Yusuf b. Resûl: 143
- Melik Mücîr b. Ebî Recâ: 586
- Melik Naib [=Başmabeyinci]:
414
- Melik Naib: 415
- Melik Nâsîr Ebu'l-Feth: 51
- Melik Nâsîr Muhammed: 638
- Melik Nâsîr: 28, 35, 36, 39, 46,
51, 52, 54, 60, 68, 81, 84, 85,
86, 87, 92, 102, 103, 104, 106,
113, 117, 118, 125, 144, 150,
160, 161, 167, 168, 196, 224,
236, 270, 271, 283, 355, 503,
522, 633, 650, 666
- Melik Nâsîr'in özel hocası
Hadak adlı hanımfendi:
235
- Melik Nâsîr'in sakısı Emir
Bük Tûmûr [= Bey Timur]:
51
- Melik Nâsîr'in valilerinden
Atrîs: 73
- Melik Nâsîreddîn b. Aynûl-
mûlk: 530
- Melik Nûreddîn: 71, 72
- Melik Nuvâ: 477
- Melik Nûkbiye: 431, 432, 456
- Melik Sabîh: 503, 508
- Melik Sâlih: 42, 51, 232, 638
- Melik Sünbül: 548, 549
- Melik Şah: 416
- Melik Tatar: 450
- Melik Temûr Şürbedâr: 469
- Melik Tikîn: 422
- Melik Toğî: 432
- Melik Varna: 361
- Melik Zâhir: 72, 89, 105, 146,
632
- Melike [=Prenses] Urducâ:
609
- Melike Taytuğlı: 324
- melik-i arz: 358
- Melik-i Kebîr [=beylerin başı]
Kâbûla: 428
- Melikü'l-mülük Semnanlı
Îmâdeddin: 448
- Melikü'l-ümerâ [=vali]
Argunşah: 108
- Melikü'l-ümerâ [=vali] Sey-
feddin Tenkîz: 105
- Melikü'l-ümerâ Taylân: 90, 91
- Melikü't-tüccar: 436, 462
- Melikzâde Ahmed b. İyâs
(Sultan Muhammed'in
veziri): 424
- Mellâhîn köyü: 233
- memba suları: 279
- memlûk askerleri: 226
- Memlûk sultânı Sâlih İsmail
b. Nâsîr: 157
- menârî: 372
- Menâr Mendeli [=Minnari
Mandel]: 579
- menâsîkü'l-hacc: 166
- Menâzilü'r-reml: 639
- Menbesâ [=Monbassa] adası:
249
- Mencerûr [=Mangalor]: 542
- Mencerûr Hükümdâr: 542
- Mencerûr şehri: 526
- mendil: 323, 557, 669
- Menekşeler: 96
- Menfelût Câmîi: 58
- Menfelût şehri: 57
- menkübe: 427, 439, 440
- Menlevî: 57
- menn: 484
- Mensâ Musâ: 675, 678, 679
- Mensâ Süleyman: 669, 671,
674, 675, 678
- menşâcû: 674
- Menteşeoglu Şucâeddîn
Urhân Bek: 282
- Menûf kadısı / Şerefüddîn
Demîri: 40
- Menûf şehri: 50
- Mer'iz: 231
- mera: 312, 316, 374
- Merâga: 87
- Meragali Ermiş Kemaleddin:
67
- merasim bölümü: 333
- merasim memuru: 306
- merâtib [=bando]: 534
- mercân: 432, 514
- mercimek: 278, 612, 643
- Mercûm: 173
- merdiven: 583
- Merîni Devleti: 639
- Merîye [=Almari]: 657
- Merkab Kalesi: 91, 92
- mermer: 63, 65, 66, 288, 292,
337, 339, 362
- Merrâkeş: 659, 660
- Merrâkeşli Ali Zûdî: 667
- Merr-i Zahrân: 134
- Mersin ağacı: 79, 90
- Merv: 367
- Mervân: 123, 124
- Merve: 144, 149, 159, 162
- Mervî: 232
- Meryem: 65, 563
- Merzec Ağa: 376
- Mes'â [=koşunun yapıldığı
yer]: 162
- Mes'ûd: 204, 367, 368, 454
- Mes'ûdabad: 396, 397, 442
- Mesâmîde taifesi: 24, 26
- Mescid-i Akdâm: 109
- Mescid-i Aksâ Tekkesi: 637
- Mescidi Aksâ: 66
- Mescid-i Atîk: 200
- Mescid-i Haram: 58, 65, 137,
142
- Mescid-i Nebî: 224
- Mescidü'l-Feth: 131
- Mescidü'l-Kütbiyyîn: 659
- mescit: 41, 52, 55, 62, 66, 68, 89,
98, 99, 101, 108, 109, 110,
112, 117, 119, 120, 121, 122,
130, 131, 142, 145, 146, 184,
186, 189, 211, 229, 401, 417,
533, 542, 545, 553, 639
- Mesih: 94
- Mesireler: 98
- Mesleme b. Abdülmelik Kale-
si: 332
- Mesnevî: 283
- Messûfe kabilesi: 541, 661,
663, 674
- Messûfeli Ca'fer b. Muham-
med: 682
- Messûfeli Ebû Muhammed
Bendekân: 664
- Messûfeler: 661, 662, 664, 670
- mest: 276, 586
- Meş'aru'l-Haram: 167
- meşale: 562

- Meşâriku'l-Envâr: 210
 Meşhed şehri: 368
 Meşhed-i Ali b. Musa Radîyî:
     368
 Meşhed-i Ali: 103, 175, 181,
     185
 Meşhed-i Ebûbekir: 103
 Meşhed-i Hüseyin: 103, 185
 Meşhed-i Kellâse: 103
 Meşhed-i Mukaddes: 48
 Meşhed-i Osman: 103
 Meşhed-i Rıza: 372
 Meşhed-i Sâhibi'z-Zemân
     [=Zamanın] Efendisinin
     Meşhedi: 215
 meşrubat [=boza]: 321
 Mevkîf [=Vakfe yapılan yer]:
     167
 Mevlânâ [=Efendimiz]: 259
 Mevlânâ Celâleddîn İmâdî:
     345
 Mevlânâ Celâleddîn: 283
 Mevlânâ Fâdiî: 196
 Mevlânâ Fadullah Rûdavî:
     345
 Mevlânâ Hümâmüddîn: 345
 Mevlânâ Hüsâmeddin Meş-
     şâti: 346
 Mevlânâ Hüsameddin Yâğı:
     353
 Mevlânâ Radîyyüddîn Yah-
     yâ: 345
 Mevlânâ Şemseddîn Sencerî:
     345
 Mevlânâ Zeynüddîn Makdisî:
     345, 346
 Mevlid Kandili: 680
 mevlid merasimi: 648
 Meymen: 203, 634
 Meyneka kalesi: 85
 meyve: 188, 241, 251, 261,
     268, 275, 277, 280, 281, 282,
     284, 288, 292, 298, 307, 334,
     350, 362, 372, 375, 576, 581,
     585
 meyveciler çarşısı: 175
 meyveler: 379
 meyvelik: 299
 mide söken ilaç: 667
 mihaffe türü [=kölelerce taşı-
     nan] tahtrevan: 569
 Mihâil adında bir Rum i.köle:
     292
 Mihail: 330
- muhlar: 438
 mihr: 451, 574
 mihrap: 66, 544
 Mikat: 162
 Miknâse ahalisi: 635
 Miknâseli Muhammed b.
     Ömer: 681
 Mil Ahdar: 144
 Milâs beyi: 282
 Milâs hâkiminin oğlu İbra-
     him Bek: 281
 Milâs Sultanı: 282
 Mileyen Ahdarayn: 144
 Milyâne şehri: 22
 Mime emiri: 678
 Mime: 677, 678, 679
 Minâ: 136, 146, 147, 166, 167,
     168, 234
 Minâre Beydâ [=Ak Minâre]:
     109
 minare: 100, 124, 181, 185, 186,
     400, 659
 minder: 260, 278, 315, 327,
     428, 430, 431, 432, 443, 447,
     448, 488
 Mindevey Kapısı: 399
 minutâ [=mantol]: 321
 Mir Hasan: 223
 mîrâ: 489
 misafirlik hediyesi: 668
 mish: 338, 339
 Misir ahalisi: 56
 Misir başkadılığı: 102
 Misir başkادısı İzzeddîn'in
     amca oğlu İzzeddîn b.
     Cemâa: 637
 Misir bilginleri: 50
 Misir çarşlarının muhtesibi:
     53
 Misir ferasesi: 553
 Misir halkı: 43, 56
 Misir Hoca: 223
 Misir hükümdarı Melik İsmâ-
     il: 157
 Misir hükümdarı, Melik
     Nâsır Hasan: 638
 Misir işi: 248, 302, 495, 663,
     669
 Misir kadısı Necmeddin Bâli-
     sî: 235
 Misir kılıçları: 492
 Misir limanları: 274
 Misir medreseleri: 650
 Misir Nakibü'l-Eşrafı Seyyid
- Şerif Bedreddîn Hüseyînî:
     53
 Misir ratlı: 207, 489
 Misir sultani Melik Nâsîr: 29
 Misir şehrleri: 70
 Misir şekerî: 612
 Misir valisi Hasîb: 55
 Misir yünü: 247
 Misir: 37, 39, 41, 43, 45, 46,
     47, 49, 50, 51, 53, 54, 55,
     56, 58, 59, 61, 62, 68, 69,
     70, 75, 76, 81, 83, 85, 86,
     87, 91, 102, 103, 108, 109,
     126, 134, 136, 150, 151,
     152, 154, 157, 159, 166,
     167, 168, 169, 178, 191,
     207, 223, 224, 232, 235,
     236, 242, 244, 245, 248,
     259, 272, 275, 277, 278,
     282, 283, 286, 289, 302,
     305, 306, 315, 319, 322,
     336, 340, 342, 355, 372,
     373, 397, 402, 421, 430,
     438, 490, 495, 503, 521,
     531, 553, 569, 613, 637,
     643, 663, 669, 680, 682, 685
 Misir [=Kahire]: 44
 Misir'in Asyût yöreni: 126
 Misir'in Matarîye kasabası:
     127
 Misir'in Saîd bölgesi: 153
 Misirlî Abdullâh: 297
 Misirlî Araplar: 503
 Misirlî Burhâneddîn: 92
 Misirlî gezgin Abdullâh: 297
 Misirlî Ibn Burhân: 246
 Misirlî Şeyh Şîr-i Siyâh: 374
 Misirlî: 90, 585
 Misirlîlar: 378
 Misirlînin tekkesi: 638
 misk ceylanları: 596
 misk: 176, 227, 513
 miskal: 660, 674, 675, 677, 678,
     682, 683, 684
 Mislâté: 26
 Misrâte: 26
 Misrî: 29
 misriye: 547, 548
 misvak: 428
 Misyâf kalesi: 85
 müşvere [=büyük salon]: 603
 Mittîca yolu: 22
 muzrak: 259, 260, 547, 663, 670,
     672, 677

- Mizzetü'i-Kelb: 111
 Moğollar: 342
 Monbassa adası: 249
 Monbassa Şehri: 249
 mozaik: 335, 338
 Mu'tadid, (Abbasî halifesî): 221
 Mu'tâsim, (Abbasî halifesî): 221
 Mu'tasimbillah: 352, 382
 Mu'temed, (Abbasî halifesî): 221
 Mu'tezile mezhebi: 345
 Mu'tezîlî, (Abbasî halifesî): 221
 Mu'allâ Kâpîsî: 158, 163, 166
 Muallim Cariyeler: 682
 Muarrif [=tanîthîci, teşrifatçı] Alâeddin: 312
 muarrif adı verilen teşrifatçılardan: 507
 Muâviye oğlu Yezid: 620
 Muâviye: 102, 106, 126, 620
 Muâz b. Cebel'in mezarı: 69
 Muaz: 240
 Muazzam Hüseyin: 367
 Mübâreke: 553
 Mugaylan ağacı: 128
 mugaylan ağaçları: 260, 267
 mugaylan: 518
 Mugîs îbn Melik'il-mülük: 257, 450, 451
 Mügistan (Hürmüz şehri): 264
 Muğla şehri: 281
 Muhabirler: 130, 145
 Muhammed b. Abdullah Ameveyh: 198
 Muhammed b. Ali: 84
 Muhammed b. Burhân: 153
 Muhammed b. Cemmâz: 250
 Muhammed b. Ebi's-Şerefi Harbevî: 441, 445
 Muhammed b. Ebû Sehl: 65
 Muhammed b. Fahd Kureşî: 153
 Muhammed b. Fakih Cezûlî: 667
 Muhammed b. Hacer: 22
 Muhammed b. Hasan Askerî: 216
 Muhammed b. İbrahim: 162
 Muhammed b. Kasım Kureşî: 381
 Muhammed b. Muhammed İbn Cüzeyy Kelbî: 20
 Muhammed b. Muzaffer: 225
 Muhammed b. Râfi: 117
 Muhammed b. Sîrîn: 186, 634
 Muhammed b. Şümeyle b. Ebû Nûmeyy: 250
 Muhammed b. Tuğrîl b. Abdullâh b. Gazzâl Sayrafî: 115
 Muhammed b. Vâsi: 186, 634
 Muhammed Bağdâdi: 382
 Muhammed Çelebî: 278
 Muhammed Havâcê: 316
 Muhammed Hudâbende: 87, 222
 Muhammed Masmûdî Mağribî: 595
 Muhammed Mehrâvî: 374
 Muhammed Necîb: 470
 Muhammed Şâh: 398, 420, 425, 426, 464
 Muhammed Şâhbender: 550
 Muhammed Uzbek Han: 319, 346
 Muhammed, Şeyh Zencânî: 199
 Muhassab: 145
 Muhassar vadisi: 167, 168
 muhibîr: 379
 Muhiddîn: 201
 Muhsîlü'l-mülk Nezerbârî: 456
 muhmalât [=yumuşak, üzeri tüylendirilmiş] pamuk kadefesi: 603
 Muhsînî: 43
 Muhtâr b. Ebû Ubeyd: 215
 Muhtedî (Abbasî halifesî): 221
 muhtesib: 54, 460
 Muizziddîn (Balaban oğlu Nasreddîn'in oğlu): 409
 Muizziddîn (Sultan Şemseddîn'in oğlu): 406
 Muizziddîn (Şeyh Feridüddîn'in oğlu): 393
 Muizziddîn b. Nâsireddîn: 400
 Muizziddîn Dîhlî: 595
 mukarrada: 504
 mukâsîrî: 439
 mukattâat: 82
 Mukattâm dağı: 47
 Mukbil Telingî: 534
 Mukl denilen [=kokulu bir ağaç]: 134
 Muktedir, (Abbasî halifesî): 221
 Muktefi, (Abbasî halifesî): 221
 Mulaybâr [=Malabar]: 539, 542, 546, 566, 577
 Mulcâva Hükümdarı: 607
 Mulcâva: 605, 606
 Mûlî: 666
 Multân Câmiî: 420
 Multân Emiri: 387
 Multân: 178, 359, 363, 364, 378, 379, 383, 386, 387, 388, 409, 420, 459, 466, 480
 Multânlî Riza: 510
 Multânlî Rükneddin b. Bahâeddîn Ebû Zekerîyyâ: 458
 mum: 89, 284, 285, 292
 Muntasir (Abbasî halifesî): 221
 Murâd Bek: 280
 Mûrtibîn: 683
 murûriye: 648
 Murvârî diye ünlenen muz: 261
 Musa b. Nusayr: 652
 Musa b. Osman: 21
 Musa Bek: 283
 Musa Kâzîm: 220
 Musa Muzrik: 162
 Musa Peygamber: 108
 Musa Peygamber'in hanımı: 70
 Musa ve Muhammed Merrâ-keşî adlarını taşıyan şeyhler: 60
 musallâ: 671
 mushaf: 47, 141, 212, 218, 236, 428, 562, 563
 Muslihiddîn: 277, 294
 Mustâ'sim (Abbasî halifesî): 221
 mustahrec: 628
 Mustansîr (Abbasî halifesî): 221
 Musul: 225, 227, 228, 230, 234, 374
 Musullular: 230
 Mûşhvâr: 450
 Mût/Mot (küdrûya benzer tâhil): 392
 mut'a nikâhi [=ayrılma vakti baştan belirlenmiş nikâh]: 560
 mutanfas: 670
 Mutaylab: 61
 mutfâk bacaları: 318

- Mutî (Abbasî halifesi): 221
 Mutra: 587, 588, 590
 Muturnî kasabası: 301
 Muturnî: 302
 Muturnî'ye [=Mudurnu]: 300
 Muvalihîdi: 22
 Muvattâ kitâbı: 622
 Muz ağacı: 41
 Muz Bahçeleri: 253
 muz yaprakları: 540
 Muz: 209, 247, 249, 254, 532,
     544, 569, 581, 600, 601, 602
 Muzaffer b. Dâye: 515
 Muzaffer Şâh: 206
 Muzaffer Yusuf b. Ali b.
     Râsûl: 242
 Muzafferî Mescidi: 115
 Muzafferîye (dirhem cinsi):
     143
 Muzafferîye Medresesi: 143,
     151, 153, 154, 235
 Muzhîrüddîn: 311
 Mübârek Hân: 431, 448, 452
 Mübarek Rabve [=kutlu
     tepe]: 110
 mücevher: 207, 318, 321, 333,
     355, 366, 427, 430, 432, 433,
     439, 448, 462, 567, 578
 Müderris Ebû Hâfs: 683
 Müderris Muhyiddîn Efendi:
     292
 Müderris Seyfeddin b. Asabe:
     345
 Müdrik b. Fakkûs: 675
 Müyyed Hizebruddîn
     Davud: 242
 müezzin mahfeli: 562
 müezzin: 160, 190, 226, 344,
     430, 431, 491, 507, 571, 623
 müezzinlik: 127
 müftü: 67
 Mühennâ: 87
 Mühürdâr Melik Kâfur: 422
 Müktefi, (Abbasî halifesi): 221
 mülebben: 93
 mülemma: 315
 Mûlk: 278
 Mültezem: 138
 Mülük adası [=Mulaku]: 555
 Mümînlerin emiri: 685
 Mûmşâd Dîneverî: 199
 müneccimler: 50, 408
 Münye: 43, 57
 Münyetü Benî Mûrsid: 36
- Münyetü İbn Hasîb: 55, 57
 Münyetü'l-Kaid: 55, 272
 münzevi: 339
 Mûrsiyeli Ebu'l-Kasîm: 622
 Mûsellem: 104
 müsemmâ [=iki tarafın anlaş-
     masıyla belirli]: 560
 Mûslîm b. Akîl b. Ebû Tâlib:
     214
 Mûslîman ahali: 275
 Mûslîman askerler: 510
 Mûslîman aşçılar: 624
 Mûslîman tacirler: 316, 616,
     621
 Mûslîman Türkmenler: 273
 Mûslîmanlar: 21, 34, 66, 85,
     98, 100, 163, 209, 273, 287,
     292, 299, 307, 310, 334, 338,
     352, 354, 358, 360, 452, 467,
     491, 522, 528, 532, 535, 536,
     541, 542, 543, 544, 545, 550,
     554, 574, 589, 602, 613, 615,
     616, 617, 619, 621, 622, 623,
     629, 649, 651, 653
 Mûslîmanların kadısı Kazvî-
     nî: 633
 Mûsned: 210, 220
 Mûstâdî (Abbasî halifesi): 221
 Mûstagânem: 642
 Mûstâin (Abbasî halifesi): 221
 Mûstansîrbillah: 362
 Mûstansîrbillah oğlu Abdülla-
     zîz: 441
 Mûstansîriye Medresesi: 220
 Mûstâzhr (Abbasî halifesi):
     221
 Mûstehap (=güzel ve doğru
     görülen davranış): 168
 Mûstekfî (Abbasî halifesi): 221
 Mûstencid (Abbasî halifesi):
     221
 Mûsterşid (Abbasî halifesi):
     221
 Mûseyreb: 183
 müşünk: 381
 Mûtevekkil (Abbasî halifesi):
     221
 Mûzdelîfe: 136, 167, 168
 müzisyenler: 501, 624, 605
- Nâbulus: 69
 Nâbulusiye (kavun cinsi): 69
 nacak: 587
 Nagatay Bey: 322, 324
- nâhî / nakh / neh adı verilen
 ipek cinsi: 321, 333
 Nahle vadisi: 137, 149, 236
 Nahşeb: 353
 Nâhûda [=gemi kaptanı;
     gemi sahibi]: 548, 565, 909,
     610, 611
 Nâhûda İbrahim: 535, 575,
     576, 584
 Nâhûda İlyas: 484, 533
 Nâhûda Miskal: 546
 naib; naip [=başyardımcı]:
     355, 468, 476, 480, 482, 484,
     506, 550, 551, 663
 Naib-i Hâs Hâcîb [=Hâs
     Hâcîb'in yardımıcısı]: 428
 Naip Kancâ Musa: 669
 nakîbü'l-eşrâf: 83, 177, 285,
     320
 na kîbî'l-mûteammîmîn
     [=ulemâ teşrifatçısı]: 39
 nakîbü'n-nükâbâ [=nakiple-
     rin başkanı]: 434, 427
 Nakip Kîvâmeddin b. Tâvûs:
     177
 nakip: 372, 428, 430, 432, 434,
     451, 486, 487, 508
 nakışlı kumaş: 288
 nakışlı saz: 600
 nakkar [=resmî davulcu]:
     178
 Nakkaşlar çarşısı: 614
 namaz: 100, 101, 103, 104,
     109, 110, 119, 120, 124, 127,
     133, 135, 138, 140, 148, 153,
     159, 161, 162, 164, 166, 167,
     176, 189, 191, 197, 200, 215,
     239, 401, 403, 406, 424
 namazgâh: 189, 342, 491, 507,
     533, 534, 536, 538
 nân: 197
 nar: 43, 71, 270, 297, 346, 531,
     589, 644, 655
 nârcıl [=nargil; hindistance-
     vizî]: 254, 255, 537, 541,
     556
 Nârenç [=portakal] Mağarası:
     582
 narenciye ağaçları: 270, 656
 Nâsîr (Abbasî halifesi): 221
 Nâsîreddîn (Balaban'ın oğlu):
     409, 409
 Nâsîreddîn Asyûti: 235
 Nâsîreddîn Fâri: 244

- Nâsîreddîn Husrav Hân: 417
 Nâsîreddîn Mutahhar Evherî: 177, 474, 503
 Nasr: 465
 Nasrullah: 473, 477
 navl [=navlun, ücret]: 273, 599
 nâvûs: 629
 Nâzîr-ı Ceys: 235
 nazm denilen cam süsler: 666
 nebîz: 314, 328
 Neblân: 197
 Neccarîn vadisi: 645
 Neccâroğullarından Ebû Eyyûb Ensârî: 121
 Neccâroğullarından Sehl ve Sûheyîl: 121
 Necd; Necid: 172, 658
 Necfe: 175
 Necîb Kapısı: 399
 Necîb: 509
 Necmeddin Asfûnî: 153
 Necmeddin Cilâni: 534
 Necmeddin İsfahânî: 639
 Necmeddin Muhammed İbnü'l-İمام Âlim Muh-yiddîn Taberî: 150
 Necmiye: 106
 Necmeddin Sehertî: 53
 Necîş Kefâlî: 340
 Nedimbaşı Herathî Nâsîred-din Kâfi: 505
 Nedrûma: 642
 nefîr: 384, 431
 neft: 547
 Nehrâriye hatibi Şerefüddîn Sehâvî: 39
 Nehrâriye: 39, 638
 Nehr-i Esved [=Karasu]: 284
 Nehr-i Ezrak [=Karun Suyu; Göksu]: 190, 599
 Nehrvâla [=Anhilwara]: 437, 449, 481
 Nekde [=Niğde]: 284, 285
 Neml Sûresi: 68
 Nesef: 358, 363
 nesîc: 333
 Nesr-i Tâir: 58
 nesrin: 399, 448, 489
 Nesterev: 40
 nevbet [=nöbetli davulcu; bel-li zamanlarda davul çalan bandocu]: 355, 904
 nevre yaprakları: 156
 neydâ: 58
- neylem: 581
 Neyrab köyü: 108, 111
 Nezerbâr [=Nandurbar] şehri: 532
 nikâh kadılığ: 21
 nikâh merasimi: 570
 nûkrîs [=damla] hastalığı: 322, 346
 Nikûle [=Nikola]: 293
 Nil kiyisi: 272
 Nil nehrî: 48, 402, 666
 Nil: 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 50, 52, 55, 57, 58, 59, 60, 272, 378, 599, 679
 Ninevâ [=Ninova]: 229
 Nîsâbûr; Nişabur: 367, 368, 373
 nîsfi [=yârimlik]: 547
 Nişaburlu Şeyh Muhammed: 589
 nişan tahtaları: 326
 nişan: 327, 374
 Nizâmeddin Hüseyin b. Tâceddin Âvî: 177
 Nizâmeddin Mahmud b. Muhammed b. Ömer Here-vî: 210
 Nizâmeddin Mevlânâ: 369
 Nizâmiye Medresesi: 220
 nîze: 431
 nîzdedâriye: 508, 627
 nohut: 385, 392, 473, 520, 612, 643, 665
 nöbet tokmayı: 496
 Nu'mân b. Beşîr Ensârî: 75
 Nu'mân b. Münzîr: 181
 Nu'mâneddin Huvârezmî [=Harizmî]: 342
 Nûba halkı: 323, 666
 Nûba ülkesi: 666
 Nuh Peygamber: 176, 214, 230
 Nukra: 172, 643
 Nureddîn b. Ali b. Melik Müeyyed: 161
 Nûreddîn Ebû Yûsîr b. Sâîğ: 103
 Nûreddîn Gûrlânî: 401
 Nûreddîn İbnî'z-Zeccâc: 352
 Nûreddîn Kirmânî: 192, 195, 345
 Nûreddîn Sahâvî: 113, 635
 Nûreddîn Şîrâzî: 459
 Nûrulislâm: 345
 Nusaybin şehri: 230
- Nusayrîler: 89, 90
 Nusret Hân: 472, 479
 Nusretü'l-Hâcîb: 469
 nûhâvendî [=îşkence görevlisî]: 458
 Nükbiye: 468
 nûvvârî'l-karanfil [=karanfil çiçeği]: 607
- Oba:** 318
 odalık cariye: 616
 odun: 304, 310, 347, 549, 607
 ok: 28, 86, 377, 462, 480, 535, 586, 609, 662
 okçu: 28, 550
 okcular: 547, 589, 615, 627
 ordu denilen karargâh; ordugâh: 318, 330, 474, 475, 511, 591
 Orta Asya: 206
 oruç: 108, 127, 234
 Osman b. Affân Misrî: 623
 Osman b. Affan: 100
 Osman Mirendî: 382
 Osmani diye adlandırılan erik: 612
 Osmaniye: 623
 otağ: 313, 314, 319, 320, 324, 325, 327, 355, 359, 436, 477, 483
 Otrâr [=Fârâbî]: 351, 353
 oturaklar: 327, 427, 362
- Öd:** 570, 578, 633
 öd bitkisi: 606, 607
 öd yağı: 581
 öküz: 281, 311, 312, 316, 321, 330, 477, 480, 484, 510
 Ömer b. Abdülazîz'nin kabri: 75
 Ömer b. Abdülazîz: 76, 101, 102, 123, 124, 382
 Ömer b. Hattâb: 122
 Ömer b. Müncâ'nın kızı Vezîre: 210
 Ömer Bek [=Umur Bey]: 293, 294, 289
 Ömer diye bilinen Celâleddîn: 563
 Ömer Mescidi: 68
 önlük: 327
 örême [=:kül rengi yün kaban]: 603
 örtü: 333, 488, 566

- öşür [=onda bir]: 316, 453
 övendere: 311
- P**abuç: 260
 palan: 504
 palmiye yaprakları: 676
 palmiye: 253, 255, 555
 pamuk cübbe: 513, 613
 pamuk elbise: 514, 613
 pamuk havlu: 508
 pamuk kumaş: 595, 681
 pamuk tarlası: 518
 pamuk: 252, 270, 327, 356, 362,
     487, 488, 490, 518, 559, 569,
     585, 603
- Papa: 293, 337, 338
 para keseleri: 451
 Pasifik: 609
 pasta: 434
 patika: 289
 Payitaht: 265, 358, 430, 437,
     442, 451, 459, 472, 474, 484,
     590
- Payitaht Saray: 342
 pazarcıbaşı: 226
 peçe: 348, 674, 685
 Peçeli Messüfeler [=Tuaregler]: 679
 peksimet: 37, 38, 258
 pelikangiller: 673
 pelit ağaç: 606
 Pencâb denilen Sint nehri: 49,
     178
- Penşir; Penchîr; Benchîr: 374
 perde: 321, 433, 600
 perdedar: 323
 perdedâriye: 627
 perdedarlık: 321
 Pervâne: 307, 498
 Perven [=Nerwan]: 525
 Perven: 374, 527
 Pervenli Muhammed Tavfirî: 525
 Pervîz: 437
 peştamal: 248, 252, 431, 522,
     539, 549, 557, 559, 560, 569,
     603
- Peygamber Ali: 310
 Peygamber Kapısı: 144
 Peygamber Mescidi: 30, 31,
     125, 126
 Peygamber Musa: 122
 Peygamberimiz Muhammed
- Mustafâ; Resûlullah: 18,
     30, 66, 70, 75, 108, 117, 118,
     119, 120, 121, 122, 125, 129,
     130, 131, 133, 134, 144, 145,
     146, 147, 161, 163, 164, 167,
     366, 556, 620, 646, 647, 648
- Peygamberimizin doğum
     günü: 508
- Peygamberimizin halası ve
     Zübeyr b. Avvâm'ın anne-
     si olan Safiye binti Abdül-
     muttalib: 129
- Peygamberimizin mezarı: 21
- Peygamberler Mescidi: 70
- peyke: 277, 278, 290, 308, 334,
     335, 337, 362, 427, 428, 452,
     492, 493, 495, 539, 540, 544,
     565, 618, 627, 670
- peynir: 92
- pilâv: 306
- pir-i fâni: 584
- pirinç: 182, 191, 227, 247, 251,
     261, 289, 347, 388, 392, 396,
     412, 434, 466, 473, 506, 513,
     520, 532, 539, 559, 563, 565,
     566, 579, 586, 601, 603, 611,
     666, 667, 681
- pirinç ekmeği: 182
- pirinç pilâvi: 434, 466
- pisipisi: 530
- pişmiş muz: 566
- piyade: 333, 334, 368, 467,
     585
- porselen tabak: 346
- portakal çiçeği: 607
- portakal: 602, 625
- portakalgiller: 249
- post: 37, 326, 459
- posta güvercini: 35
- posta servisi: 379
- postniş: 286, 459, 551
- postnişinlik: 282, 459
- pranga: 460
- prens kızları: 339
- Prens: 333
- Prenses Urduçâ: 611
- puf böreği: 665
- pusat: 333
- put: 528, 536, 538, 562, 584,
     609
- putthane: 561, 562
- putperest: 613
- R**a'âde: 399, 433
 Râberî [=Râpri] şehri: 524
 Râbia Bedeviyye: 66
 râbita [=sınır] kalezi: 655
 Râbitatü'l-Ukab: 658
 Rabve tepesi: 94, 1110, 111
 Racû isimli hükümdar: 524
 Râdi (Abbasî halifesi): 221
 Radiye (Sultan Şemseddîn'in
     kızı): 406, 407
- Râfi b. Ebû Ömer b. Ânid b.
     Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b.
     Necâr: 121
- Râfîzî haydutları: 367
- Râfîzî [=Râfidî] ve Râfîziler:
     76, 177, 201, 215, 270, 274,
     308, 368, 369, 372, 634
- Râfîzilerin sultani Mes'ûd: 367
- Rahba şehri: 635
- Rahbeti Mâlik b. Tavk Kalesi:
     78
- rahibe: 339
- rahip abası: 338
- rahip: 338, 339, 340
- rahipler: 91
- rahle: 439
- Rahman: 468
- Rahmet dağı: 167
- Râkid Deniz: 609
- rakkaseler: 156
- raks: 280, 296
- Ramazan ayı: 94, 401
- Ramazan bayramı: 24, 281,
     491
- Ramazan orucu: 639, 646
- Râmedev: 542
- Râmeyn: 225
- Râmîz [=Râmehürmüz]: 190
- Ramle: 69, 272
- Râşid (Abbasî halifesi): 221
- Ratan: 382
- ratî: 453, 457, 485, 592, 611
- Ravda adı verilen mesire: 46
- Ravda Mukaddese [=Kutlu
     Bahçe, Peygamber Türbe-
     sil]: 120
- Ravda-i Mutahhara; Ravza-i
     Mutahhara: 65, 131
- Ray Câlansî [=Kral Câlansî]:
     535
- Rây Kenbile: 465, 466, 471
- rayybûl: 399, 448, 489
- Re's-i Devâir [=Devâir bur-
     nu]: 238, 271

- Re's-i Ebû Muhammed [=Ebû Muhammed burnu]: 271
 Rebî b. Süleyman Murâdî: 210
 Rebî Ribâtî: 154, 155
 Recâ: 198
 Recebî: 638
 recm: 454
 rehberler: 501
 resim: 614
 resmi geçit: 528
 resmi tören: 668
 Resüldâr: 495
 Resulullah'ın taşı: 55
 Revâk: 182
 Revhâ: 133
 revnak: 337
 Rey: 225
 reyhan: 337
 ribât: 55, 146, 199, 229, 366
 ribâtlar: 188
 Ribâtu'l-Feth: 336
 Ribâtu'l-Muvaffak: 143
 Ribâtu'-ş-Şarabî: 149
 Ribâtu's-Sidre: 142
 Rifâî [=Küçük] dergâh: 286
 Riga ahalisi: 29
 Rîgî: 29
 rikâbi kılıç: 517
 rikak [=yufka]: 434
 riştâ [=erîstel]: 313
 Rohî: 631, 632
 Roma: 294, 336
 Ronda Kalesi: 655
 Ronda: 658
 Rubîl: 70
 rubuû [=çeyreklik]: 547
 rûgân [=yağlı]: 302
 ruhban: 340
 Rûhuddîn: 201
 Rum [=Hristiyan] dili: 465
 Rum cüce: 293
 Rum Çölü: 199
 Rum delikanlılar: 290
 Rum diyarı: 273
 Rum hükümdarı: 98, 124
 Rum kasabası: 307
 Rum prensesleri: 321
 Rum prensi: 333
 Rum; Rumlar: 98, 273, 274, 279, 292, 293, 297, 309, 311, 316, 321, 323, 330, 331, 332, 335, 338, 339, 340, 342, 546
 Rumeyse: 152
- Rumlu [=Anadolulu] Şihâbeddin: 510
 Rummân: 43
 Rus dağları: 330
 Rus ülkesi: 317
 Rusâfe Câmii: 221
 Ruslar: 330
 Rusus: 84
 Rüknbâd nehri: 211
 Rüknbâd: 200
 Rükneddin (Sultan Celâled-din'in oğlu): 412
 Rükneddin (Sultan Şemseddin'in oğlu): 406
 Rükneddin Acemî Tevrizî: 157, 186
 Rükneddin b. Kavba' Tûnusî: 53
 Rükneddin Ebu-ş-sâyh Şemseddin b. Bahâeddin Zeke-riyya Kureşî: 381
 Rükneddin Kureşî Multânî: 420
 Rükneddin Zekeriyâ: 31
 rûsüm vergisi: 505
 rütbeli kapıkulu: 320
 rüzgâr: 32
- S**a'd b. Ebû Vakkas: 174, 215
 Sa'd b. Ubâde: 108
 Sa'lebiye: 173
 Sabah namazı: 37, 47, 538, 633, 638, 646, 667
 saban demiri: 469, 524
 Sabartâ [=İsparta]: 277
 Sâbit Bunânî: 634
 sabun: 47, 76
 sâbûniye denilen tatlı: 388, 508
 Sâbûr: 615
 saç topuzu: 449
 saç: 256
 sadak: 28, 670
 sadaka: 58, 433, 446, 562, 591
 Sâdi (şair): 39
 Sâdi (ölçü): 491
 Sadr Ebu'l-Hafs Bekri: 345
 Sadreddin Gümâri: 117
 Sadreddin Kuhrânî: 402
 Sadreddin Süleyman Mâlikî: 39
 Sadr-i Cihân Kadi Hân: 418
 Sadr-i Cihân Nâsireddîn Huvârezmî: 430, 492
- Sadr-i Cihân Sâgarcî: 628
 Sadr-i Cihân Kemâleddîn Muhammed b. Burhân Gaznevî: 404, 492
 sadr-i cihân [=başvezir]: 179, 363, 396, 404, 456, 493, 627
 Safâ ile Merve: 125, 135, 142, 144, 234
 Safâ Kapısı: 143, 153
 Safakus beldesi: 24, 25, 26
 Safâkuslu Burhâneddin: 53
 Safiyyüddîn Taberî Mekki: 242
 Safrâ (yer ismi): 133, 134
 Safran: 299
 Sagangû: 666
 Sâgânî: 201
 Sâgar nehri: 532
 Sâgar [=Songar] şehri: 532, 533
 sâha: 531
 sahan: 626
 Sâhib İzzedîn Kalânisî: 113
 Sâhib-i devât [=başkâtıplı Emir Nukbiye Devâdâr]: 497
 sâhib-i divan: 617, 618
 Sâhibî'z-Zamân Tûrbesi: 228
 sâhibî'l-bahr [=bahriye nâzırı]: 602
 sâhibî'l-alâme [=mühürdar]: 355
 Sâhibî'u'l-haber: 158, 363
 Sahîh-i Buhârî: 115
 Sahîh-i Müslîm: 109
 Sahna: 635
 sahra: 267, 272
 Sahre: 64
 Sahur: 165
 Sahyûn kalesi: 85
 Sahyûn şehri: 85
 Saïd [=Yukarı Misir] bölgesi: 31, 46, 49, 55, 59, 638, 666
 Saïd b. Ali Cezûli: 68
 Saïd Hindi: 155
 Saïd Merrâkeşî Kefîf: 128
 Saïd şehrlerinden Adfû: 272
 Saïd yolu: 55
 Saïdü's-Süedâ Hankahî: 213
 Saïdü's-Süedâ Tekkesi: 118
 sakal: 339, 341, 364, 455, 469, 546, 581, 597
 sakalar: 46
 sakankûr: 381

- Sakarî: 298
 Sakarya: 298
 Sake's-Sultân: 470
 saki: 328
 sakız: 257, 666
 sakûra: 367
 sal: 579, 585
 Salâhaddin b. Eyyûb: 65
 salâhiye kumaşı: 514
 salamura limon: 539
 Sâlárûd; Sâlár: 118: 511
 salep: 489
 Sâlih Mescidi: 53
 Sâlih Peygamber: 69, 119
 Sâlihiye halkı: 109
 Sâlihiye: 61, 109
 Sâlim b. Abdullâh Hindî: 244
 Sam yeli: 119, 377
 saman: 301, 329, 445, 464, 466,
     469
 Samanyolu: 18
 Sâmerrâ: 228
 Sâmerrî Mescidi: 533
 Sâmerrî: 504
 Sâmire: 381
 Samsâmiye Medresesi: 104
 Samsâmiye: 106
 samur kürk: 329, 347, 357
 samur: 325, 326
 San'a: 240, 243
 Sanameyn köyü: 117
 sanbük denilen küçük kayıklar: 245, 246, 252
 sancak: 160, 161, 476, 491, 493,
     546
 sandal ağacı: 610
 sandal: 570, 633, 680
 sandalet: 248, 569
 sandal-i mukasirî denilen
     esans: 465, 570
 sandalye: 256, 355
 sandık: 429
 sanduka: 338, 372
 Sansara ırmağı: 667
 Santûb [=Sinop] limanı: 309
 Sanûb Câmii: 308
 Sanûb [=Sinop]: 307, 308, 310
 Sarâ [=Saray]: 319
 Sârak Câta: 675
 sarâkino (sarazen): 340
 saray bahçeleri: 479
 saray kâtipleri: 604
 Saray şehri: 49
 Saraycık: 343
 sardalya salamurasi: 570
 sardalya: 251
 Sarf Kapısı: 487
 sargı: 279, 601
 sarık: 29, 53, 247, 248, 266, 268,
     308, 349, 356, 439, 521, 524,
     539, 549, 557, 559, 569, 589,
     593, 603, 670, 671, 673, 679,
     684
 Sârimüddin b. Şeybânî: 84
 sarnuçlar: 239, 244
 Sarraf: 349
 Sarsar: 543, 634
 Sarsarı: 543
 Sârû Bek: 312
 Sarû irmak: 49
 Saruca Bey: 341
 Saruca Rumî: 331
 Sârûhân: 294
 Sâtîbük: 223
 satır: 327
 Sâva: 185
 savaş gemisi: 542, 552
 savm [=som]: 329, 330
 Sayda: 70
 sayhâni cinsi hurma: 272
 sayvan: 439, 447, 473, 493, 501
 sayyâh [=feryatçı]: 296
 saz takımı: 443, 605, 621, 624,
     625
 sazdan örme kâse: 626
 sâzendeler: 222
 sazlık: 478
 sebenkiye [=Mağribe özgü
     bohça]: 567
 Sebik Mağarası: 582
 Sebîke dağı: 658
 Sebîr dağı: 147
 Sebr [=Sarî] nehir: 612
 Sebte: 307, 622, 651, 659
 sebze: 247, 290, 302, 547
 Sebzâvâr: 367
 seccade: 47, 355, 356, 428
 sedef hastalığı: 528
 sedef: 20, 269, 541
 Sedidüddîn: 116
 sedir ağacı: 390, 518
 sedir unu: 666
 sedir: 248, 256, 288, 291, 324,
     327, 443, 488, 603
 seferberlik: 628
 Sehl b. Abdullâh Tüsterî: 186,
     188
 Sehl b. Abdullâh: 190, 191
 Sehl b. Hanzala: 108
 Selâ vadisi: 336
 Selâ: 645, 655, 659, 660, 663
 Selâm Kapısı: 30, 120, 121, 124
 Selâm Merasimi: 604
 Selâme b. Bahâeddîn: 126
 Selmân-ı Fârisî: 131
 Selsebil: 94
 semâ ve sufi râksi: 566
 Semek Körfezi: 584
 Semennûd: 43, 638
 semer: 298, 311, 601
 Semerkand: 351, 352, 353,
     358, 361, 362, 363, 387, 408,
     686
 Semerkandlı Emir Mübârek
     Şâh: 387, 486, 493
 Semerkandilar: 362
 Semhel: 513
 Semizotu: 643
 Semnânlı Şemseddîn: 441
 Semnânlı Ziyaeddîn: 455
 Semûd kavmi: 119
 Semûm [=Sam] yeli: 119
 semûsek: 388, 434, 508
 Senbel [=Sunbel] eyaleti: 393
 Sencer (Mâh-i Hak'ın kardeşi): 415
 Sendâbûr adası: 530
 Sendâbûr fethi: 552
 Sendâbûr köfezi: 553
 Sendâbûr: 244, 272, 536, 538,
     539, 552, 553, 554
 Sendebet [=Sonpat] şehri:
     415
 Sendemûr hamamları: 73
 Seniyye: 118
 sepet: 556
 Serâ [=Saray] şehri: 311, 330,
     348
 Serâ [=Saraycık]: 508
 Serâ Berke: 342
 Serabdâlân: 367
 serâçe; serâce [=çadır çiti]:
     359, 439, 442, 436, 501
 Serahs: 368, 372
 Sercâmedâr büyük bey Kabû-la: 501
 serge: 240, 258
 Serdâniye [=Sardunya] adası:
     642
 Serdivitâr [=Başkâtıp] Melik
     Nükbiye: 456
 seren direğî: 547, 585

- Serendib [=Seylân]: 297, 564
 Serendib dağı: 209, 577, 582,
     584
 serhâ: 602
 serîd [=tîrit]: 278
 Seriyyü's-Sakatî: 199, 221
 Serkdivâr adıyla bilinen köşk:
     455
 Sermîn: 76, 77, 636
 serpuş: 276, 514
 Sersetî: 396, 471, 484
 serşüti [=başsuyu, ikramîye]
     parası: 429
 sert ayakkabı: 670
 Sertîz: 358, 378
 Serû: 478, 509, 511
 setâirîn: 452
 Setî: 613
 Sevâde: 61
 Sevâhil bölgesi [=Doğu Afri-
     ka]: 249
 Sevâkin adası: 239
 Sevâkin Sultanlığı: 239
 Sevik boğazı: 134
 Sevilla: 115
 Sevr dağı: 147
 seyelân denilen bir tür şerbet:
     184, 259
 Seyfeddin Altuntaş: 85
 Seyfeddin Bahâdûr: 589
 Seyfeddin Cübân [=Çoban]:
     117
 Seyfeddin Gadâ: 446
 Seyfeddin Kalâvun Sâlihî: 51
 Seyfeddin Kâşif: 157
 Seyfeddin Tenkîz: 65
 Seyfeddin Utayfa b. Ebî
     Nûmeyyî: 145, 161
 Seyfiye Medresesi: 59
 Seyfüddele: 78
 Seyhun: 49, 319
 Seylân adası: 209, 569, 577,
     580, 581
 Seylân Hükümdarı: 578, 593
 Seylân kiyıları: 555
 Seylân: 539, 546
 Seylânlılar: 578
 Seyyah İbn Cübeyr Ebû
     Hüseyîn: 94, 217
 Seyyid Ebû'l-Hasan: 552
 Seyyid Muhammed Mûla: 38
 Seyyid Nâsreddîn Mutahhar
     Evherî: 502
 Seyyid Şerîf İbn Abdülhamîd:
     324, 326
- Seyyid-i Ecell: 372
 Seyyidü'l-hüccâb: 453
 Sibâye: 350
 Sibeveyh: 185
 sıcak su kaynakları: 318
 Sicicân [=Sicgan]: 313
 Sicilmâsa hurması: 686
 Sicilmâsa şehri: 617
 Sicilmâsa tacirleri: 660
 Sicilmâsa: 660, 663, 686
 Sicilmâsalı Hacı Muhammed
     b. Saîd: 685
 Sicistan ahalisi: 267
 Sicistan: 370
 Sidre Kapısı Kösesi: 143
 Sidretü'l-Müntehâ: 49
 Siffîn: 107
 siğır derisi: 580
 siğır eti: 668
 siğır: 69, 265, 362, 419, 447,
     580
 sihâf: 93
 sihirbaz: 526
 Siyûn: 344
 Sikatü'l-mülk Alâeddîn Mîs-
     rî: 431
 sikke: 464
 silâh: 257, 281, 310, 335, 355,
     428, 451, 465, 468, 474, 475,
     481, 483, 497, 557, 576, 589
 silâhdâr: 428
 silâhdâriyye tâfâsi: 672
 sim: 355
 simli ipek: 346
 simli ok tırkeşî: 513
 simli hil'at: 490
 simli serpuş: 632
 Sîn [=Çin]: 297
 sincap: 325, 329
 Sincar ahalisi: 231
 Sincar: 231
 Sinhâca: 253
 sini: 440
 Sinkelân diye bilinen Sînussîn
     [=Kanton]: 547, 612, 618,
     619
 Sinop: 307, 309
 Sint emiri: 471
 Sint nehri: 49, 377, 381, 383,
     384, 385, 479
 Sint Sâmiresi: 394
 Sint valileri: 385
 Sint valisi Kutbûlmûlk: 494,
     499
- Sint: 31, 360, 363, 371, 372,
     375, 377, 378, 379, 380, 381,
     382, 384, 386, 404, 410, 413,
     419, 420, 442, 453, 458, 459,
     467, 479, 480, 483
 Sint'in merkezi Multân: 316
 sipâhsâlâr: 609
 Sipâhsâlâr Emir Kutbeddin
     Aybek: 404
 sir kâtipliği: 72
 Sirâceddin Ebû Hafs Ömer
     Kazvînî: 220
 Sirâceddin Ebû Abdullah
     Hüseyin b. Ebûbekir
     Mübârek b. Muhammed b.
     Yahyâ b. Ali b. Mesih b.
     Umran Rebîî Bağdâdî
     Zebîdî Hanbelî: 115
 Sirâf denilen ve Kays adıyla
     da bilinen şehir: 269
 Sirhân oğlu Ahmed: 525
 Sirî şehri: 398, 442, 443, 444
 sîrik: 334
 sirke: 50, 92, 247
 sîrma: 327, 372, 428, 433, 495
 sîrmalı gömlek: 490
 sîrmalı ipek: 321, 605
 sîrmalı ipek sancaklar: 501
 sîrmalı keten giysiler: 492
 sîrmalı kumaş: 428
 sîrmalı tırkeş: 514
 sîrt örtüsü: 557
 sîrtlan: 60
 Sîryâkus semti: 53
 Sîryâkus Zavîyesi: 650
 Sîryâkûs: 51
 Sîs: 84
 Sîsâdsâle: 375
 sitma: 23, 592
 Sitt-i Zâhîde: 234
 Sivas şehri: 285, 286
 Sîvesitân: 371, 378, 381, 382,
     383
 siyah elbiseler: 491
 siyah kadınlar: 666
 siyah yün: 37
 siyah: 249, 559
 Siyahlar ülkesi: 665, 666
 Siyahlar (Zenciler): 660, 668,
     671, 675, 677, 680, 681
 Siyahların hükümdarı: 629
 siyrâc: 363
 sofra: 439
 soğan: 388

- sohbet kemerî denilen özel
     kuşak: 265
 somaki mermer: 337
 sopa: 581
 sorguç: 321
 su arkları: 333
 su ayıırları: 677
 su depoları: 172
 su havuzu: 307
 su kabı: 258
 su kaynağı: 583
 su kuyusu: 77
 su testisi: 37
 su tulumları: 267
 sucular: 118
 Sudanîler [=batıdan doğuya
     tüm Orta Afrika siyahları]:
     559
 Sudkâvân şehri: 595
 sudolapları: 75, 362, 532, 599
 Sufî Abdülevvel b. Şuayb Sen-
     cerî Ebu'l-Vakt: 220
 Sufî Nizâmeddin Bedâûnî: 402
 Sufî Râbia Adeviyye: 66
 sufiler: 112, 157, 282
 Suhâr: 262
 Suhayb: 281
 suhb: 60
 sük-i tarbabad: 531
 Sûku's-Süleşâ [=Sali Pazarı]:
     220
 Sukutra adası: 155
 Sûlî: 550
 Sultan Afrâsiyâb Atabek: 194,
     225
 Sultan Ahmed Şenûrâza: 562,
     564, 572
 Sultan Ahsen Şâh: 468, 590
 Sultan Alâeddin [=Keykubat]
     Rûmî: 274
 Sultan Alâeddin Muhammed
     Şâh Halâcî: 413
 Sultan Alâeddin Tarmaşîrîn:
     353
 Sultan Alâeddin'in Oğlu Sul-
     tan Kutbeddin: 416
 Sultan Alâeddin'in oğulları:
     Hizir Hân, Şâdi Hân, Ebû-
         bekir Hân,, 414
 Sultan Bedreddin: 284
 Sultan Câmiî: 221
 Sultan Cemaleddin: 538, 539,
     553
 Sultan Davud: 572
 Sultan Ebû İnân: 19, 52
 Sultan Ebû İshâk: 200, 205,
     206, 208, 225, 360
 Sultan Ebû Muhammed b.
     Nebhân: 262
 Sultan Ebû Saîd: 143, 170, 177,
     204, 430, 634
 Sultan Ebu'l-Haccâc Yusuf b.
     Sultan Ebu'l-Velid İsmail b.
         Ferec b. İsmail b. Yusuf b.
             Nasr: 657
 Sultan Fahreddin: 596, 599
 Sultan Giyâseddin Bahâdûr
     Bûra: 464
 Sultan Giyâseddin Balaban:
     156, 400, 595
 Sultan Giyâseddin Gûrî: 367
 Sultan Giyâseddin Tuğluk
     Şâh: 420
 Sultan Hadîce: 593
 Sultan Hudâbende: 232
 Sultan Husrev Hân Nâsırud-
     dîn: 418
 Sultan Hüseyin: 360, 361, 369
 Sultan Kerkerî: 685
 sultan köşkü: 327
 Sultan Kutbeddin: 400, 455,
     485, 508, 525
 Sultan Kutbeddin'in kabri: 505
 Sultan Mağarasi: 582
 Sultan Mahmud b. Sibük
     Tikîn'în [=Sebüük Tekin]:
     376
 Sultan Melik Zâhir: 602
 Sultan Mes'ûd: 368
 Sultan Müğîs: 253
 Sultan Muhammed Hudâben-
     de: 222
 Sultan Muhammed Şâh: 419,
     464
 Sultan Muhammed Uzbek:
     346
 Sultan Muizziddîn: 411, 412
 Sultan Mûcâhid Nureddîn
     Ali: 242
 Sultan Nâsîreddin b. Şemsed-
     dîn: 406
 Sultan Nûreddîn Medresesi:
     106
 Sultan Orhan: 289
 Sultan Osmancûk: 297
 Sultan Rükneddin b. Şemsed-
     dîn: 406
 Sultan Salâhaddîn: 70
- Sultan Süleyman: 308
 Sultan Şemseddin Lelmiş: 156,
     401, 405, 408
 Sultan Şerif Celâleddin: 586
 Sultan Şîhâbeddin: 405, 423,
     563, 566, 571, 572, 573, 574
 Sultan Tarmaşîrîn: 364, 502
 Sultan Tugay Tûmûr: 368
 Sultan Yenenc [=Yinanç] Bek:
     280
 Sultan Zâhir: 606
 Sultânbur [=Sultanpur]: 524
 Sultanîye: 225
 Sumatra: 602, 605, 632
 sunbük [=küçük bir tekne
     türü]: 271
 Sunurkâvân [=Sonargânu]:
     596, 600
 Sûnûsâ (Sonisa): 286
 Sûr kasabası: 259
 sur: 274, 275, 281, 294, 297, 342,
     362, 587, 605, 607
 Surdâk [=Suğdak]: 319
 Surdak limanı: 27
 Suriye Arapları: 446
 Suriye bölgesi: 72
 Suriye: 41, 62, 69, 71, 89, 92,
     274, 277, 278, 282, 284, 286,
     287, 289, 306, 340, 342, 368
 Surmâ: 199
 Sûru'l-Arab [=Arap Suru]: 652
 Sûsa kasabası: 24
 susam yağı: 363, 532, 539, 595,
     643
 susam: 392, 395
 Suveyd [=Suwaïd veya Suadi-
     val]: 555
 Sûfâle şehri: 249
 Sûfyân Sevrî: 100
 Sûheyîl adında genç bir hiz-
     metkâr: 477
 Sûheyîl arazisi: 655
 Sûheyîl b. Abdülâllâh Tüsterî:
     634
 Sûheyîl Kalesi kumandanı: 655
 Sûheyîl: 655
 Sûkeyne: 215
 Sûleyman b. Abdülmelik: 124
 Sûleyman Bâdişah: 305
 Sûleyman Bek: 289
 Sûleyman Hân: 441
 Sûleyman Mânâyek: 566, 570
 Sûleyman Paşa'nın oğlu İbra-
     him Bek: 307

- Süleyman Peygamber: 70, 123, 337
 Süleyman Safedî Şâmî [=Suriyeli]: 548
 Süleyman Şah: 307, 414
 Sülük: 582
 sülüsî [=üçte birlik]: 547
 Sünbüllâ adlı hizmetkâr: 474
 Sünbüllâ Câmedâr: 521
 Sündile: 476
 Sünñîler: 666
 sürahi: 439
 surname: 55, 557
 Sûrû: 329
 Sürüler: 54
 süs eşyası: 321, 567
 süt: 30, 60, 73, 79, 93, 173, 182, 188, 239, 247, 255, 256, 257, 313, 318, 344, 354, 363, 539, 556, 575, 579, 597, 643, 663, 666, 680, 681, 684, 685
 süvari: 334, 368, 467, 481, 482, 516, 518, 538, 553, 585, 587, 628
 Süveyd adaları: 563
 Süveyş yörensi: 126

Şa'bân b. Ebû Kasim: 48
 Şabbâre denen kayıklar: 222
 Şâdi Hân: 415, 417
 Şâfiî başkadılığı: 105
 Şâfiî bilgînleri: 105
 Şâfiî fikihçisi Abdullâh: 237
 Şâfiî hatibi Ebûbekir: 311
 Şâfiî imamî Şîhâbeddin b. Burhan: 152
 Şâfiî kadısı Cemaleddin b. Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî: 104
 Şâfiî mezhebi: 39, 48, 53, 102, 106, 205, 245, 249, 269, 538, 543, 604, 639, 646
 Şâfiller: 105
 Şâfillere bakan Takîyyuddîn Sâîğ: 636
 Şâfillerin başkadısı Takîyyuddîn b. Sübkî: 636
 Şâfiîye medresesesi: 102
 Şâh Afgan: 480
 Şâh Bek: 303
 Şâh Kapısı: 399
 şahadet zinciri: 583
 Şair Ebû İshâk Sâhilî: 679

 Şair Ebu'l-Vehş Sebu' b. Halef Esedî: 96
 Şair İbnü'l-Münîr: 97
 Şair Nâbîga: 635
 Şair Sa'dî: 211
 Şair Şerefüddîn b. Uneyn: 95
 şakşâk başı: 673
 şal: 554
 Şâliyat: 244, 554
 şalvar: 247, 248, 252, 282, 341, 557, 603, 671, 679, 683
 Şam [=Suriye ve Lübnan] diyarı: 74, 273, 274, 344, 635
 Şam: 39, 51, 58, 59, 61, 69, 71, 75, 76, 78, 84, 89, 90, 91, 96, 97, 98, 100, 106, 114, 115, 118, 119, 126, 131, 134, 136, 139, 151, 154, 155, 166, 168, 169, 178, 191, 201, 232, 272, 305, 319, 344, 350, 372, 430, 522, 637, 643, 644
 Şam kervanı: 639
 Şam Kölesi: 138, 140, 141
 Şam medreseleri: 650
 Şâmâh (tahıl türü): 392
 şamdan: 276, 287, 372
 Şâmir b. Berrâc Hafâcî: 181
 Şâmlî hatip fâkih Şemseddîn: 303
 şânbatf kumaşı: 514
 şapka: 318, 339, 671
 şarab: 332, 371
 Şârâbîsiyye adıyla bilinen Mâlikî Medresesi: 94
 şarap testileri: 629
 şarap: 369, 371, 510, 549
 Şarkıcılar Çarşısı: 531
 şarkıcılar: 531, 619, 670
 Şarkıcıların emri: 531
 Şaşingâr [=Heştngâr]: 377
 şâşnikârlık görevi: 480
 Sattî: 651
 satur [=gölgelik]: 432, 433, 466, 604
 saturdarlar: 508
 Şavankâra: 440, 441
 Şavankâralılar: 441
 şavnuvis [=evlendirme kâtibi]: 447
 Şavr: 344
 Şâvûş [=Çavuş]: 580
 Şâzâliye tarikatı: 32
 Şebâ: 262
 Şebbe: 633
- Şeddâd b. Ömer: 162
 şeftali: 137, 154, 665
 Şehbâ Kalesi: 232
 Şehbâ: 77, 232
 Şehir emiri Ali Bek: 304
 Şehir hatibi Ebû Abdullâh Sâhilî: 656
 Şehir kadısı Cemaleddin Şerîşî: 73
 şehir kadısı Ebû Ali Ömer b. Abdürrefî: 640
 şehir kadısı Ebû İbrahim İshâk Cânâtû: 682
 Şehir kadısı Fahreddin Osman: 546
 Şehir kadısı Muhammed b. Abdullâh b. Yenûmar: 663
 şehir kadısı Muhlis: 58
 şehir kadısı Nureddin Ali: 538
 Şehir kadısı Şerîf Emir Ali: 509
 şehir mezarlığı: 667
 şehitler kabristanı: 107
 Şehre Hadra Kapısı: 175
 şehriye: 313
 Şehrullah: 473
 Şehzâde Cevâd: 305
 Şehzâde Muhammed: 423, 424, 425
 Şehzâde: 427, 477, 609
 şeker damutma dükkânı: 57
 şeker kamış: 392
 şeker suyu: 566
 şeker: 278, 489, 508, 522, 585, 595, 612, 626, 667
 şekerkamış: 532, 542
 şeker: 602
 Şemseddîn b. Abdullâh b. Temmâm, Üstâd İbrahim b. Abdullâh b. Ebû Ömer Makdisî: 116
 Şemseddîn b. Adlân: 53
 Şemseddîn b. Kufsî: 104
 Şemseddîn b. Nakuvîş Misrî: 667
 Şemseddîn Büşencî: 387
 Şemseddîn Endukânî: 440
 Şemseddîn İsfahânî: 53
 Şemseddîn Kulâhdûz: 533
 Şemseddîn Misrî: 342
 Şemseddîn Muhammed b. Ebû'z-Zehrâ Hakkâri: 116
 Şemseddîn Muhammed b. Mahmud b. Ali: 198

- Şemseddin Muhammed b. Sâlim Gazzî: 67
 Şemseddin Sencerî: 347
 Şemseddin Simnânî: 211
 Şemseddin Sindî: 192
 Şemseddin Tebrîzî: 447
 Şemseddin Zehebî: 439
 semsiye: 339
 Şenderuh: 655
 Şennîl nehri: 657
 Şenürâza: 562
 Şerâbişîye Medresesi: 106
 şerbet: 256, 291, 372, 433, 434,
     477, 487, 489, 490, 507, 556,
     585, 610
 Şeref Cihân: 523
 Şerefi A'lâ: 103
 Şerefüddin b. Abdürrahîm: 58
 Şerefüddin b. Acemî: 83
 Şerefüddin Demîrî: 57
 Şerefüddin Ezru'î Hûrânî: 117
 Şerefüddin Huşşî: 637
 Şerefüddin Musa: 192
 Şerefüddin Tebrîzî: 617
 Şerefüddin Zevâvî Mâlikî: 104
 Şerefülmülk Emir Baht: 483,
     496
 Şerefülmülk oğlu Tâhir: 480
 şer-i bender [=bender yasası]:
     558
 Şerif Ali: 372
 Şerif Bağdâdi: 534
 Şerif Celâleddin Ahsen Şâh:
     468, 586
 Şerif Celâleddin Kicî: 385
 Şerif Ebû Abdullâh b. İbrahim: 180
 Şerif Ebû Gurre: 177, 178, 180
 Şerif Ebû Muhammed Abdül-
     lah el-Hasenî: 58
 Şerif Esedüddin Rumeyse:
     149
 Şerif Hüseyin: 284
 Şerif İbrahim: 471, 472
 Şerif Mansûr b. Ebû Nûmeyy:
     237
 Şerif Mecdüddîn: 211
 Şerif Muhyiddin Yahyâ b.
     İbrahim b. Fellâh b.
     Muhammed İskenderî: 116
 Şerif Sâmerrî: 533
 Şerif Zeyd b. Ebû Nûmeyy:
     239
 Şetâ: 43
- Şevâriku'l-Envâr: 201
 Şeybeğulları Kapısı: 142,
     143, 144
 Şeydâ: 596
 Şeyh(Hüsâmeddin): 356
 Şeyh Abbas: 376
 Şeyh Abdullah Kefîf: 103
 Şeyh Abdurrahîm Kinâvî: 272
 Şeyh Abdülvâhid Mîknâsî: 59
 Şeyh Ahmed b. Ucetyl: 241
 Şeyh Ahmed Kûçük: 182, 286
 Şeyh Ahmed Rîfâî: 107
 Şeyh Ahu'l-Ferec Zençânî: 199
 Şeyh Alâeddin İbnü'l-Esîr:
     184
 Şeyh Ali b. Sehl: 198
 Şeyh Ali b. Sehl'in Zaviyesi:
     196
 Şeyh Ali Haydarî: 461, 483
 Şeyh Atâ Evliyâ: 375
 Şeyh Azîzân: 364
 Şeyh Bahâeddin Ebû Zekeriyyâ
     Multânî: 190
 Şeyh Bedreddin Nakkas: 240
 Şeyh Bedreddin: 240, 343
 Şeyh Bistâmi: 396
 Şeyh Burhâneddin A'râc: 393
 Şeyh Burhâneddin Sagardî:
     598
 Şeyh Burkuî: 523
 Şeyh Celâleddin Muhammed
     b. Ahmed Akşehrî: 143
 Şeyh Celâleddin Semerkandî:
     345
 Şeyh Celâlüddin Ebû Haşim
     Muhammed b. Muhammed
     b. Ahmed Hâşimî
     Kûfî: 210
 Şeyh Cellîl: 482
 Şeyh Cemaleddin Huvayzâî:
     53
 Şeyh Cemaleddin Sâvî: 42
 Şeyh Danyal Acemî: 143
 Şeyh Ebû Abdullâh b. Hafîf:
     209, 579, 580, 584
 Şeyh Ebû Abdullâh el-Mürşî-
     di: 36
 Şeyh Ebû Abdullâh Fâsi: 30
 Şeyh Ebû Abdullâh Muham-
     med b. Muhammed: 127
 Şeyh Ebû Ahmed Çiştî, 370
 Şeyh Ebû Ali Ömer: 658
 Şeyh Ebû Dülef Muhammed:
     267
- Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî:
     203, 211, 546, 618
 Şeyh Ebû Medyen: 107, 642
 Şeyh Ebû Mehdi Isa b. Har-
     zûz Mîknâsî: 128
 Şeyh Ebû Muhammed b. Ebû-
     bekir Isa: 253
 Şeyh Ebû Muhammed
     San'anî: 241
 Şeyh Ebû Turab Nahşebî: 353
 Şeyh Ebû Yezid Bistâmi: 373,
     374
 Şeyh Ebu'l-Abbâs b. Abdüzzâhir'in tekkesi: 58
 Şeyh Ebu'l-Abbâs Rifâî Haz-
     retleri: 183
 Şeyh Ebu'l-Haccâc Aksûrî:
     272
 Şeyh Ebu'l-Hasan Aksarâyî:
     265
 Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzili:
     32
 Şeyh Ebu'l-Hasan Zeylaî: 242
 Şeyh Ebu'l-Hasan: 31
 Şeyh Ebu'l-Velîd: 242
 Şeyh Ebu'r-Rebî Süleyman b.
     Davud Askerî: 655
 Şeyh Ebûbekir: 253
 Şeyh Ebûbekir Acemî: 55
 Şeyh Ebû'l-Hasan Şâzili: 58
 Şeyh Fahreddîn: 551
 Şeyh Feridüddin Bedâuni:
     393
 Şeyh Fetih Tekrûrî: 42
 Şeyh Halife: 30
 Şeyh Hasan: 193, 225, 353,
     355, 634
 Şeyh Haydarî: 461
 Şeyh Hûdî: 458, 459, 460
 Şeyh İbn Nu'mân: 43
 Şeyh İbrahim: 529
 Şeyh İbrahim'in tekkesi: 642
 Şeyh İmâdeddin: 466
 Şeyh İzzeddîn Rifâî: 293
 Şeyh Kemâleddin b. Abdül-
     lah Gârî: 512
 Şeyh Kutbeddin Bahtiyar
     Kâkî: 401
 Şeyh Kutbeddin Haydar: 373
 Şeyh Kutbeddin Nîsâbûrî:
     373
 Şeyh Lukmân Serahî: 372
 Şeyh Mahmûd Kubbâ: 402
 Şeyh Mecdüddîn: 199

Şeyh Merzûk'un kabri: 40
 Şeyh Merzûk'un zaviyesi: 40
 Şeyh Mevdûdî Çiştî: 370
 Şeyh Muhammed Batâihî: 316, 317
 Şeyh Muhammed Nâkavrî: 538
 Şeyh Muînuddîn Bâharzî: 522
 Şeyh Muzafferüddîn: 311, 313, 314, 315
 Şeyh Necîib: 565
 Şeyh Necmeddin Asfûnî: 235
 Şeyh Necmeddin Kübrâ: 345
 Şeyh Nizâmeddin Bezzâvânî [=Bedâunî]: 423
 Şeyh Nûreddîn Ali: 59
 Şeyh Osman: 580, 581
 Şeyh Receb Burkuî: 157
 Şeyh Receb Nehr-i Melikî: 314
 Şeyh Rükneddin: 387, 424, 458, 459, 467
 Şeyh Sa'dî: 211
 Şeyh Saïd b. Ali: 683
 Şeyh Saïd Bicâi: 90
 Şeyh Saïd Hindi: 155
 Şeyh Saïd Mekki: 375
 Şeyh Seyfüddîn Baharzî: 352
 Şeyh Süleyman Şîrâzî: 637
 Şeyh Şâzîlî: 53
 Şeyh Şemseddîn Felevî'nin tekkesi: 40
 Şeyh Şemseddîn Kerden Burîdâ: 358
 Şeyh Tâceddin Rifâî: 67
 Şeyh Tayyâr Saâdet Harrânî: 143
 Şeyh Uryânî: 522
 Şeyh Ya'kûb: 293
 Şeyh Yahya: 286
 Şeyh Yâkût Hâbeşî: 31
 Şeyh Zâhirüddîn Zencânî: 397
 Şeyh Zencânî [= Ahu'l-Ferec diye de bilinir]: 199
 Şeyh Zerkûb: 210
 Şeyh Ziyyâeddin: 455
 şeyh: 43, 46, 59, 320, 432, 434, 508, 536, 637
 Şeyhedefendi: 373
 Şeyh-i Kebîr [=Büyük Üstad]: 580
 Şeyhler Şeyhi Rükneddin: 438
 Şeyhu'l-Huddâm [=Hizmet-kârbaşî]: 126

Şeyhu's-Şuyûh Rükneddin: 158
 Şeyhüislâm Kemaleddin Abdullah İsfahânî: 617
 şeyhüislâm: 511, 619, 620, 621
 Şeyhülmeşâyîh: 636
 Şeyhzâde Harbâvi: 235
 Şeyhzâde Horasanî: 206, 311
 Şeyhzâde Isbahânî: 534
 Şeym Mağarası: 584
 şeytanlar: 661
 Şî'b Ali denilen geçit: 133
 Sîfa: 128
 Şîhâbeddin Ahmed Câm: 198, 371
 Şîhâbeddin Ali Recâ: 198
 Şîhâbeddin b. Cebhel: 103
 Şîhâbeddin Kâzerûni: 436
 Şîhâbeddin Nûveyrî: 152
 Şîhâbeddin Taberî: 639
 şîhna; şîhne (zaptiyebaşı): 407, 422
 Şîî mezhebi: 202, 222
 Şîller: 179, 308
 şîir: 677
 şîllîr türü tekne: 553
 şîra: 93, 256, 313, 328
 Siraz ahalisi: 204
 Siraz hükümdarı Ebû İshâk: 203
 Siraz kadısı Mecdüddin: 202, 440
 Siraz: 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 212, 225, 276, 286, 360, 377, 440, 634
 Sirazlı Celâleddin: 623
 Sirazlı fakihler: 211
 Sirazlı Şeyh Osman: 580
 Sirazlılar: 200, 203, 204, 206, 208, 210
 şîr-i mâhî [=balık türü]: 258
 şîrinbâb kumaş: 514
 Şîşnkar: 316
 Şît: 584
 Şîl [=Şûl, Sul yahut Çul] kâbilesi: 212
 şölen ve düğün yemekleri: 509
 Şuayb Peygamber: 70
 Şuayb Peygamber'in kızı: 70
 Şubeyke: 146
 Suğrubukâs Kalesi: 85

surbedârlar [=meyve suyu ve içki sunanlar]: 434, 447, 537
 şuttâr: 367
 Şümey'âniye: 102

taâm-ı âmm: 433, 434
 taâm-ı hâs [=özel sofra]: 433
 tabak: 322, 346, 626
 tabbâhlar: 507
 Taberiye şehri: 70
 taberzin [=küçük, baltamsı silah]: 429
 Tâbiîn [=Sâhâbe'den sonraki ilk]: 186
 tabut: 294
 Tâc Ebû İshâk: 235
 Tâcbûra: 521
 Tâceddin b. Hannâ: 53, 55
 Tâceddin b. Köyük: 235
 Tâceddin İbnü'l-Kavlemî: 483, 484
 Tâceddin İsfahânî: 602
 Tâceddin Mahmud: 198
 Tâceddin Rifâî: 286
 Tâceddin Sultan Öyüki: 304
 tacîrler: 238, 249, 621, 632, 685
 Tâcîmlûk Nusret Hân: 472
 taç: 326, 333, 355
 Tâdela ahalisi: 681
 tadyîf: 648
 tafal [=kil sabunu]: 363
 Tâhâ ve Yâsin Hanedanı: 468
 tahil: 60, 249, 367, 457, 465, 474, 556, 612, 647, 686
 Tâhî Muhammed Şâh: 372
 tahiyyetü'l-mescid namazı: 30
 taht: 315, 319, 327, 335, 338, 431, 432, 439, 443, 448, 449, 610
 tahta kadeh: 322
 tahta kaşık: 291, 346
 tahta köprücüler: 27
 tahta köprürlər: 297
 tahta merdiven: 337
 tahta perde: 602, 603
 tahta sur: 605
 tahtâniyat [=althik]: 603
 tahtrevan: 257, 449, 459, 490, 501
 Tâî (Abbasî halifesî): 221
 Tâifîfler: 145
 Taizz: 242
 Takbügâ Bey: 353
 takî: 433, 575, 581, 601

- Takîyyüddîn b. Abdûlmuhîsin Vâsitî: 182
- Takîyyüddîn b. Sirâc'ın zaviyesi: 58
- Takîyyüddîn İbn Dakîki'l-Îd: 53
- Takîyyüddîn İbn Teymiyye: 104, 439
- Takîyyüddîn Misrî: 152
- takke: 276, 277, 598
- Taklîd: 29
- tâlam: 539
- Talha b. Ubeydullah: 186, 634
- Talhatü'l-Abdülvâdî: 637
- Tâlış: 223
- Tâna: 244
- Tanca: 21, 154, 235, 622, 651
- tapınak [=pagoda]: 618
- Tarbabad: 401
- tarçın: 549, 601
- Tarfâvî: 213
- tarîda: 553
- Tarîf hâdisesi: 634
- Târik b. Ziyâd: 652
- tarikat kütüpleri: 282
- tarla: 297
- Tarmaşırın: 354, 356, 357, 358, 359, 360, 362
- Târnâ: 385
- tas: 37, 487
- Tasavvuf dili: 30
- tasavvuf hurkasi: 67
- tasavvuf kitapları: 646
- Tasavvuf: 46
- Tâserehlâ: 661
- tâsergant: 666
- Tâ-sin: 33
- Tâ-Sin-Mâm: 33
- Tâş Hatun: 204, 208
- taş yontucusu: 65
- taş: 553
- taştârlar: 508
- Tatar askerleri: 223
- Tatar azginı Kazân: 78
- Tatar Bencî [=Bengî yahut Binicî] lakaplı Melik İbrahim: 476
- Tatar beyleri: 201
- Tatar hükümdarı Kazan: 232
- Tatar İbrahim: 476
- Tatar kavmi: 201
- Tatar ordusu: 522
- Tatar Tinkiz'in oğlu Hülâvun [=Hülagu]: 382
- Tatar yağması: 178
- Tatar: 350, 351, 352, 361, 362, 374, 409, 420, 613
- tatlilar: 191, 490
- tavaf: 127, 128, 138, 139, 140, 141, 150, 153, 154, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169
- tâvâfî'l-kudûm [=geliş tavafi]: 135
- Tavâlîs Ülkesi: 609
- Tavas Kalesi: 281
- Tavas: 281
- tavla: 301
- tavşan eti: 308
- avuk yumurtası: 581
- tavuk: 191, 247, 310, 334, 388, 434, 502, 539, 565, 566, 579, 595, 613, 617, 666, 681
- tavus tüyü: 318, 321, 427
- Tayf adası: 266
- Taylân Hacib: 72
- taylasan: 671
- Taytuğî Hatun: 319, 320, 322, 346
- Tâze [=Taza] şehri: 642
- tâzzert denilen balığ: 258
- tebahur: 594
- Tebîl b. Kubeyş b. Cemmâz: 250
- Tebriz: 87, 190, 225, 226, 227, 232, 293, 304, 493
- Tebrizî Şeyh Celâleddîn: 596
- Tebşîra fî'l-fîkh: 24
- Tebük Savaşî: 119
- Tebük: 118, 119, 639
- Tedmur şehri: 635
- Tegâzzâ köyü: 660
- teheccûd [=gece namazı]: 513
- Tekeddâ kadısı Fakîh Muhammed b. Abdullâh: 685
- Tekeddâ: 681, 682, 683, 684, 685
- Tekfûr: 335
- tekke şeyhi: 67
- tekke: 41, 46, 51, 58, 85, 89, 90, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 293, 294, 295, 300, 301, 302, 303, 307, 311, 314, 316, 338,
- 352, 375, 489, 509, 513, 522, 529, 532, 535, 538, 546, 597, 599, 618, 619, 623, 638, 658
- tekne: 265, 277, 310, 337, 343, 478, 535, 549, 568, 599, 602, 625
- Tekritîli Muhammed Dûri: 380
- Tekşîf: 661, 662
- tel şehriye: 556
- Telâdîb [=Talâdîb veya Tuladul]: 555
- Teledummetî [=Tilladumatî]: 555
- Telemđî: 565
- Teling [=Telingâna, Tiling] eyaleti: 472, 479, 511, 530
- Telingli Saâde: 528
- telis: 661
- tellal: 334, 572
- Temîm Dâri: 125
- temîsende [=kürba]: 439
- temr-i hindî [=hint hurması]: 592
- Temür Şürbedâr: 476
- Ten'îm yolu: 147
- Ten'îm yörensi: 153
- Ten'îm: 136, 146, 162
- Tenânîr: 173
- tenbûl: 115, 156, 254, 261, 389, 433, 435, 449, 487, 489, 490, 505, 507, 508, 529, 544, 558, 565, 570, 576, 594, 601, 603, 633
- tenbûldârlar [=tenbûl tutanlar]: 447
- tencere: 439, 559
- tendil yani piyadelerin başı: 609
- Tenes: 642
- tenge: 437, 439, 443, 505, 510, 511
- Tenke denilen altın para: 132
- tenke: 500
- Tenkîz Hân; Tinkiz Hân [=Çingiz Han]: 613
- tennûre: 522
- tente: 327
- tepsi: 439
- teravîh namazı: 165, 532
- teravîh: 325
- Tercümân Dûgâ: 667, 668, 669, 672, 675
- Terevece köyü: 36

- tereyağı: 643
 terlik: 460
 terziler karşısı: 175
 Tesâbit: 686
 tespih: 428
 testi: 435, 559, 610
 teşrifatçılar: 323, 327
 teşrifatçılık: 321
 Tevrat: 109
 tevriye: 75, 82
 Tevriz [=Tebriz]: 190
 tezek: 310
 tezyik: 30
 Tîbî diye bilinen köy: 261
 tîb [=saman]: 301
 ticaret gemileri: 559, 560
 tîgdâriye: 627
 Tikrit: 228
 Tilbet: 515
 Tilbet köskü: 492
 Tilimsân: 21, 22, 642
 timar: 288
 timsah: 666
 Tîn Bek: 322, 324, 326, 327
 Tinkîz Kanunnâmesi: 357
 Tinnîs: 40
 traş: 168
 Tire: 292
 Tireverî: 550
 tirkeş: 516, 670
 Tirmiz emiri Şerif Alâülmülk
     Hudâvendâzde: 360
 Tirmiz kadısı Hudâvendâzâde
     Kîvâmeddin: 387, 492
 Tirmiz: 345, 351, 352, 360, 363,
     364, 365, 372, 408
 Tirmizli Melikzâde: 493
 Tirmizî Nâsireddîn: 441
 Tîzin şehri: 84
 Togan Fergânî: 461
 Togay Hatun: 223, 285
 tohum: 457
 Tokuz Dümûr: 51
 tolga: 586
 top [=çevgen] oyunu: 446
 toprak kap imalatçıları: 612
 toprak kap: 612, 618
 topuz: 334, 370, 609
 tovâ [=toy, şölen]: 624
 toynak: 325, 334
 Trâblus şehri: 649
 Tubûl dağları: 133
 Tufan: 49, 50
 Tufeyl b. Gânim: 270
- Tufeyl b. Mansûr b. Cemmâz
     Hüseyinî: 129
 Tûgân [=Togan]: 461
 Tugay Tûmûr: 369
 Tuğluk oğlu Muhammed: 426
 Tuğluk: 420, 421, 422, 464, 481
 Tuğluk'un oğlu Cavna: 420
 Tuğlukabad: 398, 424
 tulum: 371
 Tunbuktû: 666, 677, 679, 680
 tunç aslan heykelleri: 290
 Tunus Devleti'nin kâtipleri: 26
 Tunus Hükümdarı: 640
 Tunus kadılığı: 24
 Tunus tüccarlarından Muntasır b. Mes'ûd: 22
 Tunus: 21, 22, 23, 24, 95, 638,
     639, 640, 641, 642
 Tunuslu Abdullah: 271
 Tunuslu fıkıh bilgini Ebu'l-
     Kasim b. Bennûn Mâlikî: 40
 Tûr: 654
 Turâbek Hatun: 344, 346, 347
 Tûrî: 666
 turna: 346, 502
 Tûrsî: 514
 turunc: 489
 Tûs: 177, 185, 368, 372
 tuvalet: 547, 548
 Tuvât: 685, 686
 Tuvâlı Ca'fer: 685
 Tuvâtilâr: 685
 Tuvaycîn: 679
 tuy [=toy]: 357
 tuz: 302, 660, 680
 Tûzerîli Muhammed b. Fer-
     hân: 585
 tuzla: 264
 tuzlu et: 566
 Tuzlu karabiber: 539
 Tübêt [=Tibet] ülkesi: 596
 tûccar: 498, 499, 540, 663
 tül: 448
 Tûlûk Tûmûr Bey: 311, 313,
     314, 315, 316
 Tûmûr Altay: 370
 türban: 581
 türbe: 64, 89, 210, 505, 507
 Türbe-i Hamrâ: 652, 653
 türbeler: 47
 Türk [=Mısırlı Memlûk]: 76
 Türk cariye: 490
 Türk dili: 328, 354, 355, 375
 Türk hacı: 329
- Türk hatunu: 298
 Türk hükümdarı: 356, 643
 Türk kadınları: 318
 Türk ülkeleri: 27, 38, 273, 284,
     316, 377, 460, 483, 492
 Türk: 315, 316, 323, 332, 343,
     358, 373, 403, 420, 458, 466,
     476, 483
 Türkçe: 52, 276, 287, 290, 298,
     300, 301, 315, 352, 353, 355,
     610
 Türkistan hükümdarı Sultan
     Tâmasîrîn: 528
 Türkistan: 319, 372
 Türkler [=Mısır Memlûkleri]:
     60
 Türkler: 60, 236, 289, 312, 313,
     315, 318, 320, 324, 326, 328,
     329, 330, 331, 336, 341, 344,
     346, 359, 361, 369, 370, 373,
     374, 460, 596, 609
 Türkmen hükümdarları: 286,
     296
 Türkmen köyü: 300
 Türkmen obası: 294
 Türkmen: 225, 268, 287, 294, 297
 Türkmenler Diyarı: 266
 Türkmenler: 84, 85, 92, 266,
     274, 275, 279
 Tüster: 190, 191, 192, 193, 634
 Tütsü: 431, 432
 Tütscüler: 432
- Ubbâd: 642**
 Ubeyd: 422
 Ubeydiye hanedanı: 68
 Ubeydullah b. Abdullâh b.
     Ömer: 124
 Ubulle: 188
 Ubulleli Mugâmîs: 188
 Úca: 178, 385, 479
 Uceyn: 530
 ucu mızraklı değnek: 258
 uç beyliği: 652
 úd-i hindi [=Hindistan'a özgü
     ód ağacı]: 606, 607
 udûl [=herkesin güvendiği
     özel juri]: 637
 Uhud dağları: 131
 Uhud Savaşı: 130
 ukayrî: 535
 Ukkâse b. Mihsan Esedî: 366
 Ulâ: 118, 119, 639
 Ulayka kaleşi: 85

- Ulu Ev: 168
 Ulu Hân: 420
 Ulû Hatun: 32
 Ulu Su: 343
 Ulu Sütün: 28
 Ulucâmi: 277
 Umân [=Ummân]: 251
 Umân diyarının başşehiri Nezzâvâ: 261
 Umân Sultanı: 262
 Umân tüccarları: 259
 Umân: 261, 264, 270, 316
 Umdatî'l-mülk: 603
 Umre Kapısı: 143
 Umre: 162, 164, 639
 Umretü'l-Ekemiyye: 162
 Umur Bey: 293
 un: 259, 289, 334, 347, 479, 488,
     489, 508, 556
 urdû [=ordu/orda]: 354
 Urducâ [=Orduçâ] Hatun: 319
 Urducâ isimli kız: 609
 Urhân Bek: 299
 Uryân Muhammed: 521, 522
 Useyle: 172
 Uşfân: 134, 171
 Ustâ Mahmûd Lûri: 581
 usta: 624
 uçsâr tipi on arşın boyunda
     kayık: 619
 Uşturkân: 196
 Utayfa: 152, 235, 236, 239
 Utayfa'nın çocukları ise
     Muhammed, Mübârek ve
     Mes'ûd: 149
 Utbe Gulâm: 186
 Utrâz [=Otrar] yahut Taraz;
     Talas: 361
 Uveyr: 270
 Uzbek: 354

 Übeyy b. Ka'b: 107, 122
 Ükek şehri: 330
 Ümerâ-yî Hezâre: 327
 Ümeyye Câmiî: 115
 Ümm-i Cüneybe: 686
 Ümmü Cemîl: 146
 Ümmü Derdâ: 107
 Ümmü Külsüm Hatun'un
     Mezarı: 108
 Ümmü Külsüm: 107, 108
 Ümmü Muhammed Âîşe binti
     Muhammed b. Müslim
     Harranî: 116

 Ümmü Seleme annemiz: 167
 Ümmü Ubeyde: 107, 182
 Ümmü'l-Fadî: 86
 ütruc: 556
 Üveysü'l-Karanî: 106, 107
 üzengi: 289, 333, 442, 503, 514
 üzüm asmaları: 362
 üzüm salıkları: 337
 üzüm: 93, 137, 256, 307, 328,
     333, 346, 387, 391, 531, 541,
     551, 655, 656

Vadi Âş: 665
 Vâdi Râbi: 134
 Vadi Salâ: 187
 Vâdi'l-Husayb: 240
 Vâdi'l-Kirâ: 183
 Vâdi'n-Neml [=Karınca vadisi]: 68
 Vâdi's-Sibâ: 185
 Vâdi's-Sibâ' [=yurtıcı hayvanlar vadisi]: 186
 Vâdiyû'l-Uhaydır: 119
 Vâhidüddin: 58
 Vahiy Kubbesi: 144
 vahşi zenciler: 678
 Vâiz Mecdüddin Kûnevi
     [=Konyalı]: 296
 Vâiz Nâsreddîn: 439
 vakîf: 58, 72, 623
 Vâkusa: 174
 valanc adlı maşrapa: 558
 Vali Alâülmülk Hudâvendzâde: 364
 vâli'l-vulât [=eyalet valisi]: 43
 Valide Sultan: 494
 Vancarâta: 666
 Varangal kadılığı: 455
 Varankal [=Varangal] şehri: 467
 Varku: 225
 Varnâ: 369, 370, 371
 vasfân: 684
 Vâsik (Abbasî halifesi): 221
 Vâsile b. Eskâ': 108
 Vâsit şehri: 107
 Vaşî adıyla bilinen hacî: 155
 veba: 49, 470, 479, 590, 637,
     638, 642, 651
 Vebkent [=Vab Kent]: 350
 Vebre b. Kelb: 111
 Vebre b. Sa'leb b. Hulvân b.
     Imrân b. Hâf b. Kudâa: 111
 Vecîhüddîn Beyânî: 528
- Vecîhüddîn Sanhâcî: 30
 veda [=deniz boncuğu]: 569,
     559
 Veda Haccı: 146
 veda: 557, 559, 566, 681
 vekîlü beyti'l-mâl [=hazine
     umum vekili] Mecdüddin
     b. Haremî: 53
 Vekîlü'd-dâr [=sarayın baş
     hizmetkârı]: 428
 Vekîlü'l-merkeb [=gemi acen
     tası]: 547
 veli: 37
 Velîd b. Abdülmelik b. Mer
     vân: 98
 veliler: 36
 Venedik dirhemî: 341
 Venedik: 336
 vergi: 36, 61, 67, 84, 279, 531,
     542, 580, 615, 628, 648, 653
 Verrâde: 61
 Vezir Abdullah b. Muham
     med Hadramî: 571, 572,
     576, 593, 594
 Vezir Ahmed b. Ayâs: 179
 Vezir Ali adası: 575
 Vezir Ali Şâh: 227
 Vezir Cemaleddin Sencerî: 571
 Vezir Cemaleddin: 563, 567,
     570, 571, 572, 576, 593
 Vezir Ebu'l-Kasim Muham
     med b. Muhammed İbnü'l
     Fakîh Sehl b. Mâlik Ezdi:
     128
 Vezir Fâmeldorfâ: 566
 Vezir Hadramutlu Abdullah
     b. Muhammed: 563
 Vezir Havâce Cihân: 364, 425,
     430, 437, 440, 451, 465, 467,
     468, 469, 475, 486, 495, 529
 Vezir Hudâvendzâde: 361
 Vezir Kadi İsa: 566
 Vezir Mânâyek: 566
 Vezir Ömer Deherd: 566, 574
 Vezir Sâhib b. Abbâd: 187
 vezir: 355, 486, 487, 488, 491,
     492, 493, 500, 502, 509, 510,
     526, 568, 573, 623, 627, 643
 Vezîrbür: 523
 vilyân denilen kumaş: 557, 559
 vird: 58
 vitâk [=otak]: 327
 vitr namazı: 165
 vitraylor: 99

- vulák: 379
 Vunâr: 381, 382
 vustâniyât [=bellilik ve üstlüklük]: 603
Ya'kûb Peygamber: 63, 64
 yaban eşiği: 92, 239
 yaban sığırı: 662
 yağ: 173, 190, 227, 237, 239, 245, 247, 255, 256, 276, 278, 289, 290, 301, 302, 306, 309, 314, 323, 347, 489, 508, 524, 539, 556, 565, 566, 579, 643, 680, 683, 685
 yağ kandili: 309
 yağ suyu: 314
 yağıma: 576
 Yağmur Esen b. Zeyyân: 21
 yağmur: 243, 244, 391, 401, 416
 Yahî Han: 295
 Yahûda: 70
 Yahudi: 291, 316, 317, 335, 336, 360, 549
 Yahudiler: 108, 109, 275, 623
 Yahyâ Baharî: 352
 Yahyâ Horasanî: 192
 Yahyâ Selâvî: 90
 Yakın Mescidi: 64
 yakut taşları: 580
 yakut yüzük: 56
 Yakut: 56, 375, 430, 439, 440, 460, 580, 581, 582, 583, 584, 593
 Yâkût-i Bedahî: 365
 yangın: 473
 Yankî: 358
 yargıcı: 337
 yarılgı: 194
 Yasâk: 357, 628
 yasemin: 292, 337, 362, 448, 489
 Yâsîn Sûresi: 469, 679
 yastık: 428, 452, 488
 yatsı namazı: 52, 522
 yay kırışı: 360
 yay: 28, 204, 243, 428, 547, 663, 669, 670, 680
 yaya: 334
 yayan ve atlı koruyucular: 616
 yaygı: 362, 443, 607
 yayla: 288, 289, 294
 yazıcılar: 428, 615
 yazlık ve kuşlık elbise: 47
 yazma: 321
 Ye'cûc Me'cûc duvarı: 619
 Yedi Mağara: 582
 yeldeğirmeni: 421
 yelken: 547, 549, 569, 625
 yelpaze: 355, 428
 Yemâme: 269, 270
 yemekler: 198
 Yemen denizi: 269
 Yemen hükümdarı Melik Mücâhid Nûreddin: 235
 Yemen Köşesi: 138, 140, 160
 Yemen: 37, 38, 100, 143, 147, 151, 156, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 250, 251, 256, 271, 289, 316, 436, 438, 542, 544, 546, 556, 559, 578, 592, 618, 681
 Yemenli Kadi Isa: 565
 Yemenililer: 236, 242, 248, 384, 559
 Yemînuddevle: 376
 yen: 335, 357
 Yenâtîler: 684
 Yeni Hürmüz: 264, 266
 Yenicâ [=Yenice]: 298
 Yerbû: 450
 yermantarı: 660
 yeşil çayırlar: 329
 yeşil zencefil: 247, 539
 yevm-i rakebe: 39
 Yezd: 225
 Yezdûhâs: 199, 200
 Yezid b. Muâviye: 279
 Yezmîr [=İzmir]: 293
 Yeznîk [=İznik]: 297
 yılın sokması: 662
 yılın: 662
 yıldız ilmi: 532
 yoğun: 197, 247, 313, 318
 yol harçığı: 31
 yontma taş: 65, 607
 yorgan: 488, 603
 Yûfi: 249, 666
 yulaf: 305
 yumurta: 255
 Yunanlılar: 273
 Yunus Peygamber: 229
 Yunus Peygamber'in kabri: 65
 Yunus tepesi (Musul): 229
 Yunya ayı: 49
 Yusuf Buğra Bey: 455
 Yusuf Peygamber: 64, 70
 Yüce Hatun Hadice: 161
 yük hayvanı: 312, 314, 330
 yüksek vergi memuru: 509
 yün çadır: 491
 yün çorap: 341
 yün elbise: 607
 yün kumaş: 55
 yün perde: 669
 yün: 268, 276, 296, 308, 341, 362, 436
 yürüyen çadır şehir: 318
 yüzük: 613
Zââfiye köskü: 26
 zabıta müdürü: 564
 zâdeğân sınıfı: 629
 Zâdûlmâl: 253
 Zafâr Ahâlisî: 253
 Zafâr bahçeleri: 254
 Zafâr emîrliği: 256
 Zafâr halkı: 252
 Zafâr hükümdarı Sultan Mugîs b. Melik Fâiz: 256
 Zafâr: 251, 252, 254, 257, 258
 Zafârlilar: 251, 252
 Zafâru'l-Humûd: 564
 Zaferabad: 473
 Zâga: 666
 Zâgarî: 666, 679
 Zagây [=Diyagal]: 683
 Zâhir (Abbasî halifesî): 221
 Zâhireddin: 105, 535, 537, 548, 549
 Zâhiriye Medresesi: 105, 635
 Zahîruddîn Kurlâni: 621
 zahitler: 92
 Zân dağı: 22
 Zâtü'l-Alem göleti: 133
 Zâtü'l-Hacc: 118
 zâtü'l-havâşî: 670
 Zatü'l-Kusûr [=Saraylar şehri]: 75
 zav [=dhaol]: 547
 Zâva: 368, 373
 zaviye: 42, 43, 46, 47, 48, 52, 55, 59, 69, 70, 189, 191, 198, 226, 227, 338, 342, 345, 347, 358, 362, 366, 367, 371, 372, 459, 532, 565, 650
 Zebdânî: 92, 93
 Zebîd: 254
 Zebîdî hatunlar: 241
 zehirli bıçak: 86
 Zehrâ adıyla bilinen Mâlikî bilgini: 104

- Zehrân: 163
 zekât toplayıcılar: 648
 zekât: 58, 316, 453, 617, 669
 Zekeriyâ Ebû Yahyâ Lihyâ-nî: 29
 Zekeriyâ Peygamber: 100
 Zekî [=İzkîl] diye bilinen şehir: 262
 Zekvân Kalesi: 658
 zelle: 508
 Zemzem Kubbesi: 141, 160, 162, 235
 Zemzem Kuyusu: 141, 169
 Zemzem suyu: 135
 Zencânî Emîr Zahîruddîn: 514
 zencefil: 388, 390, 542, 547, 601, 611
 zenci köle: 573
 zenci tacirler: 666
 zenci: 517, 535, 667
 Zenciler Diyarı: 249
 Zenciler: 660, 663, 670, 676, 679
 Zerdânî cinsi [=ince, şeffaf sari ipek]: 277
 zerdhane kuması: 504
 Zerûd: 173, 234
 Zevî'l-kurbâ: 250
 Zevrâü'l-Irak: 96
 Zeyâlia [=Sudan] cemaati: 100
 Zeyd b. Ali'nin Seyyide Neffâse'nin türbesi: 48
 Zeyd b. Erkam Ensârî: 213
- Zeyd b. Sâbit Ensârî: 213
 Zeydeyn: 213
 Zeydî imamlar: 164
 Zeydiye bilginleri: 241
 Zeydiye mezhebi: 241
 Zeydiye mezhebi kadısı Şerefüddîn Kasım b. Sinân: 131
 Zeyla ahalisi: 245
 Zeyla: 245
 Zeyneb binti Kemâleddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm b. Abdülvâhid b. Ahmed Makdisî: 116
 Zeyneddin b. Asil: 235
 Zeyneddin b. Mahlûf: 53
 Zeyneddin İbnü'l-Vâiz: 36
 Zeynûddîn Mübârek (Kâliyur Kalesi kadısı): 416
 Zeynûddîn Taberî: 153
 zeytin: 69, 76, 89, 92, 249, 391, 617
 zeytinyağı: 69, 70, 643, 686
 Zeytûn limanı: 27, 617
 Zeytûn şehri [=Kuanz-hou]: 513, 547, 583, 612, 617, 618, 621
 Zeytûne Câmii: 24
 Zeytûnî: 617
 Zibetü'l-Mehel [=Maldiv] adaları: 255, 554, 594
 Zibetü'l-Mehel kadılığ: 213
 zifaf gece: 447
 zifaf köşkü: 448
 zifaf odası: 557
- zift kaynakları: 228
 zift: 228
 Zîhâr [=Dhar] şehri: 468, 528, 529, 530
 zikir: 42, 47
 Zîmâmî Müfridler: 530
 zimmî gâvurlar: 599
 Zîmyat: 41
 zincir: 454, 456, 464, 472, 583
 zindan: 450, 454, 457, 459, 460, 462, 470, 480, 530, 564
 zindancı: 456
 zırh: 310, 316, 333, 361, 431, 465, 469, 475, 481, 482, 517, 553
 ziyafer: 190, 198, 243
 ziyaretgâh: 43, 48, 68
 Zû Tuvâ: 145, 146
 zûlû: 582
 Zuraa: 117
 zurna: 225, 226, 248, 252, 257, 281, 334, 336, 384, 394, 395, 427, 431, 449, 478, 501, 546, 547, 553, 569, 623, 629, 669, 670
 zurnacılar: 501
 Zü'l-Huleyfe: 133
 Zübeyd köyü: 22
 Zübeyde Hatun: 173
 Zübeyir b. Avvâm: 634
 Zülkifl Peygamber: 110
 Zümmâle: 173
 zümрут: 20, 133, 501, 657, 670

